Η
ΑΝΤΙΔΙΚΙΑ ΤΩΝ ΤΟΝΩΝ

ΕΚ ΤΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΟΜΙΛΙΑΙ ΤΩΝ ΤΑΚΤΙΚΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ Ν. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. ΣΚΑΣΣΗ
Ε. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΥ, Ι. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ, Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ, Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ
Α. ΧΑΤΖΗ, Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ν. ΒΛΑΧΟΥ
Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Γ. ΖΩΡΑ, Β. ΦΑΒΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΤΖΑΚΑ - ΔΕΛΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1876
ΟΔΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 65α
1944

Πρός τόν Κύριον
Μηλιαρέσην
Σύμβουλον Ἐπικρατείας
τιμῆς ἕνεκα

Ὁ συγγραφεύς

Η ΑΝΤΙΔΙΚΙΑ ΤΩΝ ΤΟΝΩΝ

Η
ΑΝΤΙΔΙΚΙΑ ΤΩΝ ΤΟΝΩΝ

ΕΚ ΤΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΟΜΙΛΙΑΙ ΤΩΝ ΤΑΚΤΙΚΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ Ν. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. ΣΚΑΣΣΗ
Ε. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΥ, Ι. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ, Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ, Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ
Α. ΧΑΤΖΗ, Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ν. ΒΛΑΧΟΥ
Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Γ. ΖΩΡΑ, Β. ΦΑΒΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΤΖΑΚΑ - ΔΕΛΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1876
ΟΔΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 86
1944

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ τεύχους τῆς «Δίκης τῶν τόνων» ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐθεώρησε καθῆκον αὐτῆς, ὅπως συνερχομένη εἰς πλείονας τακτικὰς συνεδρίας ἐξετάση μετὰ πάσης ἀκριβείας τὸ ποικίλον περιεχόμενον τοῦ τεύχους ἐκείνου, ἀποκρούση δὲ μετὰ τῆς ἐπιβαλλομένης εἰς ἐπιστήμονας ψυχραιμίας καὶ ἀπαθείας ὅσα ἐνόμισεν ἄξια ἀναιρέσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἐκ τῶν μετ᾽ ἀσυνήθους ὁρμῆς καὶ πάθους κατὰ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς δημοσιευθέντων ἐκεῖ ὑπό τε τοῦ ἐγκληθέντος συναδέλφου καὶ ὑπὸ τῶν ὁμοϊδεατῶν αὐτοῦ.

Κατὰ τὰς τακτικὰς ταύτας συνεδρίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ὤφειλον νὰ παρίστανται κατὰ νόμον καὶ κατὰ καθῆκον πάντες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Σχολὴν τακτικοὶ καθηγηταί, παρὰ ταῦτα δ᾽ ὅμως δὲν μετέσχον τούτων· οὔτε ὁ προκαλέσας τὸ ὅλον ζήτημα καὶ τὴν εἰρημένην δημοσίευσιν κύριος Καθηγητής, καίπερ καὶ εἰδικώτερον προσκληθείς, οὔτε καὶ ἄλλοι τινὲς συνάδελφοι μετασχόντες τῆς δημοσιεύσεως ἐκείνης. Διὰ τῆς ἀποχῆς αὐτῶν ταύτης οἱ εἰρημένοι συνάδελφοι ἔδειξαν ὅτι δὲν ἐπεθύμουν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπιστημονικὴν συζήτησιν μετὰ τῶν ἐν τῇ Σχολῇ συναδέλφων αὐτῶν καὶ ὅτι προτιμῶσι τὴν «συζήτησιν», ὅπως αὕτη διεμορφώθη ἐν τῷ τεύχει τῆς «Δίκης τῶν τόνων» ὑπὸ τύπον ἐπιθέσεως ὁμαδικῆς, μᾶλλον σύγχυσιν ἢ διαφώτισιν ἐπιφερούσης.

Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ δὲν ἀνέκοψεν ἐκ τούτου τὴν ἐργασίαν αὐτῆς, ἀλλ᾿ ἔφερεν αὐτὴν εἰς πέρας, αἱ δὲ κατὰ τὰς συνεδρίας ταύτας γενόμεναι ἀνακοινώσεις τῶν Καθηγητῶν τῆς Σχολῆς, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα, ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος τόμου. Ἦτο καθῆκον τιμῆς ἐπιβαλλόμενον εἰς ἐπιστημονικὴν Σχολήν, ὅπως μὴ ἐπιτρέψῃ τὴν παρατροπὴν τοῦ συζητουμένου θέματος ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς παλαίστρας εἰς περιβάλλον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι παρεσκευασμένον πρὸς τοιαύτας συζητήσεις καὶ ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀντλεῖ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ἐκ τοῦ κύκλου τῶν θορυβωδῶν ἐκδηλώσεων καὶ τῆς ψυχολογίας τῶν μαζῶν ὡς καὶ τῆς ἀνευθύνου δεοντολογίας.

Ἡ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι μακρά, συμμερισθεῖσα τὰς τύχας μεγάλου καὶ ἐνδόξου λαοῦ, ὅστις διὰ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ ἀπέβη διδάσκαλος ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Ἑπομένως εἶναι ἀδύνατον ἡ γλωσσικὴ κληρονομία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους νὰ ἀφεθῇ ἕρμαιον εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῆς πνευματικῶς ἀκυβερνήτου μάζης καὶ νὰ καταντήσῃ πεδίον αὐτοβούλων πειραματισμῶν καὶ πείσμονος ἀκολασίας, καταργούσης τὴν διανοητικὴν παράδοσιν τοῦ Ἔθνους καὶ φερομένης πρὸς γλωσσικὸν χάος καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Λατινικοῦ ἀλφαβήτου, ὡς μέλλοντος νὰ σώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς θλιβερᾶς μονώσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ διατηρεῖ τὸ Ἔθνος τὸ ἐπάρατον Ἑλληνικὸν ἀλφάβητον! Τοιαύτης παραφροσύνης, τῆς ὁποίας τὰ κηρύγματα ἠκολούθησαν εἰς τὰ βεβιασμένα τολμήματα τοῦ κ. Καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ συνεργὸς ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ καὶ ἔκρουσεν ἐγκαίρως τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου προβλέπουσα τὴν ἀπειλουμένην καταστροφήν, τῆς ὁποίας πρoάγγελος εἶναι ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ γλωσσικὴ ἀσυναρτησία τῆς παρ᾿ ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως· Ἐάν ποτε δημοσιευθῶσι γραπτὰ τῶν ὑφισταμένων εἰσιτηρίους εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἐξετάσεις ἀποφοίτων τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως θὰ φρίξῃ τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γλωσσικὴν καὶ διανοητικὴν ἀνισορροπίαν. Δὲν εἶναι δὲ δύσκολον νὰ μαντεύσῃ τις ποῦ ὀφείλεται ἡ ἀφόρητος αὕτη κατάστασις, ἡ ἀπὸ πλειόνων ἐτῶν οὐχὶ βεβαίως αὐτομάτως παρασκευασθεῖσα.

Πρὸς ἀνακοπὴν τῆς προϊούσης ταύτης διανοητικῆς παραλύσεως,

ἀποτόκου τῆς γλωσσικῆς ἀναρχίας, εἶχε καθῆκον ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ νὰ ἐξετάσῃ τὸ προκῦψαν λυπηρὸν ζήτημα ἀπό τε γλωσσολογικῆς καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἀπὸ συγκριτικῆς πρὸς ἄλλα ἔθνη καὶ ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως, ἵνα σαφέστερον καταδειχθῇ ἡ ἐπικίνδυνος ὁδός, τὴν ὁποίαν ἄλλοι μὲν ἀγαθοπίστως, ἄλλοι δὲ κακοπίστως ἀκολουθοῦσιν ἐν τῇ διαμορφώσει τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Αἱ ἀποφάσεις τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας

1. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου

α) Πρακτικὰ τῆς συνεδρίας τῆς 11ης Ἰουλίου 1942

Μέλη

Π. **Τριανταφυλλᾶκος,** Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, Πρόεδρος. **Κ. Κυριλλόπουλος,** Πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου, Μέλος. **Ι. Σακελλίων,** Πρόεδρος τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, Μέλος. **Ν. Ἐξαρχόπουλος,** Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Μέλος. **Γ. Μπαλῆς,** Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Μέλος. **Δ. Κοντογιάννης,** Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, Γραμματεύς.

Ἀντικείμενον

Διάσκεψις ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως περὶ πειθαρχικῆς διώξεως τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Ἰωάννου Κακριδῆ.

Ἔκθεσις Πρακτικῶν

Ἡ συνεδρίασις ἐγένετο ἐν τῷ Καταστήματι τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, παρόντων τῶν ὡς ἄνω μελῶν καὶ τοῦ Γραμματέως.

Τὸ Συμβούλιον ἀκοῦσαν τοῦ Εἰσηγητοῦ Προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου κ. Κ. Κυριλλοπούλου, διατυπώσαντος τὴν κατὰ νόμον πρότασιν αὐτοῦ, λαβὼν γνῶσιν τῆς ἀπολογίας τοῦ ἐγκαλουμένου καὶ ἁπάντων τῶν ἐν τῇ δικογραφίᾳ ἐγγράφων καὶ διασκεφθὲν ἐπὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως, ἀπεφάσισε κατὰ πλειοψηφίαν, μειοψηφούντων τῶν Π. Τριανταφυλλάκου καὶ Ν. Ἐξαρχοπούλου, τὴν ἐπιβολὴν εἰς τὸν πειθαρχικῶς διωκόμενον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰωάννην Κακριδῆν τῆς πειθαρχικῆς ποινῆς τῆς προσωρινῆς ἀπολύσεως δύο μηνῶν.

Ὁ Π. Τριανταφυλλᾶκος, Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ ὡς τοιοῦτος νόμῳ Πρόεδρος τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, λέγει τὰ ἑξῆς :

Ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως Κακριδῆ προκύπτουσι κατὰ τὴν γνώμην μου τὰ ἑξῆς ζητήματα:

1) Αἱ γνῶμαι καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ κ. Κακριδῆ ὡς τοιαῦται, περιεχόμεναι εἰς τὰ δημοσιεύματά του καὶ ἐν γένει αἱ γνῶμαι του ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πανεπιστημίου δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πειθαρχικῶς διωκτέαι;

2) Ὡς ἐκ τῶν ἰδεῶν καὶ γνωμῶν τοῦ κ. Κακριδῆ προέκυψαν ἀταξίαι ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ ἐν γένει ἐν τῇ Σχολῇ εἰς τρόπον ὥστε αὕτη ἡ ἀταξία νὰ διορθωθῇ διὰ τῆς καταλλήλου πειθαρχικῆς ποινῆς εἰς τὸν παραβάτην;

Ἐπὶ τοῦ 1ου ζητήματος: νομίζομεν, ὅτι αἱ γνῶμαι καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ κ. Κακριδῆ συνίστανται εἰς τοῦτο, ὅτι εἶναι ὑπέρμαχος τῆς δημοτικῆς γλώσσης καὶ ταύτην θεωρεῖ ὡς τὸ ὄργανον κοινῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων γραφομένης γλώσσης.

Τὸ ζήτημα εἶναι παλαιότατον καὶ πολλοὶ εἶναι οἱ τῆς γνώμης τοῦ κ. Κακριδῆ, ὅπως ἐπίσης ἀντιθέτως καὶ πολλοὶ καὶ διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες εἶναι τῆς ἐντελῶς ἀντιθέτου πρὸς τὸν κ. Κακριδῆν γνώμης. Φρονῶ ἀδιστάκτως, ὅτι τοιαῦτα ζητήματα δὲν εἶναι δυνατόν ποτε νὰ λυθῶσι διὰ πειθαρχικῶν ποινῶν ἢ ποινικῶν ἢ καὶ ἄλλων διοικητικῶν διώξεων. Τὸ ζήτημα θὰ λυθῇ κατὰ τὴν γνώμην μου διὰ τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐργασίας χιλιάδων ἀνθρώπων καὶ ἑπομένως, ἀφοῦ βάσις τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος εἶναι ἡ ἔρευνα, αὕτη προϋποθέτει ἀναγκαίως ἐλευθερίαν γνώμης καὶ σκέψεως, ἥτις ἀνήκει μὲν εἰς πάντας, ἀλλὰ πρὸ παντὸς δὲν πρέπει νὰ ἐπηρεάζεται ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ ἐλευθερία τῆς διδασκαλίας καὶ ἐρεύνης εἶναι ἡ βάσις πάσης ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καὶ ἑπομένως καὶ ἐν τῷ ἀπασχολοῦντι ἡμᾶς θέματι εἶναι ἀναγκαία ἡ πλήρης ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ γνώμης ἐπὶ τοῦ περιλαλήτου ἡμῶν γλωσσικοῦ ζητήματος.

Ἐὰν αἱ γνῶμαι καὶ σκέψεις τοῦ κ. Κακριδῆ εἶναι κατὰ βάσιν ὀρθαί, εἶναι δυνατὸν σήμερον μὲν νὰ μὴ τυγχάνωσι γενικῆς ἀναγνωρίσεως, ἀλλ' οὐδὲν τὸ κωλῦον ἐν τῷ μέλλοντι ν' ἀποβῶσιν χρησιμώταται. Ἐὰν πάλιν αἱ γνῶμαι καὶ σκέψεις τοῦ κ. Κακριδῆ δὲν εἶναι οὔτε κατὰ βάσιν ὀρθαί, οὔτε σκόπιμοι ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, τότε πάλιν αἱ τοιαῦται μὴ ὀρθαὶ ἰδέαι καὶ γνῶμαι δὲν καταπολεμοῦνται διὰ πειθαρχικῶν ἢ ἄλλων οἱωνδήποτε διώξεων, ἀλλὰ διὰ τῆς δημοσιεύσεως καὶ ἀναπτύξεως ἀντιθέτων γνωμῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ πείσωσι διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἐπιχειρημάτων των τοὺς πολλοὺς περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν γνωμῶν των. Εὐτυχῶς δὲ ὑπάρχουσι καὶ πολλοὶ καὶ ἰσχυροὶ ἐπιστήμονες ἀντιθέτους ἔχοντες γνώμας πρὸς τὰς τοῦ κ. Κακριδῆ, ὡς ἐπίσης ὑπάρχει εὐρὺ στάδιον τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς διαφωτίσεως. Ἀπὸ τῶν ἀπόψεων τούτων δὲν εὑρίσκομεν ἀφορμὴν εἰς πειθαρχικὴν δίωξιν τοῦ κ. Κακριδῆ, ὡς διατυπώσαντος ἰδέας καὶ γνώμας ἀντεθνικὰς κλπ.

Ἐπὶ τοῦ 2ου ζητήματος: Ἐκ τοῦ ἀποδεικτικοῦ ὑλικοῦ ὑπάρχει ἓν τὸ βαρῦνον τὸν κ. Κακριδῆν, ὅτι δηλ. ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ οἰκείᾳ πινακίδι τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς δήλωσιν, ὅτι θὰ ἐξετάζῃ τοὺς φοιτητὰς ἐπὶ τῶν ἰδεῶν του, τῶν περιεχομένων εἰς τὰ δημοσιεύματά του. Τοῦτο εἶναι δυνατὸν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ νὰ δημιουργήσῃ ἀταξίαν, δεδομένου ὄντος, ὅτι τὸ αὐτὸ μάθημα τὸ διδασκόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ διδάσκεται καὶ ἑπομένως καὶ ἐξετάζεται καὶ ὑπὸ τριῶν ἄλλων συναδέλφων του, ἐχόντων ἐντελῶς ἀντιθέτους ἰδέας πρὸς τὰς τοῦ κ. Κακριδῆ. Αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενον μὲ ἔφερεν νὰ συμφωνήσω καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν

μελῶν τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, ὅπως ὁμοφώνως παραπεμφθῇ εἰς πειθαρχικὴν δίκην ὁ κ. Κακριδῆς, ὅπως ἀποδειχθῇ, ἐὰν πράγματι προκύπτῃ ἀταξία ἐν τῇ Σχολῇ. Ἀλλὰ ἐκ τοῦ ἀποδεικτικοῦ ὑλικοῦ, ὅπερ ἔχομεν, δὲν προέκυψεν τοιαύτη ἀταξία, διότι ὁ κ. Κακριδῆς ἐβαθμολόγησε ἐπίσης μετὰ τῶν τριῶν συναδέλφων του τῶν ἐχόντων ἀντιθέτους πρὸς αὐτὸν ἰδέας ἐπίσης καλῶς καὶ διὰ μεγάλων βαθμῶν οἵων καὶ οἱ συνάδελφοί του γραπτὰ εἰς τὴν καθαρεύουσαν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν κ. Κακριδῆν ἐπηρεασμός τις ἐκ τῶν ἰδεῶν του ἐν τῇ βαθμολογίᾳ.

Τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τῶν σπουδῶν καθ' ὃ ἐδίδαξε ὁ κ. Κακριδῆς, παρουσιάσθησαν πολλὰ θέματα εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, τοῦτο βεβαίως θὰ ἠδύνατο ἐν τῷ μέλλοντι νὰ παρουσιάσῃ δυσχερείας κατὰ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον ἔτος τῶν σπουδῶν, τῶν μαθητῶν πλέον ὄντων εἰθισμένων εἰς τὴν δημοτικὴν ἕνεκεν ἐπιδράσεως τοῦ διδάσκοντος τὸ μάθημα καθηγητοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ δυσχέρεια αὕτη τοῦ μέλλοντος, καθ' ἃ ἀνεκοίνωσεν ὁ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας κ. Ν. Ἐξαρχόπουλος, παρεκάμφθη ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ ἀνέθεσε τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος κατὰ τὸ Α΄ καὶ Β΄ ἔτος εἰς ἄλλον καθηγητήν, εἰς δὲ τὸν κ. Κακριδῆν ἀνέθεσε τὴν διδασκαλίαν τοῦ αὐτοῦ μαθήματος κατὰ τὸ Γ΄ καὶ Δ΄ ἔτος τῶν σπουδῶν μετὰ τῶν λοιπῶν συναδέλφων του.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμόρφωσα τὴν γνώμην, ὅτι δὲν πρέπει νὰ γίνῃ πειθαρχικὴ δίωξις κατὰ τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος, μειοψηφῶν ἐπί τινων σημείων πρὸς τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν, φρονεῖ τὰ ἀκόλουθα:

Θεωρῶ τὸν καθηγητὴν κ. Ἰωάννην Κακριδῆν πειθαρχικῶς τιμωρητέον καὶ διὰ τὰς τρεῖς πράξεις, διὰ τὰς ὁποίας ἐγκαλεῖται: 1) Εἶναι κατ' ἐμὲ πειθαρχικῶς τιμωρητέος διὰ τὰς γνώμας αὐτοῦ περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα, τὰς ὁποίας διατυποῖ ἐν τῷ φυλλαδίῳ αὐτοῦ, τῷ φέροντι τὸν τίτλον «Ἑλληνικὴ Κλασσικὴ Παιδεία». Τὸ βιβλίον δὲ τοῦτο, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς γενομένης διαδικασίας, συνίστα οὗτος πρὸς μελέτην εἰς τοὺς ἀκροατάς του φοιτητὰς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, τοὺς μέλλοντας λειτουργοὺς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, σὺν τῇ δηλώσει, ὅτι θὰ τοὺς ἐξετάζῃ ἐπὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ. Πολλαὶ τῶν περικοπῶν τοῦ βιβλίου τούτου εἶναι κατὰ τοιοῦτον τρόπον διατετυπωμέναι, ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑποστῇ κλονισμὸν παρὰ τοῖς μελετῶσιν αὐτὸ φοιτηταῖς ἡ ἰδέα περὶ τῆς πραγματικῆς ἀξίας καὶ σημασίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τινὲς δὲ περικοπαὶ αὐτοῦ παριστῶσιν ὡς μυθικάς, τουτέστιν ὡς ἀφισταμένας τοῦ πραγματικοῦ, πολλὰς μεγάλας φυσιογνωμίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἔτι δὲ καὶ αὐτὸ τὸ Ἀθηναϊκὸν δημοκρατικὸν πολίτευμα, οἷον διέγραψεν ἡμῖν ὁ μέγιστος τῶν ἱστορικῶν τοῦ κόσμου, ὁ Θουκυδίδης.

Ὁ κ. καθηγητὴς ἦτο ἐλεύθερος, ὡς πᾶς ἐπιστήμων, νὰ διατυπώσῃ οἱασδήποτε ἰδέας ἤθελε περὶ τῶν ζητημάτων τούτων, ὡς καὶ περὶ παντὸς ἄλλου ἐπιστημονικοῦ ζητήματος. Δὲν ἐπετρέπετο ὅμως εἰς αὐτὸν ἐν τῇ ἰδιότητί του ὡς δημοσίου λειτουργοῦ, καὶ δὴ ὡς καθηγητοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς μαθητάς του τὰς ἀνωτέρω ἰδέας, διὰ τῶν ὁποίων ἔχω τὴν γνώ-

μην, ὅτι ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ ὑποστῇ κλονισμὸν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν ἡ ἰδέα περὶ τοῦ ὕψους καὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ διδασκαλία μέλλει νὰ ἀποτελέσῃ τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ ἐπαγγελματικοῦ σταδίου τῶν νέων τούτων. Ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι ὅπως ὁ καθηγητὴς τοῦ Διοικητικοῦ ἢ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου δὲν δύναται διδάσκων ἐν ἀστικῷ κράτει νὰ συνιστᾷ εἰς τοὺς ἀκροατάς του φοιτητὰς συστήματα πολιτειακὰ ὅλως ἀντίθετα πρὸς τὸ ἰσχῦον ἐν τῷ κράτει τούτῳ πολίτευμα ὡς ἀποτελοῦντα τὸ ἄριστον καθεστώς, οὕτω καὶ ὁ καθηγητὴς τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ θέτῃ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ἢ νὰ ὁμιλῇ κατὰ τρόπον ἀσαφῆ καὶ διφορούμενον εἰς δημοσιεύματα, ἅτινα παρέχει εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν του, ἀξίας ἐθνικὰς γενικῶς ἀνεγνωρισμένας καὶ τὰς ὁποίας αὐτὸς ἰδιαιτέρως ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ ἑρμηνεύῃ καὶ ἐξαίρῃ.

2) Θεωρῶ ὡσαύτως πειθαρχικῶς τιμωρητέον τὸν κ. Κακριδῆν διὰ τὰς γλωσσικὰς καινοτομίας, τὰς ὁποίας εἰσάγει ἐν τῷ ἀνωτέρω μνημονευθέντι φυλλαδίῳ. Νομίζω, ὅτι καὶ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ὀφείλουσι νὰ χρησιμοποιῶσιν αἱ δημόσιοι λειτουργοὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπαλληλικῶν των καθηκόντων, εἶναι ἐθνικὴ ὑπόθεσις καὶ δὲν δύναται ἕκαστος ὑπάλληλος ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ὑπαλληλικοῦ του ἔργου νὰ θεσμοθετῇ περὶ γλώσσης, καὶ ἔτι μᾶλλον νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς μαθητάς του, ὅπως συντάττωσι τὰ πρὸς ἐξέτασιν καὶ βαθμολογίαν προωρισμένα γραπτὰ δοκίμια αὐτῶν εἰς ἄλλην γλῶσσαν πλὴν τῆς ἐπισήμου, ὡς πράττει ὁ κ. Κακριδῆς. Καὶ μάρτυρες τούτου εἶναι τὰ εἴκοσι ἓξ (26) γραπτὰ δοκίμια φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, τὰ συνημμένα εἰς τὴν δικογραφίαν. Ἐν τῷ σημείῳ δὲ τούτῳ συμφωνῶ ἀπολύτως πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου.

3) Συμφωνῶ ὡσαύτως πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου ἐν τῷ τρίτῳ σημείῳ τῆς κατηγορίας, ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς εἶναι πειθαρχικῶς τιμωρητέος, διότι δὲν ἠρκέσθη εἰς θεωρητικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν του τούτων, πρᾶγμα, ὅπερ ἦτο ἐντελῶς ἐλεύθερος νὰ πράξῃ, ἀλλ᾽ ὡς συνάγεται ἐκ τῆς γενομένης διαδικασίας, συνέστησε τὴν μελέτην αὐτῶν εἰς τοὺς μαθητάς του μὲ τὴν δήλωσιν, ὅτι θὰ τοὺς ἐξετάζῃ εἰς αὐτάς, οὕτω δὲ ἤσκησεν ἠθικὴν βίαν ἐπ᾽ αὐτῶν.

Διὰ τὰς πράξεις του ταύτας θὰ προέτεινα αὐστηροτέραν ποινὴν κατὰ τοῦ κατηγορουμένου καθηγητοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχω ὑπ᾽ ὄψει μου, ὅτι οὗτος εἶναι νέος καὶ ὑπάρχει πιθανότης τὰ παθήματα καὶ ἡ πεῖρα νὰ προφυλάξωσιν αὐτὸν ἐν τῷ μέλλοντι ἀπὸ παρομοίων ἐνεργειῶν, ἀρκοῦμαι εἰς μετριωτέραν ποινὴν καὶ προτείνω, ὅπως ἐπιβληθῇ εἰς αὐτὸν ἡ ποινὴ τῆς ἀπολύσεως ἑνὸς ἔτους.

Ἐφ᾽ ᾧ συνετάγη τὸ παρὸν πρακτικόν.

Ὁ Πρόεδρος — Ὁ Γραμματεὺς

Π. Τριανταφυλλᾶκος — Δ. Κοντογιάννης

β) Ἡ ἀπόφασις

Ἀριθ. 4)1942

Τὸ κατὰ τὰ ἄρθρα 326 καὶ 327 τοῦ Νόμου 5343 «περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν» Πειθαρχικὸν Συμβούλιον

Συγκείμενον ἐκ τῶν Π. Τριανταφυλλάκου, Προέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὡς Προέδρου, Κ. Κυριλλοπούλου, Προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου, Ι. Σακελλίωνος, Προέδρου τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, Ν. Ἐξαρχοπούλου, Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, καὶ Γ. Μπαλῆ, Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὡς μελῶν.

Συνελθὸν ἐν τῷ Καταστήματι τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τῇ 19ῃ Ἰουνίου 1942, παρόντος καὶ τοῦ χρέη γραμματέως ἐκτελοῦντος Δ. Κοντογιάννη, Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἵνα ἀποφασίσῃ ἐπὶ τῆς ἐνώπιον αὐτοῦ ἐκκρεμούσης πειθαρχικῆς διώξεως κατὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰωάννου Κακριδῆ, ἧς τὸ ἱστορικὸν ἔχει ὡς ἕπεται :

Ὁ Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 4103)1132 τῆς 4ης Φεβρουαρίου 1942 ἐγγράφου του πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, ᾐτήσατο, ὅπως, κατόπιν τῆς ἀπὸ 9 Δεκεμβρίου 1941 ἀποφάσεως τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, παραπεμφθῇ ἐνώπιον τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Ἰωάννης Κακριδῆς, διὰ τὰς ἐν αὐτῷ ἀναγραφομένας πράξεις, ἤτοι :

α) Διότι καθηγητὴς ὢν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης καὶ τεταγμένος νὰ ἐξαίρῃ τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀξίαν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ τὰ ὀφέλη, ἅτινα προσπορίζει ἡ σπουδὴ αὐτῆς, καταχρώμενος δὲ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας καὶ ἀποβλέπων εἰς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ὡς πρὸς ἀντίπαλον ἢ ἀντίζηλον, πρὸς ὃν ζητεῖ ἐπανειλημμένως «νὰ ἀντιμετρηθῇ», προσπαθεῖ διὰ δημοσιευμάτων του, οἷα εἶναι τὰ ἐπισυναπτόμενα ὧδε («Φιλολογικὴ Ἑρμηνεία», «Ἑλληνικὴ Κλασσικὴ Παιδεία» β' ἔκδοση, «Ἑρμηνευτικὰ Σχόλια στὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκυδίδη»), νὰ κλονίσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἢ νὰ γεννήσῃ ἀμφιβολίαν περὶ τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν δικαιολογίαν ὅτι εἶναι ἰδανικὰ δανεισμένα ἀπὸ ξένους καὶ ὑποδουλώνουν τὴν σκέψιν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ γίνωμεν δοῦλοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὅτι δὲν ἠμπορεῖ πλέον νὰ μᾶς ἱκανοποιήσῃ ἡ γνώμη, ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ δημιουργία κλείει μίαν ἀπαράμιλλον τελειότητα, ἢ ἄλλα παρόμοια ἐπιχειρήματα.

β) Διότι εἰς τὰ ἐν λόγῳ δημοσιεύματά του μεταχειρίζεται γλωσσικὸν ἰδίωμα καὶ λεκτικοὺς σχηματισμοὺς ἐντελῶς τεχνητὰ καὶ ξένα ἢ ἀκατάληπτα διὰ τοὺς πολλούς, καὶ δὴ κατ' ὀρθογραφικὸν σύστημα τελείως ἀπομακρυνόμενον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

γ) Διότι ἐδήλωσεν εἰς τοὺς προσερχομένους διὰ τὴν ἐπὶ πτυχίῳ ἐξέτασιν

φοιτητάς, ὅτι θὰ ἐξετάζωνται ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου του «Ἑλληνικὴ Κλασσικὴ Παιδεία».

δ) Διότι οὕτω μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν θεωρητικὴν διδασκαλίαν, ἵνα ἐκ ταύτης καὶ διὰ τῆς προσηκούσης ἐξελίξεως ἡ γλῶσσα λάβῃ τὸν ἐνδεικνυόμενον ἁπλούστερον τύπον, ἐπιζητεῖ ἐν τῇ ἰδιότητί του ὡς καθηγητοῦ νὰ ἐπιβάλῃ τρόπον τινὰ διὰ πραξικοπήματος τὰς γλωσσικάς του ἰδέας. Ἀλλ' οὕτω πως ὁ καθηγητὴς οὗτος ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πανεπιστημιακὸν ὀργανισμὸν καὶ τὴν ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ ἀπὸ καθέδρας διδασκαλίᾳ κρατοῦσαν τάξιν καὶ δὴ οὐ μόνον ἔναντι τῶν καθηγητῶν τῶν τριῶν ἄλλων ὁμοίων ἑδρῶν, ἀλλὰ καὶ ἔναντι τῆς ὁλότητος τῶν καθηγητῶν.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου διὰ τῆς ἀπὸ 21 Φεβρουαρίου 1942 πράξεώς του, συνῳδὰ τῷ ἄρθρῳ 5 τοῦ Π. Διατάγματος τῆς 12)26 Ἰουλίου 1933 «περὶ τῆς πειθαρχικῆς διώξεως καὶ τῆς τηρητέας διαδικασίας ἐνώπιον τῶν κατὰ τὰ ἄρθρα 327 καὶ 328 τοῦ Νόμου 5343 «περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Πειθαρχικῶν Συμβουλίων», ὥρισεν Εἰσηγητὴν ἐπὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως τὸν Πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γ. Μπαλῆν, οὗτος δὲ ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ταύτην καὶ συμφώνως τῇ ἐντολῇ, ἣν εἶχε παρὰ τοῦ Συμβουλίου προέβη εἰς τὴν ἐξέτασιν ὡρισμένων μαρτύρων, μεθ' ὃ ἡ ὑπόθεσις ἤχθη ἐνώπιον τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, ἵνα τοῦτο, συμφώνως τῷ ἄρθρῳ 6 § 1 τοῦ αὐτοῦ ὡς ἀνωτέρω διατάγματος, ἀποφανθῇ, ἐὰν συντρέχῃ περίπτωσις συνεχίσεως ἢ οὔ τῆς πειθαρχικῆς διαδικασίας. Τὸ Συμβούλιον ἀκοῦσαν τοῦ Εἰσηγητοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διατυπώσαντος τὴν κατὰ Νόμον πρότασιν αὐτοῦ, καὶ λαβὸν ὑπ' ὄψει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς παρ' αὐτοῦ ληφθείσας μαρτυρικὰς καταθέσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἅπαντα τὰ ἐν τῷ φακέλλῳ τῆς δικογραφίας στοιχεῖα, ἐθεώρησε βάσιμον κατ' ἀρχὴν τὴν κατὰ τοῦ προσφεύγοντος διατυπωθεῖσαν κατηγορίαν καὶ ὥριμον τὴν ὑπόθεσιν πρὸς περαιτέρω συνέχισιν τῆς διαδικασίας, διὰ δὲ τῆς ὑπ' ἀριθ. 2)1942 ἀποφάσεώς του διέταξε τὴν πρὸς ἀπολογίαν κλῆσιν τοῦ ἐγκαλουμένου, ὁρίσαν ἅμα ἡμέραν συνεδριάσεως τοῦ Συμβουλίου τὴν 19ην Ἰουνίου 1942, ἡμέραν Παρασκευὴν καὶ ὥραν 10 π. μ. Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἐπεδόθη τῇ 1ῃ Ἰουνίου 1942 εἰς τὸν πειθαρχικῶς διωκόμενον καθηγητὴν τὸ ἀπὸ 30 Μαΐου 1942 ἔγγραφον τοῦ Προέδρου τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου περὶ κλήσεως αὐτοῦ εἰς ἀπολογίαν διὰ τὰς ἐν αὐτῷ ἀναγραφομένας πράξεις, λαβούσας χώραν κυρίως κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐμπεπιστευμένου αὐτῷ λειτουργήματος.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω φέρεται σήμερον ἡ ὑπόθεσις ἐκ νέου ἐνώπιον τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου πρὸς περαιτέρω συζήτησιν.

Κατὰ τὴν σημερινὴν συνεδρίασιν ὁ ἐγκαλούμενος Καθηγητὴς παρέστη ἐνώπιον τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου αὐτοπροσώπως καὶ διὰ τῶν πληρεξουσίων του δικηγόρων Γ. Ἀντωνακάκη, Κ. Τσάτσου καὶ Θ. Τσάτσου, ὑποβαλὼν ἐγγράφως τὴν ἀπολογίαν αὐτοῦ, ἀναφερθεὶς εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς καὶ ἐπικαλεσθεὶς πρὸς ὑπεράσπισίν του ἅπαντα τὰ μετ' αὐτῆς συνυποβληθέντα στοιχεῖα.

Ἀκοῦσαν τοῦ Εἰσηγητοῦ Προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου Κ. Κυριλλοπούλου διατυπώσαντος τὴν κατὰ Νόμον πρότασιν αὐτοῦ, λαβὸν γνῶσιν τῆς ἀπολογίας τοῦ ἐγκαλουμένου καὶ ἁπάντων τῶν ἐν τῇ δικογραφίᾳ στοιχείων.

Ἰδὸν καὶ τὰ ἄρθρα 326 καὶ 327 τοῦ Νόμου 5343 «περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν».

Σκεφθὲν κατὰ τὸν Νόμον

Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ προσαγομένου ἀποδεικτικοῦ ὑλικοῦ προκύπτουσι τὰ ἑξῆς: ὁ ἐγκαλούμενος, διορισθεὶς πρὸ διετίας περίπου καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ἐδημοσίευσε μετὰ τὸν διορισμόν του ἐκτὸς τοῦ ἐναρκτηρίου του λόγου περὶ φιλολογικῆς ἑρμηνείας, καὶ δύο ἕτερα βιβλία ἐπιγραφόμενα «Ἑλληνικὴ Κλασσικὴ Παιδεία» Β′ ἔκδοση καὶ «Σχόλια στὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκιδίδη». Τὰ δύο τελευταῖα βιβλία καὶ ἰδίως τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν ἐσκανδάλισαν τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους, διότι ἀπεδόθη εἰς αὐτὰ ἀντεθνικὸς χαρακτὴρ καὶ προσπάθεια κλονισμοῦ τῆς ἀξίας τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ γεννήσεως ἀμφιβολίας περὶ τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ, ἔτι δὲ περισσότερον ἐσκανδάλισεν ἡ σύνταξις αὐτῶν γενομένη εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς λεγομένης δημοτικῆς γλώσσης καὶ κατ' ὀρθογραφικὸν καὶ τονικὸν σύστημα καινοφανὲς καὶ τελείως ἀπομακρυνόμενον τῆς γραφῆς τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, τῶν βιβλίων δὲ τούτων ἐπέβαλε τὴν μελέτην εἰς τοὺς φοιτητάς, δηλώσας ὅτι θὰ ἐξετάζῃ ἐπὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν καὶ δημιουργήσας οὕτω χάσμα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν τριῶν ἑτέρων καθηγητῶν τοῦ αὐτοῦ μαθήματος.

Ἐπειδὴ κατὰ μὲν τὸ ἄρθρον 16 τοῦ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος «ἡ ἐκπαίδευσις διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Κράτους», ὅπερ δίδει εἰς αὐτὴν τὰς δεούσας κατὰ τὴν κρίσιν του κατευθύνσεις, κατὰ δὲ τὸ ἄρθρον 14 «ἕκαστος δύναται νὰ δημοσιεύσῃ προφορικῶς, ἐγγράφως καὶ διὰ τοῦ τύπου τοὺς στοχασμούς του», ἡ ἐλευθερία ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἀλλὰ τελεῖ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς τηρήσεως τῶν νόμων τοῦ Κράτους. Ἀφ' ἑτέρου κατὰ μὲν τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Νόμου 5343 περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν «ἡ σύγκλητος ἔχει τὴν γενικὴν ἐποπτείαν τῆς καθόλου λειτουργίας τοῦ Πανεπιστημίου, τῶν σχολῶν καὶ τῶν παραρτημάτων αὐτοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ τηρήσεως τῶν νόμων», κατὰ δὲ τὸ ἄρθρον 43 παρ. 2 ἡ γενικὴ συνέλευσις τῶν καθηγητῶν, συγκροτουμένη ὡς ἐν αὐτῷ καθορίζεται, ἀποφαίνεται περὶ ἐκπαιδευτικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων ἀφορώντων τὸ Πανεπιστήμιον· ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν ὁρισμῶν τούτων καὶ τῶν Πανεπιστημιακῶν κανονισμῶν θὰ κριθῇ ἂν ὁ ἐγκαλούμενος παρέβη τὰ καθήκοντά του καὶ ἂν εὐσταθῶσιν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τὰ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενα παραπτώματα.

Α′. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν γενομένων δημοσιευμάτων καὶ ἰδίως «Ἑλληνικὴ Κλασσικὴ Παιδεία»:

Ἐπειδὴ ἐκ τῆς μελέτης τοῦ δημοσιεύματός του τούτου, τὸ ὁποῖον λόγῳ τῆς στρυφνότητός του δὲν εἶναι εὐκόλως καταληπτὸν (διὰ τοὺς πολλοὺς τοὐλάχιστον), καὶ περιέχει φράσεις δυναμένας εὐλόγως νὰ δώσουν ἀφορμὴν εἰς παρεξήγησιν τῆς ὅλης ἐννοίας τῶν γραφομένων του, πείθεται ἀδιστάκτως τὸ Συμβούλιον ὅτι ὁ συγγραφεὺς διὰ τοῦ ὅλου περιεχομένου αὐτοῦ οὐδαμῶς ἠθέλησε νὰ κλονίσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ νὰ γεννήσῃ ἀμφιβολίας περὶ τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ, ἀλλὰ τοὐναντίον ἠθέλησε νὰ ὑποδείξῃ τοὺς τρόπους, καθ' οὓς κατὰ τὴν γνώμην του ἡ ἑρμηνεία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων θὰ εἶναι χρησιμωτέρα καὶ ἀποδοτικωτέρα εἰς τοὺς ἀπογόνους, τοὺς ὁποίους βαρύνει τό-

σον μεγάλη κληρονομία. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ νόημα τοῦτο μετὰ δυσκολίας δύναται νὰ συναχθῇ, διότι ὁ συγγραφεὺς μεταχειρίζεται ἐννοίας καὶ φράσεις αἵτινες καθιστῶσι τὴν γνώμην, ἣν πράγματι θέλει νὰ ἐκφράσῃ, δυσχερῶς καταληπτὴν καὶ παρεξηγήσιμον, ὡς τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς πρὸς τὸ Συμβούλιον ὑποβληθείσης ὑπὸ χρονολογίαν 4 Ἰουνίου 1942 ἀναφορᾶς 209 φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἐγκαλουμένου καὶ τῶν ἀπόψεων αὐτοῦ (τῆς ἐπιδοθείσης μάλιστα καὶ δι' ἰδιαιτέρων ἐπιτροπῶν πρὸς τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου), ἐν ᾗ οὗτοι ἐπαινοῦντες τὰ ὑπὸ τούτου διδασκόμενα ὡς πρὸς τὴν μορφωτικὴν ἀξίαν τῶν κλασσικῶν γραμμάτων καταλήγουσι ν' ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὰ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται μόνον τὴν ἐπιφύλαξιν «ὅτι ταῦτα ἐξυψώνουν τὸν ἄνθρωπον, ὅταν δὲν θελήσῃ νὰ γίνῃ δοῦλος τῶν ἀρχαίων, δηλαδὴ ὅταν δὲν περιορισθῇ εἰς τὴν ἁπλῆν μίμησιν τῶν ἐξωτερικῶν τύπων», ἐξ οὗ γίνεται ἀντιληπτὸν ὅτι καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες νομίζουσιν ἑαυτοὺς ὑπερμάχους τῶν θεωριῶν τοῦ διωκομένου οὐδόλως κατενόησαν τὰς ὑπὸ τούτου ἀναπτυσσομένας ἰδέας. Ἐκ τῆς παρεξηγήσεως ὅμως τῶν γραφομένων του λόγῳ ἀνωμάλου διατυπώσεως αὐτῶν, οὐδαμῶς ἕπεται, ὅτι δύναται νὰ στηριχθῇ κατηγορία περὶ προθέσεως τοῦ ἐγκαλουμένου, ὅπως κλονίσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ νὰ γεννήσῃ ἀμφιβολίας περὶ τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ.

Β΄. Ὡς πρὸς τὴν ἐν τοῖς δημοσιεύμασι τούτοις παρατηρουμένην ὀρθογραφικὴν καὶ τονικὴν ἰδιορρυθμίαν καὶ καινοτομίαν:

Ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἄρθρον 14 τοῦ Συντάγματος εἶναι βεβαίως ἐλεύθερος πᾶς πολίτης νὰ δημοσιεύῃ ἐντύπως τὰς γνώμας του, ἐφ' ὅσον ὅμως αὗται δὲν προσκρούουν εἰς τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους· καὶ ὁ διωρισμένος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης δύναται μὲν νὰ ἔχῃ οἱανδήποτε γνώμην νομίζει ὡς ὀρθὴν περὶ ὀρθογραφικῶν καὶ τονικῶν ζητημάτων, δὲν δικαιοῦται ὅμως νὰ ἐπιβάλῃ ταύτην διὰ συγγραμμάτων προοριζομένων διὰ τοὺς σπουδαστάς, τῶν ὁποίων τὴν μόρφωσιν ἐπὶ τῇ βάσει θεσπισμένων ἀρχῶν τῷ ἐνεπιστεύθη ἡ Πολιτεία, καταχρώμενος οὕτω καὶ τῆς ἀπειρίας τῶν μαθητῶν του καὶ τῆς ἐπὶ τούτων ἐπιρροῆς του διὰ τοῦ κύρους του καὶ τῆς θέσεώς του. Ἡ ρύθμισις τῶν τονικῶν καὶ τῶν ὀρθογραφικῶν ζητημάτων ὡς καὶ τοῦ ὅλου γλωσσικοῦ ζητήματος δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς Πανεπιστημιακοὺς διδασκάλους ὑπὸ τὴν ἰδιότητα αὐτῶν ὡς διδασκάλων, ἀλλ' εἰς τὸ σύνολον τοῦ Ἔθνους, ὅπερ ἀβιάστως καὶ ἐν καιρῷ θὰ δώσῃ τὴν δέουσαν κατεύθυνσιν κατὰ τὸν προσφορώτερον τρόπον. Ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης ὡς ἐπιστήμων μὲν εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἔχῃ οἱανδήποτε γνώμην περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, τὴν ὁποίαν νὰ φέρῃ πρὸς συζήτησιν καὶ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Κράτους ν' ἀναπτύξῃ αὐτὴν καὶ ὑποστηρίξῃ, συμβάλλων καὶ οὕτος ὡς μέλος σώματος ἢ συμβουλίου εἰς τὴν καλυτέραν ρύθμισιν τοῦ αὐτόχρημα ἐθνικοῦ τούτου ζητήματος, ὡς Πανεπιστημιακὸς ὅμως διδάσκαλος δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ἐπιβάλῃ αὐθαιρέτως καθ' οἱονδήποτε τρόπον τὰς γνώμας του ἐπὶ τῶν μαθητῶν του. Θὰ ἦτο ὄντως τραγικὸν τὸ κατάντημα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἐὰν ἕκαστος τῶν Καθηγητῶν της ἰδίας καινοτόμους καὶ ἀντικρουομένας πρὸς τὰς τῶν συναδέλφων του ἔχων ἀντιλήψεις ἐπὶ ὀρθογραφικῶν ἢ τονικῶν ἢ ἐν γένει γλωσσικῶν ζητημάτων ἐπεζήτει νὰ ἐπιβάλῃ αὐτὰς διὰ τῶν συγγραφῶν του διὰ

τοὺς σπουδαστὰς προοριζομένων, φιλοδοξῶν οὕτω νὰ γίνῃ αὐτὸς μόνον ρυθμιστὴς ζητήματος οὐχὶ ἁπλῶς ἐπιστημονικοῦ, ἀλλ' ἀφορῶντος αὐτὴν ταύτην τὴν Ἐθνικὴν ἑνότητα καὶ ὑπόστασιν. Τραγικωτέρα δὲ ἀκόμη θὰ ἦτο ἡ ἐπίδρασις τῆς τοιαύτης τακτικῆς ἐπὶ τῆς σπουδαζούσης νεολαίας ὡς ἐκ τῆς ἱδρυομένης οὕτω συγχύσεως καὶ ἀναρχίας, ἥτις οὐ μόνον ἐπὶ τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ ἤθους τῶν σπουδαστῶν δυσμενῶς ἐπιδρᾷ, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῶν ἱκανότητος ὀρθὴν κρίσιν τῶν διχογνωμούντων διδασκάλων του καθιστᾷ ὁπωσδήποτε ἐπισφαλῆ. Δὲν πρόκειται περὶ γνωμῶν περὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, ἃς εἶναι ἐλεύθερος ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου νὰ ἔχῃ καὶ νὰ διδάσκῃ εἰς τρόπον ὥστε οἱ σπουδασταὶ λαμβάνοντες πλήρη γνῶσιν αὐτῶν νὰ δύνανται νὰ κρίνωσιν, ἂν αὗται εἶναι ὀρθαί, σχηματίζοντες οὕτω ἰδίαν περὶ αὐτῶν κρίσιν, ἀλλὰ πρόκειται περὶ ζητημάτων ἀφορώντων αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπόστασιν τῆς γλώσσης, ἧς τὴν ἐξέλιξιν μόνον τὸ Κράτος, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ὁποίου διατελεῖ καὶ ἡ ἐκπαίδευσις, δικαιοῦται νὰ ρυθμίζῃ. Βεβαίως ἐκ τῆς ἀνακρίσεως οὐδόλως ἀπεδείχθη ὅτι ὁ διωκόμενος ἐπέβαλεν εἰς τοὺς φοιτητὰς τὴν ἀγορὰν τῶν συγγραφῶν του, ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ὁποίων, ὑφ' ἃς συνθήκας ἐγένετο αὕτη, οὐδὲν ὑλικὸν συμφέρον εἶχεν. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἀποδεικνύεται καὶ ὑπὸ τοῦ διωκομένου δὲν ἀμφισβητεῖται, ὅτι οὗτος ἐδήλωσεν, ὅτι θὰ ἐξετάζῃ τοὺς φοιτητὰς ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῶν συγγραμμάτων του τούτων, ἅτινα σημειωτέον, ὅτι εὐχερέστατα ἠδύναντο οὗτοι ν' ἀποκτήσωσι καὶ διὰ τὸ σμικρὸν τῆς τιμῆς καὶ διὰ τὰς παρεχομένας διὰ τὴν ἀπόκτησίν των εὐκολίας, εἶναι πρόδηλον ὅτι σκοπὸς τοῦ ἐγκαλουμένου ἦτο ἡ διάδοσις τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως οὐ μόνον τῶν ἐν αὐταῖς ἀναπτυσσομένων ἐπιστημονικῶν γνωμῶν ὡς πρὸς τὰς ἀκολουθητέας ἑρμηνευτικὰς κατευθύνσεις τῶν ἀρχαίων φιλολογικῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ τῶν περὶ ὀρθογραφίας καὶ τονισμοῦ καινοτόμων ἰδεῶν του, αἵτινες πάντως ἤσκουν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν νεαρῶν φοιτητῶν καὶ λόγῳ τῆς ἰδιότητος τοῦ συγγραφέως καὶ λόγῳ τῆς εὐκολίας, μεθ' ἧς ἡ νεανικὴ ἀπειρία ἕλκεται ὑπὸ πάσης καινοφανοῦς παραδοξότητος, ἐχούσης μάλιστα καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς μὴ καταβολῆς κόπων διὰ τὴν ἐφαρμογήν της.

Γ΄. Ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν ἐν ταῖς αὐταῖς συγγραφαῖς τοῦ ἰδιώματος τῆς λεγομένης δημοτικῆς γλώσσης:

Ἐπειδὴ τὸ Συμβούλιον, περιωρισμένην ἔχον δικαιοδοσίαν, δὲν θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος οὔτε τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν μετὰ φανατισμοῦ καὶ πάθους κατηγόρων ἢ ὑποστηρικτῶν τῆς λεγομένης δημοτικῆς γλώσσης, περὶ τῆς ὁποίας οὐδὲ κἂν μεταξὺ τῶν ὑπερμάχων αὐτῆς ὑπάρχει συμφωνία καὶ ὡς πρὸς τὸ τυπικὸν καὶ ὡς πρὸς τὸ λεκτικόν, ἀλλ' ἕκαστος τούτων ἐπιτρέπει εἰς ἑαυτὸν νὰ γράφῃ ὅπως θέλει, ποιούμενος συχνάκις χρῆσιν τύπων καὶ λέξεων ἰδικῆς του ἐμπνεύσεως καὶ κατασκευῆς, ἀποδοκιμαζομένων δὲ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὁμοϊδεατῶν του, ὅλως δὲ ξένων πρὸς τὸ κοινὸν γλωσσικὸν αἴσθημα.

Τὸ Συμβούλιον θὰ περιορισθῇ μόνον νὰ ἐξετάσῃ, ἂν εὑρίσκεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς κρατοῦντας νόμους ὁ καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, μεταχειριζόμενος τὴν γλῶσσαν ταύτην εἰς συγγράμματα προοριζόμενα διὰ τοὺς φοιτητὰς καὶ ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ὁποίων ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐξετάζῃ αὐτούς. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη

ἔχει εἰσαχθῆ εἰς τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν ὡς προπαρασκευαστικὴ διὰ τὴν ὑπὸ τῶν νόμων καθωρισμένην ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τοῦ Κράτους ἁπλῆν καθαρεύουσαν. Τοῦτο ὅμως γίνεται ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὀργάνων ἐξελέγχει τὰ ὑποβαλλόμενα πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων ἔργα καὶ ἐγκρίνει ὅσα ἐξ αὐτῶν τηροῦσιν ὡρισμένους ὅρους οὐ μόνον ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ τυπικὸν καὶ τὸ λεκτικὸν τῆς ἐν αὐτῇς γλώσσης. Ἡ εἰσαγωγὴ ὅμως τῆς γλώσσης ταύτης εἰς τὸ Πανεπιστήμιον δὲν ἔχει ἀναγνωρισθῆ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου, ἡ δὲ ἐνέργεια τοῦ διωκομένου, ὅπως εἰσαγάγῃ ταύτην διὰ συγγραφῶν του, διὰ τοὺς σπουδαστὰς ὡς εἴρηται προοριζομένων καὶ ἀναγκαστικῶς παρ' αὐτῶν μελετωμένων, καὶ ἥτις ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν προσαγομένων ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἐγγράφων, ὅπως οἱ πρωτοετεῖς φοιτηταὶ τὰ πρὸς ἐξέτασιν καὶ βαθμολογίαν προωρισμένα δοκίμια αὐτῶν εἰς τὸ μάθημά του συντάσσωσιν εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, ἣν ἕκαστος μεταχειρίζεται κατὰ τὴν νομιζομένην ὑπ' αὐτοῦ ὡς ὀρθὴν ἰδιορρυθμίαν, δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν νόμον. Εἶναι ἀληθές, ὅτι δὲν ἀποδεικνύεται, ὅτι εἰς τὴν κρίσιν τοῦ διωκομένου κατὰ τὴν βαθμολογίαν τῶν γραπτῶν τῶν ἐξεταζομένων φοιτητῶν ἐπέδρα τὸ εἶδος τῆς γλώσσης, ἣν οὗτοι μετεχειρίζοντο· τοῦτο ὅμως ἀποδεικνύει μὲν τὸ ἠθικὸν τοῦ χαρακτῆρός του, ἀλλὰ δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἀποδιδομένην εἰς αὐτὸν παράβασιν.

Ἐπειδὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἄνω ἐκτεθέντων ἡ ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ ἀποδιδομένη εἰς τὸν διωκόμενον παράβασις ἀποδεικνύεται περιοριζομένη εἰς τὸ ὅτι οὗτος καθηγητὴς ὢν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης διὰ τῶν γενομένων παρ' αὐτοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1939—1941 δημοσιευμάτων «Ἑλληνικὴ Κλασσικὴ Παιδεία» β' ἔκδοση, «Φιλολογικὴ Ἑρμηνεία», «Σχόλια στὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκυδίδη», προοριζομένων διὰ τοὺς σπουδαστὰς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, οὓς καὶ ἐξήταζεν ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὰς ἐξετάσεις των, μετεχειρίσθη ὀρθογραφικὸν καὶ τονικὸν σύστημα καινοφανὲς καὶ τελείως ἀπομακρυνόμενον τῆς παραδεδεγμένης γραφῆς τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, πρὸς δὲ καὶ γλωσσικὸν ἰδίωμα μὴ ἐπιτρεπόμενον διὰ τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν, πρὸς τὸν σκοπόν, ὅπως διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς θέσεώς του ὡς Πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου ἐπιβάλῃ τὰς καινοτόμους αὐτοῦ ἰδέας καὶ πρὸς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν, ἐξ ἧς προέρχονται οἱ μέλλοντες «διδάσκαλοι τοῦ Κράτους»· διὰ τὰς παραβάσεις δὲ ταύτας καὶ μόνον, καὶ οὐχὶ καὶ διὰ τὰς λοιπὰς ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ ἀναφερομένας ἀρκοῦσαι κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Συμβουλίου προκύπτουσιν ἀποδείξεις διὰ τὴν πειθαρχικὴν αὐτοῦ τιμωρίαν.

Ἐπειδὴ ὡς πρὸς τὴν ἐπιβλητέαν ποινὴν τὸ Συμβούλιον λαμβάνον ὑπ' ὄψιν ὅτι πρόκειται περὶ καθηγητοῦ ἱκανοῦ καὶ ἐκπληροῦντος τὰ καθήκοντά του ὡς Πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου μετὰ ζήλου, ὑποπεσόντος δὲ εἰς τὰς ἄνω παραβάσεις ἐκ κακῶς ἐννοουμένης ἀντιλήψεως τῆς ὑποστηρίξεως καθ' οἱονδήποτε τρόπον τῶν καινοφανῶν αὐτοῦ δοξασιῶν ὡς πρὸς τὰ ὀρθογραφικὰ καὶ τονικὰ ζητήματα τῆς γλώσσης καὶ τῆς διαδόσεως τῆς χρήσεως τῆς δημοτικῆς, κρίνει αὐτὸν ἐπιεικῶς τιμωρητέον διὰ τῆς ποινῆς τῆς προσωρινῆς ἀπολύσεως δύο μηνῶν, ἐν τῇ προσδοκίᾳ ὅτι ἡ ἐφεξῆς συμπεριφορά του θὰ εἶναι τοιαύτη ὥστε τὰ προσόντα του ν' ἀποβῶσι χρήσιμα διὰ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἐν ὁμονοίᾳ μετὰ τῶν συναδέλφων του ἐπὶ τῶν γενικῶν ζητημάτων θὰ συντε-

λέση εἰς τὴν ἐξύψωσιν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, ἥτις εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι διατρέχει κρίσιν καὶ κρίσιν δεινήν. Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ δὲν εἶναι παλαίστρα πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἐρίδων καὶ τῆς ἐχθρότητος, ἀλλ' ἱερὸν τέμενος σκοπὸν ἔχουσα τὴν μόρφωσιν τῶν διδασκομένων οὐ μόνον ἀπὸ ἀπόψεως στενῶς ἐπιστημονικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἤθους καὶ χαρακτῆρος τῶν μελλόντων διδασκάλων τοῦ Ἔθνους πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐξυψώσεως τοῦ φρονήματος αὐτῶν.

Διὰ ταῦτα

Ἰδὸν τὰ ἄρθρα 326 καὶ 327 τοῦ Νόμου 5343 «περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν».

Ἐπιβάλλει εἰς τὸν Ἰωάννην Κακριδῆν, Καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διὰ τὴν ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ ἀναφερομένην παράβασιν, ὡς αὕτη περιορίζεται ἐν τῇ ἐνάτῃ σκέψει τῆς παρούσης, τὴν πειθαρχικὴν ποινὴν τῆς προσωρινῆς ἀπολύσεως δύο μηνῶν καὶ τὰ τέλη τῆς παρούσης.

Ἐκρίθη καὶ ἀπεφασίσθη ἐν Ἀθήναις, τῇ ἑνδεκάτῃ (11ῃ) Ἰουλίου 1942.

Ὁ Πρόεδρος — Ὁ Γραμματεὺς
Π. Τριανταφυλλᾶκος — Δ. Κοντογιάννης

Ἀπηγγέλθη δ' αὐτόθι τὴν δεκάτην ἑβδόμην (17ην) Ἰουλίου 1942.

Ὁ Πρόεδρος — Ὁ Γραμματεὺς
Π. Τριανταφυλλᾶκος — Δ. Κοντογιάννης

Ἀκριβὲς ἀντίγραφον

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 24ῃ Ἰουλίου 1942

Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου
Δ. Κοντογιάννης

2. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας

Ἀριθ. 355]1943

Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας

Ἐν Ὁλομελείᾳ

Συγκείμενον ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ Π. Πουλίτσα, Ἀντιπροέδρου (κωλυομένου τοῦ Προέδρου), Φ. Παπαγεωργίου, Ν. Καμπάνη, Π. Μερτικοπούλου, Α. Ραγκούση, Χ. Μητρέλια, Κ. Μηλιαρέση, Γ. Σπυροπούλου, Ε. Σαουνάτσου, Συμβούλων, Μ. Στασινοπούλου καὶ Γ. Παπαχατζῆ, Παρέδρων τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.

Συνεδριάσαν δημοσίᾳ ἐν τῷ ἀκροατηρίῳ του τῇ ἑβδόμῃ (7ῃ) Μαΐου 1943, παρόντος καὶ τοῦ Ὑπογραμματέως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Π. Κατζούρου (κωλυωμένου τοῦ Γραμματέως), ἵνα ἀποφασίσῃ ἐπὶ τῆς ἀπὸ 9ης Ὀκτωβρίου 1942 αἰτήσεως τοῦ Ἰωάννου Θ. Κακριδῆ, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, κατοίκου Ἀθηνῶν, παραστάντος διὰ τῶν πληρεξουσίων του Θ. Τσάτσου, Α. Σβώλου, Γ. Ἀντωνακάκη καὶ Κ. Τσάτσου — κατὰ τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, κατοικοεδρεύοντος ἐν Ἀθήναις μὴ παραστάντος — περὶ ἀκυρώσεως τῆς ὑπ' ἀριθμ. 8]42 ἀποφάσεως τοῦ κατὰ τὰ ἄρθρα 326 καὶ 327 τοῦ Ν. 5343 Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, τοῦ βάσει ταύτης ἐκδοθέντος Διατάγματος ἀπὸ 7]28 Αὐγούστου 1942 ὡς καὶ πάσης ἑτέρας προπαρασκευστικῆς ἢ συναφοῦς πράξεως—τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν παρεμβαίνοντος παραστάντος διὰ τῶν πληρεξουσίων του Κ. Χριστοπούλου καὶ Γ. Πώπ, δικηγόρων.

Ἀκοῦσαν τοῦ Εἰσηγητοῦ Συμβούλου τῆς Ἐπικρατείας Ν. Καμπάνη, ἀναγνόντος καὶ ἀναπτύξαντος τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ, καθ' ἣν τὸ ἱστορικὸν τῆς προκειμένης ὑποθέσεως ἔχει ὡς ἕπεται :

Διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 4 τῆς 11ης Ἰουλίου 1942 ἀποφάσεως τοῦ κατὰ τὰ ἄρθρα 326 καὶ 327 τοῦ νόμου 5343 τοῦ 1932 «περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν» Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, ἐπεβλήθη εἰς τὸν αἰτοῦντα καθηγητὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ἡ πειθαρχικὴ ποινὴ τῆς διμήνου προσωρινῆς ἀπολύσεως, διὰ τὰς ἐν αὐτῇ καὶ ἐν τῷ αἰτιολογικῷ τῆς παρούσης ἀναφερομένας παραβάσεις καθήκοντος. Τὴν πρᾶξιν ταύτην ὡς καὶ τὸ ἐπακολουθῆσαν ἀπὸ 7]28 Αὐγούστου 1942 διάταγμα προσβάλλει ὁ αἰτῶν διὰ τῆς ὑπὸ κρίσιν αἰτήσεώς του διωκούσης τὴν ἀκύρωσιν αὐτῶν διὰ τοὺς ἀκολούθους λόγους, διατυπουμένους ἐν αὐτῇ καὶ ἐν δικογράφοις προσθέτων λόγων,

ἤτοι: 1) Διότι ἡ προσβαλλομένη πρᾶξις δὲν καταλογίζει αὐτῷ παράβασιν διοικητικοῦ τινος καθήκοντος, ἀλλὰ καταλογίζει αὐτῷ παραβάσεις ἀναγομένας εἰς τὸ διδακτικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ ἔργον, παραβιάσασα οὕτω τὰς περὶ ἐλευθερίας τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διδασκαλίας συνταγματικὰς διατάξεις καὶ ἐφαρμόσασα ἐσφαλμένως τὸ ἄρθρον 326 τοῦ περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 5343 νόμου, μὴ ἀφορῶν εἰς τὸ περιεχόμενον, τὸν τρόπον καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου. 2) Διότι ἡ ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ διδασκαλίᾳ χρῆσις τῆς δημοτικῆς γλώσσης ἐστὶ νόμιμος, ὡς ἐπίσης νόμιμός ἐστι ἡ χρῆσις ταύτης ὡς καὶ οἱουδήποτε ὀρθογραφικοῦ καὶ τονικοῦ συστήματός της ἐν ταῖς διὰ τοὺς σπουδαστὰς τοῦ Πανεπιστημίου προοριζομέναις συγγραφαῖς. 3) Διότι δὲν ἐκλήθη εἰς ἀπολογίαν διὰ τὴν χρησιμοποίησιν γλώσσης μὴ νόμῳ συγκεχωρημένης, ἀλλὰ διὰ τὴν χρησιμοποίησιν γλωσσικοῦ ἰδιώματος καὶ λεκτικῶν σχηματισμῶν ἐντελῶς τεχνητῶν καὶ ξένων ἢ ἀκαταλήπτων εἰς τοὺς πολλούς. 4) Διότι ἐν τῇ πρὸς ἀπολογίαν κλήσει του δὲν ἀναφέρεται ὁ τίτλος τῆς ἕδρας, ἣν κατέχει, ἐνῷ ἐν τῇ προσβαλλομένῃ πράξει ἀναφέρεται οὗτος ὡς «καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας», ἵνα ἐξαρθῇ ἡ παράβασις αὐτοῦ, οὕτω δὲ κατελογίσθη αὐτῷ παράβασις ἐρειδομένη εἰς πραγματικὸν στοιχεῖον ἐφ᾽ οὗ δὲν ἐκλήθη εἰς ἀπολογίαν. 5) Διότι ἡ πρὸς ἀπολογίαν κλῆσις τού ἐστιν ἀόριστος. 6) Διότι δὲν ἐπετράπη ἡ ἐνώπιον τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου προφορικὴ ἐξέτασις τῶν προταθέντων μαρτύρων ὑπερασπίσεως, διεξήχθη δὲ ἡ προδικασία κατὰ τρόπον ἀνεπαρκῆ καὶ 7) Διότι οὐχὶ νομίμως ὑπὸ τῶν προεκδοθεισῶν ἀποφάσεων τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου δὲν ἐγένοντο δεκταὶ αἱ αἰτήσεις του περὶ ἐξαιρέσεως τῶν μελῶν αὐτοῦ Ν. Ἐξαρχοπούλου καὶ Γ. Μπαλῆ καὶ διότι οὐχὶ νομίμως κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου πρὸς ἀπόφανσιν ἐπὶ τῶν ὑποβληθεισῶν αἰτήσεών του, περὶ ἐξαιρέσεως ἔλαβε μέρος ὡς ἀναπληρωτὴς τοῦ πρυτάνεως Γ. Μπαλῆ ὁ προπρύτανις Γ. Φωτεινός, ὅστις ἐτέλει ἐν ἀδείᾳ, οὕτω δὲ οὐχὶ νομίμως συνετέθη τὸ ἐκδὸν τὴν προσβαλλομένην πρᾶξιν ὡς καὶ τὰς ἐπὶ τῶν αἰτήσεών του περὶ ἐξαιρέσεως Πειθαρχικὸν Συμβούλιον.

Πρὸς τοὺς λόγους τούτους ἀντίστοιχα εἶναι καὶ τὰ γεννώμενα ἐν τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει ζητήματα, ἐφ᾽ ὧν ὁ εἰσηγητὴς ἀνέπτυξε τὴν γνώμην αὐτοῦ.

Ἀκοῦσαν τῶν πληρεξουσίων τοῦ προσφεύγοντος ἀναπτυξάντων καὶ προφορικῶς τοὺς λόγους τῆς προσφυγῆς καὶ αἰτησαμένων τὴν παραδοχὴν αὐτῆς καὶ ἀκύρωσιν τῆς προσβαλλομένης ἀποφάσεως, τῶν πληρεξουσίων τοῦ παρεμβαίνοντος αἰτησαμένων τὴν ἀπόρριψιν ταύτης.

Ἰδὸν τὰ σχετικὰ
Σκεφθὲν κατὰ τὸν Νόμον

Ἐπειδὴ διὰ τῆς ὑπὸ κρίσιν αἰτήσεως διώκεται ἡ ἀκύρωσις τῆς ὑπ᾽ ἀριθ. 4 τῆς 11ης Ἰουλίου 1942 ἀποφάσεως τοῦ κατὰ τὰ ἄρθρα 326 καὶ 327 τοῦ νόμου 5343 τοῦ 1932 «περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν» Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ ἀπὸ 7]28 Αὐγούστου 1942 διατάγματος, δι᾽ οὗ ἐπεβλήθη εἰς τὸν αἰτοῦντα, καθηγητὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπι-

στημίῳ Ἀθηνῶν, ἡ πειθαρχικὴ ποινὴ τῆς προσωρινῆς διμήνου ἀπολύσεως, ἐπὶ τῇ ἐν αὐτῇ καὶ κατωτέρω ἐκτιθεμένῃ πειθαρχικῇ παραβάσει.

Ἐπειδὴ ἡ δευτέρα τῶν προσβαλλομένων πράξεων, εἰ καὶ τιτλοφορεῖται διάταγμα, δὲν εἶναι πράγματι ἀλλ' ἡ ἁπλῆ ὑπουργικὴ ἀπόφασις, διότι φέρει τὴν ὑπογραφὴν μόνον τοῦ ἁρμοδίου ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων καὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας ὑπουργοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας προέδρου τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ ὑπογραφὴ αὐτοῦ ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα ἡ προσβαλλομένη αὕτη πρᾶξις θεωρηθῇ ὡς διάταγμα, ἐκδοθὲν κατ' ἄσκησιν τῆς ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ συντακτικοῦ περιεχομένου ὑπ' ἀριθ. 1105 τῆς 15 Ἰανουαρίου] 6 Μαρτίου 1942 νομ. διατάγματος ἀπονεμηθείσης εἰς τοὺς ὑπουργοὺς ἐξουσίας, ὅπως ἐν τῇ ἁρμοδιότητι αὐτῶν ἕκαστος προκαλῶσι τὴν ἔκδοσιν διαταγμάτων περὶ ἐπιβολῆς εἰς τοὺς ἀνωτέρους δημοσίους ὑπαλλήλους πάσης νομίμου πειθαρχικῆς ποινῆς, (μείζονος τῆς ἐπιπλήξεως καὶ τοῦ προστίμου), ἄνευ τηρήσεως τῶν λοιπῶν κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις διατυπώσεων. Μόνον δὲ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, τῆς ἐκδόσεως δηλονότι τοιούτου διατάγματος, θὰ ἀπεκλείετο ὁ ἐπὶ ἀκυρώσει ἔλεγχος αὐτοῦ λόγῳ τῆς ῥητῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ μνημονευθέντος συντακτικοῦ χαρακτῆρος νομ. διατάγματος 1105, ἀπαγορευούσης τὴν ἄσκησιν προσφυγῆς ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἐὰν τὸ εἰς αὐτὸ ἐπιστηριζόμενον διάταγμα εἶχεν ὄντως ἐκδοθῇ ὑπὸ τοὺς ὅρους καὶ τὰς προϋποθέσεις τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ εἰρημένου νομ. διατάγματος 1105.

Ἐπειδὴ τὸ Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον ὑποστηρίζον ὅτι ὀρθῶς καὶ νομίμως ἐπεβλήθη εἰς τὸν παρ' αὐτῷ καθηγητὴν αἰτοῦντα ἡ διαληφθεῖσα πειθαρχικὴ ποινή, παραδεκτῶς διὰ τῆς ὑπὸ χρονολογίαν 10 Νοεμβρίου 1942 παρεμβάσεώς του, διωκούσης τὴν ἀπόρριψιν τῆς ὑπὸ κρίσιν αἰτήσεως καὶ τὴν ἐν ἰσχύϊ τήρησιν τῶν προσβαλλομένων πράξεων παρενέβη ἐν τῇ προκειμένῃ δίκῃ. Διότι εἶναι προφανὲς τὸ ἔννομον ἠθικὸν συμφέρον, ὅπερ ἔχει εἰς τὴν ἐν αὐτῷ τήρησιν τῆς πειθαρχίας καὶ τάξεως.

Ἐπειδὴ ὁ αἰτῶν ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ Συμβούλιον τὸ ἐκδὸν τὴν προσβαλλομένην πρᾶξιν συνετέθη οὐχὶ νομίμως, διότι συνέπραξαν ὡς μέλη αὐτοῦ οἱ Ν. Ἐξαρχόπουλος καὶ Μπαλῆς, οἵτινες ἔδει νὰ ἐξαιρεθῶσι διὰ τοὺς λόγους, τοὺς ἀναφερομένους ἐν ταῖς περὶ ἐξαιρέσεως αὐτῶν ὑποβληθείσαις αἰτήσεσί του. Ὁ λόγος οὗτος καίπερ ἀφορῶν εἰς ἀκυρότητα τῶν πράξεων τοῦ αὐτοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, δι' οὗ ἐκρίθησαν ἀπορριπτέαι αἱ περὶ ἐξαιρέσεως τῶν εἰρημένων μελῶν του αἰτήσεις τοῦ προσφεύγοντος, ὅμως παραδεκτῶς προβάλλεται. Διότι αἱ πράξεις αὗται ἀποτελοῦσι προπαρασκευαστικὰς τῆς τελειωτικῆς τοιαύτης, δι' ἧς ἐπεβλήθη εἰς τὸν προσφεύγοντα πειθαρχικὴ ποινή, αἰτιάσεις δὲ ἀφορῶσαι εἰς τὸ κῦρος προπαρασκευαστικῆς πράξεως, δύνανται νὰ θεμελιώσωσι λόγον ἀκυρώσεως τῆς τελειωτικῆς πράξεως, ὡς ἐπὶ τῆς προπαρασκευαστικῆς ἐρειδομένης καὶ τὴν ἐγκυρότητα ταύτης προϋποθετούσης.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἄρθρον 5] 6 τοῦ ἀπὸ 12 Ἰουλίου 1933 διατάγματος «περὶ τῆς πειθαρχικῆς διώξεως καὶ τῆς τηρητέας διαδικασίας κλπ. ἐνώπιον τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», εἰς τὸ Πειθαρχικὸν τοῦτο Συμβούλιον ἐφαρμόζονται αἱ περὶ ἐξαιρέσεως δικαστῶν διατάξεις τῆς ποινικῆς δικονομίας. Κατὰ δὲ τὸ ἄρθρον 51 αὐτῆς, ὁ δικαστὴς δύναται νὰ ἐξαιρεθῇ ἢ αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ἢ ὑπὸ τῶν διαδίκων, ἐάν: 1) ἔχῃ ἴδιον συμφέρον εἰς τὴν ἐκ-

βασιν τῆς ὑποθέσεως, 2) εἶναι συγγενὴς (μέχρις ὡρισμένου βαθμοῦ) τοῦ ἀδικηθέντος ἢ τοῦ κατηγορουμένου, 3) ἔχῃ μετ' αὐτοῦ ἰδιαιτέραν φιλίαν ἢ οἰκειότητα ἢ ἔριν ἢ ἔχθραν, 4) ἐγένετο ἔνοχος ἀθεμίτου μελλήσεως, καὶ 5) μετέσχεν ὡς μέλος ἄλλου δικαστηρίου εἰς τὴν ἀνάκρισιν ἢ ἀπόφασιν τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. Κατὰ δὲ τὸ ἄρθρον 54 τῆς αὐτῆς δικονομίας «οἱ λόγοι τῆς ἐξαιρέσεως πρέπει νὰ περιλαμβάνωνται εἰς τὴν περὶ αὐτῆς αἴτησιν καὶ νὰ εἶναι τοὐλάχιστον βεβαιωμένοι· ἐλλειπόντων δὲ τῶν λόγων τούτων ἢ τῆς ἀναγκαίας βεβαιώσεως, ἡ αἴτησις ἀποβάλλεται».

Ἐπειδὴ ἐν προκειμένῳ, ἡ μὲν ὑπ' ἀριθ. 1]1942 ἀπόφασις τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, ἡ ἀπορρίψασα τὴν πρώτην περὶ ἐξαιρέσεως αἴτησιν τοῦ προσφεύγοντος, διαλαμβάνει ὅτι «ἐκ τῶν πρὸς ἐξαίρεσιν προτεινομένων λόγων, οἱ μὲν ἀφορῶντες εἰς τὴν ἐν προσωπικαῖς ὁμιλίαις ἐπιδειχθεῖσαν ὑπὸ τῶν Ν. Ἐξαρχοπούλου καὶ Γ. Μπαλῆ ἰδιαιτέραν πρὸς τὸν ἐνιστάμενον καθηγητὴν ἐχθρότητα στεροῦνται πάσης ἐπιβεβαιώσεως, ὥστε νὰ μὴ δύνανται παραδεκτῶς, κατὰ τὸ ἄρθρ. 54 τῆς ποινικῆς δικονομίας, νὰ ὑποβληθῶσιν, οἱ δὲ ἀφορῶντες εἰς τὴν ἐν ταῖς συνεδριάσεσι τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διατυπωθεῖσαν περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως καὶ τοῦ κύρους τοῦ ἐνισταμένου γνώμην τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω προσώπων δὲν συνιστῶσι τὴν κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 51 τῆς ποινικῆς δικονομίας ἰδιαιτέραν ἔριν ἢ ἔχθραν. Οὕτως αἱ ἐν ταῖς συνεδριάσεσι τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς διατυπωθεῖσαι, ἐναντίαι πρὸς τὰς τοῦ ἐνισταμένου, γνῶμαι τοῦ καθηγητοῦ Ν. Ἐξαρχοπούλου δὲν ἀποδεικνύουσιν ἰδιαιτέραν, καὶ δὴ προσωπικήν, ἐχθρότητα τούτου πρὸς τὸν ἐνιστάμενον, ἀλλ' ἁπλῶς διάφορον ἀντίληψιν ἢ καὶ ἐπίκρισιν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀπόψεων τοῦ ἐνισταμένου, μὴ συνιστῶσαν προδήλως τὴν κατὰ νόμον ἔννοιαν τῆς ἐχθρότητος, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Πρυτάνεως πρόκλησις τῆς πειθαρχικῆς τοῦ ἐνισταμένου διώξεως, συνιστῶσα ἁπλῆν ἐκτέλεσιν καθήκοντος συνεπείᾳ σχετικῆς ἀποφάσεως τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, δὲν ἀποδεικνύει κατὰ μείζονα λόγον τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου ἀπαιτουμένην πρὸς ἐξαίρεσιν τοῦ μέλους τούτου ἐχθρότητα, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἐξ οὐδενὸς ἄλλου στοιχείου ἢ τῶν πρακτικῶν τῆς Συγκλήτου προκύπτει ἑτέρα τις περὶ τοῦ ἔργου ἢ τοῦ προσώπου τοῦ ἐνισταμένου κρίσις τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου». Ἡ δὲ ὑπ' ἀριθ. 3]1942 ἀπόφασις τοῦ πειθαρχικοῦ συμβουλίου τὴν μὲν περὶ ἐξαιρέσεως τῶν αὐτῶν μελῶν Γ. Μπαλῆ καὶ Ν. Ἐξαρχοπούλου δευτέραν αἴτησιν τοῦ προσφεύγοντος, τὴν στηριζομένην ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόγου, τῆς ἐκφράσεως γνώμης καὶ τῆς ἐχθρότητος, ἔκρινεν ἀπαράδεκτον, κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν ἄρθρων 54, 56 καὶ ἑπομ. τῆς ποινικῆς δικονομίας, τὴν δὲ ἐν συμπληρωματικῇ ἀναφορᾷ αἴτησιν περὶ ἐξαιρέσεως τοῦ Πρυτάνεως Γ. Μπαλῆ καὶ τῷ ὅτι διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου εἰσηγητὴς διεξήγαγε μεροληπτικῶς τὴν προανάκρισιν, συλλέξας στοιχεῖα μόνον πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς κατηγορίας, ἀπέρριψεν ὡς πάντη ἀνυπόστατον, ἐπὶ τῇ αἰτιολογίᾳ ὅτι ὡς εἰσηγητὴς οὗτος ἐξετέλεσε τὸ καθ' ἑαυτὸν μετὰ πάσης ἀμεροληψίας.

Ἐπειδὴ ἡ μὲν ὑπὸ τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου διὰ τῆς πρώτης τῶν ἀνωτέρω ἀποφάσεων αὐτοῦ ἐκτίμησις τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ἔχθρας ἢ ἔριδος πρὸς τὸν προσφεύγοντα τῶν μελῶν, ὧν ἐζητήθη ἡ ἐξαίρεσις, ὡς καὶ ἡ διὰ τῆς δευτέρας ἀποφάσεως ἐκτίμησις τῆς ἀμεροληψίας τοῦ ὁρισθέντος εἰσηγητοῦ, ἀποκειμένη εἰς τὴν οὐσιαστικὴν κρίσιν τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου (ἄρθρ. 58 Ποιν. Δικ.)

διαφεύγει κατ' ἀρχὴν τὸν ἔλεγχον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, δικάζοντος ἐπὶ ἀκυρώσει, ἀφοῦ οὔτε ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου γενομένων δεκτῶν πραγματικῶν γεγονότων, οὔτε ἐκ τῶν ἀναφερομένων ἐν τοῖς ὑποβληθεῖσι πρακτικοῖς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου δύναται νὰ συναχθῇ ἐσφαλμένη ὑπαγωγὴ τῶν γεγονότων τούτων εἰς τὸν νόμον. Ἡ δὲ διαπιστουμένη ἀντίθεσις γνωμῶν καὶ ἰδεῶν δὲν ἀποτελεῖ τὴν κατὰ νόμον ἔχθραν ἢ ἔριδα, τὴν ἐπιβάλλουσαν τὴν ἐξαίρεσιν. Ἡ παρὰ τοῦ αἰτοῦντος ἐπικαλουμένη προγενεστέρα τῆς πειθαρχικῆς δίκης ἔκφρασις γνώμης ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, ὧν ἐζητήθη ἡ ἐξαίρεσις, καὶ δὴ κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ὑπὸ τοῦ Ν. Ἐξαρχοπούλου καὶ ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ Συγκλήτῳ ὑπὸ τοῦ Πρυτάνεως Γ. Μπαλῆ, δὲν ἀποτελεῖ λόγον ἐξαιρέσεως, κατὰ τὸ ἐνταῦθα ἐφαρμοστέον καὶ ἀνωτέρω παρατεθὲν ἄρθρον 51 τῆς Ποιν. δικονομίας. Διότι ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, τοῦτο δὲν δύναται νὰ τύχῃ διασταλτικῆς ἑρμηνείας, ἐφαρμοζόμενον ἰδίᾳ ἐν τῷ διοικητικῷ δικαίῳ, ἔνθα εἰς πλείστας καὶ συνήθεις περιπτώσεις, περὶ ὧν προβλέπει ἡ διοικητικὴ νομοθεσία, ἡ ἀσκοῦσα τὴν πειθαρχικὴν δίωξιν διοικητικὴ ἀρχὴ ἔχει ἁρμοδιότητα ν' ἀποφαίνηται καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως πειθαρχικῆς εὐθύνης καὶ τῆς ἐπιβλητέας ποινῆς.

Ἐπειδὴ ὡς πρὸς τὴν διὰ τῆς δευτέρας τῶν προμνημονευθεισῶν ἀποφάσεων τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου ἀπόρριψιν ὡς ἀπαραδέκτου τοῦ διὰ τῆς πρώτης αὐτῶν κριθέντος ἀβασίμου καὶ πάλιν ὑποβληθέντος λόγου ἐξαιρέσεως, εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι αἱ ἀποφάσεις τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, ἀποτελοῦντος συλλογικὸν τῆς διοικήσεως ὄργανον καὶ οὐχὶ διοικητικὸν δικαστήριον, δὲν φέρουσι χαρακτῆρα δικαστικῶν ἀποφάσεων, ὥστε ἐκ τούτου τοῦ λόγου νὰ μὴ ἐπιτρέπηται ἡ ἀνάκλησις αὐτῶν. Ἀλλ' ὅμως καὶ διοικητικῶν πράξεων δύναται ν' ἀποκλείηται ἡ ἀνάκλησις ὑπὸ τῆς ἐκδούσης αὐτὴν ἀρχῆς, εἴτε κατὰ ρητὴν διάταξιν, εἴτε κατὰ τὴν ἔννοιαν αὐτῆς, εἴτε κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς σχετικῆς νομοθεσίας. Τὸ δὲ ἄρθρον 58 τῆς ποινικῆς δικονομίας, ὅπερ ὁρίζει ὅτι «τὸ πολυμελὲς δικαστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον συνεδρεύει ὁ ἐξαιρούμενος, ἀποφασίζει περὶ τῆς αἰτήσεως ἀνεκκλήτως», κατ' ἀναλογίαν ἐφαρμοζόμενον ἐν τῇ πειθαρχικῇ δίκῃ, δυνάμει τῆς προμνημονευθείσης διατάξεως τοῦ ἄρθρου 6[6 τοῦ διατάγματος τῆς 2 Ἰουλίου 1933, ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ μὴ ἀνακλητοῦ τῆς ἐπὶ τῶν λόγων ἐξαιρέσεως ἀποφάσεως τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου. Διότι ἄλλως ἡ ἐπανειλημμένη εἰς τὸ Πειθαρχικὸν Συμβούλιον ὑποβολὴ τοῦ αὐτοῦ λόγου ἐξαιρέσεως, καὶ ἂν δὲν σκοπῇ, θὰ συνεπάγηται τὴν ἄνευ λόγου παρέλκυσιν τῆς πειθαρχικῆς δίκης.

Ἐπειδὴ κατὰ ταῦτα, ὁ περὶ κακῆς συνθέσεως τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου λόγος ἀκυρώσεως εἶναι ἀπορριπτέος ὡς μὴ βάσιμος.

Ἐπειδὴ ὁ ἐν ἀδείᾳ τελῶν ὑπάλληλος δὲν ἀποβάλλει τὴν ἰδιότητα τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου καὶ δικαιοῦται καὶ πρὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ χρόνου τῆς ἀδείας, δηλῶν ρητῶς ἢ σιωπηρῶς ὅτι διακόπτει τὴν χρῆσιν αὐτῆς, νὰ ἐνεργήσῃ πρᾶξιν ἀναγομένην εἰς τὰ καθήκοντα αὐτοῦ· πολλῷ δὲ μᾶλλον ὅταν καλῆται πρὸς ταύτην ὑπὸ τοῦ προϊσταμένου τῆς ὑπηρεσίας ἢ ἄλλης ἁρμοδίας ἀρχῆς. Τοιαύτην δὲ σιωπηρὰν δήλωσιν διακοπῆς δύναται νὰ ἀποτελέσῃ καὶ μόνη ἡ ἐκτέλεσις πράξεως ἢ συμμετοχὴ εἰς αὐτήν, ἀναγομένης εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ λόγος τῆς ὑπὸ κρίσιν αἰτήσεως, ὁ ἀφορῶν εἰς τὴν ἀκυρότητα τῶν προ-

παρασκευαστικῶν πράξεων, δι' ὧν ἀπερρίφθησαν αἱ αἰτήσεις τοῦ προσφεύγοντος περὶ ἐξαιρέσεως τῶν εἰρημένων δύο μελῶν τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, διότι μετέσχεν εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν ὡς μέλος τοῦ Συμβουλίου, ὁ ἐν ἀδείᾳ τελῶν καθηγητὴς Γ. Φωτεινός, ἀπορριπτέος ἀποβαίνει ὡς μὴ νόμιμος.

Ἐπειδὴ ἡ εἰς τὸν αἰτοῦντα ἐπιδοθεῖσα κλῆσις πρὸς ἀπολογίαν εἶναι κατὰ πάντα σαφὴς καὶ ὡρισμένη, καθορίζουσα ἐπακριβῶς ἅπαντα τὰ πραγματικὰ περιστατικά, τὰ συνιστῶντα τὰ δι' αὐτῆς ἀποδιδόμενα αὐτῷ πειθαρχικὰ παραπτώματα. Καὶ ναὶ μὲν ἐν τῇ κλήσει ταύτῃ ἀναφέρεται ἁπλῶς ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐνῷ ἐν τῇ προσβαλλομένῃ ἀποφάσει χαρακτηρίζεται ὡς καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλ' ὁ τοιοῦτος εἰδικώτερος χαρακτηρισμὸς δὲν ἀνάγεται εἰς πραγματικὸν περιστατικὸν καὶ ἰδιότητα ἄγνωστον τῷ αἰτοῦντι καὶ ἄσχετον πρὸς τὰς ἀποδοθείσας αὐτῷ διὰ τῆς πρὸς ἀπολογίαν κλήσεώς του πειθαρχικὰς παραβάσεις. Ὅθεν ἀπορριπτέοι ἀποβαίνουσι, τόσον ὁ, ἄλλως τε ὅλως ἀορίστως προβαλλόμενος, λόγος περὶ ἀοριστίας τῆς πρὸς ἀπολογίαν κλήσεώς του, ὅσον καὶ ὁ λόγος, ὁ ἀφορῶν εἰς τὴν ὑπὸ τῆς προσβαλλομένης πειθαρχικῆς ἀποφάσεως λῆψιν ὑπ' ὄψιν τῆς ἰδιότητός του ὡς καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, εἰ καὶ τὸ πραγματικὸν τοῦτο στοιχεῖον δὲν περιλαμβάνεται ἐν τῇ πρὸς ἀπολογίαν κλήσει του, ἐν ᾗ ἀναφέρεται ἁπλῶς ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἐπειδὴ ἐξ οὐδεμιᾶς διατάξεως προκύπτει ὅτι ἡ ἐξέτασις τῶν μαρτύρων ἐνεργεῖται προφορικῶς ἐνώπιον τοῦ πειθαρχικοῦ συμβουλίου. Ἡ πρὸς ἀπόφανσιν δ' ἀφ' ἑτέρου ἐπάρκεια ἢ μὴ τῶν συλλεγέντων στοιχείων ἀπόκειται εἰς τὴν ἐλευθέραν κρίσιν τοῦ εἰσηγητοῦ καὶ τοῦ πειθαρχικοῦ συμβουλίου ὡς σαφῶς προκύπτει ἐκ τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρων 5 καὶ 6 τοῦ ἀπὸ 12]26 Ἰουλίου 1933 πρ. διατάγματος, ἐκδοθέντος δυνάμει νομοθετικῆς ἐξουσιοδοτήσεως παρασχεθείσης ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 333 τοῦ νόμου 5343. Ὅθεν οἱ λόγοι τῆς ὑπὸ κρίσιν αἰτήσεως, οἱ ἀφορῶντες τὸ μὲν εἰς τὴν μὴ προφορικὴν ἐνώπιον τοῦ συμβουλίου ἐξέτασιν τῶν μαρτύρων, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ἐν τῇ προδικασίᾳ συλλεγέντων στοιχείων, εἶναι ἀπορριπτέοι, ὁ μὲν ὡς μὴ νόμιμος, ὁ δὲ ὡς μὴ ἐπιστηριζόμενος εἰς ἰσχυρισμὸν περὶ καταχρήσεως ἐξουσίας.

Ἐπειδὴ διὰ τῆς προσβαλλομένης ἀποφάσεως αὐτοῦ τὸ κρῖναν Πειθαρχικὸν Συμβούλιον, ἐν τῇ κατὰ τοῦτο ἀνεξελέγκτῳ κρίσει αὐτοῦ, ἐδέξατο ὡς ἀποδειχθέντα τὰ ἑξῆς πραγματικὰ περιστατικά, ἤτοι: ὅτι ὁ προσφεύγων «καθηγητὴς ὢν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας διὰ τῶν γενομένων παρ' αὐτοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1939—1941 δημοσιευμάτων «Ἑλληνικὴ Κλασσικὴ Παιδεία» Β' ἔκδοσις, «Φιλολογικὴ Ἑρμηνεία», «Σχόλια στὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκυδίδη» προοριζομένων διὰ τοὺς σπουδαστὰς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς οὓς καὶ ἐξήταζεν ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὰς ἐξετάσεις των, μετεχειρίσθη ὀρθογραφικὸν καὶ τονικὸν σύστημα καινοφανὲς καὶ τελείως ἀπομακρυνόμενον τῆς παραδεδεγμένης γραφῆς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, πρὸς δὲ καὶ γλωσσικὸν ἰδίωμα μὴ ἐπιτρεπόμενον διὰ τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς θέσεώς του ὡς πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου ἐπιβάλῃ τὰς καινοτόμους αὐτοῦ ἰδέας καὶ πρὸς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν ἐξ ἧς προέρχονται οἱ μέλλοντες διδάσκαλοι τοῦ Κράτους». Περαιτέρω ἐδέξατο ὅτι ἡ σύνταξις τῶν μνημονευθέντων βιβλίων εἰς τὴν γλῶσσαν ἐν ᾗ εἶναι γεγραμμένα καὶ κατὰ καινοφανὲς ὀρθο-

γραφικὸν καὶ τονικὸν σύστημα ἐσκανδάλισαν ζωηρῶς τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους, ὅτι ὁ προσφεύγων ἐπέβαλε τὴν μελέτην τῶν βιβλίων τούτων εἰς τοὺς φοιτητὰς δηλώσας ὅτι θὰ ἐξετάζῃ ἐπὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, καὶ ὅτι οὕτω ἐδημιούργησε χάσμα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν τριῶν ἄλλων καθηγητῶν τοῦ αὐτοῦ μαθήματος, τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας.

Ἐπειδὴ τὰ πραγματικὰ ταῦτα περιστατικὰ καὶ δὴ ἡ χρῆσις ὑπὸ τοῦ προσφεύγοντος ὀρθογραφικοῦ καὶ τονικοῦ συστήματος καινοφανοῦς καὶ τελείως ἀπομακρυνομένου τῆς παραδεδεγμένης γραφῆς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἡ χρῆσις γλώσσης μὴ εἰσηγμένης καὶ μὴ ἐπιτρεπομένης διὰ τὴν διδασκαλίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἀπομακρυνομένης τῆς ἐν ταύτῃ παραδεδεγμένης καὶ καθιερωμένης ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ, ἐπὶ αἰῶνα περίπου πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιβολῆς τῶν καινοτόμων γνωμῶν τοῦ προσφεύγοντος καὶ πρὸς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς θέσεως αὐτοῦ ὡς πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου, ἔτι δὲ ἡ πρόκλησις σκανδάλου παρὰ τοῖς φιλολογικοῖς κύκλοις διὰ τῆς χρήσεως ἐν τοῖς βιβλίοις του ἐκείνοις γλώσσης καὶ γραφῆς, ἀπομακρυνομένων τῶν ἀπὸ μακροῦ παραδεδεγμένων καὶ καθιερωμένων, καὶ ἡ ἐντεῦθεν δημιουργία χάσματος μεταξὺ τοῦ προσφεύγοντος καὶ τῶν ἄλλων τὸ αὐτὸ μάθημα διδασκόντων καθηγητῶν, τὰ πραγματικὰ ταῦτα περιστατικὰ συνιστῶσι τὴν καταλογισθεῖσαν τῷ προσφεύγοντι πειθαρχικὴν παράβασιν καθήκοντος. Ἔτι καὶ ἄνευ τοῦ διαληφθέντος σκοποῦ τῆς διαδόσεως καὶ ἐπιβολῆς τῶν γνωμῶν καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ τότε οὐδεμία σχετικὴ νομικὴ διάταξις, ἐθεωρήθη παρ' ἡμῖν ὡς συνιστῶσα παράβασιν καθήκοντος καὶ μόνη ἁπλῶς ἡ χρῆσις ἐν δικαστικῇ ἀποφάσει ἄλλης γλώσσης πλὴν τῆς καθιερωθείσης ἐν τοῖς δικαστηρίοις διὰ μακρᾶς πράξεως καὶ παραδόσεως. Καὶ ὅταν πεπλανημένως ὑπετέθη, ὅτι πρωτοδικεῖόν τι ἐδημοσίευσεν ἀπόφασιν, γεγραμμένην εἰς δημώδη γλῶσσαν, ὁ τότε παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ Εἰσαγγελεὺς Δ. Τσιβανόπουλος διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 17 καὶ ἀπὸ 27ης Φεβρουαρίου 1901 ἐγγράφου αὐτοῦ πρὸς τὸν Εἰσαγγελέα τῶν ἐν Λαρίσῃ Ἐφετῶν διέταξε τὴν πειθαρχικὴν καταδίωξιν τῶν ἐκδόντων τοιαύτην ἀπόφασιν δικαστῶν. Ὁμοίως καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 συσταθεῖσα κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπή, (ἧς ἦτο πρόεδρος ὁ Στ. Δραγούμης καὶ εἰσηγητὴς ὁ Κ. Ρακτιβάν), διὰ τῆς ἀπὸ 25 Φεβρουαρίου 1911 πρώτης ἐκθέσεως αὐτῆς ἐξέφρασε σύμφωνον τὴν γνώμην, ὅτι δὲν ἦτο ἀναγκαία ἡ ἀναγραφὴ ἐν τῷ Συντάγματι διατάξεως κατοχυρούσης τὴν καθιερωμένην ἐπίσημον γλῶσσαν. Διότι ἡ Πολιτεία ἀναμφήριστον ἔχει δικαίωμα νὰ κολάζῃ διὰ τῆς οἰκείας πειθαρχικῆς ὁδοῦ, καὶ μέχρι παύσεως τὸν ὑπάλληλον ἐκεῖνον, ὅστις ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ ἤθελε ποιήσει χρῆσιν γλώσσης ἀπᾳδούσης πρὸς τὴν ἐμπρέπουσαν σοβαρότητα τῶν δημοσίων πράξεων καὶ τὴν ἐν αὐταῖς καθιερωμένην ἐπίσημον γλῶσσαν. «Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα» λέγεται ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐκθέσει «ἀπετέλεσεν ἀείποτε κτῆμα ἀναφαίρετον καὶ ἓν τῶν κυριωτάτων γνωρισμάτων τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους, ἀναποσπάστως μετ' αὐτοῦ συνυπάρξασα κατὰ πάσας τὰς φάσεις τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Ἐν τῇ ἐξελίξει δ' αὐτῆς παρηκολούθησεν, ὡς εἰκός, σταθερῶς τάς τε περιπετείας καὶ τὰς προόδους τοῦ Ἔθνους, διαμορφουμένη καὶ τελειοποιουμένη συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ περὶ δημοσίου καὶ τοῦ κατ' ἰδίαν βίου καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς διαπλάσεως, πρὸς ἃς ἐν πᾶσι λίαν εὐστόχως προσαρμό-

ζεται, ὡς ἄλλως τε καὶ ἐν ταῖς γλώσσαις πάντων τῶν Ἐθνῶν παρατηρεῖται. Εἰδικῶς δὲ ὁ τύπος τῆς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ Κράτους διατρανοῦται ἐν αὐτῷ τῷ λεκτικῷ τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς νομοθεσίας καὶ πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας δημοσίων ἐγγράφων. Καὶ αὐτὴ ἄρα ἡ ἐν τῷ Συντάγματι ἀναγραφὴ ἰδίας διατάξεως θὰ ἔθετεν ἀτόπως ὑπὸ ἀμφιβολίαν τὸ ἤδη καθεστὼς καὶ θὰ ἐγέννα κενὸν φόβον κινδύνων ἐκεῖ ἔνθα τοιοῦτοι εἶναι παντελῶς ἀνύπαρκτοι. Ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἡ Πολιτεία ἀναμφήριστον ἔχει δικαίωμα νὰ κολάζῃ διὰ τῆς οἰκείας πειθαρχικῆς ὁδοῦ, καὶ ἄχρι παύσεως τὸν ὑπάλληλον ἐκεῖνον, ὅστις ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ ἤθελε ποιήσει χρῆσιν γλώσσης ἀπᾳδούσης πρὸς τὴν ἐμπρέπουσαν σοβαρότητα τῶν δημοσίων πράξεων καὶ τὴν ἐν αὐταῖς καθιερωμένην ἐπίσημον γλῶσσαν». Ἡ δὲ πρόκλησις σκανδάλου ὑπὸ τοῦ ὑπαλλήλου διὰ τῆς διαγωγῆς του ἐν τῇ χρήσει τῆς γλώσσης ἐχαρακτηρίσθη ἐπισήμως ὡς κατωτέρω ρηθήσεται, ἐν τῇ αὐτῇ Ἀναθεωρητικῇ Βουλῇ ἀθέμιτος καὶ ἀπηγορευμένη. Ὅθεν οἱ προτεινόμενοι λόγοι ἀκυρότητος, οἱ ἐρειδόμενοι ἐπὶ τοῦ ἐσφαλμένου δῆθεν χαρακτηρισμοῦ τῶν ἀνωτέρω πραγματικῶν περιστατικῶν ὡς συνιστώντων πειθαρχικὴν παράβασιν, εἶναι ἀπορριπτέοι ὡς μὴ βάσιμοι.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἄρθρον 107 τοῦ νῦν ἰσχύοντος Συντάγματος τοῦ 1911, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ καταλογισθεῖσα τῷ προσφεύγοντι πειθαρχικὴ παράβασις, «ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους εἶναι ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν συντάσσονται τὸ πολίτευμα καὶ τῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας τὰ κείμενα, πᾶσα πρὸς παραφθορὰν τάσις ἢ ἐπέμβασις ἀπαγορεύεται»· Ὡς δὲ σαφῶς καὶ κατὰ τρόπον μὴ δεκτικὸν οἱασδήποτε εὐλόγου ἀμφισβητήσεως συνάγεται, ἐκ τῶν λόγων τῶν προκαλεσάντων τὴν θέσπισιν τῆς διατάξεως ταύτης καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, καί, ἐκ τῶν μακρῶν συζητήσεων τῶν γενομένων περὶ αὐτῆς ἐν τῇ Β' Διπλῇ Ἀναθεωρητικῇ Βουλῇ τοῦ 1911, διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐσκοπήθη νὰ καταστῇ ὑποχρεωτικὴ ἡ χρῆσις τῆς ἀναγορευθείσης ἐπισήμου γλώσσης καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις δημοσίαις ὑπηρεσίαις καὶ ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει πρὸς διδασκαλίαν. Τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συνταγματικῆς διατάξεως ἐπεξήγησε καὶ διεσάφησε κατὰ τὴν συζήτησιν καὶ ἐπιψήφισιν αὐτῆς ὁ τότε Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως Ἐλ. Βενιζέλος, διὰ δηλώσεων γενομένων ἀποδεκτῶν ὑπὸ τῆς ἀναθεωρητικῆς βουλῆς εἰπὼν τὰ ἑξῆς: «Ἐλπίζω, ὅτι καὶ οἱ ἔχοντες μᾶλλον ἀντιθέτους γνώμας πρὸς ἐκείνας, ἡ ἐπικράτησις τῶν ὁποίων θὰ φέρῃ τὴν ἀναγραφὴν τοιαύτης διατάξεως, (καθιερούσης ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τοῦ Κράτους τὴν καθαρεύουσαν), θὰ ἀναγνωρίσωσιν ὅτι οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι εἶναι ὑποχρεωμένοι εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην νὰ ἐκτελῶσιν ὅλην τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν γλῶσσαν ταύτην νὰ σέβωνται ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ... Ἀλλὰ τοῦτο θέτων ὡς βάσιν τῶν σκέψεών μου καὶ διεκδικῶν ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς ὑπηρεσίας του συμμορφοῦται ἀπολύτως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς αἵτινες πηγάζουσιν ἐκ τῆς καθιερώσεως ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ὡς ἐπισήμου γλώσσης τῆς γλώσσης τῆν νομοθεσίας μας, ἔχω τὸ καθῆκον διεκδικῶν ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου, ὁ ὁποῖος τυχὸν νὰ ἦναι καὶ λογογράφος ἢ ποιητής, τὸ δικαίωμα ὅπως τὰ προϊόντα αὐτοῦ τὰ φιλολογικὰ γράφῃ εἰς οἱανδήποτε γλῶσσαν τοῦ ἀρέσκει... ἔχω τὸ καθῆκον καὶ τὸ δικαίωμα, ὡς ἐκπροσωπῶν τὴν Κυβέρνησιν τῆς χώρας νὰ εἴπω πρὸς τὸν δημόσιον ὑπάλληλον, ὅτι ἡ Πολιτεία δικαιοῦται

παρέχουσα εἰς αὐτὸν ὅλην ταύτην τὴν ἐλευθερίαν, ἀναγνωρίζουσα ἀκόμη εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα τῆς κριτικῆς, τῆς συζητήσεως ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν του τῶν φιλολογικῶν, ἔχω, λέγω, τὸ δικαίωμα ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας νὰ ἀξιώσω παρ᾿ αὐτοῦ, ὅπως διὰ τῆς διαγωγῆς του μὴ προκαλῇ σκάνδαλα... Ἀλλὰ συγχρόνως, ἐπειδὴ ὁμιλῶ περὶ ὑπαλλήλων, ἔχω ἐξ ἴσου τὸ καθῆκον, νὰ εἴπω καὶ πρὸς ἄλλην κατηγορίαν ὑπαλλήλων, ὅτι πρέπει νὰ προσέξωσιν, ὅπως μὴ διὰ τῆς πολιτείας αὐτῶν καὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν γίνωνται ἀφορμὴ συνταράξεων λαϊκῶν... Δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ γίνῃ μία ἐξαίρεσις, ὡς πρὸς ὡρισμένην κατηγορίαν ὑπαλλήλων, τῶν ἐντεταλμένων τὴν διδασκαλίαν τῆς γλώσσης, διὰ τοὺς ὁποίους, ὅπως καὶ διὰ τοὺς ἀξιωματικοὺς πρὸ ὀλίγου ὡμίλησέ τις, ὑπάρχει ἐντελῶς ἀσυμβίβαστον τὸ νὰ ἐντέλλωνται καὶ νὰ ἀναλαμβάνωσι τὴν διδασκαλίαν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς ἐπισήμου γλώσσης, καὶ νὰ ὑποστηρίζωσι ἔξω τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν, ὅτι αὐτὴ ἡ γλῶσσα εἶναι κακὴ καὶ βδέλυγμα καὶ ὀλεθρία ἢ καὶ δὲν ἠξεύρω τί. Δι᾿ ἐκείνους λοιπὸν ἐκ τῶν ὑπαλλήλων τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐντεταλμένοι τὴν διδασκαλίαν τῆς γλώσσης εἶναι προφανές, ὅτι ἡ ἐλευθερία αὕτη εἶναι ἐντελῶς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ καθῆκον αὐτῶν». Καὶ ὁ τότε Ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ν. Δημητρακόπουλος, συνηγορήσας ὑπὲρ τῆς ἐπιψηφισθείσης διατάξεως εἶπεν, ὅτι ἐκ τῶν ὑποβληθεισῶν προτάσεων, «αὕτη (ἡ ψηφισθεῖσα) εἶναι μᾶλλον ἐπαρκὴς καὶ πληρέστερον ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς γνώμας, τὰς ὁποίας ἀνέπτυξεν ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, καὶ πρὸς τὰς γνώμας αἱ ὁποῖαι φαίνονται ἐκπροσωποῦσαι τὰς γλωσσικὰς πεποιθήσεις ὁλοκλήρου σχεδὸν τῆς Βουλῆς· διότι ἡ πρότασις ἐκείνη ἦτο διατετυπωμένη ὡς δεύτερον ἐδάφιον τοῦ ἄρθρου 1 ὑπὸ τὴν αὐτὴν γλωσσικὴν μορφὴν καὶ διατύπωσιν, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν γενικότητα τῆς ἐκφράσεως, εἰς ἣν προστατεύεται ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ ὑπάρχοντος Συντάγματος ἡ Θρησκεία. Ἡ ἄλλη πρότασις ἐνῷ φαίνεται πληρεστέρα, εἶναι ἐν τούτοις ὑποδεεστέρα, διότι ὁμιλεῖ περὶ δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ νομίζει, ὅτι ἐξασφαλίζει τὸ πρᾶγμα, ἐνῷ πράγματι προστατεύει μόνον τὴν ἐν τῇ δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ χρῆσιν τῆς ἐπισήμου γλώσσης καὶ ἐξ ἄλλου καταλείπει ἐλευθέραν τὴν κατὰ σκανδαλώδη τρόπον ἐπέμβασιν πρὸς ὑπονόμευσιν τῆς ἐπισήμου ταύτης γλώσσης, ἰδίᾳ εἰς μίαν μεγάλην τάξιν ὑπαλλήλων, τὴν τῶν διδασκάλων». Οὕτως ἡρμηνεύθη ἡ εἰρημένη διάταξις καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ὁ καθηγητὴς Ν. Ν. Σαρίπολος ἑρμηνεύων τὸ ἄρθρον 107 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 γράφει, ὅτι οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν ὀφείλουσι νὰ χρῶνται τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ τοῦ Κράτους, ἀλλ' ἔξω τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν δύνανται νὰ μεταχειρίζωνται οἱανδήποτε γλῶσσαν ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ προκαλῶσι σκάνδαλα, οὐδὲ νὰ ἐνεργῶσι πρὸς παραφθορὰν τῆς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ Κράτους. Ἐξαιροῦνται οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, οἵτινες, ἐντεταλμένοι τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐπισήμου γλώσσης δὲν δύνανται νὰ γράφωσι καὶ νὰ ὑποστηρίζωσιν οὐδ᾿ ἔξω τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι κακὴ κλπ., καθ᾿ ὅσον τοιαύτη ἐλευθερία θὰ ἦτο ἐντελῶς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ καθῆκον αὐτῶν, ὡς ἔλεγεν ὁ τότε πρωθυπουργὸς (Σύστημα Συνταγμ. Δικαίου, τόμ. Γ´ ἔκδ. 4η σελ. 302). Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει ὅτι ἀπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ Συντάγματος συνεταιρισμὸς σκοπὸν ἔχων τὴν ἐπέμβασιν πρὸς παραφθορὰν τῆς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ Κράτους, ὡς ἀντιβαίνων εἰς τὸ ἄρθρον 107 αὐτοῦ (αὐτόθι σελ. 186). Κατὰ ταῦτα

καὶ οἱ λόγοι ἀκυρώσεως, ὅτι δὲν ὑπάρχει νόμιμος ἀπαγόρευσις τῆς χρήσεως οἱασδήποτε γλώσσης καὶ οἱουδήποτε ὀρθογραφικοῦ καὶ τονικοῦ συστήματος ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ διδασκαλίᾳ, εἶναι ἀπορριπτέοι ὡς μὴ βάσιμοι. Καίτοι, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ ἄνευ τοιαύτης νομίμου ἀπαγορεύσεως, ἡ χρῆσις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ταύτῃ γλώσσης καὶ γραφῆς αὐτῆς ἀπομακρυνομένης τῆς ἀπὸ μακροῦ παραδεδεγμένης καὶ καθιερωμένης ἐν αὐτῇ συνιστᾷ καθ' ἑαυτὴν πειθαρχικὴν παράβασιν.

Ἐπειδὴ ἡ ἐπικαλουμένη ὑπὸ τοῦ προσφεύγοντος ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ ζητήματα καὶ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης πρὸς διδασκαλίαν, καὶ τῆς γραφῆς αὐτῆς, ἥτις δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλη ἢ ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου καθωρισμένη ἢ ἡ παραδεδεγμένη καὶ καθιερωμένη. Ἀλλὰ πλὴν τούτων, ἡ διαληφθεῖσα ἀρχὴ δὲν παρέχει εἰς τὸν πανεπιστημιακὸν διδάσκαλον τὸ δικαίωμα, ὅπως, καταχρώμενος τῆς ἀπειρίας τῶν σπουδαστῶν καὶ τῆς ἐπὶ τούτων ἐπιρροῆς αὐτοῦ διὰ τοῦ κύρους καὶ τῆς θέσεώς του, προβαίνῃ εἰς διδασκαλίας τεινούσας εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῶν καινοτόμων γνωμῶν αὐτοῦ, περὶ θεμάτων ἐπιστημονικῶν, ἐφ' ὧν ὑπάρχει ἔτι ζωηρὰ διχογνωμία καὶ ὀξεῖα ἀντίθεσις παρὰ τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ. Διότι ἄλλως πράττων οὗτος, δὲν ἀσκεῖ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρας ἐκφράσεως τῆς γνώμης, ἀλλὰ σκοπεῖ τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν καὶ γνωμῶν αὐτοῦ, κατὰ τρόπον μὴ ἐπιτρεπόμενον. Τοιαύτη δὲ ὀξεῖα, ὀξυτάτη διάστασις γνωμῶν ὑπάρχει παρ' ἡμῖν περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ὀρθογραφικοῦ καὶ τοῦ τονικοῦ, ὑποστηριζομένων ἑκατέρωθεν μετὰ πάθους καὶ φανατισμοῦ ἀντιθέτων γνωμῶν, ὡς δέχεται καὶ ἡ προσβαλλομένη ἀπόφασις. Ὅθεν οἱ προτεινόμενοι λόγοι ἀκυρώσεως οἱ ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῆς ἐπικαλουμένης ἐλευθερίας τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας εἶναι ἀπορριπτέοι ὡς μὴ βάσιμοι.

Ἐπειδὴ ὁ λόγος τῆς ὑπὸ κρίσιν αἰτήσεως ὁ θεμελιούμενος εἰς τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦ μὴ νόμῳ συγκεχωρημένου τῆς χρησιμοποιηθείσης ὑπὸ τοῦ προσφεύγοντος γλώσσης ἐν τοῖς περὶ ὧν πρόκειται βιβλίοις του δὲν περιελήφθη ἐν τῇ πρὸς ἀπολογίαν του κλήσει, ἀπορριπτέος κρίνεται ὡς μὴ νόμιμος, διότι τὸ στοιχεῖον τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ πραγματικὸν περιστατικὸν ἐκ τῶν συνιστώντων τὴν βάσιν τοῦ καταλογισθέντος πειθαρχικοῦ παραπτώματος, ἀλλὰ νομικὴν συνέπειαν, ἐκ τούτων προκύπτουσαν.

ΔΙΑ ΤΑΥΤΑ

Δέχεται τὴν ὑπὸ χρονολογίαν 10 Νοεμβρίου 1942 παρέμβασιν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου.

Ἀπορρίπτει τὴν ὑπὸ κρίσιν αἴτησιν ἀκυρώσεως τοῦ Ἰωάννου Κακριδῆ.

Διατάσσει τὴν ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου κατάπτωσιν τοῦ κατατεθέντος παραβόλου· καί,

Ἐπιβάλλει εἰς βάρος τοῦ αἰτοῦντος τὴν δικαστικὴν τοῦ παρεμβαίνοντος δαπάνην ἐκ δραχμῶν δέκα χιλιάδων (10.000) καὶ τὰ τέλη.

Ἐκρίθη καὶ ἀπεφασίσθη ἐν Ἀθήναις τῇ εἰκοστῇ τετάρτῃ (24η) Ἰουλίου 1943

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
Π. Πουλίτσας

Ὁ Ὑπογραμματεὺς
Π. Κατζοῦρος

ἐδημοσιεύθη δ' αὐτόθι ἐκτάκτως τῇ τρίτῃ (3η) Αὐγούστου ἰδίου ἔτους·

Ὁ Πρόεδρος
Π. Πουλίτσας

Ὁ Ὑπογραμματεὺς
Π. Κατζοῦρος

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἐκ τῶν συνεδριῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς περὶ τοῦ τονικοῦ καὶ ὀρθογραφικοῦ ζητήματος

Συνεδρίαι τῆς 22ας Φεβρουαρίου καὶ 3ης Μαρτίου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Ἀντ. Χατζῆ, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας.

Κύριοι συνάδελφοι, μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ τελευταίου ἀτυχοῦς πολέμου ἡ ψυχὴ τοῦ πονοῦντος Ἕλληνος ηὐχήθη ἢ ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην ἐκδόσεως βιβλίου ἢ δημοσιευμάτων, ἅτινα θὰ συνίστων τὴν ἕνωσιν καὶ θὰ ἀπεδείκνυον τῇ βοηθείᾳ τῆς μακραίωνος ἑλληνικῆς ἱστορίας τὴν ἀνάγκην τῆς ὁμονοίας καὶ θὰ περιέγραφον τὰ ἀγαθά, ἅτινα θὰ προέκυπτον ἐκ τῆς συνεργασίας πάντων τῶν δυναμένων νὰ συμβάλωσιν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν καὶ ἐπούλωσιν τῶν πληγῶν τοῦ Κράτους καὶ τῆς Φυλῆς. Βεβαίως πάντες εἴχομεν ἱερὸν καθῆκον νὰ ἐργασθῶμεν ὑπὲρ τοῦ ἄνω σκοποῦ· δυστυχῶς ὁ σκληρὸς βίος, περὶ οὗ περιττὸν νὰ εἴπω, δὲν παρέχει τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον εἰς τοὺς βουλομένους καὶ δυναμένους νὰ ἐργασθῶσι καὶ ὑπὲρ τῆς ὁλότητος.

Δυστυχῶς ὁ κακὸς δαίμων τῆς Ἑλλάδος ἐνέπνευσε τοὐναντίον τὴν ἔκδοσιν βιβλίου, ὅπερ συνετάραξε τὰ πνεύματα· τὸ κακὸν τοῦτο βιβλίον ἐπιγράφεται «Ἡ δίκη τῶν τόνων. Ἡ πειθαρχικὴ δίωξις τοῦ καθηγητοῦ Ι. Θ. Κακριδῆ [Ἀθῆναι 1943]».

Εἰς τὸ τεῦχος τοῦτο ἡ Σχολὴ ἡμῶν, καθ' ἧς κυρίως στρέφεται ὀφείλει νὰ ἀπαντήσῃ, ἵ ν α δ ι α φ ω τ ί σ ῃ τ ὸ ν Ἑ λ λ η ν ι κ ὸ ν λ α ό ν, ὥστε νὰ ἀποτραπῇ πᾶς κίνδυνος ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν ἐν τῷ εἰρημένῳ βιβλίῳ πεπλανημένων ἰδεῶν. Συγχρόνως ὅμως τὸ εἰρημένον

βιβλίον ἀνεκίνησε τὸ παλαιὸν γλωσσικὸν ζήτημα, περὶ οὗ ὀφείλομεν πάντες νὰ εἴπωμεν γνώμην.

Ὥστε ἡ Σχολὴ ἡμῶν πρῶτον μὲν θὰ ἀπαντήσῃ γενικῶς εἰς τὸ βιβλίον, δεύτερον δὲ θὰ συζητήσῃ περὶ τοῦ ζητήματος τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων καὶ τρίτον θὰ συζητήσῃ περὶ τοῦ ἀνακινηθέντος γλωσσικοῦ ζητήματος.

* * *

Εἰσερχόμενος εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου ὀφείλω νὰ τονίσω, ὅτι μικρολογία καὶ φλυαρία εἶναι αἱ κύριαι «ἀρεταὶ» τοῦ βιβλίου· περὶ τῶν ἄλλων «ἀρετῶν» τοῦ τεύχους θὰ εἴπω προϊόντος τοῦ λόγου τὰ δέοντα.

Πρὶν ἢ εἰσέλθω εἰς τὸ θέμα, περὶ οὗ θὰ συζητήσωμεν, ὀφείλω νὰ ἀνακοινώσω τῇ Σχολῇ τὰ ἑξῆς: 1. Διαρκῶς λέγει ὁ συντάκτης τοῦ βιβλίου «Ἡ δίκη τῶν τόνων» ὅτι εἶναι ἀφιλοκερδὴς [1] καὶ ὅτι τὸ φυλλάδιον αὐτοῦ «Ἡ Ἑλληνικὴ κλασσικὴ παιδεία» τιμᾶται δρχ. 15· ἀλλ' ἡ ἀνατύπωσις αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐναρκτηρίου λόγου τιμᾶται δρχ. χιλίων· καὶ ὅμως περαιτέρω τολμᾷ νὰ λέγῃ περὶ ὀγκωδῶν συγγραμμάτων συναδέλφων, ὅτι ἔχουσιν ὑπερτιμηθῆ. 2. Λέγει, ὅτι δὲν ἀσκεῖ προπαγάνδαν γλωσσικήν· ἀλλὰ πρὸ ὀλίγου χρόνου ἐξετάζων διώρθου τὴν γλῶσσαν ὑποψηφίων πτυχιούχων (τὰς ἐγκλίσεις—τὶς ἔγκλισες!).

Γενικῶς παρατηρῶ, ὅτι ὁ ταραχοποιὸς συνάδελφος ἐζήτησεν ἀντίγραφον τῶν Πρακτικῶν τῆς Σχολῆς διὰ τὸ Δικαστήριον, οὐχὶ δὲ πρὸς δημοσίευσιν· τὸ Πανεπιστήμιον δὲν εἶχε δώσει τὴν ἄδειαν τῆς δημοσιεύσεως. Μετὰ τῶν Πρακτικῶν τῆς Σχολῆς ἀναμείξας σκέψεις ἰδιωτῶν μετέτρεψεν εἰς ἓν σύνολον ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ δυσφημήσῃ τὴν Σχολήν.

Κύριοι συνάδελφοι, κύριος σκοπὸς τοῦ βιβλίου—τονίζω τοῦτο—εἶναι ἡ δυσφήμησις τῆς Σχολῆς ἡμῶν. Συγχρόνως ὅμως γίνεται ἀσυγχώρητος καὶ καπηλικὴ ἐκμετάλλευσις τῶν Πρακτικῶν τῆς Σχολῆς πρὸς ἐμπορικοὺς σκοπούς.

Ὀφείλω ὅμως νὰ προσθέσω καὶ τὰ ἑξῆς: Παρανομεῖ ὁ συνάδελφος χρησιμοποιῶν τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, ὡς εἶναι ***παράνομος*** καὶ

---

1) Τοιαύτας μικρολογίας δύναταί τις πολλὰς νὰ ἀνεύρῃ ἐν τῷ κεφαλαίῳ, ὅπερ ἐπιγράφεται Ὑπεράσπισις.

ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εἰς τὴν Σχολὴν ἡμῶν: Ἔκτακτος καθηγητὴς ἐν Θεσσαλονίκῃ γίνεται διὰ μετακλήσεως παρανόμως τακτικὸς ἐν Ἀθήναις.

Ὁ ταραχοποιὸς συνάδελφος ἐξεβίασε τὴν εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο τέμενος, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐπιβάλῃ τὰς γλωσσικὰς αὐτοῦ θεωρίας. Συγχρόνως δὲ ἡ ὄπισθεν αὐτοῦ κρυπτομένη ὀργάνωσις χρησιμοποιεῖ αὐτὸν ὡς ὄργανον πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς. Τίνες δὲ εἶναι οἱ σκοποὶ τῆς ὀργανώσεως θὰ ἀποκαλύψω κατωτέρω. Ὀφείλω ὅμως νὰ διαμαρτυρηθῶ ἀμέσως ἐν ἀρχῇ διὰ τὴν ἄκαιρον καὶ ἀντεθνικὴν ταύτην κίνησιν. Ἐνῷ ἡ Ἑλλάς, ἡ πατρὶς ἡμῶν, αἱμόφυρτος σφαδάζει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὁ Καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας δημοσιεύει φυλλάδια ἀνατρεπτικὰ καὶ καλεῖ τὴν Κυβέρνησιν (πβ. «Σχόλια στὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκυδίδη» σ. η΄) νὰ ἐπιβάλῃ τὰς θεωρίας αὐτοῦ.

Τὸ βιβλίον «Ἡ δίκη τῶν τόνων» ἐμφανίζεται ὡς ἔκδοσις τῆς «Νέας Ἑστίας» καὶ τοῦτο δηλοῦται καὶ διὰ τοῦ σήματος τοῦ περιοδικοῦ, ὅπερ περιέχει τμῆμα γνωστῆς ἀγγειογραφίας ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Σωσίου μετ᾽ ἐπιγραφῆς: ΗΕΣΤΙΑ=hεστία! Πιστεύει ἴσως καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς Νέας Ἑστίας, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐχρησιμοποίουν πνεύματα· ἀλλ᾽ ἰδού, ὅτι τῆς λέξεως Ἑστία προτάσσεται τὸ δασὺ πνεῦμα· ἀλλὰ σύγχρονοι ἐπιγραφαὶ ***δὲν*** ἔχουσι τὸ σημεῖον τοῦ δασέος πνεύματος· καὶ ὅμως τοῦτο προεφέρετο! Κακῶς δὲ ἴσως ὁ διευθυντὴς τῆς Νέας Ἑστίας νομίζει, ὅτι ΗΕΣΤΙΑ=ἡ Ἑστία!

Εἰσερχόμενος εἰς τὸ κύριον θέμα θὰ ἀπευθύνω τὰς ἑξῆς κατηγορίας κατὰ τοῦ συναδέλφου.

Παραβιάζει γνωστὸν ἄρθρον τοῦ Συντάγματος· ἀλλὰ διὰ τοῦ στόματος ἀρχηγοῦ κόμματος - πρῴην Πρωθυπουργοῦ ἀπαντᾷ εἰς τὴν ὑπόμνησίν μου (πβ. Πρακτικὰ 17 Νοεμβρίου 1941), ὅτι μετεβλήθη εἰς ῥάκος τὸ ἰσχῦον Σύνταγμα· λυποῦμαι, διότι ταῦτα λέγονται ἢ μᾶλλον γράφονται, ὅπερ δεινότερον, παρόντων ξένων ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν· τοῦ Συντάγματος ὡρισμένα ἄρθρα (π. χ. τὰ περὶ βασιλείας) de facto δὲν ἰσχύουσιν· ἀλλ᾽ ὅτι ὑπάρχει Σύνταγμα, ἀπόδειξις ἡ ὕπαρξις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, πρὸς ὃ κατέφυγεν ὁ συνάδελφος· ἐὰν δὲν ἴσχυε τὸ Σύνταγμα, τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας δὲν εἶχε λόγον ὑπάρξεως. Λοιπὸν ἰσχύοντος τοῦ Συντάγματος ὀφείλει ὁ συνάδελφος νὰ σεβασθῇ αὐτό, ἄλλως νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ στραφῇ πρὸς τὸν λαὸν καὶ νὰ πείσῃ αὐτόν, ἐὰν δυνηθῇ, περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς διορθώσεως τοῦ Συντάγματος.

Δέχομαι πρὸς στιγμήν, ὅτι τὸ Σύνταγμα ὑπέστη πολλὰ πλήγματα· πρέπει λοιπὸν καὶ ἡμεῖς οἱ Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, οἱ ἀνώτατοι δηλ. λειτουργοὶ τοῦ Κράτους, νὰ ποδοπατήσωμεν αὐτό; Ἐν συμπεράσματι λέγω, ὅτι ὁ συνάδελφος παραβιάζει μετὰ τοῦ κατέχοντος τὴν Β´ ἕδραν τῆς Φιλοσοφίας τὸ ἰσχῦον Σύνταγμα.

Περιφρονεῖ ὁ συνάδελφος τὴν ἔκδηλον θέλησιν τῆς Σχολῆς διδάσκων ἐν γλώσσῃ μὴ ἐπιτρεπομένῃ· βεβαίως ἡ Σχολὴ δὲν ἔχει λάβει εἰδικὴν ἀπόφασιν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀλλὰ τοῦτο, ὡς εἶναι παντὶ δῆλον, δὲν ἔχει σημασίαν τινά: ἡ Σχολὴ εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ τηρῇ ἀπαρεγκλίτως τοὺς νόμους καὶ τὸ ἰσχῦον Σύνταγμα.

Ἀσκεῖ προπαγάνδαν καὶ ἐκβιάζει· βεβαιῶ, ὅτι κατηγγέλθη μοι ὑπὸ κηδεμόνος φοιτητοῦ, ὅτι ὁ συνάδελφος διώρθου τὴν γλῶσσαν ὑποψηφίου ἐξεταζομένου πτυχιούχου (τὶς ἔγκλισες, οὐχὶ τὰς ἐγκλίσεις!).

Ἐν τοῖς δημοσιεύμασι τοῦ συναδέλφου καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ συχνὴ χρῆσις γίνεται τῆς συκοφαντίας. Οὕτως ἐν τῇ «Νέᾳ Ἑστίᾳ» ἐν δημοσιεύματι, οὗτινος ἀσφαλῶς εἶχε λάβει γνῶσιν ὁ συνάδελφος πρὸ τῆς ἐκτυπώσεως, λέγεται, ὅτι ἐγὼ ζητῶ ἀγχόνας διὰ τοὺς ἀντιφρονοῦντας δημοτικιστὰς (πβ. «Νέαν Ἑστίαν» 33 [1943] σ. 189)· ἀπαντῶ: Ποῦ ἐγὼ ἔγραψα ταῦτα; Καὶ λέγω τοῦτο ἐγώ, ὅστις οὐδὲ ἀπόλυσιν ἐζήτησά ποτε τοῦ συναδέλφου καὶ λέγονται ταῦτα περὶ ἐμοῦ, ὅστις κατεδιώχθην ἀπηνῶς (ἀπολύσεις, μεταθέσεις δυσμενεῖς, ἐξαφάνισις σπουδαίας αἰτήσεως ἐν τῷ Ὑπουργείῳ). Περὶ τῶν διωγμῶν δὲ τῶν ὀπαδῶν τῆς καθαρευούσης, ἀπολύσεων, δυσμενῶν μεταθέσεων, δυσμενῶν ἐκθέσεων ὑπὸ τῶν ἐπιθεωρητῶν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως σιωπᾷ τὸ βιβλίον «Ἡ δίκη τῶν τόνων». Ταῦτα δυστυχῶς εἶναι γνωστὰ καὶ ἀποτελοῦσι θλιβερὰν σελίδα τῆς διοικήσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ τοὺς ἀφηνιάσαντας δημοτικιστάς.

Πολλαχοῦ γίνομαι στόχος ἐν τῷ τεύχει περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων, ἀλλὰ καὶ ὑπαινιγμοὶ σαφεῖς γίνονται περὶ ἐμοῦ. Οὕτω λέγεται ἐκεῖ, ὅτι ὁ κ. συνάδελφος δεικνύει ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν φοιτητῶν· τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ἡ προπαγάνδα, ἣν ἀσκεῖ καὶ διὰ συναθροίσεων ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον ἐμοῦ ὑπὲρ τῶν φοιτητῶν δὲν ἀγνοεῖ ὁ κ. συνάδελφος. Βεβαίως δὲν ἀγνοεῖ ὅτι ἵδρυσα τῷ 1937 τὸ Ταμεῖον Ἀπόρων καὶ Ἐπιμελῶν Φοιτητῶν· τοῦτο ἐνίσχυσα καὶ ἐκ τοῦ μισθοῦ μου διὰ γενναίου ποσοῦ.

Τὸ Ταμεῖον τοῦτο—τὸ λεγόμενον νῦν ΤΑΦ—ἐξακολουθεῖ τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον. Ὁμοίως τὴν Ἱματιοθήκην τοῦ Φοιτητοῦ ἐγὼ ἵδρυσα (1942). Τὰς λοιπὰς ἐνεργείας μου ὑπὲρ τῶν φοιτητῶν

παραλείπω μὴ θέλων νὰ περιαυτολογήσω. Ὑπομιμνήσκω μόνον, ὅτι ἐδίδασκον 8 ὥρας ἑβδομαδιαίως, ἐνῷ ὁ νόμος μόνον 5 ὥρας ὁρίζει διδασκαλίας.

Εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ ἀναγράψω τινὰς τῶν συκοφαντιῶν, αἵτινες περιέχονται ἐν τῷ τεύχει Περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων· οὕτω λέγεται (σ. 250), ὅτι κατὰ τὰς πτυχιακὰς ἐξετάσεις ἐρωτῶ περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ῥήματος κ ο ι τ ά ζ ω (=ὁρῶ). Τοῦτο εἶναι ψεῦδος! Ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1938, ἐν ᾗ γράφω περὶ τοῦ ῥήματος κ ο ι τ ά ζ ω, περιέχει καὶ σελίδας τινὰς περὶ τοῦ νόμου τῆς συνθέσεως τῶν ῥημάτων τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅν ἀνεκάλυψεν ὁ Scaliger· πράγματι δὲ μόνον περὶ τοῦ νόμου τοῦ Scaliger ἐξετάζω τοὺς ὑποψηφίους ἐπὶ πτυχίῳ· οὐδὲ ἐδίδαξά ποτε περὶ τοῦ ῥήματος τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης κ ο ι τ ά ζ ω, διότι τοῦτο θὰ ἐξήρχετο τοῦ κύκλου τῶν μαθημάτων τῆς ἕδρας, ἣν κατέχω!

Περαιτέρω (σ. 250 καὶ 252) λέγει, ὅτι κατὰ τὰς ἐξετάσεις ἐρωτῶ περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως Π α κ τ ω λ ό ς. Καὶ τοῦτο εἶναι ἀνακριβές· ἐν τῷ φροντιστηρίῳ μου εἶχον δώσει πρὸς ἐπεξεργασίαν εἰς φοιτητὴν δευτεροετῆ τὸ ἐπιστημονικὸν θέμα «ὁ Καστωλὸς παρὰ Ξενοφῶντι», περὶ οὗ εἶχον διαλάβει ἐν παλαιοτέρᾳ μου διατριβῇ· ὁ ἐπεξεργασθεὶς τὸ ***ἐπιστημονικὸν*** τοῦτο θέμα φοιτητὴς ἐμνημόνευσεν, ὡς ὤφειλε, τῆς γνώμης μου, ὅτι ἐκ τῶν ὀνομάτων Κ α σ τ ω λ ὸ ς καὶ Π α κ τ ω λ ὸ ς ἐξάγεται, ὅτι ἐν τῇ Λυδικῇ γλώσσῃ τ ω λ ὸ ς=ποταμὸς (πβ. Γοργο-π ό τ α μ ο ς, Βουρλο-π ό τ α μ ο ς, Ἀσπρο-π ό τ α μ ο ς κ.ἄ.): Βεβαίως οἱ φοιτηταὶ οἱ μετέχοντες τοῦ φροντιστηρίου καταγράφουσιν ἐν τοῖς τετραδίοις αὐτῶν ὅ,τι ἂν ἀκούωσιν· ἀλλ᾽ ἐγὼ κατὰ τὰς ἐξετάσεις δὲν ἠρώτησα περὶ τοῦ ἐτύμου τῶν λυδικῶν λέξεων Π α κ τ ω λ ὸ ς καὶ Κ α σ τ ω λ ό ς.

Ἐν σ. 202 πτυχιοῦχός τις, ὃν ἐπεστράτευσεν ὁ συντάκτης τοῦ τεύχους, λέγει ὅτι ἀπέρριψα φοιτητάς, οἵτινες δὲν «ἐγνώριζον ἀπ᾽ ἔξω ἕνα φυλλάδιον (1), ποὺ περιεῖχεν ὅλη τὴν βιβλιογραφία» μου. Εἰς ἀπάντησιν τούτων λέγω, ὅτι μόνον παράφρων δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὁ βεβαιῶν ταῦτα.

Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ὁ αὐτὸς πτυχιοῦχος βεβαιοῖ, ὅτι αἱ ἐργασίαι μου δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Φιλολογικοῦ Σπουδαστη-

---

(1) Τοῦτο ἐπιγράφεται: Ἀντωνίου Χ. Χατζῆ, Ἐπιστημονικαὶ Ἐργασίαι, (1902—1941), Ἀθῆναι 1941.

ρίου. Τοῦτο εἶναι ψευδές, ὡς δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ἐκ τοῦ Εἰσαγωγικοῦ καταλόγου τῆς Βιβλιοθήκης· μάλιστα δύο διατριβῶν μου ὑπῆρχον πολλαπλᾶ ἀντίτυπα. Τέλος ὁ αὐτὸς πτυχιοῦχος, ὡς εἶπον καὶ πρὸ ὀλίγου, βεβαιοῖ, ὅτι ἐξετάζω τὴν διατριβήν μου «Μεθοδολογικά. Κοιτῶ—κοιτάζω»· ὅτι τοῦτο εἶναι ψευδές, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἐγγράφου τοῦ Γραμματέως τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ὅπερ αὐτὸς ὁ συντάκτης τοῦ τεύχους Περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων παραθέτει ἐν σ. 250, σημ. 1!

Ἐν σελίδι 262 συκοφαντικώτατα διαστρέφει τὰ πράγματα. Ἐγὼ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Σχολῆς τῆς 24ης Ὀκτωβρίου 1941 εἶπον περὶ ὠργανωμένης ἀποδοκιμασίας: Ἐὰν ὁ συνάδελφος ἀποδείξῃ, ὅτι ἐγὼ ὠργάνωσα τὴν ἐναντίον ἐμοῦ ἀποδοκιμασίαν, θὰ συμφωνήσω, ὅτι ἤθελον νὰ προσαγάγω αὐτὸν «ἐνώπιον ἄλλων». Ταῦτα πάντα μόνον κατάπτυστοι συκοφάνται δύνανται νὰ γράφωσι!

***

Κύριοι συνάδελφοι, πρὶν συνεχίσω τὰς διακοπείσας παρατηρήσεις μου, ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω καὶ πάλιν, ὅτι καὶ παρ' ἄλλων οὐχὶ πανεπιστημιακῶν ἀνδρῶν ἤκουσα, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο «Ἡ δίκη τῶν τόνων» ἐγράφη κυρίως, ἵνα δυσφημήσῃ τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ὁ συνάδελφος θὰ ἐννοήσῃ βεβαίως πόσον ἐζημίωσε τὸ Πανεπιστήμιον, εἰς ὃ καὶ αὐτὸς ἀνήκει, διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ταύτης.

Ὑβρίζουσι τὴν Σχολὴν καὶ ἐμὲ αὐτὸς καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ. Ὀλίγα παραδείγματα:

1. Ὁ κ. Ν. Βέης καὶ ὁ κ. Σ. Κουγέας λέγουσιν, ὅτι ἐκ φθόνου ἐγὼ καὶ ὁ συνάδελφος κ. Ἐ. Πεζόπουλος κινούμεθα κατὰ τοῦ ταραχοποιοῦ συναδέλφου. Ἐγὼ διακηρύσσω, ὅτι οἶκτον αἰσθάνομαι πρὸς αὐτόν.

2. Ὁ κ. Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Καθηγητὴς ***τοῦ ἀστικοῦ δικαίου,*** λέγει τὰ ἑξῆς (σ. 94): «Ὁ Κακριδῆς μὲ τὰς δύο αὐτὰς κυρίως μελέτας του... ἀνετάραξε λιμνάζοντα ἐν τῇ Σχολῇ ὕδατα».

3. Ὁ κ. Θ. Σοφούλης λέγει τὰ ἑξῆς (σ. 149): «Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν... κατέπεσε σήμερον εἰς τόσον χαμηλὸν ἐπίπεδον».

4. Ὁ κ. Γ. Παπανδρέου, πρῴην Ὑπουργός, λέγει τὰ ἑξῆς (σ. 157): «Ἀποτελεῖ μόνον θλιβερώτατον σύμπτωμα... μαρασμοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς μας Σχολῆς». Ὁ αὐτὸς πρῴην Ὑπουργὸς ἐκτοξεύει καὶ ἀπειλὰς κατὰ τοῦ Πανεπιστημίου (πβ. σελ. 159): «Διὰ τὰς εὐθύνας αὐτὰς βεβαίως μίαν ἡμέραν θὰ κληθῇ νὰ λογοδοτήσῃ...».

5. Ὁ Γ. Καψάλης, πρῴην Ἐκπαιδευτικὸς σύμβουλος, γράφει τὰ ἑξῆς (σ. 104) : «Μόνον καχυποψία ἐθελοκάκου ψυχῆς ἢ πνευματικὴ ἀναπηρία κτλ.» καὶ περαιτέρω : «Λυποῦμαι πολύ, διότι ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ἥτις τὰ παλαιότερα χρόνια ἐφωδίαζε τοὺς φοιτητὰς μὲ «ῥετσέττες» μόνον γλωσσικῶν καὶ γραμματικῶν παρατηρήσεων καὶ τὰ τελευταῖα μὲ παιδαγωγικὲς ῥετσέττες κλπ.». Ὥστε κατὰ τὸν Γ. Καψάλην τὰ διδάγματα τοῦ Κόντου, τοῦ Μιστριώτου, τοῦ Χατζιδάκι, τοῦ Βάση καὶ τῶν ἄλλων σοφῶν διδασκάλων ἦσαν μόνον «ῥετσέττες» !

6. Ἐν σ. 188 λέγονται τὰ ἑξῆς : «Γεννᾶται ὅθεν ἡ ὑπόνοια, μήπως ἡ ἀρχικὴ αἰτία τῆς ἀνακινήσεως τοῦ προκειμένου ζητήματος εἶναι γλωσσικὸς φανατισμὸς μεσαιωνικοῦ χαρακτῆρος, ἐμφωλεύων εἰς τοὺς κόλπους τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν καὶ παροξυνθεὶς ἐνδεχομένως ὑπὸ προσωπικοῦ τινος φθόνου πρὸς καθηγητὴν ἐπιδεικνύοντα βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ μεγαλυτέραν ἱκανότητα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἑρμηνείαν τῶν διδαγμάτων αὐτοῦ καὶ κατακτῶντα ὡς ἐκ τούτου τὴν ἀγάπην τῆς σπουδαζούσης νεολαίας». Τὰ ἀνωτέρω προφανῶς ἔγραψεν ὁ ταραχοποιὸς συνάδελφος, ὑπέγραψε δὲ ὁ ἀνίδεος λογοτέχνης.

7. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπόμνημα τῶν 16 πτυχιούχων ἀσφαλῶς ἔγραψεν ὁ συνάδελφος· ἐν αὐτῷ (σ. 210) λέγονται τὰ ἑξῆς : «Τιμήσατε τοὺς ἀξίους τιμῆς ἐργάτας τῆς Ἐπιστήμης δίδοντες σκληρὸν δίδαγμα εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τυφλὸν φανατισμὸν καὶ ἐγωϊσμὸν ὠθούμενοι καταφέρονται διὰ παντὸς μέσου κατὰ παντὸς ὅστις τολμᾷ νὰ ὑποστηρίζῃ γνώμην ἀντίθετον πρὸς τὰς στενὰς ἀντιλήψεις των». Εἶναι θλιβερὸν τὸ θέαμα νεαρῶν πτυχιούχων, οἵτινες μετὰ τόσης ἐλαφρότητος ὑπογράφουσι τοιαῦτα ἔγγραφα, ἅτινα ἀσφαλῶς οὐδὲ ἅπαξ ἀνέγνωσαν.

8. Ὁμοίου ὑβριστικοῦ περιεχομένου εἶναι καὶ ἡ ἐπιστολὴ φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς (σ. 221)· καὶ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀσφαλῶς ἐγράφη ὑπὸ τοῦ συναδέλφου, ὅστις θέλει διὰ πάσης μεθόδου καὶ διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐξευτελίσῃ τὸ Πανεπιστήμιον.

9. Καὶ τὸ ἐν σελίδι 221-223 ἄρθρον Ἀκαδημαϊκοῦ, ὅπερ ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς «Ἀθηναϊκοῖς Νέοις», ἐγράφη ὑπὸ τοῦ συναδέλφου καὶ εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀποβλέπει.

10. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκ Μεσολογγίου σταλὲν ἔγγραφον φιλολόγων καθηγητῶν (Γουργουλίτσα κτλ.) ἐγράφη ὁμοίως ὑπὸ τοῦ συναδέλφου.

Οὐ μόνον δὲ ὑβρίζουσιν οἱ φίλοι τοῦ συναδέλφου, ἀλλὰ καὶ ἀπει-

λοῦσιν· ἐν σελ. 159 πρῴην Ὑπουργὸς ἐτόλμησε νὰ ἐκτοξεύσῃ κατὰ τοῦ Πανεπιστημίου δεινὰς ἀπειλάς.

Περαιτέρω παρατηρῶ, ὅτι ἐν τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει νομικοὶ καὶ ἰατροὶ κρίνουσι περὶ τῶν φιλολογικῶν ζητημάτων (πβ. σ. 105 καὶ 107) καὶ μάλιστα προσβλέπουσι μετὰ οἴκτου πρὸς ἡμᾶς τοὺς εἰδικούς. Εἰς τοιαῦτα ὀλισθήματα ὤθησεν ὁ συνάδελφος τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγωνιζομένους.

Συνάδελφος τῆς Νομικῆς Σχολῆς λέγει (σ. 94) γενικῶς περὶ τῆς Σχολῆς ἡμῶν, ὅτι ἀσκεῖ λεξιθηρίαν· ἴσως διὰ τούτων ὑπονοεῖ τὸ ἀνακριβῶς ὑπὸ τοῦ συναδέλφου λεγόμενον, ὅτι ἐξετάζω ἐτυμολογίας. Ἐρωτῶ τὸν συνάδελφον τῆς Νομικῆς Σχολῆς: Ἐμελέτησε τὰς ἐργασίας μου; Αἱ ἐργασίαι μου περὶ τοῦ ἀρχαίου δράματος, αἱ περὶ Ὁμήρου καὶ ἐπικῆς ποιήσεως (πολυγραφ.), ἡ ἐργασία μου περὶ συνθέσεως τῶν ῥημάτων ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ (ἐν τῷ περιοδικῷ Ἑλληνικαὶ Μελέται), ἵνα μόνον τριῶν ἐργασιῶν μου μνημονεύσω, εἶναι λεξιθηρία; Εἶναι λυπηρὸν τὸ γεγονὸς τοῦτο· θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις Σχολαῖς διδασκομένων; Θὰ ἔχω ἐγὼ γνώμην περὶ Ἀστικοῦ Δικαίου ἢ καὶ περὶ Ἀνατομικῆς καὶ Μικροβιολογίας;

Ἀλλὰ ἀηδία καταλαμβάνει τινά, ὅταν μάθῃ, ὅτι ἐκλήθησαν οἱ φοιτηταὶ καὶ τῶν ἄλλων Σχολῶν νὰ κρίνωσι τὸ ἔργον ἡμῶν καὶ τὸ τοῦ συναδέλφου (σ. 205). Μεταχειρίζονται οἱ εἰρημένοι γλῶσσαν ἰταμήν: Εἴμεθα κατ᾽ αὐτοὺς «ἀ ν ά λ γ η τ ο ι ἔ ν α ν τ ι τ ο ῦ π ά σ χ ο ν τ ο ς Ἑ λ λ η ν ι κ ο ῦ λ α ο ῦ»! Βεβαίως ταῦτα ἔγραψεν ὁ συνάδελφος, ὅστις δὲν ἐννοεῖ ὅτι οὕτω γίνεταί τις καταγέλαστος.

Μετὰ τὰς ὕβρεις καὶ ἡ πλαστογράφησις τῶν Πρακτικῶν πρέπει νὰ μνημονευθῇ. Ὁ συνάδελφος ἐνόμισεν, ὅτι ἔπρεπε πᾶν θεμιτὸν καὶ ἀθέμιτον μέσον νὰ μεταχειρισθῇ, ἵνα βλάψῃ τὴν Σχολήν. Ἐν σ. 151 πρῴην πρωθυπουργὸς καὶ ἀρχηγὸς κόμματος (ὁ κ. Γ. Καφαντάρης) λέγει τὰ ἑξῆς: «μὲ τὴν δουλικὴν ἐξυπηρέτησιν σήμερον τῶν ἀνθελληνικῶν πόθων τῶν Σοβιὲτ ἀπὸ τοὺς «μαλλιαροκομμουνιστάς, τοὺς κοινῶς νῦν καλουμένους δημοτικιστάς», κατὰ τὸν ἐπιστημονικὸν καὶ ἀκριβολόγον προσδιορισμὸν ἑνὸς τῶν ἑλληνιστῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς».

Ἀλλὰ ἰδοὺ τί εἶπον ἐγὼ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17 Νοεμβρίου 1941 (=Ἡ δίκη τῶν τόνων σ. 13): «*Οὕτω θὰ δοθῇ τὸ τελευταῖον πλῆγμα: κατάργησις τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, εἰσαγωγὴ τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου καὶ τέλος ἡ κατάργησις τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι, ὁ παλαιὸς πόθος τῶν μαλλιαροκομμουνιστῶν* **καὶ** *τῶν κοινῶς νῦν κα-*

λουμένων δημοτικιστῶν». Ἡ διαίρεσις, περὶ ἧς λέγω ἐκεῖ, εἶναι γνωστὴ καὶ τοῖς μαθηταῖς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου· ὁ μακαρίτης Ἴων Δραγούμης ἦτο δημοτικιστής, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μαλλιαροκομμουνιστής· εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι διχασθέντος τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου οἱ μὲν μαλλιαροκομμουνισταὶ ἐτάχθησαν τότε ὑπὸ τὸν Δ. Γληνόν, οἱ δὲ δημοτικισταὶ ὑπὸ τὸν Ἀ. Δελμοῦζον. Ὥστε ὁ κ. Γ. Καφαντάρης διέστρεψε τὰ σαφῶς ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντα, ἢ μᾶλλον εἶχεν ὑπ' ὄψιν ***παραπεποιημένα Πρακτικὰ τῆς Σχολῆς!*** Ὁ συνάδελφος δηλαδὴ θέλων νὰ βλάψῃ τὴν Σχολὴν καὶ νὰ ἐξεγείρῃ καὶ ἐρεθίσῃ τὰ πνεύματα ἐνόμισεν, ὅτι ἀτιμωρητὶ ἠδύνατο νὰ παραποιήσῃ τὰ Πρακτικὰ τῆς Σχολῆς! Ἡ Σχολὴ ὀφείλει νὰ καυτηριάσῃ τὴν ἀσεβῆ πρᾶξιν ***καὶ νὰ προβῇ εἰς πᾶσαν ἐπιβαλλομένην ἐνέργειαν.***

Παρατηρεῖ τις, ὅτι ποικιλίαν μεθόδων ἐφαρμόζουσιν οἱ συνωμοτοῦντες δημοτικισταὶ καὶ χρησιμοποιοῦσι τὰ πάντα, ὕβρεις, συκοφαντίας, πλαστογραφίας. Ἐρωτῶ ἐνταῦθα γενόμενος: τὰ Πρακτικὰ τῆς περιφήμου δίκης τοῦ Ναυπλίου—κιβώτια ὁλόκληρα—διατί ἐξηφανίσθησαν; Ἐρωτῶ, διότι ὁ ἐκδότης τοῦ τεύχους Περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων ἀναφέρει (σ. ι') κομπάζων τὴν δίκην τοῦ Ναυπλίου.

Ἀλλ' ὁ δικηγόρος τοῦ φλυαροῦντος δημοτικισμοῦ, ὁ πρῴην καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Τριανταφυλλίδης, εἶναι ἀνυπέρβλητος: ἐν τῇ μακροτάτῃ καταθέσει - ἐπιστολῇ αὐτοῦ τὰ πάντα ἐμφανίζει κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ: ὁ Κόντος ἔβλαψεν, ὁ Μιστριώτης ὁμοίως, ἐν γένει ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἥτις ἐτίμησε τὴν Ἑλλάδα, εἶναι στόχος. Εἶναι ἄξιος οἴκτου ὁ ταραχοποιὸς συνάδελφος· ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν ἰατρὸν ἕλκεσι βρύοντα: παρατηρῶ δὲ λαμβάνων ἀφορμὴν ἐντεῦθεν, ὅτι ἂν τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης δὲν κατώρθωσε μέχρι τοῦδε νὰ διαλύσῃ τὴν κρατοῦσαν κακὴν φήμην περὶ αὐτοῦ, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἐν αὐτῷ δρᾶσιν τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ.

Ἠδυνάμην ἐπὶ πολλὰς ὥρας νὰ ἀπασχολήσω τὴν Σχολὴν ἀπαντῶν εἰς ὅσα λέγονται ἐν τῷ λιβέλλῳ τούτῳ. Οἱ κληθέντες νὰ εἴπωσιν ὑπὲρ τοῦ ταραχοποιοῦ συναδέλφου ἐπιμελῶς ἀπέφυγον νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς σοβαρὰς κατηγορίας· ἀλλὰ καὶ περὶ δευτερευούσης σημασίας ζητημάτων τὴν αὐτὴν μέθοδον μεταχειρίζονται: ὁ κ. Καφαντάρης λέγει (σ. 151) περὶ τῆς Ῥαφήνας, ἀλλὰ δὲν λέγει, ἂν Ἀθήνα ἢ Ἀθῆναι καλῆται νῦν ἐπισήμως ἡ πρωτεύουσα. Ἡλίκος θόρυβος θὰ ἐγίνετο ἀντιθέτως, ἄν τις ἀρχαιομανὴς ἀντὶ Καβάλα ἔγραφε Σκάβαλα καὶ ἀντὶ Μυστρᾶς ἔγραφε Μυζηθρᾶς κ.τ.ὅ.

Ἡ κίνησις, ἥτις νῦν ὑπὸ τὸν δημοτικισμὸν δρᾷ, ἀποσκοπεῖ κατ' ἐμὲ διὰ ποικίλων μεθόδων εἰς τὴν κατάργησιν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι: Μεταρρυθμίζει τὴν καθιερωμένην ὀρθογραφίαν (νὰ γράψει, ἔχει γραφεῖ, καλίτερος, στάχι, σημαντικότερα κ.ἄ.ὅ.), καταργεῖ τόνους καὶ πνεύματα· ὁ συνάδελφος κ. Καπνουκάγιας σαφῶς ὑπεδήλωσεν (πβ. τεῦχος Περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων σ. 28: «Ὡς πρὸς τὴν πρόκλησιν τοῦ τί γνωρίζω ἐγὼ ἐπ' αὐτοῦ διὰ τὸν κ. Κακριδῆν, παρακαλῶ τὸν κ. συνάδελφον νὰ μὴ ἐπιμείνῃ διὰ τὸ συμφέρον τοῦ κ. συναδέλφου»), ὅτι ὁ ταραχοποιὸς συνάδελφος θὰ προτείνῃ προσεχῶς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου.

Οἱ μεταρρυθμισταὶ εἶναι τόσον ἀνόητοι, ὥστε νομίζουσιν, ὅτι ἡμεῖς οἱ ἄλλοι δὲν δυνάμεθα νὰ διίδωμεν τοὺς σκοτίους σκοποὺς αὐτῶν·Ἐνῷ προφανῶς θέλουσι νὰ εἰσαγάγωσι τὴν χρῆσιν τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου, διαρκῶς ἀσχολοῦνται περὶ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς ὀρθογραφίας: κύριος σκοπὸς ἡ σύγχυσις. Τινὲς (π.χ. ὁ Κ. Καρθαῖος, Πειραϊκὰ γράμματα 3 [1943] σ. 234-235) ῥητῶς λέγουσιν, ὅτι εἶναι κατὰ τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας («ὁ μόνος τρόπος... εἶναι νὰ καταργήσουμε τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία»), ἀλλὰ καὶ προτείνουσι μεταρρυθμίσεις τῆς ὀρθογραφίας τερατώδεις (παχής, βράδι, νὰ εἰδῶ=νὰ ἴδω, νὰ δωθεῖ=νὰ δοθῇ, γλυκίτατος, Σάβατο οὐχὶ Σάββατον κτλ.)· οὕτω πως γίνεται ἡ σύγχυσις ἔτι μείζων, ἀλλὰ καὶ προπαρασκευάζεται τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἀκώλυτον εἰσαγωγὴν ἐν προσεχεῖ μέλλοντι τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου. Στῆτε, Γραικύλοι: καὶ ἂν εἶχεν εἰσαχθῇ τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον, ὅτε τοῦτο εἶχεν ἐπιχειρήσει ἡ δυτικὴ προπαγάνδα (1) κατὰ παλαιοτέρους αἰῶνας, ἡμεῖς θὰ ὠφείλομεν ΝΥΝ νὰ ἀποβάλωμεν αὐτό!

Ἀλλὰ θὰ ἀντείπῃ τις: ναί· ἀλλὰ αὐτὸς ἐν τῷ φυλλαδίῳ, δι' ὃ κατηγορήθη, λέγει ὑπὲρ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Ἀλλὰ νομίζετε, κύριοι συνάδελφοι, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ποθουμένου, ἂν αὐτὸς ἡμέραν τινὰ ἀνήρχετο εἰς τὴν ἕδραν τῆς διδασκαλίας καὶ ἔλεγε κατὰ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἢ ἐδημοσίευε φυλλάδιον κατ' αὐτῶν; Πάντες γινώσκομεν, ἢ ὑποτίθεται ὅτι γινώσκομεν, πῶς ἐργάζονται αἱ ποικιλώνυμοι προπαγάνδαι. Αἱ προπαγάνδαι ἐνίοτε τὰ ἀντίθετα τῶν συμφερόντων αὐταῖς λέγουσιν, ἵνα παραπλανήσωσι τοὺς πολλούς. Ἐκ τῶν πολλῶν παραδειγμάτων θὰ μνημονεύσω μόνον δύο.

Τὸ πρῶτον παράδειγμα λαμβάνω ἐκ Γαλλίας. Ἐσχάτως Ἀθηναϊκὴ ἐφημερὶς (Καθημερινὴ 7 Φεβρουαρίου 1943, σελ. α') ἐδημοσίευσε τὰ

---

1) Πβ. καὶ Γ. Μέγαν ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραὰμ (1943) σ. 23 κ.ἑ.

κατὰ τὴν περίφημον σύζυγον τοῦ γνωστοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Γαλλίας Ἰωσὴφ Καγιὼ (J. Cailleaux), ἥτις ἐγένετο ἡρωῒς δράματος ἕνεκα τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀλληλογραφίας αὐτῆς. Ἔν τινι τῶν δημοσιευθεισῶν ἐπιστολῶν γράφει ὁ Γάλλος πολιτικὸς καὶ οἰκονομολόγος τὰ ἑξῆς: «Κατασυνέτριψα τὸν φόρον τοῦ εἰσοδήματος, ***προσποιούμενος*** ὅτι τὸν ὑποστηρίζω».

Ὁ διευθυντὴς τοῦ Figaro Γάλλος G. Calmète, ὅστις εἶτα ἐγένετο θῦμα τῶν ἀποκαλύψεων τούτων, καυτηριάζει ἐν τῷ σχετικῷ ἄρθρῳ ***«τὴν διπροσωπίαν»*** τοῦ ἀνδρός.

Τὸ δεύτερον παράδειγμα λαμβάνω ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ ἐκ βιβλίου φιλοσοφικοῦ περιεχομένου· τὰ περὶ τοῦ βιβλίου παραλαμβάνω ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Ἐπιστημονικὴ Ἠχώ» 26 (1939) σελ. 59—61.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου εἶναι γνωστὸς παιδαγωγικὸς (Διευθυντὴς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας!), ἐπιγράφει δὲ τὸ βιβλίον αὑτοῦ «Περὶ ἠθικῆς, Ἀθῆναι 1932», ἐμφανίζων ἐν αὐτῷ σκέψεις δῆθεν τοῦ «Ἠ θ ι κ ο ῦ Τ έ ρ α τ ο ς»· τὸ Ἠθικὸν Τέρας ***διὰ μακρῶν*** ἀναπτύσσει θεωρίας ἀνατρεπτικάς, ὅλως ἀνηθίκους καὶ σαπράς· (1) ταύτας ***δῆθεν*** ὁ συγγραφεὺς δὲν δέχεται· ἀλλὰ διερωτᾶταί τις, ἂν τοῦτο δύναται νὰ ληφθῇ σοβαρῶς ὑπ᾿ ὄψιν.

Μετὰ τὰ εἰρημένα τίς δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι ὄντως ὁ συνάδελφος, ὁ πτυχιοῦχος καὶ Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἥτις τὴν κλασσικὴν παιδείαν ἔχει ὡς βάσιν, θὰ στραφῇ ἐν λίαν προσεχεῖ μέλλοντι κατὰ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν γινόμενος ὄργανον τῆς κινήσεως, περὶ ἧς ἀνωτέρω εἶπον;

Ὅτι ὀρθῶς προβλέπω τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων, θὰ ἀποδείξω καὶ περαιτέρω διὰ τῶν ἑξῆς: Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17 Νοεμβρίου 1941 (πβ. «Ἡ δίκη τῶν τόνων» σ. 13) ἀπεκάλυψα ὅτι οἱ ἐργάται τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως ἐσχεδίαζον τὴν ἐπιβολὴν τοῦ δημοτικισμοῦ διὰ βραδείας κινήσεως («ὅλα θὰ γίνουν, ἀλλὰ σιγὰ-σιγά»). Ἀλλ᾿ ὁ ἐκτροχιασθεὶς δημοτικισμὸς μὴ λαμβάνων ὑπ᾿ ὄψιν τὰς δεινὰς περιστάσεις καὶ τὰ παθήματα τῆς Ἑλλάδος ἀπεφάσισε νῦν νὰ κινηθῇ διὰ γοργοῦ βήματος· τοῦτο δυνάμεθα ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων νὰ συναγάγωμεν, ἀλλὰ περιοριζόμεθα νὰ ἀναγράψωμεν μόνον τὰ ἑξῆς: ***1.*** Ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς γλωσσικῆς προπαγάνδας, τῇ Νέᾳ Ἑστίᾳ 33 (1943) σ. 61, ἐκπαιδευτικός τις, ὅστις ἀσφαλῶς γράφει ***κατ᾿ ἐντολὴν*** τῶν πρωτεργατῶν τῆς προπαγάνδας καὶ ***τοῦ ταραχοποιοῦ συναδέλφου,*** προτείνει τὴν ***κατάργησιν*** ἐν

1) Ἀποσπάσματα δὲν παραθέτω *σεβόμενος τὴν Σχολήν*. Βεβαίως τὸ Κράτος ἠγνόησε τὸ περιεχόμενον τοῦ «βιβλίου».

τοῖς γυμνασίοις τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης κα τὴν ἀντ᾿ αὐτῆς εἰσαγωγὴν ἀναγνώσεως «καλῶν» (=μαλλιαρῶν!) μεταφράσεων· εἶμαι πεπεισμένος ὅτι καὶ αὗται αἱ μεταφράσεις ἐν προσεχεῖ μέλλοντι θὰ ἐξωστρακίζοντο, ὥστε ἐν τῷ γυμνασίῳ ὁ ***Ἕλλην*** μαθητὴς ***οὐδὲν*** θὰ μανθάνῃ περὶ τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς γλώσσης τῶν ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων!

2. Ἐν τῷ περιοδικῷ «Νεότης» 7 (1943) φ. 6 σ. 2 κ. ἑ. δημοσιεύεται διατριβὴ ἀφηνιάσαντος δημοτικιστοῦ· ἐν αὐτῇ παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: 1. Καταργεῖ πνεύματα καὶ τόνους, 2. ἀναμειγνύει καὶ γράμματα τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου (1) (b=μπ, v=β, u=ου, g=γκ, d=ντ)· πβ. στιν bροπαραλίγuσα, μὺκλεπσε=μοῦ ἔκλεψε, στον bλιθινdικό, θα νγuν =θὰ βγοῦν, τύ κοζμu=τοῦ κόσμου, τις λαικίς κuνενdας=τῆς λαϊκῆς κουβέντας, 3. καταργεῖ τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν καὶ εἰσάγει ὀρθογραφίαν ἰδιότυπον! Ἰδοὺ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀναρχικῶν κηρυγμάτων τοῦ συναδέλφου.

* * *

Ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν διεξάγεται κατὰ ποικίλους τρόπους, ἐσχάτως δὲ καὶ διὰ τοῦ ἡμερησίου Τύπου. Οὕτω δύο μεταμεσημβριναὶ ἐφημερίδες ἀπὸ πολλοῦ χρόνου δημοσιεύουσι κεφάλαια τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μυθολογίας· ὡς βάσις τῶν δημοσιευμάτων τούτων λαμβάνονται μεταφράσεις οἰκτραὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν τραγικῶν ποιητῶν. Ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ἀποστρέφει μετὰ βδελυγμίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τῶν δημοσιευμάτων τούτων. Διὰ τούτων ὅμως ἐδόθη ἀφορμὴ εἰς ἄλλους δημοτικιστὰς νὰ καθυβρίσωσι τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν κόσμον καὶ τὰ ἀθάνατα ἔργα τῶν προγόνων ἡμῶν. Ἀγνοοῦσιν οἱ ἀμαθεῖς οὗτοι ἐπικριταί, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ ἐν γένει ἡ μυθολογία δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀνάγνωσμα τῶν πολλῶν. Ὁμοίως ἀγνοοῦσιν, ὅτι τῶν μύθων ἔχουσι δοθῆ αἱ ἀληθεῖς ἑρμηνεῖαι· οὕτως ὁ μῦθος περὶ δῆθεν ἐρωμένης τινὸς τοῦ Διὸς ὀφείλει τὴν ἀρχὴν ***τοπικῇ*** ἐπικλήσει τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἥρας· ὅπως ἡ Μήτηρ τοῦ Θεοῦ Μαρία φέρει ποικίλα ὀνόματα: Παρθένος, Παναγία, Δέσποινα κ.τ.λ., οὕτω καὶ ἡ Ἥρα ἔφερε πολλὰ ὀνόματα. Ἐν τῷ Ἑλληνικῷ, ὡς ἐδείχθη,

1) Δυστυχῶς ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν—ἢ μᾶλλον ἡ τριμελὴς Ἐπιτροπεία τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ—ἀσπασθεῖσα (1933) τὴν πρότασιν τοῦ ὀπαδοῦ τῶν δημοτικιστῶν H. Pernot ἐπέτρεψε τὴν χρησιμοποίησιν τῶν μέσων b, d, g δι᾿ ὡρισμένας διαλέκτους (π. χ. ἀbέλι: Κρήτη)· ἀλλ᾿ ἦτο δυνατὸν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Α΄ τόμου νὰ δηλωθῶσιν αἱ διάλεκτοι αἱ ἔχουσαι τὰ μέσα! Ἡ Σύγκλητος τῆς Ἀκαδημίας ὀφείλει ***τάχιστα*** νὰ ἀκυρώσῃ τὴν τερατώδη ἀπόφασιν!

μύθῳ τοῦ Ῥώμου καὶ Ῥωμύλου γίνεται λόγος περὶ φόνου τοῦ Ῥώμου, διότι ὁ μῦθος ἤθελε νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἄλλην παράδοσιν, ὅτι ὁ οἰκιστὴς τῆς Ῥώμης εἶναι εἷς· δηλαδὴ ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος νὰ συμβιβάσῃ δύο διαφόρους παραδόσεις ἠναγκάσθη νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἕτερος τῶν οἰκιστῶν ἐφονεύθη. Τῆς παρθένου Ἀρτέμιδος ἑτέρα ὑπόστασις, ἢ μᾶλλον ἐπίθετον (πβ. Τρίκαλος [1]—Τρίκκη=Ἄρτεμις), εἶναι ἡ νύμφη Καλλίστη (Καλλιστώ)· ἐπειδὴ ὑπῆρχε τάφος τῆς Καλλιστοῦς ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἐπλάσθη μῦθος, καθ᾿ ὃν ἡ Ἄρτεμις φονεύει τὴν Καλλιστὼ διὰ δῆθεν σφάλμα αὐτῆς· καὶ ἐνταῦθα ὁ φόνος ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς προσπάθειαν τοῦ Ἕλληνος νὰ δικαιολογήσῃ τὴν σκιώδη ὕπαρξιν τῆς νύμφης Καλλιστοῦς παρὰ τὴν κοινῶς κρατοῦσαν ἀντίληψιν περὶ τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως τῆς Ἀρτέμιδος.

* * *

Ὁ συνάδελφος κ. Γ. Οἰκονόμος ὀρθῶς εἶπε (πβ. συνεδρίαν 17 Νοεμβρίου 1941=Ἡ δίκη τῶν τόνων, σ. 27) περὶ διπλοθυμίας· δυστυχῶς ὁ ταραχοποιὸς συνάδελφος θὰ ἀναγκασθῇ προσεχῶς νὰ ὑποταχθῇ ***πλήρως*** εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ὀργανώσεως, ἥτις μετεκάλεσεν αὐτὸν ἐκ Θεσσαλονίκης.

* * *

Περὶ τοῦ ζητήματος τῶν τόνων ἐνταῦθα θὰ εἴπω μόνον τὰ ἑξῆς: Ἐν τῷ τεύχει Περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων, σ. 286, γίνεται λόγος εἰδικὸς περὶ τοῦ τόνου τῆς λέξεως κ α ρ κ ί ν ο ς· ἐκ τοῦ τονισμοῦ τῆς λέξεως ταύτης λαμβάνων ἀφορμὴν πρῴην Γεν. Ἐπιθεωρητὴς τῆς ἐκπαιδεύσεως προτείνει τὴν κατάργησιν τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων ἐν τοῖς γυμνασίοις. Ἀλλ᾿ ἐρωτῶ τὸν ἀφελῆ ἐκπαιδευτικόν: ὁ μαθητὴς τοῦ γυμνασίου δὲν ὀφείλει νὰ γινώσκῃ τὴν προσῳδίαν καὶ εἰδικῶς νὰ γινώσκῃ ἂν τὸ «ι» τῆς παραληγούσης τῆς εἰρημένης λέξεως εἶναι μακρὸν ἢ βραχύ; Ἐὰν συναντήσῃ τὴν λέξιν ταύτην παρά τινι ποιητῇ, ὁ τόνος δὲν θὰ ἐβοήθει αὐτὸν νὰ ἀναγνώσῃ ὀρθῶς τὸ μέτρον; Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι οἱ μαθηταὶ τῆς τελευταίας γυμνασιακῆς τάξεως ἐν σχολείοις τῆς Ἑσπερίας ὀφείλουσι νὰ συντάξωσι ποίημα ἐν Λατινικῇ γλώσσῃ· ἂν ἐν τῷ ποιήματι ὁ μαθητὴς τὴν λέξιν C a r c i n o s (ἀστερισμὸς) ἐκλάβῃ ὡς ἔχουσαν τὸ i μακρόν, ἀσφαλῶς δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ λάβῃ ἀπολυτήριον τοῦ γυμνασίου.

Ὥστε οἱ μαθηταὶ πάντων τῶν γυμνασίων τῆς οἰκουμένης θὰ γινώσκωσιν, ὅτι ἡ λέξις Πιλᾶτος ἔχει τὴν παραλήγουσαν μακρὰν καὶ ὅτι ἑπομένως ἡ λέξις Πιλᾶτος προπερισπᾶται, μόνον δὲ ὁ Ἕλλην μαθητὴς

---

1) Πβ. Ἀ. Χατζῆν, Τρίκαλος-Τρίκκη: Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 3 (1943) σ. 65 (15).

τοῦ γυμνασίου κατὰ τὸν πρῴην Γενικὸν Ἐπιθεωρητὴν τῆς ἐκπαιδεύσεως θὰ ἀγνοῇ τοῦτο, θὰ θέτῃ δὲ ὀξεῖαν ἐπὶ τῆς παραληγούσης.

* * *

Εἰς ὅσα εἶπον κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17 Νοεμβρίου 1941 περὶ τῶν ἀλλαχοῦ προταθεισῶν μεταρρυθμίσεων τῆς ὀρθογραφίας προσθέτω καὶ τοῦτο· τὸ Ἐμπορικὸν Ἐπιμελητήριον τῶν Παρισίων προέτεινε τῇ Γαλλικῇ Ἀκαδημείᾳ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν χάριν τῆς ἐμπορικῆς ἀλληλογραφίας καὶ τῆς εὐρυτέρας εἰς τὸν κόσμον διαδόσεως τῆς Γαλλικῆς γλώσσης τὴν κατάργησιν τοῦ ἀφώνου e ἐν τέλει τῶν λέξεων· ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδήμεια ἀπέρριψε τὴν πρότασιν ἄνευ τινὸς συζητήσεως.

Ἐν Γερμανίᾳ δὲ ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ Αὐλῇ, ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ διετηρεῖτο μετὰ πολλῆς αὐστηρότητος ἡ παλαιὰ ὀρθογραφία τῆς Γερμανικῆς γλώσσης.

* * *

Ἡ κατάργησις τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ ταραχοποιοῦ συναδέλφου· εἶναι ἁπλῶς μέσον· θέλει οὕτω νὰ προλειάνῃ τὸ ἔδαφος, ὥστε ἐν προσεχεῖ μέλλοντι ἀκόπως καὶ ἄνευ ἀντιδράσεων σοβαρῶν νὰ εἰσαχθῇ καὶ ἐπιβληθῇ τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον.

Τόσον μωροὺς θεωρεῖ πάντας τοὺς ἄλλους ὁ συνάδελφος, ὥστε νὰ μὴ ἐννοῶσι ποῦ τείνει ἡ κίνησις αὐτοῦ; Τέλος λέγω, ὅτι «ὢν αἰχμάλωτος τῶν ἐξάλλων ὀπαδῶν αὐτοῦ» (πβ.«Ἡ δίκη τῶν τόνων» σ. 14), διότι τῇ βοηθείᾳ αὐτῶν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἐκ Θεσσαλονίκης, ὀφείλει νὰ βοηθήσῃ, ὥστε νὰ καταργηθῶσιν αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ ἐν Ἑλλάδι· οὕτως ἑρμηνεύεται διατί βάλλει ***τεχνηέντως*** καὶ σατανικώτατα κατὰ τοῦ κλασσικοῦ γυμνασίου καὶ τοῦτο ἐνῷ αὐτὸς ὀφείλει τὸ πᾶν τῷ κλασσικῷ γυμνασίῳ, ὅπερ ὑβρίζει.

* * *

Ὁ συνάδελφος διὰ τῆς δράσεως αὐτοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ διὰ τῶν δημοσιευμάτων αὐτοῦ καὶ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ ***προκαλεῖ εἰς ἐμφύλιον σπαραγμόν.***

Ὅτι ἡ κατηγορία μου αὕτη δὲν εἶναι λόγοι κενοί, φαίνεται ἐκ τῶν σελίδων 220 καὶ 221 τοῦ τεύχους «Ἡ δίκη τῶν τόνων»: Τοὺς φοιτητὰς παρορμῶσι διὰ λόγων ἐρεθιστικῶν ἐναντίον τῶν καθηγητῶν αὐτῶν δημοσιεύματα γραφέντα μὲν ὑπὸ τοῦ συναδέλφου μὴ φέροντα ὅμως τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ, οἱ δὲ φοιτηταὶ ἀπαντῶσιν εἰς τὸ προσκλητήριον δι' ἐπιστολῆς, ἥτις ἀσφαλῶς ἢ μᾶλλον ἀσφαλέστατα ἔχει γραφῇ ὁμοίως ὑπὸ τοῦ συναδέλφου· καθ' ἡμᾶς κυρίως διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ὤφειλε νὰ παραπεμφθῇ εἰς δίκην ὁ ταραχοποιὸς συνάδελφος.

Συνεδρία τῆς 22ας Μαρτίου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Σπυρ. Μαρινάτου, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας.

Κύριοι Συνάδελφοι,

Ἤκουσα ἤδη ὁμιλοῦντας ἐν συνεδρίᾳ ἢ ἐκτὸς ταύτης μερικοὺς ἀπὸ τοὺς θιγομένους καθηγητὰς τῆς Σχολῆς, οἱ ὁποῖοι καθὼς βλέπω ἐπρόσεξαν κυρίως εἰς τὴν ἀναίρεσιν ἀνακριβειῶν τοῦ ἐκδοθέντος βιβλίου τῆς Δίκης τῶν τόνων. Ἀπὸ τὸ βιβλίον ἐκεῖνο θίγομαι καὶ ἐγώ, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς νὰ ἀντικρύσωμεν μέγα πρόβλημα τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ζήτημα τῶν τόνων δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἀσήμαντον μέρος. Διὰ τοῦτο ἐγὼ θὰ βασίσω τὴν ἀπάντησίν μου ἐπὶ ἐντελῶς διαφορετικῶν προϋποθέσεων. Τὸ ἐκδοθὲν βιβλίον πρέπει νὰ ληφθῇ ὡς σύνολον καὶ νὰ ἀντιμετωπισθῇ τὸ βασικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ἀπασχολεῖ ὅλους τοὺς παρελάσαντας εἰς τὴν δίκην. Πράττω δὲ τοῦτο, διότι, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπον, τότε μόνον θεωρῶ σκόπιμον τὴν περαιτέρω συζήτησιν, ὅταν δι᾽ αὐτῆς πρόκειται νὰ διαφωτίσωμεν τοὺς φοιτητάς μας καὶ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν.

Παρακαλῶ διὰ τοῦτο τὴν Σχολήν, νὰ ἀκούσῃ πρῶτον τὰς προϋποθέσεις ἐφ᾽ ὧν βασίζονται ὅσα θὰ εἴπω κατωτέρω :

Δι᾽ ἐμὲ τὸ ἐμφανισθὲν ζήτημα δημιουργεῖ εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν ὕψιστα καθήκοντα ἀπορρέοντα ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐπαγγέλματός μας, τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ διδασκάλου. Δὲν ὑπάρχει κατ᾽ ἐμὲ ζήτημα ὑπερασπίσεως τῆς καθαρευούσης, ὡς τοιαῦτα ζητήματα ἐτίθεντο πρὸ 50 ἐτῶν. Αἱ τάσεις ἐκεῖναι παρῆλθον καὶ δὲν θὰ ἐπιστρέψουν πλέον, διότι ἐπεκράτησεν ὁριστικῶς ἡ μόνη ὑγιὴς ἀντίληψις, ἡ τῆς βαθμιαίας ἁπλοποιήσεως τῆς καθαρευούσης καὶ ἐκ παραλλήλου ἡ τῆς βαθμιαίας καλλιεργείας τῆς δημοτικῆς, ὥστε αἱ δύο γλῶσσαι σὺν τῷ χρόνῳ νὰ συμπλησιάσουν ὅσον τὸ δυνατόν, διότι νὰ συμπέσουν ἐντελῶς οὐδέποτε θὰ καταστῇ κατορθωτόν.

Αὕτη εἶναι ἡ μόνη ὑγιὴς καὶ ἐπιστημονικὴ λύσις τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Κατ᾽ αὐτῆς ὅμως ἐγείρεται μέγιστος κίνδυνος, ὁ τῶν ἀκραίων γλωσσικῶν ἡρώων, οἱ ὁποῖοι πρεσβεύουν δόγματα ἀντιεπιστημονικά,

πρακτικῶς ἀνέφικτα, ἐκπαιδευτικῶς δὲ καὶ ἐθνικῶς λίαν ἐπιζήμια. Τούτων ἡμεῖς οἱ διδάσκαλοι ἔχομεν καθῆκον νὰ ἀποδείξωμεν τὴν σαθρότητα, τὴν βλάβην τὴν ὁποίαν μέχρι σήμερον ἐπροξένησαν καὶ τὴν γλωσσικὴν ἐξαθλίωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν μᾶς κατήντησαν. Ἀλλοίμονον εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἂν ἀπρόσκοπτον συνεχισθῇ τὸ ἔργον αὐτὸ τὸ ἀμέθοδον καὶ πρόωρον. Μετὰ μίαν ἀκόμη γενεὰν θὰ ἔχωμεν γλῶσσαν τελείως ἔξω πάσης πειθαρχίας, δυσκολωτάτην δὲ καὶ διὰ τοὺς ξένους καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς ἰδίους.

Ἐφόσον ἡ συζήτησις αὕτη ἠγέρθη, πρόκειται νὰ δείξωμεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι μὲ γλωσσικὰ πραξικοπήματα δὲν θεραπεύονται τὰ γλωσσικὰ ζητήματα, ὅτι ἡ καθαρεύουσα εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη ἀναγκαιοτάτη εἰς τὸ Ἔθνος, ὅτι, τέλος, λόγῳ τῆς εἰδικῆς φύσεως τῆς γλώσσης μας, τῆς γεωγραφικῆς μορφῆς τῆς χώρας μας καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τοῦ λαοῦ μας ἡ καθαρεύουσα ἢ ἐπὶ τέλους ἓν εἶδος καθαρευούσης θὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα πάντοτε, ἐφόσον θὰ ὑπάρχῃ Ἑλληνικὸν Ἔθνος. Ταῦτα τουλάχιστον διδάσκουν καὶ ἡ ἱστορία μας καὶ ἡ ἱστορία ἄλλων ἐθνῶν, ὡς θὰ προσπαθήσω διὰ βραχέων νὰ ἐκθέσω, ἂν ἡ συζήτησις συνεχισθῇ.

Μόνον ὅταν κατορθώσωμεν νὰ κάμωμεν τὰ πράγματα αὐτὰ συνείδησιν εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ ἰδιαίτατα εἰς τοὺς διδασκάλους, οἱ ὁποῖοι ἐξέρχονται ἐκ τῶν χειρῶν μας, μόνον τότε θὰ κατορθωθῇ νὰ περιπέσουν εἰς δυσφημίαν καὶ τέλος νὰ ἐκλείψουν οἱ γλωσσικοὶ πρωτοπόροι, οἱ ὁποῖοι οὔτε χρειάζονται πλέον, οὔτε γνωρίζουν τί ζητοῦν, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, οὔτε τέλος προάγουν κἄν, ἀλλὰ δυσκολεύουν καὶ καθυστεροῦν τὸν δρόμον τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης.

Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὸν συνάδελφον κ. Κακριδῆν θὰ πρέπῃ νὰ ἐκφράσωμεν ὅλοι τὴν λύπην μας διὰ τὴν ἀσύγγνωστον φυγομαχίαν, μὲ τὴν ὁποίαν κρίνει ὅτι πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀκαίρως, ἐλαφρῶς καὶ μὲ ἀσύγγνωστον πεῖσμα ἐδημιούργησεν ἐντὸς τῆς Σχολῆς καὶ ἐκεῖθεν ἐντὸς τῆς κοινωνίας. Μετὰ τὸ ἀναφυὲν λυπηρὸν προσωπικὸν ἐπεισόδιον, δὶς ἡ Σχολὴ ὁλόκληρος ἐξέφρασε τὴν λύπην της διὰ τὰς ἑκατέρωθεν ἀνταλλαγείσας φράσεις. Ἐν τούτοις ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς ἐξακολουθεῖ νὰ ἀπέχῃ τῶν συνεδριῶν.

Τὴν φυγομαχίαν ταύτην ἡ ἱστορία τοῦ προκύψαντος ζητήματος θὰ χαρακτηρίσῃ δεόντως. Ἐγὼ ἔτρεφον βάσιμον ἐλπίδα, ὅτι ἤθελε δώσει ὡρισμένας ἐξηγήσεις, ἰδιαίτατα περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ βιβλίου τῆς Δίκης, διότι ὅσα γράφει εἰς τὴν ἀπευθυνθεῖσαν πρὸς τὴν Σχολὴν ἐπιστολήν του δὲν μᾶς ἱκανοποιοῦν. Ἔτρεφον ἐπίσης βάσιμον ἐλπίδα,

ὅτι παρόντος τοῦ κ. Κακριδῆ ἴσως ἡ συζήτησις ἤθελε λάβει ἄλλην μορφὴν καὶ ἴσως ἤθελεν ἀποσοβηθῆ ὅλως. Διὰ ταῦτα παρακαλῶ, ὅπως ἡ Σχολὴ ἀκούσῃ ὅσα εἶχον νὰ ἀποτείνω πρὸς τὸν κ. Κακριδῆν ἰδιαιτέρως, ἐπ᾿ ἐλπίδι ὅτι πιθανὸν νὰ ἔληγεν ἐδῶ τὸ ζήτημα καὶ νὰ μὴ παραστῇ ἀνάγκη νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ κυρίως θέμα.

[Κατόπιν συντομωτάτης συζητήσεως ἡ Σχολὴ δέχεται νὰ ἀκούσῃ ὅσα προωρίζοντο νὰ λεχθοῦν παρόντος τοῦ κ. Κακριδῆ, μεθ᾿ ὃ ὁ λόγος δίδεται πάλιν εἰς τὸν κ. Μαρινᾶτον, ὅστις λέγει τὰ ἀκόλουθα :]

᾿Εφόσον ἡ Σχολὴ ἔκρινεν, ὅτι τὸ θλιβερὸν ζήτημα τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ὁ κ. Κακριδῆς πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐκ νέου, παρακαλῶ, ἂν καὶ εἶμαι ἐκ τῶν νεωτέρων μελῶν, νὰ μοῦ ἐπιτραπῇ ὅπως εἰσηγηθῶ μίαν πρότασιν. ᾿Εὰν γίνῃ δεκτή, μέλλει νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ πολλῶν ἀγώνων καὶ δυσκολιῶν.

῞Οταν τὸ ζήτημα τῶν τόνων διὰ πρώτην φορὰν ἦλθεν εἰς τὴν Σχολήν, ἡ συζήτησις ἐπεξετάθη πρὸς πολλὰς κατευθύνσεις καὶ ἔλαβεν εὐρεῖαν μορφήν. Πρὸς ταῦτα ἐγὼ δὲν ἤμην σύμφωνος. Τοὺς λόγους εἶναι περιττὸν νὰ ἀναπτύξω τώρα ἐκ τῶν ὑστέρων. Πάντως ὅταν ἦλθε καὶ ἡ σειρά μου νὰ ὁμιλήσω, ὑπέδειξα ὅτι κατὰ τὴν γνώμην μου ἀλλοῦ ἔκειτο τὸ ζήτημα καὶ ὅτι ὤφειλε νὰ ἐντοπισθῇ ἐκεῖ. ῞Οτι δηλ. ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς δὲν ἦτο ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς προπαγάνδας του ἐλεύθερον μέλος τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ διδάσκαλος τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ ἱδρύματος τῆς χώρας, διεπομένου ἀπὸ νόμους. ῞Οτι διὰ τῶν ἔργων του ἤσκησε πίεσιν ἠθικὴν καὶ προέτεινε λύσεις πραξικοπηματικάς, αἵτινες ἐν μέρει θὰ ἀνεγέννων πάθη καὶ φανατισμοὺς τοῦ παρελθόντος.

῾Υπάρχει τώρα ἡ δικαίωσις, δικαίωσις βεβαίως ἄχαρις καὶ θλιβερά, τῆς ἀντιλήψεώς μου ἐκείνης, διότι ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου ἐστηρίχθη εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα καὶ μόνα. Εὗρεν ὅτι αἱ λοιπαὶ κατηγορίαι δὲν εὐσταθοῦν, τοῦτο ὅμως φυσικὰ δὲν σημαίνει, ὅτι ὅσα ἐλέχθησαν ἐντὸς τῆς Σχολῆς καὶ διὰ τὴν Σχολὴν ἦσαν περιττά, πλὴν ἴσως τινῶν ὑπερβολῶν. ῾Η Σχολὴ δὲν ὑποχρεοῦται νὰ σκέπτεται ὡς δικαστήριον. Αἱ ἀντιλήψεις της βασίζονται ἐπὶ ἄλλων προϋποθέσεων, φύσεως οὐχὶ νομικῆς, ἀλλὰ σχέσιν ἐχουσῶν πρὸς ἐπιστημονικὰς πεποιθήσεις, παιδαγωγικὰς ἀρχάς, ἱστορικὰ προβλήματα καὶ ἐπαγγελματικὰς παραδόσεις.

᾿Εδῶ ὅμως ἀκριβῶς κεῖται καὶ ἡ ᾿Αχίλλειος πτέρνα τοῦ ζητήματος τὴν ὁποίαν οἱ φίλοι τοῦ κ. Κακριδῆ, (ἐπιθυμῶ πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἐξαι-

ρέσω τὸν ἴδιον) ἐξεμεταλλεύθησαν καὶ θὰ ἐκμεταλλευθοῦν ἀκόμη ὅσον εἶναι δυνατόν. Δηλαδή:

Μετὰ τὴν ἀτυχεστάτην ἔμπνευσιν, νὰ δοθοῦν εἰς πανελλήνιον καὶ παγκόσμιον δημοσιότητα τὰ πρακτικὰ τῆς Σχολῆς ἄνευ τῆς ἀδείας της, τὸ πρᾶγμα μεταβάλλει μορφήν. Ὅσα ἐλέχθησαν ἐδῶ, ἡ Σχολή, ἔστω καὶ διῃρημένη, τὰ ἀντιλαμβάνεται ὡς Σχολή, ὡς σῶμα ἀνθρώπων σκεπτομένων κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἔξω ὅμως οἱ ἄνθρωποι θὰ τὰ ἀντιληφθοῦν ἐντελῶς διαφορετικά. Τοῦτο εἶναι ζήτημα μεγίστης σημασίας, διότι ἡμεῖς ἐδῶ ἠσχολήθημεν μὲ ἓν θέμα, τὸ ὁποῖον ἀντικρύζομεν ὡς ἐπιστημονικὸν πρόβλημα, ἡ κοινὴ ὅμως γνώμη, διὰ λόγους ποὺ θὰ ἀναπτυχθοῦν ἐν ἐκτάσει ὅταν θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα, τὸ θεωρεῖ ὡς μίαν εὐκολίαν τὴν ὁποίαν ἀδικαιολογήτως τῆς ἀρνούμεθα.

Τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ παρεκάλουν νὰ τὸ λάβουν ὑπ᾽ ὄψιν των σοβαρώτατα ὁ κ. Κακριδῆς καὶ οἱ συμμεριζόμενοι τὰς ἰδέας του ἐντὸς τῆς Σχολῆς. Εἶναι ἡ κλεὶς τοῦ ὅλου προβλήματος. Δὲν πρόκειται νὰ τὸ ἀναπτύξω τώρα. Τὸ θίγω ἁπλῶς διὰ νὰ βασίσω ἐπ᾽ αὐτοῦ τὴν πρότασίν μου. Πάντως πρέπει νὰ προσθέσω, ὅτι τὸ κοινωνικὸν αὐτὸ φαινόμενον πρὸς τοῦ ὁποίου τὴν ἐφαρμογὴν βαίνει καὶ ὁ κ. Κακριδῆς, τὸ νὰ προκληθοῦν δηλ. καταλλήλως νὰ δώσουν τὴν λύσιν οἱ πολλοὶ καὶ ἀδαεῖς, ἐκεῖ ὅπου δὲν δύνανται νὰ συμφωνήσουν οἱ ὀλίγοι καὶ εἰδήμονες, τὸ κατενόησαν ἤδη καὶ τὸ ἐφήρμοσαν μὲ ἐπιμονὴν καὶ τέχνην οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἀκράτου δημοτικισμοῦ. Διὰ πολυετοῦς συστηματικῆς ἐργασίας ἐφρόντισαν νὰ κερδίσουν μὲ τὸ μέρος των τὸν πολὺν κόσμον καὶ πρὸ παντὸς τοὺς διδασκάλους. Ἡ ἐπίνοια διὰ τῆς ὁποίας ἐκερδήθησαν ἰδίως οἱ τελευταῖοι, ὑπῆρξεν ἁπλῆ καὶ μεγαλοφυὴς ὅπως καὶ ἡ λοξὴ φάλαγξ τοῦ Ἐπαμεινώνδα. Εἶναι ἡ μέθοδος τῆς ἀλώπεκος καὶ τῶν ὀμφάκων καὶ τῶν διαφόρων ἄλλων κατηγοριῶν, ὅσαι προάγουν τὴν ἀνάγκην εἰς φιλοτιμίαν. Ὅταν δὲν ξαίρωμεν κάτι εἶναι εὐκολώτερον νὰ τὸ μισῶμεν παρὰ νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν ἄγνοιάν μας.

Ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου βασιζόμενοι σήμερον ὁ κ. Κακριδῆς καὶ ὅσοι ἐκτὸς τῆς Σχολῆς γράφουν καὶ φωνάζουν, παίζουν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τὰ πρόσωπα ἡρώων καὶ πρωτοπόρων. Ἀντεστράφησαν δηλαδὴ μόνον οἱ ὅροι, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα δροῦν καὶ παραμένουν ὅπως καὶ πρὸ δύο γενεῶν. Ἡ Ἱστορία βραδύτερον θὰ τοὺς κατατάξῃ ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἂς εὕρῃ μόνος ὁ καθείς. Πάντως ἡμεῖς ἐδῶ εἰς τὴν Σχολὴν πρόκειται καὶ ἐπρόκειτο νὰ συζητήσωμεν τὸ θέμα

μας ὡς πρόβλημα ἐπιστημονικόν, ἐνῷ οἱ ἔξω ταύτης βλέπουν μίαν πρακτικὴν λύσιν.

Δὲν συζητῶ ἂν ἔχουν δίκαιόν ἢ ὄχι—καὶ αὐτὸ θὰ τὸ συζητήσωμεν βραδύτερον—τονίζω ὅμως, ὅτι αὐτοὶ σκέπτονται τελείως διαφορετικὰ ἀπὸ ἡμᾶς καὶ ὑμᾶς κ. Κακριδῆ καὶ ἓν ἐκ τῶν δύο συμβαίνει : Ἢ σεῖς δὲν εἶσθε εἰλικρινὴς εἰς τὰς προθέσεις σας καὶ ἠρχίσατε ἀπὸ τοὺς τόνους κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ «σιγὰ - σιγὰ» (ὀρθοτάτην ἄλλως) ἤ, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον, σᾶς μεταχειρίζονται ἄλλοι ὡς ὄργανον χωρὶς νὰ τὸ ἐννοῆτε. Θὰ παρακαλέσω νὰ μοῦ ἐπιτραποῦν αἱ ἑξῆς ὑπομνήσεις :

Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ὁ κ. Κακριδῆς εἰσήχθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ, ὁ ὁποῖος, ἐφόσον τοὐλάχιστον δύναμαι νὰ γνωρίζω, προσωπικὴν σχέσιν δὲν εἶχε καμμίαν μαζί του. Ἄλλοι ἑπομένως ἐφρόντισαν περὶ τούτου.

Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον εἰσελθὼν ὁ κ. Κακριδῆς ἐγκαινιάζει ἀμέσως δραστηρίαν τακτικὴν προσεταιρισμοῦ τῶν φοιτητῶν καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀρχίζουν τὰ σχετικὰ καὶ γνωστὰ φοιτητικὰ ἐπεισόδια καὶ νευρικότητες.

Ἐπακολουθεῖ ὁ αἰφνιδιασμὸς τῶν ἀτόνων συγγραφῶν τοῦ κ. συναδέλφου εἰς μίαν τρομερὰν διὰ τὸ Ἔθνος στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε κάθε πιθανότης ὁ αἰφνιδιασμός του νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητος ἢ τοὐλάχιστον νὰ δημιουργήσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἠπιώτερον κλονισμόν.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν ἐπιτυγχάνει πλήρως καὶ τότε βλέπομεν, μέσα εἰς τὰς τρομερὰς αὐτὰς στιγμὰς νὰ ὀργανοῦται μία ἐκπληκτικὴ σταυροφορία ἐκ μέρους τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία θὰ μᾶς ἐξέπληττε καὶ εἰς ὁμαλὰς ἐποχάς. Ἐκδίδεται πολυδάπανον βιβλίον. Ὁ θόρυβος κατόπιν ἐξακολουθεῖ μεθοδικῶς καὶ μὲ σύστημα, ἐξαπολυομένης μιᾶς ἐπιθέσεως κατὰ χρονικὰ διαστήματα, μὲ κανονικότητα περιπόλων κρούσεως.

Παρ' ὅλην τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ὁποίαν τρέφω πρὸς τὴν δραστηριότητα τοῦ κ. Κακριδῆ, θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ εἴπω ὅτι εἰς ὅλα αὐτὰ διαβλέπω μίαν πειθαρχημένην τακτικὴν στρατιωτικῆς ὀργανώσεως ἀνωτέραν, ἀλλὰ καὶ ἀλλοτρίαν τῶν ἀτομικῶν του δυνάμεων. Ὁ κ. συνάδελφος χρησιμοποιεῖται, χωρὶς ἴσως νὰ τὸ ἐννοῇ, ὡς ὄργανον εἰς χεῖρας ἄλλων. Οἱ ἄλλοι δὲ ἐκεῖνοι δὲν γνωρίζομεν ἂν ἐκτιμοῦν καὶ ἂν χρειάζονται τὴν ἐπιστήμην του, οὔτε καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον πέραν τοῦ σημείου ποὺ θὰ ἐκτελέσῃ τὸ μέρος του. Ἀπόδειξις ὅτι ἄλλος φοβεῖται περὶ αὐτοῦ ὅτι εἶναι πάρα πολὺ ποτισμένος μὲ τὰ κλασσικὰ ἰδεώδη—προφανῶς ἄρα ἀκατάλληλος διὰ τὴν θέσιν ποὺ κατέχει!—καὶ ἄλλος τὸν κατηγορεῖ ἐπὶ δειλίᾳ. Τὸ κατηγορητήριον συνίσταται εἰς τὸ ὅτι αὐτός, νέος φιλόλογος, δὲν ἔθεσε ποτὲ τὸ ζήτημα «*τῆς ἁπλοποίησης τῆς γραφόμενης*

γλώσσας στὴν πραγματική του βάση. Περιώρισε τὸ ζήτημα σὲ μιὰ καθαρὰ θεωρητικὴ συζήτηση περὶ τοῦ ἂν οἱ τόνοι εἶναι χρήσιμοι ἢ περιττοί, εἶπε πὼς εἶναι περιττοί». Ἀλλά, κατηγορεῖ ὁ κύριος οὗτος, δὲν ἤκουσε τὸν κ. Κακριδῆν νὰ λέγῃ πουθενά, *«πὼς ἡ τονικὴ ἁπλοποίηση εἶναι ἕνα δειλότατο βῆμα γιὰ νὰ φέρουμε τὴν παιδεία κοντὰ στὸ λαό. Πὼς τὴν τονικὴ ἁπλοποίηση πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ ἡ εὐρύτερη ὀρθογραφικὴ ἁπλοποίηση, καὶ τὴν ὀρθογραφικὴ ἡ προσαρμογὴ τοῦ ἀλφαβήτου στοὺς ζωντανοὺς κι' ὄχι στοὺς νεκροὺς φθόγγους τῆς σημερινῆς μας γλώσσας».*

Ποῖος ὀνομαστὶ τὰ γράφει αὐτὰ δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν. Ἀρκεῖ ὅτι γράφονται εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ καὶ ὅτι εὑρίσκουν ἀναγνώστας, μεταξὺ δὲ αὐτῶν μοιραίως καὶ θιασώτας. Καταλαβαίνετε ἀσφαλῶς καλύτερά μου, συνάδελφε κ. Κακριδῆ, ὅτι ὁ λέγων τοιαῦτα πράγματα δὲν ἀνέγνωσε τίποτε ἐπιστημονικὸν περὶ γλωσσῶν καὶ γλωσσικοῦ ζητήματος, ὅτι διαισθάνεται μόνον, ἀορίστως ὅμως καὶ ἐσφαλμένως, τὰ πραγματικὰ τρωτὰ τῆς γλώσσης μας, ὅτι οὔτε τὴν παιδεία θὰ φέρουμε κοντὰ στὸ λαὸ μὲ τὰς ἁπλοποιήσεις, οὔτε ἠμπορεῖ καμμία γλῶσσα ποτὲ νὰ προσαρμοσθῇ στοὺς ζωντανοὺς φθόγγους, ἐκτὸς ἐὰν προσαρμόζεται κάθε ὀλίγα χρόνια καὶ χωριστὰ διὰ κάθε διάλεκτον. Βλέπετε καλύτερα ἀπὸ ἐμέ, ὅτι συλλαμβάνει ἡρωϊκώτατα τὸ νόημα ἀδυνάτων γενικοτήτων, ἐκεῖ ποὺ σεῖς, ὁ ἐπιστήμων, ἐδιδάχθητε νὰ εἶσθε προσεκτικὸς καὶ νὰ πατῆτε εἰς τὴν πραγματικότητα.

Ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος διαθέτει πολὺ περισσότερα ὅπλα ἀπὸ σᾶς εἰς τὸν ἀγῶνα, τοῦ ὁποίου σεῖς τόσον ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ ἐγίνατε ὁ σημαιοφόρος. Ἐκεῖνος πληρώνεται, ἵνα ὁμιλῇ δι' ὅλα τὰ πράγματα ποὺ δὲν γνωρίζει, ἐνῷ ἡμεῖς μόνον δι' ἐκεῖνα τὰ ὀλίγα ποὺ γνωρίζομεν. Σεῖς ἀποτείνεσθε μὲ τὰς μελέτας σας πρὸς ἐλαχίστους, ἐνῷ ἐκεῖνος μὲ τὸν τύπον πρὸς τὸ Πανελλήνιον. Πρὸ παντὸς δὲ τοῦτο εἶναι ἀκροατήριον ριζικῶς διάφορον ἀπὸ τὸ συνάφιον τὸ ἰδικόν μας. Philologi sunt homines suspiciosi. Τὸ ἐπάγγελμά μας εἶναι νὰ μὴ πειθώμεθα εὐκόλως εἰς τίποτε, ἐνῷ τὸ κοινὸν δὲν πολυκοστίζεται διὰ νὰ πεισθῇ εἰς ὅ,τι τὸ συμφέρει καὶ μάλιστα, ὡς καὶ σεῖς θὰ γνωρίζετε ἀπὸ τὸν Wilamowitz, ἔχει καὶ ἓν περίεργον ἔνστικτον νὰ τάσσεται πάντοτε κατὰ παντὸς εἰδικοῦ.

Ὅλα αὐτὰ θὰ τὰ ἐξονυχίσωμεν, ἐὰν ἀποφασισθῇ νὰ συνεχισθῇ ἡ συζήτησις. Πρὸς τὸ παρὸν ἀρκεῖ νὰ τονισθῇ, ὅτι ὁ κόσμος καὶ κοσμάκης ὁ ὁποῖος ἐξεσηκώθη μὲ τὴν Δίκην τῶν τόνων ζητεῖ καὶ ἀπαιτεῖ, καὶ σᾶς θεωρεῖ ἤδη μία μερίς του δειλὸν καὶ ἀνεπαρκῆ διὰ τὸν προ-

ορισμόν σας. Νομίζω ὅτι αὐτὰ σᾶς ἐπιβάλλουν, νὰ λάβετε μίαν τελειωτικὴν θέσιν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο.

Εἰς τὴν Δίκην τῶν τόνων παρελαύνουν πρόσωπα, ἐπιτιθέμενα κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ ἐναντίον τοῦ ἱδρύματος, τὸ ὁποῖον ἀφότου ὑπάρχομεν ὡς ἐλεύθερος λαὸς μορφώνει καὶ χειραγωγεῖ τὴν κοινωνίαν. Ζήτημα βαθύτατα δυσάρεστον ἐγείρεται ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης καὶ ἡμεῖς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραμείνωμεν ἀπαθεῖς εἰς τὰς θέσεις μας, ἐφόσον καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες ἐκφράζονται ὅπως ἐκφράζονται.

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ συζήτησις θὰ εἶναι κατ᾽ ἀνάγκην πολὺ ὀδυνηρὰ δι᾽ ὅλους μας μὲ ἄγνωστα πρακτικὰ ἀποτελέσματα, θὰ ἐπεθύμουν νὰ κάμω μίαν πρότασιν. Ὅ,τι κυρίως προέχει, εἶναι νὰ συνεργασθῶμεν ὅλοι ἐν εἰρήνῃ διὰ τὸ καλὸν τῶν φοιτητῶν μας καὶ τῆς κοινωνίας. Ἐν τούτοις τὸ δημοσιευθὲν βιβλίον δημιουργεῖ χάσμα μεταξύ μας, ἢ ἂν θέλετε, εὐρύνει τὸ ὑπάρχον.

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐξεδόθη ἀνωνύμως. Βεβαίως γράφει ἓν «*Εἰσαγωγικὸ σημείωμα*» ἡ διεύθυνσις τῆς Νέας Ἑστίας, ἀλλ᾽ ἡ ἐμφάνισις τοῦ βιβλίου, ἡ διαίρεσις τῆς ὕλης του, ἡ ἔλλειψις τυπογραφικῶν σφαλμάτων, αἱ λεπτομερεῖς παραπομπαὶ καὶ ἡ προσθήκη «*Πίνακα*» προσώπων καὶ πραγμάτων δεικνύουν τὴν χεῖρα φιλολόγου. Μαμᾶ παρουσιάζεται ἡ Νέα Ἑστία, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ μπαμπᾶς. Ἰδοὺ ὅτι καὶ αἱ Μαργιτικαὶ ἀπορίαι ἔχουν θέσιν εἰς τὸν κόσμον, διότι ἐδῶ ὀφείλομεν νὰ ἐρωτήσωμεν πότερος τὸ βιβλίον ἔτεκεν, ὁ πατὴρ ἢ ἡ μήτηρ. Θεωρῶ περιττὸν νὰ ἀναφέρω ὀνομαστὶ τοὺς θιγομένους καθηγητὰς μέσα εἰς τὸ βιβλίον ἐκεῖνο. Μεταξὺ αὐτῶν εὑρίσκομαι καὶ ἐγώ, ὁ δὲ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον θίγομαι εἶναι ἀξιοπερίεργος καὶ χαρακτηριστικός. Παρακαλοῦνται ὅσοι θέλουν νὰ τὸν προσέξουν, ἀφοῦ ὁ κατηγορῶν ἐχρημάτισε καὶ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ πρότασίς μου λοιπὸν εἶναι ἡ ἀκόλουθος: Ἂν ὁ κ. Κακριδῆς εἶδεν, ἔστω καὶ ἀργά, πόσης ἀναταραχῆς καὶ κακοῦ ἔγινεν ὑπαίτιος, τῆς ὁποίας κανεὶς δὲν δύναται νὰ προΐδῃ τὸ τέλος, ἂν βλέπῃ, ἔστω καὶ τώρα, ὅτι ἡ πρᾶξις εἰς τὴν ὁποίαν προέβη ἦτο ἄκαιρος, προοριζομένη νὰ βλάψῃ καὶ τὴν ἐπιστήμην του καὶ τοὺς συναδέλφους του καὶ τὴν Σχολήν του, τότε πρέπει νὰ μᾶς τὸ δηλώσῃ ἐδῶ μέσα πανηγυρικῶς. Πρέπει νὰ ἀρνηθῇ τὴν πατρότητα τοῦ ἐκδοθέντος βιβλίου, νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην καὶ τὴν ἀποδοκιμασίαν του δι᾽ ὅσα ἄδικα ἐγράφησαν καὶ γράφονται κατὰ συναδέλφων του καὶ νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἐπλανήθη ἀνοίξας διάπλατα τὴν πύλην εἰς ζήτημα ὀλισθηρὸν καὶ ὀλέθριον, καθ᾽ ὃν τρόπον τοὐλάχιστον ἐξελίσσεται. Τὰ σφάλματα εἶναι ἀνθρώπινα. Οὐδεὶς

πρόκειται νὰ ἐμποδίσῃ τὸν κ. Κακριδῆν νὰ ἔχῃ τὰς ἰδέας του, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ τὰς ἐφαρμόζῃ κατὰ τρόπον φέροντα σάλον ἐθνικόν· Ἡ πρᾶξις αὕτη καὶ τὸν κ. συνάδελφον θὰ τιμήσῃ καὶ τὴν Σχολὴν θὰ ἀπαλλάξῃ συζητήσεως ὀδυνηροτάτης δι' ὅλους μας.

Ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ κ. συνάδελφος ἢ ἡ Σχολὴ ἀρνηθῇ νὰ υἱοθετήσῃ τὴν πρότασίν μου, τότε ἕκαστος ἐξ ἡμῶν θὰ ἀναλάβῃ λυπηρὸν ἀγῶνα πρὸς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἔδειξαν ὅτι εἶναι προκατειλημμένοι καὶ φανατισμένοι. Ἐν τούτοις ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ κρατηθῇ νηφάλιος καὶ ψυχρά. Ἡ Σχολὴ δὲν διαθέτει οὔτε τὰ μέσα δημοσιότητος, οὔτε τὸν στρατὸν τῶν ἀφανῶν ἡρώων, οἱ ὁποῖοι ἐκινητοποιήθησαν κατὰ τὴν Δίκην τῶν τόνων. Ἀλλὰ θὰ πρέπῃ, ἔστω καὶ ὑπὸ τοιούτους ὅρους, νὰ δείξωμεν εἰς τὸν κόσμον, τοὺς γονεῖς, τοὺς κηδεμόνας, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἐμπιστεύονται τὰ παιδιά των, ὅτι ἀντιλαμβανόμεθα τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν ὡς ἵδρυμα διεπόμενον ἀπὸ θεσμοὺς καὶ παραδόσεις καὶ νόμους. Θὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα ἀπὸ πάσης πλευρᾶς καὶ πάσης παρατάξεως καὶ πρὸ παντὸς μὲ ὅλην τὴν εὐρύτητα. Ἡ Σχολὴ πρέπει νὰ εἶναι ἵδρυμα διδάσκον ἐπιστήμην, οὐχὶ φανατισμὸν καὶ κομματικὴν ἐμπάθειαν. Ἴσως ὅμως θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἀποφύγωμεν τελείως τὴν συζήτησιν καὶ θὰ ηὐχόμην ἡ πρότασίς μου αὕτη νὰ ἀντηχήσῃ εἰς ὦτα εὐμενῆ.

Δυστυχῶς δὲν ἐλπίζω νὰ καταλήξωμεν εὐκόλως εἰς τοιαύτην λύσιν καὶ διὰ τοῦτο ἂς μοῦ ἐπιτρέψῃ ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς νὰ συγκεφαλαιώσω ὅσα εἶπον, διὰ νὰ φανῇ ποῦ ἔγκειται, κατ' ἐμὲ πάντοτε, τὸ σφάλμα καὶ ἡ εὐθύνη :

Ὁ κ. Κακριδῆς, ἂν καὶ ἐπιστήμων εἰδικός, δὲν κατενόησεν ὅτι μεταρρυθμίσεις τοῦ εἴδους τῆς γλωσσικῆς καὶ ὀρθογραφικῆς μας μεταρρυθμίσεως τότε μόνον εἶναι ἐφικταί, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀβλαβεῖς, ὅταν σπείρωνται μὲ τὴν χεῖρα καὶ ὄχι μὲ τὸν θύλακον.

Πράττων ὅπως πράττει, μὲ γλῶσσαν ἐξωθημένην εἰς τὰ ἀκρότατα ὅρια τοῦ τεχνητοῦ καὶ μὲ βιαίαν ὀρθογραφίαν, ἐξέφυγεν ἀπὸ τὰ ὅρια καὶ τὸ ὕψος, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς ἀπονέμομεν εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν ἐπιστήμονα. Πλὴν τούτου ἔρριψεν, ὅπως ἀνωτέρω μὲ δύο δημοσιογραφικὰ συμπτώματα, ἠθέλησα νὰ δείξω, τὸ σπέρμα του μεταξὺ ἀκραίων καὶ φανατικῶν. Φανατισμὸς δέ, τὸ τονίζω τοῦτο, κύριοι συνάδελφοι, σημαίνει ἄγνοιαν καὶ ὄχι ἐπιστήμην, συναίσθημα καὶ ὄχι νοῦν. Οἱ φανατικώτεροι τῶν κομμουνιστῶν εἶναι οἱ ἁπλοῖ ἐργάται, οἱ ὁποῖοι δὲν γνωρίζουν πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὸ ἁπλοῦν ὄνομα τοῦ ρεύματος τούτου. Οἱ φανατικώτεροι χριστιανοὶ ὑπῆρξαν καὶ εἶναι ἀκόμη ἐκεῖνοι, οἱ

ὁποῖοι ἐλαχίστην ἰδέαν ἔχουν καὶ ἀπὸ Χριστιανισμὸν καὶ ἀπὸ θρησκείαν ἀκόμη. Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὸ γλωσσικόν μας ζήτημα. Ὅσοι τὸ ἐμελέτησαν βαθέως ἔλαβον τὸν ὀρθὸν δρόμον, εἶδον ὅτι ἀπόλυτοι ἀξίαι δὲν ὑπάρχουν πρὸς καμμίαν κατεύθυνσιν, δίκαια καὶ ἄδικα ὑπάρχουν ἀμφοτέρωθεν, ἑπομένως θέσις διὰ φανατισμὸν δὲν ὑφίσταται.

Ὁ φανατισμὸς εἶναι ἐπικίνδυνον καὶ πολλάκις τρομερὸν ὅπλον, τὸ ὁποῖον κατὰ καιροὺς μετεχειρίσθησαν δημαγωγοὶ ἢ στρατηγοί. Ὁ κ. Κακριδῆς ὀφείλει νὰ μᾶς εἴπῃ φανερά, ἂν ἐπιδιώκῃ καὶ αὐτὸς νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν φανατισμὸν κατὰ τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας.

Ἐὰν τοῦτο δὲν ἦτο ἡ πρόθεσις τοῦ συναδέλφου, τότε θὰ δυνηθῶμεν νὰ συνεργασθῶμεν πάλιν ὡς ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος, σκεπτόμενοι μὲ τὴν κεφαλὴν καὶ ὄχι μὲ τὴν καρδίαν. Εἶναι πιθανόν, ἂν ὁ κ. Κακριδῆς φωτίζεται ἀρκετὰ ὅπως φωτιζόμεθα ἡμεῖς ἀπὸ τὰς κραυγὰς ὡρισμένων κύκλων, νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἐπλανήθη καὶ νὰ μὴ ἐπανέλθῃ ποτὲ πλέον εἰς τοιαύτας ἀκρότητας. Δι᾿ ἡμᾶς δὲ πάλιν δὲν ὑπάρχει ζήτημα ἀμύνης τῆς καθαρευούσης, ὅπως τὸ ἀντελαμβάνοντο οἱ πατέρες μας. Ἡμεῖς μελετήσαντες, πάλιν μελετήσαντες καὶ ζήσαντες ὡς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματός μας τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης, θέλομεν σήμερον νὰ δώσωμεν τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν εἰς ἐκείνους, ποὺ περιμένουν ἢ ποὺ στέργουν κάτι νὰ ἀκούσουν ἀπὸ ἡμᾶς. Θὰ προσπαθήσωμεν νὰ τοὺς διδάξωμεν ὅτι :

Αἱ γλῶσσαι πάντοτε ἐξελίσσονται αὐτομάτως καὶ ὅτι τὴν ἐξέλιξιν ταύτην δὲν δυνάμεθα οὔτε νὰ τὴν στρέψωμεν πρὸς τὰ ὀπίσω οὔτε νὰ τὴν ἐμποδίσωμεν, (σφάλμα τῆς μιᾶς παρατάξεως), ἀλλά, οὔτε καὶ νὰ τὴν βιάσωμεν καὶ νὰ τῆς δώσωμεν τὸν τύπον ποὺ μᾶς ἀρέσει (σφάλμα τῆς ἄλλης παρατάξεως).

Ὅτι ἡ γλῶσσα μας, ἡ καθαρεύουσα, εἶναι ἐπιστημονικῶς ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἐτέθη ἐπὶ ἐν μέρει ἐσφαλμένων βάσεων καὶ ἐπί τι διάστημα ἐκαλλιεργήθη πρὸς τὴν σφαλερὰν αὐτὴν κατεύθυνσιν, δηλ. πρὸς τὰ ὀπίσω. Εἶναι ὅμως τοῦτο ἱστορικὸν φαινόμενον ὑπάρξαν καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη καὶ μάλιστα μετὰ τόσης κανονικότητος, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸ ἀποφύγωμεν καὶ ἡμεῖς. Εἶναι δὲ ἐπίσης γεγονὸς ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ καθαρεύουσα παρέσχε τὴν ὑψίστην δυνατὴν ὑπηρεσίαν πρὸς τὸ ἐλευθερωθὲν Ἔθνος, μορφώσασα ἀνθρώπους καὶ ἀπὸ βαρβαρικοῦ συνονθυλεύματος γλῶσσαν ἑνιαίαν καὶ πλουσίαν ἐντὸς ἑνὸς καὶ μόνου αἰῶνος. Ἔναντι τῆς ὑπηρεσίας ταύτης ἡ βλάβη ὑπῆρκεν ἀσήμαντος.

Ὅτι, τέλος, σήμερον ἡμεῖς ὡς ἐπιστήμονες ἔχομεν καθῆκον νὰ

προφυλάξωμεν ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦ ἀντιθέτου κατήφορου, ἀπὸ τοὺς φανατικοὺς δηλαδὴ καὶ τὰς ραγδαίας μεταρρυθμίσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀσφαλῶς μὲν πρόωροι, τινὲς δὲ ἄσκοποι καὶ τινὲς οὐδέποτε πρόκειται ἴσως νὰ ἐπικρατήσουν.

Τὴν γλῶσσαν δὲν τὴν δημιουργοῦμεν, οὔτε ἐδῶ οὔτε εἰς ἄλλην χώραν τῆς γῆς ἡμεῖς οἱ ἐπιστήμονες οἱ ἀποτεινόμενοι πρὸς τοὺς ὀλίγους, ἀλλ᾽ οἱ λογοτέχναι περιωπῆς, οἱ ἀποτεινόμενοι καὶ ἐπιδρῶντες εἰς τοὺς πολλούς. Δυνατὸν καὶ θεμιτὸν εἰς ἡμᾶς εἶναι μόνον, νὰ παρακολουθῶμεν μὲ τὸ εὐρύτερον βλέμμα τῆς ἐπιστήμης, νὰ ἑρμηνεύωμεν καλῶς καὶ βάσει τῶν συμπερασμάτων μας νὰ προσπαθῶμεν νὰ φωτίζωμεν καὶ ὅσους ἔχουν ὄρεξιν πρὸς τοῦτο.

Ἐντὸς λοιπὸν τῆς Σχολῆς συνοψίζεται εἰς δύο προτάσεις τὸ ζήτημά μας : Ἢ ὁ κ. συνάδελφος θὰ μᾶς εἴπῃ ὅτι τὰ ἀναγνωρίζει ὅλα αὐτὰ καὶ ὅτι δὲν θὰ κάμῃ πλέον τοιαῦτα ἐπικίνδυνα πειράματα, ἢ θὰ μᾶς εἴπῃ ἀνδρικῶς ὅτι ἀπὸ τοὺς τόνους μοιραίως θὰ πηδήσωμεν καὶ εἰς τὴν ὀρθογραφίαν καὶ κάθε ἄλλην μεταρρύθμισιν, ὡς ἀκριβῶς ζητοῦν οἱ συνεχίζοντες ἔξω τῆς Σχολῆς τὸ ἔργον του.

Ἂν αὐτὰ τὰ δηλώσῃ, δὲν πρόκειται βεβαίως νὰ τὸν ἐξοντώσωμεν, ὡς μερικοὶ θέλουν νὰ παραστήσουν. Ἐπιστήμων εἶναι καὶ δύναται νὰ ἔχῃ τὴν ἐπιστημονικήν του γνώμην. Ἐγὼ ὅμως τοιαύτην παραγνώρισιν τῆς γλώσσης, ἥτις ἔχει ὕψιστα δικαιώματα ἐπὶ τοῦ ἔθνους μας, ἐκ μέρους ἀνθρώπου δυναμένου νὰ ἐκτιμήσῃ τὸ πρᾶγμα, δὲν θὰ τὴν παρέλθω ἀσυζητητεί. Θὰ εἶμαι διεξοδικὸς καὶ θὰ εἶμαι καὶ δριμὺς εἰς τὴν συζήτησιν. Πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ ἀποταθῶμεν πρὸς τοὺς φοιτητάς μας καὶ πρὸς τὴν Κοινωνίαν. Παθητικὴ στάσις δὲν ἔχει θέσιν ἐδῶ πέρα. Πρόκειται περὶ ζητήματος ἐκτάκτως θλιβεροῦ, ἀλλ᾽ ἂς ὄψωνται οἱ αἴτιοι.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ὁ κ. ***Ἐξαρχόπουλος*** νομίζει, ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς πρέπει νὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου λεχθέντων καὶ διὰ τοῦτο προτείνει νὰ σταματήσῃ σήμερον ἡ περαιτέρω συζήτησις καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ, ἀφοῦ ὁ κ. Κακριδῆς λάβῃ γνῶσιν τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου λεχθέντων.

Ὁ κ. ***προκοσμήτωρ*** (Φ. Κρουκουλές), νομίζει ὅτι πρέπει νὰ συνεχισθῇ ἡ συζήτησις, διότι ὁ κ. Κακριδῆς, φαίνεται, δὲν θὰ ἔλθῃ πλέον εἰς τὰς συνεδρίας τῆς Σχολῆς.

Ὁ κ. ***Φάβης*** λέγει, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου γενόμεναι παρατηρήσεις εἶναι σπουδαιόταται καὶ συγχαίρει αὐτόν. Λυπεῖται ὅτι εἶναι

ὑποχρεωμένος, διότι ἔχει μάθημα, νὰ ἀποχωρήσῃ, καὶ προτείνει ὅπως ὁρισθῇ ἐν ἀνάγκῃ καὶ κατὰ ἀπογευματινὰς ὥρας συνεδρία τῆς Σχολῆς

῾Ο κ. ***᾿Εξαρχόπουλος*** λέγει ὅτι τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἐπεῖγον καὶ ἡ Σχολὴ δύναται νὰ τὸ συζητήσῃ εἰς τὰς τακτικὰς αὐτῆς συνεδρίας. Θεωρεῖ ὅμως ὀρθόν, ὅπως ὁ κ. Κακριδῆς λάβῃ γνῶσιν τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου λεχθέντων.

Συνεδρία τῆς 14ης ᾿Απριλίου 1943

Μετὰ τρεῖς ἑβδομάδας, προκειμένου νὰ συνεχισθῇ ἡ συζήτησις περὶ τοῦ ζητήματος τῶν τόνων ἐρωτᾶται ὁ κ. Γραμματεὺς ἂν ὁ κ. Κακριδῆς ἔλαβεν ἐν τῷ μεταξὺ γνῶσιν τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου λεχθέντων. ῾Ο κ. Γραμματεὺς ἀπαντᾷ, ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς εἰδοποιήθη, καὶ εἶπεν ὅτι, ἐὰν εὐκαιρήσῃ, θὰ λάβῃ γνῶσιν.

Κατόπιν τούτου ὁ λόγος δίδεται εἰς τὸν κ. Μαρινᾶτον, ὅστις κατὰ τὴν ἄνω συνεδρίαν καὶ ἐν συνεχείᾳ κατὰ τὴν ἑπομένην συνεδρίαν τῆς 16ης ᾿Απριλίου καὶ συμπληρωματικῶς κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 10ης Μαΐου 1943 λέγει τὰ ἑξῆς:

Κ ύ ρ ι ο ι Σ υ ν ά δ ε λ φ ο ι,

῾Οραματίζομαι ταύτην τὴν στιγμὴν τὴν ῾Ιστορίαν, ἡ ὁποία μετὰ πενῆντα ἢ καὶ πεντακόσια ἔτη—ἀδιάφορον—θὰ γράφῃ τὰ ἑξῆς περίπου:

Κατὰ τὰς στυγερὰς ἐκείνας στιγμὰς ποὺ ἡ ῾Ελλὰς ἐδεινοπάθει, ὁ ἀδοξότερος τῶν λαῶν κατώρθωνεν ἐπὶ τέλους, ἄλλων ἀνοιγόντων τὴν ὁδόν, νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν χώραν, ἧς ἡ ἐλευθερία ἐκόστισε περισσότερον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην γωνίαν τῆς Γῆς, καὶ ὁ ἁρπακτικώτερος γείτων εὕρισκε καὶ οὗτος τὴν εὐκαιρίαν νὰ μιάνῃ τὰ ἐδάφη τῆς Πατρίδος, ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ καὶ ὁ λαὸς τῆς Πρωτευούσης εὑρίσκοντο εἰς ἔριδας περὶ τῆς γλώσσης καὶ ἐξεδίδετο ἓν περίεργον βιβλίον «*῾Η Δίκη τῶν τόνων*», ἀντὶ παντὸς ἄλλου ἐντύπου τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ παραμυθήσῃ καὶ ἐνισχύσῃ τὸ ῎Εθνος εἰς τὴν φοβεράν του ἀγωνίαν...

Μὴ νομίσῃ τις, κύριοι συνάδελφοι, ὅτι αὐτὰ τὰ γράφω ἐν πνεύματι εἰρωνείας. ῎Ισως θὰ εὑρεθοῦν, καὶ τώρα καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἄνθρωποι νὰ ἐκλάβουν τὸ ζήτημα ἀπὸ τὴν εὔθυμον πλευράν. ᾿Αλλὰ ἐν τῇ πραγματικότητι τὰ φαινόμενα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν τραγικὴν κραυγὴν τοῦ πόνου, ἐξερχομένην ἀπὸ τὰ τρίσβαθα τῆς ψυχῆς ἑνὸς αἰωνοβίου καὶ ἐνδόξου ἔθνους, τοῦ ὁποίου μία μερὶς ἀγωνίζεται διὰ νὰ συντηρήσῃ τὴν

ἱερὰν παράδοσιν τοῦ ἱερωτέρου Παρελθόντος. Μίαν ὑπόθεσιν δηλαδή, ποὺ ὅσον εὐγενὴς καὶ ἂν εἶναι, ὅσον ἅγιοι καὶ ἂν εἶναι αἱ προθέσεις της, προορίζεται διαρκῶς νὰ χάνῃ ἔδαφος ὑπὸ τὴν ἀμείλικτον πίεσιν ποὺ φέρουν μαζύ των οἱ αἰῶνες καὶ ἰδίως τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος μας.

Προσπαθῶ μὲ αὐτὰ τὰ ὀλίγα λόγια νὰ τοποθετήσω εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ζήτημα ἐκεῖ, ὅπου κατὰ τὴν ταπεινήν μου γνώμην εὑρίσκεται. Ἡ μία μερὶς ἔχει μαζί της ἀκέραιον τὸ ἱστορικόν, ἡ ἄλλη τὸ πραγματικὸν δίκαιον. Δὲν ὑπάρχει ἄράγε τρόπος νὰ συμβαδίσουν τὰ δύο δικαιώματα, τείνοντα ἐν ὁμονοίᾳ τὰς χεῖρας; Βεβαιότατα ὑπάρχει: Ἡ πρώτη μερὶς ἀγωνίζεται ἐν πνεύματι λογικῆς ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἐξελίξεως καὶ τοῦ γενικοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος μας. Ἡ ἄλλη: Δὲν ὑπελείπετο, παρὰ νὰ σκέπτεται καὶ αὐτὴ λογικώτερα, ψυχραιμότερα, θὰ ἔλεγέ τις ὑπὸ περιωρισμένην σημασίαν Ἑλληνικώτερα, καὶ τότε δὲν θὰ ὑπῆρχε κανέν, ἀπολύτως κανὲν ζήτημα πρὸς λύσιν.

Πάλιν μὲ αὐτὰ τὰ τελευταῖα λόγια προσπαθῶ νὰ θίξω τὴν οὐσίαν τοῦ ζητήματος: Ὁλόκληρος ἡ θλιβερὰ ὑπόθεσις ἐδημιουργήθη ἀπὸ μίαν πρᾶξιν, τῆς ὁποίας σκοπίμως ὡς φαίνεται ἐξελέγη ἡ τραγικωτάτη στιγμή, πρᾶξιν εἰς τῆς ὁποίας τὸν χαρακτηρισμὸν ὡς ἀκαίρου καὶ μὴ ὀρθῆς εἰς τὴν ἐκδήλωσίν της συνεφώνησε τὸ σύνολον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς.

Ἐπηκολούθησεν ἡ δίκη. Ὁ κατηγορηθεὶς συνάδελφος ζητεῖ τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριῶν καὶ ἡ Σχολὴ τοῦ παραχωρεῖ ταῦτα ὁμοφώνως διὰ τὴν ὑπεράσπισίν του. Διαρκοῦντος τοῦ προδικαστικοῦ σταδίου διάφορα μέσα χρησιμοποιοῦνται καὶ πολλῶν εἰδῶν πάθη ἀφυπνίζονται, ὥστε ὁ ἀγὼν ἐν τέλει λαμβάνει μορφὴν ὁμαδικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Μία ὁλόκληρος στρατιὰ κινητοποιεῖται. Λόγιοι κάθε λογῆς σπεύδουν ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς Ἑλλάδος νὰ ταχυδρομίσουν τὰς γνώμας των. Φυσικὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποθέσῃ κανείς, ὅτι ὅλοι αὐτοὶ εἶχον προηγουμένως ἀναγνώσει τὰ πρακτικὰ τῆς Σχολῆς καὶ εἶχον μορφώσει ἀκριβῆ ἰδέαν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἐπεισοδίου. Ἦτο ἁπλῶς ἡ κραυγὴ adjuvate sodales, εἰς τὴν ὁποίαν ἔσπευσαν νὰ ὑπακούσουν οἱ πιστοί.

Οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ συμφωνήσουν ποτὲ εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ συναγερμοῦ τούτου. Ἄλλοι θὰ τὸν ἀποκαλέσουν μαφίαν καὶ ἄλλοι θὰ τὸν ἀνακηρύξουν Στρατὸν τῆς Σωτηρίας. Ἡ ἀλήθεια,—περιττὸν νὰ τὸ τονίσω—δὲν εὑρίσκεται οὔτε ἐδῶ οὔτε ἐκεῖ, διότι φοβεῖται—καὶ μισεῖ ἐκ γενετῆς τὰ κέρατα τῶν πυριπνόων παρατάξεων. Φοιτηταί, καθηγηταί, γυμνασιάρχαι καὶ λογοτέχναι προσῆλθον ἀθρόοι εἰς τὸν ἀγῶνα.

Οἱ πλεῖστοι ἄλλως ἐστεροῦντο ἄλλης ἐργασίας. Ἀλλὰ καὶ ὁ στρατὸς καὶ οἱ πολιτικοὶ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἄνδρες ἀγαθοί, μὲ παρελθὸν καὶ μὲ ὄνομα, ἐλησμόνησαν πρὸς στιγμὴν τὰς ὀδύνας τῶν ἐπαγγελμάτων των διὰ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὸ ζήτημα τῶν τόνων.

Δὲν γνωρίζω, ἂν ὅλοι οἱ ἀναμιχθέντες εἰς τὸ δρᾶμα εἶχον ὑπ᾽ ὄψει των καὶ ἤθελον νὰ ἴδουν τὰς γνώμας των τυπωμένας εἰς τρισχιλιόδραχμον βιβλίον. Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ πάντως δὲν ἔδωκε καμμίαν ἄδειαν νὰ δημοσιευθοῦν τὰ πρακτικά της. Ὅπως δήποτε, οἱ ἔχοντες εὐρύτερα σχέδια καὶ διὰ τὸ Μέλλον συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ δημοσιεύσουν ὁλόκληρον τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, οὕτω δ᾽ ἐνεφανίσθη τὸ βιβλίον: «Η ΔΙΚΗ ΤΩΝ ΤΟΝΩΝ, (ἡ πειθαρχικὴ δίωξις τοῦ καθηγ. Ι. Θ. Κακριδῆ). Ἀθῆναι, Κολλάρος καὶ Σια» (Ἄνευ χρονολογίας).

Παρεμπιπτόντως σημειῶ, ὅτι εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ τὸ φράκον ἐναλλάσσεται κάθε στιγμὴν μετὰ τῆς φουστανέλλας καὶ μὲ ταχύτητα θεατρικῆς σκηνῆς. Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου, αἱ μαρτυρικαὶ καταθέσεις καὶ ἐπιστολαί, αἱ ἀγορεύσεις καὶ τὰ ὑπομνήματα παρουσιάζονται μὲ φράκο. Τὸ Εἰσαγωγικὸ σημείωμα, αἱ ἐπικεφαλίδες, αἱ ὑποσημειώσεις καὶ ὅλα τὰ ἄλλα βοηθητικὰ πρόσωπα φοροῦν τουζουλούκια καὶ σαλβάρια. Τὸ παρὸν βιβλίον διὰ τὸν ἐρευνητὴν τοῦ μέλλοντος θὰ ἀποτελέσῃ πολύτιμον στοιχεῖον ψυχολογικῆς καὶ πραγματικῆς διαφωτίσεως. Ἦτο δύσκολον νὰ εὑρεθῇ διὰ τοὺς φανατικοὺς ἐπισημοτέρα ὥρα ἀπὸ τὴν παροῦσαν, διὰ νὰ ἀναγκασθοῦν νὰ δώσουν ἰδίῳ στόματι τὴν μαρτυρίαν, ὅτι ἡ διγλωσσία εἶναι ἀμείλικτος νόμος τῆς γλώσσης μας.

Τὸ κύριον πρόσωπον τοῦ ἔργου, ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς, ἔκρινεν ὅτι ἐφόσον δὲν εὑρίσκετο ἐνώπιον φοιτητῶν, οὔτε τὴν δημοτικήν του οὔτε τὸ τονικόν του σύστημα ἦτο ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιήσῃ. Παρουσιάσθη καὶ αὐτὸς μὲ φράκο. Ἑπομένως (διότι δὲν πιστεύω νὰ τοῦ ἐπέβαλε τὸ Πειθαρχικὸν Συμβούλιον τὴν γλῶσσαν ποὺ θὰ ἐχρησιμοποίει) μᾶς δίδει μόνος του τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ ἐπίσημον ἔνδυμα εἰς τὴν γλῶσσαν, ἡ γοῦνα ποὺ ἐσατίρισεν ἄλλοτε ὁ Νιρβάνας, εἶναι καὶ αὐτὴ μία ἀνηλεὴς πραγματικότης.

Ἂς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκδοσις ἐκρίθη ὅτι πρέπει νὰ ἀπασχολήσῃ ἐκ νέου τὴν Σχολήν. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὅλοι, πλὴν ἐλαχίστων ἴσως ἐξαιρέσεων, ὅσοι παρήλασαν πρὸ τῆς δίκης, ἐμφοροῦνται ἀπὸ ἀγαθὴν πίστιν, τὸ θεωρῶ ἀναμφισβήτητον. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἐπιπόλαιοι καὶ πλανώμενοι μεταξὺ αὐτῶν. Οἱ πρῶτοι ἐξεστόμισαν εἰς τινας περιστάσεις λόγους βαρυτάτους κατὰ τῆς

Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, χωρὶς νὰ θέλουν νὰ καταλάβουν ὅτι οὐχὶ τὸ ζήτημα τῆς δημοτικῆς ἢ τῶν τόνων (τὰς ἰδέας τοῦ κ. Κακριδῆ ὅλοι βεβαίως τὰς ἐγνώριζον), ἀλλὰ ὁ τρόπος τῆς παρουσιάσεώς του κατὰ χρόνον καὶ τρόπον ἀθέμιτον ἐξήγειρε σύσσωμον τὴν Σχολήν.

Οἱ δεύτεροι ἔχουν γενικῶς θολὰς ἰδέας ὄχι μόνον περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἀναφυέντος ἐπεισοδίου, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ διαβοήτου ζητήματος τῆς γλώσσης τοῦ Ἔθνους ὡς ἔθνους καὶ τοῦ Λαοῦ ὡς λαοῦ. Σπανιώταται ἐξαιρέσεις, ὅπως ὁ στρατηγὸς Μαζαράκης, τοποθετοῦν τὰ πράγματα εἰς τὸν ὀρθὸν δρόμον ἢ περίπου. Ὑπάρχουν τέλος μερικοὶ (δυστυχῶς καὶ καθηγηταὶ ξένων Σχολῶν τοῦ Πανεπιστημίου) ποὺ ἀντὶ λόγῳ τῆς θέσεώς των νὰ ζυγίσουν τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους θὰ παρέδιδον εἰς τὴν δημοσιότητα, κυριολεκτικῶς δὲν ξαίρουν τί ζητοῦν καὶ ἀφήνουν τὴν διάνοιάν των νὰ συσκοτίζεται ἀπὸ πάθη πραγματικὰ ἢ ὑποθετικά. Τὰ ἀποδίδουν συνήθως εἰς τοὺς ἀντιμαχομένους, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνήκουν εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους. Προτιμῶ νὰ μὴ ὁμιλήσω διόλου διὰ μίαν ἄλλην μερίδα, ἡ ὁποία εὗρηκε τὸ ζήτημα καλὸν πρὸς πολιτικὴν καὶ παντοίαν ἄλλην ἐκμετάλλευσιν. Ἴσως αὐτὴ εὐθύνεται πρὸ παντὸς διὰ τὸν θόρυβον.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς ὅλα τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα θίγει τὸ κοινὸν τῆς Δίκης τῶν τόνων. Τὸ Κοινόν, τὸ ὁποῖον παρελαύνει ἐκεῖ, εἶναι ποικίλων προελεύσεων. Μερικοὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιθυμοῦν νὰ ἀκούσουν καὶ ἐνδεχομένως νὰ φωτισθοῦν, Ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἔργον ἄχαρι ἡ ἀναδίφησις τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον ἔχει ἤδη σεβαστὴν φιλολογίαν, πρέπει καὶ πάλιν νὰ ἀκουσθοῦν μερικὰ πράγματα. Τίς οἶδεν! Ἴσως «*διὰ τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐργασίας χιλιάδων ἀνθρώπων*», ὅπως εἶπεν ὁ κ. Πρόεδρος τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, τὸ ζήτημα θὰ λυθῇ. Τοὐλάχιστον εἶναι δυνατὸν αἱ χιλιάδες αὐταὶ νὰ ἐπιταχύνουν τὴν λύσιν του, τὴν ὁποίαν ὅμως μέχρι τῆς στιγμῆς ἠμπόδισαν δυστυχῶς. Θλιβόμενοι λοιπὸν θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ θίξωμεν καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Θνητοὶ καὶ Ἀθάνατοι τῆς Δίκης τῶν τόνων ἂς ὄψωνται ἐν ἡμέρᾳ Κρίσεως!

*
* *

Ἡ διγλωσσία.—Κάθε γλῶσσα εἰς τὸν κόσμον μεταβάλλεται διαρκῶς. Ὅταν πρόκειται περὶ βαρβάρων λαῶν, γλωσσικὸν ζήτημα δὲν γεννᾶται. Ἡ γλῶσσα κάθε γενεᾶς ἀποθνήσκει μαζί της. Εἰς πολιτισμένους ὅμως λαούς, ὧν ἡ γλῶσσα γράφεται, γίνεται σιγὰ σιγὰ αἰσθητὴ ἡ διαφορὰ τῆς ἐξελίξεως. Ὅσον μεγαλύτερα λογοτεχνικὰ ἔργα γράφονται

τόσον περισσότερον κρατοῦν δέσμιον μαζί των τὸν τύπον τῆς γλώσσης. Ὅσον δὲ περισσότερον μία γλῶσσα ζήσῃ, τόσον καὶ ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις προχωρεῖ. Ἰδοὺ διὰ τί εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ γλωσσικὸν ζήτημα εἶναι ὀξύτερον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην χώραν. Ἡ Ἑλλὰς ἔχει καὶ τὴν πρώτην, καὶ συγχρόνως τὴν παλαιοτάτην λογοτεχνίαν διὰ τὴν πολιτισμένην ἀνθρωπότητα. Θὰ ἔχουν πολὺ μεγαλύτερα γλωσσικὰ ζητήματα εἰς τὸ μέλλον καὶ πολὺ προτοῦ ἡ γλῶσσα των φθάσῃ τὴν ἡλικίαν τῆς ἰδικῆς μας, οἱ λαοὶ ὅσοι ἔσχον μεγάλους συγγραφεῖς·

Τὰ φαινόμενα αὐτὰ παρατηροῦνται παντοῦ μὲ κανονικότητα καὶ ἰσχὺν ἱστορικοῦ νόμου. Ἤδη οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον τὸ γλωσσικόν των ζήτημα. Ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτῶν οἱ κάτοικοι τῆς Μεσοποταμίας καὶ ἔτι ἀρχαιότερον, δύο καὶ πλέον χιλιάδας ἔτη, ἔσχον καὶ οἱ Αἰγύπτιοι τὸ ἰδικόν των· Ποτὲ δὲν ἔσχον αὐτοὶ οὔτε τὸν Ὅμηρόν των, οὔτε τοὺς Ἀττικούς των κλασσικούς. Φθάνει ἐν τούτοις, ὅτι εἶχον κάτι καὶ ὅτι ἔγραφον τὴν γλῶσσαν των· Ὁ κάθε πολιτισμένος λαός, ἀφότου ὑπάρχει ἀνθρωπότης, ἐπέρασεν ἀπὸ αὐτὸν τὸν δρόμον.

Ἡ Αἴγυπτος εἶχεν ἤδη περάσει τὰς μεγάλας ἡμέρας τῆς ζωῆς της καὶ ἐβάδιζε πρὸς τὸ τέλος της, καθ᾽ ἣν ἐποχὴν ἐσήμαινεν ἡ χαραυγὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ οἱ ἥρωες τοῦ Ὁμήρου ἐμάχοντο πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Τροίας. Εἶχεν ἤδη ὑπάρξει και ἐκεῖ γλωσσικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς τὴν τελευταίαν του ἐξέλιξιν, ὅτε ἀκριβῶς ἤρχιζε τὸ ἰδικόν μας.

Ὁ Αἰγύπτιος τοῦ 3000 π. Χ. ἢ ἐκεῖ περίπου ἔγραφε κατὰ ἕνα ὡρισμένον τρόπον τὰ κείμενά του, τὰ ὁποῖα παρέμειναν διά τινα εἴδη τοῦ λόγου τὰ κλασσικὰ κείμενα τῆς Αἰγύπτου. Ἤδη διαρκοῦντος τοῦ Ἀρχαίου Βασιλείου τὰ κείμενα ταῦτα ἀπαρχαιοῦνται. Διὰ τὸν Αἰγύπτιον ὅμως τῆς 18ης Δυναστείας (περὶ τὸ 1500 π. Χ.) λόγῳ ἐξελίξεως καὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραφῆς μαζί, τὰ κλασσικὰ κείμενα παρέχουν καὶ ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν καὶ δυσκολίαν κατανοήσεως σημαντικήν.

Τότε βλέπομεν νὰ γεννᾶται καὶ ἐκεῖ ὁ Αἰγυπτιακὸς κλασσικισμός. Διὰ μὲν τὴν καθημερινὴν ζωὴν ἔγραφον εἰς τὴν συνήθη των γλῶσσαν. (Νεοαιγυπτιακὴν τὴν ἀποκαλοῦν οἱ Αἰγυπτιολόγοι ὡς καὶ ἡμεῖς τὴν ἰδικήν μας Νεοελληνικήν). Διὰ θρησκευτικὰ ὅμως καὶ ἐπίσημα κείμενα ἔκρινον ὅτι ἔπρεπε νὰ μεταχειρίζωνται ἀπαρεγκλίτως τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τῆς παραδόσεως, γλῶσσαν ἀπέχουσαν ἤδη μίαν καὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα. Συνέβαινεν ὅμως, νὰ μὴ εἶναι ὅλοι τόσον δυνατοὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα. Ἐπειδὴ δὲ γραμματικαὶ καὶ λεξικογραφικαὶ σπουδαὶ δὲν ἀνεπτύχθησαν ποτὲ εἰς τὴν Αἴγυπτον τῶν Φαραώνων, ἡ «*ἀγριότης*» τῶν

ἀρχαΐζόντων τούτων κειμένων εἶναι τοιαύτη, ὅπως μᾶς βεβαιοῦν οἱ Αἰγυπτιολόγοι, ὥστε πιστεύω ὅτι καὶ ὁ ἀδεξιώτερος τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων τὰ κατάφερνε καλύτερα ἀπὸ αὐτοὺς εἰς τὸν ἀρχαϊσμόν.

Δὲν πρόκειται βεβαίως νὰ κουράσω τὴν Σχολὴν μὲ λεπτομερείας. Θέλω μόνον νὰ τονίσω, ὅτι τὰ ἰδικά μας γλωσσικὰ καὶ ὀρθογραφικὰ φαινόμενα καὶ ἡ ἐμμονὴ ὡρισμένης μερίδος τοῦ Ἔθνους πρὸς ταῦτα εἶναι φαινόμενα ἱστορικά, ὑπάρξαντα καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ Αἰγύπτιος, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ αὐτὸς λάτρης τοῦ παρελθόντος του καὶ ἦτο ὑπερήφανος δι᾿ αὐτό, ὑπεβάλλετο ἀγογγύστως εἰς τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν χαράσσων (μετὰ τόσου μάλιστα κόπου!) γράμματα τὰ ὁποῖα δὲ ἐπρόφερε. Χαράσσει, σκαλίζει ἢ γράφει (ζωγραφίζει μᾶλλον) χιμὲτ (γυνή), πρὸτ (χειμών), ἀλλὰ προφέρει χιμὲ καὶ πρό. Ὑπάρχουν ὁλόκληροι κατηγορίαι τοιούτων λέξεων μὲ ἄφωνα γράμματα.

Θὰ διαλογισθῇ τώρα κάποιος, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἦσαν στενόκαρδος καὶ συντηρητικὸς λαὸς καὶ δὲν γνωρίζω τὶ ἄλλο. Ναί. Δὲν ἦσαν ὅμως *«στενοκέφαλοι», «στατικοί», «φορμαλιστὲς»* καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ποὺ σήμερον ἀποτείνονται ὡς ὕβρεις ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αὐτοί, πρὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐδημιούργησαν τὴν ὑψηλοτέραν ἐπιστήμην, τέχνην, βιοτεχνίαν καὶ γενικῶς τὸν ἐκπληκτικώτερον πολιτισμὸν ἐπὶ τῆς γῆς· Καὶ ἦσαν αὐτοί, οἱ συντηρητικοὶ καὶ προγονόπληκτοι ὅσον οὐδεὶς ἄλλος λαός, ποὺ κατώρθωναν νὰ ζήσουν διαρκῶς ἀνανεούμενοι καὶ ἀκμάζοντες τρεῖς χιλιάδας συναπτὰ ἔτη, ἐκεῖ ποὺ μέγιστοι λαοὶ (καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μαζὶ) ἔζησαν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν παρακμήν των μέσα εἰς διακόσια, εἰς ἑκατὸν ἴσως μόνον χρόνια.

Ἀκόμη δυσκολώτερα ἦσαν τὰ πράγματα εἰς τὴν Βαβυλωνίαν. Ἐκεῖ παλαιοτέρα γλῶσσα τοῦ τόπου ἦτο ἡ Ἀκκαδικὴ τῆς Νοτίου Βαβυλωνίας, ἀλλὰ ἀκόμη παλαιοτέρα καὶ πρότυπος ἡ Σουμερική, ἥτις ἦτο ἐντελῶς ξένη, μὴ Σημιτική. Ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων ἀναγκάζονται νὰ προσφύγουν εἰς δραστικώτερα, καθαρῶς φιλολογικὰ μέσα. Λατρεύοντες μετὰ πάθους ὄχι μόνον τὴν Ἀκκαδικήν, ἀλλὰ καὶ τὴν Σουμερικήν, τῆς ὁποίας ἐχρησιμοποίουν ὅρους καὶ ἐκφράσεις δικαίου, ἐμπορίου καὶ γενικῶς τῆς ἀνωτέρας ζωῆς, συνετήρουν τὴν σπουδὴν τῶν γλωσσῶν τούτων μὲ ὑπομονὴν ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστον. Λεξικογραφικά, ἐτυμολογικὰ καὶ παντοῖα ἄλλα ἑρμηνευτικὰ ἔργα διεσώθησαν ἐν ἀφθονίᾳ. Ὅσον παλαιότερον ἦτο καὶ ὅσον παλαιότερα ἀκατάληπτα πράγματα περιεῖχεν ἔργον τι, ἓν ποίημα λ. χ., τόσον μεγαλυτέραν ἀξίαν τοῦ ἀπέδιδον. Ἡ νοοτροπία τοῦ Κλέωνος Ραγκαβῆ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ποιητῶν βλέπομεν ὅτι ὑπῆρξε πάλιν πρὸ χιλιάδων ἐτῶν.

Οἱ διδάσκαλοι τῆς Βαβυλωνίας δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἦσαν οἱ πρῶτοι φιλόλογοι. Ἐπέμειναν μέχρι τέλους νὰ μὴ θραύσουν τὴν λογίαν αὐτῶν παράδοσιν καὶ ἐνῷ ἡ γλῶσσα τῆς καθημερινῆς ζωῆς διήνυεν ἀτάραχος τὴν ἐξέλιξίν της, αὐτοὶ ἀπέβλεπον εἰς τὰς ἀνωτέρας ἀνάγκας. Εἶχον οὕτω κατορθώσει νὰ συντηροῦν πολὺ πληρεστέραν καὶ ἀρτιωτέραν γραφομένην, πλουσίαν εἰς θησαυροὺς ἐκφράσεων τοῦ παρελθόντος καὶ διατηροῦσαν ἅμα τοὺς δεσμοὺς πρὸς τὸ παρελθόν. Εἰς μεγάλους ἀλλογλώσσους λαούς, ὡς τοὺς Χετταίους καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐθνικιστὰς καὶ ὑπερηφάνους Αἰγυπτίους, ἐπεβλήθη οὕτω ἡ Βαβυλωνιακὴ γλῶσσα ἢ ἡ γραφὴ ἢ ἀμφότερα, διότι εἶχε καλλιεργηθῆ ὡς γλῶσσα πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς περισσότερον ἢ αἱ ἰδικαί των. Τὸ ἀρχεῖον τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἐλ Ἀμάρνα εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀποδεικνύει, ὅτι κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα π. Χ. ἡ Βαβυλωνιακὴ ἦτο ἡ γλῶσσα τῆς διπλωματίας διεθνῶς. «*Ἡ κατάκτησις, τὴν ὁποίαν ὁ Βαβυλωνιακὸς πολιτισμὸς ἐσημείωσε καθ' ὅλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἶναι εἰς ὄχι μικρὰν μοῖραν ἐπιτυχία τῶν Βαβυλωνίων διδασκάλων, οἱ ὁποῖοι ἐβοήθησαν νὰ διαδοθῇ παντοῦ ἡ Βαβυλωνιακὴ γλῶσσα καὶ γραφή. Ἀκόμη καὶ οἱ Αἰγύπτιοι κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὴν Ἀκκαδικὴν γλῶσσαν*» (Meissner).

Παραλείπω ἄλλα παραδείγματα ἢ θὰ τὰ ἀναφέρω κατωτέρω, διότι ἀποτελοῦν εἰδικωτέρας περιπτώσεις. Πάντως πολλοὶ ἄλλοι λαοὶ ὡς οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Ἄραβες, οἱ Νορβηγοί, ἀντίκρυσαν καὶ ἀντικρύζουν γλωσσικὰ ζητήματα, ὥστε δὲν ἐννοῶ πῶς μερικοὶ σοφοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι μοναδικὰ εἰς τὸν κόσμον. Οἱ Ἄραβες λ. χ. καὶ οἱ ἀραβόφωνοι λαοὶ (μεταξὺ τούτων καὶ οἱ σημερινοὶ Αἰγύπτιοι), ἐτυποποίησαν μίαν καὶ μόνην γλῶσσαν, τὴν τοῦ ἱεροῦ των βιβλίου, ἀφότου ἐγράφη τὸ Κοράνιον. Σήμερον δέ, ἐνῷ ὑπάρχουν ἀπειρία ὁμιλουμένων μορφῶν τῆς Ἀραβικῆς, γραπτὴ ὑπάρχει μία καὶ μόνη, κλασσικὴ γλῶσσα τοῦ Κορανίου, τὴν ὁποίαν βεβαίως κακοποιοῦν ἕκαστος ἀναλόγως τῆς μορφώσεώς του. Συμβαίνει δηλαδὴ ὅτι συνέβαινεν εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐποχήν, ὅτε κοινῶς παραδεκτὴ καθαρεύουσα δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλ' ἐδοκίμαζον οἱ λόγιοι νὰ γράφουν τὴν ἀρχαίαν κατὰ δύναμιν.

Αὐτὰ διδάσκει ἡ φωνὴ τοῦ Παρελθόντος. Δὲν θὰ ἤθελα νὰ νομισθῇ, πρὸς Θεοῦ, ὅτι εἰσηγοῦμαι πρὸς μίμησιν τὸ παράδειγμα τῶν Βυζαντινῶν ἢ τῶν Βαβυλωνίων. Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι ἡ κάθε ἱστορικὴ περίπτωσις ἔχει καὶ τὰς ἀποχρώσεις της. Θὰ ἦτο περιττὸν νὰ κάμω τὴν ἐπιφύλαξιν αὐτὴν ἂν δὲν ἐπρόκειτο περὶ δίκης, ὅπου τὸ πᾶν δύναται νὰ

μεταβληθῆ εἰς ὅπλα εἰς τὰ στόματα τῶν δικηγόρων. Ἡ Ἑλλάς, δυστυχῶς, φαίνεται νὰ διήνυσεν ἤδη τὸν μέγαν προορισμόν της εἰς τὸν Κόσμον. Δὲν ἔχομεν πλέον γύρω μας λαούς, εἰς τοὺς ὁποίους νὰ δώσωμεν ἡμεῖς σήμερον τὴν γλῶσσαν μας καὶ τὸν πολιτισμόν μας. Ἐν τούτοις μέσα εἰς αὐτὸ τὸ Ἔθνος μας, ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως μέχρι Κρήτης καὶ ἀπὸ Ἑπτανήσου μέχρι Κύπρου τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα εἶναι πολλά. Χωρίζονται μεταξύ των ἀπὸ οὔρεα σκιόεντα καὶ θάλασσαν ἠχήεσσαν. Θὰ συνεχίζουν αἰωνίως τὸν ἰδιαίτερον δρόμον των καὶ ὀφείλομεν ἡμεῖς οἱ λόγιοι νὰ δημιουργῶμεν καὶ νὰ συντηρῶμεν τὴν γλῶσσαν κοινῆς συνεννοήσεως.

Ἡ γλῶσσα αὕτη ὑπῆρξε καὶ εἶναι μέχρι σήμερον ἡ καθαρεύουσα. Πρέπει καὶ εἰς τὸ μέλλον νὰ εἶναι ἡ διαρκῶς προσαρμοζομένη καθαρεύουσα. Ἐκ τῶν ἄνω, μόνον ἐκ τῶν ἄνω εἶναι δυνατὴ ἡ λύσις. Ἐκ τῶν κάτω δὲν ἔκαμαν τίποτε ἑκατὸν τώρα ἔτη οἱ θεωρητικοὶ καὶ πρακτικοὶ ὑπέρμαχοι τῆς πανελληνίου δημοτικῆς. Δὲν κατώρθωσαν κἂν νὰ τυποποιήσουν μίαν στοιχειώδη τῆς μορφὴν διὰ τὰ σχολεῖα. Κάθε δημοτικὴ ἀντιπροσωπεύει ἕνα μόνον συγγραφέα καὶ εἶναι ψευδὲς κατασκεύασμα πολὺ δυσκολώτερον καὶ τεχνητότερον τῆς ἁπλῆς καθαρευούσης. Ὅποιος δὲν ξενίζεται καὶ δὲν χάνει τὸ μυαλό του μὲ τέτοια πολυώδυνα κατασκευάσματα, ὅπως εἶναι καὶ ἡ «Κλασσικὴ Παιδεία» τοῦ κ. Κακριδῆ, σημαίνει ὅτι δὲν ἔχει μυαλὸ διὰ νὰ χάσῃ.

Ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς ἀγαπᾷ τὴν δημοτικὴν καὶ εἶναι ἕτοιμος νὰ μαρτυρήσῃ ὑπὲρ αὐτῆς. Τοῦτο εἶναι πρὸς ἔπαινόν του, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πῶς θὰ θελήσῃ νὰ τῆς δείξῃ τὴν ἀφοσίωσίν του. Καὶ ἡμεῖς τὴν ἀγαπῶμεν καὶ τὴν χρησιμοποιοῦμεν χωρὶς καμμίαν τύψιν συνειδήσεως, ὅπως καὶ ἐκεῖνος τὴν καθαρεύουσαν. Δὲν εἴδομεν ὅμως τὸν κ. Κακριδῆν συλλέγοντα ὁμοϊδεάτας του καὶ δὴ τοὺς φοιτητάς του, ἵνα πράξῃ δι' αὐτῶν κάτι, τὸ ὁποῖον καὶ τῆς δημοτικῆς θὰ ἦτο ἡ πραγματικὴ ὑποστήριξις καὶ ἡμῶν τῶν ἄλλων θὰ ἐφείλκυε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην. Αὐτὸ τὸ κάτι θὰ ἦτο ἡ προσπάθεια νὰ δώσουν ἑνιαῖον τύπον εἰς τὴν δημοτικὴν καὶ νὰ ζητοῦν ἀδιακόπως νὰ τὴν κάμουν πραγματικὴν γλῶσσαν, πτωχὴν εἰς πολυμορφίαν καὶ πλουσίαν εἰς ἑνότητα. Ἐκτὸς ἐὰν φοβοῦνται, ὅτι ἀποκτῶσα καὶ αὐτὴ κανόνας καὶ ὀρθογραφίαν θὰ χάσῃ τοὺς δημοκρατικούς της ὀπαδούς.

Ἴσως δὲν θὰ ἦσαν ἄσκοπα ἓν-δύο παραδείγματα δι' ὅσους δὲν ἔτυχε νὰ σκεφθοῦν ποτὲ αὐτὰ τὰ ζητήματα :

Εἰς τὴν αἴθουσαν συσσιτίου τῶν φοιτητῶν, ὅπου ὅλοι μας ἐποπτεύομεν μὲ τὴν σειράν μας, ὑπάρχει μία ὑπερήφανος εἰκὼν τῆς Νέας Γενεᾶς καὶ κάτωθεν αὐτῆς αἱ λέξεις : «Ἀντιμετωπίζουμε θαρραλέα τὸ μέλλον». Δὲν εἴδομεν ποτὲ τὸν κ. Κακριδῆν, ἀφοῦ θέλει νὰ εἶναι ὁ Φιλόλογος τῆς Μεταρρυθμίσεως, συλλέγοντα τοὺς φοιτητάς του καὶ διδάσκοντα :

«Κύριοι, ἡ δημοτικὴ ἔχει ἐδῶ (εὐτυχῶς) δύο μόνον τύπους, ἀντιμετωπίζουμε καὶ ἀντιμετωπίζομε. Μόνον ὁ εἷς πρέπει νὰ ἐπικρατήσῃ. Ὡς φιλόλογος, συνιστῶ τὸν δεύτερον. Ὁ πρῶτος πρέπει νὰ θεωρῆται καὶ νὰ σημειοῦται ἀπὸ τοῦδε λάθος».

Τὰ ἴδια πρέπει νὰ διδαχθοῦν καὶ νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς πλείστας περιπτώσεις. Ἡ καθαρεύουσα λέγει «ἐκάθητο» ἢ «ἤρχετο» καὶ τελειώνει, ἔναντι δεκάδος, ἂν μὴ καὶ περισσοτέρων, τύπων τῆς δημοτικῆς (Ἔρχονταν, ἐρχόταν, ἐρχότουν, ἢ ἐρκότουν, ἤρχουνταν, ἐρκότουνε θὰ μετεχειρίζετο ὁ ἀμείλικτος Λασκαρᾶτος κ. ο. κ.). Τὴν πολυτυπίαν αὐτὴν μεταχειρίζεται καθεὶς σήμερον κατὰ βούλησιν. Λάθη δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν μακαρίαν αὐτὴν γλῶσσαν, ἐξ οὗ καὶ ἄπειροι οἱ ὀπαδοί της.

Αὐτά, τὰ ὁποῖα γραμματικῶς καὶ συντακτικῶς εἶναι πάμπολλα, ὅτι δήποτε ἄλλο εἶναι παρὰ γλῶσσα ἔχουσα ἀπαιτήσεις ἐπικρατήσεως ἀμέσου. Διὰ νὰ διορθωθοῦν ἀπαιτεῖται ἐργασία σοβαρωτάτη τῶν φιλολόγων καὶ τῶν λογίων καὶ πρὸ παντὸς χρόνος, χρόνος καὶ δύο καὶ τριῶν ἀκόμη γενεῶν. Ἕως τότε ἡ καθαρεύουσα εἶναι ἀναγκαία, διὰ νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας της ἀδιακρίτως εἰς φίλους καὶ ἐχθρούς. Ἐκεῖνοι ποὺ ζητοῦν νὰ τὴν παραδώσουν εἰς τὸ ἀνάθεμα εἶναι ἄνθρωποι μὴ εἰδότες τί ποιοῦσι. Δὲν πρέπει νὰ παραπονοῦνται, ὅτι πάντες οἱ ἄλλοι δὲν κατέχουν τὴν νοοτροπίαν Θεανθρώπου, διὰ νὰ τοὺς ἀπονέμουν διαρκῶς ἄφεσιν. Καὶ ἀντιδράσεις καὶ πάθη εἶναι ἀναπόδραστα. Ὁλόκληρος ἡ ἀγραμματωσύνη τῆς Ἑλλάδος εἶναι σήμερον ἀποτέλεσμα τῆς προώρου καὶ ἀψυχολογήτου καὶ ἀπαιδαγωγήτου εἰσαγωγῆς τῆς δημοτικῆς εἰς τὰ σχολεῖα, μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ. Ὅσοι ἔτυχε νὰ διδαχθοῦν ἐκ παραλλήλου δύο μαζὶ γλώσσας συγγενεῖς, θὰ δυνηθοῦν νὰ ἐννοήσουν τὸν λαβύρινθον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐσκεμμένως ἡ μεταρρύθμισις ἔρριψε τὰ παιδιὰ τῆς Ἑλλάδος. Φιλόλογοι ὡς ὁ κ. Κακριδῆς ἔπρεπε νὰ στραφοῦν πρὸς τὸν πρῶτον, τὸν ἐπιπονώτερον δρόμον, ὄχι νὰ δοκιμάζουν νὰ θεραπεύσουν τὸ κακόν, σωρεύοντες ξηρὰς ἀκάνθας ἐπὶ φλεγόντων ἐρειπίων.

Ἀλλ' ἂς συνεχίσωμεν ἀκόμη ὀλίγον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἱστορικῆς διγλωσσίας.

Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα τὰ πράγματα ἐξελίσσονται ἀναλόγως. Ἤδη αἱ πρῶται ἐμφανίσεις τοῦ ἔπους τυποποιοῦν μίαν γλῶσσαν, ἡ ὁποία εἰς τὰς κατόπιν γενεὰς φαίνεται ὡς ἡ μόνη φυσική. Μὲ ἄλλα λόγια εὐθὺς μετὰ τὰ πρῶτα μας φιλολογικὰ μνημεῖα, ἀμέσως μετὰ τὸ 1000 π. Χ., ἀρχίζει καὶ ἡ διγλωσσία. Εἰς πολλοὺς θὰ φανῇ παράδοξον, καὶ ἐν τούτοις ὁ Ὅμηρος εἶναι «καθαρευουσιάνος» εἰς πολλὰ σημεῖα. «*Ἤδη ἡ γλῶσσα τοῦ Ὁμήρου εἶναι τεχνητή. Παλαιὸν καὶ νέον ἵστανται μὲ ἴσα δικαιώματα τὸ ἓν παρὰ τὸ ἄλλο. Τύποι καὶ ἐκφράσεις εἶναι παλαιὰ κληροδοτηθεῖσα περιουσία. Ἄνθρωποι ποὺ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι λέγουν μόνον ὤν, νεῖσθαι, ἰδεῖν, γράφουν εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν οὖν, νέεσθαι καὶ Fἰδέμεν*» *(Wilamowitz)*. Ἡ διγλωσσία αὐτὴ διὰ τὴν ποίησιν πα-

ρέμεινε σταθερὰ μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ἐὰν τώρα ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν κλασσικὴν ἐποχήν, τὰ πράγματα εἶναι ἀκόμη καθαρώτερα. Οἱ Ἀττικοὶ συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν ὕφος ἐπιμελὲς καὶ λαξευτόν, τὸ ὁποῖον, εἶναι ἀληθές, ἐλείαναν ἀκόμη περισσότερον οἱ ἀντιγραφεῖς κατόπιν. Οἱ Ἰωνισμοὶ εἶναι ἄφθονοι. Τὴν πραγματικὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ μᾶς τὴν δίδει ὁ Ἀριστοφάνης εἰς ὡρισμένα μέρη τῶν κωμῳδιῶν του καὶ ἀκόμη καλύτερον αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ ἐπιγραφικὰ χαράγματα, γνήσια ἔργα τοῦ λαοῦ. Δὲν θὰ γνωρίζουν πολλοί, ὅτι καὶ ὁ ἀρχαῖος Ἕλλην τοῦ λαοῦ κατέτρωγεν ἀτόνους συλλαβάς, ὡς οἱ σημερινοὶ Ρουμελιῶτες. Εὑρίσκομεν ἐν τούτοις ἐπὶ ἀγγείων τύπους ὡς Ἀθήνηθν, ἐποίησν (=ἀθήνηθεν, ἐποίησεν). 'ς Κόρακας ἔλεγεν ὁ λαὸς (καὶ ἐντεῦθεν σκορακίζω), οἱ δὲ ἰχθυοπῶλαι γνωρίζομεν, ὅτι ἐπώλουν τὸ ἐμπόρευμά των, 'ττάρων 'βολῶν καὶ 'κτὼ 'βολῶν (ἀπόσπασμα τοῦ κωμικοῦ Ἄμφιδος).

Τόσον διαφέρουν μεταξύ των αἱ δύο μορφαὶ τῆς γλώσσης, ὥστε ἐγένοντο εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους πειράματα (ὑπὸ τοῦ πόλλοῦ Kirchhoff λ. χ.) μεταφράσεως τρόπον τινὰ εἰς τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν, παρόμοιαι καὶ πρὸς τὰς ἰδικάς μας μελέτας μεταφράσεων καθαρευόντων συγγραφέων εἰς τὴν δημοτικήν. Ὁ μνημονευθεὶς φιλόλογος ἐπεχείρησε νὰ μετατρέψῃ τὴν Ἀττικὴν ἐλεγείαν εἰς τὴν γλωσσικὴν μορφὴν ποὺ παρέχουν σύγχρονα ἐπὶ λίθων ἐπιγραφικὰ μνημεῖα, ἀφαιρῶν ὅλους τοὺς Ἰωνισμοὺς τῶν χειρογράφων. Ὁ Rutheford ἐν τούτοις ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ γεννηθεῖσα θεωρία τῶν μεταγραφῶν καὶ γενικῶς τὸ ὅλον ζήτημα δὲν ἦσαν τόσον ἁπλᾶ. «*Οἱ λίθοι δεικνύουν, ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς ζωῆς δὲν εἶχε κοινὰς μετὰ τῆς Ἰωνικῆς οὔτε τὰς λέξεις οὔτε τοὺς γραμματικοὺς τύπους*» *(Wilamowitz)*.

Τοῦτο εἶναι σωστὴ διγλωσσία. «*Αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ χαράγματα δεικνύουν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ παραλλαγὰς καὶ τοπικὰς καὶ ἀτομικὰς ἀκόμη*». *(Hiller)*. Τὰ αὐτὰ γράφει καὶ ὁ Lamer: «*Αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι σπουδαῖαι διὰ τὴν γνῶσιν τῆς λαϊκῆς γλώσσης... Μᾶς διδάσκουν, ὅτι ἐγνωρίζομεν μονοπλεύρως τὰς ἀρχαίας γλώσσας (δηλ. Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν) διὰ τῆς μορφῆς μόνης τῆς γραφομένης (Schriftsprache)*».

Πρέπει δὲ ἐδῶ νὰ τονισθῇ καὶ μία σπουδαιοτάτη διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ νέων συνθηκῶν τῆς γλώσσης μας, τὴν ὁποίαν συνήθως λησμονοῦμεν: Τότε πολιτειακὴ μονὰς ἦτο τὸ ἄστυ, ἤτοι μία συνήθης πόλις μὲ ὀλίγην ἐνδοχώραν, ἐνῷ σήμερον εἶναι ὅλη ἡ Ἑλλάς.

Φυσικὰ δὲ ἡ διγλωσσία εἶναι πολὺ μικροτέρα εἰς μίαν πόλιν παρὰ εἰς μίαν μεγάλην τοπικὴν περιοχήν. Οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ 5ου αἰῶνος ἔχουν τὴν γλῶσσαν τῆς πόλεώς των. Ἂν ὅμως παραβάλῃ τις τὴν Μεγάλην Ἐπιγραφὴν τῆς Γόρτυνος ἢ ἐπιγραφὰς τῆς Σπάρτης, τῶν Ἠλείων, τῶν Χαλκιδέων, τῆς Μιλήτου κλπ. πρὸς τὴν Ἀττικὴν γλῶσσαν ποὺ γνωρίζομεν, θὰ ἴδῃ ὅτι εἰς τὰς ἀνωτέρω περιοχὰς ὡμιλεῖτο γλῶσσα ἴσως ἐν μέρει τελείως ἀκατάληπτος εἰς τοὺς Ἀττικούς. Μόνον μετὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν περίοδον αἱ γλωσσικαὶ συνθῆκαι πλησιάζουν περίπου πρὸς τὰς ἰδικάς μας, ἀφοῦ δηλ. ἐπεκράτησε μία κοινὴ γλῶσσα δι' ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Τὰ πράγματα εἶχον τότε ὡς ἔχουν καὶ σήμερον. Εἰς χώραν ὅπως ἡ Ἑλλὰς μὲ ἀπειρίαν νήσων, μὲ παράλια ἀπὸ τὰ πολυσχιδέστερα τῆς Γῆς καὶ μὲ περιοχὰς ἀποκλειομένας ὑπὸ ἀδιαβάτων βουνοσειρῶν, ἡ γλωσσικὴ ἑνότης ἀναγκαίως διεκόπτετο καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἀλλοῦ παρὰ εἰς τὰ ἔργα τῶν συγγραφέων. Ἡ λεγομένη Κοινή, τὸ ὄργανον συνεννοήσεως τῶν ἁπανταχοῦ τῆς Γῆς Ἑλλήνων, οὐδέποτε ὑπῆρξεν εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Εἰς μέρη μὲ ἑνιαίαν ἔκτασιν ἀξιόλογον, ὅπως ἡ Κρήτη, ἐξειλίχθη μία ἄλλη Κοινή, ἡ δωρίζουσα γλῶσσα τῶν ψηφισμάτων τῆς νήσου, ἥτις εἶναι καὶ αὐτὴ τεχνητὸν κατασκεύασμα, μία Κρητικὴ Κοινὴ μὲ περιωρισμένην σημασίαν. Τὸ ἴδιον προώρισται νὰ συμβαίνῃ καὶ τώρα καὶ πάντοτε εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ ταχύτατον αὐτὸ ἱστορικὸν περίγραμμα ἦτο ἀναγκαῖον, διότι ἀκούομεν μερικοὺς καὶ τώρα (πολὺ περισσότερον φυσικὰ πρὸ μερικῶν ἐτῶν) νὰ φωνάζουν συχνὰ διὰ τὴν ἐθνοχτόνο καὶ πνευματοφθόρο διγλωσσία, ποὺ κατ' αὐτοὺς εἶναι αἰτία καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ πάσης ἄλλης στειρώσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Βεβαίως ἐνυπάρχει βασιμότης εἰς τὸ παράπονον αὐτό, ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως, ὡς θὰ ἴδωμεν παρακάτω. Ἀλλ' ὅπως διατυπώνεται τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι σωστόν. Δὲν ἐμποδίζει ἡ διγλωσσία τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, ὅταν τοῦτο ὑπάρχῃ. Ἂν δὲ ἡ Ἱστορία εἶναι φωνὴ νεκρῶν διὰ νὰ διδάσκῃ τοὺς ζωντανούς, τότε ἡ διγλωσσία διὰ τὴν Ἑλλάδα εἰδικώτερον (ἀλλὰ καὶ διὰ κάθε ἔθνος) εἶναι ἀναπόφευκτος. Δι' ἡμᾶς εἶναι τόσον παλαιά, ὅσον καὶ οἱ πρῶτοι μας ἐγγράμματοι πρόγονοι, οὔτε καὶ πρόκειται νὰ ἐκλείψῃ ποτέ.

Αἱ ἀποδείξεις ὑπάρχουν ἐντελῶς πρόσφατοι καὶ πρόχειροι: Οὐδεὶς ἢ σχεδὸν οὐδεὶς ἀπὸ τὰ κύρια πρόσωπα εἰς τὴν παροῦσαν δίκην, οὐδ' αὐτὸς ὁ πρωταγωνιστής, ἐσκέφθη νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ δικαιώματα τῆς δημοτικῆς παρὰ διὰ μόνης τῆς καθαρευούσης. Ἁπλῶς καὶ λιτῶς τοῦτο σημαίνει, ὅτι αὕτη εἶναι

ἡ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους, χωρὶς φυσικὰ διὰ τοῦτο νὰ ἀτιμάζεται ἢ νὰ ζημιοῦται ἡ δημοτική.

Ἀπὸ τοὺς ἀντίθετα φρονοῦντας σημερινοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ πολλοὺς ἄλλους λογίους οἱ μακρῷ πλεῖστοι ὑποστηρίζουν μόνον θεωρητικῶς καὶ κατὰ διάνοιαν τὴν δημοτικήν, διότι οὐδέποτε τὴν μετεχειρίσθησαν. Ἄλλοτε εἴχομεν καὶ λογοτέχνας τῆς κατηγορίας ταύτης, ὅπως τὸν Ροΐδην. Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν πραγματικότητα. Τὰ ἄλλα εἶναι πόθοι καὶ θεωρίαι.

Σήμερον ὁλόκληρος ἡ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος κινεῖται διὰ τῆς καθαρευούσης. Ποῖος ἐμποδίζει τὰς ἐφημερίδας τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐκδίδωνται ὅλαι εἰς τὴν δημοτικήν ; Ποία εἶναι ἡ φοβερὰ δύναμις, ἡ ἀναγκάζουσα ἄλλα νὰ φωνάζωμεν καὶ ἄλλα νὰ γράφωμεν ; Εἶναι ἁπλούστατα ἡ δύναμις παραδόσεως τριῶν χιλιάδων ἐτῶν τῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας.

Ἐξεδόθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὰ μεγαλύτερα τυπογραφικὰ μνημεῖα τοῦ Ἔθνους, αἱ δύο Ἐγκυκλοπαιδεῖαι καὶ πολλαὶ μικρότεραι. Εἶναι ἐπιχειρήσεις καθαρῶς ἐμπορικαὶ αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι ἢ ὄχι ; Διὰ τί ἐγράφησαν εἰς τὴν καθαρεύουσαν ; Ποῖος δημιουργεῖ τὴν γλῶσσαν σήμερον ; Δὲν εἴμεθα ἡμεῖς οἱ γράφοντες, οἱ ἐπιστήμονες ἀπὸ τὸ ἓν μέρος, οἱ λογοτέχναι καὶ δημοσιογράφοι ἀπὸ τὸ ἄλλο, οἱ ὁποῖοι καὶ φωνάζουν κατ᾿ ἐπάγγελμα περισσότερον παντὸς ἄλλου δι᾿ ὅλα τὰ κοινωνικὰ ζητήματα ; Διὰ τί θέλετε μερικοὶ νὰ παραστήσετε ὅτι ἐμοιράσαμεν τὰ τσανάκια μας ὁριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως ; Σεῖς δὲν εἶσθε ποὺ δημιουργεῖτε καθημερινῶς νέας ἐκφράσεις καὶ πάντοτε τῇ βοηθείᾳ τῆς καθαρευούσης ; Ὑπάρχουν τόσοι πολλοί, ποὺ ἐνῶ ἐργάζονται νυχθημερὸν μέσα εἰς τὸ καθεστὼς αὐτὸ δὲν θέλουν νὰ τὸ ὁμολογήσουν. Τόσον τὸ χειρότερον δι᾿ αὐτούς. Ἡ μέθοδός των εἶναι παλαιά. Τυγχάνει ἰθαγενὴς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὴν ἐφεῦρε τὸ πτηνὸν ἡ στρουθοκάμηλος.

Τοὺς θεωρητικοὺς μόνον ὑπερμάχους τῆς δημοτικῆς ἐγὼ οὐδέποτε τοὺς ἐθεώρησα πραγματικοὺς δημοτικιστάς, δηλαδὴ ὑπερμάχους μιᾶς καὶ μόνης γλώσσης μὲ τὸ ὑπόδειγμα ἐκ τῶν κάτω. Αὐτοὶ πιστεύουν ἁπλῶς, ὅτι πρέπει βαθμηδὸν νὰ ἀποκτήσωμεν ἁπλουστέραν γλῶσσαν. Ἀναγνωρίζουν ὅτι τοῦτο δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ ἐπὶ τῆς γενεᾶς των, ἀναγνωρίζουν ὅτι δι᾿ αὐτοὺς φυσικὴ γλῶσσα εἶναι ἐκείνη ποὺ μεταχειρίζονται, ἀποφεύγουν δὲ νὰ δώσουν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ μέλλοντος τὸν ἐγωκεντρικὸν ἐκεῖνον τύπον, ὁ ὁποῖος χαλκεύεται ἀπὸ τοὺς ἑκάστοτε βιαστικούς. Πρὸς τοὺς τοιούτου εἴδους θεωρητικοὺς δημοτικιστὰς πιστεύω ὅτι δὲν μᾶς χωρίζει τίποτε. Εἶναι οἱ σώφρονες ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν ὅτι αἱ γλωσσικαὶ ἐξελίξεις οὔτε βιάζονται οὔτε προδικάζονται. Ὁ ἄκακος «δημοτικισμός» των ἐκδηλοῦται μόνον εἰς κατά τι μεγαλύτερον τοῦ κανονικοῦ μῆκος τῆς κόμης εἰς κανένα πλατύγυρον καπέλλο, εἰς κατάληψιν ὡρισμένων πτερύγων κατὰ τὰς συνεδρίας σωματείων καὶ ἄλλας παντάπασιν ἀθῴας συνηθείας.

Μόνον ὅταν γεννᾶται ζήτημα «δικῶν μας παιδιῶν» ὑφίσταται ἡ συνείδησις κάποιαν δοκιμασίαν. Μεταξὺ ἡμῶν παρακάθηνται σεβαστοὶ συνάδελφοι «δημοτικισταὶ» μὲ ὑγιᾶ ἐπιστημονικὴν κρίσιν καὶ φέροντες ἐπὶ τῶν ὤμων ὀξὺ ἐπιστημονικὸν ἔργον καὶ πεῖραν μιᾶς καὶ δύο γενεῶν. Τίποτε ἐν τούτοις δὲν συνδέει αὐτοὺς μετὰ τῶν δημοτικιστῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τοὺς ὑποστηρίζουν ἀπὸ ἀδίκων, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ δικαίων ἐπιθέσεων. Ἐφόσον πρόκειται περὶ τῶν γεγονότων, ὑπερισχύει ὁ ἐπιστήμων : Δὲν θὰ συμφωνήσω εἰς τοῦτο,

δὲν ἐπιδοκιμάζω ἐκεῖνο κ.ὁ.κ. Ὅταν ὅμως μετὰ τὸν πρόλογον τοῦτον ἔλθωμεν εἰς τὰ πρόσωπα, τότε ὑπερισχύουν ἄλλα αἰσθήματα, ἃς τὰ ὀνομάσωμεν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν: Ναὶ μὲν συμφωνοῦν πρὸς προλαλήσαντα ἀντίθετον, ναὶ μὲν τὸ πρόσωπον δὲν ἔπραξε τίποτε, ἀλλ' ὑπέπεσεν εἰς τοῦτο ἢ ἀπετόλμησεν ἐκεῖνο. Ἀλλά... Καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ τοῦ κενοῦ «ἀλλὰ» ὀχυροῦται ψῆφος προτιμήσεως ἢ τοὐλάχιστον ἀνοχῆς. Τοιαύτη δὲ δυστυχῶς εἶναι ἡ νοοτροπία καὶ ἄλλων ἀνωτάτων πνευματικῶν μας κορυφῶν, ἐξ ὧν ἐπανδροῦνται συμβούλια καὶ κριτικαὶ ἐπιτροπαί.

Ὑπάρχει πάντοτε ἡ ἠθικὴ γραμμὴ τοῦ δικαίου. Ὅσον ἐλαφρὰ καὶ ἂν εἶναι χαραγμένη, πρέπει νὰ τὴν προσέχωμεν καὶ νὰ μὴ ἀφήνωμεν νὰ στραγγαλίζεται ἀπὸ τὴν μολυσμένην ἀτμόσφαιραν τῆς κάκιστα ἐννοουμένης σκοπιμότητος. Τὸ ἄθροισμα τῶν φαινομενικῶς μικρῶν ἀβαριῶν ἀποτελεῖ ὄγκον κοινωνικῶς ἐπιβλαβῆ, ὁ ὁποῖος δὲν ἀφήνει τοὺς λαοὺς νὰ εὐδοκιμήσουν. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρω σύγχρονα μεγάλα ἔθνη καὶ τὰς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας ἐξελισσομένας τύχας των, ἀκριβῶς χάρις εἰς ταύτην καὶ ἐκείνην τὴν νοοτροπίαν. Ὅταν δὲ ἡμεῖς, οἱ φθάσαντες εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πνευματικῆς πυραμίδος τοῦ Ἔθνους δὲν δυνάμεθα λόγῳ ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν νὰ ἀκολουθοῦμεν τὴν ὀδυνηρὰν (καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε) αὐτὴν γραμμήν, κατὰ τὸ δυνατὸν βεβαίως καὶ ἄνευ σχολαστικισμοῦ ὁ ὁποῖος θὰ ἦγεν εἰς ἄλλα κοινωνικὰ ἄτοπα, τότε τί δικαίωμα θὰ ἔχωμεν νὰ τὴν ζητήσωμεν ἀπὸ τοὺς ἄλλους!

Ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία.—Ἂς ἔλθωμεν καὶ εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο ἐπίμαχον ζήτημα. Τὰ πράγματα εἶναι καὶ ἐδῶ τὰ ἴδια. Οὔτε ἡ πρώτη, οὔτε ἡ μόνη εἶναι ἡ γλῶσσα μας καὶ ὡς πρὸς τοῦτο. Οἱ μὴ φιλόλογοι θὰ ἐκπλαγοῦν ἴσως ὅταν ἀκούσουν, ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι ὑπέπιπταν εἰς ὀρθογραφικὰ σφάλματα. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰς καλυτέρας ἡμέρας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος θὰ συναντήσωμεν ἐπὶ τῶν λίθων ἀνορθογραφίας, ὅπως νῆσσος, στήλλη, ἔσστησε. Ὅπως ὁ ἁπλοϊκώτερος σήμερον ἀπατώμενος ὑπὸ τῆς προφορᾶς δύναται νὰ γράψῃ τὸμ πατέρα, οὕτω καὶ τότε συχνότατα συναντῶμεν τοιαῦτα σφάλματα. Εἰς τὰ «ἄγρια» κείμενα τῶν μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον χρόνων τίποτε δὲν θὰ εἴχομεν ἡμεῖς νὰ ζηλεύσωμεν σήμερον ἀπὸ τὴν ὀρθογραφίαν τῶν τότε Ἑλλήνων (ἐν μέρει βαρβάρων).

Ἡ ὀρθογραφία εἶναι βεβαίως πολυτέλεια ἄσκοπος τῶν ἱστορικῶν γλωσσῶν. Εἶναι καὶ τοῦτο ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα κακὰ τῆς γλώσσης μας (εὐτυχῶς δὲν εἶναι ἡ μόνη), τὰ ὁποῖα ἐντελῶς δὲν πρόκειται νὰ ἐκλείψουν ποτέ. Ἡ ὀρθογραφία ἐν μέρει προέρχεται ἀπὸ ἱστορικοὺς λόγους (δι' ἡμᾶς αἱ δίφθογγοι καὶ αἱ διάφοροι ὀρθογραφίαι τῶν φθόγγων ι καὶ ο), καὶ ἐν μέρει ἀπὸ τὴν ἀτέλειαν παντὸς ἀλφαβήτου, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδοθοῦν πιστῶς ὅλοι οἱ φθόγγοι τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς. (Σήμερον λ. χ. γράφομεν ἁγιασμός, ἔμπορος, λέγονται καὶ προφέρομεν ἅγιαζμός, ἔmbορος, λέγονdαι. Εἰς κύρια ὀνόματα, τὰ ὁποῖα

εἶναι ὀλιγώτερον συνήθη, τὸ πρᾶγμα εἶναι φανερώτερον καὶ πλανῶνται ἄλλοι ἢ καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι περὶ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ ὀνόματός μας. Ἄλλοτε ὁ Λουκιανὸς ἐξεθείαζε τὴν ἀνεξικακίαν τοῦ σ, μὴ παραπονεθέντος κατὰ τοῦ ζ, ἂν καὶ τοῦ ἀφήρεσεν ὄχι μόνον τὸν σμάραγδον, ἀλλὰ καὶ τὴν Σμύρνην (ἐπὶ λίθων καὶ γραπτῶς εὑρίσκομεν Ζμύρνα, Ζμυρναία). Σήμερον δὲ πάλιν συχνὰ θὰ συναντήσῃ τις μεταγραφὰς ὡς Tsundas, Kondoleon, τὰ ὁποῖα Ἑλληνιστὶ πρέπει ἔπειτα νὰ γραφοῦν Τσούνδας καὶ Κονδολέων).

Ὅταν οἱ πρόγονοί μας πρὸ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν παρέλαβον τὸ ἀλφάβητον ἀπὸ τοὺς Φοίνικας, τοῦ ἔκαμον ἀμέσως τροποποιήσεις, τοῦ ἔδωκαν φωνήεντα καὶ τὸ μετέβαλον εἰς τὸ τελειότατον ἕως τότε σύστημα πρὸς ἀπόδοσιν τῶν φθόγγων τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς (τοῦτο ἄλλως ἀπομένει μέχρι σήμερον τὸ βασικὸν ἀλφάβητον τῆς πολιτισμένης ἀνθρωπότητος). Μόνοι ὅμως οἱ Ἴωνες ἔφθασαν ἐνωρίτατα (τὸν 7ον αἰῶνα) εἰς αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, παρέμειναν εἰς ἀτελέστερον στάδιον καὶ οὕτως ἐδημιουργήθη ἱστορικὴ ὀρθογραφία μορφῆς παρεμφεροῦς πρὸς τὴν Ἀγγλικήν. Μερικὰ δηλαδὴ γράμματα εἶχον δύο καὶ περισσοτέρας προφοράς. Οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ ο ἐδήλουν τὸ ο, τὸ ω καὶ τὸ ου. Διὰ τοῦ ε ἐδήλουν τὸ ε, η καὶ ει. Δὲν εἶχον ξ οὔτε ψ, ἀλλ᾽ ἀντ᾽ αὐτῶν ἔγραφον χσ καὶ φσ (χσένος, ἔγραφσε).

Ἠμποροῦμεν νὰ εἴμεθα ἥσυχοι, ὅτι καὶ οἱ κλασσικοὶ Ἀθηναῖοι εἶχον τότε—mutatis mutandis—τοὺς συντηρητικοὺς καὶ τοὺς προοδευτικούς των. Εἰς τοὺς δευτέρους ἀνῆκον, ὅπως καὶ σήμερον, οἱ συγγραφεῖς καὶ ποιηταί. Οὗτοι (ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἰδιωτικὰ μνημεῖα) βλέπομεν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ Ἰωνικὸν ἀλφάβητον, διὰ νὰ τοὺς λείπουν αἱ ἱστορικαὶ ὀρθογραφίαι. Οἱ συντηρητικοὶ ὅμως, τὸ ἐπίσημον δηλ. κράτος, διετήρουν μὲ ἐθνικὸν ἐγωϊσμὸν τὸ ἀλφάβητον τῶν πατέρων των, ἂν καὶ ἦτο ἀτελέστερον τοῦ Ἰωνικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ. Μόνον μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου, τῆς δόξης καὶ τῶν ὀνείρων, εἰς στιγμὴν ἐθνικῆς συντριβῆς, δηλαδὴ μετὰ τὸ πέρας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, εὑρέθησαν ἄνθρωποι νὰ προτείνουν καὶ ἐπισήμως τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου, τὸ ὁποῖον καὶ ἔγινε δεκτὸν (403]2). Θεωρῶ τὸ περιστατικὸν αὐτὸ πολὺ χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν συνάφειαν μεταξὺ ἐθνικοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ συντηρητικῶν παραδόσεων.

Πρέπει τώρα νὰ θεωρήσωμεν ἐπανάληψιν τῆς Ἱστορίας τὸ γεγονός, ὅτι ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Κακριδῆ στιγμὴ Ἐθνικῆς συμφορᾶς ἐκ τῶν δεινοτάτων τῆς Φυλῆς, ἵνα πραξικοπηματικῶς εἰσαγάγῃ

εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τὸν νεωτερισμόν του; Σημειώσατε δέ, ὅτι τότε ἐπρόκειτο μόνον περὶ 4—5 γραμμάτων, τίποτε περισσότερον.

Τοιαύτην συντηρητικότητα, συνυφασμένην πρὸς ἐθνικὸν ἐγωϊσμὸν παρουσιάζει σήμερον τὸ Ἀγγλικὸν ἔθνος. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅμως τὸ καθαρῶς ἱστορικὸν καὶ ἀνθρώπινον τοῦτο φαινόμενον τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν παράδοσιν περικοσμεῖται, ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἐπιστήμονας, μὲ ὕβρεις. Σκουριασμένα κεφάλια, ἀρχαῖοι, ξερὰ μυαλιά, νοοτροπία σκουλικιοῦ καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἕτεροι γάρ εἰσιν οἷσιν εὔχονται θεοῖς.

Βεβαίως εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα τὸ ὀρθογραφικὸν ζήτημα ἐγεννήθη ὀξύτερον, διότι παρῆλθον ἔκτοτε ἄνω τῶν δύο χιλιάδων ἐτῶν, ἐν μέρει στυγερῶν. Ἀλλ᾽ ἐπρόκειτο περὶ μοιραίου ἱστορικοῦ δρόμου, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ἑλλὰς εἶναι ὑπερήφανος καὶ τὸ ἴδιον θὰ συνέβαινε μὲ οἱονδήποτε λαόν. Τὰ ἔθνη τὰ ἔχοντα ὄπισθέν των παράδοσιν, ἀναγκαίως θὰ αἰσθανθοῦν καὶ τὸ βάρος της. Τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ λόγον μίσους καὶ «κατάρας».

***

Τὰ ζητήματα στροφῆς τῶν λαῶν πρὸς τὸ παρελθόν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα γεννῶνται προβλήματα γλωσσικῆς ἐξελίξεως καὶ ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, εἶναι καθαρῶς ἱστορικὰ καὶ ὡς τοιαῦτα πρέπει νὰ ἐξετάζωνται. Μόνον τότε δυνάμεθα νὰ τὰ ἐκτιμήσωμεν μὲ ὄμμα ἀθόλωτον ἀπὸ πάθη καὶ προλήψεις.

Λογοτεχνικὴν παράδοσιν πέραν τῶν 2.500 ἐτῶν, ὅπως τὴν τῆς Ἑλλάδος, ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν καὶ ἄλλα ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως ἡ Αἴγυπτος τῶν Φαραὼ καὶ ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραήλ. Ἐκεῖ λοιπὸν θὰ προστρέξωμεν πρὸς σπουδὴν ἀναλόγων γλωσσικῶν φαινομένων. Εἶναι δὲ πράγματι πολὺ διδακτικά.

Τὸ Νέον Βασίλειον τῆς Αἰγύπτου (μετὰ τὸ 1580 π. Χ.) εἶναι ἐποχὴ ὑψίστης δόξης, πολεμικῆς εὐτυχίας καὶ ἐδαφικῆς ἐξαπλώσεως διὰ τὴν Αἴγυπτον. Ἐν τούτοις ὡς πρότυπον πραγματικοῦ λογοτεχνικοῦ ὕφους, τὸ ὁποῖον θαυμάζουν καὶ μιμοῦνται καὶ διδάσκουν εἰς τὰ σχολεῖα των οἱ Αἰγύπτιοι ἐκεῖνοι τῆς 18ης δυναστείας, ἔχουν τὸ τοῦ Μεσαίου Βασιλείου (περὶ τὸ 2000 π. Χ.). Εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται μὲ τοὺς Ἀττικιστὰς τῆς Ἀλεξανδρινῆς καὶ Ρωμαϊκῆς περιόδου.

Ἀλλὰ ἀκόμη διδακτικώτερον εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον βλέπομεν μερικοὺς αἰῶνας βραδύτερον. Ἡ Αἴγυπτος ἀρχίζει καὶ αὐτὴ νὰ κλίνῃ πρὸς τὴν ὁριστικήν της παρακμὴν καὶ κατὰ τὴν 25ην δυναστείαν κα-

ταντᾶ διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν αἰωνόβιον ἱστορίαν της νὰ γίνῃ ὑποτελὴς ξένης δυνάμεως, τῆς Ἀσσυρίας. Ὅταν ὅμως οἱ τελευταῖοι μεγάλοι Φαραὼ (Ψαμμήτιχος, Νεχώ, Ἄμασις) κατορθώνουν νὰ διώξουν τὸν τύραννον καὶ νὰ ἀποδώσουν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν ὑπερήφανον χώραν, τότε συμβαίνει χαρακτηριστικὸν φαινόμενον : Ἀπὸ τὸ ἓν μέρος οἱ Φαραὼ ἐκεῖνοι παρουσιάζονται τόσον ἐλεύθεροι προλήψεων καὶ φίλοι νέων ἰδεῶν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ κηρυχθοῦν ἄνθρωποι στενοκέφαλοι καὶ στατικοὶ καὶ προγονόπληκτοι, ὡς μερικοὶ ἀσφαλῶς θὰ ἐπεθύμουν νὰ τοὺς χαρακτηρίσουν, διὰ νὰ τοὺς θέσουν ἀμέσως ἐκτὸς μάχης : «*Ὁ μονάρχης ἦτο μᾶλλον εἷς νεωτεριστής, χρησιμοποιῶν μεθόδους τοῦ νέου κόσμου, τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἀναμιγνυόμενος εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς καὶ μὴ ἐκδηλῶν πολλὴν συμπάθειαν πρὸς τὰς παλαιὰς ἰδέας*» *(Breasted)*.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐν τούτοις δημιουργοῦν ἰσχυρὰν ροπὴν πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ τὴν χαμένην δόξαν τῆς Αἰγύπτου. Ἀρχαΐζουν, πολὺ περισσότερον τῆς 18ης δυναστείας, διότι μιμοῦνται κατ' εὐθεῖαν τὸ Ἀρχαῖον Βασίλειον ὄχι μόνον εἰς τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀρθογραφίαν, ἐπὶ πλέον δὲ ἐπαναφέρουν εἰς χρῆσιν τυπικὸν καὶ τίτλους ἀξιωμάτων ὑπαρξάντων πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν.

Δὲν νομίζετε ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ; Μόλις καὶ ἐδῶ τὸ Ἔθνος ἀπετίναξε τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας ἔσπευσαν οἱ λόγιοι καὶ αἱ κυβερνήσεις νὰ ἐπαναφέρουν τὰ αὐτὰ πράγματα ἐκ τοῦ μεγάλου παρελθόντος τῆς Φυλῆς. Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔβριθε βαρβάρων στοιχείων, καθιστᾷ τὴν προσπάθειάν των περισσότερον καταληπτὴν καὶ δικαιολογημένην. Ὁ Lamer γράφει, ὅτι ὅλοι οἱ τίτλοι καὶ ὅροι στρατιωτικῆς φύσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ζοῦν εἰς τὸν στρατὸν τῆς νεωτέρας. Ἀφότου δὲ σοφοὶ λόγιοι καὶ ἀξιωματικοὶ τῆς γενεᾶς ἐκείνης, τῆς εὐτυχοῦς διὰ τὴν πίστιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν της, ὁ Φίλιππος Ἰωάννου, ὁ Παλάσκας, ὁ Χαντσερῆς, εἰσήγαγον τὴν ἐπίσημον ὀνοματολογίαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸ ναυτικόν μας, ποῖον ξενίζουν πλέον τὰ ὀνόματα αὐτά, ἔστω καὶ ἂν εἶναι Ὁμηρικά, ὅπως τὸ πηλήκιον ἢ τὸ θωρηκτόν ; [1] Μήπως θὰ ἦτο χαριέστερον νὰ φωνάζουν ἀκόμη οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Ναυτικοῦ μας τὰ πα-

---

(1) Τὸ πηλήκιον εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ πήληξ (=περικεφαλαία), τὸ δὲ θωρηκτὸν (πρὸ 50 ἢ 60 ἐτῶν οἱ γλωσσικῶς μετριοπαθέστεροι ἐπέμενον νὰ ὁμιλοῦν διὰ τὰ θωρακωτά μας, παράγεται ὡσαύτως ἐκ τοῦ Ὁμηρικοῦ θώρηξ, θωρήσσω.

ραγγέλματα Μποῦκα τρίγκο καὶ ὄρτσα λὰ μπάντα καὶ φέρμα μπράτσα, γκιοστέκια καὶ μπουρίνες καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἄλλα, ἐκ τῶν ὁποίων δείγματα ἐδημοσίευσεν ὁ ναύαρχος Λυκούδης;

Οἱ λόγιοι βεβαίως παρεσύρθησαν τότε εἰς κακῶς ἐννοούμενον Ἀττικισμόν. Τὸ πρᾶγμα ἐθεωρήθη ἀφόρητον, ὅταν ὅλοι οἱ γράφοντες κατήντησε νὰ ὑπόκεινται εἰς τὸ imprimatur ὀλίγων ἐξ ἐπαγγέλματος φιλολόγων. Τοῦτο ἐγέννησε καὶ τὴν μεγάλην ἀντίδρασιν, ἡ ὁποία βαθμηδὸν μετεβλήθη εἰς μῖσος κατὰ τῆς γλώσσης καὶ προσεπόρισεν εἰς αὐτὴν ἀναριθμήτους ἐχθρούς. Εἶχε καταντήσει καὶ αὐτοὶ οἱ κορυφαῖοι λόγιοι τοῦ Ἔθνους νὰ φοβοῦνται, ὅτι γράφοντες θὰ διασυρθοῦν ὡς ἀγράμματοι.

Αἱ τάσεις ἐκεῖναι βεβαίως ἐπροξένησαν πρὸς στιγμὴν σάλον καὶ ἐδημιούργησαν ἀντίδρασιν ὑπὲρ τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης. Εὐτυχῶς ἐπέρασαν ταχέως καὶ δὲν πρόκειται νὰ ἐπιστρέψουν. Ὀφείλομεν ὅμως, ἡμεῖς τοὐλάχιστον οἱ φιλόλογοι, ἀντὶ νὰ ὑβρίζωμεν τὴν ἐποχὴν καὶ τὴν ἰδεολογίαν ἐκείνην νὰ τὴν ἐκτιμήσωμεν ὡς φαινόμενον καθαρῶς ἱστορικόν, ὡς ὑπερεκχείλισμα τῶν τάσεων ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως, ὅπως πρὸ 2600 ἐτῶν συνέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Παράλληλον φαινόμενον εἶναι καὶ τὸ τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης. Αὕτη, παραγκωνιζομένη διαρκῶς ὑπὸ τῆς Ἀραμαϊκῆς, κατήντησεν ἤδη ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων νὰ παύσῃ ὑπάρχουσα ὡς ἐθνικὴ γλῶσσα. Ὡς γνωστὸν καὶ ὁ Χριστὸς ὡμίλει Ἀραμαϊστί. Μόνον ὡς νεκρὰ γλῶσσα τῶν λογίων διετηρήθη ἡ Ἑβραϊκή. Ἀπόπειραι ἀναβιώσεώς της ἔγιναν ἐπανειλημμέναι, ἀνάλογοι πρὸς τὰ ὅμοια πειράματα τοῦ Ἀττικισμοῦ. Ἡ σπουδαιοτάτη ἦτο ἡ τοῦ 18ου αἰῶνος, εἰς τὴν ὁποίαν παρατηροῦμεν πάλιν τὸ χαρακτηριστικὸν φαινόμενον, ὅτι κατ᾽ ἀρχὰς ἀνεφάνη ἀκραιφνεστάτη Ἑβραϊκὴ καθαρεύουσα, μιμουμένη τὸ ὕφος τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐδέησε νὰ παρέλθουν ἄνω τῶν 100 ἐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ Σιωνισμοῦ εἰσαχθῇ βαθμηδὸν ὕφος ἁπλούστερον, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ καὶ μεταβιβλικὰ καὶ ξένα στοιχεῖα, ἵνα πλουτίσῃ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν συγχρονίσῃ πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς.

Ἡ γλῶσσα αὕτη ἀπέβη σήμερον καὶ πάλιν ζῶσα. Ὅπου ὑπάρχουν σχετικῶς ἀμιγεῖς Ἰουδαϊκαὶ κοινότητες, κυρίως φυσικὰ εἰς τὴν Παλαιστίνην, αὐτὴ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ζωῆς. Καλὸν εἶναι νὰ τὸ γνωρίζουν ἐκεῖνοι ποὺ πιστεύουν, ὅτι οὔτε τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα δὲν πρέπει ἡμεῖς νὰ ἀντλήσωμεν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικήν, διότι εἶναι «ψόφια» γλῶσσα κλπ.

Οὐδεὶς φιλόλογος ἐπιτρέπεται νὰ ἀγνοῇ τὰ τυπικὰ ταῦτα φαινό-

μενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαιοτάτων ἐθνῶν τῆς Μεσογείου, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγεται φυσικὰ καὶ τὸ Ἑλληνικόν.

Ὅποιος δήποτε γαργαλίζει καὶ μάλιστα ἐρεθίζει τὴν ἀμάθειαν τοῦ λαοῦ του καὶ ἐκμεταλλεύεται τὴν ροπὴν τῆς νεολαίας πρὸς τοὺς εὐκόλους νεωτερισμούς, χωρὶς νὰ δύναται νὰ σκεφθῇ κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἱστορικὸν τρόπον, δὲν δύναται νὰ πράττῃ τοῦτο ἐν ὀνόματι τῆς Φιλολογίας.

Οἱ λόγιοί μας τῶν παρελθουσῶν γενεῶν εἰργάσθησαν κατὰ τρόπον οὐχὶ μὲν σύμφωνον πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἀνυπάρκτου τότε γλωσσολογίας, ἀλλὰ τρόπον τυπικὸν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς γλωσσικῆς πορείας. Τὸ ἔργον των πρέπει νὰ κρίνεται κατὰ τὴν ἐποχήν των καὶ τὰς ἀντιλήψεις των, οὐχὶ νὰ καθυβρίζεται καὶ νὰ συκοφαντῆται ὑπὸ ἀνδρῶν φιλολόγων. Φιλολογία εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἱκανότης νὰ εἰσέλθῃ ὁ ἐρευνητὴς εἰς τὸ πνεῦμα τῆς κάθε ἐποχῆς. Εἶναι πρωτοφανὲς νὰ εὑρίσκωνται φιλόλογοι Ἕλληνες μὲ διάθεσιν νὰ κατειρωνευθοῦν Διδασκάλους τοῦ Γένους, ἐπειδὴ προσέλαβον ἀρχαῖα ὀνόματα. Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ὡς φοιτηταὶ ἠκούαμεν τὰ ὅμοια ἀπὸ τὸν μακαρίτην Σωτηριάδην, ὁ ὁποῖος εἰρωνεύετο τοὺς Λαονίκους ἢ τοὺς Μοισιόδακας ἢ τοὺς Περραιβούς. Δὲν ἤθελεν, ἢ δὲν ἠδύνατο νὰ μᾶς ἑρμηνεύσῃ, ὅτι τοῦτο ἦτο συρμός, τὸν ὁποῖον ἠκολούθουν Βυζαντινοί, μεγάλοι ἀνθρωπισταὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ κατ᾽ αὐτοὺς οἱ ὀλίγοι μας διδάσκαλοι τῆς δούλης Ἑλλάδος ; Ἀλλοίμονον, ἂν οἱ φιλόλογοι κρίνουν ὅπως οἱ γράφοντες τὸ καθημερινὸν χρονογράφημα, ἤτοι μὲ ἐντύπωσιν ὑποκειμενικὴν τῆς στιγμῆς καὶ μὲ δαπάνην χρόνου τὴν ἀνάλογον. Ὁ φιλόλογος πρέπει καὶ νὰ αἰσθανθῇ καὶ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸ πνεῦμα τῆς κάθε ἐποχῆς. Ἄνευ τῆς στοιχειώδους ταύτης προϋποθέσεως δὲν γνωρίζω κατὰ τί θὰ διέφερεν ὁ ἐξ ἐπαγγέλματος φιλόλογος ἀπὸ τὸν δοκησίσοφον τῆς στιγμῆς τὸν κρίνοντα τὰ πάντα κατὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἰδικόν του καὶ τοῦ περιβάλλοντός του. Διὰ τῶν πρωτοφανῶν αὐτῶν μεθόδων ὀλίγα πράγματα θὰ παρέμενον ἀκαταγέλαστα, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς γίγαντας τοῦ ἀρχαίου πνεύματος. Ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡρόδοτος, οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι θὰ ἠδύναντο νὰ παρασταθοῦν ὡς παῖδες καὶ παλίμπαιδες, ἀλλὰ ταῦτα δὲν εἶναι φιλολογία. Τὰ βλέπομεν συνήθως ὡς σκίτσα εὐθυμογράφων ἢ σενάρια λαϊκῶν ἐπιχειρηματιῶν.

Σήμερον ἀκόμη ἡ πρόσληψις ὀνομάτων καὶ ἐπωνύμων ἀρχαιοπρεπῶν εἰς ἔμψυχα καὶ ἄψυχα εἶναι κοινὴ καὶ προσιδιάζει εἰς νέους ἢ ἀναγεννωμένους λαούς. Ὅσοι μετέβησαν εἰς Ἀμερικὴν γνωρίζουν, ὅτι δὲν ὑπάρχει σχεδὸν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἢ Λατινικὴ τοπωνυμία, τὴν ὁποίαν νὰ μὴ συναντήσῃ ἐκεῖ. Ὀλίγον πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ παρόντος πολέμου συνήντησα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου Τοῦρκον φοιτητήν, τὸν ὁποῖον μοῦ συνέστησαν ὡς κύριον Akurgal. Τὸ ὄνομα μοῦ ἐφάνη γνώριμον, ἀλλὰ μόνον βραδύτερον ἠδυνήθην νὰ ἐνθυμηθῶ, ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ ὄνομα Σουμερίου βασιλέως περὶ τὸ 3000 π. Χ. Ἀσφαλῶς καὶ πολλοὶ ἄλλοι Τοῦρκοι θὰ ἐξέλεξαν ἐπώνυμα ἐκ τοῦ μεγάλου παρελθόντος τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν θεωροῦν ὡς τὴν κοιτίδα των.

Δύσκολα δύναται νὰ εὑρεθῇ ἄνθρωπος φιλόλογος, ὁ ὁποῖος νὰ

ἀρνηθῇ, ὅτι γλῶσσαν πλουσίαν καὶ ἐπαρκῆ διὰ τὴν ἀνωτέραν ζωὴν ἀπεκτήσαμεν τάχιστα μετὰ τὴν ἐλευθερίαν μας οἱ Ἕλληνες, μόνον διότι ἐπεκράτησεν ἡ καθαρεύουσα καὶ αἱ ἰδέαι τὰς ὁποίας ὑπηρέτει. Ἂν μία μερὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐν τῷ ζήλῳ της ὑπερέβη τὸ ὀρθὸν ὅριον, τοῦτο εἶναι βεβαίως σφάλμα. Πολὺ καιριώτερον ὅμως εἶναι τὸ σφάλμα τῆς ἀντιθέτου παρατάξεως, οἱ ζωηρότεροι τῆς ὁποίας ὀπαδοὶ μὴ θέλοντες νὰ σκεφθοῦν ἱστορικῶς ἐκήρυξαν πόλεμον τυφλὸν κατὰ τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναντιρρήτως ὀφείλεται ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη, τῆς ὁποίας δὲ αἱ ὑπηρεσίαι θὰ χρειάζωνται ἐφόσον θὰ ὑπάρχῃ Ἑλλάς. Ἐκαλλιέργησαν πρῶτον τὸ μῖσος κατ᾿ αὐτῆς καὶ ἐσκόρπισαν κατόπιν εἰς τὸ γλωσσικὸν καθεστὼς τῆς ἀτυχοῦς μας χώρας ἀπερίγραπτον ἀκαταστασίαν καὶ ἀναρχίαν. Ἐκλόνισαν πᾶσαν πίστιν, προτοῦ αὐτοὶ δυνηθοῦν νὰ δημιουργήσουν κάτι ἰδικόν των. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὸ γεγονός, ὅτι «αὐτοὶ» δὲν σημαίνει τίποτε εἰς τὴν περίστασιν τῆς γλώσσης, τῆς ὁποίας κυρίαρχον εἶναι μόνον τὸ Ἔθνος καὶ ὁ Λαός, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε μόνον νὰ χειραγωγῆται, ἔστω καὶ νὰ ποτίζεται μὲ τὴν διδασκαλίαν ἢ προπαγάνδαν των, ὅπως θέλετε, ὄχι ὅμως καὶ νὰ τίθεται ἐνώπιον γλωσσικῶν πραξικοπημάτων. Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἔπραξαν ταῦτα ἀμεθόδως καὶ προώρως ὑπῆρξαν δι᾿ ἐμὲ ἀπὸ γλωσσικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς ἀπόψεως ἀπὸ τὰ πλέον φθοροποιὰ πνεύματα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Χωρὶς ἴσως νὰ τὸ θέλουν, χωρὶς κἂν νὰ τὸ ὑποψιάζωνται, μαζὶ μὲ τὴν γλωσσικὴν ἐπροξένησαν καὶ τὴν διανοητικὴν ἀναρχίαν καὶ ἐξήπλωσαν ἀμάθειαν, διὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ κοκκινίζωμεν ἔναντι τῶν παρελθουσῶν δύο καὶ τριῶν γενεῶν.

***

Ἐδῶ ἐφθάσαμεν εἰς ἓν ἀπὸ τὰ σπουδαιότατα ζητήματα, περισσότερον ἴσως παρὰ κάθε ἄλλο ἀλληλένδετον πρὸς τὸν θόρυβον τῆς Δίκης τῶν τόνων. Εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ κυριώτερα ζητήματα, τὰ ὁποῖα μὲ ἔπεισαν ὅτι ὀφείλομεν νὰ ἀναμειχθῶμεν εἰς τὸ ἄχαρι αὐτὸ θέμα ὅσοι αἰσθανόμεθα ὅτι ἔχομεν κατ᾿ ἐπάγγελμα καθῆκον. Θέλω νὰ πιστεύσω, ὅτι πάντες εἰς τοὺς γλωσσικοὺς ἀγῶνας ἔχομεν ἁγνοὺς καὶ ἱεροὺς σκοπούς. Ὡς πρὸς τὰ μέσα ὅμως, ὅταν κανεὶς συλλογισθῇ ὅτι ἐρρίφθη τὸ Ἔθνος εἰς τὴν ἀγραμματωσύνην διὰ σειρᾶς μέτρων καλῶς ὑπολογισθέντων, καὶ ὅτι τώρα ἠγέρθη τόσον ἀπροσδόκητος ὁ θόρυβος ἐπ᾿ εὐκαιρίᾳ τῆς δίκης τῶν τόνων, τότε ἄγεται νὰ πιστεύσῃ ὅτι σκοτία τις, ἀλλὰ μεγάλη δύναμις δρᾷ, ἡ ὁποία ἐνόμισε τὴν περίστασιν κατάλληλον διὰ νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὸ ψυχικὸν μαρτύριον (ἔστω καὶ μὴ ὁμολογούμενον) τῆς παρούσης γενεᾶς, τῆς καταδικασθείσης νὰ γράφῃ γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν δὲν

γνωρίζει. Ὅταν βλέπωμεν δίκην ἐξελιχθεῖσαν εἰς τὸν ἀνώτατον δυνατὸν θεατρικὸν τόνον καὶ νεαροὺς δικηγόρους ἢ ἰατροὺς πρωτοστατοῦντας εἰς καθιέρωσιν νέας γλώσσης, τότε δυνάμεθα πλέον νὰ ὁρκισθῶμεν, ὅτι ὑπάρχουν κάποιοι ποὺ μὲ μέθοδον καὶ σύστημα ἐκμεταλλεύονται τὸν λαὸν καὶ τὴν ἄγνοιάν του διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὰ ἀποτελέσματά των. Εἶναι ἡ μέθοδος τῶν στρατηγῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι μετεχειρίσθησαν ἐπωφελῶς τὸν λαϊκὸν φανατισμὸν καὶ τὴν λαϊκὴν ψυχολογίαν.

Δι᾽ αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιμείνωμεν εἰς τὸ ζήτημα τῶν κινδύνων, τοὺς ὁποίους συνεπάγεται διὰ τὸ Ἔθνος ἡ τοιαύτη τακτική. Εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθοῦν ἐδῶ μερικὰ πράγματα, διότι δὲν εἶναι εὔκολον εἰς ὅλους νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὸ χάος ποὺ γεννᾷ εἰς τὰς κοινωνίας ὁ παραμερισμὸς τῆς κλασσικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ πρὸ παντὸς ἡ ἀκαταστασία εἰς τὴν γλῶσσαν.

Τὰ ζητήματα ταῦτα ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι καὶ δι᾽ ἄλλον λόγον δυσάρεστα εἰς τὴν συζήτησιν. Ἴσως λόγῳ κακῆς χρήσεως ἢ ὑπερβολικῆς ἐξογκώσεως τῶν πραγμάτων εἰς τὸ παρελθόν, μόλις δοκιμάσῃ τις τώρα νὰ τὰ θίξῃ, ἀκούει ἐντονωτέρας παρὰ ποτὲ τὰς διαμαρτυρίας, ὅτι δῆθεν ἐπισείονται ἀνύπαρκτα μορμολύκεια ἢ ὁ «μπαμπούλας» ἢ δὲν γνωρίζω τί ἄλλο, ἐν ὀνόματι τῆς πατρίδος καὶ τῆς γλώσσης.

Ἐν τούτοις τὰ βαθύτερα ἀποτελέσματα τῆς γλωσσικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς ἀναρχίας ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος εἶναι τόσον ὀλέθρια, ὅσον καὶ ἀναμφισβήτητα, ἀλλ᾽ εἶναι κάπως δύσκολον νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ ἀμέσως καὶ ταχέως. Μόνον ἄνθρωποι οὐχὶ τυχαῖοι, κατατρίψαντες δὲ καὶ τὸν βίον εἰς τὰ ζητήματα αὐτά, εἶναι δυνατὸν νὰ τὰ διαγράψουν ἐπαρκῶς καὶ μὲ τὸ ἀνάλογον κῦρος. Θὰ ἀναφέρω διὰ τοῦτο μερικὰ ἀπὸ τὰ διδάγματα ἀνθρώπων, ὅπως ὁ Spengler καὶ ὁ Wilamowitz, ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος τῆς φιλολογικῆς μορφώσεως τοῦ αἰῶνος μας, ὁ ὁποῖος μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁμιλεῖ καὶ ὡς ἄλλος Νέστωρ ἐν ὀνόματι τριῶν γενεῶν ἐπιστημονικῆς καὶ διδακτικῆς ἐμπειρίας (Ἦτο ἀκριβῶς 80 ἐτῶν ὅταν τὰ ἔγραφε).

Σκοπὸς τοῦ σχολείου εἶναι νὰ μεταδώσῃ ὡρισμένον ποσὸν γνώσεων χρησίμων μὲν εἰς τὴν ζωήν, ἂν ὁ ἀποφοιτῶν πρόκειται νὰ ριφθῇ ἀμέσως εἰς τὴν βιοπάλην, ἀρκετῶν δὲ διὰ νὰ ἐποικοδομήσῃ τὴν περαιτέρω μόρφωσίν του ἂν πρόκειται νὰ φοιτήσῃ εἰς ἀνωτέρας σχολάς.

Τελευταίως, ἰδιαίτατα μετὰ τὸν πρῶτον Παγκόσμιον πόλεμον, παρετηρήθη πανταχοῦ τάσις στροφῆς τῆς παιδείας πρὸς πρακτικωτέρας κατευθύνσεις. Ἡ ὑπέρογκος μηχανικὴ πρόοδος τοῦ αἰῶνος μας ἔφερε τὸν περιορισμὸν τῶν κλασσικῶν μαθημάτων εἰς ὄφελος τῶν πρακτικῶν,

εἰσήχθησαν δὲ καὶ πολλὰ νέα ἐκ τῆς πρακτικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς κατευθύνσεως. Δὲν προτίθεμαι βεβαίως νὰ εἰσέλθω ἀπρόσκλητος εἰς τὰ μεγάλα ταῦτα προβλήματα. Ἴσως ἡ πρακτικὴ ἄποψις ἔχει τὸν λόγον της εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα, ὅταν πρόκειται νὰ ἀποφοιτήσουν διὰ παντὸς ἐξ αὐτῶν οἱ μαθηταί. Ὅταν ὅμως πρόκειται νὰ φοιτήσουν εἰς τὸ γυμνάσιον, ἔστω καὶ διὰ νὰ συνεχίσουν τὰς σπουδάς των εἰς τὰ πολυτεχνεῖα, ἐμπορικάς, γεωπονικὰς καὶ οἱασδήποτε ἄλλας σχολάς, πλὴν τοῦ πανεπιστημίου, εἶναι ζήτημα μέγα ἂν θὰ εἶναι πρὸς ὄφελός των ὁ περιορισμὸς τῶν κλασσικῶν μαθημάτων εἰς τὸ γυμνάσιον, ὡς γίνεται εἰς τὰ λεγόμενα πρακτικὰ ἐκπαιδευτήρια.

Κακῶς θεωρεῖται, ὅτι καὶ τὸ γυμνάσιον ὀφείλει νὰ δώσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ποικιλωτέρας γνώσεις. Ὕψιστος σκοπὸς τῆς γυμνασιακῆς ἐκπαιδεύσεως πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ὄχι ποσόν, ἀλλὰ ποιὸν γνώσεων καὶ μόρφωσις ἀνθρώπου, ἱκανοῦ νὰ ἀποκτήσῃ μόνος του ὅτι τοῦ χρειάζεται κατόπιν διὰ τὴν τελειοποίησίν του καὶ ὡς ἐπιστήμονος καὶ ὡς ἀνθρώπου. Πρέπει δηλαδὴ νὰ μάθῃ νὰ ἐργάζεται μόνος του, νὰ ἀποκτήσῃ τὴν τάξιν καὶ πειθαρχίαν τοῦ πνεύματος τὴν ἀπαραίτητον πρὸς πρόοδον εἰς τὴν ζωήν. Πρέπει νὰ ἀποκτήσῃ ἠθικὰς ἀρχὰς διὰ τὸν βίον του, νὰ λάβῃ θέσιν στερεὰν τὸ ἐσωτερικόν του ἐγὼ ἔναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Κόσμου, τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Πλησίον, μὲ μίαν λέξιν ν' ἀποκτήσῃ δι' ὅλον του τὸν βίον ἐκείνην τὴν σταθερὰν καὶ βασικὴν ἐσωτερικὴν ὀντότητα, τὴν «κοσμοθεωρίαν» του, δι' ἧς ἐφ' ὅσον ζῇ θὰ πολιτευθῇ ἔναντι τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν συνανθρώπων.

Ἂν ταῦτα συμβοῦν, τότε εἴτε ἰατρὸς γίνῃ εἴτε μηχανικός, ἔμπορος, τραπεζίτης, στρατιωτικὸς καὶ ὅτι δήποτε ἄλλο, ἔχει μὲν τὴν δύναμιν νὰ προσδώσῃ ἔξωθεν εἰς τὸ πνεῦμα του ὅτι τοῦ χρειάζεται, ἀποτελεῖ δὲ συγχρόνως καὶ μέλος τῆς κοινωνίας ἰδεῶδες. Ἄθροισμα πολλῶν τοιούτων ἀνθρώπων ἀποτελεῖ τὰς κοινωνίας τῶν προηγμένων ἐθνῶν, ὅπου τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἠθικῶς ζῆν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἵσταται πολὺ ὑψηλότερα ἢ εἰς ἀπαίδευτα ἔθνη.

Λοιπόν, τὴν τοιαύτην συγκρότησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον δὲν δύναται νὰ τὴν δώσῃ παρὰ μόνον ἡ κλασσικὴ μόρφωσις καὶ ἰδιαιτέρως ἡ καλὴ σπουδὴ τῶν δύο ἐκείνων γλωσσῶν, τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς, τὰς ὁποίας τόσοι ξένοι μεταρρυθμισταὶ ὁμοῦ μὲ μερικὰς ἐκλεκτὰς κεφαλὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα θεωροῦν ὀχληρὸν φόρτον τῆς παιδείας.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς γλωσσικὰς καὶ γραμματικὰς σπουδὰς ἀπαραίτητος εἶναι καὶ ἡ σπουδὴ τῶν μαθηματικῶν. Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι φανερόν, καὶ ἐν τούτοις εἶναι ἀναμφισβήτητον,

ὅτι ἀπὸ ὅλας τὰς ποικίλας γνώσεις προτιμοτέρα εἶναι ἡ σπουδὴ τῶν τριῶν αὐτῶν παραγόντων, οἱ ὁποῖοι πειθαρχοῦν καὶ ἀκονίζουν μαζὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ προδιαθέτουν πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν διανόησιν, ἥτις εἶναι ὁ ἀσφαλὴς γνώμων τῆς ὑψηλοτέρας ζωῆς. Ἡ περαιτέρω ἄσκησις τῆς φιλοσοφίας εἶναι κατόπιν εὐχερὴς καὶ οὕτω ὁ ἐπιστήμων καὶ ὁ ἐπαγγελματίας κέκτηται τὰ ἐφόδια, τὰ ὁποῖα τὸν ἀνυψώνουν εἰς συντελεστὴν τῆς εὐγενεστέρας κοινωνίας.

Παραμέλησις τῆς ἀνωτέρω ἀγωγῆς εἰς ὄφελος πρακτικωτέρων γνώσεων ἔφερε καὶ φέρει ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Πόσους ἀκούομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καθημερινῶς (καὶ ἀνωτάτους ἀκόμη ἐκπαιδευτικοὺς) νὰ μᾶς λέγουν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ καταργηθοῦν τοὐλάχιστον τὰ Λατινικά. Ἡ διδασκαλία των ἀπέφερεν ἤδη τοὺς καρπούς της, ἂν μεταξὺ ἄλλων κρίνωμεν καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς πρὸ ἡμερῶν ἠκούσαμεν, ὅτι οἱ ἀρειμάνιοι μικροὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἀχιλλέως διωργάνωσαν καὶ ἀπεργίαν εἰς τὴν ἐρίβωλον Φθίην διὰ νὰ καταργήσουν de facto τὰ Λατινικά. Καὶ ἐν τούτοις ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι τὸ καταλληλότατον ὑπάρχον μέσον πρὸς πειθάρχησιν τοῦ πνεύματος καὶ πρὸς ἄσκησιν εἰς τὸ ἐκφράζεσθαι. Τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ θέματα (ὁ τρόμος οὗτος τῶν φοιτητῶν μας), ἤτοι ἡ ἱκανότης νὰ ἐκφράζωνται καὶ μεταφέρωνται τὰ διανοήματα ἀπὸ τῆς μιᾶς γλώσσης εἰς τὴν ἄλλην, εἶναι τὸ μόνον μέσον πρὸς ἀπόκτησιν γλωσσικῆς καιριότητος καὶ ἀκριβείας. Χάριν αὐτῶν πρέπει ἀδιστάκτως νὰ παραμελήσωμεν τὰς ποικίλας γνώσεις, αἱ ὁποῖαι, παρὰ τὴν ἐπιφανειακήν των στιλπνότητα, διαφθείρουν καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ σχολείου. Ἀντὶ τούτου ὅμως ἀκούομεν, ὅτι ἀπήργησαν καὶ οἱ νεαροὶ βλαστοὶ δύο γυμνασίων τοῦ Παγκρατίου, ζητοῦντες τὴν κατάργησιν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀρχαίων ἀπὸ μεταφράσεις. Τί θαυμάσιον μάθημα πρωτοπορείας ἐξ Ἑλλάδος διὰ τοὺς καθυστερημένους Εὐρωπαίους ! Βλέπετε ποίους κινδύνους δύνανται νὰ φανερώσουν τὰ κηρύγματα τῶν ἀνθρώπων, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωκε τὰ ὅπλα ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας.

Ἰδοὺ τί λέγει περὶ τῆς παλαιᾶς καλῆς παιδείας ὁ Wilamowitz, εἰς ἐποχὴν (1928) κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν εἶχε παραμεληθῆ τὸ κλασσικὸν γυμνάσιον. Θὰ τὰ ἀναφέρω αὐτολεξεί, διότι ἀποτελοῦν τὸ μαστίγωμα καὶ τῆς ἰδικῆς μας πολὺ χειροτέρας ἐκπαιδευτικῆς ἀναρχίας, καὶ διότι μὲ ἀπαλλάσσουν τοῦ κόπου νὰ χρησιμοποιήσω ἰδικά μου λόγια, τὰ ὁποῖα εἰς πολλοὺς θὰ ἐφαίνοντο ἄδικα καὶ σκληρά :

«*Μὲ τὰ Λατινικὰ καὶ τὰ μαθηματικὰ ἐμόρφωνε τὸ σχολεῖον τὰ παιδιά του, τὰ ἄλλα ἀπέναντι τούτου ἦσαν ἀσήμαντα. Ἡ μονομέρεια*

αὐτὴ σήμερον δυνατὸν νὰ προκαλῇ τρόμον· Δι᾽ αὐτὸ οἱ διάφοροι εἰσήγαγον τοῦτο καὶ ἐκεῖνο εἰς τὰ σχολικὰ προγράμματα, ἐπειδὴ δυνατὸν νὰ εἶναι ὠφέλιμον, ὥστε πρέπει ὁ μαθητὴς σήμερον νὰ μανθάνῃ περίπου τὰ πάντα. Φυσικὰ κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπον συμβαίνει, ὥστε ὁ γνήσιος σημερινὸς τελειόφοιτος τοῦ γυμνασίου νὰ γίνεται ὁ Μαργίτης τῶν Ἑλλήνων, περὶ τοῦ ὁποίου ἐπλάσθη ὁ στίχος, ὅτι πολλὰ μὲν ἠπίστατο ἔργα, κακῶς δὲ ἠπίστατο πάντα... Εἴχομεν μάθει νὰ ἐργαζώμεθα, νὰ ἐργαζώμεθα αὐτοτελῶς, εἴχομεν μάθει νὰ σκεπτώμεθα, μὲ τὸ νὰ μανθάνωμεν τὶ καὶ πῶς ἐσκέφθησαν οἱ ἄλλοι, κυριώτατα διὰ τῆς μετατροπῆς τῆς σκέψεως ἀπὸ τῆς μιᾶς γλώσσης εἰς τὴν ἄλλην. Δὲν μᾶς ἐζητεῖτο νὰ καταλάβωμεν πράγματα, διὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἤμεθα ἀκόμη ὥριμοι, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ καταλαβαίνωμεν πλήρως ὅ τι μᾶς προσεφέρετο. Ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ καταφλυαρήσῃ καὶ νὰ ψωμίσῃ μὲ μερικὰ πράγματα ἀπὸ Πλατωνικὴν καὶ Καντιανὴν φιλοσοφίαν, δημόσιον βίον καὶ πολιτεύματα, εἰ δυνατὸν μὲ οἰκονομίαν, αἰσθητικὰς θεωρίας, καὶ νὰ προσφέρῃ ὤνιον μίαν ἢ ἀκόμη καὶ περισσοτέρας κοσμοθεωρίας. Μὲ αὐτὸν ὅμως τὸν τρόπον προσφέρει ἄπεπτον τροφήν, διδάσκει νὰ εὐχαριστούμεθα μὲ πράγματα κατὰ τὸ ἥμισυ νοητά, νὰ φλυαρῶμεν κατόπιν καί, ὅπερ τὸ χειρότερον, νὰ ἐκλαμβάνωμεν τὴν φλυαρίαν μας ὡς σκέψεις.

Τοιούτου εἴδους μόρφωσις εἶναι τότε μόνον νοητή, ὅταν ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ ἀναθρέψῃ δημοσιογράφους καὶ κοινοβουλευτικοὺς ἄνδρας, ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων τὸ ἐπάγγελμα εἶναι νὰ κρίνουν περὶ πραγμάτων ᾽ποὺ δὲν καταλαβαίνουν·

Ἀπὸ τὴν μόρφωσιν τῆς Νεότητος, ἡ ὁποία ἄλλοτε ἐστηρίζετο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ἀποκλίνομεν τώρα πρὸς τὴν ῥητορικὴν τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὁποία εἶναι εἷς ἐκ τῶν κυρίων ὑπαιτίων τῆς ἀφανίσεως τοῦ πολιτισμοῦ. Τότε ἐμάνθανον ἀκόμη τουλάχιστον νὰ ὁμιλοῦν. Τί ὅμως ἀνατρέφει τὸ σημερινὸν Μαργιτικὸν σχολεῖον, τοῦτο μόνον μὲ μίαν χυδαίαν λέξιν δύναται νὰ δηλωθῇ εὐστόχως : Σοφοχέστακας ἀνατρέφει». (1)

«Περαιτέρω τονίζει ὁ κορυφαῖος οὗτος φιλόλογος τῶν τελευταίων

---

(1) Ὁ Wilamowitz μεταχειρίζεται τὴν λέξιν Klugscheisser, χεζολόγιος ἢ κοπρόσοφος. Μετεφράσθη ὅπως μετεφράσθη ἐδῶ, ἵνα ἀποδώσῃ καλύτερον τὴν ἔντονον ἔννοιαν ποὺ ἐπιδιώκει. Ὁ Ἀμμιανὸς διὰ παρετυμολογίας μιᾶς Ὁμηρικῆς λέξεως χρησιμοποιεῖ τὰς αὐτὰς ἐννοίας εἰς ἓν ἐπίγραμμα τῆς Παλατινῆς ἀνθολογίας :

Κύλλος καὶ Λεῦρος δύο Θεσσαλοὶ ἐγχεσίμωροι,
Κύλλος δ᾽ ἐκ τούτων ἐγχεσιμωρότερος.

γενεῶν τὴν ἠθικὴν καταστροφήν, τὴν ὁποίαν τοιούτου εἴδους μόρφωσις ἀπεργάζεται :

«Ἀλλὰ πελώριοι εἶναι οἱ ἠθικοὶ κίνδυνοι. Ἂν καὶ 18 ἐτῶν, δὲν ἔχει ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος καμμίαν κοσμοθεωρίαν, ἀλλοίμονον δέ, ἂν πείθῃ τὸν ἑαυτόν του, ἂν νομίζῃ ὅτι εἶναι ἕτοιμος».

Ὅταν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος μας ἐπρόκειτο εἰς τὴν Γερμανίαν νὰ προσεγγίσουν τὰ πρακτικὰ πρὸς τὰ κλασσικὰ γυμνάσια καὶ νὰ διδάσκωνται «Ἑλληνικὰ ἢ Ἀγγλικά», δικαίως ἐθεωρήθη ὅτι τὸ κλασσικὸν γυμνάσιον εὑρίσκεται ἐν κινδύνῳ. Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας συνεκάλεσε συνέδριον, ὅπου ὁ μέγιστος φιλόλογος καὶ ὁ μέγιστος θεολόγος τοῦ αἰῶνος ἔσωσαν τὴν κατάστασιν, ὁ Wilamowitz καὶ ὁ Harnack: «*Ἄνευ τῶν Ἑλληνικῶν χάνεται ἡ Γερμανικὴ μόρφωσις, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν, καὶ ὄχι μόνον ἡμεῖς, τὸ πνευματικὸν μεγαλεῖον τοῦ 19ου αἰῶνος*».

Ἐξόχως χαρακτηριστικὰ εἶναι δύο γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ πρῶτος, διότι τὰ βλέπομεν καὶ ἐδῶ νὰ ἐξελίσσωνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας. Πρῶτον, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἐσώθη, ὄχι κυρίως ἀπὸ τὸ συνέδριον, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε διακοσμητικὴ μάχη λόγων, ἀλλὰ ἀπὸ ἐνεργείας τῶν δύο ἀνδρῶν ἀπ᾿ εὐθείας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον. Δεύτερον, ὅτι τὴν πραγματικὴν μόρφωσιν ἐδίψων τότε, καὶ ἐκεῖ καὶ εἰς ἄλλας χώρας, αἱ ἐργαζόμεναι τάξεις τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων, ἐνῷ ὑπὲρ τῆς Ἀγγλικῆς καὶ κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς εἶχον κηρυχθῆ οἱ μισομορφωμένοι τῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ οἱ εὔποροι ἀστοί, οἱ ὁποῖοι «*μόνον τὸ χρηματικὸν κέρδος καὶ τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ-Γαστρὸς ἀναγνωρίζουν*».

Ἰδοὺ πῶς ἀντιλαμβάνεται τὴν ἐκ τῶν Λατινικῶν ὠφέλειαν καὶ ὁ Spengler καὶ τί φρονεῖ ὅτι ὀφείλει εἰς αὐτὰ ὁ Γερμανικὸς λαός, τὸν ὁποῖον προσπαθεῖ νὰ συγκρατήσῃ εἰς τὰ παλαιά του θέσμια μετὰ τὸ 1918 καὶ εἰς τοῦ ὁποίου τὴν συντριβὴν ἔβλεπε τὴν Untergang des Abendlandes:

«Εἰς τὴν ριζικὴν σπουδὴν τῆς Λατινικῆς εἰς τὰ γυμνάσια, διαρκοῦντος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὀφείλει ἡ Γερμανία περισσότερον παρ᾿ ὅτι φαντάζεται: Τὴν πνευματικήν της πειθαρχείαν, τὸ ὀργανωτικόν της τάλαντον, τὴν τεχνικήν της πρόοδον. Ἡ διὰ πολυετοῦς, καθημερινῆς σχολαστικῆς συνηθείας τῆς μετατροπῆς τῆς σκέψεως εἰς τὴν πειθαρχικωτάτην τῶν ὑπαρχουσῶν γλωσσῶν ἀποκτηθεῖσα ἱκανότης τοῦ ἐργάζεσθαι πνευματικῶς εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἔφερε τὰ ἀποτελέσματά της ὡς κληρονομικὴ παράδοσις εἰς ἐπιστημονικὰ ἐργαστήρια, ἐργοστάσια καὶ ἐμπορικὰ γραφεῖα, ἀκόμη καὶ δι᾿ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐμεγάλωσαν ἐπαγγελματικῶς εἰς τὴν παράδοσιν, ἄνευ τῆς ἀμέσου ταύτης προπαιδείας. Θεωρῶ τὸν πυ-

ρῆνα τοῦτον τῆς πνευματικῆς μας κατευθύνσεως πλέον ἀπαραίτητον σήμερον παρὰ ποτέ· Ἀπὸ τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀντικατασταθῇ, οὔτε καὶ ἀπὸ τὴν ἐντελῶς μηχανικὴν νοοτροπίαν τῶν μαθηματικῶν. Πρακτικῶς μᾶς ἐπροφύλαξεν ἀπὸ τὰς συνεπείας τῆς πνευματικῆς περιπλανήσεως τοῦ Ρωμαντισμοῦ καί, ἐὰν τυχὸν σήμερον ἤθελεν ἐγκαταλειφθῆ, ἤθελε μᾶς κατακρημνίσει ἀπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς πραγματικότητος ἐπιδόσεών μας, ἀπὸ τὰς ὁποίας κερδίζομεν τὸ ψωμί μας, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπέβημεν παγκόσμιος λαὸς χάρις εἰς αὐτὰς τὰς ἐπιδόσεις. Δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ἂν εἶναι τις καλὸς ἢ κακὸς εἰς τὰ Λατινικά. Φθάνει ποὺ εἶναι ἠναγκασμένος ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν νὰ καταπιάνεται μὲ αὐτά».

Ταῦτα μαζὶ μὲ πολλὰ ἄλλα πράγματα ἀποδίδουν εἰς τὴν κλασσικὴν μόρφωσιν ἄνθρωποι περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον ἁρμόδιοι νὰ ὁμιλήσουν. Φθάνει ἡ μόρφωσις αὕτη νὰ εἶναι πραγματικὴ καὶ οὐχὶ οἰκτρά της γελοιογραφία, ὅπως δυστυχῶς συμβαίνει εἰς τὸν τόπον ὅπου ἐγεννήθη. Ὀλιγώτεραι, ἀλλὰ συστηματικαὶ γνώσεις, ἀπαρτίζουν τὸν τέλειον ἄνθρωπον. Ὅταν αἱ γνώσεις δὲν εἶναι τακτοποιημέναι, τότε ὅσον περισσοτέρας κατέχῃ ὁ ἄνθρωπος, τόσον μεγαλυτέρα θὰ εἶναι ἡ σύγχυσίς του. (Ἑρβ. Σπένσερ).

***

Βεβαίως ἡ κατὰ γράμμα ἐφαρμογὴ τῶν ἰδανικῶν τοῦ αὐστηροῦ κλασσικοῦ γυμνασίου, ὡς παριστᾷ ταῦτα ὁ Βιλαμόβιτς, ὅστις εἶχεν ὑπ᾿ ὄψει του τὸ περίφημον σχολεῖον τῆς Pforte, σήμερον δὲν θὰ ἦτο ἡ ἀπολύτως ἐνδεδειγμένη διὰ τὴν χώραν μας. Εἶναι ἀδύνατον νὰ παρίδωμεν καὶ μερικὰς ἄλλας μαθήσεις, ἀπαραιτήτους πλέον εἰς τὸν βίον. Ὅτι ὅμως αἱ γενικαὶ γραμμαὶ τῆς τοιαύτης παιδείας εἶναι ὀρθαὶ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία.

Σήμερον ἡ αὐτενέργεια τοῦ μαθητοῦ εἰς τὸ γυμνάσιον εἶναι μηδέν, μηδὲν δὲ δυστυχῶς καταντᾷ καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἕνεκα ἐλλείψεως ὀργανισμοῦ μὲν διὰ τὸ ἵδρυμα, χρόνου δὲ διὰ τοὺς φοιτητάς. Οὗτοι ἀναγκάζονται νὰ ἀκούουν δεκάδας καθηγητῶν ἐπὶ ὅλας τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας. Διὰ τίποτε ἄλλο δὲν ἔχουν καιρόν. Ἂν ὁ καθηγητὴς θελήσῃ νὰ διδάξῃ ὀλίγην ἐπιστήμην καὶ μέθοδον τοῦ σκέπτεσθαι, ζητῶν περισσοτέραν αὐτενέργειαν ἀπὸ τοὺς φοιτητάς του, θὰ γίνῃ ἀμέσως ἀντιπαθής.

«Σύγραμμα», ἔμαθαν νὰ φωνάζουν οἱ δυστυχεῖς, οἱ ὁποῖοι συνήθισαν νὰ σιτίζωνται κυνηδὸν τὴν σοφίαν ἀπὸ μόνα τὰ διδάγματα τὰ ἐκσφενδονιζόμενα ἀπὸ καθέδρας. Νομίζουν δέ, ὅτι ἐπιστήμη σημαίνει νὰ δεθῇ ὁ καθηγητὴς ὄπισθεν ἐγχειριδίου πρακτικῶν γνώσεων, τόσων ἀκριβῶς ὅσαι θὰ τοὺς εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ νὰ πάρουν τὸ χαρτάκι των. Μὲ αὐτὰς τὰς ἀθλίας ἑτοίμους γνώσεις νομίζουν ὅτι ἔγιναν ἤδη καὶ μεγάλοι.

Ὁ νομοθέτης, πιστὸς Σάντσο ς τοῦ θλιβεροῦ αὐτοῦ πνευματικοῦ Δονκιχωτισμοῦ, στερεώνει ἀσφαλέστερα ἐπάνω των τὸ ὄνειον σάγμα τῶν οὐτιδανῶν γνώσεων, τὸ ὁποῖον εἶναι προωρισμένοι νὰ φοροῦν εἰς ὅλην τὴν ζωήν των. Ὁ καθηγητὴς δὲν δικαιοῦται νὰ ἐξετάσῃ παρὰ ὅ,τι ἐδίδαξεν, ἐπὶ ποινῇ ἀκυρώσεως τῶν ἐξετάσεων. Ὅλοι θὰ ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὸ κωμικὸν status τῶν ἐξετάσεων τοῦ 1941—42, ὁπότε μόνον ἀπὸ δύο μέχρι πέντε μαθημάτων εἶχον προφθάσει νὰ διδάξουν οἱ καθηγηταὶ ὅταν τὸ Πανεπιστήμιον ἔκλεισεν. Ἡ φιλανθρωπία τῆς Κυβερνήσεως ἐθεώρησε τὸ ἔτος κανονικῶς διανυθὲν καὶ διετάχθημεν νὰ διεξαγάγωμεν τὰς ἐξετάσεις. Ὡρίσαμεν οἱ πλεῖστοι τῶν καθηγητῶν ὕλην τινά, ἀλλ' ἄπειρα ὑπῆρξαν τὰ διαβήματα φοιτητῶν καὶ καθηγητῶν πρὸ τῆς κωμικῆς ταύτης καταστάσεως τοῦ νὰ ἐξετάσωμεν εἰς τρία μόνον μαθήματα, ὡς τὸ γράμμα τοῦ νόμου ὥριζε. Πλεῖστοι φοιτηταὶ ἀπεδείχθησαν νομοταγέστατοι καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσουν, διατὶ παραβιάζονται οἱ νόμοι. Ὁ λόγος τὸ ἔφερε κάποτε, νὰ ἐρωτήσω τελειόφοιτον τῆς Φιλολογίας τίς ἦτο ὁ Μωϋσῆς. Μοῦ ἀπήντησεν ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ, ὅτι δὲν ἔτυχε ποτὲ νὰ ἀκούσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου καὶ ἀντηρώτησε μὲ ἀπορίαν, ἂν εἶχα σκοπὸν νὰ ἐξετάσω τοιαῦτα πράγματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἔξω τῆς διδαχθείσης ὕλης.

Ἐν τούτοις εἰς τὰ Γερμανικὰ γυμνάσια τοῦ καλοῦ καιροῦ ἡ κάθε γυμνασιακὴ τάξις ἐλάμβανεν ὕλην οἰκιακῆς ἐργασίας καὶ ὁ μαθητὴς ἦτο ὑποχρεωμένος εἰς τὸ τέλος τῆς σχολικῆς περιόδου νὰ ἔχῃ μελετήσει μόνος του τόσα μαθηματικά, ὅλην τὴν Ἰλιάδα, μίαν τραγῳδίαν τοῦ Σοφοκλέους, τὰς ᾠδὰς τοῦ Ὁρατίου, τὰς ᾠδὰς ἀκόμη τοῦ Πινδάρου. Ἄφθονοι ἐργασίαι Λατινιστὶ καὶ σύνθεσις ποιημάτων εἰς ὅλα τὰ μέτρα ἦσαν πρᾶγμα συνηθέστατον. Εἰς αὐτὰ κυρίως, ὅπως τὸ τονίζει καὶ ὁ μέγας Βιλαμόβιτς, ὠφείλετο ἡ ἀπόκτησις τῆς γνώσεως τῶν δύο κλασσικῶν γλωσσῶν, ἡ ἄφθαστος ὠφέλεια ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, τὸ γεγονὸς ὅτι τοιοῦτοι μαθηταὶ εὕρισκον κατόπιν πολὺ χαμηλὸν τὸ ἐπίπεδον ὡρισμένων πανεπιστημιακῶν μαθημάτων.

Τὸ τί κάμνουν σήμερον τὰ γυμνάσιά μας καὶ τί κατορθώνει βάσει τοῦ ἀποστελλομένου ὑλικοῦ τὸ Πανεπιστήμιον εἶναι πολὺ γνωστόν. Ἡ παρελθοῦσα ὅμως γενεά, τῆς ὁποίας ἡ σχολικὴ διαπειθάρχησις ἦτο κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὸ ὕψος της, ἔτι δὲ περισσότερον ἡ προπαρελθοῦσα, δὲν ἦσαν εἰς τὰ φοβερὰ χάλια τῆς παρούσης. Ἐξ αὐτῶν καὶ μόνων πηγάζουν οἱ ἐπιστήμονες παντὸς κλάδου, οἱ δικαστικοί, οἱ δημοσιογράφοι καὶ οἱ λόγιοι περιωπῆς ποὺ μᾶς ἀπομένουν.

Τὴν ἑρμηνείαν θὰ ἀναζητήσωμεν εἰς μικρὰν μόνον μοῖραν ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ τὰς ἐθνικὰς ἀνωμαλίας. Οἱ κύριοι αἴτιοι εἶναι οἱ γλωσσικοὶ καὶ ἐκπαιδευτικοί μας μεταρρυθμισταί, οἱ ὁποῖοι φέρουν καὶ τὴν φοβερὰν εὐθύνην. Ἡ εὐθύνη αὕτη ἔναντι τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας εἶναι ἐγκληματική. Αἱ λέξεις εἶναι δριμεῖαι, ἀλλὰ καὶ τὸ κακὸν εἶναι στυγερόν. Δὲν θέλω νὰ εἴπω ὅτι ὑπῆρξαν ἀπάτριδες οὔτε κακῆς θελήσεως ἄνθρωποι. Οἱ σκοποί των πιθανὸν νὰ ἦσαν ἅγιοι, ἀλλὰ δὲν κρημνίζει κανεὶς τόσον ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ θεμέλια τίποτε ὀλιγώτερον παρὰ

τῆς Ἐθνικῆς ὑποστάσεως. Παρασυρθέντες ἀπὸ ἀνισόρροπα κηρύγματα, ἐπίστευσαν ὅτι ἡ δημοτικὴ ἐπικρατοῦσα θὰ μᾶς μετέβαλλεν ὅλους εἰς μεγαλοφυΐας καὶ ὅτι ἡ καθαρεύουσα ἦτο ὁ νεκροθάπτης τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως. Διὰ συνεχοῦς δημοκοπίας παρέσυρον πολλοὺς καὶ ἐπέτυχον πολιτικὴν ὑποστήριξιν, μὲ τὴν ὁποίαν εἰσήχθη ἡ δημοτικὴ εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα. Σφάλμα ὀλέθριον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ὅπως καὶ τὸ ἐκαυχήθησαν, εἶχον κερδίσει τὸ ζήτημά των. Τὰ παιδιὰ εὑρεθέντα μεταξὺ διπλῆς γλώσσης καὶ διπλῆς γραμματικῆς κατήντησε νὰ «*σιχαθοῦν τὴν καθαρεύουσα*». Δυστυχῶς (καὶ τοῦτο θέλω νὰ πιστεύω ὅτι δὲν τὸ ὑπώπτευον οἱ μετορρυθμισταὶ) ἐτυφλώθησαν καὶ διανοητικῶς καὶ κατεδικάσθησαν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀκυβερνησίαν, τὴν ὁποίαν σήμερον ἡμεῖς οἱ διδάσκαλοί των ἀτενίζομεν μὲ τρόμον.

Τὴν δημοτικήν, γλῶσσαν αὐτοδίδακτον καθὸ μητρικὴν καὶ τρόπον τινὰ φυσιολογικῶς περιλαμβανομένην ἐντὸς τῆς καθαρευούσης, δὲν τὴν ἔμαθον καλύτερον ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς παλαιοὺς ποὺ δὲν τὴν ἐδιδάχθημεν, ἀπέμαθον ὅμως τὴν μόνην γλῶσσαν, ἡ ὁποία πρὸς τὸ παρὸν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ πειθαρχήσῃ τὸ πνεῦμα καὶ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ζωήν μας καὶ ὡς ἀτόμων καὶ ὡς ἔθνους.

Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς σαθρότητος τῶν ἐπιστημονικῶν μας ἐφοδίων, ὅταν ἐκ παραλλήλου αἰσθανώμεθα τοὺς ὤμους μας τόσον Ἡρακλείους, ὥστε νὰ ἀναλάβωμεν τὰς εὐθύνας ριζικῶν πειραμάτων πρωταρχικῆς ἐθνικῆς σημασίας. Ἂν ἐμελετᾶτο νηφαλίως καὶ ἐμβριθῶς τὸ ζήτημα, ἂν ἐπεριμέναμεν ἀκόμη ὀλίγον, ἂν ἐφροντίζαμεν μὲ ὀλιγώτερον θόρυβον καὶ περισσοτέραν αὐτοθυσίαν νὰ ἐργασθῶμεν ὅλοι ἀκόμη διὰ νὰ ἀποκτήσῃ κάποιαν γραμματικὴν καὶ τυπικὴν μορφὴν ἡ δημοτική, τότε ἡ γλωσσικὴ μεταβολὴ θὰ ἐπήρχετο εἰς τὴν ὥραν της καὶ χωρὶς νὰ βλάψῃ καιριώτατα τὴν παιδείαν τοῦ Ἔθνους. Κανεὶς ἀπὸ ἡμᾶς δὲν ἀρνεῖται οὔτε τὴν ἀξίαν οὔτε τὰ δικαιώματα τῆς δημοτικῆς. Ἀρνούμεθα ὅμως καὶ ἀποκρούομεν τὰ ἐθνικῶς θανάσιμα πραξικοπήματα, ὅταν εἶναι πρακτικῶς μὲν ὀλέθρια, ἐπιστημονικῶς δὲ ἀδικαιολόγητα. Ὡς νὰ μὴ ἔφθανε δὲ ὅτι ἔγινε τότε, παρουσιάζονται σήμερον τὰ αὐτὰ φαινόμενα καὶ τὰ διανοητικὰ τέκνα τῶν αὐτῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ ζητήσουν διὰ τῶν αὐτῶν μεθόδων τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου. Ἀλλὰ τοῦ ἔργου ἢ τῆς καταστροφῆς; Ἂς μᾶς εἴπουν ἐπὶ τέλους ποῖος εἶναι ὁ κλασσικός των διὰ νὰ τσακισθῶμεν ὅπως μποροῦμεν νὰ συμμορφωθῶμεν πρὸς τὴν δημοτικήν του, διότι ὅλους βέβαια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοὺς εὐχαριστήσωμεν.

Ἀπὸ μίαν τοιαύτην κατάστασιν, ἡ ὁποία προῆλθε καὶ ἐξακολουθεῖ

νὰ τροφοδοτῆται ἀπὸ τὰ βιαστικὰ πνεύματα, εἶναι νὰ προτιμᾷ κανεὶς τὴν ἁγίαν πίστιν τῆς παρελθούσης ἐποχῆς, ἔστω καὶ ἐν μέρει ἐσφαλμένην. Τὰ σφάλματα ἀναγνωρίζονται καὶ παραμερίζονται σὺν τῷ χρόνῳ. Ἀπὸ ἐρείπια ὅμως καὶ χάος δὲν γεννᾶται εὐκόλως ἡ νέα δημιουργία.

Τὸ ζήτημα εἶναι καὶ θὰ εἶναι, νὰ μὴ μετατοπισθῇ ἡ συζήτησις ἀπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πεδίου, μεταξὺ ἀνθρώπων ὅσον τὸ δυνατὸν ἐμβριθεστέρων, εἰς τὰ λαϊκὰ στρώματα ὅπως γίνεται ἀκριβῶς σήμερον. Αἱ ἰδέαι αἱ ὁποῖαι γίνονται πίστεις εἰς τοὺς λαούς, δημιουργοῦν πλέον τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν, ὅσον καὶ ἂν εἶναι σφαλεραί. Αἱ μᾶζαι δὲν σκέπτονται, ἀπεναντίας ἀποκρούουν πᾶσαν λογικὴν καὶ πᾶσαν συζήτησιν, ὅταν ἀντιτίθεται εἰς τὰς πίστεις των. Τὰς πίστεις δὲ αὐτὰς τὰς δημιουργοῦν εἰς τοὺς λαοὺς οἱ φανατικοὶ καὶ οἱ ἀλλόφρονες. Οὕτω γεννῶνται αἱ θρησκεῖαι, αἱ κοινωνικαὶ ἰδέαι, αἱ πολιτειακαὶ κατευθύνσεις. Αὐτὰ τοὐλάχιστον μᾶς διδάσκει ἡ ψυχολογία τῶν λαῶν.

Ὅταν λοιπὸν φανατίζωνται αἱ μᾶζαι μὲ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, μὴ περιμένωμεν καμμίαν λύσιν ἐθνικῶς ἐπωφελῆ. Τὰ τρωτὰ τῆς σημερινῆς μας γλώσσης εἶναι παλαιὰ καὶ μόνον σὺν τῷ χρόνῳ θὰ διορθωθοῦν. Θὰ ἤξιζεν ἴσως τὸν κόπον νὰ ἀναλάβῃ τις τὴν μελέτην τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης μας εἰς τὰ σχολεῖα καὶ τὸν λαὸν διὰ μέσου τῶν αἰώνων τῆς ἱστορίας μας. Θὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι πάντοτε ἡ γλῶσσα μας ὑπῆρξε δύσκολος καὶ δὲν θὰ ἐξεπληττόμην, ἂν ἀπεδεικνύετο ὅτι ἡ ἀρίστη περίοδος ἀπὸ ἀπόψεως ἑνιαίας γλώσσης καὶ ἱκανοποιητικῆς ὀρθογραφίας ἦτο ἀκριβῶς ἡ τῆς παρελθούσης καὶ τῆς ἰδικῆς μας γενεᾶς. Χάρις εἰς τοὺς σχολικοὺς παπύρους, γνωρίζομεν σήμερον μὲ ἀρκετὴν λεπτομέρειαν πῶς ἐπήγαινεν ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας τῆς Ἑλληνορρωμαϊκῆς Αἰγύπτου. Ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ μόρφωσίς των εἶχε προχωρήσει μέχρι τοῦ σημείου νὰ κάμνουν ἐκθέσεις καὶ μάλιστα καὶ νὰ στιχουργοῦν, ἦσαν κατώτεροί μας καὶ ἀπὸ συντακτικῆς καὶ ἀπὸ ὀρθογραφικῆς ἀπόψεως. Ἰδοὺ ἐπὶ παραδείγματι τὸ αὐτοσχέδιον πόνημα ἑνὸς «γυμνασιόπαιδος» τῆς τότε ἐποχῆς, ὅστις εἶχε λάβει ἐντολὴν νὰ ὑμνήσῃ τὸ ἔργον τοῦ γεωργοῦ. Θὰ ἴδετε ὅτι καὶ ὀρθογραφικῶς ὑστερεῖ, καὶ ἀνυπάρκτους λέξεις περιέχει καὶ συντακτικὰ σφάλματα δεικνύει.

Μέγας γεωργὸς ἀνδραγαθημένων κατάλογος.
Δότε μοι λέγιν καὶ στίχοισι μευερτοι λέξω...
Νυκτὶ μελένῃ χορτάσμασιν ἐπιμελούμενος,
Ἐν ἅμασι ὡσαύτως τὴν ἄσκοισιν ποιούμενος...

Ὕστερα ἀπὸ δύο χιλιάδας ἔτη, βλέπομεν καὶ τοὺς σημερινοὺς δι-

δασκάλους καὶ διδασκομένους νὰ παλαίουν μὲ τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς δυσκολίας, οὐχὶ μεγαλυτέρας. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀξιοθαύμαστον συντηρητικότητα τῆς γλώσσης μας καὶ ἀποδεικνύει, ὅτι ὅλαι αἱ αἰτιάσεις κατὰ τῆς καθαρευούσης εἶναι ἀστήρικτοι. Δύσκολος θὰ εἶναι ἡ γλῶσσα μας καὶ ὡς δημοτική, διότι εἶναι ἐκ φύσεως δύσκολος. Ἀπαιτεῖ κόπον καὶ περίσκεψιν μεγίστην ἡ εὕρεσις τῆς ὀρθῆς μέσης λύσεως. Παράδοσις χιλιάδων ἐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπολακτισθῇ μὲ κανὲν πραξικόπημα, οὔτε καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογίσῃ τις τὰς συνεπείας τοιούτων πειραμάτων.

Ὅλα δὲ αὐτὰ τὰ ζητήματα τὰ γεννᾷ ἡ ἐπιστημονικὴ ἄγνοια καὶ ὁ μονάκριβος υἱός της, ὁ φανατισμός. Σήμερον τὰ πράγματα αὐτὰ τὰ λύει μὲ δέκα γραμμὰς γραμμένας ἐπὶ τοῦ ἑνὸς γόνατος ὁ κάθε ἀνυπόγραφος, ἀλλὰ ἐλπιδοφόρος νεανίας ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς Νέας Ἑστίας. Θὰ ἐνθυμεῖσθε μὲ πόσην εὐκολίαν μᾶς εἰσάγουν εἰς ἀτρομήτους νεωτερισμοὺς ποὺ θὰ εἶχον ἀποτέλεσμα νέον ζήτημα μεταγραφῶν. Φυσικὰ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κουρασθοῦν καὶ νὰ κουράσουν καὶ τὸ κοινόν των μὲ τὸ τὶ θὰ ἐγίνετο κατόπιν, ἂν αὔριον πρωὶ εὑρίσκετό τις νὰ ἐφαρμόσῃ διὰ νόμου τὸ νέον φθογγικὸν ἀλφάβητον. Εἶναι ὀχληρὸν καὶ ἑπομένως περιττόν, τὸ νὰ καθίσῃ τις νὰ σκεφθῇ τὶ θὰ ἐγίνετο ὅλη μας ἡ νεωτέρα φιλολογία, ἃς εἴπωμεν ἀπὸ τοῦ Ἐρωτοκρίτου μέχρι σήμερον, ὅλη μας ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία, αἱ Ἐγκυκλοπαιδεῖαι μας, τὰ ὁποῖα θὰ μᾶς γίνουν ἀμέσως πολὺ μακρυνότερα. Τὸ νὰ συλλογισθῇ ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μεταγραφοῦν εἰς δύο καὶ πέντε γενεάς, τὸ νὰ σταθμίσῃ μὲ ἠρεμίαν ἂν ἀξίζῃ ἡ νέα φθογγικὴ ἀλφάβητος καὶ ὅλα τὰ ἄλλα προβλήματα ποὺ θὰ γεννηθοῦν, εἶναι καὶ αὐτὰ κούρασις καὶ θὰ κουράσουν καὶ τὸ κοινόν. Ἀφοῦ τὰ λόγια κουμέρκι δὲν πληρώνουν καὶ ἀφοῦ τὰ περιοδικά μας εἶναι δι᾽ ὅλους ἀνοικτά, ἃς ἀπαιτήσωμεν νὰ πέσῃ καὶ ἡ ὀρθογραφία καὶ τὸ ἀλφάβητον ὅπως ἔπεσε καὶ ἡ καθαρεύουσα καὶ τὸ τὶ θὰ γίνῃ τὸ βλέπομεν κατόπιν!

Μήπως καὶ σήμερον πταίομεν ἡμεῖς, διότι ὅλη ἡ νεωτέρα γενεὰ ἐξαναγύρισεν εἰς τὴν ἀγραμματωσύνην τοῦ 1830; Πταίει ἁπλούστατα ἡ καθαρεύουσα. Μόνον ὅταν λείψῃ αὐτὴ θὰ «φέρουμε τὴν παιδεία κοντὰ στὸ λαό». Τὸ πολὺ πολὺ ἴσως χρειασθῇ νὰ παρακληθῇ ὁ λαὸς ἀπὸ τοὺς λαοπροβλήτους του γλωσσικοὺς κοπάνους «νὰ πυρπολήσῃ καὶ τὸ Πανεπιστήμιο» διὰ νὰ συντομεύσωμεν τὰ πράγματα.

Καὶ νὰ σκέπτεται κανείς, ὅτι ὑπάρχουν χίλιοι ἄλλοι τοιοῦτοι εἰδικοί, ὅπως ὁ ἀνώνυμος τῆς Νέας Ἑστίας! Ἀξιομακάριστοι νὰ εἶναι διὰ τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα τῆς γνώμης των. Οὔτε σκιὰ δισταγμοῦ εἰς τὰ

ρήματά των ! Ἡ ἀμφιβολία nec scire fas est omnia οὐδέποτε ἀφέθη νὰ πλησιάση τὴν μεγάλην ψυχὴν τῶν νεαρῶν αὐτῶν μαχητῶν καὶ οὔτε θὰ τολμήση ὅταν μεγαλώσουν. Οἱ ἴδιοι δὲν πταίουν εἰς τίποτε. Εἶναι, ὅπως ἀνωτέρω ἐζήτησα νὰ τὸ δείξω, τὰ ἀξιοδάκρυτα δείγματα τῆς μορφώσεως ποὺ δίδει τὸ σχολεῖον μας. Οἱ ἴδιοι δὲν πταίουν εἰς τίποτε, διότι ἐπὶ ζωῆς θὰ παραμείνουν οἱ ἐγχεσίμωροι τοῦ ἐπιγράμματος καὶ οἱ Klugscheisser τοῦ Βιλαμόβιτς, οὓς οὐδὲν ψέγειν ἀγαθοῖσι θέμις.

Ὅπως καὶ δι᾽ ὅλα τὰ ἄλλα ζητήματα, σκέπτονται οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ὅτι ἐξάπαντος εἶναι οἱ μόνοι ὀρθῶς αἰσθανόμενοι καὶ οἱ μόνοι δίκαιοι δικασταί. Ἂν ἀναγνώσετε ὅ τι ἔγραψαν οἱ διάφοροι παλαιότεροι, τὴν ἰδίαν ἐντύπωσιν θὰ ἀποκομίσετε. Καὶ τότε σᾶς ἔρχεται αὐτομάτως εἰς τὸ στόμα τοῦ Πιλάτου τὸ ἐρώτημα : Τί ἐστιν ἀλήθεια ; Καὶ δὲν θὰ δυνηθῆτε, ὅπως καὶ ἐκεῖνος, νὰ ἀποσπάσετε ἀπάντησιν. Ἐὰν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς φυλάξη κάτι ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν αὐτὴν τῆς ἀμφιβολίας, εἶναι νὰ κόψωμεν ἀνάλογον χρόνον ἀπὸ τὴν διαφωτιστικήν μας ἀρθρογραφίαν καὶ νὰ τὸν προσθέσωμεν εἰς τὰς ὥρας τῆς μελέτης μας. Τὸ τέλειον εἶναι βεβαίως ἀνέκφικτον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν. Ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ μάθωμεν ὅτι, ὅσα μελετᾷ τις περισσότερα τόσα καὶ αἰσθάνεται νὰ τοῦ λείπουν, εἶναι καὶ αὐτὸ μέγα κέρδος. Τὸ ἰδικόν μας πεπερασμένον ἔναντι τοῦ ἀπείρου τῆς γνώσεως θὰ μᾶς ἐμποιῇ τὸ ἀνάλογον δέος καὶ μάλιστα τόσον περισσότερον, ὅσον πλησιέστερα κατορθώνωμεν νὰ ἀναρριχώμεθα πρὸς τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο διὰ τῆς μελέτης καὶ τοῦ στοχασμοῦ. Δὲν θὰ εἰσερχώμεθα τότε ἀπρόσκλητοι εἰς συζητήσεις, παρὰ τὸ πολὺ μεταξὺ τῶν ὁμοίων μας,

***

Τὰ ἐπιστημονικῶς σωστὰ καὶ πρακτικῶς ἐφαρμόσιμα δίκαια τῆς ἀπόψεως τοῦ δημοτικισμοῦ εἶναι ἀναμφισβήτητα. Ἀλλὰ τὰ ἔχουν τόσον ἀμυδρὰ μέσα εἰς τὰς κεφαλάς των οἱ ἄνθρωποι τῶν ἀκράτων μεταρρυθμίσεων, ὥστε εἶναι δυστυχῶς ἀδύνατον νὰ περιορισθοῦν ἐντὸς τῶν συνετῶν ὁρίων τῆς πραγματικότητος. Ἐλάχισται ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις καὶ αὐταὶ περιορίζονται εἰς σιγήν, διότι κατὰ κανόνα οἱ μετριοπαθεῖς ἄνθρωποι οὐδέποτε φωνάζουν. Ἂς δοκιμάσωμεν νὰ διατυπώσωμεν συντομώτατα τὰς ἀπόψεις αὐτὰς κατὰ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς Γλωσσικῆς, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ Güntert (1925).

Τὸ ζήτημα τοῦ «*ὀρθοῦ*» ἢ τοῦ «*ἐσφαλμένου*» εἰς τὴν γλῶσσαν πηγάζει ἐκ τοῦ Ἀττικισμοῦ δι᾽ ἡμᾶς καὶ ἐκ τοῦ ἀποκληθέντος Ciceronianismus εἰς τὴν ἑτέραν κλασσικὴν γλῶσσαν. Εἰς τὴν πρώτην περίπτω-

σιν ὁ Ἀττικισμὸς προέκυψε κατὰ τὸν 2ὂν π. Χ. αἰῶνα ὡς ἀντίδρασις κατὰ τῶν τάσεων ἐκείνων ἐξελίξεως τῆς γλώσσης μας, αἵτινες ὠνομάσθησαν Ἀσιανισμός. Ὡς ὑπόδειγμα ὕφους ἐλήφθησαν οἱ κλασσικοὶ συγγραφεῖς τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος. Ἡ αὐτὴ τάσις κατὰ τῆς ἐξελίξεως τῆς Λατινικῆς ἐγεννήθη ἀπὸ τοῦ Καίσαρος καὶ κατόπιν, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἐπροσπάθησε νὰ κλασσικοποιήσῃ τὸ ὕφος του κατὰ παλαιότερα ὑποδείγματα. Ἔκτοτε ὁμιλοῦμεν περὶ «*ὀρθοῦ*» ἢ «*ἐσφαλμένου*» εἰς τὴν γλωσσικὴν ἔκφρασιν, τοὺς γραμματικοὺς τύπους καὶ τὴν ὀρθογραφίαν καὶ δὴ οὐ μόνον οἱ εἰδικοί, ἀπὸ τοῦ Λουκιανοῦ μέχρι τοῦ Κόντου, ἀλλὰ καὶ εὐρύτεροι κύκλοι ἐντὸς τῆς κοινωνίας.

Ταῦτα εἶναι ἱστορικὰ φαινόμενα. Ἡ γλωσσολογία ὅμως ὡς ἐπιστήμη καταλήγει εἰς συμπεράσματα ριζικῶς διαφορετικά. Μόνον σχετικὴ ὀρθότης ἢ σταθερότης ἀναγνωρίζεται εἰς τὴν γλῶσσαν, ἐντὸς ὁρίων χρονικῶς μὲν πολὺ περιωρισμένων, ἐντὸς τῆς γενεᾶς ἂς εἴπωμεν, τοπικῶς δὲ ἐπίσης περιωρισμένων ἐντὸς τῆς αὐτῆς διαλέκτου. Πραγματικὴν ὅμως ὀρθότητα ἢ σφαλερότητα ἐντὸς τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης δὲν παραδέχεται ἡ ἐπιστήμη, ὁμοίως ὡς καὶ εἰς τὴν τέχνην ἀναγνωρίζεται σήμερον ὡς ἐξέλιξις ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἐχαρακτηρίζετο ὡς παρακμὴ ἢ καὶ ἐκφυλισμός.

Παραφθορὰ γλώσσης δὲν ὑπάρχει ἐντὸς τῆς φυσιολογικῆς ἐξελίξεως. Ἂν ἡ ἀργυρὰ Latinitas ἦτο κακὴ μορφὴ τῆς χρυσῆς, τότε ὅλαι αἱ Ρωμανικαὶ γλῶσσαι θὰ ἦσαν ἀναγκαίως κακαί. Αἱ διάλεκτοι ἐπίσης δὲν θεωροῦνται ὑπὸ τῆς Γλωσσολογίας κακαί, ἀλλ᾽ ὀργανικαὶ ἐξελίξεις τῆς γλώσσης.

Ὅπως δήποτε, ὑπάρχει εἰς πᾶσαν ἐποχὴν ἡ ἀδήριτος ἀνάγκη τῆς γραφομένης γλώσσης, πρὸ τῆς ὁποίας αἱ δευτερεύουσαι μορφαὶ ὑποχωροῦν εἰς τὸ περιθώριον. Κανονικῶς ὅμως ἡ γλῶσσα ἔχει τὰ δικαιώματα, ἡ μορφὴ δηλαδὴ ἡ ὁμιλουμένη. Κατ᾽ αὐτὴν πρέπει νὰ κανονίζεται ἡ γραφομένη καὶ ὄχι τὸ ἀντίθετον.

Πᾶς τύπος, ὅστις χρησιμοποιεῖται γενικῶς εἰς τὴν γλῶσσαν, εἶναι διὰ τὴν γλωσσολογικὴν ἐπιστήμην, ὀρθός, ἔστω καὶ ἂν προσκαίρως εἶναι γραμματικὸν σφάλμα. Εἰς τὴν Γερμανικὴν ὁ τύπος ich frug (κατ᾽ ἀναλογίαν τοῦ ich trug) γραμματικῶς εἶναι σφάλμα. Ἀφ᾽ ὅτου ὅμως ἀνεγνωρισμένοι συγγραφεῖς τοῦ ἔθνους ἐκείνου τὸν μεταχειρίζονται, εἶναι γλωσσολογικῶς «ὀρθός». Ἄλλο εἶναι τὸ ζήτημα, ἂν εἶναι καὶ πρακτικός, ἐφόσον gefragen (κατ᾽ ἀναλογίαν τοῦ getragen) οὐδεὶς ἀκόμη ἀπετόλμησεν, οὕτω δὲ διὰ τὴν γραμματικὴν δημιουργεῖται ἓν ἀνώμαλον ρῆμα. Ἂν ὁ ἐπιστήμων ἐδημιούργει τὴν γλῶσσαν, θὰ ἀπέ-

φευγε τοιαῦτα πράγματα. Ὁ λογοτέχνης ὅμως, ὁ θηρεύων τὸ νέον καὶ ὁ λαός, ὁ μὴ φροντίζων διὰ τίποτε, δημιουργοῦν τὴν γλῶσσαν ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα. Ἡ γενικὴ παραδοχὴ δημιουργεῖ δικαίωμα εἰς κάθε τύπον, ἀτυχέστερος δὲ χαρακτηρισμὸς ἀπὸ τὸν ὅρον «χυδαία γλῶσσα» ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπινοηθῇ. Καμμία φυσιολογικῶς ἐξελισσομένη γλῶσσα δὲν εἶναι χυδαία.

Ἐν τούτοις ἡ αὐτὴ γλωσσολογία μᾶς διδάσκει περαιτέρω, ὅτι ἡ γραφομένη γλῶσσα ποτὲ δὲν κατορθοῦται νὰ προσαρμόζεται πλήρως πρὸς τὴν κυρίαρχον λαλουμένην. Οἱ γραμματικοὶ τύποι καὶ ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία τῆς πρώτης ποτὲ δὲν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν δευτέραν. Εἰς οἱανδήποτε στιγμὴν καὶ εἰς κάθε γλῶσσαν ὑπάρχει ἱστορικὴ ὀρθογραφία, τὴν ὁποίαν οὐδὲν φθογγικὸν ἀλφάβητον εἶναι εἰς θέσιν νὰ θεραπεύσῃ πλήρως. Ἀκόμη καὶ ἡ Γερμανικὴ γράφει Sprache, spät, ἐνῷ προφέρει Schprache, schpät.

Πλῆθος ἄλλο ἀνωμαλιῶν γεννῶνται διαρκῶς εἰς ὅλας τὰς γλώσσας, διότι, ὡς εἴπομεν, δὲν δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν πειθαρχημένην διανόησιν τῶν ἐπιστημόνων, ἀλλ' ἀπὸ τὸν λαὸν ἢ ἀπὸ σκοπίμως νεωτερίζοντα μεμονωμένα ἄτομα, τὰ ὁποῖα συμβαίνει διὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον λόγον νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν. Τὰ ἀρχικὰ αὐτὰ «σφάλματα» ὑπόκεινται ἑπομένως εἰς τὴν γραμματικὴν ἄγνοιαν, τὸ τάχος τῆς ἐκφορᾶς, τὸ ἀκουστικῶς εὐχάριστον, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ «καπρίτσιο» ἑνὸς μόνου λογίου.

Ἰδοὺ μερικὰ παραδείγματα μέσα ἀπὸ τὸ περιβάλλον ποὺ ζῶμεν αὐτὴν τὴν στιγμήν.

Ἡ λέξις λοβιτοῦρα ἐρρίφθη εἰς μίαν ψυχολογικὴν στιγμήν, σήμερον δ' ἐπεκράτησε καὶ ἔχει καὶ παράγωγα. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι παρέστη ἀνάγκη νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ λέξις εἶναι Ρουμανικὴ καὶ νὰ ἐπεξηγηθῇ καὶ ἡ σημασία της ἐν εἴδει σχολίου.

Ἀφότου ἐφηυρέθη τὸ φλίτ, ἀνέκυψαν καὶ οἱ νεολογισμοὶ φλιτάρω, φλιταδόρος, ἥκιστα βεβαίως εὔφωνοι καὶ ἀναγκαῖοι, ἀφοῦ ἡμεῖς ὡς γεωργικὸς λαὸς γνωρίζομεν τὸ ραντίζω καὶ τὴν ψεκαστῆρα, (Οὕτω, θηλυκῶς, ἀποκαλεῖται ἐν Κεφαλληνίᾳ).

Πολλάκις τὰ φαινόμενα αὐτὰ εἶναι ἄλογα καὶ αὐθαίρετα, ἀλλ' ἡ γλωσσολογία διδάσκει, ὅτι ὀρθὸν εἶναι ὅ τι γενικῶς λέγεται. Usus norma loquendi. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες διαπράττομεν ἀπὸ αἰώνων τὴν ἀλογίαν νὰ ὑπανδρευώμεθα. Ὅσοι ἀκούουν «παρανόμους ἐκπομπὰς» ἀπολαμβάνουν μεταξὺ ἄλλων θαυμασίων ἀκουσμάτων νὰ ἐκφέρεται τὸ ὅλον καὶ ἀκολούθως νὰ τοῦ ἐπιτίθεται ἡ γενικὴ διαιρετική : Συνελήφθησαν 600 αἰχμάλωτοι, ὅλοι τῶν ὁποίων ἦσαν Ἰταλοί.

Ἂν ταῦτα εὕρουν μιμητάς, ἔστω καὶ πρὸς εἰρωνείαν ἢ ἐν παιδιᾶς μοίρᾳ,

δύνανται νὰ ἐπικρατήσουν. Ἔχω θεῖον εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, Ἰωάννην, καὶ τοῦτον, δικαιούμενον νὰ μνημονευθῇ ἐνταῦθα, διότι πρὸ 60 ὅλων ἐτῶν κατήργησε τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα χωρὶς νὰ ζητήσῃ καμμίαν ὑλικὴν ἢ ἠθικὴν ἀποζημίωσιν ἀπὸ τὸ Ἔθνος. Συνηθίζει μάλιστα νὰ μὴ χωρίζῃ καὶ τὰς λέξεις, μιμούμενος τοὺς ἀρχαίους μας προγόνους περισσότερον ἀπὸ κάθε μεταρρυθμιστὴν τῆς γενεᾶς μας, καὶ μάλιστα αὐθορμήτως, χωρὶς νὰ φθάσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτὸ διὰ θεωριῶν καὶ συζητήσεων. Οἱ λόγοι ἴσως ἦσαν καὶ ἄλλοι, κυριώτατος ὅμως εἷς, δηλ. ὅτι δὲν ἦτο ἐπιδεκτικός οὔτε μαθήσεως οὔτε ξύλου εἰς τὸ τότε σχολεῖον τοῦ θηριώδους παπᾶ—Μέρενα, τὸ ὁποῖον ἐγκατέλειψεν ὁριστικῶς μίαν πρωΐαν, συναποκομίζων καὶ μέρος ἀπὸ τὰ γένεια τοῦ τυράννου του. Ταῦτα, ὅπως δήποτε, δὲν τὸν ἐμποδίζουν νὰ μεταχειρίζεται ἰδίαν καθαρεύουσαν, μὲ ἰσχυρότατον προσωπικὸν χαρακτῆρα, ἐκτὸς ὅταν εἶναι ὠργισμένος. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ κοινοῦ «δὲν πρόκειται» ἢ «δὲν λέμε τοὐναντίον» ἐγόμφωσε τὴν ἰδικήν του φράσιν «δὲν ἕπεται τὸ ζήτημα». Μὲ ἔκπληξίν μου παρετήρησα, ὅτι ὄχι μόνον ἡ φράσις του αὕτη διεδόθη εἰς τὸν στενὸν κύκλον, ὅπου αἱ Θεῖαι Βουλαὶ περιώρισαν τὴν δρᾶσιν του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας μετεφυτεύθη εἰς εὐάριθμον οἰκογενειακὸν περιβάλλον, ὅπου ἀρχικῶς τὴν μετεχειριζόμεθα εἰρωνικῶς καὶ τώρα μᾶς ξεφεύγει ὡς φράσις σοβαρά.

Κατὰ ταῦτα, ἐντὸς σχολικῶν κανόνων, οὐδεμία γλῶσσα εἶναι δυνατὸν νὰ βιασθῇ, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν προτέρων. Αἱ γλῶσσαι, ὡς καὶ αἱ θρησκεῖαι, ἀναπτύσσονται καὶ μὲ ἀλογίας καὶ μὲ αὐθαιρεσίας. Τοῦτο ὅμως τὸ βασικὸν ἀξίωμα τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως τὸ παρέβλεψαν μὲν οἱ Ἀττικισταί, παλαιοὶ καὶ νέοι, διότι παρεσύρθησαν ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς ροπῆς, τὸ παραβιάζουν δὲ συνεχῶς οἱ δημιουργοῦντες τὴν πρόωρον ἐργαστηριακὴν δημοτικήν.

Ἐπί τι διάστημα ἐκαλλιέργησαν οἱ πρῶτοι τὴν σχολήν, ἥτις οὐδένα συμβιβασμὸν πρὸς τὰ δικαιώματα τῆς ἐξελίξεως παρεδέχετο. Ἐρασίτεχνος, καθωμιλημένη, εἰς τὰ ὀπίσω χωρῶ ἦσαν τὰ μόνα ὀρθά, ἐνῷ τὰ γενικῶς ἐπικρατήσαντα ἐρασιτέχνης, καθομιλουμένη, ὀπισθοχωρῶ, ἦσαν «*ἰσχυρῶς κολαστέα*». Σήμερον μᾶς ἀπέδειξεν ἡ πεῖρα, ὅτι ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως αἱ ἱστορικαὶ αὗται ἐξακριβώσεις δὲν ἰσχύουν, ὅπως ἀνακόψουν τὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης. Καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ διεξαγάγω, τὸ ὁποῖον τόσον ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν Δίκην τῶν τόνων, γλωσσολογικῶς θὰ εἶναι «*ὀρθὸν*» ἂν ἐπικρατήσῃ.

Ὁ καθαρόαιμας πάλιν δημοτικιστὴς δὲν θέλει ἐξαιρέσεις καὶ δὲν παραδέχεται κανὲν κρᾶμα εἰς τὴν γλῶσσαν. Πρὸ παντὸς μισητὸν εἶναι, ὅ τι προέρχεται ἀπὸ πατρικὴν κληρονομίαν. Ἂν κάτι ἐπεκράτησεν ἤδη, θὰ ἀγωνισθῇ νὰ τὸ χαλάσῃ καὶ θὰ βάλῃ εἰς τὴν θέσιν του ὅ,τι φαντασθῆτε. Θὰ θραύσῃ μᾶλλον τὸν κάλαμόν του, παρὰ νὰ μεταχειρισθῇ μίαν δοτικήν. Ἴσως θὰ προτιμήσῃ νὰ μὴ πληρωθῇ διόλου, παρὰ νὰ δεχθῇ χρήματα τοῖς μετρητοῖς καὶ θὰ ἐπιθυμήσῃ νὰ στερηθῇ μᾶλλον τοῦ

χαιρετισμοῦ παρὰ νὰ τοῦ εἴπουν «καλῶς ὡρίσατε», διότι δοτικαὶ καὶ τὰ ἐπιρρήματα εἰς —ως εἶναι στοιχεῖα «ψόφια».

Καὶ ἐν τούτοις, διὰ νὰ γίνῃ πραγματικὴ γλῶσσα ἡ δημοτικὴ χρειάζεται ἀκόμη πάμπολλα στοιχεῖα ἐκ τῆς καθαρευούσης, τὰ δὲ κράματα ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων στοιχείων εἶναι θεμιτὰ μὲν εἰς πᾶσαν γλῶσσαν, εἰς δὲ τὴν Ἑλληνικὴν πάσης περιόδου θεμελιῶδες καὶ ριζικὸν χαρακτηριστικόν.

Τίποτε δὲν πρέπει νὰ μᾶς εἶναι μισητότερον ἀπὸ τὰ ἀντιεπιστημονικὰ καὶ παιδαριώδη ταῦτα φαινόμενα καὶ οὐδέποτε πρέπει νὰ κουρασθῶμεν πολεμοῦντες οὐχὶ τὴν δημοτικήν, ἥτις εἶναι γλῶσσα τοῦ ἔθνους μας, ἀλλὰ τοὺς δημοτικιστὰς ποὺ γεννηθέντες σήμερον γράφουν διὰ τοὺς μεθαύριον. Οὐδέποτε ἐσκέφθησαν βαθύτερον τὸ χρυσοῦν ἔπος τοῦ Ροΐδου, ὅτι ὁ λογοτέχνης πρέπει νὰ γράφῃ τὴν γλῶσσαν τῆς σήμερον καὶ τῶν συγχρόνων του, ἀποφεύγων ἐπιμελέστατα πᾶν ὅ τι θὰ ξενίσῃ καὶ θὰ περισπάσῃ τὴν προσοχὴν ἀπὸ τὸ νόημα.

Εἶναι περίεργον, πῶς δὲν ἐκατάλαβαν ἀκόμη καὶ οἱ ἐξυπνότεροι μεταξὺ τῶν μεταρρυθμιστῶν, ὅτι αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ πράγματα εἶναι οἱ ἐχθροὶ τῶν προσπαθειῶν των. Λάβετε ἀνὰ χεῖρας τὸν μεθοδικώτερον τῶν πολεμίων τῆς καθαρευούσης, ὁ ὁποῖος μεταχειρίζεται καὶ μίαν ἀπὸ τὰς πλέον καλλιεργημένας μορφὰς τῆς δημοτικῆς. Εἰς τὰ τελευταῖα του ἔργα ὀνομάζεται Ἀλεξάνδρου. Ἀναγκάζεται νὰ μεταχειρίζεται ἐκφράσεις ὅπως τριανταχρονιὰ ἢ διεθνικὸ Ἰνστιτοῦτο, ἂν καὶ τριανταχρονιὰ εἶναι γλωσσικῶς ἀδιανόητον (1), διεθνικὰ δὲ Ἑλληνιστὶ δὲν δύναται νὰ σημαίνῃ διεθνῆ, ἀλλὰ δύο φορὰς ἐθνικά. Τὴν ἀνηλεῆ διαμάχην ὀνομάζει ἀνελέητη ἀμάχη, ἐνῷ ἀνελέητη εἶναι μόνον ἡ πτωχή, ἡ ὁποία θὰ κτυπήσῃ τὴν πόρτα μας χωρὶς νὰ λάβῃ ἐλεημοσύνην. Τὸ ἀτελὴς δὲν εἰμπορεῖ νὰ διαφθαρῇ εἰς ἄτελος, διότι ἄτελος σημαίνει ἄνευ τέλους, οὕτω δὲν θὰ ἀντιληφθῇ κάθε Ἕλλην τὸ πρᾶγμα, ἂν τοῦ παρουσιάσωμεν μόνην τὴν φράσιν «ἄτελη ἡ δυναμικότητά μας». Παρ' ὅλα ταῦτα δὲν δύναται νὰ ἀποφύγῃ μέχρι τέλους ἀπηγορευμένα πράγματα, ὅπως κεχηναία προγονολατρεία, ἀντιλήψεις παρὰ τὸ ἐπανάσταση καὶ μετάφραση κλπ.

---

(1) Τὸ συνθετικὸν —ετία εἶναι περιληπτικόν, ἀλλὰ τὸ Νεοελληνικὸν χρονιὰ σημαίνει ἀείποτε ἓν μόνον ἔτος. Ὁ συγγραφεύς, ἀφοῦ θέλει νὰ ἀποφύγῃ τὸ «τριανταετία» δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ περίφρασιν, (τὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια). Ἂν ὅμως αἰσθάνεται τὴν γλῶσσαν κοινὸν κτῆμα δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ μίαν λέξιν παράδοξον καὶ σόλοικον μαζί. Ἡ τριανταχρονιὰ τὸ πολὺ θὰ ἐσήμαινεν εἰς τὴν δημοτικὴν «ἡ τριακοστὴ χρονιὰ» καὶ τοῦτο μὲ κάποιαν βίαν. Ἡ λέξις «τριανταετία» θὰ ἦτο ἐπὶ τέλους θεμιτή, τὸ δὲ ἄτυχον «ἔτος» εἶναι καὶ αὐτὸ δημοτικώτατον. «Πολλὰ τὰ ἔτη», χαιρετοῦν μέχρι σήμερον Βυζαντινώτατα οἱ χωρικοὶ τῆς Κρήτης. «Σ' ἔτη πολλά», εὔχονται καὶ προπίνουν οἱ χωρικοὶ τῶν Ἰονίων νήσων.

Μία λογία κυρία μετέφρασεν ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ ἰατρικῆς φύσεως πόνημα, τὸ ὁποῖον ἐχαιρέτισαν ἡ Νέα Ἑστία καὶ ἡ Ἀκαδημαϊκὴ Ἰατρική. Οὐδέποτε, ὡς φαίνεται, ἔτυχε νὰ ἐνωτισθῇ ἡ μεταφράσασα, ὅτι οἱ ἐπιστημονικοὶ ὅροι ἀποτελοῦν εἰς ὅλας τὰς γλώσσας εἰδικὴν ὁμάδα λέξεων, ποὺ δὲν ἔχει τίποτε νὰ κάμῃ μὲ τὴν γλῶσσαν τῆς ζωῆς, δι' αὐτὸ δύνανται νὰ εἶναι καὶ ἀρχαϊκοὶ καὶ ξενόγλωσσοι καὶ—εἰς ὡρισμένας ἐπιστήμας—βαρβαρικοὶ καὶ δανεισμένοι ἀπὸ τὰς γλώσσας τῶν ἀγρίων. Ἐβάλθηκε λοιπὸν νὰ εἰσαγάγῃ νέους θεούς, ὅπως τὴν ραχοκοκκαλιὰ καὶ τὴν βλεψιά. Ἐμφρόνως ὅμως εἰδοποιεῖ καὶ τοὺς συντρόφους, ὅτι δὲν τῆς ἀρέσει ἡ βλεψιὰ καὶ περιμένει «*ἄλλη ἴσως καλύτερη ἀπὸ φίλους*». Adeste λοιπὸν amici. Ἴσως διέπραξα σφάλμα νὰ ὀνομάσω ἁπλῶς λογίαν τὴν μεταφράστριαν, διότι εἶναι λογιωτάτη ἀπὸ τὸ ἄλλο ἄκρον. Εἶναι ἀκριβῶς ὁ τύπος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος λείπει ἀπὸ τὴν Βαβυλωνίαν, διότι οὔτε κἂν νὰ ὑποψιασθῇ τὴν ἐμφάνισίν του ἠδυνήθη ὁ Βυζάντιος. (¹)

Αὐτὰ παθαίνουν οἱ δημοτικισταί μας, διότι τὴν μεῖξιν τῶν γλωσσικῶν στοιχείων, θεμιτὴν καὶ ἀναπόφευκτον εἰς κάθε γλῶσσαν καὶ κάθε ἐποχήν, χαρακτηρίζουν «*ἕν' ἀρλεκίνικο μασκάρεμα ἀπὸ κουρέλια τῆς ἀρχαίας, τῆς καθαρεύουσας καὶ τῆς δημοτικῆς, ποὺ καθρεφτίζουν τὸν τρεχούμενο πρόχειρο καὶ χαλασμένο λόγο τῶν μισομορφωμένων*» (Ἀλεξάνδρου). Αὐτὰ δὲν διδάσκει ἡ ἐμβρίθεια περὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης μας. Ἡ Ἰλιάς, ὁ Προμηθεύς, ἡ Ἀντιγόνη, θὰ ἦσαν κατὰ ταῦτα ἀρλεκίνικα μασκαρέματα καὶ ὁ Ὅμηρος, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σοφοκλῆς κουρελιάρηδες τῆς γλώσσης.

Βεβαίως καταλαβαίνω τί θέλει νὰ εἴπῃ ὁ λόγιος προλογιστὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρξῃ ἰδέα ὅτι μεταβάλλω κακοπίστως τὰ νοήματά του. Ὑπάρχουν πολλαὶ μορφαὶ τῆς γλώσσης καὶ μερικαὶ εἶναι κακαί, ἀνυπόφοροι ἂν θέλετε. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ, μέχρι τοῦ νὰ ἀποφεύγωμεν λεξείδια καθιερωμένα πλέον καὶ ἀναντικατάστατα, μόνον ἐπειδὴ ἔχουν τὴν ἀτυχίαν νὰ εἶναι Ἑλληνικά, ἡ ἀπόστασις εἶναι πολὺ μεγάλη. Ὁμιλοῦντες διὰ κουρέλια καὶ ἀρλεκίνους καταντᾷ νὰ τρομοκρατούμεθα ὕστερα οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὰ μορμολύκειά μας. Οἱ ἄτελοι καὶ οἱ τριανταχρονιὲς καὶ οἱ ἀνελέητες ἀμάχες οὔτε εἰς τὸν καθημερινόν μας λόγον, οὔτε κἂν εἰς μίαν διάλεξιν εἶναι χρησιμοποιήσιμα, χωρὶς νὰ γίνωμεν ἀποκρουστικοὶ εἰς τοὺς γλωσσικῶς νηφαλίους ἀνθρώπους. Τοιαῦτα δὲ προϊόντα ὑπάρχουν ἄπειρα καὶ καθημερινῶς δημιουργοῦνται νέα. Ἐπεκτείνονται καὶ εἰς χρήσεις ἀνωμάλους (λ. χ. τοῦ περιφήμου σὰν ἀπὸ τὸν κ. Κακριδῆν) καὶ εἰς συντάξεις ἀκόμη ἀνωμαλωτέρας (²).

---

(1) Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἷς ἀπὸ τοὺς κριτάς της ἀντὶ τοῦ βλεψιὰ συνιστᾷ: Ἡ Ὅραση, δὲν τῆς ἀρέσει; Τὴν ραχοκοκκαλιὰ ὅμως εὑρίσκουν ἐπιτυχίαν. Ξεχνοῦν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χατζιδάκη, ὅτι πολλαὶ λέξεις εἶναι «στεῖραι δίκην ἡμιόνων». Πῶς θὰ εἴπῃ τὴν σπονδυλίτιδα ἡ λογία μεταφράστρια;

(2) Ἤκουσα (δὲν εὑρισκόμην τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα), ὅτι ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν, ὅταν ὁ κ. συνάδελφος ηὐχαρίστησε κατὰ τὸν ἐναρκτήριόν του τὸν Ἰωάννην Μεταξᾶν «σὰν ὑπουργὸ τῆς Παιδείας». Εἰς τὴν γνησίαν δημοτικὴν τοῦτο σημαίνει «σὰν νὰ ἦτο ὑπουργὸς τῆς Π.». Τὸ ταλαίπωρον ὡς, μικρότερον καὶ κατὰ ἓν γράμμα, εἶναι καὶ αὐτὸ τόσον γνησίως δημοτικόν! Ἀλλ' «ἀλλοίμονον εἰς σέ, διότι εἶσαι ἔγγονος»!

Οὕτω καταργοῦμεν αἰσίως τὴν ψόφια καθαρεύουσα διὰ νὰ βάλωμεν εἰς τὴν θέσιν της ἀπὸ ἓν θνησιγενὲς κατασκεύασμα, τὸ ὁποῖον φανταζόμεθα ἀριστοτέχνημα, μόνον καὶ μόνον διότι ἐβασανίσθη ἡ λεχὼ μὲ ἀρκετὰς ὠδῖνας. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰς μετεμφιέσεις ἐπενόησε πρῶτος, ὡς γνωστόν, ὁ Μανωλιός.

Τοιαῦται παραβιάσεις τοῦ τρέχοντος γλωσσικοῦ αἰσθήματος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λύσουν ποτὲ τὸ γλωσσικόν μας ζήτημα. Ὅ τι πρέπει νὰ γίνῃ θὰ γίνῃ μὲ τὸν καιρόν. Θὰ ἐπιτύχῃ μόνον ὅταν δὲν δημιουργῇ γλωσσικὸν ξενισμὸν καὶ συνεπείᾳ τούτου τὴν ἀντίδρασιν. Οὐδέποτε, φαίνεται, θὰ κατανοήσουν μερικοὶ ἄνθρωποι, ὅτι πρῶτον μορφοῦται μία γλῶσσα καὶ κατόπιν διαγράφονται οἱ κανόνες της. Μορφοῦται δὲ ὄχι διὰ τῆς βίας τῆς πολυμόχθου καὶ ἐσκεμμένης, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀβιάστου χρήσεως καὶ διὰ τῶν μεγάλων συγγραφέων. Ἠμποροῦν οἱ μανιώδεις πρωτοπόροι τῆς δημοτικῆς νὰ μᾶς δώσουν κανὲν λογοτεχνικὸν ἀριστούργημα; Τότε θὰ ἐπικρατήσῃ ἴσως ὁ γλωσσικὸς τύπος ποὺ θὰ μεταχειρισθοῦν. Λέγω δὲ ἴσως, διότι προαπαιτεῖται καὶ ἐπίπεδον λαϊκῆς μορφώσεως κάπως ἀνώτερον τοῦ ἰδικοῦ μας.

***

Θὰ παρουσιασθοῦν τώρα ἄπειροι Ἕλληνες διὰ νὰ ἐρωτήσουν: Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἐπιστήμη καταδικάζει τὴν στασιμότητα εἰς τὴν γλῶσσαν, δὲν ἔχομεν ἡμεῖς οἱ δημοτικισταὶ πλῆρες δίκαιον; Ὄχι πλῆρες, εἶναι ἡ ἀπάντησις, διότι αἱ συνθῆκαι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι εἰδικαί. Τοῦτο δὲν δύνανται νὰ τὸ ἐννοήσουν οὔτε καὶ ξένοι ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι ἐν τούτοις εἶναι νηφάλιοι καὶ ἐντελῶς ἀνεπηρέαστοι. Τόσον πολὺ τοὺς ξενίζει τὸ γεγονός, ὅτι ἔχομεν δύο γλώσσας, τὰς ὁποίας φαντάζονται τελείως ξένας ἀπ' ἀλλήλων:

«Οἱ Ἕλληνες ἔκαμαν ἓν πείραμα μὲ τὴν γλῶσσα των, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο τὸ πολὺ νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν Ciceronianismus τῆς Λατινικῆς, γενικῶς ὅμως εἰς οὐδεμίαν ἄλλην γλῶσσαν ἀπαντᾷ... Ἐκοχλίωσαν τὴν γραπτήν των γλῶσσαν τεχνητῶς πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τοῦ 5ου—4ου αἰῶνος. Ἤλπισαν διὰ τούτου, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ προσαρμόσουν καὶ τὴν ὁμιλουμένην, πρᾶγμα ὅμως τὸ ὁποῖον δὲν συνέβη» (Lamer).

Μερικὰ πράγματα δὲν εἶναι ὀρθά, μάλιστα ἀκριβῶς τὰ καιριώτερα. Οὔτε ἡ μόνη εἶναι ἡ γλῶσσα μας εἰς τὸ πείραμα, οὔτε ἐβιδώθη, ἀλλ' ἁπλῶς ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἀρχαίαν, οὔτε τέλος εἶναι ἀληθές, ὅτι ὅλοι οἱ δημιουργήσαντες τὴν γραφομένην μας ἐπεδίωκον Ξενοφώντεια ἰδανικά.

Πρὸ παντὸς ὅμως οἱ ξένοι λόγιοι λησμονοῦν, ὅτι ἡ γλῶσσα μας δὲν ἐξειλίχθη φυσιολογικῶς ὡς ἡ σημερινὴ Γερμανικὴ ἐκ τοῦ Althochdeutsch. Ὅταν ἠλευθερώθη ἡ Ἑλλάς, τὸ γλωσσικόν μας καθεστὼς εὑρίσκετο εἰς πρωτόγονον κατάστασιν, μὲ ἔθνος πλήρως ἀγράμματον καὶ μὲ Ἰταλισμούς, Τουρκισμοὺς καὶ Ἀλβανισμοὺς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἴχνη τῆς στυγνῆς δουλείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης καταπτώσεως.

Δύο δρόμοι ὑπῆρχον: Ἢ νὰ ἀφεθῇ ἡ γλῶσσα μας εἰς τὴν τύχην της, ὁπότε, ὡς ἡ Ἀλβανική, θὰ ἦτο πτωχοτάτη καθ᾽ ἑαυτὴν καὶ ἀναγκαστικῶς θὰ κατήντα συνονθύλευμα γλωσσῶν, ἢ νὰ ἐπιχειρηθῇ ὁ καθαρμὸς καὶ ἡ ἀποκατάστασίς της. Εἰς λαὸν ἔχοντα τὸ παρελθὸν τοῦ ἰδικοῦ μας ἡ ὁδὸς ἦτο προφανής, οὐδ᾽ εἶναι ὁ πρῶτος λαὸς ὁ ἀκολουθήσας τὴν ὁδὸν τῆς ἐνδόξου παραδόσεως. Ἔδειξα, ὅτι ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ λαοὶ τῆς Μεσογείου διῆλθον διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ καὶ μάλιστα μετὰ κανονικότητος ἱστορικοῦ νόμου, ὥστε νὰ δυνάμεθα, πιστεύω, καὶ νὰ προφητεύσωμεν ἀκόμη, ὅτι τὸ αὐτὸ θὰ συμβῇ καὶ μὲ ἄλλους λαοὺς εἰς τὸ μέλλον, ἂν συμπέσουν καὶ αἱ ὑπόλοιποι συνθῆκαι. Εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ φαινόμενον γλωσσικῆς ἀναδρομῆς εἰς τὸ παρελθὸν ἐσημειώθη ἐπανειλημμένως. Εἰς τὴν τελευταίαν εἰδικώτερον, πλὴν μικροτέρων ἀναδρομῶν, ὁ Ἀττικισμὸς ἐπεχειρήθη τρεῖς φοράς: Εἰς τὴν Ἀλεξανδρινὴν περίοδον, εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων, 1261—1453 καὶ εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς δούλης καὶ τὰς πρώτας τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς λογίους τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος παρεσύρθησαν πρὸς τὸν καθαρὸν Ἀττικισμόν, ἀλλὰ παρὰ τὸ πείραμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἦτο προωρισμένον νὰ ἀποτύχῃ, ἡ καθαρεύουσα ἐπραγματοποίησεν ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου ἀποτελέσματα θαυμαστά, ἑνοποιήσασα τὴν γλῶσσαν καὶ ἀπομακρύνασα τὰ ξένα στοιχεῖα. Σήμερον θὰ ἦτο πλέον ἀδύνατον νὰ γραφῇ ἡ Βαβυλωνία, διότι ἐξέλιπε καὶ ὁ τύπος τοῦ Λογιωτάτου. Μόνον οἱ σχολαστικοὶ τοῦ δημοτικισμοῦ πληθύνονται καὶ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ κεντοῦν εἰς τὸ λευκὸν χαρτὶ μαύρας σοφίας. Θὰ ἔληγε τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ λείψουν καὶ αὐτοί.

Οὐδέποτε γλῶσσα εἰς τὸν κόσμον προσέφερεν εἰς τὸ ἔθνος της πολυτιμοτέρας ὑπηρεσίας ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ὅταν οἱ ξένοι γλωσσολόγοι ὁμιλοῦν διὰ τὰς βάσεις τῆς ἐπιστήμης των καὶ διατυπώνουν τὸ ὀρθότατον ἀξίωμα τῆς ἐξελίξεως τῶν συγχρόνων γλωσσῶν, ἔχουν εἰς τὸν νοῦν των τὰ φυσιολογικῶς ἐξελειχθέντα ἔθνη των. Οὐδέποτε ἔλειψαν ἐκεῖ οἱ συγγραφεῖς, τὸ μέγα ποσοστὸν τῶν ἐγγραμμάτων μεταξὺ τοῦ λαοῦ, ἡ ὑλικὴ εὐμάρεια, τὸ θέατρον, τὸ κοι-

νοβούλιον, ὁ τύπος καὶ ὅλα τὰ ἄλλα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μορφώνουν καὶ ἐξελίσσουν τὰς γλώσσας. Τὸ γλωσσικὸν ὅμως ζήτημα εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι μόνον Γλωσσική. Εἶναι καὶ ψυχολογία καὶ πρὸ παντὸς ἱστορία ἑνὸς αἰωνοβίου καὶ πολυπαθοῦς λαοῦ. Ἀντὶ τῶν ἀνωτέρω ἀγαθῶν ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας τὴν βαρβαρότητα καὶ τὴν ἐλεεινὴν σκλαβιάν, τὸ παιδομάζωμα καὶ τὴν ἀγρίαν ζωὴν τῶν Κλεφτῶν, μὲ μόνην ἀκτῖνα Θεοῦ τὴν τόσον περιυβρισθεῖσαν Μεγάλην Ἰδέαν, ἔχουσαν ὡς μοναδικοὺς φορεῖς τὴν Ἐκκλησίαν μας καὶ τὸ Κρυφὸ Σχολειὸ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους δὲν ἐξελίσσεται, ἀλλὰ πτωχεύει, φθείρεται καὶ ἐκφυλίζεται ἡ γλῶσσα. Ἄνευ εἰδικῶν μέτρων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπανεύρῃ τὴν ἰσορροπίαν της.

Ὁ Γεώργιος Χατζιδάκης ἐκθέτει μὲ λιτότητα καὶ συντομίαν τὸ πρᾶγμα: Μετὰ τὴν δούλωσιν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, οἱ δοῦλοι μόνον τὴν διάλεκτον τοῦ τόπου του ἕκαστος ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθοῦν, μετά τινων τύπων καὶ λέξεων τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης. Ὅταν ὅμως ἡ ἰδέα τῆς ἑνότητος ἐπῆλθεν εἰς τὸ δοῦλον ἀκόμη Ἔθνος, παρελήφθησαν πρὸς δημιουργίαν ἑνιαίας γλώσσης τὰ γνωστότερα στοιχεῖα ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ τὰ ὀλιγώτερον παρηλλαγμένα καὶ πανταχοῦ γνωστὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς λαλουμένης. Οὕτως ἐδημιουργήθη ἡ πανελλήνιος γλῶσσα, τῆς ὁποίας οἱ σκοποὶ συνεδέθησαν εὐθὺς ἀμέσως καὶ πρὸς τὴν παρασκευαζομένην ἐθνεγερσίαν.

Εἶχε λοιπὸν ἡ καθαρεύουσα μέγα ἔργον νὰ ἐπιτελέσῃ. Πρῶτον νὰ συγκρατήσῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τὸν κατήφορον τοῦ ἐκφυλισμοῦ, δεύτερον καὶ κυριώτερον νὰ δώσῃ γλῶσσαν κοινῆς συνεννοήσεως καὶ ἱκανὴν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς. Ἡ δημοτικὴ ἦτο ἄνευ γραμματικῆς, ἄνευ ἑνότητος λόγῳ τοῦ πολυσχιδοῦς τῆς χώρας μας καὶ πολὺ πτωχὴ λόγῳ τῆς πρωτογόνου καταστάσεως τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον ἐξυπηρέτει κατὰ τοὺς φοβεροὺς τέσσαρας αἰῶνας.

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ καθαρμοῦ ἐκ τῶν ξένων στοιχείων καὶ τοῦ πλουτισμοῦ ἐκ τοῦ θαυμαστοῦ ἀποθέματος τοῦ παρελθόντος μας, ἡ καθαρεύουσα ἐπετέλεσε θαύματα. Ὡς πρὸς τὴν τυποποίησιν ὅμως τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ ἡ καθαρεύουσα δὲν δύναται νὰ προσφέρῃ πολλὰ πράγματα, διότι ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸ ἀξίωμα τῆς ἐξελίξεως. Τὸ πρᾶγμα θὰ ἐπιτευχθῇ διὰ κοπιώδους καὶ συστηματικῆς ἐργασίας τοῦ σχολείου καὶ τῶν λογίων. Εἶναι ἔργον πρώτιστα βραδὺ καὶ καμμία βία δὲν χωρεῖ εἰς αὐτό. Τίποτε δὲν ὑπάρχει πρακτικῶς ὀλεθριώτερον καὶ ἐπιστημονικῶς σφαλερώτερον ἀπὸ αὐτὴν τὴν βίαν. Αἱ γλωσσικαὶ μεταβολαὶ κατασταλάζουν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν λαῶν μόνον διὰ μέσου λε-

πτοτάτου φίλτρου. Δὲν μᾶς μένει τίποτε ἄλλο νὰ κάμωμεν ἐν τῷ μεταξύ, παρὰ νὰ ἁπλοποιῶμεν μὲ τάξιν καὶ μὲ σύστημα τὴν ἀρχικήν μας καθαρεύουσαν.

Εὐτυχῶς γίνεται καὶ τοῦτο αὐτομάτως, ἐνῶ καὶ ἡ δημοτικὴ πλουτίζεται καὶ ὡριμάζει σταθερῶς. Ἀφοῦ λοιπὸν αὐτὰ συμβαίνουν, κανεὶς ἀπολύτως λόγος πρὸς γλωσσικοὺς πολέμους δὲν θὰ συνέτρεχεν, ἂν δὲν ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἑλλάδα δύο κατηγορίαι πολεμιστῶν: Οἱ πολυπληθεῖς γλωσσολόγοι μὲ μόνα ἐφόδια κάλαμον καὶ καλαμάριον καὶ οἱ εὐαριθμότεροι, ἀλλ᾽ ἀπεχθέστεροι ἐκεῖνοι τύποι, οἱ εὑρίσκοντες τρόπον νὰ μαλακώνουν τὸν ξηρόν των ἐπιούσιον καὶ μάλιστα καὶ νὰ γίνωνται καὶ αὐτοὶ σπουδαῖοι τῇ βοηθείᾳ τοῦ ζωμοῦ τῆς γλωσσικῆς χύτρας, ἥτις ὅμως ἀκριβῶς διὰ τοῦτο πρέπει νὰ κοχλάζῃ. Θὰ ἔπρεπε τάχιστα νὰ ἐκλείψουν οἱ γλωσσικοὶ φανατισμοί, διὰ νὰ ψοφήσῃ καὶ τὸ φαινόμενον αὐτὸ τὸ μυσαρόν. Δυστυχῶς οἱ μὲν παλαιότεροι δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ διδαχθοῦν τίποτε, οἱ δὲ νεώτεροι διδάσκονται παρὰ διδασκάλων ἀναξίων μόνον τὴν ἐπιπολαιότητα καὶ τὸν φανατισμὸν καὶ τὰς λύσεις διὰ πηδημάτων. Ἀντὶ νὰ ἑνωθῶμεν ὅλοι, ἐπιστήμονες καὶ λόγιοι, εἰς τὴν προσπάθειαν τυποποιήσεως τῆς γλώσσης μας, φερόμεθα καὶ εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ ὅπως καὶ εἰς τόσα ἄλλα κοινωνικὰ φαινόμενα τῆς Ἑλλάδος, ὅπου πλεονάζει ἡ φιλοσοφία γύρω ἀπὸ τὸ ἐγὼ καὶ λείπει ἀπολύτως τὸ πνεῦμα τοῦ συνόλου. Ἄλλος εἰσάγει σωρηδὸν καὶ ἄνευ ἀνάγκης ξένας λέξεις, ἄλλος δημιουργεῖ νέας quasi Ἑλληνικάς, ἄλλος εἰσάγει διαλεκτικοὺς τύπους ξενίζοντας ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνας πλὴν τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ὅλοι μαζὶ ἔχομεν ὁ καθεὶς τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ συντακτικόν του.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ νηφάλιοι ἄνθρωποι οἱ δυνάμενοι νὰ σκεφθοῦν ὡς ἀκολούθως:

Ἡμεῖς δὲν πρόκειται νὰ δημιουργήσωμεν διὰ τὴν Ἑλλάδα μίαν γλῶσσαν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Ἡμεῖς εὑρισκόμεθα σήμερον, καλῶς ἢ κακῶς, πρὸ μιᾶς γλωσσικῆς καταστάσεως τ ε τ ε λ ε σ μ έ ν η ς. Ἂν εἴμεθα πραγματικοὶ λόγιοι, ἂν δηλαδὴ ἔχωμεν λιγάκι μυαλὸ ἀντὶ περισσοῦ φανατισμοῦ, θὰ ζητήσωμεν νὰ εὕρωμεν τὴν λύσιν βάσει τῆς τετελεσμένης αὐτῆς πραγματικότητος. Ἔχομεν, ἔστω, δύο γλώσσας καί, τὸ θλιβερώτερον, δύο γραμματικάς. Ταῦτα πρέπει νὰ λείψουν, ἀλλὰ θὰ λείψουν μόνον κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ βαθμηδόν, ὄχι ἀποτόμως: Ὅποιος παρακολουθῇ τὴν γλωσσικήν μας ἐξέλιξιν ἀπὸ 50 ἐτῶν, βλέπει ὅτι τοῦτο συντελεῖται, καὶ μάλιστα μὲ σταθερότητα ἀξιοθαύμαστον. Ἐν τούτοις εἶναι καὶ ἡ καθαρεύουσα μία πραγματικότης. Οὔτε νὰ τὴν

ἀγνοήσωμεν δυνάμεθα, οὔτε μᾶς εἶναι περιττή. Εἰς αὐτὴν καὶ μόνην ὑπερησπίσθη ἑαυτὸν ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς, διότι ἡ ἄλλη γλῶσσα, ἡ ἀτομική του, εἶναι κατασκεύασμα μοχθηρὸν καὶ πολυχρόνιον, μὴ δυνάμενον νὰ αὐτοσχεδιασθῇ ὅταν ὑπάρχῃ κάποια βία.

Ἂς περιμένωμεν λοιπὸν ἀκόμη. Δὲν ἐχάθη ὁ κόσμος δι' ἄλλα πενῆντα χρόνια. Ἡ σημερινή μας γλῶσσα ἔχει ἱστορίαν αἰώνων καὶ δὲν δύναται νὰ διαγραφῇ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς εἰς μίαν γενεάν. Εἶναι ἀπολύτως ἀσφαλές, ὅτι μετὰ πενῆντα χρόνια δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον ἡ σημερινὴ καθαρεύουσα, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ δημοτικὴ τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ κάθε ἄλλου πρωτοπόρου. Τὴν γλῶσσαν θὰ τὴν δημιουργήσῃ μόνον του τὸ ἔθνος μας, οἱ δὲ παράγοντες γλωσσικῆς ἐξελίξεως εἶναι ἀστάθμητοι ἐκ τῶν προτέρων. Κάθε βία εἶναι ὀλεθρία, διότι φέρει γλωσσικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ἀναστάτωσιν καὶ φανατισμόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατορθώνουν διάφοροι νὰ ἐπιπλέουν.

Αὐτὰ τὰ ἐλάχιστα λόγια ἀποτελοῦν ὅλον τὸ γλωσσικὸν πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἔπαυσαν πλέον νὰ τὸ περιπλέκουν οἱ Ἀττικισταὶ τῆς παρελθούσης γενεᾶς καὶ οἱ μόνοι ποὺ τὸ ἀναταράσσουν ἀκόμη εἶναι, οἱ Ἀρήιοι Ἑλληνόπαιδες, ὅσους ἔτυχε νὰ σπείρῃ κατ' εὐθεῖαν Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας καθ' ἣν ἡμέραν ἔκοψε μὲ τὸ σπαθί του τὸν Γόρδιον δεσμόν.

*
* *

Ὅλη αὐτὴ ἡ σύνοψις προβλημάτων καὶ ἡ ἀναδρομὴ εἰς τὸ παρελθὸν διὰ τὴν ὁποίαν, ὅσον καὶ ἂν εἶναι κεφαλαιώδης, ζητῶ συγγνώμην ἀπὸ τὴν Σχολήν, θὰ μᾶς χρησιμεύσῃ νὰ ἔλθωμεν εἰς τὸ σημερινόν μας θέμα. Τὰ λεχθέντα ἦσαν ἀναγκαῖα, διότι χωρὶς αὐτὰ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀκουσθῇ κανεὶς ἀπὸ ὅλας τὰς γλωσσικὰς ἀποχρώσεις ἐδῶ μέσα ἀνυπόπτως. Ἂς ἀντικρύσωμεν βάσει τῶν δεδομένων αὐτῶν τὸ πρόβλημά μας.

Εἴδομεν ὅτι τόσον ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία γίνεται πολυπλοκωτέρα, ὅσον μία γλῶσσα γηράζῃ. Ἐπ' ἄπειρον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διατηρῆται ἀκέραιος ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν παράδοσιν, διότι θὰ κατάντήσῃ ὄχι πλέον ἡ γλῶσσα νὰ ὑπηρετῇ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος νὰ γίνεται δοῦλος τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραφῆς του. Αὐτὸ τὸ ἔπαθαν οἱ Κινέζοι. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁμοίως ὁ ἄλογος συντηρητισμὸς δὲν ἔφερε πάντοτε καλὰ ἀποτελέσματα. «Ἐπὶ τῶν Αἰγυπτίων—λέγει ὁ Erman—ἐβάρυνε μία ἰδιαιτέρα κατάρα: Δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσουν». Ἂς μὴ φθάσωμεν καὶ οἱ Ἕλληνες ἕως ἐκεῖ.

Μία ἀπὸ τὰς κυρίας θέσεις τῶν δημοτικιστῶν εἶναι, ὅτι εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ ἀπέθανον ἡ τρίτη κλίσις, ἡ δοτική, οἱ παρακείμενοι καὶ λοιποὶ σχηματισμοί. Τούτων αἰωνία ἡ μνήμη. Εἴμεθα ὅλοι σύμφωνοι. Ἐπίσης ἡ ὀρθογραφία μας ἔγινε δύσκολη, μάλιστα ἡ τονική. Καὶ αὐτὰ εἶναι σωστά. Ἀρκεῖ νὰ συμφωνήσωμεν, ὅπως εἰς ὅλα ἀνατρέξωμεν μὲ κριτικὸν νοῦν, ὅπως τὸ ἔπραξεν ἄλλοτε κατὰ θαυμάσιον τρόπον ὁ Ροΐδης.

Οἱ ἐκπαιδευτικοί μας φωνάζουν, ὅτι γεννῶνται μεγάλα σχολικὰ προβλήματα· Ἡ γλῶσσα εἶναι δύσκολος, ἐνῷ τὰ παιδιὰ ἔχουν νὰ μάθουν πλῆθος χρησιμωτέρων γνώσεων καὶ τὰ ὅμοια. Ἀπ' ἐδῶ ἀρχίζουν αἱ δυσκολίαι εἰς τὴν συζήτησιν. Οὐδεὶς ἀρνεῖται, ὅτι ἡ γλῶσσα μας εἶναι δύσκολος, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι εἶναι ἐξ ἴσου δύσκολοι καὶ ἐν τούτοις μανθάνονται ἀπταίστως. Σήμερον αἱ παιδαγωγικαὶ μέθοδοι ἔχουν ἁπλοποιηθῆ καὶ ἡ γλῶσσα μανθάνεται πολὺ εὐκολώτερον παρὰ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ φάλαγγα. Δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν γλῶσσαν ἡ δυσκολία, ὅταν μάλιστα εἶναι ἡ μητρική, ἀλλ' ἀ π ὸ τ ὴ ν ἀ ν ι κ α ν ό τ η τ α τ ῶ ν σ η μ ε ρ ι ν ῶ ν δ ι δ α σ κ ά λ ω ν, ὅπως τοὺς ἐκατάφερεν ἡ μεταρρύθμισις.

Ταῦτα ἀποδίδονται εἰς ἀποτυχίαν τοῦ κλασσικοῦ γυμνασίου, τὸ ὁποῖον περιορίζεται εἰς «γραμματικοσυντακτικὸν κλασσικισμόν». (Ὁ κ. Ἀμ. Ἀλιβιζᾶτος εἰς τὴν Δίκην τῶν τόνων). Δυστυχῶς καὶ αὐτὸς ἀκόμη εἶναι κακός, ψυχρὸς καὶ ἀνάποδος. Ἡμεῖς ἀφήνομεν πολλάκις τὸ κύριον μάθημά μας διὰ νὰ διδάξωμεν εἰς τοὺς δυστυχεῖς φοιτητὰς ἁπλουστάτους γραμματικοὺς κανόνας. Ἡμεῖς τοὺς ἐμανθάναμεν ἄλλοτε εἰς τὰ δημοτικά. Ἐδῶ κεῖται τὸ κέντρον τοῦ αἰωνίου φαύλου κύκλου, ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ τὴν νέαν γενεὰν εἰς γλωσσικὴν ἀπελπισίαν καὶ τὴν ρίπτει πρὸς τὰς εὐκόλους γλωσσικὰς μεταρρυθμίσεις. Εἶναι ὅμως αἰτία τὸ κλασσικὸν γυμνάσιον καὶ ὄχι ἄλλη ;

Θὰ ἐρωτήσω, διὰ τί μὲ τὰς αὐτὰς ὥρας διδασκαλίας αἱ παλαιότεραι γενεαὶ μέχρι καὶ τῆς ἰδικῆς μας—τελευταίας δυστυχῶς—ἐμάνθανε καλῶς καὶ τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Λατινικὰ εἰς τὰ γυμνάσιά μας. Διότι, ἀπαντῶ ὁ ἴδιος, τότε ὑπῆρχον ἀκόμη διδάσκαλοι καὶ δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη ὡρισμένοι παιδαγωγοὶ μὲ τὰς ἐξ Εὐρώπης ἐλευθεροπρεπεῖς των θεωρίας. Δὲν θέλω νὰ προσβάλω κανένα ἀπὸ τοὺς σοβαροὺς καὶ μυαλωμένους παιδαγωγούς μας, οἱ ὁποῖοι συνδυάζουν εὐστόχως τὴν ἐπιστήμην τοῦ μετοχετεύειν τὰς γνώσεις πρὸς τὰς δυνατότητας τοῦ λαοῦ μας καὶ τοῦ χαρακτῆρος μας. Ἀλλ' ὁσάκις ἔτυχε νὰ συζητήσω πρὸς νεοκόπους παιδαγωγούς, οἱ ὁποῖοι μαζὶ μὲ τὴν καπελλοῦν εἶχον «ἀρτίως ἐπανακάμψει ἐξ Εὐρώπης» καὶ εἶχον παραδόξους ἰδέας περὶ ἐλευθερίας τοῦ μαθητοῦ

ἐνεθυμούμην πάντοτε τοὺς λόγους τοῦ Βιλαμόβιτς περὶ τῆς παλαιᾶς καλῆς ἐποχῆς:

«Τότε ἡ παιδαγωγικὴ δὲν ἔπαιζεν ἀκόμη κανένα ρόλον. Συνετέλεσε βεβαίως, ὥστε νὰ ἐξαφανισθῇ ὁ ἀδέξιος καθηγητής, τὸν ὁποῖον διεκωμῴδουν τὰ κυκλοφοροῦντα σημειώματα, ἀλλὰ θὰ ἦτο καλύτερον διὰ τὰ σχολεῖα ἂν ὑπῆρχον ἀκόμη ἀπαιδαγώγητοι ἰδεολόγοι...».

Σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ νεοφωτίστου παιδαγωγοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον αἱ ἀρχαί του ἀπαγορεύουν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ποιμνίου του, ὁ μαθητὴς διέκοψε πᾶσαν σχέσιν πρὸς τὴν ἀχάριστον γραμματικήν, ἐκτὸς ἂν τοῦτο ἦτο τὸ ὄνομα συμμαθητρίας του. Εἰς τὴν Κρήτην ἐπὶ 10 ἔτη παρηκολούθουν τὴν ἐπίδοσιν τῶν μαθητῶν ἀπὸ τὰς ἐκθέσεις των, λόγῳ τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἰδιότητος μέλους τῆς οἰκογενείας μου. Ἔβλεπα ἀνορθογραφίαν καὶ ἀσυναρτησίαν, τὴν ὁποίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ συλλάβῃ ἀνθρώπινος νοῦς. Εἶναι ὅμως ἀφ' ἑτέρου ἀληθές, ὅτι οἱ καθηγηταί, τῇ βοηθείᾳ συνήθως καὶ τοῦ εἰσαγγελέως, ἐχρησίμευον συχνὰ ὡς παράνυμφοι, διὰ νὰ τακτοποιηθοῦν κοινωνικῶς μερικὰ ἐπεισόδια τοῦ νέου πνεύματος εἰς τὰ σχολεῖα.

Πόσον προτιμοτέρα ἡ ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν μᾶς ἐσύρετο ἐλαφρῶς ἢ καὶ βιαίως τὸ ὠτίον καὶ ἐμάθομεν μερικοὺς κανόνας δι' ὅλην μας τὴν ζωήν, ἐπειδὴ μᾶς ἐπεβλήθη νὰ τοὺς γράψωμεν ἑκατὸν φορὰς χάριν τιμωρίας!

Ἀπὸ τὰ σχολεῖα ἐκεῖνα τὰ ταπεινὰ καὶ σκοτεινά, ἐκτὸς ἂν περισσότερον φῶς εἰσήρχετο ἀπὸ τὰ χαλάσματα τῆς στέγης, ἐξήρχοντο τότε μαθηταί, ἐνῷ σήμερον μᾶς ἀπέμειναν νὰ θαυμάζωμεν μόνα τὰ κτίρια. Τοῦτο δὲ συνέβαινε, διότι ὑπῆρχον ἀκόμη διδάσκαλοι μὲ πίστεις. Εἰς τὰς σχολὰς τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ, ὅπου ἐστέλλοντο οἱ καλύτεροι διδάσκαλοι, οἱ ἀπόφοιτοι τῶν γυμνασίων ἦσαν ἀνώτεροι τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων ἀποφοίτων. Σήμερον ὅμως, ὅσοι Ἕλληνες δύνανται, στέλλουν τὰ παιδιά των διὰ νὰ μάθουν γράμματα εἰς τὰς ξένας σχολὰς καὶ εἰς τὰς Καλογραίας.

Εἰς τὴν Εὐρώπην, ἰδίως εἰς τὴν Γερμανίαν, μᾶς βεβαιοῖ ὁ Βιλαμόβιτς, οἱ μαθηταὶ τῶν τελευταίων γυμνασιακῶν τάξεων ἔπαιζον μεταξύ των μὲ ὑποβολὰς καὶ ἀνθυποβολὰς ἑνδεκασυλλάβων τοῦ Κατούλλου. Ὅλοι οἱ τελειόφοιτοι Γερμανικῶν κλασσικῶν γυμνασίων ἔπαιζον μὲ τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς Τραγικοὺς κυριολεκτικῶς εἰς τὰ δάκτυλα.

Βεβαίως τὸ ἰδικόν μας κλασσικὸν γυμνάσιον δὲν ἔφθασε ποτὲ εἰς αὐτὰ τὰ ὕψη, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὸ οἰκτρὸν σημεῖον τὸ σημερινόν. Εἶναι ἀπίστευτος ἡ ἀθλιότης τῶν γραπτῶν, τὰ ὁποῖα διορθώνομεν κατὰ τὰς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις. Δὲν πρόκειται δὲ μόνον περὶ τῆς γλωσσικῆς οἰκτρότητος, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἀφαντάστου ἀθλιότητος τῶν γνώσεων καὶ τῆς χαώδους ἀκρισίας.

Ὑποτίθεται ὅτι οἱ δυστυχεῖς αὐτοὶ μαθηταί, οἱ ὁποῖοι δὲν γνωρίζουν οὔτε τοῦ παλαιοῦ δημοτικοῦ τὰ γράμματα γλωσσικῶς, θὰ ἦσαν τοὐλάχιστον πλουσιώτεροι εἰς πραγματικὰς γνώσεις. Αὐτὸ μάλιστα μᾶς τὸ βεβαιώνουν ὡρισμένοι μεταρρυθμιστικοὶ κύκλοι. Ταῦτα εἶναι ἀνα-

κριβῆ, εἶναι δὲ καὶ ὑψίστης σημασίας διὰ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους μας. Ἡ γλωσσικὴ ἐξαχρείωσις ἐπέφερε καὶ τὴν πνευματικήν, διότι καὶ τὰ δύο εἶναι ἀλληλένδετα. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου ἐπιμένω καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν προσοχὴν παντὸς ἁρμοδίου προσώπου.

Λυποῦμαι, ὅτι δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω μερικὰ χαρακτηριστικὰ γραπτά, ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔτυχε νὰ διορθώσω κατὰ τὰς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις τοῦ 1940 καὶ 1941. Προήρχοντο ἀπὸ διαφόρους περιφερείας τοῦ Κράτους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ τοῦ Μεσολογγίου, οὗ οἱ καθηγηταὶ ἔδειξαν τόσον ἐνδιαφέρον εἰς τὴν Δίκην τῶν τόνων. Εὑρῆκα, ὅπως δήποτε, μερικὰ ἄλλα εἰς πρόχειρον ἔρευνάν μου εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Νομικῆς Σχολῆς, ἐνεργηθεῖσαν τὴν 19ην Φεβρ. ἐ. ἔ. Δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα, ἀλλὰ τὰ ἀφιερώνω εἰς τοὺς λαμπροὺς φιλολόγους, οἱ ὁποῖοι ἐξέθρεψαν τοιούτους βλαστοὺς καὶ «ἔφεραν τὴν παιδεία κοντὰ στὸ λαό».

Γραπτὸν τοῦ μαθητοῦ Π. Δ., Ἀθῆναι, Σεπτ. 1941. Ὁ καθηγητὴς τοῦ γυμνασίου ἔχει βαθμολογήσει δι' 8 χωρὶς νὰ δηλώσῃ οὔτε ἓν σφάλμα ἐντὸς τοῦ γραπτοῦ. Κυριολεκτικῶς δὲν ὑπάρχει γραμμή, χωρὶς τερατώδη σφάλματα ὀρθογραφικὰ καὶ πραγματικά. Ἐγὼ ἐβαθμολόγησα δι' 1 καὶ ὑπὸ τὸ γραπτὸν ἐσημείωσα: «Ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν τοῦ σεβαστοῦ Ὑπουργείου ἐπὶ τῆς τακτικῆς τινῶν ἐκ τῶν κ. κ. καθηγητῶν νὰ ἀφήνουν τελείως ἀδιόρθωτα μερικὰ γραπτὰ καὶ νὰ δίδουν ὑψηλοὺς βαθμούς. Ὁ παρὼν καθηγητὴς εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων γραπτῶν του εἶναι αὐστηρός. Ἐνταῦθα βαθμολογεῖ δι' 8 ὑποψήφιον ἀδυνατοῦντα νὰ διατυπώσῃ τὰς ἰδέας του, γράφοντα ὅτι:

Ὀστρακισμὸς ἐπεβάλλετο εἰς συμμένοντα πρόσωπον.
Ὁ Πολύκλειτος ἐδημιούργησε τὸν δοριφόρον διανοούμενον. Ἡ
Ἐπὶ τῆς βασιλείσσης Ἐλισάβετ 1833—1903 ἤκμασαν πολὺ ποιηταί.

Σπ. Μαρινᾶτος».

Γραπτὸν τοῦ μαθητοῦ Π. Ν., Ἀθῆναι, Σεπτ. 1941. Ὁ διορθώσας καθηγητὴς τοῦ γυμνασίου κ. Σ. βαθμολογεῖ δι' 8, ἐγὼ διὰ 2. Δείγματα μορφώσεως:

Ὀστρακισμὸς καλεῖται ἡ διὰ κεράμων ψήφησις τοῦ ναὶ ἢ τοῦ ὄχι,.. ἡ ψηφοφωρία ἐγένετο πρὸς ἐκλογὴν ἢ παύσιν.

Ἡ σπουδαιότεροι γλύπται εἶναι Μήρων, Πολύκλειτος Φειδίας ὁ Πολύκλειτος καὶ Φειδίας ἔκαμαν τὸν Παρθενωνα. Ὁ Μήρον... κλπ. Ὀρθογραφία: Σπουδαιώτερον, ἐκατέλησε, στενοπόν, συμαντικώτερα, τυφλόσας. εὗρων (=εὗρον) κλπ.

Ἐγὼ ἀπορῶ πῶς εἶναι δυνατόν, οἱ φιλόλογοι τῶν γυμνασίων νὰ θεωροῦν προβιβασίμους τοιούτους μαθητάς. Ἄγεταί τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι καὶ αἱ ἰδικαί των γνώσεις εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰς τῶν μαθητῶν των. Ἕτεροι μάλιστα καθηγηταὶ ταύτης τῆς Σχολῆς εἶναι ἔτι αὐστηρότεροι εἰς τὴν κρίσιν των. Ὁ συνάδελφος κ. Ζακυθηνὸς λ. χ. βαθμολογεῖ ἐπὶ τοῦ γραπτοῦ τοῦ Γ. Κ., Ἀθῆναι, διὰ 2 ἔναντι 7 καὶ σημειοῖ: «Ἀπορῶ διὰ τὴν βαθμολογίαν τοῦ κ. καθ. τῆς Μέσης ἐκπ.». Τὸ γραπτὸν τοῦ Σ. Κ. βαθμολογεῖ διὰ 4 ἔναντι 9 καὶ παρατηρεῖ: «Πενιχρὸν καὶ ἐσφαλμένον ἐν πολλοῖς». Τὸ δὲ γραπτὸν τῆς Χ. Σ. διὰ 0 ἔναντι 6 καὶ σημειοῖ: «ἁρματοδός, ἄφξησις!».

Τοιαῦτα, μὲ ἐλαφρὰς παραλλαγάς, εἶναι ἴσως καὶ ἄνω τοῦ 70 ο)ο τῶν ὅλων γραπτῶν.

Διατί, τέλος πάντων, αὐτοὶ οἱ μαθηταί, ἀφοῦ δὲν μανθάνουν ὀρθογραφίαν καὶ ὑποτίθεται ὅτι οἰκονομοῦν τὸν σχετικὸν καιρόν, εἶναι καὶ ἀπὸ πραγματικῆς ἀπόψεως τοιαῦτα ἕρμαια ἀμαθείας καὶ ἀκρισίας ἐγγιζούσης τὰ ὅρια τοῦ ἀκαταλογίστου; Γνωρίζουν οἱ κ. κ. λειτουργοὶ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ὅτι ἂν ἐφηρμόζετο καὶ ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ νόμος τῆς στειρώσεως διὰ τοὺς ἐκ γενετῆς ἠλιθίους, θὰ ἐκινδύνευον ὅλοι οἱ μαθηταί των νὰ στερηθοῦν τοῦ ἀνδρισμοῦ των; Ἔτυχε νὰ διεξέλθω ἐρωτηματολόγια, ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ ψυχίατροι κατὰ τὰς ἐξετάσεις, προκειμένου νὰ ἀποφανθοῦν περὶ ὑπάρξεως τῆς ἠλιθιότητος. Φοβοῦμαι, ὅτι πολὺ ὀλίγοι ἐκ τῶν σημερινῶν γυμνασιοπαίδων μας θὰ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὸ κρινόμενον ὡς κατώτατον ὅριον τῆς Γερμανικῆς νοημοσύνης, ἂν τοὺς ὑπεβάλλοντο ἀνάλογοι πρὸς τὰς Γερμανικὰς ἐρωτήσεις, ὅπως: Ποῖαι εἶναι αἱ ἤπειροι τῆς Ὑδρογείου, πότε ἔζησεν ὁ Βίσμαρκ, ποία εἶναι ἡ ἰδιαιτέρα ὑπηρεσία ποὺ προσέφερεν ὁ Βίσμαρκ πρὸς τὴν πατρίδα κλπ.

Ἐξ ἴσου θλιβερὸν εἶναι καὶ τὸ ἠθικὸν κατάντημα διδασκόντων καὶ διδασκομένων. Παραθέτω αὐτούσιον τὸ κατωτέρω ἔγγραφόν μου τοῦ 1941, μὴ δυνηθεὶς δυστυχῶς νὰ ἀνεύρω τὸ τοῦ 1940, εἰς τὸ ὁποῖον κατόπιν παραγγελίας τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, διετυποῦντο ζωηρότερα τὰ αὐτὰ παράπονα:

Ἀθῆναι 16 Σεπτεμ. 1941

Πρὸς τὸν κ. Πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου

Ἐπιστρέφων τὰ πρὸς διόρθωσιν σταλέντα μοι γραπτὰ τῶν εἰσιτηρίων ἐξετάσεων τοῦ παρόντος ἔτους ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ ἐπισυνάψω τὰς ἀκολούθους παρατηρήσεις:

Ὡς καὶ πέρυσι συνέβη, διαπιστοῦται καὶ ἐφέτος περίεργος συμφωνία πάντων σχεδὸν τῶν γραπτῶν εἰς τὰς γενικὰς γραμμάς, εἰς τὰς ἐκφράσεις καὶ τὴν ἐν γένει ἀρχιτεκτονικὴν τῆς διατυπώσεως.

Σφάλματα περίεργα ἐπαναλαμβάνονται εἰς 20 καὶ 30 γραπτὰ ὁμοιομόρφως, ὡς «Ὁ διανοούμενος τοῦ Πολυκλείτου» (ἀντὶ Διαδούμενος, ὁ γνωστὸς ἀνδριάς).

Εἰς τρία γραπτὰ διεπίστωσα τὸ ἐξ ἴσου ἀσύνηθες σφάλμα ἀντὶ Ἀντίπατρος (Μακεδὼν βασιλεύς) νὰ γράφεται «Ἀντύπας»! Διεπίστωσα τέσσαρας περιπτώσεις ἀντιγραφῆς μεταξὺ μαθητῶν, πολλὰς δὲ ἄλλας διορθώσεως τοῦ γραπτοῦ δι' ἄλλης μελάνης.

Πολλάκις οἱ πρῶτοι διορθοῦντες τὰ γραπτὰ δὲν σημειοῦν τὰ σφάλματα δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, ἀλλὰ θέτουν μόνον ἕνα βαθμὸν καὶ ὑπογράφουν, ὥστε λείπει τὸ κριτήριον τῆς βαθμολογίας, ἥτις δυστυχῶς δὲν εἶναι πάντοτε δικαία, εἰς τρόπον ὥστε νὰ βαθμολογῶ καὶ ἐγὼ ἐπακριβῶς, διότι τότε ὁ μέσος ὅρος εἶναι ἄνω τῆς ἀξίας τοῦ γραπτοῦ. Γενικῶς τὰ ἐφετεινὰ γραπτὰ παρουσιάζουν πολλὴν ἀταξίαν.

Μετὰ πλείστης τιμῆς.

Σπ. Μαρινᾶτος.

Πρὸς κατανόησιν τῆς τελευταίας παραγράφου εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν διαγωνιζομένων μαθητῶν εἶναι ἐσφραγισμένα. Ἐν τούτοις οἱ βαθμολογοῦντες τὸ γραπτὸν καθηγηταὶ τῶν γυμνασίων εὑρίσκουν τὸν τρόπον, νὰ ἀνακαλύπτουν ὑπὸ τὸ κυανοῦν κάλυμμα τὰ κεχαρισμένα πρόσωπα. Πρώτη αὕτη κακοήθεια. Ἀκολούθως, ἂν τὸ γραπτὸν εἶναι διὰ βαθμὸν 4, αὐτοὶ δὲν διστάζουν νὰ δώσουν 9. Γεννᾶται τότε δι᾽ ἡμᾶς τοὺς δευτέρους διορθώνοντας τὸ ἠθικὸν ζήτημα, πῶς πρέπει νὰ βαθμολογήσωμεν : Κατὰ τὴν ἀξίαν τοῦ γραπτοῦ ἢ κατ᾽ οἰκονομίαν. Ἂν δώσωμεν 4, ὄχι μόνον ὁ μαθητὴς διὰ τοῦ μέσου ὅρου 7 εἰσέρχεται εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἀλλὰ καὶ δύναται νὰ παρευδοκιμήσῃ ἄλλον ὑποψήφιον μὲ πραγματικῶς ἀνωτέραν ἀξίαν ἑνὸς 6 ἢ 5 δικαίως κτηθέντος. Ἀναγκαζόμεθα ὅθεν νὰ βαθμολογήσωμεν τὸ γραπτὸν διὰ μηδενός. Πῶς τώρα θὰ συμβιβασθοῦν οἱ δύο βαθμοὶ ἄριστα καὶ μηδὲν μὲ τὴν ἠθικὴν καὶ πῶς θὰ χαρακτηρισθῇ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ δεύτερος βαθμολογῶν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ βαθμολογῇ ὄχι τὴν ἀξίαν τοῦ μαθητοῦ ἀλλὰ τὴν συνηγίαν τοῦ πρώτου διορθώσαντος, εἶναι ζητήματα τὰ ὁποῖα καλοῦνται νὰ λύσουν οἱ «νέοι ἄνδρες» τῶν σχολείων.

Τί ἑρμηνείαν λοιπὸν θὰ δώσωμεν εἰς τὸ ἀπερίγραπτον αὐτὸ κατάντημα τῶν ἄλλοτε λαμπρῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου; Τί συμβαίνει ἐπὶ τέλους; Ἀπεβλακώθησαν ὁμαδικῶς οἱ Ἕλληνες ἢ ἀπεβαρβαρώθησαν οἱ διδάσκαλοί των;

Ἡ ἀπάντησις βεβαίως δὲν εἶναι δύσκολος καὶ εὐτυχῶς σώζει τοὺς Ἑλληνόπαιδας. Οἱ ποδηγέται ὅμως τῆς νεωτέρας γενεάς, οὓς κατὰ τὸ ρητὸν ἀριστερὰ γράμματα ἐδίδαξαν αἱ Μοῦσαι, τὴν ἀνάγκην ποιούμενοι φιλοτιμίαν ἁμιλλῶνται, ποῖος περισσότερον νὰ ὑπερβάλῃ τὸν ἄλλον εἰς ζῆλον ὑπὲρ τοῦ δημοτικισμοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ μανδύας καλύπτει ὅλας τὰς πληγάς. Ἀμφιβάλλω, ἂν εἷς ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐξ αὐτῶν, γνωρίζῃ ὅπως δήποτε Ἑλληνικά. Πρὸ αὐτῆς ὅμως τῆς μειονότητος ἀποκαλύπτομαι, διότι πρόκειται περὶ ἰδεολόγων. Οἱ ἄλλοι εἶναι ὅλοι φιλόλογοι τῶν εὐεργετικῶν νόμων καὶ τῶν πολεμικῶν εὐκολιῶν.

Εἰς τὴν ἐποχήν μου ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ἡ καταφορὰ περιωρίζετο εἰς μόνα τὰ Λατινικά. Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ὅστις μᾶς τὰ ἐδίδαξεν εἰς τὴν τελευταίαν τάξιν τοῦ γυμνασίου, κατώρθωσε νὰ μᾶς ἑρμηνεύσῃ ὅλον τὸ ἔτος εἴκοσι ἑπτὰ μόνον στίχους τῆς Αἰνειάδος, ἐν μέσῳ ἀρᾶς καὶ ἀναθέματος κατὰ τῆς κατηραμένης γλώσσης ποὺ ἐπαίδευε καὶ ἡμᾶς καὶ— πρὸ παντὸς—ἐκεῖνον Μᾶς συνεβούλευε τακτικά, νὰ προπαγανδίσωμεν βραδύτερον ὅπως καταργηθῇ τὸ ἄχρηστον αὐτὸ μάθημα.

Σήμερον γίνεται τὸ αὐτὸ διὰ τὰ Ἑλληνικά, τὰ ὁποῖα μισοῦν πολλοὶ ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι τὰ διδάσκουν εἰς τὰ γυμνάσια. Μᾶς στέλλουν ἔπειτα τοὺς καρποὺς τῶν κόπων των εἰς τὸ Πανε-

πιστήμιον καὶ ἡμεῖς, ἀφοῦ στείλωμεν εἰς τὰς ἄλλας Σχολὰς τοὺς Πληβείους, κρατοῦμεν διὰ λογαριασμόν μας τοὺς καλυτέρους.

Αὐτὰ τὰ 70 ἢ 80 παιδιὰ ἐτησίως, οἱ καλύτεροι μαθηταὶ τῆς Ἑλλάδος, γνωρίζετε βεβαίως ὅλοι εἰς ποῖον κατάντημα εὑρίσκονται. Ἐπιτρέψατέ μου νὰ ἀναφέρω ἓν-δύο περιστατικὰ φοιτητῶν:

Τοῦ τρίτου ἔτους: Ἔλαβον ἐπανειλημμένως πρό τινος ἐπιστολὰς εἰς Γαλλικήν. Ὅταν ἠρώτησα διατὶ γίνεται αὐτό, (ἐφαίνετο καθαρὰ ὅτι δὲν ἦτο ἁπλῆ ἐπίδειξις Γαλλομαθείας) ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν:

—Τὰ Ἑλληνικά μου εἶναι τέτοια, κύριε Καθηγητά, ποὺ ντρέπομαι νὰ σᾶς τὰ δείξω!

Διατί, κύριοι διδάσκαλοι καὶ καθηγηταὶ τῆς Μέσης, τὸ πρόσωπον αὐτὸ ἔμαθεν ἄπταιστα Γαλλικά, γλῶσσαν ἐξ ἴσου δύσκολον πρὸς τὴν ἰδικήν μας, εἰς ὀλίγα χρόνια καὶ δὲν ἔμαθε μαζί σας τὴν γλῶσσαν του εἰς δώδεκα συναπτοὺς ἐνιαυτούς;

Τοῦ τετάρτου ἔτους: Πτυχιακὸν γραπτὸν εἰς τὴν Ἀρχαιολογίαν ἐβαθμολογήθη διὰ τοῦ κατωτάτου προβιβασίμου βαθμοῦ 5, διότι παρὰ τὴν ἀρτιότητα τῶν γνώσεων ἦταν τόσον θλιβερὰ ἡ ἀκαταστασία τῶν ἰδεῶν, τῆς διατυπώσεως καὶ τῆς ὀρθογραφίας, ὥστε ἐγίνετο καὶ χρῆσις Γαλλικῶν λέξεων διὰ νὰ ἀποφευχθῇ ὁ σκόπελος τῶν ἀντιστοίχων Ἑλληνικῶν. Εἶναι ἡ θλιβερωτέρα δυνατὴ περίπτωσις δι᾽ ἕνα καθηγητήν, ὅστις βλέπει φιλοπόνους φοιτητάς του νὰ πληρώνουν σφάλματα ἀνικάνων διδασκάλων. Δὲν εἶναι ἐπὶ τέλους εἰς θέσιν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μὲ τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων νὰ διδάξουν νέους φύσει τόσον εὐφυεῖς ὅπως οἱ Ἑλληνόπαιδες, ὅτι τὰ πράγματα δὲν τίθενται εἰς τὸ χαρτὶ ὅπως μᾶς κατεβαίνουν, ἀλλὰ μὲ τάξιν καὶ μὲ λογικὴν σειράν;

Διὰ νὰ δώσω μίαν ἰδέαν τῆς καταστάσεως ἰδοὺ δείγματα ἀπὸ ἄλλο γραπτὸν ἐπὶ πτυχίῳ.

Τὸ τεθὲν ζήτημα ἦτο: «Πορεία καὶ αἰσθητικὴ ἀνάλυσις τῆς Κρητομυκηναϊκῆς τοιχογραφίας». Τὸ θέμα κατείχετο καλῶς ὑπὸ τοῦ γράψαντος προσώπου ὥστε ὁμαλῶς νὰ τύχῃ τοῦ βαθμοῦ 7 ἢ καὶ 8. Ἐν τούτοις δὲν ἔτυχε προβιβασίμου βαθμοῦ διὰ τὴν ἀκαταστασίαν τῶν ἰδεῶν, τὰ πρωθύστερα καὶ τὰς λογικῶς ἀσυμβιβάστους φράσεις. Ἰδοὺ μερικαί, τηρουμένης καὶ τῆς ὀρθογραφίας.

Ἐκ τῶν φυτῶν λαμβάνεται τὸ λύριον κρῖνον. (Εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα).

Τὸ κρῖνον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα βολβὸν ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐκφύεται ἕνας κάλαμος. (Βοτανικῶς ἡ περιγραφὴ εἶναι βεβαίως ὀρθή, ἀλλὰ τίθεται ξεκάρφωτος ἐντὸς καλλιτεχνικῆς πραγματείας, ἁπλῶς ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ τὴν ἐνθυμηθῇ τὸ γράφον πρόσωπον).

Ἡ προοπτικὴ καὶ αἱ σκιαὶ εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ἄγνωστος. (Προφανῶς ἐπέδρασεν εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ γράφοντος ἡ σύνταξις «πᾶμε νὰ φᾶμε κ᾽ ἐγὼ πληρώνεις».

Τὰ φυτὰ κάμπτονται ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω ὡς βράχοι. (Θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι κρέμανται ἀπὸ βράχων πρὸς τὰ κάτω. Ὁποία ὅμως ἄβυσσος γλωσσικῆς καὶ διανοητικῆς τρικυμίας ἀπαιτεῖται, διὰ νὰ φθάσῃ κανεὶς εἰς τὸ σημεῖον νὰ λέγῃ, ὅτι οἱ βράχοι κρέμανται καμπτόμενοι πρὸς τὰ κάτω δίκην ὡρίμων σιτηρῶν!.

Καὶ τὰ φυτὰ αὐξάνονται. (Τοῦτο γράφεται ἐν συνεχείᾳ τῆς ἀνωτέρω προ-

τάσεως. Βοτανικῶς βεβαίως εἶναι ἀλήθεια ἀναντίρρητος. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου. Τὸ ἐπὶ πτυχίῳ διαγωνιζόμενον πρόσωπον θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι βαθμηδὸν πολλαπλασιάζονται τὰ εἴδη τῶν φυτῶν, τὰ ὁποῖα οἱ καλλιτέχναι χρησιμοποιοῦν εἰς τὰς τοιχογραφίας).

Ἰχθῦς χελιδονόπτεροι. (Πρόκειται περὶ τῶν δακτυλοπτέρων ἢ ἐξωκοίτων ἰχθύων, τοὺς ὁποίους οἱ ἁλιεῖς ὀνομάζουν σήμερον χελιδονόψαρα).

Ἓν πτηνόν, τὸ ὁποῖον λέγεται Ὠρίων ποὺ ἔρχεται τὴν ἄνοιξι. (Πρόκειται περὶ τοῦ συκοφάγου, περὶ τοῦ ὁποίου διέπραξα τὸ σφάλμα νὰ εἴπω εἰς τὰς παραδόσεις μου, ὅτι σήμερον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ὀνοματολογίαν καλεῖται Oriolus).

Τοιοῦτοι «φιλόλογοι» ὑπάρχουν ἤδη ἄπειροι. Τοιοῦτοι ἐξέρχονται διαρκῶς, καὶ ἀφορμὴ εἶναι ἡ γλωσσικὴ ἀποχαλίνωσις εἰς τὴν ὁποίαν περιέπεσε τὸ Ἔθνος.

Πρὸς τοιούτους φοιτητὰς ἦλθε νὰ ἀποτείνῃ ὁ κ. Κακριδῆς τὰς τονικάς του μεταρρυθμίσεις. Φυσικὰ ὁ κ. συνάδελφος ὑπερέβαλεν εἰς φοιτητικὰ εὐεργετήματα οἱανδήποτε ἄλλην ἐποχὴν καὶ κυβέρνησιν καὶ θὰ ἦσαν πολὺ ἀχάριστοι οἱ φοιτηταί, ἂν δὲν τὸν περιέβαλλον μὲ ὅλην τὴν ὑποστήριξίν των. Ὄντως δὲν διέλαθε καὶ τὸ πειθαρχικὸν συμβούλιον ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀφοσιώσεως ταύτης πρὸς τὸ καθεστώς, ὅπου θὰ ἐβασίλευεν ὁ Δῖνος.

Ἐδῶ κεῖται κατὰ μέγα μέρος τὸ μυστικὸν τῆς ἐπιτυχίας τοιούτων θεωριῶν. Ἂν οἱ Ἑλληνόπαιδες ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς διδασκάλους των κατέβαλλον κάποιον κόπον διὰ νὰ μάθουν τὴν γλῶσσαν των, τότε θὰ τὴν ἠγάπων, δὲν θὰ τὴν ἐμίσουν. Ἀγαπᾷ τις τὸ κάθε τι, τὸ ὁποῖον ἀπέκτησε μὲ κόπον. Ἡ ἄγνοια ὅμως τοὺς κάμνει νὰ ἁρπάζουν ὡς ἄγκυραν σωτηρίας τὴν κάθε εὔκολον καινοτομίαν. Αἱ συζητήσεις αἱ ἰδικαί μας εἰς οὐδὲν ὠφελοῦν, ὡς εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν ἡ σοφὴ διδασκαλία ἑνὸς Χατζηδάκη. «*Ἡ κοινὴ γνώμη λαμβάνει μὲ πραγματικὸν ἔνστικτον θέσιν κατὰ παντὸς εἰδικοῦ*» (Wilamowitz). Τοῦτο τὸ κατενόησαν καὶ τὸ ἐξεμεταλλεύθησαν καλῶς οἱ γλωσσικοί μας μεταρρυθμισταί. Δι᾿ αὐτὸ ἔπραξαν τὸ πᾶν, ὅπως προσεταιρισθοῦν τὸ πολὺ κοινόν. Δημιουργήσατε διδασκάλους, διότι μόνον δι᾿ αὐτῶν θὰ προληφθοῦν αἱ φλογεραὶ καὶ πρὸ παντὸς βίαιαι μεταρρυθμίσεις, ὅπως ἐκείνη ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ τώρα. Ὅταν οὗτοι κατατοπισθοῦν ἐπαρκῶς εἰς τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα συζητοῦμεν τότε καὶ ἂν πιστεύουν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν, θὰ εἶναι νηφάλιοι καὶ ὄχι φανατικοί. Θὰ προβοῦν εἰς τὰς σκέψεις των συνετῶς καὶ μετὰ λογικῆς, ὄχι ἐπαναστατικῷ δικαίῳ.

***

Τὰ παράπονα τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μεταρρυθμιστῶν δὲν εἶναι

βεβαίως ὅλα ἀβάσιμα. Πρέπει νὰ θίξωμεν καὶ τὸ θέμα τοῦτο. Σήμερον παρ᾽ ὅλας τὰς παιδαγωγικὰς βελτιώσεις εἰς τὴν μάθησιν, ὁ γυμνασιόπαις ἔχει νὰ μάθει πάρα πολλά. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὁ Wilamowitz προκειμένου περὶ τῆς δυνατότητος τῆς προφορικῆς παραδόσεως τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν, εἶπεν ὅτι εἷς γυμνασιόπαις ἔχει νὰ συγκρατήσῃ περισσότερα εἰς τὴν μνήμην του ἢ ὁ τότε ραψῳδός. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς τοῦ Wilamowitz μέχρι σήμερον τὸ ὑλικὸν ἔγινεν ἀκόμη περισσότερον. Ὥστε ἀπὸ ἐκπαιδευτικῆς μὲν ἀπόψεως πᾶσα λογικὴ ἁπλοποίησις τῆς γλώσσης καὶ τῆς ὀρθογραφίας εἶναι θεμιτὴ καὶ σωστή. Ἀπὸ ἀπόψεως δὲ προσεγγίσεως μεταξὺ λαλουμένης καὶ γραφομένης γλώσσης πᾶσα προσπάθεια εἶναι ἐπίσης σωστή, διότι διγλωσσίας ὑπάρχουν πολλοὶ βαθμοί, ἡ δὲ ἰδική μας εἶναι δυστυχῶς μεγάλη, ἀφοῦ ἔχομεν δύο γραμματικάς.

Τὴν τονικὴν ἁπλοποίησιν εἰδικώτερον καὶ προέτειναν καὶ ἐφήρμοσαν πολλοὶ ἄλλοι πρὸ τοῦ συναδέλφου κ. Κακριδῆ, χωρὶς ἡ Σχολὴ νὰ διαμαρτυρηθῇ. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἐδῶ ἡ διαφορά μας. Εἶναι περισσότερον ἠθικῆς, παρὰ πραγματικῆς φύσεως. Καὶ οὕτω φθάνομεν εἰς τὸ εὐαισθητότερον σημεῖον τοῦ ὅλου ζητήματος, τὸ καὶ πλέον θλιβερόν, διότι εἶναι ἀδύνατον ἐν τῇ ἰδιότητί μας ὡς ἀκαδημαϊκοὶ συνδιδάσκαλοι τοῦ κ. Κακριδῆ νὰ μὴ αἰσθανθῶμεν ἀγανάκτησιν διὰ τὰς ἱστορίας, εἰς τὰς ὁποίας μᾶς ἐμπλέκει.

Ὡς πρὸς τὴν ἐξομάλυνσιν τῆς γλώσσης θὰ ἀποφύγω μυριόλεκτα πράγματα. Τὰ γραφόμενα τοῦ στρατηγοῦ Μαζαράκη ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ καὶ ἀποτελοῦν μίαν ἀπὸ τὰς ἀξιολογωτέρας σελίδας τῆς Δίκης τῶν τόνων. Μόνον διὰ τῆς διαρκοῦς ἁπλοποιήσεως τῆς καθαρευούσης θὰ φθάσωμεν εἰς τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Ἐν τῷ μεταξὺ θὰ καταβληθῇ ἔντονος προσπάθεια ὅπως ἡ δημοτικὴ ἀποκτήσῃ πρὸ παντὸς γραμματικὴν καὶ τυπικόν, ἀλλ᾽ ἐπίσης καὶ τὴν ἀναγκαίαν ἑνότητα, εὐκαμψίαν καὶ ἱκανότητα ἐκφράσεως λεπτοτέραν, διότι αὐτὴν τὴν στιγμὴν δὲν εἶναι ἀκόμη ὥριμος γλῶσσα. Ὅσοι ἀμφιβάλλουν περὶ τούτου, δύνανται νὰ διεξέλθουν, ἵνα ἀποφύγω παλαιότερα παραδείγματα, τὴν «Κλασσικὴ Παιδεία» τοῦ κ. Κακριδῆ Ἐκεῖνοι ποὺ εὑρίσκουν στρωτὰ καὶ ὁμαλὰ ὅσα ὁ συγγραφεὺς ἀποπειρᾶται νὰ εἴπῃ ἐκεῖ μέσα, εἶναι προφανῶς εἰσδυτικὰ δαιμόνια ὑπὲρ τὸ ἐπίπεδον τῶν κοινῶν Ἑλλήνων.

Εἰς αὐτοὺς δὲν ἀνήκουν οὔτε τὰ μέλη τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, τὰ ὁποῖα, λέγει ἡ ἀπόφασις, εὗρον τὸ περιεχόμενον στρυφνόν, οὔτε καὶ οἱ φοιτηταὶ τοῦ κ. συναδέλφου. Θελήσαντες νὰ φωτίσουν τὸ δικαστήριον εἶπον ἀκριβῶς τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐννοεῖ ὁ κ.

συνάδελφος, ὅστις παιδεύεται καὶ τοὺς παιδεύει καὶ αὐτοὺς μὲ τὰ διανοήματα καὶ μὲ τὴν γλῶσσαν του, ignotosque deos ignoto carmine adorat.

Ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς, λευκόθριξ πλέον ὅπως καὶ ἡμεῖς, φοβοῦμαι, δὲν θὰ ἀντιληφθῇ ποτέ, ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ὄργανον καὶ οὐχὶ σκοπὸς εἰς χεῖρας τοῦ ἐπιστήμονος. Ὅτι ὅσον περισσότερον ἱδρῶτα σπαταλᾷ κανεὶς διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὰς σκέψεις του, τόσον χειροτέρα εἶναι ἡ γλῶσσα του. Ὅτι πραγματικὴ γλῶσσα εἶναι μόνον ἐκείνη, ποὺ ἀναπηδᾷ αὐθόρμητος ἀπὸ τὸ στόμα ὡς τὸ κελάδημα πτηνῶν. Ὅτι, τέλος, ἡ ἀρίστη δυνατὴ γλῶσσα εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία σκανδαλίζει ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγώτερον τὸν πλησίον μας καὶ τοῦ δίδει τὸν καιρὸν νὰ προσέξῃ εἰς τὰ διανοήματα καὶ μόνα.

Ὁ πρύτανις τοῦ λόγου καὶ τοῦ πνεύματος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ὁ Ἐμμανουὴλ Ροΐδης, συμβουλεύει, ὄχι πρῶτος αὐτὸς βεβαίως, ὅτι «*τὸ ὕφος πρέπει νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένον ἀπὸ πάσης ἀποφορᾶς ἐλλυχνίου καὶ ἀπὸ παντὸς κονιορτοῦ βιβλιοθήκης*».

Σήμερον ἡ ἀποφορὰ τοῦ πρώτου μᾶς φαίνεται διπλασία, διότι τοῦ δευτέρου δὲν ὑπάρχουν πλέον δείγματα. Ὅταν δὲ μαζὶ μὲ τὸ ἐλλύχνιον συμβαίνῃ νὰ συνυπάρχῃ ξενότροπος διατύπωσις τῶν διανοημάτων, τότε τί πρέπει νὰ πράξωμεν οἱ μὴ γεννηθέντες Δήλιοι καλυμβηταί; Ὅσοι μὲν εἶναι φοιτηταί, θὰ ἀναγνώσουν βεβαίως τὸν κ. συνάδελφον, διότι στυγερὰ ἐπίκειται ἡ Διομήδειος ἀνάγκη τῶν ἐξετάσεων. Διὰ τὸν ἄλλον ὅμως κόσμον θὰ ἰσχύῃ πάντοτε τοῦ θαυμαστοῦ ἐκείνου ἀνθρώπου ὁ ἀφορισμός, τοῦ μόνου Ἕλληνος, ὅστις συνεδύαζε πλήρεις λογοτεχνικοὺς τίτλους πρὸς ἀξιοθαύμαστον ἐπιστημονικὴν ἐπίδοσιν: «*Ἔργον τοῦ συγγραφέως δὲν εἶναι οὔτε νὰ ἐπιβάλλῃ ἀηδῆ καταπότια οὔτε νὰ μαντεύῃ τὰς ὀρέξεις τῶν μελλόντων ἀναγνωστῶν, ἀλλὰ νὰ ἀποβλέπῃ εἰς μόνους τοὺς σημερινούς*».

Ὁ κ. Κακριδῆς ἀσφαλῶς τὰ γνωρίζει αὐτά. Ἂν ἀπέτεινε πρὸς τὸ ἐλεύθερον Κοινὸν τοὺς πειραματισμούς του δὲν θὰ ἠνωχλεῖτο ἀπὸ κανένα καὶ θὰ εἶχε τὸ Κοινὸν μόνον του εἴτε νὰ ἀμυνθῇ εἴτε νὰ ἐγκολπωθῇ τὰς ἰδέας του. Ἀλλ᾽ ἀποτείνεται πρὸς τοὺς φοιτητὰς τῆς σήμερον καὶ διδασκάλους τῆς αὔριον. Γνωρίζει καλῶς τὴν ἀσφαλεστέραν ὁδὸν τῆς προπαγάνδας καὶ προφανῶς προχωρεῖ ἐπὶ τὸ ἔργον ἐφ᾽ ᾧ ἐτάχθη. Τὴν ἀγανάκτησιν τῆς Σχολῆς διὰ τοῦτο εὑρίσκω εὔλογον καὶ συνεμερίσθην ἐξ ἀρχῆς. Δὲν ὑπῆρξεν ἄλλως, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, δευτέρα γνώμη. Ὁ κ. Κακριδῆς μόνος του ἐξέλεξε τὸν δρόμον τοῦ πολέμου, καθ᾽ ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν ἐπλεόναζον κατὰ πολὺ μέσα εἰς τὴν Σχολὴν οἱ

κρατοῦντες τὸν κλάδον τῆς ἐλαίας. Ἀκριβέστερον τοιοῦτοι ἦσαν σχεδὸν ὅλοι. Ἂς καμαρώνῃ τώρα τὸ ἔργον του καὶ ἂς ὑφίσταται τὰς συνεπείας.

Ζήτημα εἶναι ἂν μετὰ τὸν Ψυχάρην, ὁ ὁποῖος ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὅτι διὰ κάθε λέξιν καὶ κάθε φράσιν τῆς δημοτικῆς του ἔχυσεν ἄφθονον ἱδρῶτα, ὑπάρχῃ ἄλλος τόσον ἀσθμαίνων καὶ ἰλιγγιῶν γλωσσοπηγὸς ὅσον ὁ κ. συνάδελφος. Καὶ τὶ δημιουργοῦν ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἥρωες, οἱ μαχόμενοι κατὰ πάντων τῶν κανόνων τῆς γλωσσικῆς; Ἁπλούστατα μίαν διάλεκτον ἀνύπαρκτον εἰσέτι καὶ πιθανώτατα ἀνύπαρκτον διὰ παντός. Ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι ποὺ γράφουν δημοτικὴν ἁπλῶς ἐντονωτέραν ἀπὸ ὅτι σηκώνει τὸ σύγχρονον γλωσσικὸν αἴσθημα, ἀντιστρατεύονται πρὸς βασικοὺς νόμους τῆς ἐξελίξεως τῶν γλωσσῶν. Θὰ ἠδύναντο νὰ διδαχθοῦν πολλὰ μελετῶντες (μελετῶντες ὅμως!) τὰ Εἴδωλα τοῦ Ροΐδου καὶ προσπαθοῦντες νὰ ἀναλογισθοῦν, τὶ κόπον κατέβαλε καὶ πόσα πράγματα ἠναγκάσθη νὰ διαβάσῃ διὰ νὰ γράψῃ ὅσα ἔγραψε. Ὁ ἀείμνηστος Χατζιδάκης — κάτεχος πρὸς ἀκάτεχον εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐπιστήμην—ἀνεσκεύασε τὰ καθαρῶς γλωσσικὰ θεωρήματα τῶν Εἰδώλων, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος τῶν Ἑλλήνων συνέλαβε καὶ διετύπωσεν ὅσον οὐδεὶς ἄλλος ὀρθῶς καὶ ἐπιτυχῶς ὁ Ροΐδης. Πιστεύω ὅτι ἡ διαύγεια καὶ ἡ ὀξύτης τοῦ πνεύματός του ἐπέδρασεν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς πολλοὺς ἀπὸ τοὺς κορυφαίους μας λογίους, καὶ αὐτὸν τὸν Κωστῆν Παλαμᾶν. Ἄνθρωποι ἄλλως, οἱ ὁποῖοι ᾐσθάνοντο τὸν Δαίμονά των ἱκανὸν νὰ κάμῃ κάτι, δὲν ἀφέθησαν ποτὲ νὰ ὀλισθήσουν εἰς τοὺς ἀκροτάτους κατηφόρους. Δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι τυχαῖον, ὅτι σχεδὸν πάντοτε πολὺ πτωχὰ εἶναι τὰ διανοήματα, τὰ ὁποῖα μᾶς παρουσιάζονται μέσα εἰς ἀγκομάχημα γλωσσικῆς ἀποτοξινώσεως.

Δυστυχῶς ἔχομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πάρα πολλοὺς νυμφολήπτους διὰ κάθε νέον καὶ πολυθόρυβον πρᾶγμα ποὺ θὰ παρουσιασθῇ. Διατὶ γίνεται αὐτὸ ἂς μὴ ἐξετάσωμεν πρὸς τὸ παρόν. Αἱ βουλαὶ τῆς Θείας Προνοίας, ὅπως παρετήρησεν ὁ αὐτὸς Ροΐδης, εἶναι ἀνεξερεύνητοι. Θελήσασα νὰ ἔλθουν εἰς τὸν Κόσμον κλασσικοὶ φιλόλογοι Ἕλληνες μὲ τὰς ἰδέας τοῦ κ. Κακριδῆ, ηὐδόκησε νὰ τοποθετήσῃ εἰς τὴν αὐτὴν χώραν καὶ τοὺς ἀπαραιτήτους θαυμαστάς, τῶν ὁποίων ἡ ἔκστασις δὲν χωρατεύει. Ἄλλοι κρέμανται ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ σώματός του, μᾶς βεβαιοῖ ἡ «Δίκη τῶν τόνων», καὶ ἄλλοι τὸν ρουφοῦν ὡς Ἰωνᾶν. Μόνον ἡ κακορρίζικη Φιλοσοφικὴ Σχολὴ δὲν ηὐτύχησε νὰ περικλείῃ εἰς τοὺς κόλπους της τοιαῦτα κήτη. Ἡ τιμωρία της εἶναι σωστὴ καὶ ἐποικοδομητική, διότι τὴν ὑβρίζουν οἱ ἐπὶ τούτῳ τεταγμένοι, καθένας μὲ τὴν βάρδια του, τοὐλάχιστον δὶς τῆς ἑβδομάδος.

Ὁ κ. Κακριδῆς πιστεύω νὰ μὴ αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὑπερήφανον δι᾿ ὅσα λέγονται διαρκῶς κατὰ τῶν συναδέλφων του. Ἂν τὸ θέλῃ ἢ δὲν τὸ θέλῃ, αὐτὸ

δὲν δυνάμεθα νὰ τὸ γνωρίζωμεν. Πάντως ἄλλο τι μέλος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς εἰς τὴν θέσιν τοῦ κ. Κακριδῆ πιστεύω ὅτι θὰ ἐπήγαινεν εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς διπλοσκοποὺς τῆς Φιλολογίας καὶ θὰ ἔλεγε περίπου τὰ ἑξῆς :

Μοῦ φαίνεται ὅτι αὐτὸ ποὺ κάνετε δὲν εἶναι σωστόν. Ναὶ μὲν ἐγὼ ἠμπορεῖ νὰ ἐγεννήθην ὑπὸ τὸν αὐτὸν καὶ οἱ μεγάλοι πρωτοπόροι ἀστερισμόν, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ Θεία Πρόνοια ἐπιβούλως σκεπτομένη μὲ ἔκαμε φιλόλογον. Φιλολογία δὲ σημαίνει μόνον παράδοσιν καὶ λατρείαν τῆς παραδόσεως, δι' αὐτὸ ἐγὼ μᾶλλον παρὰ οἱ συνάδελφοί μου εὑρίσκομαι ἐν ἀδίκῳ. Τὴν ἐπιστήμην αὐτὴν καλλιεργοῦν ἀκόμη οἱ λεγόμενοι πολιτισμένοι λαοί, ἐνῷ δὲν προσφέρει καμμίαν εὐκολίαν εἰς τὴν ζωήν, ὅπως τὰ αὐτοκίνητα καὶ ραδιόφωνα, οὐδὲ κἂν τὰ ταγκὸ καὶ τὴν ρούμπαν. Προσφέρει μόνον κανόνας καὶ ὀρθογραφίαν, κλασσικοὺς καὶ φιλοσόφους, ἤτοι ἄχρηστα πράγματα ποὺ κάμνουν ἁπλῶς μαρτυρικὰ τὰ καλύτερα χρόνια τῆς ζωῆς μας.

Ναὶ μὲν ἰσχυρίζονται μεγάλοι ξένοι φιλόλογοι καὶ φιλόσοφοι, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς μόνον μορφώνει τὸν ἀνώτερον ἄνθρωπον καὶ ἡ Λατινικὴ γλῶσσα τοῦ δίδει μόνον τὴν πειθαρχίαν τῆς σκέψεως καὶ τῆς ζωῆς. Ἀλλ' ἐρωτήσατε καὶ τοὺς φοιτητάς μας πόσον μισοῦν τὰ πράγματα αὐτά, ἐρωτήσατε ἐπίσης καὶ τοὺς φιλολόγους ποὺ τὰ διδάσκουν εἰς τὰ γυμνάσιά μας. Προφανῶς ὑπάρχουν κάποιοι ποὺ τοὺς ἐψιθύρισαν, ὅτι ὅλα αὐτὰ μποροῦν καὶ νὰ λείψουν. Ἀπόδειξις ὅτι καὶ χωρὶς αὐτὰ ἔζων ἄλλοτε εὐτυχεῖς οἱ Σκύθαι καὶ οἱ Φθειροφάγοι, σήμερον τόσοι ἀφιλολόγητοι λαοὶ ἀπὸ τῶν Ἀβενάκι μέχρι τῶν Παταγόνων. Πάντως εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σᾶς δηλώσω, ὅτι ἐγώ, μέχρι τῆς στιγμῆς τοὐλάχιστον, δὲν ὑπεστήριξα τέτοια πράγματα· καὶ ὅτι τὸ συνάφιόν μου ὅλας αὐτὰς τὰς παραδόσεις τὰς σέβεται κατ' ἐπάγγελμα. Δὲν εἶναι λοιπὸν σωστὸν νὰ καθυβρίζωμεν πρωὶ καὶ βράδυ ἀνθρώπους ποὺ κάμνουν ἁπλῶς τὸ καθῆκον των, ἐνῷ εἶναι καλὸν καὶ ἅγιον νὰ περιμένωμεν μήπως ἔλθῃ ἡ εὐκαιρία νὰ τοὺς στείλωμεν εἰς τὸν διάβολον, ὅπως ἄλλως τοὺς τὸ ὑπεσχέθημεν. Ἀφήσατέ με ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ἠμπορέσω νὰ συνεργασθῶ μαζί των, ἀφοῦ ἡ Θεία Πρόνοια ποὺ μὲ ἔρριψεν ἐκεῖ μέσα εὑρίσκεται πολὺ ὑψηλὰ καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν τιμωρήσωμεν...

Οὕτω διατυπώνων (ὄχι βέβαια εἰς τὴν ἰδικήν μου γλῶσσαν) τὴν παράκλησίν του ὁ κ. συνάδελφος θὰ ἦτο τοὐλάχιστον τυπικῶς ἐν τάξει ἀπέναντι τῶν ἐξ αἰτίας του ὑβριζομένων συναδέλφων του. Ἀντὶ τούτου ὅμως, ἀκούσας καὶ εἰπὼν εἰς τὴν πρώτην συνεδρίαν, ἀπῆλθεν ἔκτοτε ἐκ τῆς Σχολῆς. Ὅσον παρατείνεται ἡ ἀπουσία του, τόσον αἱ ἐπιθέσεις κατὰ τῆς Σχολῆς πολλαπλασιάζονται. Ματαίως ἡ Σχολὴ τὸν παρεκάλεσε νὰ προσέλθῃ εἰς τὰς συζητήσεις, ὁπότε ἀσφαλῶς αὗται θὰ ἦσαν ἄλλης μορφῆς καὶ πιθανῶς δὲν θὰ ἤμεθα σήμερον εἰς τὴν θλιβερὰν θέσιν νὰ ἐκτοξεύωμεν ἐναντίον ἀλλήλων παχύτατα βιβλία ἀντὶ τῶν ἰσχνῶν φυλλαδίων τῆς παρελθούσης γενεᾶς. Ὁ κ. συνάδελφος ἀγερώχως ἐδήλωσεν ὅτι δὲν εὐκαιρεῖ νὰ ἀναγνώσῃ τὰς παρακλήσεις μας, πολὺ ὀλιγώτερον νὰ παραστῇ εἰς τὰς συνεδρίας. Προφανῶς περιμένει τὰ μεγάλα μέσα ὁ κ. συνάδελφος, ἵνα ἐπανέλθῃ ὅταν δὲν θὰ ὑπάρχῃ μάχη δι' ἔλλειψιν μαχητῶν.

Καὶ τώρα ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἀφήσαμεν τοὺς

φιλολόγους καὶ λογοτέχνας οἱ ὁποῖοι, ἀκάματοι δουλευτάδες τῶν ἐρχομένων γενεῶν, δημιουργοῦν τὸν γλωσσικὸν τύπον τοῦ μέλλοντος διὰ νὰ μὴ κοπιάσουν τὰ ἐγγόνια των. Εἰς αὐτοὺς φαίνεται εὔκολη ἡ γλῶσσα των, διότι τὴν γράφουν ὅπως τὴν ξαίρουν, ἢ μᾶλλον ὅπως καθένας τὴν θεσπίζει, καὶ μόνον διὰ τὰ εἴδη τοῦ λόγου ποὺ καλλιεργοῦν. Tam scriptores quam sententiae εἰς τὸ στρατόπεδον ἐκεῖνο. Ἂς εὑρεθοῦν τέλος πάντων μερικοὶ συγγραφεῖς ποὺ νὰ κατορθώσουν νὰ τὴν γράφουν ὁμοιομόρφως καὶ μὲ τοὺς αὐτοὺς ὀρθογραφικοὺς καὶ συντακτικοὺς κανόνας. Τότε θὰ δύνανται νὰ ζητήσουν τὴν ἐξαφάνισιν τῆς μισητῆς καθαρευούσης ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀφοῦ δὲν πρόκειται νὰ ἀντιληφθοῦν καὶ νὰ συγχωρήσουν ποτὲ τὸ γεγονός, ὅτι καὶ ὁ ἅγιος συντηρητισμὸς ἔχει καὶ αὐτὸς τὰ δικαιώματά του, δικαιώματα ἠθικά, σεβαστὰ καὶ τιμώμενα τόσον περισσότερον, ὅσον πλέον πολιτισμένη καὶ ἐθνικῶς ὑπερήφανος εἶναι μία κοινωνία.

Ὅλοι βεβαίως γνωρίζομεν, ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ ἔχει δυσκολωτάτην ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν. Ἴσως ὅμως δὲν θὰ ἐσκέφθησαν μερικοί, ὅτι τὸ κακὸν ἔχει τόσον προχωρήσει, ὥστε ἡ γλῶσσα ἐκείνη εἶναι ἤδη ἐν μέρει ἀκατάλληλος πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ζωῆς. Τὰς κοινὰς λέξεις προφερομένας ἐννοοῦν οἱ Ἄγγλοι, διότι εἶναι κοιναί. Ἀλλὰ κάθε ἐπώνυμον, κάθε γεωγραφικὸν ὄνομα, γενικῶς κάθε ἀσυνήθη λέξιν τὴν ἀναγραμματίζουν μεταξύ των, ἀπὸ ραδιοφώνου ἢ τηλεφώνου, ἢ σᾶς παρακαλοῦν νὰ τὴν γράψετε, διὰ νὰ εἶναι βέβαιοι ὅτι τὴν ἠννόησαν. Εἴδατε παρ' ὅλα ταῦτα ἀκόμη Ἄγγλον δικαιολογούμενον, ὅτι δικαιοῦται νὰ ἀγνοῇ τὴν ὀρθογραφίαν τῆς γλώσσης του, διότι δὲν εἶναι «δάσκαλος», ἀλλὰ λογογράφος ἢ ἰατρὸς ἢ δικηγόρος, ὅπως συμβαίνει εἰς τὸν τόπον μας; Γνωρίζει ὁ κ. Κακριδῆς κανένα συνάδελφόν του, καθηγητὴν Ἀγγλικοῦ πανεπιστημίου, ὅστις νὰ εἰσήγαγεν αὐθαιρέτως νεωτερισμόν τινα, ἔστω καὶ σωτήριον, διὰ νὰ ἀπαλλάξῃ ὀρθογραφικῶν δυσκολιῶν τοὺς φοιτητάς του; Φρονεῖ δὲ ὁ κ. συνάδελφος ὅτι ἄν τις ἔπραττε τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ παραμείνῃ ἔστω καὶ μίαν ἑβδομάδα εἰς τὴν θέσιν του; Ἀλλ' ἐξέχασα! Ἡ Ἑλλάς, καὶ ἰδίως αἱ Ἀθῆναι καὶ ἰδιαιτέρως τὸ Πανεπιστήμιον εἶναι τὸ τέμενος τῆς δημοκρατίας. Δημοκρατία δὲ ἴσον ἔτσι θέλω διὰ τὸν καθένα καὶ διὰ τὸ κάθε τι. Καὶ ποῦ νὰ εὕρουν οἱ Ἄγγλοι μίαν ἀνάλογον δημοκρατίαν!

Ὅλα αὐτά, φυσικά, δὲν σημαίνουν ὅτι δὲν πρέπει καὶ νὰ ἀποβλέψωμεν, ἀλλ' ὡς θεωρητικοὶ ἐπιστήμονες, οὐχὶ ὡς γλωσσικοὶ κινηματίαι, εἰς τὴν δυνατότητα ἁπλοποιήσεως καὶ τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς ὀρθογραφίας μας. Τοῦτο τὸ ἔπραξαν ἤδη πρὸ ἡμῶν ἐπιστήμονες μὲ ὄνομα. Δὲν ἐγένοντο βεβαίως ἀσπαστοί, ἀλλὰ συνετέλεσαν νὰ μελετηθῇ τὸ ζήτημα καλύτερον. Πολλοὶ ἀπὸ ἡμᾶς ἔλαβον ἐκεῖθεν ἀφορμὴν νὰ βασανίσουν ὅλα τὰ συναφῆ προβλήματα, τὰ ὁποῖα μόνον οὕτως ὡριμάζουν πρὸς λύσιν. Ἄλλοι δυστυχῶς ὡρμήθησαν ἐκεῖθεν πρὸς κατάκτησιν τῆς φήμης, μὴ τύχῃ καὶ προφθάσουν ἄλλοι.

Μὲ ἀκρότητας δὲν λύονται τὰ ζητήματα. Ὡριμάζουν ὅμως βαθμηδὸν εἴτε τὸ θέλομεν εἴτε ὄχι. Διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ μὲ ἐφ' ὅπλου λόγχην φύλακες τοῦ ὀρθο-

δόξου Ἀττικισμοῦ εἶναι οἱ τραγικώτεροι ἐχθροὶ τοῦ ἰνδάλματός των. Ὁμοιάζουν μερικὰ ἔμψυχα ὄντα, τὰ ὁποῖα ἀποπνίγουν τὰ νεογνά των, ἐπειδὴ τὰ σφίγγουν ἀπὸ ὑπερβολικὴν στοργὴν ἕως ἐκεῖ ποὺ δὲν ἀντέχουν. Ἐνθυμήθητε, κύριοι συνάδελφοι, ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν μέχρι πρὸ ὀλίγου—de mortuis nil nisi bene—ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν πραγματικὴν ἢ μὴ ἐργασίαν ἑκάστου ὑποψηφίου ἐζήτουν μέσα εἰς ἑκατοντάδας ἢ καὶ χιλιάδας σελίδων νὰ ἀνεύρουν κανὲν ὀρθογραφικόν, ἐλλείψει δὲ τούτου καὶ τυπογραφικὸν σφάλμα, διὰ νὰ βγάλουν τὸν ὑποψήφιον κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον στὴ φούντα τοῦ καλαμιοῦ. «*Κακοήθης κριτική, ἡ ὁποία μεταβάλλει τὸν ἄνθρωπον εἰς κτῆνος*» (Φάβης). Ἠμποροῦμεν νὰ τοὺς βεβαιώσωμεν, ὅπως ἄλλοτε ὁ Βαλαωρίτης τὸν Βερναρδάκην, ὅτι φάσκελα νἄχουν οἱ ἐχθροὶ μπροστὰ σὲ τέτοιους φίλους.

Θὰ ἐπροσέξατε ἴσως, ὅτι εἷς ἀπὸ τοὺς παρελάσαντας εἰς τὴν Δίκην τῶν τόνων ἐνεθυμήθη ἓν ἱλαροτραγικὸν ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον ἔσπευσε νὰ ταχυδρομίσῃ πρὸς χρῆσιν τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου: Εἷς Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, ὅστις λόγῳ ἐπαγγελματικῆς εἰδικότητος (χειροῦργος γὰρ) ἔτυχε νὰ γνωρίζῃ ὅτι ὑπάρχει ἡ μοναδικὴ ἐξαίρεσις καρκίνος μεταξὺ ὅλων τῶν ὁμοίων λέξεων, ἔθεσε τὸ ἐρώτημα τί τόνον θέλει ἡ λέξις πρὸ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ οὕτω τοὺς ἐδίχασε.

Φυσικά, ὅλα αὐτὰ τὰ τρομερὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα μαζὶ μὲ τὸν Ἀριστοφάνη δυνάμεθα νὰ ἀποκαλέσωμεν σκινδαλάμων παραξόνια τῆς μαθήσεως, ἀνάγονται ἁπλῶς εἰς ζήτημα κατοχῆς τοῦ μικροῦ λεξικοῦ Ζηκίδου. Ἀλλ᾿ ὅσον κωμικὴ καὶ ἂν εἶναι ἡ προσκόμισις τοιούτων ἐπιχειρημάτων πρὸς ὑποστήριξιν μιᾶς δίκης, τῆς ὁποίας ἡ οὐσία εἶναι πολὺ βαθυτέρα καὶ κεῖται ἐντελῶς ἀλλοῦ, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι προκειμένου περὶ τονισμοῦ τῶν διχρόνων οὔτε καὶ οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος φιλόλογοι δὲν δύνανται νὰ ἀποφύγουν τοὺς σκοπέλους. Καὶ αὐτοὶ οἱ πρόγονοί των, οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί, ἐκυμαίνοντο εἰς πολλὰς περιστάσεις. Ὅταν λοιπὸν συζητοῦνται τοιούτου εἴδους ἁπλοποιήσεις τῆς καθαρευούσης, κανεὶς δὲν πρέπει a priori νὰ ἀποκλείῃ πᾶσαν συζήτησιν. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον πάσῃ δυνάμει ὀφείλομεν νὰ ἀποφύγωμεν, γινόμενον δὲ πρέπει νὰ τὸ πολεμήσωμεν, εἶναι αἱ ἄκοσμοι λύσεις κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Τί ἐγγύησιν θὰ ἔχωμεν τότε, ὅτι πλειοδοτῶν ἄλλος τις συνάδελφος δὲν θὰ εἰσαγάγῃ αὐθαιρέτως τὸ Λατινικὸν ἀλφάβητον, ἵνα οἱ ὀπαδοὶ ἀπαλλαγοῦν ἐντελῶς πάσης ὀρθογραφίας;

Τὴν ἰδικήν μου ταπεινοτάτην γνώμην, ἐφόσον ἐδῶ μᾶς ὁδηγεῖ ἡ συζήτησις, θὰ τὴν διατυπώσω ἀπὸ καθαρῶς πρακτικῆς ἀπόψεως, ἀφοῦ τὴν πρακτικὴν μόνον ὠφέλειαν ἐκτιμοῦν σήμερον οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων: Ἐφόσον αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ θὰ ἀκμάζουν καὶ θὰ τιμῶνται

εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ πλανήτου τούτου ἀνθρωπότητα—καὶ δὲν φαίνεται δυστυχῶς ὅτι τοῦτο θὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ μακρόν, ἐκτὸς ἂν τρικυμίαι ὡς ἡ παροῦσα δημιουργήσουν ἀντίδρασιν πρὸς τὰ ὀπίσω—πιστεύω ὅτι αὗται ἀποτελοῦν μέγα ἠθικὸν κεφάλαιον διὰ τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλομεν ἤδη πολλά. Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης πιστεύω, ὅτι ὀφείλομεν νὰ τηρήσωμεν τοὺς δεσμούς μας πρὸς τὸ Παρελθόν μας ὅσον τὸ δυνατὸν στενωτέρους.

Τί θὰ συμβῇ βραδύτερον δὲν γνωρίζω. Διὰ τὴν γενεάν μας ὅμως θεωρῶ πᾶσαν ἀπότομον μεταρρύθμισιν πρόωρον, ἀπὸ δὲ ἐκπαιδευτικῆς ἀπόψεως ἐπιβλαβῆ. Βεβαίως ἂν τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον ζητήσῃ μίαν ἁπλοποίησιν, ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι διὰ τῶν ἀνωτάτων πνευματικῶν μας ἱδρυμάτων θὰ σκεφθῶμεν πῶς θὰ τοῦ τὴν δώσωμεν. Ἐγὼ ὅμως, φιλόλογος ἐξ ἐπαγγέλματος, οὐδέποτε θὰ ἐτόλμων νὰ τὴν εἰσηγηθῶ πρῶτος καὶ καλύτερος.

Ταῦτα δὲν εἶναι ἁπλαῖ σκέψεις τῆς στιγμῆς. Εἶναι ἀποτελέσματα μελέτης καὶ κυμάνσεων καὶ δισταγμῶν, τοὺς ὁποίους προφανῶς ἐδοκίμασαν καὶ ξένοι ἐπιστήμονες, ἐντελῶς ἀλλότριοι πρὸς τὰ πείσματα καὶ πρὸς τὰ συναισθήματά μας. Ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ θαυμάσιος ἑρμηνευτὴς τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος Hans Lamer:

«*Μεταξὺ τῶν δύο γλωσσῶν (δημοτικῆς καὶ καθαρευούσης) μαίνεται ὁρμητικὴ μάχη, ἡ ὁποία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κριθῇ, διότι: α'). Ἀσφαλῶς ἡ τεχνητῶς διατηρουμένη αὕτη γλῶσσα εἶναι κάτι τὸ ἀφύσικον, τὸ ὁποῖον οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ καὶ προσκρούει ἐναντίον πάσης γλωσσικῆς ἐξελίξεως. β') Ἀσφαλῶς πάλιν ἡ ἐγκατάλειψις τῆς γραπτῆς γλώσσης ἤθελε χωρίσει τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς φιλολογίας τοῦ παρελθόντος των, ἥτις ἀρχίζει περὶ τὸ 800 π. Χ., ἑπομένως εἶναι ἀρχαιοτέρα ἢ παντὸς ἄλλου Εὐρωπαϊκοῦ ἔθνους*».

Θεωρῶ περιττὸν νὰ προσθέσω, ὅτι καὶ εἰς τὸ πρῶτον ζήτημα ἀπατᾶται ὁ Lamer καὶ ἐκ τῆς παραδόσεως τῆς γλώσσης μας ἐγεννήθησαν καὶ τόσοι ἄλλοι πρακτικοὶ λόγοι, τοὺς ὁποίους μόνον ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες γνωρίζομεν καὶ αἰσθανόμεθα, καθὼς ἀνεπτύχθη ἀνωτέρω.

Πῶς εἶναι τώρα δυνατὸν νὰ εὑρίσκωνται κλασσικοὶ φιλόλογοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ ὁποῖοι νὰ πρωτοστατοῦν κατὰ τῶν παραδόσεων, εἶναι ζήτημα ψυχαναλύσεως εἰς τὴν ὁποίαν ἂς εἰσέλθουν ἄλλοι.

Ἡ ἔναρξις τῆς ἁπλοποιήσεως τοῦ ὀρθογραφικοῦ μας προβλήματος ἀπὸ τοὺς τόνους ἐξεφράσθη ἀπὸ μὲν ἀκαδημαϊκοὺς κύκλους ὡς ἰδέα, ἀπὸ ἄλλους δὲ ἐλευθέρους κύκλους καὶ ἐφηρμόσθη. Ἀκόμη καὶ εἰς διδα-

κτικὰ βιβλία, ὄχι βεβαίως ἐπίσημα, ἔγινε τὸ πείραμα, ὅπως τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ Ἐλ. Γιαννίδη·

Ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μάρτυράς του μᾶς εἶπον, ὅτι ὁ Βιλαμόβιτς καὶ ἄλλοι ἐγνωμάτευσαν ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῶν τόνων ἢ τοὺς κατήργησαν (1).

Θὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ Λάμερ, ὁ ἔξοχος ἐκεῖνος διδάσκαλος μὲ τὴν βαρύνουσαν γνώμην, διότι ἐπὶ μίαν γενεὰν καὶ πλέον ἀνέθρεψε τοὺς φλογερωτέρους λατρευτὰς τῆς Ἀρχαιότητος, ἔχει μαζὶ μὲ πλείστους ἄλλους τὴν ἐναντίαν γνώμην καὶ τὴν αἰτιολογεῖ δεόντως.

Πράγματι οἱ τόνοι διὰ τοὺς ξενογλώσσους εἶναι πολὺ ἀναγκαιότεροι παρὰ δι᾽ ἡμᾶς. Οἱ Γερμανοὶ μάλιστα, τονίζοντες λόγῳ παραδόσεως καὶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τοὺς τονικοὺς κανόνας τῆς Λατινικῆς, ὑποπίπτουν

---

(1) Ὁμολογῶ ὅτι δὲν γνωρίζω ἂν εἶπε καὶ δὲν γνωρίζω ποῦ ἔγραψε ταῦτα ὁ Βιλαμόβιτς. Ἡ τελευταία φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν θίγει τὸ ζήτημα εἶναι, ἐφόσον γνωρίζω, κατὰ τὸ 1928. Ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ παλαιοτέρας ἀποπείρας, ὅπως ἡ Πρωσσικὴ Ἀκαδημία εἰσαγάγῃ νέον τυπογραφικὸν ἀλφάβητον μὲ Ἑλληνοπρεπέστερα γράμματα (κεφαλαῖα ἢ κεφαλαιοειδῆ) ἀντὶ τῆς συνήθους μικρογραμμάτου γραφῆς τῶν Βυζαντινῶν, παρατηρεῖται ὅτι οἱ τόνοι προσέπιπτον ἄσχημα ἐπὶ τῶν γραμμάτων ἐκείνων. Ρίπτεται ἀκολούθως ἡ ἰδέα, μήπως τὰ σημεῖα θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ π ε ρ ι ο ρ ι σ θ ο ῦ ν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ τοὺς μαθητὰς θὰ διηυκόλυνε καὶ τὰ τυπογραφικὰ ἔξοδα θὰ ἐμείωνε. (Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπεστήριξε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν παρ᾽ ἡμῖν καὶ ὁ κ. Δημητρᾶκος). Ὡς «ἐπιβλαβὲς» ὅμως ἀναφέρεται ρητῶς μόνον τὸ σημεῖον τῆς ψιλῆς, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς μόνον προκειμένου περὶ ὁμοίων λέξεων ἐχρησιμοποιεῖτο (ὄρος καὶ ὅρος κλπ.) Ὁμολογεῖται περαιτέρω, ὅτι κατὰ τὴν ἔκδοσιν διαλεκτικῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἀγνοοῦμεν πῶς ἐτονίζοντο, προσπίπτει σήμερον δυσαρέστως εἰς τὸν ἐκδότην νὰ θέτῃ τοὺς τόνους κατὰ τοὺς κοινοὺς σχολικοὺς κανόνας. Βλέπει τις, ὅτι πρόκειται περὶ στενῶς φιλολογικῶν ζητημάτων καὶ περὶ τῶν ἐκδόσεων τῆς Πρωσσικῆς Ἀκαδημίας, ἧς ἄλλως ἡ ἀπόπειρα μεταβολῆς τῶν γραμμάτων δὲν ἐτελεσφόρησεν. Δὲν ἀναφέρεται ὅμως ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ καταργηθοῦν ἀπὸ πάσης χρήσεως τὰ τονικὰ σημεῖα. Τοὐναντίον ἀλλαχοῦ, ὅπου ὁ Βιλαμόβιτς ὁμιλεῖ περὶ ἀποτυχούσης ἀποπείρας του «νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τῶν τονικῶν κανόνων διαμαρτύρεται διότι τοῦ ἀπεδόθη ἡ πρόθεσις νὰ ἀφαιρέσῃ τοὺς τόνους ἀπὸ τὰ κείμενα: «Τοιαύτη σκέψις ἦτο μακρὰν ἀπ᾽ ἐμοῦ, διότι ἀφοῦ οἱ τόνοι εἶναι ἀναγκαῖοι διὰ τοὺς ὡρίμους, οὐδεὶς δύναται νὰ τοὺς καταργήσῃ ἀπὸ τοὺς μαθητάς». Ἀναφέρων πάλιν ὁ Βιλαμόβιτς, ὅτι κάποτε ὁ Diels, ἐκνευρισμένος ἀπὸ τὸ βάσανον τῶν τυπογραφικῶν διορθώσεων «ἐπέταξε» τὴν ἰδέαν νὰ καταργηθοῦν ὁλοσχερῶς τὰ πράγματα αὐτὰ (τὰ τονικὰ σημεῖα), ἐπάγεται διὰ λογαριασμόν του: «Τόσον μακρὰν ἐν τούτοις ἐγὼ δὲν θέλω νὰ φθάσω». Ἀναφέρει τέλος, ὅτι πιθανόν, δοθείσης εὐκαιρίας, νὰ ἐπανήρχετο ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Ἂν τὸ πραξε κατὰ τὰ τρία ἀκόμη ἔτη ποὺ ἐπέζησεν, ὁμολογῶ ὅτι δὲν γνωρίζω.

εἰς ἀπειρίαν σφαλμάτων, ὅταν ἀπὸ μνήμης γράφουν Ἑλληνικὰς φράσεις, ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ γίγας ὁ Βιλαμόβιτς (Αἴσχυλος, νεκυία, Τελεσίλλα). Ἐντεῦθεν ἑρμηνεύεται καὶ ἡ προσπάθειά του ἁπλοποιήσεως τῶν τονικῶν κανόνων εἰς τὰ σχολεῖα. Ὁ Λάμερ ἀναφέρει καὶ τὰς σχετικὰς συζητήσεις περὶ καταργήσεως τῶν τόνων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ τονίζει ὅτι εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν.

Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ οὐδέποτε ἐσκέφθη νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ πειράματα τῶν ἐκτὸς τοῦ Πανεπιστημίου μεταρρυθμιστικῶν κύκλων. Τοῦτο ἔγινε μόνον, ὅτε ἓν μέλος τῆς Σχολῆς ἔξω παντὸς δικαιώματος, πάσης πρακτικῆς σκέψεως καὶ πάσης ψυχραίμου σταθμίσεως τῶν πιθανῶν συνεπειῶν καὶ κινδύνων, ἔρριψε καθ' ὑπέρβασιν δικαιωμάτων τὸ ζήτημα εἰς περιβάλλον ἄκρως ἐπικίνδυνον. Θὰ ἦτο ἀστεῖον νὰ ἀρνοῦνται ἄνθρωποι περίεργοι, ὅτι ἡ Σχολὴ δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐπέμβῃ. Εἶχε καθῆκον, ἀφοῦ μάλιστα ἐγνώριζεν, ὅτι οἱ φοιτηταὶ ἦσαν καταλλήλως ἐξημμένοι ἀπὸ πρίν, ἐπὶ πλέον δὲ ἀνώριμοι καὶ ἀκατάρτιστοι ὅπως κρίνουν ἐμβριθῶς καὶ ἐξ ἰδίων. Τὸ Πανεπιστήμιον εἶναι καὶ αὐτὸ ἓν σχολεῖον, ὑποκείμενον εἰς νόμους καὶ πειθαρχίαν. Κανεὶς δὲν θὰ ἠμπόδιζε τὸν κ. συνάδελφον νὰ προπαγανδίσῃ ὅσον θέλει τὸ σύστημα καὶ τὰς ἰδέας του, ἀλλὰ μέ τόνους καὶ πνεύματα καὶ πνεῦμα νηφαλίου ἐπιστήμονος, ὅπως ἀκριβῶς ἔπραξε πρὸ τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου.

Οὕτω θὰ συνετέλει, ἵνα ὡριμάσῃ τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ἐθνοσωτήριον καὶ κανεὶς δὲν θὰ τὸν ἠνώχλει. Σέβομαι τοὺς ἀνθρώπους ποὺ προωθοῦν τὰς ἰδέας των μὲ πεῖσμα καὶ μὲ θέλησιν. Ἀντὶ τούτου ὅμως ἠκολούθησεν ἄλλην ὁδόν, παράνομον καὶ ὀλεθρίαν, ἐφέρθη δὲ πρὸς ὅλους μας ἐδῶ μέσα κατὰ τρόπον προκλητικὸν καὶ λυπηρόν. Ὅταν τὸ πρῶτον ἀνηγγέλθη εἰς τὴν Σχολὴν ἡ ἐμφάνισις τῆς Κλασσικῆς Παιδείας ἔτυχε νὰ κάθημαι πλησίον του καὶ τοῦ εἶπα :

—Τὸ εἶδα καὶ ἐγὼ αὐτὸ τὸ βιβλίον. Τώρα ἐδιάλεξες καὶ σύ, εὐλογημένε, τὴν ὥρα γιὰ τέτοια πράγματα ;

—Μοῦ ἀπήντησεν ἀγερώχως :

—Αὐτὸ εἶναι ἀτομική μου δουλειὰ ποὺ δὲν ἐνδιαφέρει ἄλλους.

Ὅταν εἰς τὴν ἑπομένην ἢ μεθεπομένην συνεδρίαν ἔκαμα τὴν παρατήρησιν, ὅτι τὸ σημείωμά του διὰ τὰ πρακτικὰ δὲν ἀντεστοίχει πρὸς ὅσα εἶπε, διότι τότε ἐγὼ θὰ ὡμίλουν κατὰ τρόπον διαφορετικόν, ὡς δὲ τοῦ ἐπεξήγησα, ἱκανοποιητικώτερον δι' αὐτόν, μοῦ ἀπήντησεν ἀποτόμως :

—Δὲν ἔχω ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεώς σας, κύριε.

Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην κατενόησα, ὅτι μετὰ 13 ἔτη εἶχα ἀκόμη

ἐνώπιόν μου τὸν φανατικὸν συμφοιτητὴν τοῦ Βερολίνου. Ἡ συνέχεια ὑπῆρξεν ἀνάλογος. Ὁ κ. συνάδελφος ἔκοψεν εἰς ὅλους μας τὸν χαιρετισμὸν εἰς τὴν Σχολήν, μεταφέρων οὕτω ἐντὸς αὐτῆς ἤθη πᾶν ἄλλο ἢ ἀξιέραστα, δεδομένου ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα ὑποπίπτουν καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν φοιτητῶν. Οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα εἶναι διὰ τὸν κ. συνάδελφον προσωπικαὶ ὑποθέσεις, κατὰ τῶν ὁποίων χωρεῖ καὶ ἡ Ἑλληνοπρεπὴς αὕτη ἔνδειξις περιφρονήσεως. Προφανῶς ἡ μὴ συμφωνία τονικῶν ἀντιλήψεων πρὸς τὸν κ. συνάδελφον μᾶς καταβιβάζει εἰς τὸ ἐπίπεδον ὑπανθρώπων. Πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ μακαρίτης ὁ Ροΐδης, ὅταν ἐβεβαίωνεν ὅτι «διὰ νὰ γίνωμεν τέλειοι ἀγριάνθρωποι οὐδὲν ἄλλο μᾶς λείπει, παρὰ νὰ κρεμάσωμεν κρίκον εἰς τὴν μύτην!» Μέχρι τοῦδε ὁ κ. Κακριδῆς ἦρε τὴν πειθαρχικὴν αὐτὴν ποινὴν δι᾽ ἕνα ἢ δύο μόνον συναδέλφους.

Ἔβλεπε κανεὶς πλέον καθαρά, ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς ἐθαμβώθη ἀπὸ τὴν δόξαν, ποὺ ἐφαίνετο νὰ ἀνοίγῃ τὰς ἀγκάλας της ἐμπρός του, χωρὶς νὰ λογαριάζῃ κανένα. Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ ὁλόκληρος ἐξετίθεται δι᾽ αὐτοῦ καὶ χάριν αὐτοῦ καὶ διὰ θορύβου καταλλήλως ἐγειρομένου εἰς τὸ μῖσος καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς κοινωνίας. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μάρτυράς του μᾶς τὸ εἶπαν τόσον καθαρά!

Εἶναι πραγματικῶς ἀτύχημα, ὅτι ἐπεκράτησεν ἡ σκέψις νὰ διωχθῇ πειθαρχικῶς ὁ κ. Κακριδῆς. Τὸ παράπτωμά του ἔναντι τῆς Σχολῆς καὶ τῶν φοιτητῶν καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ Πανεπιστημίου ὑπάρχει βεβαίως, ἀλλ᾽ ἂν τὸ ζήτημα διώξεως ἐτίθετο εἰς τὴν Σχολήν, ἐγὼ θὰ ἐψήφιζα ὄχι, ἀφοῦ πολλοὶ συνάδελφοι ἐβλέπομεν καθαρά, ὅτι δημιουργοῦμεν ἁπλῶς ζήτημα Περεγρίνου, τὸ ὁποῖον κάθε ἄλλο παρὰ δυσηρέστει τὸν κ. Κακριδῆν,

***

Εἶμαι πράγματι δυστυχής, διότι κατέληξα νὰ ἀναφέρω ὅλα αὐτὰ τὰ λυπηρότατα πράγματα, τὰ ὁποῖα ὀλίγον ἀπέχουν ἀπὸ τὸν προσωπικὸν χαρακτῆρα. Ἐν τούτοις εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ κάμωμεν, διότι οὔτε οἱ φοιτηταί μας οὔτε ὁ κόσμος γνωρίζει τί ἔγινεν ἐδῶ μέσα καὶ ἐπάσχισαν δημοσίᾳ νὰ μᾶς χαρακτηρίσουν Σχολὴν ἀνθρωποφάγων, θελόντων νὰ κατασπαράξουν τὸν κ. Κακριδῆν ἀπὸ μῖσος ἢ φθόνον ἢ φανατισμὸν ἢ ἄλλα μιαρὰ ἐλατήρια.

Ἡμεῖς τοὐλάχιστον οἱ νεώτεροι, εἴδομεν μὲ τὰς μεγαλυτέρας ἐλπίδας τὴν εἴσοδον τοῦ κ. Κακριδῆ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον μαζί μας καὶ ἐβασίζαμεν εἰς τὴν συνεργασίαν μαζί του τὰ ὡραιότερα σχέδια διὰ τὸ

καλὸν τῶν φοιτητῶν μας. Νέοι ἄνθρωποι καὶ σύσπουδασταὶ εἶναι φυσικὸν νὰ συνεννοοῦνται καλύτερον μεταξύ των ὡς πρὸς τὰ διδακτικὰ ἰδανικά. Ἡμεῖς, οἱ παλαιοὶ συμφοιτηταί του, παρηκολουθήσαμεν ἴσα—ἴσα τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ κ. Κακριδῆ μὲ ἰδιαιτέραν ἀγάπην, ἰδιαιτέρως δὲ τὰς ἐπιτυχίας του.

Ἤρχισεν ἀπὸ τὴν φιλολογίαν τοῦ Hermann καὶ τοῦ Lachmann ὅπου μόνον οἱ γίγαντες δύνανται νὰ ἐργασθοῦν εἰς τὰς εἰκασίας καὶ ὅπου καὶ αὐτὸς ὁ Cobet *«ἐννέα φορὰς ἐπὶ τῶν δέκα ἔτεμνεν εἰς τὸ κρέας»* κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Βιλαμόβιτς. Φυσικὰ ἡμεῖς δὲν εἴχομεν κανένα νὰ μᾶς διδάξῃ αὐτὰ καὶ διὰ τοῦτο ὁ κ. συνάδελφος ἤρχισεν ἀπὸ τὰς διορθώσεις εἰς τὸν Πίνδαρον καὶ ἄλλας ἐργασίας, τὰς ὁποίας σήμερον θὰ ἐπεθύμει νὰ μὴ ἐδημοσίευε ποτέ· Ταῦτα ὄχι πρὸς κατηγορίαν του, ὅλοι μας τὰ ἐπάθομεν.

Ἀκολούθως ἐφοίτησεν εἰς τὴν Βιέννην, ὅπου ἐπεδόθη εἰς τὴν μυθολογικὴν κατεύθυνσιν τοῦ διδασκάλου του Radermacher καὶ ὅπου θὰ ἦτο ἴσως εὐτύχημα ἂν παρέμενε μονίμως· Ὡς Ἕλληνες δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ ὑπερηφανευώμεθα, ὅταν βλέπωμεν τὴν ἐργασίαν του εὐφήμως μνημονευομένην ἀπὸ ἄνδρας οἷος ὁ Nilsson. Ἐν τούτοις ἦλθεν εἰς τὸ Βερολῖνον, ὅπου παρηκολούθησε διαφόρους τάσεις τῆς Σχολῆς τοῦ Βιλαμόβιτς, αἱ ὁποῖαι μόνον ἐπὶ τόπου δύνανται νὰ καλλιεργηθοῦν μὲ τὸ ἐκεῖ ἔμψυχον ὑλικὸν καὶ αἱ ὁποῖαι ἄλλως ζῶντος ἀκόμη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀνθρώπου ἤρχισαν νὰ ἐγκαταλείπωνται ὑπὲρ τῶν παλαιῶν δοκιμασμένων μεθόδων τῆς Φιλολογίας· Ὁ Βιλαμόβιτς ὑπῆρξε πνεῦμα ἐξαιρετικόν, ἀλλὰ τοιαύτης φύσεως, ὥστε νὰ εἶναι δύσκολος ἡ δημιουργία σχολῆς ἐπὶ τῶν κατευθύνσεών του· Κάθε ἑκατὸν ἔτη γεννᾶται ἴσως μία μεγολοφυΐα γίγαντος περιληπτικὴ ὅλης τῆς Φιλολογίας, ὅπως ὁ Μόμμσεν καὶ ὁ Βιλαμόβιτς. Ἀλλ᾽ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο δὲν εἶναι δυναταὶ αἱ σχολαὶ μεγαλοφυιῶν.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπέδρασεν ὀφθαλμοφανῶς ἐπὶ τοῦ κ. Κακριδῆ ἡ μεταφύτευσις τῶν ἰδεῶν ἐκείνων, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησεν εἰς εὐρυτέρους κύκλους ὁ Συκουτρῆς, χωρὶς νὰ ἐννοήσῃ ὅτι τοῦτο ἀκριβῶς ἐκρήμνισε τὸν Συκουτρῆν ἀπὸ τὸν πραγματικὸν φιλολογικόν του ἀστέρα, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ ἄφηνεν ἀξιόλογον ὄνομα· Ἐπιχειρεῖ καὶ αὐτὸς τώρα νὰ κάμῃ τὰ ἴδια, συνυφαίνων μαζὶ καὶ τὴν γλωσσικὴν προπαγάνδαν·

Ὅλα αὐτὰ εἶναι πολὺ ἀψυχολόγητα πράγματα. Κανεὶς δὲν λέγει, ὅτι ἡμεῖς διὰ παντὸς πρέπει νὰ παραμείνωμεν εἰς τὴν φιλολογίαν τοῦ Usener, ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ προχωρήσωμεν πέραν αὐτῆς, ἀφοῦ

ἀκόμη δὲν τὴν ἐφθάσαμεν! Οἱ ξένοι πρῶτον ἐνεβάθυναν εἰς τὰ κείμενα μέχρι τῆς τελειότητος καὶ ἔπειτα ἐπέρασαν πρὸς τὸ πνεῦμα. Ἡμεῖς ὅμως δὲν γνωρίζομεν ἀκόμη οὔτε τὰ κλασσικὰ κολλυβογράμματα, ἐκτὸς ἀκριβῶς ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἀντιπροσώπους τῆς παλαιᾶς αὐτῆς σχολῆς, τῆς σχολῆς τοῦ Κόντου.

Ὁ κ. Κακριδῆς τὰ πηδᾷ ὅλα αὐτὰ καὶ τῇ βοηθείᾳ φοιτητῶν, τῶν ὁποίων δείγματα μαθήσεως παρέθεσα ἀνωτέρω, μᾶς μεταφέρει εἰς τὴν ἀνωτέραν ἱστορικὴν καὶ αἰσθητικὴν φιλολογίαν μὲ δύο φυλλάδια. Ἀνεκάλυψεν οὕτω τὸ αὐγὸν τοῦ Κολόμβου, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀνακαλύψωμεν, ἀλλὰ νὰ τὸ στήσωμεν ὄρθιον χωρὶς νὰ τοῦ σπάσωμεν τὰ πλευρά. Ἐπειδὴ δὲ ἡμεῖς φοβούμεθα ὅτι τοῦτο ἀκριβῶς ἀπειλεῖται νὰ συμβῇ, ἐπεστρατεύθησαν ὄχι μόνον τῆς Φιλολογίας, ἀλλὰ καὶ πάσης ἄλλης Σχολῆς οἱ φοιτηταί, οἱ ὁποῖοι προφανῶς καταλαβαίνουν πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν.

Κακή, ἡ κακίστη δυνατὴ ὁδός, ἂν τάχιστα ὁ φιλόλογος δὲν ἀποστῇ ἐκ τοῦ νέου κύκλου τῆς γλωσσοκλαδευτικῆς, τὴν ὁποίαν θέλει νὰ ἐγκαινιάσῃ.

Δυστυχῶς ἐλαχίστας ἐλπίδας τρέφω περὶ τούτου. Τὰ καταφέραμεν μὲ τὰ γλωσσικά μας κόμματα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε κάθε τι νὰ ἔχῃ a priori τὴν ἀξίαν του, φθάνει νὰ εἶναι «δικός μας» ὁ ἐπίδοξος. Ἂν ὁ κ. Κακριδῆς ἔγραφε τὰ φυλλάδιά του εἰς τὴν καθαρεύουσαν, θὰ ἐφαίνοντο συνήθη πράγματα καὶ δὲν θὰ προσείλκυον καμμίαν ἰδιαιτέραν προσοχήν, δεδομένου ὅτι τὸ γλωσσικὸν αὐτὸ κόμμα δὲν ἔχει συνεργεῖον προπαγάνδας, ἐνῷ σήμερον ἡ Ἑλλὰς δονεῖται ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου. Ὁ ἐπιστήμων, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Βιλαμόβιτς περὶ Νίτσε, ἔγινε προφήτης. Προφήτης ἀγλώσσου γλώσσης καὶ ἀνορθογράφου ὀρθογραφίας καὶ ἀδιανοήτων διανοημάτων.

Habeant sua fata sui libelli! Ἐν τούτοις δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ δεχώμεθα προπηλακισμούς, ὅσοι τυχὸν διαφωνοῦμεν πρὸς τὰς μεθόδους ἐπιβολῆς τῶν φιλολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ κ. συναδέλφου. Θὰ ἐπροσέξατε βεβαίως, ποίου εἴδους ἐκφράσεις καὶ ἀπειλαὶ χρησιμοποιοῦνται κατὰ τῆς Σχολῆς εἰς τὴν Δίκην τῶν τόνων. Ἐμὲ εἰδικώτερον, εἷς πρῴην πρωθυπουργός, ἄνθρωπος θετικὸς καὶ σώφρων, (τὸν γνωρίζω προσωπικῶς) παρὰ τοῦ ὁποίου Κύριος οἶδε πῶς ἀπεσπάσθη ἡ σχετικὴ μαρτυρία, μὲ ἀποκαλεῖ, περιφραστικῶς βεβαίως, ἐπιστημονικῶς ἀσυνεπῆ καὶ ἀσυνείδητον. Τοῦτο δέ, διότι ναὶ μὲν φρονῶ ὅτι τὸ τονικὸν πρόβλημα ἠδύνατο νὰ συζητηθῇ, ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ τὸ ἐπιλύσω διὰ πυγμαχίας.

Ἐγὼ ἔξω τοῦ σαφοῦς δὲν πιστεύω ὅτι εὑρίσκεται ποτὲ κάτι τὸ σοφόν. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἐπιστημονικῆς γνώμης καὶ πρακτικῆς ἐφαρμογῆς της δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ζητήματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὰς δυσνοήτους σφαίρας τῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας. Ὑποθέσατε, ὅτι ὁ συνάδελφος κ. Φωτεινὸς συγγράφει καὶ διδάσκει, ὅτι οἱ συφιλιδικοὶ ἀποτελοῦν κίνδυνον διὰ τὴν Κοινωνίαν καὶ καλὸν θὰ ἦτο νὰ εὑρεθῇ τρόπος, ὅπως διατελοῦν ἐν μονώσει μέχρι θεραπείας. Ἐδῶ τελειώνει τὸ καθῆκον καὶ ἡ ἀποστολή του ὡς ἐπιστήμονος. Θὰ τὸν ἐγκαλέσωμεν ἐπὶ ἐπιστημονικῇ ἀσυνεπείᾳ καὶ ἀσυνειδησίᾳ, ἐπειδὴ δὲν ἐξεγείρει τοὺς φοιτητάς του καὶ δὲν σχηματίζει ἐκτελεστικὰ ἀποσπάσματα κατὰ τῶν δυστυχισμένων ἀσθενῶν; Τοιούτου εἴδους ὀλίσθημα ἐμέμφθην κατὰ τοῦ συναδέλφου κ. Κακριδῆ.

Ἡμεῖς δὲν ἐκυβερνήσαμεν ποτὲ καὶ πιστεύομεν ἐν συνειδήσει, ὅτι δὲν γνωρίζομεν τίποτε ἀπὸ ἀκάνθας τῶν ὑπουργικῶν ἀξιωμάτων, ὅσον καὶ ἂν εἶναι θέσεις, διὰ τὰς ὁποίας οὐδὲν προσὸν ὁρίζει ὁ νόμος. Ὑμεῖς, κύριε Πρόεδρε, εἶσθε τόσον βέβαιος ὅτι γνωρίζετε τοῦ δυστήνου διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος τὰς ὠδῖνας καὶ σφακέλους; Φρονεῖτε, ὅτι εἶναι κανεὶς ἀσυνείδητος, ὅταν δὲν προσπαθῇ νὰ παρασύρῃ μέρος τῶν φοιτητῶν εἰς πράξεις φανατισμοῦ, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν οὗτοι κίνδυνον, ἐκεῖ ὅπου ἀκριβῶς ἀπαιτεῖται ψυχραιμία καὶ περισσὴ νηφαλιότης; Ἐδοκιμάσατε ποτὲ νὰ κάμετε φροντιστήρια ἢ καὶ νὰ διδάξετε ἐνώπιον φανατισμένων φοιτητῶν; Γνωρίζετε τί εἶπε κάποτε πρὸς Φίλιππον τὸν Β′ εἷς δυστυχισμένος αὐλητής, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἤθελε νὰ κάμῃ συζήτησιν περὶ μουσικῶν ζητημάτων;

—«*Μὴ γένοιτό σοι, βασιλεῦ, ἀθλίως οὕτως, ἵνα ταῦτ᾽ ἐμοῦ βέλτιον εἰδῇς!*»

Εἰς ταύτας καὶ τοιαύτας δυσκολίας ἄγει τὴν Σχολὴν ὁ κ. Κακριδῆς. Ἔχομεν καὶ ἡμεῖς καθῆκον νὰ διαφωτίσωμεν τὸν κόσμον καὶ πρὸ παντὸς τοὺς φοιτητάς μας, διότι πρὸ παντὸς ἐδῶ μέσα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον οὐκ ἔστι πειθοῦς ἱερὸν ἄλλο πλὴν λόγος. Δυστυχῶς ὁ κ. Κακριδῆς δὲν ἐσκέφθη, ἂν καὶ τὸ πρᾶγμα ἦτο τόσον ἁπλοῦν, ὁποῖον συνεπάγονται κίνδυνον καινοτομίαι ὡς αἱ ἰδικαί του, ριπτόμεναι ἐν μέσῳ ἀώρων καὶ κάθε ἄλλο παρὰ νηκερδῶς νεωτεριζόντων φοιτητῶν.

Ἐγὼ δὲν ἤθελα χαρῇ—κανεὶς φιλόλογος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χαρῇ διὰ μίαν παράδοσιν ποὺ σβύνει—ἀλλὰ δὲν ἤθελα καὶ πολὺ ὀργισθῇ κατὰ τοῦ κ. Κακριδῆ, ἂν ἔπειθε τὸν Ἰωάννην Μεταξᾶν, αὐτὸς καὶ οἱ συνεργάται του, νὰ ἐπιβάλῃ διὰ νόμου τὴν τονικήν των μεταρρύθμισιν. Εἶναι ὅμως ἐγκληματικὸν εἰς καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς νὰ ζητῇ νὰ διχάσῃ τὸ Ἔθνος δι᾽ αὐθαιρέτων ἐνεργειῶν, ἐφόσον συντηρητικαὶ μερίδες ὑπάρχουν δι᾽ ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ δι᾽ ὅλα τὰ ζητήματα. Διὰ δὲ τοὺς Ἕλληνας τὸ ζήτημα τῆς Γλώσσης καλῶς ἢ κακῶς ἔχει καταστῇ λεπτότατον καὶ ἔχει κολοσσιαίαν κοινωνικὴν σημασίαν καὶ εὐαισθησίαν.

Ἐρωτῶ τὸν κ. συνάδελφον νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ ἐν συνειδήσει, τί

φρονεῖ ὅτι θὰ ἐγίνετο εἰς τὴν Τουρκίαν, ἂν ὁ Κεμὰλ Ἀτατούρκ, ἀντὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς γραφῆς μὲ τὸ ξίφος του καὶ μὲ μερικὰς ἀγχόνας, ἔρριπτε τὸ ζήτημα εἰς ἐλευθέραν διαπάλην τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἀπὸ τοῦ ζωηροτέρου φοιτητοῦ μέχρι τοῦ φανατικωτέρου χότζα. Νὰ τοῦ εἰπῶ ἐγὼ τί θὰ συνέβαινεν; Ἀκόμη θὰ ἐμαίνετο ὁ ἐμφύλιος σπαραγμὸς εἰς τὴν Τουρκίαν. Κοντὰ εἰς τὸ ἀλφάβητον θὰ ἐκολλοῦσαν, ὅπως ἀσφαλῶς καὶ ἐδῶ θὰ κολλήσουν, τόσα παρατράγουδα! Ἢ μήπως ἡ στάσις τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων περιωρίσθη μόνον εἰς τὰ χρώματα τῆς στολῆς των; Ὅταν τὸ κακὸν ἀρχίζῃ εἰς τοὺς δρόμους καὶ τοὺς ἱπποδρόμους κανεὶς δὲν γνωρίζει πλέον ποῦ θὰ σταματήσῃ. Ἤδη τώρα εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ ὅσα βλέπομεν νὰ γίνωνται. Μόλις σὺν Θεῷ γίνωμεν κύριοι τοῦ οἴκου μας, τὸ ὀλιγώτερον ποὺ θὰ ἔχωμεν νὰ περιμένωμεν, εἶναι νὰ ἴδωμεν τὸ ζήτημα τῶν τόνων ἀναγραφόμενον εἰς τὸ ἐκλογικὸν πρόγραμμα κομμάτων τινῶν. Ἴσως μάλιστα πρόκειται νὰ ἐπίδωμεν ἀκόμη τραγικωτέραν χρησιμοποίησιν τοῦ σηκοῦ τῆς ἐπιστήμης.

Σήμερον ὁ κ. Κακριδῆς ἔθεσε μίαν ὁλόκληρον κοινωνίαν ἀντιμέτωπον πρὸς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν. Ἡ Σχολὴ δὲ εὑρίσκεται εἰς μειονεκτικὴν θέσιν, διότι φαίνεται ὡς ἀρνουμένη μίαν εὐκολίαν, τὴν ὁποίαν προσφέρων ὁ πρῶτος ἀπαλλάσσει ἀπὸ ἕνα ἐφιάλτην, τὴν ὀρθογραφίαν. Πρέπει ὅμως ἡ κοινωνία ἐκείνη νὰ ἀντιληφθῇ τουλάχιστον, ὅτι ἡ Σχολὴ ὡς Σχολὴ ὀφείλει νὰ κρίνῃ ἐντελῶς διαφορετικὰ τὰς πράξεις ἑνὸς μέλους της. Δι᾽ αὐτὴν δὲν ὑπάρχουν μόνον πρακτικὰ ὠφέλη. Ὑπάρχουν καὶ ἠθικοὶ νόμοι καὶ ἐπαγγελματικαὶ παραδόσεις ὅπως τὰς δημιουργεῖ ἡ κάθε ἐπιστήμη. Ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ ἓν παράδειγμα:

Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ Νεῖλος ὑψοῦται ἐτησίως καὶ ἀρδεύει τὴν χώραν ἀφότου ὑπάρχει ἀνθρωπότης. Ὁ αἰὼν ὅμως τῆς πρακτικότητος ἐσκέφθη νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν εὐλογίαν τοῦ Νείλου. Ἐκτίσθη ὁ ὑδατοφράκτης τοῦ Ἀσσουὰν καὶ διακόσιαι χιλιάδες ἑκτάρια ἐρήμου μετεβλήθησαν εἰς ἀγρούς. Δυστυχῶς ὅμως αἱ Φιλαί, ἡ πρὶν χαριεστάτη νησὶς τοῦ Νείλου, τὸ σωστὸν αὐτὸ μουσεῖον Αἰγυπτιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς μὲ ὡραιότατα κτίσματα πάσης ἐποχῆς, μὲ τὸ θαυμάσιον ἄλσος τῶν φοινίκων της καὶ τὰς ἄλλας ἱστορικὰς ἀναμνήσεις, εἶναι τώρα ὀκτὼ μῆνας τὸ ἔτος ὑποβρύχιος. Οἱ περιηγηταὶ ἀποβιβάζονται ἐπὶ τῶν στεγῶν τῶν πυλώνων μὲ ἐλαφρὰ ἀκάτια, ἐφόσον θὰ ὑπάρχουν καὶ οἱ πυλῶνες οὗτοι, διότι τὰ νερὰ διαβιβρώσκουν σταθερῶς τὰ ὡραῖα ἐκεῖνα ἔργα τῶν Ἑλλήνων δυναστῶν τῆς Αἰγύπτου. Κανένα δὲν ἐνοχλεῖ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἀρχαιολόγοι μὲ ὀλίγα θλιβερὰ λόγια θρηνοῦν τὰ θύματα «τῆς ἀνηλεοῦς, μόνον εἰς τὴν πρακτικὴν ὠφέλειαν ἀποβλεπούσης ἐποχῆς μας» (Erman). Θὰ ἠνώχλει ὅμως καὶ θὰ ἐφαίνετο καὶ τραγικὸν καὶ κωμικὸν μαζί, ἂν εἷς καθηγητὴς τῆς Αἰγυπτιολογίας, θέλων νὰ δείξῃ πνεῦμα «νέον» ἔκαμνε προπαγάνδαν εἰς τὸ Κάϊρον καὶ ἐξήγειρε τοὺς φοιτητάς του νὰ θέσουν αὐτοὶ πρῶτοι τὰ θεμέλια τοῦ Νειλοφράκτου. Οἱ

Φελλάχοι ἴσως θὰ τὸν ἀπεθέωναν ὡς πρωτοπόρον, οἱ συνάδελφοί του ὅμως θὰ τὸν περιεφρόνουν ὡς ἀσεβῆ.

Τὸ ἴδιον εἶναι καὶ τὸ φαινόμενον ἑνὸς καθηγητοῦ τῆς ἀρχαίας Φιλολογίας, προσπαθοῦντος νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομά του πρὸς τὴν τονοκτονίαν, μόνον καὶ μόνον διότι διαθέτει φοιτητὰς πρὸς διάδοσιν τῆς προπαγάνδας, διότι ἄλλως οὔτε ἡ ἰδέα, οὔτε ἡ ἐφαρμογὴ ἀνήκουν εἰς αὐτὸν πρῶτον. Ἄλλοι θὰ ἠδύναντο νὰ τὸ πράξουν ἀπαρεξήγητοι, ὄχι ὅμως αὐτός. Οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ λησμονηθῇ ποτέ, ὅτι ἐξελέγη στιγμὴ στυγερὰ διὰ τὸ Ἔθνος. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποδεικνύει τὸν τυφλὸν φανατισμόν, μεθ᾽ οὗ ὡρισμένοι ἄνθρωποι διώκουν τὰς ἰδέας των. Κάθε Ἕλλην θὰ ἐσκέπτετο εἰς τὰς στιγμὰς ἐκείνας ὅτι δήποτε διὰ τὴν ἀγωνίαν τῆς Φυλῆς. Μόνον εἷς φανατικὸς θὰ ἔβαζεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ ὡς νύκτα τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου κατὰ τῶν τονικῶν σημείων. Ἴσως μάλιστα ἡ λέξις φανατικὸς εἶναι ἐπιεικής. Ὑπάρχουν στιγμαὶ ὑψίστου πόνου καὶ μαρτυρίου εἰς τὰ ἔθνη, διὰ τὰς ὁποίας εἶναι ἡ βεβήλωσις κάθε ἄλλο πρᾶγμα ἐκτὸς τῆς συγκεντρώσεως τῶν καρδιῶν καὶ τῶν διανοιῶν, πρὸς αὐτὸν τὸν πόνον. Ἡ Ἱστορία μίαν ἡμέραν θὰ σταματήσῃ τὸ βλέμμα της ἐδῶ.

Εἶναι ἀδύνατον ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς, φιλόλογος αὐτός, νὰ μὴ δύναται νὰ σκεφθῇ, ὅτι ἔχουν καὶ αἱ παραδόσεις τὸ ἄρωμα καὶ τὴν ἀξίαν των καὶ τὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ σεβασμοῦ των. Τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς τὸ βαρόμετρον πολιτισμοῦ ἑνὸς λαοῦ. Οἱ ἐδῶ ἀκράτητοι προοδευτικοὶ μᾶς μυκτηρίζουν, διότι προηγήθη τῆς Ἑλλάδος ἡ Τουρκία. Ἀλλ᾽ ὅ τι ἔκαμεν ὁ Ἀτατοὺρκ, τὸ ἔκαμεν εἰς περιβάλλον τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν παλαιὰν Τουρκίαν. Εἰς τὴν διατήρησιν τῆς Ἀραβικῆς παραδόσεως εἶχον δικαίωμα οἱ Τοῦρκοι νὰ μὴ ἐπιμείνουν, ἐφόσον δὲν τοὺς ἐξυπηρέτει. Εἰς κανὲν ὅμως Εὐρωπαϊκὸν Ἔθνος μὲ παράδοσιν δὲν συνέβη τι παρόμοιον. Ὑπάρχει κοσμοπολιτικώτερον ἔθνος καὶ πολιτικὴ ἀπὸ τὴν Ρωσσικήν; Διατί ἐκεῖ δὲν μεταβάλλουν τὸ ἀλφάβητόν των, οὔτε εἰς τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν; Διατί οἱ Ἰάπωνες διατηροῦν ἀκόμη τὴν πολυτέλειαν δύο ἀλφαβήτων μὲ ἑκατοντάδας γραμμάτων; Διατί ὁ Γάλλος γράφει λέξεις ὡς dégénéré χωρὶς νὰ περικλαδεύῃ κανένα τόνον; Ἡ παράδοσις εἶναι ἱερὰ καὶ κανεὶς δὲν θὰ μᾶς κατηγόρει διὰ τὸν σεβασμόν της. (1) Εἴμεθα Ἕλληνες καὶ θὰ ἤμεθα ἔθνος

---

(1) Αἱ παραδόσεις ἀποτελοῦν τοὺς τίτλους εὐγενείας τῶν λαῶν καὶ δὲν πρέπει νὰ καταργοῦνται ἐλαφρᾷ τῇ συνειδήσει. Ἰδοὺ ἓν πρόσφατον παράδειγμα: Εἰς τὴν Αἴγυπτον τὸ ἀνάκτορον μαζὶ μὲ ὅλην τὴν συστάδα τῶν διοικητικῶν μεγάρων ὠνομάσθη ἀρχικῶς «Μεγάλο σπίτι» (Πὲρ-ό), ἡ δὲ ὀνομασία παρέμεινε μέχρι τέλους καὶ ἔγινε παγκόσμιος, διότι καταντήσασα ἐν τέλει νὰ σημαίνῃ αὐτὸν τὸν μονάρχην διαιωνίσθη διὰ τῆς Ἑλληνικῆς μεταγραφῆς ὡς Φαραώ.

Εἰς τὴν ἄλλην κοσμόπολιν, τὴν Βαβυλῶνα, τὸ ὄνομα ἀρχικῶς Βὰβ—ἰλὶ ἢ

οὐτιδανόν, ἀπόγονοι ὄχι Ἐκείνων, ἄν δὲν ᾐσθανόμεθα τὸ βάρος, ἔστω καὶ σημαντικόν, τῆς παραδόσεως τῆς χώρας μας. Οἱ Γερμανοὶ διατηροῦν ἀκόμη πεισμόνως τὴν λεγομένην «Γερμανικὴν» γραφήν, ἂν καὶ ὁμολογοῦν ὅτι δὲν εἶναι Γερμανικὴ καὶ ὅτι προάγει ἀφθόνως εἰς πονοκέφαλον καὶ τύφλωσιν. Μόνον ἡμεῖς πρέπει, σώνει καὶ καλά, νὰ εἴμεθα οἱ πρωτοπόροι. Ἂς ἀρχίζαμεν τοὐλάχιστον ἀπὸ τὰ πραγματικά μας ἐλαττώματα !

Ἂν μερικοὶ ἄνθρωποι εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα, μεταξὺ τῆς πρώτης ἴσως ἐκλεκτῆς πεντάδος συγκαταλέγεται καὶ ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Ἐν τούτοις, ὅτε τοῦ ἐζητήθη ἀπὸ τὸν πρύτανιν Εὐθύμιον Καστόρχην νὰ ἀπαγγείλῃ τὸ ποίημα τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀνδριάντος Γρηγορίου τοῦ Ε΄, ἰδοὺ τὶ γράφει εἰς τὴν σύζυγόν του κατὰ τὸ 1871 :

«*Ἠρώτησα, ἂν κατὰ τὰς πανεπιστημιακὰς παραδόσεις ἐπιτρέπεται νὰ στιχουργήσῃ τις εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν, διότι ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ ἀρνηθῶ τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ἀπὸ εἰκοσαετίας ὑπεστήριξα, καὶ τὸ ὁποῖον ἐπὶ τέλους θριαμβεύει*».

Ἐδῶ ἔχομεν πολλὰ πράγματα νὰ παρατηρήσωμεν. Αὐτός, ὁ πρωτουργὸς τοῦ δημοτικισμοῦ, γράφει γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν δὲν μεταχειρίζεται σήμερον διὰ τὴν σύζυγόν του, οὔτε ὁ φανατικώτερος τῶν καθαρευόντων. Ἰδοὺ λοιπόν, ὅτι ἡ γλῶσσα ἀταράχως βαίνει πρὸς τὴν ἐξέλιξίν της, ἀδιάφορος πρὸς τὰς διαρκεῖς παρακλήσεις τῶν ἑκατέρωθεν ἐραστῶν της εἰς παραστρατήματα. Βλέπετε ἔπειτα, ποία ἦτο ἡ φυσικὴ γλῶσσα τοῦ Βαλαωρίτου. Δημοτικιστὴς ἦτο μόνον εἰς τὴν ποίησίν του. Ἄνθρωπος ζῶν ἐκτὸς τῶν προσώπων καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας μας θὰ ἔβλεπεν ἀμετάβλητον τὸν νόμον τῆς διγλωσσίας ἐξ ἴσου εἰς αὐτόν, ὅσον λ.χ. καὶ εἰς τὸν Θεόφιλον Βορέαν. Κυριώτατα ὅμως βλέπετε τὴν μετριοφροσύνην καὶ τὴν εὐγένειαν τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, τὸν σεβασμὸν τοῦ εὐγενοῦς ἰδεολόγου πρὸς τὰς ἱερὰς παραδόσεις καὶ ἐκ παραλλήλου τὴν πίστιν του πρὸς τὰς γλωσσικάς του πεποιθήσεις, χωρὶς νὰ φρονῇ ὅτι τὸ ἓν ἀποκλείει τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἄλλου. Παραβάλατε τώρα ὅλα αὐτὰ πρὸς τὰς Λυντσείους μεθόδους ἑνὸς καθηγητοῦ ὄχι τῆς Νεοελληνικῆς, ἀλλὰ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ὅστις τὴν παράδοσιν αὐτὴν τὴν ἐποδοπάτησε εἰς τὸν ἐναρκτήριόν του, μίαν δηλαδὴ στιγμὴν καθαρᾶς ἐπισημότητος καὶ ἐθιμοτυπίας.

Εἰς τὰ πνευματικὰ ἱδρύματα, καὶ αὐτὸ τὸ γνωρίζει ὁ κ. Κακριδῆς, τὰ πάντα ὑπόκεινται εἰς παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι, ἂν καὶ ἐνίοτε ἀναχρονιστικαὶ καὶ καταθλιπτικαί, κατήντησε νὰ θεωροῦνται ἱεραί. Ἂν ὁ κ. συνάδελφος δὲν ἐκυριεύετο

Βάβ—ἰλανὶ ἐσήμαινε Πύλη τοῦ Θεοῦ. Μία ἀπὸ τὰς πύλας, ἡ τοῦ μεγάλου ναοῦ, ἐλέγετο ἡ «Ὑψηλὴ Πύλη». Μόνον οἱ Τοῦρκοι εἶχον διατηρήσει τὴν αἰωνόβιον αὐτὴν παράδοσιν καὶ ὠνόμαζαν Ὑψηλὴν Πύλην (Βάβ—ι—αλί) τὴν πρόσοδον πρὸς τὸ Σεράϊ καὶ τὰ Ὑπουργεῖα των. Ἐν τούτοις κατηργήθη ἡ ὡραία παράδοσις, ὡς νὰ ἦτο αὐτὴ ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Σουλτανάτου, καθ' ἣν στιγμὴν τὰ νέα ἔθνη δημιουργοῦν ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀνάλογον ἀκριβῶς παράδοσιν. (Λευκὸς Οἶκος, Ἠλύσια κλπ).

ἀπὸ τὴν μέθην τοῦ μεταρρυθμιστοῦ, ἂν δὲν κατήρχετο ἐκ Θεσσαλονίκης μὲ ἀνειλημμένας ὑποχρεώσεις, θὰ ἠμποροῦσε νὰ σκεφθῇ : «Δύναμαι νὰ σεβασθῶ κάπως τὴν πανεπιστημιακὴν παράδοσιν κατὰ τὸν ἐναρκτήριόν μου, χωρὶς τοῦτο νὰ θεωρηθῇ προδοσία τῶν ἰδεῶν μου».

Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ κ. συνάδελφος ἔτυχε νὰ ἀκούσῃ τὶ γίνεται μὲ τὰς παραδόσεις εἰς τὰ Ἀγγλικὰ καὶ μερικὰ Ἀμερικανικὰ πανεπιστήμια. Ἐγὼ ηὐτύχησα νὰ ὁμιλήσω εἰς μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ καὶ νὰ περάσω ἀπὸ τὰς σχετικὰς διατυπώσεις. Θὰ ὁμολογήσω ὅτι μερικαὶ ἀπὸ αὐτάς, λ. χ. αἱ τοῦ πανεπιστημιακοῦ βίου εἰς New College τῆς Ὀξφόρδης δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξουν ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλὰ καὶ εἰς τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης τὰ πανεπιστήμια, τὰ ὁποῖα ὡς ἀρχαιότερα τοῦ ἰδικοῦ μας διαφυλάττουν ἀκόμη παραδόσεις τοῦ παρελθόντος, θὰ γνωρίζῃ ἀσφαλῶς ὁ κ. συνάδελφος, ὅτι τοιαῦται ἐπίσημοι στιγμαὶ συνοδεύονται ἀπὸ περιέργους ἐθιμοτυπίας, παραδόξους ἐνδυμασίας, πρωτοφανῆ συμβολικὰ ἀντικείμενα κομιζόμενα ἐν πομπῇ. Πάντα ταῦτα δὲν εἶναι βεβαίως ἀναγκαῖα, ἀλλὰ τηροῦνται εὐλαβῶς, διότι παράδοσις καὶ πνεῦμα εἶναι ἀλληλένδετα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὕλην.

Παρ' ὅλην τὴν ἐθνικὴν ἔπαρσιν, ἡ ὁποία δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ, φροντιστήρια καὶ ἐργασίαι ἐξακολουθοῦν νὰ γίνωνται Λατινιστί. Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν πνευματικῶν ἱδρυμάτων χαράσσονται Ἑλληνιστὶ ἢ Λατινιστί, ἀκόμη καὶ στίχοι ἢ προσφωνήσεις προοριζόμεναι διὰ πανεπιστημιακὰς ἑορτάς.

Αὐτὸ σημαίνει φιλολογικὴ παράδοσις. Δὲν γνωρίζω, ἂν φιλόλογοι ὡς ὁ κ. Κακριδῆς, ἔχουν λόγον ὑπάρξεως ἐν μέσῳ τοιούτου περιβάλλοντος. Γνωρίζω μόνον, ὅτι ἀλλαχοῦ οἱ αἰσθανόμενοι ὅτι αἱ βασικῶς διάφοροι ἀντιλήψεις των πρόκειται νὰ τοὺς ὁδηγήσουν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν ὁλότητα τῶν συναδέλφων των, προβαίνουν εἰς οἰκειοθελεῖς παραιτήσεις ἐκ τοῦ ἀπροσαρμόστου περιβάλλοντος, ἐφόσον δὲν θέλουν νὰ κάμουν καμμίαν ὑποχώρησιν εἰς τὰς ἀρχάς των. Ὁ Wellhausen, ὅταν εἶδεν ὅτι αἱ κριτικαί του μελέται ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὸν ἔφεραν εἰς διαφωνίας πρὸς τοὺς συναδέλφους του φίλους τῆς παραδόσεως, ἐγκατέλειψε τὴν τακτικήν του ἕδραν εἰς Greifswald, διὰ νὰ αὐτοεξορισθῇ ὡς ὑφηγητὴς εἰς τὸ Halle. Ὁ κ. Κακριδῆς ὅμως, ὁ ἔκτακτος τῆς Θεσσαλονίκης, κατῆλθε τακτικὸς εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ ἀνταλλάσσῃ βαρυτάτας φράσεις πρὸς τοὺς διδασκάλους του, τοὺς ὁποίους ἐπὶ τέλους ἐλάχιστα ἀκόμη ἔτη θὰ φιλοξενῇ ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή.

Ἰσοπέδωσις τῆς παραδόσεως καὶ ἀκράτητος «πρωτοπορεία» εἶναι καὶ αὐτὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, οὐδεὶς τὸ ἀρνεῖται, προσιδιάζοντα ὅμως μᾶλλον εἰς ἄλλους κύκλους. Ἀλλ' ὁ κλασσικὸς φιλόλογος κ. Κακριδῆς οὕτω πράττων ἀπαρνεῖται τὸν ἑαυτόν του καὶ τὴν ἐπιστήμην του, τὴν ὁποίαν ἁπλῶς προκαλεῖ εἰς ἀντιμετρήματα καὶ ἄλλας ἀπέπτους θεωρίας, οὔτε τόπον ἐχούσας, οὔτε καὶ νόημα οὔτε καὶ σκοπὸν εἰς τὸν κύκλον του. Γράμματα, πρὸ παντὸς γράμματα πρέπει νὰ μάθῃ ὁ φοιτητής,

προτοῦ κληθῇ νὰ ἀντιμετρηθῇ πρὸς ὅ τι δὲν δύναται ἀκόμη οὔτε νὰ ἐννοήσῃ, οὔτε κἂν νὰ πλησιάσῃ. Γράμματα δὲ σημαίνουν εἰς τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν πρωτίστως γραμματικήν. Μόνον κατόπιν αὐτῆς τὰ ἄλλα θὰ ἔλθουν αὐτομάτως εἰς τὴν ὥραν των.

῾Ο Βιλαμόβιτς, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν πιστεύω νὰ ἀρνηθῇ ὁ κ. Κακριδῆς ἢ ἄλλος τις, ὅτι ᾐσθάνθη τὴν ᾿Αρχαιότητα καὶ τὰ μέσα ἵνα τὴν πλησιάσωμεν βαθύτερον ἀπὸ κάθε ἄλλον ἄνδρα τοῦ αἰῶνος, λέγει ὅτι σπουδαῖοι ἐπιστήμονες, ἔστω καὶ μὴ αὐστηρῶς φιλόλογοι, ὅπως ὁ μνημονευθεὶς θεολόγος Wellhausen, εὗρον τὸν δρόμον τῆς ἐπιστήμης «διὰ τῆς αὐστηρῶς γραμματικῆς μορφώσεως». Δὲν κουράζεται νὰ ἐπαναλαμβάνῃ, ὅτι ἀπαράμιλλον μορφωτικὴν δύναμιν διὰ τὸ νεανικὸν πνεῦμα, ὡς ἀπόλυτον ἰδεῶδες σαφοῦς λόγου κατέχει μόνον ἡ Λατινικὴ γλῶσσα.

῾Ημεῖς εἰς τὴν ῾Ελλάδα κατήντησε νὰ θεωρούμεθα ἐπικινδύνως ναρκωμένα πνεύματα, ἂν τολμήσωμεν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ Λατινικῶν καὶ γραμματικῆς. Δὲν εἶναι ἐν τούτοις τίποτε ἄλλο παρὰ κωμικόν, ἂν ὁ κ. Κακριδῆς φαντάζεται, ὅτι χωρὶς αὐτὰς τὰς προϋποθέσεις δύνανται κἂν οἱ φοιτηταί του νὰ ἐννοήσουν, τὶ τὸν ἔπεισε νὰ δαπανήσῃ τόσα λόγια διὰ τὸν ἐπιτάφιον τοῦ Θουκυδίδου.

Μέσα εἰς τὴν ψυχοσύνθεσιν τοῦ κ. συναδέλφου ἐνυπάρχει κάτι τὸ τραγικόν. Τὰ γνωρίζει ὅλα αὐτά, ὅπως καὶ ἐγὼ γνωρίζω καὶ ἀναγνωρίζω, ὅτι οὐδεὶς περισσότερον αὐτοῦ κοπιάζει, διὰ νὰ μορφώσῃ καὶ γραμματικῶς τὸ ἀκροατήριόν του. ῏Αν εἶχε φοιτητὰς τῆς περιωπῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Κόντου, θὰ εἰργάζετο καὶ θὰ ἀπέδιδε μαζί των πολλὰ πράγματα. Αὐτὸ ὅμως δὲν θέλει νὰ τὸ ἐννοήσῃ καὶ εἶναι ὁ ἄσπονδος πολέμιος τῶν εἰδικῶν συναδέλφων του ἐντὸς τῆς Σχολῆς, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐπιδεικτικῶς περιφρονεῖ τὴν σχολὴν τῆς γραμματικῆς. Δὲν θὰ δυνηθῇ ἐπὶ τέλους νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι μόνον ὅταν ἐπ᾿ αὐτῶν πατῇ ὁ φιλόλογος δύναται νὰ ἀτενίσῃ πρὸς τὰς νέας ἰδέας τῆς φιλολογίας, ἄλλως θὰ ἀποβῇ μηρυκαστικὸν τῆς ἐπιστήμης; Δὲν καταλαβαίνει ὅτι ὁ Βιλαμόβιτς ἔμαθεν, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, γραμματικῶς καὶ συντακτικῶς ἄριστα τὰς κλασσικὰς γλώσσας καὶ σχεδὸν τίποτε ἄλλο εἰς τὴν Pforte, ὕστερον δὲ ἐδημιούργησεν ἐπ᾿ αὐτῶν μόνος εἰς τὴν Σχολήν του;

Ποτὲ δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιμετρηθοῦν, νὰ νοιώσουν, νὰ ζήσουν, νὰ λαχταρίσουν κλπ., ἀλλὰ μόνον νὰ φλυαρήσουν καὶ νὰ σαλιαρίσουν οἱ φοιτηταί του, ἂν δὲν γίνουν πρῶτον ἱκανοὶ νὰ διαβάζουν τοὺς κλασσικοὺς ὡς τὴν μητρικήν των γλῶσσαν. Πότε θὰ συμβοῦν αὐτὰ εἰς τὴν ῾Ελλάδα ὁμολογῶ ὅτι δὲν βλέπω, μὲ τὸ σημερινὸν κατάν-

τημα τῆς παιδείας μας. Βλέπω μόνον τὴν ἀνέκαθεν δύσκολον φιλολογίαν νὰ γίνεται ἐκ νέου ἡ δυσκολωτάτη τῶν ἐπιστημῶν καὶ βλέπω νὰ γίνεται διαρκῶς περισσότερον ἀριστοκρατικὴ εἰς τὰ πρόσωπα ἐλαχίστων προνομιούχων τοῦ πνεύματος, Εἰς αὐτὸ εἶχε δίκαιον ὁ Συκουτρῆς καὶ ἔχει ἄδικον ὁ Ἀλεξάνδρου νὰ τὸν καθυβρίζῃ ἀναίσχυντον κυνικόν. Ἂν ἡ κλασσικὴ μόρφωσις διαρκῶς ἀριστοκρατικοποιῆται, ἀποσυρομένη ὅλο καὶ μακρύτερα ἀπὸ τὸν λαόν, πταίει κυριώτατα αὐτός, ὁ μεταχειριζόμενος τόσον ἄδικα καὶ αὐστηρὰ νεκρούς, οἱ ὁποῖοι δὲν δύνανται νὰ ἀπαντήσουν. (1) Ἐκεῖνος εἰς τὰς ἐλαχίστας ἡμέρας ποὺ ἔζησε νὰ ἐργασθῇ ἔκαμε τόσον δημοκρατικὴν καὶ λαϊκὴν τὴν φιλολογίαν, ὅσον ἀκριβῶς σεῖς τὴν ἐκάματε ἀπρόσιτον μὲ μιᾶς γενεᾶς διαλυτικὴν ἐργασίαν, κοπιάσαντες ὅλοι σας κατὰ δύναμιν νὰ γκρεμίσετε τὴν Παιδείαν καὶ τὰ Ἰδεώδη τοῦ Ἔθνους. Καὶ ποῦ εἶναι τὰ ἰδικά σας; Τὰ ἀποτελέσματα τὰ βλέπετε βέβαια καὶ σεῖς. Τί σημασίαν ἔχει, ἂν δὲν τὸ ὁμολογῆτε!

Διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν θὰ ἀναγκασθῶ νὰ ἐπαναλάβω, ὅτι προτιμῶ τὴν Πίστιν, ἀκόμη καὶ σφαλερὰν εἰς μερικὰς λεπτομερείας, ἀπὸ τὴν λοιμικὴν νόσον τῆς κενῆς νεομανίας. Εἰρωνεύθητε τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, ὑβρίσατε τὴν προγονολατρείαν, ἐκηρύξατε τὸ Παρελθὸν τῆς Φυλῆς κατάραν, ἀνεκαλύψατε εἰς τὰς ἱερὰς μορφὰς τῶν ἀγωνιστῶν ποὺ μᾶς ἠλευθέρωσαν χρηματιστηριακοὺς κακοήθεις, διεκηρύξατε ὅτι ἡ αὐτονομία τῶν ἐπαρχιῶν μας εἶναι ἱερὰ ἠθική. Αὐτὰ εἶναι σημεῖα ὑπερκοπώσεως καὶ ἠθικῆς ἀρρώστιας τῶν λαῶν. Τοὺς ἀφοπλίζουν καὶ τοὺς παραδίδουν, ἕρμαιον τῆς ἐλεεινῆς φιλοσοφίας τῆς ἀμφιβολίας εἰς τὰ νύχια ἁρπακτικῶν καὶ ζωτικῶν γειτόνων. Ἡμεῖς, εἷς ἀπὸ τοὺς μικροτέρους, καὶ εἷς ἄλλος ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους λαοὺς τῆς ἠπείρου μας ὑφιστάμεθα ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν στιγμὴν τὰς συνεπείας αὐτῶν τῶν φαινομένων.

Αἱ πίστεις (καὶ αὐτὸ τὸ γνωρίζουν ἢ πρέπει νὰ τὸ γνωρίζουν οἱ φιλοσοφοῦντες ἐπὶ τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς) δὲν ἔχουν ἀπόλυτον, ἀλλὰ σχετικὴν ἀξίαν, ἀλληλένδετον πρὸς τὴν ἐποχήν, τὴν ψυχοσύνθεσιν καὶ τὴν βίωσιν ἐντὸς τοῦ πλαισίου χώρου καὶ χρόνου. Ἡ ἐπιτυχία των δὲν ἔγκειται εἰς αὐτὰς καθ᾽ ἑαυτάς, ἀλλ᾽ εἰς τὰ ἀποτελέσματά των ἐπὶ τοῦ συνόλου ἐντὸς τοῦ δεδομένου χρόνου τῆς βιώσεως. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐπὶ τρεῖς χιλιάδας ἐτῶν ἐβίωσαν τὴν παιδικὴν πίστιν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν

---

(1) *[Σημείωσις Τυπογρ. Δοκιμίων] :* Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1942 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1943, ὅτε ἐγράφησαν τὰ ἀνωτέρω, ἔζη ἀκόμη ὁ μακαρίτης Δημ. Γληνός.

τῆς ζωῆς, ἂν κατορθωθῇ νὰ διατηρηθῇ τὸ σῶμα ἢ ἡ πιστὴ εἰκών του καὶ ἐν εἰκόνι ἐπίσης ὅλαι αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς. Ἦτο πίστις ἐσφαλμένη, ἐν τούτοις αὐτὴ μόνη ἐδημιούργησε τὴν πρώτην καὶ πλέον ἐκπληκτικὴν ταφικὴν ἀρχιτεκτονικὴν εἰς τὸν Κόσμον καὶ ἔγινεν ὁ φορεὺς σχεδὸν ὅλου τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκεῖθεν πηγάζει ὁ ὑπερήφανος ἐγωϊσμὸς τοῦ Αἰγυπτίου, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα του, ἡ προτίμησίς της ἀπὸ κάθε ἄλλο μέρος τῆς Γῆς, ἐκεῖθεν ἡ αἰωνόβιος ζωτικότης τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὅστις κατώρθωσε νὰ παρατείνῃ τὴν ὕπαρξίν του ὅσον οὐδὲν ἄλλο ἔθνος εἰς τὸν κόσμον. Πίστεις διὰ τὰ ἔθνη εἶναι πτερνιστῆρες εἰς τὰς ἐποχὰς τῆς προόδου καὶ ἄγκυραι σωτηρίας διὰ τὰς στιγμὰς τῆς καταπτώσεως.

Ἐκεῖνοι ποὺ ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ κλονίζουν τὰς πίστεις τῶν λαῶν, πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι τοὺς ὁδηγοῦν εἰς τὸ ἄγνωστον καὶ εἰς τὸ χάος. Ὅπως ὀρθῶς παρετήρησαν ὀνομαστοὶ κοινωνιολόγοι, δὲν ἔγκειται ὁ κίνδυνος εἰς τὸ ἂν αἱ πίστεις εἶναι ἐσφαλμέναι. Αἱ θρησκευτικαὶ βιώσεις τῆς ἀνθρωπότητος ὑπῆρξαν κατὰ κανόνα σφαλεραί. Ἐν τούτοις τὸ κρήμνισμα παλαιῶν πίστεων φέρει τὸν κίνδυνον, ὅτι μέχρις ὅτου δοκιμασθοῦν καὶ ἐπικρατήσουν αἱ νέαι, οἱ λαοὶ διέρχονται στάδια ἀναζητήσεων καὶ ἀμφιβολιῶν, διότι δυστυχῶς τὰ πλήθη μόνον διὰ τῆς πείρας ἐκτιμοῦν τὴν ὠφέλειαν τῶν νέων ἰδεῶν, οὐχὶ διὰ τῆς λογικῆς. Πολλοὶ ὅμως λαοὶ ἐξηφανίσθησαν κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς πνευματικῆς ἀνυπαρξίας.

Ἄλλως βέβαια θὰ εἶχον τὰ πράγματα, ἂν τοὺς λαοὺς ἦτο δυνατὸν νὰ καθοδηγοῦν οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ φιλόσοφοι. Δυστυχῶς, εἰς τὰς περιόδους κρίσεως τῶν λαῶν, ὅταν αἱ παλαιαὶ πίστεις φθαροῦν, ὑπεισέρχονται καὶ ἐπικρατοῦν ἰδέαι κάθε ἄλλο παρὰ ἀνώτεραι. «*Οἱ φανατικοί, στενοκέφαλοι καὶ ἰσχυρῶς ἐμπαθεῖς, αὐτοὶ μόνον δύνανται νὰ ἱδρύσουν θρησκείας, αὐτοκρατορίας καὶ ἐπαναστάσεις εἰς τὸν κόσμον. Εἰς τὴν φωνὴν Πέτρου τοῦ Ἐρημίτου, ἑκατομμύρια ἀνθρώπων κατέκλυσαν τὴν Ἀνατολήν. Οἱ λόγοι ἑνὸς ἀλλόφρονος ὡς ὁ Μωάμεθ, ἐδημιούργησαν τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν ποὺ κατέβαλε τὸν Ἑλληνορρωμαϊκὸν κόσμον. Ἄσημος καλόγηρος, ὁ Λούθηρος, ἐβύθισε τὴν Εὐρώπην εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸ αἷμα. Ἡ φωνὴ ὅμως ἑνὸς Γαλιλαίου ἢ ἑνὸς Νεύτωνος οὐδέποτε θὰ ἔχῃ τὴν παραμικρὰν ἠχὼ ἐπὶ τῶν ὄχλων. Οἱ μεγαλοφυεῖς ἐφευρέται δημιουργοῦν καὶ ἐπιταχύνουν τὸν πολιτισμόν. Οἱ φανατικοὶ καὶ οἱ ἀλλόφρονες δημιουργοῦν τὴν ἱστορίαν*» (Le Bon).

Πρέπει νὰ τὰ τονίζωμεν αὐτά, διότι ἄλλως οἱ ἄρρωστοι λαοὶ θὰ γίνωνται διαρκῶς λεία τῶν ζωτικωτέρων. Ἀπὸ τὰς πίστεις καὶ τὰ ἰδα-

νικὰ βοηθοῦνται νὰ ἐπιζήσουν οἱ λαοὶ εἰς τὰς μεγάλας τρικυμίας. Τὸ γλωσσικόν μας ζήτημα εἶναι μόνον ἕνας κρίκος εἰς τὸ συγκρότημα αὐτὸ τῶν δύο κόσμων τῶν τελείως ἀντιθέτων. Φυλάξατε τὰς ἰδέας σας, ποὺ ἔχουν καὶ αὐταὶ τὸν λόγον των, διὰ τὴν ἐποχὴν ποὺ θὰ πλησιάζωμεν νὰ γίνωμεν ὅλοι μία ποίμνη ὑπὸ ἕνα ποιμένα. Πρὸς τὸ παρὸν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν βασιλεύει τὸ Homo homini lupus. Μὴ παραδίδετε ἄοπλα τὰ ἔθνη σας εἰς λύκους!

***

Αἱ περὶ γλώσσης ἀντιλήψεις μου, ἀπὸ ὅσα ὑπεστήριξα ἀνωτέρω, πιστεύω νὰ εἶναι πολὺ διαφανεῖς. Ἐν τούτοις πρέπει καὶ ῥητῶς νὰ δηλώσω, ὅτι κάθε ἄλλο ὑπονοῶ παρὰ πράγματα ἑτεροβαρῆ. Ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία πεποιθήσεων πρέπει νὰ εἶναι σεβαστὴ καὶ ἀπὸ τὰς δύο παρατάξεις καὶ ποτὲ νὰ μὴ γίνεται ὑποκείμενον συμπαθείας ἢ ἀντιπαθείας. Μόνον οὕτω θὰ καταλήξωμεν εἰς ἀποτελέσματα καὶ ἠθικὸν δρόμον. Φθάνει ἡ ἐλευθερία αὐτὴ νὰ μὴ ἐφαρμόζεται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Λύντς, διότι ἐπὶ τέλους εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅλοι εἴμεθα λευκοί.

Θὰ ἦτο πολὺ καλύτερον τὸ ἀποτέλεσμα, ἂν εἰς τὴν Δίκην τῶν τόνων ἀπεφεύγοντο ὡρισμέναι ἀκρότητες, ὅπως ἡ προσκόμισις ἑνὸς φοιτητοῦ ἀπὸ τὸ ἓν μέρος, ἡ κινητοποίησις ἀναλόγων ἐπαρχιακῶν δυνάμεων ἀπὸ τὸ ἄλλο. Εἴδομεν καὶ καθηγητὰς ταύτης τῆς Σχολῆς, οἱ ὁποῖοι πρὸ τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου ἀποβάλλουν πρὸς στιγμὴν τὸ μέτρον καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἐπιστήμονος διὰ νὰ βεβαιώσουν πράγματα ἀνακριβῆ, ἵνα κάμουν ἐντονωτέρους τοὺς ἐπαίνους ὑπὲρ τοῦ κατηγορηθέντος.

Ἐγὼ θὰ εἶμαι βεβαίως ὁ τελευταῖος, ὁ ὁποῖος θὰ ἀρνηθῇ τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ συναδέλφου κ. Κακριδῆ. Πρό τινος ἐν τούτοις φαίνεται νὰ χάνῃ πάρα πολλὰς ὥρας μὲ τοὺς φοιτητάς του. Σύμπτωσις πάλιν, τὴν ὁποίαν ἂς ἀποκαλέσωμεν διαβολικήν, ἔκαμε νὰ μεταβάλουν οὗτοι τρόπους πρὸς ὡρισμένους ἄλλους καθηγητάς των. Τὰ πράγματα εἶχον οὕτως ἐκτραχυνθῆ ἀπὸ πρίν, ὅταν δὲ ἐξέσπασε τὸ ζήτημα τῶν τόνων, μοιραίως ἐβελτίωσαν καὶ οἱ μὲν τὴν κατηγορίαν μὲ εὐρύτερα θέματα, προσέτρεξαν καὶ οἱ δὲ εἰς προπατορικὰ ἁμαρτήματα. Ἂς ὑποθέσωμεν τώρα πρὸς στιγμήν, ὅτι καὶ αὐτόματοι οἱ ἀγαθοὶ ἀγαθῶν ἐπὶ δαῖτας ἴενται. Κατωρθώσαμεν οὕτω, ἐκεῖ ποὺ ὀλίγαι παράγραφοι θὰ ἔθετον τέρμα εἰς τὸ ζήτημα, νὰ δημιουργηθῇ μία μεγάλη δίκη καὶ νὰ ἀπαρτισθῇ ἓν ὁλόκληρον βιβλίον.

Εἶναι περίεργον, ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἀκραῖαι παρατάξεις οὐδέποτε

φαίνεται νὰ κατενόησαν, ὅτι αἱ ἀκρότητές των ὁδηγοῦν εἰς τὰ ἀντίθετα ἀποτελέσματα καὶ ὀξύνουν τὰς ἀντιδράσεις. Ἡ ἱστορία τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος θὰ ἀναγράψῃ ὡς μοιραῖον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ προσωπικότης τοῦ Κόντου ὡς φιλολόγου ἔσχε μεγίστην ἐπίδρασιν καὶ ἐδημιούργησε σχολήν. Ὁ δριμὺς ἔλεγχος τῆς σχολῆς ταύτης κατὰ παντὸς μὴ Ἀττικοῦ στοιχείου ἔτρεψε πολλοὺς μετριοπαθεῖς πρὸς τὸν ἀκραῖον δρόμον, διότι κατήντα κανεὶς νὰ μὴ γνωρίζῃ τὴν γλῶσσαν του εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὅταν ἡ ἀντίθετος παράταξις πάλιν κατώρθωσε νὰ ἀποκτήσῃ ἰσχυροτέρας ρίζας καὶ πολιτικὴν ὑποστήριξιν, προσεπάθησε νὰ κατακτήσῃ καὶ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ κάθε πνευματικὸν ἵδρυμα διὰ πάσης μεθόδου καὶ διὰ προσώπων, τὰ ὁποῖα μόνον προσὸν εἶχον, εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων, τὰ ἐκλογικὰ σήματα τοῦ δημοτικισμοῦ. Τοῦτο προεκάλεσεν ἀντίδρασιν σθεναρὰν καὶ προσφυγὴν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς εἰς πρόσωπα, ὑψοῦντα ἀρειμάνιον τὴν ἀντίθετον σημαίαν. Ἡ Σχολὴ ἐσώθη οὕτω ἀπὸ ἁλματικὴν μεταβολὴν τῶν παραδόσεών της, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις ἦτο ἕν: Ἔξαψις τῶν γλωσσικῶν παθῶν, κατοχύρωσις ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέρα τῶν κινδυνευόντων ἰδανικῶν καὶ διαιώνισις τῶν γλωσσικῶν ἀγώνων.

Καὶ τοῦτο εἶναι φαινόμενον ἱστορικόν, διὰ τὸ ὁποῖον τὴν εὐθύνην δὲν φέρουν παρὰ μόνον οἱ φανατικοὶ μεταρρυθμισταί. Ὅταν οὗτοι ἀποφασίζουν νὰ χωρήσουν εἰς ἐπαναστάσεις, πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας αὐτοὶ κυρίως πληρώνουν. Οἱ Βυζαντινολόγοι θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνατρέξουν εἰς τὴν περίοδον τῶν εἰκονομάχων. Εἰς ἐμὲ ἂς ἐπιτραπῇ νὰ ἀναφέρω ἓν ἀκόμη διδακτικώτερον καὶ μακρυνότερον παράδειγμα—τὸ τελευταῖον—ἀπὸ τὴν αἰωνόβιον πάλιν Αἴγυπτον.

Ὕστερα ἀπὸ ἄνω τῶν 1500 ἐτῶν παράδοσιν ἐγεννήθη καὶ ἐκεῖ ἓν μέγα μεταρρυθμιστικὸν πνεῦμα, Ἀμένοφις ὁ Δ´, ὁ γνωστότερος ὡς Ἀκενατών, διότι ἀκόμη καὶ τὸ ὄνομά του μετέβαλε κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως. Περὶ τὸ 1370 π.Χ. ἠθέλησε νὰ ἀνακαινίσῃ ἰδίως τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τέχνην καὶ κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις ριζικὰς περιελάμβανεν ἡ νέα κίνησις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐρρίφθη μὲ ὅλην τὴν ψυχήν του καὶ διὰ μέσων ριζικωτάτων. Οἱ δημοτικισταί μας θὰ ἠδύναντο νὰ τὸν ἀνακηρύξουν τὸν πάτρωνα τοῦ ἀγῶνος των, διότι ὑπῆρξεν ὁ παλαιότατος νεωτεριστὴς καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν. Κατήργησε τὴν παλαιωμένην καὶ καθιερωμένην φρασεολογίαν, διὰ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν θέσιν της τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Πάντως πρέπει νὰ σημειωθῇ, διὰ νὰ προλάβωμεν ἐνδεχομένας ὑστερίας, ὅτι παρέλαβεν εἰς τὰ ἐπίσημα κεί-

μενά του τὴν σύγχρονον γλῶσσαν τῶν μορφωμένων τάξεων, ὄχι ὅμως καὶ τοῦ ὄχλου. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς θρησκείας ὑπῆρξεν ὁ παλαιότατος εἰσηγητὴς τῆς μονοθεΐας εἰς τὸν Κόσμον. Εἰσήγαγεν ἕνα μόνον Θεόν, τὸν ἡλιακὸν δίσκον, ἠγνόησε τοὺς ἄλλους καὶ κατεδίωξε λυσσωδῶς τὸν πανίσχυρον Ἄμμωνα τῶν Θηβῶν. Πανίσχυρον ὅταν λέγω ἐννοῶ τὸ ἱερατεῖον. Εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ φανατισμοῦ ζητεῖ τὴν ὁμοίαν της ἡ μεταρρύθμισις ἐκείνη, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἑρμαν. Δὲν ἐπεκράτησεν ἐν τούτοις, διότι ὁ Ἀκενατὼν δὲν εὗρε διαδόχους, ἤδη δὲ ὁ γαμβρός του Τουταγχαμὼν ἐπανέφερε τὴν λατρείαν τοῦ Ἄμμωνος.

Ἀποτέλεσμα: Οἱ ἱερεῖς τόσον πολὺ ἐφρόντισαν νὰ κατοχυρώσουν τοῦ λοιποῦ τὰς παραδόσεις τῆς ἤδη γηρασμένης θρησκείας, ὥστε μέχρι τέλους τῆς Αἰγύπτου πᾶσα νέα ἀπόπειρα νὰ καταστῇ πλέον ἀδύνατος καὶ νὰ καταντήσῃ ἡ θρησκεία ἄψυχον κατασκεύασμα κενὸν πάσης οὐσίας. Ὁ Ἀκενατών, ὅπως τόσοι ἄλλοι μὴ εὐδοκιμήσαντες μεταρρυθμισταί, ἐπέτυχεν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀπὸ ὅ,τι ἐπεδίωξε.

Τὰ φαινόμενα αὐτὰ θὰ ἔπρεπε πρὸ πολλοῦ νὰ εἶχον γίνει μάθημα εἰς ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀποφασίζουν νὰ ἀνάψουν νέας γλωσσικὰς ἐπαναστάσεις. Μόνον ἔχθρας καὶ βλάβας καὶ περισσότερον πεῖσμα ἰδεῶν προώρισται νὰ προκαλέσουν. Πόσον ὁμαλώτερα θὰ ἔβαινον τὰ πράγματα ἂν ἔλειπαν οἱ ἥρωες καὶ ἂν ὅλοι ἀπεφάσιζαν νὰ εἶναι ἀνεκτικοὶ ἀπέναντι ἀλλήλων!

Βεβαίως τοῦτο ἀπαιτεῖ μερικὰς ἰδεολογικὰς θυσίας καὶ ἀπὸ διδασκαλικῆς ἀπόψεως ἀπαιτεῖ τὴν γενναιότητα, νὰ καταπνίγωμεν ἐνίοτε ἐνδόμυχα συναισθήματα, διότι ταῦτα εἶναι ὑποκειμενικά. Μορφὴ γλώσσης ἡ ὁποία εἰς τὸν ἕνα καθηγητὴν προκαλεῖ ἀγαλλίασιν, φέρει εἰς τὸν ἄλλον ἀηδίαν καὶ ναυτίαν. Πρέπει νὰ πεισθοῦν, ὅτι ἀμφότεροι εἶναι ἐξ ἴσου δικαιολογημένοι. Τοῦτο εἶναι ὅλον. Διατελοῦντες, ὅπως διατελοῦμεν σήμερον, εἰς περίοδον γλωσσικῆς ζυμώσεως, αἰσθανόμεθα κατ' ἀνάγκην ἀντιπάθειαν πρὸς μερικὰς μορφὰς τῆς γλώσσης τὰς ὁποίας δὲν ἐσυνηθίσαμεν. Ὀλίγη ἀνοχή, ἀκόμη καὶ ὀλίγη λεπτότης μεταξύ μας, θὰ ἦτο πρᾶγμα τόσον ἀνθρώπινον!

Ὅλοι θὰ ἐνθυμεῖσθε, διότι εἶναι σχετικῶς πρόσφατον τὸ πρᾶγμα, ὅτι καὶ ἐγὼ ὅταν ἐκρινόμην ἐδῶ ὡς ὑποψήφιος, κατηγορήθην ὅτι λησμονῶ τὰς γλωσσικάς μου πεποιθήσεις, ὅταν γράφω εἰς τὰ μὴ ἐπιστημονικὰ περιοδικά. Ὄχι, οὔτε τὰς ἐλησμόνησα, οὔτε παρέστη ἀνάγκη νὰ τὰς ἐνθυμηθῶ. Αἱ πεποιθήσεις μου εἶναι ἀποφυγὴ τῶν ἀκροτήτων, χρῆσις τῆς φυσικῆς καὶ ἀβιάστου γλώσσης ὅπως ἔρχεται εἰς τὴν ἄκραν τοῦ καλάμου καὶ ἡ βαθυτάτη, ἐπιστημονικὴ συνείδησις, ὅτι διγλωσσία μία εἶναι τρίπαλαι καὶ πρόπαλαι θεμελιώδης ἰδιότης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἡ ὁποία ἐντελῶς δὲν πρόκειται νὰ ἐκλείψῃ ποτέ. Πρέπει μό-

νον νὰ ἐπιζητῶμεν συνειδητῶς καὶ μετὰ λογικῆς, ὅπως ἡ ἀπόστασις μεταξὺ λαλουμένης καὶ γραφομένης γίνῃ ὅσον τὸ δυνατὸν μικροτέρα. Τοὺς φοιτητάς μου ἐζήτησα πάντοτε νὰ προφυλάξω ἀπὸ τὰς ἀκρότητας. Ἔψεξα ἐξ ἴσου πάντοτε φαινόμενα, ὡς τὴν «ὁδὸν Λυκοβρύσεως» καὶ φιλολογικῶς γελοίους ἀναχρονισμοὺς εἰς τὸ φροντιστήριόν μου. (Ἡ Ἀθήνα τοῦ Περικλῆ, τὸ σπήλαιο τοῦ Πᾶνα). Διὰ τὸν φιλόλογον ἡ πόλις τοῦ Περικλέους θὰ εἶναι πάντοτε αἱ Ἀθῆναι, ἡ Ἀθήνα εἶναι τοῦ Χασεκῆ (Μενάρδος).

Ἀλλ᾽ οὔτε καὶ ἐσκέφθην ποτὲ νὰ μεμφθῶ τοὺς κριτάς μου δι᾽ ὅσα εἶπον. Γνωρίζω ὅτι γλωσσικῶς ἀνήκουν εἰς ἄλλην γενεὰν καὶ φυσικὸν εἶναι νὰ αἰσθάνωνται διαφορετικὰ ἀπὸ ἐμὲ τὴν γλῶσσαν. Ἀλλοίμονον ἄν, φιλόλογοι ἡμεῖς, δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ κατανοήσωμεν καὶ νὰ συγχωρήσωμεν τὰ πράγματα αὐτά.

Θλίβομαι βαθύτατα, διότι πρὸς κοινὴν ὅλων μας δυστυχίαν ὁ κ. Κακριδῆς ἦλθε νὰ ταράξῃ τὸν δρόμον αὐτόν, τὸν μόνον ὀρθόν, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦμεν τόσοι ἄλλοι. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοῇ ὁ φιλόλογος ὅτι ἡ γλῶσσα ἀκολουθεῖ τὸν δρόμον της ἀτάραχος καὶ ὅτι πρέπει νὰ μένῃ ἀπερίσπαστος. Προπαγάνδας καὶ παροξυσμῶν δὲν ἔχει ἀνάγκην ἡ δημοτική, ἴσως ὅμως μερικοὶ δημοτικισταί. Τρέφω βάσιμον τὴν ἐλπίδα, ὅτι καὶ τώρα δύναται ὁ κ. συνάδελφος νὰ τὰ σκεφθῇ αὐτά. Ἴσως βλέπῃ καὶ ὁ ἴδιος, ὅτι ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῶν ἀσκόπων θορύβων ὑπάρχει καὶ μέσα εἰς τοὺς κύκλους του. Ἀκόμη ὀλίγον καὶ θὰ εἴπουν οἱ ἴδιοι, ὅτι ἐδῶ δὲν ἔχομεν Δίκην τῶν τόνων, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἠθέλησε νὰ ἀναβῇ ἐπὶ τῶν τόνων. Ὁ κ. Κακριδῆς ὅμως ὡς διδάσκαλος ἔχει νὰ πράξῃ κάτι καλύτερον καὶ νὰ ἀφήσῃ τὰ ζητήματα αὐτὰ νὰ τὰ λύσουν ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι οὔτε διδάσκαλοι θὰ εἶναι, οὔτε θὰ διδάσκουν τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν.

***

Δὲν αἰσθάνεται κανεὶς τὸν ἑαυτόν του εὐτυχῆ, ὅταν ἀναγκάζεται νὰ εἴπῃ ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα. Ἐνόμισα ὅμως, ὅτι ἔχω καθῆκον ἱερὸν πρὸς τὴν θέσιν μου νὰ τὰ ἐκθέσω. Τὸ καθῆκον, ὅσον καὶ ἂν εἶναι πικρόν, πρέπει νὰ ἐκτελῆται. Ὅπως ὁ κ. Ἐξαρχόπουλος κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίαν διὰ τὸ ζήτημα τῶν τόνων παρετήρησεν, ὅλοι εἴχομεν προσπαθήσει νὰ ἀφεθοῦν τὰ παλαιὰ κατὰ μέρος καὶ νὰ φροντίσωμεν, πῶς θὰ συνεργασθῶμεν ἐδῶ μέσα ἐν εἰρήνῃ. Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ πράγματι εἶχε τελευταίως ἠρεμήσει καὶ ἂν κανεὶς ἀπεπειρᾶτο ἐφαρμογὴν τῶν ἄκρων, ἐπλήρωνεν αὐτομάτως τὴν ἀδιαλλαξίαν του.

Αἰφνιδίως ὅμως ἤρχισαν νὰ συμβαίνουν νέα πράγματα. Οἱ φοιτηταί, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ ὡρισμένων κύκλων, μετέβαλον τὸ Πανεπιστήμιον εἰς Ὄπεραν, ὅπου ὄχι μόνον τὰ χειροκροτήματα, ἀλλὰ μετ᾽ ὀλίγον καὶ αἱ ἀποδοκιμασίαι κατ᾽ ἄλλων πρωταγωνιστῶν ἐδόνουν τοὺς αἰθέρας. Κατήντησαν ὕποπτα μερικὰ πράγματα καθ᾽ ἑαυτὰ ἄκακα, ὅπως ἡ διαρκὴς ἀναστροφὴ μετὰ τῶν φοιτητῶν, τὰ ἰδιαίτερα μαθήματα, τὰ τέϊα, αἱ συχναὶ ἐκδρομαὶ εἰς τὰ προάστειᾳ τῆς πρωτευούσης.

Ἀπὸ αὐτὰς τὰς καλωσύνας αἰχμαλωτίζονται βεβαίως οἱ φοιτηταί,

ἀλλὰ δὲν εἶναι πράγματα ἐπιτετραμμένα παρὰ ἐν μέτρῳ καὶ εἰς ἀνύποπτον ἐποχήν, ὄχι εἰς τὰς πονηρὰς στιγμὰς ποὺ ζῶμεν. Ἄλλοι τὰ κατηργήσαμεν ἐντελῶς διὰ νὰ ἀποφύγωμεν κάθε σκόπελον. Σήμερον ἀποδίδονται καλῶς ἢ κακῶς μερικαὶ ταραχώδεις πράξεις τῶν φοιτητῶν μας εἰς ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας αἰτίας. Πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ εὑρεθοῦν δύο νὰ τραβήξουν ἀπὸ τὰ ἄκρα τὸ σχοινί, ἀλλέως δὲν ἐπέρχεται ἡ τάσις.

Καὶ ἤδη τὸ πρᾶγμα αὐτὸ συνέβη. Οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα ἐγκυμονοῦν θυέλλας. Ἤδη ὁ κόσμος ἔξω μᾶς ὑβρίζει καὶ πληρώνομεν ἡμεῖς, πληρώνουν καὶ οἱ φοιτηταί μας τῶν διαφόρων τὰς ἀκαίρους ἐπιδιώξεις. Πρέπει νὰ ἀποταθῶμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν Κοινωνίαν, τοὺς γονεῖς, τοὺς κηδεμόνας, ὅλους ἐκείνους ποὺ ἀνατρέφουν παιδιὰ καὶ μᾶς τὰ ἐμπιστεύονται, διὰ νὰ τοὺς δώσωμεν νὰ ἐννοήσουν ὅτι αὐτὰ ποὺ γίνονται δὲν εἶναι σωστὰ καὶ πρέπει νὰ σταματήσουν. Ὑπάρχουν προοδευτικοὶ καὶ συντηρητικοί. Ὅλοι εἶναι σεβαστοί. Κανεὶς δὲν πρέπει νὰ ἐμποδίζῃ τὸν ἄλλον εἰς τὸν δρόμον του οὔτε καὶ νὰ προάγῃ ἑκὼν πρὸς τὴν ὀχλαγωγίαν. Αὐτὰ ἀνήκουν εἰς παρελθοῦσαν ἐποχὴν καὶ τότε ἐδικαιολογοῦντο περισσότερον.

Σήμερον ἂς ἀφεθῶμεν ἥσυχοι, νὰ προσπαθήσωμεν κάτι νὰ μάθωμεν εἰς τὰ παιδιὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὅλα τὰ ζητήματα, καὶ τὸ γλωσσικὸν μαζί, τὰ προάγομεν ὅταν δυνηθῶμεν νὰ δημιουργήσωμεν ἐπιστήμονας, ἤτοι νέους πραγματικῶς σκεπτομένους καὶ αἰσθανομένους καὶ ἱκανοὺς νὰ ἀναπτύσσουν βούλησιν καὶ κρίσιν, χωρὶς νὰ γίνωνται ἕρμαια φανατισμοῦ, κομματισμοῦ καὶ—τὸ θλιβερώτερον πάντων—ἀμαθείας. Ἂς ἀφεθῶμεν νὰ προσπαθήσωμεν, ὅπως τὰ παιδιὰ αὐτὰ τὰ κάμωμεν ἀνωτέρους ἀνθρώπους. Αὐτός, καὶ μόνον αὐτὸς εἶναι ὁ προορισμός μας. Τότε δὲ θὰ λυθοῦν καὶ ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ μᾶς ἀναταράσσουν τώρα, εἰς τόσον τραγικὰς στιγμάς, ἀνάμεσα εἰς τόσον ἀγρίαν δυστυχίαν.

Ἐκ πρώτης ὄψεως δύνανται νὰ φανοῦν ὑπερβολαὶ τὰ εἰς παλαιοτέρας ἐποχὰς λεχθέντα, ὅτι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἔφθειρε τὰ ἤθη καὶ παρεκώλυσε τὸν πολιτισμὸν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἐν τούτοις εἶναι ἐν μέρει ἀληθῆ. Παντοῦ ἐμφανίζεται ἢ ὑπούλως ὑποβόσκει τὸ γλωσσικὸν πάθος. Κάθε προσπάθεια, ὅσον ἀνωτέρα καὶ ἂν εἶναι, κρίνεται ἀπὸ γλωσσικῆς μόνον ἀπόψεως ἢ ὑπάρχουν ἄνθρωποι ἕτοιμοι νὰ τὴν παραστήσουν ἐκ τῶν ὑστέρων ὡς τοιαύτην. Ἀκόμη καὶ οἱ νεκροὶ καλοῦνται ἐπὶ τὴν ἅμιλλαν. Ἰδοὺ ἓν σχετικῶς πρόσφατον παράδειγμα, τὸ ὁποῖον προτιμῶ νὰ ἀναφέρω ὡς ἀναγόμενον εἰς τὸν κύκλον μου καὶ διότι πιστεύω ὅτι ἀσχημίζει τὸ ἐπιστημονικόν μας ἦθος :

Συνεστήθη, καθὼς ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπληροφορήθην, μία ἐπιτροπὴ πρὸς ἔκδοσιν τοῦ «Ἐπιτυμβίου» τεύχους εἰς μνήμην τοῦ Χρίστου Τσούντα. Τὴν ἐπι-

τροπὴν δὲν ὥρισε βεβαίως ὁ Τσούντας εἰς τὴν διαθήκην του. Αὐτοσυνεστήθη μόνη της, ἔργον της δὲ θὰ ἦτο νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην του μὲ συμμετοχὴν ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων καὶ μάλιστα τῶν μαθητῶν του. Ἐν τούτοις ἀπέκλεισε πολλοὺς ἀπὸ ἡμᾶς. Δὲν ἐζήτησε καμμίαν συνεργασίαν μας, οὔτε κἂν μᾶς ἐγνωστοποιήθη ἡ ἔκδοσις τοῦ βιβλίου, καθ' ἣν στιγμὴν ἐζητήθη ἡ συνεργασία ξένων. Ποίαν ἐντύπωσιν θὰ ἔκαμνεν εἰς αὐτοὺς ἡ ἐμφάνισις «Ἐπιτυμβίου», ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ ἔλειπον οἱ μαθηταὶ καὶ συνάδελφοι τοῦ Διδασκάλου, αὐτὸ δὲν ἔλαβε τὸν κόπον νὰ τὸ ἀναλογισθῇ ἡ ἐπιτροπή. Εἶναι πολὺ θλιβερόν. Ἡ μνήμη τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μου, ἀνωτέρου καὶ ὑπεράνω εὐτελῶν παθῶν ἀνθρώπου, νομίζω ὅτι μοῦ ἐπιβάλλει νὰ χαρακτηρίσω τὴν πρᾶξιν ταύτην τοὐλάχιστον ὡς βεβήλωσιν τῆς σκιᾶς του. Ὁ Τσούντας ἦτο σεμνὸς ἐπιστήμων καὶ ἀφανάτιστος ἄνθρωπος. Οὐδέποτε ᾐσθάνθη τις αὐτόν, τὸν μειλίχιον, νὰ ἀνήκῃ εἰς κόμματα καὶ προπαγάνδας. Ὡς νὰ μὴ ἤρκει ἡ χρησιμοποίησίς του ζῶντος, προσπαθοῦν νὰ φυτεύσουν τὴν σημαίαν τῆς ἐμπαθείας καὶ ἐπὶ τῆς κόνεώς του. Ἂν ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου εὑρίσκεται, ἀσφαλῶς θὰ ὡμίλει πολὺ αὐστηρότερα ἀπὸ ἐμέ.

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ἀκαδημαϊκοὺς διδασκάλους, πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν εἰς περιωπὴν θρησκείας τὸ ἀξίωμα, ὅτι δὲν δικαιούμεθα νὰ ἀναμειγνύωμεν γλωσσικὸν κομματισμὸν εἰς τὴν διδασκαλίαν μας. Τότε μόνον θὰ μορφώσωμεν καὶ χαρακτῆρας καὶ θὰ παύσῃ ἡ μετοχέτευσις τῶν παθῶν τῆς γλώσσης ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον πιστεύω ὅτι γλωσσικῶς φανατισμένοι καὶ μαχητικοὶ ἐπιστήμονες δὲν πρέπει πλέον νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν.

Σήμερον ἐξακολουθοῦμεν ἀκόμη νὰ βλέπωμεν τὸ θλιβερὸν φαινόμενον νέων ἀνθρώπων ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι θὰ ἠδύναντο νὰ κληθοῦν ἀπογλωττοβίοτοι. Τοιοῦτοι ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰς δύο παρατάξεις, ἀλλὰ κυρίως ἀφθονοῦν μεταξὺ ἐκείνων τῶν κύκλων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι ἀπαραίτητον ἑκάστοτε καὶ ἀπὸ ἓν ἐπίθετον κηπουρικῆς συνήθως φύσεως καὶ ἀποκαλοῦνται φρέσκα ἢ δροσερὰ μυαλά. Ἕκαστος ἐξ ἡμῶν γνωρίζει τοὐλάχιστον ἕνα τοιοῦτον Νεοελληνικὸν καρπόν, ὁ ὁποῖος βάσει μιᾶς διαλέξεως ἢ μιᾶς κάποιας κριτικῆς, μιᾶς νουβέλλας ἢ δύο σονέττων διεκδικεῖ κάθε ὑψηλὴν θέσιν καὶ μισθὸν ὅπου δήποτε καὶ ἂν παρουσιασθῇ. Γύρω του περιμένουν ἄλλοι σειράν, οἱ ὁποῖοι τοκίζοντες ἐν τῷ μεταξὺ τὰ κεφάλαιά των, τὸν διακηρύττουν urbi et orbi ὡς παραγνωρισμένην μεγαλοφυΐαν.

Οἱ τοιοῦτοι τύποι ἀποτελοῦν τὸ πάρισον τῶν κηφήνων τῆς πολιτικῆς καὶ καταλήγουν, ὡς ἐκεῖνοι, νὰ ἀποζοῦν ἀπὸ τὸ Δημόσιον Ταμεῖον. *«Θερίζουσίν τε καὶ σπείρουσι καὶ τρυγῶσι ταῖς γλώτταις»*. Εἰς τὸ πανοῦργον αὐτὸ γένος τῶν ἐγγλωττογαστόρων ἔστησεν ἄλλοτε τὸ δέον μνημεῖον ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Φαναῖς πρὸς τῇ Κλεψύδρᾳ. Σήμερον οἱ ἰδικοί μας ἀνάλογοι τύποι συντηροῦν τὸν ἀγῶνα περὶ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης, ἵνα χορτάζωνται εἰς τὰ λειβάδιά του. Οὐχὶ σπανίως συμβαίνει, εἴτε θείᾳ ἐπιφοιτήσει εἴτε διὰ λόγους πολὺ γηϊνωτέρους, νὰ μεταβά-

λουν πεποιθήσεις ἢ τοὐλάχιστον νὰ κάμουν ἀβαρίαν, ὑπὸ τὸ σκότος μιᾶς νυκτὸς καὶ μόνης. Τοῦτο σπανιώτατα μὲν σημαίνει ἠθικὴν ὕψωσιν, συνηθέστατα δὲ πτῶσιν βαρομέτρου ἢ καὶ ψήφων προσεχῆ εἰς τὰς σχετικὰς περιοχάς.

Ἐπίσης μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα δύναταί τις νὰ σπουδάσῃ ἐν ἀνέσει ἄλλην τινὰ ὑποτροπικὴν νόσον, ἤτοι τὸ φαινόμενον ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι θεωροῦν ἑαυτοὺς εἰδικοὺς καὶ ὑποβάλλουν ὑποψηφιότητα εἰς κάθε ἕδραν, ἡ ὁποία θὰ τύχῃ νὰ χηρεύσῃ. Ἀκόμη θαυμαστότερον εἶναι, ὅτι καὶ μετὰ τὴν πρώτην ἐπιτυχίαν ἐξακολουθοῦν νὰ σταδιοδρομοῦν, ἀλλάσσοντες δύο καὶ τρεῖς ἕδρας ἢ θέσεις ἢ ἱδρύματα, μετεξανιστάμενοι ἀεὶ ἐπὶ τὴν ἀφθονωτέραν νομὴν ὅπως οἱ Σκύθαι. Δι᾽ ὅλα ἔχουν τίτλους, παντοῦ εἶναι βέβαιοι περὶ τῆς εἰδικότητός των. Οὕτω συνεπληρώθη τελείως εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν παιδείαν μας ὁ ἐξυπηρετικώτατος ἐκεῖνος κύκλος, τὸν ὁποῖον μερικοὶ ἀδίκως ὀνομάζουν φαῦλον. Διδάσκαλοι καὶ διδασκόμενοι ἐγίναμεν ἀντάξιοι ἀλλήλων καὶ ἀντὶ μαθητῶν προάγομεν εἰς τὴν κοινωνίαν συνεταίρους, ἵνα μὴ εἴπω συνωμότας, ἐπικερδῶν ἐπιχειρήσεων. Ἰδοὺ διὰ ποῖον λόγον εἰς τὸν τόπον αὐτὸν ἡ ἐπιστήμη (ὄχι μόνον ἡ Φιλολογία!) καταντᾷ πολλάκις τῇ βοηθείᾳ ἀνταξίου συνεργάτου, τῆς πολιτικῆς διαφθορᾶς, προαγωγὸς μιαρῶν ὑποκειμένων εἰς βάρος τῶν σεμνῶν ἐπιστημόνων. Αὐτὸς ἐπίσης εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία θεωρητικῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνυψώνῃ καὶ τοὺς χαρακτῆρας, συναντῶμεν τὰ θλιβερώτερα πάθη καὶ τὰς ἐλαστικωτέρας συνειδήσεις. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὴν πτῶσιν τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐπιστήμης, ὅταν συνεχῶς ἐπιπλέουν ὄχι ἐπιστήμονες, ἀλλὰ καταφερτζῆδες.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο τοῦ θλιβεροῦ ἐρασιτεχνισμοῦ δὲν εἶναι συμπτωματικόν. Ἀπαντᾷ ὡς κανονικὴ σχεδὸν ἰδιότης τῆς μερίδος ἐκείνης τῶν «νέων ἀνθρώπων», οἱ ὁποῖοι τὸ ἔργον των τὸ ἔχουν πάρεργον χάριν τῆς ἀγρύπνου ἐπιβλέψεως τοῦ ἔργου τῶν ἄλλων. Αὐτοὶ εἶναι οἱ θανάσιμοι ἐχθροὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ θὰ ἦτο τρομερὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἂν ἀφήνετο νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ τάσις αὐτή, ἡ ὁποία διὰ τὰ εὔκολα καὶ γρήγορα ἀποτελέσματά της μεταδίδεται φθοροποιὸς ὡς ἡ χολέρα. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ βλέπουν κατὰ λογικὴν συνέπειαν εἰς τοὺς πραγματικοὺς ἐπιστήμονας τοὺς φυσικούς των ἐχθροὺς καὶ τοὺς πολεμοῦν μὲ ἀνίερον μανίαν.

Τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς πραγματικῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοὺς ἀγωνιζομένους ἐναντίον τῆς πενίας, τῆς κοινωνικῆς λησμοσύνης, τῆς ὑλικῆς ἀδυναμίας νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἐπιστήμην των, τοὺς ἀποκαλοῦν ξερούς, σκουριασμένους ἢ σκουλήκια.

Ἀκόμη καὶ οἱ πλέον σοβαροὶ καὶ μορφωμένοι εὑρίσκουν ἐκφράσεις ὅπως στατικοί, φορμαλιστές, προγονόπληχτοι καὶ ὅτι ἄλλο θέλετε, χωρὶς νὰ κάμνουν διάκρισιν τοῦ συνόλου τῆς ἐπιστήμης. Ἁρπάζονται ἀπὸ τὸ στενὸν φαινόμενον τῆς γλωσσικῆς ἰδεολογίας, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει κάποια λαβή, διὰ νὰ γενικεύσουν τοὺς ἀφορισμούς των καὶ νὰ

φέρουν εἰς ἀντιδιαστολὴν νέα κοινωνικὰ ρεύματα πρὸς τὸ σύνολον τῆς ἱστορικῆς βιώσεως τοῦ Ἔθνους. Βέβαια κάθε κοινωνικὴ ἄνθησις θὰ ἔχῃ καὶ κλάδους καχεκτικοὺς καὶ ἄλλους στρεβλούς. Ἀλλ' εἰς οἱανδήποτε κριτικὴν εἶναι πολὺ εὐκολώτερον νὰ ἀνακαλύπτωμεν τὰ στραβὰ παρὰ νὰ συλλαμβάνωμεν τὸ κεντρικὸν νόημα τῶν συνθετικῶν δυνάμεων τοῦ πνευματικοῦ συνόλου ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰ δεδομένα τῆς πνευματικῆς ὀντότητος, τοῦ ἱστορικοῦ δυναμισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων παραγόντων, ὅταν μάλιστα δὲν τὸ θέλωμεν.

Ἰσχύουν καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν ἀπαράλλακτα, ὅσα ὁ Winckelmann εἶπε περὶ τῆς Τέχνης: «*Μὴ ζητῇς νὰ ἀνακαλύψῃς τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ ἐλαττώματα, προτοῦ μάθῃς νὰ ἀναγνωρίζῃς καὶ νὰ ἀνευρίσκῃς τὸ ὡραῖον... Εἰς τοὺς πλείστους τὸ ὡραῖον παρέμεινεν ἄγνωστον, διότι ἤθελαν νὰ κάμουν τὸν κριτήν, προτοῦ νὰ γίνουν μαθηταί. Τὸ πράττουν ὅπως τὰ παιδία τοῦ σχολείου, τὰ ὁποῖα εἶναι πάντοτε ἀρκετὰ ἔξυπνα, διὰ νὰ ἀνακαλύπτουν τὰ ἐλαττώματα τοῦ διδασκάλου... Ἀλλ' ὅπως μία ἀρνητικὴ φράσις εἶναι εὐκολωτέρα μιᾶς θετικῆς, οὕτω καὶ τὸ ἀτελὲς εἶναι πολὺ εὐκολώτερον νὰ παρατηρηθῇ καὶ νὰ ἀνακαλυφθῇ παρὰ τὸ τέλειον*».

Ὅποιος ἀναγνώσῃ ὡρισμένην κατηγορίαν τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας (τελευταίως λ.χ. τὰς φιλοσοφικὰς διατριβὰς τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου), θὰ ἀποκομίσῃ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἑκατὸν ἐτῶν ἐλευθέρα ζωὴ ἐπῆγε χαμένη, διότι οἱ λόγιοι ἔρριψαν τὸ Ἔθνος εἰς τὴν ἄκαρπον μίμησιν καὶ θαυμασμὸν τοῦ παρελθόντος, τὴν προγονολατρείαν, τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, ὅτι «εἶναι νὰ σκίζετ' ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου» διὰ τὸ κατάντητα τοῦτο ἑνὸς ἔξυπνου λαοῦ σὰν τὸν Ἑλληνικὸ κλπ. Ταῦτα δὲν εἶναι ὀρθά. Φαντάζομαι ὅτι οὔτε εἰς τὸ Βυζάντιον, πάντως εἰς τὴν Νεωτέραν Ἑλλάδα ἀσφαλῶς τοιοῦτο πνεῦμα δὲν ὑπῆρξε. Μόνον ἐλάχιστα πνεύματα τοῦ Ἀττικισμοῦ καὶ μόνον εἰς τὸ στενὸν πεδίον τῆς γλώσσης ἐθεώρησαν ὡραῖον ὅτι ὑπῆρξεν Ἀττικὸν καὶ δὲν ἀνεγνώριζαν ἄλλο δικαίωμα πλὴν τοῦ «κεῖται ἢ οὐ κεῖται».

Ἀλλὰ καμμία δύναμις εἰς τὸν κόσμον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ γενικεύσῃ εἰς ὅλην τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ βίου τὸ φαινόμενον αὐτό, προκειμένου περὶ λαῶν μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ. Τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ συμβῇ καὶ συνέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον τῆς παρακμῆς. Εἰς τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα οἱ Αἰγύπτιοι ἔζων ἀκόμη ὡς λαός, ἀλλὰ εἶχον κλεισθῆ ὡς εἰς φυλακὴν μέσα εἰς τὴν ὑπερήφανον λατρείαν τοῦ μεγάλου παρελθόντος των. Τότε λ.χ. ἐφεῦρον, πρῶτοι καὶ μόνοι εἰς τὸν κόσμον, οἱ Ἕλληνες τὴν προοπτικήν. Ἔμειναν ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ αὐτὴν οἱ Αἰγύπτιοι,

ἐνῷ χίλια ἔτη πρίν, ὅταν εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ μεγαλείου των, πιθανῶς θὰ τὴν παρελάμβανον ἀνενδοιάστως (Schäfer). Οὕτω συνέβη ἀκόμη καὶ μὲ τὰς μικροτέρας ἐκδηλώσεις τοῦ καθημερινοῦ των βίου. Αὐτὸ εἶναι στεῖρα προγονολατρεία. Ἐκάμαμεν κάτι ἀνάλογον οἱ Ἕλληνες; Μόνον τοῦτο θὰ ἤθελα νὰ ὑπενθυμίσω ἀπὸ τὸ ἄμεσον περιβάλλον τῆς ζωῆς μας: Εἰς τὴν λογοτεχνίαν, τὴν γλυπτικήν, τὴν μουσικήν, τὴν ζωγραφικήν, τὴν ἀρχιτεκτονικήν, πόσα κλασσικίζοντα φαινόμενα ἔχομεν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν πνοὴν τῆς νέας τέχνης καὶ τῆς οἰκοδομικῆς τοῦ μπετόν, ἡ ὁποία ἀκριβῶς κινδυνεύει νὰ μᾶς πνίξῃ; Ποῦ ἐμφανίζεται ἡ προγονολατρεία, εἰς τὴν ὁποίαν φορτώνετε ὅλας τὰς ἁμαρτίας τῆς Φυλῆς;

Δὲν εἶναι ἐν τούτοις δύσκολον οὔτε νὰ ἴδωμεν, οὔτε νὰ περιγράψωμεν τὴν πραγματικότητα, ἂν καὶ ἡμεῖς δὲν πρόκειται νὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς συνολικὸν χαρακτηρισμὸν τῶν πνευματικῶν μας ἀποδόσεων, ἀλλὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ εἰδικώτερον θέμα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Ὁ Ροΐδης συνήθιζε νὰ λέγῃ, ὅτι δύο γλῶσσαι εἶναι δυσληπτόταται, ἡ τῶν ζώων καὶ ἡ τῶν φιλοσόφων. Πράγματι ἡ πρώτη λέγει ἐλάχιστα καὶ ἡ δευτέρα πάρα πολλά. Ὀπίσω ὅμως ἀπὸ τὰς γενικὰς ἐκφράσεις, τὰς σκοτεινότητας τῶν συνδυασμῶν, τὰς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις τῶν διανοημάτων καὶ τὰς ἀναποδείκτους θεωρητικὰς συνθέσεις, ἡ ταλαίπωρος ἀλήθεια δὲν δύναται νὰ προβάλῃ καθαρά. Ἐν τούτοις εἶναι φανερόν, ὅτι ὁλόκληρος ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ὑγιὴς λογοτεχνία εἰς τὴν Ἑλλάδα στηρίζεται εἰς τὰς παλαιὰς πίστεις καὶ τὰ ἰδανικὰ τῆς μέχρι πρὸ ὀλίγου ἐκπαιδεύσεως. Φιλολόγους δὲν ἔχει ἄλλους ἡ Ἑλλὰς ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἐξῆλθον ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Κόντου. Νομικοί, ἰατροί, θεολόγοι, λογοτέχναι ἀνήκουν εἰς τὰ αὐτὰ παλαιὰ ἰδανικὰ τῆς παιδείας, τὰ ἰδανικὰ ποὺ τόσον ζωηρῶς ὑπεστήριξαν κορυφαῖοι τοῦ πνεύματος μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Σπέγκλερ καὶ τὸν Βιλαμόβιτς. Φυσικά, ἐπαναλαμβάνω, τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης εἶναι μία λεπτομέρεια εἰδικὴ καὶ ὑπὸ τὴν ἀττικιστικήν του μορφὴν ὑπῆρξε βεβαίως μία ἀτυχία.

Ὅλα αὐτὰ λησμονοῦνται μεθοδικῶς καὶ περιπλέκονται τεχνηέντως μὲ ἄλλα, τῇ βοηθείᾳ πολυδαιδάλων φιλοσοφικῶν θεωρημάτων. Δὲν τονίζεται δεόντως, ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἄνθος, τὸ ὁποῖον διὰ νὰ ἀποδώσῃ ὅλον του τὸ ἄρωμα χρειάζεται τὴν ἀτμόσφαιράν του, ἤτοι τὸ κατάλληλον πνευματικὸν περιβάλλον, τὸν ὑλικὸν πλοῦτον τῶν μέσων, βιβλιοθηκῶν, ἰνστιτούτων, ἐργαστηρίων καὶ τέλος παράδοσιν πνευματικὴν ἀρκετήν, ὥστε καὶ ἡ πνευματικὴ κληρονομικότης νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ δράσῃ καὶ τὸ σύγχρονον περιβάλλον νὰ δεχθῇ καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν πνευματι-

κὴν ἀπόδοσιν. Οὔτε ὁ Πλάτων ἦτο δυνατὸν νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ἐπιδράσῃ, ἂν ἐγεννᾶτο καθ᾽ ἣν ἐποχὴν οἱ ᾽Αθηναῖοι ἐμάχοντο περὶ ὑπάρξεως ὑπὸ τὸν Κόδρον, οὔτε ἡ μουσικὴ τοῦ Μπετόβεν νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ μεταξὺ τῶν τέκνων τῆς ᾽Αραβικῆς ἐρήμου.

Δὲν ὑπολογίζεται, ὅτι οἱ πανταχοῦ τῆς γῆς μάρτυρες τῆς ἐπιστήμης εἶναι τρεῖς φορὰς μάρτυρες εἰς τὴν ῾Ελλάδα. Δὲν ὁμολογεῖται, ὅτι μὲ ὑπεράνθρωπον κόπον καὶ αὐταπάρνησιν δύναταί τις νὰ κάμῃ κάτι μικρὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην εἰς τὴν ῾Ελλάδα. Δὲν συγκρίνεται κἂν ἡ χώρα μας πρὸς τὰς ὁμολόγους χώρας, ὅπως τὴν Σερβίαν, Βουλγαρίαν, Ρουμανίαν διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω ἄλλας, ἵνα φανῇ ἂν ἔκαμε κάτι ἢ ὄχι ἡ ῾Ελλὰς ἀφότου εἶναι ἐλευθέρα.

Διὰ μέσου τῶν στοχαστικῶν φιλοσοφισμῶν, τεινόντων εἰς ἓν ἀπώτερον σημεῖον ἡ ῾Ελλὰς ρίπτεται ἀντιμέτωπος πρὸς τὰ μεγάλα πνευματικὰ καὶ κοινωνικὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα πουθενὰ ἀλλοῦ δὲν δύνανται νὰ πνέουν, παρὰ μόνον εἰς τὰς σημερινὰς μεγάλας χώρας τοῦ πολιτισμοῦ. ᾽Ανακαλύπτεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι φορμαλισμοὶ καὶ στατισμοὶ καὶ προγόνων λατρεῖαι καὶ μεγάλαι ἰδέαι εἶναι τὰ αἴτια, διὰ τὰ ὁποῖα ἡ αἱμόρφυτος καὶ συρομένη ῾Ελλὰς δὲν ἔφθασε καὶ δὲν ἐξεπέρασε τὴν ῾Εσπερίαν εἰς πνευματικὴν πρωτοπορείαν. Πιστοποιεῖται, ὅτι εἰς ὅλα αὐτὰ πταίει ὁ ἀρχαϊσμὸς τῆς γλώσσης καὶ ὅτι *«εἶναι νὰ σκίζετ᾽ ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου, πῶς ἡ πνευματικὴ ἡγεσία ἑνὸς λαοῦ, ἔξυπνου σὰν τὸν Ἑλληνικὸ ἔφθασε στὸ ἀπροσμέτρητα γελοῖο καὶ συνάμα τραγικὸ κατάντημα τοῦ νεοελληνικοῦ ἀρχαϊσμοῦ»*.

῾Ο κ. Δημ. ᾽Αλεξάνδρου εἶναι μακρῷ ὀξυνούστερος, ἢ ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ χωρίσῃ ἓν στενὸν πνευματικὸν φαινόμενον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βαρύνουν ἱστορικοὶ λόγοι παλαιοὶ ὅσον καὶ ἡ φυλή μας, ἀπὸ τὰ φυλογενετικὰ προβλήματα καὶ τοὺς βιολογικοὺς νόμους οἱ ὁποῖοι ἐπιδροῦν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν λαῶν. ᾽Αλλαχοῦ, ὅταν τὸ θέλῃ, ὁμιλεῖ σωστὰ περὶ τῆς μικρότητος τῆς ῾Ελλάδος, τῶν δυνατοτήτων τῆς φυλῆς μας καὶ τῶν περιωρισμένων ἐφοδίων μας μέσα εἰς τὴν πνευματικὴν ζύμωσιν τοῦ αἰῶνος. ᾽Αντὶ νὰ ἐπαινέσῃ τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τῆς ῾Ελλάδος εἰς ὅλας του τὰς ἐκδηλώσεις, εὑρίσκει πάντοτε τρόπον νὰ τὸ ἐξευτελίσῃ. Γνωρίζει ἐν τούτοις καλῶς, πόσος κόπος καὶ πόσων ἐτῶν ἐνίοτε ἐργασία ἀπαιτεῖται, διὰ νὰ παρουσιάσῃ ὁ ῞Ελλην ἐπιστήμων, μὲ τὰ μέσα ποὺ διαθέτει, τὴν μικράν του συμβολήν, συμβολὴν ὅμως δυναμένην νὰ βιάσῃ τὰς πύλας ἑνὸς ξένου εἰδικοῦ περιοδικοῦ. ᾽Αγνοεῖ τόσα ὀνόματα ποὺ ἐτίμησαν τὴν ῾Ελλάδα, διὰ νὰ ἀναφέρῃ ἄλλα ποὺ δὲν ἔπραξαν τίποτε διὰ τὴν ἐπιστήμην. Κανεὶς δὲν λέγει σήμερον, ὅτι ἡ σχολὴ τοῦ

Cobet ἀποτελεῖ τὰς φιλολογικὰς τάσεις τοῦ αἰῶνος μας. Ἐν τούτοις εἰς τὰς πρώτας βασίζονται αἱ δεύτεραι καὶ ἄνευ ἐκείνων θὰ ἦσαν ἀδύνατοι αἱ παροῦσαι. Ἐκεῖ ὅπου ἐγεννήθησαν αἱ τελευταῖαι, αἱ πρῶται διατηροῦν ἀκόμη τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς ἀκμῆς των. Γνωρίζουν ἀκόμη ἄριστα γλῶσσαν καὶ γραμματικὴν οἱ δημιουργοὶ τῶν νέων σχολῶν εἰς τὴν Εὐρώπην. Πῶς τώρα εἶναι δυνατὸν νὰ αἰσθανθῶμεν οἱ Ἕλληνες, νὰ «ἐπιβιώσωμεν» ἢ νὰ «ἀναβιώσωμεν» τὸ πνεῦμα τῶν προγόνων μας, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ἐκπαιδευτική μας ἀναρχία μᾶς ἔφερεν εἰς τὴν φρικτὴν ἀγραμματωσύνην τοῦ Εἴκοσι-Ἕνα καὶ δὲν προφθάνομεν οὔτε καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον νὰ νοιώσωμεν τοὺς Ἀρχαίους παρὰ ὡς μαρτύρια κανόνων καὶ ἀπορρίψεων εἰς τὰς ἐξετάσεις, εἶναι μυστήριον ποὺ δὲν θὰ λύσουν ὅλαι αἱ φιλοσοφικαὶ ἐπιτεχνήσεις, ἔστω καὶ προερχόμεναι ἀπὸ τὸν κάλαμον τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου. Πρῶτα πρέπει νὰ μάθουν γράμματα οἱ φιλόλογοί μας, ὅπως τὰ ἔμαθαν οἱ μαθηταὶ τοῦ Κόντου, ὕστερα δὲ νὰ εὑρεθοῦν μεταξὺ αὐτῶν οἱ ἱκανοὶ νὰ ἀγαπήσουν, νὰ θαυμάσουν, νὰ «ζήσουν» τοὺς Ἀρχαίους, διὰ νὰ καταπιασθοῦν μὲ τὸ συνθετικὸν ἔργον ποὺ δικαίως ἀπαιτεῖ ὁ ὀξὺς προλογιστὴς τοῦ «Σοφιστοῦ». Καλύτερα θὰ ἔκαμναν ὅλοι οἱ πρεσβεύοντες αὐτὰς τὰς ἰδέας, νὰ μᾶς εἴπουν ξάστερα καὶ ἀνδρικά: Θέλουν τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν καὶ πιστεύουν, ναὶ ἢ ὄχι εἰς τὴν ἀξίαν της καὶ τὴν ὕπαρξίν της διὰ τὴν κοινωνίαν τοῦ μέλλοντος; Ἂν ναί, τότε ἡμεῖς οἱ πληρωνόμενοι διὰ νὰ τὴν διδάσκωμεν, πρέπει πρὸ παντὸς νὰ ζητῶμεν τὰς κλασσικὰς γλώσσας, ἤτοι γραμματικήν, συντακτικὸν καὶ καθαρῶς «φιλολογικὰς» σπουδάς, μέχρις ὅτου δαμασθοῦν αἱ δυσκολίαι καὶ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἄφατος ἡδονὴ ἀπὸ τὴν ἀναστροφὴν πρὸς τὰ ἀρχαῖα Πνεύματα ἐν πρωτοτύπῳ. Ὅλα τὰ ἄλλα ἔρχονται κατόπιν αὐτομάτως.

Ἄνευ αὐτῆς τῆς προϋποθέσεως ἀναμασσήματα θὰ εἶναι αἱ ἔξωθεν εἰσαγόμεναι ἕτοιμοι νέαι τάσεις τῆς φιλολογίας. Διὰ νὰ μάθουν δὲ γράμματα οἱ φιλόλογοί μας ἀπαιτεῖται ἐργασία πολλή, ἀχάριστος καὶ ἀφανής, τὴν ὁποίαν εἶναι ἀνίκανοι νὰ βαστάσουν εἰς τοὺς ὤμους των οἱ νομίζοντες πὼς ἐπέρασαν ἤδη εἰς τοὺς «νέους ἐπιστήμονες» βάσει μιᾶς λαθραίας διαλέξεως, ἑνὸς ἀφανοῦς δημοσιεύματος καὶ ἀφθόνου στωμυλίας εἰς τὰς λέσχας, τονισμένης εἰς τὴν πομπόκενον μουσικὴν ποὺ χαρακτηρίζει τόσον συχνὰ τὸν δημοτικισμόν.

Πλὴν ἐλαχίστων ψηγμάτων εὐγενοῦς μετάλλου, ὅλα ὅσα προσφέρουν αὐτοὶ οἱ «νέοι» εἶναι κούφια φλυαρία, εἶναι ὁ θανάσιμος κίνδυνος τῆς πραγματικῆς ἐπιστήμης. Ἡ γλωσσικὴ διατύπωσις δὲν παίζει κανένα ρόλον εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ τῆς ἀποδίδουν κολοσσιαίαν

σημασίαν, ἐνῷ εἶναι ἓν λεπτομερειακὸν φαινόμενον ποὺ θὰ ξεκαθαρισθῇ μὲ τὴν ὥραν του. Δὲν ἔχει ὅμως καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν ἄνθησιν ἢ μὴ τῆς πραγματικῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν τάσεών της. Ἦτο μοιραῖον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον νὰ περάσωμεν ἀπὸ τὰ στάδια ποὺ ἐπεράσαμεν, καθὼς ἐπάσχισα νὰ δείξω. Ὅπως ἀνομολογεῖται ἀπὸ τοὺς «φίλους» ἡ ἐργασία ἑνὸς Τσούντα, ἑνὸς Λάμπρου ἢ ἑνὸς Βέη (περιορίζομαι εἰς τοὺς ἀναφερομένους ἀπὸ τὸν σχολιαστὴν τοῦ «Σοφιστοῦ») ἀνεξαρτήτως τῆς γλώσσης ποὺ μετεχειρίσθησαν (καὶ ἡ ὁποία ὑπῆρξε πάντοτε ἡ καθαρεύουσα!) ἄλλο τόσον πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ἀπὸ τιμίους συζητητάς, ὅτι οἱ μόνοι ποὺ θὰ ἠδύναντο νὰ αἰσθανθοῦν καὶ νὰ ἐνσαρκώσουν τὰς νέας τάσεις τῆς Φιλολογίας θὰ ἦσαν εἷς Πεζόπουλος ἢ εἷς Χαριτωνίδης, ἂν ἦσαν κατὰ μερικὰ χρόνια νεώτεροι. Μόνον δὲ μαθηταί των ὡς πρὸς τὴν Ἑλληνομάθειαν ἠμποροῦν νὰ φθάσουν εἰς αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Αὐτὸ σημαίνει νέαι ἰδέαι στηριζόμεναι ἐπὶ τῶν παλαιῶν.

Ἐν τούτοις, μὲ τὴν προπαγάνδαν ποὺ καλλιεργεῖται, ἀπομακρυνόμεθα οὐράνιον ὅσον ἀπὸ τὸν ὀρθὸν δρόμον καὶ εἶναι ὀλέθριον, ἀντὶ νὰ ζητῶμεν νὰ μορφώσωμεν πραγματικοὺς ἐπιστήμονας ἐργατικούς, σεμνούς, ὑπομονητικούς, νὰ προσπαθῶμεν τουναντίον νὰ τοὺς παραπλανῶμεν, φορτώνοντες τὰ πάντα εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ «σκουριασμένα ἰδανικὰ» καὶ προάγοντες εἰς τὸν τσαρλατανισμὸν ὁλόκληρα κοπάδια νεαρῶν ἐξημμένων, τοὺς ὁποίους πείθομεν ὅτι προϊὸν ἀναντιρρήτου μεγαλοφυΐας εἶναι ὅ,τι καὶ ἂν μᾶς σερβίρουν, φθάνει νὰ γράφεται εἰς τὴν δημοτικήν.

Ἀκόμη καὶ τὰ δυνατώτερα μυαλὰ τῆς ἰδεολογίας αὐτῆς δὲν δύνανται νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν μολυσμένην αὐτὴν νοοτροπίαν. Οὕτω βλέπομεν νὰ ὑπογραμμίζεται μὲ θερμὰς ἐκφράσεις τὸ ἔργον (μὰ ποῖον ἐπὶ τέλους;) τοῦ μακαρίτου Λορεντζάτου καὶ νὰ θεωρῆται «*θολό*», «*νόθο*» καὶ «*κυνικὸ προϊὸν τυχοδιωκτικοῦ ἀρριβισμοῦ*» τὸ ἔργον τοῦ Ἰωάννου Συκουτρῆ. Εἷς δίκαιος κριτὴς ἂν εὕρισκε κάτι πλὴν ἐπαίνων νὰ εἴπῃ, τοῦτο θὰ ἦτο ὅτι ὁ νέος αὐτὸς μὲ τὰς ἀναζητήσεις καὶ τὰς ὁρμὰς τῆς νεότητος, ἔκλεισε προώρως τὰ μάτια προτοῦ καταλήξῃ διὰ μέσου τῶν ἀναζητήσεών του εἰς τὴν ὁριστικὴν κατεύθυνσιν ποὺ τοῦ ἐταίριαζε καὶ ἡ ὁποία δίχως ἄλλο θὰ ἦτο ἀξιόλογος. Ἂς εἶναι βέβαιος ὁ κριτής του, ὅτι πνεύματα μιαρὰ τοῦ κυνισμοῦ καὶ τοῦ ἀρριβισμοῦ δὲν καταστρέφουν τὸν βίον ὅπως ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς.

Ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα ὁμιλοῦν πολὺ εὐγλωττότερα ἀπὸ κάθε συνθετικὸν φιλοσοφικὸν ὀπτασιασμόν. Πρέπει νὰ μᾶς γίνουν μέγα μάθημα καὶ νὰ συνηθίσωμεν νὰ σεβώμεθα τὴν πραγματικὴν ἐπιστήμην καὶ μό-

νην, πρὸς οἱονδήποτε μέρος καὶ ἂν εὑρίσκεται. Ἀλλοίμονον ἀπὸ τὴν πατρίδα μας, ἂν δὲν ἀπομακρύνωμεν τάχιστα ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τὰ δείγματα τῆς διανοητικῆς ἀναρχίας, τοὺς βατράχους αὐτοὺς τῶν νέων ἰδεῶν, ποὺ μὲ τὸν θόρυβόν των ἢ πνίγουν, ἤ, ἐπὶ ἀσθενεστέρων πνευμάτων, παρατρέπουν τὴν σεμνὴν κατεύθυνσιν τῆς ὑγιοῦς ἐπιστήμης. Μικρὰ ἔθνη ὅπως ἡμεῖς, πρέπει νὰ διδαχθοῦν νὰ βαδίζουν πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ἐπίπονον καὶ σκολιὰν ὁδὸν τῆς πραγματικῆς ἐργασίας. Μόνον αὐτὴ ἀνυψώνει λαοὺς καὶ κοινωνίας καὶ τοὺς βοηθεῖ νὰ ἐπιπλεύσουν εἰς τὸν ἄγριον ἀγῶνα τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ὑγιῶν ἐθνῶν. Τοῦτο μᾶς εἶναι ἐπειγόντως ἀναγκαῖον. Σήμερον ὄχι μόνον εἰς τὴν φιλολογίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς κάθε ἄλλην ἐπιστήμην πάσχομεν ἀπὸ ἀπελπιστικὴν λειψανδρίαν πραγματικῶν ἐργατῶν τῆς ἐπιστήμης, ἐνῷ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος κατορθώνουν νὰ ἐπιπλέουν μέγα ποσοστὸν ἀνερματίστων καὶ κενῶν. Δι' αὐτὰ δὲ πταίει βεβαίως ἡ γλῶσσα. Τὸ αἴτιον εἶναι πολὺ βαθύτερον καὶ ἡμεῖς, οἱ ἔχοντες εἰς χεῖρας μας τὴν ἀνατροφὴν τῆς νεότητος, πρέπει νὰ δείξωμεν τὸν ὀρθόν, τὸν δυσκολώτερον δρόμον, συνεργαζόμενοι στενῶς καὶ εἰλικρινῶς διὰ τὸν ὕψιστον αὐτὸν σκοπόν.

Ἰδοὺ διὰ ποῖον λόγον ἐπίστευσα ὅτι ἡ Σχολή μας ἔχει καθῆκον, νὰ μὴ ἀφήσῃ ἀναπάντητον τὴν «Δίκην τῶν Τόνων» ἀλλὰ νὰ ζητήσῃ καὶ αὐτὴ νὰ διαφωτίσῃ τὸ Κοινόν. Πράγματα τὰ ὁποῖα δίδονται ὡς πνευματικὴ τροφὴ εἰς τὸν πολὺν λαὸν ἀπαιτοῦν μεγίστην προσοχὴν καὶ γεννοῦν ὕψιστα καθήκοντα εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐπιστήμονας. Θὰ ηὐχόμην μάλιστα ἡ προσπάθειά μας αὐτὴ νὰ μὴ ἀπομείνῃ καὶ ἡ τελευταία. Ἰδοὺ μερικὰ βαρυσήμαντα λόγια λεχθέντα πρὸ ὀλίγου, τὰ ὁποῖα φαίνονται ὡς νὰ ἐγράφησαν ἀπὸ ἡμᾶς καὶ δι' ἡμᾶς: «*Ἐπίδρασις εἰς εὐρυτέρους κύκλους τοῦ λαοῦ μας εἶναι σήμερον ἀκόμη ὑψηλοτέρα ἀποστολὴ ἴσως, παρὰ ἡ ἐπιστημονικὴ παραγωγὴ ἐν τῇ ἐξυπηρετήσει τῆς καθαρᾶς ἐρεύνης!*» *(Rodenwaldt)*.

* * *

Χωρὶς νὰ τὸ ἔχω σκοπόν, χωρὶς κἂν νὰ τὸ θέλω, ἐλέχθησαν τόσα πολλὰ πράγματα ἀνωτέρω, καὶ ἐν τούτοις θὰ ἠμποροῦσαν νὰ εἶναι δεκαπλάσια. Οὕτω συμβαίνει, ὅταν ἐπιχειρῇ τις νὰ θίξῃ τὸ πολύκλαδον γλωσσικόν μας ζήτημα, τὸ ὁποῖον κατήντησε νὰ ἀντιπροσωπεύῃ δύο κόσμους μὲ ὁλόκληρον τὴν ψυχοσύνθεσίν των.

Ὅσα ἔγραψα, ἀφέθησαν ἐπίτηδες εἰς τὴν ἀκατέργαστον μορφὴν καὶ τὴν ἀταξίαν τῆς ἐκθέσεως, ἀκριβῶς ὅπως ἤρχοντο εἰς τὸ ἄκρον τῆς γραφίδος. Ἠθέλησα νὰ παράσχω τὴν εἰκόνα τῶν ἀφθόνων σκέψεων καὶ τῶν ἀφθονωτέρων θλιβερῶν συναισθημάτων ποὺ πλημμυρίζουν τὴν ψυχήν, ὅταν κανεὶς ἀναπολήσῃ τὸ μοιραῖον αὐτὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐβασάνισε καὶ τοὺς πατέρας καὶ τοὺς πάππους μας, ὅπως θὰ βασανίσῃ καὶ τὰ παιδιά μας.

Ἀπέφυγα ἐπιμελῶς πᾶσαν παραπομπὴν διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Δὲν ἠθέλησα νὰ φανῇ πουθενὰ ὁ «λόγιος» ἀλλ᾽ ὁ κοινὸς Ἕλλην τὸν ὁποῖον ὅλα αὐτὰ τὰ ζητήματα ἔχουν βασανίσει καὶ τὸν ὁποῖον ἔχουν πικράνει τὰ ἀποτελέσματα τῆς γλωσσικῆς ἐμπαθείας ἀφότου ἔμαθε νὰ σκέπτεται. Ὁ τρόπος ὅμως αὐτὸς τῆς ἐκθέσεως ἐπιβάλλει μικρὰν συγκεφαλαίωσιν, διότι κινδυνεύει νὰ χάσῃ ὁ ἀναγνώστης τὰ κύρια σημεῖα ἢ καὶ ἠμπορεῖ νὰ μὴ ἔχῃ τὴν ὑπομονὴν νὰ διεξέλθῃ ὅλα ὅσα εἶπα. Τὸν δικαιολογῶ καὶ τὸν καταλαβαίνω πλήρως ἐκ τῶν προτέρων. Τὸ ζήτημα εἶναι τόσον χιλιοτραγουδισμένο, εἶναι δὲ καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες δὲν μεταβάλλουν ἀντιλήψεις.

Ἰδοὺ λοιπὸν τὸ κατασταλαγμα :

Ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὰς γνώμας του καὶ νὰ τὰς διδάσκῃ ἀκαδημαϊκῶς εἰς τοὺς φοιτητάς του, ἀλλὰ δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ τὰς ἐφαρμόσῃ κατὰ τρόπον, ὅστις ἔφερεν ἐπανάστασιν καθεστώτων. Ἂν ὅλων τῶν κλάδων οἱ ἐπιστήμονες ἐπρόκειτο νὰ μιμηθοῦν τὸν κ. Κακριδῆν, τότε ὁ κόσμος θὰ μετεβάλλετο εἰς bellum omnium contra omnes.

Ἡ ἁπλοποίησις τοῦ τονικοῦ καὶ τοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος εἶναι ζήτημα ἐπιστημονικῶς συζητήσιμον καὶ πιθανῶς δεκτικὸν πρακτικῆς λύσεως ὡς ὑπεστήριζαν καὶ ἄλλοι πρὸ τοῦ κ. Κακριδῆ. Πάντως, ἂν τοῦτο συμβῇ, θὰ εἶναι τὸ πρῶτον ὁριστικὸν βῆμα πρὸς ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς κλασσικῆς παιδείας. Ἀσφαλῶς θὰ ἐπακολουθήσουν καὶ ἄλλοι νεωτερισμοί, ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτων ἡ ἀρχαία Ἑλληνική, ἡ ὁποία ἔχει ἤδη ἀρκετὰ ἀμεληθῆ τελευταίως εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον, θὰ γίνῃ καὶ δι᾽ ἡμᾶς ἀπωτέρα, διαρκῶς περισσότερον δύσκολη, διὰ νὰ καταντήσῃ ἐπὶ τέλους ξένη γλῶσσα, προσιτὴ μόνον εἰς ὀλίγους ἐξ ἐπαγγέλματος φιλολόγους. Εἰς τοῦτο δὲν εἶναι βεβαίως ὑπεύθυνος ὁ κ. Κακριδῆς καὶ τὸ πρᾶγμα θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν πάλην μεταξὺ ἀνθρωπιστικῆς καὶ πρακτικῆς παιδείας, ἡ ὁποία σοβεῖ αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἰς ὅλας τὰς χώρας. Ὅτι ὅμως ταῦτα εἶναι ὀδυνηραὶ σκέψεις διὰ πάντα Ἕλληνα, καὶ μάλιστα φιλόλογον, δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία. Ὅτι εἰς

τὴν Ἑλλάδα εὑρέθη κλασσικὸς φιλόλογος νὰ πρωτοστατήσῃ εἰς αὐτὴν τὴν κίνησιν, θὰ κριθῇ μίαν ἡμέραν καταλλήλως. Δὲν ἔχει σημασίαν, ἂν ὁ κ. Κακριδῆς ἔθιξε πρὸς τὸ παρὸν ἓν εἰδικὸν ζήτημα, ἐνῷ ἐξ ἄλλου φαίνεται νὰ πιστεύῃ, ἔστω καὶ μὲ τὸν τρόπον του, εἰς τὰ κλασσικὰ ἰδεώδη. Σημασίαν ἔχει ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐκ τῶν κλασσικῶν φιλολόγων αὐθαιρέτως ἔκαμε τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν οὐσίαν. Πρέπει νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι ἡ ἀντίδρασις ἐντὸς τῆς Σχολῆς ὤφειλε καὶ ἔπρεπε νὰ ἐκραγῇ. Ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον θὰ ἦτο ἀφύσικον καὶ θὰ ἐπρόδιδε νάρκην καὶ διανοητικὴν καὶ ἔν τινι μέτρῳ ἠθικήν.

Πραγματικῶς ὁ νεωτερισμὸς ἐφηρμόσθη ἔξω τῶν σχολείων καὶ τῶν πανεπιστημίων μας, χωρὶς ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ νὰ ἀντιδράσῃ. Ἀντέδρασε μόνον καὶ ἐξηγέρθη κατὰ καθῆκον, ὅταν τὸ ζήτημα ἐτέθη ὑπὸ μορφὴν πραξικοπήματος καὶ προπαγάνδας ἐντὸς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εἰς τοιαύτας ἐθνικῶς τρομερὰς στιγμάς, ὥστε δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ συγχωρηθῇ ποτέ.

Ὁ κ. Κακριδῆς σκοπίμως καὶ ὑστεροβούλως ἔκαμε πλήρη σύγχισιν τοῦ σκέπτεσθαι, δρᾶν καὶ ἀντιδρᾶν, μεταξὺ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος φιλολόγων καὶ τοῦ ὑπολοίπου λαοῦ, βοηθούμενος δὲ ὑπὸ τοῦ τελευταίου μετετόπισε τὸ ζήτημα ἐκεῖ ποὺ τὸν συνέφερε. Ἀνεζήτησε τὴν δόξαν καὶ τὴν ἐπικράτησίν του οὐχὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀνατομίαν καὶ βάσανον τοῦ ζητήματος, ἀδιαφορῶν πλήρως διὰ τὴν πρακτικὴν πλευράν, ὡς πράττει ὁ ἐπιστήμων. Προεκάλεσεν ἀντὶ τούτου πλατύτατον θόρυβον ἐκ μέρους κύκλων, ποὺ μόνον εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος ἀποβλέπουν. Ἔγινεν οὕτω αἰτία νὰ περιέλθουν εἰς ἔριδα δύο κόμματα, ἔχοντα ἀμφότερα δίκαιον, ἕκαστον ἐκ τῆς πλευρᾶς του καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀνέφλεξεν ἓν ἀπὸ τὰ ἐπικίνδυνα ἀκριβῶς ἐκεῖνα ζητήματα, τὰ ὁποῖα δὲν λύονται εὐκόλως διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον. Ταῦτα οὔτε ἐπιστημονικῶς, οὔτε ἐθνικῶς εἶναι πράγματα σωστά· Ἡ συνέχεια τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπίκρανε μὲν πάντας τοὺς συναδέλφους του, τινὰς δὲ καὶ ἐξηγρίωσεν. Οὐδὲ τοῦτο δύναται νὰ καταλογισθῇ εἰς τὸ ἐνεργητικόν του.

Γενικώτερον ὡς πρὸς τὸ ὅλον γλωσσικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀνέσυραν οἱ μάρτυρες, οἱ δικηγόροι καὶ οἱ πρωτουργοὶ τῆς Δίκης τῶν τόνων, προσεπάθησα νὰ καταστήσω φανερὰ τὰ ἀκόλουθα πράγματα:

Σήμερον, ὁπότε ἡ γλωσσολογία ἀνεπτύχθη πλήρως ὡς αὐτοτελὴς ἐπιστήμη, εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ γλῶσσαι ἐξελίσσονται μόνον πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ οὐδέποτε πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἐκεῖθεν δύνανται μόνον νὰ πλουτίζωνται καὶ νὰ καλλωπίζωνται. Ἡ ἰδέα τῶν παρελθουσῶν γενεῶν, ὅτι ὑπάρ-

χουν «χρυσαῖ» μορφαὶ τῆς γλώσσης, προέκυψεν ἐκ τῆς σπουδῆς καὶ τῆς λατρείας τῶν δύο κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ πολιτισμῶν. Ἡ ἱστορία τοῦ Ἀττικισμοῦ εἰς ἡμᾶς εἶναι τόσον παλαιὰ ὅσον καὶ ἡ πανελλήνιος γλῶσσα μας. Ὑπὸ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην μορφὴν ὁ Ἀττικισμὸς ἀνέζησε τόσας φοράς, ὥστε καὶ ἡ παροῦσα (μᾶλλον ἡ πρὸ ὀλίγου) προφανῶς δὲν εἶναι ἡ τελευταία. Ἀσφαλῶς καὶ πάλιν τὸ Ἔθνος θὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὸ Παρελθόν του πρὸς γλωσσικὴν βοήθειαν, ἀδιάφορον ὑπὸ ποίαν μορφήν.

Γλωσσολογικῶς τὸ φαινόμενον ἀναδρομῆς δὲν εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν ἐξέλιξιν, ἱστορικῶς ὅμως εἶναι τυπικὸν φαινόμενον εἰς ὅλους τοὺς πολιτισμένους καὶ μακροβίους λαοὺς καὶ ἀνεφέραμεν πλὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων τοὺς Αἰγυπτίους, τοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς Ἑβραίους, τοὺς Ἄραβας.

Εἰς τὴν Ἱστορίαν ἀνατρέχομεν ὡς εἰς τὸ κατastάλαγμα τῶν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν πειραματισμῶν καὶ βλέπομεν, ὅτι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα εὑρίσκει ἐκεῖ τὴν ἱστορικήν του ἑρμηνείαν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν ἱστορικήν του δικαίωσιν. Εἰς κανένα ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω λαοὺς δὲν ἐπέτυχεν ἡ ἀναδρομὴ τῆς γλώσσης πρὸς τὰ ὀπίσω, πλὴν ἴσως εἰς μέρος τῶν Ἑβραίων, ἂν καὶ ἐδῶ πρόκειται μᾶλλον περὶ ἀναστάσεως γλώσσης νεκρᾶς τέως διὰ τὸν λαόν. Ἐπέτυχεν ὅμως πάντοτε ὁ ἐμπλουτισμὸς τῆς ζώσης γλώσσης, ἡ διοχέτευσις εἰς αὐτὴν τῶν καλῶν ἰδιοτήτων ἀπὸ τὴν λαλιὰν τῶν παρῳχημένων γενεῶν καὶ πρὸ παντὸς ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἀδιαλείπτου καλλιεργείας ἡ συγκράτησις τῆς γλώσσης εἰς λογικὰ ὅρια ἐξελίξεως, διότι ὁ λαὸς ὅταν εὑρεθῇ ὑπὸ κακὰς συνθήκας δὲν ἐξελίσσει, ἀλλὰ παραμορφώνει, ἐξαρθρώνει καὶ πτωχύνει τὴν γλῶσσαν, συγχρόνως δὲ παραλύει τὴν γλωσσικὴν πειθαρχίαν, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει πλέον καὶ ἡ πειθαρχία τοῦ πνεύματος, μαζὶ δὲ μὲ αὐτὴν οὔτε καὶ τοῦ χαρακτῆρος οὔτε καὶ τοῦ συνόλου τῶν κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων. Εἴδομεν πῶς οἱ Γερμανοὶ ἀποδίδουν τὰς ἀρετάς των αὐτὰς εἰς τὴν βαθεῖαν μελέτην τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς, τὸ δὲ ἀλληλένδετον τῶν δύο τούτων πειθαρχιῶν, γλώσσης καὶ πνεύματος, προσεπάθησα νὰ δείξω ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν. Δὲν εἶμαι, φυσικά, οὔτε ὁ πρῶτος οὔτε ὁ τελευταῖος ποὺ τονίζει τὸ φαινόμενον τοῦτο: «*Ἡ στρέβλωσις τῆς γλώσσης, ὡς εἶπεν ὁ Κοραῆς καὶ πρὸ τοῦ Κοραῆ ὁ θεῖος Πλάτων, εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τῆς στρεβλώσεως τοῦ λογικοῦ !*» (Θερειανός).

Ἀκριβῶς ὑπὸ τὰς δυσμενεῖς αὐτὰς συνθήκας εὑρέθη καὶ ἡ Ἑλλάς. Διὰ τοῦτο ἡ πειθάρχησις τῆς δημοτικῆς διὰ τῆς καθαρευούσης νομίζω ὅτι εἶναι ὁ μόνος ἐκπαιδευτικῶς καὶ ἐθνικῶς ἀζήμιος τρόπος πρὸς λύσιν τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος. Τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῇ μόνον βαθμη-

δόν. Θὰ περάσωμεν κατ' ἀνάγκην ἀπὸ μεταβατικὰ γλωσσικὰ στάδια. Ὅσον περισσότερα θὰ εἶναι καὶ ὅσον ὀλιγώτερον θὰ διαφέρουν τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο, τόσον τὸ καλύτερον διὰ τὴν λογοτεχνικὴν καὶ τὴν ἐπιστημονικήν μας παραγωγὴν καὶ δι' ὅλας τὰς κοινωνικὰς ἐξυπηρετήσεις τὰς ἀπορρεούσας ἐκ τῆς γλώσσης.

Ἀπόλυτος σύμπτωσις γραφομένης καὶ λαλουμένης εἶναι πολὺ περισσότερον ἀνέφικτος διὰ τὴν Ἑλληνικὴν παρὰ διὰ κάθε ἄλλην γλῶσσαν. Αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα τῆς χώρας μας καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης μας. Μεῖξις γλωσσικῶν στοιχείων παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων θὰ εἶναι ἴσως διὰ παντὸς ἀπαραίτητος, ἀλλὰ τοῦτο θὰ εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον κακὸν ἀπὸ τὴν ἀπελπιστικὴν πολυτυπίαν τῆς δημοτικῆς, τῆς ὁποίας τὰ στοιχεῖα, ἰσοδύναμα καὶ μὲ ἴσα δικαιώματα πρὸς τὸ παρόν, συζοῦν ὅλα μαζὶ ἐκ παραλλήλου. Ἄλλα στοιχεῖα προσπίπτουν τόσον βάναυσα, ὥστε μόνον γλωσσικὴ πώρωσις δύναται νὰ τὰ ἀνέχεται. Ἐντεῦθεν ἀκριβῶς προέρχονται αἱ πολλαὶ δημοτικαί. Ὁ κ. Ἀλεξάνδρου λ.χ. μεταχειρίζεται εἰς τὴν ἰδικήν του ὁμαλῶς πρόληψη, ἀντίληψη κλπ. εἰς τὸν ἑνικόν, ἀλλὰ γράφει ἀντιλήψεις, διότι ἀντίληψες καταλαβαίνει ὅτι εἶναι ἀφόρητον, ἐὰν δὲ καὶ εἰς αὐτὸ ὑποχωρήσωμεν, ἡ γενικὴ ἢ θὰ παραμείνῃ ἀντιλήψεων, ἢ θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ τὴν κόψωμεν τελείως ἀπὸ τὴν γλῶσσαν μας. Πρὸ τοιούτων διλημμάτων θὰ εὑρεθῇ εἰς πλείστας περιπτώσεις ὁ ἄκαμπτος δημοτικιστής, διότι ἡ δημοτικὴ ἔχει, ὅπως καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ὁμήρου, πλείστους νεκροὺς τύπους πτώσεων καὶ ἄλλων σχηματισμῶν. Ποίου εἴδους λοιπὸν γλῶσσαν καὶ γραμματικὴν ἐβιάσθητε νὰ εἰσαγάγητε εἰς τὰ σχολεῖα; Διατί νὰ μὴ διδάσκεται εἰς αὐτὰ ἡ ἁπλῆ καθαρεύουσα, μέχρις ὅτου διὰ συντονωτάτης καὶ εἰλικρινοῦς συνεργασίας ἴδωμεν ὅλοι ποῦ θὰ καταλήξωμεν;

Μίαν γενεὰν ὕστερον, ἀφότου ὁ Δημ. Γληνὸς ἔθεσε μὲ τέχνην τὰ θεμέλια τῆς ἀσφαλοῦς γλωσσικῆς ἀνατροπῆς, ὁμολογεῖ ὁ Δημ. Ἀλεξάνδρου «*πὼς δουλεύουμ' ἀκόμη στὰ πρῶτα σκαλοπάτια*». Ἀκριβέστερον θὰ ἦτο, ὅτι ὅλοι ὅσοι ἐβιάσθησαν νὰ δουλέψουν εἰς τὴν περίφημον αὐτὴν σκάλα, κατεσκεύασαν ὁ καθεὶς ἀπὸ ἓν αὐτοσχέδιον σκαλοπάτι, κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικήν του καὶ τὰ γοῦστα του. Μερικοὶ γρονθοκοποῦνται ἀγρίως, διὰ νὰ παρουσιάσουν τὸ ἀνώτατον καὶ τελευταῖον, μὲ τὸν ἑαυτόν τους θρονιασμένον ἐκεῖ ἐπάνω πρὸς προσκύνημα. Εἶναι ἡ κρεμαστὴ γλῶσσα, ὅπως ἄλλοτε οἱ κῆποι τῆς Βαβυλῶνος. Τὰ ἐνδιάμεσα σκαλοπάτια τὰ κατήργησαν, διότι ὁ Δαίμων τοὺς ἐπροίκισε μὲ ἀρετὰς πρωταθλητοῦ εἰς τὸ καθ' ὕψος ἅλμα. Εἰς τὰ «πρῶτα σκαλοπάτια», τὰ κτιζόμενα ἀσφαλῶς, ἀθορύβως καὶ ἐπιστημονικῶς εὑρισκόμεθα

ἀκριβῶς μόνον οἱ «κουρελιάρηδες» τῆς γλώσσης, διότι αὐτὴ καὶ μόνη εἶναι ἡ λύσις ἡ ὀρθὴ καὶ πρακτικῶς ἀζημία.

Ἐν ὄψει πάντων τῶν γεγονότων τούτων καὶ ἰδιαίτατα τῆς γλωσσικῆς πορείας τόσων ἄλλων λαῶν, ὁ φιλόλογος ἔχει νὰ ἀκολουθήσῃ δρόμον ἀπολύτως σαφῆ. Ἡ ἡμετέρα καθαρεύουσα εἶναι ἀποτέλεσμα ἱστορικῶν νόμων καὶ οὔτε ὕβρεις οὔτε μῖσος οὔτε πόλεμος πρόκειται νὰ ἀλλάξουν τὰ φαινόμενα. Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ διὰ τὴν δημοτικήν. Ἁπλῶς συγκρούεται ὁ ἱστορικὸς νόμος πρὸς τὸ γλωσσολογικὸν ἀξίωμα. Εἰς τὴν περίπτωσίν μας ἔτυχε δι᾽ εἰδικοὺς λόγους τῶν τυχῶν τοῦ Ἔθνους νὰ συγκρουσθοῦν τὰ δύο φαινόμενα μὲ ἰδιαιτέραν ἔντασιν. Ὀφείλομεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὸ δικαίωμα ὑπάρξεως εἰς ἀμφότερα καὶ νὰ ἀποφεύγωμεν τὰς ἀκρότητας, αἱ ὁποῖαι ἁπλῶς ἐμποδίζουν τὰς δύο ἀντιθέτους δυνάμεις νὰ εὕρουν τὴν ἰσορροπίαν των.

Ὁ φιλόλογος ἑπομένως πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ ὡς μεταδοτικὸν νόσημα καὶ νὰ πολεμῇ ὡς πρότυπον ἐχθρὸν τῆς ἐπιστήμης τὰς ἀκραίας κατευθύνσεις. Ἐφόσον δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν τροφοδοτεῖται γλωσσικὴ ἐμπάθεια, αἱ δύο γλῶσσαι θὰ συμπλησιάζουν σταθερῶς, ἀλλὰ βαθμιαίως. Εἰς ποίαν γλωσσικὴν μορφὴν θὰ καταλήξῃ ἡ συγχώνευσις εἶναι ἀδύνατον νὰ γνωρίζωμεν ἐκ τῶν προτέρων. Ἂν λάβῃ τις ὑπ᾽ ὄψιν τὸν καθολικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τὰς βαθυτάτας ρίζας τοῦ Ἀττικισμοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἔθνους, θὰ θεωρήσῃ πιθανὴν τὴν μεῖξιν τῶν δύο στοιχείων εἰς ἀξιοσημείωτον ἀναλογίαν.

Τοῦτο θὰ ἔχῃ ἴσως ὡς ἀποτέλεσμα γραμματικὰς ἀνωμαλίας ἀφθόνους καὶ τὴν ὕπαρξιν παραλλήλων τύπων. Ἑκάστη ὅμως γλῶσσα ἔχει τὸν χαρακτῆρα της, τὸν ὁποῖον τίποτε δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ παρὰ ὁ μακρὸς χρόνος. Κρᾶμα ἄλλως εἰς τὰς γλώσσας εἶναι κάτι τὸ ἀναπόφευκτον. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἰδιαιτέρως τὰ παλαιότερα καὶ τὰ νεώτερα στοιχεῖα συνυπάρχουν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁμήρου καὶ μόνον καταφρονηταὶ τῆς ἐπιστήμης εἶναι δυνατὸν νὰ ὀνειρεύωνται χιμαιρικὰ κατασκευάσματα, ὅπως τὴν ἐργαστηριακὴν δημοτικήν. Πάντως τίποτε δὲν πρέπει νὰ πολεμηθῇ περισσότερον ἀπὸ τὴν δημοτικὴν τοῦ μέλλοντος, τὴν ὁποίαν κατασκευάζουν οἱ ἑκάστοτε παρόντες.

Τὸ ζήτημα, ἐκτὸς τούτων, εἶναι καὶ διφυές. Οἱ λογοτέχναι μας, παρ᾽ ὅλην τὴν πολυμορφίαν τῆς γλώσσης ποὺ μεταχειρίζονται, τὸ ἔλυσαν τὸ ζήτημά των ἀναμφισβητήτως. Τὸ ἔλυσαν μάλιστα εἰς τὴν παρελθοῦσαν γενεὰν χωρὶς νὰ περιμένουν τὸν κ. Κακριδῆν. Μετὰ τὰς γενεὰς τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Βαλαωρίτου, τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Ξενοπούλου—ὀλίγοι ἐκ πολλῶν, ποὺ ἀπ᾽ αὐτοὺς ὁ τελευταῖος εὑρίσκεται εὐτυχῶς ἀκόμη μεταξύ μας—

θὰ ἦτο ἀστεῖον καὶ νὰ ἀναλογισθῇ κανείς, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ξαναγυρίσῃ ἡ καθαρεύουσα εἰς τὴν λογοτεχνίαν μας. Εἰς τὴν παιδείαν μας ὅμως τὸ ζήτημα εἶναι ἀπείρως πολυπλοκώτερον καὶ δυσκολώτερον. Ἐδῶ πρόκειται νὰ συγκρατήσωμεν τὴν γλωσσικὴν καὶ πνευματικὴν πειθαρχίαν διὰ νὰ μὴ ἐξαθλιώσωμεν διανοητικῶς τὰ παιδιά μας. Ἀλλοίμονον ἂν καὶ ἐδῶ ἠνοίγετο ἡ θύρα πρὸς τὴν γλωσσικὴν καὶ ὀρθογραφικὴν ἀναρχίαν τῶν λογοτεχνῶν μας, ἡ ὁποία καταντᾷ νὰ προκαλῇ πολλὰς φορὰς—καὶ μάλιστα προκειμένου περὶ μερικῶν νεαρῶν βλασταριῶν τῆς «τέχνης τοῦ λόγου»—ἀκράτητον ἀηδίαν. Ἰδοὺ διατὶ κάθε μεταβολὴ τῶν καθεστώτων ἐδῶ ἀπαιτεῖ φρόνησιν καὶ ἄκραν προσοχὴν καὶ γνῶσιν τῶν συνεπειῶν. Ἐδῶ χρειάζεται ἡ γλῶσσα νὰ μεταβάλλεται ὅσον τὸ δυνατὸν ἀνεπαισθήτως, μὲ ὁμαλότητα, μὲ κανόνας. Θὰ συναντηθῶμεν κάποτε καὶ μὲ τοὺς λογοτέχνας. Πάντως ἄλλα τὰ καθήκοντα τὰ δικά μας, ἄλλη ἡ ἀποστολή μας καὶ ἄλλαι αἱ εὐθῦναι μας ἀπέναντι τοῦ Ἔθνους.

Αὐτοβιογραφίαι, ὅταν δὲν ἀνήκουν εἰς ἄνδρας ποὺ ἐδημιούργησαν ἕνα σταθμόν, εἶναι καθαρὰ ἀναίδεια. Ἐν τούτοις ἀφοῦ ζητήσω συγγνώμην θὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐκθέσω πῶς κατέληξα εἰς τὰ γλωσσικὰ συμπεράσματα τῆς ζωῆς μου: Εἰς τὴν φιλολογίαν ἐνεγράφην ὄχι μὲ τὴν θέλησίν μου, ἀλλ' ἅπαξ εὑρεθεὶς ἐκεῖ μοιραίως ἔλαβα θέσιν εἰς τὸ περιβάλλον τῶν γλωσσικῶν ἀγώνων. Ἔκαμα κατ' ἀρχὰς σύγχυσιν μεταξὺ τῆς πρακτικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀνεφίκτου πλέον ἁρμονίας τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος, ὅτε οἱ θεοὶ εἶχον κατέλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ Ἕλληνες ἀνήρχοντο πρὸς τοὺς θεούς. Μέσα εἰς τὸ πλαίσιον αὐτό, χωρὶς τότε νὰ ἔχω ἀναγνώσει μίαν γραμμὴν ἱστορικῶν ἢ γλωσσολογικῶν μελετῶν, ἐπίστευσα ὅτι ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς ἔπρεπε νὰ κινηθῇ καὶ νὰ ζήσῃ μόνον μέσα εἰς τὴν πνοὴν τῆς κλασσικῆς καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα μας θὰ ἔπρεπε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν σειρὰν τοὐλάχιστον τοῦ Πλάτωνος. Τὸ ἔπαθον τόσοι ἄνθρωποι καὶ τόσοι λαοὶ πρὸ ἡμῶν, ὥστε δὲν ὑπάρχει λόγος οὔτε νὰ ἐντρεπώμεθα οὔτε νὰ τὸ κρύβωμεν.

Εἶναι συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενον ἀξίωμα, ὅτι εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὴν τέχνην μόνον ὅσοι ἀρχίζουν ἀπὸ σφάλματα καταλήγουν γρηγορώτερα εἰς τὴν ὡριμότητα. Ἐπέρασα τάχιστα ἀπὸ τὰς ἀμφιβολίας καὶ τὰς κυμάνσεις, ὅπως ἀκριβῶς ἐπέρασαν καὶ πολλοὶ ἄκρατοι δημοτικισταί. Ἐδοκίμασα ἀρκετὰς φορὰς νὰ προσαρμοσθῶ πρὸς μίαν ὁμοιόμορφον δημοτικήν. Δὲν κατέληξα εἰς τίποτε, διότι ἤμην ἐπιστήμων, ὄχι λογοτέχνης. Ὁ λαβύρινθος τῆς πολυτυπίας καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς ἐκφράσεως λόγῳ ἀποκρουστικῶν μορφῶν τῆς γλώσσης μοῦ ἐπροξένουν τόσας δυσκολίας, ὥστε ᾐσθανόμην νὰ χάνω ἐν τῷ μεταξὺ τὴν σκέψιν. Μὲ μίαν λέξιν ἡ γλῶσσα ἔπαυε νὰ μὲ ἐξυπηρετῇ καὶ μοῦ ἐγίνετο ἐμπόδιον.

Πράγματι ὁ ἐπιστήμων, ὁ ὁποῖος τὴν πειθαρχίαν τοῦ πνεύματος αἰσθάνεται πρωταρχικὸν παράγοντα τῆς ζωῆς, εἶναι πολὺ δυσκολώτερον νὰ ὑπομείνῃ τὴν γλωσσικὴν ἀκαταστασίαν ἀπὸ τὸν λογοτέχνην. Ἡ ψυχολογικὴ αὐτὴ ἀρχὴ ἑρμηνεύει πολλὰ πράγματα. Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες

εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ δὲν ἔχουν κανένα, ἢ ἔχουν Πλατωνικὸν ἔρωτα πρὸς τὴν δημοτικήν. Οὔτε δύναται νὰ θεωρηθῇ ἁπλῆ σύμπτωσις, ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς, ὡς ἄλλοτε ὁ Ψυχάρης καὶ εἴ τις ἄλλος, κατέληξεν εἰς περιέργους γλωσσικὰς οὐτοπίας. Τὸ κράτος τῆς γλωσσικῆς ἀνομίας δὲν τὸ αἰσθάνεται ἢ τὸ ἀνέχεται ὁ λογοτέχνης. Διὰ τὸν ἐπιστήμονα ὅμως εἶναι ἀφόρητον.

Δὲν θὰ ἀρνηθῶ διόλου, ὅτι διὰ μεγίστης προσπαθείας θὰ κατέληγα εἰς ἓν προσωρινὸν τέρμα, ὅπως καταλήγομεν νὰ συνηθίζωμεν ὅτι δήποτε, ἀκόμη καὶ τὰ δηλητήρια. Ἐν τούτοις ὡρίμασε γρηγορώτερα μέσα μου ὁ ἐπιστήμων καὶ εἶδα, «ἔζησα» ὅπως θὰ ἔλεγον ἄλλοι, τὴν πραγματικὴν οὐσίαν τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος: Ὅλα ταῦτα ἦσαν ἄσκοπα, βλαβερὰ καὶ πρὸ παντὸς ἐπιστημονικῶς ἐσφαλμένα. Καὶ οὕτω κατέληξα, εἰς ὅτι πιστεύω σήμερον:

Δι᾿ ἐμὲ φυσικὴ εἶναι μόνη ἡ γλῶσσα ποὺ μοῦ ἔρχεται αὐθόρμητος. Δυνατὸν νὰ εἶναι κρᾶμα, νὰ εἶναι γραμματικῶς ἀνώμαλος, νὰ εἶναι μεταβατικῆς μορφῆς καὶ ὅ τι ἄλλο θέλετε. Χρησιμοποίησις παραλλήλων τύπων, ὅταν οὗτοι εἶναι ἀνεκτοί, δὲν εἶναι ἀνωμαλία εἰς τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν γραμματικήν, ἡ ὁποία ἀκριβῶς διὰ τοῦτο εἶναι πρόωρον ἀκόμη νὰ γραφῇ. Ἀνωμαλία εἶναι τὸ ἐναντίον, νὰ μᾶς παρουσιάζωνται δηλαδὴ αἱ γραμματικαὶ τῆς δημοτικῆς μὲ τύπους, τοὺς ὁποίους ἀποκρούομεν καὶ θεωροῦμεν τεχνητοὺς καὶ ξένους. Παραδείγματα θὰ εὕρῃ τις ὅσα θέλει, ἂν ἀνοίξῃ οἱανδήποτε γραμματικὴν τῆς δημοτικῆς, ἀφοῦ οἱ βιαστικοὶ δὲν θέλουν νὰ καταλάβουν, ὅτι δὲν «ἐψόφησαν» ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς καθαρευούσης, ὅτι εἰς τὰ ρήματα μόνον οἱ τύποι τῆς καθαρευούσης εἶναι πρακτικοὶ (ὡς ἑνιαῖοι) καὶ γλωσσικῶς ἀνεκτότεροι, ὅτι πλεῖστα τριτόκλιτα μόνον εἰς τὸν ἑνικὸν ἐτράπησαν εἰς πρωτόκλιτα, ὄχι ὅμως εἰς τὸν πληθυντικόν κλπ. κλπ. Διὰ τοῦτο ὅλαι αἱ γραμματικαὶ τῆς δημοτικῆς παρουσιάζουν τοὺς κανόνας των μὲ ἀπειρίαν ἐξαιρέσεων. Μέτρον τῆς λαλιᾶς μας θὰ μένῃ πάντοτε ἡ γλωσσικὴ ἀνοχὴ τοῦ τύπου: «*Der Sprachgebrauch entscheidet. Das individuelle ist immer Abweichung vom Gewöhnlichen*» (Βιλαμόβιτς). Ὅταν φύγωμεν ἀπὸ τὴν βάσιν αὐτήν, τότε μόνον κριτήριον ἀποβαίνει ὁ ἑαυτός μας καὶ αἱ ἰδέαι μας. Τὸ ἀντικειμενικὸν στοιχεῖον γίνεται ὑποκειμενικόν. Ἂν ὅμως τὸ ὑποκειμενικὸν κριτήριον λέγεται ἐπιστήμη καὶ πρακτικότης, τότε νὰ σιωπήσωμεν ὅλοι καὶ τὸν λόγον νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς διευθυντὰς τῶν γλωσσικῶν ἐργαστηρίων καὶ εἰς τοὺς σονετατζῆδες.

Βεβαίως ἡ γλῶσσα οὕτω δὲν εἶναι ὁμοιογενὴς οὔτε ἰδανική. Ἀλλ᾿ εἶναι μόνον αὐτὴ καὶ καμμία ἄλλη. Δὲν πταίω ἐγώ, ἂν ἐγεννήθην εἰς περίοδον γλωσσικῆς ζυμώσεως, οὔτε εἶναι καθῆκον, οὔτε κἂν δικαίωμά μου νὰ διορθώσω ἐγὼ τὴν γλῶσσαν, ἐκτὸς ἂν εἶμαι ἀφιλολόγητος. Εἰς τὴν κυψέλην ὅλαι αἱ μέλισσαι πρέπει νὰ ἐργασθοῦν. Ἡ

μία οὔτε δύναται, οὔτε ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ ὅ τι θέλει, οὔτε καὶ ὑπάρχουν φιλοδοξίαι ἐκεῖ μέσα.

Δὲν θὰ ἀρνηθῶ, ὅτι τὸ συμπέρασμα αὐτὸ εἶναι πολὺ ὀδυνηρότερον διὰ τὸν λογοτέχνην παρὰ διὰ τὸν ἐπιστήμονα. Ὁ τελευταῖος γνωρίζει ὅτι ἡ σοφία του, ὅσον σπουδαία καὶ ἂν εἶναι, ἀχρηστεύεται μετὰ μίαν, τὸ πολὺ δύο γενεάς, διὰ νὰ κατατεθῇ εἰς τὰ κονισαλέα ἀζήτητα τῶν δημοσίων βιβλιοθηκῶν τὸ τελευταῖον της ἀντίτυπον. Ἑπομένως δὲν πολυσκοτίζεται διὰ τὴν γλῶσσαν του. Ὁ λογοτέχνης ὅμως, ἀκόμη καὶ ὁ μετριώτερος ὅλων, ἔχει τὸ αἴσθημα ὅτι γράφει διὰ πολλὰς γενεάς· Ἴσως ὀνειρεύεται καὶ τὴν αἰωνιότητα· Τοῦ εἶναι δι᾽ αὐτὸ πολὺ θλιβερώτερον νὰ σκέπτεται, ὅτι γράφει εἰς γλῶσσαν μεταβατικήν, ἡ ὁποία γρήγορα θὰ παλαιωθῇ.

Δυστυχῶς λύσιν ἀπότομον δὲν ἐπιδέχεται αὐτὸ τὸ πρόβλημα καὶ ἐκεῖνοι ποὺ δὲν θέλουν νὰ τὸ καταλάβουν διαπράττουν ἁπλούστατα γλωσσικὴν αὐτοκτονίαν. Δι᾽ αὐτὸ κατηντήσαμεν νὰ ἔχωμεν δημοτικὰς κάτι παραπάνω ἀπὸ ὅσους δημοτικιστάς, διότι ὁ αὐτὸς λόγιος συμβαίνει ἐν τῇ ἐξελίξει του ἢ νὰ βάλῃ νερὸ εἰς τὸ κρασί του ἢ νὰ καταληφθῇ ἀπὸ γλωσσικὸν παροξυσμὸν καὶ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἐργαστηριακὴν δημοτικήν. Αὐτὴν τὴν ἀνέχονται μόνον ὅσοι ἔχουν ὑποστῇ τὴν ἰδίαν τοξίνωσιν, ἀλλὰ τὴν στέργουν καὶ πολὺ περισσότεροι ἄλλοι, χάρις εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σνὸμπ καὶ τὸν μιαρὸν ἀρριβισμόν, τῶν ὁποίων τὸ μικρόβιον εἶναι ἰδιαιτέρως μεταδοτικὸν ὑπὸ τὸν οὐρανόν μας.

Ἐκεῖνο ποὺ ἀκούομεν συχνότατα νὰ λέγεται, ὅτι δηλ. ἡ ἔλλειψις καταλλήλου γλώσσης ἐμποδίζει τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀναδείξῃ πνευματικὰς ἐξοχότητας, δὲν εἶναι ἀληθές. Ἂν ἀναφανῇ μία λογοτεχνικὴ κορυφή, θὰ ἀναγινώσκεται πάντοτε ὅποιαν δήποτε γλῶσσαν καὶ ἂν μεταχειρισθῇ. Τὸ αὐτὸ ἀκόμη θὰ συμβῇ καὶ ἂν δὲν εἶναι κορυφή. Φθάνει ἕνα γερὸ μυαλό. Ὁ λογοτέχνης δημιουργεῖ τὸν σταθμόν του μὲ τὸ πνεῦμα του, ὄχι μὲ τὴν γλῶσσαν ποὺ θὰ μεταχειρισθῇ. Δευτερογενὲς εἶναι τὸ σύμπτωμα κλασσικοποιήσεως τῆς γλώσσης διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ συγγραφέως. Ὁ Ὅμηρος χρησιμοποιεῖ γλῶσσαν τεχνητήν, ὄχι τοῦ λαοῦ. Ἐν τούτοις ὑπῆρξε τὸ ἐγκόλπιον ὅλων τῶν Ἑλλήνων τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἔκτοτε ὅσοι θέλουν νὰ ἀπολαύσουν τὴν ποίησιν τοῦ Ὁμήρου ἀναγκάζονται νὰ σπουδάσουν τὴν γλῶσσαν του. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει μὲ ὅλα τὰ πνεύματα παγκοσμίου ἐπιβολῆς.

Ἡ Ἑλλάς, ἥτις ἀφότου ἠλευθερώθη ἔδωκεν ἀρκετὰ ἐπιστημονικὰ πνεύματα γνωστὰ καὶ εἰς τὸν ἔξω κόσμον, δὲν ηὐτύχησεν ἀκόμη νὰ δώσῃ παγκοσμίου ἐπιβολῆς λογοτεχνικὴν προσωπικότητα. Ἡ πολὺ μικροτέρα

μας Νορβηγία ἔδωκε κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα τέσσαρα ἢ πέντε πνεύματα, ὄχι μόνον λογοτεχνικά, ἀλλὰ καὶ μουσικούς, ἐρευνητὰς κλπ. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ φιλοσοφήσω περισσότερον εἰς τὰ αἴτια. Ἂς δώσωμεν τὴν ἐξήγησιν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς λόγῳ τῆς σκλαβιᾶς ἔμεινε πολὺ ὀπίσω εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ θὰ χρειασθῇ ἀκόμη χρόνον διὰ νὰ κερδίσῃ τὰς χαμένας ἢ τοὐλάχιστον ναρκωμένας πνευματικὰς ἰδιότητας. Ἐπιθυμῶ ὅμως νὰ τονίσω, ὅτι τὸ παράδειγμα τῆς Νορβηγίας δὲν ἐξέλεξα τυχαίως: Ἡ χώρα αὕτη καὶ ὁμοῦ μὲ ἡμᾶς ἀπεδύθη εἰς τοὺς ἀγῶνας περὶ ἀνεξαρτησίας (1821 πρῶτα σοβαρὰ μέτρα πρὸς πλήρη ἐλευθερίαν) καὶ ἀκριβῶς ὅπως ἡμεῖς διχάζεται ἀπὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἄλυτον ἀκόμη. Ἐκεῖ ὅπως δήποτε φαίνεται ἐπικρατοῦσα ὁριστικῶς ἡ καθαρεύουσα, ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεύει τὴν μὴ πλήρη ἀπόσχισιν ἀπὸ τῆς Δανικῆς παραδόσεως. Πάντως καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς γνησίας λαϊκῆς Νορβηγικῆς (Δὶς Νορβηγικῆς, Νὸρσκ—Νὸρσκ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Δὰνσκ—Νὸρσκ) ἐργάζονται ἀκόμη ἐντατικώτατα, μὲ ἴδια σχολεῖα καὶ ἀναγνωστικὰ καὶ ὀνομαστοὺς συγγραφεῖς. Παρ᾽ ὅλα ταῦτα οἱ γλωσσικοί των ἀγῶνες δὲν τοὺς ἠμπόδισαν νὰ ἀναδείξουν τὰς ἰδιοφυΐας των.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ προσέξουν ἰδιαιτέρως οἱ λογογραφοῦντες καὶ φιλοσοφοῦντες τῆς χώρας μας, οἱ ὁποῖοι ὑπεύθυνον δι᾽ ὅλα θεωροῦν τὴν καθαρεύουσαν, ὅπως ἀκριβῶς ἡ κακὴ πενθερὰ ἰσχυρίζεται, ὅτι ὅλα τὰ στραβὰ ψωμιὰ ἡ νύφη μας τὰ πλάθει. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἀσφαλῶς εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζουν τὰ συμπεράσματα ἐπὶ τῶν κοινωνιολογικῶν φαινομένων καὶ τῶν ψυχολογικῶν νόμων, οἱ ὁποῖοι διέπουν τοὺς λαούς. Πνευματικῶς τὰ ἔθνη ἀποτελοῦν πυραμίδας διὰ τῆς ἱεραρχίας τῶν λαϊκῶν στρωμάτων. Αἱ παχεῖαι μᾶζαι τοῦ λαοῦ ἀποτελοῦν τὴν ὀγκώδη βάσιν τῆς πυραμίδος. Εἰς τὸ μέσον ἵστανται τὰ κάπως κινούμενα διανοητικῶς στρώματα καὶ τὴν λεπτοτάτην κορυφὴν ἀποτελοῦν τὰ ἐλάχιστα ἐπίλεκτα πνεύματα παντὸς κλάδου τῆς ζωῆς. Αὐτὰ μόνον τὰ ἐλάχιστα ἄτομα ἐκπροσωποῦν τὸν πολιτισμὸν μιᾶς χώρας. *«Ἐὰν ἡ Γαλλία ἔχανεν αἰφνιδίως τοὺς πενῆντα πρώτους ἐπιστήμονάς της καὶ ἀνὰ πενῆντα ὁμοίους καλλιτέχνας, ἐργοστασιάρχας καὶ γαιοκτήμονας, τὸ Ἔθνος θὰ ἐγίνετο σῶμα ἄψυχον, θὰ ἔμενεν ἀκέφαλον». (Saint-Simon).*

Εἰς τὴν Ἑλλάδα, λόγῳ τῶν ἀτελειῶν τῆς παιδείας μας καὶ ἴσως καὶ λόγῳ τοῦ ἀψικόρου χαρακτῆρος μας, πολὺ φοβοῦμαι ὅτι οἱ μεσαῖοι δόμοι τῆς πυραμίδος πάσχουν ἀπὸ ὑπερτροφίαν ἡμιμαθῶν, ἐκ τῶν ὁποίων δυσκόλως ἐξελίσσονται τὰ ἀνώτερα πνεύματα. Τὰ κατώτατα πάλιν στρώματα μετὰ τόσων αἰώνων δουλείαν, ἔχουν ἀνάγκην ἐπιδρά-

σεως τῆς κληρονομικότητος, διὰ νὰ ἀρχίσουν νὰ ἀποδίδουν τοὺς ὑπερόχους ἐγκεφάλους μὲ κάποιαν ἀφθονίαν. Μόνον μὲ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ ἀρχίζει ἡ μεγάλη διαφοροποίησις τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν καὶ αὐξάνει τεραστίως ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων στρωμάτων. Εἰς τοὺς ἀνεξελίκτους λαοὺς τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν δύο φύλων εἶναι περίπου τὸ αὐτὸ (G. Le Bon). Εἰς τὴν χώραν μας βαρύνουν ἀναμφισβητήτως οὗτοι καὶ οἱ τοιοῦτοι μαζικοὶ νόμοι, δὲν εἶναι ἡ δύσμοιρος καθαρεύουσα ἡ παρακωλύουσα τὴν ἐπιδημίαν μεγαλοφυιῶν, ὅπως τόσοι θέλουν νὰ πιστεύουν. Ἄς καλλιεργήσωμεν ἐντατικῶς τὸ πνεῦμα μας καὶ ἂς τὸ πειθαρχήσωμεν μὲ συστηματικὴν Παιδείαν. Αὐτὸ εἶναι τὸ μόνον ἀντιφάρμακον.

Πᾶς ἄνθρωπος συναισθανόμενος τὸ βάρος τῆς εὐθύνης καὶ τοῦ προορισμοῦ του ὡς ἐκπαιδευτικοῦ, δὲν πρέπει νὰ κουρασθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ τονίζῃ, ὅτι ἡ ἀναρχία τῆς γλώσσης φέρει κυριολεκτικῶς τὸ ξεχαρβάλωμα τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τοῦτο πτῶσιν βαθυτάτην τοῦ ἠθικοῦ ἐπιπέδου καὶ τῆς ζωτικότητος τοῦ Ἔθνους. Ἤδη καὶ ἡ γλῶσσα μας ἔχασε κάθε χαλινὸν καὶ ἡ παιδεία μας ἐβυθίσθη εἰς ἐπίπεδον ἐμπνέον σκέψεις κἄτι περισσότερον ἀπὸ ζοφεράς. Ὅλα θὰ ἦσαν ἴσως διαφορετικά, ἂν εὑρίσκοντο δέκα ἄνθρωποι μὲ θέλησιν καὶ μὲ μυαλὸ καὶ μὲ κάποιαν ἐπιβολὴν ἐπὶ τῆς Κοινωνίας, διὰ νὰ κηρύξουν τὸ εὐαγγέλιον τῆς γλωσσικῆς πραότητος εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἀντὶ τούτου, οἱ λογοτέχναι μας ἐτάχθησαν ἀντιμέτωποι τῶν ἐπιστημόνων καὶ τἀνάπαλιν. Ἡ δημοσιογραφία κατὰ τὸ σύνηθες ποιμαίνει τὸ κοινὸν αὐλοῦσα μὲ τὸν ἄνεμον. Τώρα παρουσιάζονται καὶ κλασσικοὶ φιλόλογοι ὡς ὁ κ. Κακριδῆς, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἔθεσε τὸ πῦρ, προτιμᾷ ἐπὶ τόσους μῆνας τώρα νὰ δρᾷ ἐν κρυπτῷ καὶ νὰ μὴ στέργῃ συζήτησιν τῶν ἀπόψεών του παρὰ πρὸ τῶν δικαστηρίων καὶ παρουσίᾳ τῶν δικηγόρων του. Ἀφήνει οὕτω εἰς τοὺς ἀνιδέους τὰ περαιτέρω, οἱ ὁποῖοι βοοῦν ὡς πρῖνοι ἐμπρησθέντες, διότι τοῦτο μόνον δύνανται νὰ πράξουν καὶ οἱ ἴδιοι δὲν πταίουν εἰς τίποτε. Ὑπακούουν εἰς τὸν ψυχολογικὸν νόμον τῶν μαζῶν.

Ὁ κ. Κακριδῆς ἢ μᾶλλον οἱ συμβουλεύοντες αὐτὸν ἑκάστοτε πῶς θὰ πράξῃ, ἀποδεικνύονται οὕτω ἀριστοτέχναι τῆς δημαγωγικῆς τέχνης. Τὴν λύσιν ἐδῶ προώρισται νὰ τὴν δώσουν οἱ πολλοὶ διὰ τοῦ ὄγκου των. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι μερικοὶ νομικοὶ συνελθόντες καὶ ἀπὸ κοινοῦ συμφέροντος ὁρμώμενοι συναπεφάσισαν πρῶτοι, κατόπιν καὶ τῆς ἀπαραιτήτου προσλαλιᾶς, τὴν ἐκτέλεσιν τῆς καθαρευούσης διὰ τῆς

εὐχῆς ὅπως πάραυτα εἰσαχθῇ ἡ δημοτική. Δεύτεροι ἔσπευσαν καὶ οἱ «νέοι» ἰατροὶ νὰ θέσουν τὴν αὐτὴν διάγνωσιν πρὸς λύσιν τοῦ κακοῦ τῆς κεφαλῆς των. Τὰ πράγματα αὐτὰ δὲν εἶναι τυχαῖα. Τὰ δείγματα τῶν γραπτῶν ποὺ παρέθεσα ἀνωτέρω μὲ τὰ «συμμένοντα πρόσωπον» ἢ τὸν «Δορυφόρον διανοούμενον» ἢ τὸν κ. Ἀντύπαν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἀντιπάτρου ἀνήκουν εἰς ὑποψηφίους βλαστοὺς τῆς Νομικῆς. Τὶς οἶδε, μὲ τὰς εὐκολίας ποὺ τοὺς παρεχώρησαν τελευταίως φιλάλληλοι καὶ φιλοπάτριδες ὑπουργοὶ τῆς Παιδείας, ἴσως εἶναι αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἀβρόχοις ποσὶν τελειόφοιτοι. Εἰς τὰς δύο αὐτὰς σχολὰς διοχετεύονται ἐπὶ ἔτη τώρα ὅλοι οἱ γραμματικοὶ προλετάριοι τῶν γυμνασίων μας. Ὅταν θελήσετε νὰ θαυμάσετε καταπληκτικὰ δείγματα ὄχι μόνον ὀρθογραφικῆς, ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς ἀκαταστασίας, δὲν ἔχετε παρὰ νὰ διαβάσετε ἰατρικὰς πραγματείας καὶ δικόγραφα ἐκ χειρὸς τῶν νέων αὐτῶν ἀνθρώπων. Μερικοὶ ἐν τούτοις ἀπὸ αὐτούς, λόγῳ τῆς καιρίας ἀπὸ ψηφοθηρικῆς ἀπόψεως κοινωνικῆς των ἰδιότητος, ὑπῆρξαν ἢ ὑπάρχουν ὑψηλαὶ προσωπικότητες, ἀκόμη καὶ ὑπουργικὰ ἀξιώματα ἐτίμησαν. Πολλοὶ θὰ ἔτυχε νὰ λάβουν πεῖραν τοῦ ἤθους καὶ τῆς κοσμοθεωρίας των.

Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν πταίουν εἰς τίποτε μαζὶ μὲ ὅλην μας τὴν νέαν γενεάν. Ἡ γλωσσικὴ ἐξαχρείωσις τῆς παιδείας μας μαζὶ μὲ τὸν ὑπόλοιπον ἐλλιπῆ καταρτισμὸν ἔφερε τὴν πνευματικὴν ἀσυναρτησίαν, τῆς ὁποίας ἐπακόλουθον εἶναι ἡ θλιβερὰ ἀσυναρτησία τοῦ χαρακτῆρος. Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸν μεγαλύτερον ἠθικὸν κίνδυνον ὅλης τῆς κοινωνίας, διότι ἀπεργάζεται ἀνθρώπους ἐξερχομένους ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ ἀνώτατά μας ἐκπαιδευτήρια ἄνευ ἰδεῶν, ἄνευ αὐτοπειθαρχίας, ἄνευ κοσμοθεωρίας, οἱ ὁποῖοι ρίπτονται εἰς τὸν τραχὺν ἀγῶνα τοῦ βίου ἀποφασισμένοι ὅπως—ὅπως νὰ ζήσουν, ἀπατῶντες καὶ ἀπατώμενοι.

Εὐτυχὴς ἡ κοινωνία, ἡ ὁποία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἕνα βαρύν, τίμιον, μονοκόμματον «Πρωσσικὸν» χαρακτῆρα τῆς παλαιᾶς σχολῆς μὲ τὴν πειθαρχίαν τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ, τῶν Λατινικῶν καὶ γενικῶς τοῦ καλοῦ κλασσικοῦ γυμνασίου, ἔναντι ἑκατὸν «καπάτσων» Μαργιτικῶν τύπων τῆς κοινωνίας, τοὺς ὁποίους ἡ σημερινὴ παιδεία περιήλειψε μὲ ὅλας τὰς γνώσεις τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ὄχι βαθύτερον ἀπὸ ὅ τι ἡ ζάχαρις τοὺς κουραμπιέδες. Αὐτοὶ οἱ εἷς ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν θὰ ἠδύναντο νὰ συγκρατήσουν εἰς τὸ ὕψος του τὸ ἦθος τῆς κοινωνίας μας. Ὅταν μάλιστα τύχῃ νὰ εἶναι διδάσκαλοι, ἡ ἐπιβολή των εἶναι μεγίστης σημασίας εἰς τὸ γενικὸν ἦθος. Δυστυχῶς ποτὲ δὲν ὑπῆρχον ἐν ἀφθονίᾳ

τοιαῦτα στηρίγματα εἰς τὴν Ἑλλάδα, σήμερον δὲ ζοῦν τὰ τελευταῖα ἐν ἀδρανείᾳ καὶ ἀπογοητεύσει.

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὴν Ἐκπαίδευσιν, χάρις βέβαια καὶ εἰς τὰ σφάλματα τῶν ἑκάστοτε κυβερνήσεων, ἡ Ἑλλὰς ἐγέμισεν ἀπὸ πνευματικοὺς ἀναπήρους, οἱ ὁποῖοι μετέδωκαν τὴν χωλότητα τῆς διανοίας των εἰς πλῆθος ἄπειρον νέων, αὐτοὶ δὲ δροῦν σήμερον ὡς δικηγόροι, ἰατροί, μηχανικοί, λογοτέχναι, δημοσιογράφοι καὶ ὅ τι ἄλλο θέλετε. Δὲν ἀνήκει δυστυχῶς εἰς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ Ἕλληνος νὰ ὁμολογῇ τὰς ἐλλείψεις του, ἀκόμη καὶ ὅταν δι᾽ αὐτὰς ὑπεύθυνοι εἶναι ἄλλοι. Κανένα δὲν θὰ εὕρετε νὰ παραπονεθῇ διότι ἀπέμεινεν ἀγράμματος καὶ ἄνευ χαρακτῆρος. Ὅλοι, κατὰ τὴν πονηρὰν καὶ τὴν κόλουρον ἀλώπεκα, μισοῦν καὶ κατηγοροῦν ὅ τι δι᾽ αὐτοὺς ἀπέμεινε κρεμασμένον ὑψηλὰ καὶ εἶναι ὅλοι σύμφωνοι νὰ τὸ γκρεμίσουν. Ἀλλοίμονον ἀπὸ ἐκεῖνον, ποὺ θὰ θελήσῃ νὰ ἐπιχειρήσῃ κάποιαν καλλιτέρευσιν εἰς ὅ τι φθάνει ἡ δικαιοδοσία του. Κακοὶ καὶ οἱ μεταξὺ αὐτῶν καλύτεροι θὰ συνενωθοῦν ὅλοι μαζὶ κατὰ τῆς προσπαθείας του, ὡς οἱ παλαιοὶ Ἐφέσιοι: «*Ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήϊστος ἔστω, εἰ δὲ μή, ἄλλῃ τε καὶ μετ᾽ ἄλλων*».

Ἀπὸ τὸ περιβάλλον αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήσαμεν, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον αἱ ἐξαιρέσεις εἶναι τόσον ἀσήμαντοι, ὥστε νὰ μὴ λαμβάνωνται ὑπ᾽ ὄψιν, θὰ ἐξέλθουν, ἐξῆλθον ἤδη, καὶ τὰ σημαίνοντα μέλη τῆς κοινωνίας μας καὶ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες οἱ ὁποῖαι πάντοτε ἰσχύουν περισσότερον καὶ διὰ καλὸν καὶ διὰ κακόν. Ἑπομένως, ἄνευ θείας τινὸς συνάρσεως, ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν βλέπω τίποτε καλόν. Εἶναι πολὺ μαῦραι αἱ σκέψεις μου ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξιν εἰς τὴν Χώραν μας.

Δὲν γνωρίζω, ἂν αὐτὰ τὰ πράγματα θὰ γίνουν ὅσον πρέπει πιστευτὰ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ θὰ λάβουν τὸν κόπον νὰ τὰ διαβάσουν, εἶναι δὲ ἀφ᾽ ἑτέρου τόσον δύσκολον νὰ ἐκστομίζῃ τις τόσον πικρὰς ἀληθείας. Πάντως δὲν ὁμιλῶ διὰ μόνην τὴν γλῶσσαν μας, οὔτε ᾐσθάνθην μαζὶ μὲ ὅσους ἄλλους τόσον βαθειὰ τὸν πόνον καὶ τὴν ἀγανάκτησιν διὰ τὸ τονικὸν πραξικόπημα καὶ τὰς γλωσσικὰς ἀποθηριώσεις, διὰ τὰς ὁποίας ἐργάζονται καὶ ἐδῶθεν καὶ ἐκεῖθεν. Ὁ κόμβος τοῦ ζητήματος εἶναι, ὅτι ὅλα αὐτὰ φέρουν διαρκῶς καὶ περισσότερον κατὰ κρημνῶν τὴν παιδείαν μας, ἥτις χειροτερεύει καὶ τὴν ἠθικήν μας ἀκυβερνησίαν.

Ὅσοι ἐταξίδευσαν λιγάκι ἔξω καὶ ἀπέκτησαν φίλους ἀρκετὰ στενούς, ὥστε νὰ ἀνοίγουν ἐλευθέρως τὴν ψυχήν των, θὰ γνωρίζουν πόσον οὗτοι θλίβονται, διότι ἀναγκάζονται νὰ μᾶς κατατάσσουν, ἡμᾶς, τοὺς ἀπογόνους τῶν Ἑλλήνων, εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἢ καὶ εἰς χειροτέρας ἀκόμη ὑποδιαιρέσεις τῆς Ἐθνολογίας. Ἡ πίστις μας, αἱ συν-

αλλαγαί μας, αἱ ἀντιλήψεις μας περὶ τοῦ πλησίον, περὶ ἀληθείας καὶ γενικῶς περὶ «κοσμοθεωρίας» τοῦ ἀτόμου συνοψίζονται εἰς τὸν περίφημον χαρακτηρισμὸν τῶν Ἀγγλικῶν γραφείων πληροφοριῶν, τὸν ὁποῖον ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ μὴ ἐπαναλάβω. Τὰ λόγια του εἶναι ἐξωτερικῶς τόσον ἀθῷα, ὥστε ἀπὸ ἡμᾶς ἐξαρτᾶται νὰ ἀποτελέσουν τίτλον τιμῆς ἐνῷ θὰ μείνουν ἀμετάβλητα.

Ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα, τὰ βασικὰ διὰ τὴν ὕπαρξιν καὶ τὸ μέλλον τῆς φυλῆς μας, ἐλάχιστοι δυστυχῶς μποροῦν νὰ καταλάβουν, ὅτι ἀπορρέουν καὶ ἐξαρτῶνται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὴν παιδείαν μας καὶ μόνην καὶ ἀπὸ τὴν πειθάρχησιν τοῦ πνεύματός μας διὰ τῆς ἀνθρωπιστικῆς ἀγωγῆς. Ἀκόμη ὀλιγώτερον εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθοῦν, ὅτι ἀναποσπάστως συναφὲς πρὸς αὐτὰ εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἐλαχίστη ἀναρχία. Τὰ τελευταῖα 50 ἔτη ἐπέρασαν μὲ ἀξιόλογον, κατὰ τὸ πλεῖστον φυσιολογικὴν ἐξέλιξιν εἰς τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης μας. Ἔγιναν βεβαίως λάθη, ἀλλ' εἶναι πολὺ ἀπατημένοι μερικοὶ ἥρωες, ἂν πιστεύουν ὅτι διὰ τοὺς ἀγῶνας των παραμερίσθησαν αὐτὰ τὰ λάθη. Βεβαίως δὲν εἶναι κακὸν νὰ συζητοῦνται καὶ νὰ ὑποδεικνύωνται τὰ λάθη νηφαλίως. Αὐτὸ εἶναι ἴσα-ἴσα πολὺ ἀποτελεσματικώτερον ἀπὸ τοὺς ἀκραίους ἐξωφρενισμούς. Ἀλλὰ ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις θὰ ἐπήρχετο καὶ ἄνευ τῶν ἡρώων, ἀσφαλῶς ὁμαλωτέρα, πιθανῶς δὲ καὶ ταχυτέρα, ἂν δὲν ἐδημιουργοῦντο αἱ μοιραῖαι ἀντιδράσεις.

Τώρα τί χρειάζεται ἡ σπασμωδικὴ βία δὲν εἶναι δυνατὸν κανεὶς λογικὸς ἄνθρωπος νὰ καταλάβῃ. Ἔναντι τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον προξενεῖ ἡ κάθε γλωσσικὴ ἐπανάστασις, θὰ ἦτο ἀστεῖον νὰ μὴ περιμένωμεν ἄλλα πενῆντα ἔτη, ὁπότε πιθανώτατα θὰ ἔχῃ ἠρεμήσει ὁ γλωσσικός μας σάλος. Ὀρθογραφικαὶ ἁπλοποιήσεις δύνανται νὰ εἰσαχθοῦν καταλλήλως καὶ διὰ κοινῆς συμφωνίας τοῦ Ἔθνους, ὄχι ὅπως φρονεῖ ὁ κ. συνάδελφος τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Οἱ Βυζαντινοὶ ἦσαν καὶ αὐτοὶ Ἕλληνες καὶ ἀφοῦ παρελάβομεν διὰ μέσου τῆς παραδόσεώς των καὶ τοὺς τόνους καὶ τὴν μικρογράμματον γραφὴν εἶναι πράγματα σεβαστά.

Καὶ ἐγὼ ὡς ἀρχαιολόγος δυνατὸν νὰ φρονῶ, ὅτι ὅλα τὰ Βυζαντινὰ ἐπιθέματα ποὺ βαρύνουν ἀρχαῖα μνημεῖα, πρέπει νὰ φύγουν ὡς οἱ τόνοι ἀπὸ τὰ γράμματα. Δὲν ἐδοκίμασα ὅμως νὰ τὰ ξυρίσω, διότι σέβομαι καὶ τὰς γνώμας τῶν ἀντιφρονούντων, αἱ ὁποῖαι δυνατὸν νὰ εἶναι ὀρθότεραι τῆς ἰδικῆς μου, φοβοῦμαι δὲ καὶ τὰ δικαστήρια.

Τὸ συμπέρασμά μας εἶναι, ὅτι ὅσοι μὲν γλωσσικοὶ καινοτόμοι εἶναι ἰδεολόγοι, πρέπει νὰ ἐνωτισθοῦν αὐτὰς τὰς ἀληθείας καὶ βάσει αὐτῶν νὰ ἐργασθοῦν διὰ τὰς ἰδέας των. Ὅσοι ὅμως εἶναι κοινωνικὰ πα-

ράσιτα τῆς γλωσσικῆς βιομηχανίας πρέπει νὰ κτυπηθοῦν καὶ νὰ σημειωθοῦν εἰς index διὰ νὰ τοὺς στηλιτεύσουν καὶ αἱ κατόπιν γενεαί.

Ὑπάρχουν τόσοι ἄνθρωποι μεταξὺ τῶν μισομορφωμένων, ποὺ εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι κρακτικώτατοι κυνῶν ἁπάντων. Αὐτοὶ ἀσφαλῶς ἔχουν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ὁ λόγιος ὅμως καὶ ἰδιαιτέρως ὁ ἐκπαιδευτικὸς ἐπιστήμων, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ φαίνεται τῆς γλωσσικῆς ἀρετῆς ὁ πρωτοκύων, εἶναι ἁπλούστατα κοινωνικὸν ἐμπόδιον εἰς ὅλα τὰ σπουδαιότατα σημεῖα τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἔθνους μας, ποὺ ὑπεγραμμίσθησαν ἀνωτέρω· Τοιοῦτοι ἐπιστήμονες ὑπῆρξαν πολλοί, ἀλλ' οὔτε συγκεκριμένως ἐννοῶ κανένα, οὔτε θέλω νὰ θίξω ὀνομαστὶ ἀπολύτως κανένα μὲ αὐτὰς τὰς δριμείας ἐκφράσεις τῶν πατέρων μας. Ἂν τὰς μετεχειρίσθην, τὸ πράττω διότι μοῦ τὰς ὑπηγόρευσαν οἱ δικηγόροι, οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ ἄλλοι τινὲς μάρτυρες τῆς Δίκης τῶν τόνων. Πρέπει νὰ δοθῇ ἀφορμὴ εἰς τοὺς διαχειριζομένους τὰ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας, νὰ σκεφθοῦν τὰς εὐθύνας των. Ἀπὸ αὐτοὺς καὶ μόνον ἀπὸ αὐτοὺς ἐξαρτᾶται ἡ ἐλπὶς καὶ τὸ μέλλον τῆς Φυλῆς. Ἀφοῦ καὶ ἐγὼ ἔτυχε νὰ ἀνήκω εἰς τὴν ἰδίαν οἰκογένειαν, ἔκρινα ὅτι ἔπρεπε νὰ ὁμιλήσω δυνατά, φανερά, ἴσως καὶ σκληρά. Ἀλλὰ δὲν πιστεύω νὰ εὑρεθῇ κανεὶς νὰ μοῦ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀπόλυτον καλὴν πίστιν καὶ νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ τὸ ψυχικὸν μαρτύριον εἰς τὸ ὁποῖον καθημερινῶς ὑποβαλλόμεθα ὅσοι αἰσθανόμεθα τὸν προορισμὸν τοῦ διδασκάλου.

Τὸ μαρτύριον αὐτὸ εἶναι ἄμεσον καὶ σκληρόν, ὅταν εἰς τὰς ἐξετάσεις καὶ εἰς τὰ μαθήματα ἀναγκάζεται ὁ ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλος νὰ τιμωρῇ φιλότιμα καὶ ἀθῷα θύματα διὰ τὴν ἀθλιότητα τῶν διδασκάλων των τῆς Μέσης. Μία μόνη ἐλπὶς ὑπάρχει: Νὰ ἔλθῃ κάποτε μία Κυβέρνησις μὲ Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας ἀντάξιον τοῦ προορισμοῦ του, ὅστις νὰ τοὺς ὑποβάλῃ καὶ αὐτοὺς εἰς ἐξετάσεις. Τοὐλάχιστον οἱ τελείως ἄχρηστοι μεταξὺ αὐτῶν νὰ πάρουν τὴν συνταξοῦλα των καὶ νὰ πορευθοῦν εἰς τὰ χωριά των. Ἐκεῖ, ξυλεύοντες καὶ λαχανεύοντες, θὰ παύσουν νὰ ἀποτελοῦν κίνδυνον διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ συγχρόνως νὰ φωνάζουν κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ κλέφτη, ὁ ὁποῖος ἑπόμενον εἶναι νὰ μισῇ τὸν νοικοκύρη.

Συνεδρία τῆς 3ης Μαΐου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Ἐμμανουὴλ Πεζοπούλου, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν δίκην τῶν τόνων ἐλέχθησαν ἀνακρίβειαί τινες, διὰ τοῦτο αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εἴπω τὰ ἑξῆς:

Κατὰ τὴν κατάθεσίν μου ὡς μάρτυρος πρὸς τὸ πειθαρχικὸν συμβούλιον, εἰς ὃ παρεπέμφθη ὁ κ. Ἰω. Κακριδῆς, εἶπον ὅτι δὲν ἔδωκα πρὸς αὐτὸν τὴν ψῆφόν μου. Τοῦτο δὲ ἔπραξα, ἐπειδὴ δὲν ἐνόμιζον αὐτὸν ὥριμον νὰ καταλάβῃ τακτικὴν ἕδραν καθηγητοῦ, ἀποβλέπων εἰς τὸ πλῆθος τῶν σφαλμάτων ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ.

Καὶ τότε μὲν κατὰ τὴν γενομένην ἐκλογὴν (εἶνε δὲ γνωστόν, πῶς αὕτη ἐγένετο) δὲν εἶπον τὰ σφάλματα, ἐπειδὴ ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ἦτο ἄνευ κρίσεως. Νῦν δὲ καταλέγω ὀλίγα ἐκ τῶν παμπόλλων, καὶ μάλιστα τὰ ἐν τοῖς ἄρθροις «κωμῳδία», «μετρικὴ» καὶ «ἴαμβος» τοῖς γεγραμμένοις ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω. Κακριδῆ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ.

Τοῦ μὲν ἄρθρου «κωμῳδία» («Ἑλληνικὴ κωμῳδία») ἔχω ἀνάτυπον ἀποσταλὲν πρὸς ἐμὲ ὑπ᾽ αὐτοῦ, ἐπικειμένης τῆς καθηγητικῆς ἐκλογῆς, ἐν ᾧ δύο μόνον προσθῆκαι μιᾶς λέξεως ὑπάρχουσιν, οὐδεμία δὲ διόρθωσις. Τοῦ δὲ ἄρθρου «μετρικὴ» ἔχω ἓν ἀνάτυπον δωρηθὲν (ἴδ. ἐν τοῖς ἔπειτα), καὶ ἕτερον ἀποσταλὲν ὀλίγῳ πρὸ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ. Καὶ ἐν τοῖς δυσὶν τούτοις ἀνατύποις οὐδὲν εἶνε διωρθωμένον. Τοῦ δὲ ἄρθρου «ἴαμβος» δὲν ἔχω ἀνάτυπον, ἀλλὰ περὶ ὅσων θὰ εἴπω, δὲν θὰ δυνηθῇ ὁ κ. Ἰω. Κακριδῆς νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι εἶνε τυπογραφικὰ σφάλματα.

Ἐν τῇ «Κρίσει τῆς ὑπὸ τοῦ Π. Λορεντζάτου γενομένης ἐκδόσεως τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους τοῦ Πλουτάρχου» ἔγραψα: «Βεβαίως τυπογραφικὰ ἁμαρτήματα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποφύγῃ τις τυπῶν ἐν Ἑλληνικοῖς τυπογραφείοις, διότι καὶ ὁ στοιχειοθέτης ἐνίοτε διορθοῖ τὸν συγγραφέα καὶ πολλάκις καταλείπει ἀδιόρθωτα σημειωθέντα σφάλματα. Φροντίζει δ᾽ ὅμως ὁ συγγραφεὺς νὰ διορθώσῃ ἐν τέλει τὰ σπουδαιότατα καὶ τὰ μεταβάλλοντα τὴν ἔννοιαν ἁμαρτήματα κλπ.».

Πολλῷ δὲ μᾶλλον ὀφείλει ὁ συγγραφεὺς νὰ διορθώσῃ τὰ ἡμαρτημένα ἐν τοῖς ἀνατύποις, ἅτινα προσφέρονται ἢ παρέχονται πρὸς κρίσιν.

Α) Σφάλματα ἐν τῷ ἄρθρῳ «κωμῳδία»

«Τὸ τοιοῦτον περιεχόμενον τῶν δραμάτων ἀφ' ἑαυτοῦ ἐπέβαλλε τὴν ἑνότητα τῆς δράσεως, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπαινεῖ ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Ἐπίχραμον καὶ τὸν σύγχρονόν του Φόρμιν», γράφει ὁ κ. Κακριδῆς.

Ποῦ *ἐπαινεῖ* ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Ἐπίχαρμον καὶ τὸν Φόρμιν διὰ τὴν ἑνότητα τῆς δράσεως; Οὗτος Περὶ ποιητ. σ. 1148 a 29 κἑξ. λέγει: «διὸ καὶ ἀντιποιοῦνται τῆς τε τραγῳδίας καὶ τῆς κωμῳδίας οἱ Δωριεῖς—τῆς μὲν κωμῳδίας οἱ Μεγαρεῖς, οἵ τε ἐνταῦθα... καὶ οἱ ἐκ Σικελίας· ἐκεῖθεν γὰρ ἦν Ἐπίχαρμος ὁ ποιητὴς πολλῷ πρότερος ὢν Χιωνίδου καὶ Μάγνητος», ἐν δὲ σ. 1449 b 4 κἑξ. «τίς δὲ πρόσωπα ἀπέδωκεν ἢ πρόλογον ἢ πλήθη ὑποκριτῶν καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἠγνόηται. Τὸ δὲ μύθους ποιεῖν Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμις. Τὸ μὲν [οὖν] ἐξ ἀρχῆς ἐκ Σικελίας ἦλθε, τῶν δὲ Ἀθήνησιν Κράτης πρῶτος ἦρξεν ἀφέμενος τῆς ἰαμβικῆς ἰδέας καθόλου ποιεῖν λόγους καὶ μύθους».

Κατὰ ταῦτα δὲν εἶνε ἀκριβὲς καὶ τὸ γεγραμμένον κατωτέρω ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ:

«Ἐπίσης εἰς τὴν ἐπίδρασιν ἐκείνης (τῆς τραγῳδίας) ὀφείλεται ἡ διαρκῶς ἐντεινομένη προσπάθεια τῶν κωμικῶν νὰ συνδέσουν τὰ ποικίλης καταγωγῆς στοιχεῖα τῆς κωμῳδίας εἰς ἕνα ἑνιαῖον ὅλον, μὲ ἑνιαίαν ὑπόθεσιν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη πρῶτος κατώρθωσε τοῦτο ὁ Κράτης ἀκολουθήσας τὸν Ἐπίχαρμον».

Ὁ Ἀριστοτέλης ἁπλῶς λέγει ὅτι ὁ Κράτης ἐν Ἀθήναις «πρῶτος ἦρξεν ἀφέμενος τῆς ἰαμβικῆς ἰδέας (τουτέστι καταλιπὼν τὸ σκώπτειν κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἰαμβοποιῶν) καθόλου ποιεῖν λόγους καὶ μύθους».

«*Ἀττικὴ κωμῳδία.* Μεταξὺ τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνονται τυπικῶς εἰς τὰς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους, ὑπάρχουν μερικά, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ φιλόλογοι πιστεύουν, ὅτι ἀνεκάλυψαν τὸν πρωταρχικὸν πυρῆνα, τοῦ ὁποίου ἐξέλιξιν ἀποτελεῖ ἡ κλασσικὴ μορφὴ τῆς κωμῳδίας. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι ἡ *παράβασις*, ὁ *ἀγὼν* καὶ ἡ κατὰ κανόνα πανηγυρικὴ *ἀποχώρησις* τοῦ χοροῦ ἐκ τῆς σκηνῆς».

Ὁ χορὸς τῶν ἀρχαίων δραμάτων δὲν ἠγωνίζετο ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀλλ' ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ, καὶ ἐκ ταύτης ἄρα ἀπεχώρει ὁ χορὸς τῆς κωμῳδίας, οὐχὶ δ' ἐκ τῆς σκηνῆς κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ. Ταῦτα δὲ δεικνύουσιν, ὅτι οὗτος ἀγνοεῖ τὰ μέρη τοῦ ἀρχαίου θεάτρου.

«Εἰς αὐτὰς τὰς Ἀθήνας εὑρέθησαν ἀγγεῖα μὲ παραστάσεις τοιούτων χορῶν μετημφιεσμένων εἰς ὄρνιθας καὶ ἵππους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἄλλοι ἄνδρες παριστάνουν τοὺς ἱππεῖς· τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἀνήκουν εἰς τὸ 500 π. Χ. περίπου, ἕνα δηλαδὴ σχεδὸν αἰῶνα προτοῦ παραστήσῃ ὁ Ἀριστοφάνης τοὺς «Ὄρνιθας» καὶ τοὺς «Ἱππῆς του».

Οἱ Ἱππῆς τοῦ Ἀριστοφάνους ἐδιδάχθησαν ἐν ἔτει 424, οἱ δὲ Ὄρνιθες ἐν ἔτει 414. Προηγεῖται ἄρα ἡ διδασκαλία τῶν Ἱππέων τῆς τῶν Ὀρνίθων. Ἀπὸ δὲ τοῦ 500 π. Χ. περίπου ἔτους μέχρι τῆς διδασκαλίας τῶν Ἱππέων παρῆλθον δύο τρίτα αἰῶνος καὶ οὐχὶ σχεδὸν εἷς αἰών.

Καὶ ταῦτα μὲν δύνανται νὰ λεχθῶσι μετεωρίαι τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ οὐχὶ σφάλματα. Πάντως ὅμως σφάλμα εἶνε τὸ «τοὺς Ἱππῆς» ἀντὶ τοῦ «τοὺς Ἱππέας». Ἵνα δὲ μὴ εἴπῃ ὁ κ. Κακριδῆς ὅτι γράφει τὴν ὀνομαστικὴν «Ἱππῆς», παρατηρῶ, ὅτι γράφει πρότερον τὴν αἰτιατικὴν πτῶσιν «τοὺς Ὄρνιθας». Νομίζει ἄρα οὗτος, ὅτι ἡ αἰτιατικὴ τοῦ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰς —εὺς τριτοκλίτων ὀνομάτων εἶνε ὁμοία τῇ ὀνομαστικῇ ἐν τῇ παλαιοτέρᾳ Ἀττικῇ διαλέκτῳ, ὡς εἶνε ἐν τῇ νεωτέρᾳ, ἐν ᾗ λήγει εἰς —εῖς. Ἀλλ' ἐν τῇ παλαιοτέρᾳ Ἀτθίδι ἡ ὀνομαστικὴ τοῦ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ εἶνε «οἱ Ἱππῆς», ἡ δὲ αἰτιατικὴ «τοὺς Ἱππέας». Πρβ. Ἀριστοφ. Ἀχ. 7 «καὶ φιλῶ τοὺς ἱππέας» ἐν τέλει ἰαμβείου.

«Εἰς τὸν κλασσικὸν τύπον τῆς κωμῳδίας ἡ παράβασις ἔχει μετατοπισθῆ καὶ εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ δράματος· προηγεῖται ὁ πρόλογος... τῆς παραβάσεως, προηγεῖται ἡ πάροδος τοῦ χοροῦ ... τὰ στάσιμα κλπ.».

Ἐν οὐδεμιᾷ τῶν σῳζομένων κωμῳδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνους προηγοῦνται στάσιμα μέλη τῶν παρόδων.

«Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σικελικὴν ἕνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς κωμῳδίας—ἦτο πλὴν τῆς ὑπάρξεως χοροῦ—ἡ πληθώρα τῶν σκωμμάτων κατὰ ζώντων συμπολιτῶν, πολιτικῶν, φιλοσόφων, ῥητόρων, ποιητῶν (κατὰ χειρόγραφον προσθήκην τοῦ κ. Κακριδῆ), μουσικῶν, ἀπὸ τῶν διασημοτάτων μέχρι τῶν ἀφανεστέρων».

Ἡ ἀρχαία Ἀττικὴ κωμῳδία δὲν ἔσκωπτε μόνον ζῶντας συμπολίτας, ἀλλὰ καὶ ἀποθανόντας. Ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Ἀχαρνεῦσιν, οἵτινες ἐποιήθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους, σκώπτει τὸν «Ὀλύμπιον» πολιτικόν, ὅτι χάριν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ἀσπασίας προεκάλεσε τὸ Μαγαρέων ψήφισμα καὶ ἐγένετο αἴτιος τοῦ πολέμου Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων, οὗτινος ἡ ἀρχὴ «κατερράγη Ἕλλησι πᾶσιν ἐκ τριῶν λαικαστριῶν» (πορνῶν). Καὶ ἐν Εἰρήνῃ ὕστερον λέγει ὅτι ὁ Φειδίας ἀτυχήσας ἐγένετο αἴτιος τῆς ἀπωλείας τῆς Εἰρήνης, ὁ δὲ Περικλῆς φοβηθείς, μὴ μετάσχῃ τῆς τύχης τούτου, πρὶν ἢ πάθῃ τι δεινὸν αὐτός, «ἐξέφλεξε τὴν πόλιν· ἐμβαλὼν σπινθῆρα μικρὸν Μεγαρικοῦ ψηφίσματος ἐξεφύσησεν τοσοῦτον πόλεμον ὥστε τῷ καπνῷ πάντας Ἕλληνας δακρῦσαι κλπ.» (στ. 604 κἑξ.).

Ὡσαύτως ἐν τῇ αὐτῇ Εἰρήνῃ σκώπτει δὶς τὸν Κλέωνα (στ. 47-48

καὶ 632 κἑξ.), εἰ καὶ ἦτο οὗτος ἤδη νεκρός. Καὶ ἐπειράθησαν μέν τινες νὰ ἀναγάγωσι τοὺς στίχους τούτους εἰς ἄλλην κωμῳδίαν Εἰρήνην τοῦ Ἀριστοφάνους ποιηθεῖσαν κατὰ ἓν ἔτος πρότερον, ὅτ' ἔζη ἔτι ὁ Κλέων, ἀλλ' ἀντεῖπον ἄλλοι. Πάντως δὲ οἱ στίχοι «παῦε παῦ', ὦ δέσποθ' Ἑρμῆ, μὴ λέγε, ἀλλ' ἔα τὸν ἄνδρ' ἐκεῖνον, οὗπερ ἔστ' εἶναι κάτω· οὐ γὰρ ἡμέτερος ἔτ' ἔστ' ἐκεῖνος ἀνήρ, ἀλλά σος. Ἅττ' ἂν οὖν λέγῃς ἐκεῖνον, κεἰ πανοῦργος ἦν, ὅτ' ἔζη, καὶ λάλος καὶ συκοφάντης καὶ κύκηθρον καὶ τάρακτρον, ταῦθ' ἁπαξάπαντα νυνὶ τοὺς σεαυτοῦ λοιδορεῖς (548-656)» δεικνύουσιν, ὅτι ὁ Κλέων ἦτο ἤδη νεκρός.

Ἡ ἀρχαία Ἀττικὴ κωμῳδία δὲν ἔσκωπτε μόνον τούτους, οὓς λέγει ὁ κ. Κακριδῆς. Ἔσκωπτε καὶ κοινωνικὰ ἐλαττώματα, οἷον τὸ φιλόδικον τῶν Ἀθηναίων, ὡς ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Σφηξὶ («διαβάλλει δὲ Ἀθηναίους ὡς φιλοδικοῦντας, καὶ σωφρονίζει τὸν δῆμον ἀποστῆναι δικῶν», ὡς λέγεται ἐν τῇ ὑποθέσει τῶν Σφηκῶν).

«Ἡ πολιτεία δύο φορὰς (440],9 415) ἐδοκίμασε νὰ χαλιναγωγήσῃ τὴν γλῶσσαν τῶν κωμικῶν ποιητῶν δι' ἀπαγορευτικῶν ψηφισμάτων («μὴ κωμῳδεῖσθαι ὀνομαστί τινα»), οἱ σχετικοὶ ὅμως νόμοι ἠτόνησαν ἀμέσως», γράφει ὁ κ. Κακριδῆς.

Ἀλλ' ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας τοῦ Christ (ἑλλ. μετ. Χατζηκώστα) τόμ. Α΄, σ. 520, σημ. 2, ἀναγινώσκομεν: «Τὸ πρῶτον ἀπαγορευτικὸν ψήφισμα ἐγράφη ἐπὶ ἄρχοντος Μορυχίδου τῷ 1 ἔτει τῆς 85 Ὀλυμπιάδος=440]439, ἀλλὰ κατελύθη μετὰ τρία ἔτη ἐπὶ ἄρχοντος Εὐθυμένους (ἴδ. Σχόλ. εἰς Ἀριστοφ. Ἀχ. 67). Καὶ αὖθις δὲ τῷ 428]7 ἐποίησεν ὅμοιον ψήφισμα ὁ Ἀντίμαχος (ἴδ. Σχόλ. εἰς Ἀριστοφ. Ἀχ. 1149 [1150], ὅπερ ἀνενέωσεν ὁ Συρακόσιος κατὰ τὸ 417—416 ἔτος, (ἴδ. Εὔπολιν ἐν ταῖς Πόλεσι καὶ Σχόλ. εἰς Ἀριστοφ. Ὄρν. 1297) ἀπαγορεύσας ἰδίως νὰ μὴ κωμῳδῶσι τοὺς ἄρχοντας κλπ.».

Ἐν τῇ τοῦ Gudeman ἐκδόσει τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀριστοτέλους Περὶ ποιητικῆς σ. 153 εἶνε γεγραμμένα τὰ ἑξῆς: «Unter dem Zwang von Gesetzen gegen das ὀνομαστὶ κωμῳδεῖν oder πρὸς ἀπόρρητα wie die des Morychides (a. 440—437), Antimachos (vor 427) und Syrakosios (vor 414). Vgl. dazu M. Radin in Am. Journ. of Phil. 48, 215—230 κλπ.».

Κατὰ ταῦτα τρὶς πρὸ τῶν τριάκοντα ἐγράφησαν ψηφίσματα κατὰ τῆς ἀκολάστου γλώσσης τῶν κωμικῶν ποιητῶν. Τὸ δὲ πρῶτον τὸ ἐπὶ ἄρχοντος Μορυχίδου ἴσχυσεν ἐπὶ 3 ἔτη καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων Γλαυκίνου καὶ Θεοδώρου. Δὲν εἶνε ἄρα ἀκριβὲς τὸ γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ κ. Κα-

κριδῆ, ὅτι ἡ πολιτεία δύο φορὰς ἐδοκίμασε νὰ χαλιναγωγήσῃ τὴν γλῶσσαν τῶν κωμικῶν ποιητῶν, καὶ ὅτι οἱ σχετικοὶ νόμοι ἠτόνησαν ἀμέσως.

«Διὰ τὴν ἑνότητα δὲν φροντίζει ποτὲ τόσον ὁ ποιητής, ὅσον διὰ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν πλέον φανταστικῶν ἐπινοήσεων· ταξίδια εἰς τὸν Ἅδην, εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἐπὶ κανθάρου... *νῆσοι τῶν μακάρων*, ὅπου τὰ φαγητὰ ψηνόμενα μόνα των πετοῦν εἰς τὸ στόμα τῶν εὐτυχῶν κατοίκων», γράφει ὁ κ. Κακριδῆς περὶ τῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς κωμῳδίας.

Οὐχὶ νῆσοι τῶν μακάρων (νῆσον τῶν μακάρων μνημονεύει ὁ Λουκιανὸς ἐν τῇ Ἀληθεῖ ἱστορίᾳ), ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης γῆς ἦσαν οἱ τόποι, ἐν οἷς πάντα ἦσαν αὐτόματα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ Κρόνου. Ἴδ. Ἀθήναιον 6, σ. 267e κἑξ., ὅστις παρατίθεται στίχους ἐκ κωμῳδιῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς κωμῳδίας, ὅτι «τοῖς ἄρτοις ἠστραγάλιζον», ὅτι τὰ σκεύη παρέθετον αὐτὰ ἑαυτά, ἡ τράπεζα παρεσκεύαζε ἑαυτήν, «οἴνῳ... ἅπασ᾽ ἔρρει χαράδρα, μᾶζαι δ᾽ ἄρτοις ἐμάχοντο περὶ τοῖς στόμασι τῶν ἀνθρώπων ἱκετεύουσαι καταπίνειν», «ποταμοὶ... ἀθάρης καὶ μέλανος ζωμοῦ πλέῳ διὰ τῶν στενωπῶν... ἔρρεον», τὰ δένδρα ἐπὶ τῶν ὀρέων εἶχον χορδὰς (εἶδος φαγητοῦ) ὀπτὰς ἐριφείας καὶ τευθίδια (καλαμαράκια) καὶ κίχλας βραστὰς κλπ.

«Ἀλληγορικὰ πρόσωπα εἶναι πολὺ ἀγαπητὰ (ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀττικῇ κωμῳδίᾳ): ἡ Πυτίνη... ἡ Διαλλαγή, ἡ Ὀπώρα, ἡ Εἰρήνη κλπ.».

Ἡ Εἰρήνη δὲν εἶναι ἀλληγορικὸν πρόσωπον, ὡς γράφει ὁ κ. Κακριδῆς, ἀλλ᾽ ἡ θεὰ Εἰρήνη, πρὸς ἥν, ὅτ᾽ ἐδιδάχθη ἡ κωμῳδία Εἰρήνη τοῦ Ἀριστοφάνους, οἱ Ἀθηναῖοι προσέφερον θυσίαν. Πρβ. στ. 974 — 977 «ὦ σεμνοτάτη βασίλεια θεά, | πότν᾽ Εἰρήνη |, δέσποινα χορῶν, δέσποινα γάμων, | δέξαι θυσίαν τὴν ἡμετέραν». Ὕστερον δὲ ὁ Κηφισόδοτος ἐποίησεν ἄγαλμα τῆς Εἰρήνης φερούσης Πλοῦτον παῖδα, ἱδρυμένον ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν (Παυσ. Α΄, 8, 2). Ἴδ. Π. Καββαδίου Ἱστ. τῆς Ἑλλ. τέχνης σ. 672.

Εἶνε δὲ γνωστόν, ὅτι ἡ Εἰρήνη εἶνε μία τῶν τριῶν Ὡρῶν.
Πρβ. ἔτι καὶ Εὐριπ. Κρεσφ. Ἀπ. 462 Ν.

Εἰρήνα βαθύπλουτε καὶ
καλλίστα μακάρων θεῶν,
ζῆλός μοι σέθεν, κλπ.

«Καθ᾽ ὅλου συχνὴ εἶναι ἡ συνήθεια τῆς Ἀττικῆς κωμῳδίας νὰ παρῳδῇ στίχους προηγηθέντων ποιητῶν, ἐπικῶν, λυρικῶν, δραματικῶν κλπ».

Ἀλλ' ὁ Ἀριστοφάνης παρῳδεῖ στίχους τοῦ Σοφοκλέους καὶ μάλιστα τοῦ Εὐριπίδου, *ὅτε οὗτοι ἔζων ἔτι.*

Ἆρά γε ἐμελέτησέ ποτε τὸν Ἀριστοφάνη ὁ κ. Κακριδῆς ;

Ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἐπικοῖς, λυρικοῖς καὶ δραματικοῖς ποιηταῖς ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι, ἵνα γράφῃ ὁ κ. Κακριδῆς «κλπ.» ; Ἡ βουκολικὴ ποίησις ἀνεφάνη ὕστερον.

Ἐν τῷ μέρει περὶ μέσης κωμῳδίας γράφει :

«Ὡς χρονικὸν ἐν τούτοις ὅριον μετὰ τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἡ μέση κωμῳδία τίθεται συνήθως τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (404 π. Χ.). Ἀπὸ τὴν νέαν ταύτην περίοδον ἔχομεν μόνον τὰ δύο τελευταῖα ἔργα τοῦ Ἀριστοφάνους «Ἐκκλησιαζούσας» καὶ «Πλοῦτον», ἀποσπάσματα ἄλλων ποιητῶν, τέλος τὴν κωμῳδίαν «Persa» τοῦ Πλαύτου, τῆς ὁποίας τὸ πρότυπον ἀνήκει ἐδῶ».

Ὁ Ἀριστοφάνης μετὰ τὰς «Ἐκκλησιαζούσας» καὶ τὸν «Πλοῦτον», αἵτινες κωμῳδίαι σώζονται, ἐποίησε καὶ δύο ἄλλας κωμῳδίας, τὸν «Κώκαλον» καὶ τὸν «Αἰολοσίκωνα», ὧν ἔχομεν ἀποσπάσματα. Δὲν εἶνε ἄρα ὀρθὸν τὸ γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ, ὅτι «ἔχομεν μόνον τὰ δύο τελευταῖα ἔργα τοῦ Ἀριστοφάνους «Ἐκκλησιαζούσας» καὶ «Πλοῦτον», ἀποσπάσματα ἄλλων ποιητῶν κλπ.», ἀφ' οὗ ἔχομεν ἀποσπάσματα καὶ τοῦ Κωκάλου καὶ τοῦ Αἰολοσίκωνος. Τὸ αὐτὸ δὲ σφάλμα ἔχει καὶ ὁ μακαρίτης Ι. Συκουτρῆς ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος, περὶ οὗ ἔγραψα ἐν «Συμβ. εἰς τὸ Πλάτωνος Συμπόσιον» (ἐν Νέῳ Κράτει Αὐγ. 1938, σ. 937).

«Καὶ αἱ ἐπιθέσεις κατὰ ζώντων προσώπων ὀλιγοστεύουν (ἐν τῇ μέσῃ Ἀττικῇ κωμῳδίᾳ), ἀπευθύνονται δὲ ὄχι πλέον εἰς πολιτικοὺς καὶ στρατηγούς.., ἀλλ' εἰς ὀνομαστὰς ἑταίρας, παρασίτους καὶ μαγείρους».

Ἀλλὰ σκώπτονται καὶ φιλόσοφοι. Ὁ κωμικὸς ποιητὴς Ἔφιππος «Πλάτωνά τε αὐτὸν καὶ τῶν γνωρίμων τινὰς κεκωμῴδηκεν ὡς ἐπ' ἀργυρίῳ συκοφαντοῦντας, ἐμφαίνων, ὅτι καὶ πολυτελῶς ἠσκοῦντο καὶ ὅτι τῆς εὐμορφίας τῶν καθ' ἡμᾶς ἀσελγῶν πλείονα πρόνοιαν ἐποιοῦντο· λέγει δὲ οὕτως·» (ΙΙ 257 Kock, Ἀπόσπασμα ἐκ 13 στίχων) Ἀθήν. ΙΑ', σ. 509 b κέξ.

Καὶ ὁ κωμικὸς ποιητὴς Ἐπικράτης ἔσκωψε τὴν σχολὴν τοῦ Πλάτωνος, τὴν Ἀκαδήμειαν, ὅτι ἐν αὐτῇ συνεζητεῖτο, τί εἶνε ἡ κολοκύνθη· «ταῦτα δ' ἀκούων ἰατρός τις Σικελᾶς ἀπὸ γᾶς κατέπαρδ' αὐτῶν ὡς ληρούντων» Ἀθήν. Β', σ. 59c κέξ. (=ΙΙ, 287 Kock).

Προσέτι δ' ἐκωμῳδοῦντο καὶ οἱ κατὰ τὴν Ἀττικὴν ἰχθυοπῶλαι· ἴδ. Ἀθήν. 6, σ. 224 c—227 a, ὅστις παρατίθεται ἀποσπάσματα μάλι-

στα ποιητῶν τῆς μέσης κωμῳδίας, τοῦ Ἀντιφάνους, τοῦ Ἄμφιδος, τοῦ Ἀλέξιδος καὶ τοῦ Ξενάρχου.

Ὁ δὲ κωμικὸς ποιητὴς Ἀλεξανδρίδης «ἐν Πρωτεσιλάῳ διασύρων τὸ τῶν Ἰφικράτους γάμων συμπόσιον, ὅτε ἤγετο τὴν Κότυος τοῦ Θρᾳκῶν βασιλέως θυγατέρα, φησί· κἂν ταῦτα ποιῆθ', ὥσπερ φράζω, | λαμπροῖς δείπνοις δεξόμεθ' ὑμᾶς, | οὐδὲν ὁμοίοις τοῖς Ἰφικράτους | τοῖς ἐν Θρᾴκῃ κλπ.» Ἀθήν. Δ', σ. 131 a κἑξ. Ἦτο δὲ ὁ Ἰφικράτης ὀνομαστὸς Ἀθηναῖος στρατηγὸς τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος.

Ἐκ τῶν διειλημμένων καταφαίνεται, ὅτι δὲν εἶνε κατὰ πάντα ἀκριβῆ τὰ γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ.

«Ἤδη ὁ τραγικὸς (ὁ Εὐριπίδης) εἶχε καταβιβάσει τοὺς ἥρωάς του εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν ἀνθρώπων· ἡ μέση κωμῳδία κάμνει τὸ τελευταῖον ἀποφασιστικὸν βῆμα: θεοὶ καὶ ἥρωες ἐκλείπουν πλέον, ἐπὶ τῆς σκηνῆς κινοῦνται κοινοὶ θνητοί».

Πῶς «θεοὶ καὶ ἥρωες ἐκλείπουν πλέον» κ. Κακριδῆ; Τοῦ Ἀλεξανδρίδου μνημονεύονται κωμῳδίαι «Ἡρακλῆς» καὶ «Θησεύς», τοῦ Εὐβούλου «Διόνυσος» (κατὰ Meineke «Σεμέλη ἢ Δυόνυσος») καὶ «Πρόκρις» («Nota de Cephalo et Procride fabula» λέγει ὁ Meineke), τοῦ Νικοστράτου «Ἑκάτη», τοῦ Φιλεταίρου «Ἀσκληπιός», κλπ.

«*Ἰφιγένειαν ἐν Ταύροις*», γράφει ὁ κ. Κακριδῆς. Ἡ ὀρθὴ ὅμως ἐπιγραφὴ τῶν δύο Ἰφιγενειῶν τοῦ Εὐριπίδου εἶνε τῆς μὲν «Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις», τῆς δὲ «Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι». Εἶνε δὲ τὰ «ἡ ἐν Ταύροις» καὶ «ἡ ἐν Αὐλίδι» ἐπιθετικοὶ διορισμοὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ «Ἰφιγένεια». Ὤφειλε δὲ ὁ κ. Κακριδῆς νὰ γινώσκῃ τὴν ὀρθὴν ἐπιγραφὴν τοῦ δράματος τοῦ Εὐριπίδου, ἐπειδὴ καὶ αἱ στερεότυποι ἐκδόσεις, καθ' ἃς ἐξετάζει φοιτητάς, ἔχουσιν τὴν ὀρθὴν ἐπιγραφήν.

«Τὸ ἐρωτικὸν στοιχεῖον παίζει πρωτεύοντα ῥόλον (ἐν τῇ νέᾳ Ἀττικῇ κωμῳδίᾳ), δὲν ὑπάρχει κωμῳδία χωρὶς ἕνα ζεῦγος ἐρωτευμένων. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς δὲν παρουσιάζονται γυναῖκες πλὴν τῶν ἑταιρῶν».

Τί νὰ ἀπαντήσωμεν πρὸς ταῦτα, ἅτινα λέγει ὁ κ. Κακριδῆς; Ἐν τοῖς Ἐπιτρέπουσι τοῦ Μενάνδρου ἐμφανίζονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ Παμφίλη, ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα σύζυγος τοῦ Χαρισίου, ἥτις δὲν εἶνε ἑταίρα, καὶ ἡ τροφὸς τῆς Παμφίλης Σωφρόνη, ἥτις εἶνε μὲν δούλη, ἀλλὰ πάντως δὲν εἶνε ἑταίρα. Καὶ ἐν τῇ Περικειρομένῃ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ Γλυκέρα, ἧς περιέκειρε τὴν κόμην ὁ ζηλότυπος Πολέμων, ἥτις ὅμως δὲν εἶνε ἑταίρα. Ἀρκοῦσι δὲ μόνα ταῦτα, ἵνα δείξωσιν, ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς δὲν ἐμελέτησε τὸν Μένανδρον.

«Ἀκόμη καὶ τὰ πρόσωπα (ἐν τῇ νέᾳ Ἀττικῇ κωμῳδίᾳ) ἐπαναλαμβάνονται διαρκῶς τὰ ἴδια, μὲ τὰ ἴδια τυπικὰ ὀνόματα καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν ἑκάστου προσωπίδα: Μοσχίων ὁ ἐρωτευμένος νεανίας, Σωσίας ὁ πονηρὸς δοῦλος, Λάχης ὁ ἐξαπατώμενος πατέρας, Γλυκέρα ἡ ἑταίρα κλπ.».

Ἀλλὰ παρὰ τῷ Μενάνδρῳ ἐν μὲν τῇ Περικειρομένῃ ἡ *Γλυκέρα* δὲν εἶνε ἑταίρα, ἐν δὲ τοῖς Ἐπιτρέπουσιν ἑταίρα εἶνε ἡ *Ἁβρότονον*, οἱ δὲ δοῦλοι εἶνε ὁ *Ὀνήσιμος*, ὁ *Συρίσκος* καὶ ὁ *Δᾶος*. Τὸ ὄνομα *Δᾶος* ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἄλλαις κωμῳδίαις τοῦ Μενάνδρου καὶ εἶνε συχνὸν ἐν τῇ Λατινικῇ κωμῳδίᾳ, τὸ δὲ ὄνομα *Σωσίας* εὑρίσκεται ἐν τῇ Περικειρομένῃ, τῇ Περινθίᾳ (ἂν εἶνε ὀρθὴ ἡ γενομένη συμπλήρωσις τοῦ παπύρου) καὶ τῷ Κόλακι. Ἄλλα δὲ ὀνόματα δούλων παρὰ τῷ Μενάνδρῳ εἶνε ὁ *Γέτας*, ὁ *Τύβειος*, ὁ *Πυρρίας*.

Νὰ εἴπω καὶ πάλιν ὅτι δὲν ἀκριβολογεῖ κατὰ πάντα ὁ κ. Κακριδῆς;

B) Σφάλματα ἐν τῷ ἄρθρῳ «μετρική»

Ἐν σ. 5 τοῦ ἀνατύπου γράφει τὸν στίχον τοῦ Σόλωνος ἐκ τοῦ 23 Ἀπ. Diehl

ἐσθλὰ γὰρ θεοῦ διδόντος, αὐτὸς οὐκ ἐδέξατο,

ἀλλ᾽ ἀντὶ τοῦ «διδόντος», ὡς εἶνε ἡ γενικὴ πτῶσις τῆς μετοχῆς τοῦ ἐνεστῶτος τοῦ ῥήματος δίδωμι, ἔχει «δίδοντος». Καταλογίζω ὡς σφάλμα τοῦ κ. Κακριδῆ, διότι καὶ ἐν τοῖς δυσὶν ἀνατύποις τῆς μετρικῆς, ἅτινα ἔχω, δὲν διωρθώθη ὁ τόνος.

Ἐν σ. 8 τοῦ ἀνατύπου λέγει ὁ κ. Κακριδῆς:

«Ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς πιστοποιοῦμεν τὴν χρῆσιν τοῦ ἐλεγειακοῦ διστίχου... εἰς τὸν Καλλῖνον, τὸν Τυρταῖον, τὸν Ἀρχίλοχον, τὸν Ξενοφάνη, τὸν Σόλωνα, τὸν Μίμνερμον καὶ τοὺς λοιποὺς ἐλεγειοποιούς».

Παραλείπεται ὁ Θέογνις, ὅστις εἶνε ὁ σχετικῶς κάλλιστα σῳζόμενος τῶν ἐλεγειοποιῶν, καὶ οὗτινος ἔχομεν καὶ χειρόγραφα.

Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ὀρθῶς ὁ Σόλων καταλέγεται εἰς τοὺς ἐλεγειοποιούς, ὁ δὲ Ἀρχίλοχος οὐχὶ ὀρθῶς εἰς τοὺς αὐτούς. Κατωτέρω δὲ καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς 9 σελίδος ὁ Ἀρχίλοχος ὀρθῶς καταλέγεται εἰς τοὺς ἰαμβοποιούς, ὁ δὲ Σόλων οὐχὶ ὀρθῶς εἰς τοὺς αὐτούς:

«Καὶ τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον... ἀνακύπτει διὰ πρώτην φορὰν τὸν 7ον αἰῶνα εἰς τὸν «Μαργίτην». Τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον τὸ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀρχίλοχος καὶ ὕστερα οἱ ἄλλοι ἰαμβογράφοι, Σημωνίδης, Σόλων κλπ.».

Ἡ ἀκριβολογία ἀπαιτεῖ ὁ μὲν Σόλων νὰ καταλεχθῇ εἰς τοὺς ἐλε-

γειοποιούς, εἰ καὶ ἔγραψε καὶ ἰάμβους καὶ τροχαϊκὰ τετράμετρα, ὁ δὲ Ἀρχίλοχος εἰς τοὺς ἰαμβοποιούς, εἰ καὶ ἔγραψε καὶ ἐλεγείας καὶ τροχαϊκὰ τετράμετρα κλπ. Οὕτω δὲ ποιοῦσιν οἱ γράφοντες ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας.

Ἐν σ. 9 τοῦ ἀνατύπου γράφει ὁ κ. Κακριδῆς:

«Ὁ Ἀρχίλοχος πλὴν τοῦ ἐλεγειακοῦ διστίχου καὶ τοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου, τὸ ὁποῖον πλάττει ὑπὸ μίαν ἐντεχνοτάτην μορφήν,... παρουσιάζει διὰ πρώτην φορὰν τὸ τροχαϊκὸν τετράμετρον... τὸ ὁποῖον ὕστερα καὶ οἱ ἄλλοι ἰαμβογράφοι χρησιμοποιοῦν....».

Δὲν εἶνε ἀκριβές, ὅτι ὁ Ἀρχίλοχος πλάττει τὸ ἰαμβικὸν *τρίμετρον* ὑπὸ ἐντεχνοτάτην μορφήν. Ὁ Ἀρχίλοχος μεταχειρίζεται πλὴν τοῦ τριμέτρου καὶ τὸ δίμετρον ἰαμβικὸν συνάπτων αὐτὸ μετὰ τοῦ τριμέτρου ἐν τοῖς Ἐπῳδοῖς.

Τὸ δὲ τροχαϊκὸν τετράμετρον ἀπαντᾷ καὶ παρὰ Σόλωνι, ὅστις ὡς εἴπομεν, πρέπει νὰ καταλεχθῇ εἰς τοὺς ἐλεγειοποιούς, δὲν γινώσκομεν δέ, ἂν ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἰαμβοποιοῦ Σημωνίδου. Δὲν εἶνε ἄρα κατὰ πάντα ἀκριβὲς τὸ γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ, ὅτι τὸ τροχαϊκὸν τετράμετρον καὶ οἱ ἄλλοι ἰαμβογράφοι χρησιμοποιοῦσιν.

Ἐν τοῖς ἀσυναρτήτοις καταλέγει ὁ κ. Κακριδῆς τὸ Ἀρχιλόχειον

Ἐρέω τιν᾽ ὑμῖν αἶνον, ὦ Κηρυκίδη,
ἀχνυμένη σκυτάλη

γράφων «κεφαλὴ» ἀντὶ τοῦ «σκυτάλη» καὶ παραπέμπων εἰς τὴν Λυρικὴν Ἀνθολογίαν τοῦ Diehl Ἀπ. 81. Ἀλλ᾽ ὁ Diehl ὑποσημειοῦται: «De ἀχν(υμένη) σκ(υτάλη) disputaverunt Apoll. Rhod. (Athen. 10, 451 d) et Aristoph. Byz. (ibid. 3, 85 e)».

Λέγει δὲ καὶ ὁ Δημήτριος Περὶ ἑρμηνείας (Rhet. Gr. Spengel III, σ. 260) «Διὰ τοῦτο καὶ ἑξάμετρον ἡρῷόν τε ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ μήκους καὶ πρέπον ἥρωσι, καὶ οὐκ ἂν τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα πρεπόντως τις γράψειεν τοῖς Ἀρχιλόχου βραχέσιν, οἷον *ἀχνυμένη σκυτάλη* καὶ τίς σὰς παρήειρε φρένας κλπ.».

Ἀφ᾽ οὗ δὲ ἀρχαῖοι διέλαβον ἤδη περὶ τοῦ «ἀχνυμένη σκυτάλη», οὐδεὶς φιλόλογος σωφρονῶν δύναται νὰ διανοηθῇ νὰ γράψῃ ἄλλως.

Ἐν σ. 10 τοῦ ἀνατύπου καταλέγει τὴν πρώτην στροφὴν τοῦ Σαπφικοῦ ἑνδεκασυλλάβου (Σαπφ. 1 Diehl)

Ποικιλόθρον᾽ ἀθάνατ᾽ Ἀφρόδιτα,
παῖ Δίος κλπ.

Γράφει μετ' ἄλλων «ἀθάνατ'», εἰ καὶ ὁ Diehl ἔχει «ἀθανάτ'». Ὁ Χοιροβοσκὸς 14, σ. 251 C λέγει «Ἰστέον δέ, ὅτι Ἀφρόδιτα προπαροξυτόνως ἀναγινώσκουσιν οἱ Αἰολεῖς συστέλλοντες τὸ ἅ. οὐκ ἐπὶ πάντων δὲ συστέλλουσιν, ἀλλ' ἐπὶ μόνων τῶν κυρίων· τὰ γὰρ μὴ ὄντα κύρια οὔτε συστέλλουσιν οὔτε προπαροξύνουσιν, ἀλλ' ἀθανάτα φασὶ παροξυτόνως». Ὅτι δὲ τὸ δίδαγμα τοῦτο ὡς πρὸς τὰ μὴ κύρια ὀνόματα εἶνε ὀρθόν, διδάσκουσι μαρτύρια ἐκ τῆς Σαπφοῦς καὶ τοῦ Ἀλκαίου, οἷον Σαπφ. Ἀπ. 2 Diehl «χλωροτέρα», 54 «ἀμέρα», 58 «μναμοσύνα» καὶ «ἐκπεποταμένα», 61 «ἐπισταμένα», 94 «σελάννα», 104 «παιδοφιλωτέρα», 130 «ἀτέρα», 131 «παρθενία, παρθενία», 138 «ἀδυμελεστέρα» καὶ «χρυσοτέρα», 152 «ἀγαπάτα».

Ἀλκ. Ἀπ. 94 Diehl «χαλέπα», 96 «ἀμέρα», 103 «θαλασσία», 117 «ἐλπώρα», 142 «πενία».

Ὡς πρὸς τὰ κύρια ὀνόματα δὲν εἶνε κατὰ πάντα ὀρθὸν τὸ δίδαγμα τοῦ Χοιροβοσκοῦ. Πρβ. Σαπφ. Ἀπ. 27 Diehl «Ἐλένα», 119 Νιόβα», 144 «Ἀνδρομέδα», 155 «Καλλιόπα».

Ταῦτα ὤφειλε νὰ γινώσκῃ ὁ κ. Κακριδῆς, ἐπειδὴ οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ λέγουσιν ὅτι εἶνε δόκιμος φιλόλογος.

Σημειωτέον δέ, ὅτι, ἐπειδὴ ἐκθλίβεται τὸ τελικὸν μακρὸν φωνῆεν λέξεως, προετάθη (ὑπὸ τοῦ P. Maas, ἂν μὴ σφάλλωμαι) νὰ ἀναγνωσθῇ κατὰ κρᾶσιν «*ἀθανάτἀφρόδιτα*».

Ἐν σ. 13 τοῦ ἀνατύπου καταλέγει ὁ κ. Κακριδῆς τοὺς 1094—1099 στίχους τῆς Ἑκάβης τοῦ Εὐριπίδου

Κλύει τις ἢ οὐδεὶς ἀρκέσει; τί μέλλετε;
γυναῖκες ὤλεσάν με,
γυναῖκες αἰχμαλωτίδες·
δεινὰ πεπόνθαμεν.
ὤμοι ἐμᾶς λώβας·
ποῖ τράπωμαι; ποῖ πορευθῶ;

Ἐπιφέρει δὲ μετὰ τῶν μετρικῶν σημείων, ὅτι ὁ 1094 στίχος εἶνε ἰαμβικὸν τρίμετρον, ὁ 1095 ἴαμβος, βακχεῖος, ὁ 1096 δύο ἴαμβοι, ὁ 1097 δόχμιος, ὁ 1098 δόχμιος καὶ ὁ 1099 δύο τροχαῖοι.

Πρῶτον μὲν ὁ 1097 δὲν εἶνε «δεινὰ πεπόνθαμεν», ἀλλὰ «*δεινά, δεινὰ πεπόνθαμεν*». Πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις οὕτως ἔχουσι· δὲν εἶνε ἄρα δόχμιος, ὡς γράφει ὁ κ. Κακριδῆς, ἀλλὰ Γλυκώνειον. Ἔπειτα ὁ 1095 στίχος δὲν εἶνε «ἴαμβος, βακχεῖος», ἀλλ' ἰαμβικὸν δίμετρον καταληκτικόν,

ὁ 1096 δὲν εἶνε «δύο ἴαμβοι», ἀλλὰ ἰαμβικὸν δίμετρον, τουτέστι *τέσσαρες* ἴαμβοι, καὶ ὁ 1099 δὲν εἶνε «δύο τροχαῖοι», ἀλλὰ *τέσσαρες* τροχαῖοι, δηλ. τροχαϊκὸν δίμετρον.

Κατὰ ταῦτα ἐν τοῖς ἓξ τούτοις στίχοις τοῦ Εὐριπίδου ὁ κ. Κακριδῆς ἔχει *τέσσαρα* σφάλματα.

«Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος ἀρχίζει ἡ παρακμή. Ὁ χορὸς ἐξαφανίζεται ἀπὸ τὴν τραγῳδίαν καὶ τὴν κωμῳδίαν..., γράφει ὁ κ. Κακριδῆς.

Δὲν σῴζονται τραγῳδίαι τοῦ τετάρτου αἰῶνος, ὅπως ἴδωμεν, ἂν αὗται ἔχουσι χορόν, εἰ καὶ μνημονεύονται τραγικοὶ ποιηταὶ τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης Πολ. Ἀθ. 56 λέγει «Καὶ ὁ μὲν ἄρχων εὐθὺς εἰσελθὼν πρῶτον μὲν κηρύττει...ἔπειτα χορηγοὺς τραγῳδοῖς καθίστησι τρεῖς, ἐξ ἁπάντων Ἀθηναίων τοὺς πλουσιωτάτους· κλπ.». Ἴδ. καὶ Gilbert Ἐγχ. Ἀρχ. μεταφρ. Ν. Γ. Πολίτου σ. 452—453.

Λοιπὸν ἀφ' οὗ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ ἄρχων «χορηγοὺς τραγῳδοῖς καθίστησι τρεῖς», δῆλον καθίσταται, ὅτι ὑπῆρχε χορὸς τῶν τραγῳδιῶν τοῦ τετάρτου αἰῶνος, καὶ δὲν ἐξηφανίσθη, ὡς ἀταλαιπώρως γράφει ὁ κ. Κακριδῆς (σ. 15 τοῦ ἀνατύπου).

Ἐν σ. 16 τοῦ ἀνατύπου γράφει ὁ κ. Κακριδῆς : «Οἱ μελίαμβοι τοῦ Κερκίδα, ὅπως καὶ τὸ ἐπὶ παπύρου πρὸ ἐτῶν ἀναγνωσθὲν «Παράπονο τῆς κόρης», εἶνε αἱ τελευταῖαι προσπάθειαι πολυμετρίας».

Ἀγνοεῖται ἡ πολυμετρία τοῦ κατὰ τὸ τέλος τοῦ δ´ καὶ ἀρχὰς τοῦ ε´ αἰῶνος μ. Χ. ζήσαντος Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου. Περὶ τῶν ἐν τοῖς Ὕμνοις αὐτοῦ μέτρων διέλαβον ὁ Christ καὶ ὁ Παρανίκας ἐν Anth. Gr. Carm. Christian., Proleg. X-XI, καὶ ὁ Wilamowitz ἐν Sitzungsber. d. Preuss. Akad. 1907, σ. 290—291. Ἐγὼ δὲ παραθέμενος τὰ ὑπὸ τοῦ Wilamowitz γεγραμμένα συνεπλήρωσα ταῦτα καὶ ἔγραψα μάλιστα περὶ τῶν ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ τοῦ Συνεσίου ἁπαντώντων μέτρων ἐν Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. 15, 1937, σ. 313 κἑξ.

«Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἔχομεν τὰ ποιήματα τοῦ Μεσομήδους μὲ ἰδιάζοντας ῥυθμικοὺς νόμους.

Εἷς ὕμνος ἀνά τε γᾶν	— — ◡ ◡ ◡ ◡ —
ἀνά τε ναῦς ἁλιπόρους	◡ ◡ ◡ — ◡ ◡ ◡ —
ᾄδεται πολυτρόποις	— ◡ — ◡ ◡ ◡ —
ἓν τέλος ἐν ὀργίοις,	— ◡ ◡ ◡ — ◡ —
ἁ βαθύκερως Ἶσις,	— ◡ ◡ ◡ — — ◡

ἅ τ' ἔαρος, ἅ τε θέρεος — ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑
ἅ τε χείματος ἄγει — ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ —
νεογόνους ἡνίας ⏑ ⏑ ⏑ — — ⏑ —
(εἶδος παιώνων)».

Τὸν ὕμνον τοῦτον, οὗτινος μέρος μόνον δημοσιεύει ὁ κ. Κακριδῆς, ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι» 1906 ἐκ τοῦ Cod. Vatic. Ottobon. 59, φ. 31 κέξ. Μετὰ δὲ τὸν Σπ. Λάμπρον ἐξέδωκαν καὶ ὑπεμνημάτισαν αὐτὸν ὁ *A. Dellatte* (ἐν Musée belge XVII, 1913, σ. 141, κέξ.), ὁ *U. von Wilamowitz Moellendorff* (ἐν Griech. Verskunst, σ. 597 κέξ.), ὁ *Powell* (ἐν Collect. Alexandr. σ. 198), ὁ *K. Horna* (Die Hymnen des Mesomedes ἐν Sitzungsb. d. Ak. d. Wiss. in Wien τόμ. 207, 1 σ. 12 κέξ.), ὁ *W. Peek* (Der Isishymnus von Andros usw. σ. 143 κέξ.), ὁ *G. Baldini* (Gli inni di Mesomede σ. 14-19, Pisa 1932), καὶ ἐγὼ (ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. ΙΔ΄, 1938, σ. 348 κέξ.).

Ἀγνοῶ, πόθεν ἔλαβεν ὁ κ. Κακριδῆς τοὺς στίχους τούτους τοῦ ποιήματος εἰς τὴν Ἶσιν. Ἀλλ' ἂν ἔλαβεν ἐκ τῆς Griech. Verskunst τοῦ Wilamowitz, πάντως ἔπρεπε νὰ ἴδῃ, ὅτι οὗτος, ὡς διώρθωσε τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος *εἴαρος* γράψας *ἔαρος*, οὕτω διώρθωσε καὶ τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος *ἅτε θέρεος* γράψας *ἃ θέρεος* πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου. Ὁ δὲ κ. Κακριδῆς γράφων *ἅ τε θέρεος* καὶ διὰ τῶν μετρικῶν σημείων ἓν μακρὸν καὶ τρία βραχέα δὲν παρατηρεῖ, ὅτι εἶναι τέσσαρα βραχέα, καὶ οὕτω μεταβάλλεται ὁ ποὺς ἀπὸ πεντασήμου εἰς ἑξάσημον.

Ἔτι δὲ γράφει κατὰ διάστασιν «*ἅ τ'*» καὶ δὶς «*ἅ τε*» ἀντὶ τοῦ «*ἅτ'*» καὶ «*ἅτε*».

Σημειωτέον, ὅτι τὸν Ὕμνον εἰς Ἶσιν ὁ Wilamowitz ἀπέδωκεν εἰς τὸν Μεσομήδη, ἐγὼ δ' εἰς Συνέσιον τὸν Κυρηναῖον.

Ἐν σ. 22 τοῦ ἀνατύπου διαλαμβάνει ὁ κ. Κακριδῆς περὶ «τρόπου ἀπαγγελίας ἀρχαίων στίχων» καὶ γράφει:

«Μὲ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπαγγέλλομεν σήμερον οἱ Ἕλληνες τοὺς ἀρχαίους στίχους ἀκολουθοῦντες τὴν νεοελληνικὴν προφοράν, καταστρέφομεν τελείως τὸν ῥυθμόν, μάλιστα εἰς συνθετώτερα κάπως μέτρα... Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν ἀρχαίων στίχων νὰ κάμωμεν χρῆσιν τεχνητῆς ἀπαγγελίας, κατὰ τὴν ὁποίαν νὰ διακρίνωμεν τὰ μακρὰ τῶν βραχέων, ἴσως καὶ νὰ προφέρωμεν τὰς παλαιὰς διφθόγγους πράγματι διφθογγικῶς κλπ.».

Παραλείπων νὰ εἴπω περὶ διφθόγγων, αἵτινες ἐγένοντο μονόφθογ-

γοι ἤδη ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, ποιοῦμαι βραχὺν λόγον περὶ τῆς διφθόγγου ΑΙ. Ἐν τῷ παπύρῳ τῶν Περσῶν τοῦ Τιμοθέου γεγραμμένῳ κατὰ τὸν δ΄ αἰῶνα π. Χ. ἡ βραχεῖα δίφθογγος ΑΙ ἀπαντᾷ ὡς Ε ἐν τῷ 90 στίχῳ «παλεομίσημα» ἀντὶ τοῦ «παλαιομίσημα» καὶ ἐν τῷ 120 στίχῳ «πά[λ]ε[ο]νυμφαιογόνον» (ὁ Wilamowitz «παλεονυμφαγόνον») ἀντὶ τοῦ «παλαιο—». Λοιπὸν ἀπαγγέλλοντες ἐμμέτρως τοὺς Πέρσας τοῦ Τιμοθέου, θὰ προφέρωμεν διφθογγικῶς τὴν δίφθογγον ΑΙ ἐν ταῖς μνημονευθείσαις λέξεσιν, ὡς θέλει ὁ κ. Κακριδῆς;

Περὶ τῆς βραχείας διφθόγγου ΑΙ ἔγραψα ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι «Πολέμωνι» τόμ. Α΄, σ. 54. Ἰδ. καὶ A.Wilhelm καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης ἐν τοῖς «Ἑλληνικοῖς» (Ἑλληνικῷ περιοδικῷ συγγράμματι) τόμ. Δ΄, σ. 22—23, ὅστις παραπέμπτει εἰς τὴν ἐργασίαν μου.

Γ) Σφάλματα ἐν τῷ ἄρθρῳ «ἴαμβος»

«Οἱ κωμικοὶ ἔχουν περισσοτέρας ἀναλύσεις μακρῶν, ἀλόγων καὶ βραχέων (πλὴν τοῦ τελευταίου) *πάντως ἐντὸς τῆς αὐτῆς λέξεως*».

Ἀρκοῦσιν ὀλίγα τινὰ παραδείγματα, ὅπως καταδείξωσι ψευδὲς τὸ δίδαγμα τοῦ κ. Κακριδῆ «*πάντως* ἐντὸς τῆς αὐτῆς λέξεως». Δὲν εἶνε μόνον αἱ λύσεις ἐντὸς τῆς αὐτῆς λέξεως, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ δύο λέξεων καὶ μεταξὺ τριῶν λέξεων. Ἀριστοφ. Ἀχ. 25 «*ἐλθόντες ἀλλήλοισι περὶ πρώτου ξύλου*» (μεταξὺ τῆς ληγούσης τῆς λέξεως «ἀλλήλοισι» καὶ τῆς προθέσεως «περί»). 55 «*ὦ Τριπτόλεμε καὶ Κελεὲ περιόψεσθέ με*»; (ἐντὸς τῆς αὐτῆς λέξεως «Τριπτόλεμε» καὶ μεταξὺ τῶν λέξεων «Κελεὲ» καὶ «περιόψεσθε»). 78 «*τοὺς πλεῖστα δυναμένους φαγεῖν τε καὶ πιεῖν*» (μεταξὺ τῆς ληγούσης τῆς λέξεως «πλεῖστα» καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λέξεως «δυναμένους»). 98 «*ἄγε δὴ σύ, βασιλεὺς ἅττα σ᾽ ἀπέπεμψεν φράσον*» (μεταξὺ τῶν λέξεων «σὺ» καὶ «βασιλεὺς» καὶ τῶν λέξεων «ἅττα» καὶ «σ᾽ ἀπέπεμψεν»). 113 καὶ 114 «*βασιλεὺς ὁ μέγας ἡμῖν ἀποπέμψει χρυσίον*»; καὶ «*ἄλλως ἄρ᾽ ἐξαπατώμεθ᾽ ὑπὸ τῶν πρέσβεων*» (μεταξὺ τῶν λέξεων «ὁ» καὶ «μέγας» καὶ τῆς τελευταίας συλλαβῆς τῆς λέξεως «ἐξαπατώμεθ᾽» καὶ τῆς προθέσεως «ὑπό»). 142 «*καὶ δῆτα φιλαθήναιος ἦν ὑπερφυῶς*» (μεταξὺ τῆς ληγούσης τῆς λέξεως «δῆτα» καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λέξεως «φιλαθήναιος»). 170 «*τοῖς Θρᾳξὶ περὶ μισθοῦ· λέγω δ᾽ ὑμῖν ὅτι*» (μεταξὺ τῆς ληγούσης τῆς λέξεως «Θρᾳξὶ» καὶ τῆς προθέσεως «περί»). Καὶ μεταξὺ τριῶν λέξεων, οἷον Ἀριστοφ. Ἀχ. 22 «*τὸ σχοινίον φεύγουσι τὸ μεμιλτωμένον*» (μεταξὺ

τῆς ληγούσης τῆς λέξεως «φεύγουσι», τοῦ ἄρθρου «τὸ» καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λέξεως «μεμιλτωμένον»). Φερεκράτης τόμ. Α΄, σ. 185 Kock «*πρόσαιρε τὸ κανοῦν, εἰ δὲ βούλει πρόσφερε*» (μεταξὺ τῆς ληγούσης τῆς λέξεως «πρόσαιρε», τοῦ ἄρθρου «τὸ» καὶ τῆς παραληγούσης τῆς λέξεως «κανοῦν»). Εὔπολις τόμ. Α΄, σ. 333 Kock «*πέμπτος δ᾽ ὁ πυρρός, ἕκτος ὁ διεστραμμένος*» (μεταξὺ τῆς ληγούσης τῆς λέξεως «ἕκτος», τοῦ ἄρθρου «ὁ» καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λέξεως «διεστραμμένος»). Μένανδρος Ἐπιτρ. 159 «*οἴμωζε καὶ βάδιζε, σὺ δὲ ταυτί, γύναι*» (μεταξὺ τῆς ληγούσης τῆς λέξεως «βάδιζε» καὶ τῶν λέξεων «σὺ» καὶ «δέ»).

«Τὸ σατυρικὸν δρᾶμα ἀκολουθεῖ τὴν τραγῳδίαν καθόλου (ὡς πρὸς τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον), γράφει ὁ κ. Κακριδῆς.

Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές. Τὸ σατυρικὸν δρᾶμα ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου κεῖται μεταξὺ τῆς τραγῳδίας καὶ τῆς κωμῳδίας. Τοῦτο παρετήρησαν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ *Σεμιτέλος* γράφει ἐν Ἑλλην. μετρ. σ. 420 «Ἐκ τῆς ποικίλης δὲ χρήσεως ἐν τοῖς διαφόροις ποιητικοῖς εἴδεσι προσέλαβε τὸ τρίμετρον διαφοράς τινας περὶ τὸ μετρικὸν σχῆμα καὶ ἤδη οἱ παλαιοὶ διέκρινον τέσσαρας χαρακτῆρας τοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου· τὸν ἰδίως λεγόμενον ἰαμβικόν, τὸν τραγικόν, τὸν κωμικὸν καὶ τὸν σατυρικόν», καὶ ἐν ὑποσημ. 2 παραπέμπτει εἰς Σχολ. Ἡφαιστ. καὶ Mar. Victor., ὅστις λέγει «...superest satyricum, quod inter tragicum et comicum stilum medium est».

Ὁ αὐτὸς Σεμιτέλος γράφει κατωτέρω ἐν Ἑλλην. μετρ. σ. 429: «Τὴν τῆς κωμῳδίας ἄδειαν περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἀναπαίστων κατὰ πάσας τὰς πρώτας χώρας τοῦ τριμέτρου ἔχει καὶ τὸ σατυρικὸν δρᾶμα ἐν τῷ διαλόγῳ τῶν κωμικῶν προσώπων, οἷον τῶν Σατύρων, τοῦ Σειληνοῦ (Σιληνοῦ) καὶ τοῦ Κύκλωπος, ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν τραγικῶν προσώπων τοῦ σατυρικοῦ δράματος ἰσχύουσιν οἱ κανόνες τῆς τραγῳδίας. Καθόλου ὅμως ὁ ἀνάπαιστος ἐν τῷ σατυρικῷ δράματι εἶνε σπανιώτερος ἢ ἐν τῇ κωμῳδίᾳ. Πρβ. Αἰσχ. Προμ. Πυρκ. ἀπόσπ. 218 *λινᾶ δέ, πίσσα κῶμολίνου μακροὶ τόνοι*. Κύκλ. 154 *εἶδες γὰρ αὐτήν; Σ. οὐ μὰ Δί᾽, ἀλλ᾽ ὀσφραίνομαι*. 231 *οὐκ ἦσαν ὄντα θεόν με καὶ θεῶν ἄπο*. 234 *τούς τ᾽ ἄρνας ἐξεφοροῦντο· δήσαντες δὲ σέ*».

Ὅτ᾽ ἔγραφε ταῦτα ὁ Σεμιτέλος, δὲν ἦτο εὑρημένος ὁ πάπυρος ὁ περιέχων σχεδὸν τὸ πρῶτον ἥμισυ μέρος τῶν Ἰχνευτῶν, σατυρικοῦ δράματος τοῦ Σοφοκλέους, ἐν ᾧ πλεῖστα συνεπληρώθησαν ὑπὸ φιλολόγων.

Ὁ 160 στίχος ἔχει ἐν τῷ παπύρῳ οὕτως

εἰ μὴ ἀνανοστήσαντες ἐξιχνεύσε[τε.

Καὶ γράφεται μὲν ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Masqueray καὶ τοῦ Pearson «’νανοστήσαντες» ἀντὶ τοῦ «ἀνανοστήσαντες», ἀλλὰ καλῶς ποιῶν ὁ E. Diehl. (Suppl. Sophocl.) τηρεῖ τὴν γραφὴν τοῦ παπύρου, ἥτις ἔχει ἀνάπαιστον ἐν τῇ δευτέρᾳ χώρᾳ τοῦ ἰαμβείου. Πάντως δὲ πρὸ τῆς ποιήσεως τῶν Ἰχνευτῶν ὁ Αἰσχύλος ἔγραψεν ἐν Προμηθεῖ πυρκαεῖ (ἐν ἔτει 472) ἰαμβικὸν τρίμετρον ἔχον ἀνάπαιστον ἐν τῇ τετάρτῃ χώρᾳ, ὡς μνημονεύει ὁ Σεμιτέλος.

Δὲν εἶνε δὲ κατὰ πάντα ἀκριβὲς καὶ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ *Α. Σκιᾶ* Στοιχ. μετρ. κλπ. σ. 157 : «Τοῦ δὲ σατυρικοῦ δράματος τὸ τρίμετρον κατὰ μὲν τοὺς παλαιοτέρους χρόνους ἦτο αὐστηρόν, ἔπειτα δ’ ἐγένετο ἀνετώτερον, ἀλλ’ οὐχὶ τοσοῦτον ἀτημέλητον, ὡς τὸ τῆς κωμῳδίας».

Ὁ Σεμιτέλος, ὡς εἴδομεν, καταλέγει τρεῖς στίχους τοῦ Κύκλωπος τοῦ Εὐριπίδου, ἐν οἷς ἀπαντᾷ ἀνάπαιστος ἐν τῇ τετάρτῃ χώρᾳ (154) καὶ ἐν τῇ τρίτῃ χώρᾳ (231 καὶ 234). Ἀπαντᾷ δὲ προσέτι ἀνάπαιστος ἐν τῇ τετάρτῃ χώρᾳ καὶ ἐν στ. 232, 344, 558, 566, 581, 587, (ἐν ᾧ ἀπαντᾷ ἅμα ἀνάπαιστος καὶ ἐν τῇ πρώτῃ χώρᾳ κανονικῶς), καὶ ἀνάπαιστος ἐν τῇ δευτέρᾳ χώρᾳ στ. 582 καὶ 647 καὶ δύο ἀνάπαιστοι διαδοχικοὶ ἐν τῇ πρώτῃ χώρᾳ (κανονικῶς) καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐν ῥήσει τοῦ Ὀδυσσέως 590

ἄγε δή, Διονύσου παῖδες, εὐγενῆ τέκνα.

Φέρεται δὲ ἀνάπαιστος ἐν τῇ τετάρτῃ χώρᾳ καὶ ἐν Αὐτολύκῳ τοῦ Εὐριπίδου Ἀπ. 284, 10 N., καὶ ἐν Συλεῖ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ Ἀπ. 691 N.

Ἐκ τῶν εἰρημένων καταφαίνεται, ὅτι δὲν ἔχει ὀρθῶς τὸ γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ, ὅτι τὸ σατυρικὸν δρᾶμα ἀκολουθεῖ τὴν τραγῳδίαν καθόλου.

«Ἰαμβικὸν τρίμετρον καταληκτικόν. Κατὰ στίχον ἐπαναλαμβάνεται εἰς ᾄσματα τοῦ Ἀλκμᾶνος καὶ τῆς Σαπφοῦς, ἀπήντα δὲ καὶ εἰς τὸν Ἀλκαῖον. Ὁ Ἀρχίλοχος τὸ χρησιμοποιεῖ ὡς ἐπῳδὸν μετὰ ἕνα ἀσυνάρτητον στίχον. Μεμονωμένως ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ χορικὰ τῆς τραγῳδίας».

Ὁ Σεμιτέλος γράφει ἐν Ἑλλην. μετρικῇ σ. 443 περὶ αὐτοῦ : «Εὑρίσκεται δὲ ἤδη παρ’ Ἀρχιλόχῳ... Κατὰ στίχον δὲ φαίνεται, ὅτι μετεχειρίσατο αὐτὸ ὁ Ἀλκμάν... Κατὰ στίχον εἶνε καὶ τὸ τοῦ Φαλαίκου ἐν Ἀνθολ. Παλ. 13, 5. Καὶ οἱ Λέσβιοι μελικοὶ ἐποιήσαντο χρῆσιν αὐτοῦ, οἷον ὁ Ἀλκαῖος ἐν ἀποσπ. 102 (64 Diehl) καὶ ἡ Σαπφὼ ἐν ἀποσπ. 103 (29 Diehl), οὗτοι ὅμως κατὰ σύστημα. Τὸ δὲ ὄνομα Ἱππωνάκτειον (Serv. 1818) μαρτυρεῖ περὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ παρ’ Ἱππώνακτι.

Εὑρίσκεται δὲ καὶ ἐν τῇ τραγωδίᾳ, οἷον ἐν Σοφ. Ἠλ. 1276 κἑ. . . . . . . καὶ ἐν τῇ κωμῳδίᾳ, οἷον Ἀριστοφ. Βατρ. 398 κἑ. 404 κἑ. 409 κἑ.

Ἴακχε πολυτίμητε, μέλος ἑορ-τῆς».

Ὁ κ. Κακριδῆς λέγει, ὅτι *ἀπήντα* καὶ εἰς τὸν Ἀλκαῖον. Ἀλλ' *ἀπαντᾷ* παρ' αὐτῷ (Ἀπ. 64 Diehl). Φαίνεται, ὅτι ἤθελε νὰ γράψῃ «ἀπήντα καὶ παρ' Ἱππώνακτι», εἰ καὶ οὐδὲν Ἀπόσπασμα τοῦ ποιητοῦ τούτου ἔχομεν, ἀλλὰ περὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ παρ' αὐτῷ μαρτυρεῖ τὸ ὄνομα Ἱππωνάκτειον, ὡς ὀρθῶς γράφει ὁ Σεμιτέλος. Παραλείπεται ὁ Φάλαικος καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, ὡς ἔχει ὁ Σεμιτέλος. Τὸ δὲ παρὰ Σοφοκλεῖ Ἠλ. 1276 κἑξ. δὲν εἶνε χορικὸν μέλος (ὡς γράφει ὁ κ. Κακριδῆς, ὅτι «ἀπαντᾷ καὶ εἰς χορικὰ τῆς τραγῳδίας»), ἀλλ' ἀμοιβαῖα τῆς Ἠλέκτρας καὶ τοῦ Ὀρέστου, τουτέστιν ἀπὸ σκηνῆς μέλη ὑποκριτῶν. Θαυμάσατε ἀκριβολογίαν καὶ γνώσεις τοῦ κ. Κακριδῆ.

«Ἰαμβικὸν δίμετρον καταληκτικόν... Κατὰ στίχον συντεθειμένον τὸ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀνακρέων, τὸν ὁποῖον μιμοῦνται ὕστερον οἱ ποιηταὶ τῶν Ἀνακρεοντείων καὶ ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός», λέγει ὁ κ. Κακριδῆς.

Τὸ μέτρον τοῦτο ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Βυζαντιακῶν μετρικῶν *ἡμίαμβον*. Γράφει δὲ περὶ αὐτοῦ ὁ *Σεμιτέλος* ἐν Ἑλλ. μετρ. σ. 446 : «Ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἡμιάμβων ὡς παράδειγμα ἐχρησίμευον τὰ ἡμίαμβα τοῦ Ἀνακρέοντος, οἷα τὰ ἔμπροσθεν μνημονευθέντα, ἅτινα διέσωσεν ὁ Ἡφαιστίων. Ἐν τοῖς Ἀλεξανδρεωτικοῖς δὲ χρόνοις ἔγραψεν ἡμίαμβα ὁ Καλλίμαχος. Πρβ. Ἀνθολ. Παλατ. XIII, 7 (ἐπίγραμμα ἐξ ἡμιάμβων) καὶ XIII, 25 (ἐπίγραμμα ἐκ δύο ἡμιάμβων καὶ Ἀρχιλοχείου στίχου κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν ἐφεξῆς ἅπαξ ἔτι ἐπαναλαμβανομένου). Καὶ ἄλλα δὲ ποιήματα ἐξ ἡμιάμβων ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ ἀνήκουσιν εἰς τοὺς χρόνους τούτους». Περὶ τῶν ἐξ ἡμιάμβων συγκειμένων Ἀνακρεοντείων διαλαμβάνει ὁ Σεμιτέλος αὐτόθι σ. 445, φέρων ὡς παράδειγμα τὸ Ἀνακρεόντειον «Θέλω λέγειν Ἀτρείδας, κλπ.».

Ὁ κ. Κακριδῆς μνημονεύει μὲν τὰ Ἀνακρεόντεια καὶ Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, παραλείπει δὲ τὸν Καλλίμαχον. Καλὸν δέ μοι φαίνεται νὰ προστεθῇ, ὅτι ἀπαντᾷ τὸ μέτρον τοῦτο καὶ ἐν ἐπιγράμματι παρὰ Kaibel Ep. Gr. 1127 μετὰ ἀναπαίστου τοῦ πρώτου ποδὸς τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου στίχου. Ἐν τῇ τοῦ *Α. Σκιᾶ* Στοιχ. μετρ. σ. 169. ὑποσημ. α' ἀναγινώσκομεν : «Ὁ Rossbach ἐν σελ. 233 ὑποσημ., ὑποπτεύει, ὅτι τὸ ἀπόσπ. 91 τοῦ Ἀνακρέοντος

διὰ δηῦτε Καρικουργέος
ὀχάνοιο χεῖρα τιθέμενοι,

σύγκειται ἐξ ἀκαταλήκτων διμέτρων μετ᾽ ἀναπαίστου ἐν τῇ ἀρχῇ· ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἀβέβαιον, διότι δὲν σῴζονται ἄλλοι τοιοῦτοι στίχοι». Ἀλλ᾽ ἀγνοεῖται τὸ παρὰ Kaibel ἐπίγραμμα, καὶ ὅτι ὁ *Diehl* ἐν Anth. Cyr. περιέλαβε τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο τοῦ Ἀνακρέοντος ἐν τοῖς ἰάμβοις αὐτοῦ.

Τέλος νομίζω, ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθῇ καὶ τὸ ἑξῆς. Ὁ κ. Ἰω. Κακριδῆς ἰσχυρίζεται, ὅτι εἶναι εἰδικὸς περὶ τὴν μετρικήν. Ἀλλὰ διορθώσεις αὐτοῦ γενόμεναι εἰς τὸν Πίνδαρον ἠλέχθησαν ὑπὸ τοῦ Turyn, ὅτι δὲν εἶναι εὔστοχοι ἅτε βλάπτουσαι τὸ μέτρον.

Δ) Ὀλίγα τινὰ ἄλλα σφάλματα καὶ ἄγνοιαι

Παραλείπων τὰ σφάλματα τὰ γινόμενα ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω. Κακριδῆ κατὰ τὰς ἐξετάσεις, οἷον «ὁ δόρπος» ἀντὶ τοῦ «τὸ δόρπον», «οἱ τριάκοντα τύραννοι» ἀντὶ τοῦ συνήθους ἁπλῶς «οἱ τριάκοντα», κλπ., καταλέγω μόνον δύο ἐξ ἄλλων ἔργων αὐτοῦ καὶ μίαν ἀσύγγνωστον ἄγνοιαν ἐργασίας τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου ἡμῶν Κωνστ. Κ. Κόντου.

Ἐν «Περικλέους ἐπιταφίῳ» (β΄ ἐκδ. 1940) ὑπομνηματίζων τὸ «*(ἀδεῶς) τινα ὠφελοῦμεν*» τοῦ Ἐπιταφίου (40,5) γράφει:

«Τοὺς Ἡρακλεῖδες, τὶς μητέρες τῶν ἑπτὰ βασιλιάδων, ποὺ σκοτώθηκαν μπροστὰ στὴ Φήβα, τοὺς Ἴωνες, ὅταν ἐπανεστάτησαν κτλ.».

Ἀλλ᾽ ἡ παράδοσις λέγει ὅτι δὲν ἐφονεύθησαν πάντες οἱ στρατεύσαντες ἐπὶ Θήβας· ἐσώθη ὁ Ἄδραστος (Πρβ. Εὐριπ. Ἱκέτ.), ὁ δὲ Ἀμφιάραος κατεπόθη ὑπὸ τῆς γῆς αὐτῷ ἅρματι, ἐν δὲ τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ τοῦτο ἐγένετο ὑπῆρχεν ἱερόν, τὸ Ἀμφιάρειον, ὅπερ ἀνέσκαψεν ὁ Β. Λεονάρδος.

Ἀμνηστεία γράφει ὁ κ. Κακριδῆς ἐν Περικλέους Ἐπιταφίῳ (β΄ ἐκδ. 1940), σ. 30, ἀγνοῶν προφανῶς, ὅσα ἔγραψεν ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος ἡμῶν Κ. Σ. Κόντος ἐν Γλωσσ. Παρατ. σ. 127—129, ὅτι δὲν παράγεται παρὰ τὸ *ἀμνηστεύω*, ὅπερ ἐγένετο ὑπὸ τῶν νέων Ἑλλήνων, ἀλλὰ παρὰ τὸ ἐπίθετον *ἄμνηστος*, ὡς παρὰ *ἄπληστος* τὸ *ἀπληστία*, παρὰ τὸ *ἄχρηστος* τὸ *ἀχρηστία* κλπ. Τὸ δὲ ὀρθὸν δύναται ὁ κ. Κακριδῆς νὰ ἴδῃ καὶ ἐν τῷ Ἐγκυκλοπ. Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη καὶ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ.

Ἐν δὲ τοῖς ἔπειτα θὰ ἴδωμεν καὶ ἄλλην ἄγνοιαν ἐργασίας τοῦ Κόντου.

Ὁ κ. Κακριδῆς ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ πρὸς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν περὶ τοῦ ὑποψηφίου εἰς τὴν ἐπικουρικὴν ἕδραν τῆς τακτικῆς ἕδρας τῆς γλωσσολογίας κ. Ν. Π. Ἀνδριώτου ἐπῄνεσε τὴν ἐργασίαν τοῦ ὑποψηφίου «Die wechselnde Stellung von Kompositionsgliedern im Spät-Mittel und Neugriechischen», τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Glotta 27, 1938, σ. 92-134.

«Ἡ σπουδαιότης τῆς ἐργασίας», ἔγραψεν ὁ κ. Κακριδῆς, «καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐδημοσιεύθη εἰς ξένον περιοδικὸν περιωπῆς, τὴν Glotta, παρὰ τὴν ἔκτασιν αὐτῆς. Πρβλ. καὶ τὴν ἐπαινετικὴν κρίσιν τοῦ DOELGER».

Ὁ κ. Ν. Ἀνδριώτης ἠγνόησεν ἢ ἀπηξίωσε νὰ μνημονεύσῃ, ὅτι πολὺ πρότερον ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος ἡμῶν Κωνστ. Σ. Κόντος ἔγραψε περὶ συνθέτων λέξεων ἐν τῇ καθόλου Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐκφερομένων κατὰ διττὸν τρόπον ἕνεκα τῆς διαφόρου θέσεως τῶν καλουμένων συστατικῶν μερῶν, οἷον *ἐχεπάμων — παμοῦχος, κεφαλόπονος — πονοκέφαλος,* κλπ. Τὰ τοῦ Κόντου ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι «Ἀθηναίῳ» τόμ. 6, 1877, τουτέστι κατὰ ἔτη πεντήκοντα καὶ ἓν πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Ν. Ἀνδριώτου.

Καὶ ὁ μὲν κ. Ν. Ἀνδριώτης ἀγνοήσας προτέραν ὁμοίαν ἐργασίαν Ἕλληνος φιλολόγου εἶνε βεβαίως ἀξιοκατάκριτος, ἀλλὰ πόσῳ μᾶλλον εἶνε ἄξιος μομφῆς κριτὴς τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν;

Ἡ Φιλοσοφικὴ ὅμως Σχολὴ πεισθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐκθέσεώς μου, ἣν προσυπέγραψε καὶ ὁ συνάδελφος κ. Α. Χατζῆς, ἀπέρριψε τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ κ. Ν. Ἀνδριώτου.

Ἐλέχθη ὑπό τινος τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ κ. Κακριδῆ ὅτι οὗτος γράφει γνησίαν δημοτικὴν γλῶσσαν. Καὶ ἐρωτῶ, ἂν εἶνε γνήσια δημοτικὰ τὰ ὀλίγα ἐν τοῖς ἑξῆς καταλεγόμενα ἐκ τῶν παμπόλλων, ἅτινα μεταχειρίζεται ὁ κ. Κακριδῆς, οἷον ἐπανεστάτησαν, συγκεκριμένος, ὑπαινιγμός, εὐψυχία, ἐπιβολή, ἐξαίρω, ὁμόρρυθμα, ὁμόηχα καὶ ἰσοσύλλαβα μέλη, ὁ πόλεμος αὐτὸς τῆς θεωρητικῆς σοφίας, δεσπόζω καὶ δεσπότης=ἄρχων, κύριαρχος (ἐν ᾧ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα δεσπότην λέγει τὸν ἀρχιερέα), διασπῶ, ἀποσυνθετική, τὰ ἀντίμαχα μέλη, τὰ μουσικὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου, πρὸ παντός, συνέπεια (ἐν τῇ κακῇ χρήσει τῆς λέξεως=ἀκολουθία), φυγόκεντρος καὶ κεντρόμολος, τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τῆς ἀρετῆς τονίζεται...ὅτι, αἴσθημα, φιλύποπτος, προηγούμενα κεφάλαια, διαρθρώνεται, δημιούργημα τῆς πολιτείας, λογογράφος, προσφυγή, εἶναι ἀκριβῶς ἡ διμέλεια, ἐκπρόσωπος, λογικὴ δικαιολογία τοῦ ἰσχυρισμοῦ, πιστοποιῶ,

ἀκυρολεξία, κυριολεξία, ἡ παραδοξία τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ μετριάζεται, φθαρτὰ λείψανα, τοῦ φθαρτοῦ ἡ ἔννοια, ἐκφράζω, ἐκφραστικός, παρωχημένος (ἄνευ ὑπογεγραμμένου ἡ συλλαβὴ «ρω») τῆς ὁριστικῆς, ὀξύμωρος, ὁ δεύτερος αὐτὸς ὁρισμὸς τῆς εὐτυχίας συμπληρώνει, ὁλοκληρώνεται ἡ εὐδαιμονία τῶν πολεμιστῶν, εὐπρεπέστατος, ὁ ὁρισμὸς τῆς εὐτυχίας ἀνῆκε, ἀντλῶ, αὐτάρκεια, μειονεξία, ἐντελῶς ἀπροσδόκητα, ἡ ἐναλλαγὴ ἀπὸ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ μέλη, ἀντιδιαστέλλεται, κλπ. κλπ.

Ὁ κ. Κακριδῆς ποιεῖται χρῆσιν καὶ τῆς δῆθεν δημοτικῆς γλώσσης καὶ τῆς καθαρευούσης, ὅταν ἀμείβηται (τὰ ἄρθρα τῆς Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείας ἰαμβέλεγος, ἴαμβος, κωμῳδία καὶ μετρικὴ εἶνε γεγραμμένα ἐν τῇ καθαρευούσῃ γλώσσῃ) καὶ αὐτὴ ἡ ἀπολογία αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ πειθαρχικοῦ συμβουλίου ἐλέχθη ἐν τῇ καθαρευούσῃ γλώσσῃ.

Λοιπὸν ποῦ εἶνε ὁ δημοτικισμὸς τοῦ κ. Κακριδῆ;

Τὸ δὲ σύστημα τῆς γραφῆς ἄνευ πνευμάτων καὶ μόνον μετὰ ὀξέος τόνου, οὐχὶ δὲ καὶ μετὰ βαρέος καὶ περισπωμένου, δὲν εἶνε ἴδιον. Πρὸ αὐτοῦ ἐχρησιμοποίησαν τοῦτο πολλοὶ ἄλλοι. Ἆρά γε κατὰ τί καινοτομεῖ ὁ κ. Κακριδῆς;

Πάντως ἡ μόνον ὀξυτονία, ἣν μεταχειρίζεται ὁ κ. Κακριδῆς, προέρχεται ἐξ ἀγνοίας αὐτοῦ, ποῦ νὰ θέσῃ ὀξεῖαν, καὶ ποῦ περισπωμένην. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶνε, ὅτι ἐν τῷ «Περικλέους ἐπιταφίῳ» τοῦ 1937 ἔτους γράφει ὀρθῶς μὲν σ. 36 «πολῖτες», ὡς καὶ ἐν τῷ «Περικλέους ἐπιταφίῳ» τοῦ 1940 ἔτους, σ. 36, οὐχὶ ὀρθῶς δὲ «Μεγαρίτες» σ. 42, ὡς καὶ ἐν τῷ «Περικλέους ἐπιταφίῳ» τοῦ 1940 ἔτους, σ. 43.

Πάντα τὰ παραθετικὰ ἐπίθετα (καὶ τὰ εἰς «—ώτερος, —ώτατος») γράφει μόνον κατὰ ἕνα τρόπον εἰς «—ότερος, —ότατος». Ἐν τῷ ἄρθρῳ «κωμῳδία» γράφει «τὸ ὠφελιμότερον». Καὶ τοῦτο μέν, εἰ καὶ εἶνε κατὰ τὴν καινοτομίαν τοῦ κ. Κακριδῆ, δύναται νὰ νομισθῇ τυπογραφικὸν σφάλμα. Ἀλλὰ πάντως καὶ ἡ καινοτομία αὕτη ἐγένετο ἐξ ἀγνοίας αὐτοῦ, πῶς νὰ γράψῃ π.χ. «ἀκυρότερος, ἀκυρότατος» ἢ «ἀκυρώτερος, ἀκυρώτατος» κατὰ τὰ «κυριώτερος, κυριώτατος», «πολυτιμότερος, πολυτιμότατος» ἢ «πολυτιμώτερος, πολυτιμώτατος» κατὰ τὰ «τιμιώτερος, τιμιώτατος», κλπ.

Ὁ κ. Κακριδῆς ἐν τῇ ἀπολογίᾳ αὐτοῦ («Ἡ δίκη τῶν τόνων» σ. 261) εἶπεν: «Εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς ὑπέστην ἐπιθέσεις, ὅπως κάθε ἄνθρωπος. Αὐτὴ αὕτη τῆς Σχολῆς (ἐνν. τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν) ἡ πλειοψηφία μὲ ἐπολέμησε πάντοτε καὶ ἐζήτησε μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπιστημονικήν μου σταδιοδρομίαν».

Ταῦτα εἶνε ψεύδη ἀναίσχυντα. Πότε ἄλλοτε ἡ Φιλοσοφικὴ σχολὴ ἐπολέμησε κατὰ τοῦ κ. Κακριδῆ, εἰ μὴ μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν ὑποψηφιότητα αὐτοῦ ὡς τακτικοῦ καθηγητοῦ κατὰ τὸν γνωστὸν νόμον τοῦ Ἰω. Μεταξᾶ, νὰ ἐκλεχθῇ τακτικὸς καθηγητὴς ἀπὸ ἐκτάκτου, ὡς ἦτο ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης, μόνον διὰ τοῦ ἑνὸς τρίτου τῶν ψήφων τῶν καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν; Ὁ κ. Κακριδῆς λέγει «π ά ν τ ο τ ε».

Τοὐναντίον κατὰ τὸν διαγωνισμὸν πρὸς ἀποστολὴν τοῦ κ. Κακριδῆ εἰς Γερμανίαν ὡς ὑποτρόφου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐν ἔτει 1926, ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ ὥρισεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν καθηγητῶν κ. Βορέα, κ. Σκάσση καὶ ἐμοῦ πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ διαγωνισμοῦ, εἰς ὃν μόνος οὗτος προσῆλθεν (ὁ κ. Γ. Μέγας δὲν ἦτο ὑπόχρεως νὰ διαγωνισθῇ). Ἡ ἐπιτροπὴ εὐμενῶς κρίνασα, εἰ καὶ ἡ γραπτὴ αὐτοῦ δοκιμασία ἐν τοῖς Λατινικοῖς ἦτο αὐτὸ τοῦτο αἰσχρά, ὡς εἶπον πρὸς τὴν Σχολὴν ἐν συνεδρίᾳ αὐτῆς, συνέστησε τὴν ἀποστολὴν τοῦ κ. Κακριδῆ ὡς ὑποτρόφου πρὸς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν.

Ἐν ἔτει 1931 ὁ κ. Κακριδῆς ἔγραψε μετὰ τοῦ κ. Λ. Πολίτου καὶ τοῦ κ. Θ. Παπακωνσταντίνου τὸ ἄρθρον «Μετρικὴ» ἐν τῇ Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, ὅπερ ἐξεδόθη καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει. Τοῦτο δὲ ἀπεστάλη καὶ πρὸς ἐμὲ μετὰ τῆς ἀναθέσεως «Ε ἰ ς τ ὸ ν κ α θ η γ. κ. Ἐ μ μ. Π ε ζ ό π ο υ λ ο ν μ ὲ τ ι μ ὴ ν» φερούσης τὴν μονογραφίαν τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ τοῦ κ. Πολίτου, γεγραμμένης δὲ ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ. Ἐν ἔτει ἄρα 1931 ἐγὼ διεκείμην εὐνοϊκῶς πρὸς τοῦτον.

Ἐπειδὴ δ᾿ ἐγένετο λόγος περὶ Λατινικῶν, ἔχω νὰ εἴπω προσέτι καὶ τοῦτο. Ὁ κ. Ἰω. Θ. Κακριδῆς ὑπέβαλεν εἰς τὸν διαγωνισμὸν τῶν Λατινικῶν γραμματικῶν τοῦ 1940 ἔτους τὴν Λατινικὴν γραμματικὴν τοῦ πατρὸς Θ. Κακριδῆ ἐπεξειργασμένην ὑφ᾿ αὐτοῦ. Ἀλλ᾿ ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν μελῶν τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, τοῦ κ. Ἀτσαβὲ καὶ ἐμοῦ ἐνέκρινε πρώτην τὴν Γραμματικὴν τοῦ κ. Ἑρρ. Σκάσση, ἥτις καὶ ἔτυχε τοῦ πρώτου ἐπάθλου τῶν 100.000 δραχμῶν, καὶ ἐτυπώθη μόνη αὐτή. Ἔπειτα δ᾿ ἔτυχε τοῦ δευτέρου ἐπάθλου τῶν 50.000 δραχμῶν ἡ Γραμματικὴ τοῦ κ. Ἀχ. Τζαρτζάνου, τὸ δὲ τρίτον ἔπαθλον τῶν 25.000 δραχμῶν ἀπενεμήθη εἰς τὴν Γραμματικὴν τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ τὴν τοῦ κ. Σ. Κόκκαλη (τουτέστιν ἔλαβεν ἑκάτερος τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ τούτου).

Ὁ κ. Σ. Κουγέας εἶπεν ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς εἶνε συνεργάτης τῶν

Γερμανικῶν περιοδικῶν συγγραμμάτων Deutsche Literaturzeitung καὶ Gnomon **μόνος** ἐκ τῶν Ἑλλήνων.

Ἀλλὰ καὶ εἰς ἀμφότερα τὰ περιοδικὰ ταῦτα συγγράμματα ἔγραψαν, πολλάκις, κρίναντες ἐργασίας ξένων ἐπιστημόνων καὶ ὁ μακαρίτης Ἰω. Συκουτρῆς καὶ ὁ συνάδελφος κ. Σ. Μαρινᾶτος, εἰς δὲ τὸ Gnomon καὶ ἄλλοι συνάδελφοι καὶ ἐγώ.

Ὁ κ. Γρηγ. Ξενόπουλος (1), ὑπερμαχῶν τοῦ κ. Κακριδῆ, ἔγραψεν, ὅτι ἐγὼ εἶμαι κατ᾽ αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἐλαύνομαι ὑπὸ φθόνου. Ἀλλὰ διατί νὰ φθονῶ; Μήπως ὁ κ. Κακριδῆς εἶνε γνωστότερος ἐμοῦ ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ;

Δύναμαι νὰ δείξω πλεῖστα περιοδικὰ συγγράμματα (τούτων ὀλίγα μόνον εἶνε Ἑλληνικά), ἐν οἷς μνημονεύονται ἢ κρίνονται ἐργασίαι μου ἢ γίνονται παραπομπαὶ εἰς αὐτάς, καὶ μάλιστα ὑπὸ ξένων ἐπιστημόνων. Ταῦτα δὲ εἶνε (ἐκτὸς τῶν εἰδικῶς βιβλιογραφικῶν), καθ᾽ ὅσον γινώσκω, τὰ ἑξῆς: 1) Ἀθηνᾶ, 2) Ἀρχαιολογικὴ ἐφημερίς, 3) Ἀρχαιολογικὸν δελτίον, 4) Βυζαντ. Χρονικὰ (Πετρουπόλεως), 5) Byzantion, 6) Byz. — neugriech. Jahrbuecher, 7) Byzantinische Zeitschrift (συχνότατα), 8) Ἐκκλησία, 9) Ἑλληνικά, 10) Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν, 11) Glotta, 12) Gnomon, 13) Götting. Gelehrten Anzeigen, 14) Hellas, 15) Hermes, 16) Historia, 17) Internat. Wochenschrift fuer Wissenschaft, Kunst und Technik, 18) Philologische Wochenschrift, 19) Πολέμων, 20) Revue des ét. Grecques, 21) Revue de philologie, 22) Revue du monde ancien, 23) Studi bizantini e neoellenici, 24) Supplementum epigraphicum, 25) Wochenschrift f. klass. Philologie, 26) Zeitschrift f. Ortsnamenforscforschung.

---

(1) *[Σημείωσις τυπογρ. δοκιμίων]*: Ὁ κ. Γρηγ. Ξενόπουλος ἀνανήψας, ὡς φαίνεται, ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Διαπλάσει τῶν παίδων» τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1943 ἄρθρον, ἐν ᾧ πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει: Ὅτι δὲν δύναταί τις νὰ γράφῃ τὴν γλῶσσαν, ὅπως τοῦ καπνίζει.. Ἡ γλῶσσα εἶνε ἐθνικὸς θεσμός. Ἡ κατάργησις π. χ. τῶν πνευμάτων καὶ τῶν τόνων, ἡ ἄτονος καὶ ἀπνευμάτιστος γραφή, ἣν μεταχειρίζονται σήμερον ὁ κ. Κακριδῆς καὶ ἄλλοι τινὲς δημοτικισταὶ συγγραφεῖς, δύναται σὺν τῷ χρόνῳ νὰ τύχῃ καὶ γενικῆς παραδοχῆς... ἀλλὰ καὶ τὴν γραφὴν αὐτήν, ἂν καὶ δύναται νὰ ἐπικρατήσῃ ἡμέραν τινά, εἶνε πολὺ πρόωρον νὰ μεταχειριζώμεθα ἀπὸ τοῦδε... Πᾶσαι αἱ γλῶσσαι τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου διατηροῦσι τὴν παλαιὰν αὐτῶν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν, ὥς τι ἱερόν... Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχομεν καὶ ἕνα λόγον ἐπὶ πλέον νὰ τηρῶμεν αὐτήν, διότι ἡ νέα ἡμῶν γλῶσσα εἶνε θυγάτηρ (οὐχί, κ. Ξενόπουλε, θυγάτηρ) τῆς γλώσσης τῶν θεῶν... Ἡ ἱστορικὴ ἡμῶν ὀρθογραφία θὰ διατηρηθῇ, νὰ εἶσθε βέβαιοι, εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα... Ἡ φωνητικὴ γραφὴ γλώσσης γραφομένης ἀπὸ τεσσάρων χιλιάδων ἐτῶν εἶνε φαντασιοπληξία κλπ.

Ταῦτα ἔγραψεν ὁ κ. Ξενόπουλος ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Φαίδων, ἀλλ᾽ ἐπέτρεψεν εἰς τὸ περιοδικὸν σύγγραμμα, ὅπερ ἐπιγράφεται «Νέοι δρόμοι» νὰ ἀναδημοσιεύσῃ τὸ ἄρθρον (ἴδ. Νέοι δρ. Δεκεμβρίου 1943, σ. 1-2).

Δόξα τῷ Θεῷ. Ὁ κ. Γρηγ. Ξενόπουλος ἐφαρμόζει τὸ Σολώνειον «γηράσκω δ᾽ αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος».

Ὁ ἀείμνηστος καθηγητής μου Γεώργ. Ν. Χατζιδάκις ἐν «Ἀκαδημεικοῖς Ἀναγνώσμασι» τόμ. Β', 1931 παραπέμπει εἰς ἐργασίας μου σ. 374, 397, 408, 412, 416, 426, 429, 432, ἢ δὲν παραπέμπει μέν, ἀλλὰ παραλαμβάνει ἐξ ἐργασιῶν μου, ὡς σ. 342 καὶ 378.

Ἀπὸ ἐτῶν δ' ἐκλήθην συνεργάτης τῆς νέας ἐκδόσεως τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Passow ὑπὸ W. Crönert.

Ὑπ' ἐμοῦ ἐδιδάχθησαν μέχρι τοῦδε οἱ ἑξῆς συγγραφεῖς:

Α'. *Ποιηταί.* Ὅμηρος, ποιηταὶ ἐπιγραμμάτων, λυρικοὶ ποιηταί, τουτέστιν ἐλεγειοποιοί, ἰαμβοποιοί, μελικοὶ ποιηταὶ (μονῳδίας) Σαπφώ, Ἀλκαῖος, Ἀνακρέων, Κόριννα, μελικοὶ ποιηταὶ (χορικοὶ) Πίνδαρος, Βακχυλίδης, δραματικοὶ ποιηταὶ (τραγικοὶ) Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης, δραματικοὶ ποιηταὶ (σατυρικὸν δρᾶμα) Εὐριπίδου Κύκλωψ, Σοφοκλέους Ἰχνευταί, δραματικοὶ ποιηταὶ (κωμικοὶ) Ἀριστοφάνης (Ἀχαρνῆς, Ἱππῆς, Νεφέλαι, Σφῆκες, Βάτραχοι, Πλοῦτος), Ἀποσπάσματα κατ' ἐκλογὴν ποιητῶν τῆς ἀρχαίας, τῆς μέσης καὶ τῆς νέας Ἀττικῆς κωμῳδίας, Μένανδρος (Ἐπιτρέποντες), βουκολικοὶ ποιηταὶ Θεόκριτος, Βίων, Μόσχος, ἔτι δὲ καὶ μιμίαμβοι τοῦ Ἡρώνδου.

Β'. *Πεζογράφοι.* Θουκυδίδης, Ἀττικοὶ ῥήτορες, Πλάτων.

Ἐδίδαξα ἀείποτε προτάττων τῆς ἑρμηνείας εἰσαγωγὴν εἰς τὸ εἶδος τοῦ λόγου, εἰς ὃ ἀνήκει ὁ συγγραφεύς, εἰσαγωγὴν εἰς τὸν συγγραφέα (καὶ τὸν βίον αὐτοῦ κατὰ τὰς πηγὰς) καὶ τὸ ἑρμηνευόμενον ἔργον. Ὁ δὲ συνάδελφος κ. Δ. Ζακυθηνὸς δύναται νὰ βεβαιώσῃ, ποία τις εἶνε ἡ διδασκαλία μου, ἐπειδὴ ἐφοίτα ἔτι, ὅτ' ἐγὼ ἐδίδασκον.

Ἤσκησα τοὺς φοιτητὰς εἰς τὸ ἑλληνιστὶ γράφειν, καὶ ἐδίδαξα ἐκ τῶν βοηθητικῶν μαθημάτων κριτικὴν καὶ ἑρμηνευτικὴν καὶ μετρικήν.

Ἡ διδασκαλία μου γίνεται, ὡς καὶ ὑπὸ τῆς ὁλότητος σχεδὸν τῶν ἄλλων συναδέλφων, ἐν τῇ καθαρευούσῃ γλώσσῃ. Ἂν δὲ τοῦτο εἶνε ἐλάττωμα, δύνανται νὰ εἴπωσιν ἄλλοι, οὐχὶ δέ τινες αὐτοσχέδιοι κριταὶ καθηγηταὶ ἄλλων σχολῶν τοῦ Πανεπιστημίου.

Αἱ δὲ ἐπιστημονικαί μου ἐργασίαι δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν, ἀλλ' ἐπεκτείνονται καὶ εἰς τὴν Βυζαντιακὴν καὶ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μου Κ. Σ. Κόντου (ἴδε ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἄγνοιαν τοῦ κ. Ἰω. Κακριδῆ ἐργασίας τοῦ Κόντου). Ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ μνημονεύσω, ὅτι ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift τόμ. ΛΑ' ἀναγράφονται ἐννέα ἐργασίαι μου, τοῦ δὲ εἰδικοῦ βυζαντιολόγου καθηγητοῦ κ. Ν. Α. Βέη (Bees) δύο.

Πολλαὶ δὲ εἶνε αἱ ἀνακοινώσεις καὶ διαλέξεις μου αἱ γινόμεναι πρὸς τὴν Ἑταιρείαν Βυζαντινῶν σπουδῶν. Ἡ δὲ διάλεξίς μου, καθ' ἣν ἀνελύθη τὸ «Φαλάκρας ἐγκώμιον» τοῦ Συνεσίου, ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ γράψωσι περίληψιν μὲν ὁ κ. Λανίτης εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἐλεύθερον Βῆμα», χρονογράφημα δὲ ὁ μακαρίτης Νιρβάνας εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἑστίαν», σατιρικοὺς δὲ στίχους ὁ Πὼλ Νὼρ (Νικολαΐδης) εἰς τὴν ἐφημερίδα «Βραδυνήν».

Διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας μετ' ἄλλων ὅπως καθορίσω τὴν διδακτέαν ὕλην τῶν μαθημάτων τῶν γυμνασίων, ὑπέβαλον, ὑπουργοῦντος τοῦ κ. Γ. Παπανδρέου, τὴν ἔκθεσίν μου, ἐν ᾗ συνηγόρησα ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας τῆς Γραμματολογίας ἐκτενέ-

στερον μὲν τῆς ἀρχαίας, ἐπιτομώτερον δὲ τῆς Βυζαντιακῆς καὶ τῆς νέας Ἑλληνικῆς περιόδου. Κατὰ δὲ τὰς ὁδηγίας μου συνεγράφη ἡ ἐγκριθεῖσα Γραμματολογία τοῦ μακαρίτου Γ. Γαρδίκα. Ἀλλὰ τοῦτο, ὡς φαίνεται, ἐλησμόνησεν ὁ κ. Γ. Παπανδρέου λέγων ὑπὲρ τοῦ κ. Ἰω. Κακριδῆ πρὸς τὸ πειθαρχικὸν συμβούλιον.

Αἱ δὲ συχναὶ ἄλλαι διαλέξεις μου αἱ γινόμεναι μάλιστα ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου «Παρνασσοῦ» (οὗτινος εἶμαι ἀντιπρόεδρος) ἀναφέρονται εἰς ποικίλα θέματα εἰλημμένα ἐκ τῆς καθόλου Ἑλληνικῆς φιλολογίας, τῆς μουσικῆς, τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης (οἷον περὶ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου) κλπ.

Πᾶσαι δὲ αἱ ἀνακοινώσεις καὶ διαλέξεις μου γίνονται ἐν τῇ καθαρευούσῃ γλώσσῃ, καὶ κατανοοῦμαι ὑπὸ πάντων τῶν ἀκροατῶν μου.

Ε΄) Ἡ γνώμη τοῦ κ. Ν. Α. Βέη (Bees) περὶ τῶν τόνων

Ὁ κ. Ν. Α. Βέης (Bees) εἶπε κατὰ τὴν δίκην τοῦ κ. Κακριδῆ ὅτι «οἱ δὲ τόνοι εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους χάριν τῶν βαρβάρων. Παράβαλε ὅσα περὶ τῶν τόνων ἔγραψεν ἐπ᾽ ἐσχάτων ὁ σεβαστὸς συνάδελφος κ. Δ. Μπαλᾶνος ἐν Νέᾳ Ἑστίᾳ 1942, 10 (1), τὰ ὁποῖα καὶ συνυπογράφω βεβαιῶν ὡς παλαιογράφος, ὅτι τὰ παλαιότερα καὶ ἀρχαιότερα χειρόγραφα Ἑλλήνων συγγραφέων εἶνε ἄτονα καὶ ἀπνευμάτιστα».

Τί γράφει ὁ κ. Δ. Μπαλᾶνος εἶνε ἀδιάφορον, ἐπειδὴ οὗτος δὲν εἶνε φιλόλογος, ἀλλὰ θεολόγος, κακῶς δὲ ποιῶν ἀναμειγνύεται εἰς φιλολογικὰ ζητήματα, ἅτινα ἀγνοεῖ.

Ὁ κ. Δ. Μπαλᾶνος εἶνε καθηγητὴς τῆς Πατρολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἔργον δὲ τοῦ περὶ τὴν πατρολογίαν διατρίβοντος δὲν εἶνε μόνον ἡ ἐπανάληψις τῶν γεγραμμένων ὑπ᾽ ἄλλων, ἀλλὰ καὶ ἰδία μελέτη τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὧν πολλὰ πρὸς τῇ θεολογικῇ ἔχουσι καὶ φιλολογικὴν ἀξίαν.

Ὁ κ. Δ. Μπαλᾶνος πλὴν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ περὶ Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, ἣν ἐν κρίσει δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ «Νέᾳ Φόρμιγγι» ἐπήνεσα καὶ ἐγὼ (ἴδε τὸ ὑπόμνημα τοῦ κ. Δ. Μπαλάνου πρὸς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν ἐπὶ τῇ ὑποψηφιότητι εἰς τὴν ἕδραν τῆς Πατρολογίας καὶ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «Πατρολογία» σ. 387) οὐδεμίαν ἄλλην, καθ᾽ ὅσον γινώσκω, συνέγραψε.

Φιλολογικὴν ἀξίαν ἔχει καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ Μεγ. Βασιλείου «Πρὸς τοὺς νέους παραίνεσις, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λό-

γων». Τοῦτο δέ, δὲν ἐμελέτησεν ὁ κ. Δ. Μπαλᾶνος, ὡς δεικνύουσι τὰ σφάλματα ἐν τῇ «Πατρολογίᾳ» αὐτοῦ:

«Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ . . .», γράφει ὁ κ. Μπαλᾶνος σ. 297-298, «ὁ μ. Βασίλειος θέλει νὰ δείξῃ πρὸς τοὺς ἀνεψιούς του, οἵτινες ἠκολούθουν παραδόσεις ἐθνικῶν ῥητόρων καὶ γραμματικῶν, καὶ χάριν ὧν ἔγραψε ταύτην, ὅτι τὰ ἐθνικὰ γράμματα δὲν ἔχουσι καθ' ἑαυτὰ ἀξίαν, ἀλλὰ μόνον σχετικὴν καὶ προπαιδευτικήν, ἐφόσον συντελοῦσιν εἰς πληρεστέραν κατανόησιν τῆς Γραφῆς . . . Ἐκ τῶν ἐθνικῶν συγγραμμάτων δέον νὰ ἀναγινώσκωμεν μόνον τὰ διδάσκοντα ἀρετὴν καὶ «καθάπερ τῆς ῥοδονιᾶς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι, τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξώμεθα» (κεφ. 3), μιμούμενοι τὸν Ὀδυσσέα, ὅστις ἔφρασσε τὰ ὦτα, ἵνα μὴ σαγηνευθῇ ὑπὸ τοῦ ᾄσματος τῶν Σειρήνων καὶ τὰς μελίσσας, αἵτινες δὲν ἐκμυζοῦσι τὸ δηλητήριον τῶν ἀνθέων . . .».

Ἀλλ' εἶνε γνωστὸν ἐκ τῆς Ὀδυσσείας, ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἔφραξε τὰ ὦτα τῶν ἑαυτοῦ ἑταίρων διὰ κηροῦ, αὐτὸς δ' ἐδέθη ὑπὸ τούτων «ὀρθὸς ἐν ἱστοπέδῃ» καὶ ἤκουσε τὰ μέλη τῶν Σειρήνων. Δὲν εἶνε ἄρα ὀρθὸν τὸ γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ κ. Μπαλάνου «μιμούμενοι τὸν Ὀδυσσέα... ἵνα μὴ σ α γ η ν ε υ θ ῇ ὑπὸ τοῦ ᾄσματος τῶν Σειρήνων». Ὁ Βασίλειος ἔτι δὲν λέγει ὅτι αἱ μέλισσαι δὲν λαμβάνουσι τὸ δηλητήριον ἐκ τῶν ἀνθέων. Τὸ χωρίον αὐτοῦ ἔχει οὕτω: «ἐκεῖναί τε γὰρ (αἱ μέλιτται) οὔτε ἅπασι τοῖς ἄνθεσι παραπλησίως ἐπέρχονται, οὔτε μήν, οἷς ἂν ἐπιπτῶσιν, ὅλα φέρειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ' ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι, τὸ λοιπὸν χαίρειν ἀφῆκαν». Ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ Ἀναβάσει (Δ', 8, 20 κἑξ.) λέγει, ὅτι εὗρόν που σμήνη πολλὰ «καὶ τῶν κηρίων ὅσοι ἔφαγον τῶν στρατιωτῶν πάντες ἄφρονές τε ἐγίγνοντο καὶ ἤμουν καὶ κάτω διεχώρει αὐτοῖς καὶ ὀρθὸς οὐδεὶς ἠδύνατο ἵστασθαι, . . . οἱ δὲ καὶ ἀποθνῄσκουσιν. τῇ δὲ ὑστεραίᾳ ἀπέθανε μὲν οὐδείς, ἀμφὶ δὲ τὴν αὐτήν πως ὥραν ἀνεφρόνουν· τρίτῃ δὲ καὶ τετάρτῃ ἀνίσταντο ὥσπερ ἐκ φαρμακοποσίας».

Τὰ δὲ ἄλλα σφάλματα τοῦ κ. Μπαλάνου ἐν τῷ μέρει τούτῳ (ἀδιόρθωτα ἐν τοῖς «Παροράμασι» σ. 14-15) εἶνε «ῥοδονιᾶς» ἀντὶ τοῦ «ῥοδωνιᾶς» (πρβ. καὶ ἰ ω ν ι ά, κ ρ ι ν ω ν ι ά), «ἐκμυζοῦσι» ἀντὶ τοῦ «ἐκμυζῶσι».

Ἐν σ. 112, σημ. 3 ἡ γνωστοτάτη Ἑλληνικὴ πόλις Κ ύ μ η ἐν Ἰταλίᾳ μετεβλήθη ὑπὸ τοῦ κ. Μπαλάνου εἰς Κ ο ῦ μ α ι («μία τῶν Σιβυλλῶν, μεταναστεύσασα ἐκ Κύμης τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ εἰς Κ ο ύ μ α ς ἐν Ἰταλίᾳ . . .»). Ταῦτα δὲ γράφω μόνον γεύματος χάριν. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων σφαλμάτων τοῦ κ. Μπαλάνου καὶ τῶν ἐν τῇ εἰσηγήσει αὐτοῦ πρὸς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Μπόνη θὰ εἶνε ὁ λόγος ἐν καιρῷ.

Ἀλλ' ὁ αὐτοχειροτονούμενος παλαιογράφος κ. Ν. Α. Βέης (Bees) φαίνεται ἀγνοῶν, ὅτι ὑπάρχουσι πάπυροι ἔχοντες τόνους (καὶ πνεύματα), ὡς ὁ πάπυρος τοῦ Βακχυλίδου (ἴδ. τὰ προλεγόμενα τῆς Λειψιανῆς ἐκδόσεως τοῦ ποιητοῦ τούτου), τοῦ Μενάνδρου, περὶ ὧν διαλαμβάνει ὁ C. Jensen ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Λειψάνων τοῦ Μενάνδρου («Menandri reliquiae» Auctarium Weidmannianum, Berol. MCMXXIX), τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Ἀλκμᾶνος. Ἴδ. Kühner-Blass Ausf. Gramm. Α΄, σ. 317, F. Blass Palaeographie, Handb. d. Kl. Altertumswiss. I², σ. 308.

Ἀναφέρεται δέ, εἰ καὶ ἀμφισβητεῖται, ὅτι πρῶτος εἰσήγαγε τὰ σημεῖα ταῦτα τῆς προσῳδίας, ὡς καὶ τὰ ἄλλα σημεῖα αὐτῆς ὁ γραμματικὸς Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος χάριν διευκολύνσεως τῶν μαθητῶν περὶ τὴν ἀνάγνωσιν κειμένων ἀρχαίων συγγραφέων, μάλιστα δὲ διαλεκτικῶν. Οὕτως οἱ Αἰολεῖς ἐτόνουν χείμων, ὄρανος, Φίτ-τακος (τὸ σύνηθες ὄνομα τοῦ αἰσυμνήτου τούτου τῶν Μυτιληναίων ἦτο Πιττακός), κλπ. Οἱ Ἀττικοὶ ἔλεγον ἐρῆμος, ἑτοῖμος, μῶρος, κλπ., οὐχὶ δὲ ἔρημος, ἕτοιμος, μωρός, κλπ.

Θεμελιώδης ἐργασία περὶ τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων εἶνε τοῦ B. Laum Das alexandrinische Akzentuationssystem 1928. Ἴδ. καὶ E. Schwyzer Griech. Gramm. σ. 374 καὶ A. Gudeman Aristoteles Περὶ ποιητικῆς σ. 342 καὶ 343.

Ὁ ἡμέτερος Α. Σιγάλας Ἱστ. τῆς Ἑλλ. γραφῆς, 1934, σ. 307 γράφει:

«*Τόνοι καὶ πνεύματα.* Τὸ συνηθέστερον μέσον διακρίσεως τῶν λέξεων εἶναι οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα. Οἱ παλαιότεροι πάπυροι δὲν φέρουν ἴχνη χρησιμοποιήσεως τῶν σημείων τούτων. Τὸ πρῶτον παρουσιάζονται ταῦτα κατὰ τὸν 1ον π. Χ. αἰῶνα, ἀλλ' ἡ χρῆσίς των εἶναι ἤδη τόσον γενική, ἡ δὲ τοποθέτησίς των τόσον καθωρισμένη, ὥστε πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν τὴν εἰσαγωγήν των εἰς πολὺ παλαιοτέρους χρόνους... Ἐξαίρεσιν κάμνει ἡ δασεῖα, τὴν ὁποίαν συνηντήσαμεν ἀνωτέρω σελ. 134 εἰς ἐπιγραφὰς καὶ νομίσματα ἤδη τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος... Κατ' ἀρχὰς τὰ σημεῖα ταῦτα χρησιμοποιοῦνται εἰς ἔργα ποιητῶν καὶ ῥητόρων, ἀλλὰ καὶ εἰς σχολικὰ κείμενα ἢ ὅπου ἡ σαφήνεια τοῦ κειμένου ἀπῄτει τοῦτο. Ἡ συνήθεια, καθ' ἣν ἑκάστη συλλαβὴ ἐδέχετο τὸν προσήκοντα τόνον ἐπεκράτησεν εἰς τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα, εἰ καὶ δι' ὀλίγον μόνον χρόνον. Οὕτως ἡ βαρεῖα ἐτίθετο ἐπὶ τῶν ἐλαφρῶς τονιζομένων συλλαβῶν, ἡ δὲ ὀξεῖα καὶ ἡ περισπωμένη ἐπὶ τῶν ἰσχυρότερον. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ γραφεῖς περιορίζονται εἰς τὴν τοποθέτησιν τόνου μόνον ἐπὶ τῆς ἰσχυρῶς τονιζομένης συλλαβῆς».

Καὶ ἐν ὑποσημειώσει 2 τῆς αὐτῆς σελίδος γράφει «Τόνους συναντῶμεν σποραδικῶς μόνον εἰς νεωτέρας ἐπιγραφάς». Καὶ ἐν ὑποσημειώσει 3 «Τὸν δεύ-

τερον μ. Χ. αἰῶνα παρατηρεῖται ἀκόμη συνηθεστέρα χρησιμοποίησίς αὐτῶν (τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων), τοῦτο ὅμως πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸ πλῆθος τῶν σῳζομένων παπύρων ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης». Καὶ ἐν ὑποσημειώσει 4 «Σύντομα πραγματεύεται τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀλεξ. γραμματικῶν περὶ τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων ὁ Ἐπιφάνιος (4ον αἰ.) εἰς τὸ σύγγραμμά του «Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν ἐκδ. Dindorf (Lipsiae 1862), κεφ. «Περὶ τῶν προσῳδιῶν».

Κατὰ ταῦτα οὐδεὶς ἄλλος, πλὴν τοῦ κ. Ν. Α. Βέη (Bees), εἶπεν ὅτι οἱ τόνοι εὑρέθησαν χάριν τῶν βαρβάρων.

F') Κρίσις τοῦ καθηγητοῦ Ν. Γ. Πολίτου περὶ τοῦ κ. Ν. Α. Βέη

Ὁ κ. Ν. Α. Βέης (Bees) εἶπε περὶ ἐμοῦ κατὰ τὴν δίκην τοῦ κ. Ἰω. Κακριδῆ:

«πικρὸς ὑποκινητὴς τοῦ διωγμοῦ κατὰ τοῦ καθηγ. κ. Κακριδῆ ἀπὸ καθέδρας εἶπε πρὸς τοὺς φοιτητὰς—ὥς ἤκουσα—τὰ ἑξῆς λόγια: ἐγὼ ἔκαμα τὸν Συκουτρῆ νὰ ἀπέλθῃ καὶ νὰ ἀπαγχονισθῇ, τοῦ δὲ Κακριδῆ θὰ βγάλω καὶ τὰ δύο μάτια».

Διαψεύδω ἐντόνως τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Α. Βέη (Bees). Εἶπον μὲν πρὸς τοὺς φοιτητὰς περὶ τῆς ὀρθογραφικῆς καινοτομίας τοῦ κ. Κακριδῆ, ὥς εἶχον καθῆκον, ἀλλὰ δὲν εἶπον ὅτι «θὰ βγάλω καὶ τὰ δύο μάτια» αὐτοῦ. Οὐδὲν δὲ εἶπον περὶ τοῦ μακαρίτου Ἰω. Συκουτρῆ.

Ταῦτα εἶναι κατασκευάσματα τῆς γνωστῆς κακολόγου φύσεως τοῦ κ. Ν. Α. Βέη (Bees), περὶ οὗ ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ καὶ ὁ μακαρίτης καθηγητὴς Ν. Γ. Πολίτης.

Ἠναγκάσθη, λέγω, ὁ μακαρίτης καθηγητὴς ἡμῶν Νικ. Γ. Πολίτης νὰ γράψῃ ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι «Λαογραφία» τόμ. Β', σ. 486 τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ κ. Ν. Α. Βέη (Bees):

«*Περί τινος λιβέλλου. Εἰς τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν τελευταῖον τεῦχος τοῦ Α'. τόμου τῆς «Βυζαντίδος» (σ. 646) κατεχωρίσθη χυδαιότατος λίβελλος ἐναντίον μου ὑπὸ τοῦ γενικοῦ γραμματέως τῆς Βυζαντιολογικῆς Ἑταιρείας Νίκου Α. Βέη. Ἐξ ἀφορμῆς τῶν παρατηρήσεών μου ἐν Λαογραφίᾳ τόμ. Α', σ. 344—5 περὶ τῆς συγχύσεως, ἣν ἐλέγχει ἄρθρον του περὶ Ἀναστεναρίων, ὁ κύριος οὗτος ἀντὶ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν σύγχυσιν ἐκείνην ἢ ὁμολογήσῃ ἐκ τίνος λόγου προῆλθεν, ἐκτρέπεται εἰς δεινοτάτας λοιδορίας, τὰς ὁποίας οἱ ἀναγνόντες τὰ ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ Λαογραφίᾳ γραφέντα, ἀγνοοῦντες δὲ τὸν ἄνθρωπον, θὰ ἐκλάβωσιν ὥς ἀποκυήματα παρακρούσεως τῶν φρενῶν. Ἀλλ' οἱ γνωρίζοντες τὸ ἦθος καὶ τὸν χαρακτῆρά του, ταῦτα μὲν θὰ εὕρωσι κατὰ πάντα ὁμόλογα πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε ἐπιστημονικὴν πορείαν αὐτοῦ, θ' ἀπορήσωσι δ' ἴσως μόνον βλέ-*

ποντες, ὅτι ἡ Βυζαντιολογικὴ Ἑταιρεία ἐνέκρινε νὰ ῥυπάνῃ τὰς σελίδας τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὀργάνου αὐτῆς διὰ τοιούτου δημοσιεύματος. Ν. Γ. Πολίτης».

Ζ´) Ἡ ἀλήθεια περὶ Ἰωάννου Συκουτρῆ

Ὁ κ. Ν. Α. Βέης (Bees), ὡς εἴπομεν, καὶ ὁ κ. Σ. Κουγέας ἐπέρριψαν ἐπ' ἐμὲ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου τοῦ Ἰω. Συκουτρῆ.

Ἂς ἴδωμεν, ἂν τοῦτο εἶνε ἀληθές.

Ἐν ἔτει 1935 συνεστάθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν συναδέλφων κ. Ν. Ἐξαρχοπούλου, κ. Κ. Λογοθέτου καὶ ἐμοῦ πρὸς ὑπόδειξιν τακτικῶν καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἐν τῇ ἐκθέσει μου πρὸς τὸ Σ. Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας τῆς 12ης Ἰουλίου 1935 ἔγραψα πρὸς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς:

«Αἱ κεναὶ τακτικαὶ ἕδραι τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας εἶνε δύο. Τούτων ἡ ἑτέρα εἶνε ἡ. κενωθεῖσα διὰ τῆς ἀπολύσεως τοῦ συναδέλφου κ. Π. Λορεντζάτου. Ὑποψηφιότητα δ' εἰς ταύτην ὑπέβαλον οἱ κ. κ. Κ. Κοσμίδης, Δ. Γουδῆς καὶ Ἰω. Συκουτρῆς... Ἀναμφισβητήτως τῶν δύο ἄλλων ὑποψηφίων ὑπερέχει ὁ κ. Ἰω. Συκουτρῆς, ὑφηγητὴς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Οὗτος ἐσπούδασε καὶ ἐν Γερμανικοῖς πανεπιστημίοις καὶ ἐξέδωκε πολλὰς ἀξίας λόγου ἐργασίας. Τὴν δὲ γνώμην μου περὶ τοῦ κ. Συκουτρῆ ἔχω εἴπει καὶ ὡς εἰσηγητὴς ὁρισθεὶς ὑπὸ τῆς Σχολῆς, ὅτ' ἐδοκιμάζετο οὗτος ὡς ὑποψήφιος ὑφηγητής, καὶ κατὰ τὴν συζήτησιν περὶ τῆς πληρώσεως τῆς τακτικῆς ἕδρας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας τῇ 8ῃ Φεβρουαρίου 1934. Νομίζω δέ, ὅτι, ὅπως δυνηθῇ νὰ καταλάβῃ τακτικὴν ἕδραν ὁ κ. Συκουτρῆς, πρέπει νὰ στρέψῃ τὰς μελέτας αὐτοῦ ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ νὰ καταστῇ ἐγκρατέστερος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ποικιλωτάτης χρήσεως αὐτῆς ἐν τῷ λόγῳ καὶ μάλιστα τῷ ποιητικῷ. Ἔτι δὲ δέον νὰ θεραπεύσῃ καί τινας σπουδαιοτάτους κλάδους τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, οἷον τὴν μετρικήν, τὴν παλαιογραφίαν κλπ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν δύο ἄλλων συναδέλφων τῆς ἐπιτροπῆς δὲν ἐκρίθη ὁ κ. Συκουτρῆς ὥριμος εἰς τακτικὴν ἕδραν, προέτεινα πρὸς αὐτοὺς νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐχήν, ὅπως ἱδρυθῇ καὶ λειτουργήσῃ ἐπί τινα χρόνον ἔκτακτος ἕδρα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐγένετο δεκτὸν ὑπ' αὐτῶν».

Ὅτ' ἐγράφησαν ταῦτα ὑπ' ἐμοῦ, εἶχον δημοσιευθῆ ἤδη κατὰ Φεβρουάριον τοῦ αὐτοῦ 1935 ἔτους ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι «Ἀκαδημείᾳ», τεύχει 1, σ. 41—68 αἱ ἐμαὶ «Παρατηρήσεις κριτικαί, ἑρμηνευτικαὶ καὶ μετρικαὶ εἰς τοὺς στίχους Νικολάου τοῦ Μουζάλωνος», οὓς

ἐξέδωκεν ἐξ ἑνὸς μόνον κώδικος ἡ τότε φοιτήτρια τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Δὶς Σοφία Δοανίδου ἐν τῷ Ζ΄ τόμῳ τῶν «Ἑλληνικῶν».

Προέταξε δὲ αὕτη τῆς ἐκδόσεως τὰ ἑξῆς : «Εἰς τὸ ποίημα τοῦτο διὰ πρώτην φορὰν ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν ὁ σεβαστὸς καθηγητής μου κ. Ἰ. Συκουτρῆς... Μὲ τὴν βοήθειαν καὶ τὰς ὁδηγίας του συνετάχθη εἰς τὸ ἰδιαίτερον φροντιστήριόν του ἡ παροῦσα μελέτη κλπ.».

Ἐγὼ δ᾽ ἔγραψα : «Ὅτ᾽ ἔλαβον τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐχάρην διὰ τὸν ζῆλον καὶ τοὺς διετεῖς κόπους τῆς καλῆς μαθητρίας μου, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ἡ χαρά μου μετεβλήθη εἰς λύπην καὶ ἔκπληξιν· οὐχὶ διότι ἡ Δὶς Δοανίδου δὲν ἐξέδωκε τοὺς στίχους τοῦ Μουζάλωνος, ὡς ἔδει (τοῦτο ἦτο πολὺ ὑπέρτερον τῶν δυνάμεων αὐτῆς), *ἀλλὰ διότι ὁ ὑφηγητὴς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας κ. Συκουτρῆς, ὅστις ἐμελέτησε τὸ ποίημα, διώρθωσε πολλὰ χωρία καὶ παρέσχε τὴν βοήθειαν καὶ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ εἰς τὴν ἔκδοσιν, ἐπέτρεψε νὰ δημοσιευθῇ ἡ ἐργασία αὕτη, ἡ συνταχθεῖσα ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ φροντιστηρίῳ αὐτοῦ*».

Τὰ σφάλματα εἶνε πάμπολλα, ἑρμηνευτικά, μετρικά, κακαὶ ἀναγνώσεις τοῦ κώδικος, καὶ τὸ χείριστον πάντων, ὅτι στίχος τοῦ Μουζάλωνος πεποιημένος κατὰ γνωστότατον χωρίον τοῦ λόγου τοῦ Δημοσθένους Ὑπὲρ Κτησιφῶντος περὶ τοῦ στεφάνου ἐτέθη μεταξὺ δύο σταυρῶν καὶ ἐνομίσθη, ὅτι ἡ ἐν αὐτῷ ἀπαντῶσα λέξις «ὗϊς (ὗης)» εἶνε ἀντὶ τῆς λέξεως «υἱός».

Ταῦτα δὲ πάντα καὶ ἄλλα σφάλματα ἐν ἄλλαις ἐργασίαις ἔπεισάν με, ὅτι ὁ μακαρίτης Ἰω. Συκούτρης οὔτε τὸν Δημοσθένη ἐμελέτησεν ἐπαρκῶς, οὗτινος τὴν συνέχειαν τῆς ἐκδόσεως εἶχεν ἀναλάβει παρὰ τῷ B. G. Teubner (ἐκ τούτου κατανοεῖται καὶ ἡ βραδύτης τῆς ἐκδόσεως, ἥτις ἠνάγκασε τὸν οἶκον Teubner νὰ γράψῃ τὸ «Praemonitum», περὶ οὗ ἐν τοῖς ἔπειτα θὰ εἶνε ὁ λόγος), οὔτε παλαιογραφίαν οὔτε μετρικὴν ἐγίνωσκε δεόντως. Διὸ καὶ ἔγραψα ἐν τῇ ἐκθέσει μου πρὸς τὸ Σ. Ὑπουργεῖον, ὡς εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ὁ Ἰ. Συκουτρῆς «πρέπει νὰ στρέψῃ τὰς μελέτας αὐτοῦ ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ νὰ καταστῇ ἐγκρατέστερος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ποικιλωτάτης χρήσεως αὐτῆς ἐν τῷ λόγῳ καὶ μάλιστα τῷ ποιητικῷ. Ἔτι δὲ δέον νὰ θεραπεύσῃ καί τινας σπουδαιοτάτους κλάδους τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, οἷον τὴν μετρικήν, τὴν παλαιογραφίαν κλπ.».

Ὕστερον κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ 1935 ἔτους ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἰ. Συκουτρῆ ἐν τῇ «Νέᾳ Ἑστίᾳ» ἡ ἐργασία «Κριτικαὶ ἐκδόσεις Νεοελληνικῶν λογοτεχνημάτων». Ταύτης δὲ ἀνάτυπον μετ᾽ ἰδιοχείρως γεγραμμένης ἀναθέσεως «Π ρ ὸ ς τ ὸ ν Κ α θ. Κ ο ν Π ε ζ ό π ο υ λ ο ν μ ε τ᾽ ἐ ξ α ι ρ έ τ ο υ τ ι μ ῆ ς. - Ἰ. Σ υ κ ο υ τ ρ ῆ ς» ἐδωρήθη καὶ πρὸς ἐμέ.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1936 ἔτους ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σχολὴν ὁ ἀπολυθεὶς ἐν ἔτει 1935 καθηγητὴς Π. Λορεντζᾶτος, ὅστις ὀλίγῳ ὕστερον παρῃτήθη. Ἔκτοτε δὲ καὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰ. Συκουτρῆ ἡ τακτικὴ ἕδρα τοῦ Π. Λορεντζάτου ἦτο κενὴ οὐδ᾽ ἦλθεν εἰς τὴν Σχολὴν ζήτημα πληρώσεως αὐτῆς.

Λοιπὸν ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον καθίσταται, ὅτι ἐγὼ δὲν ἐγενόμην αἴτιος τοῦ θανάτου τοῦ Ἰ. Συκουτρῆ, ἐπειδὴ δὲν ἠθέλησα νὰ ἐκλεχθῇ ὁ μακαρίτης καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς.

Ἐν ἔτει 1934 ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἰ. Συκουτρῆ τὸ «Συμπόσιον» τοῦ Πλάτωνος ὡς πρῶτος τόμος τῆς Ἑλληνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Κατὰ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἐγράφησαν πολλά. Καὶ ἐγώ, ζῶντος ἔτι τοῦ ἐκδότου, κατεχώρισα εἰς τὸ «Ἐκκλησιαστικὸν βῆμα» τῆς 15 Ἰουνίου 1937 ὀλίγας τινὰς παρατηρήσεις, μάλιστα δ᾽ εἰς μέρη τινὰ τῆς ἐκδόσεως ταύτης τοῦ «Συμποσίου», ἅτινα εἶχον προκαλέσει πολλὰς συζητήσεις. Ἔγραψα δ᾽ ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν Παρατηρήσεών μου τὰ ἑξῆς: «Παρακληθεὶς ὑπὸ τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ βήματος», ὅπως εἴπω τὴν γνώμην μου περί τινων ἐκ τῶν περιεχομένων ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω. Συκουτρῆ ἐκδοθέντι Συμποσίῳ τοῦ Πλάτωνος, ἀναγκαῖον νομίζω νὰ δηλώσω, ὅτι περὶ τῆς ἐκδόσεως ταύτης θὰ γράψω διεξοδικῶς, οὐχὶ μόνον ἵνα κρίνω αὐτὴν κατὰ τὸν προσήκοντα ἀκριβῆ φιλολογικὸν τρόπον, ἀλλὰ καὶ ἵνα καταλέξω καὶ τὰς ἐμὰς παρατηρήσεις καὶ συμβολὰς εἰς τὸν διάλογον τοῦτον τοῦ Πλάτωνος».

Ταῦτα ἔγραψα κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1937 ἔτους, ἀλλὰ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπέθανεν ὁ ἐκδότης τοῦ Συμποσίου. Οὐδὲν ὅμως, νομίζω, ἐκώλυσέ με νὰ ἐκπληρώσω τὴν ὑπόσχεσίν μου, καὶ ἐδημοσίευσα ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι «Νέῳ Κράτει» Αὔγ. 1938, τὸ πρῶτον μέρος ἐργασίας μου, ἧς ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε «Συμβολὴ εἰς τὸ Πλάτωνος Συμπόσιον καὶ κρίσις τῆς ἐκδόσεως Ἰ. Συκουτρῆ». Ἔπραξα δὲ τοῦτο, διότι παρεκλήθη ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ὅπως ἀνατυπώσῃ τὴν γενομένην ἔκδοσιν τοῦ Συμποσίου, ὅπως ἔχει ἄνευ οὐδεμιᾶς μεταβολῆς (ἀλλ᾽ ἡ Ἀκαδημία δὲν εἰσήκουσε τῆς παρακλήσεως), καὶ διότι, γενομένου φιλολογικοῦ μνημοσύνου τοῦ Ἰ. Συκουτρῆ ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ συλλόγου «Παρνασσοῦ», ὑβρίσθημεν πολλοὶ καθηγηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ὑπό τινος ἀπὸ δωδεκαετίας τελειοφοίτου τῆς Σχολῆς Νάσου Δετζώρτζη, μαθητοῦ δῆθεν τοῦ Ἰ. Συκουτρῆ. Τί δὲ νὰ εἴπωμεν, ἂν οἱ μαθηταὶ τοῦ μακαρίτου ἦσαν ὡς ὁ Νάσος Δετζώρτζης;

Ἂν ὁ μακαρίτης Συκουτρῆς ἔπραξεν ὅ,τι ἔπραξεν ἡ αἰτία εἶνε ἄλλη.

Ὁ ἐν Λειψίᾳ ἐκδοτικὸς οἶκος B. G. Teubner ἠθέλησε νὰ ἔχῃ νέαν στερεότυπον ἔκδοσιν τοῦ Δημοσθένους μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ῥήτορος τούτου τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ μου Fr. Blass.

Τὴν νέαν ἔκδοσιν ἀνέλαβεν ὁ K. Fuhr, ὅστις εἶχε σημειώσεις εἰς πάντας τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους, ἀλλ' ἐξέδωκε μόνον τὸν πρῶτον τόμον, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν.

Ἡ συνέχεια τῆς ἐκδόσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σημειώσεων τοῦ Fuhr καὶ ἰδίας ἐργασίας ἀνετέθη εἰς τὸν τότε σπουδάζοντα ἐν Γερμανίᾳ Ἰω. Συκουτρῆν. Δὲν θὰ εἴπω δέ, πῶς ἐγένετο ἡ ἀνάθεσις, καὶ τί προηγήθη ταύτης.

Ὁ Ἰ. Συκουτρῆς ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας ἐνόμισεν, ὅτι ἔπρεπε «καὶ τοῦτο ποιῆσαι, κἀκεῖνο μὴ ἀφιέναι». Εἰργάζετο περὶ τὴν ἀρχαίαν, τὴν Βυζαντιακὴν καὶ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν, ἐπεχείρησεν ἔκδοσιν τοῦ Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος, διέτριβε περὶ τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης, καὶ καθόλου ἤθελε νὰ φαίνηται, ὅτι αὐτὸς μόνος ἦτό τι καὶ οὐχὶ ἄλλος.

Τούτων δ' ἕνεκα ἠμέλει τῆς ἐκδόσεως τοῦ Δημοσθένους. Ἀλλ' ὁ οἶκος B. G. Teubner, ἐπειδὴ ὁ Συκουτρῆς ἐκώφευεν εἰς τὰς παρακλήσεις αὐτοῦ, ὅπως περάνῃ τέλος τὴν ἐργασίαν, ἣν ἀπὸ ἐννέα ἐτῶν εἶχεν ἀναλάβει, ἠναγκάσθη νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ Ἰ. Συκουτρῆ τὰς σημειώσεις τοῦ Fuhr καὶ νὰ ἐκλέξῃ ἄλλον πρὸς συνέχειαν τῆς ἐκδόσεως. Οὕτω δ' ἐξεδόθη τὸ πρῶτον μέρος τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ Δημοσθένους, οὗτινος προέταξε τὸ ἑξῆς PRAEMONITUM: «Iam dudum hanc editionem in lucem editum iri in indicibus officinae Teubnerianae pollicitus sum. At quamvis editorem iterum atque iterum precibus fatigabam, perficeret tandem opus editionis, tamen nescio quo pacto ne gravissimis quidem obtestationibus impetrare potui, ut quod ante hos novem annos promiserat, ad finem perduceret. Rogavi igitur *Horstium Sachsenweger* Plaviensem, ut redigeret hunc fasciculum in formam satis expolitam atque aptam ad imprimendum. Qui ultimos fasciculi quaterniones (19—24) ab editore deficiente nondum perpolitos iterum atque iterum perscrutatus est summa diligentia omnibuspue adhibitis quae ei praesto erant auxiliis. Quae cum ita sint, accipiant velim lectores benevole hunc libellum, quem quando tandem accepturi fuerint, nisi Sachenweger precibus meis indulsisset, nescio, habeantque quaeso gratias quam maximas editori suffecto. B. G. TEUBNER».

Παρατίθεμαι τὸ αὐτὸ Praemonitum καὶ ἐν ἐλευθέρᾳ μεταφράσει: «Ἤδη ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ὑπεσχέθην, ὅτι ἤδε ἡ ἔκδοσις ἐν βραχεῖ ἔμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς φῶς, ἐν ταῖς ἀγγελίαις τῶν καταστημάτων Teubner. Ἀλλ' εἰ καὶ τὸν ἐκδότην ἐπανειλημμένως ἐξελιπάρουν νὰ τελειώσῃ τέλος τὸ ἔργον τῆς ἐκδόσεως, ὅμως ἀγνοῶ κατὰ τίνα τρόπον οὐδὲ διὰ τῶν μεγίστων παρακλήσεων νὰ ἐπιτύχω ἐδυνήθην, ὅπως τοῦτο, ὅπερ πρὸ ἐννέα ἐτῶν ἀνεδέχθη, ἀγάγῃ εἰς πέρας. Λοιπὸν παρεκάλεσα τὸν Horst Sachsenweger ἐκ Plauen, ὅπως καταστήσῃ τοῦτο τὸ τομίδιον εἰς μορφὴν ἱκανῶς ἐξειργασμένην καὶ κατάλληλον πρὸς τύπωσιν. Οὗτος δὲ τὰ τελευταῖα τοῦ τομιδίου φύλλα (19—24) ὑπὸ τοῦ ἐλλείποντος ἐκδότου μὴ ἐπεξειργασμένα ἀκόμη ἐπανειλημμένως διηρεύνησε μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας μεταχειρισθεὶς πάντα τὰ βοηθήματα, ἅτινα ἦσαν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, θὰ ἤθελον νὰ λάβωσιν οἱ ἀναγνῶσται εὐμενῶς τοῦτο τὸ βιβλίδιον, ὅπερ πότε τέλος ἔμελλον νὰ λάβωσιν, ἀγνοῶ, ἂν μὴ ὁ Sachsenwenger ἐνέδιδεν εἰς τὰς παρακλήσεις μου, καὶ παρακαλῶ, ὅπως ἔχωσιν ὡς οἷόν τε μεγίστας χάριτας πρὸς τὸν διάδοχον ἐκδότην. B. G. Teubner».

Τὸ γεγονὸς ἦτο μεγίστη προσβολὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης· Ὁ οἶκος Teubner ἐξέδωκε καὶ ἄλλων Ἑλλήνων φιλολόγων ἔργα, τοῦ Π. Ν. Παπαγεωργίου Τὰ σχόλια τοῦ Λαυρεντιανοῦ κώδικος τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Ἰω. Παπαδοπούλου τὸν Φραντζῆν καὶ τοῦ Γρηγορίου Βερναρδάκη τὰ Ἠθικὰ τοῦ Πλουτάρχου·

Εἰ καὶ ἡ ἔκδοσις αὕτη τοῦ Γ. Βερναρδάκη κατεκρίθη ὑπὸ ξένων καὶ ἡμετέρων φιλολόγων, ὁ Teubner οὐχὶ μόνον ἐτύπωσε καὶ τοὺς ἑπτὰ τόμους αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπέτρεψεν ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ Β' τόμου νὰ ἀπαντήσῃ ὁ Γ. Βερναρδάκης πρὸς τὰς αἰτιάσεις τοῦ Wilamowitz καὶ νὰ δείξῃ τὰ σφάλματα αὐτοῦ.

Σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὴν ἐκλογὴν καθηγητοῦ τῆς ἕδρας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικης φιλολογίας, τῆς κενωθείσης διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Σ. Μενάρδου, ὅτε ἡ πλειονοψηφία τῆς Σχολῆς ἦτο ὑπὲρ τῆς μετακλήσεως ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Χατζῆ, ὁ κ. Ν. Α. Βέης (Bees) συνεφώνησε μετὰ τοῦ Π. Λορεντζάτου νὰ μετακληθῇ ὁ καθηγητὴς κ. Χ. Χαριτωνίδης. Εἶπε δὲ τότε ἐν τῇ Σχολῇ πάμπολλα κατὰ τοῦ Συκουτρῆ ὁ Π. Λορεντζᾶτος, ἅτινα ἐφαίνετο ἀποδεχόμενος ὁ κ. Ν. Α. Βέης (Bees). Ἐδέχθη δὲ προσέτι ὁ κ. Ν. Α. Βέης (Bees) νὰ καταχωρίσῃ εἰς τὸ περιοδικὸν σύγγραμμα αὐτοῦ Byz.—neugriech. Jahrb. διατριβὴν τοῦ Π. Λορεντζάτου κατὰ τοῦ Ἰω. Συκουτρῆ.

Ἂν δὲ μὴ ἐπληροῦτο ἡ ἕδρα διὰ μετακλήσεως, ὁ κ. Σ. Κουγέας ἔμελλε νὰ δώσῃ τὴν ψῆφον αὐτοῦ οὐχὶ πρὸς τὸν Ἰω. Συκουτρῆν, ἀλλὰ πρὸς τὸν κ. Ἰω. Κακριδῆν, ὡς μοὶ εἶπε παραπονούμενος αὐτὸς ὁ Συκουτρῆς.

Συνεδρία τῆς 3ης Μαΐου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Φαίδωνος Κουκουλέ, τακτικοῦ καθηγητοῦ τοῦ δημοσίου, ἰδιωτικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν.

Ὅταν οἱ συνάδελφοι συνεζήτουν περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ ἀκαίρως ἀνακινηθέντος ζητήματος, βεβαίως δὲν εἶχον ὑπ᾿ ὄψιν ὅτι τὰ ὑπ᾿ αὐτῶν λεγόμενα ἔμελλον, χάριν ἐκμεταλλεύσεως, νὰ ἴδωσι τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Ἂν τοιοῦτόν τι ὑπώπτευον, ἀσφαλῶς εἰς ὅσα σύντομα εἶπον θὰ προσέθετον ὅσα τότε ἔκριναν σκόπιμον νὰ παραλίπωσιν.

Ὁ κ. Κακριδῆς, λαβὼν ἀντίγραφον τῶν πρακτικῶν τῆς Σχολῆς, τῇ ἀδείᾳ αὐτῆς, ὤφειλε νὰ κάμῃ δημοσίᾳ χρῆσιν αὐτῶν μόνον τῇ συγκαταθέσει της. Ὁ διισχυρισμὸς ὅτι δὲν τὰ ἐδημοσίευσεν αὐτός, ἀλλ᾿ οἱ συνήγοροί του ἢ ἄλλα πρόσωπα, εἶναι πολὺ ἀφελὴς καὶ οὐδένα βεβαίως πείθει.

Τὸ ἄτοπον καθίσταται ἔτι μεῖζον, διότι ὡρισμένα μέρη τῶν δημοσιευθέντων πρακτικῶν, ἕνεκα γενομένων περικοπῶν, δὲν ἀποδίδουσιν ἀκριβῶς τὰ ἐν τῇ Σχολῇ λεχθέντα. Ὅπου δὲν συμφέρει ἢ ἁπλούστατα παραλείπονται παράγραφοι ὁλόκληροι ἢ δι᾿ ὀλίγων στιγμῶν δηλοῦται ὅτι ἀσήμαντά τινα, δῆθεν, παρασιωπῶνται. Θὰ ἐχρειάζετο ὄντως πολὺ θάρρος νὰ θέσῃ τις κάτωθεν αὐτῶν, ὡς δυστυχῶς γίνεται, τὸ «ἀκριβὲς ἀντίγραφον» ἢ νὰ διισχυρισθῇ ὅτι τὰ παραλειφθέντα διεγράφησαν ὑπὸ τῆς λογοκρισίας. Ἐκ παραβολῆς τῶν πρακτικῶν, τὴν ὁποίαν ὡς προκοσμήτωρ ἔκαμον, διεπίστωσα ὅτι, μετὰ τὰ ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Ἐξαρχοπούλου λεχθέντα, παραλείπονται ὅσα εἶπεν ὁ κ. Σκάσσης. (Βλ. τὴν 7ην σελίδα τοῦ ἐκδοθέντος βιβλίου). Ἐν σελίδι 12ῃ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, μετὰ τὸ θὰ καταπιέζωσι τοὺς πολλούς, παραλείπονται ὅσα συνεχίζων προσέθηκεν ὁ κ. Χατζῆς· «ἐγὼ εὔχομαι νὰ ἔλθῃ ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἣν ποθεῖ ὁ ταραχοποιός, ἀλλ᾿ ἀσφαλῶς θὰ ἔλθῃ ἄλλη ἡμέρα, καθ᾿ ἣν θὰ ἀνατραπῶσι τὰ ἔργα τῆς βίας καὶ οὕτω θὰ ἐπέλθῃ ἡ ποθητὴ ἡσυχία». Ἐν σελίδι 21ῃ ἡ τύπωσις τριῶν στιγμῶν ἀντικαθιστᾷ δώδεκα ὅλους στίχους, ἐν οἷς ὁ κ. Δασκαλάκις ἐξαίρει τὴν ἐθνικὴν δρᾶσιν τῶν διδασκάλων τῆς σχολῆς τῶν Κυδωνιῶν, κατωτέρω δὲ ἐν σελίδι 31ῃ, μετὰ τὸ διδασκάλους τοῦ γένους, ἀποσκορακίζονται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ

αὐτοῦ κ. Δασκαλάκι λεχθέντων πέντε στίχοι εἰς τοὺς αὐτοὺς διδασκάλους ἀναφερόμενοι. Οἱ δυστυχεῖς βλέπετε αὐτοὶ διδάσκαλοι τοῦ Γένους ἔχουσι τὸ ἀτύχημα νὰ περιπέσωσιν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ κ. Κακριδῆ αὐτοί, ἐκ τῆς σχολῆς τῶν ὁποίων, κατὰ τὸν μακαρίτην Ἀσώπιον, «ἐξῆλθον οὐχὶ μικραὶ δᾷδες, ἵνα κατακαύσωσι μέρος τοὐλάχιστον τῶν τῆς πολυκεφάλου ὕδρας κεφαλῶν».

Ἐν σελίδι 33η, μετὰ τὸ ζημιώση αὐτήν, παραλείπονται ἓξ στίχοι ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Κουγέα λεχθέντων. Τέλος, διὰ νὰ μὴ μακρηγορῶ, παρατηρῶ ὅτι ἐν σελίδι 36η παραλείπεται ὁλόκληρος συζήτησις καταλαμβάνουσα δύο σελίδας τῶν πρακτικῶν. Καὶ μὴ νομίση τις ὅτι τὰ ἐν ταῖς σελίσι ταύταις παραλειπόμενα εἶναι ἐπουσιώδη τινά. Ἐν αὐταῖς συζητεῖται, ἂν τὸ ὑπ᾿ ἐμοῦ, ὡς κοσμήτορος, πρὸς τὴν Πρυτανείαν ἀπευθυνθὲν ἔγγραφον ἀπέδιδεν ἀκριβῶς ἢ μὴ τὰς γνώμας τῆς Σχολῆς ἐξ ἧς συζητήσεως φαίνεται ἡλίου φαεινότερον ὅτι πιστῶς διετύπωσα ἐν αὐτῷ τὰ ἐν τῇ Σχολῇ λεχθέντα, τριῶν μόνον συναδέλφων παρατηρησάντων ὅτι τὸ ἔγγραφον ἦτο ἔντονον (Βλ. τὰ παραλειφθέντα πρακτικὰ τῆς Σχολῆς).

Λέγω τοῦτο, διότι οἱ κύριοι συνήγοροι, τὸν πελάτην των ὑποστηρίζοντες, διισχυρίσθησαν (σελ. 270 τοῦ βιβλίου) ὅτι «ὁ κ. Κουκουλές, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς καταθέσεως τοῦ κ. Ζακυθηνοῦ καὶ τοῦ κ. Σ. Κουγέα, διέστρεψε καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν κ. Πρύτανιν ἔκθεσιν καὶ εἰς τὴν ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου κατάθεσίν του τὴν εἰκόνα τῶν ἐν τῇ Σχολῇ διατυπωθεισῶν γνωμῶν».

Καὶ τί μὲν ἔγραψα πρὸς τὴν Πρυτανείαν εὐτυχῶς φαίνεται ἐκ τοῦ δημοσιευθέντος ἐγγράφου μου, δι᾿ οὗ δὲν ζητεῖται, ὡς οἱ καλοθεληταὶ διισχυρίσθησαν, ἡ ἀπόλυσις τοῦ κ. Κακριδῆ, ἀλλ᾿ ἐν ᾧ ἁπλούστατα λέγονται τὰ ἑξῆς· «Ἔχομεν ἀκράδαντον τὴν πεποίθησιν, κ. Πρύτανι, ὅτι θὰ ληφθῶσι πάντα τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἠθέλετε κρίνει πρόσφορα πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ διαταραχθείσης τάξεως, ἀπαραιτήτου πάντοτε μέν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν» (σελ. 39). Ἐνώπιον δὲ τῶν ἐν τῇ Συγκλήτῳ συναδέλφων μου εἶπον τὰ ἑξῆς· (σελ. 40) «Ὁ κ. Κουγέας εἶπεν ὅτι δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ κ. Κακριδῆ, ἀλλ᾿ ὅτι εἶναι νέος καὶ δὲν πρέπει νὰ θέσωμεν ἕνα συνάδελφον εἰς τὸ ἑδώλιον τοῦ κατηγορουμένου. Ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶναι κατηγανακτημένοι διὰ τὴν στάσιν αὐτὴν τοῦ κ. συναδέλφου, δι᾿ ὃ καὶ ἀπεφάσισαν νὰ σταλῇ πρὸς τὴν Πρυτανείαν τὸ ἀναγνωσθὲν ἔγγραφον. Ἐὰν ἡ Σύγκλητος ἐγκρίνῃ τὴν γνώμην τῆς πλειοψηφίας τῆς Σχολῆς, θὰ ἔπρεπε νὰ στείλῃ αὐτὴ ἔγγραφον πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παι-

δείας καὶ νὰ ἀποδοκιμάσῃ τὰς τοιαύτας ἀντιλήψεις τοῦ συναδέλφου».

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ περὶ ἐμοῦ λεχθὲν ὅτι διέστρεψα τὴν γνώμην τῆς Σχολῆς. Κατὰ πόσον ἠλλοίωσα τὴν γνώμην τῶν συναδέλφων κυρίων Κουγέα καὶ Ζακυθηνοῦ φαίνεται ἐξ ὅσων οἱ ἴδιοι λέγουσιν. Ἰδοὺ τί εἶπεν ὁ κ. Κουγέας κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Σχολῆς τῆς 14ης Νοεμβρίου 1941 (σελ. 8 τοῦ βιβλίου): «Ὀφείλω νὰ δηλώσω ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ταχθῶ ὀπαδὸς τοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος τοῦ συναδέλφου, *συμφωνῶ δὲ κι' ἐγὼ μὲ τὴν γνώμην ὅτι δὲν θὰ ὠφελήσῃ τοῦτο τυχὸν ἐφαρμοζόμενον*» καὶ πάλιν (σελ. 26) «Ἐπαναλαμβάνω καὶ τώρα ὅ,τι εἰς τὴν προηγουμένην συνεδρίαν εἶπα, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ταχθῶ ὀπαδὸς καὶ συνήγορος τοῦ προτεινομένου ὀρθογραφικοῦ συστήματος» καὶ πάλιν (σελ. 79) «Ὡς πρὸς τὴν κατηγορίαν τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα καὶ τὸ ὀρθογραφικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον μεταχειρίζεται ὁ κ. Κακριδῆς εἰς τὰ δημοσιεύματά του, ἐπαναλαμβάνω ὅτι εἰς τὴν Σχολὴν εἶπα· *δὲν πρόκειται οὔτε νὰ ἐπιδοκιμάσω οὔτε νὰ ταχθῶ ὀπαδὸς τοῦ συστήματος αὐτοῦ*».

Τονίζω ἐνταῦθα ὅτι ἐπανειλημμένως ὁ κ. Κουγέας ὁμιλεῖ περὶ τοῦ *ὀρθογραφικοῦ* συστήματος τοῦ κ. Κακριδῆ, συμφωνῶν καὶ πρὸς ἄλλων συναδέλφων τὰς γνώμας (σελ. 11η τοῦ βιβλίου).

Ὁ δὲ κ. Ζακυθηνὸς ἰδοὺ τὶ ἀποφαίνεται περὶ τοῦ ζητήματος· «Καὶ ὡς ἐπιστήμων καὶ ὡς Πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος *ἀποδοκιμάζω ἀνεπιφυλάκτως τὴν τονικὴν μεταρρύθμισιν τὴν εἰσαχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Κακριδῆ*. Ἐπειδὴ ἐγένετο λόγος καὶ περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς διατριβῆς τοῦ αὐτοῦ συναδέλφου τῆς ἐπιγραφομένης «Ἑλληνικὴ κλασσικὴ παιδεία» *δηλῶ ὅτι τινὲς τῶν ἐν αὐτῇ ἐκτιθεμένων περὶ τῆς μορφωτικῆς ἀξίας τῶν ἀρχαίων γραμμάτων ἀντιλήψεων δὲν δύνανται νὰ τύχουν τῆς ἐγκρίσεώς μου. Ὁ κ. Κοσμήτωρ δύναται νὰ κάμῃ χρῆσιν τῶν ἀνωτέρω δηλώσεών μου ὅπου δεῖ*»(σελ. 31. 84). Ὁ αὐτὸς μάλιστα συνάδελφος προκληθεὶς ὑπ' ἐμοῦ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Σχολῆς τῆς 7ης Δεκεμβρίου 1942 νὰ δηλώσῃ, ἂν διέστρεψα, κατ' αὐτόν, τὴν γνώμην τῆς Σχολῆς, εἶπε τὰ ἑξῆς: «Ἐκ τῆς καταθέσεώς μου δὲν προκύπτει τοιοῦτόν τι, οὐδέποτε δ' εἶπον περὶ διαστροφῆς, ἀλλὰ μόνον ὅτι τὸ ἔγγραφον ἦτο συντεταγμένον εἰς αὐστηρὸν τόνον».

Μὲ τὴν γνώμην ταύτην τοῦ κ. Ζακυθηνοῦ συνεφώνησε καὶ ὁ κ. Α. Ὀρλάνδος εἰπών: «Συμφωνῶ ἀπολύτως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ζακυθηνοῦ ἐκφρασθεῖσαν γνώμην (σελ. 32).

Καὶ αὐτὸς ἄλλως τε ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς ἐν τῇ ἀπολογίᾳ

του (σελ. 225) βεβαιοῖ ὅτι τινὲς τῶν καθηγητῶν διεμαρτυρήθησαν διὰ τὴν δριμύτητα τοῦ ἐγγράφου.

Αὐτὰ εἶπον οἱ συνάδελφοι οἱ ἁπλῶς ἐκφράσαντες τὴν γνώμην ὅτι τὸ ὑπ᾿ ἐμοῦ διατυπωθὲν ἔγγραφον ἦτο ἔντονον (σελ. 85, 225). Αἱ ὑπὸ τῶν κ.κ. λοιπὸν συνηγόρων παραπομπαὶ εἰς τὰς καταθέσεις αὐτῶν δύναταί τις νὰ κρίνῃ πόσον συμφωνοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν!

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω νομίζω, ὅτι ἡ Σχολὴ πρέπει εἰς τὸ ἑξῆς νὰ εἶναι πολὺ προσεκτικὴ προκειμένου περὶ παροχῆς ἀδείας πρὸς μελέτην τῶν πρακτικῶν της.

***

Ὁ κ. Κακριδῆς ὡς ἁπλοῦς ἰδιώτης ἠδύνατο νὰ ἔχῃ οἱασδήποτε περὶ τονισμοῦ καὶ ὀρθογραφίας γνώμας καὶ ὑπὲρ αὐτῶν νὰ προπαγανδίζῃ, ἐπ᾿ οὐδενὶ ὅμως λόγῳ ἐπετρέπετο εἰς αὐτόν, δημόσιον ὄντα λειτουργόν, ἀψηφοῦντα τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ὁριζόμενα, νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς ἀτομικάς του γνώμας. Πόσον τοῦτο εἶναι ἀληθὲς περιτράνως ἀπέδειξεν ἡ ἀπόφασις τοῦ πειθαρχικοῦ συμβουλίου (Βλ. ταύτην ἐν σελ. 382 ἑξ. τοῦ βιβλίου).

Ἂς μᾶς εἴπῃ ὁ κ. Κακριδῆς τίς καὶ εἰς τίνα χώραν καθηγητὴς Πανεπιστημίου ἐτόλμησεν ὡς τοιοῦτος νὰ ἐπιβάλῃ μεταρρύθμισιν τοῦ ἐπισήμως ἰσχύοντος τονικοῦ καὶ ὀρθογραφικοῦ συστήματος καὶ ποία ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο ἡ στάσις τοῦ ἐπισήμου κράτους ἀπέναντι αὐτοῦ.

Ὅτι τὸ Ἔθνος δὲν ἀποδέχεται τὸ τονικὸν σύστημα τὸ ὑπὸ τοῦ κ. συναδέλφου ὑποστηριζόμενον ἀποδεικνύεται σαφῶς ἐκ τοῦ ὅτι, ἐν ᾧ ἐπανειλημμένως ὑπεκινήθη τοῦτο ὑπὸ ἄλλων εἰς παλαιοτέραν ἐποχήν, δὲν ἐγένετο τοῦτο ὑπ᾿ αὐτοῦ ἀποδεκτόν.

Ἂς σημειωθῇ δ᾿ ὅτι οἱ ἐφαρμόσαντες αὐτὸ δὲν ἦσαν δημόσιοι λειτουργοί, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χατζιδάκις, ὅταν προέτεινεν ὅσα προέτεινεν, εἶχε πλέον ἀποχωρήσει τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ ὡς ἰδιώτης ἔκαμε πρὸς τὴν Ἀκαδήμειαν τὴν πρότασίν του, τὴν ὁποίαν ἄλλως τε δὲν ἐνεστερνίσθη αὕτη καὶ εἰς ἣν καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἐπέμεινεν.

Ἐλέχθη ὅτι δὲν ἦτο καιρὸς νὰ γίνεται συζήτησις περὶ τοιούτου ζητήματος εἰς περιστάσεις οἷαι αἱ παροῦσαι· τὸ αὐτὸ ὑποστηρίζω καὶ ἐγὼ μετὰ παντὸς ὀρθοφρονοῦντος· δι᾿ αὐτὸ σφόδρα κατακρίνω τὸν συνάδελφον, ὅτι τοιούτους καιροὺς ἐξέλεξε διὰ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ λησμονηθὲν τοῦτο ζήτημα δι᾿ οὐδένα ἄλλον λόγον εἰμὴ διὰ νὰ γίνῃ θόρυβος περὶ τὸ ὄνομά του.

Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν πρό τινων ἐτῶν γενομένην πρώτην ἔκδοσιν τοῦ περὶ Ἑλληνικῆς κλασσικῆς παιδείας λόγου του οἱ δυστυχεῖς τόνοι καὶ τὰ πνεύματα ἔμειναν ἄθικτα. Δεῖγμα δὲ τῶν καιρῶν εἶναι ὅτι ὁ κ. συνάδελφος, ἐπιθυμῶν νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς ἀπὸ ὅσον τὸ δυνατὸν εὐρύτερον κοινόν, ἐν τῷ ἐκδοθέντι καὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ διορθωθέντι βιβλίῳ του οὐ μόνον τὰ πνεύματα καὶ τοὺς τόνους, ἀλλὰ καὶ τὴν καθαρεύουσαν χρησιμοποιεῖ συμφωνῶν οὕτω πρὸς τοὺς ἀντιφρονοῦντας.

Τὸ περὶ πνευμάτων καὶ τόνων ζήτημα σύνδέεται καὶ μὲ τὸ ὀρθογραφικὸν ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ συναδέλφου, μοιραίως δέ, ἔτι περαιτέρω, καὶ μὲ τὸ γλωσσικόν. Οὔτε ὀλίγον οὔτε πολὺ ὁ συνάδελφος κ. Θεοδωρακόπουλλος μᾶς εἶπεν ἄλλοτε ἐδῶ, ὅτι θὰ πρέπῃ μίαν ἡμέραν νὰ λυθῶσι καὶ τὰ μέτρα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων καὶ νὰ γραφῶσιν οὗτοι εἰς τὴν δημοτικὴν (σελ. 28.35). Ἡ ἐκκλησία λοιπόν, ἥτις, ἕνεκα τῆς οὐσίας της, πρέπει, ὡς σύμβολον, νὰ μένῃ ἄθικτος, χάριν ἐπικρατήσεως τῆς δημοτικῆς γλώσσης, πρέπει νὰ ἴδῃ τοὺς ὕμνους της ἀποβάλλοντας τὴν ποιητικὴν χάριν καὶ ἁρμονίαν καὶ ἑαυτὴν ἀπομακρυνομένην τῆς παραδόσεώς της.

Θὰ ἐτόλμα ἆρά γε καθηγητὴς καθολικοῦ Πανεπιστημίου νὰ προτείνῃ παρόμοια διὰ τὴν νεκρὰν Λατινικὴν γλῶσσαν;

Κατὰ κόρον ἐπανελήφθη καὶ ὑπὲρ τοῦ κ. Κακριδῆ ἐτονίσθη ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐλευθερία πρέπει νὰ εἶναι σεβαστή· εἰς τοῦτο συμφωνῶ, μὲ μίαν μόνον διαφορὰν ὅτι ἡ ἐλευθερία αὕτη πρέπει νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ ὡρισμένα ὅρια, ὁπότε πλέον τὸν λόγον ἔχει ὁ νόμος· δεῖ γὰρ τὸν νόμον ἄρχειν πάντων, κατ᾽ Ἀριστοτέλη. Νομίζετε, κύριοι συνάδελφοι, ὅτι καθηγητὴς τῆς Θεολογίας πεπεισμένος ὅτι μόνον ὀρθολογιστικῶς δέον νὰ ἑρμηνευθῶσι τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ θὰ ἠδύνατο παρ᾽ ἡμῖν, ἄνευ ἐπεμβάσεως οὐχὶ μόνον τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ κράτους, ν᾽ ἀναπτύσσῃ τὰς τοιαύτας ἰδέας του ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημιακοῦ βήματος;

Ὀρθῶς ἐν προκειμένῳ παρατηρεῖ ὁ ἀντιστράτηγος κ. Α. Μαζαράκης (σελ. 169) ὅτι ὁ «ἐπιστήμων ἔχει τὸ δικαίωμα... νὰ διατυπώνῃ οἱανδήποτε γνώμην· ἀρκεῖ αὕτη... νὰ μὴ θίγῃ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα καὶ τὰς παραδόσεις». Δὲν πρέπει ἄλλως νὰ λησμονῆται ὅτι ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου εἶναι ὑπάλληλος ὁρκισθεὶς νὰ σέβεται τοὺς νόμους τοῦ κράτους.

Πρό τινος χρόνου συνάδελφος τῶν ἐν τῇ Σχολῇ παρακαθημένων διεμαρτυρήθη δημοσίᾳ διὰ τὸν γλωσσικὸν τύπον, ὃν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς αἰθούσης τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου μετεχειρίσθη ὁ

κ. Κακριδῆς. Διὰ τὴν ἄθφαν αὐτὴν διαμαρτυρίαν πάντες γνωρίζετε ποῖον διωγμὸν ὑπέστη ὁ συνάδελφος. Ποῦ ἦσαν τότε οἱ νῦν ὑπὲρ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐλευθερίας κοπτόμενοι; Τίς διεμαρτυρήθη διὰ τὴν ἄδικον δίωξιν ἐπιστήμονος, τοῦ ὁποίου μόνον ἔγκλημα ὑπῆρξεν ὅτι ἐξέφρασε τὴν ἐπιστημονικήν του γνώμην; Διὰ τὸ ἴδιον, ὡς βλέπετε, ζήτημα γίνεται χρῆσις δύο μέτρων καὶ δύο σταθμῶν, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ τῶν προσώπων.

Ὁ κ. Κακριδῆς, ταχθεὶς ὑπὸ τῆς πολιτείας νὰ καλλιεργῇ τὴν ἐπιστήμην καὶ νὰ εἰσάγῃ τοὺς φοιτητὰς εἰς τὰ ἄδυτα αὐτῆς, δὲν ἐπετρέπετο, λησμονῶν τὸ καθῆκόν του αὐτό, νὰ μεταβάλῃ τὸ ζήτημά του εἰς κομματικὸν καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ καλυφθῇ ὄπισθεν ὡρισμένων πολιτικῶν ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων ἐπιτηδείως ἐπεκαλέσθη τὴν ἀρωγὴν φέρων οὕτως εἰς δυσχερῆ θέσιν ἄνδρας, οἵτινες καθ᾽ ὅλον τὸν πολιτικὸν αὐτῶν βίον καὶ εἶπον καὶ ἔγραψαν εἰς τὴν καθαρεύουσαν καὶ οἵτινες, ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν Κυβερνήσαντες τὴν Ἑλλάδα, οὐδέποτε ἐσκέφθησαν νὰ διατάξωσι τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ τονικοῦ καὶ ὀρθογραφικοῦ ἡμῶν συστήματος.

Ὁ κ. Κακριδῆς μὲ μίαν μονοκονδυλιὰν διαγράφει τὸ κλασσικὸν γυμνάσιον ἀπὸ τὸ ὁποῖον, σημειωτέον, ἐξῆλθον πάντες οἱ ἀναλαβόντες τὴν ὑπεράσπισίν του, καὶ τὴν σχολικὴν ἐργασίαν μιᾶς ἑκατονταετηρίδος καὶ πλέον, ἥτις ἔδωκεν εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἄνδρας παντὸς σεβασμοῦ ἀξίους, παρορᾷ δὲ καὶ τὴν ἐργασίαν διακεκριμένων φιλολόγων, καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου ἡμῶν, οἵτινες ἐτίμησαν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα πραγματικῶς ἠγάπησαν αἰσθανόμενοι ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, τὴν ἀξίαν τοῦ ὁποίου πάντοτε ἐξῆρον.

Ὁ κ. συνάδελφος φρονῶ ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι προσεκτικώτερος λαμβάνων ὑπ᾽ ὄψιν καὶ τοὺς ὅρους, ὑφ᾽ οὓς διωρίσθη εἰς τὸ ἡμέτερον Πανεπιστήμιον ὡς καὶ τὰ μέσα, ἅτινα μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο.

Κατὰ τὴν μακαρίαν ἐποχὴν τῆς τετάρτης Αὐγούστου, καθ᾽ ἣν ἐπεκράτει ἀπόλυτος ἐπιστημονικὴ ἐλευθερία!! ὁ κ. Κακριδῆς, ἔκτακτος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, δι᾽ ἑνὸς Ν. Διατάγματος ἐπετράπη νὰ ἐκλεγῇ ὡς τακτικὸς μόνον μὲ τὸ 1]3 τῶν ψήφων τῶν τακτικῶν καθηγητῶν τῆς ἡμετέρας Σχολῆς, ἐξισώθη δῆλα δὴ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς πρὸς τακτικὸν καθηγητήν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὰ πράγματα δὲν ἦσαν εὔνοϊκά· ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς τῶν ψήφων δὲν ἐξησφαλίζετο· εἰς ἐνέργειαν λοιπὸν ἡ πολιτική, αἱ καταπιέσεις καὶ αἱ προσκλήσεις τῶν καθηγητῶν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας ὑπὸ τοῦ τότε

ὑφυπουργοῦ κ. Σπέντζα, ὅστις εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν προσκαλουμένων ἐτόνιζεν ὅτι ἀπαίτησις τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ ἦτο νὰ ψηφισθῶσιν οἱ κύριοι Κακριδῆς καὶ Θεοδωρακόπουλλος. Εἷς τῶν προσκληθέντων ἤμην καὶ ἐγώ· ἐνθυμοῦμαι ὅτι διαρκῶς ἐπέμενεν ὁ κ. ὑφυπουργὸς ὅτι ἔπρεπε νὰ ψηφισθοῦν οὗτοι προσθέτων ἑκάστοτε «τὸ θέλει ὁ κ. Πρόεδρος». Ὅταν τοῦ εἶπον ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ πιέζετε τὴν Σχολήν, ἀφ᾽ οὗ δύνασθε διὰ νομοθετικοῦ διατάγματος νὰ διορίσετε τοὺς προστατευομένους σας, μοῦ ἀπήντησε· «μὰ αὐτὸ ἀκριβῶς θέλομεν, νὰ φανῇ ὅτι ἡ Σχολὴ τοὺς ψηφίζει», καὶ ὅταν πάλιν εἰς τὴν ἀπειλήν του ὅτι θὰ μετατεθοῦν οἱ μὴ συμμορφούμενοι καθηγηταὶ εἰς Θεσσαλονίκην τοῦ ἀπήντησα ὅτι πιθανὸν εἶναι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ παραιτηθοῦν οὗτοι, μοὶ προσέθηκε· «τότε θὰ πᾶνε ἐκεῖ ποὺ θὰ τοὺς στείλωμε μεῖς». Ὁ νοῶν νοείτω!

Ἐνθυμεῖσθε οἱ περισσότεροι ἐξ ὑμῶν, κύριοι, ὅσοι τότε ἀπετελεῖτε τὸν καθηγητικὸν σύλλογον, ὅτι, ὅτε συνήλθομεν εἰς τὸ Θεολογικὸν Σπουδαστήριον πρὸς σύσκεψιν, ἐκαλεῖτο εἰς τὸ τηλέφωνον ὁ κατ᾽ αὐτὴν παρὼν Πρύτανις κ. Φωτεινὸς καὶ τοῦ ἐζητοῦντο πληροφορίαι περὶ τῆς ἀποφάσεως τῆς Σχολῆς. Τὸ μαχαίρι δῆλα δὴ ’ς τὸ λαιμό! Παρ᾽ ὅλα αὐτὰ αἱ πέντε διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ κ. Κακριδῆ ἀπαιτούμεναι ψῆφοι δὲν συνεκεντροῦντο καὶ ἐδέησε νὰ ἀπειληθῇ ἀνατροπὴ ὅλου τοῦ Πανεπιστημίου, ἵνα συνάδελφος δώσῃ τὴν ψῆφόν του, ἥτις γνωρίζετε κατὰ τίνα πρωτότυπον τρόπον ἐδόθη. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους εἰσελθὼν εἰς τὴν Σχολὴν ὁ συνάδελφος συμφέρον θὰ εἶχε νὰ μὴ προκαλῇ ζητήματα προπαγανδίζων ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν του καὶ ζητῶν νὰ ἐπιβάλῃ, ὡς σαφῶς ἀπεδείχθη, ὅ,τι δὲν τοῦ ἐπιτρέπει ὁ νόμος καὶ ὅ,τι ὡς λέγει ὁ κ. Κουγέας, «δὲν θὰ ὠφελήσῃ τυχὸν ἐφαρμοζόμενον».

Ἡ τονικὴ καὶ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμισις, ὑπὲρ ἧς ἐτάχθη ὁ κ. Κακριδῆς, δὲν εἶναι καθ᾽ ὅλου ζήτημα ἐπουσιῶδες· ἀποτελεῖ μέρος γενικοῦ προγράμματος ὡρισμένης ὁμάδος, ἥτις μεταπηδῶσα ἀπὸ τῶν τόνων εἰς τοὺς φθόγγους καὶ τὴν ὀρθογραφίαν, ζητεῖ, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἁπλουστεύσεως, ν᾽ ἀναταράξῃ τὴν ὅλην γλωσσικὴν παράδοσιν.

Καὶ τὰ παραδείγματα δὲν λείπουν· ἡ ὀρθογραφία, καὶ ἐνίοτε ὁ τύπος, τῶν Ἑλληνικῶν λέξεων κανονίζεται κατὰ τὸ δοκοῦν τῶν γραφόντων, προτείνεται ἡ εἰσαγωγὴ Λατινικῶν γραμμάτων καὶ ξενικῶν λέξεων, ὡς νὰ μὴ ἤρκουν αἱ ἐν χρήσει ἀντίστοιχοι καὶ εὔηχοι Ἑλληνικαὶ λέξεις, τέλος δὲ μεταβάλλεται καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ὀπτικὴ εἰκὼν διαστρεβλοῦται μέχρι τοῦ ἀδιαγνώστου.

῾Ο ἀμφιβάλλων ἂς ρίψῃ ἓν βλέμμα εἰς τὰς ἐσχάτως ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τῶν καινοτόμων χαρασσομένας ἐπιγραφὰς τῶν καταστημάτων.

Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς γίνεται ὄργανον τῶν ὄπισθεν αὐτοῦ ἐνεργούντων, εἰς οὓς εἶναι κώλυμα ἡ καθαρεύουσα καὶ τοὺς ὁποίους ταράσσει ἡ διγλωσσία ὡς νὰ μὴ εἶχεν ἐκείνη σεβαστὰ δικαιώματα, ἅτε χρησιμοποιηθεῖσα ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ τοῦ ἔθνους ἡμῶν καὶ διδάξασα γενεὰς γενεῶν καὶ ὡς νὰ μὴ ἦτο αὕτη φυσικὸν φαινόμενον παρατηρούμενον εἰς πάντας τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς καὶ κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας.

᾿Αδικεῖ ἑαυτὸν ὁ κ. συνάδελφος βάλλων κατὰ τῆς καθαρευούσης καὶ τοῦ παραδεδεγμένου τονικοῦ καὶ ὀρθογραφικοῦ συστήματος αὐτός, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον γνωρίζει ὅτι, ἐφ᾿ ὅσον δὲν διεβάλλετο ἡ καθαρεύουσα, οἱ διδασκόμενοι ἐγνώριζον ῾Ελληνικὰ γράμματα καὶ διετύπουν σαφῶς τὰς ἰδέας των, ἐν ᾧ μετὰ τὴν ἐπὶ ἔτη τώρα ἐφαρμογὴν τῆς μεταρρυθμίσεως παρὰ τοῖς ἀποφοίτοις τῶν γυμνασίων καὶ ἄλλων σχολῶν ἐπικρατεῖ μεγίστη ἀμάθεια.

Θὰ παρεῖχεν ἀληθῆ εἰς τὴν ἐπιστήμην ὑπηρεσίαν ὁ κ. Κακριδῆς, ἄν, ἐγκαταλείπων προσπαθείας ὑπὸ ἄλλων ἄλλοτε ἀναληφθείσας καὶ μὴ γενομένας ἀποδεκτὰς ὑπὸ τοῦ ἔθνους, ἠσχολεῖτο μὲ τὰ πολλὰ προβλήματα τὰ συνδεόμενα μὲ τὴν μελέτην τοῦ ἀρχαίου ῾Ελληνικοῦ κόσμου καὶ πολιτισμοῦ, τὴν ἀξίαν τοῦ ὁποίου ὡς κλασσικὸς φιλόλογος εἰς πᾶν βῆμα θὰ εὕρισκεν ἀφορμὴν νὰ ἐξάρῃ.

Καταλήγω μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι ὁ κ. συνάδελφος δὲν ἔπρεπεν, ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν νὰ κάμῃ ἀντικείμενον ἐμπορίας ἐπιστημονικὸν ζήτημα, ἀφ᾿ ἑτέρου δὲ νὰ ἐκμεταλλευθῇ αὐτὸ χάριν δημιουργίας θορύβου, λαμβάνων ὑπ᾿ ὄψιν ὅτι ὑπάρχουσι πλεῖστοι πολιτευόμενοι, λόγιοι, ἐξέχοντα τῆς κοινωνίας μέλη καὶ καθ᾿ ὅλου μετὰ κύρους δυνάμενοι ν᾿ ἀποφανθῶσιν ῞Ελληνες, οἵτινες ἄντικρυς ἀποδοκιμάζουσι τὰς γνώμας καὶ πρωτοβουλίας του καὶ τῶν ὁποίων τὴν ὑπ᾿ αὐτοῦ ζητηθεῖσαν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐγγράφως ἀποσταλεῖσαν γνώμην των, ὡς προκαλούμενος δύναμαι νὰ ἀποδείξω, ἅτε μὴ συμφέρουσαν, ἐπιμελῶς ἀπεσιώπησε.

Συνεδρίαι τῆς 7ης καὶ 10ης Μαΐου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Νικολάου Ἐξαρχοπούλου, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς, ἀκαδημαϊκοῦ·

Ἐν πρώτοις, κύριοι, ἐκφράζω τὴν δυσφορίαν μου, τὴν ὁποίαν δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι συμμερίζεσθε καὶ πάντες ὑμεῖς, διότι διεξάγομεν σήμερον ὑπὸ τὰς κρισίμους στιγμάς, τὰς ὁποίας διέρχεται τὸ Ἔθνος ἡμῶν, τοιαύτην συζήτησιν ἐνῷ ἀλλαχοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐστραμμένη ἡ προσοχὴ πάντων ἡμῶν. Ἄλλοι ὅμως προεκάλεσαν τὴν συζήτησιν αὐτὴν καὶ ἐγέννησαν ἀκαίρως ζητήματα ἄνευ λόγου. Καὶ δὲν δύναται νὰ παρέλθῃ ἐν σιγῇ ἡ Σχολὴ τὰ ζητήματα αὐτά, τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν εἶναι ζωτικώτατα διὰ τὴν πρόοδον τοῦ Ἔθνους, δι᾿ αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῆς φυλῆς ἡμῶν, ἄλλα δὲ θίγουσι τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόστασιν τῆς Σχολῆς ἡμῶν. Νομίζω, ὅτι ἔχει καθῆκον ἡ Σχολὴ νὰ διαφωτίσῃ ἐπ᾿ αὐτῶν τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἐμπνεομένη ἀπὸ τὴν συναίσθησιν περὶ τῆς ὑψηλῆς ἐθνικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι, ὅσα θὰ λεχθῶσι κατὰ τὰς ἱστορικὰς συνεδρίας τῆς Σχολῆς, αἵτινες θὰ ἐπακολουθήσωσι, δὲν πρέπει νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὰς σελίδας τῶν Πρακτικῶν αὐτῆς, ἀλλὰ ἀνάγκη νὰ δοθῇ εἰς αὐτὰ εὐρεῖα δημοσιότης, ἵνα φωτισθῇ ἡ κοινωνία ἡμῶν.

Καὶ ἄλλοτε εἶπον εἰς τὴν Σχολήν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀνησυχήσῃ αὐτὴν ἡ ἔκδοσις τοῦ βιβλίου τοῦ ἐπιγραφομένου «ἡ δίκη τῶν τόνων», τὸ ὁποῖον ἐφιλοτέχνησεν ὁ κ. Κακριδῆς μετὰ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ. Ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης δημοσιεύσεως οὐδὲν ἔχει νὰ χάσῃ ἡ Σχολή, τοὐναντίον δὲ θὰ κερδίσῃ, θὰ ἐνισχύσῃ τὸ κῦρος αὐτῆς παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ. Πᾶς ὁ ἄνευ προκαταλήψεως ἀναγινώσκων τὸν τόμον αὐτὸν θὰ εὕρῃ, πρὸς ποίαν πλευρὰν εὑρίσκεται τὸ δίκαιον καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ θὰ πεισθῇ εὐκόλως, ὅτι ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ἀποδοκιμάσασα ὡρισμένα δημοσιεύματα καὶ ὡρισμένας ἰδέας τοῦ κ. Κακριδῆ ἔπραξε τὸ καθῆκον αὐτῆς. Πρέπει μάλιστα νὰ ὀφείλωμεν χάριτας εἰς τοὺς ἐκδότας τοῦ βιβλίου τούτου, διότι μᾶς παρέσχον τὴν εὐκαιρίαν, τὴν ὁποίαν ἄλλως δὲν θὰ εἴχομεν, ὡς στερούμενοι τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα διαθέτουσιν ἐκεῖνοι, ὅπως καταστήσωμεν γνωστὰς εἰς εὐρυτέρους κύκλους τὰς ἀπόψεις ἡμῶν. Διὰ τῆς γενησομένης δημοσιεύσεως τῶν Πρακτικῶν τῆς Σχολῆς θὰ πληροφορηθῶσιν οἱ ἀναγινώσκοντες, ποῖα ἐλατήρια ὤθησαν

τὴν Σχολήν, ὅπως προβῇ εἰς τὸ σοβαρὸν διάβημα, εἰς τὸ ὁποῖον προέβη. Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ τόμου τούτου θὰ πεισθῇ ὁ ἄνευ προκαταλήψεως ἀναγνώστης, ὅτι τὴν Σχολὴν ὤθησαν ὑψηλότερα ἐλατήρια καὶ οὐχὶ ἡ προσπάθεια, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν σταδιοδρομίαν τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ ἐξοντώσῃ αὐτόν, ὡς ἀναφέρει οὗτος ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του (σελ. 261), ἢ ὅπως ἀσκήσῃ πνευματικὴν τυραννίαν, ὡς ζητοῦσι νὰ παραστήσωσι πολλοὶ τῶν ἀπολογητῶν αὐτοῦ. Θὰ ἴδῃ προσέτι ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου τούτου, πόσον ἁδρὰ ἐπιχειρήματα προέβαλεν ἡ Σχολὴ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἰδεῶν της.

Τὸ ζήτημα, ἐὰν ὁ ἐκδότης τοῦ βιβλίου τούτου τῆς δίκης τῶν τόνων εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς δημοσιεύσεως τῶν Πρακτικῶν τῆς Σχολῆς ἄνευ ἀδείας τοῦ Πανεπιστημίου, τὸ ὁποῖον ἔθιξάν τινες ἐκ τῶν προλαλησάντων συναδέλφων, εἶναι φύσεως διοικητικῆς καὶ ὡς τοιοῦτον ἀνάγεται μᾶλλον εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῆς Πρυτανείας καὶ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδυνάμεθα νὰ πράξωμεν ἡμεῖς, εἶναι νὰ ἀναφερθῶμεν δι᾽ ἐγγράφου εἰς τὴν Σύγκλητον, ἥτις θὰ ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως, ὡς ἐνδιαφέρον καὶ τὰς ἄλλας Σχολὰς καὶ ὑπηρεσίας τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἡμεῖς ὀφείλομεν κυρίως νὰ ἀσχοληθῶμεν περὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου, εἰς τὸ ὁποῖον κατεβλήθη φροντὶς νὰ δοθῇ εὐρυτάτη δημοσιότης. Ἐν πρώτοις ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν, ἐὰν ἀπεδόθησαν πιστῶς τὰ δημοσιευθέντα ἐν αὐτῷ πρακτικὰ τῶν συνεδριῶν τῆς Σχολῆς ἡμῶν, ἤ ἐγένοντο ἀλλοιώσεις αὐτῶν καὶ δεύτερον νὰ λάβωμεν θέσιν ἀπέναντι τῶν μεγάλων ζητημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι συναφῆ μὲ τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν. Ὡς εἰκὸς δέ, ἕκαστος ἐξ ἡμῶν θὰ κρίνῃ, ἐὰν πρέπῃ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς ὕβρεις ἢ ἀνακριβείας, γραφείσας προσωπικῶς κατ᾽ αὐτοῦ καὶ ποίαν ἀπάντησιν πρέπει νὰ δώσῃ.

Εἰς τὰ θέματα αὐτὰ θὰ περιστραφῇ καὶ ἡ ἰδική μου ὁμιλία :

Α.—Παρατηρήσεις ἐπί τινων προσωπικῶν ζητημάτων

Τὰ ὑπ᾽ ἐμοῦ λεχθέντα καὶ ἐν τῇ Σχολῇ καὶ ἐν τῷ Πειθαρχικῷ Συμβουλίῳ διετυπώθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον πιστῶς, διότι δὲν ἀποδίδω σημασίαν εἰς τὴν παράλειψιν λέξεων ἢ φράσεών τινων. Μοῦ προὐξένησεν ὅμως ἐντύπωσιν, ὅτι ὁ ἐκδότης τοῦ βιβλίου ποιεῖται συχνὴν χρῆσιν ἀποσιωπητικῶν, παραλείπει λέξεις, φράσεις, χωρία, ἐνίοτε δὲ καὶ σελίδας ὁλοκλήρους ἐκ τῶν κειμένων, πρᾶγμα, ὅπερ δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον εἰς βιβλίον τοιαύτης φύσεως, διότι εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν

ἔχει πολλάκις μεγάλην σημασίαν καὶ μία μόνη λέξις. Ὁ κ. Κοσμήτωρ ὑπέδειξε ποικίλας τοιαύτας παραλείψεις καὶ ἀλλοιώσεις, γενομένας εἰς τὰ λεχθέντα ὑπὸ πολλῶν συναδέλφων. Οὗτοι δὲ δύνανται νὰ κρίνωσιν, ἐὰν τοῦτο συνέβη τυχαίως, ἢ ἔχῃ αἰτίαν τὴν ὑποστήριξιν τῆς ὑποθέσεως, διὰ τὴν ὁποίαν ἐξεδόθη τὸ βιβλίον. Σημειῶ προσέτι, ὅτι παρελείφθησαν ὁλόκληροι αἱ σελίδες ἐκ τῆς ἐνστάσεως τῶν συνηγόρων τοῦ κ. Κακριδῆ ἐνώπιον τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου, τῆς ὑπὸ χρονολογίαν 4 Ἰουνίου 1942, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς διατυπωθεῖσαν κατηγορίαν, ὅτι ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ προεκλήθη ἐπέμβασις ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ Ὑπουργῷ τῆς Παιδείας ἀλλοδαποῦ Ἐπιστήμονος.

Ὡς θὰ ἀντελήφθητε, κ. συνάδελφοι, ὅσοι ἀνεγνώσατε τὸν τόμον τοῦτον, εἰς πλείστας σελίδας αὐτοῦ ἀναφέρεται τὸ ὄνομά μου καὶ πολλὰ γράφονται κατ' ἐμοῦ. Ἐὰν δὲ ἤθελον ἐπιχειρήσει νὰ ἀπαντήσω εἰς ὅλα ταῦτα, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπασχολήσω τὴν Σχολὴν ἐπὶ μακρόν. Δὲν θὰ πράξω τοῦτο. Δὲν θὰ ἀπαντήσω ὡσαύτως εἰς τὴν αἰτίασιν, ὅτι, ἐνῷ δῆθεν εἶχον ἐκπεφρασμένην γνώμην περὶ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς, ἐν τούτοις ἐδέχθην νὰ μετάσχω κατὰ τὴν ἐκδίκασιν αὐτῆς ὡς δικαστής. Τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ τῶν συνηγόρων του νομίζω, ὅτι ἀνήρεσα διὰ τῶν δοθεισῶν ὑπ' ἐμοῦ ἐξηγήσεων πρὸς τὸ Πειθαρχικὸν Συμβούλιον, τὸ ἐκδικάσαν τὴν ἐν λόγῳ ὑπόθεσιν. Ἄλλωστε τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξεδικάσθη ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας, εἰς τὸ ὁποῖον προσέφυγεν ὁ κ. Κακριδῆς. Ἔδωκε δὲ τοῦτο τὴν δέουσαν ἀπόκρισιν διὰ τῆς ἐκδοθείσης ἀποφάσεώς του. Δὲν δύναμαι ὅμως νὰ παρέλθω ἐν σιγῇ σημεῖά τινα, ἐν τοῖς ὁποίοις διαστρέφεται ἡ ἀλήθεια εἰς βάρος μου.

Οὕτως ὁ κ. Κακριδῆς ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του πρὸς τὸ Πειθαρχικὸν Συμβούλιον λέγει: «Ὡς πληροφοροῦμαι, τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου. «Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Παιδαγωγικήν», ἀνετιμήθη ἀπὸ 280 εἰς 2.800 δραχμάς». Ἀφοῦ εἶχε τῆν περιέργειαν ὁ κ. Κακριδῆς νὰ λάβῃ τὴν πληροφορίαν ταύτην, ἔπρεπε νὰ πληροφορηθῇ ὡσαύτως, ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ δὲν ἀνήκει πλέον εἰς ἐμὲ οἰκονομικῶς, ὡς καὶ οἱ δύο ἄλλοι τόμοι, τοὺς ὁποίους ἐξέδωκα παρὰ τῷ αὐτῷ ἐκδότῃ Δ. Δημητράκῳ. Εἶχον τὴν ἁπλότητα καὶ τοὺς ἐξεχώρησα εἰς αὐτόν, λαβὼν ἅμα τῇ ἐκδόσει των πενιχρότατά τινα ποσοστά, ἅτινα ἐδικαιούμην. Ἔκτοτε δὲ εἶναι αὐτός κύριος τῶν βιβλίων καὶ τὰ νέμεται κατὰ βούλησιν, ὁρίζων τὴν ἑκάστοτε τιμὴν αὐτῶν, χωρὶς ἐγὼ νὰ ἔχω τὸ δικαίωμα ἐπεμβάσεώς τινος. Διὰ τοῦτο δέ, ὅτε ἔμαθον τὴν ἀνατίμησιν, τὴν τόσον μεγάλην, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἐσχάτως εἰς τὰ βιβλία μου, διεμαρτυρήθην πρὸς αὐτὸν εἰπών, ὅτι μὲ ἐκθέτει εἰς τὸν διδασκαλικὸν κόσμον, εἰς τὸν ὁποῖον κινδυνεύω καὶ ἐγὼ νὰ παρασταθῶ ὡς μαυραγορίτης. Ἔλαβον ὅμως παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπόκρισιν, ὅτι δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα τοιαύτης διαμαρτυρίας, διότι τὰ βιβλία αὐτὰ ἀνήκουσι πλέον εἰς αὐτόν. Καὶ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἡ ὁποία μὲ ἐστέρησε πολλῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων δραχμῶν, μεταβιβασθεισῶν εἰς τὰ θυλάκια τοῦ ἐκδότου, εἰς τὴν ἀπόφασιν, λέγω, ταύτην προέβην ἐκ κακῶς νοουμένης εὐθιξίας. Δὲν ἠθέλησα δηλαδὴ νὰ εὑρεθῇ τις νὰ εἴπῃ κατ' ἐμοῦ, ὡς ἐλέχθη κατ' ἄλλων καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ὅτι ἐκμεταλλεύομαι τὰ βιβλία μου εἰς βάρος τῶν φοιτητῶν καὶ χρηματίζομαι ἐξ αὐτῶν.

Ἄλλο σημεῖον, τὸ ὁποῖον ὡσαύτως νομίζω, ὅτι δὲν πρέπει νὰ παρέλθω ἐν σιγῇ, εἶναι τοῦτο: Εἷς τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ κ. Κακριδῆ, πολιτικός, γράφει ἐν τῇ ἐπιστολῇ του πρὸς τὸ Πειθαρχικὸν Συμβούλιον, ὑπονοῶν ἐμέ, τὰ ἑξῆς: «Σχετικὰ μὲ τὸ πόσο διαφορετικὰ πράγματα διδάσκονται στὸ Πανεπιστήμιο ἀπ' τὰ τοῦ κ. Κακριδῆ, παραθέτω χωρὶς σχόλια τὴν ἑξῆς περικοπή. Πρόκειται περὶ *ὑποδείγματος ἐκθέσεων* ποὺ διδάσκονται οἱ φοιτηταὶ στὸ μάθημα τῆς Παιδαγωγικῆς. Παιδαγωγικὸ σύστημα Φρειδερίκου Γιοῦγκε μεταφρασμένο στὰ ἑλληνικὰ γιὰ τὴ χρήση τῶν φοιτητῶν» (σ. 162). Δηλῶ, ὅτι οὔτε ἐξέδωκά ποτε τοιοῦτον ἔργον, οὔτε παρέσχον ποτὲ ὑποδείγματα ἐκθέσεων εἰς τοὺς φοιτητάς. Τὸ μόνον ἀληθὲς εἶναι, ὅτι εἰς τὰ μαθήματά μου τῆς Διδακτικῆς τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων, ἀναλύων τὰς γνώμας τοῦ μεγάλου φυσιολόγου *Junge*, ἐμνημόνευον περικοπὰς ἐκ τῶν ἔργων του, μεταφράζων αὐτὰς προχείρως ἐκ τῆς γερμανικῆς. Πῶς τὰς παρελάμβανον τώρα οἱ ἀκροαταί μου εἰς τὰς σημειώσεις, τὰς ὁποίας ἐκράτουν καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἤντλησεν ὁ γράψας τὰ ἀνωτέρω, δὲν ἠδυνάμην νὰ γνωρίζω ἐγώ.

Ἄλλος πολιτικός, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐξ ὅσων εἶπον ἐν τῇ πρὸς τὴν Σχολὴν ὁμιλίᾳ μου περί τινων γνωμῶν τῶν *Χατζιδάκη*, *Wilamowitz* καὶ *Τσούντα*, γράφει περὶ ἐμοῦ: «Τί εἶναι ὁ Χατζιδάκης, ὁ Wilamowitz, ὁ Τσούντας ἐμπρὸς εἰς ἕνα τῶν κατηγόρων καθηγητῶν, ἀλλ' ὄχι τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, οὔτε τῆς γλωσσολογίας; Ὁ Χατζιδάκης κηρύσσεται ἐν πλάνῃ. Ὁ Wilamowitz; Κάνει καλὰ νὰ ἀσχολῆται μὲ τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν καὶ νὰ ἀφήνῃ ἥσυχον τὴν ἑλληνικήν. Ὁ Τσούντας; Τί ξέρει ἕνας ἀρχαιολόγος ἀπ' αὐτά. Τὸ ἀλάθητον εἶναι προνόμιον μόνον τοῦ κ. καθηγητοῦ, ὅστις, ὡς φαίνεται, ἔχει ταχθῇ ἄνωθεν θεματοφύλαξ τῶν ἀχράντων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μυστηρίων. Οὐαὶ εἰς πάντα, ὅστις δείξει ἀνυπακοὴν εἰς τὰ κελεύσματά του. Ἓν autodafé του καὶ ἐπακολουθεῖ ὁ διὰ πυρὸς τοῦ ἀσεβοῦς θάνατος». Αὐτὰ γράφει ὁ ἐν λόγῳ πολιτικὸς παρέχων δεῖγμα, κατὰ ποῖον εὐτράπελον τρόπον ἐπιλαμβάνονταί τινες τῆς συζητήσεως ἐπιστημονικῶν ζητημάτων.

Ἐγὼ οὔτε ἀλάθητος εἶπον ὅτι εἶμαι, οὔτε ἠπείλησά τινα μὲ τὸν διὰ πυρὸς θάνατον, καὶ μάλιστα διδασκάλους μου, τοὺς ὁποίους μεγάλως τιμῶ. Εἶπον μόνον, ὅτι ὁ ἀοίδιμος *Χατζιδάκης*, μέγιστος ἐπιστήμων καὶ εἰδικώτατος περὶ τὰ γλωσσικὰ ζητήματα, δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὡρισμένας ψυχολογικὰς καὶ παιδαγωγικὰς ἀρχάς, ὅταν ὑπεστήριζεν, ὅτι ἡ κατάργησις τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης θὰ καθίστα εὐκολωτέραν τὴν ἐκμάθησιν αὐτῆς. Καὶ ἀνέφερα τὰς ἐπιστημονικὰς ταύτας ἀρχάς, ἕνεκα τῶν ὁποίων νομίζω, ὅτι μεταβολὴ τοῦ τονικοῦ συστήματος ἀντὶ διευκολύνσεως θὰ καθίστα δυσχερεστέραν τὴν ἐκμάθησιν. Περὶ δὲ τοῦ *Wilamowitz* καὶ τοῦ *Τσούντα*, ὄπισθεν γνωμῶν τῶν ὁποίων ἠθέλησε νὰ ὀχυρωθῇ ὁ κ. Κακριδῆς, λέγω, ὅτι δὲν εἶναι πρέπον αὐτὸς ὁ ὑποτιθέμενος ὡς εἰδικός, καθότι εἶναι καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, νὰ θέλῃ νὰ ὀχυροῦται ὄπισθεν γνωμῶν ἄλλων, οἱ ὁποῖοι εἶναι μὲν μεγάλοι ἐπιστήμονες, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἔγκυρον γνώμην ἐπὶ ζητημάτων ἔξω τῆς εἰδικότητός των (σελ. 3). Ἄλλωστε δὲν μᾶς εἶπεν ὁ κ. Κακριδῆς, ὁ ἐπικαλούμενος τὸν Wilamowitz, ποῦ εἶπεν ὁ Wilamowitz τὰ ἀποδιδόμενα εἰς αὐτὸν καὶ ἂν ταῦτα ἀνεφέροντο εἰς τὴν ἀρχαίαν ἢ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικήν, διότι ὑπάρχει

μεγάλη ἀμφισβήτησις, ἐὰν ὁ μέγας Γερμανὸς φιλόλογος διετύπωσε τὰς ἀποδοθείσας εἰς αὐτὸν γνώμας.

Ὡσαύτως ἀνακριβὲς εἶναι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος συνηγόρων τοῦ κ. Κακριδῆ ἐν τῷ ὑπομνήματι αὐτῶν, «ἐνῷ στὰ δικαστικὰ μέλη, γιὰ νὰ διευκολυνθῇ τὸ ἔργον τους, ἔστειλε ἡ ὑπεράσπιση ἕνα πλῆρες ἀντίγραφο τοῦ ὅλου ὀγκωδεστάτου φακέλου, *ὅταν τὰ ἄλλα δύο ζήτησαν καὶ αὐτὰ ἀντίγραφα, ἡ ὑπεράσπιση ἐπιδεικτικὰ ἀρνήθηκε νὰ τοὺς παραχωρήσῃ*». (Ὑπόμνημα τῶν συνηγόρων σ. 277). Δηλῶ, ὅτι ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν ἐζήτησα τοιοῦτον ἀντίγραφον, διότι εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν μου τὸν φάκελον, τὸν κατατεθειμένον ἐν τοῖς γραφείοις τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου καὶ ἐμελέτησα αὐτόν. Ὥστε ἀφορμὴ πρὸς ἄρνησιν δὲν ἐδόθη ὑπ᾽ ἐμοῦ εἰς τοὺς κ. συνηγόρους.

Β.—Παρατηρήσεις ἐπὶ γενικωτέρων θεμάτων

Μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας, τὰς ἀφορώσας ἐμὲ προσωπικῶς, θὰ ἐπιληφθῶ ἤδη τῆς ἐξετάσεως γενικωτέρων ζητημάτων, Θὰ περιορισθῶ δὲ καὶ ἐνταῦθα εἰς ὀλίγα σημεῖα τοῦ τόμου τῶν τόνων, καταλείπων εἰς ἄλλους συναδέλφους τὸ ἔργον νὰ ἀναιρέσωσιν ἄλλας ἀνακριβείας, τῶν ὁποίων οὗτος γέμει.

Ὁ κ. Κακριδῆς πολλαχοῦ τῆς ἀπολογίας του ἐνώπιον τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου ἀναφέρει, ὅτι ἀπήντησεν εἰς ὅλας τὰς αἰτιάσεις τῆς κατηγορίας μίαν πρὸς μίαν (σελ. 235). Ὅτι δὲν ἀφῆκε καμμίαν κατηγορίαν ἀναπάντητον (σελ. 238). Ὅτι δὲν μένει τίποτε πλέον ὀρθὸν ἀπὸ τὴν κατηγορίαν (σελ. 245). Ἐν τούτοις πολλὰ τῶν κατ᾽ αὐτοῦ ἀναπτυχθέντων ἐν τῇ Σχολῇ ἐπιχειρημάτων οὐδαμοῦ τὰ πλησιάζει ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του. Περιοριζόμενος εἰς τὰς ὑπ᾽ ἐμοῦ γενομένας παρατηρήσεις, σημειῶ ὅτι οὐδὲν ἀπήντησεν εἰς τὰ λεχθέντα, ὅτι διὰ τοῦ ὑπ᾽ αὐτοῦ προτεινομένου τονικοῦ συστήματος ἀντὶ νὰ εὐκολύνηται δυσχεραίνεται ἡ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐκμάθησις τῆς μητρικῆς αὐτῶν γλώσσης, ὅτι δυσχεραίνεται ὡσαύτως ἡ ἐπὶ τροχάδην ἀνάγνωσις καὶ εὐχερὴς σύλληψις τῶν νοημάτων τῶν ἀναγινωσκομένων κειμένων, ὅτι καθίσταται ἀδύνατος ἡ καλαισθητικὴ ἀνάγνωσις, ὅτι ἀποβαίνει δυσχερεστάτη ἡ εἰσαγωγὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ὀρθογραφίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὅτι ἀνοίγεται νέον χάσμα μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κόσμου. Καθ᾽ ὅλων αὐτῶν τῶν αἰτιάσεων οὐδὲν ἀντιτάττει ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του. Παρέρχεται ὡσαύτως ἐν σιγῇ τὴν γενομένην παρατήρησιν, ὅτι ἐν τῷ φυλλαδίῳ του «ἑλληνικὴ κλασσικὴ παιδεία» πειρᾶται νὰ παραστήσῃ ὡς μυθικὰ καὶ ἀφιστάμενα τῆς πραγματικότητος τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τὸν

ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον. Καὶ αὐτὸ τὸ ἀθηναϊκὸν πολίτευμα, οἷον τὸ διέγραψεν ὁ *Θουκυδίδης*, ζητεῖ νὰ παραστήσῃ ὡς ἀποκύημα τῆς φαντασίας τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ.

Γ.— Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα

Δὲν εἶχον σκοπὸν νὰ εἰσέλθω εἰς συζήτησιν περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, περὶ τοῦ ὁποίου ἔχω ἐκφράσει τὰς γνώμας μου καὶ προφορικῶς διὰ διαλέξεων καὶ ἐγγράφως διὰ τοῦ τύπου καὶ ἐν εἰδικαῖς πραγματείαις. Οἱ ἐμφανισθέντες ὅμως ὑπέρμαχοι τοῦ κ. Κακριδῆ ὁμιλοῦσι περὶ αὐτοῦ, προσπαθοῦντες νὰ μεταφέρωσι τὸν λόγον ἐπὶ πεδίου, τὸ ὁποῖον θεωροῦσι συμφέρον εἰς αὐτοὺς διὰ τὸν ἀγῶνά των καὶ νὰ ἀπομακρύνωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῶν κυρίων ζητημάτων τῆς κατ᾿ αὐτοῦ κατηγορίας. Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ κατὰ τὰς ἱστορικὰς συνεδρίας αὐτῆς τοῦ Νοεμβρίου καὶ τοῦ Δεκεμβρίου 1941 δὲν συνεζήτησε τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, ἀλλ᾿ ἤλεγξε καὶ κατήγγειλε τὸν κ. Κακριδῆν διὰ τὰς ἑπομένας πράξεις του: 1) Διότι εἰσάγει καὶ ζητεῖ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς φοιτητάς τονικὸν σύστημα τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης, τὸ ὁποῖον θεωροῦμεν καταστρεπτικόν. 2) Διότι ἐν ὡρισμένῃ διατριβῇ του διατυποῖ παραδόξους θεωρίας περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα. Καὶ 3) διότι δὲν ἠρκέσθη εἰς θεωρητικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν του τούτων, ἀλλ᾿ ἤσκησεν ἠθικὴν βίαν ἐπὶ τῶν μαθητῶν του δηλώσας, ὅτι θὰ ἐξετάζῃ αὐτοὺς εἰς ταύτας.

Ὁ κ. Κακριδῆς καὶ οἱ συνήγοροί του ὤφειλον νὰ ζητήσωσι νὰ ἀναιρέσωσι ταύτας τὰς ὑφ᾿ ἡμῶν διατυπωθείσας κατηγορίας. Ἀντὶ τούτου ὅμως ἄλλοι μὲν παρερχόμενοι ὅλας τὰς κατηγορίας ταύτας, ἄλλοι δὲ ἐν παρόδῳ μόνον ἁπτόμενοι αὐτῶν, ἐζήτησαν νὰ μεταφέρωσι τὴν συζήτησιν εἰς ἄλλα πεδία. Μεταξὺ ἄλλων εἰσάγουσιν ὡς κύριον θέμα συζητήσεως τὸ ὅλον γλωσσικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον *σηκώνει πολὺ νερὸ* καὶ ἐπιτρέπει θόρυβον καὶ δημαγωγίαν. Ἕνεκα δὲ τοῦ θορύβου, τὸν ὁποῖον ἤγειραν παρὰ τῇ κοινωνίᾳ ἡμῶν κατὰ τὰς κρισίμους ἡμέρας, τὰς ὁποίας διερχόμεθα, λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ τῆς ὑποθέσεως Κακριδῆ καὶ ἕνεκα τῶν διαστάσεων, τὰς ὁποίας σκοπίμως προσέδωκαν εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν, ἐσχημάτισα τὴν ἰδέαν, ὅτι εἶναι καθῆκον τῆς Σχολῆς νὰ διαφωτίσῃ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ὅπερ ἀνάγεται εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀσχολιῶν της καὶ εἶναι ὑψί-

στης ἐθνικῆς σημασίας. Ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Σχολὴ δὲν πρέπει τοῦ λοιποῦ νὰ ἀφήσῃ τὸν λαὸν νὰ παρασύρηται, ὅπως δυστυχῶς ἐγένετο μέχρι τοῦδε, ἀπὸ ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ δραστηριότης εἶναι ἀληθῶς ὑποδειγματικαί.

Θὰ φέρω παραδείγματά τινα, δεικνύοντα μετὰ πόσης δραστηριότητος ἐργάζονται οἱ ἀντιφρονοῦντες πρὸς ἡμᾶς ἐν τῷ γλωσσικῷ ζητήματι: Οὕτως ἐθεώρησαν εὔθετον τὴν κρίσιμον περίοδον, τὴν ὁποίαν διερχόμεθα, ἵνα καθιερώσωσι τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν ὡς γλῶσσαν νομικήν. Τοῦτο δὲ σημαίνει τελείαν ἀνατροπὴν τῆς θαυμασίας νομικῆς ὁρολογίας, ἥτις εἶναι ἔργον τῶν μεγάλων τοῦ ἔθνους νομικῶν καὶ ἥτις ἀποτελεῖ ἓν τῶν σπουδαιοτάτων μνημείων τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι φαίνονται πρωτοστατοῦντες εἰς τὴν κίνησιν ταύτην νομικοὶ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου. Εἶναι ὅμως ἄξιον ἀπορίας, ὅτι οἱ εἰσηγούμενοι τὰ τοιαῦτα ζητήματα χρησιμοποιοῦσι τὴν καθαρεύουσαν ἐν τῷ λόγῳ αὐτῶν, οὐ μόνον τῷ γραπτῷ, ἀλλὰ καὶ τῷ προφορικῷ. Ἔχουσι συντάξει τὰ συγγράμματα αὐτῶν ἐν λόγῳ καθαρεύοντι, ὅστις εἶναι γλαφυρότατος. Οὕτω δὲ συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς καθαρευούσης παρὰ τοῖς μαθηταῖς αὐτῶν καὶ εἰς καθαρμὸν τοῦ λόγου των. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν οἱ ταῦτα νῦν εἰσηγούμενοι, πρὶν ἢ προκαλέσωσι τὴν ἐν τῷ Δικηγορικῷ Συλλόγῳ καὶ τῷ τύπῳ γλωσσικὴν συζήτησιν, νὰ μεταρρυθμίσωσι γλωσσικῶς τὰ ἔργα των, ἵνα μὴ παρέχωσι τὸ ἥκιστα ἀξιοζήλευτον παράδειγμα ἐσωτερικῆς διασπάσεως καὶ διαφωνίας μεταξὺ ἰδεῶν καὶ πράξεων.

Ἄλλο παράδειγμα: Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ἐκ τῶν ἀδιαλλάκτων δημοτικιστῶν ἐτόλμησε νὰ ἐκφράσῃ ἐν συνεδρίᾳ τῆς Σχολῆς τὴν γνώμην, καθ' ἣν πιστεύει, ὅτι τὸν θησαυρὸν τῶν νοημάτων καὶ λέξεων τῆς γλώσσης τῆς Ἐκκλησίας θὰ τὸν συγχωνεύσῃ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα. Καὶ προσκαλεῖ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν, ἂν θέλῃ νὰ εἶναι ἀληθινὸς παραστάτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ μέσα εἰς τὰς τύχας του τῆς αὔριον, νὰ εὐλογήσῃ τὸ ἔργον τοῦ δημοτικισμοῦ. Ὥστε μετὰ τὴν προσπάθειαν τῶν νομικῶν πρὸς ἀφανισμὸν τῆς νῦν κρατούσης νομικῆς γλώσσης καὶ ὁρολογίας ἀνακύπτει προσπάθεια πρὸς ἐκχυδαϊσμὸν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ὅλων τῶν θρησκευτικῶν ἱεροτελεστιῶν καὶ χρῆσιν τῆς δημοτικῆς καὶ ἀπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἄμβωνος.

Τρίτον παράδειγμα: Ἑταιρεία τις, καλοῦσα ἑαυτὴν Κλωστοϋφαντουργικήν, ἐξετύπωσε πρό τινος τεῦχος, ἐν τῷ ὁποίῳ εἰσάγει τὰς τονικὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ ὅπερ ἀφιεροῖ εἰς τὸν ἀοίδιμον καθηγητὴν *Γ. Χατζιδάκην* ὡς τὸν μέγαν ὑπέρμαχον τοῦ δημοτικισμοῦ, Εἶναι καὶ τοῦτο ἓν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς στρατηγικῆς τῶν χυδαϊστῶν. Λαμβάνουσιν ἐκ τοῦ ὁπλοστασίου ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, οἷος ὁ *Χατζιδάκης*, ὅσα ὅπλα χρησιμεύουσιν εἰς αὐτούς. Παρέρχονται δὲ ἐν σιγῇ τοὺς μύδρους, τοὺς ὁποίους ὁ μέγας ἐκεῖνος γλωσσολόγος ἐξετόξευσε κατὰ τοῦ Ψυχάρη καὶ τῶν ὀπαδῶν του. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐπικαλοῦνται ὡς παραστάτην τὸν *Δημήτριον Βερναρδάκην*, ὁσάκις θέλουσι νὰ πολεμήσωσι τοὺς ἀττικιστάς, ἀποσιωπῶσιν ὅμως ὅσα ἐκεῖνος ἔγραψε κατὰ τοῦ δημοτικισμοῦ. Οὐδεὶς βέβαια φαντάζεται, ὅτι ἡ μνημονευθεῖσα πρᾶξις τῆς κλωστοϋφαντουργικῆς ἑταιρείας ὀφείλεται εἰς πρωτοβουλίαν τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὰ κλωστοϋφαντουργικὰ ζητήματα. Ὄπισθεν τῆς ἐν λόγῳ ἑταιρείας, ἐὰν πράγματι

ὑπάρχῃ τοιαύτη, κρύπτεται ἡ προπαγάνδα τοῦ μαλλιαρισμοῦ, τῇ ἐνεργείᾳ τῆς ὁποίας θὰ ἐξεδόθη τὸ τεῦχος τοῦτο ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐνώπιον τοῦ Ἀνωτάτου Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου μελλούσης νὰ διεξαχθῇ δίκης τοῦ κ. Κακριδῆ. Ἐκφράζω δὲ τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ τεῦχος θὰ εἶναι τὸ πρῶτον καὶ τὸ τελευταῖον. (1)

Διὰ ταῦτα ἐπαναλαμβάνω, ὅτι θεωρῶ ἀναγκαῖον, τώρα, ὅτε τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἀπέκτησε πάλιν χάρις εἰς τὸν ἐγερθέντα θόρυβον τόσην ἐπικαιρότητα, νὰ λάβωμεν μίαν ἀκόμη φορὰν θέσιν ἀπέναντι αὐτοῦ, νὰ προβῶμεν τρόπον τινὰ εἰς ὁμολογίαν τῆς πίστεως ἡμῶν ἐπ' αὐτοῦ, δηλοῦντες, ποῖαι αἱ περὶ τῆς γλώσσης ἰδέαι ἡμῶν. Οὕτω θὰ φιμώσωμεν τὰ στόματα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι χάριν τῶν σκοπῶν των διαστρέφοντες τὰ πράγματα παριστῶσιν ἡμᾶς ὡς ζητοῦντας νὰ ἀνακόψωμεν τὴν φυσικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ νὰ ἀναστήσωμεν ὡς μητρικὴν γλῶσσαν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν. Λαμβάνοντες δ' ἐκ τούτου ἀφορμὴν ἐκτρέπονται εἰς παντοίας ὕβρεις κατὰ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ τιτλοφοροῦσι διὰ ποικίλων κοσμητικῶν ἐπιθέτων τοὺς ἀντιφρονοῦντας πρὸς αὐτοὺς Καθηγητάς, ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς προγονοπλήκτους, ἀρτηριοσκληρωτικούς, ἀντιδραστικούς, καθυστερημένους πνευματικῶς, στερουμένους παλμοῦ ζωῆς, εὑρισκομένους εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ τόπου κ.τ.λ. Συνάδελφος δὲ ἡμῶν Καθηγητὴς τῆς Σχολῆς ἐχαρακτήρισεν ἡμᾶς ὡς καταδιώκοντας τὸν κ. Κακριδῆν, ἐπειδὴ ἀγόμεθα ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ *Κόντου* ἐν τῷ γλωσσικῷ ζητήματι.

Ἕνεκα τούτου ἐθεώρησα ἐπιβεβλημένον νὰ λάβω καὶ ἐγὼ μίαν ἀκόμη φορὰν τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου κατὰ τὴν παροῦσαν συζήτησιν. Ἐν τούτῳ δὲ μὲ προέλαβεν ὁ συνάδελφος κ. *Μαρινᾶτος* διὰ τῆς ὡραίας πρὸς τὴν Σχολὴν ὁμιλίας του, τὴν ὁποίαν ἔκαμε πρό τινων ἡμερῶν καὶ διὰ τὴν ὁποίαν συγχαίρω αὐτὸν ὁλοψύχως, διότι ἀνέπτυξεν ὑγιεστάτας ἰδέας.

***

Οἱ παρ' ἡμῖν γλωσσοπλάσται ἐφήρμοσαν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅ,τι ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ γλώσσῃ ἀπετολμήθη ποτέ. Ὑπὸ διάφορα προσχήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων προέχουσιν, ὅτι ὑφίσταται παρ' ἡμῖν

---

(1) Ἡ ὑπόνοιά μου αὕτη φαίνεται ἐπαληθεύουσα. Ἐνῷ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πρῶτον τεῦχος ἐξεδόθη κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1943, δὲν ἐνεφανίσθη μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκτυποῦται ἡ παροῦσα μελέτη μου (Μάρτιος τοῦ 1944), συνέχεια αὐτοῦ.

διγλωσσία, ἥτις πρέπει νὰ τεθῇ ἐκποδών, ὅτι ἡ μόνη ζωντανὴ γλῶσσα εἶναι ἡ δημοτική, ἐνῷ ἡ καθαρεύουσα εἶναι γλῶσσα νεκρά, ὅτι πρέπει νὰ διευκολύνωνται οἱ παῖδες κατὰ τὴν ὑπ᾿ αὐτῶν ἐκμάθησιν τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐν τῷ σχολείῳ κ.τ.λ. ἐφήρμοσαν καινοφανεῖς ἀρχάς, ἀποσκοπούσας νὰ ἐξαφανίσωσιν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς τὴν γλῶσσαν τῶν μεμορφωμένων τάξεων τοῦ ἔθνους ἡμῶν καὶ νὰ ἐπιβάλωσιν ὡς μοναδικὴν καὶ καθολικὴν γλῶσσαν κατασκεύασμα, ὅπερ, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ γνησία δημοτικὴ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια, εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ καὶ εἰς ἔργα δοκίμων λογοτεχνῶν, ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων. Ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ζητοῦσιν οὗτοι νὰ ἐπιβάλωσιν, εἶναι ἰδικῆς των κατασκευῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τοῦ Ψυχάρη καὶ τῶν ὀπαδῶν του καὶ οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν οὔτε πρὸς τὴν καθαρεύουσαν, οὔτε πρὸς τὴν δημοτικήν. Τίνος εἴδους δὲ εἶναι αὕτη, θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἀλλ᾿ ἐν πρώτοις ἂς ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τῆς διγλωσσίας.

Ἡ διγλωσσία, τῆς ὁποίας τὸ φάσμα ἐπισείουσι καὶ τὴν ὁποίαν προσπαθοῦσι νὰ ἄρωσι διὰ τοῦ ἐξαφανισμοῦ τῆς καθαρευούσης, εἶναι φαινόμενον παρατηρούμενον εἰς τὰς γλώσσας ὅλων τῶν προηγμένων λαῶν, ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων. Πανταχοῦ ὑφίσταται ἀπόστασις, ἀλλαχοῦ μὲν μεγαλυτέρα, ἀλλαχοῦ δὲ μικροτέρα, ἀλλὰ πάντοτε σπουδαία, μεταξὺ τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης, ἥτις χρησιμεύει εἰς προφορικὴν ἔκφρασιν νοημάτων κοινῶν καὶ ἁπλῶν, ἀναφερομένων εἰς τὰ συνηθέστατα συμβεβηκότα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ ἐκείνης, ἥτις χρησιμεύει ὡς ὄργανον ἐκφράσεως τῶν σπουδαιοτέρων νοημάτων ἰδίως ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ· Παρὰ μόνοις τοῖς λαοῖς, τῶν ὁποίων ἡ ἐξέλιξις εὑρίσκεται ἀκόμη ἐπὶ ταπεινοῦ ἐπιπέδου, ἀρκεῖ ὁ προφορικὸς λόγος πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν. Παρ᾿ ἐκείνοις ὅμως, οἵτινες ἔχουσι διαμορφώσει πολιτισμόν, ἔχει δημιουργηθῇ καὶ γραπτὸς λόγος. Ἕκαστος δὲν τῶν πολιτῶν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ καθίσταται γνώστης τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς καὶ νὰ χρησιμοποιῇ τὸν λόγον τοῦτον διὰ τὰς χρείας αὐτοῦ.

Ὡς εἰκὸς δέ, ἡ ὁμιλουμένη εἶναι ἀτημέλητος, ἀκατάστατος καὶ πολύμορφος, διαφέρουσα καὶ κατὰ τόπους καὶ ἀναλόγως τῶν ὁμιλούντων αὐτήν. Τοὐναντίον ἡ γλῶσσα τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἡ ἐκφράζουσα τὰ σπουδαιότερα διανοήματα, ἡ χρησιμεύουσα ὡς ὄργανον τῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως, εἶναι πλουσία καὶ συνηρμολογημένη. Λέγοντες δέ, ὅτι ἡ μία τῶν γλωσσῶν τούτων χρησιμοποιεῖται κυρίως ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ, δὲν νοοῦμεν, ὅτι καὶ ἡ ἄλλη δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς τὸν

αὐτὸν σκοπόν. Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ καὶ παρ᾽ ἡμῖν γίνεται ἐπιτυχὴς χρῆσις τῆς δημοτικῆς εἰς πολλὰ εἴδη λογοτεχνημάτων, μάλιστα ποιητικῶν.

Χωροῦσι δ᾽ ἐπὶ τοσοῦτον αἱ παραλλαγαὶ καὶ αἱ διαφοραί, αἱ χωρίζουσαι τὰς δύο ταύτας γλώσσας, ὥστε παρατηρεῖται, ὅτι εἰς τὰς γραφομένας ἐθνικὰς γλώσσας δὲν ἐφαρμόζονται οἱ φθογγικοὶ νόμοι τῆς λαλουμένης. ᾿Ιδοὺ τί διδάσκει περὶ τούτου ὁ *Γ. Χατζιδάκης*: *«Οἱ φθογγικοὶ νόμοι τῆς γραφομένης διαφέρουν ἀπὸ τῶν τῆς λαλουμένης. ῾Ως εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν ἐπιστήμην, οἱ φθογγικοί νόμοι παρατηροῦνται καὶ εὑρίσκονται ἀκριβεῖς μᾶλλον εἰς τὰς διαλέκτους καὶ τὰ ἰδιώματα, παρὰ εἰς τὴν κοινὴν καὶ ἑπομένως μικτὴν ἐκ διαφόρων στοιχείων γλῶσσαν, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον εἰς τὰς γραφομένας γλώσσας, εἰς τὰς ὁποίας πολλὰ στοιχεῖα ἐκ παλαιοτέρων συγγραφέων, ἐκ τῶν ἱερῶν βιβλίων κλ. παραλαμβάνονται. Διὰ ταῦτα ὁ ἀείμνηστος Paul, ὁ ἐπικληθεὶς νομοθέτης τῆς γλωσσολογίας, ρητῶς εἶπε: «Συμφωνία ὡς πρὸς τοὺς φθόγγους μεταξὺ γραφομένης καὶ λαλουμένης εἶναι ἀληθῶς εἰπεῖν παντάπασιν ἀδύνατος καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς γραφομένης ἀπέναντι τοῦ λαλουμένου λόγου δύναται νὰ προβῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε σχεδὸν ὅλως νὰ παύσῃ ἡ ἀμοιβαία ἐπίδρασις».*

῎Εχουσι δὲ καὶ διαφόρους ὀνομασίας αἱ δύο αὗται γλωσσικαὶ παραλλαγαὶ παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς. Οὕτω παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ἡ μὲν πρώτη καλεῖται Mundart, ἡ δὲ δευτέρα Hochdeutsch. Παρ᾽ ἡμῖν ἐπεκράτησεν ἡ μὲν πρώτη νὰ καλῆται δημοτική, ἡ δὲ ἑτέρα καθαρεύουσα. ᾿Αλλ᾽ αἱ ὀνομασίαι αὗται δὲν εἶναι ἐπιτυχεῖς, οὐδ᾽ ἀποδίδουσι τὰ πράγματα. Εἶναι ὅροι συμβατικοὶ καὶ ἐπειδὴ ἐπεκράτησαν δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τοὺς μεταβάλωμεν.

Σημειωτέον προσέτι, ὅτι διὰ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν ἀτόμων πρὸς ἄλληλα, τῆς μορφώσεως, τῶν βιβλίων, τοῦ τύπου ὁ εἷς λόγος ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸν ἕτερον καὶ διὰ τοῦτο ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων γλωσσικῶν παραλλαγῶν ἀπόστασις εἶναι ἑκάστοτε διάφορος, ἐξαρτωμένη ἐκ πολλῶν παραγόντων. Διὰ τοῦτο δὲ ποικίλλει παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῷ αὐτῷ λαῷ κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς. Οὐδαμοῦ δ᾽ ὑπεστηρίχθη, ὅτι ἔπρεπεν ἡ μία γλῶσσα νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν ἄλλην. ῾Ο κ. *Μαρινᾶτος* μᾶς ἔφερε πρό τινων ἡμερῶν διδακτικώτατα παραδείγματα, δεικνύοντα, ὅτι διγλωσσία ὑφίστατο καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀνατολικοῖς λαοῖς, ὅσοι ἀνέπτυξαν ἄξιον λόγου πολιτισμόν. ᾿Επιτρέψατέ μου νὰ προσθέσω τοιαῦτα ἐκ τῶν σημερινῶν πεπολιτισμένων λαῶν, δεικνύοντα ὡσαύτως τὴν ὑπάρχουσαν

διγλωσσίαν καὶ παρ᾿ αὐτοῖς. Θὰ ἀφήσω νὰ ὁμιλήσωσι περὶ τούτου ἐπιφανεῖς ἐκπρόσωποι τῶν λαῶν τούτων.

Ἴδωμεν πρῶτον, τί συμβαίνει ἐν Γερμανίᾳ:

Ὁ *Regener*, ἐπιφανὴς παιδαγωγὸς τῆς χώρας ταύτης, γράφει: «Παρὰ τὴν ὁμιλουμένην ὑπὸ τοῦ λαοῦ γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν φέρει μεθ᾿ ἑαυτοῦ ὁ παῖς εἰς τὸ σχολεῖον, ὑπάρχει ἡ καθαρεύουσα γερμανικὴ γλῶσσα *(das Hochdeutsche)*. Αὕτη εἶναι τὸ μέσον πρὸς συνεννόησιν τῶν γερμανικῶν φυλῶν, αἵτινες ὁμιλοῦσι διαφόρους διαλέκτους. Εἶναι δεσμὸς συνδέων ὅλους τοὺς γερμανούς. Εἶναι ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους, τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Σχολείου, τοῦ Δικαστηρίου, τῶν Δημοσίων συναθροίσεων, τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τέχνης. Σημειωτέον δέ, ὅτι παρὰ τὴν ὁμιλουμένην καθαρεύουσαν γερμανικὴν ὑπάρχει καὶ ἡ γραφομένη. Δύναται μάλιστα νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ καθαρεύουσα γερμανικὴ εἶναι μᾶλλον γραφομένη ἢ ὁμιλουμένη. Γράφεται μᾶλλον ἢ ὁμιλεῖται. Μόνον ἐν τῇ γραφῇ ρέει καθαρά, ἐνῷ ἡ ὁμιλουμένη καθαρεύουσα φέρει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἴχνη τῆς διαλέκτου καὶ εἶναι ἧττον κανονικὴ ἢ ἡ γραπτὴ γλῶσσα». Αὕτη δ᾿ ἡ γραφομένη γερμανικὴ γλῶσσα διαφέρει οὐ μόνον τῶν γερμανικῶν διαλέκτων, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς γλώσσης τῆς Σκηνῆς, ὡς ἀποκαλεῖται.

Ὁ *Friedrich Panzer* (Heidelberg), εἷς τῶν ἐν Γερμανίᾳ εἰδικωτάτων ἀνδρῶν περὶ τὰ ζητήματα τῆς γλώσσης, θέλων νὰ δικαιολογήσῃ τὴν σύστασιν κρατικῆς ὑπηρεσίας πρὸς παρακολούθησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς γερμανικῆς γλώσσης καὶ παροχὴν κατευθύνσεων, ἀποφαίνεται περὶ τῆς καθαρευούσης γερμανικῆς, ὅτι ἐδημιουργήθη τεχνητῶς. Καὶ φέρει παραδείγματα δεικνύοντα, ὅτι αὕτη διαφέρει τῶν γερμανικῶν διαλέκτων οὐ μόνον κατὰ τοὺς φθόγγους καὶ τὰς λέξεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς συναρμογὰς τῆς γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς οἰκοδομίας.

Ἐξετάσωμεν, τί συμβαίνει ἐν Γαλλίᾳ:

Ὁ διαπρεπὴς παιδαγωγὸς G. Compayré γράφει: «Ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ὁμιλεῖται συνήθως παρεφθαρμένη γαλλικὴ ἢ καὶ διάλεκτοι ἐπαρχιακαί. Τὴν ἐθνικὴν γαλλικὴν γλῶσσαν ὀφείλουσι νὰ ἐκμάθωσιν οἱ νέοι ἐπιπόνως ἐπὶ τῶν θρανίων τοῦ σχολείου». Ὁ δὲ ἐπιφανὴς γλωσσολόγος Meillet λέγει τὰ ἑξῆς: «Ἡ κοινὴ (γενικὴ) γαλλικὴ γλῶσσα εἶναι παραδεδομένη, λογοτεχνική, ἀριστοκρατική, τὴν ὁποίαν δὲν δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσιν εὐχερῶς, εἰ μὴ ἄτομα κατέχοντα ἔξοχον βαθμὸν μορφώσεως. Ἐπλάσθη διὰ τῆς ἐργασίας ἐπιλέκτων κατά τε τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν κοινωνικὴν θέσιν. Εἶναι εἶδός τι ἰδανικοῦ, πρὸς τὸ ὁποῖον οἱ Γάλλοι προσεγγίζουσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, χωρὶς οὐδεὶς νὰ πραγματοποιῇ αὐτό. Ἡ κρίσις τῆς Γαλλικῆς, διὰ τὴν ὁποίαν ἐγείρονται παράπονα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, δὲν εἶναι νέα. Ὑπῆρξε πάντοτε δυσχερὲς τὸ γράφειν τὴν λογοτεχνικὴν γαλλικήν, ἥτις ἐν τῇ παγιωθείσῃ μορφῇ αὐτῆς δὲν ὑπῆρξεν εἰ μὴ ἡ γλῶσσα ὀλιγίστων ἀνθρώπων καὶ ἥτις σήμερον δὲν εἶναι ἡ ὁμιλουμένη γλῶσσα οὐδενός». Ὁ αὐτὸς γλωσσολόγος ἀποφαίνεται: «Ἡ γλῶσσα τῶν ἀνωτέρων τάξεων χρησιμεύει ἐν πάσαις ταῖς χώραις ὡς πρότυπον, τὰ δὲ τοπικὰ ἰδιώματα ἐξαφανίζονται ὀλίγον κατ᾿ ὀλίγον».

Θὰ ἠδυνάμην νὰ παραθέσω σωρείαν ὁμοίων γνωμῶν ἐξ ὅλων τῶν

χωρῶν τοῦ κόσμου πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι πανταχοῦ παρὰ τὴν λαϊκὴν διάλεκτον ὑπάρχει ἡ γλῶσσα τῶν μεμορφωμένων καὶ ὅτι ἡ πρώτη εἶναι πολλάκις τελείως ἀκατάληπτος ὑπὸ πολλῶν ξένων, οἵτινες γνωρίζουσι καὶ ὁμιλοῦσιν ἄριστα τὴν γλῶσσαν τῶν μεμορφωμένων. Τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην, ἥτις εἶναι ἡ ἐπίσημος γλῶσσα ἑκάστου ἔθνους καὶ ἔχει ἄρτιον γραμματικὸν μηχανισμόν, δὲν γινώσκουσιν οἱ ἄνθρωποι ἐκ κοιλίας τῆς μητρός των οὐδὲ προσκτῶνται αὐτὴν διὰ τῆς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ συμβιώσεως καὶ ἐπικοινωνίας. Αὕτη ἐκμανθάνεται διὰ συστηματικῆς διδασκαλίας ἐν τῷ σχολείῳ, διαρκούσης ἐπὶ πολλὰ ἔτη.

Μεγίστη δὲ φροντὶς καταβάλλεται ἐν πάσαις ταῖς πεπολιτισμέναις χώραις πρὸς περιφρούρησιν καὶ ὀρθὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης ταύτης τῶν μεμορφωμένων, διότι αὕτη θεωρεῖται ὡς ἓν τῶν σπουδαιοτάτων πολιτιστικῶν στοιχείων τοῦ λαοῦ καὶ τὸ κυριώτατον μέσον τῆς προόδου αὐτοῦ. ῾Ως παρατηρεῖ ὁ *Ernst Moritz Arndt*, εἷς τῶν τὰ μάλιστα μελετησάντων τὰ ζητήματα τῆς γλώσσης ἐν Γερμανίᾳ, «*δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ δι᾿ ἕνα λαὸν ἄλλο πνευματικώτερον καὶ βαθύτερον στοιχεῖον τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν γλῶσσαν. ᾿Εὰν θέλῃ ὁ λαὸς νὰ μὴ χάσῃ ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον συγκροτεῖται εἰς λαόν, ἐὰν θέλῃ νὰ διατηρήσῃ τὸν χαρακτῆρά του μετὰ πασῶν τῶν ἰδιοτήτων του, δὲ οὐδὲν ἄλλο πρέπει νὰ ἀγρυπνῇ περισσότερον παρὰ περὶ τοῦ πῶς νὰ μὴ διαφθαρῇ καὶ ἀλλοιωθῇ ἡ γλῶσσά του*».

Δὲν θὰ ἀπασχολήσω ὑμᾶς, ἀναπτύσσων τὰ μέτρα, ἅτινα λαμβάνονται ἀλλαχοῦ καὶ ἰδίᾳ ἐν Γαλλίᾳ, ῾Ολλανδίᾳ καὶ ᾿Αγγλίᾳ πρὸς περιφρούρησιν τῆς γλώσσης. Θὰ παραθέσω μόνον ὀλίγας λέξεις περὶ τῶν ἐν Γερμανίᾳ συμβαινόντων. ᾿Αφ᾿ ἧς ἐποχῆς ὁ γερμανικὸς λαὸς ἀπέκτησεν ἐθνικὴν συνείδησιν, ἀνέκυπτε πάντοτε ἄλλοτε ἀσθενεστέρα καὶ ἄλλοτε ἰσχυροτέρα ἡ ἰδέα τῆς περιφρουρήσεως τῆς γλώσσης του. ᾿Απεδοκιμάζετο ὅμως πᾶσα ἀπόπειρα ἀκαδημαϊκῆς ἢ κρατικῆς ρυθμίσεως τοῦ ζητήματος τῆς γλώσσης, ὡς ἐγένετο ἐν ἄλλαις χώραις· (1) Οὕτω τὸ ζήτημα τῆς βελτιώσεως τῆς γλώσσης κατελείπετο ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν πρωτοβουλίαν εἰδικῶν ὀργανώσεων καὶ ἀτόμων. Βραδύτερον ὁ ἱδρυθεὶς «Σύλλογος ὑπὲρ τῆς γερμανικῆς γλώσσης» (Deutscher Sprachverein) ἔταξεν ὡς σκοπούς του τὰ ἑπόμενα τρία σημεῖα : 1) Τὴν διατήρησιν κα-

(1) ᾿Εν Γαλλίᾳ τὰ πράγματα προὐχώρησαν μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ τεθῇ εἰς ἐφαρμογὴν ἡ ἰδέα κωδικοποιήσεως καὶ ρυθμίσεως τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν κομψὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης. Πρὸς τοῦτο δὲ τὸ ἔργον ἐθεωρήθη ἐνδεδειγμένη ἡ Γαλλικὴ ᾿Ακαδημία, ἥτις καὶ ἐκτελεῖ αὐτό.

θαρᾶς τῆς γλώσσης τῆς διοικήσεως (τῆς ἐπισήμου). 2) Ἐπιμέλειαν τῆς γλώσσης διὰ τοῦ σχολείου. 3) Ἵδρυσιν κρατικῆς ὑπηρεσίας ὑπὲρ τῆς γλώσσης. Ἔκτοτε ἤρχισε παρατηρουμένη στροφὴ πρὸς θεραπείαν καὶ ἐπίσημον περιφρούρησιν τῆς γλώσσης. Βραδύτερον ὅμως ὁ σύλλογος οὗτος ἀφήρεσεν ἀπὸ τῶν σκοπῶν του τὸ τρίτον τῶν ἀνωτέρω σημείων. Ὁ δὲ Hermann Riegel, ὁ θεμελιωτὴς τοῦ συλλόγου τούτου, ὥρισεν, ὅτι διὰ τῶν φροντίδων αὐτοῦ πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται «*καθαρά, ἀλλ' ὄχι ξένη εἰς τὸ κοινόν, ἐπιμεμελημένη, συγχρόνως ὅμως δροσερά, κατευθυνομένη, ὄχι ὅμως στενὴ ἢ ὅλως ἐγκεκλεισμένη εἰς κανόνας γλῶσσα, καὶ ἔχουσα τὴν δυνατότητα νὰ προσαρμόζηται πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς καθημερινῆς ζωῆς*».

Ἀπὸ τοῦ ἔτους ὅμως 1925 ἤρχισε πάλιν νὰ κρατῇ ἡ ἰδέα ἱδρύσεως ὑπηρεσίας πρὸς ἐπιμέλειαν τῆς γλώσσης. Τῶν σχετικῶν δὲ συζητήσεων καὶ ζυμώσεων ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1935 ἵδρυσις τοῦ «Κέντρου πρὸς ἐπιμέλειαν τῆς γερμανικῆς γλώσσης» (Deutsches Sprachpflegeamt). Τοῦτο δὲν εἶναι κρατικὸν ἵδρυμα· Τὸ κῦρός του ὀφείλει νὰ ἐκπηγάζῃ ἐκ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τῶν διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς γλώσσης ὑπευθύνων δυνάμεων, οὐχὶ δὲ ἐκ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας.

Σειρὰ δημοσιευμάτων τοῦ κέντρου τούτου ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθήσῃ τις τὸν τρόπον ἐργασίας αὐτοῦ. Οὕτως ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1935 δημοσιεύεται ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ «Deutscher Sprachverein» μηνιαία ἔκθεσις τοῦ Κέντρου, ἐκ τῆς ὁποίας καταφαίνεται ἡ δρᾶσίς του. Εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ περιλαμβάνονται αἱ ἑπόμεναι σπουδαιόταται ἐνέργειαι: α) προώθησις τῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς γλώσσης ἀπὸ τῶν ξένων λέξεων καὶ β) παρακολούθησις τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης, ἔλεγχος τῶν δι' αὐτῆς τελουμένων ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς (τύπος, ραδιόφωνον, δημοσιεύσεις, συγγράμματα) καὶ παροχὴ σχετικῶν ὁδηγιῶν καὶ συστάσεων εἰς ὀργανισμοὺς καὶ μεμονωμένα πρόσωπα. Ἔναντι δὲ τῶν σπευδόντων, οἵτινες ἀπαιτοῦσιν ἄμεσον διατύπωσιν νέων ὀρθογραφικῶν καὶ ἄλλων γλωσσικῶν κανόνων, ἀντιτάσσεται ὡς ἰθύνουσα ἀρχὴ τοῦ κέντρου, ὅτι «*ἡ γλῶσσα εἶναι ζῶν ὀργανισμός, δεδομένου ὅτι αὕτη διαρκῶς ἀνανεοῦται. Διὰ τοῦτο βίαιαι μεταβολαὶ θὰ ἦσαν γνώρισμα οὐχὶ ζωτικότητος, ἀλλὰ σπασμωδικῆς αὐθαιρεσίας*».

Οὕτω τὸ ἐν λόγῳ Κέντρον δὲν θέλει νὰ περιορίσῃ διὰ τῆς δράσεώς του τὴν φυσικὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἀρχὴ αὐτοῦ εἶναι νὰ ἀφήσῃ ἐλευθέρας τὰς ἀσυνειδήτως δρώσας ἐλευθέρας δυνάμεις τῆς γλώσσης. Προσπάθεια αὐτοῦ εἶναι ὡσαύτως νὰ ἐξομαλύνωνται ἐπὶ

μᾶλλον καὶ μᾶλλον οἱ ὀξεῖς ἰδιωτισμοὶ τῶν διαλέκτων διὰ τῆς ἐκ τῶν μεγαλουπόλεων διοχετευομένης ἑνιαίας καὶ καθαρᾶς γλώσσης.

***

Ἡ τοιαύτη διγλωσσία, ἡ παρατηρουμένη, ὡς εἴπομεν, παρὰ πᾶσι τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς, ὑπῆρχεν ἔκπαλαι καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὁμήρου. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τῶν δοκίμων χρόνων. Ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως, π.χ. ἡ γλῶσσα τοῦ Πινδάρου, τῶν κωμικῶν ποιητῶν, τῶν ἐλεγείων καὶ ἄλλων ποιητικῶν εἰδῶν ἦτο διάφορος τῆς κοινῆς ὁμιλουμένης καὶ τῆς τῶν πεζῶν συγγραφέων. Ὡς δὲ ἤδη παρετήρησαν πολλοί, ἐξ ὧν μνημονευτέος ὁ *P. Kretschmer*, εὐδοκιμώτατα ἐνδιατρίψας περὶ τὰ ζητήματα ταῦτα, ἡ δημώδης Ἀττικὴ τῆς ΣΤ′ καὶ Ε′ ἑκατονταετηρίδος ἐν πλείσταις λεπτομερείαις ἀφίστατο τῆς ἐπισήμου ὀρθογραφίας καὶ γλώσσης.

Ἡ διγλωσσία αὕτη ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν γλώσσῃ. Παρὰ τὴν γλῶσσαν τῆς προφορικῆς ὁμιλίας, ἡ ὁποία ἐξυπηρετεῖ τὰς κοινὰς καὶ ἁπλουστέρας φραστικὰς χρείας τοῦ βίου ἡμῶν καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἀτημέλητος, μὲ ἀσταθῆ γραμματικήν, ὀρθογραφίαν καὶ σύνταξιν καὶ δεικνύει ἀπὸ τόπου εἰς τόπον διαλεκτικὰς παραλλαγάς, ἔχομεν καὶ ἡμεῖς γλῶσσαν ὑψηλοτέραν, κοινὴν εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας, ἑνοῦσαν ὅλους τοὺς ὁμοεθνεῖς πρὸς ἔκφρασιν τῶν ὑψηλοτέρων διανοημάτων. Αὕτη δὲν εἶναι τεχνητὸν κατασκεύασμα, οὐδὲ δημιούργημα τῶν τελευταίων χρόνων, ὡς διατείνονται οἱ πολέμιοι αὐτῆς, ἀλλ᾽ ἀνάγει τὴν ἀρχήν της εἰς ἀρχαιοτάτας ἐποχὰς καὶ ἀριθμεῖ βίον οὐχὶ ἑκατονταετηρίδων, ἀλλὰ χιλιετηρίδων, ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ πάντοτε καὶ γραπτῶς καὶ προφορικῶς ὑπὸ τῶν ἀνὰ σύμπαντα τὸν Ἑλληνισμὸν προηγμένων ἀνθρώπων τοῦ Ἔθνους. Οὕτω διετηρήθη ἀλώβητος καὶ κατ᾽ αὐτοὺς τοὺς ζοφερωτέρους χρόνους τῆς δουλείας καὶ ὅτε ἡ ὁμιλουμένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ δημώδης γλῶσσα διεφθείρετο καὶ ἐνοθεύετο εἰς τὰ στόματα τῶν ἀπαιδεύτων. Ἀβιάστως δ᾽ ἐξελισσομένη κατέστη ὄργανον θαυμάσιον πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, καταλληλότατον πρὸς ἐκδήλωσιν καὶ τῶν λεπτοτάτων διανοημάτων, δυναμένη νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς ἀρίστας τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Εἰς αὐτὴν ἐγράφησαν καὶ γράφονται ἐπὶ αἰῶνας ἀναρίθμητα βιβλία παντὸς εἴδους, συγγράμματα ἐπιστημονικά, ἐκπροσωποῦντα τὴν ὑψηλοτέραν διανόησιν, λογοτεχνήματα ἄριστα, πεζὰ καὶ ποιητικά, ὅλων τῶν εἰδῶν, βιβλία εὐτράπελα κτλ. Καθόλου ἡ

γλῶσσα αὕτη κατέστη σύμβολον ἑνότητος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Δι' αὐτῆς ἐγαλουχήθη ἐπὶ αἰῶνας ὁ ἑλληνικὸς λαός, δι' αὐτῆς ἠνδρώθη. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους συνυφάνθη πρὸς τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Δι' αὐτῆς ἐγνώσθησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας αἱ νέαι ἔννοιαι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν δικαιοσύνην, τὴν νομοθεσίαν, τὴν διοίκησιν, τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας. Δι' αὐτῆς ἐμορφώθη ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἐμεγαλούργησεν οὐχὶ ἅπαξ.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ θεωρῆται ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα ἡμῶν ὡς διάφορος κατὰ τὴν φύσιν ἢ τὴν σύστασιν πρὸς τὰς γραφομένας γλώσσας τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἀλλὰ τουναντίον ὡς ὁμοία πρὸς ἐκείνας, ὑποκειμένη εἰς τοὺς αὐτοὺς γενικοὺς γλωσσικοὺς νόμους. Ὅτι δὲ δὲν εἶναι αὕτη νεκρά, ἀλλὰ ζωντανή, ἀποδεικνύει ἡ διαρκὴς ἐξέλιξις, τὴν ὁποίαν ὑφίσταται καὶ αἱ ἕνεκα ταύτης γεννηθεῖσαι διαφοραί, αἵτινες χωρίζουσιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν, ὡς καὶ ἀπ' αὐτῆς ἔτι τῆς τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων. Αἱ διαφοραὶ δ' αὗται δὲν ἐγεννήθησαν διὰ μιᾶς, οὐδ' ἐπεβλήθησαν ὑπὸ γλωσσοπλαστῶν, ἀλλ' εἶναι ἀποτέλεσμα μακροτάτης, βαθμιαίας καὶ ἀβιάστου ἐξελίξεως. Πολλαὶ δ' ἐξ αὐτῶν εἶναι ριζικαί, ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς φθόγγους, τὸ τυπικόν, τὸ λεκτικόν, τὴν σύνταξιν καὶ ἀνοίγουσαι χάσμα μεταξὺ τῆς νέας καὶ τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Οὕτω πολὺ πρὸ τοῦ δεκάτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος ἤρχισαν ἀναλυόμενοι καὶ ἁπλοποιούμενοι πολλοὶ μονολεκτικοὶ τύποι καὶ διὰ τῆς τάσεως ταύτης, ἥτις διήρκεσε μέχρι τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος, ἐσχηματίσθησαν βαθμηδὸν αἱ ἀναλύσεις χρόνων, ἐγκλίσεων τῶν ρημάτων, πτώσεων τῶν ὀνομάτων, αἱ παρατηρούμεναι σήμερον ἐν τῇ καθαρευούσῃ ἡμῶν γλώσσῃ. Οὕτω κατηργήθη ὁ μονολεκτικὸς παρακείμενος, ὁ μονολεκτικὸς μέλλων, ἡ μονολεκτικὴ ὑποτακτική, ἡ ἀπαρέμφατος κτλ. Ὡσαύτως ἡ δοτικὴ ἐν πολλαῖς περιπτώσεσιν ἐκφέρεται ἀναλυτικῶς. Διὰ τῶν τοιούτων ἀναλύσεων προσέλαβεν ἡ γλῶσσα ἡμῶν μείζονα σαφήνειαν καὶ εὐκαμψίαν. Ὡσαύτως κατὰ μικρὸν ἐνεφανίσθησαν διάφορα μόρια (νά, δέν, ἤ, λοιπόν, θά, διὰ νά, ἀκόμη, καθὼς κτλ.). Περαιτέρω πολλῶν λέξεων μετεβλήθη τὸ γένος, ἡ ὀρθογραφία, ἡ σημασία κτλ.

Τοιαύτας καὶ ἄλλας μεταβολὰς ὑπέστη ἡ καθαρεύουσα, τροποποιουμένη κανονικῶς καὶ ἀβιάστως καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τάσεις ἑκάστης ἐποχῆς καὶ ἁπλοποιουμένη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν νεωτέρων γλωσσῶν. Οὕτω δ' ἀπέβη γλῶσσα κανονική, ἁρμονική, σαφὴς καὶ ἀπέριττος καὶ ὅσον ἔνεστι κυριολεκτική, ζωντανή, προσπίπτουσα ἄνευ ἐπιπόνου ζητήσεως εἰς τὸν κάλαμον τοῦ γράφοντος. Διακρίνεται διὰ τὸν πλοῦτόν της,

τὴν χάριν, τὴν εὐστροφίαν, τὴν εὐκαμψίαν της καὶ δύναται νὰ αὐξάνῃ διαρκῶς τὸν θησαυρὸν αὐτῆς. ῾Η γλῶσσα αὕτη, ζωντανὸν ὄργανον τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως, ἀποτελεῖ τὸ τιμαλφέστατον στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ ἡμῶν, τὸ τιμιώτατον κτῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὸν ἀδαμάντινον κρίκον, τὸν συνδέοντα τὸν ἑλληνισμὸν ὅλων τῶν ἐποχῶν καὶ διατηροῦντα τὴν ἑνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

Παρὰ ταύτην δ᾿ ὑπῆρχεν ἀπὸ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, ἤτοι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, χρησιμεύουσα εἰς προφορικὴν ἔκφρασιν νοημάτων κοινοτέρων καὶ ἁπλουστέρων. Αὕτη ἦτο τὸ ὄργανον τῶν χωρικῶν, τῶν ἀγροτῶν, τῶν ποιμένων, τῶν ἁρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν μὲ ποικίλας παραλλαγάς. Εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν ἔχομεν καὶ μνημεῖα διαφόρων ἐποχῶν, καὶ δὴ κατὰ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς χρόνους, πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν. Εἰς αὐτὴν δ᾿ ἐποιήθησαν καὶ τὰ θαυμάσια δημοτικὰ τραγούδια. ῾Ως εἰκὸς δέ, ἡ δημοτικὴ γλῶσσα εἶναι πτωχὴ καὶ ἀνίκανος νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον ὑψηλοτέρων καὶ λεπτοτέρων διανοημάτων. Αὐτοὶ οἱ ὀπαδοί της ἀναγνωρίζουσι τοῦτο καὶ συνιστῶσιν εἰς τοὺς ἐπιστήμονας νὰ καλλιεργῶσιν αὐτὴν παραλλήλως μὲ τοὺς λογοτέχνας, «*ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ τελειοποιουμένη νὰ δύναται νὰ ἐκφράσῃ ὄχι μόνον πάντα ποιητικὸν στοχασμόν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἐπιστημονικὴν σκέψιν καὶ θεωρίαν, καθισταμένη καὶ ἡ γλῶσσα τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, τῶν δικαστηρίων καὶ τέλος τῶν νόμων*» (*Κακριδῆς*, ἡ δίκη τῶν τόνων, σ. 246). Περαιτέρω ἡ γλῶσσα αὕτη τοῦ λαοῦ ὑπέστη μεγίστην φθορὰν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ κατὰ τοὺς μακροὺς χρόνους τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀπαιδευσίας του. Παρεμόρφωσε καὶ ἐκολόβωσε πλείστας λέξεις, κατήργησε καὶ ἠθέτησε γραμματικοὺς καὶ συντακτικοὺς κανόνας, ἐδέχθη πληθὺν ξενικῶν στοιχείων διὰ τῆς ἐπιμιξίας μετὰ παντοίων βαρβάρων λαῶν. ᾿Απέβη δὲ καὶ πολυειδὴς καὶ ποικιλωτάτη, ἀποτελέσασα κατὰ τόπους ποικίλας δημώδεις διαλέκτους, διαφερούσας ἀλλήλων. Κατὰ τοὺς νεωτέρους ὅμως χρόνους καλλιεργεῖται αὕτη ἐντονώτατα καὶ εἰς αὐτὴν γράφονται ποικίλα ἔργα, λογοτεχνικὰ καὶ ἄλλα.

᾿Αμφότεραι αἱ γλῶσσαι αὗται, καὶ ἡ καθαρεύουσα καὶ ἡ δημοτική, ἔχουσι δικαιώματα ἐκτιμήσεως ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, προσοχῆς καὶ καλλιεργείας. Εἶναι ἀνεπιστημονικὸν καὶ ἐγκληματικὸν νὰ θέλῃ τις νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν μίαν χάριν τῆς ἄλλης, διότι ἀμφότεραι ἐξυπηρετοῦσι σπουδαίους ἐθνικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικοὺς καὶ πρακτικοὺς σκοπούς.

*
* *

Μεταβαίνω τώρα εἰς τὸ ζήτημα: Ποία ἐκ τῶν δύο αὐτῶν γλωσσῶν, ἡ δημοτικὴ ἢ ἡ καθαρεύουσα, πρέπει νὰ διδάσκηται συστηματικῶς εἰς τὸ σχολεῖον. Ἂς ἐξετάσωμεν κατὰ πρῶτον, τί φρονοῦσιν οἱ ξένοι:

Παρὰ τῷ ἐπιφανεῖ Ἑλβετῷ Παιδαγωγῷ *Otto von Greyerz*, ὅστις ἠσχολήθη εἰδικῶς περὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, ἀναγινώσκομεν τὰ ἑπόμενα: «Ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν φέρουσιν οἱ παῖδες εἰς τὸ σχολεῖον ἐκ τοῦ οἴκου, οὐδεμίαν παρέχει εἰς αὐτοὺς δυσχέρειαν καὶ εἶναι εἰς αὐτοὺς ἀγαπητή. Ἀντιθέτως δ' ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ὀφείλουσι νὰ ὁμιλῶσιν ἐν τῷ σχολείῳ, φαίνεται εἰς αὐτοὺς δύσκολος, ξένη, τρόπον τινὰ δυσάρεστος. Θεωροῦσιν αὐτὴν προσέτι πτωχὴν καὶ ἐστερημένην εὐκαμψίας. Ὅτι οἱ παῖδες πλανῶνται ἐν τούτῳ, εἶναι φανερόν. Ἀλλ' εἶναι ὡσαύτως φανερόν, διατὶ πλανῶνται. Ὁ λόγος δηλαδὴ εἶναι, ὅτι ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν μανθάνουσιν ἀπὸ στόματος τοῦ διδασκάλου καὶ ἀπὸ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων, τ. ἔ. ἡ γραφομένη γερμανικὴ γλῶσσα, δὲν εἶναι θερμή, ζωντανή, τῆς καθημερινῆς χρήσεως, ὅπως ἡ δημώδης, ἀλλ' εἶναι γλῶσσα τεχνητή, πεποιημένη, γλῶσσα βιβλικὴ μὲ παρακειμένους καὶ ὀνομαστικὰς τῶν μετοχῶν, μὲ πολλὰς γενικὰς καὶ σωρείαν προσδιορισμῶν, μὲ ἀπταίστους συνδέσεις καὶ ὁρμαθὸν φράσεων καὶ συνδετικῶν τύπων, ἑνὶ λόγῳ τὴν γραφομένην γερμανικὴν γλῶσσαν οὐδεὶς ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖ εἰς τὴν καθ' ἡμέραν ὁμιλίαν του ἐν τῷ γερμανικῷ κράτει». Καὶ ἐπιφέρει ὁ *von Greyerz* τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα: «Τὸ σχολεῖον ἔχει σκοπὸν νὰ διδάξῃ οὐχὶ τὴν λαλουμένην διαλεκτικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν, τὴν καθαρεύουσαν γερμανικὴν (Hochdeutsch), ἥτις πραγματικῶς εἶναι δι' ἡμᾶς ἡ ἀνωτέρα γλῶσσα, καθότι συνδέει ἡμᾶς μετὰ τοῦ λοιποῦ κόσμου καὶ μετὰ τοῦ ὑψηλοτέρου πολιτισμοῦ. Εἶναι δὲ παραφροσύνη νὰ περιφρονῶμεν καὶ παρορῶμεν αὐτὴν ἐν τῷ σχολείῳ».

Ὁ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς *Regener* γράφει ἐν τῇ Εἰδικῇ Διδακτικῇ του τὰ ἑπόμενα: «Ἡ γλῶσσα ἡ μητρική, ἥτις πρέπει νὰ διδάσκηται συστηματικῶς ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλη ἢ ἡ καθαρεύουσα γερμανικὴ γλῶσσα (Das Hochdeutsche). Ὁ παῖς φέρει μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸ σχολεῖον τὴν λαλουμένην (τὴν Mundart), ἢ τὴν γλῶσσαν τοῦ γάλακτος (Milchsprache). Ἡ γλωσσικὴ δὲ διδασκαλία ὀφείλει νὰ ὁδηγήσῃ τὸν μαθητὴν ἀπὸ τῆς λαλουμένης, τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ, εἰς τὴν καθαρεύουσαν, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ διδαχθῇ. Καὶ διὰ νὰ ἐκμάθῃ αὐτήν, εἶναι ἀνάγκη: α) Νὰ καταστῇ κύριος τοῦ θησαυροῦ τῶν λέξεων αὐτῆς καὶ τῶν σημασιῶν των. β) Νὰ διδαχθῇ τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων ἐν τῷ λόγῳ. γ) Νὰ ἀσκηθῇ περὶ τὴν ὀρθὴν προφοράν. Τὸ σχολεῖον ὀφείλει νὰ περιστέλλῃ τὸ ὠμὸν τῆς διαλεκτικῆς γλώσσης καὶ νὰ ἐθίζῃ τοὺς παῖδας εἰς ἀκριβῆ προφοράν. Ἐδῶ ὅμως πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ ἀρχίζῃ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του».

Ὁ *Paul Barth*, μέγας φιλόσοφος καὶ παιδαγωγός, ἐν τῷ ἐξόχῳ ἔργῳ του «Στοιχεῖα Παιδαγωγικῆς καὶ Διδακτικῆς» λέγει τὰ ἑξῆς: «Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἅπαντες οἱ μαθηταί, κατ' ἐξοχὴν δὲ οἱ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὸ σχολεῖον οὐχὶ τὴν γραφομένην γερμανικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ γλῶσσαν διαλεκτικήν. Ταύτην δὲ δὲν πρέπει ἐν ἀρχῇ νὰ ἀποδιώκωμεν καὶ καταφρο-

νῶμεν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ προβαίνωμεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἀνυψῶμεν τὴν διάλεκτον καὶ καθορίζωμεν αὐτὴν παρὰ τὴν γερμανικὴν καθαρεύουσαν ὡς γλῶσσαν τῆς διδασκαλίας ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ. Ἀρκετὸν εἶναι νὰ ἐπιτρέψωμεν αὐτὴν κατὰ τὸ πρῶτον σχολικὸν ἔτος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν διαφόρων μαθημάτων. Βραδύτερον ὅμως ὀφείλομεν μετὰ διαρκῶς προϊούσης αὐστηρότητος νὰ ἀπαιτῶμεν τὴν καθαρεύουσαν γερμανικήν».

Ὁ *Kirste*, εἷς τῶν νεωτέρων παιδολόγων τῆς Γερμανίας, λέγει: «Ἡ διαλεκτικὴ γλῶσσα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ χρησιμεύῃ εἰς τὸν διδάσκαλον ὡς πρότυπον τῆς ἐκφράσεως αὐτοῦ. Τὸ πολὺ δύναται νὰ χρησιμοποιῆται εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ὡς ἀφετηρία πρὸς βαθμιαίαν ὕψωσιν τοῦ παιδὸς εἰς τὰς ἀνωτέρας γλωσσικὰς βαθμίδας».

Ἀναφέρω τέλος τὸν Meumann, τὸν μέγιστον τῶν νεωτέρων παιδολόγων τῆς Γερμανίας, ὅστις ψέγων τὸν Berthold Otto διὰ τὰς μεθόδους, τὰς ὁποίας ἐζήτει νὰ εἰσαγάγῃ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος, λέγει μεταξὺ ἄλλων: «Ὀφείλομεν νὰ θεραπεύωμεν ἐν τῷ σχολείῳ τὴν κανονικὴν γλῶσσαν, οὐχὶ δέ, ὡς ὁ B. Otto, τὴν πλημμελῆ παιδικήν. Εἶναι θεμελιῶδες σφάλμα τοῦ B. Otto, τὸ νὰ ζητῇ ὅπως διδάσκωμεν ἐν τῷ σχολείῳ τὴν φυσικὴν γλῶσσαν τοῦ παιδὸς μεθ' ὅλων αὐτῆς τῶν ἀτελειῶν. Εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ γλῶσσα παιδικὴ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπηλλαγμένη γραμματικῶν σφαλμάτων».

Ἴδωμεν, τί φρονοῦσιν ἐν Γαλλίᾳ. Θὰ περιορισθῶ εἰς τὰς μαρτυρίας δύο ἁρμοδιωτάτων Γάλλων παιδαγωγῶν, τοῦ *Ch. Charrier*, Πρυτάνεως τῆς ἐν Λυῶν Ἀκαδημίας καὶ τοῦ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθέντος *G. Compayré*. Ὁ *Ch. Charrier* γράφει: «Τὰ παιδία, τὰ τὸ πρῶτον φοιτῶντα εἰς τὸ σχολεῖον, δυσκόλως ὁμιλοῦσιν, ἢ ὁμιλοῦσι κακῶς καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς σχολικῆς διδασκαλίας αἰσθάνονται τὴν μεγίστην δυσχέρειαν, ἵνα ἀντικαταστήσωσι διὰ τῆς Γαλλικῆς τὰς ἰδιωματικὰς διαλέκτους, αἵτινες εἶναι τρόπον τινὰ ἡ μητρικὴ αὐτῶν γλῶσσα». Ὁ *G. Compayré* διδάσκει περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος: «Τὰ παιδία τῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν δὲν ἔχουσιν ἀκούσει ἐν τῇ οἰκογενείᾳ των ὁμιλουμένην πέριξ αὐτῶν, εἰ μὴ παρεφθαρμένην Γαλλικήν, ἢ καὶ διαλέκτους ἐπαρχιακάς. Εἰς ταῦτα ἡ ἐθνικὴ (γαλλικὴ) γλῶσσα εἶναι πράγματι γλῶσσα ξένη, τὴν ὁποίαν ὀφείλουσι νὰ ἐκμάθωσιν ἐπιπόνως ἐπὶ τῶν θρανίων τοῦ σχολείου».

Τὰς αὐτὰς ἰδέας συναντῶμεν καὶ εἰς πάντα τὰ λοιπὰ κράτη, διότι τὸν σκοπὸν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ἔχουσι κοινὸν τὰ σχολεῖα ὅλων τῶν βαθμίδων καὶ ὅλων τῶν λαῶν. Συμφώνως δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, τὸ σχολεῖον ὀφείλει νὰ διδάξῃ συστηματικῶς καὶ νὰ στερεοποιήσῃ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν οὐχὶ διάλεκτόν τινα τῆς μητρικῆς γλώσσης, οὐδὲ τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν οὗτοι ἀκούουσι λαλουμένην πέριξ των ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ἐπικοινωνίᾳ. Πρὸς ἐκμάθησιν ταύτης δὲν παρίσταται ἀνάγκη συστηματικῆς διδασκαλίας, διότι ὁ παῖς καθίσταται κύριος αὐτῆς, πρὶν ἢ φοιτήσῃ εἰς τὸ σχολεῖον, ἄνευ συστηματικῆς καὶ σκοπίμου ἐπικουρίας, τρόπον τινὰ αὐτομάτως. Ἡ πατρικὴ οἰκία, ἡ ὁδός, ὁ πέριξ βίος πορίζουσιν εἰς αὐτὸν τὴν γλῶσσαν ταύτην. Ἀντιθέτως ὅμως ἐπιβάλλεται συστηματικὴ διδασκαλία τῆς γραφομένης

γλώσσης τῶν μεμορφωμένων, ἥτις, ὡς εἴπομεν, διαφέρει τῆς ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ χρησιμοποιουμένης ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Πανταχοῦ ἰσχύει ἡ θεμελιώδης ἀρχή, ὅτι πρέπει διὰ συστηματικῆς διδασκαλίας τῆς ἑνιαίας γλώσσης τῶν μεμορφωμένων νὰ ἐξομαλύνωνται καὶ ἐκτρίβωνται τὰ διαλεκτικὰ ἰδιώματα. Τὸ δὲ σχολεῖον διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ ἀκολουθῇ ἐν τῷ ζητήματι τῆς μητρικῆς γλώσσης τοὺς μεμορφωμένους, τοὺς καλῶς ἀνατεθραμμένους καὶ νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς μαθητὰς τὸν ἁπλούστατον ἀλλ᾽ ἅμα καὶ καθαρώτατον τύπον αὐτῆς. Ἐν τῇ ἐκμαθήσει δὲ τῆς γλώσσης ταύτης ὀφείλουσιν οἱ παῖδες νὰ δαπανήσωσι πολὺν χρόνον καὶ νὰ καταβάλωσι μεγάλους κόπους. Οὐδαμοῦ δ᾽ ἀπετολμήθη ὑπὸ τὸ πρόσχημα διευκολύνσεως τῆς διδασκαλίας τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος ἡ διδασκαλία τῆς διαλέκτου.

***

Ἂς ἐξετάσωμεν νῦν, τί ἐφήρμοσαν παρ᾽ ἡμῖν οἱ αὐτοκληθέντες ἐκπαιδευτικοὶ μεταρρυθμισταὶ πρὸς διδασκαλίαν τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος ἐν τοῖς σχολείοις ἡμῶν.

Ἠγνόησαν οὗτοι τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐν τοῖς σχολείοις πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. Ἠγνόησαν προσέτι, ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν κατασκευάζεται τεχνητῶς, ἀλλ᾽ ἐξελίσσεται ἀβιάστως. Ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἐστράφη εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὸ ἔθνος γλωσσικὸν ἰδίωμα, ὅπερ αὐτοὶ μὲν ὀνομάζουσι «Κανονισμένη δημοτικὴ γλῶσσα», ὅπερ ὅμως εἶναι τεχνητὸν κατασκεύασμα, ὑπ᾽ οὐδενός ποτε Ἕλληνος ὡμιλήθη καὶ εἰς οὐδεμίαν εὑρίσκεται σχέσιν οὔτε πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους, ἀλλ᾽ οὔτε πρὸς τὴν γνησίαν δημοτικὴν γλῶσσαν, ἥτις, ὡς εἴπομεν, ἐπὶ αἰῶνας χωρεῖ παραλλήλως πρὸς τὴν καθαρεύουσαν καὶ ἥτις δὲν ἔχει τὰς ἀκρότητας τῆς γλώσσης τῶν αἱρεσιαρχῶν. Ἡ γλῶσσα αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐζήτησαν νὰ ἐπιβάλωσιν, ἀποτελεῖ κρᾶμα ἰδιόρρυθμον, σύμπλεγμα στοιχείων ξενικῶν καὶ διαλεκτικῶν καὶ λέξεων τῆς καθαρευούσης, αἱ ὁποῖαι ἠκρωτηριάσθησαν καταλλήλως, ἵνα προσαρμοσθῶσι πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κεκανονισμένης γραμματικῆς.

Πόσον ξένη πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ λαοῦ εἶναι ἡ γλῶσσα αὐτὴ καὶ πόσον ἀκατανόητος ὑπὸ τῶν μαθητῶν, οἵτινες ἐν τούτοις πρόκειται νὰ διδαχθῶσιν αὐτὴν ὡς μητρικήν, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ εἰσηγηταὶ αὐτῆς εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς εἰσαγωγῆς της εἰς τὰ σχολεῖα νὰ συστήσωσι τὴν σύνταξιν ὑπομνημάτων καὶ λεξικῶν πρὸς κατανόησιν ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῶν ἀναγνωστι-

κῶν βιβλίων τῶν κατ' αὐτὴν συντεταγμένων. Οὕτως ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ Ἐκπαιδευτικῷ Ἐρευνητῇ: «*Τονίζει κατόπιν τὴν ἀνάγκην βοηθητικῶν βιβλίων διὰ τοὺς διδασκάλους καὶ δι' ὅλα μὲν τὰ μαθήματα, ἰδίως δὲ διὰ τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν κατόπιν τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως*». *Καὶ ἐν τῷ Δελτίῳ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου*: «*Χρήσιμοι θὰ ἦσαν γιὰ τὰ σημερινὰ μικρὰ σύντομοι γλωσσικοὶ καὶ λαογραφικοὶ ὑπομνηματισμοί, ποὺ νὰ βοηθοῦν τὴ γλωσσικὴ κατανόηση*».

Τὰ μέτρα ταῦτα κρίνων ὁ ἀοίδιμος *Γ. Χατζιδάκης* γράφει: «*Ἤθελα νὰ ἐρωτήσω τοὺς παιδαγωγοὺς τούτους καὶ τὸν γλωσσολόγον αὐτῶν νὰ μᾶς εἰποῦν, ποῦ τῆς οἰκουμένης ἔχουν σήμερον εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἀναγνωστικὰ βιβλία ἔχοντα ἀνάγκην ὑπομνημάτων χάριν τῆς γλωσσικῆς κατανοήσεως: Καὶ τί μεταρρύθμισις εἶναι αὕτη, ἡ ἐπιβάλλουσα τοιαύτας ἀνάγκας; Φαντασθῆτε ἀναγνωστικὸν βιβλίον, προωρισμένον ν' ἀναγινώσκεται ὑπὸ τῶν μικρῶν παιδίων τοῦ δημοτικοῦ λεγομένου σχολείου γεγραμμένον μέν, καθ' ἃ ὁ νόμος ὁρίζει, εἰς τὴν κοινὴν λαλουμένην, ἔχον δὲ ἀνάγκην γλωσσικῶν ὑπομνηματισμῶν διά τε τοὺς μικροὺς μαθητὰς καὶ διὰ τοὺς διδασκάλους*». Πράγματι δὲ συνετάχθησαν τοιαῦτα λεξικολογικὰ ὑπομνήματα, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ λέξεις τῆς νέας γλώσσης, ὡς ἄγνωστοι εἰς τοὺς παῖδας, ἑρμηνεύονται διὰ τῶν ἀντιστοίχων λέξεων τῆς καθαρευούσης τῶν γνωστῶν εἰς αὐτούς.

Ἐρωτᾶται νῦν, ἀπὸ ποῖον ἔχει κανονισθῆ ἡ γλῶσσα αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλον εἰς τὰ σχολεῖα ἡμῶν οἱ μεταρρυθμισταί; Μήπως τὴν ἐκανόνισαν μ ε γ α λ ο φ υ ε ῖ ς τ ο ῦ λ ό γ ο υ χ ε ι ρ ι σ τ α ί; Μεγάλοι λογογράφοι; Μεγάλοι ποιηταί; Μεγάλοι ῥήτορες; Οὐδὲν ἐκ τούτων. Τὴν ἐκανόνισαν οἱ ἴδιοι, ἀκολουθοῦντες τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν ὑπέδειξεν εἰς αὐτοὺς ὁ πάτρων των *Ψυχάρης*: «*Κάτω τὸ κοντύλι... Πήρατε ἄσκημο δρόμο... Τὸ σκολειὸ χαλνᾶ τὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν... Κάτω τὸ κοντύλι... Πᾶμε στὸ πεφτοπάζαρο ν' ἁρπάξωμε ἀπὸ τοῦ πιὸ πρόστυχου, ἀπὸ τοῦ χαμάλη τὸ στόμα τὴν ἀληθινὴ καθαρὴ λαλιά... καὶ νὰ στήσωμε γλῶσσα κοινή*». Καὶ εἰς τὸ παράδοξον τοῦτο κήρυγμα προσέτρεξαν ἄνθρωποι πάσης τάξεως, ἡλικίας καὶ φύλου καὶ συνειργάσθησαν διὰ τὸν ἐκχυδαϊσμὸν τῆς γλώσσης. Καὶ αὐτὸ τὸ ἀκατονόμαστον κήρυγμα ἀκολουθοῦσι σήμερον, συρόμενοι ὄπισθεν αὐτοῦ, ἀκαδημαϊκοί, καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι ἐκπαιδευτικοί, λογοτέχναι, δημοσιογράφοι, ἀρχηγοὶ πολιτικῶν κομμάτων, πολιτευόμενοι διαφόρων διαβαθμίσεων καὶ ἀποχρώσεων, κυρίαι καὶ δεσποινίδες τῆς ἀνωτέρας τάξεως κτλ. Ἐξ αὐτῶν ἄλλοι μὲν παρασύρονται ὑπὸ τοῦ θορύβου, τὸν ὁποῖον δημιουργοῦσιν ὀλίγοι, μὴ μελετῶντες αὐτοὶ τὰ πρά-

γματα, ἄλλοι δὲ δὲν τολμῶσι νὰ ἀτενίσωσι τὴν ἀλήθειαν, τρέμοντες, μήπως χαρακτηρισθῶσιν ὡς ὀπισθοδρομικοί.

Ἡ γλῶσσα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, δὲν κατασκευάζεται κατὰ τρόπον τεχνητόν, οὐδ᾿ ἐπιβάλλεται διὰ βιαίων μέσων ἢ διατάξεων τῆς πολιτείας, ἀλλ᾿ εἶναι ἀποτέλεσμα μακροτάτης ἀβιάστου ἐξελίξεως καὶ συνεργασίας αὐτοῦ τοῦ λαοῦ. Ὡς χαρακτηριστικῶς παρατηρεῖ ὁ Curt Müller, ἡ γλῶσσα εἶναι ζῶν ὀργανισμός, δεδομένου ὅτι διαρκῶς ἀνανεοῦται, βίαιαι δὲ ἐπιβολαὶ εἰς αὐτὴν ἀποτελοῦσι δεῖγμα σπασμωδικῆς αὐθαιρεσίας. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν εἶναι ὀρθὴ πρόωρος διατύπωσις νέων γλωσσικῶν κανόνων. Μόνον μετὰ τὴν φυσικὴν ἐξέλιξιν πρέπει νὰ ἀκολουθῶσι μεταβολαὶ τῆς ὀρθογραφίας καὶ ἡ διατύπωσις κανόνων. Μόναι ἐκεῖναι αἱ γλῶσσαι, αἱ ὁποῖαι ἔπαυσαν πλέον νὰ ὁμιλῶνται καὶ κατέστησαν νεκραί, ὡς καὶ ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι διὰ μακρᾶς ἐξελίξεως καὶ καλλιεργείας διεμορφώθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καὶ ἀπέκτησαν ἀρτιότητα, δύνανται νὰ ἔχωσι γραμματικὴν συστηματοποιημένην. Εἰς τὰς τελευταίας δὲ αὐτὰς ἀνήκουσιν αἱ ἐπίσημοι γλῶσσαι τῶν διαφόρων κρατῶν, ὡς καὶ ἡ ἰδική μας ἐπίσημος γλῶσσα. Ἀλλὰ καὶ αὐτῶν αἱ γραμματικαὶ δὲν πρέπει νὰ περισφίγγωσι τὰς γλώσσας, ἀλλὰ νὰ ἀφήνωσιν εὐρὺ περιθώριον πρὸς περαιτέρω ἀβίαστον ἐξέλιξιν αὐτῶν. Οὕτως ἐν Γερμανίᾳ ὁ *Friedrich Panzer*, εἰδικώτατος περὶ τὰ γλωσσικὰ ζητήματα, ἐκθέτων τὴν σημασίαν καὶ τοὺς σκοποὺς εἰδικῆς ὑπηρεσίας ὑπὲρ τῆς γερμανικῆς γλώσσης, ἀποτρέπει καὶ οὗτος ἀπὸ βιαίων ἐπεμβάσεων πρὸς ρύθμισιν αὐτῆς καὶ προώρου ἐπιβολῆς γραμματικῶν κανόνων καὶ συνιστᾷ, ὅπως τὸ ἔργον τῆς ὑπηρεσίας ταύτης εἶναι συμβουλευτικὸν καὶ ρυθμιστικόν, περιοριζόμενον εἰς παρακολούθησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης, παροχὴν ὁδηγιῶν εἰς δημοσίους καὶ ἰδιωτικοὺς ὀργανισμοὺς καὶ γνωμάτευσιν περὶ μεταβολῶν, αἵτινες κατέστησαν ἀναγκαῖαι ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ ἐν ἐπισήμῳ χρήσει.

Ταῦτα πάντα ἠγνόησαν οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μεταρρυθμισταὶ καὶ ἐζήτησαν νὰ κατασκευάσωσι καὶ ἐπιβάλωσιν εἰς τὸ σχολεῖον ἰδίαν γλῶσσαν, ἥτις εἶναι προϊὸν κόπων καὶ μόχθων. Τρανὴν τούτου ἀπόδειξιν παρέχει ἡ ὁμολογία τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν γλωσσοπλαστῶν, τοῦ *Ψυχάρη*, ὅτι διὰ κάθε λέξιν καὶ φράσιν τῆς δημοτικῆς του ἔχυσεν ἄφθονον ἱδρῶτα. Ἀπόδειξιν ὡσαύτως τῆς εὐλαβείας, μετὰ τῆς ὁποίας ἀκολουθεῖται ἡ ἀρχὴ τοῦ Ψυχάρη, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, παρέχουσιν οἱ λόγοι ἑνὸς τῶν κυριωτάτων ἐκπαιδευτικῶν καὶ γλωσσικῶν μεταρρυθμιστῶν. Κατ᾿ αὐτὸν αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ μεγαλουπόλεις δὲν εἶναι ὁ ἑλληνικὸς λαός. «*Τὸ χωριὸ εἶναι, ποὺ θὰ μᾶς δώσῃ τὰ μέτρα ἑνὸς παιδιοῦ.*

Θὰ ἦτο ἀδικαιολόγητο νὰ πέρνωμε γιὰ κριτήριο γιὰ τὶς λέξεις τῶν ἀναγνωστικῶν, τὸ ἂν τὶς λέγουν ἢ ὄχι ὅσοι κατοικοῦν στὴν πρωτεύουσα ἢ στὶς μεγαλύτερες πόλεις».

Πρὸς ἐπιβολὴν δὲ τῆς γλώσσης ταύτης, τῆς οὕτω πλασθείσης καὶ οὕτω κανονιζομένης, οὐδενὸς ἐφείσθησαν μέσου οἱ κατασκευασταί της, διότι ἐγνώριζον καλῶς, ὅτι γλῶσσα τοιαύτη, τεχνητή, ξένη πρὸς τὸ αἴσθημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταστῇ εὐχερῶς κτῆμα αὐτοῦ. Καὶ ἔταξαν ὡς σκοπὸν αὐτῶν νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτὴν εἰς τὸ Ἔθνος διὰ τοῦ σχολείου. Οὕτως, ὅτε ἐγένοντο ῥυθμισταὶ τῆς παιδείας παρ' ἡμῖν, κατέστησαν τὸ σχολεῖον ἀπὸ διδακτηρίου τῆς ἐθνικῆς γλώσσης ὄργανον προπαγάνδας πρὸς διάδοσιν τοῦ μαλλιαρισμοῦ. Ἐσκέφθησαν, ὅτι διὰ συστηματικῆς χρήσεως καὶ διδασκαλίας τῆς μαλλιαρῆς θὰ ἐξηφανίζετο ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τῶν παίδων ἡ καθαρεύουσα, οὕτω δὲ θὰ καθίστατο τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα αὐτῶν ἡ φυσικὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα τῶν μελλουσῶν γενεῶν. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τοῦ σκοποῦ τούτου ἠθέτησαν πάσας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Παιδαγωγικῆς καὶ τῆς Ψυχολογίας τοῦ παιδός, αἵτινες πανταχοῦ χρησιμεύουσιν ὡς βάσεις τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐν τοῖς σχολείοις. Παρερχόμενοι τὰ ἄλλα μέσα, ἅτινα ἔθεσαν εἰς ἐφαρμογήν, ὅτε ἀνέλαβον εἰς χεῖράς των τὴν διοίκησιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ποιούμενοι κατάχρησιν τῆς ἐξουσίας αὐτῶν, θὰ περιορισθῶμεν εἰς ὀλίγα παραδείγματα, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται, ὅτι οὗτοι ἐποδοπάτησαν χάριν τοῦ σκοποῦ των στοιχειωδεστάτας ἀρχὰς γλωσσολογικάς, παιδαγωγικάς, ψυχολογικάς.

Ἐν πρώτοις ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν οἱ παῖδες φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν ἐκ τοῦ οἴκου εἰς τὸ σχολεῖον, εἶναι ἀτελὴς καὶ κατὰ τὸ ποσὸν τῶν λέξεων καὶ κατὰ τὸ ποιὸν αὐτῶν. Ἰδίως αἱ περισσότεραι τῶν λέξεων, τῶν εὑρισκομένων εἰς τὸ στόμα τοῦ παιδός, εἶναι ξενικαὶ ἢ ἰδιωματικαί, εἰς περιωρισμένα μόνον μέρη χρησιμοποιούμεναι. Θεωρεῖται δὲ ὑποχρέωσις τοῦ σχολείου νὰ πλουτίζῃ τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῶν παίδων διὰ λέξεων κοινῆς χρήσεως ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν μεμορφωμένων καὶ νὰ ἀντικαθιστᾷ τὰς ξενικὰς καὶ ἰδιωματικὰς λέξεις τῆς παιδικῆς γλώσσης διὰ λέξεων ἀκραιφνῶς ἑλληνικῶν. Ἡ προσπάθεια αὕτη πρὸς ἐκδίωξιν τῶν ξένων λέξεων ἔχει φθάσει εἰς πολλὰ Κράτη μέχρις ὑπερβολῆς. Τουναντίον παρ' ἡμῖν παρατηρεῖται εἰς τὰ τεθέντα ἐν χρήσει ἀναγνωστικὰ βιβλία τῶν μεταρρυθμιστῶν συστηματικὴ τάσις, ὅπως πᾶσα ξενικὴ λέξις, ὑπάρχουσα εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, τὰ λείψανα ταῦτα τῶν χρόνων τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀπαιδευσίας, στερεοποιηθῶσιν ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν παίδων καὶ παραμείνωσιν ὡς νεοπλάσματα, φθείροντα

τὴν γλῶσσαν ἡμῶν. Πλὴν δὲ τούτων τῶν ξενικῶν λέξεων οἱ νέοι γλωσσοπλάσται εἰσήγαγον πληθὺν ἄλλων, ξενικῆς ὡσαύτως καταγωγῆς, πρὸς δήλωσιν ἐννοιῶν, πολλαὶ τῶν ὁποίων εἰς ἄλλας γλώσσας ἐκφράζονται διὰ λέξεων εἰλημμένων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς.

Κατὰ τὸν τρόπον ὅμως τοῦτον ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν φθείρεται ἡ γλῶσσα, ἀποβάλλει τὴν καθαρότητα καὶ ὁμοιογένειαν αὐτῆς, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ καθίσταται δύσκαμπτος καὶ δυσχεραίνεται εἰς τὸ ἔπακρον ἡ ἐκμάθησις καὶ χρῆσις αὐτῆς. Καὶ τοῦτο, διότι αἱ ξέναι λέξεις διὰ τὸ ἀσαφὲς δυσχερέστερον ἀπομνημονεύονται, κατ᾽ ἀκολουθίαν δὲ καὶ αἱ δι᾽ αὐτῶν δηλούμεναι ἔννοιαι. Πλὴν δὲ τούτου οὔτε ἐπιδεκτικαὶ μεταφορικῆς χρήσεως εἶναι αἱ τοιαῦται λέξεις, οὔτε δύνανται ἐξ αὐτῶν διὰ παραγωγῆς καὶ συνθέσεως νὰ προέλθωσιν ἄλλαι δηλωτικαὶ τῶν ποικίλων σχέσεων τῶν ἐννοιῶν, αἵτινες σημαίνονται δι᾽ αὐτῶν. Οὕτω δὲ παραμένουσιν ἐν τῇ γλώσσῃ ὡς παράσιτα, ὡς ξένα μόρια ἀκίνητα καὶ νεκρά. Πληθυνομένων δὲ σὺν τῷ χρόνῳ τῶν τοιούτων λέξεων, εἶναι κίνδυνος, ὡς παρατηρεῖ ὁ *Γ. Χατζιδάκης*, νὰ ἀπολέσῃ ἡ γλῶσσα ἡμῶν, τὴν γνησίαν αὐτῆς μορφήν. Διὰ τοὺς λόγους τούτους μεγίστη, ὡς εἴπομεν, καταβάλλεται φροντὶς ἐν πᾶσι τοῖς κράτεσι πρὸς καθαρμὸν τῆς γλώσσης ἀπὸ τῶν ξένων λέξεων. Παρὰ πολλοῖς δὲ λαοῖς οὐδ᾽ αὐτοὶ οἱ τεχνικοὶ ὅροι, οἵτινες διὰ τῆς χρήσεως κατέστησαν διεθνεῖς, γίνονται δεκτοί, ἀλλὰ μεταφράζονται.

Παραλλήλως παρατηρεῖται ἄλλη τάσις τῶν γλωσσοπλαστῶν νὰ ἀντικαθιστῶσι τύπους εὐχρήστους διὰ διαλεκτικῶν, οἵτινες εἶναι ἐν χρήσει εἰς ὡρισμένας μόνον περιοχὰς τῆς χώρας ἡμῶν. Οὕτως εἰς πᾶσαν σελίδα τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων, ἅτινα ἐδόθησαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν, συναντῶμεν λέξεις, οἷαι αἱ: τσιγκούνης, βάγια, ξαγορά, βίτσιμα, γαίμα, τσίτσα, στέρφεψαν, λακούβα, τούφα, κεσέμι, κλωσταίνοντας κ.τ.τ. Τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῶν ἀνωτέρων σχολείων.

Ἄλλαι ἀτέλειαι τῆς γλώσσης τῶν παίδων εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν πλημμελῆ προφορὰν τῶν λέξεων καὶ τὴν γραμματικὴν χρῆσιν αὐτῶν. Ὡς γνωστόν, αἱ λέξεις ὑφίστανται ἀκρωτηριασμοὺς εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα εἰς τὸ στόμα τῶν παίδων. Τοῦτο δὲ προέρχεται ἐκ πολλῶν αἰτίων, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τῆς ἀτελῶς λειτουργούσης ἀντιλήψεως, προσοχῆς καὶ παρατηρήσεως τῶν παίδων. Οὕτω πολλάκις ὁ παῖς δὲν ἀντιλαμβάνεται ἀκριβῶς τῶν λέξεων, αἵτινες προφέρονται πέριξ του, κατ᾽ ἀκολουθίαν δὲ καὶ προφέρει αὐτὰς ἀτελῶς, ὅπως ὑπέπεσαν εἰς τὴν ἀντίληψίν του. Ἄλλοτε ἀκούει λέξεις, αἵτινες προφέρονται ἀτελῶς ὑπὸ

τῶν οἰκείων του καὶ ἀπομιμεῖται καὶ αὐτὸς τὴν ἀτελῆ προφοράν των. Ἄλλοτε πάλιν ἀντιλαμβάνεται μὲν καλῶς μίαν λέξιν, ἀλλ' ἀδυνατεῖ νὰ προφέρῃ αὐτὴν ὀρθῶς ἕνεκα ἀτελείας τῶν γλωσσικῶν του ὀργάνων. Δι' ὅλους δὲ αὐτοὺς τοὺς λόγους ἀποκτᾷ συνηθείας πλημμελεῖς ἐν τῇ προφορᾷ τῶν λέξεων, αἵτινες, ἂν δὲν πολεμηθῶσιν ἐγκαίρως, καθίστανται ἰδιότητες ἀνεξίτηλοι καὶ μεταπηδῶσαι βαθμηδὸν ἐκ τῆς παιδικῆς γλώσσης εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐνηλίκων φθείρουσιν αὐτήν.

Διὰ τοῦτο δὲ μία τῶν σπουδαιοτάτων παιδαγωγικῶν ἀπαιτήσεων, τῶν προβαλλομένων εἰς τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν, εἶναι νὰ ἀντεπεξέρχηται τὸ σχολεῖον κατὰ τῶν ἀτελειῶν τούτων διὰ καταλλήλου γυμναστικῆς τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων τῶν παίδων καὶ δι' ἐθισμοῦ αὐτῶν εἰς τὸ νὰ προφέρωσιν ἀπταίστως πᾶσαν λέξιν. Καὶ πρὸς τοῦτο ἔχουσιν ἐπινοηθῆ ποικίλαι ἀσκήσεις, γινόμεναι κυρίως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς φοιτήσεως εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Κατὰ μοναδικὴν ἐξαίρεσιν παρ' ἡμῖν ἄλλα ἐδογμάτισαν οἱ μεταρρυθμισταί. Θέλουσιν οὗτοι νὰ γράφωνται αἱ λέξεις, ὅπως εὑρίσκονται εἰς τὸ στόμα τῶν κατωτάτων λαϊκῶν στρωμάτων. Οὕτω δὲ τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία, τὰ ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις των συνταχθέντα, παραλαμβάνουσιν ἀμεταβλήτους ὅλους τοὺς τύπους, ὅλας τὰς λέξεις, ὅπως προφέρονται ὑπὸ τῶν ἀπαιδεύτων καὶ ἀναζητοῦσι πᾶσαν τοπικὴν ἰδιωματικὴν χρῆσιν. Κατὰ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον παρέχουσιν οὐχὶ λέξεις, ἀλλὰ συντρίμματα λέξεων. Συγκόπτουσι τελικὰ γράμματα, ἀφαιροῦσιν ἀρχικὰ γράμματα καὶ συλλαβάς, διαγράφουσι γράμματα, καταργοῦσι πολλὰ σύμφωνα, μετατρέπουσιν ἄλλα, ὡς καὶ ὁλοκλήρους συλλαβὰς ἐν ἀρχῇ, ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἐν τέλει τῶν λέξεων. Ὅπου ὑπάρχουσι ψιλὰ σύμφωνα, τὰ μετατρέπουσιν εἰς δασέα καὶ ἀντιθέτως κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Παρατηροῦνται προσέτι ἀτέλειαι τῆς παιδικῆς γλώσσης περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν λέξεων. Ὁ παῖς ἕνεκα τῆς πενίας τοῦ λεκτικοῦ του θησαυροῦ ἀδυνατεῖ νὰ διατυπώσῃ κατὰ τὸν πρέποντα τρόπον τὰ συναισθήματά του καὶ ἀποδώσῃ ἕκαστον πρᾶγμα διὰ τῆς ἀναλόγου λέξεως. Ἕνεκα τούτου ἀναγκάζεται νὰ ποιῆται χρῆσιν ἐν οὐ δέοντι τῶν ὀλίγων λέξεων, τῶν ὁποίων εἶναι κάτοχος, οὕτω δὲ ἀποδίδει πολλάκις διάφορα πράγματα διὰ τῆς αὐτῆς ὀνομασίας κ.τ.τ. Διὰ τοῦτο δὲ γεννῶνται εἰς τὴν παιδικὴν γλῶσσαν ἀστάθειαι καὶ συγχύσεις περὶ τὰς σημασίας τῶν λέξεων. Κατὰ ταῦτα ἄλλη παιδαγωγικὴ ἀπαίτησις, ἥτις προβάλλεται εἰς τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν, εἶναι νὰ αἴρῃ τὰς συγχύσεις ταύτας, νὰ πλουτίζῃ τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῶν παίδων, νὰ ἐθίζῃ αὐτοὺς εἰς τὴν κυριολεξίαν καὶ τὴν φραστικὴν ἀκρίβειαν. Διὰ τὸν αὐτὸν

δὲ λόγον ἀπαγορεύεται νὰ περιέχωσι μεταφορικὰς ἐκφράσεις τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῶν κατωτέρων μάλιστα τάξεων. Καὶ τὴν ἀρχὴν ὅμως ταύτην ἀθετοῦσιν οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μεταρρυθμισταί, ὡς δεικνύουσι τὰ ὑπ᾽ αὐτῶν συνταχθέντα ἀναγνωστικὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα γέμουσιν ἐκφράσεων γενικῶν, διφορουμένων, ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ τὸ κωμικώτερον δηλουσῶν τὰ πράγματα. Ἡ χρῆσις ὅμως τοιούτων παρηλλαγμένων ἐκφράσεων, τὸ ρευστὸν καὶ ἀσταθὲς τῶν σημασιῶν τῶν εἰς τοὺς παῖδας παρεχομένων λέξεων, διαφθείρει τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα αὐτῶν, οἵτινες πρὸ παντὸς ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ ἐθισθῶσιν ἐν τῷ σχολείῳ εἰς τὴν κυριολεξίαν καὶ τὴν φραστικὴν καὶ σημασιολογικὴν ἀκρίβειαν. Πλὴν δὲ τούτου ἡ τοιαύτη χρῆσις ἐπιδρᾷ, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, ὀλεθρίως καὶ ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν.

Ἄλλη παιδαγωγικὴ ἀρχὴ εἶναι νὰ παρέχωνται κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῆς μητρικῆς γλώσσης καὶ ἐντυπώνωνται εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ παιδὸς οἱ μᾶλλον εὔχρηστοι γραμματικοὶ τύποι, οἱ δηλοῦντες τρόπον τινὰ τὸ κανονικὸν ἐν τῇ γλώσσῃ. Ἡ ἀρχὴ δ᾽ αὕτη ἐφαρμόζεται εἰς τὰ σχολεῖα ὅλων τῶν Κρατῶν. Καὶ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς μόνον, ὅταν διδάσκηται ἡ καθολική, ἡ ἑνιαία τοῦ Ἔθνους γλῶσσα, ἥτις ἔχει ρυθμὸν καὶ ὁμαλότητα γραμματικῶν τύπων καὶ ὑποτάσσεται εἰς ὡρισμένους κανόνας. Παρ᾽ ἡμῖν τοὐναντίον καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τὴν ἀντίθετον ὁδὸν ἀκολουθοῦσιν οἱ μεταρρυθμισταί. Ἡ γραμματικὴ τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν εἰσάγουσι πρὸς διδασκαλίαν, παραλαμβάνει ὅλην τὴν πολυτυπίαν τῆς γλώσσης τῶν τριόδων καὶ εἰσάγει εἰς τὸ σχολεῖον τὸν κυκεῶνα καὶ τὴν σύγχυσιν. Καὶ ὅμως οἱ ὀπαδοὶ τοῦ μαλλιαρισμοῦ φέρουσι τυπικῶς τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι οἱ ξενόφωνοι μαθηταὶ δὲν δύνανται νὰ ἐκμάθωσι τὴν καθαρεύουσαν, ἥτις εἶναι γλῶσσα ἑνιαία, καλλιεργημένη, ὑποτεταγμένη εἰς κανόνας, ἐνῷ θὰ γίνωσι παραχρῆμα ἑλληνόφωνοι διὰ τῆς μαλλιαρῆς, ἥτις ἐκπροσωπεῖ τὴν γλωσσικὴν ἀναρχίαν καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ γρονθοκοποῦνται πολλάκις πέντε καὶ πλείονες τύποι τῆς αὐτῆς λέξεως. Φαντασθῆτε, πόσον εὐχερῶς θὰ ἐκμάθωσιν οἱ ξενόφωνοι τὴν γλῶσσαν τῶν μεταρρυθμιστῶν, ὅταν τὴν μίαν ἡμέραν ἀκούωσιν, ὅτι ὁ παρατατικὸς τῶν παθητικῶν ρημάτων κάμνει δένομουν, τὴν ἄλλην ἐδένομουν, τὴν τρίτην δένουμουν, τὴν τετάρτην ἐδένουμουν, τὴν πέμπτην δενούμουν, τὴν ἕκτην ἐδενούμουν, τὴν ἑβδόμην δενόμουνα, τὴν ὀγδόην ἐδενόμουνα. Ἀπέναντι τοῦ κυκεῶνος τούτου, ἔχει ἕνα τύπον ἡ καθολικὴ γλῶσσα τοῦ Ἔθνους: ἐδενόμην — ἐγραφόμην. Καὶ τί θὰ δυνηθῇ νὰ συγκρατήσῃ οὐ μόνον ὁ δυστυχὴς ξενόγλωσσος, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἕλλην περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ τρίτου πληθυντικοῦ προσ-

ώπου τοῦ αὐτοῦ χρόνου, ὅταν ἀκούῃ ὅλους αὐτοὺς τοὺς τύπους; Γράφονταν, Γραφόνταν, Ἐγράφονταν, Ἐγραφόνταν, Γραφόντανε, Ἐγραφόντανε, Γράφουνταν, Γραφούνταν, Γραφούντανε, Ἐγραφούντανε, Γραφόντουσαν, Ἐγραφόντουσαν; Ἀπέναντι τούτων ἡ καθαρεύουσα ἔχει ἕνα σταθερὸν τύπον: Ἐγράφοντο. Τὰ αὐτὰ παρατηροῦνται καὶ ἐν τῇ συντακτικῇ πλοκῇ τῶν λέξεων. Ὁ λόγος τῆς νέας γλώσσης βρίθει πολλαπλῶν σχηματισμῶν. Ἐν δὲ τῇ ὀρθογραφίᾳ ἡ ἐπικρατοῦσα ἀναρχία ὑπερβαίνει πᾶν μέτρον.

Τοιουτοτρόπως ἡ γλῶσσα, τῆς ὁποίας τὴν διδασκαλίαν εἰσηγοῦνται οἱ νέοι γλωσσικοὶ αὐτοκράτορες καὶ τὴν ὁποίαν παριστῶσιν ὡς ζωντανὴν καὶ μητρικὴν γλῶσσαν τῶν ἑλλήνων, οὔτε ἡ δημώδης εἶναι, οὔτε ἡ διαλεκτικὴ τοῦ παιδός, ἀλλ᾽ ὡς ἤδη εἴπομεν, γλῶσσα τεχνητή, κρᾶμα ἰδιόρρυθμον, σύμφυρμα ἀνομοίων γλωσσικῶν στοιχείων, δημιούργημα ἀπαίσιον, ὑπ᾽ οὐδενὸς ὁμιλούμενον καὶ εἰς οὐδεμίαν ἐπαφὴν πρὸς τὸν βίον τοῦ Ἔθνους εὑρισκόμενον. Καὶ δὲν ἀνελογίσθησαν οἱ ταῦτα διαπράξαντες, ὅτι εἶναι παραφροσύνη, ἔργον ἐγκληματικὸν καὶ ἀντεθνικὸν νὰ ἐγκαταλίπωμεν γλῶσσαν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀρτίαν, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἐργασία αἰώνων καὶ ἥτις ἀποτελεῖ σήμερον κτῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ νὰ ρίψωμεν αὐτὸν εἰς τὸ χάος καὶ τὴν γλωσσικὴν ἀναρχίαν. Οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου ἀπετολμήθησαν ὑπὸ οἱονδήποτε πρόσχημα τοιαῦται κακουργίαι κατὰ τῆς γλώσσης, τοὐναντίον δέ, ὡς εἴδομεν, πᾶσα φροντὶς καταβάλλεται πανταχοῦ πρὸς περιφρούρησιν αὐτῆς.

Συνοψίζοντες λέγομεν, ὅτι τὸ σχολεῖον ἐπιδιώκει παρ᾽ ἡμῖν ἀκριβῶς τὰ ἀντίθετα ἐκείνων, τὰ ὁποῖα τηροῦνται ἀλλαχοῦ. Πανταχοῦ τοῦ κόσμου σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας εἶναι νὰ προαγάγῃ τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν τῶν παίδων καὶ ἀνυψώσῃ αὐτοὺς εἰς γλωσσικὸν ἐπίπεδον ἀνώτερον ἐκείνου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκοντο, πρὶν φοιτήσωσιν εἰς τὸ σχολεῖον. Κυριώτατα δὲ πρὸς τοῦτο μέσα εἶναι τὰ ἑπόμενα: α) Νὰ πλουτίζῃ τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῶν παίδων διὰ λέξεων τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἀντικαθιστῶσα πᾶσαν ξενικὴν καὶ διαλεκτικὴν τοιαύτην. β) Νὰ ἐθίζῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν λέξεων καὶ τὴν κυριολεξίαν καὶ φραστικὴν ἀκρίβειαν. γ) Νὰ ἀσκῇ αὐτοὺς εἰς τὴν ὀρθὴν προφορὰν τῶν λέξεων, καὶ δὴ ὅλων τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν φθόγγων ἑκάστης. δ) Νὰ παρέχῃ εἰς αὐτοὺς τοὺς μᾶλλον εὐχρήστους γραμματικοὺς τύπους, ἀποφεύγουσα κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν πολυτυπίαν.

Παρ᾽ ἡμῖν ὅμως ἐφαρμόζονται ἀκριβῶς τὰ ἀντίθετα. Ζητοῦμεν νὰ καθηλώσωμεν τὸν μαθητὴν εἰς τὸ ἀτελὲς γλωσσικὸν ἐπίπεδον, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται, νὰ στερεοποιήσωμεν ἐν τῇ συνειδήσει του ὅλας τὰς

ἀτελείας τῆς οἰκογενειακῆς του γλώσσης καὶ νὰ ἀνακόψωμεν καὶ τερματίσωμεν τὴν μὴ περατωθεῖσαν εἰσέτι γλωσσικήν του ἐξέλιξιν. Τοιουτοτρόπως δὲ συντελεῖται παρ᾽ ἡμῖν μεθοδικῶς τέλειος ἐκχυδαϊσμὸς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ οὐδεὶς πλέον γινώσκει, πῶς νὰ γράψῃ, ποίους γραμματικοὺς τύπους καὶ ποίας συντακτικὰς πλοκὰς νὰ μεταχειρισθῇ. Ἡ δ᾽ ὀρθογραφία ἔχει ἀφανισθῇ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν γλωσσικὸν στερέωμα καὶ ἕκαστος γράφει κατὰ βούλησιν. Χάρις δ᾽ εἰς τὴν τοιαύτην ἀναρχίαν καὶ ἀσυδοσίαν περὶ τὸ γράφειν παρατηρεῖται παρ᾽ ἡμῖν νέοι ἀγράμματοι καὶ γλωσσικῶς ἀνερμάτιστοι νὰ τρέπωνται μετὰ μεγίστης εὐκολίας πρὸς τὴν λογοτεχνίαν καὶ τὴν δημοσιογραφίαν καὶ νὰ πληρῶσι τὴν κοινωνίαν ἡμῶν μὲ ἐξαμβλώματα τοῦ καλάμου αὐτῶν.

***

Τῆς τοιαύτης γλωσσικῆς διδασκαλίας τὰ ἀποτελέσματα εἶναι πολλαπλᾶ καὶ τὰ ἐπιζῶμεν ὅλοι καθ᾽ ἑκάστην. Οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ δημοτικοῦ ἡμῶν σχολείου ρίπτονται εἰς τὸν βίον, εἰς ἣν κατάστασιν εὑρίσκοντο γλωσσικῶς, ὅταν τὸ πρῶτον ἐφοίτησαν εἰς τὸ σχολεῖον. Ἐδιδάχθησαν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζον ἴσως ἀρτιώτερον, πρὶν φοιτήσωσιν εἰς τὸ σχολεῖον. Ἐστερεοποίησαν ὅλας τὰς ἀρχικὰς τῆς γλώσσης των ἀτελείας. Μὲ τοιαύτην δὲ γλῶσσαν ἀδυνατοῦσι νὰ ἐννοήσωσιν ἓν ἄρθρον ἐφημερίδος, ἀδυνατοῦσι νὰ ἀναγνώσωσι μίαν σελίδα ἐπιστημονικοῦ βιβλίου, ἀδυνατοῦσι νὰ παρακαλουθήσωσι μίαν συζήτησιν ἐν δικαστηρίῳ, μίαν διδασκαλίαν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος. Ἀδυνατοῦσι νὰ ἐννοήσωσι λέξεις τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν ἱεροτελεστιῶν.

Ἀκόμη δὲ τραγικωτέρα εἶναι ἡ κατάστασις τῶν ἀποφοίτων τῶν ἡμετέρων γυμνασίων. Εἶναι καὶ οὗτοι ἀνερμάτιστοι γλωσσικῶς καὶ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἀδυνατοῦσι νὰ γράψωσιν ἁπλῆν ἔκθεσιν, νὰ συντάξωσι μίαν ἐπιστολήν. Τοῦ καλάμου αὐτῶν ἀπότοκοι εἶναι κακότεχνοι λέξεις, ἐκφράσεις πλήρεις στοιχειωδῶν γραμματικῶν σφαλμάτων, ἐπιτετηδευμένον ὕφος, ἀνώμαλος καὶ ἄτεχνος σύνταξις, ξενίζων καὶ ἀπειθάρχητος λόγος, δυσνόητοι ἔννοιαι, συγκεχυμέναι ἰδέαι. Μάρτυρες τῆς καταστάσεως ταύτης παριστάμεθα καθ᾽ ἑκάστην οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὰς εἰσιτηρίους καὶ τὰς λοιπὰς ἐξετάσεις τῶν νέων τούτων.

Ἡ τοιαύτη δὲ γλωσσικὴ ἀκαταστασία τῆς σημερινῆς γενεᾶς συνεπάγεται καὶ ἄλλα σοβαρώτερα δεινά. Αὕτη εἶναι ἡ κυρία αἰτία τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς κακοδαιμονίας, ἥτις ἤρχισε μαστίζουσα τὴν

χώραν ἡμῶν. Ἐν πρώτοις ἡ ἀμάθεια, ἥτις κατέκλυσεν ἐσχάτως τὸν τόπον τοῦτον, ἡ ἔλλειψις καὶ στοιχειωδεστάτων ἀκόμη γνώσεων, ἡ παρατηρουμένη καὶ παρ᾽ αὐτοῖς τοῖς ἀποφοίτοις τῶν Γυμνασίων, ὀφείλονται βεβαίως καὶ εἰς ἄλλους λόγους, ἕν ὅμως τῶν κυριωτάτων αἰτίων ἔχει τὴν ἐν τῷ σχολείῳ διενεργουμένην συστηματικὴν διαστρέβλωσιν τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος τῶν παίδων. Ἡ γλῶσσα εἶναι ὁ φορεὺς τῶν παραστάσεων καὶ ἰδεῶν. Ὁ ἄνθρωπος μεθ᾽ ἑκάστης νέας ἀντιλήψεως πρέπει νὰ συνδέσῃ τὴν ἀντίστοιχον λέξιν, ἑκάστην νέαν ἰδέαν πρέπει νὰ συνυφάνῃ μετὰ τῆς ἀναλόγου γλωσσικῆς ἐκφράσεως. Ἄλλως εἶναι ἀδύνατον νὰ συγκρατήσῃ αὐτάς. Διὰ τοῦτο δὲ μόνον ἡ ὕπαρξις γλώσσης πλουσίας, πειθαρχημένης, περιεχούσης λέξεις, αἵτινες δηλοῦσιν ἀκριβῶς ἕκαστον πρᾶγμα καὶ ἑκάστην ἔννοιαν, ἀποτελεῖ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν ὕπαρξιν πλούτου παραστάσεων καὶ ἰδεῶν σαφῶν καὶ μονίμων. Ἡ ἐκπαιδευτικὴ ὅμως μεταρρύθμισις ἐπιβάλλει πρὸς διδασκαλίαν γλῶσσαν ἀπειθάρχητον καὶ ἄναρχον, λέξεις διεσπασμένας, ἀπροσδιορίστου περιεχομένου, ἐκφράσεις ἀσαφεῖς καὶ διφορουμένας. Οὕτω δ᾽ οἱ μαθηταὶ καθίστανται ἀνίκανοι νὰ ἀποκτήσωσι γνώσεις σαφεῖς καὶ σταθεράς, ὡς στερούμενοι τοῦ ὀργάνου, ὅπερ θὰ ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ κατανοήσωσι καὶ χρησιμοποιῶσιν αὐτὰς δεόντως διὰ τοῦ λόγου.

Τὸ κακὸν ὅμως δὲν περιορίζεται ἕως ἐδῶ. Ἡ ἐξαπλουμένη παρ᾽ ἡμῖν διὰ τοῦ σχολείου γλωσσικὴ ἀναρχία καὶ ἡ συνδεδεμένη μετ᾽ αὐτῆς ἀμάθεια ἢ ἡμιμάθεια ἀσκοῦσιν ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τὸν ὅλον ψυχικὸν βίον καὶ καθίστανται ἀνυπέρβλητον κώλυμα πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν ψυχικῶν δεξιοτήτων τῶν παίδων. Οὕτως ἐπιδρᾷ ὀλεθρίως ἐπὶ τὴν διανοητικὴν ἐξέλιξιν. Ἡ ψυχολογία διδάσκει, ὅτι ὑφίσταται παραλληλία μεταξὺ γλώσσηςκαὶ διανοήσεως. Ἡ γλῶσσα δικαίως θεωρεῖται τὸ ὄργανον τῆς διανοήσεως, προάγουσα αὐτὴν μέχρι τοῦ ὑψίστου σημείου τῆς τελείας ἀναλύσεως τῶν ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ δεδομένων εἰς τὰ τελευταῖα αὐτῶν στοιχεῖα καὶ ἄνευ αὐτῆς θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ γένεσις καὶ ἐκδήλωσις ἰδεῶν. Ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ἡ φύσις τοῦ λέγειν συνδέεται στενότατα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ διανοεῖσθαι, εἶναι, ὅτι πρόσωπα διαφόρως διανοούμενα ἐκφράζονται καὶ διαφόρως. Διὰ τοῦτο δ᾽ ἐκ τῆς γλώσσης ἑκάστου δύναταί τις νὰ μορφώσῃ ἰδέαν περὶ τῆς διανοητικῆς του καταστάσεως. Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ὡρισμένας ἀτελείας τῆς διανοήσεως τῶν ἀνθρώπων τῆς σήμερον, παρατηρουμένας ἐν ἐντάσει παρὰ τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ, οἷαι εἶναι νωθρότης, ἀστάθεια καὶ ἀμφιβολία περὶ τὸ διανο-

εἶσθαι καὶ βούλεσθαι, ἔλλειψις κριτικῆς ἱκανότητος καὶ ἡ συναφὴς ἐπιπολαιότης ἐν ταῖς κρίσεσι κ.τ.λ. δικαιούμεθα νὰ ἀποδώσωμεν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἔλλειψιν ἀσφαλοῦς γλωσσικοῦ ὀργάνου πρὸς διανόησιν καὶ ἔκφρασιν.

Τέλος δὲ τὸ ἀκανόνιστον, ἀόριστον καὶ ἀνώμαλον τῆς παρεχομένης εἰς τοὺς ἡμετέρους μαθητὰς γλώσσης ἐπιδρᾷ ὀλεθρίως καὶ ἐπὶ τὸν χαρακτῆρα. Ἡ γλωσσικὴ ἀναρχία, ἡ χρῆσις λέξεων ἀσταθῶν γραμματικῶς καὶ σημασιολογικῶς, ἡ κατὰ κόρον χρῆσις εἰκονικῶν καὶ μεταφορικῶν ἐκφράσεων, δηλουσῶν τὰ πράγματα ἐπὶ τὸ κωμικώτερον, ἀσκοῦσι καὶ ἐπὶ τοῦ ἤθους τῶν παίδων ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν. Ὡς γνωστόν, ἡ γλῶσσα τῶν φαυλοβίων ἔχει ὡς ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τὴν ἀτημελησίαν καὶ τὸ συμβολικὸν τῆς ἐκφράσεως. Εἰς τοιαύτην δὲ γλῶσσαν προσπαθοῦσι τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία νὰ ἐθίσωσι τοὺς μικροὺς παῖδας. Εἰς ἓν ἐκ τῶν τοιούτων βιβλίων, προωρισμένον διὰ τὴν τρίτην τάξιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἐφιλοτιμήθη ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις, ὑπὸ τύπον συνδιαλέξεων τριῶν ζῴων, νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς παῖδας πρὸς ἐκμάθησιν ὅλην τὴν συμβολικὴν φρασεολογίαν τῶν φαυλοβίων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν ἀπομακρυνόμεθα τῆς ἀληθείας λέγοντες, ὅτι τὴν ρευστότητα καὶ ἀστάθειαν τοῦ χαρακτῆρος πολλῶν ἀνθρώπων τῆς σήμερον, τὴν αὐθάδειαν καὶ ἀτασθαλίαν αὐτῶν, ἥτις ἤρχισεν ἐσχάτως νὰ προσλαμβάνῃ τρομακτικὰς διαστάσεις ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ, πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὴν κρατοῦσαν παρ᾽ ἡμῖν γλωσσικὴν ἀστάθειαν καὶ ἀναρχίαν.

Ἅπαντα τὰ δεδομένα ταῦτα συνετέλεσαν, ὥστε νὰ καταστῇ τὸ σχολεῖον παρ᾽ ἡμῖν ὕποπτον εἰς τὸ κοινόν. Ἐφθάσαμεν εἰς τὸ θλιβερὸν σημεῖον νὰ φοβῶνται οἱ γονεῖς νὰ στέλλωσι τὰ τέκνα των εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα, χάριν τῶν ὁποίων ἐν τούτοις δαπανᾷ τὸ κράτος ἑκατοντάδας ἑκατομμυρίων.

Ὑπὸ πολλῶν φέρεται ὡς κύριον αἴτιον τῆς τοιαύτης ἐλαττωματικῆς ἀποδόσεως τῶν σχολείων ἡμῶν τὸ ἀμέθοδον τῆς τελουμένης σήμερον διδασκαλίας. Καὶ ὁ κ. Κακριδῆς ἐν τῷ φυλλαδίῳ αὐτοῦ «Ἑλληνικὴ κλασσικὴ παιδεία» εἰς τὸ αὐτὸ αἴτιον ἀποδίδει, τὸ ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἀποτυγχάνει παρ᾽ ἡμῖν. Καὶ θεωρεῖ ἕνεκα τούτου δεδικαιολογημένην «*τὴν κατάργηση τοῦ κλασσικοῦ γυμνασίου στὸν τόπο μας*». Νομίζω ὅμως, ὅτι ἀλλαχοῦ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ τὸ κύριον αἴτιον. Δύναμαι νὰ πιστοποιήσω, ὅτι οἱ σήμερον διδάσκοντες ἐν τοῖς γυμνασίοις ἡμῶν, συγκρινόμενοι πρὸς τοὺς συναδέλφους των παλαιοτέρων ἐποχῶν, εἶναι τελειότερον κατηρτισμένοι παιδαγωγικῶς καὶ χρησιμοποιοῦσι

κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν διαφόρων μαθημάτων τελειοτέρας μεθόδους ἢ οἱ παλαιότεροι. Οἱ καρποὶ τῆς ἐργασίας τῶν σχολείων εἶναι, οἷοι ἀνωτέρω περιεγράφησαν, οὐχὶ διότι οἱ διδάσκοντες στεροῦνται μεθοδικότητος, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον διότι οὐκ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν εἶναι ἄμοιροι ἐπιστήμης καὶ γλώσσης. Ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῶν μόρφωσις εἶναι ἐλλιπεστάτη. Ἄνευ δὲ βαθείας ἐπιστημονικῆς καταρτίσεως ὑφίσταται ναυάγιον ὁ διδάσκαλος. Εἶναι προσέτι ἀνερμάτιστοι γλωσσικῶς πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν, ὅσοι ἐδηλητηριάσθησαν ὑπὸ τοῦ μαλλιαρισμοῦ. Δυστυχῶς δὲ εἰς τοὺς φανατικωτέρους ὑπερμάχους τῆς γλωσσικῆς ἀναρχίας καταλέγονται οἱ δημοτικισταὶ λειτουργοὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, μέγα μέρος τῶν ὁποίων εἶναι ἐχθροὶ τῆς γραμματικῆς, τὴν ὁποίαν καὶ οἱ ἴδιοι ὀλίγον γνωρίζουσι καὶ τῆς ὁποίας τὴν διδασκαλίαν παραμελοῦσιν ἐν τοῖς σχολείοις. Χρησιμοποιοῦσι δ᾿ οὗτοι ὡς ὄργανον μεταδόσεως καὶ προσκτήσεως τῶν γνώσεων γλῶσσαν στερουμένην γραμματικῆς, συντακτικοῦ, ὀρθογραφίας, ἀπειθάρχητον καὶ ἄναρχον, ἀνίκανον πρὸς ἀκριβῆ διατύπωσιν τῶν γνώσεων καὶ διὰ τοῦτο ὅλως ἀνεπαρκῆ πρὸς παροχὴν ἀρτίας μορφώσεως καὶ ἐξέλιξιν καὶ προαγωγὴν τῆς διανοήσεως καὶ τῶν λοιπῶν ψυχικῶν δεξιοτήτων τῶν παίδων.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα κακὰ συνεπάγεται ἡ εἰσαγωγὴ τῆς τοιαύτης γλώσσης εἰς τὰ σχολεῖα ἡμῶν. Ὅσοι τῶν ἀποφοίτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲν θὰ φοιτήσωσιν εἰς ἀνώτερα σχολεῖα, θὰ εἶναι ἀνίκανοι νὰ ἀναγινώσκωσι μετὰ κατανοήσεως τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς προγενεστέρους ἕλληνας, τοὺς γράψαντας εἰς τὴν συνήθη καθαρεύουσαν. Θὰ ἀδυνατῶσι νὰ ἀναγινώσκωσι τὸν Κοραῆν, τὸν Παπαρρηγόπουλον, τὸν Βερναρδάκην, τὸν Θερειανόν, τὸν Βυζάντιον, τὸν Ροΐδην, τὸν Βικέλαν, τὸν Βλάχον, τὸν Παπαδιαμάντην, τὸν Μωραϊτίδην, τὸν Ραγκαβῆν, τὸν Παγανέλην, τὸν Λάμπρον, τὸν Πολίτην καὶ σωρείαν ἄλλων. Θὰ εἶναι ἀνίκανοι νὰ κατανοήσωσι τοὺς λόγους τῶν μεγάλων ρητόρων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἄμβωνος καὶ τοῦ κοινοβουλίου ἡμῶν. Δὲν θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ προστρέχωσιν εἰς ἓν τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν λεξικῶν, ἵνα ἐκεῖθεν φωτισθῶσι καὶ λύσωσιν ἀπορίας γεννωμένας εἰς αὐτούς. Κατὰ τὸν τρόπον δηλαδὴ τοῦτον ἐπέρχεται ἀποχωρισμὸς τοῦ μεγίστου τμήματος τῶν νέων Ἑλλήνων, οἷοι εἶναι οἱ ἀρκούμενοι εἰς μόνην τὴν μόρφωσιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἀπὸ τῆς συγχρόνου καὶ τῆς προγενεστέρας πνευματικῆς παραγωγῆς τοῦ ἔθνους αὐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῶν ἀποφοίτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου θὰ φοιτήσωσιν εἰς τὸ γυμνάσιον, θὰ συναντήσωσι μεγάλας δυσχερείας κατὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς καθαρευούσης, τὴν ὁποίαν ἀναγκαίως θὰ διδαχθῶσιν

ἐν αὐτῷ. Οὐδ᾽ αὐτὰ τὰ διδακτικὰ βιβλία, τὰ ἐν χρήσει ἐν τῷ γυμνασίῳ, ἅτινα εἶναι γεγραμμένα εἰς τὴν καθαρεύουσαν, θὰ δύνανται νὰ κατανοῶσιν οἱ εἰσερχόμενοι εἰς αὐτό.

Πολὺ μείζονες ὅμως εἶναι αἱ δυσχέρειαι, τὰς ὁποίας θὰ συναντήσωσιν οἱ μαθηταὶ τῶν ἡμετέρων σχολείων κατὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων κειμένων. Ἡ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς οὐδεμίαν ἔχει ὁμοιότητα μὲ τὴν τῆς μαλλιαρῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθησαν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ ὡς μητρικὴν γλῶσσαν καὶ οὐδὲν στήριγμα εὑρίσκει εἰς τὴν γραμματικὴν αὐτήν. Τοὐναντίον ἡ ἐπίσημος νεοελληνικὴ γλῶσσα ἔχει πλείστας ὁμοιότητας πρὸς τὴν ἀρχαίαν. Οὕτω τὰ ὀνόματα τῆς νέας καὶ τῆς ἀρχαίας κλίνονται ὁμοίως, ὥστε ὀλίγας μόνον διαφορὰς ἔχει ἐνταῦθα νὰ διδάξῃ ὁ διδάσκαλος. Τοιαῦται εἶναι ὁ δυϊκὸς ἀριθμὸς πασῶν τῶν κλίσεων, ὅστις ἄλλωστε δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διδάσκηται συστηματικῶς, ἀλλὰ μόνον ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ, δηλαδὴ ὅταν συναντῶσιν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν. Ὁμοίως ἡ δευτέρα ἀττικὴ κλίσις, τῆς ὁποίας ἡ διδασκαλία εἶναι ἁπλουστάτη, διότι εἶναι ὁμοιοτάτη μὲ τὰ ἰδιόκλητα ὀνόματα τῆς πρώτης κλίσεως. Ἐν τῇ τρίτῃ κλίσει διαφορὰς παρουσιάζει ὁ σχηματισμὸς τῆς δοτικῆς πληθυντικῆς, τῆς ἑνικῆς αἰτιατικῆς καὶ τῆς κλητικῆς καὶ τὰ τοῦ τονισμοῦ καὶ τῆς ὀρθογραφίας. Καὶ τῆς κλητικῆς δ᾽ ἐνδείκνυται διδασκαλία ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ, διότι κατ᾽ ἀκρίβειαν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐποίκιλλεν αὕτη, οὖσα συνηθέστατα ὁμοία μὲ τὴν ὀνομαστικήν. Ὡσαύτως τὰ ἀριθμητικὰ καὶ αἱ ἀντωνυμίαι παρουσιάζουσι πολὺ ὀλίγας διαφορὰς μεταξὺ τῶν δύο γλωσσῶν. Τοιαῦται εἶναι ὁ δυϊκὸς ἀριθμός, ἡ τριτοπρόσωπος ἀντωνυμία καὶ τὰ κτητικὰ καὶ αὐτοπαθῆ. Καὶ οἱ τύποι τῶν ρημάτων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον γνωστοὶ εἰς τοὺς μαθητὰς ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς καθαρευούσης, ἀπομένουσι δὲ μόνον συμπληρώσεις τινές. Καὶ τὸ περὶ συνθέσεως καὶ παραγωγῆς δεικνύει πλείστας ὁμοιότητας μεταξὺ τῶν δύο γλωσσῶν.

Ἑπομένως κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς θὰ δύναται νὰ διευκολύνηται ἡ ἐργασία, περιοριζομένη εἰς τὴν συστηματικὴν ἐπισκόπησιν τούτων τῶν διαφορῶν αὐτῆς πρὸς τὴν νεωτέραν γλῶσσαν. Θὰ διδαχθῶσιν ὡσαύτως οἱ νέοι τύποι, οἷον ὁ δυϊκός, τὰ εἰς —μι ρήματα, ἡ εὐκτική, τὸ ἀπαρέμφατον, ὡς καί τινα μόρια, ἐπιρρήματα καὶ σύνδεσμοι καὶ ἡ ἐν τῇ προτάσει χρῆσις αὐτῶν. Καὶ ὁ τονισμὸς τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας εἶναι ὁ ἴδιος καὶ ἐκμανθάνουσιν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ὡσαύτως ἡ οἰκοδομία τῶν προτάσεων εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ εἰς τὰς δύο γλώσσας, οὐ μόνον τῶν ἁπλῶν, ἀλλὰ καὶ

τῶν ἀνεπτυγμένων καὶ πεπλατυσμένων. Οὕτω δὲ ὅταν ἀρχίσωσι διδασκόμενοι τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν, θὰ εὑρίσκωσι μεγάλην εὐκολίαν καὶ ἀνακούφισιν καί, ἐὰν εἶναι καλῶς κατηρτισμένοι ἐκ τῆς προηγηθείσης διδασκαλίας τῆς νέας γλώσσης, θὰ δύνανται νὰ ἐκμάθωσιν ἄνευ πολλοῦ κόπου καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας τοὺς ἰδιάζοντας εἰς αὐτήν, τὸ ἐτυμολογικὸν καὶ τὰ ἰδιάζοντα εἰς αὐτὴν συντακτικὰ φαινόμενα. Ἀντιθέτως δὲ θὰ προσέκοπτε πρὸ μεγίστων δυσχερειῶν ὁ διδάσκαλος, ἐὰν θὰ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ διδάξῃ συστηματικῶς ὥς τι νέον καὶ ἄγνωστον ὁλόκληρον τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ συντακτικὸν τῆς ἀρχαίας. Αἱ δυσχέρειαι δὲ θὰ ἀπέβαινον ἔτι μείζονες καὶ ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ μαθήματος τούτου ἐπιδιωκομένους σκοπούς, ἐὰν ἤθελεν ἐφαρμοσθῇ καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς φοιτήσεως εἰς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν εἰς ἕξ ἔτη, ὡς ἐπιδιώκουσιν οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μεταρρυθμισταί.

Οὐ μόνον δὲ διευκολύνει τοὺς μαθητὰς κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἡ ὁμοιότης αὐτῆς πρὸς τὴν καθαρεύουσαν, ἀλλὰ καὶ τέρπει καὶ παρορμᾷ αὐτοὺς πρὸς ἐργασίαν. Τὸ πάντων δὲ σπουδαιότατον, ἐπιτρέπει εἰς αὐτοὺς νὰ ἐννοήσωσιν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι εἰσάγονται οὐχὶ εἰς νέον καὶ ὅλως ἄγνωστον εἰς αὐτοὺς κόσμον, ἀλλ' εἰς συγγενῆ καὶ οἰκεῖον. Οὕτω προσέτι διευκολύνεται ὁ διδάσκων, ὅπως ἐφαρμόζῃ θεμελιώδη διδακτικὸν κανόνα, κατὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ διδάσκηται ὁ μηχανισμὸς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐν στενῷ παραλληλισμῷ πρὸς τὸν τῆς νέας. Καὶ εἰδικώτερον, πρέπει νὰ τελῆται ἡ διδασκαλία κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἄγωνται οἱ μαθηταὶ νὰ διακρίνωσι, τίνα ἐκ τῶν γλωσσικῶν φαινομένων τῆς ἀρχαίας γλώσσης εἶναι τὰ κοινὰ καὶ τὰ ὅμοια πρὸς τὰ τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ ποία ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων γλωσσῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἡ διδασκαλία, ὡς εἴπομεν, διευκολύνεται καὶ οἱ μαθηταὶ ἐμβαθύνουσιν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς τε ἀρχαίας γλώσσης καὶ τῆς νεωτέρας καὶ ἀποκτῶσι σαφῆ ἀντίληψιν περὶ τῆς στενῆς συγγενείας τῶν δύο τούτων γλωσσῶν.

Τὸ προνόμιον λοιπὸν τοῦτο, τὸ μοναδικὸν διὰ τὸν ἑλληνόπαιδα, ἔρχονται νὰ καταργήσωσιν ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις καὶ αἱ καινοτομίαι εἰς τὴν ὀρθογραφίαν διὰ τοῦ χάσματος, τὸ ὁποῖον ἀνοίγουσι μεταξὺ ἀρχαίας καὶ νέας γλώσσης καὶ διὰ τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας ἐπισωρεύουσιν ἐπὶ τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Καὶ ἐνῷ ἡ ὅλη προσπάθεια τοῦ ἔθνους τείνει, σήμερον ἰδίᾳ, νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι δὲν εἴμεθα ἐπήλυδες εἰς τὸν τόπον τοῦτον, ἀλλὰ γνήσιοι ἀπόγονοι τοῦ μεγάλου ἐκείνου λαοῦ, ὅστις κατῴκει πρότερον εἰς

αὐτὸν καὶ ὅτι συνδέουσιν ἡμᾶς μὲ τὸν λαὸν ἐκεῖνον ἄπειροι δεσμοί, ἀναφερόμενοι εἰς τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τὸν χαρακτῆρα, τὴν γλῶσσαν, ἦλθεν ἡ μεταρρύθμισις καὶ ὁ κύριος καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς νὰ ἀνοίξωσι νέον χάσμα βαθὺ μεταξὺ τῶν δύο γλωσσῶν καὶ νὰ ἐπαυξήσωσι τὰς δυσχερείας τῶν ἑλληνοπαίδων περὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς. Ἀλλ' αὐτὰς τὰς ἀρχάς, τῶν ὁποίων ὁ κ. Κακριδῆς ὤφειλεν ὡς ἐκ τῆς ἕδρας, τὴν ὁποίαν κατέχει ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, νὰ εἶναι ὁ θερμότερος κῆρυξ, φαίνεται, ὅτι τὰς ἔχει γράψει στὰ παληά του πάπούτσια, ἀφοῦ ἐν τῇ αὐτῇ διατριβῇ του εἰρωνεύεται καὶ στηλιτεύει τοὺς Ἕλληνας διδασκάλους τῶν Κυδωνιῶν, τοὺς μεγάλους ἐκείνους πατριώτας, διότι ἀντὶ νὰ ὀνομάζωνται Ἀγγελῆδες, Τζανῆδες, Χαράλαμποι, προετίμησαν τὰ ὀνόματα Πελοπίδας, Ἐπαμεινώνδας, Ἀλκιβιάδης.

Τέλος δὲ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοιαύτης γλώσσης καθιστῶμεν δυσχερεστάτην τὴν ὑπὸ τῶν ξένων ἐπιστημόνων ἐκμάθησιν τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης καὶ ἀποκόπτομεν ἕνα δεσμὸν πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, ὅστις ἔχει ἀναπτυχθῇ μεταξὺ τῶν ξένων ἐπιστημόνων καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Οἱ ξένοι σπουδάζουσι τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν εἰς τὰ γυμνάσια αὐτῶν. Ἡ ἀπαίτησις δὲ τῆς σπουδῆς ταύτης κατέστη πολὺ ἐντονωτέρα ἰδίᾳ μετὰ τὸ πέρας τοῦ προηγουμένου παγκοσμίου πολέμου. Ἔχουσι προσέτι τὴν τάσιν οἱ ξένοι ἐρευνηταὶ νὰ ἀποδίδωσι διὰ λέξεων ἑλληνικῶν τοὺς νέους ἐπιστημονικοὺς ὅρους, ὧν τὴν ἀνάγκην δημιουργεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Τὰ νεώτερα ἐπιστημονικὰ βιβλία βρίθουσι τοιούτων ὅρων ἑλληνικῶν. Ὡς ἐκ ταύτης δὲ τῆς οἰκειότητος αὐτῶν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν, εὐχερῶς πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐκμανθάνουσι τὴν καθαρεύουσαν. Πλὴν τούτου δύνανται ἄνευ πολλοῦ κόπου νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ ἐννοῶσιν ἐπιστημονικὰ βιβλία, ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ γεγραμμένα. Οὕτως οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι παρακολουθοῦσι τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐν Ἑλλάδι κίνησιν, ἀναγινώσκοντες εὐχερῶς τὸ περιοδικὸν τῆς ἡμετέρας Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Διὰ τῆς γλώσσης ὅμως, τὴν ὁποίαν ζητοῦσι νὰ ἐπιβάλωσιν οἱ λεγόμενοι μεταρρυθμισταί, ἀποκόπτεται καὶ ὁ δεσμὸς οὗτος, ὁ συνδέων τὴν νέαν Ἑλλάδα πρὸς τοὺς διανοουμένους τῶν ἄλλων χωρῶν.

***

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς γλωσσικοὺς αἱρεσιάρχας. Λησμονοῦντες οὗτοι, ὡς εἴπομεν, ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν κατασκευάζεται τεχνητῶς, οὐδ' ἐπιβάλλεται διὰ βιαίων μέσων, ἐπεχείρησαν πάντοτε νὰ ἐπιβάλωσι τὰς ἰδέας των διὰ πραξικοπημάτων καὶ εἰς ἐποχάς, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ

ἐλειτούργουν ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν δικτατορικὰ πολιτεύματα, ἢ ἐκράτουν ἀνωμαλίαι καὶ ἦτο πρὸς ἄλλα ζητήματα ἐστραμμένη ἡ κοινὴ προσοχή. Οὕτως ἐπὶ τῆς ἐπικληθείσης Κυβερνήσεως τῆς Θεσσαλονίκης, ὅτε εἶχον εἰς χεῖράς των τὴν διοίκησιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἐτοποθέτησαν εἰς τὰς κυριωτάτας ἐκπαιδευτικὰς θέσεις ὁμόφρονας αὐτῶν, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ κατεδίωξαν τοὺς ἀντιφρονοῦντας καὶ ἐτρομοκράτησαν τοὺς λειτουργοὺς τῆς παιδείας. Προσέτι δὲ ἐπέβαλον παρανόμως καὶ παρὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ Κράτους τὴν γλῶσσαν τῆς ἀρεσκείας των εἰς τὰ σχολεῖα. Καθόλου δὲ ἐχρησιμοποίησαν τὸ σχολεῖον ὡς μέσον προπαγανδιστικὸν πρὸς ἐπικράτησιν τῶν ἰδεῶν των.

Ἤρχισαν, ὡς εἴπομεν, ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Πλὴν τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ψυχαρικῆς γλώσσης εἰς αὐτὸ συνέταξαν γραμματικὰς ὁδηγίας πρὸς διδασκαλίαν αὐτῆς καὶ ἀναγνωστικὰ βιβλία γεγραμμένα ἐν αὐτῇ. Ὅτι δὲ δὲν εἶχον σκοπὸν νὰ σταθῶσι μέχρι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἐδηλώθη σαφῶς ὑπὸ τοῦ τότε γενικοῦ γραμματέως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, τοῦ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς αἱρέσεως. Ἰδού, τί ἔγραψεν οὗτος ἐν τῷ «Νουμᾷ», σεμνυνόμενος ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν αὑτοῦ:

«Ἔβαλα τὴ δημοτικὴ στὶς ἕξη τάξες τοῦ Δημοτικοῦ σχολιοῦ. Ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὶς προσδοκίες μου. Τὰ παιδιὰ σήμερα μαθαίνοντας τὴ Δημοτική, μόνα τους θὰ συχαθοῦν τὴν καθαρεύουσα, ἐὰν ὑποχρεωτικὰ τὴν συναντήσουνε στὸ γυμνάσιο... Πρὶν ἐφαρμόσω τὸ σύστημά μου οἱ δημοτικιστὲς δημοδιδάσκαλοι ἦσαν δέκα πρὸς ἑκατό. Σήμερα μέσα σὲ τόσο λίγο σχετικὸ καιρὸ δέκα πρὸς ἑκατὸ εἶναι ἀντιδραστικοί. Ὕστερα ἀπὸ πέντε χρόνια εἶμαι παραβέβαιος πὼς τὸ ζήτημα θὰ ἔχη ὡριμάσει τόσο, ὥστε ὁ διάδοχός μου θὰ μπορέση νὰ μπάση τὴ Δημοτικὴ καὶ στὸ γυμνάσιο».

Καὶ πράγματι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς Δημοτικῆς καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῶν σχολείων μέχρι καὶ τῆς ἀνωτάτης τάξεως τοῦ Γυμνασίου ἐπεχειρήθη βραδύτερον κατὰ τὸν ἑπόμενον ὡσαύτως πραξικοπηματικὸν τρόπον: Κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1931 συνεκλήθη ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας τὸ «Ἀνώτατον Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον», τοῦ ὁποίου μετεῖχον ὅλοι οἱ ἐπιτελεῖς τοῦ Δημοτικισμοῦ, οἵτινες τότε κατεῖχον τὰς ἀνωτάτας ἐκπαιδευτικὰς θέσεις. Τοῦ συμβουλίου τούτου μετέσχον καὶ ἐγὼ κατὰ τὸν Νόμον ὡς ἐκ τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν κατέχω ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Τὸ Συμβούλιον συνῆλθεν εἰς 15 μακρὰς συνεδρίας ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τοῦ τότε Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας κ. *Γ. Παπανδρέου* καὶ συνεζήτησεν ὅλα τὰ κεφαλαιώδη προβλήματα τῆς ἐκπαιδεύσεως. Κατὰ τὴν τελευταίαν δὲ συνεδρίαν, τὴν 15ην, καὶ ὅτε ἐπρόκειτο νὰ κηρύξῃ ὁ Ὑπουργὸς τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συμβουλίου, ὁ κ. *Ἀλ. Δελμοῦ-*

ζος ἐν εἰσηγήσει αὐτοῦ «Περὶ τῶν γενικῶν κατευθύνσεων τῆς Παιδείας» ὑπέβαλε πρότασιν, ὅπως τὸ Συμβούλιον ψηφίσῃ τὴν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῆς καθαρευούσης εἰς τὴν 5ην καὶ 6ην τάξιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς δημοτικῆς εἰς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν.

Ἔκπληκτος ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκήτῳ προτάσει, ἥτις ἐγίνετο, ὡς εἶπον, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ κηρυχθῇ ἡ λῆξις τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συμβουλίου καὶ δὲν ὑπῆρχε πλέον χρόνος πρὸς συζήτησιν, ἔλαβον τὸν λόγον καὶ εἶπον μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑπόμενα: (Ἴδε Πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου σ. 458—459) «Λυποῦμαι, διότι ἡ εἰσήγησις τοῦ κ. Δελμούζου γίνεται κατὰ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κ. Ὑπουργὸς ἑτοιμάζεται νὰ κηρύξῃ τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συμβουλίου. Θὰ ἐπεθύμουν ἡ εἰσήγησις νὰ εἶχε γίνει κατὰ τὰς πρώτας συνεδρίας τοῦ Συμβουλίου, ὁπότε θὰ εἴχομεν καιρὸν νὰ συζητήσωμεν ἐν πλάτει τὰ ἐν αὐτῇ περιεχόμενα ζητήματα. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Συμβούλιον δὲν εἶναι δυνατὸν ἄνευ συζητήσεως νὰ λάβῃ θέσιν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Δελμούζου προτεινόμενα, διότι τοῦτο θὰ ἦτο κατώτερον τοῦ κύρους Συμβουλίου Ἀνωτάτου, οἷον τὸ ἡμέτερον, νομίζω, ὅτι δύο τινὰ δυνάμεθα νὰ πράξωμεν, ἅτινα καὶ προβάλλω ὑπὸ τὴν κρίσιν ὑμῶν: Ἐν πρώτοις θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρατείνωμεν ἐπί τινας ἡμέρας ἀκόμη τὰς συνεδρίας τοῦ Συμβουλίου καὶ νὰ συζητήσωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Δελμούζου προτεινόμενα μέτρα. Ἐὰν δὲ ἠθέλετε κάμει δεκτὴν τὴν πρότασίν μου ταύτην, θὰ σᾶς παρεκάλουν, κ. Ὑπουργέ, *νὰ προτάξωμεν τὴν συζήτησιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ τῶν συναφῶν ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων, διότι πράγματι θὰ ἦτο ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων ἐπωφελέστατον νὰ ἀκουσθῶσιν ἐν πλάτει ὅλαι αἱ ἀπόψεις καὶ νὰ συζητηθῇ ἐν νηφαλιότητι ζήτημα οὕτω σπουδαῖον, ὅπερ, ὡς γινώσκετε, τοσοῦτον συνετάραξε καὶ ταράσσει τὴν παρ' ἡμῖν ἐκπαίδευσιν.* Ἐὰν ὅμως τὸ Συμβούλιον δὲν στέρξῃ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν πρότασίν μου ταύτην περὶ παρατάσεως τῶν ἐργασιῶν του, τότε νομίζω, ὅτι δὲν ὑπολείπεται ἄλλο, παρὰ νὰ ἀποδεχθῇ ἑτέραν πρότασιν, ἣν ὑποβάλλω, τὴν ἑξῆς: «Ἐλλείψει χρόνου εἰς οὐδεμίαν συζήτησιν εἰσέρχεται τὸ Συμβούλιον ἐπὶ τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Δελμούζου καὶ οὐδεμίαν θέσιν λαμβάνει ἐπὶ τῶν προτάσεων αὐτοῦ, ἀλλὰ παραπέμπει τὰ ὑπ' αὐτοῦ προτεινόμενα μέτρα πρὸς διεξοδικὴν συζήτησιν κατὰ τὴν ἑπομένην σύνοδον αὐτοῦ».

Ἐπὶ τῶν προτάσεών μου τούτων ἰδοὺ ποίαν ἀπάντησιν ἔλαβον ἀπὸ τὸν κ. εἰσηγητήν: *Δελμοῦζος* (σελ. 461): «Ἡ πρότασις τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου φαίνεται ἐν μέρει δικαιολογημένη, νομίζω ὅμως ὅτι στὶς περισσότερες γενικὲς ἀρχὲς ποὺ καθορίζει ἡ εἰσήγησίς μου ἔχει στὸ

βάθος δοθῇ καταφατικὴ ἀπάντησις ἀπὸ τὸ Συμβούλιον μὲ τὰς ἀποφάσεις ποὺ πῆρε στὰ ἐπὶ μέρους ζητήματα. Μένει μόνον ἡ δευτέρα ἀρχὴ γιὰ τὸ ἑνιαῖον πνεῦμα τῆς παιδείας καὶ ἡ τετάρτη, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν δημοτικισμόν, ἡ ὁποία ὅμως συγκεντρώνεται κυρίως εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς καθαρευούσης ἀπὸ τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ. Ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν ἑνότητα τῆς παιδείας φρονῶ, ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀντίρρησις. Ὡς πρὸς δὲ τὸ ζήτημα τοῦ δημοτικισμοῦ ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι *δὲν λύεται μὲ συζήτησιν. Ἡ συζήτησις εἶναι τελείως ἄσκοπος, ὁ καθένας ἔχει πιὰ σχηματίσει τὴν γνώμην του καὶ τὸ Συμβούλιον δὲν ἔχει παρὰ νὰ εἰπῇ ἁπλῶς ναὶ ἢ ὄχι*».

Εὐτυχῶς ὁ Ὑπουργός, κατανοήσας τὸ ἄτοπον τῆς προτάσεως, ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν συζήτησιν, εἰπὼν τὰ ἑξῆς: (σελ. 461-462). «Τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Δελμούζου θέματα εἶναι πολλά, μερικὰ ὅμως θέματα ἔχουν συζητηθῆ καὶ ἔχουν ληφθῆ ἀποφάσεις. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ νέα θέματα, τὰ ὁποῖα χρειάζονται συζήτησιν, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ὁ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενος χρόνος. Πρέπει συνεπῶς ἡ εἰσήγησις τοῦ κ. Δελμούζου νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀνακοίνωσις. Κατὰ τὸ προσεχὲς δὲ ἔτος, ὅτε θὰ γίνῃ ὁ προκαθορισμὸς τῶν συζητητέων κατὰ τὴν ἑπομένην σύνοδον θεμάτων, δύναται τὸ Συμβούλιον νὰ τὸ ὁρίσῃ ὡς εἰδικὸν θέμα».

Καὶ σήμερον δέ, κατὰ τὰς κρισιμωτάτας στιγμάς, τὰς ὁποίας διερχόμεθα, καταβάλλουσι πάλιν οἱ μεταρρυθμισταὶ πᾶσαν τὴν δραστηριότητα αὐτῶν, ὅπως καταργήσωσι τοὺς τόνους τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐπιβάλωσι τὴν δημοτικὴν εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῶν σχολείων διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἐν ἰσχύϊ ὀργανώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως [1], ἐγκαταστήσωσιν αὐτὴν ὡς γλῶσσαν τῶν εἰσιτηρίων ἐξετάσεων τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τοῦ Πολυτεχνείου, εἰσαγάγωσιν αὐτὴν ὡς γλῶσσαν τῆς Νομικῆς, τῆς Ἰατρικῆς κλπ. Ἀποτελεῖ τοῦτο θεμελιώδη ἀρχὴν ρυθμίζουσαν τὴν τακτικὴν τῶν ἐκπαιδευτικῶν μεταρρυθμιστῶν. Νὰ ἐπιβάλλωσι τὰς ἰδέας των διὰ τῆς βίας καὶ διὰ πραξικοπημάτων. Ἰδίᾳ δ' ἐπὶ

---

(1) Διὰ τοῦ ἐκ παντὸς τρόπου ἐπιδιωκομένου ὑπὸ τῶν μεταρρυθμιστῶν συστήματος ὀργανώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως περιορίζονται τὰ ἔτη τῆς εἰς τὸ γυμνάσιον φοιτήσεως εἰς ἕξ, ἐνῷ ἀλλαχοῦ, ὡς γνωστόν, τὸ γυμνάσιον περιλαμβάνει ἐννέα σχολικὰ ἔτη. Οὕτω θὰ ἐπέλθῃ κατ' ἀνάγκην ἐλάττωσις τῶν ἀσχολιῶν τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου περί τε τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ τὴν καθαρεύουσαν. Ἀσφαλῶς δὲ καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ ἓν ἐκ τῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων ἡ μεταρρύθμισις ἐπιδιώκει τὴν καταπίεσιν τῆς καθαρευούσης καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῆς μαλλιαρῆς.

τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἀποστέργουσι πᾶσαν συζήτησιν. Ἐπ᾽ αὐτοῦ τὸν λόγον πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐν Ἑλλάδι μόνοι οἱ μαλλιαροὶ καὶ οὐδεὶς ἄλλος. Οἱ δ᾽ ἀντιφρονοῦντες πρέπει νὰ ἀποστομώνωνται διὰ τῆς βίας.

***

Παρ᾽ ὅλας ὅμως τὰς προσπαθείας των, παρὰ τὸν θόρυβον, τὸν ὁποῖον συνηθίζουσι νὰ δημιουργῶσιν, ὅπως παρασύρωσι τὸ κοινὸν καὶ ἐπιβάλωσι τὰς ἰδέας των, τὰ πράγματα διαψεύδουσι τὰς προβλέψεις των. Περὶ τούτου πείθει βραχεῖα ἐξέτασις τῆς θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκεται παρ᾽ ἡμῖν σήμερον τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Εἰς ταύτην θὰ προβῶμεν ἐν τοῖς ἑπομένοις. Θὰ δείξῃ δὲ αὕτη, πόσον ἀπέχει τῆς ἀληθείας ὁ ἰσχυρισμός, τὸν ὁποῖον οἱ συνήγοροι τοῦ κ. Κακριδῆ κατὰ κόρον ἐπανέλαβον ἐν τῇ γενομένῃ ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας διαδικασίᾳ, ὅτι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα «*ἔχει ἤδη λυθῆ μὲ τὴν ἐπικράτησιν τῆς δημοτικῆς καὶ ὅτι μόνον μέσα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν διατηρεῖται ἀκόμη μία νησὶς καθαρευουσιανισμοῦ*».

***

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συνετελέσθησαν παρ᾽ ἡμῖν σπουδαιόταται ζυμώσεις καὶ μεταβολαὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Ἐν τῷ παρελθόντι, ὡς γνωστόν, ὑπῆρχον δύο ἀντιμαχόμενα γλωσσικὰ στρατόπεδα. Εἰς τὸ πρῶτον ἀνῆκον οἱ ἄκροι καθαρεύοντες, ἢ οἱ ἀττικισταί, οἵτινες ἐδογμάτιζον, ὅτι ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα πρέπει νὰ ρυθμίζηται καὶ καλλιεργῆται οὕτως, ὥστε νὰ προσεγγίζῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν ἁπλῆν ἀρχαίαν ἀττικήν, ἀπέκρουον δὲ πάντα τύπον καὶ πᾶσαν συντακτικὴν πλοκήν, μὴ προσαρμοζόμενα πρὸς τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ συντακτικὸν τῆς γλώσσης ταύτης. Τὸ ἕτερον δὲ στρατόπεδον ἀπετέλουν οἱ ἀδιάλλακτοι μαλλιαροί, οἱ ψυχαρισταί, τῶν ὁποίων προσπάθεια ἦτο νὰ ἐκβληθῇ πᾶν ἴχνος τῆς καθαρευούσης ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ὡς γλῶσσα τοῦ Κράτους ἡ ἄκρατος δημοτικὴ μὲ ὅλας τὰς ἀτελείας της, τινὰς ἐκ τῶν ὁποίων ἀνέφερον ἀνωτέρω. Καὶ ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα τῶν μεταρρυθμιστῶν εἶναι πτωχὴ καὶ ἀνίκανος νὰ ἐκφράσῃ ὄχι μόνον τὰ λεπτότερα, ἀλλὰ καὶ στοιχειώδη διανοήματα, στερουμένη λέξεων, γραμματικῆς καὶ συντακτικοῦ, προσπαθοῦσιν ἀπὸ μακροῦ οἱ ὀπαδοὶ τῆς κατευθύνσεως ταύτης νὰ συμπληρώσωσιν αὐτὴν κατὰ τὰς ἀρεσκείας των καὶ τὴν καταστήσωσιν ὄργανον εὔχρηστον διὰ τὰς σημε-

ρινὰς ἀνάγκας, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχωσι μέχρι τοῦδε τῶν σκοπῶν των τούτων. Αἱ δύο αὗται κατευθύνσεις, βαίνουσαι ἐντελῶς ἀντιθέτους ὁδούς, ὄχι μόνον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συναντηθῶσι ποτέ, ἀλλὰ καὶ διαρκῶς ἀπεμακρύνοντο ἀλλήλων. ᾿Εκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ δὲ αὐτῶν προῆλθον καὶ οἱ ὀξύτατοι γλωσσικοὶ ἀγῶνες, τῶν ὁποίων παρίσταται μάρτυς τὸ ῎Εθνος καὶ οἵτινες τοσαῦτα κακὰ ἐγέννησαν εἰς τὴν παρ᾿ ἡμῖν ἐκπαίδευσιν καὶ κατέστησαν ἀνυπέρβλητον ἐμπόδιον διὰ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἔθνους ἡμῶν.

᾿Από τινος ὅμως ἤρχισαν ἐπικρατοῦσαι δύο ἄλλαι κατευθύνσεις ἐν τῷ γλωσσικῷ ἡμῶν ζητήματι, αἵτινες καὶ εἰς προγενεστέρας ἐποχὰς εἶχον σημαίνοντας ὀπαδούς, παρεμερίζοντο ὅμως ὑπὸ τῶν ἐκπροσωπούντων τὰς ἀκρότητας καὶ τὴν ἀδιαλλαξίαν. ῾Η πρώτη εἶναι τῶν συντηρητικῶν δημοτικιστῶν ἢ νεοδημοτικιστῶν, ἵνα οὕτως ὀνομάσωμεν αὐτούς. Οὗτοι πιστεύουσιν, ὅτι βάσις τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης πρέπει νὰ εἶναι ἡ ζωντανὴ δημοτική, θεωροῦσιν ὅμως ἀναγκαῖον, ὅτι πρέπει αὕτη νὰ πλουτίζηται καὶ δι᾿ ὅλων ἐκείνων τῶν στοιχείων τῆς καθαρευούσης, ἅτινα εἰσῆλθον ἤδη εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ ἀναγνωρίζονται ὡς ζωντανὰ μέλη τῆς γλώσσης αὐτοῦ. Τῶν ἀρχῶν τούτων ὑπέρμαχοι ἀνεφάνησαν σήμερον πολλοὶ σοβαροὶ δημοτικισταὶ λογοτέχναι, οἵτινες χρησιμοποιοῦσιν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν γλῶσσαν ἀπηλλαγμένην τῶν ἀκροτήτων τοῦ ψυχαρισμοῦ, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀποδοκιμάζονται ὑπὸ τῶν ἀδιαλλάκτων μαλλιαρῶν. Τὴν τάσιν δὲ ταύτην ἀναγκάζονται νὰ ἀναγνωρίσωσι μέχρι τινὸς καὶ οἱ συγγραφεῖς τῆς ἐσχάτως δημοσιευθείσης γραμματικῆς τῆς δημοτικῆς γλώσσης.

᾿Αφ᾿ ἑτέρου ἐν τοῖς κύκλοις τῶν καθαρευόντων ἀνεπτύχθη καὶ ἐκυριάρχησεν ἡ τάσις, κατὰ τὴν ὁποίαν γλῶσσα ἐπίσημος οὐδεμία ἄλλη δύναται νὰ εἶναι, ἢ ἡ γλῶσσα τῶν μεμορφωμένων, ἡ καθαρεύουσα. Αὕτη ὅμως πρέπει νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοὺς ἀρχαϊσμούς, τῶν ὁποίων ἔγεμε πρότερον καὶ καθόλου ἀπὸ τύπους νεκρούς, ἢ περιπεσόντας εἰς ἀχρηστίαν. Πλὴν δὲ τούτου ὀφείλει ἡ καθαρεύουσα νὰ προσλαμβάνῃ καὶ ὅσα στοιχεῖα τῆς δημοτικῆς κατορθοῦσι νὰ ἐπικρατήσωσιν ἐν τῷ λόγῳ τῶν μεμορφωμένων καὶ νὰ καταστῶσι κοινὸν κτῆμα πάντων τῶν ῾Ελλήνων. ῾Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ τῶν ἀρχῶν τούτων ἡ καθαρεύουσα τείνει σήμερον εἰς ἁπλοποίησιν. ῾Η κρατοῦσα νῦν τάσις ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς εἶναι ἡ ἀποφυγὴ ἀρχαϊσμῶν, λέξεων, τύπων καὶ συντακτικῶν πλοκῶν, μὴ ἀνταποκρινομένων εἰς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ λαοῦ καὶ ἡ πρόσληψις στοιχείων ἐκ τῆς δημοτικῆς γλώσσης, τὰ ὁποῖα, ὡς εἴπομεν, διὰ τῆς χρήσεως ἐπεκράτησαν ἐν τῷ λόγῳ τῶν μεμορφωμένων.

Εἶναι δὲ ἡ ἐπικράτησις τῶν δύο τούτων κατευθύνσεων εὐχάριστος ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων. Αὕτη παραμερίζουσα τὰς ἀκρότητας τοῦ καθαρολογισμοῦ καὶ τοῦ χυδαϊσμοῦ ἐγγυᾶται νὰ δημιουργήσῃ γλῶσσαν τῶν μεμορφωμένων ἑνιαίαν, εὔηχον, ἀνεκτὴν καὶ ἀγαπητὴν ὑπὸ πάντων, δυναμένην νὰ διευκολύνῃ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων καὶ νὰ ἄρῃ τὴν ἀναρχίαν, τὴν ἐπικρατοῦσαν σήμερον εἰς τὰ σχολεῖα ἡμῶν, ὡς καὶ τὰ ἐκ ταύτης προκύπτοντα δεινά. Ἡ τοιαύτη δὲ προσπάθεια ἀμβλύνει τὴν παρ' ἡμῖν κρατοῦσαν διγλωσσίαν καὶ σμικρύνει τὸ χάσμα, ὅπερ χωρίζει τὴν καθαρεύουσαν ἀπὸ τῆς δημοτικῆς. Ὑπάρχει δὲ ἐλπίς, ὅτι ἡ προσέγγισις μεταξὺ τῶν δύο τούτων γλωσσῶν θὰ συνεχισθῇ καὶ ἡ ἀπόστασις ἡ χωρίζουσα αὐτὰς θὰ ἀποβαίνῃ διαρκῶς βραχυτέρα. Σημειωτέον ὅμως ἀφ' ἑτέρου, ὅτι ἡ τοιαύτη προσέγγισις δὲν προώρισται νὰ ἄρῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὴν διγλωσσίαν. Ὡς ἀνωτέρω διὰ μακροτέρων ἀνέπτυξα, εἶναι γενικὸς γλωσσικὸς νόμος πανταχοῦ ἰσχύων ἡ συνύπαρξις τῶν δύο γλωσσικῶν παραλλαγῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος προηγουμένως.

Διὰ τῶν νέων τούτων ζυμώσεων ἐπαναφέρεται τὸ γλωσσικὸν ἡμῶν ζήτημα εἰς τὴν μέσην ὁδόν, τὴν μόνην ὀρθήν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπεμάκρυναν τὴν γλῶσσαν οἱ ὑπέρμαχοι τῶν ἀκροτήτων, οἱ ἀττικισταὶ καὶ οἱ μαλλιαροί. Ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν ἐχάραξεν ὁ μέγας *Κοραῆς* καὶ τὴν ὁποίαν ἐὰν ἔκτοτε ἠκολούθει τὸ ἔθνος, δὲν θὰ ὑφίστατο ἡ σημερινὴ γλωσσικὴ ἀναρχία καὶ ἀποσύνθεσις. Ἰδοὺ τί ἔγραφεν ὁ *Κοραῆς* εἰς ἀκμὴν σφοδρῶν περὶ γλώσσης λογομαχιῶν, αἵτινες καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ διεξήγοντο μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες ἐζήτουν νὰ ἀναστήσωσι τὴν γλῶσσαν τῶν προγόνων ἡμῶν (Κομητᾶς, Δούκας) καὶ τῶν μαλλιαρῶν τῆς ἐποχῆς του, οἵτινες ἐκήρυττον, ὅτι πρέπει νὰ ὁμιλῶμεν καὶ γράφωμεν τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ: «*Σταθῆτε, κύριοι Νομοθέται. Ἡ γλῶσσα εἶναι δημοκρατικὸν πρᾶγμα, εἶναι κτῆμα ὅλου τοῦ Ἔθνους καὶ πρέπει νὰ ἀνακαινίζεται μὲ εὐλάβειαν καὶ ἡσυχίαν, καθὼς ἀνακαινίζονται τὰ ἱερὰ τῶν θεῶν καὶ ὄχι μὲ τὴν θορυβώδη καὶ τυραννικὴν αὐθάδειαν, μὲ τὴν ὁποίαν ὑψώθη τῆς Βαβὲλ ὁ Πύργος . . . .*

. . . . Οὔτε τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν δυνάμεθα νὰ παραλάβωμεν ὡς ἐθνικήν, διότι δὲν ἀνίστανται οἱ νεκροί, οὔτε κρᾶμα παλαιοῦ καὶ νέου ἰδιώματος πρέπει νὰ διαπλάσωμεν, ὁποῖα ἦσαν τῆς Λιβύης τὰ τέρατα. Οὔτε ὅλως ταπεινὸν καὶ χαμαίζηλον κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀχθοφόρων καὶ τῶν κωπηλατῶν τοῦ Πειραιῶς . . . Ἂν εἶναι χρέος τῶν λογίων νὰ συγκαταβαίνωσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν χυδαίων, χρεωστοῦν ὅμως καὶ οἱ χυδαῖοι νὰ ἀναβαίνωσι κατὰ μικρὸν πρὸς τοὺς λογίους, διὰ νὰ μὴ ἀποχυ-

δαϊσθῶσιν ὁλότελα... Ἀνάγκη ν' ἀκολουθήσωμεν μέσην ὁδὸν εἰς μόρφωσιν τῆς γλώσσης, μήτε τύραννοι τῶν χυδαίων, μήτε πάλιν δοῦλοι τῆς χυδαιότητος αὐτῶν».

Τὰς ἀρχὰς τοῦ Κοραῆ ἠσπάσθησαν μεγάλοι ἄνδρες σύγχρονοι αὐτοῦ καὶ μεταγενέστεροι. Ἀναφέρομεν τοὺς Κ. Οἰκονόμον, Κούμαν, Ν. Βάμβαν, Βαρδαλάχον, Φαρμακίδην, Λάμπρον Φωτιάδην, Νικηφόρον Θεοτόκην, Σκαρλάτον Βυζάντιον, Σπυρίδωνα Τρικούπην κ. ἄ.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κοραῆ, οἱ δημοτικισταὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξεπροσώπουν ἰδέας, αἵτινες κατὰ βάθος δὲν ἀφίσταντο πολὺ τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ. Ὁ *Κοδρικᾶς*, ὁ ἀσπονδότατος πολέμιος τοῦ μεγάλου ἀνδρός, δὲν συνιστᾷ διάφορόν τι: «*Ἡ διόρθωσις τῆς γλώσσης*», λέγει οὗτος, «*τότε λέγεται καὶ εἶναι διόρθωσις, ὅταν γίνεται πρὸς καλλωπισμὸν καὶ ὄχι πρὸς ἀνατροπὴν τῆς διαλέκτου. Καλλωπισμὸς δὲ εἶναι ἡ ἀνήκουσα προσθήκη τῶν ἐλλειπόντων καὶ ὄχι ἡ ἀφαίρεσις ἢ μεταβολὴ τῶν προσόντων.*»... «*Ἤδη λοιπόν, ὅτε κρείττονι εὐδοκίᾳ ἡ πρὸ διακοσίων χρόνων εὐτυχῶς γενομένη ἀναγέννησις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐξήπλωσε τὰ φῶτα τῆς μαθήσεως εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς τάξεις τοῦ Ἔθνους καὶ τὴν ὄρεξιν τοῦ καλοῦ κοινὴν εἰς ὅλον τὸ γένος ἀποκατέστησεν..., ἡμεῖς οἱ Ἑλλήνων ἀπόγονοι, τὸ οἰκεῖον ἀναγνωρίζοντες καλὸν καὶ τὴν εὔκλειαν τοῦ γένους μας ἀγενῶς ὀλιγωροῦντες νὰ δοκιμάσωμεν δυνάμει μιᾶς κακορέκτου χυδαϊκῆς γλωσσονομίας νὰ ἀνατρέψωμεν τὴν εὐγενικὴν γλῶσσαν τῶν προγόνων μας, ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ νὰ τὴν διορθώσωμεν, τὰς ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος χυδαιολογίας ἀνακαινίζοντες... εἶναι τῷόντι συστηματικῆς κακοσοφίας ὀλέθριον μελέτημα, τὸ ὁποῖον εἴθε ἡ συντηρητικὴ δύναμις τῆς ὁλοκληρίας τοῦ γένους μας νὰ διασκεδάσῃ ὡς χιμαίρειον φάντασμα*». (*Κοδρικᾶ*, Μελέτ. Τόμ. Α' 1818). Ἄλλος ἀντίπαλος τοῦ *Κοραῆ*, ὁ *Φιλιππίδης*, λέγει «*Ἔλα φίλε νὰ συγκαταβῶμεν εἰς τοὺς πολλούς, διὰ νὰ συναναβοῦν καὶ οἱ πολλοὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ὀλίγους· ἀλλοιῶς σκιαμαχοῦμεν, ἀερομαχοῦμεν καὶ δέν κατορθώνομεν ἄλλο παρὰ νὰ φαινόμασθε μάταιοι καὶ ἀλλόκοτοι*».

Καὶ ὁ *Δημήτριος Βερναδάκης*, μία τῶν φωτεινοτέρων διανοιῶν τῆς νέας Ἑλλάδος, μέγας φιλόλογος, μέγας ἱστορικὸς καὶ μέγας λογοτέχνης, ἐκ τοῦ ὁπλοστασίου τοῦ ὁποίου λαμβάνουσιν οἱ δημοτικισταί, ὅσα ὅπλα συμφέρουσιν εἰς αὐτοὺς πρὸς καταπολέμησιν τῆς καθαρευούσης, ἂν καὶ ἐπολέμησε σφοδρότατα τὸν ἀττικισμόν, ἰδοὺ ἐν τούτοις, πῶς χαρακτηρίζει τὴν προσπάθειαν τῶν μαλλιαρῶν πρὸς δημιουργίαν τῆς τεχνητῆς των γλώσσης: «*Ἵνα δ' ἐπιτεθῇ ὁ κολοφὼν εἰς τὸν ἐν πλήρει Ἑλληνισμῷ ἐξαφανισμὸν παντός, ὅ,τι ὑπελείπετο ἑλληνικὸν ἐν τῷ*

γραπτῷ λόγῳ, οἱ νέοι ποιηταὶ ἀνέλαβον ν' ἀποκαθάρωσι διὰ τοῦ αὐτοῦ πυρὸς καὶ τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, καὶ τοιουτοτρόπως προῆλθεν εἰς φῶς ἡ νέα ἐκείνη στιχηρὰ γλῶσσα, ἥτις συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀποκόπτῃ τις τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν οὐρὰν τῶν λέξεων τῆς καθαρευούσης καὶ ἀκολούθως νὰ χύνῃ αὐτὰς οὕτω κολοβὰς καὶ ἠκρωτηριασμένας εἰς τύπους δημοτικοὺς ἀναμὶξ καί ἀττικούς. Ἡ γλῶσσα αὕτη ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι τερατωδεστέρα τῆς καθαρευούσης εἶναι καὶ πλέον ταύτης ἐπικίνδυνος, διότι συμπαρασύρει ὁπωσδήποτε εἰς τὸν γενικὸν βόρβορον καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ἣν ἐν τῇ πτωχαλαζονείᾳ αὐτῆς εἶχεν ἀφήσει τέως ἀνέπαφον καὶ ἀνεπηρέαστον ἡ καθαρεύουσα· Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν τοῦτο δὲν σταματήσῃ ἐγκαίρως, κινδυνεύομεν ν' ἀπολέσωμεν καὶ τὸ μόνον, ὅπερ μᾶς ἔμεινεν ἀγαθὸν ἐκ τῆς πατρῴας κληρονομίας, τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ». (Ψευδαττικισμοῦ Ἔλεγχος, 1884 σελ. 456).

Ὁ δὲ *Σπυρίδων Ζαμπέλιος,* ὅστις, ὡς γνωστόν, ἐχειρίζετο μετὰ σπανίας καλαισθησίας τὴν γλῶσσαν, λέγει : «*Δικάζεις ἕκαστον ἔθνος ἐκ τῆς γλώσσης αὐτοῦ. Φρονῶ ἀσυγχώρητον ἔγκλημα τὸ ν' ἀφανίζωμεν μὲ βανδαλικὴν ἀπειροκαλίαν καὶ αὐτὰ τῆς προγονικῆς μας γλώσσης τὰ μόλις διασωθέντα ναυάγια, ἐνῷ πρέπει νὰ τὰ περιέπωμεν πολὺ προσεκτικώτερον παρὰ τὰς στήλας καὶ τὰ ἀγάλματα*».

Αἱ τάσεις αὗται πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν εὐθεῖαν καὶ ὁμαλὴν μέσην ὁδὸν συνετέλεσαν, ὡς εἴπομεν, ὥστε νὰ ἀμβλυνθῶσιν ἐν μεγάλῳ βαθμῷ αἱ πρότερον ἄρχουσαι παρ' ἡμῖν ἀντιθέσεις ἐν σχέσει πρὸς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα· Καὶ παρετηρήθη τὸ εὐχάριστον, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅπερ ἐν τῷ παρελθόντι τοσοῦτον ἐτάραξε τὸ Ἔθνος, ἀπέβαλε σήμερον τὴν ὀξύτητα αὐτοῦ καὶ ἀπώλεσε τὴν ἐπικαιρότητα, τὴν ὁποίαν εἶχε πρότερον. Μόνον δὲ ὀλίγοι ἐπιτήδειοι τὸ ἀνακινοῦσιν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, ἀποβλέποντες ὡς τὰ πολλὰ εἰς ἰδίους σκοποὺς καὶ ἔχοντες συμφέρον νὰ δημιουργῶσι θόρυβον περὶ τὸ ὄνομά των. Εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι διὰ τῆς κατισχύσεως τῶν τάσεων τούτων θὰ ἀποβῇ δυνατὸν νὰ τύχῃ ἀνεκτῆς λύσεως, πάντως ἐν ἀπωτέρῳ μέλλοντι, τὸ τοσοῦτον ταράξαν τὴν χώραν ἡμῶν γλωσσικὸν ζήτημα, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ἀπειλεῖ διαιώνισιν αὐτοῦ πᾶσα ἀπόπειρα βιαίας ρυθμίσεως εἴτε παρ' ἀτόμων εἴτε ὑπὸ τοῦ Κράτους, οἷαι αἱ κατὰ καιροὺς ἐπιχειρούμεναι ὑπὸ τῶν ἄκρων δημοτικιστῶν.

***

Μελετῶντες δὲ τὰ πέριξ ἡμῶν τελούμενα, παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἐπίσημος γλῶσσα, ἡ καθαρεύουσα, ἐνισχύεται καθ' ἑκάστην σημαντικῶς.

Καλλιεργουμένη καὶ ἁπλοποιουμένη, προσεγγίζει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, ἑνοποιεῖ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ καὶ ριζοῦται ἐν τῇ συνειδήσει του παρ' ὅλην τὴν ἀντίδρασιν, ἥτις σήμερον ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐποχὴν ἐγείρεται κατ' αὐτῆς, τὴν προερχομένην ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει πολεμίων της καὶ τῶν ἀδιαλλάκτων λογοτεχνῶν. Συντελεῖται δέ, ὡς εἶπον, ἡ ἁπλοποίησις αὐτῆς αὐτομάτως ἄνευ τεχνητῆς τινος ἐπιδράσεως. Τοιαῦται ἐπιδράσεις πρὸς ρύθμισιν τῆς καθαρευούσης, αἵτινες πρότερον ἐπεχειροῦντο ὑπὸ τῶν ἀττικιστῶν παλαιότερον καὶ τῶν ὑπερκαθαρολόγων μεταγενεστέρως, ἔβλαψαν αὐτήν. Καὶ οὐδεὶς σωφρονῶν φίλος τῆς καθαρευούσης ἀνέχεται σήμερον παρομοίας ἐπεμβάσεις.

Ὀφείλεται δ' ἡ συντελουμένη σήμερον αὐτόματος ἐξάπλωσις καὶ ἐπικράτησις τῆς καθαρευούσης εἰς ποικίλα αἴτια. Ἐν πρώτοις ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἀρτιότης αὐτῆς, ἡ ἑνότης καὶ πειθαρχία τοῦ μηχανισμοῦ της ἐπιβάλλονται ἀπέναντι τῆς πενίας, τῆς ἀκαταστασίας καὶ τῆς ἀναρχίας, αἵτινες λυμαίνονται τὴν γλῶσσαν τῶν μαλλιαρῶν. Περαιτέρω ἡ καθαρεύουσα ἔχει πηγὰς ἀνεξαντλήτους, ἐκ τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἀντλῇ ἀενάως νέα στοιχεῖα διὰ τὰς ἑκάστοτε ἀναφαινομένας γλωσσικὰς ἀνάγκας. Τοιαῦτα παραλαμβάνει ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔχει μεγίστην συγγένειαν. Ὡς λέγει ὁ *Κοραῆς*, *«ἡ χρεία, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὰς ἄλλας γλώσσας ἔχει ἡ ἡμετέρα, εἶναι πολλὰ ὀλίγη, ἐπειδὴ παραστέκει σιμά της ἡ ὑπέρπλουτος αὐτῆς μήτηρ, ἑτοίμη νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν ὅ,τι τῆς λείπει»*. Παραλαμβάνει ὡσαύτως ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν γλώσσης.

Ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ συγγενείας πρός τε τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν τὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἀντλεῖ ἐκ τῶν πηγῶν τούτων ἡ καθαρεύουσα, εἰσρέουσιν ἀβιάστως καὶ ἢ προσλαμβάνονται ἀμετάβλητα, ἢ ὑφίστανται ἐλαφρὰς μεταβολὰς προσαρμοζόμενα εὐχερῶς πρὸς τὸν μηχανισμόν της καὶ ἀφομοιούμενα, χωρὶς νὰ ἐπιφέρωσιν εἰς αὐτὴν μεταμορφώσεις, οὐδὲ νὰ μεταβάλωσι τὴν οἰκοδομίαν της. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἀναφέρομεν, ὅτι ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν εἰσῆλθον ἤδη εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ ἡμῶν καὶ κατέστησαν κτῆμα αὐτοῦ πλῆθος λέξεων καὶ ἐκφράσεων. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν χρησιμοποιοῦνται αὗται ὑπὸ τῶν μεμορφωμένων, βαθμηδὸν δ' ἐξαπλοῦνται εἰς τὰ στόματα ὅλων τῶν τάξεων τοῦ λαοῦ, διατηροῦσαι ὅλον τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν ἄρωμα καὶ τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν γλωσσικὴν ἀρτιότητα παρὰ τὰς καταβαλλομένας προσπαθείας, ὅπως μεταβληθῶσι προσαρμοζόμεναι πρὸς τὸν ρυθμὸν τῆς δημοτικῆς. Τελεῖται δ' ἀβίαστος χρῆσις

αὐτῶν οὐ μόνον ἐν κυριολεξίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ποικίλαις παραλλαγαῖς καὶ μεταφορικαῖς ἐκφράσεσι. Πολλαὶ δὲ τῶν φράσεων τούτων προσέλαβον ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ δύναμιν ἀποφθεγμάτων καὶ ρητῶν. Πλὴν δὲ τούτου πλάττονται διαρκῶς κατὰ τὸν τύπον αὐτῶν πλεῖσται νέαι φράσεις πρὸς ἐκδήλωσιν διαφόρων σχέσεων τοῦ καθ᾽ ἡμέραν βίου.

Ἔχει ὡσαύτως ἡ καθαρεύουσα τὴν εὐχέρειαν νὰ πλάττῃ νέα γλωσσικὰ στοιχεῖα πρὸς ἐκδήλωσιν ἀναγκῶν, τὰς ὁποίας γεννᾷ ὁ καθ᾽ ἡμέραν βίος. Τρανὰ τούτου δείγματα παρέχει ἡ ἐπισκόπησις τῆς περὶ ἡμᾶς ζωῆς καὶ κινήσεως. Οὕτως ἡ σημερινὴ ἁλματώδης ἐξέλιξις τῶν τεχνικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἐφαρμογῶν αὐτῶν, ἡ εἰσελθοῦσα βαθέως εἰς τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, αἱ στρατιωτικαὶ καὶ ἄλλαι ἀνάγκαι, αἱ ἐκ τοῦ πολέμου καὶ ἄλλων κοινωνικῶν ζυμώσεων προελθοῦσαι, ἐγέννησαν νέας συνθήκας καὶ ἐπέβαλον τὴν δημιουργίαν ἀπειρίας νέων ὅρων καὶ κ - φράσεων. Τοὺς πλείστους δὲ τῶν ὅρων τούτων δανείζονται καὶ αὐταὶ αἱ ξέναι γλῶσσαι ἐκ τῆς ἑλληνικῆς. Ἡ καθαρεύουσα λοιπὸν ἢ εὑρίσκει αὐτοὺς ἑτοίμους ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, ἢ πλάττει καὶ δημιουργεῖ αὐτοὺς εὐχερέστατα. Τοῦτο δὲ εἶναι ἀδύνατον εἰς τὴν δημοτικήν, ἥτις πᾶσαν λέξιν, τὴν ὁποίαν δανείζεται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, πάντα νέον ὅρον, εἶναι ἠναγκασμένη νὰ τὸν ὑποβάλῃ εἰς μεταπλάσεις καὶ ἀκρωτηριασμούς, ἵνα τὸν προσαρμόσῃ πρὸς τὴν ὑποτυπώδη γραμματικήν της.

Ἐπὶ παραδείγματι σήμερον συναντῶμεν καθ᾽ ἑκάστην ἐν συχνοτάτῃ χρήσει εἰς τὸ στόμα ἀνθρώπων ὅλων τῶν τάξεων ὑπὸ ποικίλας ἐκφράσεις καὶ γλωσσικοὺς σχηματισμοὺς πλείστους στρατιωτικοὺς ὅρους, τοὺς ὁποίους οὐδεμία ἄλλη γλῶσσα ἀποδίδει τελειότερον τῆς ἡμετέρας. Παραθέτομέν τινας ἐξ αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι προχείρως μᾶς ἔρχονται εἰς τὴν μνήμην.

Στρατοῦ ξηρᾶς : Πεζικὸν—Ἱππικὸν—Πυροβολικὸν—Μηχανικὸν—Στρατὸς μηχανοκίνητος—Σῶμα στρατοῦ—Μεραρχία—Ταξιαρχία—Σύνταγμα — Τάγμα—Λόχος—Οὐλαμὸς—Διμοιρία—Μοῖρα Πυροβολικοῦ—Πυροβολαρχία—Ἴλη ἱππικοῦ—Ὄρχος αὐτοκινήτων—Στρατάρχης—Στρατηγὸς—Διοικητὴς — Ἐπιτελάρχης—Ταγματάρχης—Λοχαγὸς—Ἴλαρχος—Ὑπασπιστὴς— Ἐπιλοχίας— Λοχίας—Ἐπίθεσις—Ἀντεπίθεσις—Ἔφοδος—Ἄμυνα—Μάχη ἀμυντικὴ—Πυρὰ — Προώθησις στρατοῦ—Διείσδυσις εἰς τὰς γραμμὰς τοῦ ἐχθροῦ—Ἐπέλασις Ἱππικοῦ—Ἡ ἐπίθεσις ἐχαλαρώθη—Διάσπασις τοῦ μετώπου —Πολιορκία—Προγεφύρωμα —Κανονικὴ ὑποχώρησις—Ἄτακτος ὑποχώρησις—Σύμπτυξις τοῦ μετώπου—Εὐθυγράμμισις τοῦ μετώπου—Κατέθεσαν τὰ ὅπλα—Παρεδόθησαν ἄνευ ὅρων—Ἐσυνθηκολόγησαν—Αἰχμάλωτοι—Λιποτάκται— Αὐτόμολοι—Λάφυρα — Φυγὴ—Μάχη φθορᾶς —Κύκλωσις—Πρόχωμα—Ὅπλα—Πυροβόλα—Πολυβόλα—Ὁλμοβόλα—Μυδραλλιοβόλα—Τεθωρακισμένα ἅρματα—Ἐφ᾽ ὅπλου λόγχη—Ὀβίδες—Βλήματα—Σφαῖραι πολυβόλου—Συρματόπλεγμα—Ἐμπροσθοφυλακαὶ—Ὀπισθο-

φυλακαὶ—Ἐφεδρεῖαι—Πολεμικαὶ ἐγκαταστάσεις—Στρατόπεδον συγκεντρώσεως —Καταυλισμὸς—Κατασκήνωσις—Πυροβολεῖον.

Ναυτικοῦ : Στόλος—Μοῖρα—Νηοπομπὴ—Ἐφοδιοπομπὴ—Ναύαρχος—Πλοίαρχος—Πλωτάρχης—Κυβερνήτης—Σημαιοφόρος—Θωρηκτὸν—Καταδρομικὸν—Ἀντιτορπιλλικὸν—Ὑποβρύχιον—Τορπιλλάκατος—Τορπιλλοβόλον—Ὑδροπλάνον—Ἀεροπλανοφόρον—Πλοῖον μεταγωγικὸν—Κανονιοφόρος—Ναυμαχία—Τορπιλλισμὸς—Νάρκη—Τορπίλλη—Βόμβαι βυθοῦ—Θραῦσμα ὀβίδος—Καταβύθισις—Κατάδυσις—Ἀνάδυσις.

Ἀεροπορίας : Σμήνη ἀεροπλάνων—Ἀεροπορικὸς στόλος—Ἀναγνωριστικὰ ἀεροπλάνα—Βομβαρδιστικὰ ἀεροπλάνα—Ἀεροπλάνα καθέτου ἐφορμήσεως—Τετρακινητήρια—Ἱπτάμενα φρούρια—Σμηναγὸς—Πιλότος—Ἀλεξιπτωτιστὴς—Ἀερομαχία—Ἀεροπορικὸν φράγμα—Στόχος—Προσγείωσις—Ἀεροδρόμιον—Συναγερμὸς—Καταφύγιον—Ὑπόστεγον—Ἄμαχος πληθυσμὸς—Βομβόπληκτοι—Φωτοβολίδες—Προβολεῖς.

Ἄλλαι πολεμικαὶ ἐκφράσεις : Ἐπεδόθη τελεσίγραφον—Γενικὴ ἐπιστράτευσις—Ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος—Ἀνακοινωθὲν τοῦ ἀρχηγείου τῶν ἐνόπλων δυνάμεων—Ἤρχισαν αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις—Ἔγιναν προτάσεις εἰρήνης—Διεξάγονται διαπραγματεύσεις—Κατάπαυσις ἐχθροπραξιῶν—Ἀνακωχὴ—Εἰρήνη—Ἐχθρὸς—Σύμμαχος—Σημαία—Ὅμηρος—Τραυματίας—Ἀνάπηρος πολέμου—Θῦμα πολέμου—Κρυοπαγήματα—Κληρωτὸς—Βοηθητικαὶ ὑπηρεσίαι—Λήγει ἡ θητεία μου—Τὰ μετόπισθεν—Ἀπόστρατος—Τιμητικὴ ἀποστρατεία—Τιμητικὴ διάκρισις—Παράσημον ἀνδρείας—Σιδηροῦς Σταυρὸς—Ἔχουν ἐπιτάξει τὸ σχολεῖον—Ἔγινεν ἐπίταξις τῶν σιτηρῶν.

Ἄλλα στοιχεῖα εἰσρέουσιν ἄφθονα εἰς τὴν καθαρεύουσαν ἐκ τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ, ὅσα ἐπεκράτησαν ἤδη ἐν τῷ ζωντανῷ λόγῳ, ἐξῆλθον· ἐκ τῆς διαλεκτικῆς των μονομερείας καὶ κατέστησαν πανελλήνιον κτῆμα. Εἶναι δὲ ἀνάγκη, ἵνα ἡ γραπτὴ γλῶσσα, διατηροῦσα κατὰ τὰ λοιπὰ τὸν μηχανισμὸν αὐτῆς, εἰσδέχηται καὶ τὰ στοιχεῖα ταῦτα, διότι μόνον ὅταν εἰσρέωσιν εἰς αὐτὴν ρεύματα ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, ἀλλὰ πλουσίου εἰς γλωσσικὴν τροφὴν ἐδάφους τοῦ ὁμιλοῦντος λαοῦ, ἐκφράζοντα βιοτικὰς συνθήκας καὶ σχέσεις αὐτοῦ, μόνον τότε διατηρεῖται ἡ γλῶσσα ζωντανή.

Ἄλλη αἰτία ἐνισχύσεως τῆς ἐπισήμου ἡμῶν γλώσσης προέρχεται ἐκ τῆς προϊούσης μορφώσεως τοῦ λαοῦ ἡμῶν. Ὡς γνωστόν, ὁ πολιτισμὸς λαοῦ τινος καὶ ἡ πνευματικὴ μόρφωσις αὐτοῦ εἶναι σπουδαιότατοι παράγοντες τῆς διαπλάσεως τῆς γλώσσης του. Ὅσῳ ὑψοῦται ἡ στάθμη τῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ καὶ προάγεται ἡ καλαισθησία αὐτοῦ, τοσούτῳ ἐνισχύεται παρ᾽ αὐτῶν, τρόπον τινὰ ἐνστίκτως, ἡ τάσις προσεγγίσεως πρὸς τὴν πέριξ αὐτοῦ χρησιμοποιουμένην γλῶσσαν ὑπὸ τῶν μεμορφωμένων καὶ εὖ ἠγμένων. Καὶ ὅπως διὰ τῆς μορφώσεως λεπτύνονται τὰ ἤθη καὶ ἐξευγενίζονται οἱ τρόποι τοῦ ἀνθρώπου, οὕτω καλλιερ-

γεῖται καὶ ὑψοῦται καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ μετὰ τῆς ἀπομιμήσεως τῆς τοιαύτης γλώσσης διδάσκεται ὁ λαὸς καὶ τῶν τρόπων καὶ τῶν ἠθῶν τὴν λεπτότητα καὶ ἐξημερώνεται καὶ ἐξευγενίζεται. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρεῖται σήμερον κατὰ τρόπον ἔκδηλον παρὰ τῷ λαῷ ἡμῶν. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ὅσῳ μᾶλλον οὗτος παιδεύεται, πλησιάζει πρὸς τὴν καθαρεύουσαν. Διαρκῶς τείνει οὗτος πρὸς τὴν καλλιέπειαν, φιλοτιμεῖται νὰ ρυθμίζῃ τὸν λόγον του πρὸς τὸν προφορικὸν λόγον τῆς ἐκλεκτῆς κοινωνίας καὶ φροντίζει νὰ πλουτίζῃ τὸν γλωσσικόν του θησαυρόν, προσλαμβάνων λέξεις καὶ φράσεις τῆς καθαρευούσης καὶ ἀντικαθιστῶν δι᾽ αὐτῶν τὰ κενά, τὰς ἀτελείας, τὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα τῆς οἰκογενειακῆς του γλώσσης.

Προσεκτικὴ παρακολούθησις εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ λαϊκὰ κέντρα τῶν συνδιαλέξεων τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ δεικνύει, ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ πλουτίζεται, καθαίρεται καὶ λεπτύνεται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μὲ ἀπίστευτον εὐκολίαν καὶ ταχύτητα. Ὁ ἀκροώμενος συζητήσεων ὑπηρετριῶν, ἐργατῶν, κατωτέρων ἐπαγγελματιῶν ἐκπλήττεται ἀκούων χρησιμοποιουμένας ὑπ᾽ αὐτῶν ἑλληνικωτάτας λέξεις, λαξευτὰς φράσεις, ἀψόγους γραμματικοὺς τύπους. Πρὸς τοιαύτην κάθαρσιν τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ παρέχουσιν ἐξαιρετικὴν ἐπικουρίαν ὁ πέριξ αὐτοῦ βίος, ἡ Ἐκκλησία, ὁ τύπος, τὸ ραδιόφωνον, αἱ διαλέξεις, τὰ εἰς ὀρθὴν γλῶσσαν γεγραμμένα βιβλία. Κατὰ περιέργον δὲ τρόπον κύριοι συντελεσταὶ τοῦ καθαρμοῦ τούτου τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ εἶναι οἱ δημοτικισταὶ συγγραφεῖς, καὶ ἰδίᾳ οἱ δημοτικισταὶ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, οἵτινες λησμονοῦντες τὰς θεωρητικὰς περὶ τῆς γλώσσης ἀρχάς των χρησιμοποιοῦσι τὴν καθαρεύουσαν ἐν τῷ λόγῳ των, οὐ μόνον τῷ γραπτῷ, ἀλλὰ καὶ τῷ προφορικῷ· Ἀληθῶς τὰ συγγράμματα τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν εἶναι πρότυπα καθαρότητος καὶ αὐστηρότητος γλώσσης. Οὕτω καθίστανται συντελεσταὶ πολύτιμοι ἐνισχύσεως τῆς καθαρευούσης, ἂν καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου παρέχουσιν ἑαυτοὺς ὄχι ἀξιοζήλευτον παράδειγμα ἐσωτερικῆς διασπάσεως, διαφωνίας μεταξὺ ἰδεῶν καὶ πράξεων, συγκρούσεως μεταξὺ τοῦ γινώσκειν καὶ τοῦ βούλεσθαι.

Οὕτως ἡ καθαρεύουσα, ἂν καὶ δεινῶς πληττομένη ἀπὸ πολλῶν πλευρῶν, πλουτίζεται, ἁπλοποιεῖται καὶ διεισδύει καθ᾽ ἑκάστην ὁλοὲν βαθύτερον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Συντελεῖται δὲ τοῦτο αὐτομάτως, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ὁ πλουτισμὸς τῆς δημοτικῆς, ἀναγκαζομένης νὰ προσλαμβάνῃ ἑτερογενῆ στοιχεῖα, ἀπαιτεῖ, ὡς εἴδομεν, μεγάλους κόπους καὶ μόχθους. Τοιουτοτρόπως δὲ ἐκεῖνο, ὅπερ ἀρνοῦνται νὰ πράξωσι παρ᾽ ἡμῖν τὸ σχολεῖον καὶ ἡ λογοτεχνία, κατορθοῦται κατὰ τρόπον θαυμαστὸν

ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἄλλων ἐξ ἴσου σπουδαίων παραγόντων, οἷοι εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ὁ τύπος, τὸ δικαστήριον, τὸ βουλευτήριον, τὸ ραδιόφωνον, τὸ βιβλίον, ἡ ἐπιστήμη καὶ ὑπὲρ πάντα ὁ βίος καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἀβίαστος ἀμοιβαία ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω συντελεῖται παρ᾽ ἡμῖν εὐεργετικὴ γλωσσικὴ ζύμωσις, ἥτις ὑπισχνεῖται τὰ ἄριστα τῶν ἀποτελεσμάτων.

***

Ἀσφαλῶς δ᾽ ἡ τοιαύτη προϊοῦσα κατίσχυσις τῆς ἁπλοποιουμένης καθαρευούσης εἶναι ἓν τῶν αἰτίων τοῦ μίσους, ὅπερ τρέφουσι κατ᾽ αὐτῆς οἱ ἄκροι ὀπαδοὶ τοῦ μαλλιαρισμοῦ, οἵτινες σήμερον ἰδίᾳ βάλλουσι κατ᾽ αὐτῆς δι᾽ ὅλων τῶν πυρῶν των. Εἰς τούτους καταλεκτέοι ἐν τοῖς πρώτοις οἱ δημοτικισταὶ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ κατ᾽ ἐξοχὴν οἱ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, τὰ δρῶντα εἰσέτι μέλη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, οἱ τὰς ἀνωτάτας ἐκπαιδευτικὰς θέσεις καταλαβόντες δημοτικισταὶ καὶ οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν δευτέρας καὶ τρίτης τάξεως λογοτεχνῶν τῶν διαφόρων κατηγοριῶν καὶ ἀποχρώσεων. Οὗτοι παραμένουσιν ἐχθροὶ πάσης προσπαθείας πρὸς συνδιαλλαγὴν καὶ προσέγγισιν, περὶ τῆς ὁποίας ὡμίλησα ἀνωτέρω. Πιστοὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ψυχαρισμοῦ καὶ ἀδιάλλακτοι, πράττουσι τὰ πάντα, ὅπως καταπνίξωσι τὴν καθαρεύουσαν καὶ ἐνισχύσωσι τὸν μαλλιαρισμόν.

Ἀπόδειξις δὲ τούτου τρανὴ εἶναι ἐν πρώτοις τὰ προϊόντα τοῦ καλάμου τῶν σημερινῶν νεαρῶν λογοτεχνῶν, ἅτινα ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐποχὴν φέρουσι τὴν σφραγῖδα τῆς ἀκρότητος. Ταῦτα διακρίνει ἀκαταστασία καὶ ἀσχημοσύνη τοῦ λόγου, διωγμὸς καὶ ἐξοστρακισμὸς λέξεων εὐχρηστοτάτων, ἀκρωτηριασμὸς πάσης λέξεως τῆς καθαρευούσης, τὴν ὁποίαν ἀναγκάζονται νὰ χρησιμοποιῶσι, δι᾽ ἀποκοπῆς ἀρχικῶν καὶ τελικῶν γραμμάτων καὶ περικοπῆς συλλαβῶν, ὀρθογραφικαὶ παραμορφώσεις καὶ διαλεκτικὴ προφορά, κατάργησις τῶν διφθόγγων, τοῦ τονισμοῦ καὶ τῆς ὀρθογραφίας, πλοκὴ λόγου στρυφνή, χρῆσις ἐκφράσεων ἰδιωματικῶν, μόνον ἐν περιωρισμέναις περιοχαῖς χρησιμοποιουμένων, ἐπιμελὴς περισυλλογὴ καὶ χρησιμοποίησις διαλεκτικῶν λέξεων καὶ βαρβάρων καὶ ξενικῶν στοιχείων, ἅτινα εἶχόν ποτε εἰσαχθῇ εἰς τὸ στόμα τῶν κατωτάτων λαϊκῶν στρωμάτων, καὶ ἂν ἔτι σήμερον ἐξεβλήθησαν ἐκ τοῦ κομψοτέρου λόγου καὶ περιέπεσαν εἰς ἀχρηστίαν, δημιουργία λέξεων ἰδίας κατασκευῆς, πολλαὶ τῶν ὁποίων εἶναι ἐξαμβλωματικὰ προϊόντα.

Διὰ τοιούτων στοιχείων εἶναι διηνθισμένα τὰ πλεῖστα τῶν λογοτεχνημάτων τῆς νεωτάτης ἐσοδείας. Ἡ μανία τινῶν, μὴ ἐκδηλωθεῖσα εὐ-

τυχῶς ἀκόμη ἐν τῇ πράξει, ἔχει φθάσει μέχρι τοῦ σημείου τῆς ἀντικαταστάσεως καὶ αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς ἀλφαβήτου διὰ τῆς λατινικῆς. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς τοιαύτης λογοτεχνίας ἐπὶ τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ λαοῦ εἶναι ἀσήμαντος καὶ μᾶλλον ἀρνητική. Καὶ ἐνῷ ἀλλαχοῦ ἡ λογοτεχνία εἶναι ὁ σπουδαιότατος συντελεστὴς τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως καὶ ὁ κύριος ρυθμιστὴς τῆς διαπλάσεως τῆς γλώσσης, ἐνῷ ἀλλαχοῦ οἱ λογοτέχναι χρησιμοποιοῦντες τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα τοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ παράγουσιν ἔργα ἀνταποκρινόμενα εἰς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ λαοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἐπιβάλλονται εἰς τὸ κοινόν, ἀποτελοῦσι πρότυπα, τὰ ὁποῖα φιλοτιμοῦνται νὰ ἀπομιμηθῶσιν ἅπαντες, οὐ μόνον ὁ λαός, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ δημοσιογραφία καὶ ἡ διοίκησις, παρ᾽ ἡμῖν κατήντησεν, ὥστε ὁ λαὸς νὰ ἀποτροπιάζηται τὰ κατασκευάσματα πολλῶν λεγομένων λογοτεχνῶν, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε πολὺ ὀλίγον ἐννοεῖ. Καὶ ἀντὶ μιμήσεως αὐτῶν γεννᾶται παρ᾽ αὐτῷ ἀηδία καὶ ἀντίδρασις. Ἡ κατάστασις δ᾽ αὕτη κατέστη ἤδη αἰσθητὴ εἰς τὰς τάξεις καὶ αὐτῶν τῶν δημοτικιστῶν καὶ ἤρχισε νὰ ἀνησυχῇ σοβαρῶς πολλοὺς ἐξ αὐτῶν (1).

---

1) Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ πολλῶν περιπτώσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀρκεῖ ἡ μνεία τῶν ἑπομένων:

α) Πρό τινος διεξήχθη μακρὰ συζήτησις ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, σκοποῦσα νὰ ἀναζητήσῃ τὰ αἴτια τῆς φρικώδους ἀμαθείας τῶν προσερχομένων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον πρὸς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις καὶ ὑποδείξῃ εἰς τὴν Πολιτείαν τὰ μέσα τῆς θεραπείας. Κατ᾽ αὐτὴν ἐλέχθησαν ὠμαὶ ἀλήθειαι, μὴ ἐπιδεχόμεναι ἀμφισβήτησιν, ἐπλειοδότησαν δὲ οἱ δημοτικισταὶ καθηγηταὶ εἰς τὸ ὅτι ἡ δημιουργηθεῖσα κατάστασις εἶναι ἀφόρητος. Ὁ δὲ κ. *Κακριδῆς* λησμονῶν ὅσα αὐτὸς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἔγραψαν εἰς τὸ βιβλίον περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων, μυκτηρίζοντες τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τελουμένην γλωσσικὴν διδασκαλίαν, διετύπωσε τὴν γνώμην, ὅτι πρέπει τοῦ λοιποῦ ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ νὰ καταβληθῇ μεγάλη προσπάθεια πρὸς διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ εἰς τοὺς φοιτητάς.

β) Ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. *Ξενόπουλος* ἐν προσφάτῳ ἄρθρῳ του, δημοσιευθέντι εἰς τὸ περιοδικὸν «Νέοι δρόμοι», ἐπιτίθεται δριμύτατα κατὰ τῆς τάσεως πρὸς εἰσαγωγὴν γραφῆς στερουμένης τόνων καὶ πνευμάτων καὶ πρὸς κατάργησιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Καὶ προσθέτει: «Δὲν μπορεῖ καθένας νὰ γράφῃ τὴ γλῶσσα ὅπως τοῦ καπνίζει. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐθνικὸς θεσμός, παράδοσις, σύμβασις, νόμος. Κάθε ἀλλαγή, κάθε καινοτομία πρέπει πρῶτα νὰ καθιερώνεται, νὰ ἐπιβάλλεται καὶ γιὰ νὰ καθιερωθῇ, νὰ ἐπιβληθῇ, πρέπει νὰ τὴν παραδεχθοῦν οἱ περισσότεροι». (Νέοι Δρόμοι, Δεκέμβριος 1943).

γ) Ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. *Μελᾶς*, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς μὴ ὀρθῆς χρή-

Οὕτω τρανὴ ἀπόδειξις τῆς ἀνησυχίας, τὴν ὁποίαν προκαλοῦσι μεταξὺ τῶν σωφρονεστέρων δημοτικιστῶν αἱ ἀκρότητες τῶν ἀδιαλλάκτων μαλλιαρῶν, εἶναι ἡ πρό τινος χρόνου ἐγερθεῖσα συζήτησις ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ τύπῳ περὶ τοῦ στρυφνοῦ ὕφους τῶν συγχρόνων λογοτεχνικῶν ἔργων, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ταῦτα καθίστανται ἀκατανόητα ὑπὸ τοῦ κοινοῦ. Πλεῖστοι ἔγραψαν περὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ ἐζήτησαν νὰ ἀνεύρωσι τὸ αἴτιον τοῦ κακοῦ· χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τολμήσῃ κανεὶς νὰ τὸ ὁμολογήσῃ. Εἶναι δὲ τοῦτο ἡ ἀτελὴς μόρφωσις τῶν τὰ ἀκατάληπτα ταῦτα γραφόντων, τὸ συγκεχυμένον τῶν ἰδεῶν αὐτῶν καὶ τὸ χρησιμοποιούμενον γλωσσικὸν ὄργανον πρὸς ἐπένδυσιν αὐτῶν.

Χαρακτηριστικὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι καὶ ὅσα ἐδημοσίευσε πρό τινος χρόνου ξένος λόγιος περὶ τῆς γλωσσικῆς ἡμῶν καταστάσεως. Ὁ Γερμανὸς δημοσιογράφος *Kurt Rössner*, ἀπὸ πολλοῦ ἐγκατεστημένος ἐν Ἑλλάδι καὶ γνωρίζων ἄριστα τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἔγραψε τὰ ἑπόμενα ἐν ἄρθρῳ του, ὅπερ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἐλεύθερον Βῆμα» τῆς 17ης Φεβρουαρίου 1943: «Εἶναι τελείως φυσικόν, ὅτι εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν παρεισέφρησαν τουρκικαί, ἰταλικαί, γαλλικαί, σλαυϊκαὶ λέξεις. Ἐπίσης φυσικὸν εἶναι, ὅτι ἡ ἀνὰ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ταξιδεύοντες ἕλληνες ναυτικοὶ εἰσάγουν εἰς τὴν χώραν των λέξεις ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν γνώμην μας εἶναι τελείως ἀσυγχώρητον, εἶναι νὰ υἱοθετῶνται αἱ λέξεις αὐταὶ ἢ παρόμοιαι ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἕλληνας καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τοὺς διανοουμένους, ἔργον τῶν ὁποίων θὰ ἦτο μᾶλλον ἡ κάθαρσις τῆς ὡραίας, εὐήχου καὶ κλασσικῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπὸ τὰ κακόηχα ξένα στοιχεῖα. Εἶναι ὄντως λυπηρὸν τὸ νὰ ἀκούῃ κανεὶς τὸν Ἕλληνα νὰ χρησιμοποιῇ ξενικὰς λέξεις, διὰ νὰ ἐκφράσῃ ἐννοίας, τὰς ὁποίας καὶ οἱ ξένοι

σεως τῆς λέξεως «βομβόπληκτος», ἀφιέρωσε πρό τινος ὁλόκληρον χρονογράφημα εἰς ἡμερησίαν ἐφημερίδα περὶ τοῦ σχηματισμοῦ, τῆς χρήσεως καὶ τῆς σημασίας τῶν παραγώγων καὶ τῶν συνθέτων λέξεων καὶ λέγει μεταξὺ ἄλλων: «Οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ ξέρουν Ἑλληνικά. Ἂν πάρετε νὰ διαβάσετε προσεκτικὰ τὸ τυπωμένο μ' ἑλληνικὰ στοιχεῖα χαρτί, θὰ ἰδῆτε σὲ κάθε γραμμὴ κι' ἀπὸ μιὰ χοντροκομμένη ἀκυριολεξία... Ὁ Ἕλλην δὲν σέβεται καθόλου τὴ γλῶσσα του· Εἶναι καὶ σ' αὐτὴ ἀναρχικός... Θὰ πρέπει νὰ γίνῃ μιὰ σταυροφορία γιὰ τὴ κυριολεξία καὶ τὴν ὀρθὴ σύνταξι». Ἐν τέλει δὲ συνιστᾷ νὰ ἀφήσουν οἱ Ἕλληνες κάθε ἄλλο ἀνάγνωσμα καὶ νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν μελέτην *τοῦ ἑλληνικοῦ λεξικοῦ*, ὅπερ θεωρεῖ τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον καὶ τὸ μᾶλλον ὠφέλιμον τῶν ἀναγνωσμάτων. (Ἐφημερὶς Καθημερινὴ τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1944).

ἀκόμη λαοὶ ἐκφράζουσι μὲ λέξεις ἑλληνικάς. Ἀλλ᾽ ἐκτὸς τῶν ξενικῶν λέξεων, τὰς ὁποίας θὰ ἠδυνάμεθα ἐπὶ τέλους νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀναγκαῖον κακόν, παρατηροῦμεν μίαν ἀνεξήγητον τάσιν τῶν νεοελλήνων, ὅπως παραφθείρουν τὰς ἰδίας των ὡραίας λέξεις.

Οὐδεὶς γερμανὸς διανοούμενος ἐσκέφθη νὰ ἀντικαταστήσῃ τοὺς ὅρους καὶ τὰς ἐκφράσεις τῆς γερμανικῆς γλώσσης μὲ τὰς ἀντιστοίχους λέξεις, τὰς ὁποίας χρησιμοποιοῦν οἱ ἀχθοφόροι τοῦ Ἁμβούργου, ἢ οἱ ἁμαξάδες τῆς Κολωνίας. Καὶ ἀσφαλῶς πολὺ ὀλίγαι εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι θὰ ἠμποροῦσαν νὰ καυχηθοῦν, ὅτι ἔχουν τόσας ὡραίας λέξεις, ὅσας ἡ ἑλληνική. Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἡ ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀναληφθεῖσα ἐν Γερμανίᾳ προσπάθεια ἀπαλλαγῆς τῆς γερμανικῆς γλώσσης ἀπὸ ξένας λέξεις.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ ὁμιλουμένης καὶ γραφομένης γλώσσης ὑφίσταται εἰς ὅλας τὰς χώρας. Ἐκεῖνο δέ, τὸ ὁποῖον φαίνεται, ὅτι παραγνωρίζουν πολλοὶ Ἕλληνες λογοτέχναι, εἶναι τὸ ὅτι δύνανται νὰ συνυπάρξουν ἡ γραπτὴ καὶ ἡ ὁμιλουμένη γλῶσσα, χωρὶς νὰ πρέπῃ ἀπαραιτήτως νὰ ἐξοντώσῃ ἡ μία τὴν ἄλλην. Ἡ μανία αὐτὴ τοῦ ἐκχυδαϊσμοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τείνει νὰ δημιουργήσῃ μίαν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν δὲν θὰ καταλαβαίνουν, παρὰ μόνον ἐκεῖνοι, ποὺ θὰ τὴν γράφουν.

Παίρνω ἐπὶ τοῦ προκειμένου παράδειγμα ἀπὸ αὐτό, ποὺ συμβαίνει εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον, τὸ ὁποῖον εἶμαι βέβαιος, ὅτι θὰ συμβαίνῃ καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους. Ζῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ μακρόν, διαβάζω τὰς ἑλληνικὰς ἐφημερίδας καὶ δὲν ὑπάρχει ποτὲ εἰς αὐτὰς οὔτε μία λέξις, τὴν ὁποίαν νὰ μὴ καταλαβαίνω. Ἔρχομαι καθημερινῶς εἰς ἐπαφὴν μὲ Ἕλληνας ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ στρωμάτων: Ὑπουργούς, στρατηγούς, καθηγητάς, ἀκαδημαϊκούς, ὑπαλλήλους, ἐργάτας, ἐπαίτας. Ὁμιλῶ μὲ ὅλους αὐτοὺς ἑλληνικὰ καὶ συνεννοοῦμαι μαζί των θαυμάσια. Καταλαβαίνω ὅλα, ὅσα μοῦ λέγουν, ὅπως καὶ αὐτοὶ καταλαβαίνουν ὅλα, ὅσα τοὺς λέγω. Ὅταν ὅμως ἐπιχειρήσω νὰ διαβάσω ποιήματα ἢ ἄλλα δημοσιεύματα ὡρισμένων ἑλληνικῶν λογοτεχνικῶν περιοδικῶν, δὲν καταλαβαίνω ἀπολύτως τίποτε. Εἶναι γιὰ μένα σὰν μιὰ ξένη, ἄγνωστη γλῶσσα. Εἶχα μάλιστα ἀρχίσει νὰ ἀπελπίζωμαι καὶ νὰ διερωτῶμαι, ἂν πράγματι γνωρίζω, ὅπως φαντάζομαι, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Παρηγορήθην ὅμως, ὅταν διεπίστωσα, ὅτι καὶ Ἕλληνες, καὶ δὴ ἐκ τῶν πλέον μορφωμένων, δὲν ἐκαταλάβαιναν περισσότερον ἀπὸ ἐμένα τὰ νεοελληνικὰ αὐτὰ κείμενα... Θὰ ἦτο πάντως πολὺ λυπηρόν, ἐὰν ἡ συνέχισις τῆς ἐνσυνειδήτου παραφθορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὡδήγει εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς νέας τοιαύτης τελείως κακοήχου καὶ τελείως ἀσχέτου πρὸς

τὴν ὑπέροχον γλῶσσαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν τὰ ἀριστουργήματα τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας».

Αὐτὰ γράφει ὁ ξένος διανοούμενος (1). Πᾶν σχόλιον εἶναι περιττόν.

Τῶν αὐτῶν ἀδιαλλάκτων γλωσσικῶν ἀπόψεων ὑπέρμαχοι εἶναι καὶ οἱ δημοτικισταὶ καθηγηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. ᾿Απόδειξιν τούτου παρέχουσιν αἱ καινοτομίαι, τῶν ὁποίων ἐγένοντο εἰσηγηταί τινες ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλεται ὁ ἐγερθεὶς σήμερον περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο θόρυβος. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀπόπειρα καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς ἡμῶν πρὸς κατάργησιν τοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων εἰς βιβλία προωρισμένα διὰ τοὺς φοιτητάς, ἡ ὁποία ἐγέννησε τὸν σημερινὸν σάλον. ᾿Εσχάτως δὲ ἄλλος καθηγητὴς τῆς Σχολῆς ἐτόλμησεν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, νὰ ἐκφράσῃ ἐν συνεδρίᾳ αὐτῆς τὴν γνώμην, ὅτι πρέπει καὶ ἡ ᾿Εκκλησία ἡμῶν νὰ εὐλογήσῃ τὰς προσπαθείας τοῦ μαλλιαρισμοῦ. Εἶναι τοῦτο ἀρχὴ ἐπεμβάσεως πρὸς ἐκχυδαϊσμὸν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἄμβωνος.

῎Αλλη ἀπόδειξις τῆς ἀδιαλλαξίας τῶν δημοτικιστῶν συναδέλφων εἶναι αἱ μέθοδοι, τὰς ὁποίας τινὲς ἐξ αὐτῶν μετέρχονται, παρὰ τοῖς φοιτηταῖς ἰδίᾳ, πρὸς διάδοσιν τῶν ἰδεῶν των καὶ αἱ ὁποῖαι πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ ἐξυπηρετικαὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως, τῆς ὁποίας ζητοῦσι νὰ ἐμφανίζωνται ὑπέρμαχοι. Τρανὸν ὡσαύτως δεῖγμα τῆς ἀδιαλλαξίας των παρέχει καὶ ἡ συστηματικὴ ἀποχὴ αὐτῶν ἀπὸ τῶν συνεδριῶν τῆς Σχολῆς, κατὰ τὰς ὁποίας συζητεῖται καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, ἂν καὶ πάντοτε καλοῦνται. Πολλάκις μάλιστα διέκοψεν ἡ Σχολὴ τὴν συζήτησιν καὶ τοὺς εἰδοποίησε καὶ ἔκαμε πᾶσαν συγκατάβασιν, ἵνα διευκολύνῃ τὴν παρουσίαν των. ᾿Ενῷ θὰ ἠδύναντο, προσερχόμενοι καὶ μετέχοντες τῶν συζητήσεων, νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἄρσιν παρεξηγήσεων, ἀσυμφωνιῶν καὶ συγχύσεων, προσέγγισιν τῶν ἀπόψεων καὶ προαγωγὴν ἀπὸ τῆς θεωρητικῆς ἐπιστημονικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ζητήματος.

***

᾿Ενῷ δὲ οἱ δημοτικισταὶ τηροῦν τοιαύτην ἀδιάλλακτον στάσιν ἀπέναντι τῶν σήμερον τελουμένων ζυμώσεων ἐν τῷ γλωσσικῷ ζητήμα-

---

(1) Καὶ πρὸ τοῦ *Rössner* πολλοὶ ξένοι λόγιοι ἔγραψαν, ἐξαίροντες τὰς ἀρετὰς τῆς καθαρευούσης. ᾿Αρκούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν τὸν διά τε τὴν ἀκριβεστάτην γνῶσιν τῆς νέας ἑλληνικῆς καὶ τὴν γλωσσολογικὴν παιδείαν ἁρμοδιώτατον κριτὴν Foy.

τι, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀντίπαλον παράταξιν, οἱ ὀπαδοὶ τῆς καθαρευούσης, ἐργάζονται ἐν πνεύματι ἁπλοποιήσεως τῆς χρησιμοποιουμένης ὑπ᾽ αὐτῶν γλώσσης καὶ ἀπομακρύνσεως ἀπ᾽ αὐτῆς πάσης ἀκρότητος καὶ πάντων ἐκείνων τῶν ἀρχαϊκῶν στοιχείων, ἅτινα δὲν κατωρθώθη νὰ υἱοθετηθῶσιν ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τὰς αὐτὰς κατευθύνσεις ἀκολουθοῦσι κατὰ μεγίστην πλειοψηφίαν καὶ οἱ ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ ἡμῶν Σχολῇ καθηγηταί, οἱ ὑπέρμαχοι τῆς καθαρευούσης, οἵτινες εἶναι σήμερον καὶ οἱ κυριώτατοι διῶκται τοῦ ἐκχυδαϊσμοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐνῷ οἱ ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ δημοτικισταὶ καθηγηταὶ ἀσπάζονται ἀδιαλλάκτους τάσεις, τοὐναντίον οἱ καθαρεύοντες καθηγηταί, κατὰ πλειοψηφίαν τοὐλάχιστον, πρεσβεύομεν μετριοπαθεῖς καὶ συγχρονισμένας ἀντιλήψεις.

Θεωροῦμεν τὴν καθαρεύουσαν ὡς τὴν ἐπίσημον ἐθνικὴν γλῶσσαν, ἥτις πρέπει νὰ διδάσκηται συστηματικῶς ἐν τῷ σχολείῳ, νὰ χρησιμοποιῆται ἐν τῷ λόγῳ τῶν μεμορφωμένων καὶ νὰ θεραπεύηται καὶ προστατεύηται, ὅπως θεραπεύονται εἰς ὅλα τὰ κράτη τοῦ κόσμου αἱ ἐπίσημοι γλῶσσαι. Παραλλήλως ὅμως ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι αὕτη διατηροῦσα τὸν γραμματικὸν καὶ συντακτικὸν μηχανισμὸν αὐτῆς πρέπει κατὰ τὸ δυνατὸν νὰ τείνῃ πρὸς ἁπλοποίησιν καὶ ἀβίαστον ἐξέλιξιν, τὸ μὲν ἀποβάλλουσα ἀρχαϊσμοὺς καὶ καθόλου τύπους, περιπεσόντας εἰς ἀχρηστίαν καὶ μὴ ἀνταποκρινομένους πλέον εἰς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὸ δὲ δεχομένη καὶ ἐνσωματοῦσα στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἐδάφους τοῦ ὁμιλοῦντος λαοῦ, ὅσα ἤδη ἐξῆλθον, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, ἐκ τῆς διαλεκτικῆς αὐτῶν μονομερείας καὶ κατέστησαν πανελλήνιον κτῆμα. Παραλλήλως δὲ θεωροῦμεν ἐπιβαλλομένην τὴν καλλιέργειαν καὶ τῆς δημοτικῆς γλώσσης, οὐχὶ ὅμως τοῦ τεχνητοῦ ἐξαμβλώματος τῶν μαλλιαρῶν, ἀλλὰ τῆς γνησίας δημοτικῆς, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ὁ ἑλληνικὸς λαός, εἰς τὴν ὁποίαν ἐποιήθησαν τὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν ἄξια λόγου λογοτεχνήματα ἐν παλαιοτέροις καὶ νεωτέροις χρόνοις ὑπὸ δοκίμων πεζογράφων καὶ ποιητῶν.

Ἐν τῷ σημείῳ δὲ τούτῳ δὲν δύναμαι νὰ ἀποκρύψω παράπονον, τὸ ὁποῖον ἔχω κατὰ τοῦ συναδέλφου κ. *Κουγέα*. Ὁ κ. Κουγέας ὡς μέλος τῆς Σχολῆς ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων, παρακολουθήσας ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς ἑκάστοτε γενομένας ἐν αὐτῇ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος συζητήσεις καὶ τὴν λοιπὴν σχετικὴν κίνησιν αὐτῆς, γνωρίζει τὴν ἐξέλιξιν, ἡ ὁποία ἔχει συντελεσθῇ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀειμνήστου *Κόντου* μέχρι σήμερον. Γνωρίζει ἰδίως τὰς ἰδέας ἡμῶν, τῶν σημερινῶν συναδέλφων του, αἱ ὁποῖαι μάλι-

στα δὲν ἀφίστανται τῶν ἰδικῶν του, ἢ μᾶλλον συμπίπτουσι, διότι ὁ κ. συνάδελφος εἶναι θεωρητικῶς μὲν δημοτικιστής, ἐν τῇ πράξει δὲ καθαρεύων. Καὶ ὅμως ἐν τῇ πρὸς τὸ Πειθαρχικὸν Συμβούλιον ἐπιστολῇ του ρίπτει βέλος θανατηφόρον κατὰ τῆς Σχολῆς. Ἰδοὺ τί γράφει:

«Πρέπει καὶ τοῦτο νὰ γνωρίζῃ τὸ Πειθαρχικόν Συμβούλιον, ὅτι ἡ ἐνώπιον αὐτοῦ παραπομπὴ τοῦ νεαροῦ καθηγητοῦ δὲν ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι διδάσκει οὗτος ἀντεθνικὰ πράγματα, οὔτε εἰς τὴν ἀνύπαρκτον καὶ ἀνυπόστατον κατάχρησιν τῆς ἰδιότητός του ὡς καθηγητοῦ, ἀλλ' ὅτι ὀφείλεται εἰς δύο κυρίως πράγματα: Πρῶτον εἰς τὸ ὅτι εἶναι δημοτικιστὴς καὶ δεύτερον εἰς τὸ ὅτι εἶναι ἱκανὸς καὶ ἄξιος ἐπιστήμων φιλόλογος. Ἡ πρώτη του ἰδιότης ἐδημιούργησεν εἰς αὐτὸν τὴν ἔχθραν καὶ τὴν ἀντιπάθειαν τῶν ἐν τῇ Σχολῇ *ἀττικιστῶν* συναδέλφων, *τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κόντου καὶ τοῦ Μιστριώτη*, οἱ ὁποῖοι πολλάκις καὶ εἰς συνεδρίας τῆς Σχολῆς διεκήρυξαν, ὅτι δὲν θὰ ἀνεχθοῦν οὔτε καθηγητὰς οὔτε βοηθοὺς σπουδαστηρίων δημοτικιστάς. Τὸ πνεῦμα, ποὺ διώκει σήμερον τὸν κ. Κακριδῆν, εἶναι τὸ ἴδιον πνεῦμα τοῦ γλωσσικοῦ φανατισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐδίωξεν ἄλλοτε ἕνα Δημήτριον Βερναρδάκην καὶ τὸν κατήντησεν ἀπὸ ὑπέροχον καὶ καινοτόμον Πανεπιστημιακὸν διδάσκαλον εἰς ἐρημίτην τῆς Λέσβου. Εἶναι τὸ ἴδιον πνεῦμα, ποὺ ἀπεκάλει «ἀγελαίους» καὶ τοῦ »πονηροῦ κόμματος» ἕνα Νικόλαον Πολίτην, ἕνα Σπυρίδωνα Λάμπρον, ἕνα Σπυρίδωνα Σακελλαρόπουλον, ἕνα Ἰωάννην Πανταζίδην, ἕνα Ἄγγελον Βλάχον, ἕνα Μίνωα Λάππαν. Εἶναι τὸ ἴδιον πνεῦμα, ποὺ καθύβριζεν ὡς ἀργυρωνήτους διὰ ρωσσικῶν ρουβλίων τοὺς μεταφράσαντας εἰς τὴν δημοτικὴν καὶ ἀναβιβάσαντας εἰς τὸ Ἐθνικὸν Θέατρον τὴν Ὀρέστειαν τοῦ Αἰσχύλου. Τὸ κακοποιὸν τοῦτο πνεῦμα ζῇ ἀκόμη δυστυχῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα». (Σελ. 80—81).

Αὐτὰ γράφει ὁ κ. συνάδελφος, τὰ ὁποῖα δὲν διστάζω νὰ χαρακτηρίσω ὡς ἀνακριβῆ καὶ ἄδικα. Ὄχι, κ. συνάδελφε, δὲν ὑπάρχουσι σήμερον ἀττικισταὶ ἐν τῇ Σχολῇ, ζητοῦντες νὰ ὀπισθοδρομήσῃ ἡ γλῶσσα ἡμῶν πρὸς τὴν Ἀττικήν. Τοὐναντίον πολλοὶ ἐξ ἡμῶν ἐτονίσαμεν πολλάκις καὶ ἐν τῇ Σχολῇ ἐνώπιον ὑμῶν καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, ὅτι πᾶσα προσπάθεια ἐπανόδου τῆς μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης εἰς τὸν ἀρχαῖον τύπον εἶναι ἀνεπιστημονικὴ καὶ βλαβερὰ διὰ τὴν φυσικὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς. Οἱ ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ σημερινοὶ ὑπέρμαχοι τῆς καθαρευούσης ἀκολουθοῦσιν ἐν τῷ γλωσσικῷ ζητήματι οὐχὶ τοὺς Ἀττικιστάς, ἀλλὰ τὸν μέγαν *Κοραῆν*. Ἀποδέχονται, ὅπως καὶ ἐκεῖνος, τὴν μέσην ὁδὸν ὡς τὴν μόνην ὀρθὴν καὶ ἀσφαλῆ, τὴν μόνην, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐξαγάγῃ ἡμᾶς ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδον, τὸ δημιουργηθὲν ὑπὸ τῶν μαλλιαρῶν. Ἀκολουθοῦσι τὴν γνώμην τοῦ ἀειμνήστου συναδέλφου *Γεωργιου Χατζιδάκη*, ὅστις ὡσαύτως ἔθηκεν ὡς ἀρχήν, ὅτι «ὁ γραπτὸς ἡμῶν λόγος πρέπει νὰ εἶναι τοιοῦτος, ὥστε μήτε νὰ χυδαΐζῃ, μήτε νὰ ἀπομακρύνηται τῆς τῶν πολλῶν καταλήψεως» καὶ ὑπέδειξεν ὡς μόνον τρόπον συμφωνίας,

ὡς μόνον ὅρον γλωσσικῆς εἰρήνης «συνετὴν τροποποίησιν τῆς καθαρευούσης γλώσσης ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον, ἁπλοποίησιν τῆς γραφομένης γλώσσης». Ἀποφεύγουσιν ἐξ ἴσου καὶ τὸν ἀκανθώδη ἀνήφορον τῶν ἄκρων καθαρολόγων καὶ τὸν ὀλέθριον κατήφορον, τὸν ἄγοντα εἰς τὸν ἐκχυδαϊσμὸν τῆς ὡραίας ἡμῶν γλώσσης. Ἐὰν δὲ γεραίρωμεν τὸ ὄνομα τοῦ ἀειμνήστου *Κόντου*, τοῦ μεγάλου ἡμῶν διδασκάλου, τοῦτο ὀφείλεται οὐχὶ εἰς τὸ ὅτι ἀποδεχόμεθα τὰς περὶ τῆς γλώσσης ἄκρας θεωρίας του, ἀλλ᾽ εἰς τὸ ὅτι ἔχομεν ὑπ᾽ ὄψιν τὴν μεγάλην του φιλολογικὴν ἀξίαν, τὴν βαθεῖαν γνῶσιν, ἣν εἶχε τῶν φαινομένων τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ τὴν ἀκριβολόγον του γλωσσικὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων κειμένων, ἥτις τοσοῦτον ὠφέλησε πάντας τοὺς μαθητάς του, ἐν οἷς καὶ τὸν κ. *Κουγέαν*.

Ὁ χρόνος μὲ ἀναγκάζει νὰ τερματίσω τὸν λόγον μου περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, διότι θεωρῶ ἐπιβεβλημένον νὰ ἀπασχολήσω τὴν Σχολὴν καὶ περὶ ἄλλων σημείων τοῦ περιβοήτου αὐτοῦ βιβλίου περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων. Τοῦτο δὲ θὰ πράξω κατὰ τὴν ἑπομένην συνεδρίαν τῆς Σχολῆς».

Δ΄. Ἡ ἑρμηνεία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων

Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐμφανισθέντων ὡς ἀπολογητῶν τοῦ κ. Κακριδῆ ζητοῦσι νὰ παραστήσωσιν αὐτὸν καὶ ὡς μέγαν ἀναμορφωτὴν ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν ἀρχαίων κειμένων, ὡς εἰσηγητὴν καινῶν δαιμονίων ἐν σχέσει πρὸς τοὺς τρόπους, κατὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ἀτενίζῃ τις τοὺς ἀρχαίους. Ἕκαστος δὲ τῶν συνηγόρων τούτων διατυποῖ τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰδέας του κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὴν εὐσυνειδησίαν του καὶ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του.

Οὕτως εἷς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου γράφει : «Διὰ τοῦ κ. Κακριδῆ, λαμπροῦ ἑρμηνευτοῦ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἀπέκτησε νέους θαυμαστὰς συνειδητοὺς καὶ αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ πολυαρίθμους θιασώτας». (*Ν. Βέης* σ. 82). Ἄλλος, καθηγητὴς ὡσαύτως, λέγει ταῦτα : «Ὀρθότατα φρονεῖ ὁ κ.Κακριδῆς, ὡς ὅλοι οἱ εὖ φρονοῦντες, ὅτι διὰ νὰ δύναται τελεσφόρως νὰ ἐπιδράσῃ ἡ κλασσικὴ παιδεία ἐπὶ τῆς νεολαίας, πρέπει αὕτη νὰ διδάσκηται κατὰ τὸν προσήκοντα μορφωτικὸν τρόπον καὶ ὄχι κατὰ τρόπον σχολαστικόν, ἄγονον καὶ πνευματοκτόνον» (*Δ. Μπαλάνος* σ. 85-86). Ὁ αὐτὸς καθηγητὴς γράφει : «Μήπως ὅλοι, ἂν καὶ ἀποδεχόμεθα τὴν ἄπειρον ἀξίαν τῆς κλασσικῆς παιδείας, δὲν ἀνομολογοῦμεν, ὅτι αὕτη δὲν διδάσκεται κατὰ τὸν ἁρμόζοντα τρόπον καὶ δι᾽ αὐτὸ δὲν ἀποφέρει τοὺς καρπούς, τοὺς ὁποίους θὰ ἔπρεπε ; Ποῖον ἐνθουσιασμόν, ποίαν ἀγάπην πρὸς τοὺς κλασσικοὺς γεννᾷ εἰς ἡμᾶς ἡ μετ᾽ αὐτῶν εἰς τὰ σχολεῖα ἀπασχόλησις ; ποίαν μορφωτικὴν δύναμιν

ἀσκεῖ εἰς τὰς ψυχάς μας; Αὐτὸ ζητεῖ ὁ κ. Κακριδῆς, ἡ διδασκαλία τῶν κλασσικῶν νὰ μὴ περιορίζηται εἰς ἁπλοῦν πλουτισμὸν τῶν γραμματικῶν, συντακτικῶν καὶ ἀρχαιοδιφικῶν ἐν γένει γνώσεών μας, ἀλλὰ νὰ συντελῇ εἰς μόρφωσιν τῆς ψυχῆς. Ὄχι μόνον δὲν ζητεῖ τὴν κατάργησιν ἢ τὸν περιορισμὸν τῆς κλασσικῆς παιδείας, ἀλλὰ τοὐναντίον ζητεῖ «μιὰ βαθύτερη καὶ σωστότερη θεμελίωση τῆς κλασσικῆς παιδείας στὴν Ἑλλάδα». (Δ. Μπαλάνος, σ. 211).

Τρίτος καθηγητὴς ἐκφράζεται οὕτως: «Ὁ κ. Κακριδῆς ἀνετάραξε λιμνάζοντα ἐν τῇ Σχολῇ ὕδατα καὶ ἡ ἐκ τούτου εὐεργετικὴ διὰ τὴν σπουδάζουσαν νεότητα ὠφέλεια εἶναι ἔκδηλος εἰς ἡμᾶς» (Κ. Τριανταφυλλόπουλος σ. 94).

Πολὺ ὀξύτερον διατυποῦσι τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμας των οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ ἄλλοι ἐμφανισθέντες συνήγοροι τοῦ κ. Κακριδῆ. Ἰδοὺ μερικαὶ περικοπαὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν πρὸς τὸ Πειθαρχικὸν Συμβούλιον, δημοσιευθεῖσαι ὡσαύτως ἐν τῷ βιβλίῳ «Ἡ δίκη τῶν τόνων»: «Ὁ κ. Κακριδῆς προτείνει νὰ δώσουμε στὴν κλασσικὴ παιδεία νέο περιεχόμενο, νέα ζωή, ἑρμηνεύοντάς την οὐσιαστικὰ κι' ὄχι τυπικά. Γιατὶ τὸ παιδὶ τοῦ Γυμνασίου νὰ μὴ ζῇ τὶς συγκινήσεις, τὴν ἀληθινὴ ζωή, τὶς φιλοδοξίες, τὸν ἀγῶνα τῶν μεγάλων μας προγόνων μέσ' ἀπ' τὰ συγγράμματα, τὰ ποιήματα, τὸ θέατρό τους; *Μὲ τὴ στενοκέφαλη ἀνάλυση τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ποὺ κάναμε στὸ γυμνάσιο* δὲν μᾶς ἔμειναν μέσ' στὸ μυαλὸ παρὰ ἐλάχιστα, καὶ στὴν ψυχὴ τίποτα. Τὸ μάθημα τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἄθελα φέρνει στὴ μνήμη τοῦ νέου τὸ «σύστοιχον ἀντικείμενον» κι' ὄχι τὴν Ἀντιγόνη σὲ μιὰ ἀνώτερη ἀνθρώπινη ἐκδήλωση· τὸ ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἦταν Ἁλιμούσιος καὶ στριφνὸς στὴν σύνταξη, κι' ὄχι ἕνας μεγάλος ἱστορικός.» (*Α. Μυλωνᾶς* σ. 160—161). Ἕτερος, ἰατρὸς αὐτός, ἐκφράζεται οὕτω: «*Εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μόνον κυριαρχεῖ, ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς της, ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἡ παράδοσις τῆς ξηρᾶς γλωσσικῆς ἑρμηνείας ἐν συνδυασμῷ πρὸς πνεῦμα ἀμειλίκτου ἀντιδημοτικισμοῦ.* Ἐκτὸς τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Γρηγορίου Βερναρδάκη εἰς παλαιοτέραν ἐποχήν, ἐξαίρεσιν ἀπετέλεσαν—ἐννοῶ πάντοτε τὰς τακτικὰς ἕδρας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων—κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ὁ ἀείμνηστος Λορεντζᾶτος καὶ ὁ κ. Ι. Κακριδῆς, διορισθεὶς τῷ 1939 καθηγητὴς τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῆς πλειοψηφίας τῆς Σχολῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ κ. Κακριδῆς ἠθέλησε *νὰ γίνῃ ὁ φορεὺς τῶν «καινῶν δαιμονίων»*, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε εἶναι ἤδη διὰ τὸν ἄλλον κόσμον ἀρκετὰ παλαιά, ἀντὶ νὰ καταπολεμηθοῦν δι' ἐλευθέρας ἐπιστημονικῆς συζητήσεως αἱ ἰδέαι του, ἐπιδιώκεται ἀπὸ τοὺς ἀντιφρονοῦντας συναδέλφους του ἁπλουστέρα καὶ ριζικωτέρα λύσις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀντιγνωμίας, μὲ τὴν ἀπόλυσιν δηλαδὴ τοῦ διαφωνοῦντος καθηγητοῦ, ὡς «διαταράσσοντος εἰς ἐπικίνδυνον βαθμὸν τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς». (Ν. Σμπαρούνης, σελ. 181).

«Ὁ εἰρημένος καθηγητὴς δὲν περιορίζεται εἰς ξηρὰν ἀνάλυσιν τῶν ἀρχαίων κειμένων, *ὡς γίνεται δυστυχῶς συνηθέστατα εἰς τὴν μέσην καὶ ἀνωτέραν ἡμῶν ἐκπαίδευσιν*, ἀλλ' ἐπιδιώκει νὰ ζωντανεύσῃ τὸ πνεῦμα αὐτῶν, νὰ καταστήσῃ ἀντιληπτὰς καὶ νὰ ἐξάρῃ τὰς περιεχομένας ἐν αὐτοῖς ζωντανὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀξίας, τὰς δυναμένας νὰ ἐμπνεύσουν τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον, νὰ τὸν ἐξυψώσουν, νὰ γονιμοποιήσουν τὴν σκέψιν του, νὰ καλλιεργήσουν καὶ νὰ καθοδηγήσουν τὴν δημιουργικὴν διάθεσίν του . . . Τὸ νὰ χαρακτηρίζεται καὶ δὴ

ἐπισήμως ἡ τοιαύτη ἀντίληψις τοῦ εἰρημένου καθηγητοῦ ὡς «ἀντίπαλος» καὶ «ἀντίζηλος» τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι γεγονός, τὸ ὁποῖον προκαλεῖ εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς Ἑλλάδος κατάπληξιν μεγίστην». (*Γ. Θεοτοκᾶς* σ. 187—188). «*Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ἥτις τὰ παλαιότερα χρόνια ἐφωδίαζε τοὺς φοιτητὰς μὲ «ρετσέτες» μόνον γλωσσικῶν καὶ γραμματικῶν παρατηρήσεων* ἐνοχλεῖται μὲ τὴν ἐμφάνισιν φιλολόγου, ὅστις ἑρμηνεύει τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὅπως καὶ μόνον οὗτοι πρέπει νὰ ἑρμηνεύωνται». (*Γ. Καψάλης*, σ. 174—175). «*Ἡ πλειοψηφία τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ἔμεινε καρφωμένη σὲ στεῖρα μίμηση καὶ τύπους νεκρούς.* Ἡ πλειοψηφία τώρα αὐτή, *νοιώθοντας πιὰ κλονισμένη σύρριζα τὴν πνευματική της ὑπόσταση καὶ θέλοντας νὰ στηρίξῃ τὸ ἄγονο διδαχτικό της ἔργο στὴ φοιτητικὴ νεολαία*, ποὺ λαχταρᾶ μόρφωση οὐσιαστική, ζήτησε ν᾽ ἀπομακρύνῃ ἀπ᾽ τὴ Σχολὴ τὸν κ. Κακριδῆ». (*Διαμαρτυρία λογίων καὶ λογοτεχνῶν*, σ. 223).

Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ προξενεῖ μεγαλυτέραν θλῖψιν, εἶναι, ὅσα γράφουσι πολλοὶ πρῴην καὶ νῦν φοιτηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἐξαίροντες τὸν κ. Κακριδῆν καὶ ἀποσιωπῶντες ἐκ προθέσεως τὰ ὅσα ἀπεκόμισαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν ἄλλων καθηγητῶν των. Θὰ παραθέσωμεν παραδείγματά τινα: «Εἶναι ἀνάγκη νὰ τονίσω, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀποκάλυψη, ποὺ μὲ τὴν ἀγάπη του μᾶς χάριςε, *μᾶς ἄνοιξε νέους δρόμους πνευματικούς . . . Γιατὶ καὶ ἄλλοι συνάδελφοί του ἐδίδασκαν τὸ ἴδιο μάθημα στὴν Σχολή, ἐκράτησαν ὅμως τοὺς φοιτητὰς πάντα μακριά τους*, καὶ ἦταν φυσικό, ἀφοῦ δὲν ἐκέρδισαν ποτὲ τὶς καρδιές τους.» (*Ν. Γιαλούρης*, σ. 200) «Ὁ κ. Ι. Κακριδῆς τυγχάνει ἐκ τῶν καλυτέρων καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς διακρινόμενος διὰ τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς τοὺς φοιτητάς. *Εἶναι ὁ μόνος ὅστις ὑπέδειξε, ὅτι τὰ κλασσικὰ γράμματα δὲν εἶναι μόνον ἁπλοῦν σύνολον γραμμάτων καὶ συντακτικῶν γνώσεων, ἀλλὰ πηγὴ ζωῆς* δι᾽ ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ τοὺς ἀνθρώπους, διότι ἡ ἀρχαία ζωὴ εἶναι πλουσία καὶ ἀνεξάντλητος εἰς ψυχικὴν δύναμιν καὶ ἰδανικά. Ὁ κ. Κακριδῆς ἐκτὸς τῆς γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς ἀναλύσεως ἐμβαθύνει καὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν. Βλέπει εἰς τὰ ἀρχαῖα γράμματα μεγίστην μορφωτικὴν ἀξίαν, ἡ ὁποία ἐξυψώνει τὸν ἄνθρωπον, ὅταν βεβαίως δὲν ζητήσῃ νὰ γίνῃ δοῦλος τῶν ἀρχαίων, ὅπως λέγει ὁ κ. Καθηγητής, δηλαδὴ ὅταν δὲν περιορισθῇ εἰς ἁπλῆν μίμησιν τῶν ἐξωτερικῶν τύπων». (*Ὑπόμνημα φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς*, σ. 204).

Ἂν καὶ ἀνήκοντες εἰς ἄλλας Σχολάς, ὅμως πλεῖστοι ἐξ ἡμῶν παρακολουθήσαντες τὰ μαθήματα τοῦ κ. Καθηγητοῦ καὶ ἀντιληφθέντες τὸ ἀβάσιμον τῆς κατηγορίας αἰσθανόμεθα ἠθικὸν καθῆκον νὰ διαμαρτυρηθῶμεν ἐντόνως... Παρακολουθήσαντες μετ᾽ ἐνδιαφέροντος τὴν διδασκαλίαν τοῦ κ. Κακριδῆ, ὅστις καὶ μᾶς μετέδωκε τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν παιδείαν, δυνάμεθα ἐξ ἰδίας πείρας νὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι συνεχὴς προσπάθειά του ἦτο ν᾽ἀναζωογονήσῃ τ᾽ ἀρχαῖα κείμενα διὰ τῆς ἐκτάκτως ζωηρᾶς διδασκαλίας του καὶ νὰ τὰ καταστήσῃ ἀπ᾽ἄκρου εἰς ἄκρον νοητὰ εἰς τοὺς μαθητάς του»: (*Ὑπόμνημα 612 φοιτητῶν ἄλλων σχολῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, σ. 205).* Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο φοιτητῶν προερχομένων οὐχὶ ἐκ τῆς Φιλοσοφικῆς, ἀλλ᾽ ἐξ ἄλλων Σχολῶν, οἵτινες ἀνέρχονται εἰς 612 καὶ διατείνονται ὅτι παρακολουθοῦσι τὰς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ παραδόσεις τοῦ κ. Κακριδῆ, ἀποτελεῖ τρανὸν δεῖγμα τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ περιεχομένου ἐν τῷ περιέργῳ τούτῳ βιβλίῳ περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων. Ἐμφανίζει ὡς

ἀκροατὰς τοῦ κ. Κακριδῆ πλὴν τῶν φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ ἄλλους τουλάχιστον 612 ἐξ ἄλλων Σχολῶν. Εἶναι ὅμως τοῖς πᾶσι γνωστόν, ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς δὲν ηὐτύχησέ ποτε νὰ ἔχῃ τόσον πλῆθος ἀκροατῶν. Οὐδ' ὑπάρχει αἴθουσα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, δυναμένη νὰ περιλάβῃ τοσοῦτον ἀριθμὸν ἀκροατῶν.

«Πρέπει νἄχῃ ζήσει κανεὶς τὰ δικά μας χρόνια γιὰ νὰ καταλάβῃ τί χρωστοῦμε στὸν κ. Κακριδῆ. Ἤρθαμε στὴ φιλολογία, γιατὶ ἀγαπούσαμε τὴν ἀρχαία ζωὴ καὶ πιστεύαμε, χωρὶς ἀκόμα νὰ γνωρίζουμε καλά, πὼς κρύβει ἀξίες ποὺ πρέπει νὰ τὶς δοῦμε καὶ νὰ τὶς ζήσουμε. *Δὲ βρήκαμε τίποτε ἀπὸ κεῖνα ποὺ ζητούσαμε. Βέβαια πολλοὶ φωτισμένοι δάσκαλοι μᾶς ἔδωσαν μιὰ ἀπάντηση σ' ἄλλα πεδία τῆς ἐπιστήμης μας. Γιὰ τὴν κλασσικὴ φιλολογία ὅμως λόγος δὲν ἔγινε ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ἦρθε ὁ κ. Κακριδῆς.* Ἀπὸ τὸ πρῶτο του μάθημα καταλάβαμε πὼς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ζητούσαμε... *Ὁ ἐρχομὸς τοῦ κ. Κακριδῆ στὸ Πανεπιστήμιο ἦταν ἡ ἀρχὴ μιᾶς καινούργιας ζωῆς. Προσπαθήσαμε ὅσο ἦταν δυνατό, νὰ κερδίσουμε τὸν καιρὸ ποὺ εἴχαμε χάσει περιμένοντας». (Φοιτηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, σ. 220—221).*

«Ἡμεῖς οἱ ὁποῖοι πρὸ μικροῦ ἔτι ἐγκατελείψαμεν τὰ θρανία τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ παλαιότεροι συνάδελφοί μας οὐδόλως ἐκπλησσόμεθα διὰ τὴν ἐναντίον τοῦ Καθηγητοῦ κ. Κακριδῆ κατηγορίαν. Οὗτος διὰ τοῦ μικροῦ φυλλαδίου του, τόσον περιεκτικοῦ ὅμως εἰς νόημα «Ἑλληνικὴ Κλασσικὴ Παιδεία» καθὼς καὶ διὰ τοῦ ἐναρκτηρίου του λόγου «Φιλολογικὴ Ἑρμηνεία» καὶ ἀκόμη διὰ τῶν καθημερινῶν του παραδόσεων *ἐγκαινιάζει* ἀναντιρρήτως νέαν ὁδὸν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ γίνεται εἰς ὅλους φανερόν, πόσον κακοὶ διδάσκαλοί μας εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι φρονοῦσιν, ὅτι καλὸς φιλόλογος καὶ ἄξιος νὰ ἀναλάβῃ τὸ βαρὺ ἔργον τῆς διαπαιδαγωγήσεως τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς φυλῆς εἶναι ὅστις κατέχει τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ συντακτικὸν τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Τί φυσικώτερον λοιπὸν τούτου; Οἱ αἰσθανόμενοι δηλαδὴ πιεστικὴν ἐπὶ τῶν ὤμων των τὴν σύγκρισίν των μὲ τὸν κ. Κακριδῆν νὰ προσπαθήσωσι νὰ τὸν θέσουν ἐκποδών. Ἀντὶ νὰ καταφύγωσιν ὅμως εἰς τὸ νόμιμον μέσον τῆς συζητήσεως καὶ ὡς ἐπιστήμονες νὰ μεταχειρισθῶσιν ἐπιστημονικὴν ἐπιχειρηματολογίαν, προετίμησαν μέσον εὐκολώτερον καὶ μὴ συμβιβαζόμενον πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς θέσεώς των, τὴν συκοφαντίαν. Οὔτε τοῦτο μᾶς ἐκπλήττει. Ἀποτελεῖ πλέον δυστυχῶς ἡ συκοφαντία μίαν παράδοσιν ὡς μέσον καταπολεμήσεως τῆς ἀντιπάλου μερίδος εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν, ἐν τῇ πλειονότητι ἐθελοτυφλοῦσαν ἢ ἀδυνατοῦσαν νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἀλήθειαν: ἀφ' ἑτέρου δὲν εὑρίσκουσιν ἐπιχειρήματα οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῶσι τοιαῦτα, δι' ὧν αἱ ἀντιλήψεις των καὶ αἱ μέθοδοι τῆς διδασκαλίας των νὰ δικαιωθῶσι.... Ἀντὶ νὰ ἐξαντλούμεθα εἰς ἀτελευτήτους θαυμασμοὺς διὰ τὰ ἰσόπαλα καὶ τὰ ὁμοιοτέλευτα, πρέπει νὰ ἐγκύψωμεν εἰς τὴν οὐσίαν δανειζόμενοι ἀπὸ τὴν μυθολογίαν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἀρχαίων ὅσα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτύξωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν νέων τὴν γενναιότητα, τὴν δικαιοσύνην, τὴν φιλοπατρίαν», *(Ὑπόμνημα πτυχιούχων τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς σελ. 208).*

«Ἡμεῖς οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοί, ἰδιωτικοὶ καὶ ἀδιόριστοι τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ παλαιοί, οἱ ὁποῖοι *δὲν εἴχομεν δυστυχῶς καθηγητὰς καὶ ὁδηγούς,* ὅπως ὁ κ. Κακριδῆς, καὶ οἱ ὁποῖοι μόλις ἀνήλθομεν εἰς τὴν ἕδραν καὶ

ἤλθομεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν ψυχὴν τῶν παιδιῶν τὴν ζῶσαν, τὴν σύγχρονον πραγματικότητα, ἀντελήφθημεν, ὅτι διὰ νὰ γεννήσωμεν εἰς τοὺς μαθητάς μας τὸν ἁγνὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν εἰλικρινῆ καὶ δημιουργικὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ἔπρεπε νὰ δώσωμεν περιεχόμενον εἰς τὴν διδασκαλίαν μας ἀποβλέπον εἰς τὴν οὐσίαν καὶ ὄχι εἰς τὸν ξηρὸν τύπον . . . Τιμήσατε τοὺς ἀξίους τιμῆς ἐργάτας τῆς Ἐπιστήμης, δίδοντες σκληρὸν δίδαγμα εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τυφλὸν φανατισμὸν καὶ ἐγωϊσμὸν ὠθούμενοι καταφέρονται διὰ παντὸς μέσου κατὰ παντός, ὅστις τολμᾷ νὰ ὑποστηρίξῃ γνώμην ἀντίθετον πρὸς τὰς στενὰς ἀντιλήψεις των». *(16 ὑπογραφαὶ πτυχιούχων τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς).*

Ἐπὶ ὀξύτητι διακρίνονται καὶ οἱ ἀναλαβόντες ἐξ ἐπαγγέλματος τὴν ἐνώπιον τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου ὑπεράσπισιν τοῦ κ. Κακριδῆ, οἵτινες δὲν φείδονται ἐπαίνων ὑπὲρ τοῦ πελάτου των καὶ λοιδοριῶν κατὰ τῶν κατηγόρων αὐτοῦ. Θεωροῦσι, φαίνεται, ὅτι ἡ ὑπεράσπισις συνίσταται εἰς ὕβρεις καὶ λοιδορίας κατὰ τῶν ἀντιτιθεμένων εἰς τὸν πελάτην των. Δεῖγμα τῆς φρασεολογίας των εἶναι τὸ ἑπόμενον χωρίον, ληφθὲν ἐκ τοῦ ὑπομνήματός των : «Ὁ Κακριδῆς πράγματι ἀσκεῖ βαθεῖαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν μαθητῶν, διότι ἔχει τὴν ἱερὰν φλόγα τοῦ διδασκάλου καὶ διότι εἰς *περιβάλλον σχολαστικισμοῦ καὶ τυπολογίας καὶ ἀντιδραστικότητος* ἐνσαρκώνει τὴν οὐσιαστικὴν πνευματικότητα καὶ τὴν δημιουργὸν ζωήν. Ἡ ἀκτινοβολία τῆς προσωπικότητός του ἐπὶ τῶν φοιτητῶν εἶναι γεγονός . . . Ὁ Κακριδῆς δὲν ἀσκεῖ ἐπιβολήν, ἔχει ἐπιβάλλον, ἔχει κῦρος, πείθει καὶ ἐνθουσιάζει. Δὲν διαβάζει κατάλογον ἀπόντων εἰς τὰς παραδόσεις του, ὅπως πολλοὶ τῶν κατηγόρων του τὸ πράττουν, διὰ νὰ μὴ χάσουν τὸ ἀκροατήριόν των. Δὲν ἀπορρίπτει τοὺς γράφοντας εἰς τὸ ἀντίθετον πρὸς τὰς πεποιθήσεις του γλωσσικὸν ἰδίωμα, τὸ ἀκατάληπτον εἰς τοὺς πολλούς, ὅπως καταδιώκουν τοὺς γράφοντας εἰς τὴν δημοτικὴν ἢ τοὺς ὑπόπτους δημοτικιστὰς οἱ κατήγοροί του. Δὲν ἐπιβάλλει τὴν ἀγορὰν τῶν βιβλίων του, οὔτε τὰ μεταπωλεῖ δι' ὡρισμένων μεταπρατῶν ἢ διὰ τῶν βοηθῶν του, οἱ ὁποῖοι νὰ κρατοῦν καὶ ὀνομαστικὸν κατάλογον τῶν ἀγοραστῶν.» (*Ὑπόμνημα τῶν συνηγόρων*, σ. 275—276). Ἄλλα δείγματα τῆς φρασεολογίας τῶν κ. συνηγόρων θὰ ἀναφέρω καὶ κατωτέρω.

Ταῦτα ψάλλουσιν εἰς διαφόρους τόνους οἱ ἀπολογηταὶ τοῦ κ. Κακριδῆ, θέλοντες νὰ παραστήσωσιν αὐτὸν ὡς δαιμόνιον ἑρμηνευτὴν τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ νὰ διασύρωσι τοὺς καθηγητὰς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἰδίᾳ δὲ τοὺς ἑρμηνεύοντας ἀρχαίους συγγραφεῖς. Θὰ ἠδυνάμην νὰ παραθέσω πληθὺν ἄλλων χωρίων παρομοίου περιεχομένου. Καὶ ὁ κ. Κακριδῆς ἐν τῷ βιβλίῳ του «Ἑλληνικὴ κλασσικὴ Παιδεία» ἐπιτίθεται μετὰ δριμύτητος κατὰ τῶν ἡμετέρων γυμνασίων διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς γινομένην διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ ζητεῖ μάλιστα διὰ τοῦτο τὴν κατάργησιν αὐτῶν. Ἰδοὺ περικοπαί τινες τῶν γραφομένων του :

«Ο κύριος λόγος, πού το κλασσικό γυμνάσιο κλονίζεται, είναι άλλος, ἐσωτερικός, όχι ἐξωτερικός. Είναι που έναν αιώνα τώρα δέν επαλήθεψε καθόλου

τις ελπίδες, που το έθνος στήριξε πάνω σ' αυτό» (σ. 8).«Η γνώμη, τί ωφελεί νὰ επιμένουμε σ' έναν σχολικό τύπο, που η πράξη εκατό χρόνων τώρα τον έδειξε όλως διόλου στείρο, ακούεται όλο και πιό συχνά. Στο τέλος έφτασε κι' ο ίδιος ο φιλόλογος να κλονιστεί για τη σημασία της προσπάθειάς-του. Ένας αιώνας ἀποτυχίας νιώθει να πλακώνει βαριά τους ώμους-του. Συνεχίζει τη διδασκαλία των κλασσικών τις πιό πολλές φορές όχι γιατι πιστεύει, πως με κείνους είναι δυνατό ποτέ να μορφώσει ψυχές, παρά γιατι τους ἐπιβάλλει το πρόγραμμα της πολιτείας. Κι' έτσι με τη συναίσθηση αυτή μιάς προσπάθειας άγονης και άχρηστης καταντάει να ιδεί το λειτούργημά-του σαν ένα ἀπό τα πιό άχαρα και κουραστικά βιοποριστικά επαγγέλματα» (σ. 8-9).

«Ύστερα από όλα αυτά δέν είναι και πολύ παράξενο, αν το έθνος έρχεται μιά στιγμή κι' αμφιβάλλει, άν αξίζει να συνεχίσει έναν πειραμστισμό, που τον φοβάται άσκοπο πιά και παράλογο. Γιατι *κι' άν ἀκόμα παραδεχτούμε* (sic), ότι η κλασσική παιδεία σε μιά ιδανική-της εφαρμογή μορφώνει πραγματικά, η πιστοποίηση, ότι στην Ελλάδα δέν έχουμε, όπως φαίνεται, τη δύναμη να της δώσουμε τό πραγματικό-της νόημα, η πιστοποίηση αυτή είναι ἀρκετή, θα έλεγε κανείς, να δικαιολογήσει την κατάργηση του κλασσικού γυμνασίου στον τόπο μας» (σ. 9). Ὁ τοιοῦτος ἔλεγχος στρέφεται ἐμμέσως καὶ κατὰ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκπορεύονται οἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδάσκοντες. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του πρὸς τὸ δικάσαν αὐτὸν Πειθαρχικὸν Συμβούλιον ἀφήνει ὁ κ. Κακριδῆς νὰ διαφαίνηται, ὅτι εἶναι ὁ εἰσηγητὴς καινῶν δαιμονίων ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων.

* * *

Δὲν γνωρίζω, ποῖα εἶναι αὐτὰ τὰ καινὰ δαιμόνια, τὰ ὁποῖα ὁ κ. Κακριδῆς εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, διότι δὲν παρακολουθῶ τὰ μαθήματά του. Ἂν δύναμαι ὅμως νὰ κρίνω ἐκ τῶν δημοσιευμάτων αὐτοῦ καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ φυλλαδίου του ὑπὸ τὸν τίτλον «Φιλολογικὴ ἑρμηνεία», ὅπερ περιέχει τὸν ἐναρκτήριον λόγον του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ εἰδικῶς ἐπραγματεύθη τὸ θέμα τοῦτο τῆς ἑρμηνείας τῶν κλασσικῶν κειμένων, συνάγω, ὅτι οὔτε εἰσηγητὴς καινῶν δαιμονίων ἐγένετο, οὔτε ὅσα ἔπρεπε νὰ λεχθῶσιν ἐπὶ τοιούτου θέματος περιέλαβεν ἐν τῷ λόγῳ του τούτῳ. Καὶ ὅσα δὲ εἶπε, τὰ ἐξέθηκε κατὰ τὸν συνήθη εἰς αὐτὸν σκοτεινὸν καὶ δυσνόητον τρόπον, ὥστε ὀλίγοι τὰ ἐννοοῦν καὶ μόνοι οἱ συνήγοροι καὶ ἀπολογηταὶ αὐτοῦ τὰ θαυμάζουν. Ἐξ ἴσου σκοτεινὰ καὶ δυσνόητα εἶναι καὶ ὅσα γράφει ἐν τῇ πρὸς τὸ Πειθαρχικὸν Συμβούλιον ἀπολογίᾳ του ὑπὸ τὸν τίτλον «Φιλολογικὴ ἑρμηνεία» (σ. 239 κ.ἑ.), οὐδαμῶς φωτίζοντα τὸν ἀναγνώστην, οὐδὲ καθοδηγοῦντα τὸν φοιτητήν, τὸν μέλλοντα ἑρμηνευτὴν τῶν ἀρχαίων κειμένων ἐν τῷ γυμνασίῳ, πῶς πρέπει νὰ προβαίνῃ εἰς τὴν ἐργασίαν του ταύτην, καὶ δὴ ἀπὸ πόσων ἀπόψεων πρέπει νὰ

ἑρμηνεύῃ τὰ ἀρχαῖα κείμενα καὶ τίνας μεθόδους νὰ ἐφαρμόζῃ πρὸς τοῦτο.

Δὲν θὰ ἐκτείνω περισσότερον τὴν κριτικὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ἀναμένων νὰ ὁμιλήσωσιν ἐπ' αὐτοῦ οἱ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ συνάδελφοι, οἱ διδάσκοντες τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ τὰ λατινικά, οἵτινες ἄλλωστε εἶναι καὶ οἱ ἀμέσως θιγόμενοι διὰ τῶν ἀνωτέρω παρατεθεισῶν αἰτιάσεων. Καὶ ἐγὼ ὅμως ὡς καθηγητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς, διδάσκων μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπιστημονικῶν κλάδων τὴν Γενικὴν Διδακτικὴν καὶ τὴν Εἰδικὴν Διδακτικὴν τοῦ μαθήματος τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν, δικαιοῦμαι νὰ ἔχω τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὅπερ εἶναι ζήτημα κατ' ἐξοχὴν μεθοδικόν. Ἄλλωστε αἱ μομφαὶ τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ τῶν ἀπολογητῶν του στρέφονται κατὰ τῶν ἐφαρμοζομένων μεθόδων διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς οὐ μόνον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ γυμνασίῳ. Ἡ εἰσαγωγὴ δὲ τῶν καθηγητῶν τῶν γυμνασίων εἰς τὸ μεθοδικῶς διδάσκειν εἶναι ἔργον τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς.

Ἐν πρώτοις παρατηρῶ, ὅτι παρ' ἡμῖν καὶ ἄλλοι καὶ οἱ ἀοίδιμοι καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου *Ι. Πανταζίδης* καὶ *Δ. Ζαγγογιάννης* διετύπωσαν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἑρμηνείας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων γνώμας ὀρθοτέρας καὶ οὐσιαστικωτέρας τῶν τοῦ κ. Κακριδῆ. Τὰ γραφέντα δ' ὑπ' αὐτῶν ἠδύναντο νὰ ἀγνοῶσιν οἱ ἐμφανισθέντες ὑμνηταὶ αὐτοῦ καὶ κατήγοροι τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, καθ' ὅτι ταῦτα κεῖνται ἔξω τῆς σφαίρας τῶν ἀσχολιῶν τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν. Ὤφειλεν ὅμως νὰ γινώσκῃ αὐτὰ ὁ ἴδιος ὁ κ. Κακριδῆς ὡς ἑρμηνευτὴς τῶν ἀρχαίων κειμένων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

Ὤφειλε τοὐλάχιστον νὰ μὴ λησμονήσῃ, ὅσα αὐτὸς ἐδιδάχθη περὶ τῶν ζητημάτων τούτων ἀπὸ τοὺς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκάλους του κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐν αὐτῷ σπουδῶν του. Καὶ ὤφειλε νὰ ἔχῃ τὴν εὐσυνειδησίαν νὰ καταστήσῃ προσεκτικοὺς ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τοὺς ὑπερασπιστάς του, τοὺς ἀναλαβόντας νὰ ἐκτοξεύσωσι κατὰ τοῦ Πανεπιστημίου τὰς ὕβρεις, δείγματα τῶν ὁποίων παρέσχομεν ἀνωτέρω.

Ἐξηγοῦμαι:

Ὁ κ. Κακριδῆς, ὅστις διετέλεσε μαθητής μου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, γνωρίζει ἀναμφιβόλως, ὅτι καὶ ἐδίδαξα καὶ ἔγραψα, πῶς πρέπει νὰ ἑρμηνεύωνται οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ εἰσήγαγον εἰς τὴν ὑπ' ἐμοῦ

θεωρουμένην ὡς ὀρθὴν ἑρμηνευτικὴν μέθοδον χιλιάδας μαθητῶν μου, φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ λειτουργῶν τῆς Μέσης καὶ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως. Μεταξὺ δὲ τούτων τῶν ὑπ᾽ ἐμοῦ διδαχθέντων μαθητῶν περιλαμβάνονται ἀναμφιβόλως καὶ οἱ φοιτηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ οἱ πτυχιοῦχοι φιλόλογοι, οἱ παριστῶντες νῦν τὸν κ. Κακριδῆν ὡς μοναδικὸν ἑρμηνευτικὸν ἀστέρα, λάμποντα ἐν τῷ ἑλληνικῷ στερεώματι. Τὰ μαθήματά μου δὲ περὶ τῶν ὀρθῶν τρόπων ἑρμηνείας τῶν ἀρχαίων κειμένων θὰ παρηκολούθησεν ἀναμφιβόλως καὶ ὁ κ. Κακριδῆς καὶ θὰ ἐξητάσθη ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐπ᾽ αὐτῶν, ἀδιάφορον ἂν σήμερον φαίνεται, ὅτι τὰ λησμονεῖ.

Θὰ ἀναφέρω κατὰ πρῶτον κεφαλαιωδῶς, τίνας γνώμας ἔχω περὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐν τῷ Γυμνασίῳ. Παρέρχομαι τὰ ὅσα σχετικὰ διδάσκω ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ εἰς τὸ μάθημα τῆς Εἰδικῆς Διδακτικῆς τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ χάριν τῶν ὁποίων ἀπασχολῶ τοὺς ἀκροατάς μου εἰς σειρὰν μαθημάτων. Παρέρχομαι ὡσαύτως τὰ σχετικὰ δημοσιεύματά μου ἐν τοῖς τόμοις τῶν «Δημοσιευμάτων τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», ὡς καὶ τὰς δοθείσας ὑπ᾽ ἐμοῦ ὁδηγίας εἰς τοὺς διδάσκοντας ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ, αἵτινες ὡσαύτως ἐδημοσιεύθησαν ἐν τοῖς προμνημονευθεῖσι τόμοις. Θὰ περιορισθῶ δ᾽ ἐν τῷ παρόντι παραθέτων περικοπάς τινας ἐκ δημοσιευμάτων περὶ τοῦ θέματος τούτου, γενομένων ὑπ᾽ ἐμοῦ πρὸ 33 ὅλων ἐτῶν, τ.ἔ. πολὺ πρὶν ἢ φοιτήσῃ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ὁ κ. Κακριδῆς.

Ἐν ἔτει 1909 ἐδημοσίευσα μελέτην μου περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἑρμηνεύωνται οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἐν τῷ περιοδικῷ «Παιδαγωγικῷ δελτίῳ» (τόμῳ Γ, σ. 78 κ.ἑ.). Ἡ μελέτη αὕτη ἐξεδόθη καὶ εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον (Παιδαγωγικὰ ζητήματα, σ. 16 κ.ἑ. Ἐν Ἀθήναις, 1909). Ἐξ αὐτῆς παραθέτω τὰς ἑπομένας περικοπάς:

«Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πολλοὶ τῶν διδασκόντων περιπίπτουσιν εἰς τὴν ἑξῆς μονομέρειαν. Τὴν μεγίστην προσοχὴν αὐτῶν καταβάλλουσιν εἰς τὴν γλωσσικὴν τοῦ κειμένου ἐπεξεργασίαν καὶ ἡ ὅλη φροντὶς αὐτῶν περιορίζεται εἰς τὸ νὰ αἴρωσι πάσας τὰς λεξικολογικὰς καὶ συντακτικὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας τὸ ἑκάστοτε ἑρμηνευόμενον τμῆμα παρέχει τοῖς μαθηταῖς καὶ νὰ καθιστῶσιν οὕτως αὐτοὺς ἱκανοὺς πρὸς μετάφρασιν ἢ κατανόησιν τοῦ τμήματος τούτου. Ἄλλοι δὲν περιορίζονται εἰς τοῦτο μόνον, ἀλλὰ φιλοτιμοῦνται νὰ ἀνάγωσι τὰς ἐν τῷ κειμένῳ ἐμφανιζομένας γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς περιπτώσεις εἰς τοὺς οἰκείους κανόνας καὶ προσπαθοῦσιν οὕτω νὰ ἐντυπῶσι τούτους

βαθύτερον ἐν τῇ μνήμῃ τῶν παίδων δι' ἐπαναλήψεων καὶ ἀσκήσεων. Τέλος ἄλλοι, καὶ οὗτοι εἶναι οἱ γεραίτεροι, χρησιμοποιοῦσι τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου εἰς μᾶλλον ἐκτεταμένας γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς παρεκβάσεις. Λαμβάνοντες δηλαδὴ ἀφορμὴν ἐκ γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν φαινομένων, ἀπαντώντων ἐν τῷ κειμένῳ, ἐκτρέπονται εἰς διεξοδικὰς γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς παρατηρήσεις, πολλάκις δὲ ἐξ ἑνὸς τύπου λαμβάνουσιν ἀφορμὴν νὰ ἀνασκοπήσωσιν ὁλόκληρον κεφάλαιον τῆς γραμματικῆς καὶ ἐξ ἑνὸς συντακτικοῦ φαινομένου ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν ὁλόκληρα τμήματα τοῦ συντακτικοῦ. Ἡ ἐργασία δ' αὕτη, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὰ ὀνόματα *τεχνολογία* καὶ *σύνταξις*, εἰς οὐδεμίαν, ὡς εἰκός, εὑρίσκεται σχέσιν πρὸς τὸ ἑρμηνευόμενον τμῆμα, οὐδὲ συμβάλλεταί πως πρὸς διαλεύκανσιν τῶν ἐν αὐτῷ ὑπαρχουσῶν γλωσσικῶν δυσχερειῶν, ἀλλὰ κύριον καὶ μόνον σκοπὸν ἔχει τὴν ἐφαρμογὴν τῶν γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν γνώσεων τῶν μαθητῶν, τὴν ἐπανάληψιν καὶ ἐντύπωσιν διδαχθέντων γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν κανόνων.

»Οἱ περιοριζόμενοι δ' ὅμως κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἀρχαίων κειμένων εἰς μόνον τὸ γλωσσικὸν μέρος φαίνονται μὴ ἔχοντες σαφῆ ἰδέαν τοῦ σκοποῦ, διὰ τὸν ὁποῖον ταῦτα ἑρμηνεύονται. Οὐδεὶς βεβαίως δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι εἷς τῶν κυριωτέρων σκοπῶν τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν εἶναι ἡ ὡς οἷόν τε βαθυτέρα γνῶσις τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τῶν μαθητῶν εἰς τοὺς μηχανισμοὺς καὶ τὰς ἰδιοτροπίας αὐτῆς, ἥτις, οὖσα ἀπαύγασμα τοῦ τῶν ἀρχαίων πνεύματος, θεωρεῖται ἓν τῶν ἀρίστων μέσων διανοητικῆς μορφώσεως ἕνεκα τῶν ποικίλων αὐτῆς ἀρετῶν. Ἂν πᾶσα γλῶσσα δικαίως νομίζεται ὡς ἄριστον μορφωτικὸν ὄργανον, κατὰ πολὺ μείζονα λόγον ρητέον τοῦτο διὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν, ἥτις ἕνεκα τῆς μεγάλης εὐκαμψίας καὶ ἐλαστικότητος αὐτῆς, τοῦ θησαυροῦ τῶν λέξεων καὶ ἐκφράσεων αὐτῆς, τῆς ποικιλίας τῆς συντάξεως αὐτῆς, τῆς μεγίστης αὐτῆς κανονικότητος καὶ συμμετρίας καὶ τῆς ἀπαραμίλλου αὐτῆς ἁρμονίας καὶ εὐρυθμίας, ἀποτελεῖ ἀνεξάντλητον πηγὴν πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀποβαίνει διὰ τὸν ταύτην σπουδάζοντα ἀρίστη λογικὴ ἄσκησις, τέλος δὲ εἶναι σπουδαιότατον μέσον καλαισθητικῆς μορφώσεως. Ἕνεκα τούτου δὲ καὶ ἡ ὑπὸ γλωσσικὴν ἔποψιν ἐπεξεργασία τῶν συγγραφέων δέον νὰ θεωρῆται σπουδαιότατον καὶ ἀπαραίτητον καθῆκον παντὸς διδάσκοντος τὸ μάθημα τοῦτο.

»Ἀφ' ἑτέρου δ' ὅμως δέον νὰ μὴ λησμονῶσιν οἱ διδάσκοντες, ὅτι ὁ γλωσσικὸς σκοπὸς οὔτε ὁ μόνος εἶναι, οὔτε ὁ κύριος τῆς τῶν ἀρχαίων

ἑλληνικῶν διδασκαλίας. Δεύτερος καὶ σπουδαιότερος εἶναι *νὰ παρασχεθῇ εἰς τοὺς μαθητὰς πιστὴ εἰκὼν τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ νὰ εἰσαχθῶσιν οὗτοι εἰς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν, ἵνα διὰ τῆς γνώσεως αὐτοῦ δυνηθῶσι νὰ πλουτίσωσι τὸν νοῦν αὐτῶν καὶ νὰ ἐξευγενίσωσι τὴν καρδίαν αὐτῶν.*

»Τοῦ πολιτισμοῦ δὲ τούτου δύνανται νὰ λάβωσι γνῶσιν οἱ μαθηταὶ κυρίως διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀρχαίων γλωσσικῶν μνημείων, διότι ἡ παιδαγωγικὴ ἀξία τῆς ἀρχαιότητος ἔγκειται κατ᾽ ἐξοχὴν ἐν τοῖς γραπτοῖς αὐτῆς γλωσσικοῖς μνημείοις. Ὁ κύριος λοιπὸν σκοπός, διὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διδάσκονται, εἶναι ἡ πρόσκτησις τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἀπέναντι δὲ τούτου ὑποχωρεῖ ὁ γλωσσικὸς σκοπὸς καὶ θεωρεῖται ἡ γλωσσικὴ θεραπεία τῶν συγγραφέων μᾶλλον ὡς προβαθμίς, ὡς μέσον, δι᾽ οὗ θὰ δυνηθῶσιν οἱ μαθηταὶ νὰ ἀνοίξωσι τοὺς θησαυρούς, τοὺς ἐν τοῖς ἀρχαίοις κειμένοις εὑρισκομένους καὶ νὰ χρησιμοποιήσωσιν αὐτοὺς πρὸς ἴδιον διανοητικόν, ἠθικὸν καὶ καλαισθητικὸν πλουτισμόν.

»Ὅθεν παρὰ τὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀνάγκη ἐργασίας ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος, σκοπούσης νὰ καταστήσῃ τὸν παῖδα ἱκανόν, ὅπως κατανοῇ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ ἐκτάσει, ἀντλῇ ἐξ αὐτῶν πᾶσαν ἱστορικήν, γεωγραφικήν, μυθολογικήν, ἀρχαιολογικήν, φιλοσοφικήν, πολιτικήν, οἰκονομικὴν καὶ εἴ τινα ἄλλην γνῶσιν ὑπάρχουσαν ἐν τῷ κειμένῳ, ὅπως εἰσαχθῇ εἰς τὰ νοήματα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν λογικὴν τούτων συνοχὴν καὶ ἀκολουθίαν καὶ ὅπως καταστῇ τέλειος γνώστης τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς σκέπτεται καὶ ἐκθέτει τὰ γεγονότα.

»Ἀνάγκη προσέτι νὰ φροντίζῃ ὁ διδάσκων κατὰ τὴν ἑρμηνείαν, ὅπως ὁ παῖς ὑποβάλλῃ ὑπὸ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ κρίσιν καὶ ἐκτίμησιν τὰς πράξεις τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἀπαντώντων προσώπων, τὰς ἀναφερομένας ἰδέας καὶ τὰ εἰκονιζόμενα συναισθήματα καὶ ὅπως ἐξετάζῃ, κατὰ πόσον ταῦτα τυγχάνουσι σύμφωνα πρὸς τὴν παρ᾽ ἡμῖν σήμερον ἄρχουσαν ἠθικὴν ἀντίληψιν, ἐν ταὐτῷ δὲ ὅπως ἐρευνᾷ καὶ ἐξευρίσκῃ τὰ ἐλατήρια, τὰ προκαλέσαντα ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν σκέψιν καὶ παρορμήσαντα πρὸς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν πρᾶξιν. Μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ δύναται ὁ παῖς νὰ σχηματίζῃ σαφεῖς εἰκόνας τῶν χαρακτήρων τῶν ἱστορουμένων προσώπων καὶ τῶν ἐποχῶν, καθ᾽ ἃς τὰ πρόσωπα ταῦτα ἔδρων.

»Ἔργον προσέτι τοῦ διδάσκοντος εἶναι νὰ ὑποβάλλῃ κατὰ τὴν ἑρμηνείαν εἰς ἐξέτασιν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ καλοῦ τὰ ἑρμηνευόμενα ἀρχαῖα κείμενα καὶ νὰ στρέφῃ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν

ποικίλων καλλονῶν, αἵτινες ἐν τοσαύτῃ ἀφθονίᾳ τυγχάνουσιν ἐγκατεσπαρμέναι ἐν αὐτοῖς. Οὐ μόνον δὲ τὰς ἐπὶ μέρους καλλονὰς δέον νὰ ὁδηγῇ αὐτοὺς νὰ ἀνευρίσκωσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς ὅλον τι καλλιτέχνημα νὰ θεωρῶσι καὶ νὰ ἐξετάζωσιν ἕκαστον γλωσσικὸν μνημεῖον κατὰ τὸ τέλος τῆς τοῦ ὅλου ἑρμηνείας καὶ ὡς τοιοῦτον νὰ ἀποθαυμάζωσιν αὐτό.

»Δυστυχῶς δὲ ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ, τῆς ὑπὸ καλαισθητικὴν ἔποψιν παρατηρήσεως καὶ ἐπεξεργασίας τῶν ἀρχαίων κειμένων, δὲν καταβάλλεται ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις ἡ δέουσα φροντίς. Ἀντὶ νὰ προσπαθῶμεν κατὰ τὴν ἑρμηνείαν νὰ στρέφωμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἡμετέρων μαθητῶν ἐπὶ τῶν καλαισθητικῶν σημείων, τῶν ἐν τῷ ἑκάστοτε ἑρμηνευομένῳ τμήματι ἀπαντώντων καὶ νὰ ὁδηγῶμεν αὐτούς, ὥστε ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψεως καὶ αὐτενεργοῦντες νὰ σχηματίζωσιν ἰδέαν τῶν καλλονῶν τούτων, ἢ παραλείπομεν ἐντελῶς τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἢ ἀρκούμεθα εἰς ψιλὰς καὶ ἀφῃρημένας διδασκαλίας, θέλοντες οὕτω δογματικῶς καὶ καθ᾿ ὑποβολὴν νὰ ἐπιβάλωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς τὸν ἴδιον ἡμῶν θαυμασμόν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ ἡμῶν ἐξέρχονται τοῦ γυμνασίου τυφλοὶ πρὸ τῶν καλλονῶν τούτων, τὰς ὁποίας ἐξ ὑποβολῆς μόνον καὶ κατὰ συνθήκην ἀνομολογοῦσιν ὑπαρχούσας.

»Κατὰ τὰ ἀνωτέρω διακριτέα τρία εἴδη ἑρμηνείας τῶν ἀρχαίων κειμένων, ὧν οὐδὲν δύναται νὰ παραλειφθῇ, ἀλλ᾿ ἅτινα δέον ἐξ ἴσου νὰ θεραπεύωνται: α´) *γλωσσικὴ* ἑρμηνεία, ἀναφερομένη εἰς τὴν ὑπὸ λεξικολογικήν, γραμματικὴν καὶ συντακτικὴν ἔποψιν διαλεύκανσιν τοῦ ἑρμηνευομένου τεμαχίου, β´) *πραγματική*, περιλαμβάνουσα τὴν ὑπὸ πραγματικήν, λογικὴν καὶ ἠθικὴν ἔποψιν κατανόησιν τοῦ συγγραφέως (1).

»(1) Κατὰ τὸν πολὺν R. Menge οἱ μαθηταὶ ὀφείλουσι νὰ κερδήσωσιν ἐκ τῆς ἐμβαθύνσεως εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν συγγραφέων τάδε: «1) πᾶν ὅ,τι συμβάλλεται πρὸς κατανόησιν τῆς προσωπικότητος τοῦ συγγραφέως, 2) πᾶν ὅ,τι συμβάλλεται πρὸς κατανόησιν τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν καὶ περὶ ἧς ὁ συγγραφεὺς γράφει, 3) τὴν πρόσκτησιν γενικῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν, 4) τὴν πρόσκτησιν ἠθικῶν ἀληθειῶν. Πάντα δὲ ταῦτα κατὰ τρόπον προκαλοῦντα τὴν αὐτενέργειαν τῶν μαθητῶν καὶ δι' οὗ συγχρόνως ἐξελίσσεται ἡ ἐποπτικότης αὐτῶν, πλουτίζεται ὁ παραστατικὸς αὐτῶν κόσμος, αὐξάνεται ὁ κύκλος τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, καλλιεργεῖται ἡ κρίσις, ἐξεγείρεται ἡ φαντασία, ἐξευγενίζεται ἡ καλαισθησία, καθίσταται τὸ θυμικὸν αὐτῶν δεκτικὸν συναισθηματικῶν ἐπιδράσεων καὶ διὰ πάντων τούτων γεννᾶται διαφέρον, ἰσχυροποιεῖται ἡ δύναμις τῆς βουλήσεως, συνελόντι δ' εἰπεῖν, μορφοῦται ὁ χαρακτήρ». Verbindung von Lektuere und Grammatik. Ἐν τῷ περιοδικῷ: Jahrbuch des Vereins fuer wissenschaftliche Pädagogik, τεύχει 19φ, σ. 146.

καὶ γ΄) *αἰσθητική*, στρεφομένη περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν καλαισθητικῶν σημείων, τῶν ἐν τοῖς ἑρμηνευομένοις συγγραφεῦσιν ἀπαντώντων. Ὡς εἰκὸς δέ, προηγεῖται ἡ γλωσσικὴ ἑρμηνεία τῶν δύο ἄλλων, διότι ἄνευ τῆς ἄρσεως τῶν γλωσσικῶν δυσχερειῶν, τῶν ἐν ἑκάστῳ τεμαχίῳ ἐμφανιζομένων, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ εἰσαγωγὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, οὐδ᾽ ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἐν αὐτῷ ὑπαρχουσῶν καλλονῶν.

»Διὰ τοῦ τρόπου τούτου γινομένης τῆς ἑρμηνείας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων θὰ κατορθοῖ ὁ διδάσκων οὐ μόνον νὰ εἰσάγῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὰς ἰδέας αὐτῶν, εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ νὰ γεννᾷ ἐν αὐτοῖς, ὡς λέγει ὁ *Ziller*, «ὁλικὴν εἰκόνα ἐκείνου, ὅπερ ὁ συγγραφεὺς ἀπεικονίζει», ἀλλὰ καὶ θὰ ἐγείρῃ ἐν αὐτοῖς διαφέρον πρὸς περαιτέρω κατ᾽ ἰδίαν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ θὰ ὁπλίζῃ αὐτοὺς διὰ τῆς ἱκανότητος, ὅπως καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ὁσάκις μελετῶσιν ἀρχαίους συγγραφεῖς, δύνανται μόνοι νὰ ἀντλῶσιν ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν πᾶν ἄξιον λόγου καὶ ἀνακαλύπτωσι τὰς ἐν αὐτοῖς ὑπαρχούσας καλλονὰς καὶ ἐντρυφῶσιν ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐργασίᾳ.

»Οἱ ἑρμηνεύοντες λοιπὸν ἀρχαίους συγγραφεῖς, οὐ μόνον Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ Λατίνους, διότι αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ ἰσχύουσι καὶ ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τῶν Λατίνων, ἀνάγκη νὰ μὴ λησμονῶσιν, ὅτι οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἑρμηνεύονται οὐχὶ χάριν τῆς γλώσσης αὐτῶν, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρὸ παντὸς χάριν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν αὐτῶν ἀρετῶν καὶ νὰ καλλιεργῶσιν ἕνεκα τούτου πρὸς τῷ γλωσσικῷ καὶ τὸ πραγματικὸν καὶ αἰσθητικὸν τῆς ἑρμηνείας εἶδος. Μόνον οὕτω θὰ καταστήσωσι τὴν ἐργασίαν αὐτῶν ἀληθῶς μορφωτικήν, μόνον οὕτω θὰ πλουτίζωσι τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν αὐτῶν καὶ θὰ ἐξευγενίζωσι τὴν καρδίαν των, συνελόντι δ᾽ εἰπεῖν, μόνον οὕτω θὰ εἰσάγωσιν αὐτοὺς εἰς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν καὶ θὰ ἐμβαπτίζωσιν αὐτοὺς εἰς τὰ τούτου νάματα, τὰ κατ᾽ ἐξοχὴν ἀνθρωπιστικά, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν σπουδαιότατον σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν».

Ταῦτα ἔγραφον, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, πρὸ 33 ὅλων ἐτῶν. Ἐφρόντισα δέ, ὅπως ἐφαρμόζωσιν ἀπαρεγκλίτως τὰς ἀρχὰς ταύτας κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν οἱ ὑπ᾽ ἐμὲ λειτουργοὶ τῆς παιδείας, ὅτε διετέλουν ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολείων. Αἱ ἀρχαὶ αὗται ἐφαρμόζονται προσέτι ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὡς δεικνύουσιν αἱ σχετικαὶ ὁδηγίαι μου, αἱ δημοσιευθεῖσαι εἰς τοὺς διαφόρους τόμους τῶν ἐπιστημονικῶν δημοσιευμάτων τοῦ σχολείου τούτου καὶ αἱ ὑποδει-

γματικαὶ διδασκαλίαι, αἵτινες ἐγένοντο ἐν αὐτῷ, ἀκριβῆ πρακτικὰ τῶν ὁποίων ἐδημοσιεύθησαν ὡσαύτως ἐν τοῖς αὐτοῖς τόμοις.

Ὡς καθηγητὴς δὲ τοῦ Πανεπιστημίου καταναλίσκω μακρὰν σειρὰν μαθημάτων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, προσπαθῶν νὰ εἰσάγω τοὺς ἀκροατάς μου εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τῶν ἑπομένων σημείων:

1. Οἱ σκοποὶ καὶ ἡ σημασία τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ τῶν λατινικῶν·

2. Πῶς πρέπει νὰ ἐφαρμόζηται ἡ παιδαγωγικὴ ἀρχὴ τῆς συγκεντρώσεως κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων τούτων.

3. Διατὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ προτάσσηται τῆς ἑρμηνείας ἑκάστου συγγραφέως εἰσαγωγὴ καὶ τίνα στοιχεῖα πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ αὕτη·

4. Κατὰ ποίαν μέθοδον πρέπει νὰ τελῆται ἡ ἐκλογή, πρόσκτησις, καταγραφὴ καὶ ἐντύπωσις τοῦ ἀναγκαίου θησαυροῦ λέξεων.

5. Πόσα εἴδη μεταφράσεων διακρίνονται καὶ πότε ἐνδείκνυται ἡ χρῆσις ἑκάστου ἐξ αὐτῶν.

6. Πόσα εἴδη ἀναγνώσεως τῶν ἀρχαίων κειμένων πρέπει νὰ ἐφαρμόζωμεν καὶ ἐν τίνι περιπτώσει ἕκαστον.

7. Τίνες ἀσκήσεις ἐνδείκνυνται πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ καλαισθητικῶς ἀναγινώσκειν τὰ ἀρχαῖα κείμενα.

8. Τίνες ἐμβαθύνσεις εἶναι ἀναγκαῖαι κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἑκάστης μεθοδικῆς ἑνότητος πρὸς βαθεῖαν εἰσαγωγὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὰ νοήματα καὶ τὸ λοιπὸν περιεχόμενον τῶν ἑρμηνευομένων τμημάτων.

9. Κατὰ ποίαν σειρὰν καὶ ἀκολουθίαν πρέπει νὰ γίνωνται αἱ διάφοροι παρατηρήσεις, αἱ εἰσάγουσαι εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν κειμένων.

10. Τίνες ἀνακεφαλαιώσεις, ἐπισκοπήσεις, κρίσεις, χαρακτηρισμοὶ προσώπων καὶ πράξεων ἐπιβάλλονται μετὰ τὴν ἑρμηνείαν ὅλου τινὸς ἔργου, τ. ἔ. ἑνὸς ρητορικοῦ λόγου, ἑνὸς δράματος, ἑνὸς λυρικοῦ ποιήματος, ἑνὸς πλατωνικοῦ διαλόγου κ.τ.λ.

11. Εἰς τί συνίσταται ἡ διεξοδικὴ καὶ ἡ ἐπιτροχάδην ἀνάγνωσις ἀρχαίων συγγραφέων, ἐν τίνι ἀναλογίᾳ πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται καὶ τίνες συγγραφεῖς πρέπει νὰ ἀναγινώσκωνται ἐν τῷ σχολείῳ ἐπιτροχάδην.

12. Κατὰ ποῖον τρόπον πρέπει παρὰ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ ἑρμηνείαν ἀρχαίων συγγραφέων νὰ τελῆται ὑπὸ τῶν μαθητῶν καὶ κατ᾽ οἶκον ἀνάγνωσις τοιούτων καὶ τίνα βοηθήματα πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ παρέχωνται εἰς τοὺς μαθητάς.

13. Τίνες ἀρχαὶ πρέπει νὰ τηρῶνται ὡς πρὸς τὴν κατὰ μέτρον ἀνάγνωσιν ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀρχαίων ποιητικῶν ἔργων.

14. Ἐὰν πρέπῃ πλὴν τῆς ἑρμηνείας ἀρχαίων κειμένων ἐν πρωτοτύπῳ νὰ γίνηται καὶ ἀνάγνωσις ἔργων ἐκ μεταφράσεων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ποίων ἀρχῶν δέον νὰ τελῆται καὶ ἡ ἐργασία αὕτη.

15. Ἰδιαίτερα δὲ μαθήματα ἀφιερῶ διὰ τὴν διδακτικὴν τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς, τοῦ συντακτικοῦ, τῶν γλωσσικῶν ἀσκήσεων καὶ τῆς γραμματολογίας.

Τὰ μαθήματά μου ταῦτα θὰ παρηκολούθησαν ἀναμφιβόλως ἅπαντες οἱ φιλόλογοι, οἱ ἐμφανισθέντες σήμερον ὡς ὑμνηταὶ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ δαιμονίου τοῦ κ. Κακριδῆ. Παρηκολούθησε δὲ βεβαίως αὐτὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ κ. Κακριδῆς κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ σπουδῶν αὐτοῦ.

Ἡ ἑρμηνεία τῶν ἀρχαίων κειμένων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ

Σημειωτέον, ὅτι ὅσα ἔγραψα καὶ ὅσα διδάσκω περὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν ἀρχαίων, ἀναφέρονται εἰς τὴν τελουμένην ἐργασίαν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἰδίᾳ τοῖς γυμνασίοις. Θεωρῶ ὅμως ἐπάναγκες, πρὶν ἢ κλείσω τὸν λόγον περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, νὰ προσθέσω βραχέα τινά, περὶ τοῦ ποία πρέπει νὰ εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ ἑρμηνεία τῶν ἀρχαίων κειμένων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, διότι οἱ συνήγοροι τοῦ κ. Κακριδῆ, προεξάρχοντος αὐτοῦ, δὲν ἐφείσθησαν λοιδοριῶν καὶ σκωμμάτων, θέλοντες νὰ ψέξωσι τὴν ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦσαν γλωσσικὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τὴν προσπάθειαν τῶν καθηγητῶν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, ὅπως εἰσάγωσι βαθέως τοὺς ἀκροατάς των εἰς τὸν μηχανισμὸν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν.

Ὡς εἰκός, καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἡ πραγματικὴ καὶ ἡ καλαισθητικὴ ἑρμηνεία ἀποτελοῦσι σπουδαιότατον καὶ βασικὸν σκοπὸν τῆς ἐργασίας τῶν φιλολόγων. Κατὰ μείζονα δὲ λόγον πρέπει νὰ θεραπεύωνται αὗται ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, διότι ἀποφέρουσιν ἐν αὐτῷ, ὅταν ὀρθῶς διεξάγωνται, δαψιλεστέρους καρπούς. Οἱ φοιτηταὶ δηλαδὴ τοῦ Πανεπιστημίου ἕνεκα τῆς μείζονος ὡριμότητος αὐτῶν δύνανται νὰ εἰσαχθῶσι βαθύτερον ἢ οἱ μαθηταὶ τῶν γυμνασίων εἰς τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα, τὰ ἐν τοῖς γλωσσικοῖς μνημείοις ἀποτεθησαυρισμένα. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐπιβάλλουσι καὶ ἰδιαίτεροι ἐξαιρετικοὶ λόγοι, ὅπως ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καταβάλληται μεγάλη προσπάθεια πρὸς βαθεῖαν εἰσαγωγὴν τῶν μελλόντων φιλολόγων εἰς τὸν μηχανισμὸν καὶ τὰς λεπτότητας τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν. Ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπιδιώκεται οὐ

μόνον ἡ μόρφωσις δοκίμων καθηγητῶν τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν εἰς τὰ γυμνάσια, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἡ μόρφωσις φιλολόγων ἐπιστημόνων καὶ ἐρευνητῶν, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ εἰσάγωνται οὗτοι ὑπὸ τῶν καθηγητῶν αὐτῶν εἰς ὅλας τὰς λεπτότητας καὶ ἰδιορρυθμίας τοῦ μηχανισμοῦ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν καὶ νὰ γίνωνται κάτοχοι αὐτῶν. Ἀνάγκη μάλιστα καὶ νὰ ἐθίζηται ὁ φιλόλογος σπουδαστὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ μέχρι τινὸς εἰς τὴν προφορικὴν χρῆσιν τῶν γλωσσῶν αὐτῶν. Εἶναι προσέτι ἀνάγκη, ὅπως ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν συναφῶν ἀσκήσεων εἰσάγωνται οἱ φοιτηταὶ καὶ εἰς τὰς μεθόδους τῆς φιλολογικῆς ἐρεύνης καὶ ἀσκῶνται περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους καὶ ἡ γλωσσικὴ ἑρμηνεία τῶν συγγραφέων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ προσλαμβάνει ἐξαιρετικὴν σημασίαν. Καὶ ἐὰν ἐν τῷ γυμνασίῳ κύριος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ πραγματικὴ ἑρμηνεία, τ.ἔ. ἡ ἀπὸ πασῶν τῶν ἀπόψεων διονύχισις τοῦ περιεχομένου τῶν συγγραφέων, ἡ δὲ γλωσσικὴ ἑρμηνεία ἔρχεται εἰς δευτέραν μοῖραν ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητα, τοὐναντίον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ γλωσσικὴ καὶ πραγματικὴ ἑρμηνεία εἶναι ἐξ ἴσου σπουδαῖαι. Ἄλλαις λέξεσι, διὰ τῆς γλωσσικῆς ἑρμηνείας ἐπιδιώκεται ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἡ ἄρσις τῶν ἐν τοῖς ἑρμηνευομένοις κειμένοις ὑπαρχουσῶν γλωσσικῶν δυσχερειῶν καὶ ἡ διευκόλυνσις οὕτω τῶν φοιτητῶν εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ἡ βαθεῖα γνῶσις τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν καὶ ἡ εἰσαγωγὴ εἰς πάσας τὰς λεπτότητας τοῦ μηχανισμοῦ αὐτῶν.

Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ἀπαιτεῖται ἀπὸ τὸν διδάσκοντα τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Λατινικὰ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ νὰ εἶναι πρὸ παντὸς δεινὸς φιλόλογος, κάτοχος ὅλων τῶν λεπτοτήτων τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν διδάσκει, καὶ βαθὺς γνώστης τῶν μεθόδων τῆς ἐπιστημονικῆς φιλολογικῆς ἐρεύνης. Κατὰ ταῦτα ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὰς λεπτότητας τῆς γλώσσης, εἰς τοὺς νεκροὺς τύπους, ἡ διονύχισις τῶν γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν φαινομένων καὶ ἡ παρακολούθησις τῆς ἐξελίξεως καὶ τῶν μεταβολῶν αὐτῶν, ἡ ἀνεύρεσις τῶν διαφορῶν περὶ τὴν χρῆσιν τῶν τύπων καὶ τῶν συντακτικῶν πλοκῶν, τῶν παρατηρουμένων μεταξὺ τῶν διαφόρων λογοτεχνικῶν εἰδῶν, μεταξὺ τῶν διαφόρων συγγραφέων τοῦ αὐτοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους καὶ μεταξὺ τῶν ἔργων ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ἡ κριτικὴ τῶν κειμένων καὶ ἄλλαι συναφεῖς ἐργασίαι τυγχάνουσιν ἀρρήκτως συνδεδεμέναι μετὰ τοῦ ἔργου τοῦ φιλολόγου καὶ ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἄξιαι εἰρωνείας καὶ ψόγου, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀποτελοῦσι κύριον ἔργον παντὸς διδάσκοντος τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Λατινικὰ ἐν τῷ ἀνωτάτῳ πνευ-

ματικῷ Ἱδρύματι. Ταῦτα πάντα ἐλησμόνησαν οἱ ἀπολογηταὶ τοῦ κ. Κακριδῆ. Κατὰ περίεργον δὲ τρόπον ἐλησμόνησεν αὐτὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ κύριος καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγοῦνται αἱ ἐκπεμφθεῖσαι εἰρωνεῖαι κατὰ τῆς φιλολογικῆς ἑρμηνείας τῶν συγγραφέων, δείγματα τῶν ὁποίων παρεθέσαμεν ἀνωτέρω καὶ αἵτινες συναινοῦντος αὐτοῦ ἐδημοσιεύθησαν.

Ε. Ἡ ἐλευθερία καὶ αὐτοτέλεια τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὁ κ. Κακριδῆς

Ἄλλο θέμα, τὸ ὁποῖον ὡσαύτως ἀπησχόλησε τοὺς ἀπολογητὰς τοῦ κ. Κακριδῆ, εἶναι ἡ αὐτοτέλεια τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως καὶ ἐρεύνης. Καὶ κατηγοροῦσιν οὗτοι τοὺς θελήσαντας νὰ ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν καινοτομιῶν καὶ τῶν ἀλλοκότων θεωριῶν τοῦ κ. Κακριδῆ, ὅτι ζητοῦσι νὰ πιέσωσι τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ νὰ στραγγαλίσωσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Τὸ τροπάριον δὲ τοῦτο ᾄδουσιν εἰς ὅλους τοὺς τόνους. Οὕτω παρίστανται ὑπὸ τῶν ὑπερμάχων τοῦ κ. Κακριδῆ πρὸ τοῦ κριτηρίου τῆς κοινῆς γνώμης καθηγηταί, οἵτινες πλειστάκις ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτοτελείας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐκινδύνευσαν διὰ τοῦτο καὶ κατεδιώχθησαν καὶ ἔπαθον, παρίστανται, λέγω, ὡς διῶκται τῆς σκέψεως. Καὶ λέγεται καθ' ἡμῶν, ὅτι ἐπιχειροῦμεν δίωξιν μεσαιωνικὴν καὶ βάρβαρον, ἐνθυμίζουσαν σκοτεινοὺς καιροὺς θρησκευτικῶν διωγμῶν καὶ περιβάλλουσαν μὲ στιγματισμὸν τοὺς διώκτας (σελ. 154). Ὅτι μετετρέψαμεν τὸ Πανεπιστήμιον ἀπὸ ἐργαστηρίου ἐρεύνης, φωτός, ἀληθείας, εἰς φυλακὴν αὐτῆς ἐν ὀνόματι ἐπιχειρημάτων ἀσχέτων πρὸς τὴν ἐπιστήμην (σελ. 214). Ὅτι πειρώμεθα ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ νὰ κολοβώσωμεν θεμελιωδῶς ἠγγυημένην ἐπιστημονικὴν ἐλευθερίαν (σελ. 94). Ὅτι ἡ πειθαρχικὴ δίωξις τοῦ κ. Κακριδῆ ἀποτελεῖ κηλῖδα τῆς ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου (σελ. 95).

Καὶ ἐκτοξεύονται παντοῖαι ἀπειλαὶ κατὰ τῶν καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ὡς στραγγαλιστῶν τῆς πανεπιστημιακῆς ἐλευθερίας. Οὕτω συνάδελφος, καθηγητὴς τῆς Θεολογίας, μᾶς παραπέμπει χριστιανικώτατα εἰς τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον καὶ μᾶς ὑπενθυμίζει, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ «ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος», ὅτι ἡ τυχὸν καταδίκη τοῦ κ. Κακριδῆ ὑπὸ τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου «θὰ ἐξήγειρε τὴν μῆνιν ὁλοκλήρου κόσμου ἐπιστημόνων καὶ λογίων καὶ θὰ ἐγίνετο ἀφορμὴ βαρυτάτων ἀντεκδικήσεων εἰς προσεχὲς ἢ καὶ ἀπώτερον

μέλλον» (σελ. 88). Ἄλλος δὲ συνήγορος, πολιτικὸς αὐτός, εἰδοποιεῖ τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ὅτι θὰ κληθῇ μίαν ἡμέραν νὰ λογοδοτήσῃ, διότι μὲ τὴν καταγγελίαν τοῦ κ. Κακριδῆ «ἀναλαμβάνει πλέον καὶ πρωτοβουλίαν εἰς τήν δίωξιν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἄσκησιν τῆς τυραννίας» (σελ. 159). Ἄλλος συνήγορος, ἀκαδημαϊκός, γράφει, ὅτι ἡ Σχολὴ συκοφαντεῖ μὲ διαστροφὰς καὶ σοφίσματα, ὅτι μεταχειρίζεται «πλάγια, ὕπουλα, ἀνειλικρινέστατα μέσα» (σελ. 222).

Ἕτερος ὑπέρμαχος, ἰατρός, ποιεῖται τὴν διάγνωσιν, ὅτι «ἡ ἐνέργεια τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου ἀποκαλύπτει, ὅτι κάτι τὸ βαρέως νοσηρὸν ὑπάρχει εἰς τὸ ἀνώτατον Ἐκπαιδευτικόν μας Ἵδρυμα» καὶ προτείνει ὁ διαπρεπὴς χειροῦργος χειρουργικὴν ἐπέμβασιν καὶ ἐπὶ τοῦ Πανεπιστημίου (σελ. 182—183).

Εἷς δὲ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος συνηγόρων τοῦ κ. Κακριδῆ προσκαλεῖ τὸ νομικὸν κόσμον τῆς Ἑλλάδος εἰς στάσιν ἐναντίον ἡμῶν. «Ὅπως τὰ μέλη τῆς Συγκλήτου διὰ τὴν ἐπίκλησιν τῆς κρατικῆς ἐπεμβάσεως, οὕτω καὶ τὰ μέλη τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ὅσα τυχὸν ἐψήφισαν ὑπὲρ τῆς διώξεως τοῦ κ. Κακριδῆ, πρέπει», κατὰ τὸν συνήγορον τοῦτον, «νὰ εὑρεθοῦν ἀπέναντι τῆς ἀπροκλήτου δυσμενείας τῆς κοινῆς γνώμης, οὕτως ὥστε νὰ συναισθανθοῦν ἀμέσως τὴν πρώτην τῆς πράξεως αὐτῶν κύρωσιν». Ὁ αὐτὸς συνήγορος συνιστᾷ εἰς τοὺς Ἕλληνας νομικοὺς νὰ συμβάλουν χωρὶς δισταγμὸν καὶ χωρὶς ἐπιφυλάξεις εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς πνευματικῆς ταύτης ἀτμοσφαίρας (σελ. 218).

Ἐνῷ δὲ ἡμεῖς εἰκονιζόμεθα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὁ κ. Κακριδῆς προβάλλει εἰς πάσας αὐτὰς τὰς μαρτυρίας, εἰς τὰς ὁποίας ἐδόθη εὐρυτάτη διάδοσις, περιβεβλημένος τὸν φωτοστέφανον τοῦ μάρτυρος καὶ ὑπερμάχου τῆς πανεπιστημιακῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτοτελείας. Ὁ κ. Κακριδῆς κατὰ τοὺς συνηγόρους του ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐλευθερίαν, ἐνῷ ἡμεῖς ἐκπροσωποῦμεν τὴν ὑποδούλωσιν (σελ. 159). «Εἶναι τὸ καύχημα τῶν νέων φιλολόγων καὶ ἡ λατρεία τῶν μαθητῶν του, ἐπιτελῶν διὰ τῆς ἐμπνευσμένης διδασκαλίας του ἐθνικὸν ἔργον καὶ ἀναταράσσων δι' αὐτῆς τὰ λιμνάζοντα ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ ὕδατα» (σελ. 94). «Ἔχει τὴν ἱερὰν φλόγα καὶ ἐνσαρκώνει τὴν οὐσιαστικὴν πνευματικότητα καὶ τὴν δημιουργὸν ζωὴν ἐν μέσῳ περιβάλλοντος σχολαστικισμοῦ, τυπολογίας καὶ ἀντιδραστικότητος» (σελ. 274) κτλ. κτλ.

Δὲν σκοπῶ νὰ εἰσέλθω εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος περὶ τῆς πανεπιστημιακῆς ἐλευθερίας, τῶν ὁρίων αὐτῆς καὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον πρέπει αὕτη νὰ ἀσκῆται, διότι δὲν θέλω νὰ ἐπαναλάβω πράγματα, ἅτινα ἀναπτύσσουσιν ἄλλοι συνάδελφοι. Δὲν δύναμαι ὅμως νὰ

μὴ ἐκφράσω τὴν λύπην μου, διότι τοιαῦτα ἐπέτρεψεν εἰς ἑαυτὸν ὁ κ. Κακριδῆς καὶ ἐφρόντισε νὰ δώση εἰς αὐτὰ εὐρυτάτην δημοσιότητα, προσπαθῶν νὰ καταρρίψῃ ὑπολήψεις καὶ δημιουργήσῃ ἐρείπια. Καὶ εἶναι ἄξιον μείζονος κατακρίσεως τὸ ὀλίσθημα τοῦτο αὐτοῦ, διότι δὲν ἔπρεπεν οὗτος νὰ λησμονήσῃ, κατὰ ποῖον τρόπον εἰσῆλθεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ᾿Αθηνῶν. Εἰσελθὼν εἰς αὐτό, καθ᾿ ὃν τρόπον εἰσῆλθε, δημιουργεῖ τοσοῦτον θόρυβον περὶ τὸ ὄνομά του, μετέρχεται τοιαῦτα μέσα πρὸς ἐπιβολὴν τῶν ἰδεῶν του καὶ ζητεῖ νὰ καταρρίψῃ τὸ κῦρος ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι πλειστάκις ἀντέταξαν τὸ στῆθος αὐτῶν κατὰ τῶν ἐπιβουλευθέντων τὴν πανεπιστημιακὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐτοτέλειαν. Προσπαθεῖ νὰ κατασπιλώσῃ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνήκουσι μόνον εἰς ἑαυτούς, ἀλλ᾿ εἰς τὸ ῎Εθνος ὁλόκληρον, ἀνθρώπους, τοὺς ὁποίους ἡ μοῖρα ἀνύψωσεν εἰς ἐθνικὰ κεφάλαια καὶ τῶν ὁποίων ἡ μνήμη δὲν λήγει διὰ τοῦ θανάτου των. Περὶ τῶν ὁποίων ἰσχύουσιν οἱ λόγοι τοῦ *Πλάτωνος* «οὐκ ἐπειδὰν ἡμεῖς τελευτήσωμεν καὶ οἱ λόγοι οἱ περὶ ἡμῶν αὐτῶν σεσιγήσονται».

Διὰ τοὺς λόγους τούτους θεωρῶ δεδικαιολογημένην τὴν παρατηρηθεῖσαν ἐξέγερσιν τῶν Καθηγητῶν τῆς Σχολῆς καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ ψέξῃ αὐτούς, ἐὰν εὑρισκόμενοι ἐν ἀμύνῃ θέλωσι νὰ δείξωσι, διὰ τίνων μεθόδων κατέλαβεν ὁ κ. Κακριδῆς ἐν τῇ Σχολῇ ἡμῶν τὴν ἕδραν, τὴν ὁποίαν κατέχει. Καὶ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι ὅσα περὶ τούτου λέγονται ὑπὸ τῶν καθηγητῶν εἶναι ἀληθῆ, διότι καὶ εἰς ἐμὲ ἐγένοντο ἐπεμβάσεις, ὅπως ψηφίσω ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως Μεταξᾶ ὑπό τε τοῦ τότε ῾Υφυπουργοῦ τῆς Παιδείας κ. Σπέντζα, ὡς καὶ ὑπ᾿ αὐτοῦ τοῦ τότε Πρωθυπουργοῦ Μεταξᾶ, παρόμοιαι πρὸς τὰς γενομένας εἰς ἄλλους Καθηγητάς. Δὲν θέλω ὅμως νὰ ἐκταθῶ σήμερον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, διότι, ἐὰν ἀνέφερον λεπτομερείας τῶν γενομένων, καὶ ἰδίᾳ τὴν στιχομυθίαν, ἡ ὁποία ἐγένετο μεταξὺ τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ ἐμοῦ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ τότε ῾Υφυπουργοῦ τῆς Παιδείας κ. Σπέντζα καὶ τοῦ τότε Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου κ. Γ. Φωτεινοῦ, θὰ καθίστων γνωστὰ πράγματα ὄχι πολὺ εὐχάριστα διὰ τὸν κ. Συνάδελφον. ᾿Εὰν ὅμως προκληθῶ, δὲν θὰ διστάσω νὰ πράξω τοῦτο.

***

Θὰ ἠδυνάμην νὰ ὁμιλήσω ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη, προβαίνων εἰς ἀναίρεσιν καὶ ἄλλων ἀνακριβειῶν, περιεχομένων ἐν τῷ βιβλίῳ περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων. ᾿Επειδὴ ὅμως ἔκαμα κατάχρησιν τῆς εὐμενείας τῆς Σχολῆς, ἀπασχολήσας αὐτὴν ἐπὶ δύο μακροτάτας συνεδρίας, πρέπει νὰ

καταπαύσω τὸν λόγον μου. Ἐν τέλει δὲ ἐκφράζω καὶ πάλιν τὴν θλῖψίν μου, διότι ἐν ἡμέραις οὕτω τραγικαῖς διὰ τὸ Ἔθνος ἡμῶν ἀνεκίνησαν ὁ κ. Κακριδῆς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ζητήματα, ἅτινα ἐξηνάγκασαν ἡμᾶς νὰ δαπανήσωμεν χρόνον καὶ δυνάμεις, ὅπως ἀποκαταστήσωμεν τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐπαναφέρωμεν τὸν ἐκτραπέντα καθηγητὴν εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν. Ἂς εὐχηθῶμεν τοὐλάχιστον, ὅπως ὁ ἐγερθεὶς θόρυβος καὶ αἱ προκληθεῖσαι συζητήσεις, ὡς καὶ αἱ μέλλουσαι ἴσως νὰ ἐπακολουθήσωσι, συντελέσωσιν, ὥστε νὰ συνέλθῃ ὁ κ. συνάδελφος, νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸ ὑψηλὸν περιβάλλον, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσῆλθε, γενόμενος μέλος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ νὰ διαφωτισθῇ καὶ τὸ Κοινὸν περὶ ζητημάτων, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς σημασίας των ἐξέρχονται τῶν ὁρίων τοῦ στενοῦ ἐπιστημονικοῦ διαφέροντος.

Συνεδρία τῆς 10ης Μαΐου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Ἑρρίκου Σκάσση, Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας.

1.—Δὲν εἶναι νομίζω, ἀνάγκη νὰ μακρηγορήσω ἐπὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματος, ἀφοῦ πολλὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ εἴπω καὶ ὡς ἐκ τῆς εἰδικότητός μου σχετικῶς πρὸς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἐλέχθησαν ἤδη παρὰ τῶν κ. κ. Συναδέλφων, οἵτινες ἔλαβον τὸν λόγον προηγουμένως. Διὰ τοῦτο θὰ ἐπιτρέψῃ ἡ Σχολὴ νὰ περιορισθῶ εἰς πολὺ ὀλίγα.

Τὸ ζήτημα τῆς ἁπλοποιήσεως τῆς ἱστορικῆς ἑλληνικῆς ὀρθογραφίας δὲν εἶναι νέον, αἱ δὲ προτάσεις ριζικῶν καὶ μὴ μεταρρυθμίσεων ἀνατρέχουν πολὺ πρίν. Ἐν τούτοις ἕως σήμερον, παρὰ τὰς ἐπαναλαμβανομένας κατὰ περιόδους προτάσεις ἁπλοποιήσεως, ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία παρέμεινε κατὰ βάσιν ἀκλόνητος, τόση εἶναι ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως. Εἰς πολλὰς ξένας χώρας παρατηροῦνται φαινόμενα ἀνάλογα ὡς πρὸς τὴν περιωδικότητα τῶν μεταρρυθμιστικῶν προσπαθειῶν καὶ ὡς πρὸς τὴν τελικὴν αὐτῶν τύχην. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου φειδόμενος χρόνου δὲν θέλω ἀσχοληθῆ περισσότερον, ἀφοῦ συμφωνῶ πρὸς ὅσα εἶπον οἱ πρὸ ἐμοῦ ὁμιλήσαντες, ἀκούω δὲ ὅτι καὶ ἄλλοι θὰ συνεχίσωσι τὸ θέμα διὰ μακρῶν ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως.

Εἰδικώτερον δὲ διὰ τὴν κατάργησιν τῶν τόνων καὶ αὐτὸς ὁ ὑποστηρικτὴς τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας Γ. Χατζιδάκις πολὺ μετὰ τὴν καθηγητικὴν δρᾶσιν του προέτεινε τῷ 1930 τὴν ἀντικατάστασιν, ὡς γνωστόν, τῶν ἐθιζομένων τόνων δι᾽ ἑνὸς καὶ μόνου σημείου. Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ ἑπομένως προτεινομένη μέθοδος καταργήσεως τῶν τόνων καθ᾽ ἑαυτὴν δὲν εἶναι πνευματικὸν τέκνον του καὶ θὰ ἦτο ἐλεύθερος νὰ προσθέσῃ τὴν γνώμην του εἰς τὸν κατάλογον τῶν παλαιοτέρων ὑποστηρικτῶν της. Ἀλλ᾽ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἐπιβολῆς εἰς τοὺς φοιτητὰς τοῦ νέου συστήματος, ὡς ἐὰν ἦτο ἤδη κοινῶς παραδεδεγμένον καὶ ἐπισήμως ἀνεγνωρισμένον,

ὑπάρχει ἀπόστασις τῆς ὁποίας ἡ παραγνώρισις ἀποτελεῖ τὸ σφάλμα τοῦ κ. Κακριδῆ. Ἡ ἐφαρμογὴ μιᾶς καὶ μόνης ὀρθογραφίας τῆς γλώσσης εἶναι ἀνάγκη ἀπαραίτητος ἰδίως εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἀβεβαιότης καὶ ἀναρχία ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἔχει προφανῆ ἐλαττώματα καὶ φθοροποιὸν καὶ δι᾿ αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐκπαιδευομένων ἐπίδρασιν. Τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας δὲν δύναται νὰ τὸ λύσῃ μεμονωμένως εἷς καθηγητὴς—προχωρῶν μάλιστα αὐτογνωμόνως εἰς προπαγάνδισιν καὶ ἐπιβολὴν τῆς λύσεως εἰς τοὺς μαθητάς του—ὡς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸ λύσουν οὐδ᾿ οἱ παλαιότεροι ὑποστηρικταὶ ἁπλουστέρας ὀρθογραφίας μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ γλωσσολόγος τῆς δυνάμεως τοῦ Γ. Χατζιδάκι, ἀλλὰ κατ᾿ ἀνάγκην πρέπει ν᾿ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον συλλογικῆς λύσεως κατόπιν ὡριμάσεως τοῦ θέματος δι᾿ ἐπιστημονικῶν συζητήσεων εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλος δύναται βεβαίως καὶ ὀφείλει νὰ παράσχῃ τὴν συμβολήν του. Ἄνευ ὅμως τοιαύτης γενικωτέρας ἐπικυρώσεως δὲν φρονῶ ὅτι ἕκαστος τῶν καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς δικαιοῦται νὰ διδάσκῃ ἀπὸ ἕδρας καὶ νὰ μεταδίδῃ πρὸς τὰ κάτω λύσεις ἀντιτιθεμένας πρὸς τὴν ἀναμφισβήτητον καὶ πανελληνίως διατηρουμένην παράδοσιν τῆς γλώσσης, οἷον τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον ἢ οἱανδήποτε ἄλλην τῶν πολλῶν προταθεισῶν τροποποιήσεων. Τοῦτο ἀποτελεῖ παράβασιν τῶν καθηκόντων του ὡς διδασκάλου, τοσούτῳ μᾶλλον βεβαίαν καθόσον εἶναι πραγματικότης μὴ ἐπιδεχομένη ἀτυχῶς ἀμφισβήτησιν, ὅτι ἡ Μέση Ἐκπαίδευσις ἡμῶν κυρίως εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς δηλαδὴ τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως, δὲν κατορθώνει νὰ παραδίδῃ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον πρὸς περαιτέρω σπουδὰς νέους μὲ ἑδραίαν ἀνεξαιρέτως τὴν κλασσικὴν μόρφωσιν καὶ δυναμένους ἑπομένως πάντοτε νὰ ἐλέγξουν καὶ νὰ δεχθοῦν ἢ νὰ ἀποκρούσουν ἐν σοβαρᾷ συνειδήσει καὶ ἄνευ ἐλατηρίων φυγοπονίας ἢ τάσεων πρὸς μὴ συντηρητικὰς κατευθύνσεις, τὰς ἐκτιθεμένας ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ γλωσσικὰς δοξασίας. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἡ προσπάθεια τοῦ κ. Κακριδῆ πρὸς διάδοσιν καὶ υἱοθέτησιν τῶν περὶ ὀρθογραφίας ἰδεῶν του ὑπὸ τῶν φοιτητῶν τοὺς ὁποίους ἐκ τοῦ λειτουργήματός του ἐτάχθη νὰ διδάσκῃ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλολογίαν ὑπερβαίνει κατὰ τὴν γνώμην μου τὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς του ἐλευθερίας, ἀπειλοῦνται δὲ ἐντεῦθεν ἀναρχία μεταξὺ τῶν διδασκομένων καὶ ἄτοπα προφανῶς μεγαλύτερα ἀπὸ τὴν διατήρησιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας.

Ὡς πρὸς τὸν θόρυβον, ὅστις ἤδη προεκλήθη καὶ ἀκόμη δὲν ἐσίγασε, περὶ τὴν πειθαρχικὴν δίκην τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ τὴν δημοσίευσιν ὁλοκλήρου τόμου εἰς τὸν ὁποῖον, πλὴν τῶν πρακτικῶν τῆς Σχολῆς, κατὰ

περικοπὰς καταχωρισθέντων, περιέχονται ὅλαι αἱ ὑπὲρ τοῦ κ. Κακριδῆ ἐκφρασθεῖσαι γνῶμαι, παρ᾽ ἀνδρῶν, ὧν τινες κατεδέχθησαν νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀφανείας των πρὸς ὑπεράσπισιν ὑποθέσεως τοιαύτης ὑπὸ τὰς παρούσας μάλιστα δεινὰς καὶ κρισίμους διὰ τὴν πατρίδα μας στιγμάς, ἐν εἴδει δημοψηφίσματος ὑπὲρ αὐτοῦ, ταῦτα βεβαίως οὔτε συντελοῦν εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ὀρθογραφίας οὔτε συνᾴδουν εἰς τὴν σοβαρὰν ἐμφάνισιν τὴν ὁποίαν ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἰδιότης ἀπαιτεῖ, ὅταν μάλιστα ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς, ὁ λαβὼν αὐτοπροσώπως, καθ᾽ ὃ μόνος δικαιούμενος, ἀντίγραφα τῶν ἐγγράφων τῆς δικογραφίας καὶ συλλέξας ὅλα τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ γραφέντα εἰς τὸν καθημερινὸν καὶ περιοδικὸν τύπον ἐφρόντισε νὰ ἐκδώσῃ ταῦτα ὑπὸ τὸ μόνον ὄνομα τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Κολλάρου καὶ Σια καὶ μὲ πρόλογον τρίτου προσώπου.

Δὲν θέλω νὰ ἐξετάσω ποίαν κοσμιότητα ἐνεῖχεν ἡ ἐν στιγμαῖς ἐθνικῆς συμφορᾶς ἐπιδίωξις, διὰ τῆς πολυδαπάνου ταύτης ἐκδόσεως φήμης καὶ δημοτικότητος ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ. Τοῦτο ὅμως ἔχω νὰ παρατηρήσω, ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς περιβληθεὶς οὕτω τὸ ἀξίωμα τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὡς τυχὼν δι᾽ εἰδικοῦ νόμου τοῦ Μεταξᾶ μόλις τοῦ ἑνὸς τρίτου τοῦ τότε ἀριθμοῦ τῶν καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ τοῦτο διὰ τῆς γνωστῆς εἰς τὸ Πανελλήνιον καὶ δὴ εἰς τοὺς καθηγητικοὺς κύκλους σκανδαλωδεστάτης ἐπεμβάσεως τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Ἰωάννου Μεταξᾶ καὶ τοῦ ὑφυπουργοῦ Σπέντζα, δὲν εἶναι, λέγω, ὁ ἀναντιρρήτως ἐνδεδειγμένος διὰ νὰ ἀναπετάσῃ οὔτε αὐτὸς οὔτε καὶ χάριν αὐτοῦ οἱ ὑποστηρικταί του τὴν σημαίαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐλευθερίας· Διότι—διὰ νὰ παραλίπω πᾶσαν ἄλλην ὑπόμνησιν—ὅτε ἐπὶ Κυβερνήσεως τῆς 4ης Αὐγούστου ὁ συνάδελφός του καθηγητὴς κ. Χρῖστος Καπνουκάγιας, ἀσκῶν ἀναμφισβήτητον δικαίωμα ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐλευθερίας ἀπορρέον, ἐδημοσίευσε εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἑστίαν» μετριοπαθεστάτην ἐπιστολὴν ἐπικρίνας τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα εἰς τὸ ὁποῖον ὁ κ. Κακριδῆς, ἀγνοήσας τὴν Πανεπιστημιακὴν τάξιν καὶ Πανεπιστημιακὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἐσεβάσθη ἀνέκαθεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τῇ Ἀκαδημίᾳ καὶ αὐτὸς ὁ Παλαμᾶς, εἶχεν ἐκφωνήσει τότε τὸ ἐναρκτήριον αὐτοῦ μάθημα, καὶ ὅτε ὁ καθηγητὴς ἐκεῖνος ἐπλήσσετο ἀδίκως, καθ᾽ ὃν πάντες γνωρίζομεν τρόπον, εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἑπομένης τῆς δημοσιεύσεως δι᾽ ἑξαμήνου παύσεως ὑπὸ τῆς τότε Κυβερνήσεως Μεταξᾶ, ἐκδηλούσης οὕτω ἀκόμη μίαν φορὰν τὸ ὑπὲρ τοῦ κ. Κακριδῆ ἔμπρακτον ἐνδιαφέρον αὐτῆς, οὗτος ὡς καὶ οἱ μέχρι σήμερον ὑποστηρι-

κταί του, οὐδεμίαν παρὰ πᾶσαν ἠθικὴν ἤγειραν διαμαρτυρίαν οὔτε διὰ τὴν ἄδικον τιμωρίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Χρίστου Καπνουκάγια οὔτε διὰ τὴν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ δεινὴν παραβίασιν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς.

Ἡ παράλειψις αὕτη τοῦ κ. Κακριδῆ ἀφαιρεῖ βεβαίως ἀπὸ αὐτόν, παραπονούμενον κατὰ τῆς παραβιάσεως τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας του καὶ ἀπὸ τὸν θόρυβον τὸν ὁποῖον δημιουργεῖ πέριξ τοῦ ὀνόματός του, τὸ δικαίωμα νὰ προσπαθῇ νὰ συγκινήσῃ τοὺς πολλούς, ἐκτὸς ἐὰν ἀποσκοπῇ νὰ καλύψῃ τὴν ἔναυλον ἀκόμη ἀνάμνησιν τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας εἰσεπήδησεν εἰς τὸ ἀνώτατον ἀκαδημαϊκὸν ἀξίωμα καὶ νὰ κατασιγάσῃ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως τῶν πολυπληθῶν δικαστικῶν καὶ ἐξωδίκων συνηγόρων του, οἱ ὁποῖοι ἐξ ἰδεολογίας ταχθέντες ἐχθροὶ ἄσπονδοι τῆς δικτατωρείας, προσῆλθον μόλα ταῦτα μὲ ἐλαφρὰν καρδίαν καὶ μὲ ἀνεπιφύλακτον θέρμην νὰ ὑπερασπίσουν τὸν εὐνοούμενον αὐτῆς.

***

2.—Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καὶ τὴν θέσιν τοῦ Πανεπιστημίου ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, θὰ περιορισθῶ νὰ ἀναγνώσω ὅσα ἔγραψα εἰς ἐπιστολήν μου τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ ἀποστείλω πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας.

Τὸ Πανεπιστήμιον δὲν εἶνε ὑπεύθυνον ἂν εἰς στιγμὰς ἐθνικὰς τόσον ἀγωνιώδεις ἡ προκειμένη ὑπόθεσις ἀρχίσασα πρὸ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος περίπου ἔτους συνεχίζεται ἀκόμη σήμερον. Τὸ Πανεπιστήμιον μὲ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν δὲν ἐσκέφθη ποτὲ—οὔτε ἦτο ἄλλως τε δυνατὸν νὰ τὸ διανοηθῇ — ὅπως ταχθῇ πολέμιον τῆς δημοτικῆς γλώσσης, ἀφοῦ αὕτη ἀποτελεῖ σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς. Ἡ χρῆσις τῆς δημοτικῆς εἰς τὴν κατωτέραν ἐκπαίδευσιν καθὼς καὶ εἰς τὴν σύγχρονον λογοτεχνίαν εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐπιδρᾷ σημαντικώτατα ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ κράτους ἡ ὁποία οὕτω συνεχῶς ἁπλοποιεῖται καὶ ἀποβαίνει σὺν τῷ χρόνῳ τέλειον ὄργανον συνεννοήσεως πάντων τῶν Ἑλλήνων. Ἡ τοιαύτη βαθμιαία προσέγγισις τῆς ἐπισήμου γλώσσης καὶ τῆς δημοτικῆς εἶνε φανερὸν ὅτι λύει κατὰ τρόπον ὁμαλὸν τὸ ἀπ᾽ αἰώνων ὑφιστάμενον παρ᾽ ἡμῖν ζήτημα τῆς διγλωσσίας. Πᾶσα ἀπόπειρα βιαίας λύσεως τούτου, εἴτε παρ᾽ ἀτόμων ἤθελεν ἐπιχειρηθῇ εἴτε ὑπὸ τοῦ Κράτους, ἀπειλεῖ ὡρισμένως νὰ προξενήσῃ κακὸν ἀντὶ καλοῦ καὶ νὰ εὐρύνῃ τὸ ὑπάρχον χάσμα. Τὸ Πανεπιστήμιον οὐδέποτε, λέγομεν, ἐσκέφθη οὔτε νὰ

δώσῃ μάχην πρὸς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, οὔτε νὰ περιορίσῃ τὴν τόσον δεινῶς παρεξηγουμένην ἐλευθερίαν τῆς ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας. Τὴν ἐπιστημονικὴν ἐλευθερίαν ἐκράτησεν ὑψηλὰ καὶ ἀδιαπτώτως ἀπὸ ἑνὸς καὶ πλέον αἰῶνος εἰς τοὺς κόλπους του τὸ Πανεπιστήμιον καὶ θὰ ἦτο στῖγμα δι᾽ αὐτὸ ἂν καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέπτετο νὰ τὴν περιορίσῃ.

Τοιαύτας μομφὰς μόνον οἱ σκοπίμως περιπλέκοντες τὰ πράγματα καὶ συγχέοντες τὰ γεγονότα θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποστηρίξουν. Τὸ Πανεπιστήμιον ἀντετάχθη κατὰ τῆς παραδόξου διαλέκτου τοῦ κ. καθηγητοῦ εἰς τὰ διδακτικά του βιβλία καὶ τῶν ἀκόμη παραδοξοτέρων ἰδεῶν του, ὅπως ἐπιβάλῃ ταύτην καὶ δὴ μὲ ἴδιον ὀρθογραφικὸν σύστημα εἰς τοὺς διδασκομένους. Κατὰ τούτων καὶ μόνον ἀντιτάσσεται τὸ Πανεπιστήμιον, ἐκκινοῦν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ τὴν πανεπιστημιακὴν ἄποψιν, διότι οὐδέποτε μέχρι τοῦδε καθηγητὴς ἐζήτησε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς σπουδαστὰς βιβλίον διδακτικὸν εἰς τοιοῦτον γλωσσικὸν ὕφος καὶ μὲ τοιαύτας ἰδέας.

Οἱ διοικοῦντες τὸ Πανεπιστήμιον ὡρμήθησαν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ἀπὸ τὴν ἱερὰν ὑποχρέωσιν νὰ διατηρήσῃ τοῦτο τὴν ἀπ᾽ αἰῶνος καὶ πλέον ἐθνικὴν αὐτοῦ παράδοσιν ὡς ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ ἱδρύματος καὶ νὰ κρατήσῃ μίαν εὐρυθμίαν καὶ τάξιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἀπειλουμένην γλωσσικὴν ἀναρχίαν μεταξὺ καθηγητῶν καὶ διδασκομένων, νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἐμφάνισιν διαλέκτων ἰσαρίθμων πρὸς τοὺς ἐν αὐτῷ διδάσκοντας, νὰ ἀποτρέψῃ τὸν ἀπειλούμενον κίνδυνον τοῦ νὰ φέρῃ μεθ᾽ ἑαυτοῦ ἕκαστος εἰσερχόμενος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καθηγητὴς ἴδιον γλωσσικὸν καὶ ὀρθογραφικὸν τύπον καὶ ἰδίαν διάλεκτον καὶ ἀντιστοίχως ἕκαστος σπουδαστὴς νὰ δίδῃ τὴν γραπτήν του ἐξέτασιν μὲ τὴν ἰδικήν του διάλεκτον κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ. Ὡρμήθη, λέγομεν, τὸ Πανεπιστήμιον ἀπὸ τὸ ἱερὸν χρέος νὰ κρατήσῃ τοὐλάχιστον εἰς τὰς ἀκαδημαϊκάς του τάξεις μίαν εὐρυθμίαν εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ ἐξέτασιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀποφευχθῇ ἡ πλήρης ἀποσύνθεσις εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐκπαίδευσιν. Μὲ αὐτὴν τὴν σημαίαν ἐξεκίνησεν ἀπ᾽ ἀρχῆς τὸ Πανεπιστήμιον.

Συνεδρία τῆς 14ης Μαΐου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Ἀναστασίου Ὀρλάνδου, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης καὶ Ἀρχαιολογίας, ἀκαδημαϊκοῦ.

Κύριε Κοσμῆτορ,

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17ης Νοεμβρίου τοῦ 1941, ἀπεδοκίμασα καὶ ἐγώ, μετὰ τῶν λοιπῶν παρόντων καθηγητῶν τῆς Σχολῆς, τὸ μεταρρυθμιστικὸν κίνημα τοῦ συναδέλφου κ. Ι. Κακριδῆ, ὄχι καθ᾿ ἑαυτὸ βέβαια—διότι πᾶς ἐπιστήμων δικαιοῦται νὰ ἔχῃ ἐλευθερίαν σκέψεως—ἀλλὰ διὰ τὸν τρόπον, καθ᾿ ὃν ἐξεδηλώθη καὶ ἐφηρμόσθη. Ἠμποροῦσε πράγματι ὁ κ. συνάδελφος νὰ ἐφαρμόζῃ καὶ διαδίδῃ τὰς ἰδέας του γράφων ἢ ὁμιλῶν ἐκτὸς τοῦ Πανεπιστημίου, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ζητῇ νὰ ἐπιβάλῃ αὐτὰς εἰς τὸ πανεπιστημιακόν του ἀκροατήριον, ὡς φαίνεται ὅτι ἔκαμε, ἂν πρέπει νὰ δώσωμεν πίστιν εἰς τὰς γενομένας καταθέσεις. Ἐπειδὴ λοιπόν, οὕτω πράττων, ἐπέφερε σύγχυσιν καὶ ταραχὴν εἰς τὸ μορφωτικὸν ἔργον τῆς Σχολῆς—δεδομένου, ὅτι οἱ τρεῖς ἄλλοι φιλόλογοι συνάδελφοί του καθηγηταὶ ἐφήρμοζον τὸ ὑπὸ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς Πολιτείας καθιερωμένον σύστημα—συνεφώνησα καὶ ἐγὼ νὰ σταλῇ ἡ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἀπευθυνθεῖσα ἀναφορά, ἵνα κολασθῇ ἡ κατὰ τοῦτο ἀξιόμεμπτος πρᾶξις τοῦ κ. συναδέλφου.

Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐν τῷ φυλλαδίῳ «Ἑλληνικὴ κλασσικὴ παιδεία» ἐκτιθεμένας γνώμας τοῦ κ. Κακριδῆ ἐδήλωσα, ἐν τῇ μνημονευθείσῃ συνεδρίᾳ, ὅτι διεφώνουν ὡς πρός τινας μόνον τῶν ἐν αὐτῷ διατυπουμένων ἀπόψεων, τοῦθ᾿ ὅπερ δηλοῖ, ὅτι συνεφώνουν πρὸς ἄλλας, ὡς π.χ. ὡς πρὸς τὸ ἄτοπον τῆς μονοπωλιακῆς ἐκτιμήσεως τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης τοῦ 5ου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, μόνης δῆθεν δικαιουμένης ν᾿ ἀποκαλῆται κλασσική, ἤτοι δόκιμος, ὡς ἐὰν δηλαδὴ αἱ τέχναι ὅλων τῶν ἄλλων ἐποχῶν καὶ ὅλων τῶν ἄλλων λαῶν ἦσαν ἀδόκιμοι. Δι᾿ αὐτὸ καὶ ὅταν τὸ κείμενον τῆς ἀποσταλείσης πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἀναφορᾶς τῆς Σχολῆς ἀνεγνώσθη ἐν συνεδρίᾳ αὐτῆς—καὶ ἀνεγνώσθη δυστυχῶς μετὰ τὴν ἀποστολήν της—ὑπῆρξα καὶ ἐγὼ μεταξὺ τῶν ὀλίγων διαμαρτυρηθέντων διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν δριμύτητα τοῦ ὕφους της.

Δὲν εἶμαι ἀπὸ χαρακτῆρος οὔτε τῶν ἄκρων, οὔτε τῶν βιαίων λύ-

σεων· διὰ τοῦτο καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα νομίζω, ὅτι ἡ μέση ὁδὸς εἶναι ἡ ἁρμόζουσα. Δὲν συντάσσομαι κατὰ ταῦτα οὔτε πρὸς τοὺς ἄκρους ἀττικιστάς, οἵτινες προσπαθοῦσι παντὶ σθένει νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν ζωὴν νεκρωθέντας πλέον τύπους τῆς γλώσσης, ἀλλ᾽ οὔτε καὶ πρὸς τοὺς ἄκρους μεταρρυθμιστάς, οἱ ὁποῖοι ἐπιδιώκουν τὴν ραγδαίαν μεταβολήν της, δηλαδὴ τὴν ἀναστάτωσιν καὶ τὴν ἀναρχίαν ἐν τῇ γλώσσῃ. Πρεσβεύω καὶ ἐγώ, ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ὑπόθεσις ὀλίγων μόνον ἀτόμων ἀλλὰ ὁμαδική, τοῦ Ἔθνους ὁλοκλήρου. Οὔτε τὴν ἐξέλιξίν της δυνάμεθα νὰ δεσμεύσωμεν ἀλλ᾽ οὔτε καὶ ἐπιτρέπεται νὰ βιάζωμεν αὐτὴν νὰ τρέξῃ περισσότερον τοῦ πρέποντος. Χρειάζεται χαλινὸς ἑκατέρωθεν, ὅπως ἐπίσης ἀπαιτοῦνται καὶ ἀμοιβαῖαι ὑποχωρήσεις καὶ πρὸ πάντων ἀμοιβαία κατανόησις τῆς ἀξίας τόσον τῆς καθαρευούσης, ὅσον καὶ τῆς δημοτικῆς. Πρέπει ἀναμφισβητήτως νὰ ἐκμεταλλευθῶμεν τὸν γλωσσικὸν πλοῦτον τὸν ὁποῖον ἑκάστη ἐξ αὐτῶν περιέχει.

Φρονῶ δι᾽ αὐτὸ ὅτι ἡ μὲν καθαρεύουσα πρέπει ν᾽ ἁπλοποιηθῇ κατὰ τὸ τυπικόν της προσλαμβάνουσα καὶ νέα στοιχεῖα ἐκ τῆς δημοτικῆς, αὕτη δὲ πάλιν πρέπει ν᾽ ἀπαλλαγῇ, πλὴν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ξενικῶν ὅρων, οἱ ὁποῖοι ἐσχάτως κατέκλυσαν τὴν γλῶσσαν μας. Αἱ νέαι λέξεις, τῶν ὁποίων τὴν δημιουργίαν ἐπιβάλλει ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ, ἠμποροῦν, ὡς ἤδη πρὸ αἰῶνος καὶ πλέον ἔγραψεν ὁ σοφὸς Κοραῆς, νὰ ληφθοῦν ἢ νὰ μεταπλασθοῦν ἐξ ἀρχαίων. Ὅταν ἔχωμεν τοιοῦτον γλωσσικὸν θησαυρόν, ἐξ οὗ διαρκῶς ἀντλοῦν καὶ αὐταὶ αἱ ξέναι γλῶσσαι, εἶναι αὐτόχρημα ἀντεθνικὸν νὰ καταφεύγωμεν, ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, εἰς τὰς πολὺ πτωχοτέρας γλώσσας τῆς Δύσεως, ἀφ᾽ οὗ μάλιστα αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ λέξεις ἔχουν τὸ διπλοῦν προσὸν τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς συντομίας ἀποδόσεως τοῦ νοήματος.

Δὲν ἔχω τίποτε ἄλλο νὰ προσθέσω, κύριε Κοσμῆτορ, εἰμὴ μόνον νὰ ἐκφράσω τὴν λύπην μου, διότι εἰς τόσον δυσκόλους καιρούς, οὓς διατρέχομεν, ἀνεκινήθη, ἀτόπως, ζήτημα γλώσσης.

Συνεδρίᾳ τῆς 14ης Μαΐου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Νικολάου Βλάχου, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος.

Κατὰ τὰς περυσινὰς συνεδρίας τῆς Σχολῆς εἶπον, ὅτι δὲν ἐπιδοκιμάζω τὰς γλωσσικὰς ἀπόψεις τοῦ συναδέλφου κ. Κακριδῆ καὶ συνεφώνησα μετὰ τῶν ἄλλων συναδέλφων, ἵνα τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ δημιουργηθὲν ζήτημα τεθῇ ὑπ᾽ ὄψιν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, διότι διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἐπιβολῆς εἰς τοὺς φοιτητὰς γλωσσικῶν ἀντιλήψεων ξένων πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς ὁλότητος τοῦ Ἔθνους παραδεδεγμένας ἐδημιουργεῖτο σύγχυσις δυσχεραίνουσα τὸ μορφωτικὸν ἔργον τῆς Σχολῆς. Σήμερον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνακινήσεως τοῦ ζητήματος θὰ προσθέσω ὀλίγας λέξεις μόνον.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καὶ συγκεκριμένως ἀπὸ τῆς ῥωμαντικῆς κινήσεως, ἥτις ἀποτελεῖ σημαντικὸν σταθμὸν ἐν τῇ πνευματικῇ σταδιοδρομίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἔχει ἀποδειχθῆ, ὅτι ἡ γλῶσσα ἑνὸς λαοῦ δὲν εἶναί τι τὸ μόνιμον καὶ σταθερόν, ἀλλά, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ θρησκεία, τὸ δίκαιον, τὰ ἔθιμα κλπ., εἶναι ζῶν ὀργανισμὸς ἐν τῇ ψυχῇ τῶν λαλούντων, ὁ ὁποῖος διαρκῶς ἐξελίσσεται καὶ μεταβάλλεται μετὰ τῶν περιπετειῶν τοῦ ἔθνους. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ τῆς ἐξελίξεως νοεῖται μεταβολὴ οὐχὶ ἀπότομος καὶ ῥιζικὴ—τοῦτο θὰ ἀπετέλει οὐχὶ ἐξέλιξιν, ἀλλ᾽ ἐπανάστασιν—ἀλλὰ φυσικὴ καὶ βαθμιαία κατὰ τρόπον, ὥστε, ἐν ἑκάστῃ φάσει αὐτῆς μετὰ τοῦ νέου περιέχεται καὶ τὸ παλαιὸν ἀκριβῶς, ὅπως καὶ οἱ φορεῖς τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης, αἱ διαδεχόμεναι ἀλλήλας γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν χωρίζονται ἀπὸ ἀλλήλων διὰ σινικοῦ τείχους, ἀλλὰ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς γενεὰς τῶν πρεσβυτέρων ὑπάρχουν καὶ αἱ γενεαὶ τῶν νεωτέρων. Περαιτέρω κατὰ τὴν γνώμην ἐπιφανῶν ἐργατῶν τῆς ψυχολογίας τῶν λαῶν καὶ τῆς κοινωνιολογίας εἰδικῶς ἡ γλῶσσα καὶ μετ᾽ αὐτῆς τὸ δίκαιον καὶ τὰ ἔθιμα ἀνήκουν εἰς τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τοῦ πολιτισμοῦ,

ἅτινα ἐξελίσσονται καὶ μεταβάλλονται διὰ τῆς ὁμαδικῆς συνεργασίας τοῦ ἔθνους μᾶλλον παρὰ διὰ τῆς ἐπιβολῆς ἐπὶ μέρους ἀτόμων.

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ὑπὸ τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης ἀνεγνωρισμένας ἀρχὰς ὁ σύγχρονος τῶν ῥωμαντικῶν Χῖος λόγιος ᾿Αδαμάντιος Κοραῆς διετύπωσε τὰς περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἀντιλήψεις του, τὰς ὁποίας συνεπλήρωσε καὶ κατέστησε περισσότερον προσιτὰς εἰς τοὺς πολλοὺς ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν καθηγητῶν τῆς Σχολῆς Γεώργιος Χατζιδάκις: ῾Η γλῶσσα πρέπει νὰ ἀφεθῇ νὰ ἐξελιχθῇ κατὰ τὸ τυπικὸν μέρος της ὁλονὲν ἁπλοποιούμενον καὶ νὰ ἀποκαθαρθῇ ἀπὸ τῶν παρεισφρησάντων εἰς αὐτὴν κατ᾿ ἀκολουθίαν δυσμενῶν περιπετειῶν τοῦ ἔθνους ξενικῶν στοιχείων· ἐὰν δὲ παρίσταται ἀνάγκη τῆς προσθήκης νέων λέξεων ἢ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν παρεισελθόντων ξενικῶν στοιχείων, θὰ προσφεύγωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, ἡ ὁποία εἶναι πλουσία εἰς λεξιλογικὸν θησαυρὸν καὶ παρουσιάζει τὸ ἐξαιρετικὸν πλεονέκτημα, ὅτι αἱ λέξεις της δηλοῦν μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας καὶ συντομίας καὶ τὰς λεπτοτάτας ἀποχρώσεις τῶν ἐννοιῶν.

Κατὰ ταῦτα νομίζω, ὅτι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα πρέπει νὰ λυθῇ οὐχὶ ἐπαναστατικῶς, ἀλλὰ φυσικῶς καὶ ἀβιάστως. Τὰ ἐπὶ μέρους δηλαδὴ ἄτομα, ὁσονδήποτε κῦρος καὶ ἐπιβολὴν καὶ ἂν ἔχουν, δὲν δικαιοῦνται νὰ ῥυθμίζουν τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης δι᾿ αὐθαιρέτων ἐπεμβάσεων. Δὲν δύνανται οὔτε νὰ προσαρμόζουν τὴν γλῶσσαν πρὸς τὴν γλῶσσαν παρῳχημένων ἐποχῶν, οὔτε νὰ προλαμβάνουν τὴν μελλοντικὴν ἐξέλιξίν της. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν των θὰ εἶναι ἡ δημιουργία τεχνητοῦ καὶ αὐθαιρέτου γλωσσικοῦ κατασκευάσματος προσκρούοντος εἰς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ ἔθνους καὶ παρακωλύοντος τὴν μόρφωσιν τῆς νέας γενεᾶς. Μεταῤῥυθμίσεις γλωσσικαὶ ad hoc καὶ ἐκ προκαταλήψεως ἐπιχειρούμεναι δὲν εἶναι προωρισμέναι νὰ εὐδοκιμήσουν, ἀλλὰ θὰ συντελέσουν εἰς τὴν παράτασιν τοῦ γλωσσικοῦ διχασμοῦ εἰς ἡμέρας μάλιστα, καθ᾿ ἃς ἡ σύμπνοια τοῦ ἔθνους εἶναι ἐπιβεβλημένη. Αἱ ὑπὸ τῶν εἰσηγητῶν δὲ τῶν τοιούτων μεταρρυθμίσεων καταναλισκόμεναι δυνάμεις θὰ ἠδύναντο νὰ διατεθοῦν ἀλλαχοῦ ἐπωφελέστερον διὰ τὸ ἔθνος. Μόνον ἡ φυσικὴ καὶ ἀβίαστος ἐξέλιξις τῆς γλώσσης εἶναι ἱκανὴ νὰ συμβιβάσῃ διὰ τοῦ χρόνου τὰ διεστῶτα καὶ δημιουργήσῃ γλωσσικὸν τύπον, πραγματικὸν ὄργανον συνεννοήσεως ἀνεκτὸν ὑπὸ τῆς ὁλότητος τοῦ ἔθνους καὶ διευκολύνον τὴν μόρφωσιν τῆς νέας γενεᾶς. Τὸ ἀποτελεσματικώτερον δὲ πρὸς τοῦτο μέσον εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ δημιουργία ἀξίων λόγου λογοτεχνικῶν ἔργων δυναμένων

λεληθότως νὰ ἐπηρεάσουν τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ ἔθνους. Ὅτι δὲ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, τὸν φυσικὸν καὶ ἀβίαστον, εἶναι δυνατὸν νὰ συντελεσθῇ θετικὴ καὶ οὐσιαστικὴ πρόοδος, περὶ τούτου δύναταί τις νὰ πεισθῇ, ἐὰν παραβάλῃ τὴν γλῶσσαν τοῦ τύπου καὶ τῶν ἐν τῇ βουλῇ ῥητόρων κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ παρελθόντος αἰῶνος πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ τύπου καὶ τῶν ἐν τῇ βουλῇ ῥητόρων κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ παρόντος αἰῶνος.

Συνεδρία τῆς 14ης Μαΐου 1943

῾Ομιλία τοῦ κ. Γεωργίου Ζώρα, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας.

Φρίκη μὲ καταλαμβάνει ὅταν ἀναλογίζωμαι, ὅτι κατὰ τὰς παρούσας θλιβερὰς ὥρας τῆς ἱστορίας μας, ἐνῷ ἡ Πατρὶς ἡμῶν αἱμάσσουσα στενάζει ὑπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα πλήγματα τῆς σκληρᾶς εἱμαρμένης, ἐνῷ οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν ὑφίστανται παντοίας ταλαιπωρίας, ἐνῷ οἱ αἰώνιοι ἐχθροί μας ζητοῦν διὰ τοῦ ἔργου καὶ τῆς προπαγάνδας των νὰ καταλύσουν τὰς ἠθικὰς βάσεις καὶ νὰ σείσουν τὰ ἐθνικὰ θεμέλια τῆς φυλῆς μας, ἡμεῖς, κύριοι συνάδελφοι, ἀντὶ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀντιδράσωμεν πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν διαλυτικὴν καὶ φθοροποιὸν ταύτην τάσιν καὶ νὰ ὑψώσωμεν τὴν φωνὴν τῆς ὁμονοίας, τῆς συνεργασίας, τῆς περισυλλογῆς, διευκολύνομεν τὰς προθέσεις καὶ τὰς ἐπιδιώξεις τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων, καταφέροντες νέα σκληρὰ πλήγματα, κατὰ τῆς δεινῶς δοκιμασθείσης καὶ δοκιμαζομένης χώρας μας καὶ διανοίγοντες νέον ἀγεφύρωτον χάσμα μεταξὺ τοῦ πνευματικοῦ μας κόσμου. Πόσον τὰ βέλη ταῦτα τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων πρέπει νὰ εἶναι πικρὰ διὰ τὴν Μητέρα ῾Ελλάδα!

Μετὰ βαθυτάτου πόνου, βλέπω σήμερον τὴν Σχολήν μας, ἠναγκασμένην νὰ συζητήσῃ θέματα πολὺ διάφορα ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε καὶ ὅλοι μας θὰ ηὐχόμεθα, νὰ τὴν ἀπασχολοῦν κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις. Ἦτο ἄράγε ἀπαραίτητον νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τώρα μίαν νέαν γλωσσικὴν θύελλαν, πρακτικῶς ἀνωφελῆ, καὶ μόνον ἐπιζήμιον ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως; Δὲν δύναμαι ἀκόμη νὰ ἐννοήσω διὰ ποίους λόγους ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς ἐπεφυλάχθη ὅπως προκαλέσῃ εἰς μίαν τόσον ταραχώδη καὶ τραγικὴν περίοδον νέας διαμάχας καὶ πολεμικάς. Ἐνόμισε μήπως, ὅτι ἡ παροῦσα στιγμὴ ἦτο ἡ καταλληλοτέρα πρὸς ἀνακίνησιν ζητήματος τόσον σοβαροῦ, ὡς ἡ τονικὴ καὶ ὀρθογραφικὴ ἐν γένει μεταρρύθμισις τῆς γλώσσης; Ἀπὸ ἀρκετῶν ἤδη ἐτῶν κατέχει πανεπιστημιακὴν ἕδραν· Διατί δὲν εἰσήγαγε τὰς καινοτομίας του ἐπὶ τόσα ἔτη, ὅτε τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον θὰ ἠδύνατο ἐλευθέρως καὶ ἠρέμα νὰ συζητήσῃ περὶ αὐτῶν, ἀλλ᾽ ἐξέλεξε ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἐθνικήν μας συμφοράν, ἵνα θέσῃ εἰς κυκλοφορίαν ἄτονα καὶ ἀπνευμάτιστα κείμενα, τὰ ὁποῖα ὀλίγον πρότερον εἶχεν ἐκδώσει ἀκολουθῶν τὸ κρατοῦν τονικὸν

σύστημα; Ἤ, ἀφοῦ ἐπὶ τόσον χρόνον ἐβράδυνε νὰ καινοτομήσῃ, διατί δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναμείνῃ ἀκόμη ἐπ᾽ ὀλίγον καλυτέρους καιρούς; Ὑπῆρχε τόσον ἐπείγουσα ἀνάγκη, ὅπως τὸ τονικὸν σύστημα μεταρρυθμισθῇ κατὰ τὰς παρούσας ζοφερὰς ἡμέρας; Δὲν ἐσκέφθησαν βεβαίως οὕτω καὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν, οἵτινες, μετὰ τὴν τόσον θλιβερὰν διὰ τὸ γένος μας συμφορὰν τῆς ἁλώσεως τῆς «βασιλίδος τῶν πόλεων» καὶ τῆς καταλύσεως τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐζήτησαν ἐν πρώτοις νὰ προστατεύσουν τὰ ἐθνικά μας θεμέλια: τὴν θρησκείαν, τὴν πατρίδα, τὴν γλῶσσαν, τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν, καὶ κατώρθωσαν νὰ διαφυλάξουν ἀκμαίαν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, ἥτις προητοίμασε καὶ ἐθέρμανε τῆς Ἀναστάσεώς τὸ μέγα ἔργον.

Εἰς στιγμὰς κατὰ τὰς ὁποίας ὁλόκληρος ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ καὶ πᾶσα ἐθνικὴ δύναμις—ὑλικὴ καὶ πνευματικὴ—εἰς ἕνα μόνον καὶ ἀποκλειστικὸν σκοπὸν πρέπει νὰ ἀποβλέπουν, δὲν ὑπάρχει θέσις διὰ γλωσσικὰ ζητήματα καὶ πολὺ ὀλιγώτερον δι᾽ ἐσωτερικὰς ἀντιθέσεις καὶ ταραχάς. Ἡ σωτηρία τῆς Πατρίδος πρέπει νὰ παραμερίσῃ οἱανδήποτε ἄλλην φιλοδοξίαν ἢ πρωτοβουλίαν δυναμένην νὰ γίνῃ αἰτία ἐθνικοῦ σάλου. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἡ ἀήθης ἐπιστημονικὴ καινοτομία τοῦ κ. συναδέλφου ἦτο φυσικὸν καὶ μοιραίως ἀναπόφευκτον νὰ προκαλέσῃ ἀντίδρασιν καὶ ἰσχυρὰν πολεμικὴν ἐκ μέρους ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι οὔτε μὲ τὸν ὀρθογραφικὸν αὐτοῦ νεωτερισμὸν συμφωνοῦν, ἀλλ᾽ οὔτε καὶ μὲ τὴν ἀκολουθηθεῖσαν μέθοδον τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ.

Οἱ καιροὶ δὲν εἶναι κατάλληλοι διὰ καινοτομίας. Εἶναι γνωστόν, ὅτι κατὰ τὰς περιόδους τῶν πολέμων, τῶν πνευματικῶν κρίσεων, τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀναστατώσεων, ὅλαι αἱ καθιερωμέναι ἀρχαὶ καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι τίθενται ὑπὸ σκληρὰν δοκιμασίαν. Οἱ πολλοί, κουρασμένοι ἀπὸ τὰς ὑλικὰς καὶ πνευματικὰς ταλαιπωρίας, καταβεβλημένοι ἀπὸ τὰς στερήσεις, τὰς θλίψεις καὶ τὰς κακουχίας, λησμονοῦν πάντα χαλινόν, καὶ φέρονται ἀσυναισθήτως καὶ ἀνεπιγνώστως πρὸς τὴν κατάλυσιν πάσης τάξεως. Νομίζουν ὅτι τὰ πάντα τοὺς πταίουν, ζητοῦν νὰ ἀνοίξουν παντοῦ νέους δρόμους, θέλουν νὰ καταστρέψουν ὅ,τι θεωροῦν φραγμὸν ἢ ἐμπόδιον εἰς τὴν ζωήν των. Βεβαίως βραδύτερον, ὅταν αἱ κρίσιμοι στιγμαὶ παρέλθουν, ἡ δὲ νηφαλιότης καὶ ἡ πνευματικὴ ἠρεμία ἀποκατασταθοῦν, τότε συναισθάνονται τὰ σφάλματά των καὶ μετανοοῦν διὰ τὰς ἀκρότητας. Κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως τῆς κρίσεως, ἡ λογικὴ ἔχει σταματήσει, καὶ τὴν κυριαρχίαν ἔχει τὸ ἔνστικτον καὶ ἡ στιγμιαία παραφορά. Αἱ αἰώνιαι καὶ ἀπόλυτοι ἀρχαὶ σκοτίζονται, τὸ δὲ ρεῦμα ἀπειλεῖ νὰ παρασύρῃ καὶ νὰ καταποντίσῃ ὅ,τι μὲ τὰς ἀρχὰς ἐκείνας εἶναι

στενότατα συνδεδεμένον, ὅπως ἡ παράδοσις, τὰ ἱστορικὰ θεμέλια, ἡ πνευματικὴ ἱεραρχία. Αἱ περίοδοι τῶν διαφόρων πολέμων καὶ τῶν μεγαλυτέρων ἐσωτερικῶν ἐπαναστάσεων μᾶς προσφέρουν πλεῖστα ὅσα παραδείγματα καὶ δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς πολύτιμος διδασκαλία.

Κατὰ τὰς στιγμὰς ταύτας περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην, μεγάλη καὶ σκληρὰ βαρύνει ἡ πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ τὴν Κοινωνίαν εὐθύνη τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος. Εἰς αὐτοὺς κυρίως ἀπόκειται νὰ συγκρατήσουν τὸ ρεῦμα, εἰς αὐτοὺς ἐπιφυλάσσεται ἡ δυσχερὴς ἀλλὰ καὶ ἐπίζηλος ἀποστολὴ νὰ σώσουν ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ σωθῇ ἀπὸ τὸν πρόσκαιρον παροξυσμόν, διὰ τῆς τονώσεως τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, διὰ τῆς προσκολλήσεως εἰς τὴν παράδοσιν, διὰ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν τάξιν. Ὅταν δὲ οἱ χαλεποὶ καιροὶ παρέλθουν, τότε τὸ ἔθνος ἐν πλήρει ἠρεμίᾳ θὰ ἀποφασίσῃ, ἐλεύθερον πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως καὶ πάσης στιγμιαίας ἐπιπολαιότητος, περὶ τῶν τυχὸν κοινοτομιῶν, εἰς οἱονδήποτε πεδίον καὶ πρὸς οἱανδήποτε κατεύθυνσιν συμφέρει νὰ γίνουν αὗται. Ἀλλοίμονον ὅμως ἂν κατὰ τὰς περιόδους ταύτας, οἱ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος, ἀντὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ συγκρατήσουν τοὺς θερμοαίμους καὶ νὰ ἀποτρέψουν τὴν ἀναρχίαν καὶ τὸ χάος, συντελοῦν διὰ τοῦ παραδείγματος καὶ τῆς διδασκαλίας των εἰς τὴν χαλάρωσιν τῆς τάξεως καὶ ὠθοῦν ἔτι περισσότερον τὰ πράγματα, προκαλοῦντες ἀγεφύρωτον χάσμα ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ὀξείας ἐσωτερικὰς ἀντιθέσεις. Δὲν δύναμαι εἰμὴ νὰ καταδικάσω, ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας, πᾶσαν πρᾶξιν ἢ ἐνέργειαν, ἡ ὁποία τείνει νὰ διαταράξῃ τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα καὶ τὴν ἀναγκαίαν φυλετικὴν σύμπνοιαν, καὶ νὰ καταστῇ πρόξενος ἐθνικῶν σάλων καὶ σχισμάτων, πολλάκις δὲ—χωρὶς ἡμεῖς νὰ ἔχωμεν γνῶσιν—δύναται νὰ βοηθήσῃ τρίτους ὅπως ἐπιτύχουν εὐκολώτερον ἀδήλους καὶ ὀλεθρίους σκοποὺς εἰς βάρος τῆς Πατρίδος μας. Πνευματικαὶ ἐπαναστάσεις καὶ διαιρέσεις δὲν ἐπιτρέπονται κατὰ τὰς παρούσας ὥρας. Ὅλος ὁ πνευματικός μας κόσμος, ὅλαι αἱ ἠθικαί μας δυνάμεις ἔχουν νὰ ἐκπληρώσουν μίαν ἀνωτέραν ἐθνικὴν ἀποστολήν, περὶ τῆς ὁποίας κριτὴς αὐστηρὸς καὶ ἀδέκαστος θὰ εἶναι ἡ ἱστορία τῆς αὔριον.

***

Οὐχὶ δὲ μόνον παρακαίρως ἀνεκινήθη τὸ ζήτημα τῆς τονικῆς μεταρρυθμίσεως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τρόπον ἀπρεπῆ. Προεκρίθη οὐχὶ ἡ ὁδὸς τῆς ἐπιστημονικῆς πειθοῦς καὶ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἡ πραξικοπηματικὴ πρωτοβουλία. Δὲν ἀνήκω βεβαίως εἰς ἐκείνους, οἵτινες νομίζουν, ὅτι ἡ

γλῶσσα εἶναι ἀμετάβλητος, ἢ ὅτι εἶναί ποτε δυνατὸν νὰ ἀνακοπῇ δι' οἱουδήποτε μέσου ἡ φυσιολογικὴ αὐτῆς ἐξέλιξις καὶ ἡ ἀναπροσαρμογή, συμφώνως πρὸς τὰς ἑκάστοτε διαμορφουμένας νέας ἱστορικὰς καὶ πνευματικὰς συνθήκας. Θὰ ἦτο οὐτοπία νὰ τρέφῃ τις ἀντιθέτους ἐλπίδας.

Ὅπως ὅλα τὰ ἀνθρώπινα, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα ὑφίσταται λογικὴν καὶ ἀναγκαίαν ἐξέλιξιν. Ἀνὰ πᾶσαν ἐποχὴν σημειοῦνται αἰσθηταὶ μεταβολαὶ καὶ ἁπλοποιήσεις καὶ εἰς τὸ τυπικὸν καὶ εἰς τὸ ὀρθογραφικὸν αὐτῆς σύστημα, ἀλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται πρέπει νὰ ἐπέρχωνται βαθμιαίως καὶ ἠρέμα, διὰ τῆς ἀποκρυσταλλώσεως ἐν τῇ κοινῇ τοῦ Ἔθνους συνειδήσει καὶ διὰ τῆς γενικῆς καθιερώσεως, ἄνευ διασπάσεως τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἱστορικῆς συνοχῆς. Τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα ἀντὶ νὰ ἐπιταχύνουν τὴν ἐξέλιξιν, μόνον σύγχυσιν προκαλοῦν καὶ ἔχουν ὡς συνέπειαν τὴν ἀντίδρασιν τῶν συντηρητικῶν.

Οἱ γλωσσικοὶ ἀγῶνες, οἱ ὁποῖοι ἀνετάραξαν ἄλλοτε τὴν Χώραν, εἰς τὰς ἡμέρας μας εἶναι ἄνευ περιεχομένου καὶ στεροῦνται βαθυτέρου νοήματος, ἐκτὸς ἐὰν ὡς μόνον περιεχόμενον ἀπομένῃ εἰς αὐτοὺς ἡ ἐπίδειξις ὀλίγων ἐραστῶν τοῦ θορύβου καὶ τῶν ταραχῶν. Ἡ κατὰ καιροὺς ἀνακίνησις τοῦ ζητήματος ἐκ μέρους ὀλίγων, μὲ ἀδικαιολόγητον φανατισμὸν καὶ περίεργον ἐπιμονήν, εἶναι ὅλως διόλου ἀκαταλόγιστος καὶ ἀψυχολόγητος, ἀκόμη δὲ καὶ ἐπιζήμιος καὶ ἄγονος. Σήμερον πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς πολὺ ἀφελὴς διὰ νὰ ἀρνηθῇ καὶ παραγνωρίσῃ τὴν εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν πλουσίαν παραγωγὴν τῆς νεοελληνικῆς μούσης ἢ διὰ νὰ ζητῇ τὴν ὀργάνωσιν γλωσσικῶν σταυροφοριῶν, ὡς ἐγίνετο πρὸ πεντηκονταετίας.

Ἤμην πάντοτε καὶ ἐξακολουθῶ νὰ εἶμαι ἀντίθετος πρὸς τὰς δικτατορείας καὶ τὰς ἐπαναστάσεις ἐν τῷ κοινωνικῷ πεδίῳ, ἀλλ' εἶμαι ἔτι μᾶλλον ἀντίθετος πρὸς τὰς δικτατορείας καὶ τὰς αὐθαιρεσίας ἐν τῷ πνευματικῷ πεδίῳ, διότι αὗται παρακωλύουν τὴν φυσικὴν καὶ κανονικὴν πρόοδον. Νομίζω—καὶ δὲν εἶμαι ὁ μόνος—ὅτι ἂν μέχρι σήμερον δὲν ἐλύθη τὸ περίφημον γλωσσικὸν ζήτημα ἐν Ἑλλάδι, τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὰς ἀκρότητας τῶν δύο γλωσσικῶν παρατάξεων καὶ εἰς τὴν ἐπιμονὴν μερικῶν νὰ ἐπιζητοῦν τὴν λύσιν διὰ φωνασκιῶν, θορύβων καὶ τυμπανοκρουσιῶν, ἀντὶ διὰ τῆς σοβαρᾶς ἐργασίας καὶ τῆς ἠρέμου μελέτης.

Τὸ ὀρθογραφικὸν πραξικόπημα τοῦ κ. συναδέλφου, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ὑπῆρξεν αἰτία νέων ἀκαίρων πολεμικῶν καὶ ἔδωσεν ἀφορμὴν νὰ ἀνακινηθῇ ἐκ νέου καὶ νὰ προβάλῃ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ὀξύτητι τὸ ὅλον

γλωσσικὸν ζήτημα κατὰ τρόπον ἐπιβλαβῆ καὶ ἐπικίνδυνον. Πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν καλῶς ὅτι μὲ τὰς συζητήσεις, τὰς ἐχθρότητας, τὰς διαμάχας δὲν ἐλύθη ποτὲ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα εἰς οὐδὲν ἔθνος καὶ οὔτε πρόκειται νὰ λυθῇ εἰς τὸ μέλλον. Ἡ λύσις τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος καὶ ἡ ποθουμένη ὁμοιομορφία τῆς γλώσσης θὰ ἐπιτευχθῇ ἢ διὰ τῆς καθολικῆς καὶ φυσικῆς—θὰ ἔλεγον σχεδὸν ἀσυνειδήτου—ἐξελίξεως εἰς τὸ στόμα ὁλοκλήρου τῆς φυλῆς, ἢ διὰ τῆς ἐπιβολῆς ἑνὸς μεγάλου λογοτέχνου ἢ ἀνακαινιστοῦ, ὡς ἡ ἱστορία ἀναφέρει τὸ παράδειγμα ἑνὸς Δάντου καὶ ἄλλων.

Μὲ τὰς φωνασκίας ὀλίγων ἐπιζητούντων νὰ προκαλέσουν θόρυβον περὶ τὸ ὄνομά των, δὲν ἐπιτυγχάνεται τίποτε, ἀντιθέτως μάλιστα διαρκῶς περισσότερον ἀπομακρυνόμεθα τῆς ὀρθῆς καὶ ταχείας λύσεως. Ποῖον ὄφελος εἶχον οἱ ἀγῶνες πολλῶν δεκαετηρίδων ἢ μᾶλλον ὁλοκλήρου αἰῶνος; Οὐδέν! Μόνον ἀπώλειαν χρόνου καὶ σύγχυσιν προεκάλεσαν. Μήπως ἐπροχωρήσαμεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς γλώσσης; Νομίζω ὅτι συνέβη ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Πρὸ τῶν γλωσσικῶν ἀγώνων ὑπῆρχε μιὰ δημοτικὴ γλῶσσα ὁμαλή, ρέουσα, ἑνιαία, τῆς ὁποίας λαμπρὰ καὶ ἀθάνατα μνημεῖα παραμένουν πάντοτε ὁ Ἐρωτόκριτος, ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, τὰ δημοτικά μας τραγούδια, ὁ Σολωμός, ἐνῷ ἐκ παραλλήλου ἡ καθαρεύουσα ἔβαινεν ἁπλοποιουμένη—ἐντὸς τῶν δυνατῶν ὁρίων—ἀκολουθοῦσα τὸν ἀναπόφευκτον νόμον τῆς ἐξελίξεως.

Ἠλπίζομεν καὶ ἠδυνάμεθα μετὰ πεποιθήσεως νὰ προσδοκῶμεν, ὅτι μὲ τὴν παρέλευσιν χρόνου, αἱ δύο αὗται γλωσσικαὶ τάσεις, δι᾽ ἀμοιβαίας εὐτυχοῦς ἐπιδράσεως θὰ ἐπλησίαζον ὁσημέραι περισσότερον πρὸς ἀλλήλας, μέχρι τῆς τελείας ἢ τῆς δυνατῆς ἑνοποιήσεώς των. Δυστυχῶς ἀφ᾽ ἧς στιγμῆς ἤρχισαν οἱ γλωσσικοὶ ἀγῶνες—ἢ διὰ νὰ εἶμαι ἀκριβέστερος—ἀφ᾽ ἧς στιγμῆς οἱ γλωσσικοὶ ἀγῶνες ἐξετραχύνθησαν καὶ προσέλαβον τὸν γνωστὸν πολεμικὸν χαρακτῆρα, τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἤρχισεν ἀπομακρυνόμενον τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ἐξελίξεως, καὶ ἐγένετο πρόξενον ἀνωφελῶν ἀκροτήτων καὶ διαιρέσεως ὁλοκλήρου τοῦ πνευματικοῦ μας κόσμου εἰς δύο ἀντιμαχόμενα μέρη. Αἱ ἀκρότητες ἔβλαψαν κυρίως τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δημοτικῆς, ἥτις ἐξ αἰτίας ὀλίγων ἀκρίτων, παρασυρομένων ὑπὸ τῶν ἀχαλινώτων πεισμάτων, περιέπεσεν εἰς χάος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶναι δύσκολον νὰ προΐδῃ τις πότε καὶ πῶς θὰ κατορθώσῃ νὰ ἐπανεύρῃ τὴν εὐθεῖαν ὁδόν. Δὲν ἔχομεν πλέον μίαν δημοτικὴν γλῶσσαν, μίαν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ᾽ ἄπειρα προσωπικὰ ἰδιώματα ἀλληλοσυγκρουόμενα. Ἡ ὡραία δημοτικὴ γλῶσσα τοῦ κρητικοῦ ἔπους, τῆς λαϊκῆς μούσης καὶ τῆς σολωμικῆς λύρας μετετράπη ὑπό τινων εἰς

συμφυρμὸν λέξεων κακοήχων καὶ ἀκατανοήτων, ἄνευ οὐδεμιᾶς πειθαρχίας καὶ ὁμοιομορφίας, ἄνευ οὐδενὸς τυπικοῦ, γραμματικοῦ ἢ συντακτικοῦ συστήματος, ἄνευ οὐδεμιᾶς ὀρθογραφικῆς ὁμοιομορφίας, μὲ χρῆσιν πολλῶν ξενικῶν λέξεων, πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ὁποίων τόσας εὐγενεῖς προσπαθείας κατέβαλον οἱ πραγματικοὶ διαμορφωταὶ τῆς γλώσσης μας.

Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς συναγωνίζονται εἰς γλωσσικὴν ἀκαταστασίαν καὶ ἀναρχίαν, μεταξύ των δὲ ἤρχισαν δεινοὶ ἀγῶνες καὶ κατακρίσεις, ὥστε ἤδη νέον γλωσσικὸν ζήτημα ἔχει γεννηθῆ, ὄχι πλέον μεταξὺ καθαρευόντων καὶ δημοτικιστῶν, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς διαφόρους προσωπικὰς τάσεις αὐτῆς ταύτης τῆς δημοτικῆς. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρῃ κανεὶς τὰς τόσας κριτικὰς—μερικὰς μάλιστα εἰς αὐστηρότατον τόνον — τὰς ὁποίας προεκάλεσεν ἡ ἐμφάνισις τῆς τελευταίας «Γραμματικῆς τῆς Νεοελληνικῆς», συνταχθείσης ὑπὸ εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, προεδρευομένης ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Τριανταφυλλίδη καὶ ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ Ὀργανισμοῦ ἐκδόσεως σχολικῶν βιβλίων, διὰ νὰ ἔχῃ ἀμυδρὰν ἰδέαν τῆς διαμορφωθείσης καταστάσεως. Ὁ κ. Βάρναλης τὴν κατεδίκασεν εἰς σειρὰν ἄρθρων του εἰς τὴν «Πρωΐαν», μὴ θεωρῶν αὐτὴν γνησίαν γραμματικὴν τῆς δημοτικῆς, ἀλλὰ μόνον ἐνδιάμεσον σταθμόν. Ὁ κ.Ποριώτης ἔγραψεν ὅτι τὴν κρίνει ἄχρηστον καὶ διὰ τοῦτο τὴν «ἔβαλε στὸ ράφι». Ὁ κ. Καρθαῖος—ὅστις σημειωτέον ἦτο καὶ μέλος τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς — διετύπωσε πολλὰς ἀντιρρήσεις καὶ ἠρνήθη νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς κανόνας καὶ τὴν ὀρθογραφίαν της. Καὶ ὅμως ὁ κ. Τριανταφυλλίδης θεωρεῖται ὡς εἷς ἐκ τῶν κυριωτέρων πρωτεργατῶν καὶ ἀρχηγῶν τῆς δημοτικῆς μας γλώσσης. Ἀλλὰ τότε ποῦ νὰ εὕρῃ κανεὶς ἀρχὴν καὶ τέλος; Ποίαν γραμματικὴν θὰ μάθουν οἱ μαθηταί μας εἰς τὰ σχολεῖα; Ποίαν γλῶσσαν πρέπει τέλος πάντων νὰ ὁμιλοῦν καὶ νὰ γράφουν; Πολὺ φοβοῦμαι, ὅτι βαίνομεν εἰς ἀδιέξοδον, καὶ τοῦτο θὰ εἶναι εἰς βάρος τῆς δημοτικῆς μας. Τὸ κατάντημα εἶναι εἰς ὅλους μας γνωστὸν καὶ ἀποτελεῖ ἀντικείμενον σοβαρῶν σκέψεων καὶ ἀνησυχιῶν. Ἡ κρητικὴ λογοτεχνία καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις διεμόρφωσαν μίαν ὁμαλὴν καὶ ρέουσαν γλῶσσαν χωρὶς νὰ προηγηθοῦν ἄκαρποι συζητήσεις καὶ πολεμικαί, ἐνῷ ἀντιθέτως αἱ μακραὶ συζητήσεις κατέστρεψαν τὴν ἑνότητα ταύτην.

Ἐπαναλαμβάνω ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην μου, τὸ γλωσσικὸν ζήτημα θὰ εὕρῃ τὴν φυσικήν του λύσιν, ὄχι διὰ τῶν ἀγώνων καὶ τοῦ θορύβου, ἀλλ᾽ ὅταν παύσῃ νὰ συζητῆται. Αἱ γλῶσσαι δὲν διαπλάσσονται εἰς τὰ ἐργαστήρια, ἀλλ᾽ οὔτε εἰς τὰς φωνασκούσας συγκεντρώσεις θερμοαίμων ἀσόφων.

Οἱ γλωσσικοὶ ἀγῶνες, ἐνῷ δὲν συνέτεινον εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν λύσιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ἐγένοντο πρόξενοι πολλῶν κακῶν καί, ἐκτὸς τῆς διαιρέσεως ὁλοκλήρου τοῦ πνευματικοῦ μας κόσμου εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πνευματικὴν παρακμὴν καὶ τὴν παραπλάνησιν τῶν καλυτέρων ἠθικῶν δυνάμεων τῆς Χώρας μας. Πόσοι καὶ πόσοι δὲν παρεσύρθησαν ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς καὶ δὲν ἀνήλωσαν τὰ καλύτερα ἔτη τῆς ζωῆς των καὶ τῆς πνευματικῆς παραγωγικότητός των εἰς ἀνωφελεῖς γλωσσικὰς διενέξεις; Τί θὰ ἀπομείνῃ ἀπὸ ὅλας αὐτὰς τὰς ἀντεγκλήσεις, πολλαὶ τῶν ὁποίων εἶχον καὶ τραγικὰς συνεπείας; Δὲν ἦτο προτιμότερον ἀντὶ τόσων ἀγόνων πολεμικῶν, νὰ εἶχον στραφῆ αἱ δυνάμεις καὶ αἱ προσπάθειαι αὐταὶ πρὸς μίαν πραγματικῶς παραγωγικὴν καὶ θετικὴν πνευματικὴν ἐργασίαν; Πόσον θὰ ἦτο ἐπωφελέστερον διὰ τὴν Πατρίδα μας, ἂν τόσοι λογοτέχναι, ἀντὶ τῶν γλωσσικῶν διατριβῶν των, μᾶς εἶχον δώσει ἕνα λογοτεχνικὸν ἔργον ὡς τὸ τοῦ Κορνάρου ἢ τοῦ Σολωμοῦ! Πόσον θὰ ἦτο ἐπωφελέστερον ἂν τόσοι ἐπιστήμονες, ἀντὶ νὰ καταναλώσουν ὅλην τὴν ζωήν των εἰς ἀσκόπους γλωσσικὰς διαμάχας, εἶχον προσφέρει σοβαρὰν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν προάγουσαν τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν κλάδον των!

Φρονῶ ὅτι δὲν σφάλλομαι ὑποστηρίζων, ὅτι περισσοτέρας ὑπηρεσίας προσέφερον εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν ἔρευναν καὶ πλουτισμὸν αὐτῆς ἐπιστήμονες ὡς ὁ Πολίτης καὶ ὁ Χατζιδάκις διὰ τῆς σοβαρᾶς ἐπιστημονικῆς αὐτῶν μελέτης καὶ τῆς περισυλλογῆς τοῦ πλουσίου λαογραφικοῦ καὶ λεξικογραφικοῦ θησαυροῦ, ἢ αἱ ἐντυπωσιακαὶ φωνασκίαι πολλῶν ἄλλων, οἵτινες οὔτε τὰ μνημεῖα τῆς λαϊκῆς γλώσσης καὶ τέχνης ἐφρόντισαν ποτὲ νὰ γνωρίσουν, οὔτε νὰ χειρισθοῦν τὴν δημοτικὴν εἶναι εἰς θέσιν, ἀλλ᾽ ἐπωφελοῦνται τῶν γλωσσικῶν ἀγώνων πρὸς ἐπίτευξιν εὐκόλων θριάμβων ἢ ἀπωτέρων σκοπῶν.

Σήμερον οὐδεὶς δύναται νὰ παραγνωρίσῃ ἢ νὰ ἀρνηθῇ τὴν δημοτικήν, ἡ ὁποία εἶναι γλῶσσα τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ λαοῦ μας, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἐγώ, ὅστις εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ἀφιέρωσα ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν ὅλας τὰς πτωχάς μου δυνάμεις καὶ ἀπὸ νεαρωτάτης ἡλικίας τῆς δημοτικῆς ἔκαμα καὶ χρῆσιν εἰς πολλὰ δημοσιεύματά μου. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἀδυνατῶ νὰ ἐπικροτήσω εἶναι αἱ συνεχεῖς καὶ πομπώδεις καινοτομικαὶ ἐπιδείξεις τῶν φουτουριστῶν τῆς γλώσσης μας, οἵτινες ἀντὶ νὰ διευκολύνουν τὴν ἀνάπτυξίν της, γίνονται αἴτιοι διαιωνίσεως τῆς γλωσσικῆς ἀκαταστασίας.

Ἴσως εἰς παρῳχημένας ἐποχὰς μία ἀντίδρασις κατὰ τῆς τάσεως τῆς

ἐπιστροφῆς εἰς τὸν ἀττικισμὸν νὰ ἦτο ἀναπόφευκτος καὶ θεμιτή, εἰς τὰς ἡμέρας μας ὅμως ἡ ἐποχὴ τῶν γλωσσικῶν ἡρωϊσμῶν παρῆλθεν ἀνεπιστρεπτεί. Τώρα εἶναι καιρὸς περισυλλογῆς καὶ ἐργασίας. Πολὺ ὀρθῶς ὁ συνάδελφος κ. Μαρινᾶτος, ὅστις μετὰ τοιαύτης ἐπιστημονικῆς σοβαρότητος ἐξήτασε διεξοδικῶς τὸ ὅλον ζήτημα, ὑπεγράμμισεν, ὅτι «ἂν ἐφροντίζαμεν μὲ ὀλιγώτερον θόρυβον καὶ περισσοτέραν αὐτοθυσίαν νὰ ἐργασθῶμεν ὅλοι διὰ νὰ ἀποκτήσῃ κάποιαν γραμματικὴν καὶ τυπικὴν μορφὴν ἡ δημοτική, τότε ἡ γλωσσικὴ μεταβολὴ θὰ ἐπήρχετο εἰς τὴν ὥραν της καὶ χωρὶς νὰ βλάψῃ καιριώτατα τὴν παιδείαν τοῦ Ἔθνους. Κανεὶς ἀπὸ ἡμᾶς δὲν ἀρνεῖται οὔτε τὴν ἀξίαν οὔτε τὰ δικαιώματα τῆς δημοτικῆς. Ἀρνούμεθα ὅμως καὶ ἀποκρούομεν τὰ ἐθνικῶς θανάσιμα πραξικοπήματα, ὅταν εἶναι πρακτικῶς μὲν ὀλέθρια, ἐπιστημονικῶς δὲ ἀδικαιολόγητα».

Πράγματι οἱ γλωσσικοὶ ἀγῶνες συνέπεσαν μὲ τὴν πνευματικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν παρακμὴν τῆς Χώρας. Ἀρκεῖ νὰ ρίψῃ τις ἔστω καὶ φευγαλέον βλέμμα εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τῆς Πατρίδος μας κατὰ τὴν πρὸ τῶν γλωσσικῶν ἀγώνων ἐποχὴν καὶ νὰ συγκρίνῃ πρὸς ἐκείνην τὴν σημερινὴν κατάστασιν. Ποῦ τὰ πεφωτισμένα ἐκεῖνα πνεύματα τὰ ὁποῖα ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἐπιστήμης; Ποῦ οἱ σοφοὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες, οἵτινες ἐδόξασαν τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ ἔξω τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ Κράτους; Ποῦ τὰ τόσα δημοσιεύματα καὶ τὰ τόσα ἐκλεκτὰ περιοδικά, ὡς ἡ Πανδώρα, ἡ Ἑστία, ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Νέος Ἑλληνομνήμων, ὁ Παρνασσὸς κλ.; Τί ἔχομεν ἡμεῖς νὰ ἐπιδείξωμεν ἔναντι ἐκείνων, μὲ μίαν Ἑλλάδα διπλασίαν εἰς ἔκτασιν καὶ τετραπλασίαν εἰς πληθυσμόν; Ἂς μὴ αὐταπατώμεθα! Ἡ διαπίστωσις τῆς πραγματικότητος εἶναι εἰς βάρος τῆς ἐποχῆς τῶν ἀτερμόνων καὶ ἀνερματίστων γλωσσικῶν συζητήσεων!

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι παρημελήσαμεν τὴν οὐσίαν καὶ ἐσταματήσαμεν εἰς τὸν τύπον. Ἡ γλῶσσα δὲν ἀποτελεῖ σκοπόν, ἀλλὰ μέσον, ὄργανον δηλ. διὰ τὴν καλυτέραν καὶ τελειοτέραν ἔκφρασιν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως καὶ τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων. Ἡμεῖς ὅμως ἐλησμονήσαμεν τὰς ἰδέας καὶ τὴν σκέψιν, καὶ ἀφήσαμεν νὰ ἀπορροφηθοῦν ὅλαι μας αἱ δυνάμεις ἀπὸ τὸ μέσον, ἤτοι τὴν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας τὴν ἀποστολὴν παρεξηγήσαμεν καὶ παρενοήσαμεν. Ἡ ἱστορία τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Χώρας μας κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα περιορίζεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων ἀπησχόλησε περισσότερον ὁ γλωσσικὸς ἀγὼν ἢ ἡ δημιουργικὴ ἐργασία, καὶ δὲν ἐσκέφθησαν ὅτι ὄχι αἱ συζητήσεις, ἀλλὰ τὰ

μεγάλα λογοτεχνικὰ δημιουργήματα λύουν αὐτομάτως τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Οὕτως ἓν πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ εἶχε λυθῆ εἰς διάστημα ὀλίγων δεκαετηρίδων—ὡς συνέβη εἰς ἄλλα ἔθνη—ἔχει μετατραπῆ εἰς Γόρδιον δεσμὸν ἀκριβῶς ἕνεκα τῶν ἀκροτήτων τῶν ὀλίγων.

***

᾿Αλλ᾿ ἂς ἀφήσω τὸ θέμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον πρὸς λεπτομερῆ ἐξέτασιν θὰ ἀπῄτει ἱκανὸν χρόνον καὶ θὰ μὲ ἔφερε κατ᾿ ἀνάγκην μακρὰν τῆς προκειμένης συζητήσεως.

Εἶπον ὅτι, κατ' ἐμέ, ὁ κ. Κακριδῆς δὲν ἐξέλεξε τὴν καλυτέραν ὁδὸν διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς νέας ὀρθογραφικῆς του μεθόδου. ᾿Αλλὰ θὰ ἐρωτήσῃ τις: Μήπως ὁ ἐπιστήμων δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερίαν τῆς γνώμης του; Βεβαίως! Οὐδέποτε θὰ ἐτόλμων νὰ ὑποστηρίξω τὸ ἀντίθετον. ῾Ο ἐπιστήμων ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ πρεσβεύῃ οἱανδήποτε γνώμην, ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ. Δύναται νὰ ἀκολουθῇ ὅ,τι θεωρεῖ ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ προάγον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. ῍Αν δὲν ὑπῆρχεν ἐλευθερία σκέψεως, ἡ πρόοδος θὰ ἦτο ἀδύνατος. ῎Εχει δὲ δικαίωμα νὰ ἐκφράζῃ τὴν γνώμην του καὶ νὰ ζητῇ—ἐφ᾿ ὅσον ὁ ἴδιος εἶναι περὶ αὐτῆς πεπεισμένος—νὰ τὴν καταστήσῃ κτῆμα κοινόν. Οὐδεὶς θὰ ἔπρεπε ἢ θὰ ἠδύνατο νὰ σκανδαλισθῇ. Οὕτως ὅταν τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης ἡμῶν διαπρεπὴς ἐρευνητὴς ἔφερε πρὸ ἐτῶν τὸ ζήτημα τοῦ τονικοῦ συστήματος πρὸς συζήτησιν ἐν τῇ ᾿Ακαδημίᾳ, ἴσως τινὲς ἐξενίσθησαν, ἀλλ᾿ οὐδεμία σταυροφορία ἐκινήθη ἐναντίον του. Πάντες ἀνεγνώρισαν ὅτι ὁ ἐπιστήμων ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ πρὸς συζήτησιν ἀνάλογα ζητήματα καὶ νὰ θέτῃ ταῦτα ὑπ᾿ ὄψιν τοῦ ῎Εθνους. ῍Αν ὁ κ. Κακριδῆς ὑπέβαλλεν ὑπόμνημα πρὸς τὴν ᾿Ακαδημίαν ἢ τὸ ἐπίσημον Κράτος, θέτων τὸ τονικὸν ζήτημα ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πεδίου καὶ ζητῶν μίαν ἤρεμον ἐπ᾿ αὐτοῦ συζήτησιν, οὐδεὶς θὰ ἐξανίστατο, ἔστω καὶ ἂν εἶχε διάφορον τοῦ κ. συναδέλφου γνώμην.

᾿Εδῶ ὅμως δὲν πρόκειται περὶ τῆς γνώμης ἑνὸς ἐπιστήμονος, ἀλλὰ περὶ πραξικοπήματος δημοσίου ὑπαλλήλου, ὅστις, παρὰ τὰς ἀναληφθείσας ἔναντι τῆς Πολιτείας ὑποχρεώσεις, καινοτομεῖ αἴφνης αὐθαιρέτως καὶ μάλιστα εἰσάγει τὰς καινοτομίας του εἰς σχολικὰ συγγράμματα.

Φρονῶ, ὅτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ διαφορά. ᾿Ελεύθερος εἶναι ὁ ἐπιστήμων νὰ ἔχῃ τὰς γνώμας του καὶ νὰ ζητῇ νὰ τὰς καταστήσῃ γνωστάς, δὲν εἶναι ὅμως ἐλεύθερος ὁ δημόσιος ὑπάλληλος νὰ νεωτερίζῃ κατὰ βούλησιν καὶ νὰ διασπᾷ τὴν παράδοσιν εἰς ζητήματα γενικοῦ καὶ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, ἐξερχόμενα τοῦ κύκλου τῶν προσωπι-

κῶν ἀντιλήψεων. Γνωρίζετε ὅτι τὸ ζήτημα τῆς τονικῆς μεταρρυθμίσεως δὲν εἶναι νέον—ὅπως νομίζουν πολλοί. Ἔχει ἱστορίαν αἰώνων. Ἔχει ἐξετασθῆ ἐπιστημονικῶς καὶ ἔχει τεθῆ παρά τινων καὶ εἰς ἐφαρμογήν. Ποτὲ τὸ Πανεπιστήμιον δὲν ἐξανέστη. Δὲν ἐξανέστη ὅταν ἐπιστήμονες, ὡς ὁ ἀείμνηστος Χατζιδάκις συνεζήτησαν ἐπιστημονικῶς τὸ ζήτημα, διότι ἐνόμισεν ὅτι ὁ ἐπιστήμων ἔχει τὴν ἐλευθερίαν τῆς γνώμης του· δὲν ἐξανέστη ὅταν διάφοροι ἄλλοι ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων—μὴ κατέχοντες δημοσίαν ἐκπαιδευτικὴν θέσιν—ἐφήρμοσαν ἐν τῇ πράξει ἴδιον τονικὸν σύστημα, διότι ἐνόμισε πάλιν ὅτι οἱ ἀγαπῶντες τὴν πρωτοτυπίαν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ πειραματίζωνται ἐλευθέρως. Τὸ Πανεπιστήμιον ἐξανέστη μόνον ὅταν δημόσιος λειτουργός, μέλος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἀντὶ νὰ θέσῃ τὸ ζήτημα ἐπιστημονικῶς, ἔκρινε σκοπιμώτερον νὰ προβῇ εἰς πραξικόπημα καὶ νὰ καινοτομήσῃ ἐν τῇ πράξει. Δὲν φρονῶ δὲ ἄσκοπον νὰ ὑπογραμμίσω, ὅτι οὐχὶ ἁπλῶς ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ἀλλ᾽ ἡ Σύγκλητος, δηλ. τὸ ἀνώτατον ὄργανον τοῦ Πανεπιστημίου, ἤγειρε τὴν κατὰ τοῦ κ. Κακριδῆ κατηγορίαν.

Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ἡ καταδικαστικὴ τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου ἀπόφασις: «εἶναι βεβαίως ἐλεύθερος πᾶς πολίτης νὰ δημοσιεύσῃ ἐντύπως τὰς γνώμας του, ἐφ᾽ ὅσον ὅμως αὗται δὲν προσκρούουν εἰς τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους· καὶ ὁ διωρισμένος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης δύναται μὲν νὰ ἔχῃ οἱανδήποτε γνώμην νομίζει ὡς ὀρθὴν περὶ ὀρθογραφικῶν καὶ τονικῶν ζητημάτων, δὲν δικαιοῦται ὅμως νὰ ἐπιβάλῃ ταύτην διὰ συγγραμμάτων προοριζομένων διὰ τοὺς σπουδαστάς, τῶν ὁποίων τὴν μόρφωσιν ἐπὶ τῇ βάσει θεσπισμένων ἀρχῶν τῷ ἐνεπιστεύθη ἡ πολιτεία, καταχρώμενος οὕτω καὶ τῆς θέσεώς του. Ἡ ρύθμισις τῶν τονικῶν καὶ τῶν ὀρθογραφικῶν ζητημάτων ὡς καὶ τοῦ ὅλου γλωσσικοῦ ζητήματος δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς Πανεπιστημιακοὺς διδασκάλους ὑπὸ τὴν ἰδιότητα αὐτῶν ὡς διδασκάλων, ἀλλ᾽ εἰς τὸ σύνολον τοῦ Ἔθνους, ὅπερ ἀβιάστως καὶ ἐν καιρῷ θὰ δώσῃ τὴν δέουσαν κατεύθυνσιν κατὰ τὸν προσφορώτερον τρόπον».

Ὅτι δὲ καὶ ἡ γνώμη ὅλων τῶν συναδέλφων — ἀνεξαρτήτως γλωσσικῶν πεποιθήσεων—συμπίπτει ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ τὴν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Σχολῇ γενομένην ἐν καιρῷ συζήτησιν, *οὐδεὶς εὑρέθη νὰ ἐπικροτήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ εἰσαχθεῖσαν καινοτομίαν καὶ τὸν τρόπον τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς.*

***

Δὲν εἶναι ὅμως τόσον τὸ καθαρῶς νομικὸν μέρος τοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον ἀνησυχεῖ τὴν Σχολήν, ὅσον, κυρίως, αἱ προκύπτουσαι συνέπειαι. Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀναλογισθῶμεν ποῖα ὀλέθρια ἀποτελέσματα θὰ εἶχε τυχὸν ἀναγνώρισις τῆς ἀρχῆς, ὅτι οἱ διδάσκοντες εἶναι ἐλεύθεροι νὰ εἰσάγουν ἢ νὰ υἱοθετοῦν οἱονδήποτε ὀρθογραφικὸν ἢ γραφικὸν σύστημα προκρίνουν ἄνευ περιορισμοῦ τινος. Ποῦ θὰ καταλήξωμεν, ἂν ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ἀφεθῇ τελείως ἐλεύθερος νὰ ρυθμίζῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ ὀρθογραφικὸν καὶ τὸ τονικὸν σύστημα τῆς γλώσσης μας; Δι᾿ αὐτὴν ταύτην τὴν τονικὴν μεταρρύθμισιν ὑπάρχουσι διάφοροι γνῶμαι, ὑποστηριζόντων τῶν μὲν τὴν πλήρη κατάργησιν τῶν τόνων, ἄλλων τὴν μερικὴν μόνον καὶ ἄλλων, τέλος, ἀκολουθούντων διάφορον τρόπον ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος. Ὥστε θὰ κινδυνεύσωμεν νὰ ἔχῃ ἕκαστος ἴδιον τονικὸν σύστημα. Καὶ δὲν ἀρκεῖ βεβαίως τοῦτο: Ὅταν τεθῶμεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀσυδοσίας, οὐδεὶς θὰ δυνηθῇ νὰ μᾶς ἀναχαιτίσῃ· Ἕκαστος θὰ θελήσῃ νὰ ὑπερβάλῃ τὸν προηγούμενον· Εἷς ἐπικίνδυνος συναγωνισμὸς θὰ μᾶς καταλάβῃ: Ὁ πρῶτος θὰ καταργῇ τὰ διπλᾶ σύμφωνα, ὁ δεύτερος τὰς διφθόγγους, ὁ τρίτος διάφορα φωνήεντα, ὁ τέταρτος θὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν ἑλληνικὸν ἀλφάβητον κ.ο.κ.

Πολὺ ὀρθῶς ἡ προαναφερθεῖσα ἀπόφασις τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου παρατηρεῖ, ὅτι: «Θὰ ἦτο ὄντως τραγικὸν τὸ κατάντημα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἐὰν ἕκαστος τῶν καθηγητῶν της ἰδίας καινοτόμους καὶ ἀντικρουομένας πρὸς τὰς τῶν συναδέλφων του ἔχων ἀντιλήψεις ἐπὶ ὀρθογραφικῶν ἢ τονικῶν ἢ ἐν γένει γλωσσικῶν ζητημάτων, ἐπεζήτει νὰ ἐπιβάλῃ αὐτὰς διὰ τῶν συγγραφῶν του, φιλοδοξῶν οὕτω νὰ γίνῃ αὐτὸς μόνος ρυθμιστὴς ζητήματος οὐχὶ ἁπλῶς ἐπιστημονικοῦ, ἀλλ᾿ ἀφορῶντος αὐτὴν ταύτην τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα καὶ ὑπόστασιν· τραγικωτέρα δὲ ἀκόμη θὰ ἦτο ἡ ἐπίδρασις τῆς τοιαύτης τακτικῆς ἐπὶ τῆς σπουδαζούσης νεολαίας ὡς ἐκ τῆς ἱδρυομένης οὕτω συγχύσεως καὶ ἀναρχίας, ἥτις οὐ μόνον ἐπὶ τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ ἤθους τῶν σπουδαστῶν δυσμενῶς ἐπιδρᾷ, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῶν ἱκανότητος ὀρθὴν κρίσιν τῶν διχογνωμούντων διδασκάλων καθιστᾷ ὁπωσδήποτε ἐπισφαλῆ».

Φρονῶ ὅτι — ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι γλῶσσαι — οὕτω καὶ ἡ ἑλληνικὴ πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν φυσικὴν αὐτῆς ἐξέλιξιν καὶ ὅτι μία ὀρθογραφικὴ ἢ τυπικὴ ἁπλοποίησις θὰ ἦτο ἔν τινι μέτρῳ δυνατή. Ἁπλοποιήσεις ἐξ ἄλλου τόσον εἰς τὸ τυπικὸν ὅσον καὶ εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῆς γλώσσης μας, ἔχουν ἤδη καθιερωθῆ πολλαί, ἀφοῦ πρῶτον ἐγένοντο ἀποδεκταὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς τοῦ ἔθνους συνειδήσεως. Ἀρκεῖ, χάριν παραδείγμα-

τος, νὰ ἀναφέρω τὴν παράλειψιν τῆς ψιλῆς καὶ τῆς δασείας ἐπὶ τοῦ διπλοῦ ρ, τὴν κατάργησιν τοῦ ὑπογεγραμμένου ἰῶτα εἰς τὴν ρίζαν πολλῶν λέξεων, τὴν ἀχρήστευσιν τοῦ ἀπαρεμφάτου, τῶν μονολεκτικῶν παρῳχημένων χρόνων κλ. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀποφύγωμεν εἶναι ἡ ἀτομικὴ ἀδιαλλαξία, ἥτις θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ κατ᾽ ἀνάγκην εἰς τὴν ἀβεβαιότητα καὶ τὸ χάος. Μέχρι τοῦδε ἡ ἀταξία διέκρινε μόνον τὸ τυπικὸν μέρος τῆς γλώσσης, τώρα ὅμως ἀπειλεῖ νὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὀρθογραφικὸν σύστημα ἐν γένει. Μετ᾽ ὀλίγον δὲν θὰ γνωρίζωμεν οὔτε νὰ ὁμιλῶμεν, ἀλλ᾽ οὔτε νὰ γράφωμεν τὴν γλῶσσαν μας. Ἤδη ἐπανειλημμένως ὅλοι ὑπεγραμμίσαμεν ἐν τῇ Σχολῇ — καὶ ὁ κ. Κακριδῆς ἰδιαιτέρως — τὴν τραγικὴν κατάστασιν τῆς σημερινῆς παιδείας, ἕνεκα τῆς ἀβεβαιότητος εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκονται οἱ σπουδασταί μας, οἵτινες πολλάκις ὑποπίπτουν εἰς σφάλματα διὰ τὰ ὁποῖα καὶ μαθηταὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου θὰ ἔπρεπε νὰ ἐντρέπωνται.

Εἶναι σκληρά, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀληθὴς ἡ διαπίστωσις ὅτι ἡ νεολαία μας, ἡ νεολαία αὐτὴ διὰ τὴν ὁποίαν ὅλοι ἀγωνιζόμεθα καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζομεν τὰς καλυτέρας ἐλπίδας διὰ τὸ μέλλον τῆς Πατρίδος μας, δὲν γνωρίζει τὴν ἐθνικήν της γλῶσσαν, οὔτε τὴν καθαρεύουσαν, ἀλλ᾽ οὔτε τὴν δημοτικήν. Εἶναι φυσικόν, ὅτι εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν ἐπέρχεται σύγχυσις μεταξὺ τῶν ἀπείρων γραμματικῶν καὶ ὀρθογραφικῶν τύπων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς λέξεως, ὡς καὶ τῶν στοιχειωδεστέρων κανόνων τῆς γραμματικῆς (1). Τὴν γλωσσικὴν δὲ ἀναρχίαν ἀκολουθεῖ καὶ ἄλλο σοβαρώτερον κακόν: ἡ ἀκαταστασία καὶ ἡ ἀσάφεια τῆς διατυπώσεως καὶ ἡ σύγχυσις τῶν ἰδεῶν. Ἂν οἱ ἀπόφοιτοι τῶν Γυμνασίων μας δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ διατυπώσουν καὶ τὰς πλέον ἁπλᾶς ἐννοίας, τοῦτο ὀφείλεται—ἐκτὸς τῶν ἄλλων αἰτιῶν—καὶ εἰς τὴν γλωσσικὴν ἀταξίαν. Ἡ κατάστασις ἔχει φθάσει εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Ἀλλὰ τί πταίουν οἱ μαθηταὶ ὅταν ἕκαστος καθηγητὴς διδάσκει εἰς αὐτοὺς διάφορον γλῶσσαν καὶ ἴδιον ὀρθογραφικὸν σύστημα; Ἂν ἡ νέα ἀρχὴ τῆς ὀρθογραφικῆς αὐθαιρεσίας ἐπικρατήσῃ, ποιὸς θὰ ἠδύνατο

1) Ἐκτὸς τῶν παραδειγμάτων γλωσσικῆς ἀταξίας καὶ ἀσαφείας νοημάτων τῶν ὑποψηφίων εἰς τὰς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, τὰ ὁποῖα ἀνέφερον διάφοροι προλαλήσαντες συνάδελφοι, εἶναι ἄξιον νὰ τονισθῇ καὶ ἡ σύγχυσις τῶν γραμματικῶν κανόνων, ἕνεκα τῆς ὁποίας βλέπομεν νὰ γράφουν: οἱ χῶρες, οἱ νῖκες, οἱ τιμές, ἀλλὰ αἱ γυναῖκαι, αἱ εἰκόναι, αἱ χελιδόναι, ἀκόμη δὲ τὴν χαρά, τὴν θάλασσα, τὴν τράπεζα, ἀλλὰ τὴν Ἑλλάδαν, τὴν Πατρίδαν, τὴν προσεχὴν ἑβδομάδαν κτλ.

πλέον νὰ κάνῃ παρατηρήσεις εἰς τοὺς νέους μας καὶ διὰ τὰ στοιχειώδη σφάλματα; Ἡ ἀπάντησις θὰ ἦτο στερεότυπος: Ἐγὼ ἀκολουθῶ τὸ ὀρθογραφικὸν σύστημα τοῦ Α ἢ τοῦ Β καθηγητοῦ! Καὶ τότε; Τότε θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ κλείσωμεν τὰ σχολεῖα καὶ τὰ Πανεπιστήμιά μας!

Ἂν ἡ σημερινή μας γλῶσσα δὲν κατώρθωσεν ἀκόμη νὰ ἀποκτήσῃ ἑνιαῖον τύπον, τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἀδιαλλαξίαν ὀλίγων τινῶν, οἵτινες θηρεύουν εὐκόλους δάφνας διὰ τῆς πρωτοτυπίας καὶ τῆς δῆθεν πρωτοπορίας. Τὸ κακὸν τοῦτο πολλάκις ἔψεξαν καὶ εἰς παλαιοτέρας, ἀλλὰ καὶ εἰς νεωτέρας ἐποχὰς αὐτοὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ δημοτικισμοῦ, κακίζοντες ὡς ὀλεθρίαν τὴν γλωσσικὴν ἀσυδοσίαν. Δὲν θὰ ἀναφέρω πολλὰ παραδείγματα, ἵνα μὴ ὑπὲρ τὸ δέον ἐπεκταθῶ ἐπὶ γνωστοῦ θέματος, περιορίζομαι δὲ εἰς μερικὰ πρόσφατα ἄρθρα, λίαν χαρακτηριστικὰ καὶ εὔγλωττα.

Ὁ κ. Καρθαῖος—ἰδοὺ περίπτωσις λογίου ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐφαρμόζοντος τὸ σύστημα τῆς καταργήσεως τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων ἐναντίον τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ Σχολὴ δὲν ἐξανέστη ἀκριβῶς, διότι οὗτος δὲν ἔχει τὴν ἰδιότητα ἐκπαιδευτικοῦ λειτουργοῦ—ὁ κ. Καρθαῖος, λέγω, εἰς ἄρθρον του τελευταίως δημοσιευθὲν ὑπογραμμίζει: «Υστερ' από πενήντα τόσα χρόνια που δουλεύεται συστηματικά πιά η γραφτή δημοτική-μας γλώσσα στον πεζό λόγο, πρέπει κανείς να ομολογήσει πως αυτή, αντί να ξαστερώνει και να στερεώνεται, γίνεται το εναντίο όλο και πιό σκοτεινή και πιό ακατάστατη... Τα αμαρτήματά-μας απέναντι στη γλώσσα, που καταστρέφουν την ομοιομορφία-της, την κανονικότητά-της και επομένως τη δύναμη και την καθαρότητα στα νοήματάτης, γίνουνται άλλα στο ύφος, άλλα στη γραμματική και στη σύνταξη, και άλλα στο λεξιλόγιο» (Πειραϊκὰ Γράμματα, 1942 σελ. 339).

Δικαίως ὁ κ. Καρθαῖος παρατηρεῖ ὅτι ἡ δημοτική μας γλῶσσα ἀντὶ «νὰ ξαστερώνῃ καὶ νὰ στερεώνῃ» διαρκῶς γίνεται «πιὸ σκοτεινὴ καὶ πιὸ ἀκατάστατη». Τοῦτο ὅμως εἰς οὐδὲν ἄλλο ὀφείλεται εἰμὴ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἀνεκόπη ἡ φυσική, ἡ ὁμαλὴ αὐτῆς ἐξέλιξις καὶ ὅτι νέα ἰδιώματα, καθαρῶς προσωπικὰ καὶ τεχνητά, διεδέχθησαν τὴν πραγματικὴν δημοτικὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὅλοι μας ἐννοοῦμεν καὶ αἰσθανόμεθα ὁποιονδήποτε δημοτικό μας τραγούδι, ἐλάχιστοι ὅμως εἶναι εἰς θέσιν νὰ κατανοήσουν τὰ γραπτὰ μερικῶν γλωσσοπλαστῶν, διὰ τὴν κατανόησιν τῶν ὁποίων εἶναι ἀνάγκη εἰδικῆς μελέτης. Πρέπει νὰ προσέξωμεν πολὺ τὸ σοβαρώτατον τοῦτο ζήτημα, ἂν δὲν θέλωμεν νὰ εὑρεθῶμεν μίαν ἡμέραν πρὸ ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν. Ἂν ὁ σουρρεα-

λισμὸς ἐπιτρέπεται ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ τέχνῃ, δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ.

Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης προσθέτει εἰς τόνον κατηγορηματικώτερον: «Δὲ θὰ ἑνοποιηθῇ ποτὲ ἡ ὀρθογραφία μας, ὅσο ἐπιμένει ὁ καθένας μας νὰ βάζῃ πλώρη πρὸς ἄλλη διεύθυνση σύμφωνα μὲ τὶς ἀτομικές του ἀντιλήψεις» καὶ παρατηρεῖ, ὅτι «εἶναι χρέος μας νἀποφύγωμε, μέσα στὴν ἐκπαίδευση, τὸ παραφόρτωμα τῶν μαθητῶν καὶ τὴ σύγχυση μὲ διπλὲς ὀπτικὲς εἰκόνες», ἐννοεῖται διὰ τὰς αὐτὰς λέξεις (Πειραϊκὰ Γράμματα, 1942, σελ. 300).

Τὰς ὀλίγας ταύτας προσφάτους μαρτυρίας εἶναι εὔκολον νὰ συμπληρώσῃ κανεὶς μὲ ἀπειρίαν ἄλλων. Εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ βιβλίον «Ἡ δίκη τῶν τόνων» (ἡ πειθαρχικὴ δίωξις τοῦ καθηγ. Ι. Θ. Κακριδῆ), βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας Ι. Δ. Κολλάρου καὶ Σια Α. Ε. Ἀθῆναι (ἄνευ χρονολογίας), διάφοροι συνεργάται κατέκριναν αὐστηρῶς τὴν διαμορφωθεῖσαν γλωσσικὴν ἀταξίαν καὶ ἐκαυτηρίασαν τὰς διαφόρους προσωπικὰς καινοτομίας. Οὕτως ὁ Α. Μαζαράκης—Αἰνιὰν γράφει: «Ἀτομικῶς δὲν συμφωνῶ ἀπολύτως μὲ τοὺς πλείστους γράφοντας εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν· διότι ἐδημιούργησαν πολυγλωσσίαν, γράφοντες ἕκαστος μὲ διαφορετικὰς ἀρχάς, ἀκολουθοῦντες ἐνίοτε τοπικὰ ἰδιώματα, αὐτοσχεδιάζοντες λέξεις καὶ τύπους, ἀγνοοῦντες κατὰ σύστημα ὅ,τι μακρὰ λογία παράδοσις ἐδημιούργησε. Νομίζω ὅτι τὰ ἄτοπα ταῦτα καὶ ἡ σημερινὴ γλωσσικὴ ἀναρχία θὰ ἦσαν πολὺ μετριασμένα ἐάν, ἀντὶ ὡς ἀφετηρία νὰ χρησιμεύσῃ ἡ γλῶσσα τοῦ ἀμορφώτου λαοῦ, ἠσχολοῦντο οἱ φιλολογοῦντες καὶ λογοτέχναι εἰς τὴν ἁπλούστευσιν τῆς καθαρευούσης καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῆς ἀπὸ τύπους νεκροὺς ἢ περιπεσόντας ἀπὸ μακροῦ εἰς ἀχρηστίαν ἢ ἀντιθέτους πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ δημιουργηθῇ βαθμηδὸν ἑνιαία γλῶσσα ἱκανὴ νὰ ἀποδώσῃ πᾶσαν ἐπιστημονικὴν σκέψιν, κάθε λογοτεχνικὴν προσπάθειαν, καὶ νὰ διευκολύνῃ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων, τόσον ἐκείνων ποὺ πρόκειται νὰ συνεχίσουν μέχρι τοῦ Πανεπιστημίου τὰς σπουδάς των, ὅσον καὶ ἐκείνων ποὺ πρόκειται νὰ διακόψουν ταύτας ἐνωρὶς διὰ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ πρακτικὰ ἐπαγγέλματα. Νομίζω ὅτι πρὸς ἀντίθετον κατεύθυνσιν ἔσφαλον καὶ οἱ προσκολληθέντες εἰς τὴν ἄκρατον καθαρεύουσαν καὶ οἱ ἀντιταχθέντες πρὸς πᾶσαν ἐξέλιξίν της» (αὐτόθι, σελ. 169).

Ὅσοι σέβονται τὴν παράδοσιν καὶ ἀγαποῦν πραγματικῶς τὴν γλῶσσαν, ἀναγνωρίζουν, ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν κρατοῦσαν ἀσυδοσίαν. Εἶναι καιρὸς νὰ λείψουν οἱ γλωσσικοὶ ἡρωϊσμοί, ἂν

δὲν θέλωμεν νὰ καταστρέψωμεν μίαν γλῶσσαν, διὰ τὴν μακρὰν καὶ ἔνδοξον ἱστορίαν τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ εἴμεθα ὑπερήφανοι. Ὅσοι δὲν ἔχουν τυφλωθῆ ἀπὸ τὰ πάθη καὶ δὲν ἀφήνουν νὰ παρασύρωνται ἀπὸ τὸν φανατισμόν, ἀναγνωρίζουν ὅτι ὁ κατήφορος ποὺ πήραμε εἶναι ἐπικίνδυνος (1).

---

(1) *[Σημείωσις τυπογρ. δοκιμίων]* : Νομίζω ὅτι παρουσιάζει ὅλως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς ἀσυδοσίας, ἄρθρον τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ *κ. Γρηγορίου Ξενοπούλου* δημοσιευθὲν ὀλίγους μῆνας μετὰ τὰς σχετικὰς συζητήσεις ἐν τῇ Σχολῇ μας ὑπὸ τὸν τίτλον «Φωνητικὴ . . . ἀνορθογραφία» καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖον θεωρῶ σκόπιμον νὰ ἀναφέρω χαρακτηριστικάς τινας περικοπάς: «Τὸ κακό, βλέπω, ἔχει παραγίνει. Οἱ ὀρθογραφικές, ἢ καλύτερα ἀνορθογραφικές, καινοτομίες ἔχουν παρασύρει πολλοὺς καὶ ἀπὸ τὸν κύκλο μας. Καὶ δὲν εἶναι μόνο ἡ ἄτονη καὶ ἀπνευμάτιστη γραφή, ποὺ ἐννοοῦν καὶ καλὰ νὰ μεταχειρίζονται, παρὰ προχωροῦν κι' ὡς τὴν κατάργηση κάθε ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, ἐπιμένοντας νὰ γράφουν τὶς λέξεις τῆς γλώσσας μας, ὅπως προφέρονται μὲ ἓν ἁπλὸ γιῶτα γιὰ ὅλους τοὺς φθόγγους καὶ διφθόγγους *ι [η, υ, οι, ει]* μὲ ἕνα ἁπλὸ ὄμικρον ποὺ ἀντικαθιστᾷ καὶ τὸ ὠμέγα, καὶ μ' ἕνα ἁπλὸ ἔψιλον ποὺ ἀντικαθιστᾷ καὶ τὴν δίφθογγο ἄλφα γιῶτα. Τὰ *αυ, ευ, ηυ*, τὰ γράφουν πότε *αφ, εφ, ηφ*, καὶ πότε *αβ, εβ, ηβ*, ὅπως προφέρουνται κάθε φορά. Δὲν παραδέχουνται κανένα διπλὸ σύμφωνο, οὔτε *λλ*, οὔτε *μμ*, οὔτε *νν*. Καὶ καταντᾷ τὸ *ἀλλὰ* νὰ τὸ γράφουν *αλα*, ὅπως γράφουμε τὸ *ἀλὰ-γαλλικά*, καὶ τὸ ἐθνικό μας ὄνομα, τὸ *Ἕλλην* νὰ τὸ γράφουν *Ελιν*, σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ τὸν γνωστὸ βούλγαρο συγγραφέα Ἔλιν Πέλιν!

Ἄ, πρέπει νὰ σοβαρευθοῦμε. Αὐτὰ δὲν εἶναι ἀστεῖα. Δὲν μπορεῖ καθένας νὰ γράφῃ τὴ γλῶσσα ὅπως τοῦ καπνίζει. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐθνικὸς θεσμός, παράδοση, σύμβαση, νόμος. Κάθε ἀλλαγή, κάθε καινοτομία—γιατὶ καινοτομίες γίνουνται σ' ὅλες τὶς γλῶσσες—πρέπει πρῶτα νὰ καθιερώνεται, νὰ ἐπιβάλλεται καὶ γιὰ νὰ καθιερωθῇ νὰ ἐπιβληθῇ, πρέπει νὰ τὴν παραδεχτοῦν οἱ περισσότεροι. Δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι κάτι σωστὸ καὶ λογικὸ κατὰ τὴν ἰδέα σου· σωστὸ καὶ λογικὸ στὴ γλῶσσα εἶναι τὸ καθιερωμένο . . .

Νὰ τὸ μάθετε μιὰ γιὰ πάντα, ὅλες οἱ γλῶσσες τοῦ πολιτισμένου κόσμου, διατηροῦν τὴν παλιά τους, τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία, σὰν κάτι ἱερό, κι' οἱ ἀλλαγὲς ποὺ κάνουν σ' αὐτὴ εἶναι ἐλάχιστες κι' ἀσήμαντες. Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχουμε κι' ἕνα λόγο παραπάνω νὰ τὴν κρατοῦμε γιατὶ ἡ νέα μας γλῶσσα, εἶναι θυγατέρα τῆς γλώσσας τῶν θεῶν! Ὅπως ὁ Γάλλος δὲν θὰ γράψῃ ποτὲ «lé troua garçon cour ver le châto e an revién avec lé deu cousin» ἀντὶ «les trois garçons courent vers le chateau et en reviennent avec les deux cousines», ἔτσι κι' ὁ Ἕλληνας δὲν θὰ γράψῃ ποτὲ «σε γνοριζο απο τιν κοψι του σπαθιου τιν τρομερι», ἀντί . . ., τὸ ξέρετε καλὰ αὐτὸ τὸ «ἀντί». Ἂν τὸ ἔκανε, ἡ γλῶσσα του θὰ γινόταν ἀγνώριστη, κανένας δὲ θἄβλεπε πιὰ τὴν καταγωγή της—τὴν ἔνδοξη αὐτὴ καταγωγὴ—κι' ἡ νεοελληνικὴ θὰ ἔμοιαζε μὲ τὰ ἰδιώματα τῶν βαρβάρων, τῶν ἀγρίων λαῶν, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ γράφουνται ἀπὸ τοὺς περιηγη-

Ἂν ἕκαστος ἐξ ἡμῶν συνεχίσῃ νὰ ἀκολουθῇ ἴδιον τυπικὸν καὶ ἴδιον ὀρθογραφικὸν σύστημα, ἡ σημερινὴ ἀναρχία, ταχέως θὰ μεταβληθῇ εἰς χάος. Δὲν ἠξεύρω ἂν τοῦτο ἀποτελῇ τὴν καλυτέραν λύσιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, καὶ ἂν συμβάλλῃ εἰς τὴν καλυτέραν προαγωγὴν τῆς παιδείας μας.

τὲς καὶ τοὺς ἱεραποστόλους. Φαντασθῆτε τώρα ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ παραμικρὴ διαφορά, ἂν ὁ Ἕλληνας ἀποφάσιζε νὰ εἰσαγάγῃ—ὅπως τολμοῦν μερικοὶ νὰ προτείνουν—τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο καὶ νὰ γράφῃ: «se gnorizo apo tin kopsi tou spathiou tin tromeri». Φρίκη! Ἡ ἱστορική μας ὀρθογραφία θὰ διατηρηθῇ, νὰ εἶσθε βέβαιοι, στὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα . . . Ἡ φωνητικὴ γραφή, γιὰ μιὰ γλῶσσα ποὺ γράφεται ἀπὸ τέσσερις χιλιάδες χρόνια εἶναι φαντασιοπληξία ποὺ θὰ περάσῃ σὰν τὴ «ρομένηκη γλόσα» τοῦ Βηλαρᾶ . . .» (Πρβ. Διάπλασις τῶν Παίδων, τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1943 καὶ Νέοι Δρόμοι, Δεκέμβριος 1943).

Τὴν αὐτὴν ἀκαταστασίαν ψέγει καὶ ὁ κ. *Σπ. Μελᾶς*, ὅστις, τελευταίως εἰς χρονογράφημά του γράφει μεταξὺ ἄλλων: «Οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ ξέρουν Ἑλληνικά . . . Ἂν πάρετε νὰ διαβάσετε προσεκτικὰ τὸ τυπωμένο μ' ἑλληνικὰ στοιχεῖα χαρτί, θὰ ἰδῆτε σὲ κάθε γραμμὴ κι' ἀπὸ μιὰ χοντροκομμένη ἀκυριολεξία. Ὁ Ἕλλην δὲ σέβεται καθόλου τὴ γλῶσσα του. Εἶναι καὶ σ' αὐτὴ ἀναρχικός, ὅπως καὶ σ' ἕνα πλῆθος ἄλλα πράγματα . . . Τὸ ἑλληνικὸ λεξικὸ εἶναι πιὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ καλλίτερο διάβασμα. Δοκιμᾶστε καὶ θὰ ἰδῆτε» (Καθημερινή, 30 Ἰανουαρίου 1944).

Τί νὰ προσθέσῃ κανεὶς εἰς τὰ τόσον χαρακτηριστικὰ λόγια τῶν δύο σεβαστῶν ἀκαδημαϊκῶν, οἵτινες, ἀναμφιβόλως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατηγορηθοῦν ὡς . . . γλωσσαμύντορες; Δυστυχῶς οἱ Νεοέλληνες ὁμιλοῦμεν πολὺ περὶ τῆς γλώσσης, γράφομεν πολλὰ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ἀγωνιζόμεθα καὶ ἀλληλοϋβριζόμεθα περὶ τῆς αἰσθητικῆς τῆς γλώσσης καὶ μόνον τὴν γλῶσσαν δὲν φροντίζομεν νὰ μάθωμεν!

Τὰς νεωτεριστικὰς τάσεις σατυρίζει καὶ ὁ γνωστὸς δημοσιογράφος κ. *Κ. Ἀθάνατος*, ὅστις ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀτονία» ἐδημοσίευσε τὸ ἑξῆς βραχὺ χρονογράφημα: «Τι τα θελουνε τα φιλα τα δεντρα, τα λουλουδισματα, τα χρωματα, τις εβοδιες; Τι τα χριαζουντε ι αθροπι τα ρουχα, τα σακακια, τα παντελονια, τα σοβρακα; Τι τα πουλια τις λαλιες; Τι τοσα νερα να κιλανε στα ποταμια, στις θαλασσες; Ολα ινε περιτα κε ματεα κε μας πιανουν τον τοπο αδικα: Να τα καταργισουμε, λιπο, να σιχασουμε αφ το μπελα τους, να γλιτονουμε κε τον κοπο να ντα βλεπουμε! Αφτο θα πι προοδο κε προκοπι, να ταλαξουμε ολα, να τα σβισουμε περα για περα, να τα πεταξουμε στα σκουπιδια, γιατι κινι που τα φτιασανε ισαντε μορι κε ιλιθιοι κε δε νογαγανε τι τους γενετε.

Εμις εδο το σιμερο ιμερα ιμαστενε μεγαλα κε σπουδεα προσοπατα κε μας

Τί πρέπει λοιπὸν νὰ γίνῃ ; Νὰ σωφρονήσωμεν καὶ νὰ ἀφήσωμεν τοὺς γλωσσικοὺς πειραματισμοὺς καὶ τὰς ἐντυπωσιακὰς ἐπιδείξεις.

Ὁ κ. Χουρμούζιος ἔθεσε καὶ αὐτὸς ἐπὶ τάπητος τὸ ζήτημα : «Ἡ δημοτικὴ—γράφει—ποὺ γράφουν σήμερα οἱ λογοτέχνες μας καὶ οἱ ἐπιστήμονες ποὺ χρησιμοποιοῦν τὴν γλῶσσα τοῦ λαοῦ, εἶναι δημοτικὴ ἀπειθάρχητη, ἀνώμαλη, ἄτακτη, Αὐτὴ ἡ γραμματικὴ μὲ τὴ γραμματικὴ ἀσυδοσία, μὲ τὸ ἀκανόνιστο τυπικό της, μὲ τὴ μπερδεμένη της σύνταξη, γίνεται ἀφορμὴ ὄχι πιὰ *διγλωσσίας,* ἀλλὰ πραγματικῆς *τετραγλωσσίας* (Νέα Ἑστία, 1943, σελ. 501). Καὶ περαιτέρω διερωτᾶται πῶς

κοβι καλιτερα απο ολους τους σοφους τον τοπον κε τον εποχον κε τα εργατα μας καμομενα να μινουν στους εονες κε να θαυμαζουντε.

Κατο καθε τι που ξερατε !

Ψιλες κε δασιες ; Κοροφεξαλα ! Που βρεθικε το πνεβμα σε μας ; Κε οξιες κε βαριες κε περισπομενες ; Αφτο μας ελιψε ναχουν κε τονο αφτα που γραφουμε ! Ολα χορις πνεβμα κε ατονα στο εξις ! Γραματα κε σχολια κε δασκαλι τι αξιζουν μπρος στι μεγαλοφιια μας ; Αφτι ξεπερναι κε τι μιλονου τις παροιμιας με τιν ορθογραφια μας.

Ορεα αξιοσι τορα να ξερουμε κε γραματα επιδις γραφουμε ! Αμ αν ταχαμε μαθι στραβομαρα ιχαμε να κανουμε αλο επαγκελμα που θα κερδιζαμε κε πιο πολα ; Ψεματα ;» (Ραδιόφωνον, τεῦχος 12, 1943).

Καθὼς ἦτο εὔκολον νὰ προΐδῃ τις οἱ ὀρθογραφικοὶ νεωτερισμοὶ ἐγένοντο αἰτία πολλῶν κακῶν. Ὅλοι οἱ νεαροὶ ἡμιμαθεῖς φιλόμουσοι ἐλησμόνησαν κάθε γλωσσικὴν πειθαρχίαν καὶ ἤρχισαν νὰ «στραπατσάρουν» τὴν γλῶσσαν μας. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι περιοδικόν, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ τὴν δημοτικήν, ἐξανίσταται μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε προχωρεῖ πολὺ πέραν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ ζητεῖ *«νὰ ληφθοῦν μέτρα»* πρὸς περιορισμὸν τοῦ κακοῦ.

Γράφει λοιπὸν τὸ περιοδικόν: «Τὸ παράκαμαν οἱ πνευματικοὶ νεοσσοί μας καὶ ἄλλοι σνὸμπ ἀπὸ τοὺς γράφοντας μὲ τὰ ἀνορθόγραφα γραψίματά τους. Γιατὶ ἐννοοῦμε βέβαια ἐκείνους ποὺ γράφουν ἀπὸ χρόνια μὲ τὸ περίεργο γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ τονισμοῦ καὶ τῆς ὀρθογραφίας, ἀλλὰ νὰ βλέπουμε νήπια ἀκόμα μὲ τὰ ἐκκολαπτόμενα περιοδικά τους, νὰ καταργοῦν τὰ πνεύματα καὶ ὅτι ἄλλο θεωροῦν περιττό, ἀπεμπολεῖται ἀσυνείδητα ἡ γραφὴ κι' εἶναι ὁλότελα ἀδικαιολόγητο... Κι' αὐτό, γιὰ νὰ τοὺς προσέξουν ἢ γιὰ νὰ κάμουν ἐντύπωση... Μὰ ἐδῶ δὲν θἄπρεπε νὰ ληφθοῦν μέτρα ;» (Καλλιτεχνικὸς Κόσμος, 2 Σεπτεμβρίου 1945).

Καὶ ἄλλα περιοδικὰ καὶ ἄλλοι φιλόλογοι καὶ λογοτέχναι ἐκηρύχθησαν κατὰ τῶν ἀκρίτων νεωτερισμῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον σατύρας καὶ πολλῶν θεατρικῶν ἐπιθεωρήσεων. Ἡ ἀντίδρασις ἔχει ἀρχίσει νὰ κερδίζῃ ἔδαφος. Οἱ ἐντυπωσιακοὶ θόρυβοι ἔχουν βραχεῖαν ζωήν. Μὲ τὸν καιρὸν ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἠρεμία ἐπανέρχονται.

πρέπει νὰ διορθωθῇ τὸ κακόν. Ποῖος πρέπει νὰ ρυθμίσῃ τὸ τυπικὸν καὶ τὸ ὀρθογραφικὸν σύστημα τῆς γλώσσης; Ὁ κ. Χουρμούζιος φρονεῖ ὅτι ἡ λύσις θὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς συγκλήσεως συνεδρίου.

Δὲν εἶμαι τῆς αὐτῆς γνώμης. Τὸ κακὸν θὰ διορθωθῇ ὄχι διὰ συγκλήσεως συνεδρίου—ὅπου μόνον θόρυβος καὶ προσωπικαὶ ἀντεγκλήσεις θὰ ἐπικρατήσουν—ἀλλ᾽ ὅταν ὅλοι μας, ἀντὶ νὰ κάνωμεν ἀστόχους ἐπιδείξεις πρωτοτυπιῶν, πειθαρχήσωμεν εἰς τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον θὰ ὑπαγορεύσῃ τὸ Ἔθνος, ἡ Ἀκαδημία, τὸ ἀνώτατον τοῦτο πνευματικὸν κέντρον τῆς Χώρας μας, ὅπου ἐκπροσωποῦνται ὅλα τὰ ρεύματα καὶ ὅλαι αἱ τάσεις τοῦ πνευματικοῦ μας κόσμου.

Αὐτὸ γίνεται εἰς ὅλα τὰ πολιτισμένα Ἔθνη. Τὸ Κράτος πρέπει νὰ ἀναθέσῃ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὴν ρύθμισιν τῶν ἑκάστοτε προκυπτόντων γλωσσικῶν προβλημάτων, ἐκείνη δὲ θὰ δίδῃ τὴν ἁρμόζουσαν λύσιν, ἀφοῦ ἀκούσῃ τὴν γνώμην τῶν εἰδικῶν. Ἂν τυχὸν ἡ Ἀκαδημία καὶ τὸ ἐπίσημον Κράτος ἀποφασίσουν τὴν κατάργησιν τῶν τόνων, τὴν κατάργησιν τῶν διφθόγγων, τὴν κατάργησιν τῶν διπλῶν συμφώνων, τὴν κατάργησιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀλφαβήτου μας καὶ τὴν ἀντικατάστασίν του δι᾽ ἄλλου ἀλφαβήτου, προσωπικῶς θὰ λυπηθῶ, ἀλλὰ θὰ πειθαρχήσω, ἐφ᾽ ὅσον κατέχω δημοσίαν θέσιν, ἢ θὰ παραιτηθῶ. Κρίνω ὅμως ἄστοχον καὶ ἐπιζήμιον τὴν πρωτοβουλίαν κάθε ὑπευθύνου λειτουργοῦ, ὅστις εἰς στιγμάς, ἰδίᾳ ὡς αἱ σημεριναί, εἰσάγει νεωτερισμούς, οἵτινες αὐξάνουν τὴν ἤδη ὑπάρχουσαν γλωσσικὴν ἀκαταστασίαν.

* * *

Καὶ τώρα ἂς ἴδωμεν κάπως εἰδικώτερον τί εἶναι τὸ πολυθρύλητον ζήτημα τῶν τόνων καὶ πῶς ἐνεφανίσθη. Δὲν πρόκειται, ὡς γνωστόν, περὶ νέας θεωρίας οὔτε περὶ νέας γλωσσικῆς ἐφευρέσεως, δεδομένου ὅτι τὸ θέμα ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν, ἀπὸ πολλῶν τώρα πλέον δεκαετηρίδων ἀπασχολεῖ κατὰ καιροὺς τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων μας.

Εἰς τίνος τὴν κεφαλὴν ἐγεννήθη τὸ πρῶτον ἡ ἰδέα τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ τονικοῦ μας συστήματος, καὶ ποῖαι αἰτίαι τὸν ὤθησαν εἰς τοιαύτην ἀπόφασιν εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῇ. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι εἰς τὴν σκέψιν τῶν πρώτων ὑποστηρικτῶν, ἡ τονικὴ μεταρρύθμισις συνοδεύεται ἀπὸ τὴν τάσιν μιᾶς γενικωτέρας μεταρρυθμίσεως τοῦ ὀρθογραφικοῦ μας συστήματος μέχρι τῆς ἀντικαταστάσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ

ἀλφαβήτου (1). Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πλείστους τῶν μεταγενεστέρων ὀπαδῶν, ἡ τονικὴ μεταρρύθμισις ἀκολουθεῖται γενικῶς ἀπὸ παραλλήλους προσπαθείας ἀνακαινίσεως τῆς ἱστορικῆς μας ὀρθογραφίας.

Χωρὶς νὰ σταματήσωμεν εἰς τὰς κάπως ἀβεβαίας προσπαθείας τοῦ Χριστοπούλου καὶ τοῦ Ψαλίδα, οἵτινες ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ μιᾶς ἁπλουστεύσεως τοῦ ὀρθογραφικοῦ μας συστήματος, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος συνέταξε καὶ μίαν περίεργον αἰολοδωρικὴν γραμματικὴν τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἀναφέρομεν ἐν πρώτοις μεταξὺ τῶν μεταρρυθμιστῶν τοῦ τονικοῦ συστήματος τὸν Ἰωάννην Βηλαρᾶν, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπεστήριξε τὴν ἀνάγκην τῆς

(1) Τὴν χρῆσιν τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου ἀντὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐγνώρισε δυστυχῶς ἡ Πατρίς μας κατὰ τὰς θλιβερὰς ἡμέρας τῆς τουρκοκρατίας, ὅταν ἡ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων κατέστη δυσχερής, ἡ δὲ ξένη προπαγάνδα ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας, ἐπιδιώκουσα νὰ ἐπιτύχῃ τὴν διάσπασιν τῆς θρησκευτικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς μας παραδόσεως. Παραλείποντες τὰ παρ' ἄλλων γραφέντα, περιοριζόμεθα εἰς τὰ ἑξῆς ὀλίγα, ἅτινα ἐπὶ τοῦ θέματος ἔγραψε προσφάτως ὁ Γ. Μέγας: «Οὐχὶ ὀρθῶς ἡ συνήθεια αὕτη ἀπεδόθη ὑπό τινων εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἰταλικοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τὴν Κρήτην, θεωρηθεῖσα ὡς δεῖγμα τοῦ πόσον στενὰ συνεμείχθησαν ἐν Κρήτῃ ὁ ἰθαγενὴς ἑλληνικὸς καὶ ὁ ἐπείσακτος ἰταλικὸς πολιτισμός. Τὸ γεγονὸς ὅμως, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τῆς γραφῆς ἐκτὸς τῆς Κρήτης, ἐπεκράτησεν ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς ἑλληνοφώνοις πληθυσμοῖς τῆς Καλαβρίας καὶ Ἀπουλίας καὶ παρὰ τοῖς μοναχοῖς τῆς Grotta-Ferrata, ὡς καὶ εἰς τὰς νήσους καὶ πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, κατοικουμένας ὑπὸ Ἑλλήνων καθολικῶν, εἶναι ἀπόδειξις ὅτι εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς συνηθείας ταύτης δὲν εἶναι ἀμέτοχος ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία. —Ὡς γνωστόν, τὰ θρησκευτικὰ βιβλία, τὰ προωρισμένα διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἑλληνογλώσσων ὀπαδῶν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐγράφοντο μὲν ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀλλὰ μὲ γράμματα λατινικά. Ἄλλως τε καὶ ἡ ὅλη μόρφωσις τῶν ἑλληνογλώσσων καθολικῶν ἐβασίζετο μέχρις ἐσχάτων ὄχι ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀλλὰ ἐπὶ τῆς φραγκικῆς παραδόσεως. Ὁ Legrand παρέχει τὴν ἐπιγραφὴν τοιούτου βιβλίου, ἐκδοθέντος *«μὲ ὁρισμὸν τοῦ Δεσπότη μας Κλεμέντη ὄγδοου»*. Ἓν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συνηθείας ταύτης εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Καλαβρίας, ὡς ὁ Comparetti λέγει, δὲν ἠξεύρουν ν' ἀναγινώσκουν καὶ γράφουν «μὲ τὰ γράμματα γρικά», οὕτω δ' ἀπεξενώθησαν τελείως τῆς ἑλληνικῆς γραπτῆς παραδόσεως. Ὅθεν καὶ ἐν Κρήτῃ, ὅπου ἡ θρησκευτικὴ πίεσις ἦτο μεγάλη, ὁ δὲ ὀρθόδοξος λαὸς διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων ἐστερεῖτο ἀπὸ πολλοῦ «τῆς μᾶλλον ἐνεργοῦ καὶ πνευματώδους δυνάμεως, ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ συστήματος τούτου ἀπέβλεπεν ὁμοίως εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ δυσχερῆ τὴν ἀνάγνωσιν ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ ν' ἀπομακρύνῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας» (*Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*, κριτικὴ ἔκδοσις *Γ. Μέγα*, Ἀθῆναι, 1943, σελ. 24-25).

ἀντικαταστάσεως τῆς ἱστορικῆς διὰ τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας, καὶ ἐφήρμοσεν ἐν μέρει τὸ σύστημα τοῦτο. Γράφει, σὺν ἄλλοις, ὁ Βηλαρᾶς: «Κε έμης ληπον, για να γραψομε τη φησηκη μας γλοσα πρεπη να ρηξομε το ω και το υ· κε στον τοπο του υ να βαλομε την παλια δηφθονγκο, κε να γενη τ᾽ αλφαβητο μας με 23 ψηφια τα οπηα ηνε αρκετα να παραστησουν ολες της απλες φονες της γλοσας μας κε καμποσες σηνθετες για το γληγορο γραψημο, καθος ηπα· να ρηξομε κε τες παλιες δηφθονγκες κε τρηφθονγκες κε να μεταχηρηστουμε τες ηδηκες μας τεσσερες κηριες· αι, ει, οι, ουι· επηδης ακουοντε σ᾽ αφτες διο φονες διαφορετηκες σε μια σηλαβη, η προτη περσοτερο κε η δεφτερη οληγοτερο καθος στες λεξης: αιτος, χαιδεβο, πεται, λειμονι, λει, ελεημοσηνη, ροιδο, ακουι· κε τες πεντε καταχρηστηκες: ια, ιε, ιη, ιο, ιου γηατη σε τουτες το ι δεν ακουετε, μονε χρησημεβη για να καμη μαλακοτερο το φονηεντο οπου ακολουθαι, καθος στες λεξες: πεδια, πιε, αξιη, σκολιο, ψομιου· κε ετση το ι στ᾽ αλφαβητο μας δε χρησημεβη σ᾽ αλο παρα στες δηφθονγκες μοναχα· μας χρηαζοντε ακομα κε τρηα σημαδια, η αποστροφο, η υποδηαστολη κε ο τονος· κε ο τονος οχη παντου, αλα μοναχα στα αμφηβολα, καθος άλα κε αλά, πόλη κε πολή, πεδία κε πεδιά· κε η επηληπη τονογραφια μας ηνε περησια, κι᾽ ουδε στην παλια εληνικη γλοσα χρησημεβε, οντα ζουσε· μας χρηαζετε κ᾽ η στιγμογραφια».

Ὁ Βηλαρᾶς θέλει νὰ καταργήσῃ ὡρισμένα γράμματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, τὰς διφθόγγους, τὰ διπλᾶ σύμφωνα κλ., ἐπίσης δὲ καὶ ὅλα τὰ πνεύματα καὶ τοὺς τόνους μὲ μίαν μόνην ἐξαίρεσιν διὰ τὰς ὁμοίας γραφῆς λέξεις, ὅπου ὁ τόνος θὰ χρησιμεύῃ ὡς διακριτικὸν σημεῖον, ὅπως πόλη (πόλις) καὶ πολὴ (πολύ).

Τὸ κήρυγμα τοῦ Βηλαρᾶ δὲν εὗρε — ὡς ἦτο ἑπόμενον — ὀπαδούς, οὔτε εἶχε μεγάλην ἀπήχησιν εἰς τὸ ἔθνος, ἀντιθέτως μάλιστα ἐκρίθη ὅτι «τεκμηριοῖ παράδοξόν τι νόσημα τῆς κριτικῆς τοῦ ἀνδρὸς δυνάμεως» (Ν. Δραγούμης).

Ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν γίνεται πλέον σοβαρὸς λόγος περὶ μεταβολῆς τῆς ἱστορικῆς μας ὀρθογραφίας, οὔτε ἀπὸ τοὺς Ἑπτανησίους δημοτικιστάς, οὔτε — φυσικὰ — ἀπὸ τοὺς καθαρεύοντας ὀπαδοὺς τῆς ἀθηναϊκῆς σχολῆς, προσκεκολλημένους εἰς τὴν κλασσικὴν Ἑλλάδα, καὶ τὴν παράδοσιν. Δὲν παραμελοῦνται ὅμως τὰ μνημεῖα τῆς δημοτικῆς γλώσσης καὶ ἡ φιλολογικὴ αὐτῆς μελέτη. Αἱ ἐκδόσεις μεσαιωνικῶν δημοτικῶν κειμένων, αἱ ἔρευναι περὶ τὸ πλούσιον λαογραφικόν μας ὑλικὸν κλ., μαρτυροῦν ὅτι οὐδέποτε ἐξέλιπε τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς δημοτικῆς μας ποιήσεως. Οὔ-

δεὶς ὅμως ἐνόμισεν, ὅτι ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ παραγκωνισθῇ ἡ παράδοσις ἢ νὰ μεταρρυθμισθῇ ἄρδην τὸ ὀρθογραφικόν μας σύστημα·

Αἱ νέαι προσπάθειαι ὀρθογραφικῶν ἀνακαινίσεων συμπίπτουν μὲ τὴν ἀνακίνησιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ τὴν διεξαγωγὴν ἀτερμόνων γλωσσικῶν ἀγώνων. Χαρακτηριστικὸν γεγονὸς εἶναι ὅτι περισσότεραι φωναὶ ἐγείρονται οὐχὶ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ῾Ελλάδος, ἀλλὰ ἀπὸ ὁμογενεῖς, οἵτινες ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἔζησαν ἔξω τῶν συνόρων τῆς χώρας, ἐν τῇ ξένῃ καὶ δὴ ἐν τῇ Δύσει. Οἱ νέοι μεταρρυθμισταὶ τάσσονται γενικῶς ὑπὲρ τῆς ἰδέας μιᾶς γενικῆς ἀνατροπῆς τῆς ἱστορικῆς μας ὀρθογραφίας, προτείνοντες ἕκαστος ἰδίαν λύσιν.

Οὕτως ὁ Τιμόθεος Κούστας ἐδημοσίευσε βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον: «Πάντες ι ΄Ελινες εγγράματι, τυτέστι πος ι καθομιλυμένι ελινικί δύνατε, διά καταλίλυ διδασκαλίας κε απλοπιίσεος επυσιόδους τυ ορθογραφικύ αφτίς μέρυς, κε ζοίν πλίονα ιθικήν τε κινονικίν ν αποκτίσι, κε εφκολομάθιτος να καταστί προς πάντας ομογενίς κε αλογενίς. ιπό Τιμοθέυ Κύστα» (1879). ῾Ο Κούστας, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ τίτλου τοῦ βιβλίου, ζητεῖ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας καὶ τὴν διατήρησιν ἑνὸς μόνον τόνου, τῆς ὀξείας, τιθεμένου ἐπὶ τῆς τονιζομένης συλλαβῆς, πλὴν τῶν μονοσυλλάβων λέξεων, διὰ τὰς ὁποίας ζητεῖ τὴν πλήρη κατάργησιν τοῦ τονισμοῦ.

᾿Αργότερον ὁ Νικόλαος Φαρδὺς ἐκηρύχθη ἐπίσης κατὰ τοῦ κρατοῦντος τονικοῦ συστήματος εἰς δύο μικρὰς μελέτας του, ὑπὸ τὸν τίτλον «Περι ατονου και απνευματιστου γραφης της νεωτερας ελληνικης γλωσσης διατριβη» (1884) καὶ «Περι ατονου και απνευματιστου γραφης της νεωτερας ελληνικης γλωσσης μαρτυριαι και αποδειξεις» (1889), ὅπου, καίτοι τάσσεται ὑπὲρ τῆς κατὰ τὰ λοιπὰ διατηρήσεως τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, ζητεῖ τὴν τελείαν κατάργησιν τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων. ῾Ως οἱ ἀνάλογοι νεωτερισμοὶ τῶν προηγουμένων μεταρρυθμιστῶν τῆς γλώσσης μας, οὕτω καὶ ἡ καινοτομία τοῦ Φαρδῦ προυκάλεσε αὐστηρότατα σχόλια καὶ κριτικάς, τινὰς τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἴδιος ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ ὀρθάς, ἕνεκεν δὲ τούτου βραδύτερον μετέβαλε τὸ ἀρχικόν του σχέδιον τῆς πλήρους καταργήσεως τῶν τόνων, ταχθεὶς πλέον ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως ἑνὸς τόνου, τῆς ὀξείας, εἰς τὰς ὑπερσυλλάβους μόνον λέξεις, ἀκολουθῶν οὕτω πως τὸ τονικὸν σύστημα τοῦ Κούστα: «Επρότεινα—γράφει—και υπεστήριξα, εφ᾽ όσον μου ήτο δυνατόν, την αφαίρεσιν των τόνων και των πνευμάτων εκ της νεωτέρας ελληνικής γλώσσης, και απέδειξα ότι η ρίζα των λέξεων, εκ της αφαιρέσεως ταύτης ουδέν πάσχει. Επειδή όμως τινές νομίζουν ότι αφαιρουμένων των σημείων

του τονισμού, θα επέλθη δυσκολία εις την ανάγνωσιν, διά τούτο προς εξομάλυνσιν παντός προσκόμματος, δύναται να γίνη χρήσις ενός και μόνου σημείου, μιάς οξείας, λόγου χάριν, διά την τονιζομένην συλλαβήν των δισυλλάβων και υπερδισυλλάβων λέξεων».

Καὶ ὁ Ι. Σκυλίτσης ὡμίλησεν ἐπίσης διὰ τὴν ἁπλοποίησιν τοῦ τονικοῦ μας συστήματος εἰς διάλεξίν του εἰς τὸν Παρνασσὸν «Περὶ ἄρσεσεως ματαιοπονίας» (1886), καὶ γραπτῶς ὑπεστήριξε τὰς γνώμας του. Εἰς τὸν «Αἰῶνα» τῆς 6 Νοεμβρίου 1886 ἀναπτύσσει εἰς ἄρθρον του ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἱ γραφικαὶ προτάσεις» τὴν θεωρίαν του, ἥτις ἔγκειται εἰς τὴν κατάργησιν μόνον ἑνὸς πνεύματος (τῆς ψιλῆς) καὶ ἑνὸς τόνου (τῆς βαρείας), ἡ παράλειψις τῶν ὁποίων θὰ ὑπονοῆται διὰ τῆς διατηρήσεως τῶν λοιπῶν τόνων καὶ τῆς δασείας. Γράφει, σὺν τοῖς ἄλλοις: «Απέδειξα ὅτι ἡ ψιλη και ἡ βαρεῖα, επειδή, και αν λείψωσι, μαρτυροῦνται ὑπο τῶν άλλων τόνων τῶν διατηρουμένων δύνανται να μη σημειῶνται... Δεν προτείνω κατάργησιν, αλλ᾽ ἁπλῆν άρσιν δύο σημείων τῆς γραφῆς εκ περισσοῦ τιθεμένων εν αυτῇ, αφοῦ ὅ,τι θέλουν να σημάνωσι τα σημεῖα ταῦτα σημαίνεται διά τε τῆς απουσίας των καὶ τῆς παρουσίας τῶν άλλων σημείων, τούτων διατηρουμένων εν τῇ θέσει των... Καθως εν τοῖς πνεύμασι, τηροῦντες την δασεῖαν μόνην, δεν χάνομεν τον τόπον τῆς ψιλῆς, αλλα μάλιστα χαρακτηρίζομεν αυτην εκ τῆς ἀπουσίας τῆς δασείας, οὕτω και εν τοῖς τόνοις, τηροῦντες την οξεῖαν και την περισπωμένην δεν χάνομεν τον τόπον τῆς βαρείας».

Αὐτοὶ εἶναι οἱ κυριώτεροι πρωτοπόροι τῆς τονικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ αἱ παρ᾽ αὐτῶν προταθεῖσαι καινοτομίαι. Οἱ μεταγενέστεροι ἀκολουθοῦν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰς θεωρίας τῶν ἀνωτέρω μεταρρυθμιστῶν καὶ ἐπαναλαμβάνουν ἐν πολλοῖς τὰ αὐτὰ μὲ ἐκείνους ἐπιχειρήματα. Οὕτως ἡ κατὰ καιροὺς ἀνακίνησις τοῦ ζητήματος συνεχίζεται. Μετὰ τοὺς Βηλαρᾶν, Κούσταν, Φαρδύν, Σκυλίτσην κλπ., ἀκολουθοῦν οἱ Βλαστός, Πάλλης, Γιαννίδης, Χατζιδάκις (1), Τριανταφυλλίδης, κ. ἄ., ἀκόμη δὲ καὶ ἐλάχιστοι ξένοι.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὀπαδῶν τῆς τονικῆς μεταρρυθμίσεως, οἱ περισ-

---

(1) Ὁ Χατζιδάκις μόνον περὶ τὴν δύσιν τοῦ βίου του, ὅτε εἶχε πλέον ἀποσυρθῆ τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας, καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὁρίου τῆς ἡλικίας, ἐτάχθη θεωρητικῶς ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τοῦ ἱστορικοῦ τονικοῦ συστήματος, ἐν τῇ ἀκμῇ ὅμως τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ δράσεως κατέκρινε καὶ σφόδρα κατεδίκασε τὴν τονικὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην ὀρθογραφικὴν καινοτομίαν, ὡς ἐπιζήμιον καὶ αὐτόχρημα «ἐθνοφθόρον» (πρβ. κατωτέρω).

σότεροι περιωρίσθησαν εἰς τὴν θεωρητικὴν μόνον συζήτησιν τοῦ θέματος, ἄλλοι ἐφήρμοσαν τὰς θεωρίας των καὶ ἐν τῇ πράξει. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ζητοῦν μόνον τὴν τονικὴν μεταρρύθμισιν, ἄλλοι προχωροῦν ἀκόμη, καὶ μὲ τὴν τονικὴν μεταρρύθμισιν συνδέουν τὴν γενικωτέραν μεταβολὴν τῆς ἱστορικῆς μας ὀρθογραφίας, ἀπὸ τῆς καταργήσεως τῶν διπλῶν συμφώνων καὶ τῶν διφθόγγων μέχρι τῆς ἀντικαταστάσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι μερικοὶ δὲν ἐδίστασαν καὶ νὰ ἐφαρμόσουν τὰς καινοτομίας αὐτάς, φθάσαντες μέχρι τοῦ σημείου νὰ κάμουν χρῆσιν τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου.

Ὡς γνωστόν, ἡ τονικὴ μεταρρύθμισις δὲν ἐγένετο δεκτὴ οὔτε ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου Κράτους, οὔτε παρ᾽ ἄλλου τινὸς ἀνωτέρου δημοσίου πνευματικοῦ ἱδρύματος τῆς χώρας μας. Μόνον εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς σοβιετικῆς Ρωσσίας ἐθεσπίσθη, ὁμοῦ μετὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ μονοτονικοῦ συστήματος.

Τὸ ζήτημα τῆς τονικῆς μεταρρυθμίσεως, ὅπως καὶ τοῦ τυπικοῦ ἐν γένει καὶ τῆς γραμματικῆς τῆς δημοτικῆς, ἔχει φθάσει τώρα πλέον εἰς πραγματικὸν χάος, ἑκάστου μεταρρυθμιστοῦ προτείνοντος καὶ ἀκολουθοῦντος ἴδιον τονικὸν σύστημα. Οὕτω μέχρι τῆς στιγμῆς, ἔχουν προταθῆ αἱ ἑξῆς λύσεις:

Α) Διὰ τὰ πνεύματα:

α) κατάργησις καὶ τῶν δύο πνευμάτων
β) κατάργησις μόνον τῆς ψιλῆς

Β) Διὰ τοὺς τόνους:

α) κατάργησις ὅλων τῶν τόνων
β) κατάργησις μόνον τῆς βαρείας καὶ διατήρησις τῆς ὀξείας καὶ περισπωμένης
γ) κατάργησις τῆς βαρείας καὶ τῆς περισπωμένης καὶ διατήρησις μόνον τῆς ὀξείας
δ) κατάργησις καὶ τῶν τριῶν γνωστῶν τόνων καὶ ἀντικατάστασις δι᾽ ἄλλου τινὸς σημείου
ε) νὰ τονίζωνται μόνον αἱ δισύλλαβοι καὶ ὑπερδισύλλαβοι λέξεις
στ) νὰ τονίζωνται ὅλαι αἱ λέξεις καὶ αἱ μονοσύλλαβοι (διὰ τοῦ αὐτοῦ σημείου τονισμοῦ)
ζ) νὰ τονίζωνται αἱ ὑπερμονοσύλλαβοι λέξεις, ἐφ᾽ ὅσον ὁ τόνος δὲν πίπτει ἐπὶ τῆς ληγούσης κλ.

Γ) Διὰ τὰ σημεῖα τοῦ τονισμοῦ:

α) μερικοὶ προτείνουν τὴν ὀξεῖαν
β) ἄλλοι ἕνα σταυρὸν
γ) ἄλλοι μικρὸν ἀστερίσκον
δ) ἄλλοι τριγωνικὴν κοκκίδα
ε) ἄλλοι στρογγύλην κοκκίδα

Δ) Διὰ τὰς ἐγκλινομένας λέξεις:
α) νὰ ἑνώνωνται μὲ τὰς προηγουμένας λέξεις, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν μίαν μόνην λέξιν
β) νὰ συνδέωνται μὲ τὰς προηγουμένας λέξεις διὰ συνδετικῆς γραμμῆς (παύλας)
γ) νὰ γράφωνται χωριστὰ ἄτονοι, τῶν λοιπῶν μονοσυλλάβων λέξεων τονουμένων.

Ἄν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεωρίας τῶν «πιθανοτήτων» θελήσωμεν νὰ ὑπολογίσωμεν τὰς περιπτώσεις τῶν δυνατῶν συνδυασμῶν, θὰ εὑρεθῶμεν πρὸ καταπληκτικοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλοίμονον δὲ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἂν ἐπικρατήσῃ—ὅπως ἤδη εἰς τὸ τυπικὸν—ἡ πλήρης ἐλευθερία καὶ αὐθαιρεσία εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ τονικοῦ συστήματος.

Δὲν θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσω ἑκάστην τῶν προτεινομένων λύσεων καὶ τὰ τυχὸν πλεονεκτήματα ἢ μειονεκτήματα τὰ ὁποῖα ἑκάστη ἐξ αὐτῶν παρουσιάζει. Θὰ ἀρκεσθῶ εἰς ὀλίγας τινὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ γενικωτέρου θέματος, τῆς ἀνάγκης δηλ. μιᾶς ἀμέσου μεταρρυθμίσεως τοῦ ἱστορικοῦ μας τονικοῦ συστήματος.

Ἴδωμεν ἐν βραχεῖ τοὺς πρὸς εἰσαγωγὴν τῆς μεταρρυθμίσεως προβαλλομένους λόγους: α) Ὅτι οἱ τόνοι ἀποτελοῦν παρ᾿ ἀρχαίοις εὕρημα πρὸς χρῆσιν τῶν βαρβάρων, ἄλλοι συνάδελφοι, ἐμοῦ ἁρμοδιώτεροι, ἠμφεσβήτησαν. Δὲν νομίζω δὲ ὅτι ἡ ἐπιθυμία ἐπιστροφῆς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐμπνέει τοὺς πλείστους τῶν μεταρρυθμιστῶν τοῦ τονικοῦ μας συστήματος καὶ τῆς ὀρθογραφίας, ὥστε νὰ θέλουν νὰ ἐπαναφέρουν καὶ πάλιν τὴν ἀρχαϊκὴν γραφήν· Ἐξ ἄλλου θὰ ἔπρεπε τότε νὰ παραιτηθῶμεν καὶ τῆς μικρογραμμάτου γραφῆς -ἥτις ἀριθμεῖ παράδοσιν πολλῶν αἰώνων—καὶ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς ἓν εἶδος μεγαλογραμμάτου γραφῆς, ὡς ἐπεχείρησεν ἄλλοτε ὁ Πάλλης!

β) Ὅτι λόγοι αἰσθητικῆς ὑπαγορεύουν τὴν κατάργησιν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν τόνων, δὲν νομίζω νὰ ἀποτελῇ σοβαρὸν ἐπιχείρημα, ἀφοῦ μάλιστα, ἀντιθέτως, μερικοὶ—ὡς ἀναφέρει ὁ Φαρδὺς—εἶναι ὅλως ἀντιθέτου γνώμης, καὶ κατεπολέμησαν τὴν παρ᾿ αὐτοῦ προτεινομένην κατάργησιν τῶν τόνων, ἀκριβῶς διότι «ἔλεγον ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γραφή, ἄνευ τόνων καὶ ἄνευ πνευμάτων, ὁμοιάζει μὲ ἄνθρωπον ἄνευ κεφαλῆς

καὶ ἄνευ ποδῶν· ἄλλοι δὲ ὅτι οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα, ἐκτὸς τῶν ἄλλων εὐεργετημάτων, ἅτινα παρέχουσιν εἰς τὴν γλῶσσαν, ἐπέχουν ἐκ περισσοῦ καὶ τόπον κοσμήματος ἐν τῇ γραφῇ, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἡ γραφὴ τῆς γλώσσης μας καθίσταται εἰδεχθεστάτη». Ἄλλοι πάλιν ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ χρῆσις ἑνὸς μόνου τόνου, τῆς ὀξείας, ἀποτελεῖ ἀφόρητον καὶ ἀνυπόφορον «μονοτονίαν». Ἂς μὴ λησμονῶμεν, τέλος, ὅτι ἡ ὕπαρξις τριῶν τόνων δὲν παρατηρεῖται μόνον εἰς τὴν ἑλληνικήν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας, ὡς τὴν γαλλικήν, χωρὶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ Γάλλοι, νὰ καταγίνουν εἰς εἰδικὰς περὶ τὴν καλαισθησίαν τοῦ τονικοῦ των συστήματος μελέτας.

γ) Ὅτι ἀπὸ πρακτικῆς τυπωτικῆς ἀπόψεως ἡ κατάργησις τῶν τόνων θὰ ἐπέφερε μεγάλα ὀφέλη καὶ θὰ διηυκόλυνε πολὺ τὴν τυπογραφίαν, ἀποτελεῖ βεβαίως σοβαρὸν ἐπιχείρημα, ἀλλὰ δὲν νομίζω ὅτι ἀρκεῖ διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν κατάργησιν, διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ ὀρθογραφία μιᾶς γλώσσης δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τυπογραφικῶν εὐκολιῶν (ὅπως δὲν καθορίζεται καὶ εἰς καμμίαν ἄλλην εὐρωπαϊκὴν ἢ ἐξωευρωπαϊκὴν γλῶσσαν), εἰδικῶς δι' ἡμᾶς ἡ διατήρησις πνευμάτων καὶ τόνων εἰς τὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα θὰ εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐκτύπωσιν ὅλων τῶν ἀρχαίων, βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν κειμένων, δηλ. ὅλου τοῦ πλουσιωτάτου φιλολογικοῦ θησαυροῦ τῆς Χώρας μας.

δ) Ὅτι τὸ κρατοῦν τονικὸν σύστημα ἀποτελεῖ τὴν μεγαλυτέραν δυσκολίαν τῆς ὀρθογραφίας μας, καὶ ἑπομένως ὅτι καταργουμένων τῶν τόνων οἱ μαθηταὶ θέλουν ἀπαλλαγῇ μεγάλου φόρτου, ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῶν τόνων, ἀπὸ προπαγανδιστικῆς τουλάχιστον ἀπόψεως, ὄχι ὅμως καὶ τὸ ἐπιστημονικῶς ἰσχυρότερον. Χωρὶς νὰ εἰσέλθω εἰς καθαρῶς παιδαγωγικὰ ζητήματα, διὰ τὰ ὁποῖα τόσον διεξοδικῶς ὡμίλησεν ὁ σεβαστὸς συνάδελφος κ. Ἐξαρχόπουλος, ἐπικαλεσθεὶς τὴν μαρτυρίαν καὶ πολλῶν ξένων διακεκριμένων ἐπιστημόνων, θεωρῶ καὶ ἐγὼ ἀναγκαῖον νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι ὁ πυρετὸς τῆς ἁπλουστεύσεως τῆς γλώσσης—τόσον τοῦ τυπικοῦ ὅσον καὶ τοῦ συντακτικοῦ—δὲν εἶναι πάντοτε εἰς ὄφελος αὐτῆς. Μόνον τὰ ἰδιώματα τῶν πρωτογόνων καὶ βαρβάρων λαῶν εἶναι ἁπλᾶ, ἐνῷ ἀντιθέτως ὅσον μία γλῶσσα ἀναπτύσσεται τόσον καθίσταται πολυπλοκωτέρα καὶ πολυσύνθετος, ἵνα ἀκριβέστερον καὶ καλύτερον δύναται νὰ ἐκφράζῃ καὶ τὰ πλέον λεπτὰ διανοήματα καὶ ἀποβαίνῃ εἰς τὴν ἀκοὴν μουσικωτέρα καὶ γλυκυτέρα. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τούτου, ὅταν προφασίζωνται μερικοὶ ὅτι ἡ χρῆσις τῶν τόνων εἶναι αἰτία πλείστων ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων,

νομίζω ὅτι ὑποστηρίζουν πρᾶγμα ἀνακριβὲς καὶ ὅτι μετατίθεται ἡ πραγματικὴ βάσις τοῦ προβλήματος, διότι οὐχὶ ὁ τονισμός, ἀλλ' ἡ γνῶσις τῶν βασικῶν γραμματικῶν κανόνων τοῦ χρόνου τῶν συλλαβῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται καὶ ὁ τονισμὸς παρουσιάζει δυσκολίας διὰ τὰς ὁποίας τὴν εὐθύνην δὲν φέρουν, βεβαίως, τὰ ἄκακα αὐτὰ σημεῖα. Τὸ νὰ θέλωμεν νὰ καταργήσωμεν τοὺς τόνους, διὰ νὰ ἀποκρύψωμεν τὴν ἄγνοιαν τῶν βασικῶν γραμματικῶν κανόνων καὶ τὴν ἡμιμάθειαν τῶν νεωτέρων γενεῶν, εἶναι ὡς νὰ ἀποφεύγωμεν νὰ βάλωμεν τὸ θερμόμετρον εἰς ἕνα ἀσθενῆ, διὰ νὰ ἀποκρύψωμεν τὸν πυρετόν του.

Ἡ χρῆσις τῶν τόνων δὲν παρουσιάζει αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δυσχερείας. Οἱ κανόνες τοῦ τονισμοῦ εἶναι σαφεῖς καὶ ἁπλούστατοι. Δυσκολίαν παρουσιάζει ἡ γνῶσις τῶν κανόνων περὶ διακρίσεως τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται οἱ κανόνες τοῦ τονισμοῦ. Ἀλλὰ τὴν γνῶσιν ταύτην πρέπει νὰ ἔχουν οἱ μαθηταὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ τονικοῦ συστήματος, διότι τὸ θέμα τῆς διακρίσεως τοῦ χρόνου τῶν συλλαβῶν ἀποτελεῖ σημαντικώτατον τμῆμα τῆς γραμματικῆς, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραμεληθῇ καὶ διαγραφῇ—ἔστω καὶ ἂν φθάσωμεν εἰς τὴν κατάργησιν τῶν τόνων—δεδομένου, ὅτι ἐπὶ τῆς διακρίσεως ταύτης ἔχουν τὴν βάσιν των καὶ ἄλλα σπουδαιότατα κεφάλαια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὡς ὁ σχηματισμὸς τῶν παραθετικῶν (τῆς ὀρθογραφικῆς δηλ. γραφῆς τῶν καταλήξεων—οτερος καὶ—οτατος), καὶ ὁλόκληρος ἡ ἀρχαία μετρική. Ἢ πρέπει νὰ παραμελήσωμεν καὶ διαγράψωμεν καὶ τὴν μετρικὴν ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας;

Ἂν οἱ μαθηταὶ γνωρίζουν καλῶς τὴν γραμματικήν, ὀλίγαι, ὀλίγισται θὰ εἶναι αἱ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας θὰ ἔχουν ἀμφιβολίας περὶ τοῦ τονισμοῦ. Ἀπὸ τοὺς τρεῖς βασικοὺς κανόνας τοῦ τονισμοῦ α) ἂν μία λέξις τονίζεται εἰς τὴν προπαραλήγουσαν δέχεται πάντοτε ὀξεῖαν, β) ἂν ἡ τονιζομένη συλλαβὴ εἶναι βραχεῖα ἢ θέσει μακρὰ δέχεται πάντοτε ὀξεῖαν, γ) ἂν ἡ λέξις τονίζεται εἰς τὴν παραλήγουσαν καὶ ἡ παραλήγουσα εἶναι μακρά, τότε ἡ λέξις δέχεται ὀξεῖαν μέν, ἂν ἡ λήγουσα τῆς λέξεως εἶναι μακρά, περισπωμένην δέ, ἂν ἡ λήγουσα εἶναι βραχεῖα, εἶναι φανερόν, ὅτι μόνον ὁ τρίτος δύναται νὰ παρουσιάσῃ δυσχερείας, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ περίπτωσις καθ' ἣν ἡ λέξις τονίζεται ἐπὶ τῆς ληγούσης. Ἀλλὰ διὰ τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις ἡ γραμματικὴ ὁρίζει πότε ἡ παραλήγουσα καὶ ἡ λήγουσα εἶναι μακραὶ ἢ βραχεῖαι (π.χ. ὅταν προέρχονται ἐκ συναιρέσεως, ἢ ὅταν ἡ λέξις οὖσα σύνθετος λήγει εἰς τιμος,—νικος,—ψυχος,— θυμος,—λυπος, — κινδυνος, ἢ ἀντιθέτως εἰς —ικος,—ιμος,—ινος,—ανος,—αρος,—δικος κλπ). Ἑπομένως ὑπολείπε-

ται σχετικῶς μικρὸς ἀριθμὸς περιπτώσεων εἰς τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ ὁ χρόνος τῆς συλλαβῆς. Ἀλλὰ διὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας—διὰ τὰς ὁποίας ἐνίοτε καὶ ὁ εἰδικὸς φιλόλογος δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἀμφιβολίας—ἡ ἀνακρίβεια τοῦ τονισμοῦ δὲν ἀποτελεῖ σοβαρὸν παράπτωμα, δὲν ἀποκλείεται δὲ διὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας νὰ ληφθῇ ἓν γενικὸν μέτρον πρὸς διευκόλυνσιν. Διὰ τοὺς γνωρίζοντας τὴν γραμματικὴν τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ δὲν παρουσιάζει μεγάλην δυσκολίαν. Δυσκολίαν παρουσιάζει διὰ τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν γραμματικήν, ἀλλὰ δι᾿ αὐτοὺς τὸ τονικὸν πρόβλημα ἀποτελεῖ ἐπουσιώδη λεπτομέρειαν. Διαπράττουν τόσα ἄλλα βαρύτερα καὶ χονδροειδῆ σφάλματα (ὑποψήφιος εἰς τὰς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις ἔγραψεν οἱ Ἔλινες), ὥστε ἡ ἀνακρίβεια τοῦ τονισμοῦ νὰ περνᾷ εἰς ὅλως δευτερεύουσαν μοῖραν. Ἀντὶ νὰ βοηθῶμεν καὶ ὑποθάλπωμεν τὴν ἀγραμματωσύνην τῶν νεαρῶν σπουδαστῶν καὶ νὰ προτρέπωμεν αὐτοὺς νὰ καλύπτουν τὴν ἀμάθειάν των διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς γλώσσης μας, θὰ ἦτο πολὺ προτιμότερον νὰ συμβουλεύσωμεν αὐτοὺς νὰ καταγίνουν περισσότερον εἰς τὴν μελέτην τῆς γραμματικῆς, ὁπότε τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ δὲν θὰ παρουσίαζε μεγάλας δυσχερείας ὅπως δὲν παρουσίαζε διὰ τὰς παρελθούσας γενεάς, ὅτε ὁ κόσμος ἔκαμνε ὀλιγώτερον θόρυβον καὶ εἰργάζετο μετὰ μεγαλυτέρας ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς.

Τὸ ζήτημα τῶν πνευμάτων εἶναι, φρονῶ, ἀκόμη ἁπλούστερον. Ὀλίγαι εἶναι αἱ δασυνόμεναι λέξεις, τὰς ὁποίας ὁ μικρὸς μαθητὴς ἀπομνημονεύει μετ᾿ εὐχερείας καὶ αἱ ὁποῖαι ἐντυποῦνται ἀσφαλῶς εἰς τὴν μνήμην του μετὰ βραχεῖαν ἄσκησιν. Ἡ ὕπαρξις τοῦ πνεύματος ἐξηγεῖ καὶ πολλὰ φαινόμενα τῆς γλώσσης μας καὶ τὴν μετατροπὴν διαφόρων συμφώνων (π.χ. ἔφεδρος, καθημερινῶς, κλπ.), τὰ ὁποῖα θὰ καθίσταντο ἀκατάληπτα καὶ ἀνεξήγητα ἐν περιπτώσει καταργήσεως τῶν πνευμάτων.

Καταργοῦντες τὰ πνεύματα θὰ ἐφθάνομεν εἰς τοῦτο τὸ παράδοξον, ὅτι ἡμεῖς μόνον οἱ Ἕλληνες θὰ ἠγνοοῦμεν ποῖαι ἑλληνικαὶ λέξεις δασύνονται, ἐνῷ ὅλοι οἱ ξένοι θὰ ἐγνώριζον ταύτας, δεδομένου ὅτι αἱ πλεῖσται δασυνόμεναι ἑλληνικαὶ λέξεις ἔχουν εἰσέλθει εἰς τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῶν ξένων γλωσσῶν, διατηροῦσαι τὸ δασὺ πνεῦμα ὑπὸ τύπον τοῦ γράμματος h, ὡς π.χ. hydrogène, hydrographie, hydrologie, hydrophobie, horloge, horoscope, hagiographie, harmonie, hebdomadairement, hectomètre, hégémonie, hélice, hellénique, hémisphère, hémorragie κλ. κλ.

Ἡ γνώμη μου εἶναι, ὅτι μὲ τὸν προτεινόμενον νεωτερισμόν, ἀντὶ νὰ διευκολύνωμεν τοὺς μαθητάς μας, μᾶλλον σύγχυσιν θὰ φέρωμεν εἰς

τὰς διανοίας των. Ἐνῷ τώρα οὗτοι ἀρχίζουν νὰ μανθάνουν ἀπὸ τὰς πρώτας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὸ τονικόν μας σύστημα χωρὶς νὰ ἀπαντοῦν ἐξαιρετικὰς δυσχερείας, ἂν εἰσαχθῇ διὰ τὴν νέαν ἑλληνικὴν τὸ μονοτονικὸν ἢ ἄλλο σύστημα καὶ συνηθίσουν κατ᾽ ἀρχὰς εἰς τὴν χρῆσιν ἑνὸς μόνου τόνου, θὰ εἶναι ἠναγκασμένοι βραδύτερον νὰ καταβάλουν τεραστίους κόπους πρὸς ἐκμάθησιν τοῦ ἱστορικοῦ τονικοῦ συστήματος διὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας καὶ μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς. Οὕτω ἀντὶ ἑνὸς θὰ πρέπῃ νὰ γνωρίζουν δύο τονικὰ συστήματα καὶ νὰ ἀποτυπώνουν εἰς τὴν μνήμην των διπλᾶς ὀπτικὰς εἰκόνας διὰ τὴν αὐτὴν λέξιν (1).

Ἂς μὴ νομισθῇ δὲ ὅτι τὸ προτεινόμενον τονικὸν σύστημα εἶναι ἁπλούστερον τοῦ νῦν κρατοῦντος. Ἡ ἐφαρμογὴ αὐτου καὶ ἰδίᾳ ἡ συχνὴ χρῆσις τῆς συνδετικῆς παύλας—ἀκαλαισθήτου εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, δυσχεροῦς εἰς τὴν χρῆσιν καὶ δυναμένης νὰ γεννήσῃ σύγχυσιν μὲ ἄλλα ἀνάλογα σημεῖα, ὡς τὸ ἑνωτικὸν κλ. — εἶναι πολύπλοκος, ἀναμφισβητήτως δὲ πολυπλοκωτέρα τοῦ ἱστορικοῦ συστήματος (2).

---

(1) Τοῦτο ὑπεστήριξεν ἄλλοτε ὁ σοφὸς καὶ βαθὺς ἐπιστήμων γλωσσολόγος Γ. Χατζιδάκις, γράφων τὰ ἑξῆς: «Καὶ ἡ προφανὴς αὕτη ἀλήθεια παραγνωρίζεται παρ᾽ ἡμῖν πολλάκις, διὸ συχνάκις ἀκούομεν διαφόρων εἰσηγουμένων καινὰ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν δαιμόνια, οἷον τὴν κατάργησιν τῆς δασείας, τῆς περισπωμένης, τῆς βαρείας κτλ. Ἀγνοοῦσι δ᾽ ὡς φαίνεται, οὗτοι ὅτι, ἀφοῦ τὰ ἀρχαῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μνημεῖα δὲν δύνανται νὰ τυπῶνται καὶ ἀναγινώσκωνται ἄλλως ἢ ὅπως νῦν γίνεται, εἶναι ἄντικρυς ἐθνοφθόρος πᾶσα πρότασις περὶ διαφόρου ὀρθογραφίας τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης περὶ τοὺς τόνους, τὰ πνεύματα, τὰς διφθόγγους κτλ. Διότι διαφόρου οὕτω γενομένου καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τύπου τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, οἱ νέοι θ᾽ ἀναγκάζωνται νὰ μανθάνωσιν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ τὴν τῆς ἀρχαίας γλώσσης ὀρθογραφίαν· οὕτω δὲ οὐ μόνον μεγάλως θὰ κοπιῶσιν ἀλλὰ καὶ εἰς πλημμελήματα περὶ ταύτην θὰ περιπίπτωσι, καὶ τὸ μέγιστον, τῆς νέας γλώσσης καταστάσης οὕτω διαφόρου τῆς ἀρχαίας, θέλει μεγάλως παρακωλύεσθαι ἡ διὰ τῶν ἀρχαίων βιβλίων ποικίλη μόρφωσις τῶν ἐπερχομένων γενεῶν» (Πρβ. Γλωσσολογικαὶ μελέται, σελ. 525).

(2) *[Σημείωσις τυπογρ. δοκιμίων]*: Εἰς ἀπόδειξιν τῆς μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῆς τονικῆς μεταρρυθμίσεως ὑπαρχούσης ἀσυμφωνίας καὶ διαστάσεως, θεωρῶ σκόπιμον νὰ προσθέσω ἐνταῦθα περικοπάς τινας ἀπὸ τὸ ἄρθρον «Ὁ μονοτονισμὸς τῆς ὀξείας» τοῦ κ. Μ. Καραγάτση, κηρυχθέντος ἐπίσης ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ τονικοῦ μας συστήματος καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν τόνων διὰ κοκκίδος. Ὁ συγγραφεὺς κατακρίνει αὐστηρότατα τὸ ὑπὸ τοῦ Γιαννίδη καθιερωθὲν μονοτονικὸν σύστημα τῆς ὀξείας, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ κ. Κακριδῆς, καὶ παρατηρεῖ ὅτι τὸ νέον σύστημα δεικνύει ἔλλειψιν πρακτικοῦ πνεύματος

Περισσότερον ὅμως ἀπὸ κάθε ἐπιχείρημα ἐπιστημονικὸν ἢ πρακτικόν, νομίζω ὅτι προέχει ἡ ἐθνικο-ἱστορικὴ ἄποψις τοῦ ζητήματος. Ἐλέχθη ὅτι ἡ κατάργησις τῶν τόνων δὲν μεταβάλλει τὴν ἱστορικήν μας

καὶ διδασκαλικὴν νοοτροπίαν. Γράφει ὁ κ. Καραγάτσης ὅτι ὁ Γιαννίδης (καὶ ὁ ὀπαδός του κ. Κακριδῆς) «προτείνει τὴν κατάργηση τῆς βαρείας καὶ περισπωμένης καὶ τὴν διατήρηση μόνο τῆς ὀξείας. Μὴ νομίσετε ὅμως πὼς τὸ σύστημα τοῦ μακαρίτη Γιαννίδη ἦταν καὶ τόσο ἁπλό, δηλ. νὰ βάζουμε πάντοτε ὀξεῖα ἐκεῖ ποὺ ἄλλοτε ἔμπαινε ἡ ὀξεῖα, ἢ βαρεῖα ἢ περισπωμένη. Μιὰ τέτοια φυσιολογικὴ καὶ λογικὴ ἁπλοποίηση ἀντιστρατευόταν στὴν πολύπλοκη φιλολογοδασκαλικὴν ἰδιοσυγκρασία τοῦ ἱδρυτῆ καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς τῆς θεωρίας. Θὰ ἦταν πολὺ εὔκολο ν' ἀντικαταστήσῃς ἕνα πολύπλοκο τονικὸ σύστημα μ' ἕνα ἄλλο ἁπλό, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἁπλὸ ἔκανε θαυμάσια τὴ δουλειά του ; Ὄχι ! Τὸ πολύπλοκο θ' ἀντικατασταθῆ μὲ πολύπλοκο ! Κ' ἔπεσαν σ' αὐτὸ τὸ σφάλμα λογικῶς, γιατὶ τὸ κριτικό τους πνεῦμα δὲν ξεκινάει ἀπὸ ρασιοναλιστικὰ ἀλλὰ ἀπὸ μεταφυσικὰ δεδομένα, ξεχνώντας ὅτι τὰ ζωτικὰ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν ἕνα ὁλόκληρο λαό, δὲν λύνονται μὲ ἀφηρημένους ἐγκεφαλισμοὺς ἀλλὰ μὲ θετικὴ καὶ πρακτικὴ ἀντίληψη τῶν δεδομένων» . . . Περαιτέρω ὁ ἀρθρογράφος ὑπογραμμίζει τὰ διάφορα μειονεκτήματα τοῦ μονοτονικοῦ συστήματος τῆς ὀξείας καὶ ἰδιαιτέρως τῆς καταργήσεως τοῦ τόνου τῶν μονοσυλλάβων.«Ἐπειδὴ—γράφει—ἡ κατάργηση αὐτὴ εἶναι ἀδύνατη πρακτικά, ὁ Γιαννίδης *ἀντικατάστησε τὸ ἁπλὸ σύστημα τῶν Ἀλεξανδρινῶν μὲ ἄλλο σύστημα δικό του, ποὺ φυσικὰ ἦταν πολυπλοκώτερο καὶ δύσχρηστο.* Καθιέρωσε τὴν «παῦλα» γιὰ τὸ χωρισμὸ τῶν προσωπικῶν ἀπὸ τὶς κτητικὲς ἀντωνυμίες. Ἡ κτητικὴ δηλαδὴ ἀντωνυμία συνδέεται μὲ τὴν προηγούμενή της λέξη μὲ μιὰ παῦλα, ἐνῷ ἡ προσωπικὴ μένει ἀσύνδετη . . . Ἀρκεῖ μιὰ ματιὰ γιὰ νὰ γίνουν φανερώτατα τὰ μειονεκτήματα τοῦ συστήματος Γιαννίδη». Καὶ καταλήγει : «Ἀπὸ ὅσα ἐξηγήσαμε παρα-πάνω βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς ὁ Γιαννίδης καὶ οἱ ὀπαδοί του ξεκινώντας γιὰ τὴν τονικὴ ἁπλοποίηση τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς, κατάφεραν στὴν πραγματικότητα νὰ δημιουργήσουν ἕνα καινούργιο τονικὸ σύστημα, ποὺ ὄχι μόνον δὲν ἔχει τὴν ἀπαιτούμενη καὶ ἀπολύτως κατορθωτὴν ἁπλότητα, ἀλλὰ ἀντιθέτως παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες καὶ περιπλοκές. Καὶ τοῦτο γιατὶ τὸ σύστημα αὐτὸ δὲν ἐβγῆκε σὰν μιὰ λογικὴ καὶ συνεπὴς ἁπλοποιητικὴ ἐξέλιξη τοῦ καθιερωμένου συστήματος, ἀλλὰ σὰν μιὰ τονικὴ ἐπανάσταση, ὅπου τὸ αὐθαίρετο ὑποκειμενικὸ καὶ ἐγκεφαλικὸ στοιχεῖο κατάπνιξε κάθε ξεκάθαρη, πρακτικὴ κι' ἀντικειμενικὴ ἀντίληψη τοῦ ζητήματος.».

Δηλαδή, μὲ ἄλλα λόγια, τὸ τονικὸ σύστημα τοῦ κ. συναδέλφου, ἐκτὸς τοῦ ὅτι διασπᾷ τὴν παράδοσιν, δὲν ἔχει κἂν τὸ πλεονέκτημα τῆς ἁπλουστεύσεως. Ὀπαδὸς τῆς τονικῆς μεταρρυθμίσεως ἀποδεικνύει ὅτι τὸ νέον σύστημα παρουσιάζει μεγάλας δυσκολίας καὶ περιπλοκάς. Ἀλλὰ τότε ποία ἡ ἀνάγκη τῆς εἰσαγωγῆς του ; Ἁπλούστατα διὰ νὰ δημιουργηθῇ θόρυβος καὶ παρασυρθοῦν μερικοὶ ἀνίδεοι.

γραφήν, διότι οἱ τόνοι δὲν ἀνήκουν εἰς τὸ σῶμα τῶν λέξεων, τοῦτο ὅμως δὲν νομίζω ὅτι ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀλήθειαν. Τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι, ἀπὸ πολλῶν ἤδη αἰώνων ἀποτελοῦσι διακριτικὸν ἀναπόσπαστον τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς. Ὅλος ὁ γραπτός μας φιλολογικὸς θησαυρὸς συνδέεται μὲ τὰ σημεῖα αὐτά, τὰ ὁποῖα συμπληροῦν καὶ ὁλοκληρώνουν τὸ ὀρθογραφικόν μας σύστημα, φοβοῦμαι δὲ μήπως ἡ κατάργησις τῶν τόνων σημάνῃ τὴν ἀπαρχὴν μιᾶς βαθμιαίας ἐγκαταλείψεως τῆς ἱστορικῆς μας ὀρθογραφίας γενικώτερον.

Εἴδομεν ὅτι οἱ πρῶτοι κηρυχθέντες ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῶν τόνων· ζητοῦν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ὅλου ὀρθογραφικοῦ μας συστήματος καὶ τὴν μεταρρύθμισιν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀλφαβήτου μας. Τὴν αὐτὴν τακτικὴν ἀκολουθοῦν καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν μεταγενεστέρων εἰσηγητῶν τῆς τονικῆς ἁπλοποιήσεως, γράφοντες ἀπροκαλύπτως ὅτι τὸ ζήτημα τῆς τονικῆς μεταρρυθμίσεως εἶναι δευτερεῦον καὶ ὅτι συνδέεται μὲ τὴν ριζικωτέραν μεταρρύθμισιν τῆς πατροπαραδότου ὀρθογραφίας. Ἡ κατάργησις τῶν τόνων θὰ ἀπετέλει οὕτω τὸ πρῶτον βῆμα διὰ μίαν περαιτέρω γενικὴν ἀναστάτωσιν τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς. Ἀλλ᾽ αὐτὸ θὰ ἐσήμαινε τὴν τελείαν ἀποξένωσίν μας ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν.

Εἶναι ὅμως ποτὲ δυνατὸν τοιαῦτα ἐθνικὰ προβλήματα, στενότατα συνυφασμένα μὲ αὐτὴν τὴν ἐθνικήν μας ὕπαρξιν νὰ λύωνται ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ διὰ φωνασκιῶν, ἐντυπωσιακῶν θορύβων καὶ πραξικοπημάτων; Ἡ παράδοσις ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐθνῶν. Ἔθνη χωρὶς παράδοσιν ἢ διασπάσαντα τὴν παράδοσιν εὐκόλως ἐγένοντο βορὰ ἄλλων λαῶν. Ἂν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κατώρθωσε, παρὰ τὰς τοσαύτας ἀντιξόους συνθήκας καὶ παρὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους θυέλλας, τὰς ὁποίας ἐγνώρισεν εἰς τὴν μακρὰν ἱστορίαν του, νὰ σώσῃ τὴν ὕπαρξίν του καὶ νὰ διατηρήσῃ πάντοτε ἀκμαῖον καὶ ζωηρὸν τὸ ἐθνικόν του φρόνημα, τοῦτο ὀφείλει εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὰ ἐθνικὰ ἰδανικὰ καὶ τὴν παράδοσιν. Τρεῖς χιλιετηρίδες ἐνδόξου ζωῆς, τριάκοντα ὅλοι αἰῶνες λαμπρᾶς ἱστορίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λησμονηθοῦν. Ἄλλα κράτη μὲ ἱστορίαν, ἥτις δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ τὴν ἰδικήν μας, μὲ συστήματα καὶ γλωσσικὰ ἰδιώματα πολυπλοκώτερα τῶν ἰδικῶν μας, δὲν διενοήθησαν ποτὲ νὰ ἀρνηθοῦν τὸ παρελθὸν καὶ τὴν γλωσσικήν των παράδοσιν. Κράτη ὡς ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, τῶν ὁποίων αἱ γλῶσσαι παρουσιάζουν ἀνυπερβλήτους δυσχερείας εἰς τὴν προφορὰν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν, οὐδέποτε ἐσκέφθησαν νὰ μεταρρυθμίσουν ἢ ὁπωσδήποτε νὰ ἁπλουστεύσουν ταύτας, ἡ δὲ Γερμανία ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν τό-

σον κουραστικὴν καὶ ἀπηρχαιωμένην «γοτθικὴν» γραφήν της. Διατί λοιπὸν ὅλος αὐτὸς ὁ μεταρρυθμιστικὸς ὀργασμὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα; Εἴμεθα ἆρά γε τόσον πολὺ προηγμένοι ἔναντι τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης, ὥστε νὰ ἔχωμεν ἡμεῖς μόνοι ἀντιληφθῆ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐξελίξεως;

Ἂς ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὰς πρωτοτυπίας καὶ τοὺς γλωσσικοὺς ἀνακαινισμούς. Οὐδεμία σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ἐθνικῆς δημοτικῆς μας γλώσσης, τὴν ὁποίαν ὅλοι σεβόμεθα καὶ ἀγαπῶμεν καὶ τῶν διαφόρων ἀχαλιναγωγήτων διαστροφέων καὶ καταλυτῶν κάθε ὑγιοῦς γλωσσικῆς παραδόσεως. Πρέπει νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν ἀχαλίνωτον καὶ ἐπιζήμιον τάσιν τῶν νεωτερισμῶν (1). Ἡ γλῶσσα εἶναι κάτι τὸ ἱερόν, ὅπως ἡ Πίστις καὶ ὅλα τὰ μεγάλα ἰδανικὰ τῆς φυλῆς μας. Ἂς τὴν σεβασθῶμεν, ἂς τὴν ἀγαπήσωμεν, ἂς προσπαθήσωμεν νὰ τὴν γνωρίσωμεν καλύτερον καὶ νὰ τὴν διαφυλάξωμεν.

Ἔχω πάντοτε πεποίθησιν εἰς τὴν ἰσορροπίαν καὶ ἐχεφροσύνην τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα περίπου ἐγένοντο ἀλλεπάλληλοι ἀπόπειραι παντοίων μεταρρυθμίσεων τῆς ἱστορικῆς μας ὀρθογραφίας, ἀλλ' ὅλαι ἐναυάγησαν. Μία γλῶσσα ἔχουσα ἱστορίαν μακρῶν

---

1) Ὀλίγα τινὰ χαρακτηριστικὰ σχόλια διὰ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησεν ἡ γλωσσικὴ ἀτασθαλία δύναταί τις νὰ εὕρῃ διεξερχόμενος ὅσα πρό τινων μηνῶν ἐγράφησαν εἰς τὸν ἡμερήσιον καὶ περιοδικὸν τύπον, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς τότε ἐγερθείσης συζητήσεως ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς σαφηνείας καὶ τῆς ἀσαφείας εἰς τὴν Τέχνην (βλ. περίληψιν εἰς Νέαν Ἑστίαν, τῆς 1 Νοεμβρίου 1942, σελ. 1311 ἑπ.). Οἱ περισσότεροι—ἂς τονισθῇ δὲ ὅτι ὅλοι εἶναι δημοτικισταὶ—ὑπογραμμίζουν ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἀσυδοσία εἶναι ἡ πρώτη αἰτία τῆς ἀσαφείας τοῦ ὕφους καὶ τῆς συγχύσεως ἰδεῶν, ἥτις παρατηρεῖται εἰς τοὺς πλείστους τῶν νεωτέρων συγγραφέων καὶ καταδικάζουν αὐστηρότατα τὴν γλωσσικὴν ἀναρχίαν: Ὁ εἷς λέγει ὅτι ὑπάρχουν «δέκα εἰδῶν γλῶσσες, δέκα εἰδῶν διαφορετικοὶ τύποι, ὀρθογραφίες καὶ συντάξεις», ἄλλος ὅτι «ἡ γλῶσσα εἶναι βέβαια κάτι γενικώτερο, ἀντικειμενικώτερο, κοινωνικώτερο, κι' ἐκεῖνοι ποὺ διαμαρτυρήθηκαν τόσο ζωηρὰ γιὰ τ' ἀκατάληπτα ἰδιωματικά, τὶς ἀκαλαισθησίες καὶ τοὺς γλωσσικοὺς ἐξωφρενισμοὺς μερικῶν νεωτέρων—ποὺ ὡστόσο ἀπὸ παλιοὺς πῆραν τὸ κακὸ παράδειγμα—ἔχουν κάμποσο δίκιο», ἄλλος ὅτι ταλαιπωρούμεθα ἀπὸ ἓν εἶδος «ὑπερδημοτικιστικοῦ σνομπισμοῦ», ἄλλος ὅτι ἀπὸ «τὴν λεξιμαγεία τῆς καθαρεύουσας ἐπέσαμε στοὺς νεφελώδεις ὀμφαλοσκοπικοὺς ἀκροβατισμοὺς τῆς δημοτικῆς», ἄλλος ὅτι «τὸ γεγονὸς πὼς μέσα σὲ μισὸ αἰῶνα, ὕστερ' ἀπὸ τόσους ἀγῶνες καὶ τόσα κινήματα καὶ τόση μελάνη, ἡ γλῶσσα μας παρουσιάζει τόσην ἀκαταστασία καὶ ἀσυδοσία, παρουσιάζει τόσες ἰδιομορφίες καὶ τύπους, κυμαίνεται ἀνάμεσα σὲ τόσες μορφὲς λαλουμένης καὶ γραφομένης γλώσσας, εἶναι, νομίζω, ἱκανὸ νὰ μᾶς πείσῃ πὼς ἡ ὁριστικὴ διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας δὲν πρόκειται νὰ εἶναι καρπὸς τῶν χρόνων τῶν δικῶν μας».

αἰώνων, δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἐπιπολαίων καὶ ἀβασανίστων πειραματισμῶν. Δὲν εἶμαι, βεβαίως, προφήτης, οὔτε δύναμαι νὰ προΐδω τί θὰ γίνῃ μίαν ἡμέραν, ἐλπίζω ὅμως ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀκόμη μίαν φορὰν θὰ δείξῃ τὴν εὐλάβειάν της εἰς τὰς παραδόσεις της, εὐλάβειαν, ἥτις δὲν πρέπει νὰ συγχέεται πρὸς κάθε παρεξηγημένην ἢ διεστρεβλωμένην προγονοπληξίαν ἢ ἀρχαιομανίαν.

Πρὸς τὸ παρὸν πάντως, ἀντὶ νέων γλωσσικῶν πειραματισμῶν, ἔχομεν ἀνάγκην συντονισμοῦ ὅλων τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν δυνάμεων τῆς χώρας πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν τόσων ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν ἐρειπίων, τὰ ὁποῖα βλέπομεν νὰ ὑψῶνται γύρω μας, ὡς τραγικὸς θρῆνος διὰ τὰς θλιβερὰς τοῦ παρελθόντος ἀπωλείας, ὡς προσκλητήριον εἰς μίαν ἐντατικὴν ἐργασίαν διὰ τὸ μέλλον. Ἂς καταβάλωμεν πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς περισυλλογὴν καὶ διάσωσιν ἐκείνου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀκόμη δυνατὸν νὰ διασωθῇ, καὶ ἂς ἀφήσωμεν τοὺς ἀκράτους νεωτερισμούς.

Ἀντὶ νὰ ἐξάπτωμεν μὲ ἐπιζημίους πολεμικὰς τὰ πνεύματα τῆς νεολαίας μας, τῆς ὁποίας τὰ αἰώνια ἰδανικὰ ἔχουν τόσον κλονισθῆ ἀπὸ τὸ δρᾶμα τὸ ὁποῖον βλέπει ἐκτυλισσόμενον κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχήν, ἀντὶ νὰ προσφέρωμεν εἰς αὐτὴν παράδειγμα ἀταξίας καὶ ἀπειθαρχίας, ἂς προσπαθήσωμεν νὰ τὴν συγκρατήσωμεν καὶ τὴν καθοδηγήσωμεν, ἔχοντες ὡς πρῶτον στήριγμα τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν, καὶ νὰ ἀποτρέψωμεν ἀπ᾽ αὐτῆς δεινότερα κακά, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ προκαλέσουν τὰ διάφορα μεταρρυθμιστικὰ καὶ καινοφανῆ κηρύγματα.

***

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ τονικοῦ μας συστήματος γνώμην μερικῶν ξένων ἐπιστημόνων, δὲν νομίζω ὅτι δύναται αὔτη νὰ ληφθῇ σοβαρῶς ὑπ᾽ ὄψιν. Ἐν πρώτοις πρόκειται περὶ μικρᾶς, ἐλαχίστης μειοψηφίας, ἔναντι τῆς πληθύος τῶν λοιπῶν ξένων ἑλληνιστῶν, οἵτινες εἶναι ἀντιθέτου γνώμης. Δεύτερον, θὰ ἦτο τῷ ὄντι λυπηρὸν καὶ παράδοξον—ἵνα μὴ εἴπω ὅτι θὰ ἀπετέλει δι᾽ ἡμᾶς ἐντροπὴν καὶ ἐξευτελισμὸν—νὰ καταφεύγωμεν εἰς τοὺς ξένους καὶ νὰ ἐπικαλώμεθα τὴν γνώμην τούτων πρὸς λύσιν τῶν σημερινῶν γλωσσικῶν μας προβλημάτων. Ὁ ξένος, ὅσον καὶ ἂν γνωρίζῃ καλῶς τὴν νεωτέραν ἑλληνικήν, ἐκ τῶν ἀναφερομένων δέ τινες—καίτοι κολοσσοὶ εἰς ἄλλους κλάδους τῆς ἐπιστήμης—μόνον ἀμυδρὰν γνῶσιν εἶχον αὐτῆς, δὲν δύναται ποτὲ νὰ ἔχῃ τὸ αἴσθημα τοῦ ὀρθοῦ: Ἡ γλῶσσα εἶναι στοιχεῖον καθαρῶς ἐθνικόν, διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ὁ σοφώτερος τῶν ξένων δὲν ἔχει

περισσότερον κῦρος ἀπὸ τὸν τελευταῖον Ἕλληνα, διότι ἡ γλωσσικὴ καὶ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ διαίσθησις τοῦ τελευταίου Ἕλληνος θὰ εἶναι πάντοτε ἀνωτέρα ἀπὸ οἱανδήποτε ἐπιστημονικὴν δεινότητα καὶ τοῦ διασημοτέρου ξένου ἐπιστήμονος. Θὰ ἦτο φρονιμώτερον οἱ ξένοι νὰ μᾶς ἀφήσουν ἡσύχους νὰ κανονίζωμεν τὰ τοῦ οἴκου ἡμῶν. Εἶναι πλέον καιρὸς τὰ ἐθνικὰ πνευματικά μας προβλήματα νὰ τὰ λύωμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, μόνοι μας, καὶ νὰ μὴ ἐπιζητῶμεν τὴν ἐπέμβασιν τῶν ξένων, διότι δὲν εἶναι ἁρμόδιοι.

Ἐξ ἄλλου διατί δὲν προσπαθοῦν οἱ κύριοι αὐτοὶ νὰ λύσουν τὰ οὐχὶ ὀλιγώτερον περίπλοκα ζητήματα τῆς γλώσσης των; Ποῖος ξένος— Γερμανός, Ἰταλὸς ἢ Γάλλος—θὰ ἐπεκαλεῖτο ποτὲ τὴν γνώμην τῶν διαπρεπεστέρων ἐπιστημόνων τῆς Ἑλλάδος, πρὸς ρύθμισιν τοῦ γλωσσικοῦ ἢ ὀρθογραφικοῦ συστήματος τῆς χώρας του; Δὲν νομίζετε ὅτι εἶναι ὀλίγον ἀφελὲς νὰ ὑποστηρίζηται μετὰ σοβαρότητος, ὅτι πρέπει νὰ μεταβάλωμεν τὸ τονικόν μας σύστημα διότι ἔχουν τοιαύτην γνώμην οἱ Hesseling, Pernot καὶ Roussel;

Εἶναι ἀπορίας ἄξιον μέχρι ποίου σημείου φθάνει ὁ φανατισμὸς ξένων τινῶν ἑλληνιστῶν! Περιορίζομαι εἰς ἓν μόνον—τὸ χαρακτηριστικώτερον—παράδειγμα. Ὁ κ. Louis Roussel γράφει: «Ἐγὼ εἶμαι ὀπαδὸς τῆς κάθε ἁπλοποίησης. Ἡ ἐγκληματικὴ γαλλικὴ ὀρθογραφία καταδικάζει στὴν ἀμάθεια ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ μας... Ὥστε καλὰ νὰ ἁπλοποιήσετε σεῖς οἱ Ἕλληνες τὸ πολύπλοκο σύστημα τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων. *Καλίτερα όμως ν απλοπιίσετε κε το γενικὸ σίστιμα τις ορθογραφίας*! Καὶ καλύτερο ἀκόμα νὰ καταργηθοῦν ἐντελῶς τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα. Αὐτὰ διαφέρνουνε πιὰ τόσο πολὺ ἀπὸ τὰ γράμματα τὰ ἐπιγραφικὰ καὶ τὰ παπυρικά, ὥστε ἡ ἱστορικὴ παράδοση εἶναι *ἔργῳ* διακομμένη. Αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν σκεδὸ παρὰ στὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα· ἀποτελοῦνε ἀνείπωτο βάσανο σ' ὅποιο ξένο θέλει ν' ἀνάφερει ἔστω καὶ μιὰ ἑλληνικὴ λέξη. Ἡ μεταγραφὴ σὲ λατινικὰ στοιχεῖα εἶναι εὔκολη... Ἂς ψοφήσει λοιπὸν τὸ ὠγύγιο σύστημα».

Αὐτὰ καὶ ἄλλα ἀνάλογα γράφει ὁ κύριος αὐτός. Ἀλλὰ διατί ὁ πρωτοπόρος καὶ σοφὸς καθηγητὴς τοῦ ἐν Μομπελλιὲ Πανεπιστημίου δὲν ἀπεπειράθη νὰ ἁπλοποιήσῃ τὴν γαλλικὴν ὀρθογραφίαν τὴν ὁποίαν θεωρεῖ «ἐγκληματικήν;» Διατί ἀντὶ νὰ δίδῃ ἀφ' ὑψηλοῦ μαθήματα εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας «να απλοπιίσουμε τη γλόσα» μας δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐκδώσῃ ἐν Γαλλίᾳ πραγματείαν του εἰς ἁπλοποιημένον ὀρθογραφικὸν σύστημα; Δὲν νομίζει ὁ πολύπονος μελετητὴς τοῦ Καραγκιόζη ὅτι ὑπερβαίνει τὰ ἐσκαμμένα συμβουλεύων ἡμᾶς νὰ μεταβάλωμεν τὸ ἀλφα-

βητόν μας ἢ ὅπως ὁ ἴδιος προτιμᾷ «το αρφαβητικό μας σίστιμα» καὶ νὰ υἱοθετήσωμεν τὸ λατινικὸν μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ τὸν διευκολύνωμεν ν' ἀναφέρῃ ἑλληνικάς τινας λέξεις εἰς τὰ σοφὰ συγγράμματά του; Προσθέτει ὁ κ. Ρουσσὲλ ὅτι πολλάκις ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες εὑρισκόμεθα πρὸ μεγάλων δυσχερειῶν ὅταν θέλωμεν νὰ γράψωμεν ἑλληνιστὶ ξένας λέξεις. Ἂς μὴ λησμονῇ ὅμως ὅτι ἡμεῖς εὑρισκόμεθα εἰς τὴν δυσκολίαν ταύτην σπανίως, μόνον προκειμένου νὰ μεταγράψωμεν κύρια ὀνόματα, διότι δὲν ἔχομεν ἀνάγκην εἰς τὴν γλῶσσαν μας νὰ κάμνωμεν χρῆσιν ξένων λέξεων, ἐνῷ οἱ ξένοι ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν εἰς τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας καὶ τὴν καθημερινὴν ζωὴν εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ χρησιμοποιοῦν ἑλληνικοὺς ὅρους, καὶ εἶναι γνωστὸν ποίους ἑλιγμοὺς πρέπει νὰ κάμνουν διὰ νὰ μεταγράφουν μὲ τὰ λατινικά των στοιχεῖα λέξεις, ὡς ἀρχαιολογία, ψυχολογία, θεολογία κλ. Καὶ ὅμως οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐσκέφθη ἕνεκα τούτου νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἀλφάβητον τῆς γλώσσης του καὶ νὰ υἱοθετήσῃ τὸ ἑλληνικόν, καίτοι τοῦτο θὰ ἦτο λογικώτερον καὶ φυσικώτερον, ἀφοῦ τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον εἶναι καὶ παλαιότερον καὶ ἀρτιώτερον, εἰς αὐτὸ δὲ εἶδον τὸ φῶς τὰ τελειότερα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἔργα καὶ δι' αὐτοῦ ἐχαράχθησαν τὰ θεῖα διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου.

***

Κύριοι συνάδελφοι. Δὲν μισῶ τὸ νέον, οὔτε νομίζω ὅτι ἡ τυχὸν συστηματικὴ ἀντίδρασις πρὸς τὰς νέας ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον τοῦ Ἔθνους. Ἀντιθέτως φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ ἐκτιμῶμεν καὶ νὰ σεβώμεθα τὴν κανονικὴν ἐξέλιξιν εἰς οἱονδήποτε ἐπίπεδον αὕτη ἐκδηλοῦται καὶ μάλιστα νὰ ὑποστηρίζωμεν αὐτήν. Τὸ ὡραιότερον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως εἶναι ἡ διαρκὴς μεταβολή, ἡ διαρκὴς ἐξέλιξις, ἡ διαρκὴς ἀνανέωσις: «Πάντα ῥεῖ καὶ οὐδὲν μένει», ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι. Τὸν νόμον τοῦτον τῆς διαρκοῦς ἐξελίξεως ἐγνώρισε καλύτερον παντὸς ἄλλου, κατὰ τὴν μακραίωνα αὐτοῦ ἱστορίαν τὸ Ἔθνος μας καὶ εἰδικώτερον ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἥτις εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς ὑπέστη διαφόρους μεταβολάς, προσαρμοζομένη πρὸς τὰς ἑκάστοτε διαμορφουμένας νέας συνθήκας καὶ πρὸς τὰς ζωτικὰς ἀπαιτήσεις τῆς φυλῆς. Μὴ νομίσωμεν ὅμως ὅτι ἡ ἐξέλιξις συντελεῖται διὰ τῆς βίας· ἀκολουθεῖ καὶ αὐτὴ τοὺς κανόνας καὶ τοὺς νόμους της. Ἡ παραβίασις αὐτῶν ὁδηγεῖ οὐχὶ πρὸς τὴν πρόοδον, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀναρχίαν, ἡ δὲ τάσις διαρκοῦς πρωτοτυπίας καὶ τεχνικῆς ἀνανεώσεως ἄγει πρὸς τὴν σύγχυσιν καὶ τὸ

χάρς. Ἡ παράδοσις ἔχει τὸ βάρος της καὶ ἀποτελεῖ βασικὸν στοιχεῖον τῆς ἑνότητος τῆς φυλῆς. Ἔθνος χωρὶς παράδοσιν ὁμοιάζει πρὸς πλοῖον ἀκυβέρνητον φερόμενον τῇδε κακεῖσε ὑπὸ τῶν κυμάτων. Ἀλλοίμονον εἰς τὴν χώραν καὶ εἰς τὸν λαόν, ὅστις θὰ θελήσῃ διὰ τῆς αὐθαιρεσίας νὰ θραύσῃ τὴν ἱστορικήν του παράδοσιν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς πρωτοπορείας. Αἱ πνευματικαὶ ἀκροβασίαι καὶ τὰ ἅλματα εἶναι καταδικασμένα.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προέχει σήμερον εἶναι ἡ κοινὴ συνεργασία, ἡ ἤρεμος συζήτησις, ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμός. Παρεκαλέσαμεν ἐπανειλημμένως τὸν κ. Κακριδῆν νὰ προσέλθῃ εἰς τὰς συνεδρίας τῆς Σχολῆς, καὶ ἀφοῦ συζητήσωμεν ἐν πνεύματι ἐπιστημονικῆς σοβαρότητος καὶ συνεργασίας τὸ ἀναφυὲν ζήτημα, νὰ καταλήξωμεν εἰς μίαν λύσιν, ὡς ἁρμόζει εἰς ἐπιστήμονας, κατέχοντας τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα τῆς πνευματικῆς ἱεραρχίας. Ἀλλ᾿ ὁ κ. συνάδελφος, ἀφοῦ ἀνεκίνησε τὸ ζήτημα καὶ προεκάλεσε θόρυβον περὶ αὐτό, τώρα ἀρνεῖται νὰ συζητήσῃ μεθ᾿ ἡμῶν προκρίνων τὴν ἐξωπανεπιστημιακὴν δημοσιογραφίαν καὶ συνεχίζων τὴν ἄτονον καὶ ἀπνευμάτιστον δημοσίευσιν τῶν ἄρθρων του. Βεβαίως ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀκολουθῇ τὴν τακτικὴν ταύτην, δὲν ἠξεύρω ὅμως ἂν τοῦτο εἶναι πολὺ ἐποικοδομητικόν. «Δὲν μὲ θαμβώνει πάθος κανένα», λέγει ὁ πινδαρικὸς ποιητής. Καμμία προσωπικὴ διαφορὰ δὲν μὲ χωρίζει ἀπὸ τὸν κ. Κακριδῆν, τὸν ὁποῖον ἐκτιμῶ διὰ τὴν ἐργατικότητά του καὶ τοῦ ὁποίου σέβομαι τὰς γνώμας. Ὅσα εἶπον ἀνωτέρω εἶχον λάβει ἤδη τὴν εὐκαιρίαν νὰ τοῦ ἐπαναλάβω εἰς συνάντησίν μας, ἀμέσως μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου του, προτοῦ ἀκόμη εἰσέλθω εἰς τὴν Σχολήν.

Εἶναι λυπηρὸν νὰ βλέπωμεν ἀφ᾿ ἑνὸς προσαγόμενον ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου καὶ καταδικαζόμενον ὡς ἀπειθαρχοῦντα συνάδελφόν μας, καὶ ἀφ᾿ ἑτέρου διασυρομένην τὴν Σχολήν μας ἐκ μέρους ἐκείνων, οἵτινες ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς των ἔταξαν νὰ κατακρίνουν τοὺς πάντας, νὰ κατηγοροῦν τοὺς πάντας, νὰ ἐλέγχουν τοὺς πάντας, χωρὶς νὰ γνωρίζουν ἢ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσουν τὴν πραγματικότητα, καὶ τοῦτο διότι ὁ μὲν ἔλεγχος καὶ ἡ κακολογία εἶναι πρᾶγμα εὔκολον καὶ ἀνώδυνον, ἡ δὲ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ κατάρτισις ἐπίπονος καὶ τραχεῖα. Ὁ ἐγερθεὶς θόρυβος ἐθεωρήθη παρά τινων ὡς καλὴ εὐκαιρία πρὸς ἐντυπωσιακὴν διαφήμισιν καὶ ὡς ἐξαιρετικὴ περίστασις πρὸς ἐπίδειξιν.

Ἐπεστρατεύθησαν λεγεῶνες ὁλόκληροι ἀνθρώπων, διακεκριμένων ἴσως καὶ εἰδικῶν εἰς ἄλλους τομεῖς τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ πάντως αναρμοδίων νὰ κρίνουν περὶ καθαρῶς φιλολογικῶν ζητημάτων, δεδομένου

ὅτι καὶ ἡ φιλολογία ἀποτελεῖ αὐτοτελῆ κλάδον, μὲ ἰδίαν μέθοδον καὶ ἴδια προβλήματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοοῦν καὶ νὰ λύουν οἱ δημοσιογράφοι, οἱ ἰατροί, οἱ δικηγόροι, οἱ μηχανικοί, ὅπως τὰ προβλήματα τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν δὲν δύνανται νὰ λύουν οἱ φιλόλογοι. Εἰς τὴν ὡραίαν ὅμως ταύτην χώραν καθεὶς νομίζει ὅτι εἶναι ἁρμόδιος νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς ὅλα τὰ θέματα, καὶ νὰ δίδῃ τὴν καλυτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν ἀπάντησιν ἐπὶ παντὸς ζητήματος. Σεβαστὸς φίλος πολιτικὸς καὶ λόγιος ἀρέσκεται νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ὅτι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ὑποφέρομεν ἀπὸ ἀδιόρθωτον «culte de l' incompétence» καὶ νομίζω ὅτι ἔχει πληρέστατα δίκαιον.

Ἡ ἱστορία τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος ὑπῆρξε μέχρι σήμερον ἱστορία προσωπικῶν ἀγώνων, ἀδιαλλαξίας, μίσους, ἐχθρότητος. Εἶναι τραγικὸν ὅτι καὶ ἡμεῖς οἱ νεώτεροι, ἀντὶ νὰ προσπαθήσωμεν, διδαχθέντες ἀπὸ τὸ παρελθόν, νὰ ρίψωμεν ὕδωρ ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ρίπτομεν ἔλαιον. Καὶ ὅμως πρέπει νὰ συναισθανθῶμεν ὅτι ἔχομεν βαρείας ὑποχρεώσεις: ὑποχρεώσεις ἔναντι τῆς φοιτητικῆς μας νεολαίας, ἥτις φιλοδοξεῖ νὰ ἀκούσῃ ἀπὸ ἡμᾶς ὄχι μόνον τὴν φωνὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ἀλλὰ καὶ τῆς μεθόδου τῆς ἠρέμου ἐργασίας καὶ τοῦ ἤθους, ὑποχρεώσεις ἔναντι τῆς κοινωνίας, ἥτις πρὸς τὸ ἵδρυμα τοῦτο ἔχει ἐστραμμένα μετὰ πολλῶν προσδοκιῶν τὰ βλέμματα, ὑποχρεώσεις ἔναντι τοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου τὸ Πανεπιστήμιον πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον. Ἀπὸ τὴν αἴθουσαν ταύτην ἡ κοινωνία καὶ ἡ σπουδάζουσα νεολαία ἀναμένουν ὄχι κηρύγματα ἐχθρότητος καὶ ἀδιαλλαξίας, ἀλλὰ τὸ καλὸν κήρυγμα τῆς συνεργασίας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας. Ἐπὶ πλέον κατὰ τὰς σημερινὰς κρισίμους καὶ ζοφερὰς ἡμέρας τῆς ἐθνικῆς μας περιπετείας, ἀναμένουν καὶ τὸ καλὸν παράδειγμα ἐθνικῆς ἑνότητος καὶ φυλετικῆς ἁρμονίας.

Δυστυχῶς ἔχομεν συνηθίσει νὰ λύωμεν τὰς διαφοράς μας καὶ τὰ ἐθνικά μας ζητήματα μόνον διὰ τῶν φιλονεικιῶν καὶ τοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἡ ζωηροτέρα ἐκδήλωσις τοῦ ὁμιλοῦντος ἀνθρώπου, εἶναι ἡ βάσις τοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως, εἶναι τὸ μέσον τῆς διατυπώσεως τῶν ὑψηλοτέρων διανοημάτων καὶ τῶν εὐγενεστέρων αἰσθημάτων ἀγάπης καὶ ἀλληλεγγύης, εἶναι ἓν τῶν κυριωτέρων στοιχείων τῆς ἐθνικῆς συνοχῆς μιᾶς φυλῆς. Ἀλλὰ ποίησις, ἀλληλεγγύη, ἔθνος δὲν δύνανται νὰ στηρίζωνται ἐπὶ τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐχθρότητος. Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα θὰ λυθῇ μόνον ὅταν παύσουν αἱ προσωπικαὶ πολεμικαὶ καὶ στηριχθῇ ἐπὶ τῆς συνεργασίας ὅλων τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῆς Χώρας.

Ἀπευθύνω καὶ ἐγὼ ὑστάτην ἔκκλησιν πρὸς τὸν κ. συνάδελφον, ὅπως, ἔστω καὶ ἀργά, θελήσῃ ν' ἀναλογισθῇ πόσων κακῶν δύναται νὰ γίνῃ πρόξενος διὰ τῆς ἀδιαλλαξίας του. Ἡ Πατρίς μας ὑπέστη φοβερὰ πλήγματα τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἡ παιδεία ἔχει τελείως παραμεληθῇ. Τὰ σχολεῖα μας ἀπὸ τριῶν ἐτῶν δὲν λειτουργοῦν εἰμὴ μόνον ψιλῷ ὀνόματι. Μεγάλα πνευματικά, μορφωτικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα ἔχουν γεννηθῇ. Ἂς προσπαθήσωμεν νὰ ἐπουλώσωμεν τὰς τόσας πληγὰς ἀντὶ νὰ ἀνοίγωμεν νέας. Ἂς ζητήσωμεν νὰ ἑνώσωμεν ὅλας τὰς δυνάμεις διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν καὶ τὴν θεραπείαν αὐτῶν. Προβλήματα σπουδαιότατα ἐγείρονται πρὸ ἡμῶν, ὥστε ἡ συζήτησις περὶ τῶν τόνων νὰ ἐνθυμίζῃ τὸ περίφημον ἐκεῖνο : «*τῶν οἰκιῶν ὑμῶν ἐμπιμπραμένων ὑμεῖς ᾄδετε*».

Συνεδρία τῆς 14ης Μαΐου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Γεωργίου Σακελλαρίου, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας.

Ὁ κ. Κακριδῆς εἰς τὴν ἐνώπιον τοῦ Πειθαρχικοῦ Συμβουλίου ἀπολογίαν του, τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν «δίκην τῶν τόνων», πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν ἐν τῇ Σχολῇ καὶ τῇ μαρτυρικῇ μου καταθέσει λεχθέντων ἀναφέρει (σ. 270) ὅτι ἐγὼ (μετ᾿ ἄλλων συναδέλφων) «πάσχω κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν ἀπὸ προκατάληψιν κατὰ παντὸς δημοτικιστοῦ».

Ἡ κατηγορία αὕτη τοῦ κ. συναδέλφου εἶναι, ἂν μή τι ἄλλο, ἀβασιμωτάτη καὶ ἄδικος. Διότι τὰ ἔργα καὶ αἱ πράξεις ἑκατέρου ἡμῶν ἀποδεικνύουν ὅλως τὸ ἐναντίον· ὅτι δηλ. αὐτὸς πάσχει ἀπὸ προκατάληψιν κατ᾿ ἐμοῦ, ὡς καὶ πάντες οἱ περὶ αὐτόν, οἱ τὰ τοιαῦτα ὑποστηρίζοντες·

Διότι ἐγὼ ὄχι μόνον πιστεύω ὅτι νόημα καὶ οὐσία τοῦ πανεπιστημιακοῦ βίου εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως, ἄνευ τῆς ὁποίας τὸ Πανεπιστήμιον θὰ ἦτο ἀνάξιον τῆς ἀποστολῆς του πρὸς ἔρευναν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πράξει ἔναντι καὶ τῶν συναδέλφων μου καὶ τῶν φοιτητῶν μου ἐφαρμόζω, οὐδέποτε καταδεχθεὶς προπαγάνδαν οἱωνδήποτε ἰδεῶν μου καὶ πεποιθήσεων ἐπ᾿ αὐτῶν νὰ ἐνασκήσω, ἐνῷ ὁ κ. Κακριδῆς οὔτε πιστεύει εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως, οὔτε ἀναγνωρίζει εἰς τοὺς ἄλλους τὸ δικαίωμα τοῦτο, ἐφ᾿ ὅσον οὐδαμῶς ἐπιδιώκει, καθ᾿ ἣν ἔχει ἠθικὴν ὑποχρέωσιν, συνεργασίαν μετὰ τῶν λοιπῶν συναδέλφων του διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ πολλαπλοῦ σκοποῦ τοῦ Πανεπιστημίου, ἀλλ᾿ ἐπιζητεῖ νὰ ὑποκαταστήσῃ αὐτούς, καὶ ἐσχάτως καὶ πρὶν ἀκόμη λάβῃ τὴν τιμὴν νὰ παρακαθήσῃ μεθ᾿ Ὑμῶν ἐνταῦθα, διαδίδων καὶ αὐτὸς καὶ οἱ στενότατα πρὸς αὐτὸν συνδεόμενοι καὶ εἰς τοὺς ἰδιαιτέρους των κύκλους καὶ εἴς τινας ἐκπροσώπους τοῦ πολιτικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος πράγματα ἀναληθῆ κατ᾿ ἐμοῦ.

Ἂν ὁ κ. Κακριδῆς εὐηρεστεῖτο ἄνευ πάθους καὶ προκαταλήψεως νὰ ἀναγνώσῃ τὰ εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Σχολῆς ὑπ᾿ ἐμοῦ λεχθέντα, θὰ ἔβλεπεν ὅτι ἐγὼ οὔτε μὲ τὸ τονικόν του σύστημα ἠσχολήθην, οὔτε μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν ἔργων του· τοῦτο δέ, ὄχι διότι δὲν θὰ ἠδυνάμην καὶ ἐγὼ κάτι νὰ ψέξω καὶ λόγῳ τῆς εἰδικότητός μου καὶ λόγῳ τῆς πείρας μου, ἀλλὰ διότι εἶχον τὴν γνώμην ὅτι τὸ ὀλίσθημα αὐτοῦ ἦτο κυ-

ρίως καὶ κατ᾽ οὐσίαν ζήτημα *καθαρᾶς ὑπερβάσεως τῶν ὁρίων τῆς ᾽Ακαδημαϊκῆς ἐλευθερίας*, τῆς ἐλευθερίας δηλαδὴ ἣν ἔχει ὁ ᾽Ακαδημαϊκὸς διδάσκαλος, ἄνευ παρεμβάσεως ἢ κωλύσεως ἐκ μέρους πολιτικῆς ἢ ἄλλης ἐποπτευούσης ἀρχῆς, νὰ διδάσκῃ τὴν ἀπηκριβωμένην ἀλήθειαν, τονίσας ὅτι ὄχι μόνον ἐπιτρέπεται, ἀλλ᾽ ἐπιβάλλεται εἰς τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου νὰ διδάσκῃ ὅ,τι πιστεύει ὡς ἀληθές, ἐπ᾽ οὐδενὶ λόγῳ ὅμως ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸν νὰ ἡγῆται ἐπαναστάσεως ἐντὸς μάλιστα τοῦ Πανεπιστημίου, προπαγανδίζων τὰς ἰδέας του καὶ ἐνσυνειδήτως ἢ ἀσυνειδήτως ἐκβιάζων λόγῳ τοῦ φανατισμοῦ του τοὺς φοιτητὰς εἰς ἀποδοχὴν τῶν διδαγμάτων του.

᾽Αλλ᾽ εἶναι ἆράγε ἀληθὲς ὅτι ἤσκησεν ὄντως προπαγάνδαν ὁ κ. Κακριδῆς καὶ ἐξεβίαζεν ἀσυνειδήτως ἢ ἐνσυνειδήτως τοὺς φοιτητὰς εἰς προσχώρησιν εἰς τὴν καινοτομίαν του, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ᾽ ὄψιν τοὺς ἄλλους συνδιδάσκοντας τὸ αὐτὸ μάθημα συναδέλφους του;

Τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ, διότι ἀρνεῖται τὸ ὀλίσθημά του τοῦτο ὁ κ. συνάδελφος, οἱ δὲ τοῦτον ὑποστηρίξαντες ἐν τῷ ᾽Ανωτάτῳ Δικαστηρίῳ καὶ περὶ ἐπιβολῆς τῶν ἀπόψεών του ὁμιλοῦντες ἐσφαλμένην ἀντίληψιν ἔχουσι περὶ τῆς ᾽Ακαδημαϊκῆς ἐλευθερίας.

Χωρὶς νὰ ἐπαναλάβω τὰς μαρτυρίας τῶν ἄλλων συναδέλφων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Γραμματέως τῆς Σχολῆς περὶ τῆς ἐνασκηθείσης ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ προπαγάνδας ἢ βίας, θὰ ἀναφέρω ἐν συντόμῳ τὰς κρατούσας ἀντιλήψεις περὶ τῶν ὁρίων τῆς ᾽Ακαδημαϊκῆς ἐλευθερίας εἰς φιλελεύθερα κράτη ὡς ἡ Γαλλία καὶ ἡ ᾽Αμερικὴ (1), ὁρίων, τὰ ὁποῖα δικαιοῦται νὰ ἔχῃ ὁ ᾽Ακαδημαϊκὸς διδάσκαλος εἰς ἓν κρατικὸν Πανεπιστήμιον ἢ εἰς οἱονδήποτε ἀνώτατον καὶ ἰδιωτικὸν ἀκόμη ἵδρυμα *ἐκπαιδεύσεως*·

᾽Εν Γαλλίᾳ ἡ κεντρικὴ διοίκησις ἐκπαιδεύσεως ὑποχρεωτικῶς θέτει εἰς ἐφαρμογὴν τὰς προτάσεις τῶν Σχολῶν, εἰσηγεῖται δὲ τὴν ψήφισιν Νόμων Πανεπιστημιακῶν μόνον μετὰ τὴν ἐπιδοκιμασίαν αὐτῶν ὑπὸ τῶν Σχολῶν. ᾽Αντιθέτως ἐν ῾Ελλάδι σήμερον συζητεῖται ἀκόμη ἂν εἷς καθηγητὴς ἀποδεδειγμένως μετὰ φανατισμοῦ καὶ προκλήσεως ἐνεργήσας καὶ ὑπὸ τῆς Σχολῆς καὶ τῆς Συγκλήτου ἕνεκα τούτου ἀποδοκιμασθεὶς συζητεῖται, ἐπαναλαμβάνομεν ἀκόμη, ἂν δικαίως ἢ ἀδίκως ἐτιμωρήθη ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου διὰ τὸ πραξικόπημά του τοῦτο.

(1) ᾽Αντλοῦμεν ἐκ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῆς ᾽Αγωγῆς Cyclopedia of Education τοῦ Monroe σ. 700-705.

Ἀλλ᾿ ἂς ἔλθωμεν εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ἰδοὺ τί ὁ μέγιστος τῶν συγχρόνων Ἀμερικανῶν φιλοσόφων καὶ Παιδαγωγικῶν J. Dewey περὶ τοῦ ζητήματος τούτου λέγει ἐν περιλήψει εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐγκυκλοπαιδείαν εἰς τὸ ἄρθρον του Academic Freedom σ. 700.

α) Μία διδασκαλία ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ κατὰ νεωτεριστικὸν τρόπον ἐπὶ θέματος ἐπιστημονικοῦ, λέγει ὁ Dewey, ἐφ᾿ ὅσον ἐπ᾿ αὐτοῦ ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος εἶναι διχασμένος, δὲν πρέπει νὰ διακηρύσσεται εἰς τὰς παραδόσεις, διότι ἄλλως ὁ Ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλος, ὁ ταύτην διακηρύσσων, δὲν χρησιμοποιεῖ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως ἢ τοῦ λόγου, ἀλλὰ μᾶλλον ἀσχολεῖται εἰς προπαγάνδαν τῶν ἰδεῶν του.

β) Ἐκ δευτέρου, ἐν προκειμένῳ σημασίαν ἔχει ἡ ἡλικία τῶν φοιτητῶν, οὓς διδάσκει ὁ Ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλος καὶ ἡ ὡριμότης αὐτῶν·

γ) Ἐκ τρίτου ὑπάρχει διαφορὰ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς παρουσιάσεως ἑνὸς θέματος. Διαφέρει δηλαδὴ κατὰ πολὺ ἡ παρουσίασις θέματος ὡς τελικῶς λυθέντος ἐνῷ τοῦτο ἀκόμη συζητεῖται καὶ ἐπ᾿ αὐτοῦ ὑπάρχει μεγίστη ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων καὶ μάλιστα τῶν εἰδικῶν. Διαφέρει, λέγει ὁ Dewey, μία τοιαύτη παρουσίασις θέματος ἀπὸ τὴν παρουσίασιν αὐτοῦ ἄνευ φανατισμοῦ καὶ ἀμερολήπτως εἰς τοὺς φοιτητάς.

Ἂς ἴδωμεν τώρα, ἂν καὶ κατὰ πόσον ὁ κ. Κακριδῆς διὰ τῆς ἐνεργείας του ἔλαβεν ὑπ᾿ ὄψιν τὰ τρία ταῦτα ὅρια τῆς Ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας.

1) Δὲν παρέβη ἆράγε τὸ α΄ ὡς ἄνω ὅριον τῆς Ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας καὶ δὲν ἤσκησεν ὄντως διὰ τῆς πράξεώς του προπαγάνδαν ὅταν τόσον θόρυβον καὶ ἐντὸς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εἰς ἰδιαιτέρας τῶν φοιτητῶν κατ᾿ οἶκον συγκεντρώσεις ἤγειρε περὶ προβλήματος, ἐφ᾿ οὗ τόσον διχασμένος εἶναι ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος τῆς Ἑλλάδος;

Τὴν ἀπάντησιν ἂς δώσῃ οἱοσδήποτε ἀμερόληπτος Ἕλλην.

2) Ἔλαβεν ὑπ᾿ ὄψιν ὁ κ. Κακριδῆς τὸ β΄ ὅριον τῆς Ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας, ὅταν, χωρὶς νὰ ὑπολογίζῃ τὴν σχετικὴν ὡριμότητα τῶν φοιτητῶν του, δὲν διετύπωσεν ἁπλῶς τὴν γνώμην του περὶ τοῦ τονισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν λέξεων, ἀλλ᾿ *ἐπέβαλε τὰς ἀπόψεις του* καλῶν αὐτοὺς πρὸς ἐξέτασιν ἐπὶ βιβλίου γραφέντος ἄνευ τόνων καὶ πνευμάτων;

Ἂς ἀπαντήσῃ καὶ πάλιν οἱοσδήποτε ἀμερόληπτος ἄνθρωπος.

3) Ἀλλὰ καὶ τὸ γ΄ ὅριον τῆς Ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας ὑπερέβη ὁ κ. Κακριδῆς ἐπιχειρήσας ἐπαναστατικῷ τῷ τρόπῳ νὰ παρουσιάσῃ ὡς λελυμένον θέμα, ἐφ᾿ οὗ ἀκροτάτη ἀντίθεσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν συναδέλφων του.

Ἂν ὁ κ. Κακριδῆς διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῆς λογικῆς συζητήσεως προσεπάθει νὰ μεταδώσῃ τὴν κατ᾿ αὐτὸν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, ἂν ἐδίδασκεν ἀμερολήπτως τοὺς λόγους δι᾿ οὓς ἐπιβάλλεται ἡ κατάργησις τῶν τόνων καὶ πνευμάτων, οὐδεὶς θὰ τὸν ἔψεγεν· ὅπως ἐξ ἄλλου ἔπαινος θὰ ἀπεδίδετο εἰς πάντα ἀντίθετον ἔχοντα γνώμην συνάδελφον, ἂν οὗτος, εὐκαιρίας παρουσιαζομένης, ὁμοίως ἀμερολήπτως συνεζήτει τὸ πρᾶγμα, ὁπότε ὁ φοιτητικὸς κόσμος ἀκούων τὰς διαφόρους ἀπόψεις θὰ ἠδύνατο ἐλευθέρως καὶ περὶ τοῦ θέματος τούτου, ὡς καὶ ἐπὶ ἄλλων ὁμοίων νὰ σχηματίζῃ γνώμην, ἀποφευγομένης τοιουτοτρόπως οἱασδήποτε ἐνσυνειδήτου ἢ ἀσυνειδήτου προπαγάνδας.

Ὑποκατάστασις ὅμως τῆς Σχολῆς, τῆς Ἀκαδημίας ἢ τοῦ Κράτους ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ εἰς ζήτημα Ἐθνικόν, ὡς τὸ τονικὸν σύστημα, εἶναι, ἂν μή τι ἄλλο, παρεξήγησις ὑπ᾿ αὐτοῦ δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων.

Κατὰ ταῦτα ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου ἢ τῆς γλωσσικῆς του μορφῆς, ἀνεξαρτήτως ἀκόμη τοῦ διαλαλουμένου ὑπ᾿ αὐτοῦ τονικοῦ συστήματος, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς ζητήσας νὰ ἐξετασθῶσιν οἱ φοιτηταί του—οἱ μὴ μάλιστα τόσον ὥριμοι—ἐπὶ τοῦ βιβλίου του αὐτοῦ «Ἑλληνικὴ Κλασσικὴ Παιδεία», εἴτε ἐνσυνειδήτως εἴτε ἀσυνειδήτως, ἤσκησεν προπαγάνδαν τῶν ἰδεῶν του ἐπ᾿ αὐτῶν.

Ἀλλ᾿ ἡ πρᾶξις τοῦ κ. Κακριδῆ εἶναι ἀξιόμεμπτος διὰ δύο εἰσέτι λόγους 1) διότι, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπον, ἐθεώρησε κατάλληλον τὴν περίστασιν σήμερον, εἰς ἐποχὴν καθ᾿ ἣν *ἐπεβάλλετο περισυλλογὴ τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων καὶ ἑνότης ἀδιάρρηκτος τοῦ δυστυχοῦντος ἔθνους*, νὰ θέσῃ πυρίτιδα εἰς τὴν πυρὰν καὶ νὰ ἐπιφέρῃ τὸν διχασμὸν αὐτοῦ καὶ 2) διότι διὰ τῆς τοιαύτης φανατικῆς καὶ ἐπαναστατικῆς του ἐνεργείας δυσχεραίνει τὴν ἐξέλιξιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, τὴν ὁποίαν δὲν κωλύομεν ἡμεῖς, ὡς θέλει νὰ φαντάζεται αὐτὸς καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἀλλ᾿ οἱ διάφοροι κατὰ καιροὺς εὐνοηθέντες ὑπὸ τῆς πολιτείας «ἐκκεντρικοί», οἱ παντοειδῆ ἀταξίαν ὑπὸ τὸ πρόσχημα δῆθεν τῆς προόδου προκαλέσαντες, καὶ τὴν ἀπὸ ἐτῶν ἀρξαμένην καὶ σχεδὸν γοργῶς συντελουμένην γεφύρωσιν τοῦ χάσματος μεταξὺ τῶν δύο γλωσσικῶν μορφῶν παρακωλύοντες, διὰ τὴν μὴ ὕπαρξιν εἰς τὸν τόπον αὐτὸν μιᾶς ἀρχῆς διευθυνούσης τὰ τῆς πανεπιστημιακῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀρχῆς περιβεβλημένης διὰ κύρους καὶ δικαιωμάτων, ὡς ἀλλαχοῦ ἄλλοτε ὑπεδείξαμεν εἰς τὴν μικρὰν πραγματείαν ἡμῶν: «Τὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς Πανεπιστημιακῆς ἐκπαιδεύσεως».

Ἀλλ᾿ ἂς ἔλθωμεν εἰς τὴν δευτέραν τοῦ κ. Κακριδῆ αἰτίασιν: Ἐν σελ. 271 τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ δίκη τῶν τόνων» ἔργου λέγεται: «Διατί

ὁ κ. Σακελλαρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ μετ᾽ αὐτοῦ (τοῦ κ. Κακριδῆ) συνυπηρετῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, δὲν κατελήφθη τότε ἀπὸ ἀγανάκτησιν κατ᾽ αὐτοῦ, ὅτε τὰ αὐτὰ ἐδίδασκεν οὗτος καὶ ἔπραττε;»

Ἀπαντῶμεν διὰ βραχυτάτων: Ἐν Θεσσαλονίκῃ ὁ κ. Κακριδῆς δὲν ἡγήθη οὐδεμιᾶς ἐπαναστάσεως, οὐδ᾽ ἐδημοσίευσε τὸ αὐτὸ ἢ ἄλλο βιβλίον τότε ἄνευ τόνων καὶ πνευμάτων, οὐδ᾽ εἶχε τὴν δύναμιν ἐκεῖ τότε ὁ κ. Κακριδῆς νὰ ἐπιχειρήσῃ τοιοῦτό τι, κατὰ μείζονα δὲ λόγον δὲν εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιχειρήσῃ νά...ἡρωοποιηθῇ!

Τοῦ λόγου ὅμως ἐνταῦθα γενομένου, νομίζω κ. Κοσμῆτορ, ὅτι ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ θὰ προσέφερε μεγίστην ὑπηρεσίαν εἰς τὸ Ἔθνος, ἐφ᾽ ὅσον τόσον διεξοδικῶς ὡμίλησε περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ τόσον πολλὰ καὶ καλὰ ἐν αὐτῇ περὶ ἁπλοποιήσεως τῆς γλώσσης ἐλέχθησαν, θὰ προσέφερε μεγίστην, ἐπαναλαμβάνω, ὑπηρεσίαν εἰς τὸ Ἔθνος ἄν, κατανεμομένη εἰς ἐπιτροπάς, ἠσχολεῖτο ἐν τῇ πράξει καὶ ἐν λεπτομερείᾳ εἰς τὰ συναφῆ μὲ τὸ ὅλον γλωσσικὸν ζήτημα προβλήματα καὶ ὑπεδείκνυεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὴν μορφὴν τῆς σχολικῆς ἰδίᾳ γλώσσης, ἥτις πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς ἡ δόκιμος γλῶσσα τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς ὁποίας γλώσσης τόσην μεγάλην ἀτυχῶς σήμερον ἀνάγκην ἔχει σύμπασα ἡ μαθητεύουσα εἰς οἱονδήποτε ἐκπαιδευτικὸν ἵδρυμα ἑλληνικὴ νεότης.

Τὸ πρόβλημα τοῦτο θεωρῶ ἐπιτακτικῶς ἐπιβεβλημένον νὰ ἀπασχολήσῃ τὴν Σχολὴν εὐθὺς μετὰ τὸ πέρας τῆς ὅλης ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει θέματος συζητήσεως. Εἶναι καὶ τοῦτο ἓν τῶν πολλῶν ἄλλων οὐσιαστικῶν θεμάτων εἰς ἃ ἐπιβάλλεται ν᾽ ἀσχοληθῇ εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον ἡ Σχολή, ἵνα ἀνταποκριθῇ εἰς τοῦ παρόντος καὶ τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος τὰς ἀπαιτήσεις.

Συνεδρίαι τῆς 14ης, 17ης, 19ης καὶ 24ης Μαΐου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Κωνσταντίνου Ἰω. Λογοθέτου, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας.

Εἶναι θλιβερόν, ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ Πατρὶς ἡμῶν ἔχει κρεμασθῆ ἐπὶ σταυροῦ μαρτυρικοῦ καὶ ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ αἱμάσσει καὶ ἀλγεῖ ὑφισταμένη τὴν φρικτοτάτην τῶν δοκιμασιῶν ἐν τῷ δεινῷ αὐτῆς Γολγοθᾷ, εἶναι θλιβερὸν καὶ συγχρόνως ἐπαίσχυντον ἡμεῖς ἐνταῦθα νὰ στρέφωμεν ἀλλαχοῦ τὴν προσοχὴν καὶ νὰ συζητῶμεν περὶ πραγμάτων ἄλλων, ἅτινα, ὅσον καὶ ἂν θεωρῶνται σπουδαῖα, εἶναι ὅμως ἄκαιρα καὶ ἀποτελοῦσι μέγα ὄνειδος ἐμφανιζόμενα νῦν πρὸς ἐξέτασιν. Ἀλλὰ τοῦ κακοῦ τούτου τὴν εὐθύνην ὑπέχει ἀκεραίαν ἐκεῖνος, ὅστις λησμονῶν τὰς παρούσας κρισίμους καὶ δεινὰς περιστάσεις ἐνόμισεν ὠφέλιμον εἰς ἑαυτὸν νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς εὐκαιρίαν καὶ καρπωθῇ ταύτας πρὸς διάδοσιν καὶ ἐπίρρωσιν τῆς γλωσσικῆς προπαγάνδας. Ὡσεὶ ἦτο τὸ πρᾶγμα ἐπεῖγον καὶ μὴ ὑπῆρχε χρόνος ἄλλος κατάλληλος εἰς ἐφαρμογὴν τῆς γλωσσικῆς ἐκείνης καὶ ἐπιβλαβοῦς αἱρέσεως ἔσπευσεν ἐν ταῖς στιγμαῖς τῆς ἐθνικῆς ὀδύνης καὶ συντριβῆς νὰ διαλαλήσῃ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀκριβέστερον εἰπεῖν, νὰ ἐπαναλάβῃ ἀλλόκοτα κηρύγματα, ἅτινα ἀποδεκτὰ γινόμενα θὰ ὑπέσειον τὰ θεμέλια τοῦ ἐθνικοῦ οἰκοδομήματος· καὶ ἐν τοιαύταις δὴ στιγμαῖς δεινοῦ πόνου καὶ φρικτοῦ ἀποπνιγμοῦ ἤρχισε νὰ πραγματοῖ σχέδια νοσηρᾶς φαντασίας καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ παράδοξα θεωρήματα, ἅτινα ἄλλοι ποτὲ ἐν κακαῖς τισιν ὥραις ἢ ἐν καταστάσει γεροντικῆς ἀδυναμίας προήνεγκον ὡς ἁπλᾶς δοξασίας ἢ ψιλὰς εἰκασίας (1). Ὅτε δ᾽ εἶδεν ὅτι ἡ συνείδησις τῶν καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ τῶν μελῶν τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου ἐξηγέρθη, ὡς ἦτο ἑπόμενον, καὶ διεμαρτυρήθη μετ᾽ εὐλόγου ἀγανακτήσεως, τότε ἐτράπη ὁ ἔνοχος τοῦ ἐγκλή-

---

(1) Οὐκ ὀλίγοι δυστυχῶς ὑπῆρξαν παρ᾽ ἡμῖν ἀνέκαθεν οἱ πλημμελῆ περὶ γλώσσης φρονοῦντες καὶ διδάσκοντες. Οὗτοι δ᾽ ὅμως πάντες ἱκανῶς συνετοὶ ὄντες καὶ μάλιστα φιλοπάτριδες οὔτε εἰς τὰ ἄκρα ἐχώρησαν οὔτε εἰς πραγμάτωσιν τῶν σφαλερῶν θεωριῶν προέβησαν πολὺ δὲ ὀλιγώτερον διενοήθησαν νὰ χρησιμοποιήσωσι σκοτεινοὺς χρόνους ἐθνικῶν δοκιμασιῶν εἰς προαγωγὴν τῶν ἰδίων δοξασιῶν καὶ ἐπινοήσεων. Ἀλλὰ νῦν ἄλλοι καιροί, ἄλλα ἤθη!

ματος εἰς ἄλλα μέσα, δι᾽ ὧν ἐφαντάσθη ὅτι θὰ κατορθώσῃ νὰ ἀποσείσῃ τὸ βάρος ἧς ὑπέχει μεγάλης καὶ ἀνυπολογίστου εὐθύνης. Ἐπορεύθη δηλαδὴ τὴν σκολιὰν ἀτραπὸν τῶν σοφιστικῶν δικαιολογιῶν καὶ διαστροφῶν τῶν πραγμάτων καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν ἐπικουρίαν παντοίων ἑταίρων καὶ ὁμοφρόνων, τὴν βοήθειαν παντὸς εἴδους καὶ φύλου σοφῶν καὶ ἀσόφων.

Ἀλλὰ πρὶν θέσῃ τὸ πῦρ εἰς τὸ ἱερὸν ὁ νέος Ἡρόστρατος καὶ πρὸ τοῦ προβῇ εἰς τὰ ἄκρα ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν τερατωδῶν μεθοδευμάτων καὶ τῶν ἀλλοφρόνων μέσων, δι᾽ ὧν ἐπιδιώκεται ἡ καταστροφὴ τῆς μετὰ μόχθων καὶ ἀγώνων διατηρηθείσης εὐγενοῦς ἡμῶν κληρονομίας, πρὶν ταῦτα διαπράξῃ, διατί δὲν ἀνελογίσθη ποῖός τις εἶναι αὐτὸς καὶ ποῖον ἔχει ἀνάστημα; (1) Καὶ ἐν πρώτοις δὲν συνεκινήθη οὐδ᾽ ἐσκέφθη ὅτι δὲν τιμᾷ τὸ παράπαν τὴν ἕδραν, ἣν ἠγλάϊσαν καὶ ἐλάμπρυναν μεγάλοι φιλόλογοι καὶ ἐπιφανεῖς τοῦ ἔθνους διδάσκαλοι, οἷοι ὁ Κωνστ. Κόντος καὶ ὁ Γεώργ. Μιστριώτης, ὁ Γρηγ. Βερναρδάκης καὶ ὁ Ἀνδρ. Σκιᾶς, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς σχετικῶς νεωτέρους καθηγητάς; Ποῖον δὲ εἶναι τὸ κῦρος αὐτοῦ τοῦ περιπύστου νεωτεριστοῦ καὶ ποῖα τὰ ἐπιτεύγματα τὰ ἐπιστημονικά, δι᾽ ὧν προσεπόρισεν ἑαυτῷ αὐθεντίαν καὶ ἐκέρδησεν ἐπιβολήν, ὥστε νὰ ἀνατρέπῃ ἐκ θεμελίων τὰ παραδεδομένα καὶ εἰσάγῃ εἰκῇ καὶ ἀλογίστως ἀλλόκοτα παραδιδάγματα καὶ αὐθαίρετα παραλογίσματα; Ἀλλ᾽ ὤφειλε πρὸ παντὸς νὰ ἀναλογισθῇ ὅτι τὴν θέσιν, ἣν κατέχει κατέλαβεν ἐκβιαστικῶς καὶ παρανόμως. Διότι δὲν προήγαγε τοῦτον οὔτε ἡ Σχολὴ τῆς Θεσσαλονίκης οὔτε πολλῷ μᾶλλον ἡ τῶν Ἀθηνῶν οὐδὲ προέτεινέ τις ἡμῶν τὴν μετάθεσιν ἐνταῦθα (2) ἀλλὰ ταῦτα πάντα διέπραξεν ἡ ἐπάρατος ἐκείνη δικτατωρικὴ αὐθαιρεσία, ἥτις κατερρύπανε καὶ κατετυράννησεν ἐπὶ πολὺ τὴν Ἑλλάδα κυβερνῶσα διὰ

---

(1) Ἡ συναίσθησις τῆς ἀνυπολογίστου ἀδικίας καὶ ζημίας τῆς διαπραττομένης κατὰ τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ ἱστορίας εἶναι τόσον βαθεῖα καὶ ζωηρά, ὥστε ἄγει ἡμᾶς καὶ ἄκοντας εἰς χρῆσιν ἐνιαχοῦ δριμείας πως καὶ αὐστηρᾶς ἐκφράσεως, ἥτις ἐλπίζομεν ὅτι θὰ μᾶς συγχωρηθῇ, λαμβανομένου ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ παρωνυχίδος ἀλλὰ περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑποστάσεως.

(2) Ἡ Αὐθαιρεσία ἐπεδαψίλευσεν εἰς τὸν σκανδαλωδῶς εὐνοούμενον αὐτῆς *δύο ἅμα καὶ μεγάλας δωρεάς,* ἤτοι α) προήγαγεν αὐτὸν ἀπὸ ἐκτάκτου εἰς τακτικὸν καθηγητὴν (ἣν προαγωγὴν ἠρνεῖτο ἡ Σχολὴ Θεσσαλονίκης) καὶ β) ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ μετέθηκε κατὰ τὸν γνωστὸν τρόπον εἰς τὸ ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον. Βασιλική, βλέπετε, ἡ δικτατωρικὴ γενναιοδωρία.

τῆς πυγμῆς καὶ ἔχουσα ὡς μέσα ἐπιβολῆς τὸ μαστίγιον καὶ τὴν ἐξορίαν, τὴν ἀπειλὴν καὶ τὸ «ρετσινόλαδον». (1)

Πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς μεταθέσεως τοῦ κυρίου τούτου νεωτεριστοῦ οὐδεμίαν ἀπειλὴν καὶ οὐδεμίαν αὐθαιρεσίαν παρέλιπεν ἡ διαβόητος ἐκείνη δικτατωρεία. Πάντα τὰ μέλη τῆς ἡμετέρας Σχολῆς ἔχουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πικρὰν πεῖραν καὶ εἰς ἐμὲ νῦν ἐπιτραπήτω νὰ ἐκθέσω τὴν ἡμετέραν. Ὅτε ἔλαβον πρόσκλησιν νὰ μεταβῶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ὅπου ἤκουσα ὅτι ἐγίνοντο αἱ προσκλήσεις καὶ αἱ ἀπειλαὶ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου ἐκβιαζομένων νὰ ψηφίσωσι τοὺς φίλους τῆς δικτατωρείας, ἀπεφάσισα κατὰ πρῶτον νὰ κωφεύσω εἰς τὴν πρόσκλησιν καὶ νὰ μὴ μεταβῶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον. Ἀλλὰ σκεφθεὶς ὡριμώτερον μετέβαλον γνώμην, («αἱ δεύτεραί πως φροντίδες σοφώτεραι»). Ἐνόμισα ὅτι ἡ μὴ μετάβασις θὰ ἦτο φυγομαχία καὶ ὅτι ὤφειλον νὰ δώσω ἓν μάθημα εἰς τοὺς ἀναισχύντους. Ὁ ὑφυπουργὸς τῆς Παιδείας (ὁ προσκαλῶν καὶ ἐξομολογῶν !) κ. Σπέντζας ἀγνοῶν ὅλως ἐμὲ καὶ φανταζόμενος πάντως ὅτι εἶμαι ἐκ τῶν πτοουμένων καὶ ἐκφοβουμένων ἤρχισε στομφωδῶς νὰ ὁμιλῇ περὶ καταρτιζομένου νόμου, καθ᾽ ὃν θὰ ἐπιτρέπηται νὰ γίνωνται μεταθέσεις καθηγητῶν τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου εἰς Θεσσαλονίκην. Πρὸς ταῦτα ἐγὼ μειδιῶν σαρκαστικῶς καὶ μετὰ τόνου οὐχὶ ἀμοίρου πικρᾶς εἰρωνείας ἀπήντησα «θὰ ἦτο εὐκταῖον νὰ σταλῶμεν ὄχι εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀλλ᾽ εἰς τὴν οἰκίαν μας, ὅπου θὰ ἔχωμεν μεγαλυτέραν ἡσυχίαν καὶ πλειοτέραν εὐ-

---

(1) Ἐν παρόδῳ εἰρήσθω ἐνταῦθα ὅτι καὶ ἐγὼ μεγάλως ἐκινδύνευσα καὶ παρ᾽ ὀλίγον ἔλαβον πικρὰν πεῖραν τῆς δικτατωρικῆς βίας καὶ αὐθαιρεσίας. Ἔλαβον δηλαδὴ ἐν καιρῷ ἀκριβεῖς εἰδήσεις παρὰ δύο παλαιῶν μαθητῶν μου, καθ᾽ ἃς ἀπεφασίσθη ἡ ἐξορία μου (ἄγνωστον ποῦ, ἀλλὰ πιθανῶς εἰς Ἀνάφην). Διατί; τί εἶχον πράξει; Ποιούμενος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ μου μικρὰν παρέκβασιν κατά τινα ἡμέραν εἶπον περὶ τῆς καθόλου ἐπιστήμης ὅτι «αὕτη καὶ ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ ἐμφανίζει σήμερον ἕνεκα πολλῶν λόγων ποιάν τινα κατάπτωσιν· πολλῶν κλάδων οἱ παλαιότεροι ἀντιπρόσωποι ἦσαν κατὰ πολὺ ὑπέρτεροι ἡμῶν τῶν νεωτέρων. Ἡ τοιαύτη ἐπίσχεσις τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς χρόνοις, ἥτις φαίνεται ὅτι ἀντίκειται πρὸς τοὺς νόμους τῆς ἀνελίξεως, ἔχει πολλὰ αἴτια, ἅτινα πρέπει νὰ ἐξετασθῶσιν ἄλλοτε». Τὸ παρακολουθοῦν, ὡς φαίνεται, τὰς παραδόσεις μου ἀσυνείδητον καὶ οἰκτρὸν «ὄργανον ἀσφαλείας» παρανοῆσαν ἴσως τοὺς λόγους μου ἢ θέλον ὁπωσδήποτε νὰ δείξῃ τὴν ἀξίαν τῆς ἀποστολῆς του καὶ νὰ παράσχῃ ἀφοσιώσεως δείγματα, εἰς τοὺς κρατοῦντας κατήγγειλέ με ὡς ἐχθρὸν τῆς κυβερνήσεως καὶ πολέμιον τοῦ καθεστῶτος. Ἀπηλλάγην τῶν περιπετειῶν διὰ τῆς ἐγκαίρου ἐπεμβάσεως, ὡς ἔμαθον ὕστερον, προσώπων τινῶν ὑψηλὰς τότε κατεχόντων θέσεις.

καιρίαν πρὸς ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν». Τότε ὁ ἀνὴρ ἐννοήσας τὸ πνεῦμα τῶν λόγων μου καὶ μεταβαλὼν εὐθὺς ὕφος ἤρχισε νὰ ἐπαινῇ τοὺς διαφόρους ὑποψηφίους εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν ἐπιμένων κυρίως εἰς τοὺς ἐκ Θεσσαλονίκης μεταθετέους καθηγητάς, νὰ ἐκφέρῃ δὲ ἀπειλὰς κατὰ τοῦ συναδέλφου κ. Θεοφ. Βορέα. Κατελήφθην διὰ ταῦτα ὑπὸ σφοδρᾶς ἀγανακτήσεως καὶ σκεφθεὶς ὅτι ἡ συζήτησις πιθανῶς θὰ κατέληγε μετ᾿ ὀλίγον εἰς σφοδρὰν διαμάχην εἶπον «ἐπιθυμῶ νὰ συζητήσω περὶ πάντων τούτων ὑπὸ ἕνα ὅρον, ἐὰν δέχησθε· θὰ συνομιλῇ ὄχι ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου μετὰ τοῦ ὑφυπουργοῦ ἀλλ᾿ ὁ κ. Λογοθέτης μετὰ τοῦ κ. Σπέντζα, ἀφοῦ μάλιστα, ὡς ἔμαθον, εἴμεθα γείτονες καὶ σχεδὸν συμπολῖται» (ὁ μὲν Λάκων, ὁ δὲ Μεσσήνιος). Ἀφοῦ ὁ κ. Σπέντζας ἐδέχθη μετὰ φιλόφρονος προθυμίας ἤρχισεν ἡ συζήτησις κατὰ τρόπον φιλικώτατον. Ἐτόνισα τότε ἀπεριφράστως ὅτι *διαπράττεται ἀδίκημα καὶ αὐτὸ τοῦτο ἔγκλημα κατὰ τῆς ἀνωτάτης Ἐκπαιδεύσεως, ἀνάξιον μιᾶς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἔγκλημα πρωτοφανές· διότι οὐδεμία οὐδέποτε κυβέρνησις ἐτόλμησε νὰ ἐπεμβῇ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τόσον σκανδαλωδῶς, ὥστε νὰ ἐπιβάλῃ αὐτὴ τοὺς καθηγητάς.* Παρὰ τὴν προφανῆ δυσφορίαν τοῦ ἀκούοντος τόσον τραχεῖς καὶ δριμεῖς ἀλλ᾿ ἀληθεῖς λόγους ἐξηκολούθησα νὰ ὁμιλῶ περὶ τῶν ὑποψηφίων γενικῶς καὶ εἶπον: «ὑπάρχουσι βεβαίως καὶ ὑποψήφιοι ὥριμοι, τοὺς ὁποίους δὲν θὰ ἀποκρούσωμεν, ἀλλ᾿ οἱ ὁποῖοι πολὺ ἀδικοῦνται ὑπὸ τῶν πραγμάτων, διότι θὰ φανῶσιν ὅτι εἰσέρχονται εἰς τὸ Πανεπιστήμιον δι᾿ ἐκβιασμοῦ· ἄλλοι δὲ εἶναι μὲν καλοὶ καὶ φιλότιμοι ἐπιστήμονες ἀλλ᾿ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄωροι διὰ τακτικὴν καθηγεσίαν. «Ὁπωσδήποτε — προσέθηκα — αὕτη εἶναι ἡ προσωπική μου κρίσις, ἥτις δὲν προδικάζει βεβαίως τὴν ἀπόφασιν τῆς ὅλης Σχολῆς». Βλέπων δὲ ὅτι ὁ κ. Σπέντζας καὶ πάλιν ἐπανήρχετο μετ᾿ ἐπιμονῆς εἰς τοὺς μεταθετέους καθηγητὰς τῆς Θεσσαλονίκης ἠναγκάσθην νὰ ὁμιλήσω διὰ μακρῶν καὶ ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων περὶ τούτων καὶ νὰ καταδείξω ὅτι οὐδεὶς λόγος συνέτρεχεν εἰς τὴν μετάθεσιν. Ὁ συνομιλητής μου ἐφάνη κλονούμενος καὶ πειθόμενος εἰς τὰ ἐπιχειρήματά μου καὶ μετά τινος ἀθυμίας παρετήρησε: «κ. Λογοθέτη, ἐγὼ δὲν ἐνδιαφέρομαι καθόλου δι᾿ ὅλα αὐτὰ καὶ λυποῦμαι ὅτι γίνομαι δυσάρεστος, ἀλλ᾿ ἔχω ὑποχρέωσιν νὰ διαβιβάσω ἐντολὴν τοῦ Προέδρου». «Εὐχαριστῶ — εἶπον — καὶ σᾶς συγχαίρω διὰ τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ὁποίαν ἀνέμενον ἀπὸ ἕνα Μωραΐτην, θὰ παρεκάλουν δὲ νά μοι εἴπητε, εἰ δυνατόν, διατί ἆρά γε ὁ κ. Πρόεδρος δεικνύει τόσον διαφέρον καὶ τόσην ἐπιμονήν». «Ἐπιμένει — ἀπήντησε — καὶ θέλει νὰ τοὺς φέρωμεν, **διότι εἶναι δημοτικισταί**». Ἔμεινα ἄναυδος καὶ συνελθὼν μετ᾿

ὀλίγον ἐκ τῆς ἐκπλήξεως εἶπον: «Σᾶς εὐχαριστῶ καὶ πάλιν διὰ τὴν εἰλικρινῆ διαφώτισιν. Κρῖμα ὅμως, ὅτι δὲν ἐγνώριζον τοῦτο ἐξ ἀρχῆς, ὥστε νὰ μὴ ματαιοπονῶμεν καὶ χάνωμεν ἀνωφελῶς τόσην ὥραν» (Ἡ συνομιλία ἦτο μακρὰ ὑπερβᾶσα κατὰ πολὺ τὴν μίαν ὥραν). Ἀποχαιρετίσας τὸν κ. Σπέντζαν ἀπῆλθον πεπεισμένος ὅτι ἦτο ἀμετάκλητος ἡ ἀπόφασις τοῦ Δικτάτωρος καὶ σκεπτόμενος ὅτι δὲν ὑπελείπετο εἰς ἡμᾶς ἄλλο τι ἢ νὰ πράξωμεν τὸ καθῆκον καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ ὑποβάλωμεν τὰς παραιτήσεις ἡμῶν. Τὰς σκέψεις ταύτας ἀνεκοίνωσα τῇ ὑστεραίᾳ εἰς πολλοὺς συναδέλφους ἔν τινι τυχαίᾳ φιλικῇ συναντήσει. Δυστυχῶς δὲν κατώρθωσα νὰ πείσω αὐτοὺς ἐν τῷ ζητήματι τῆς παραιτήσεως καὶ νῦν ἐκ τῶν ὑστέρων μετανοῶ καὶ ἰσχυρὸν ἔχω τῆς συνειδήσεως ἔλεγχον ὅτι δὲν ἔπραξα τοῦτο ἔστω καὶ μόνος. Ἡ δικτατωρικὴ κυβέρνησις βλέπουσα ὅτι παρὰ τὰς ἀσκηθείσας παντοειδεῖς πιέσεις καὶ τοὺς ἐκβιασμοὺς δὲν θὰ κατωρθοῦτο ἡ μετάκλησις τοῦ εὐνοουμένου αὐτῆς προέβη εἰς τὴν δημοσίευσιν νομοθετικοῦ διατάγματος, δι᾿ οὗ ὡρίζετο ὅτι εἰς τὴν μετάκλησιν καθηγητῶν ἤρκει μόνον τὸ 1]3 τῶν ψήφων τοῦ συνόλου τῶν καθηγητῶν!!

Οὐδέποτε οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου ὑπέστη ἴσως Πανεπιστήμιον τοιοῦτον ἐκβιασμόν, διασυρμὸν καὶ εὐτελισμόν, ὅσον ἐδοκίμασε τὸ ἡμέτερον ἐπὶ τῆς ἐπαράτου δικτατωρείας. Εἶναι δὲ λυπηρὸν—ὀφείλομεν νὰ εἴπωμεν μετὰ παρρησίας πικροτάτην καὶ ὀδυνηρὰν ἀλήθειαν—ὅτι οἱ καθηγηταὶ αὐτοῦ προεξάρχοντος τοῦ τότε ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν Πρυτάνεως (τὰ πάντα πλὴν τῆς πρυτανείας λησμονήσαντος) δὲν ἤρθησαν ἄλλοι πλειότερον καὶ ἄλλοι ὀλιγώτερον εἰς ὃ ὤφειλον ὕψος, ὥστε νὰ παράσχωσιν ἄριστον παράδειγμα εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ ἅμα νὰ δώσωσι μάθημα εὐπρεπείας καὶ ἠχηρὸν ῥάπισμα εἰς τὴν ἄκοσμον καὶ ἀνίερον δικτατωρικὴν βίαν. Δυστυχῶς ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως μόνη δὲν εἶναι ἐπαρκὴς τιμωρία εἰς τοιαύτην τοῦ καθήκοντος παράλειψιν. Ἂς μείνῃ τοὐλάχιστον ἡ εὐχὴ καὶ ἡ ἐλπὶς ὅτι εἰς τὸ μέλλον δὲν θὰ περιέλθῃ ποτὲ τὸ ἐθνικὸν ἡμῶν πανδιδακτήριον εἰς τοιοῦτο καταπτώσεως σημεῖον.

***

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται καταφανὲς ὅτι ἡ ἐκ Θεσσαλονίκης μετάθεσις τοῦ κ. Κακριδῆ ἦτο ἔργον αὐθαίρετον τῆς τυραννικῆς δικτατωρείας καὶ ὅτι ἐγένετο κυρίως καὶ κατ᾿ ἐξοχὴν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐξυπηρετήσεως τοῦ χυδαϊσμοῦ, οὗτινος ἐκεῖνος ἐθεωρήθη προσφυὲς καὶ

κατάλληλον ὄργανον. Ὁπωσδήποτε μετετέθη ἐνταῦθα· ὁμολογῶ δὲ νῦν μετὰ πάσης εἰλικρινείας ὅτι πρὸς τὸν νέον καθηγητήν, καίπερ κακῶς καὶ παρανόμως προαχθέντα καὶ ἅμα μετατεθέντα, δὲν διετέθην ἐξ ἀρχῆς δυσμενῶς, ἀλλὰ τοὐναντίον περιέβαλλον μετά τινος συμπαθείας καὶ ἐν ταῖς συνεδρίαις τῆς Σχολῆς, ὁσάκις ἄλλοι τινὲς συνάδελφοι καθήπτοντο αὐτοῦ, προυθυμούμην νὰ παρεμβαίνω καὶ δικαιολογῶ τοῦτον. Κατειχόμην δὲ ὑπὸ τοιαύτης φιλικῆς διαθέσεως ἀναλογιζόμενος τὸ μὲν ὅτι ἦτο υἱὸς ἀοιδίμου φίλου καὶ σεβαστοῦ συναδέλφου, οὗτινος ἡ μνήμη εἶναί μοι καὶ θὰ παραμένῃ πάντοτε σεπτὴ καὶ ἱερά, τὸ δὲ ὅτι ἐνδέχεται ἐνταῦθα ἐν τῷ νέῳ περιβάλλοντι νὰ μεταβάλῃ γνώμας ἢ τοὐλάχιστον νὰ μετριάσῃ τοὺς ἀλλοκότους γλωσσικοὺς παραλογισμούς. Ἀλλὰ πόσον φροῦδαι ἦσαν αἱ ἐλπίδες μου ἐκεῖναι, κατενόησα ὅτε ἠναγκάσθην νὰ διεξέλθω τὸ φυλλάδιον αὐτοῦ τὸ ἐπιγραφόμενον πομπωδῶς καὶ ἀπροσδιονύσως «Ἑλληνικὴ κλασσικὴ παιδεία». Εἶπον δὲ «ἠναγκάσθην», διότι δὲν ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν πρότερον νὰ ἀναγνώσω τοῦτο καὶ μόλις τότε ἐδέησε νὰ διεξέλθω μετὰ προσοχῆς, ὅτε ἔμαθον ὅτι ἐκλήθην μάρτυς καὶ ἑπομένως ὤφειλον νὰ εἴπω τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ περιεχομένου (1).

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ φυλλαδίου ἀπεκόμισα λυπηρὰς καὶ φρικτὰς ἐντυπώσεις. Ἐκεῖ εἶδον ἄλλα τε πολλὰ παράδοξα καὶ τὴν ἄδικον καὶ ἀγρίαν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς ἐθνικῆς παιδείας καὶ ἰδίᾳ κατὰ τῶν γυ-

---

(1) Ὁ κ. Κακριδῆς ἐν τέλει τῆς Ἀπολογίας (Ἡ δίκη τῶν τόνων σελ. 262) δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ δικαιολογηθῇ, ἀλλ᾽ ἐπιχειρεῖ νὰ μεταστῇ ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ κατηγορουμένου εἰς τὴν τοῦ κατηγόρου ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ διατί ἐν οὕτω κρισίμοις καιροῖς ἀνέκυψαν τοιαῦται ἔριδες: «Τὸ ζήτημα—λέγει—δὲν τὸ ἀνεκίνησα ἐγώ· τὸ ἀνεκίνησαν οἱ ἀντίπαλοί μου. Ἡ τονικὴ ἁπλοποίησις ἦτο ἁπλῶς ἀφορμὴ πρὸς δίωξίν μου· ἐὰν δὲν εὑρίσκετο αὐτή, θὰ εὑρίσκετο ἄλλη...» Πιστεύω δ' ὅμως ὅτι θὰ ἔγινε καὶ εἰς ἄλλους συναδέλφους ὅ,τι καὶ εἰς ἐμέ. Ὁμολογῶ δηλαδὴ ὅτι τὸ φυλλάδιον τὸ πομπωδῶς ἐπιγραφόμενον «Ἑλληνικὴ κλασσικὴ παιδεία» δὲν εἶχον ἀναγνώσει μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς κατηγορίας, ἥτις πάντως ἐγένετο τότε, ὅτε τὸ κακὸν ἔφθασεν εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν «τὸ μαχαίρι ἔφθασεν εἰς τὸ κόκκαλον». Οἱ εἰδικοὶ καθηγηταὶ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, καίπερ ἀνεχόμενοι μετὰ ἰωβείου ὑπομονῆς τὸν συνάδελφον αὐτῶν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑπομείνωσιν ἐπὶ πλέον ἰδόντες τὴν προπαγάνδαν ὀργιάζουσαν καὶ ἐκκαρπουμένην τὸν χρόνον τῆς ἐθνικῆς συμφορᾶς. Εἶναι δὲ ἀστεία πως ἡ ἐρώτησις ἐκείνου «Διατί δὲν ἐπερίμεναν ν᾽ ἀποκατασταθῇ πρῶτα ἡ ὁμαλότης εἰς τὸν τόπον καὶ ἔπειτα νὰ μὲ κατηγορήσουν;» Διότι εὐθὺς θὰ ἀντεπερωτηθῇ· «Διατί προηγουμένως σὺ δὲν ἤθελες νὰ περιμένῃς ν᾽ ἀποκατασταθῇ ἡ ὁμαλότης καὶ ἔπειτα νὰ προβῇς εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς τονικῆς ἀνατροπῆς, ἤ, ὡς ἐπὶ τὸ εὐφημότερον λέγεις, τῆς «τονικῆς ἁπλοποιήσεως». Σὺ ἔθηκας τὸ πῦρ καὶ οἱ ἄλλοι ἔπρεπε νὰ κρούσωσι τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου».

μνασιακῶν σπουδῶν (1), ἐπίθεσιν, ἥτις δὲν τελεῖται νῦν τὸ πρῶτον οὐδὲ προσάγεται ὡς νέα τις ἀνακάλυψις ἀλλ᾽ ἀποτελεῖ κενολογιῶν καὶ συκοφαντιῶν ἐπανάληψιν πολλάκις ὑπὸ πολλῶν καὶ ἄλλοτε μέχρι κόρου γενομένην. Καὶ ἄλλοτε δηλαδὴ ἐπανελάμβανον ἐν χορῷ οἱ ἀρχηγέται τοῦ χυδαϊσμοῦ παραπλήσια καὶ ἐκάκιζον τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα ἀποκαλοῦντες αὐτὸ «ὀλέθριο». Ταύτην δ᾽ ἀκριβῶς τὴν σφαλερὰν δοξασίαν καὶ τὴν ἄδικον κατηγορίαν ἐστηλίτευσα προσηκόντως πρὸ ἐτῶν ὁμιλῶν ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου βήματος τοῦ Πανεπιστημίου ὡς εἰσηγητὴς τοῦ Σεβαστοπουλείου διαγωνισμοῦ. Διατί—ἔλεγον—χαρακτηρίζουσιν οἱ χυδαϊσταὶ τὴν ἐκπαίδευσιν κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἄδικον καὶ ἄτοπον; Λησμονοῦσιν ὅμως ἢ θέλουσι νὰ ἀγνοῶσιν ὅτι τὸ οὕτω καθυβριζόμενον καὶ συκοφαντούμενον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα προσήνεγκεν εἰς τὴν πατρίδα πολυτίμους ὑπηρεσίας· ἐμόρφωσε λογίους ἄνδρας καὶ διαπρεπεῖς ἐπιστήμονας, ἀνέδειξε συνετοὺς καὶ φιλοπάτριδας πολιτευτὰς καὶ τέλος ἐξέθρεψε τοὺς ἐνδόξους τῶν τελευταίων πολέμων ἥρωας. Ἂν ἦτο τοιοῦτον, οἷον παριστῶσιν οἱ ἀστράτευτοι μεταρρυθμισταί, δὲν θὰ ἐγαλούχει τοὺς ἥρωας τοῦ Σαρανταπόρου καὶ τῶν Γιαννιτσῶν, τῆς Κρέσνας καὶ τῆς Δοϊράνης καὶ τῶν ἄλλων πολεμικῶν πεδίων. Δὲν λέγομεν βεβαίως ὅτι τὸ κρατοῦν σύστημα εἶναι τέλειον καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην βελτιώσεως. Ἐκ τοῦ ἐναντίου συνομολογοῦμεν ὅτι χρῄζει ἐν πολλοῖς μεταβολῆς καὶ συμπληρώσεως (2)· ἀλλ᾽ ἀδιστάκτως φρονοῦμεν ὅτι παρὰ

---

(1) Ενας αιώνας επέρασε από τότε· η πίστη μας στη μορφωτική δύναμη της κλασσικής παιδείας πάει να σβύσει όλως διόλου. Μπορεί απ᾽ όπου αλλού, μόνο από το κλασσικό γυμνάσιο δε φαίνεται να περιμένει τη μόρφωσή του το έθνος πιά. Γι᾽ αυτό και διστάζει, αν αξίζει να δίνει για λειτουργούς της παιδείας-του τους πιό πλούσιους σε ζωή και σκέψη νέους-του, μιά και δεν περιμένει νά κερδίσει από εδώ τους πιό φωτεινούς οδηγούς του. Εκείνο που κρατάει το γυμνάσιο στη ζωή είναι πιό πολύ η αδράνεια και η ντροπή μπροστά στους ξένους λαούς παρά η πίστη στην αξία-του . . .» (Αὐτ. 7 ἑξ.) «Γιατί κι᾽ άν ακόμα παραδεχτούμε, ότι η κλασσική παιδεία σε μιά ιδανική-της εφαρμογή μορφώνει πραγματικά, η πιστοποίηση, ότι στην Ελλάδα δεν έχουμε, όπως φαίνεται, τη δύναμη να της δώσουμε το πραγματικό-της νόημα, η πιστοποίηση αυτή είναι αρκετή, θα έλεγε κανείς, να δικαιολογήσει την κατάργηση του κλασσικού γυμνασίου στον τόπο μας. *Όποιος γυρίζει πίσω και βλέπει πόσο φτωχά σταθήκαν τ᾽ αποτελέσματα της κλασσικής παιδείας ως σήμερα στην Ελλάδα, είναι φυσικό ν᾽ απελπίζεται και να ζητάει μιά λύση ριζική»* (Σελ. 9).

(2) Ὁ κ. Κακριδῆς δικαιολογούμενος ἐν τῇ ἀπολογίᾳ διὰ τὸν ἄδικον καὶ ὑπέρμετρον διασυρμὸν τῆς ἐθνικῆς παιδείας καὶ ἰδίᾳ τῆς γυμνασιακῆς ἐκπαιδεύ-

τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ εἶναι ἀσυγκρίτως ὑπέρτερον καὶ μυριάκις προτιμότερον τοῦ ἰδιορρύθμου συστήματος τοῦ ἀπαιτοῦντος νὰ μὴ μανθάνῃ ὁ μαθητὴς παρὰ τοῦ διδασκάλου τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν ἀλλὰ νὰ διδάσκῃ αὐτὸν τὸν διδάσκαλον τὴν ἑαυτοῦ διάλεκτον. (Ἐπιθι. Κ. Ι. Λογοθέτου, Ἀνάλεκτα φιλοσοφικὰ καὶ φιλολογικὰ σ. 200).

Καὶ ἄλλα δὲ προσοχῆς ἄξια ἀναγινώσκονται ἐν τῷ φυλλαδίῳ (1). Οὕτως ἐν σελ. 6 ὁ συγγραφεὺς τοῦ φυλλαδίου ἀνομολογεῖ ὅτι ὁ Ὅμηρος ἀνεγινώσκετο ἐν τοῖς σχολείοις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, ὅτι ἡ συναίσθησις τῆς καταγωγῆς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἡ ἐπίγνωσις τοῦ ὅτι συνεχίζομεν μεγάλην καὶ ἔνδοξον ἱστορίαν συνετέλεσαν ὁμοῦ μετὰ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἐν τοῖς σκοτεινοῖς χρόνοις τῆς δουλείας. Ἀλλ' εὐθὺς κατωτέρω καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁμιλεῖ ἐξαίφνης περὶ «πνευματικῆς σκλαβιᾶς» χωρὶς νὰ ἐννοῇ ὅτι αἱ διαδεχόμεναι ἀλλήλας προτάσεις περιέχουσι νοήματα ἥκιστα συμβιβαστὰ καὶ μάλιστα ἀντιφατικά. Ἀλλ' ἀκούσωμεν τοὺς ἰδίους του λόγους :*«Τώρα που άρχιζε μιά καινούργια περίοδο, το έθνος ξαναγύριζε στους παλιούς κλασσικούς, που τους ένιωθε δικούς-του και τους ζητούσε να του παρασταθούν για μιά δεύτερη νίκη, τη νίκη πάνω στην πνευματική τώρα σκλαβιά. Για την πνευματική-του λευτεριά είχε ν' αγωνιστεί από εδώ κι' εμπρός το έθνος ! !»*.

Καὶ νῦν θὰ ἐρωτήσῃ τις εὐλόγως : πῶς συμβιβάζεται ἡ ἐπίγνωσις τοῦ μεγαλείου τῆς ἱστορίας ἡμῶν, ἡ συναίσθησις ὅτι εἴμεθα Ἕλληνες, ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ὅτι συνεχίζομεν λαμπρὰν καὶ ἔνδοξον παράδοσιν, πῶς συμβιβάζεται πρὸς τὸν ἄτοπον καὶ παράδοξον

σεως ἐπικαλεῖται «τὴν ἀνικανότητα τῶν ἀποφοίτων τοῦ γυμνασίου νὰ διατυπώσουν καὶ τὰς πλέον ἁπλᾶς των σκέψεις κατὰ τρόπον γλωσσικῶς καὶ λογικῶς ὀρθόν». Ναί· λέγων δ' ὅμως ταῦτα δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ ὅτι τὸ κακὸν δὲν εἶναι παλαιὸν ἀλλ' ἔχει τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς κακῆς αἱρέσεως, ἧς καὶ αὐτὸς εἶναι θιασώτης καὶ ὑπέρμαχος. Οἱ παλαιότεροι μαθηταί, ὡς γινώσκομεν ἐκ προσωπικῆς πείρας, κατεῖχον καλῶς τὴν γλῶσσαν καὶ ἔγραφον ἄριστα· ἀλλ' ὕστερον τὰ πράγματα μετεβλήθησαν καὶ ἤρξατο ἡ κατάπτωσις, ἀφ' ὅτου ἐπερρώσθη καὶ διεδόθη ἡ ἐκχυδαϊστικὴ προπαγάνδα καὶ ἡ γλωσσικὴ ἀναρχία.

(1) Ἐν τοῖς ἑξῆς θὰ εἶμαί πως διεξοδικός, διότι ἐν τῇ ἱστορικῇ συνεδρίᾳ τῆς 17 Νοεμβρίου 1941, ἐν ᾗ τὸ διαβόητον φυλλάδιον ὑπὸ τῆς Σχολῆς ἡμῶν ἐκρίθη καὶ κατεκρίθη, ἤμην ἕνεκα ἀσθενείας ἀπὼν ἐν δὲ τῇ μετέπειτα μαρτυρικῇ καταθέσει δὲν ἦτο, ὡς εἰκός, δυνατὸν νὰ εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας.

ἰσχυρισμὸν ὅτι δῆθεν ἔχομεν «πνευματικὴ σκλαβιά»; Τί εἶναι λοιπὸν ἡ μαύρη καὶ κακὴ αὐτὴ «πνευματικὴ σκλαβιά», καθ᾽ ἧς ἀνέλαβε νὰ πολεμήσῃ ὁ κ. Κακριδῆς, ὅπως ὁ ἥρως τοῦ Θερβάντες κατὰ τῶν φανταστικῶν φρουρίων; Καὶ πότε ἴσχυσεν ἢ ἐκράτησεν ἐν Ἑλλάδι «*το ιδανικό της δουλικής μίμησης, το ανάξιο για ψυχές που ποθούν λευτεριά, που έχουμε ξεπεράσει πια σήμερα*»;!! (Φυλλάδ. σελ. 14). Ἀλλὰ τί εἶναι ἐπὶ τέλους τοῦτο τὸ δεινὸν μορμολύκειον, ὁ τρομερὸς αὐτὸς «μπαμπούλας», καὶ πῶς πρέπει νὰ νοηθῇ ἡ καταπολεμητέα κακὴ «πνευματικὴ σκλαβιά», διασαφεῖ καὶ ἀναπτύσσει αὐτὸς οὗτος ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ αὐτοῦ (Ἡ δίκη τῶν τόνων, σελ. 229), ἔνθα διαλέγεται ἐν ἁπλῇ καθαρευούσῃ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἰδιοτεύκτῳ συμβολικῇ γλώσσῃ. Ἀκούσωμεν λοιπὸν τοὺς λόγους αὐτοῦ· «*Ἀπέναντι αὐτῆς τῆς ἀνυποληψίας τοῦ κλασσικοῦ Γυμνασίου πρέπει νὰ ἀντιδράσωμεν θεμελιοῦντες αὐτὸ ἐπὶ βάσεων ἀσφαλεστέρων. Ἀπὸ τὴν δουλικὴν λατρείαν τοῦ ἀρχαίου κόσμου δὲν ὠφελούμεθα καθόλου, διότι ἰδανικά, ὁσονδήποτε ὑψηλά, ὅταν δὲν ἔχουν μὲ προσωπικὸν ἀγῶνα καταξιωθῇ* (sic) *μέσα μας, καταντοῦν νὰ δουλώνουν τὴν σκέψιν. Μὲ ἄλλους λόγους δὲν ἀρκεῖ νὰ λέγωμεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι εἶναι μεγάλοι καὶ νὰ τοὺς θαυμάζωμεν χάσκοντες· πρέπει νὰ καταλάβωμεν, διατὶ εἶναι μεγάλοι... Ὁ ἀφελὴς θαυμασμὸς δὲν ὠφελεῖ*». Εὐχαριστοῦμεν θερμῶς διὰ τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν τὴν ἐπαναλαμβάνουσαν κατὰ νέον τρόπον τὸ τροπάριον τῆς μακαρίτιδος «προγονοπληξίας», εἰς ἣν ἠσμένιζε κατ᾽ ἐξοχὴν φιλαρέσκως ἐπανυλαμβάνων τὴν λέξιν ταύτην πολιτικός τις ἄνθρωπος ἐπινοητὴς αὐτῆς, καὶ σπεύδομεν νὰ ἐρωτήσωμεν τὰ ἑξῆς: «*Ἐὰν τὸ ἔθνος ἡμῶν ἠρκεῖτο εἰς «ἀφελῆ θαυμασμόν», ἐὰν «ἐθαύμαζε χάσκον», ἑνὶ λόγῳ ἐὰν εἶχεν ἁπλῶς «δουλικὴν λατρείαν τοῦ ἀρχαίου κόσμου», νομίζετε ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμφορηθῇ τόσων εὐγενῶν συναισθημάτων, τόσον ὑψηλοῦ φρονήματος καὶ τόσον ἀκατασχέτου πρὸς τὰ ἰδεώδη ὁρμῆς, ὥστε νὰ καταπλήττῃ τὸν κόσμον ὅλον διὰ τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων, ὅσα ἐντὸς ὀλίγου σχετικῶς χρόνου ἐλευθέρου βίου κατώρθωσεν;*» Ὁ τυφλὸς μόνον καὶ ὁ σκοτεινός, ὁ ἐπιπόλαιος καὶ ἀφελὴς θαυμασμός, ὃν μέχρι ἀηδίας διατυμπανίζετε καὶ εἰς ὃν πλανώμενοι καὶ πλανῶντες νομίζετε ὅτι περιοριζόμεθα οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, ὁ τυφλὸς αὐτὸς θαυμασμὸς δὲν θὰ ὡδήγει, οὐχί, μυριάκις οὐχί, δὲν θὰ ὡδήγει εἰς τοιαύτας μεγαλουργίας οὐδὲ θὰ ἐμεταρσίου τὴν πατρίδα ἡμῶν εἰς ἀθέατα ὕψη εὐκλείας καὶ δόξης. Ἠθέλετε ἆρα νὰ πιστεύσωμεν μετὰ τῶν μοιρολατρῶν καὶ ἀπαισιοδόξων, ἔτι δὲ τῶν ἐχθρῶν καὶ ὑβριστῶν τῆς πατρίδος ἡμῶν, ὅτι ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς οὐδὲν λόγου ἄξιον ἐπετέλεσεν,

ὅτι εἶναι στάσιμος καὶ ὀπισθοδρομική, ὅτι δὲν πράττει ἄλλο τι παρὰ τὸ νὰ χάσκῃ καὶ θαυμάζῃ ἀφελῶς τοὺς ἀρχαίους, ὅτι πᾶν ὅ,τι ἔχει ὀφείλει εἰς τοὺς ξένους ἐλεοῦντας καὶ ψωμίζοντας αὐτὴν χάριν τῶν προγόνων;! Ἐναντίον ὅμως τῆς τοιαύτης βλασφημίας βοῶσιν αὐτὰ τὰ πράγματα, ἡ ἐν ταῖς τέχναις καὶ ταῖς ἐπιστήμαις ἐξαίρετος πρόοδος, ἡ ἐν εἰρήνῃ καὶ πολέμῳ θαυμαστὴ ἔξαρσις τῆς χώρας· ἀδιάφορον ὅτι ταύτην δὲν βλέπουσιν ἐθελοτυφλοῦντες ἀλλοδαποί τινες ἢ ἀπηνεῖς πολέμιοι, ἔτι δὲ καὶ μυωπάζοντες ὀλίγοι ταπεινοὶ καὶ μοχθηροὶ Γραικύλοι. Βεβαίως θαυμάζομεν τὸ ἔνδοξον παρελθὸν ἀλλὰ δὲν περιοριζόμεθα, ὡς νομίζουσιν οἱ μωρόσοφοι καὶ μωμοσκόποι εἰς ἀφελῆ θαυμασμὸν καὶ δουλικὴν λατρείαν τῶν προγόνων. Ἀλλ' ἂν — ὡς καὶ ἄλλοτε παρετηρήσαμεν (Ἀνάλεκτα, σελ. 181) — ἁμαρτάνωσιν οἱ διάγοντες μόνον ἐν κενοῖς ὀνειροπολήμασι καὶ πλανώμενοι ἐν ματαίαις ἐλπίσιν, πολλῷ μᾶλλον ἐγκληματοῦσιν οἱ ἐξαλείφοντες τὰς γλυκείας ὑπερφυοῦς παρελθόντος ἀναμνήσεις, δυναμένας νὰ ἀναζωπυρήσωσι τὰς λανθανούσας δυνάμεις καὶ ἀναφήνωσι τοὺς ἐνυπάρχοντας σπινθῆρας. Καὶ θέλοντας ὅμως ἡμᾶς δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ καταλίπωσιν ἀδιαταράκτους εἰς τὴν νάρκην καὶ τὴν νέκρωσιν ἡ ἀνταύγεια τοῦ περιλαμποῦς παρῳχημένων χρόνων μεγαλείου καὶ ἡ διαμαρτυρία τῶν ἀθανάτων σκιῶν, αἵτινες ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀκροπόλεως βράχου ἐπιφαινόμεναι οὐδέποτε παύονται νὰ διεγείρωσιν εἰς ἀδιάλειπτον ἐνέργειαν καὶ νὰ παρορμῶσιν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν ἐπιτακτικοῦ πρὸς τὸ παρελθὸν καθήκοντος. Ζῶμεν πάντως καὶ δρῶμεν οἱ ἄνθρωποι ἕκαστοι καὶ τὸ ὅλον ἔθνος ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ καὶ ἐν ταῖς συγχρόνοις περιστάσεσι διεξάγοντες μὲν τὸν ἀπηνῆ καὶ σκληρὸν τῆς ὑπάρξεως ἀγῶνα ἀτενίζοντες δ' εὐέλπιδες εἰς κρεῖττον καὶ εὐτυχέστερον μέλλον, ὅπερ θὰ παρασκευάσῃ ἡ μετὰ συντόνου προσοχῆς καὶ φιλοτίμου ἁμίλλης παρακολούθησις τῆς ἁπανταχοῦ συντελουμένης προόδου, ἡ ἄοκνος ἐργασία καὶ ἡ πρόθυμος συμβολὴ εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς κοινωνίας καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα, δὲν δικαιούμεθα νὰ ἀποσβέσωμεν τὸ παρελθὸν καὶ νὰ ἀπαρνηθῶμεν ἱστορίαν, ἣν τρεῖς ὅλαι χιλιετηρίδες διὰ μόχθων συνεχῶν καὶ ἀγώνων ὑπερανθρώπων ἔγραψαν χρυσοῖς γράμμασι τρισένδοξον καὶ ἀθάνατον. Ἐκεῖθεν ὡς ἀπὸ ἀειρύτου πηγῆς θὰ ἀρυώμεθα νέας δυνάμεις καὶ ψυχοτρόφους ἐλπίδας εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς εὐδοκιμήσεως καὶ ὑπεροχῆς· ἐκεῖθεν θὰ εἰσδεχώμεθα θεσπεσίαν τινὰ αὖραν καὶ οὐρανίαν δρόσον εἰς ἀναψυχὴν τῶν σκληρῶν πόνων καὶ ἀτρύτων μόχθων. Ναί· ἐκεῖθεν θὰ λαμπρυνώμεθα διὰ θείου καὶ ἀνεσπέρου φωτὸς τοῦ ἀποκαλύπτοντος τὴν ἀλήθειαν καὶ καταυ-

γάζοντος τὰς εὐρείας λεωφόρους, ὅσας πορεύονται οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ λαοὶ οἱ χωροῦντες εἰς μεγαλουργίαν καὶ ὁρμῶντες πρὸς δόξαν.

***

Οὐδέποτε οὐδαμῶς τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐν τῇ φορᾷ τῶν αἰώνων οὐδ' ἐν αὐτοῖς τοῖς σκληροῖς τῆς δουλείας χρόνοις ἐπαύσατο νὰ εἰσχωρῇ εἰς τὴν διανόησιν τῶν προγόνων καὶ νὰ προσλαμβάνῃ τὸν ἀτίμητον ἐκείνων πνευματικὸν θησαυρόν. Παρὰ τοὺς δυσχειμέρους καιροὺς καὶ τὴν δυσκληρίαν τῶν περιστάσεων τὸ ἔθνος κλυδωνιζόμενον καὶ ταλαιπωρούμενον, ἀεὶ παλαῖον ἀλλ' οὐδέποτε πῖπτον, ἐφιλοτιμεῖτο νὰ μανθάνῃ τὴν γλῶσσαν τῶν προγόνων, νὰ θεραπεύῃ αὐτὴν ἐπιμελῶς καὶ μετ' αὐτῆς νὰ οἰκειῶται τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας καὶ φιλοσοφικὰς θεωρίας συμπληρουμένας διὰ τῶν θείων τοῦ Εὐαγγελίου ῥημάτων. Τοῦτο δὲ τὸ λαμπρὸν κατόρθωμα ὀφείλεται εἰς τοὺς ἀοιδίμους λογίους ἄνδρας καὶ σοφοὺς τοῦ Γένους διδασκάλους, οἵτινες οὐδέποτε ἀπέλιπον τὸ πάντοτε μοχθοῦν καὶ ἀγωνιζόμενον καὶ πρὸς τὰ πρόσω χωροῦν ἐν εὐγενεῖ πρὸς τὰ προηγμένα ἄλλα ἁμίλλῃ ἡμέτερον ἔθνος. Οἱ σοφοὶ ἐκεῖνοι καὶ φιλοπάτριδες διδάσκαλοι δὲν ἐδίδασκον μόνον τὴν γλῶσσαν ἀλλὰ καὶ εἰσῆγον δι' αὐτῆς εἰς τὸ ἀκένωτον ταμιεῖον τοῦ πνευματικοῦ τῶν προγόνων θησαυροῦ. Ἐδίδασκον καὶ ἐξῇρον τὰς ἀρετὰς τῶν προγόνων καὶ ὑπεδείκνυον ὅτι κατ' αὐτὰς καὶ ἡμεῖς καὶ πᾶς ἄλλος εὖ φρονῶν λαὸς ὀφείλομεν νὰ χωρῶμεν καὶ τείνωμεν ἀεὶ μᾶλλον εἰς τελείωσιν καὶ εὐεστώ. Ποῦ λοιπὸν εἶναι ἡ «*πνευματικὴ σκλαβιὰ*» καὶ «*δουλικὴ λατρεία τοῦ ἀρχαίου κόσμου*», ἣν διαλαλοῦσι καὶ διασύρουσιν οἱ σύγχρονοι χυδαϊσταὶ θέλοντες νὰ παραστήσωσιν ἑαυτοὺς ὡς δῆθεν ῥηξικελεύθους, ὡς εἰσηγητὰς τάχα νέων μεθόδων, δι' ὧν εἰσχωροῦμεν εἰς τὸ νόημα καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων, κατανοοῦμεν ἐκείνους, «καταλαμβάνομεν διατί εἶναι μεγάλοι καὶ δὲν θαυμάζομεν αὐτοὺς χάσκοντες;» Τὸ δὲ ἀληθὲς εἶναι τοῦτο, ὅτι ἡ ὡς νέα τις ἐξαγγελλομένη μέθοδος εἶναι πολὺ παλαιὰ καὶ πράγματι ἕωλος καὶ ὅτι τὸ ἔθνος ἡμῶν κατώρθου πάντοτε νὰ εἰσχωρῇ εἰς τὸ ὑπερφυὲς πνεῦμα τῶν προγόνων αὐτοῦ, ὑπ' ἐκείνου δὲ φωτιζόμενον καὶ ἐμπνεόμενον, λαμπρυνόμενον καὶ φρονηματιζόμενον ἠδύνατο νὰ ἐξορμᾷ ἀεὶ εἰς περιφανῆ καὶ ἔνδοξα ἔργα· καὶ τοῦτο διότι οὐδέποτε ἐστερεῖτο, ὡς εἴπομεν, ὑψηλοφρόνων ὁδηγῶν καὶ σοφῶν διδασκάλων. Τίς καὶ μικρὰν ἔχων φιλολογικὴν μόρφωσιν ἀγνοεῖ τὰς ἐκδόσεις Ἑλλήνων συγγραφέων τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ καὶ τοῦ Νεοφύτου Δούκα καὶ ἔπειτα τῶν

ἄλλων νεωτέρων συγγραφέων, ἐν οἷς διαπρέπουσι δύο μεγάλαι καὶ φωτειναὶ διάνοιαι τιμὴν καὶ κλέος περιποιοῦσαι εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, λέγω τὸν Γεώργιον Μιστριώτην καὶ τὸν Δημήτριον Βερναρδάκην; Μήπως αἱ ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ και τοῦ Δούκα ἠρκοῦντο μόνον εἰς κριτικὰς ζητήσεις καὶ γλωσσικὰς παρατηρήσεις καὶ δὲν ἐσκόπουν κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, νὰ μυήσωσι τοὺς νεωτέρους τὴν σοφίαν καὶ ἀρετὴν τῶν προγόνων καὶ νὰ μορφώσωσι κατὰ τὰ τέλεια ἐκείνων πρότυπα; Ἀλλὰ τὸ ὑψηλὸν καὶ μεγαλεπήβολον ἔργον, τὴν τελεσφόρον καὶ εὐεργετικὴν τῶν σοφῶν ἐκείνων καὶ φιλογενεστάτων ἀνδρῶν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν μόρφωσιν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ ἔθνους οὐδεὶς δύναται νὰ διαμφισβητήσῃ ἀλλὰ τοὐναντίον πάντες ὁμοφώνως θαυμάζουσιν.

Εἶναι γνωριμώτατον ὅτι ὁ *Ἀδαμάντιος Κοραῆς,* εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ἦτο οὐχὶ μόνον γνώστης ἄριστος τῆς ἑλληνικῆς, ἔτι δὲ καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἀλλ' ἅμα καὶ ἔμπλεως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅπερ ὡς ζωογόνον αὔραν μετέδιδεν εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς (1). Εἶναι τὸ *πνεῦμα* ἐκεῖνο, κύριε Κακριδῆ, ὅπερ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους. Τοῦτο δὲν λέγομεν ἡμεῖς μόνον οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ κηρύττουσιν οἱ ξένοι σοφοὶ καὶ δὴ καὶ ὁ μέγιστος τῶν νεωτέρων φιλολόγων, ὁ πολὺς Βιλαμόβιτς ἐπαινῶν τὸν Κοραῆν δι' ἄλλα τε ἐπιτεύγματα καὶ ὡς «διδάξαντα ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ἀθάνατον καὶ ὅτι ἡ εὐλογία τῶν προγόνων καὶ μετὰ πάροδον αἰώνων πολλῶν πορίζει εἰς τοὺς ἀπογόνους τὴν δύναμιν νὰ ἀνεγείρωσι τὸν ἴδιον αὐτῶν οἶκον· διότι ὁ Κοραῆς ἀφοσιωθεὶς ὁλοψύχως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα *προπαρεσκεύασε διὰ τῆς πνευματικῆς καὶ τὴν πολιτικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους του».* Διδάσκει δηλαδὴ ὁ ξένος σοφὸς τοὺς ἡμιμαθεῖς Γραικύλους τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἱστορίαν ὅτι ἡ *πνευματικὴ ἐλευθερία προηγήθη τῆς πολιτικῆς,* ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀνεζωογονήθησαν διὰ τοῦ *πνεύματος* τῶν προγόνων αὐτῶν καὶ ἀνευρόντες πρότερον τὴν πνευματικὴν ἐλευθερίαν κατώρθωσαν νὰ ἀναλάβωσι καὶ τὴν πολιτικήν· ἐν ἄλλαις λέξεσι διδάσκει ὁ σοφώτατος ἐκεῖνος ἀνὴρ ὅτι ἐὰν οἱ Ἕλληνες εἶχον τὴν «πνευματικὴ σκλαβιά», δὲν θὰ ἐπετύγχανον τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας (2). Τὴν μεγάλην

(1) Αἱ ἐκδόσεις τοῦ σοφοῦ Κοραῆ ἀπέβλεπον κυρίως εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔθνους παιδαγωγίαν, εἰς τὴν διὰ τοῦ ἀρχαίου πνεύματος κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀναγέννησιν.

(2) Ἡμεῖς θὰ ἐλέγομεν ἄλλο τι ἀκριβέστερον καὶ ὀρθότερον, ὅτι τὸ ἑλληνι-

ταύτην ἀλήθειαν ἀγνοοῦσιν, ὡς μὴ ὤφελεν, ἔνιοι Ἕλληνες καὶ δὴ καὶ ἄνθρωποι κατέχοντες ὑψηλὰ ἀξιώματα καὶ ἀξιοῦντες νὰ καταλέγωνται εἰς τοὺς πολιτικοὺς καὶ πνευματικοὺς τῆς χώρας ἡγέτας. Τὸ δὲ φοβερώτερον εἶναι ὅτι ταύτην ἀγνοοῦσι καὶ ἄνθρωποι φιλόλογοι καὶ καθηγηταί, οἵτινες ὑποτίθεται ὅτι κατέχουσι μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν, ἂν μή τι ἄλλο, τοὐλάχιστον τὴν ἱστορίαν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἑαυτῶν πατρίδος. Διότι βεβαίως δὲν θὰ ὡμίλουν περὶ «πνευματικῆς σκλαβιᾶς» καὶ «δουλικῆς λατρείας τοῦ ἀρχαίου κόσμου» ἐὰν ἐγίνωσκον ὅτι τὸ ἔθνος ἡμῶν οὐδέποτε ἐπληροῦτο τυφλοῦ καὶ ἀνεπιγνώστου ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλὰ τοὐναντίον πάντοτε ἐνεφορεῖτο «ὠμματωμένου» καὶ λελογισμένου θαυμασμοῦ πρὸς τοὺς ἐνδόξους προγόνους. Εἰς τὸν τοιοῦτον δι᾿ ἔλλογον καὶ ἐν ἐπιγνώσει θαυμασμὸν ὡδήγουν ἐπαναλαμβάνω, οἱ ἐμβριθεῖς ἐκεῖνοι καὶ μεγάλοι Διδάσκαλοι, οὓς οἱ νῦν χρόνοι τοῦ στυγνοῦ πραγματισμοῦ καὶ τοῦ ταπεινοῦ ὑλισμοῦ μάτην διακαῶς ποθοῦσι καὶ μετ᾿ εὐγνώμονος συγκινήσεως περιλύπως ἀναπολοῦσιν. Ἀπίδετε εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων τοῦ ἀειμνήστου *Γεωργ. Μιστριώτου*· μελετήσατε τοὺς διεξοδικοὺς ἐκείνους προλόγους τοὺς θαυμαστοὺς διὰ τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας, τοὺς μοναδικοὺς καὶ ἀπαραμίλλους εἰς ἔξαρσιν καὶ γλαφυρότητα, γοητείαν καὶ χάριν· διεξέλθετε τὰς εὐμεθόδους, τὰς διαφωτιστικὰς τοῦ κειμένου καὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως λαμπρὰς σημειώσεις καὶ τότε εἴπετε ἂν ὁ σοφὸς διδάσκαλος εἰσάγει ἢ μὴ εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ ἀρνήθητε, ἂν δυνηθῆτε, τὴν ὁμολογίαν ὅτι ἄγει ἐκεῖνος εὐθὺ ἡμᾶς εἰς τὰ βασίλεια τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ποιεῖ κοινωνοὺς καὶ μετόχους καὶ οἱονεὶ πολίτας αὐτοῦ (1). Συμπλη-

---

κὸν γένος ἢ ἐλαχίστην τινὰ ἢ οὐδεμίαν ἐπεῖδε πνευματικὴν δουλείαν, διότι τὸ πνευματικὸν σκότος διέλυεν ἀεὶ τὸ γλυκὺ καὶ ἐρατεινόν, τὸ μελιχρὸν καὶ καλλιφεγγὲς φῶς τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ τῶν θείᾳ συνάρσει οὐδέποτε τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἀπολιπόντων εὐκλεῶν Διδασκάλων. Τὸ Γένος ὑπέστη μὲν πολιτικὴν δουλείαν σκληρὰν καὶ τυραννικὴν ἀλλὰ πνευματικὴν δουλείαν κατ᾿ οὐσίαν καὶ ἀληθῶς δὲν ἐδοκίμασεν.

(1) Ὁ Γεω. Μιστριώτης ἦτο ἀληθῶς, ὡς αὐτὸς οὗτος λέγει, φύσις καὶ διάνοια «φερομένη μᾶλλον πρὸς τὰ ἰδεώδη ἢ πρὸς τοὺς γραμματικοὺς τύπους» (Ρητ. Λογ. 3, σ. 70 ἑξ.)· ἐφρόνει ὅτι «*πέρα τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ, ἅτινα εἶναι τὰ πολύτιμα τοῦ φιλολόγου ὄργανα, ὑπάρχουσι τὰ βασίλεια τῶν ἰδεῶν, αἵτινες ὁμολογουμένως εἶναι ὁ κατ᾿ ἐξοχὴν τοῦ φιλολόγου σκοπὸς*» (αὐτ. σ. 74)· εἶχεν ἀκράδαντον πεποίθησιν ὅτι «*τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἶναι ὁ μέγας τῆς προνομιούχου φυλῆς θησαυρός, ὅτι εἶναι τὸ πῦρ τὸ κλαπὲν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Προμηθέως ἐκ τῆς οὐρανίου Ἀκροπόλεως, ὅτι εἶναι ἡ φλογερὰ κάμινος, δι᾿ ἧς δυνάμεθα νὰ θερ-*

ρώσατε δὲ τὴν πολύτιμον ταύτην μελέτην διὰ τῆς μελέτης τῶν ἓξ τόμων τῶν Ρητορικῶν Λόγων, ἀληθινοῦ ἐθνικοῦ Εὐαγγελίου, καὶ θὰ πεισθῆτε ἀκραδάντως ὅτι εἰς τὴν ὑπερτάτην τελείωσιν καὶ τὸ ἔκλαμπρον μεγαλεῖον ὁδηγεῖ ἀσφαλῶς ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ ἡ γινομένη κατὰ τὴν σοφίαν τῶν ἀθανάτων προγόνων καὶ ἡ μόρφωσις τῆς καρδίας κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ τήρησις τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ ἡ εὐλάβεια τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις θὰ ἐνωτισθῆτε τὸ θεσπέσιον τοῦτο δίδαγμα, ὅτι τὸ ἰδεῶδες τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας παρέχει οὔτε ἡ τυφλὴ προσήλωσις εἰς τὸ παρελθὸν οὔτε πάλιν ἡ ἀποκλειστικὴ ἀφοσίωσις εἰς τὸ μέλλον ἀλλ' ὁ ἐναρμόνιος συνδυασμὸς τῆς προόδου πρὸς τὴν παράδοσιν. Δεικνύεται δὲ ὅτι ἐν τοῖς μνημείοις τῶν προγόνων ἡμῶν ὑπάρχει ὁλόκληρος πολιτισμός, ὃν ἀναπτύσσοντες οἱ διδάσκαλοι καὶ πρὸ τῶν παιδευομένων νέων καὶ πρὸ τοῦ ἔθνους ὅλου θὰ δυνηθῶσι νὰ διαπλάσωσι βίον εὐγενῆ καὶ καθαρὸν καὶ ἄξιον τοῦ ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπου (1).

Ἀφέντες δὲ νῦν τοῦ σοφοῦ ἐκείνου ἀνδρὸς τὸ ἐκπρεπὲς καὶ ὑπερφυὲς ἔργον, ὅπερ ἀνήγειρεν εἰς τὸ διηνεκὲς ἡ διὰ μακροῦ καὶ ἐπιμόχθου βίου ἀδιάλειπτος καὶ ἀκαταπόνητος ἐργασία, εἰσέλθετε ἤδη μέχρι τῶν ἀδύτων ἄλλου σεπτοῦ καὶ καλλιπρεποῦς φιλολογικοῦ ἱεροῦ, ὅπερ ἀνίδρυσε θαυμαστὸν καὶ οὐράνιον ἡ εὔστροφος καὶ πολυμερὴς διάνοια τοῦ *Δημητρίου Βερναρδάκη*, τοῦ ποιητοῦ ἅμα καὶ ἱστορικοῦ, τοῦ φιλοσόφου καὶ φιλολόγου· Οὗτος ἔμπλεως ὢν ἑλληνικῆς σοφίας καὶ μεστὸς ἄκρας χριστιανικῆς εὐσεβείας ἀνεκαίνισε κατὰ τρόπον μοναδικὸν καὶ ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ζωὴν μετὰ σπανίας δυνάμεως καὶ ζωηρότητος χρόνους παλαιοὺς εὐκλείας καὶ δόξης, ἀπέδειξεν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν δαιμόνιον ὑπάρχει πάντοτε ἀκμαῖον καὶ διέλαμψεν ἐν τῷ στερεώματι τῷ ἑλληνικῷ ὡς τηλαυγὴς καὶ φωτεινότατος ἀστὴρ διαυλακώσας καὶ καταυγάσας πολ-

---

μάνωμεν καὶ ἐμπνεύσωμεν τοὺς ἐπιδόξους τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἥρωας...» (σ. 79). «*Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἶναι τὸ μεγαλοπρεπέστατον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μνημεῖον, εἶναι τὸ πνευματικὸν τῶν πεπολιτισμένων λαῶν ταμεῖον, εἶναι ὁ ἥλιος δι' οὗ φωτίζονται τὰ γράμματα τῶν ἄλλων λαῶν....*» (σ. 82). Ὁ σοφὸς τοῦ Γένους διδάσκαλος ἐξῆρεν ὅτι «*ἡ φιλολογία δὲν εἶναι ὀκνηρὰ ἐπιστήμη ἀλλὰ ζωοποιός, τὰ δὲ ἑλληνικὰ γράμματα ἔχουσι καὶ ἐθνοποιὸν δύναμιν*» (σ. 83).

(1) Ὁ Γεώργ. Μιστριώτης πεποιθὼς ὅτι ἡ φιλολογία εἶναι ἐπιστήμη ζωοποιὸς καὶ δύναμις ἐθνοποιὸς ἐπεμελεῖτο μετὰ σπουδῆς ὅπως διαδίδῃ εὐρύτατα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ὑπηρετῇ εἰς τὴν πατρίδα συντελῶν ἐκ παντὸς τρόπου εἰς τὴν πρόοδον καὶ εὐπραξίαν αὐτῆς.

λοὺς χώρους τοῦ πνευματικοῦ οὐρανοῦ. Δὲν ἐγένετο μόνον ἐν τῷ ἐθνικῷ Πανδιδακτηρίῳ ἀπαράμιλλος τῆς ἱστορίας καθηγητὴς συγκλονῶν καὶ συναρπάζων διὰ τῆς πολυγνωσίας καὶ εὐγλωττίας, δὲν ὡδηγήθη μόνον, ὑπὸ τῶν Μουσῶν φιληθείς, μέχρι τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς τοῦ ποιητικοῦ Παρνασσοῦ ἔνθα ἔθυσεν εἰς ἐκείνας καὶ προσήνεγκεν ἀφιερώματα τῆς διανοίας ἀθάνατα καλλιστεύματα, τοὺς «Κυψελίδας» καὶ τὴν «Μερόπην» καὶ τὴν «Φαύσταν» καὶ τόσα ἄλλα ποιητικὰ ἀριστουργήματα, ἀλλὰ καὶ ἀνεδείχθη ὑπέροχος φιλόλογος κατανοήσας ὅσον ὀλίγοι τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ καταστήσας ἑαυτὸν μύστην καὶ ἱεροφάντην τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Μελετήσατε τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν ὀγκωδῶν τόμων, ὅσους πληροῖ ἡ τῶν τραγῳδιῶν τοῦ Εὐριπίδου ἔκδοσις τοῦ Λεσβίου σοφοῦ καὶ μετὰ τοῦ ἀπείρου θαυμασμοῦ πρὸς τὸν θεσπέσιον συγγραφέα θέλετε ὁδηγηθῆ ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰς τὸν ἀειλαμπῆ κόσμον τοῦ ἀθανάτου ἑλληνισμοῦ. Διεξέλθετε τὰ ἐκτενῆ Προλεγόμενα καὶ τὰς πλουσιωτάτας καὶ παντοειδεῖς σημειώσεις τῶν δραμάτων ἐκείνων καὶ τότε δὲν θὰ διδαχθῆτε μόνον τὴν εὔπλαστον καὶ μελιχρὰν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐμβαθύνητε εἰς τὸ ἀείζωον καὶ πάντοτε νεάζον πνεῦμα, ὅπερ καὶ ἡμᾶς περιπνέει καὶ ζωογονεῖ καὶ σήμερον· θὰ δοκιμάσητε ζωηρὰς τῆς καρδίας κινήσεις καὶ θὰ μακαρίσητε ὑμᾶς αὐτοὺς διότι ἐγεννήθητε Ἕλληνες (1). Κατὰ τὴν αὐτὴν εὔστοχον καὶ τελεσφόρον μέθοδον εἰργάσθησαν ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητὴς *Δημ. Σεμιτέλος,* ὁ ἐκδότης τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους, ὁ ἔγκριτος φιλόλογος καὶ βαθὺς πλατωνιστὴς *Σπυρ. Μωραΐτης,* ὁ ἐν πολλοῖς τόμοις ἐκδότης διαλόγων τοῦ Πλάτωνος, ὁ πολυμερὴς φιλόλογος καὶ γόνιμος συγγραφεὺς *Πέτρος Παπαγεωργίου,* ὁ ἐκδότης τῆς σοφοκλείου Ἠλέκτρας, καὶ ἄλλοι ἐπὶ τὰ ἴχνη ἐκείνων βαίνοντες νεώτεροι φιλόλογοι.

---

(1) Ἐν τῇ γραμματικῇ καὶ τῇ κριτικῇ τὰ σκῆπτρα κατεῖχεν ἀπαράμιλλος ὁ *Κωνσταντῖνος Κόντος·* ἐν τῇ φιλολογίᾳ λαμβανομένῃ ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ἐκδοχῇ διέλαμπεν *ὁ Γεώρ. Μιστριώτης,* ἔνθους διδάσκαλος καὶ φοιβόληπτος τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἑρμηνευτής. Ὡσαύτως φιλόλογος ἐν τῇ εὐρείᾳ ἐννοίᾳ ὑπῆρξεν ὁ εὔστροφος καὶ πολυμερὴς *Δημ. Βερναρδάκης,* ἥρως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ποιήσεως, εἰ καὶ αἱ ἐν τῷ λεγομένῳ Ἐλέγχῳ προενεχθεῖσαι περὶ γλώσσης θεωρίαι τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τύχωσιν ἀποδοχῆς. Δὲν δύναταί τις νὰ μὴ θλιβῇ ὅτι ἀνὴρ τόσον πολυμαθὴς καὶ βαθύφρων καὶ τῆς καθαρευούσης δεξιὸς χειριστὴς παρεξέβη εἰς παρατόλμους καὶ πλημμελεῖς περὶ γλώσσης θεωρίας καὶ οὐχὶ εὐστόχους περὶ Βυζαντίου καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν κέντρου ἀποφάνσεις. Δυστυχῶς αἱ ἐκ προσωπικῶν διαφορῶν ἢ καὶ ἀδικιῶν βαρύθυμοι πικρίαι δὲν καταλείπουσιν ἀνεπηρέαστον καὶ ἀδιατάρακτον τὴν διαύγειαν καὶ τῶν ὑπεροχωτάτων διανοιῶν.

Ἀτίμητα εἶναι τὰ φιλολογικὰ ἐπιτεύγματα καὶ τὰ πνευματικὰ μεγαλουργήματα, ὅσα οἱ σοφοὶ Ἕλληνες ἔκπαλαι μὲν μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἐπετέλεσαν συμβάλλοντες κατ᾽ ἐξοχὴν εἰς τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἀνάδειξιν τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ πόσοι σήμερον γινώσκουσι καὶ σπουδάζουσιν ἐκεῖνα; Οἱ πλεῖστοι τῶν σήμερον λεγομένων φιλολόγων ἀγνοοῦσιν ἢ μόλις ἐξ ἀκοῆς γινώσκουσι τὸν πολύτιμον τοῦτον καὶ ἀνεξάντλητον θησαυρόν, ἐξ οὗ ὤφειλον ἐπιμελῶς νὰ ἀρύωνται περίλαμπρα διδάγματα καὶ ἀδιαλείπτως νὰ ἀποβλέπωσιν εἰς αὐτὸν ὡς ἀπαράμιλλον πρότυπον (1). Φοβοῦμαι δὲ πολὺ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ κ. Κακριδῆς, ὁ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὀλίγον ἐνέκυψεν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν βαρυτίμων ἐκείνων ἔργων, πρὸς ἃ παρεμφερῆ δὲν γινώσκω πότε καὶ ἐὰν θὰ εὐτυχήσῃ τὸ ἡμέτερον ἔθνος νὰ δημιουργήσῃ καὶ πάλιν. Ἐάν, ὡς εἶχε στοιχειῶδες καθῆκον, ἐμελέτα καὶ ἐξετίμα αὐτὰ προσηκόντως, βεβαίως δὲν θὰ ἔλεγεν ὅσα νῦν παράδοξα λέγει.

Λοιπὸν τὸ ἔθνος ἡμῶν ἀνέκαθεν εὐμοιρῆσαν λογίων ἀνδρῶν καὶ σοφῶν διδασκάλων ηὐτύχησε νὰ λαμβάνῃ ἀενάως καὶ δαψιλῶς τὰ καθαρὰ καὶ διαυγῆ καὶ ζωογόνα τῆς ἑλληνοπρεποῦς παιδείας νάματα, νὰ ἐντρέφηται ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς καὶ χριστιανικοῖς διανοήμασι καὶ νὰ διατηρῇ πάντοτε στενὴν τὴν ἐπικοινωνίαν καὶ ζωηρὰν τὴν οἰκειότητα πρὸς τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα. Τούτων οὕτως ἐχόντων ποῦ ἆρά γε εὑρίσκεται ἡ «πνευματικὴ σκλαβιά», ἣν διαλαλοῦσιν οἱ χυδαϊσταὶ ἐντείνοντες τὴν εὔμουσον καὶ μελισταγῆ αὐτῶν φωνὴν εἰς τὴν διαπασῶν; Ποῦ ὑπάρχει ὁ «ἀφελὴς θαυμασμὸς» καὶ ἡ «πνευματικὴ δουλεία», ἣν δῆθεν ἀπεργάζεται ἡ ἔνδοξος ἡμῶν πνευματικὴ παράδοσις; Διότι ἰδοὺ τί λέγει ὁ κ. Κακριδῆς αὐταῖς λέξεσι: «*Θέλουμε να πλησιάσουμε τον αρχαίο κλασσικό... για ν᾽ ἀντιμετρηθούμε μαζί του... για νὰ ζήσουμε μαζί-του το μεγάλο ἀγώνα του ανθρώπου να καταχτήσει από τή μιά τον κόσμο που τον κυκλώνει σα φύση, από την άλλη τον κόσμο που τον κυκλώνει σαν κληρονομιά των πατέρων-του, αυτό που λέμε πνευματική παράδοση να ζήσουμε μαζί-του το μεγάλο αγώνα του ανθρώπου να κρατήσει τη λευτεριά-του μπροστά στη φύση και στην παράδοσι, τις δύο μεγάλες αυτές δύναμες, που γυρεύουν να τον υποτάξουν*» (Φυλλάδ. σ. 15)· καὶ ἀλλαχοῦ (Φυλλάδ., σ. 12) «*Ένα έθνος ζωντανό αγωνίζεται να κρατήσει την πνευματική-του λευτεριά με πάθος μεγαλύτερο από όσο αγωνίζεται για τὴν*

(1) Τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἔργα ἀπέβησαν ἤδη δυσεύρετα, ἔπρεπε δὲ πρὸ πολλοῦ νὰ ἐλαμβάνετο πρόνοια περὶ ἐπανεκδόσεως αὐτῶν.

εδαφική-του ακεραιότητα». Ἀνάγνωτε, παρακαλῶ, παρὰ τὴν ἀπὸ τῆς γλωσσικῆς διατυπώσεως δυσφορίαν καὶ τὴν ὡς ἐκ τῆς παραλείψεως τόνων καὶ πνευμάτων δυσκολίαν καὶ ἀηδίαν, ἀνάγνωτε μετὰ προσοχῆς καὶ κατ᾽ ἐπανάληψιν τὰ ἐκ τοῦ διαβοήτου φυλλαδίου ἀντιγραφέντα ταῦτα ἀποσπάσματα καὶ εἴπετέ μοι, τί ἄλλο θέλουσι νὰ παραστήσωσι παρὰ τὴν ἑξῆς ἔντονον καὶ ζωηρὰν εἰκόνα· οἱ ἄνθρωποι δηλαδὴ διεξάγομεν σκληρὸν ἀγῶνα κατὰ δύο μεγάλων περιστοιχιζόντων ἡμᾶς φοβερῶν καὶ ἐπικινδύνων πολεμίων, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἕτερος εἶναι ἡ *φύσις*, ὁ δὲ ἄλλος ἡ *κληρονομία τῶν πατέρων* ἢ ἡ *παράδοσις*· ὀφείλομεν δὲ νὰ ἀγωνισθῶμεν «μὲ πάθος» καὶ νὰ νικήσωμεν τὰς ἐχθρὰς ταύτας δυνάμεις (*«αυτές τις δύναμες»*) τοῦτέστι *«τη φύση καὶ τη κληρονομιά των πατέρων»*, *«τις δύο μεγάλες αυτές δύναμες, που γυρεύουν να μας υποτάξουν»*.

***

Ταῦτα εἶναι τὰ ἀληθῶς παράδοξα καὶ φρικώδη λεγόμενα ὑπὸ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου δι᾽ ἃ οὗτος εὐκόλως κακιζόμενος δὲν ὀκνεῖ νὰ διαμαρτυρηθῇ καὶ εἴπῃ ὅτι δῆθεν παρερμηνεύεται. Ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ (ἔνθ. ἀνωτ., σ. 237) ἐκπλήττεται, διότι ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφιας «ἔδωκε τοιοῦτον νόημα» εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὅτι δηλαδὴ ἀπορραπίζεται ἡ ἀρχαία πνευματικὴ παράδοσις. Ἀλλὰ τοιοῦτο νόημα δὲν ἔδωκεν ὁ καθηγητὴς ἐκεῖνος τῆς φιλοσοφίας ἀλλ᾽ αὐτὸς ὁ διαμαρτυρόμενος καθηγητὴς τῆς φιλολογίας ὁ εἰπὼν τὰ μνημονευθέντα ἤδη διαβόητα λόγια *«Θέλουμε να ζήσουμε το μεγάλο αγώνα του ανθρώπου να κρατήσει τη λευτεριά του μπροστά στη φύση και στην παράδοση, τις δύο μεγάλες αυτές δύναμες, που γυρεύουν να τον υποτάξουν»*. Διότι ὁ κηρύττων ὡς ἐχθροὺς *«τη φύση και την παράδοση»* καὶ θεωρῶν αὐτὰς ὡς *«τις δύο μεγάλες δύναμες, που γυρεύουν να μας υποτάξουν»* πρὸς ἃς ἄρα πρέπει νὰ ἀγωνισθῶμεν *«νὰ ζήσουμε το μεγάλο αγώνα»*, ὁ τοιοῦτος τί ἄλλο ποιεῖ ἢ ἀποσκορακίζει μετὰ τῆς φύσεως καὶ τὴν πνευματικὴν παράδοσιν, ἤ, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὰς λέξεις τοῦ περιφήμου φυλλαδίου *«τον κόσμο που τον κυκλόνει σαν κληρονομία των πατέρων-του, αυτό που λέμε πνευματική παράδοση»!* Θέλων δ᾽ ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ δικαιολογηθῇ διατείνεται ὅτι «δὲν ἀρνεῖται τὴν παράδοσιν, ἀλλὰ ζητεῖ μόνον νὰ τὴν ὑποβάλλῃ ὑπὸ ἔλεγχον», «δὲν θέλει τυφλὸν θαυμασμὸν πρὸς τὰ παλαιά», ὡσεὶ ὑπῆρχέ τις ὁ ἀντιφρονῶν καὶ διδάσκων ὅτι πρέπει νὰ θαυμάζωμεν χωρὶς νὰ ἐννοῶμεν

τί θαυμάζομεν. Ἀλλὰ τὸ ἂν ἡ παράδοσις καθ᾽ ἑαυτὴν βλάπτει καὶ τί εἶναι πραγματικὴ παράδοσις θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς ἑξῆς.

Καὶ ἤδη καταλείποντες τὴν φύσιν, ἥτις δὲν βλέπομεν πῶς εἶναι καὶ αὐτὴ τόσον κακὴ καὶ ἐχθρά, θὰ ἠρωτῶμεν πάλιν, διατὶ ἡ κληρονομία τῶν πατέρων, ἡ ἀρχαία δηλονότι παράδοσις «θέλει νὰ μᾶς ὑποτάξῃ» καὶ διατί ἑπομένως πρέπει νὰ καταπολεμηθῇ. Ποῦ ἔγκειται ὁ κίνδυνος τῆς ὑποταγῆς; (1) Ἦ μήπως εἶναι ὑποταγὴ καὶ δουλεία τὸ ὅτι Ἕλληνες ὄντες χρησιμοποιοῦμεν λέξεις κατὰ μέγα μέρος ὁμοίας πρὸς τὰς τῶν παλαιῶν καὶ δὲν σπεύδομεν νὰ ἀποκόψωμεν τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν οὐρὰν αὐτῶν καὶ ἔπειτα νὰ χύσωμεν αὐτὰς οὕτως ἠκρωτηριασμένας εἰς τοὺς φανταστικοὺς καὶ αὐθαιρέτους τύπους τοῦ ψευδοδημώδους γλωσσικοῦ ἰδιώματος; Μήπως δ᾽ εἶναι «σκλαβιὰ» τὸ ὅτι δὲν ἀποῤῥίπτομεν ἀλλ᾽ ἀποδεχόμεθα κατὰ καθῆκον καὶ μάλιστα κατ᾽ ἀναπότρεπτον ἀνάγκην λέξεις καὶ ὅρους ἀρχαίους, εἰς οὓς ἑκόντες ἄκοντες καταφεύγουσι καὶ πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ξένοι; (2) Ποῦ λοιπὸν εἶναι ὁ κίνδυνος τῆς ὑποταγῆς;

---

(1) Μή τις νομίσῃ ὅτι τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα ἀποτελοῦσι πρωτότυπον θεωρίαν. Δυστυχῶς ἡ πλάνη ἐξ ἄλλων προελθοῦσα λόγων (εἰς οὓς ὁ παρὼν τόπος καὶ χρόνος δὲν ἐπιτρέπει νὰ εἰσέλθωμεν) εἶναι πολὺ παλαιοτέρα. Καὶ ἄλλοτε (πρὸ ἓξ δεκαετηρίδων) παρεστάθη ἡ ἀρχαιοτέρα παράδοσις ὡς βάρος καὶ ἐλέχθη ὅτι ὁ Ὅμηρος ἦτο «ὁ ἐπὶ τοῦ τραχήλου παντὸς Ἕλληνος, μάλιστα δὲ τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, βαρύνων ζυγός»! Ἐπὶ τούτοις δ᾽ ἐμνημονεύθη τότε, ὡσεὶ ἦτο εὔκαιρος, παράδοξος λόγος υἱοῦ μεγάλου ποιητοῦ λέγοντος ὅτι «τὸ μέγα βάρος, ὅπερ κατὰ δυσμοιρίαν ἀνεπανόρθωτον ἦτο καταδικασμένος νὰ φέρῃ ἐπὶ τῶν ὤμων του, ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ πατρός του»! Ἐκ τῶν σφαλερῶν τούτων δοξασιῶν παρασυρθεὶς ὁ κ. Κακριδῆς παρέρχεται νῦν εἰς τὸ μέσον καὶ ἐμφανίζεται ὡς δῆθεν εἰσηγητὴς νέων θεωριῶν, καθ᾽ ἃς ἡ ἀρχαία κληρονομία εἶναι βάρος καὶ δουλεία ἤ, ἄλλως εἰπεῖν «ἐχθρὸς ποὺ θέλει νὰ μᾶς ὑποτάξῃ». Ἀλλ᾽ ἡ εὐγενὴς κληρονομία καὶ ἡ ἔνδοξος παράδοσις εἶναι κατὰ τὸν κοινὸν ὑγιᾶ νοῦν δῶρον ἀγαθῆς τύχης, ἥτις ἐπιδαψιλεύει εἰς τὸν ἄνθρωπον πολλὰ καλὰ καὶ πρόσφορα μέσα πρὸς περαιτέρω πρόοδον· μόνον δὲ ὁ διάστροφον ἔχων τὴν φύσιν, ὁ ὀκνηρὸς τὸν νοῦν καὶ παντελῶς ἔκφυλος δύναται νὰ εἴπῃ περὶ τῆς εὐγενοῦς κληρονομίας ὅσους ἀνωτέρω ἠκούσαμεν λόγους. Λαμπρὸς τῇ ἀληθείᾳ καὶ θαυμάσιος θὰ ἦτο ἐκεῖνος ὁ υἱός, ὅστις βαρύνεται νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ πατρὸς κληροδοτηθὲν μέγαρον καὶ ἀναλογιζόμενος τὸν κόπον τοῦ νὰ ἀνέλθῃ εἰς αὐτὸ θὰ προετίμα νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἐγκαταβιώσῃ εἰς τὴν πρώτην τυχοῦσαν τρώγλην. Οὐδεὶς ὅμως δικαιοῦται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, ἐκτὸς ἴσως ὀλίγων ἐξαιρέσεων, καταλεγόμεθα εἰς τοὺς τοιούτους παράφρονας. Ὅπως ἂν ἔχῃ, φανερὸν εἶναι ὅτι καὶ αὗται αἱ ὡς νέαι τινὲς προσαγόμεναι θεωρίαι εἶναι παλαιὰ ἀναμασήματα ἀλλοκότων δοξασιῶν.

(2) Ταῦτα φαίνονται πιστεύοντες οἱ νέοι γλωσσικοὶ «ἀναμορφωτὲς» (ἢ

Ποῦ δέ, πότε καὶ πῶς ὁ τοιοῦτος κίνδυνος ἐνεφανίσθη ; Πότε δ᾽ ἔδωκεν «εὐκαιρίαν ἀποκοιμίσματος τῆς ψυχῆς τοῦ ἔθνους»; Ἴσως πρὸς ταῦτα ἔχουσι σχέσιν τὰ λεγόμενα περὶ ἰδανικῶν, ἅτινα, ὡς ἤδη ἠκούσαμεν, «καταντοῦν νὰ δουλώνουν τὴν σκέψιν, ὅταν δὲν ἔχουν μὲ προσωπικὸν ἀγῶνα καταξιωθῆ (sic) μέσα μας». Τὴν ἔννοιαν δὲ τῆς τοιαύτης ἀποφάνσεως παρέχουσιν αἱ ἐκ πρώτης ὄψεως λίαν εὐλογοφανεῖς καὶ σοβαραὶ φαινόμεναι ἀκόλουθοι ἐξηγήσεις· «ὅ,τι μᾶς κληρονομοῦν—λέγει—οἱ παλιὲς γενιές, πνευματικὸ βέβαια, αὐτὸ ποὺ λέμε πνευματικὴ παράδοση, τότε μόνον ἔχει γιὰ μᾶς μορφωτικὴ ἀξία, ὅταν κατορθώνει νὰ μᾶς κεντρίσει τὸ νοῦ, νὰ μᾶς δονίσει τὴν ψυχὴ γιὰ καινούργιες νῖκες, ὄχι νὰ μᾶς τὴν ἀποκοιμίσει. Τίποτα ἀπ᾽ ὅσα μᾶς δίνει ἡ παράδοση, ὅσο μεγάλη καὶ σεβαστή, τίποτα ἀπ᾽ ὅσα μᾶς χαρίζει ἕνας ξένος λαός, ὅσο πιὸ πολιτισμένος καὶ ἂν εἶναι ἀπὸ μᾶς, τίποτα δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ μᾶς μορφώσει, ἂν δὲν τὸ καταξιώσουμε (sic) μὲ νέον ἀγῶνα μέσα μας. Τὸ ὅτι τὰ ἄλλα Εὐρωπαϊκὰ ἔθνη μελετοῦν τοὺς παλιοὺς κλασσικοὺς δὲν εἶναι κάτι ποὺ θὰ μᾶς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸ χρέος ν᾽ *ἀντιμετρηθοῦμε* ἐμεῖς καὶ σὰν ἔθνος καὶ σὰν ἄτομο ὁ καθένας *μὲ τὴν κλασσικὴ παιδεία* σὰν ἀγαθὸ μορφωτικό. Κι᾽ οὔτε εἶναι ἀσέβεια στοὺς ἀρχαίους νὰ *ρωτηθοῦμε γιὰ τὴ μορφωτική τους ἀξία,* τὴν ὥρα ποὺ ἕνα χρέος πολὺ πιὸ βαρύ, τὸ *χρέος πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας μᾶς ἐπιβάλλει πίστες δοκιμασμένες. Γιατὶ ἰδανικὰ δανεισμένα ἀπὸ ἄλλους καταντοῦν νὰ δουλώνουν, ὄχι νὰ φτερώνουν τὴ σκέψη»*. (Αὐτ. 11, τονίζομεν ὅμως κατὰ τὸ κείμενον τῆς Ἀπολογίας).

Ἐκ τῆς προσεκτικῆς καὶ ἀπροκαταλήπτου ἀναγνώσεως τῶν εἰρημένων θὰ συναγάγῃ τις τὴν ἔννοιαν τῶν λόγων τοῦ κ. Κακριδῆ, ἥτις ἁπλοποιουμένη εἶναι περίπου ἡ ἑξῆς·. «Ἡ ἀρχαία παράδοσις, ἡ προγονικὴ κληρονομία, δύναται νὰ μᾶς ὠφελήσῃ, ἀλλὰ δύναται καὶ νὰ μᾶς βλάψῃ· δύναται νὰ ἔχῃ μορφωτικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ δύναται καὶ τοὐναντίον νὰ ἀποβῇ ἐπιβλαβής· δύναται νὰ μᾶς «κεντρίσῃ τὸν νοῦν», ἀλλὰ δύναται ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ νὰ «ἀποκοιμίσῃ τὴν ψυχήν». Διὰ τοῦτο ὀφείλομεν

«ἀναμορφωτάδες») μὴ εἰσάγοντες βεβαίως νέας θεωρίας ἀλλ᾽ ἀκολουθοῦντες ὁπλῶς εἰς συμβουλὰς παλαιοτέρων, καθ᾽ οὓς πρέπει νὰ ἀποσκορακίσωμεν ὅλον τὸν θησαυρὸν τῶν λέξεων καὶ τύπων, ὅσους ὡς καρφιὰ δῆθεν ἐνεπήξαμεν διὰ τῆς βίας εἰς τὸ σῶμα τῆς ζώσης γλώσσης τοῦ ἔθνους. Τοιαῦτα δ᾽ ὅμως ποιοῦντες δὲν θὰ ἔχωμεν ἐν τέλει γλῶσσαν ἀλλὰ τραγελαφικὸν συνονθύλευμα κατάλλον μόνον εἰς κωμῳδίαν.

τὴν παράδοσιν, ὅσον καὶ ἂν εἶναι σεβαστή, νὰ δοκιμάζωμεν, νὰ ὑποβάλλωμεν εἰς βάσανον, ὅπως ἀκριβῶς ὀφείλομεν νὰ ὑποβάλλωμεν εἰς βάσανον τὰ ἀγαθὰ τὰ ὑπὸ ξένων λαῶν παρεχόμενα, ὁσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι οὗτοι πεπολιτισμένοι. Ἐν τῇ βασάνῳ ταύτῃ δὲν εἶναι ἀσέβεια, ἐὰν ποτε καὶ ἀντιταχθῶμεν πρὸς τὴν κλασσικὴν παιδείαν, ὅπου ἂν μὴ εὕρωμεν ἐπαρκῆ τὴν μορφωτικὴν αὐτῆς δύναμιν· διότι ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα ἔχομεν ὑποχρέωσιν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ ὀφείλομεν νὰ δοκιμάζωμεν πάντα, μηδὲν δὲ νὰ παραλαμβάνωμεν ἀνεξέλεγκτον καὶ ἀνεξέταστον. Δὲν θὰ παραλαμβάνωμεν παρ᾽ ἄλλων οἱωνδήποτε ἰδανικὰ ἀβασανίστως καὶ δουλικῶς, διότι τὸ τοιοῦτον ταπεινοῖ τὴν διάνοιαν, ἤ, κατὰ τὸ φραστικὸν ἰδίωμα τοῦ κ. Κακριδῆ, «*δουλώνει*, δὲν φτερώνει τὴ σκέψη».

Ἐνδέχεταί τις ὡς ἐκ τούτων νὰ κακίσῃ τὸν κ. Κακριδῆν, ὅτι παρὰ τὰς διαμαρτυρίας αὐτοῦ διαμφισβητεῖ κατ᾽ ἀλήθειαν τὴν ἀξίαν τῆς κλασσικῆς παιδείας. Πλὴν ὅμως ἡ μομφὴ δὲν θὰ ἦτο κατὰ πάντα δικαία, διότι ἡ διαμφισβήτησις δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἀλλὰ μόνον σχετικὴ καὶ συναφὴς πρός τινα βάσανον· εἶναι δὲ τοιαύτη, διότι δὲν ἀπορρίπτει πάντα τὰ ἀρχαῖα ἰδανικὰ ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνα, ὅσα ἡ δοκιμασία ἡμῶν καὶ ἀκριβὴς ἔρευνα ἤθελεν εὕρει ἀπρόσφορα καὶ ἀνεπιτήδεια (1).

---

(1) Τοιαύτην ἔννοιαν ἔχει πράγματι καὶ τὸ πολυθρύλητον καταστὰν «ἀντιμετροῦμαι», ὁ δὲ περὶ τοῦ ἐναντίου ἰσχυρισμὸς τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ τῶν συνηγόρων, παρατηρούντων ὅτι τὸ ἀντιμετροῦμαι ἢ ἀντιμετριέμαι δὲν σημαίνει ἐχθρικὴν διάθεσιν πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ἀλλ᾽ ἁπλῶς μέτρησιν τῆς ἀξίας ἡμῶν κατὰ τὸ μέτρον ἐκείνης, εἶναι, ἂν μή τι ἄλλο, τοὐλάχιστον περίτεχνος καὶ ἐξεζητημένος· διότι, καὶ ἂν μὴ σημαίνῃ ἡ λέξις ἐχθρικὴν διάθεσιν, πάντως ὅμως δὲν σημαίνει ἁπλῆν μέτρησιν ἀλλὰ κριτικὴν ἔρευναν καὶ ζήτησιν, ἀκριβέστερον δ᾽ εἰπεῖν σημαίνει τὴν πρὸς ἀγῶνα πρόκλησίν τινος θεωρουμένου ὡς κατωτέρου (ὅρα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν ἐν λ. ἀντιμετροῦμαι=διαγωνίζομαι· «σὰν σοῦ βαστᾷ, ἔλα ν᾽ ἀντιμετρηθοῦμε στὸ πήδημα κτλ.). Νομίζοντες περιττὸν νὰ πολυλογῶμεν καὶ νὰ ἐγείρωμεν φιλολογικὸν ζήτημα περὶ τοῦ ποίαν σημασίαν ἢ ποίας σημασίας ἔχει τὸ ῥῆμα παρὰ τῷ μεγάλῳ κλασσικῷ συγγραφεῖ κ. Κακριδῇ ἀρκούμεθα εἰς τὴν ὀλίγῳ πρόσθεν μνημονευθεῖσαν ῥῆσιν αὐτοῦ, ἐν ᾗ τὸ «ἀντιμετρηθοῦμε» διασαφεῖται ὑπὸ τοῦ μετὰ δύο στίχους ἐπιφερουμένου «*νὰ ρωτηθοῦμε γιὰ τὴ μορφωτική τους ἀξία*»· δὲν εἶναι, λέγει, ἀσέβεια νὰ ἐρωτήρωμεν ἡμᾶς αὐτούς, νὰ διαπορήσωμεν περὶ τοῦ ἂν ἡ κλασσικὴ παιδεία (περὶ ταύτης γίνεται ἐκεῖ λόγος) ἔχει μορφωτικὴν ἀξίαν, διότι ὑπεράνω πάντων κεῖται τὸ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς χρέος τὸ ἐπιβάλλον «πίστες δοκιμασμένες» sic). Ἐν ἄλλοις λόγοις ἡ ἐπιβαλλομένη δοκιμασία καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῆς δουλικῆς

Θὰ εἴχομεν «δουλικὴν μίμησιν», «δουλικὴν λατρείαν» κατὰ τὰς ῥητὰς καὶ ἐντόνους τούτου ἐκφράσεις, ἐὰν παρελαμβάνομεν τὰ ἀρχαῖα ἰδανικὰ εἰκῇ καὶ ἀλογίστως καὶ μόνον διὰ τὸ ὅτι ἦσαν ἰδανικὰ τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Οἴκοθεν καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ νοεῖται ὅτι ἡ τοιαύτη πρὸς τὰ ἰδανικὰ ἐκεῖνα θέσις προϋποθέτει τὴν ἄρνησιν τῆς ἀπολύτου αὐτῶν ἀξίας· διότι, ἐὰν ἀνεγνωρίζομεν εἰς ἐκεῖνα ἀπόλυτον ἀξίαν, δὲν θὰ ὑπεβάλλομεν αὐτὰ εἰς ζήτησιν καὶ ἐξέτασιν, ἵνα ἴδωμεν τί πρέπει νὰ παραλάβωμεν καὶ τί νὰ ἀπορρίψωμεν (1). Καὶ ὅμως ὁ κ. Κακριδῆς διαφωνῶν πρὸς ἑαυτὸν λέγει ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ (ἔνθ. ἀνωτ. 235) ὅτι ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης ἀποτελεῖ μέτρον «ἀπολύτου ἀξίας», πρὸς ἣν ἀγωνιζόμεθα νὰ φθάσωμεν καὶ ὅτι «τὰ ἀρχαῖα ἰδανικά... φτερώνουν τὴν σκέψιν, ἂν μὲ ἰδικόν μας προσωπικὸν ἀγῶνα τὰ κερδίσωμεν καὶ τὰ πιστεύσωμεν ἐκ νέου» (σ. 231). Ἔνθεν μὲν δηλαδὴ θεωρεῖ τὰ ἀρχαῖα ἰδανικὰ ὡς ἔχοντα ἀπόλυτον ἀξίαν καὶ ὡς τοιαῦτα ὄντα ἀποδεκτά, ἀρκεῖ νὰ μὴ «τὰ παραδεχθῶμεν παθητικῶς» ἀλλ' ἀφοῦ «μὲ ἰδικόν μας προσωπικὸν ἀγῶνα τὰ κερδίσωμεν καὶ τὰ πιστεύσωμεν ἐκ νέου», τουτέστιν ἀφοῦ λάβωμεν ἐπίγνωσιν αὐτῶν, ἔνθεν δὲ πάλιν ὑπολαμβάνει ὅτι ἐκεῖνα δὲν ἔχουσι πάντα ἀναμφίλεκτον ἀξίαν καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρέπει ἐκεῖνα μόνον νὰ παραλάβωμεν ὅσα δοκιμάσαντες εὕρωμεν ἄξια («ὅσα καταξιώσουμε» !) (Ἰδὲ καὶ Φυλλαδ. σελ. 12. Ἡ δίκη τῶν τόνων σ. 230-235)· προδήλως δὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα θὰ εἶναι «πίστες δοκιμασμένες»!!

Ἀλλὰ παρορῶν τις ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας ἀνακολουθίας δύναται νὰ ἐγείρῃ καθ' ἡμῶν ἔνστασιν καὶ ἐπιρρίψῃ δριμεῖαν μομφὴν λέγων· καὶ διατί λοιπὸν γίνεσθε κατήγοροι; Τί εὑρίσκετε ἄτοπον ἐν ταῖς γνώμαις τοῦ κ. Κακριδῆ; Μήπως δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ λάβῃ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ θέσιν κριτικήν; Ὡς ἐμβριθὴς καὶ βαθυγνώμων ἐπιστήμων, ὡς ὀπαδὸς μάλιστα τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας, ἀποστρέφεται τὸν δογματισμὸν καὶ ἀγαπᾷ νὰ ὑποβάλλῃ εἰς αὐστηρὸν ἔλεγχον πάντα, ἀνεξαιρέτως πάντα· θέλει δὲ μόνον ἐκεῖνα νὰ ἐγκρίνῃ, ὅσα μετὰ μακρὰν βάσανον εὑρίσκει ὡς ἀποδοχῆς ἄξια· τὸ ἐναντίον θὰ ἦτο ἥκιστα ἐπιστημονικόν. Ὥστε δὲν εἶναι ἄξιος ἐπικρίσεως ἀλλὰ τοὐναντίον ἐπιδοκιμασίας καὶ

μιμήσεως ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ διαμφισβητῶμεν τὴν μορφωτικὴν ἀξίαν τῆς κλασσικῆς παιδείας. Ἄλλος ὁ λόγος ὅτι τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα δὲν συνᾴδουσι πρὸς τὰ ἀλλαχοῦ ἐκτιθέμενα.

(1) Ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραλαμβάνωμεν πάντα τὰ ἀρχαῖα, λέγει (καὶ ὀρθῶς λέγει) ὁ κ. Κακριδῆς ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ αὐτοῦ (Ἡ δίκη τῶν τόνων σελ. 231).

ἐπαίνου. Ὁμολογοῦμεν ὅτι πρὸς τὴν τοιαύτην ἔνστασιν οὐδὲν ἔχομεν νὰ ἀντείπωμεν. Ἀλλ᾽ ὅμως καίπερ ταῦτα σύνομολογοῦντες δικαιούμεθα καὶ ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν νῦν, τὶ εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ λεγόμενα ἰδανικά, ἂν βλάπτουσι καὶ ἂν εἶναι πράγματι, ὅπως λέγονται, ἰδανικά· διότι ἴσως ἡ ἀκριβεστέρα τῶν πραγμάτων ἐξέτασις πείσῃ ὅτι ἡ βάσις τοῦ ὅλου ζητήματος εἶναι σφαλερὰ καὶ ὅτι πρόκειται περὶ μεγάλης παρανοήσεως καὶ συγχύσεως.

Εἰ καὶ μὴ διασαφεῖ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἐπικριθέντος φυλλαδίου τὰ κατὰ τὰ λεγόμενα ἰδανικὰ μηδὲ ἀναπτύσσει αὐτὰ ἀκριβέστερον, φαίνεται ἐξ ὅσων χάριν παραδείγματος ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ (Ἔνθ. ἀνωτ. 231) ἀναγράφει, ὅτι ἰδανικὰ τῶν ἀρχαίων καλεῖ τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς καὶ τὰς θρησκευτικὰς διατάξεις, καθόλου δὲ τοὺς γενικοὺς τύπους καὶ τὰς μορφάς, ὑφ᾽ ἃς ἐμφανίζεται ὁ ἰδιωτικὸς καὶ μάλιστα ὁ δημόσιος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων βίος. Βεβαίως ὡρισμέναι ἀρχαὶ καὶ διατάξεις ὑπὸ ἱστορικῶν λόγων ἐπιβαλλόμεναι καὶ ὑπὸ τῆς πείρας κυρούμεναι διέπουσι καὶ ῥυθμίζουσι τῶν ἀνθρώπων τὸν βίον. Αἱ μορφαὶ αὗται τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς, οἱ θρησκευτικοὶ καὶ οἱ ἠθικοὶ θεσμοὶ συμφωνοῦσι κατ᾽ ἀνάγκην πρὸς τὰ ἐξ ὧν προκύπτουσιν ἱστορικὰ δεδομένα καὶ εἶναι εὔλογον ὅτι ποικίλλουσι πάντοτε κατὰ τόπους καὶ χρόνους ἐμφανίζονται δὲ κατὰ διάφορον ἑκάστοτε τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς παραλλαγὰς τῶν λαῶν ἑκάστων καὶ ἐθνῶν (τῶν πόλεων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος). Οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος θεσμοὶ καὶ αἱ γενικαὶ διατάξεις, ὧν ἡ διάρκεια μᾶλλον ἢ ἧττον μακρὰ ἤρτηται ἐκ τῆς βαθμιαίας ἀνελίξεως καὶ τοῦ ἱστορικοῦ βίου ἑκάστου λαοῦ καὶ ἔθνους χρησιμεύουσιν ὡς κανόνες τῆς διαγωγῆς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν πολιτειῶν. Κανονίζουσι λοιπὸν ἐκεῖναι τὰς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπολαύουσι μεγάλης τιμῆς ὡς προϊόντα μακρᾶς παραδόσεως καὶ δεδοκιμασμένης ἐμπειρίας. Ἐν τῷ μακρῷ δ᾽ ὅμως βίῳ τῶν λαῶν καὶ ἐθνῶν δὲν παραμένουσιν ἀεὶ οἱ αὐτοὶ ἀλλ᾽ ὑφίστανται σὺν τῷ χρόνῳ ἑτεροιώσεις καὶ ἀλλοιώσεις, αἵτινες εἴτε κατὰ τοὺς νόμους τῆς κοινωνικῆς ἀνελίξεως γίνονται εἴτε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἢ ἐπιβολὴν ἄλλων γειτόνων ἢ καὶ πόρρω οἰκούντων λαῶν κατά τινα βίαν συντελοῦνται. Ἕνεκα δὲ τῆς κατὰ μικρὸν συνήθως συμβαινούσης μεταβολῆς καὶ τῆς ὅλης θέσεως αὐτῶν ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ φαίνονται εἰς ἡμᾶς φιλοσοφοῦντας ἐπὶ τῆς ἱστορίας ὡς παρεμφερεῖς πως πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ καθ᾽ ἕκαστον ἀνθρώπου, οἵτινες διαδέχονται ἀλλήλους ὡς σταθμοὶ μόνον παροδικοὶ καὶ ὑπηρετοῦσιν ὁ ἑπόμενος εἰς τὸν προηγούμενον («ἑτερογονία τῶν σκοπῶν»). Εἶναι εὐνόητον ὅτι αἱ τοιαῦται θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ διατάξεις, οἱ τοιοῦτοι

πολιτικοὶ καὶ κοινωνικοὶ θεσμοί, καθὰ κρατοῦντες ἐν χρόνῳ καὶ παροδικὴν ἔχοντες ὕπαρξιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν δύνανται κατ᾽ ἀλήθειαν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς «ἰδανικά». Μόνον δὲ καθ᾽ ὅσον χρησιμεύουσι, καθὰ εἴρηται, ὡς μέτρα καὶ κανόνες ἐν τῇ διαγωγῇ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου βίου, μόνον κατὰ τοσοῦτο θὰ ἠδύναντο καταχρηστικῶς, ἐν περιωρισμένῃ καὶ σχετικῇ ἐννοίᾳ, νὰ ὀνομασθῶσιν ἰδανικά· διότι εἶναι ἰδανικὰ ὡρισμένου μόνον λαοῦ καὶ ἰσχύουσιν ἐν ὡρισμένῳ μόνον τόπῳ καὶ χρόνῳ, δὲν εἶναι ἀπεριόριστα καὶ ἀπόλυτα καὶ ἑπομένως ἀληθινὰ ἰδανικά· ἑνὶ λόγῳ εἶναι *ψευδώνυμα* ἰδανικά. Ταῦτα πρόκεινται ἡμῖν τοῖς νεωτέροις ὑποκείμενα ζητήσεως καὶ δύνανται καλῶς ἐξεταζόμενα καὶ βαθέως διερευνώμενα νὰ παράσχωσι πολλὰ καὶ πολύτιμα διδάγματα· καθ᾽ ἑαυτὰ δ᾽ ὅμως οὔτε ἀγαθὰ εἶναι οὔτε κακά, οὔτε ἀπειλοῦσιν ἡμᾶς οὔτε «γυρεύουν νὰ μᾶς ὑποτάξουν».

Ὑπεράνω καὶ ἐπέκεινα τῶν λεγομένων ἐκείνων ἀλλὰ μὴ ὄντων πραγματικῶν ἰδανικῶν ἵστανται τὰ ἀληθῆ τῶν ἀνθρώπων ἰδανικά, ὅσα κατοπτρίζουσι καὶ ἀπεικονίζουσι τὰς ἀϊδίους καὶ ἀθανάτους ἰδέας, τὰς ὑπὲρ τόπον καὶ χρόνον ἠρμένας θείας οὐσίας. Ἀπαυγάσματα καὶ ἀπεικάσματα ὄντα τῶν αἰωνίων ἰδεῶν τὰ πραγματικὰ καὶ ἀληθινὰ ἰδανικὰ ἔχουσιν ἀνανταγώνιστον κῦρος καὶ ἀναμφίλεκτον ἀξίαν· δὲν ἰσχύουσι πρὸς τούτους ἢ ἐκείνους μόνον τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἐν τούτῳ μόνον τῷ τόπῳ καὶ τῷ χρόνῳ ἀλλ᾽ ὅλως ἀνεξάρτητα καὶ ἀπὸ πάσης σχέσεως ἐλεύθερα ἔχουσιν ἀπόλυτον κῦρος καὶ καθολικὴν ἀξίαν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀκριβέστερον εἰπεῖν εἶναι αὐτὰ αἱ αἰώνιαι ἀξίαι. Ὡς τοιαῦται προφαίνονται ἐν τῷ πεπερασμένῳ κόσμῳ καὶ ἐξαγγέλλονται διὰ τῶν ἀγράφων καὶ θείων νόμων, περὶ ὧν ἡ σοφόκλειος Ἀντιγόνη εἶπε τὴν περιώνυμον καὶ θαυμαστὴν ῥῆσιν *«οὐ γάρ τι νῦν γε κἀχθὲς ἀλλ᾽ ἀεί ποτε ζῇ ταῦτα κοὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη»*. Ἐνέχουσι λοιπὸν ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν θεῖον κῦρος καὶ ἀξίωμα καὶ προσλαμβάνουσι τὸν τύπον αὐστηρᾶς ἠθικῆς ἐπιταγῆς, οἷον «σέβου τὸν Θεόν», «ἀγάπα τὴν πατρίδα», «ἄσκει τὰς ἀρετὰς καὶ χώρει εἰς τελείωσιν», τουτέστι θεράπευε τὰς διανοητικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις, ὥστε κατὰ μικρὸν προαγόμενος νὰ καταστῇς «καλὸς κἀγαθὸς» καὶ προσεγγίσῃς, ὅσον εἶναι δυνατόν, εἰς τὴν θείαν τελειότητα.

Πρὸς τὰς θείας ἐκείνας ἰδέας, πρὸς τὰ αἰώνια καὶ ἀληθινὰ ἰδανικά, δὲν προσβλέπομεν, δὲν δυνάμεθα νὰ προσβλέπωμεν, μετὰ κριτικῆς διαθέσεως καὶ ἐλεγκτικῆς ἢ ἐφεκτικῆς τάσεως, ἀλλὰ μόνον μετὰ περιδεοῦς εὐλαβείας καὶ ἀνεπιφυλάκτου ἐκτιμήσεως. Ἀναγνωρίζομεν εὐθὺς καὶ κατά τινα σύμφυτον ἀνάγκην τὴν θείαν ἐκείνων καταγωγὴν καὶ τὴν

ἀπόλυτον ἰσχύν, προθυμούμεθα δὲ καὶ σπουδάζομεν νὰ λάβωμεν ὡς οἷόν τε βαθυτάτην αὐτῶν ἐπίγνωσιν. Τὰ ἰδανικὰ ἐκεῖνα εἶναι καθολικὰ καὶ ἀνήκουσιν εἰς πάντα ὡς ἀληθῶς ἄνθρωπον· δὲν εἶναι «ἰδανικὰ δανεισμένα ἀπὸ ἄλλους» προσωρισμένα νὰ «δουλώνουν», ὅπως φαντάζεται ὁ πρωτότυπος φιλόλογος. Ἐὰν δὲ καταχρηστικῶς ἐπιτραπῇ νὰ ὀνομασθῶσιν ἀπὸ τῆς πατρίδος τῶν λαβόντων πρώτων συνείδησιν καὶ θεραπευσάντων αὐτά, θὰ κληθῶσι δικαίως «Ἑλληνικὰ ἰδανικά»· τότε δὲ ταῦτα δὲν εἶναι ἡμῖν «ἰδανικὰ δανεισμένα», ἀλλ᾽ οἰκεῖα καὶ ἴδια. Ὥστε ἡ προσήκουσα ἡμῖν πρὸς ταῦτα θέσις καὶ διάθεσις εἶναι οὐδεμία ἄλλη παρὰ τὴν τοῦ ἄκρου σεβασμοῦ καὶ ἀμυθήτου θαυμασμοῦ. Πρῶτοι δὲ διέγνωσαν καὶ ἀπεκάλυψαν ἐκείνας τὰς ἰδέας οἱ Ἕλληνες· διότι θείας ὡς εἰπεῖν οἱ πρόγονοι ἡμῶν εὐμοιρήσαντες μοίρας καὶ ἐπιπνοίας ἐνεφορήθησαν τῶν αἰωνίων ἀξιῶν, προέστησαν ἑαυτοῖς τὰ ἀληθινὰ καὶ ἀθάνατα ἰδανικὰ καὶ διὰ τοῦτο ἀνεδείχθησαν ἔνθεοι τῆς ἀνθρωπότητος καθηγεμόνες καὶ διδάσκαλοι (1). Καταλαμπόμενοι καὶ περιαυγαζόμενοι οἱ ἔνδοξοι πρόγονοι ὑπὸ τῶν θείων ἰδεῶν, ἐμφορούμενοι τῶν ἀϊδίων καὶ ἀνωλέθρων ἰδανικῶν, ἠδυνήθησαν νὰ παραγάγωσι προϊόντα τῆς διανοίας ἀπαράμιλλα καὶ ἀνέφικτα, ἐφ᾽ ὧν εἶναι ἐπιτεθειμένη ἡ σφραγὶς τῆς ἀθανασίας. Δὲν ἔπλασαν μόνον μύθους περικαλλεῖς ἀλλὰ καὶ ἵδρυσαν τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐδημιούργησαν τὴν φιλοσοφίαν· ἀνέπτυξαν τὸ δίκαιον καὶ παρέσχον τῆς ποιήσεως κατὰ πάντα τὰ εἴδη τέλεια πρότυπα· ἐθεράπευσαν τὴν τέχνην καὶ προήγαγον αὐτὴν εἰς ἄκραν τελειότητα· ἐμόρφωσαν εὔρυθμον καὶ ἐναρμόνιον βίον καὶ μετ᾽ αὐτοῦ τὸ κάλλιστον τῆς διανοήσεως ὄργανον, τὴν θείαν ἡμῶν γλῶσσαν, ἐν ᾗ ἐξυφάνθησαν μὲν τῆς ἀριστοτόκου ἑλληνικῆς διανοίας τὰ ἐκπρεπῆ ἀπαυγάσματα ἐκηρύχθησαν δὲ τῆς ἐπιφανοῦς θρησκείας τὰ ὑπέροχα ῥήματα. Ἑνὶ λόγῳ ἐδημιούργησαν καὶ ἀνέπτυξαν πολιτισμόν, ὃν μετελαμπάδευσαν ὕστερον εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ ἐξημέρωσαν ὅλην τὴν οἰκουμένην. Ὁ πρωτότυπος οὗτος καὶ πρότυπος πολιτισμός, πρὸς ὃν οἱ νεώτεροι ἀποβλέπουσιν ὡς ἀμίμητον καὶ ἀνέφικτον τεχνούργημα καὶ ὑπερφυὲς μεγαλούργημα, θὰ παραμείνῃ ἀθάνατος, διότι εἶναι, ὡς εἴπομεν, ὁ ἀγλαὸς καρπὸς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος τοῦ ἐμφορηθέντος τῶν ἀϊδίων ἰδεῶν καὶ ἀληθῶν ἰδανικῶν. Τὴν ἀξίαν αὐτοῦ δὲν ἐξαίρομεν ἡμεῖς μόνον οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἀλλ᾽

---

(1) Ταῦτα εἶναι τὰ ἰδανικά, περὶ ὧν ὁ κ. Κακριδῆς φρονεῖ ὅτι *«θέλουμε να πλησιάσουμε τον αρχαίο κλασσικό... όχι για να δανειστούμε ιδανικά»!!*

ἀνέκαθεν ἐνεκωμίασαν καὶ ἀνύμνησαν ἐν χορῷ πάντες οἱ ἀλλοδαποὶ σοφοί (1)· ἀνωμολόγησαν ὅτι ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν συνείδησις ὀφείλεται εἰς ἄνδρας ποτισθέντας τὰ ζωογόνα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας νάματα καὶ ἐκήρυξαν μεγαλοστόμως ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς πρέπει νὰ εἶναι τὸ κέντρον τῆς γενικῆς μορφώσεως.

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται φανερὸν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς δὲν εἶναι φθαρτός τις καὶ παροδικὸς ἀλλ᾿ ἄφθαρτος καὶ αἰώνιος, ὅτι ἡ «κλασσικὴ ἀρχαιότης» δὲν ἔχει σχετικήν τινα μόνον ἀλλ᾿ ἀπόλυτον ἀξίαν· διότι ἐμπεριέχει στοιχεῖα ἀΐδια καὶ ἀναλλοίωτα, ὧν ἡ κληρονομία ἀποτελεῖ *τὴν ἀληθῆ παράδοσιν*. Αὕτη ἡ παράδοσις, ἡ κατοπτρίζουσα τὰς αἰωνίους ἀληθείας καὶ ἀπολύτους ἀξίας, δὲν εἶναι δεκτικὴ κρίσεως καὶ ἐπικρίσεως ἀλλὰ μόνον ἀναγνωρίσεως, θαυμασμοῦ καὶ λατρείας. Ἐντεῦθεν δὲ νοεῖται διατὶ πάντες οἱ μορφώσεως καὶ ἀληθινῆς ἡμερώσεως ἐφιέμενοι ἄνθρωποι καὶ λαοὶ τρέπονται μετὰ ζήλου εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ ἀρχαίου ἡμῶν κόσμου καὶ κατ᾿ ἀνάγκην εἰς τὴν μελέτην τῆς γλώσσης, δι᾿ ἧς ὡς χρυσῆς πύλης εἰσερχόμεθα εἰς τὰ βασίλεια τῶν ἰδεῶν. Καὶ πάντες μὲν οἱ παιδείας τινὸς εὐμοιροῦντες γινώσκουσί πως τὴν ἔνδοξον ἀρχαιότητα ἀλλὰ περὶ ταύτην ἰδίᾳ ἀσχολοῦνται καὶ ἔργον τοῦ βίου ποιοῦνται οἱ φιλόλογοι, οἵτινες καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων ἐπιμελῶς ἐκμανθάνουσι καὶ εἰς τὸν βίον αὐτῶν τόν τε ὑλικὸν καὶ μάλιστα τὸν πνευμανικὸν θαυμαστῶς ἐμβαθύνουσι. Τοῦτο δὴ πάντοτε ποιοῦσι πάντες οἱ ἄξιοι τοῦ ὀνόματος αὐτῶν φιλόλογοι καὶ τοῦτο ἐποίουν καὶ παρ᾿ ἡμῖν οἱ παλαιότεροι, ὧν τινων τὰ περιφανῆ καὶ εὐκλεῆ ὀνόματα πρὸ ὀλίγου εἴδομεν. Ἀλλ᾿ οὐκ ὀλίγοι τῶν συγχρόνων λεγομένων φιλολόγων καὶ ἄλλων νεωτέρων Γραικύλων τῶν φιλαρέσκως καλούντων ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους «διανοουμένους, λογίους καὶ σοφοὺς» προὐτίμησαν διάφορον νὰ πορευθῶσιν ὁδόν, καινοτέραν μὲν καὶ εὐκολωτέραν ἀλλ᾿ οὐχὶ καὶ ὀρθοτέραν. Οὗτοι οὔτε εἰς τὴν γλῶσσαν προσέχουσιν ὑπολαμβάνοντες αὐτὴν ὥς τι ἐπουσιῶδες καὶ πάρεργον οὔτε εἰς τὴν διανόησιν τῶν ἀρχαίων εἰσχωροῦσιν, ὅσον καὶ ἂν «κόπτωνται» δῆθεν ὑπὲρ αὐτῆς καὶ μὴ παύωνται λέγοντες καὶ ἐξαίροντες κατὰ τὸ φαινόμενον τὴν ἀξίαν τοῦ «ἀρχαίου πνεύματος» παριστῶντες δ᾿ ἐμμέσως ἑαυτοὺς ὡς γνώστας καὶ τρόπον τινὰ φορεῖς αὐτοῦ. Εἰς τούτους πρέπει κακῇ τύχῃ νὰ κατα-

(1) Ἀρκούμεθα νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τοῦ Fichte καὶ τοῦ Hegel, τοῦ Lessing καὶ τοῦ Göthe, τοῦ Humbold καὶ τοῦ Schleiermacher, τοῦ Riehl καὶ τοῦ Spranger, τοῦ Wendland καὶ τοῦ Harnack.

λεχθῇ καὶ ὁ παρ' ἡμῖν διδάσκων τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν κ. Ἰω. Κακριδῆς, ὅστις πρὸς μὲν τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα, εἰς ὃ θέλει (καὶ ὀρθῶς θέλει) ἰδιαιτέρως νὰ προσέχωμεν καὶ συμβουλεύει νὰ ἐμβαθύνωμεν, δὲν διάκειται οἰκείως, ὅπως τις ἐδικαιοῦτο παρ' αὐτοῦ νὰ προσδοκᾷ, τὴν δὲ γλῶσσαν τὴν ἐθνικήν, ἧς ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ὑποτίθεται ὅτι ἐτάχθη θεράπων καὶ ὑπέρμαχος, περιφρονεῖ καὶ κατὰ σύστημα καταπολεμεῖ. Ὅτι δὲ τὰ εἰρημένα μοι δὲν εἶναι λόγων κενότης ἀλλ' αὐτὴ ἡ πραγματικότης, μαρτυροῦσι τὰ ἑξῆς:

1) Ὁ κ. Κακριδῆς οὔτε τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πρὸς ὃν κατ' ἀνάγκην συνάπτεται ἀρρήκτως καὶ ἀναποσπάστως ἡ διανόησις, «τὸ πνεῦμα» αὐτῶν, εἶναι, ὡς ἔδει, ἔμπειρος οὔτε τῆς γλώσσης ἐγκρατὴς οὔτε τῶν κειμένων ἄρα δεξιὸς ἑρμηνευτής· τῶν δὲ τοιούτων ἐλλείψεων δείγματα παρέχουσι πάμπολλα οἱ καθηγηταὶ κ.κ. Ἐμμ. Πεζόπουλος καὶ Β. Φάβης. Ὁ ἐνθυμούμενος πῶς οὗτος γράφει, καὶ πῶς ἔγραφον ἄλλοι προγενέστεροι θὰ καταληφθῇ ὑπὸ λυπηρῶν σκέψεων καὶ ἀπαισιοδόξων διαλογισμῶν. Οἱ παλαιότεροι φιλόλογοι ἢ φιλολογοῦντες (Φίλιππος Ἰωάννου, Δημήτρ. Βερναρδάκης, Σπυρ. Μωραΐτης καὶ ἄλλοι) ἐποίουν ᾠδὰς Πινδαρικὰς καὶ ἐστιχούργουν κατὰ ποικίλα ἀρχαῖα μέτρα, ὁ δὲ κ. Κακριδῆς ὁ ἐμφανιζόμενος ὡς ἐκείνων διάδοχος οὐδὲ δύο στίχους ἐν Ἀττικῇ διαλέκτῳ κατώρθωσε μέχρι τοῦδε νὰ γράψῃ. Ἀλλ' ἔστω· τοὐλάχιστον ἂς ἐφιλοτιμεῖτο νὰ γράφῃ οἵαν οἱ πολλοὶ ἁπλῆν καθαρεύουσαν, ἀφοῦ παρέρχεται εἰς τὸ μέσον ὡς καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας. Οὕτω δὲν θὰ ἐγίνετο κακὸν παράδειγμα οὐδὲ θὰ ἐνεποίει λυπηρὰς σκέψεις εἰς τοὺς εὐλόγως παρὰ τῶν ἁρμοδίων ζητοῦντας πρότυπα ἀλλ' ἀηδῶς ἀναγκαζομένους νὰ ἐρωτῶσι κατὰ τὴν παροιμίαν: «*Ὅταν τὸ ὕδωρ πνίγῃ, τί ἐπιρροφήσωμεν*;» Καὶ οἱ μὲν ξένοι φιλόλογοι θεωροῦσιν οὐχὶ μόνον ἀνάγκην ἀλλὰ καὶ ὑποχρέωσιν νὰ γράφωσι τὰς ἐνδόξους γλώσσας, τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν λατινικήν. Ἡμέτεροι δ' ὅμως τινὲς σοφοὶ καθηγηταὶ οὔτε τοῦτο πράττουσιν (ἀφοῦ ἄλλως δὲν δύνανται) καὶ τὴν καθιερωμένην τοῦ ἔθνους γλῶσσαν καταπολεμοῦσι. Λεγόμενοι διδάσκαλοι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, φορεῖς οὕτως εἰπεῖν καὶ ἑρμηνεῖς αὐτῆς, ἀποβαίνουσιν ἔργῳ ταύτης πολέμιοι καὶ διῶκται. Οἱ θέσει Πατριάρχαι τοῦ ὀρθοδόξου γλωσσικοῦ Εὐαγγελίου καθίστανται αὐθαιρέτως Σεϊχουησλάμηδες τοῦ χυδαϊκοῦ Κορανίου, ἐνῷ τούτους κορδακιζομένους «τὸ σεβαστὸν κοινὸν καὶ ἡ γενναία φρουρά» θεᾶται ἀπαθῶς καὶ ἐν μέρει χειροκροτεῖ!

2) Ὑποτιμᾷ τὰ ἀτίμητα τοῦ ἐνδόξου πολιτισμοῦ ἐπιτεύγματα, ὡς καὶ τοὺς περιφανεστάτους αὐτοῦ ἀντιπροσώπους· ὅπερ βεβαίως δὲν θὰ ἐποίει, ἐὰν εἶχέ πως εἰσχωρήσει εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀλλ᾽ ἡ τραγικὴ μοῖρα ἐπέπεμψεν ἀμείλικτον τὴν «ἄτην», ἵνα δειχθῇ ὅτι ὁ ἀσεβῶν εἰς τὸ «πνεῦμα» ὡς ἐπικαλούμενος αὐτὸ ἐπὶ ματαίῳ ἥκιστα ὑπάρχει ἐκείνου οἰκεῖος καὶ φίλος. Ὄντως δὲ τοιοῦτος εἶναι, ἵνα μή τι ἄλλο εἴπωμεν ἀκριβέστερον καὶ δεινότερον, ὁ προφέρων τὰς ἑπομένας ἀσεβεῖς ὕβρεις καὶ ἀνηκούστους τερατολογίας: «*Η γνώμη* - λέγει - *ότι η αρχαία δημιουργία κλείνει μίαν απαράμιλλη καλλιτεχνική τελειότητα και γι' αυτό πρέπει να την προτιμήσουμε* σα μορφωτικό αγαθό, *δεν μπορεί να μας ικανοποιήσει.* Σήμερα ζητούμε μιά πιό καθολική ωφέλεια· δεν μας φτάνει να καλλιεργήσουμε τις καλλιτεχνικές - μας μόνον ικανότητες... Αφήνω που σήμερα πιά *μας έχει λείψει η πίστη, ότι η αρχαία κλασσική τέχνη αποτελεί την τελειότερη έκφραση του ανθρώπου* και ότι κάθε άλλη μορφή και περίοδο της τέχνης δεν μπορεί παρά θα είναι κατώτερη» (Φυλλάδ. σελ. 17).

Ρητῶς λοιπὸν ἀρνεῖται ὁ σοφὸς κ. Κακριδῆς ὅτι ἡ ἀρχαία δημιουργία περιέχει ἀπαράμιλλον τελειότητα (1) καὶ ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἀρχαία κλασσικὴ τέχνη δὲν ἀποτελεῖ τὴν τελειοτάτην ἔκφρασιν τοῦ ἀν-

---

(1) Οὗτος ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ (Ἡ δίκη τῶν τόνων σελ. 232) ἀγανακτῶν διαμαρτύρεται διότι δῆθεν ἀπὸ σκοποῦ παρελείφθη ὑπὸ τῶν κατηγόρων ἡ λέξις «καλλιτεχνική» ἐν τῇ οἰκείᾳ προτάσει, ἥτις πλήρης ἔχει ὧδε: «Ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἀρχαία δημιουργία κλείνει μιὰν καλλιτεχνικὴ τελειότητα... δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ μᾶς ἱκανοποιήσει». Ἀλλὰ δὲν ἐννοεῖ ὅτι ἡ τυχαία τῆς λέξεως παράλειψις ἐγένετο οὐχὶ ἐπὶ βλάβῃ ἀλλὰ ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτοῦ καὶ ὅτι ἡ ἀποκατάστασις τῆς προτάσεως καὶ ἡ συμπλήρωσις αὐτῆς δυσχεραίνει καὶ ἐπιβαρύνει ἔτι μᾶλλον τὴν θέσιν τοῦ κατηγορουμένου. Διότι οὕτω φαίνεται διαμφισβητῶν οὐχὶ γενικῶς τὴν τελειότητα τῆς ἀρχαίας δημιουργίας ἀλλ' εἰδικῶς τὴν καλλιτεχνικὴν τελειότητα, τουτέστι θέλει νὰ θέσῃ ἐν ἀμφιβόλῳ ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν ἀρετήν, καθ' ἣν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀνεδείχθησαν ὁμολογουμένως ἀνυπέρβλητοι. Ἐκφεύγων δὲ κατὰ τρόπον σοφιστικὸν τὸ ὑποκείμενον τοῦ ἐλέγχου λέγει ὅτι αὐτὸς «δὲν ἀρνεῖται τὸ κέρδος ποὺ παρέχει ἡ τέχνη τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ ζητεῖ μόνον κἄτι περισσότερον»· τουτέστιν ἀναγνωρίζει ἀξίαν οὐχὶ εἰς μίαν μόνην περίοδον ἀλλ' εἰς πάσας. Λησμονεῖ δ' ὅμως ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τούτου καὶ ὅτι τοιαῦτα ἐὰν ἔλεγεν ἐν τῷ φυλλαδίῳ οὐδεὶς θὰ ἀντέλεγε· ψέγεται δι' ἄλλο, διότι δὲν δέχεται τὴν γνώμην, καθ' ἣν «ἡ ἀρχαία δημιουργία κλείνει μίαν ἀπαράμιλλη καλλιτεχνικὴ τελειότητα καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τὴν προτιμήσουμε σὰ μορφωτικὸ ἀγαθό». Ἐκφράζει δηλαδὴ μίαν ἀσύγγνωστον βλασφημίαν ἀποφαινόμενος ὅτι ἡ ἀρχαία δημιουργία δὲν εἶναι τελειοτάτη καὶ δὲν πρέπει νὰ προτιμηθῇ ὡς μορφωτικὸν ἀγαθόν. Αὕτη εἶναι ὀφθαλμοφανῶς ἡ πραγματικὴ ἔννοια τῶν ἐν τῷ φυλλαδίῳ ἐκείνῳ γεγραμμένων, τὰ δὲ ἄλλα πάντα τὰ ἐκ τῶν ὑστέρων πρὸς δικαιολογίαν ἐπαναλαμβανόμενα ἀποτελοῦσι σοφιστείας καὶ δικολαβισμούς.

θρώπου φρονῶν ὅτι αἱ ἄλλαι μορφαὶ καὶ περίοδοι τῆς τέχνης δὲν εἶναι κατώτεραι. Πρὸς τὰ ἀσεβῆ ταῦτα καὶ ἀνεπιστήμονα ῥήματα καὶ τὰς παραδόξους τερθρείας τί ἄλλο ἔχει τις νὰ ἐκφράσῃ ἢ τὴν ἔκπληξιν διὰ τὸ ὅτι τοιαῦτα λέγονται ὑπὸ Ἕλληνος καὶ τούτου καθηγητοῦ Πανεπιστημίου. Εἰς τὰ ἀπίστευτα ἐκεῖνα ἔδωκε τὴν ἀπάντησιν ἐνταῦθα εἰδικὸς τῆς ἀρχαιολογίας καθηγητής, ὁ κ. Οἰκονόμος, καὶ ὑπέμνησε τὸν μετὰ περισσῆς ἐλαφρίας ὑποτιμητὴν τῆς ἑλληνικῆς κλασσικῆς τέχνης ὅτι αὕτη «εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε ἡ κατ' ἐξοχὴν κλασσικὴ τέχνη, διότι αὐτὴ καὶ μόνη ἐγέννησε καὶ ἐζωογόννησε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης τῶν νεωτέρων λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν εἰς ἄξιον μελέτης ὕψος καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ μεγίστου παραδείγματος τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος καὶ ἀκολουθοῦντες τὴν πολύτιμον ἐκείνης διδασκαλίαν. Εἶναι δὲ διδακτικώτατον τὸ παράδειγμα, ὅτι περίοδος τῆς νεωτέρας τέχνης ἢ καὶ ὡρισμέναι καλλιτεχνικαὶ ὁμάδες, ἀποφασίσασαι νὰ ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς παραδόσεως, τῆς καταστάσης ἀπὸ μακροῦ χρόνου παγκοσμίου κτήματος καὶ ἀναμφισβητήτου μορφωτικοῦ παράγοντος, κατήντησαν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν κυβιστῶν καὶ τῶν μιμητῶν τῆς τέχνης τῶν μαύρων, τοὺς ὁποίους οὐδεὶς ἄλλος θαυμάζει πλὴν τῶν ὀλίγων ὁμοιοπαθῶν πρὸς αὐτούς». Εἰς ταῦτα ἤθελον ἐκ περισσοῦ νὰ προσθέσω μίαν ἐρώτησιν! Τίς ἐκ τῶν νεωτέρων καλλιτεχνῶν οἱασδήποτε περιόδου καὶ οἱουδήποτε ἔθνους ἠδυνήθη ποτὲ νὰ ποιήσῃ ἔργα ἰσάξια ἢ ἔστω καὶ κατὰ μικρὸν καὶ πόρρωθεν δυνάμεθα νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ὑπερφυῆ ἐκεῖνα τῶν Ἑλλήνων ἀριστουργήματα, οἷα εἶναι ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους καὶ ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου; Ἀλλ' ὁ ἀνακριβῆ καὶ ἀνόσια εἰπὼν ἐπεχείρησεν ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ νὰ δικαιολογήσῃ τὰ ἀδικαιολόγητα καὶ δικαιολογούμενος περιπίπτει εἰς παρεμφερεῖς ἀτοπίας· ἰδοὺ τὶ λέγει (Ἡ δίκη τῶν τόνων, σελ. 233): «Καὶ ἀπέναντι εἰς τὴν ὠφέλειαν τῶν παλαιοτέρων ἀνθρωπιστῶν, οἱ ὁποῖοι ἔλεγαν, ὅτι ἡ κλασσικὴ τέχνη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶναι ἄφθαστος καὶ ὅτι κάθε ἄλλη μορφὴ καὶ περίοδος τῆς τέχνης δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι κατωτέρα, ὁ νεώτερος ἀνθρωπιστὴς δὲν παραγνωρίζει ὅτι καὶ ἄλλων περιόδων καὶ ἄλλων λαῶν ἡ τέχνη ἔχει ἀξίαν καὶ ἀξίαν μεγάλην». Λέγει δηλαδὴ ἡμῖν ὁ σοφὸς κ. Κακριδῆς ὅτι *οἱ παλαιότεροι ἀνθρωπισταὶ ἦσαν ἀφελεῖς*, διότι ἐφαντάζοντο ὅτι «*ἡ κλασσικὴ τέχνη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶναι ἄφθαστος*», τοὐναντίον δὲ *σοβαροὶ εἶναι οἱ νεώτεροι ἀνθρωπισταὶ οἱ φρονοῦντες τὸ ἐναντίον* καὶ νομίζοντες ὅτι «καὶ ἄλλων περιόδων καὶ ἄλλων λαῶν ἡ τέχνη ἔχει ἀξίαν καὶ ἀξίαν μεγάλην». Ἀλλ' ὁ νεώτερος ἀνθρωπιστὴς (οἷος ὁ κ. Κακριδῆς) ὀρθῶς μὲν καὶ καλῶς φρονεῖ ὅτι καὶ

ἄλλων λαῶν καὶ ἄλλων περιόδων ἡ τέχνη ἔχει ἀξίαν καὶ ἀξίαν μεγάλην (δὲν ἀντιλέγομεν) πλημμελῶς δ᾽ ὅμως καὶ κακῶς χαρακτηρίζει ὡς *ἀφελεῖς* τοὺς πιστεύοντας ὅτι «ἡ κλασσικὴ τέχνη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶναι ἄφθαστος» [1]. Τὸ περίεργον δ᾽ εἶναι ὅτι καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦτον προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ λέγων· διατὶ μὲ κατηγορεῖτε διὰ τὴν ἀντίληψίν μου ταύτην, ἀφοῦ ἐγὼ ὡμολόγησα ὅτι ἡ «*ἀρχαία δημιουργία εἶναι ἕνα μορφωτικὸ ἀγαθὸ ἀναντικατάστατο*» ; (῎Ενθ. ἀνωτ. σ. 233). ᾽Εν ἄλλοις λόγοις θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ κλασσικὴ τέχνη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὡς ἀρχαία δημιουργία εἶναι «ἕνα μορφωτικὸ ἀγαθὸ ἀναντικατάστατο».᾽Αλλὰ πῶς ὅμως τοῦτο συμβιβάζεται πρὸς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι εἶναι ἀφελεῖς οἱ θεωροῦντες τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην ἀνυπέρβλητον ; Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι ὅτι τὰς παραλόγους ταύτας καὶ ἀσυμφύλους δοξασίας ἐμφανίζει ὡς «προσπάθειαν νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς ἀξίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, νὰ καταδείξῃ πολλαπλασίαν τὴν ὠφέλειαν τῆς κλασσικῆς παιδείας, νὰ αὐξήσῃ τὰς γονιμοποιοὺς δυνάμεις της διὰ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα»!! (῎Ενθ. ἀνωτ. σ. 233). Καὶ ἀληθῶς ἐμβαθύνει ὁ περίεργος αὐτὸς ἄνθρωπος εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐμβαθύνων δὲ ἀνακαλύπτει τί ; ᾽Ανακαλύπτει ὅτι ἡ ἀρχαία δημιουργία εἶναι μονομερὴς καὶ δὲν παρέχει καθολικὴν ὠφέλειαν, ὅτι προάγει ὡρισμένας μόνον ἱκανότητας, ὅτι συγκινεῖ ἐν μέρει μόνον καὶ δὲν θίγει πάσας τὰς περιοχὰς τῆς ψυχῆς. Τὰ πρωτότυπα ταῦτα καὶ σοφὰ διδάγματα παρέχει κηρύττων, ὡς ἠκούσαμεν, ὅτι ἡ ἀρχαία δημιουργία δὲν ἱκανοποιεῖ, καθ᾽ ὅσον : «*σήμερα ζητούμε μιά πιό καθολική ωφέλεια· δε μας φτάνει να καλλιεργήσουμε τις καλλιτεχνικές μας μόνο ικανότητες· η συγκίνηση, πού θα μας χαρίσει ο κλασσικός, θέλουμε να μας ταράξει όλες τις περιοχές της ψυχής*». Αὐτήν, βλέπετε, τὴν ποικιλίαν τῶν πραγμάτων, τὴν εὐρύτητα καὶ καθολικότητα, «ποὺ ζητοῦμε σήμερα», δὲν παρέχει ἡ πτωχὴ καὶ ἀνεπαρκὴς ἀρχαιότης, διὸ καὶ τρεπόμεθα ἐπὶ τὴν νεωτέραν δημιουργίαν. Βεβαίως δὲ ὁ εὑρίσκων τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα πτωχὴν εἶναι εὔλογον νὰ ἐκφέρῃ ὅσα ἤδη ἠκούσαμεν ἐν συνεχείᾳ λεγόμενα : «*αφήνω που σήμερα πιά μας έχει λείψει η πίστη, ότι η αρχαία κλασσική τέχνη αποτελεί την τελειότερη έκφραση του ανθρώπου και ότι*

(1) Καὶ ἄλλοι τινὲς λαοὶ καὶ ἄλλαι περίοδοι παρήγαγον ἔργα λόγου, καὶ ἂν θέλητε, πολλοῦ λόγου ἄξια· ἀλλὰ τίς ποτε λαὸς ἄλλος παρὰ τὸν ἑλληνικὸν καὶ τίς περίοδος ἄλλη παρὰ τὴν λεγομένην κλασσικὴν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἔργα παρεμφερῆ πως πρὸς ἐκεῖνα τὰ ἀθάνατα ;

κάθε άλλη μορφή και περίοδο της τέχνης δεν μπορεί παρά θα είναι κατώτερη» !! Ὁ τὰ παράδοξα ταῦτα ἀναγινώσκων καταλαμβάνεται ὑπὸ φρίκης ἅμα καὶ ἀγανακτήσεως καὶ εὐλόγως ἐρωτᾷ, ἐὰν τοιαῦτά τινα ἐλέχθησάν ποτε ὑπὸ ἄλλου τινός, οὐχὶ Ἕλληνος, (διότι τοῦτο φαίνεται ἀδύνατον) ἀλλ᾿ οἱουδήποτε ἀλλοδαποῦ ἔστω καὶ τοῦ χειρίστου ἡμῶν πολεμίου (1).

Ὁ ὑποτιμῶν τοσοῦτον τὴν πνευματικὴν δημιουργίαν τῆς ἐγκρίτου ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος εἶναι φυσικὸν καὶ εὔλογον ὅτι θὰ ὑποτιμᾷ συγχρόνως καὶ τοὺς ἀρίστους ἀντιπροσώπους, τοὺς κυριωτάτους φορεῖς ἐκείνης. Καὶ ὄντως δὲν διστάζει ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ (Ἡ δίκη τῶν τόνων, σ. 232) νὰ εἴπῃ ὅτι ἔχει τὴν γνώμην «ὅτι ἐπὶ παραδείγματι ὁ Σαίκσπηρ ὡς τραγικὸς εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Εὐριπίδην ἢ ὁ Γκαῖτε ὡς λυρικὸς ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Βακχυλίδην». Ἀλλὰ πρὸς τὰς δογματικὰς ταύτας καὶ ἀφελεῖς ἀποφάνσεις ὅλως ἀντίθετα διδάσκει εἷς τῶν ἀρίστων φιλολόγων τῶν ἀποτελούντων μέγα σέμνωμα καὶ καύχημα οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι ἀλλ᾿ ἐν τῇ διεθνεῖ καθόλου ἐπιστημονικῇ κονίστρᾳ· οὗτος εἶναι ὁ ἤδη μνημονευθεὶς *Δημ. Βερναρδάκης*, ποιητὴς αὐτὸς διαπρεπὴς καὶ γνώστης βαθὺς συμπάσης τῆς νεωτέρας ποιητικῆς καὶ μάλιστα τῆς δραματικῆς δημιουργίας, ἁρμοδιώτατος ἄρα καὶ ἄριστος γνώμων καὶ κριτὴς τῶν τοιούτων ζητημάτων. Οὗτος συγκρίνων τοὺς ἐκπρεπεστάτους δραματοποιοὺς τῆς ἀρχαιότητος πρός τε ἀλλήλους καὶ τοὺς μεταγενεστέρους παρατηρεῖ· «ἐκεῖ ὅπου ἔφθασεν ὁ Εὐριπίδης οὔτε ὁ Αἰσχύλος ἔφθασέ ποτε οὔτε ὁ Σοφοκλῆς *οὔτε ἄλλος τις οὔτε πρὸ αὐτοῦ οὔτε μετ᾿ αὐτὸν σήμερον*». (Εὐριπ. δράματα 1, λε΄). Προχωρῶν δὲ ἐφεξῆς (σ. 64 θ΄) καὶ παραβάλλων τὴν Ἠλέκτραν τοῦ Εὐριπίδου πρὸς τὸν Ἄμβλετον τοῦ Σαιξπήρου παρατηρεῖ «ἐπὶ μὲν τῆς σκηνῆς ἡ Εὐριπίδειος Ἠλέκτρα θέλει ὑποστῇ νικηφόρος

---

(1) Τὴν εὔλογον καὶ ζωηρὰν ταύτην ἀγανάκτησιν ἐξέφρασεν ἡ κατηγορία τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, καθ᾿ ἣν ὁ συγγραφεὺς τοῦ γνωστοῦ φυλλαδίου ἠθέλησε «νὰ διαδώσῃ διὰ τοῦ περιεχομένου τοῦ δημοσιεύματος αὐτοῦ ἰδέας, αἱ ὁποῖαι προσπαθοῦσι νὰ μειώσωσι τὴν ἀληθῆ ἀξίαν τῆς κλασσικῆς παιδείας καὶ νὰ κλονήσωσι τὴν πίστιν τῶν σπουδαζόντων φοιτητῶν ἐπ᾿ αὐτὸ τὸ μάθημα τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ὑπόστασιν τοῦ ὅλου περιεχομένου τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ὅπερ ἀνέκαθεν ἐτέθη βάσις τῆς μορφώσεως τοῦ ἔθνους, δικαίως καὶ ὑπερηφάνως φέροντος τὸ βάρος περιλάμπρου ἐθνικῆς κληρονομίας, τῆς ὁποίας ἡ κολοσσιαία σημασία ἔχει ἀπὸ πολλῶν αἰώνων ἀναγνωρισθῆ ὡς *μορφωτικὴ δύναμις* ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἀντιλήψει καὶ τυγχάνει ἀδιαλείπτου χρησιμοποιήσεως».

ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν δοκιμασίαν, ἐνῷ ὁ Σαιξπήρειος Ἄμβλετος εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ καταπονήσῃ ἢ καὶ ἀποκοιμίσῃ πρὸ τοῦ τέλους τὸν θεατήν· ἐν δὲ τῇ ἀναγνώσει ἡ μὲν Ἠλέκτρα θέλει συγκινήσει βαθύτατα τὸν ἀναγνώστην... ὁ δ᾽ Ἄμβλετος... οὐδεμίαν χορδὴν τῆς καρδίας αὐτοῦ θέλει δονήσει». Κατωτέρω (σελ. οα΄) λέγει «εἰς λόγον σεμνότητος τραγικῆς καὶ μεγαλοπρεπείας οἱ δύο ποιηταὶ (Εὐριπίδης καὶ Σαιξπῆρος) ἀπέχουσιν οὐράνιον ὅσον». Καὶ ἀλλαχοῦ (αὐτ. σελ. οη΄) «οὐδεμία σύγκρισις εἶναι δυνατὴ μεταξὺ τοῦ Ἕλληνος (τοῦ Εὐριπίδου) καὶ τοῦ Ἄγγλου (Σαιξπήρου)», ἐπάγει δὲ ὁ σοφὸς ἐκεῖνος φιλόλογος ἀποδείξεις τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Εὐριπίδου ὑπὲρ τὸν Ἄγγλον ποιητὴν (1). Τίνα δ᾽ ὅμως σημασίαν ἔχει ἡ κρίσις τοῦ Δημ. Βερναρδάκη ἀπέναντι τῆς ἀποφάνσεως ἑνὸς Ἰω. Κακριδῆ δογματίζοντος ὡς ἀπὸ τρίποδος ὅτι «ὁ Σαίξπηρ εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Εὐριπίδην!» (2). Τὰ προσαχθέντα παραδείγματα εἶναι ἐλάχιστα· εἰ δὲ μή, θὰ ἠκούομεν ἴσως καὶ ὅτι ὁ Οὐεργίλιος εἶναι ἀνώτερος τοῦ Ὁμήρου, ὁ Πλαῦτος ὑπέρτερος τοῦ Ἀριστοφάνους, ὁ Κικέρων δεινότερος τοῦ Δημοσθένους καὶ ὅσα ἄλλα. Ἀλλ᾽ ἐνῷ ὁ κ. Κακριδῆς, Ἕλλην αὐτὸς καὶ δὴ καὶ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας, τοιαῦτα φθέγγεται περὶ τῆς ἀξίας τῶν πνευματικῶν προϊόντων τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, ἄλλοι μὴ Ἕλληνες καὶ πόρρω τῆς Ἑλλάδος οἰκοῦντες, διάφορον καὶ ὅλως ἐναντίαν ἀποφαίνονται γνώμην. Ὁ ὑπέροχος Ἄγγλος καὶ ἀληθῶς ἔνθεος ποιητὴς Shelley θεσπέσιον ἀνέμελψεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὕμνον καὶ ἔψαλεν ὅτι «ὁ ἀνθρώπινος τύπος καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον ἔφθασαν ἐν Ἑλλάδι, ἥτις ἀπετύπωσεν τὴν ἑαυτῆς σφραγῖδα ἐπὶ τῶν ἀμιμήτων ἀριστουργημάτων, ὧν καὶ *τὰ συντρίμματα αὐτὰ προκαλοῦσι τὸν ἴλιγγον καὶ ἐμβάλλουσιν εἰς ἀπελπισμὸν τὴν σύγχρονον τέχνην*. Ἡ Ἑλλὰς ἐνέπνευσεν ὁρμὰς καὶ τάσεις, αἵτινες θὰ διαμένωσιν αἰώνιαι, ἀφορῶσι δὲ εἰς τὸν ἐξευγενισμὸν καὶ τὴν ἔξαρσιν μέχρι τελειώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. *Ἕλληνες εἴμεθα πάντες· καὶ οἱ νόμοι ἡμῶν καὶ τὰ γράμματα καὶ ἡ θρησκεία καὶ ἡ τέχνη ἔχουσι τὰς ῥίζας αὐτῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι*» (*Butcher*, What we owe to Greece, ἐν Some Aspects of the Greek Genius, σ. 43 πβλ. Θ. Βορέα, Ἀνάλεκτα, Α΄ 29 ἑξ.). Ὁ δὲ μέγας ἱστορικὸς *Μακώλεϋ* δικαίως

(1) Ἰδίας προσοχῆς ἄξια εἶναι καὶ ὅσα παρατίθενται κατωτέρω (σελ. πγ΄ καὶ ἑξ., ϙζ΄ καὶ ἑξ.) εἰς ἃ καὶ παραπέμπομεν.

(2) Ἀλλά, μὰ τὰς Μούσας, πολὺ φοβοῦμαι ὅτι οὔτε τοῦ Εὐριπίδου οὔτε τοῦ Σαιξπήρου ἔχει καὶ ἄκρῳ δακτύλῳ ἀπογευθῆ.

θαυμάζων τὸ δημιουργικὸν δαιμόνιον τῆς ἑλληνικῆς διανοίας ὡμολόγησεν ὅτι τὰ εὐγενέστατα προϊόντα τῆς νεωτέρας σοφίας προῆλθον ἐξ ἐκείνης. (Πβλ. Θ. Βορέα, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 29). Μάλιστα δὲ ὁ ἐπιφανὴς Γαλάτης φιλόσοφος *Taine*, θαυμάζων τῆς ἑλληνικῆς διανοίας τὸ ἀνέφικτον ὕψος εἶπε «Τὰ δημιουργήματα τῶν Ἑλλήνων, καίπερ ἀνθρώπινα ὄντα εἶναι αἰώνια. *Πᾶσα τῆς φιλολογίας αὐτῶν παραβολὴ πρὸς τὴν φιλολογίαν τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, πᾶσα σύγκρισις τοῦ Ὁμήρου πρὸς τὴν Θείαν κωμῳδίαν, τὸν Φάουστ ἢ τὰς ἰνδικὰς ἐποποιΐας, πᾶσα ἀντιπαράθεσις τοῦ πεζοῦ αὐτῶν λόγου πρὸς πάντα ἄλλον πεζὸν λόγον παντὸς ἄλλου αἰῶνος ἢ πάσης ἄλλης χώρας θέλει πείσει ἡμᾶς, ὅτι πρὸς τὸ φιλολογικὸν αὐτῶν ὕφος πᾶν ἄλλο ὕφος παραβαλλόμενον εἶναι φορτικόν, ἀνακριβὲς καὶ βεβιασμένον, πρὸς τοὺς ἠθικοὺς αὐτῶν τύπους πᾶς τύπος ὑπερβολικός, εὐτελής, νοσηρός, πρὸς τὰς ποιητικὰς καὶ ῥητορικὰς αὐτῶν εἰκόνας πᾶσα εἰκὼν μὴ γενομένη κατὰ μίμησιν αὐτῶν δυσανάλογος, διάστροφος, κακῶς συνηρμολογημένη*». (Ἡ τέχνη ἐν Ἑλλάδι, μετάφρ. Ἀχ. Ἀγαθονίκου, σ. 39. Πβλ. καὶ Θ. Βορέα, ἔνθ. ἀν. σ. 14 ἑξ.). Ὁ δὲ μέγιστος τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, ὁ Γερμανὸς μὲν τὴν καταγωγὴν ἀλλὰ Ἕλλην τὴν ψυχὴν καὶ τὴν διάνοιαν, *Ἕγελος*, πᾶσαν εὐκαιρίαν καρπούμενος, ἵνα ἀνυψώσῃ ἕως εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀποθεώσῃ τὰ πολυειδῆ τῶν ἡμετέρων προγόνων μεγαλουργήματα, εἶπε πλὴν ἄλλων ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐκπροσωπεῖ τὴν νεανικὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἡλικίαν, καθ' ἣν κρατεῖ ἡ δροσερότης τῆς διανοίας καὶ ἡ ἀνθηρότης τοῦ πνευματικοῦ βίου· ἐξαίρων δ' ἐν τῇ Αἰσθητικῇ τὸ λεγόμενον *κλασσικὸν* εἶπεν ὅτι τοῦτο συμπίπτει ἱστορικῶς πρὸς τὸ *ἑλληνικόν*· διότι τὸ κλασσικὸν κάλλος μετὰ τῆς ἀπείρου ἐκτάσεως τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς ἔλαχεν ὡς δῶρον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν· ὀφείλομεν δὲ — ἐπάγεται — νὰ τιμῶμεν τὸν λαὸν τοῦτον, διότι *ἀνήγαγε τὴν τέχνην εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τῆς ζωηρότητος καὶ ἀκμῆς* (1). Καὶ ὁ Πολωνὸς φιλόσοφος Ἀλβέρτος Cybulski, ἔμπλεως ἱεροῦ ἐν-

---

(1) «Ἐὰν ἐπετρέπετο—λέγει ἀλλαχοῦ—νὰ ἔχωμεν πόθον τινά, οὗτος θὰ ἦτο ὁ πόθος πρὸς τὴν Ἑλλάδα.» Ἐν ὑπερόχῳ δὲ ποιήματι παρατηρεῖ πλὴν ἄλλων «Ἐν τῇ πορείᾳ τῆς μορφώσεως τῆς ἀνθρωπότητος ὑπῆρξε χρονικὴ περίοδος, καθ' ἣν ἐπεκράτει τὸ κάλλος· αὕτη δ' εἶναι ἡ περίοδος τοῦ Ἑλληνισμοῦ.» «Πᾶσα τέχνη—λέγει ἔν τινι λόγῳ—καὶ πᾶσα ἐπιστήμη ἔχει τὴν ἐσχάτην καὶ βαθυτάτην ῥίζαν ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ.» Ἰδὲ Κ. Ι. Λογοθέτου «Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἑγέλου καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τὴν νεωτέραν καὶ σύγχρονον διανόησιν». (Σελ. 20. 24. 32. 231 ἑξ. 280 ἑξ. 430 ἑξ.).

θουσιασμοῦ καὶ λατρείας πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀποφαίνεται ὅτι «ἀληθινὴν ἐθνικὴν ποίησιν ἔσχον μόνον οἱ Ἕλληνες· διὸ καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀεὶ θὰ ἐπανέρχωνται, ἐφ᾽ ὅσον θὰ ὑπάρχωσι ποιηταὶ ἐν τῷ κόσμῳ. Εἰς ἐκείνους θὰ ἐπανέρχωνται οἱ νεώτεροι, ἵνα ἐπιτύχωσι τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ τέχνῃ, τῇ θρησκείᾳ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ ἁρμονίας, ἣν μέχρι τοῦδε οἱ Ἕλληνες μόνον ἐπραγμάτωσαν». (Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 746). Παραπλήσια ἀπεφήνατο ὁ Fichte, ὁ Schiller καὶ ὁ Göthe καὶ ὁ Hölderin καὶ μυρίοι ἄλλοι παλαιότεροι καὶ νεώτεροι ἁπανταχοῦ τοῦ κόσμου ἀναδειχθέντες ἥρωες τῶν γραμμάτων καὶ κορυφαῖοι ἀντιπρόσωποι τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως. Θαυμαστὸς καὶ διακαὴς ὑπῆρξεν ὁ πόθος πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὑπερφυὴς καὶ ἄρρητος ἡ λατρεία τοῦ ἐνδόξου ἡμῶν παρελθόντος εἰς τὰς μεγαλειοτέρας τῶν νεωτέρων χρόνων διανοίας, εἰς τὰς ὑψηλοτέρας τῆς ἐπιστήμης κορυφάς. Ἰδεῶδες ἦτο ἀνέφικτον καὶ ὅραμα θεῖον ἡ Ἑλλάς, εἰς ἣν μετὰ ἱεροῦ δέους καὶ ὡς ἐν μυστικῇ ἐκστάσει ἔστρεφον τὸ βλέμμα οἱ Ἕγελοι καὶ οἱ Γκαῖτε, οἱ Βίγκελμαν καὶ οἱ Ρενὰν καὶ πάντες ὅσοι ποτὲ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ἐγένοντο ἀγλαΐσματα καὶ κοσμήματα περιφανῆ. Εἶναι δὲ δικαία καὶ εὔλογος ἡ λατρεία καὶ ἡ ἀπεριόριστος εἰς τὸν ἑλληνισμὸν ἀφοσίωσις καὶ ἄλλως καὶ διότι οὗτος προωδοποίησε τὸν ἐπιφανῆ χριστιανισμόν, τὴν θείαν καὶ τελειοτάτην ἐν τῷ κόσμῳ θρησκείαν.

Ἀλλ᾽ ἐνῷ οἱ ἀριστεῖς τῆς ποιήσεως καὶ οἱ Τιτᾶνες τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας οἱ μύσται οἱ ἔνθεοι συμφωνοῦσιν ἐναρμονίως ἐν τῷ θαυμασμῷ καὶ τῇ λατρείᾳ τῇ πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον καὶ κηρύττουσιν ἔκπληκτοι ὅτι τὰ κατορθώματα ἐκείνου εἶναι καὶ θὰ παραμείνωσιν ἀπαράμιλλα καὶ ἀνέφικτα τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως ἐπιτεύγματα, τολμῶσι μικροί τινες καὶ ἀσήμαντοι δεινὸν μωραίνοντες καὶ τὸν νοῦν παραπαίοντες ἀφελεῖς Γραικύλοι νὰ ἀντιτάξωσι πρὸς ἐκείνους τοὺς ἡμιθέους τὸ μικρὸν αὐτῶν καὶ νανῶδες ἀνάστημα καὶ ἐνιστάμενοι νὰ εἴπωσιν ὁτὲ μὲν φανερῶς ὁτὲ δὲ συγκεκαλυμμένως ὅτι ἡ ἀρχαία δημιουργία εἶναι μονομερὴς καὶ δὲν παρέχει καθολικὴν ὠφέλειαν, ὅτι ἡ ἀρχαιότης ἡ ἔνδοξος ἔχει σχετικὴν μόνον ἀξίαν, ὅτι ἡ ἀρχαία κλασσικὴ τέχνη δὲν ἔχει ἀπαράμιλλον τελειότητα, ὅτι «*μας έχει* (δηλαδὴ τοὺς ἔχει) *λείψει η πίστη, ότι η αρχαία κλασσική τέχνη αποτελεί την τελειότερη έκφραση του ανθρώπου*» ! !

3) Ἀκόλουθος πρὸς ἑαυτὸν ὁ ἐκφωνητὴς τῶν τερατωδεστάτων παραδοξολογιῶν, ὅσαι ποτὲ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου προηνέχθησαν μέχρι

τοῦδε, χωρεῖ ἔτι περαιτέρω· Ἀφοῦ ἡ ἀρχαία δημιουργία δὲν εἶναι οἵα συνήθως ἐξυμνεῖται, ἀφοῦ ἡ κλασσικὴ τέχνη δὲν ἔχει οἵαν ὑπὸ τῶν εἰδικῶν ἐγκωμιάζεται τελειότητα, ἀφοῦ ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης δὲν ἔχει ἀπόλυτον ἀλλὰ μόνον σχετικὴν ἀξίαν (1), ἀφοῦ ταῦτα πάντα γίνονται, εἶναι εὔλογον τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν εἶχόν τι τὸ ὑπέρτερον καὶ ἐξαιρετικὸν οὐδ᾿ ἵσταντο ἐν ἀνωτέρῳ τινὶ διανοητικῷ ἐπιπέδῳ, ὅπως συνήθως γράφεται καὶ λέγεται· κατ᾿ ἀκολουθίαν τὰ περὶ τῶν πράξεων καὶ μεγαλουργιῶν τῶν πάλαι Ἑλλήνων ἱστορημένα καὶ τὰ περὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν παραδεδομένα εἶναι ἁπλῶς μυθεύματα καὶ κενὰ φαντασίας ἀποκυήματα. «Ὀψὲ μὲν ἀλλὰ νοῦν ἐσχήκαμεν». Τὰ φυσικὰ ταῦτα τῶν ἀνοήτων ὑποθέσεων συμπεράσματα βλέπομεν συνηγμένα καὶ ἐκτεθειμένα ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι καὶ δὴ εὐθὺς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ προλόγου τοῦ διαβοήτου φυλλαδίου, ἔνθα λέγεται: «*Στην πρώτη διάλεξη ζήτησα ν᾿ αντικρύσω το πρόβλημα γενικά, στη δεύτερη να παρουσιάσω τον αθηναίο πολίτη του 5ου αιώνα όπως τόν μυθοποιεῖ ὁ Θουκιδίδης στον Επιτάφιο του β΄ βιβλίου - του. Εδώ τυπώνεται μόνο το γενικό μέρος· το μύθο του αθηναίου τον αναλύω στα επιλεγόμενα της έκδοσης του επιταφίου*» (2). Τὸ καινότροπον τοῦτο περὶ μυθοποιΐας παραδίδαγμα, καθ᾿ ὃ ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ περιφήμῳ ἐπιταφίῳ τοῦ Περικλέους ἀπεικονίζει τὸν Ἀθηναῖον πολίτην καὶ μετ᾿ αὐτοῦ τὸν ἀθηναϊκὸν πολιτισμὸν τοῦ 5ου αἰῶνος κατὰ τρόπον μυθικόν, ἠλέγχθη, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐκείνῃ συνεδρίᾳ τῆς Σχολῆς ὑπὸ πολλῶν καθηγητῶν. Ἀλλ᾿ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ (Ἡ δίκη τῶν τόνων σ. 229) ὁ κ. Κακριδῆς ἀντιλέγων παρατηρεῖ ὅτι τὸ «μυθικὸς» λαμβάνει «ὡς φιλοσοφικὸν ὅρον» ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ *ἰδανικός*. Ὅτι ὑπάρχει τοιοῦτος ὅρος φιλοσοφικός, ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν γινώσκω· γινώσκω μόνον ὅτι ὁ *μῦθος* ἔχει παρ᾿ ἀρχαίοις ἔννοιαν συμφυῆ πρὸς τὸ πλαστόν, τὸ ψευδές, τὸ μὴ πραγματικὸν καὶ ὅτι πολλάκις ἀντιτίθεται παρ᾿ ἀρχαίοις πρὸς τὸν *λόγον* ὡς τὸ ἀληθὲς καὶ πραγματικόν (3). Ἄλλο λοιπὸν τὸ *μυθικὸς* καὶ

---

(1) Ἄς μὴ λησμονῆται ἡ δήλωσις, καθ᾿ ἣν «Μας ενδιαφέρει η αξία που έχουν για τον νεώτερον έλληνα, οι αρχαίοι, όχι η απόλυτη τυχόν αξία - τούς» (Φυλλάδ. σ. 12).

(2) Πβλ. καὶ σελ. 18 ἑξ. «Μυθική μορφὴ είναι κι' ο Περικλής, όπως παρουσιάζεται στο Θουκυδίδη, ο Κύρος στον Ξενοφώντα, ο Ευαγόρας στον Ισοκράτη. Μυθικός είναι και ο πλατωνικός Σωκράτης, μυθικά και τα άλλα πρόσωπα των πλατωνικών διαλόγων...».

(3) Πλάτ. Φαίδ. 61 Β. «ὅτι τὸν ποιητὴν δέοι... ποιεῖν *μύθους* ἀλλ᾿ οὐ *λό-*

ἄλλο τὸ παρ᾿ ἡμῖν *ἰδανικός*, διότι ἐκεῖνο μὲν εἶναι πλαστὸν καὶ ψευδὲς καὶ μὴ πραγματικόν, τοῦτο δὲ εἶναι μὲν μὴ πραγματικὸν ἀλλ᾿ ἐνδέχεται νὰ πραγματωθῇ (1). Ἄλλως δὲ αὐτὸς ὁ κ. Κακριδῆς μεταχειρίζεται τὸ «*μῦθος*» καὶ τὸ «*μυθικὸς*» ὡς δηλωτικὰ τοῦ μὴ πραγματικοῦ καὶ ἀντιτάσσει ὀρθῶς πρὸς τὸ «*ἱστορικός*». Ἰδοὺ τὶ λέγει αὐταῖς λέξεσι· «*Πόσος αγώνας, για να κρατήσει ο Θουκυδίδης στ᾿ ατέλειωτα χρόνια της εξορίας του το μύθο της αθηναίϊκης πολιτείας, όχι αυτής, που ήταν πραγματικά*»... (Φυλλάδ. σ. 19), ἤτοι ἡ μυθικὴ πολιτεία τοῦ Θουκυδίδου δὲν ἦτο πραγματικὴ πολιτεία· καὶ κατωτέρω (σ. 21) ἀντιτάσσων ἐναργῶς τὸν ἱστορικὸν Ἀχιλλέα πρὸς τὸν μυθικὸν ἐπάγεται· «*του ιστορικού Αχιλλέα τα έργα και τα λόγια θα έσβυσαν από τη θύμηση των ανθρώπων μέσα σε μιά, το πολύ δυό γενεές· όμως του μυθικού Αχιλλέα η μορφή φωτίζει τον κόσμο τριάντα αιώνες*...». Ἀνάγνωτε καὶ πάλιν μετὰ προσοχῆς τὴν εἰρημένην σελίδα καὶ ἰδίᾳ τὴν μνημονευθεῖσαν περικοπὴν καὶ ἀπαντήσατέ μοι εἰς τὴν ἐρώτησιν· γίνεται ἢ δὲν γίνεται ἄκρα ἀντίθεσις τοῦ *ἱστορικοῦ* (=πραγματικοῦ) πρὸς τὸ *μυθικὸν* (=μὴ πραγματικόν); Οὐδεὶς θὰ δυνηθῇ νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἀντίθεσις παρίσταται ἐμφαντικὴ καὶ ζωηροτάτη. Τούτων οὕτως ἐχόντων διδάσκει ὁ συγγραφεὺς τοῦ φυλλαδίου ὅτι ὁ Θουκυδίδης «μυθοποιῶν» περιγράφει *μυθικὰ* πρόσωπα καὶ πράγματα, μυθικὸν Ἀθηναῖον πολίτην, μυθικὸν πολιτισμόν, τουτέστι ψευδῆ καὶ ἀνύπαρκτα, *μὴ ἱστορικά*. Λησμονεῖ δ᾿ ὅμως ὅτι τοιουτοτρόπως διαψεύδει βαναύσως καὶ σκληρῶς αὐτὸν τοῦτον τὸν μέγαν ἱστορικὸν πληροφοροῦντα ἡμᾶς ὅτι γράφει γεγονότα ἀληθῆ καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς ἐξηκριβωμένα· «*τὰ δ᾿ ἔργα* — λέγει ὁ Θουκυδίδης ἐν 1, 22 — *τῶν πραχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἠξίωσα*

γους». Πρωτ. 320 C. «πότερον ὑμῖν... μῦθον λέγων ἐπιδείξω ἢ λόγῳ διεξελθών;» αὐτ. 324. D Γοργ. 523 A «ὃν σὺ μὲν ἡγήσει μῦθον... ἐγὼ δὲ λόγον.» Τίμ. 22 C. «τοῦτο *μύθου* μὲν σχῆμα ἔχον λέγεται, τὸ δ᾿ *ἀληθὲς* ἐστί», ἔνθα μῦθος=ψεῦδος, διὸ ἀντιτίθεται πρὸς τὸ *ἀληθές*· αὐτ. 26 E «μὴ πλασθέντα μῦθον ἀλλ᾿ ἀληθινὸν λόγον». Κρατ. 408 C. «ἐνταῦθα πλεῖστοι οἱ *μῦθοί τε* καὶ τὰ *ψεύδη* ἐστί, περὶ τὸν τραγικὸν βίον». Ἀριστοτ. Περὶ τὰ ζῷα ἱστ. 12. 597 α 7 «οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο μῦθος ἀλλ᾿ ἐστὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν γένος μικρόν». Περὶ ποιητ. 9, 1451 β 24 καὶ 13. 1452 β 14. Μετὰ τὰ φυσικ. 2. 4, 1000 α 18. 1091 β 9. «μυθικῶς σοφίζεσθαι», «μυθικῶς λέγειν» κ.ἄ.

(1) Εὐλόγως δὲ ὁ *μῦθος* ἀναλογεῖ πρὸς τὴν *ποίησιν* καὶ ἀντίκειται, ὡς καὶ αὕτη, πρὸς τὴν *ἱστορίαν*.

γράφειν οὐδ᾽ ὡς ἐμοὶ ἐδόκει, ἀλλ᾽ οἷς τε αὐτὸς παρῆν καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ***ὅσον δυνατὸν ἀκριβείᾳ*** *περὶ ἑκάστου ἐπεξελθών· ἐπιπόνως δὲ ηὑρίσκετο... ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπειον τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἕξει. Κτῆμά τε ἐς αἰεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκειται».* Καὶ ταῦτα μὲν λέγει ὁ Θουκυδίδης ἀλλ᾽ ὁ συγγραφεὺς τοῦ φυλλαδίου μὴ πειθόμενος εἰς τὰς ῥητὰς διαβεβαιώσεις ἐκείνου ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ ἀνυπέρβλητος τῆς ἀρχαιότητος ἱστορικὸς «μυθοποιεῖ» τὰ πάντα. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον ὁ Κῦρος, ὁ Εὐαγόρας, ὁ Σωκράτης καὶ οἱ ἄλλοι ἄνδρες οἱ ὀνομαστοὶ εἶναι οὐχὶ ἱστορικὰ ἀλλὰ μυθικὰ πρόσωπα, ἅτινα ἐφαντάσθησαν ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Πλάτων καὶ οἱ λοιποὶ συγγραφεῖς! (Φυλλάδ. σ. 18 ἑξ.).

4) Συνεχίζων ὁ παραδοξολόγος συνάγει τὰ τερατωδέστατα ἀλλ᾽ ἅμα καὶ φυσικώτατα τῶν ἀνυποστάτων καὶ ἀτόπων ὑποθέσεων συμπεράσματα. Καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄλλως. Ὁ παραδεχόμενος ὅτι τὰ περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, περὶ τῶν μεγάλων πράξεων καὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν λεγόμενα εἶναι μυθεύματα, πῶς θέλετε νὰ θαυμάσῃ τὸν Ἐπαμεινώνδαν καὶ τὸν Πελοπίδαν, τὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν Εὐριπίδην καὶ τὴν ἄλλην μυριοπληθῆ χορείαν τῶν περιφανῶν τῆς ἀρχαιότητος ἀνδρῶν; Πάντες οὗτοι ἦσαν συνήθεις καὶ οὐδὲν τὸ ἐξαιρετικὸν ἔχοντες ἄνθρωποι, οὓς φανταστικῶς οἱ οἰκεῖοι συγγραφεῖς ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον παρέστησαν. Λοιπὸν διατί νὰ τυγχάνωσι παρὰ τῶν νεωτέρων τῶν ἀποτελούντων τὸν «ζωντανὸ κόσμο» ἰδιαιτέρας τιμῆς καὶ θαυμασμοῦ αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι «τοῦ ξένου κόσμου»; Τί ἀνόητοι ἦσαν οἱ πρὸ ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος γενόμενοι διδάσκαλοι τῶν Κυδωνιῶν οἱ θελήσαντες ὅπως τιμῶνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων τὰ παλαιὰ ὀνόματα καὶ συστήσαντες ἵνα τὰ ὀνόματα τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τοῦ Πελοπίδου καὶ ἄλλων ἐπανέλθωσι πάλιν εἰς τὴν ζωὴν ἀντὶ τῶν εὐήχων καὶ λαμπρῶν ὀνομάτων τοῦ Ἀγγελῆ καὶ τοῦ Τζάνου καὶ τόσων ἄλλων συγχρόνων ὀνομάτων! Τί ἀνόητοι ἐκεῖνοι οἱ «κουτοδασκάλοι» οἱ θελήσαντες νὰ ἀφήσωμεν τὰς λέξεις τῆς μητρικῆς γλώσσης καὶ νὰ ἐπαναγάγωμεν τὰς ἀρχαίας ἑλληνικάς! (1)

(1) Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ μακρὰ δουλεία εἶχεν εἰσβιάσει μέγα πλῆθος ξένων (ἰδίᾳ τουρκικῶν) λέξεων καὶ εἶχε καταστήσει ὡς μητρικὰς τὰς λέξεις φέρ᾽ εἰπεῖν «βαλῆς», «κατῆς», «ραχάτι», «τεμπέλης», «πόστα», «σπετσαρεῖο» κτλ. Αὗται καὶ αἱ τοιαῦται μυρίαι λέξεις, ὅσαι τότε ἀνῆκον εἰς τὴν «ζωὴ καὶ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ», ἔπρεπε κατὰ τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ συντάκτου τοῦ φυλλα-

Τοιαύτη ὄντως εἶναι ἡ ἀληθὴς ἔννοια τῶν παραδόξων ἀποφάνσεων τοῦ παραδόξου ἀνθρώπου. Ἀλλὰ δεῦτε ἀκούσωμεν αὐτοῦ μετὰ προσοχῆς· «*Βέβαια δε θα τον ζητήσουμε* (δηλ. τοῦ ἀρχαίου) *να μας χαρίσει τις αξίες και τις πίστες-του, όπως κάνουν εκείνοι που δεν έχουν πίστη στον ίδιο τον εαυτό-τους, που δεν έχουν ν' αντιτάξουν ένα δικό-τους ζωντανό κόσμο και που ζητούν να υψωθούν με την απόλυτη άρνηση του εαυτού-των και την πρόθυμη παραδοχή του ξένου κόσμου· Εμείς δε θ' αρνηθούμε τη σημερινή μας ζωή· Ένα ψήφισμα όπως αυτό, που υπόγραψαν πριν από εκατόν τριάντα κάπου χρόνια οι δάσκαλοι στο Αιβαλή για ν' αρνηθουν ως και τ' όνομά-τους, αντί Αγγελής Αλκιβιάδης, αντί Τζάνος Επαμεινώνδας, αντί Παναγιώτης Πελοπίδας, αντί Χαράλαμπος Παυσανίας, ένα ψήφισμα που όριζε να χρησιμοποιούν στις ομιλίες μεταξύ-τους τα αρχαία ελληνικά κι' ακόμα που έβαζε πρόστιμο σε κείνον, που μιλώντας θα ξεχνούσε και θα του ξέφευγε καμμιά λέξη της μητρικής-του γλώσσας ένα τέτοιο ψήφισμα δεν είναι δυνατό να το υπογράψουμε σήμερα. Όποιος αρνιέται τον εαυτό-του, τη ζωὴ και τη γλώσσα του λαού-του, αφαιρεί ο ίδιος τα θεμέλια της μόρφωσής-του*». (Φυλλάδ. σ. 13). Τοιαύτας γνώμας ἐστηλίτευσαν, καθὰ ὤφειλον, οἱ καθηγηταὶ καὶ ἐχαρακτήρισαν προσηκόντως αὐτὰς ὡς ὕβριν καὶ ἀσέβειαν πρὸς τοὺς μεγάλους ἐκείνους ἐθνικοὺς ἄνδρας. Ἀλλ' ὁ κ. Κακριδῆς ἀπολογούμενος λέγει ὅτι ἐκάκισε μόνον τὸ ὅτι «ἐκεῖνοι ἀπεδοκίμασαν τὴν μητρικήν των γλῶσσαν ὡς χυδαίαν καὶ ἀγοραίαν... καὶ ἐπέβαλον εἰς ἑαυτοὺς νὰ ὁμιλοῦν ἀρχαῖα ἑλληνικὰ» (Ἡ δίκη τῶν τόνων, σελ. 236), ὡσεὶ ἡ πλήρης τότε τουρκικῶν καὶ ἄλλων ξένων λέξεων γλῶσσα μὴ ἦτο τῷ ὄντι «χυδαία καὶ ἀγοραία» καὶ ὡσεὶ μὴ ὤφειλον οἱ λόγιοι καὶ οἱ διδάσκαλοι νὰ συνιστῶσι τὴν ἀποβολὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπάνοδον τῶν γνησίως ἑλληνικῶν. Καὶ δὲν διστάζει καὶ νῦν αὐτὸς ὁ κύριος καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ ὁμιλῇ περὶ τοῦ «Ἀϊβαλῆ» ἀσμενίζων εἰς λέξιν τουρκικὴν καὶ ἀποφεύγων τὸ ἑλληνικώτατον ὄνομα τῶν Κυδωνιῶν. Ἐπιδεικνύων δὲ δῆθεν χριστιανικὴν πίστιν παρατηρεῖ ὅτι ἐκάκισε τὸ ὅτι ἐκεῖνοι ἠθέλησαν νὰ «ἀπαρνηθοῦν

δίου νὰ διατηρηθῶσι καὶ νὰ μὴ θιγῶσιν ὑπό τινος ἀλλὰ νὰ τυγχάνωσι σεβασμοῦ. Ἐὰν δ' ὅμως οἱ «δάσκαλοι τοῦ Ἀϊβαλῆ» καὶ οἱ ἄλλοι σοφοὶ τοῦ Γένους διδάσκαλοι μὴ ἐκάθαιρον τὴν γλῶσσαν, τί θὰ ἦτο ἡ γλῶσσα ἡμῶν σήμερον, κύριε καθηγητὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας; Θὰ ἦτο πάντως τοιαύτη, οἵαν θέλεις νὰ καταντήσῃ καὶ βεβαίως θὰ καταντήσῃ, ἐὰν ἐπικρατήσῃ ἡ εἰς ἣν ἀνήκεις γλωσσικὴ αἵρεσις καὶ ἀναρχία.

ὀνόματα χριστιανικά, ὀνόματα ἱερὰ καὶ καθηγιασμένα εἰς τὴν συνείδησιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων, διὰ νὰ λάβουν μεταξὺ ἄλλων ὀνόματα προδοτῶν, ὅπως ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Παυσανίας», ὡσεὶ πάντες οἱ παλαιοὶ οἱ φέροντες τὰ ὀνόματα «Ἀλκιβιάδης» καὶ «Παυσανίας» ἦσαν προδόται καὶ ὡσεὶ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα περιωρίζοντο εἰς ταῦτα μόνον καὶ τέλος ὡσεὶ μὴ εἶχε καθαγιάσει ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα καταλέγουσα εἰς τοὺς Ἁγίους πλείστους ὅσους φέροντας τοιαῦτα (1). Συμπληρῶν δὲ τὴν δικαιολογίαν ἐπάγεται ὅτι δὲν ἐπικρίνει «τὴν πρᾶξιν, ἡ ὁποία τ ό τ ε ἐγένετο» ἀλλὰ τὴν πρᾶξιν, ἥτις «σ ή μ ε ρ ο ν δὲν δικαιολογεῖται πλέον». Ἀλλ' οὔτε γίνεται ἐν τῷ φυλλαδίῳ τοιαύτη τις ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ τ ό τ ε καὶ τοῦ σ ή μ ε ρ ο ν ἐφ' ἧς ἐννοίας παρίσταται ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ οὔτε γινομένη θὰ εἶχε λόγον τινά· διότι οἱ ὅροι κατ' οὐσίαν δὲν μετεβλήθησαν, ὅπως δ' ἐκεῖνοι τότε οὕτω καὶ ἡμεῖς σήμερον δικαιούμεθα καὶ ὑποχρεούμεθα νὰ τιμῶμεν τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα καὶ νὰ παραλαμβάνωμεν ἀντὶ τῶν ξένων λέξεις ἑλληνικάς. Ἔπειτα δέ, ἐὰν μὴ ὀφείλωμεν νὰ σεβώμεθα τὰ ἀρχαῖα κύρια ὀνόματα ἀλλὰ τοὐναντίον νὰ ἀντικαθιστῶμεν αὐτά, τότε πρέπει κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων «Ἀθῆναι», «Σπάρτη», «Θῆβαι», «Κόρινθος» καὶ τὰ ἄλλα νὰ ἀπαλείφωμεν ἐκ τῆς γλώσσης ἡμῶν.

5) Ἡ ἐκ τῶν ὑποτεθειμένων ἀρχῶν συναγωγὴ λογικῶν συμπερασμάτων δὲν ἔληξεν. Ἀφοῦ ὁ ἀρχαῖος κόσμος δὲν ἔχει ὅσην φημίζεται

---

1) Ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ λέγεται ὅτι «ἡ ἱερὰ Σύνοδος τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς χριστιανούς, ὅταν βαπτίζωνται, νὰ λαμβάνουν ἀρχαῖα εἰδωλολατρικὰ ὀνόματα»! Ἀλλ' εὐτυχῶς τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως, ὡς ὁ ἀπολογούμενος ἤθελε νὰ παραστήσῃ. Δυσπιστῶν εἰς τὴν τοιαύτην εἴδησιν ἔσπευσα νὰ ζητήσω πληροφορίας καὶ ἔμαθον παρὰ μέλους τῆς τότε Συνόδου ὅτι δὲν ἐσκοπεῖτο τὸ παράπαν ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ἀρχαίων ὀνομάτων ἀλλ' ἁπλῶς καὶ μόνον ἡ ἐπίσχεσις τῆς παρά τισι κρατούσης τότε τάσεως τοῦ νὰ δίδωνται νεώτερα παράδοξα ὀνόματα, οἷον Σοβιετία, Τρόσκης, Λένιν καὶ ἄλλα παραπλήσια. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ εἶχεν ἄλλως τὸ πρᾶγμα, ἀφοῦ εἰς τοὺς Ἁγίους καταλέγονται πλεῖστοι καὶ πλεῖσται ἔχοντες ἀρχαῖα ὀνόματα, ὡς ὁ ἅγιος Ἀγαθόδωρος (ἑορτάζων τῇ 7 Μαρτίου), ἡ ἁγία Ἀγαθόκλεια (ἑορτάζουσα τῇ 17 Σεπτεμβρίου), ὁ ἅγ. Ἀγάθων (ἑορτ. τῇ 1 Αὐγούστου), ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος (τῇ 30 Αὐγούστου), ὁ ἅγ. Ἀ λ κ ι β ι ά δ η ς (τῇ 16 Αὐγούστου), ὁ ἅγ. Ἀρίσταρχος (τῇ 27 Σεπτεμβρίου), ὁ ἅγ. Ἀριστόβουλος (τῇ 15 Μαρτίου), ὁ ἅγ. Ἀρχέλαος (τῇ 5 Μαρτίου), ὁ ἅγ. Ἄρης (τῇ 13 Δεκεμβρίου). Ἀρκοῦμαι νὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα ἐκ τῶν δυσαριθμήτων ὀλίγους τινὰς μόνον Ἁγίους, ὧν τὰ ὀνόματα ἄρχονται ἀπὸ τοῦ Α. Πῶς λοιπὸν ἦτο δυνατὸν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν νὰ ἀπαγορεύσῃ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα;

σπουδαιότητα καὶ ἀξίαν, πρὸς τί νὰ ἐμμένωμεν ἐν αὐτῷ ὡς σχολαστικοί; πρὸς τί νὰ διατηρῶμεν εὐλαβούμενοι τὰ παραδεδομένα καὶ νὰ μὴ ὀβελίζωμεν αὐτὰ κατὰ μικρὸν ὡς περιττά; Εἰς τὰ περιττὰ δὲ καὶ ἀνωφελῆ πρέπει νὰ καταλεχθῶσι τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι [1]· ἐρρέτωσαν λοιπὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι. Καὶ τὸ ἐλεεινὸν τοῦτο παράδειγμα εὐκόλως ἠλέγχθη καὶ δριμέως ἐκαυτηριάσθη ἐν τῇ συνεδρίᾳ ἐκείνῃ ὑπὸ πάντων (καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν μὴ διακρινομένων διὰ τὰ συντηρητικὰ φρονήματα) καθηγητῶν καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τῶν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ἰδίᾳ δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς κ. Ἐξαρχοπούλου, ὅστις διεξοδικῶς ἐξετάσας τὴν προτεινομένην καὶ εἰσαγομένην καινοτομίαν ἀπὸ ψυχολογικῆς καὶ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως ἔδειξε σαφῶς τὴν πολλαπλῆν αὐτῆς ἀτοπίαν· διότι διὰ τῆς εἰσαγομένης ὀρθογραφίας αὐξάνονται μὲν αἱ δυσχέρειαι τῶν μαθητῶν περὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἐπαυξάνονται δὲ μεγάλως αἱ δυσκολίαι περὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἀποκόπτεται δὲ εἷς ἔτι δεσμὸς ἐκ τῶν συνδεόντων τὸν ἀρχαῖον πρὸς τὸν νεώτερον ἑλληνικὸν κόσμον. Πρὸς τὰ σπουδαῖα ταῦτα καὶ ἀδιάσειστα ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα οὐδὲν ἠδυνήθη ὁ κ. Κακριδῆς ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ νὰ ἀντιτάξῃ· ἠρκέσθη δὲ μόνον νὰ εἴπῃ ὅτι θεωρεῖ «τὴν τονικὴν ἁπλοποίησιν ὡς *ἐθνικὴν ἀνάγκην* (sic), διὰ νὰ δυνηθῇ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ μανθάνῃ νὰ γράφῃ σχετικῶς εὐκολώτερον μίαν οὕτως ἢ ἄλλως δύσκολον γλῶσσαν». Παρατρέχων καὶ θέλων νὰ ἀγνοῇ τὰ ἀποδειχθέντα (ὅτι δηλαδὴ ἡ εἰσαγομένη ὀρθογραφία ποιεῖ οὐχὶ εὐκολωτέραν ἀλλὰ τοὐναντίον δυσκολωτέραν τὴν ἐκμάθησιν τῆς τε νεωτέρας καὶ τῆς ἀρχαιοτέρας γλώσσης) δὲν εἶπεν ἡμῖν τὸ πῶς ἡ «δύσκολος γλῶσσα» θὰ καταστῇ διὰ τῆς εἰσαγομένης «τονικῆς ἁπλοποιήσεως» εὐκολωτέρα· πάντως φαίνεται πιστεύων ὅτι γλῶσσα πάντων ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων εἶναι ἡ γλῶσσα, ἣν αὐτὸς γράφει καὶ ὅτι ἡ τελευταία αὕτη οὐδὲν κοινὸν θὰ ἔχῃ πρὸς τὴν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καὶ παλαιότερον γραφομένην [2]. Μὴ

---

(1) Ἐν τῇ ἐκδόσει ἑρμηνευτικῶν σχολίων «στὸν ἐπιτάφιο τοῦ Θουκυδίδη» (σελ. ξ.) κηρύσσονται τὰ ἑξῆς· «*Οτι αργά ή γρήγορα ή γραφτή μας γλώσσα πρέπει να λυτρωθεί από έναν όλως διόλου περιττό φόρτο, είναι κάτι που το πιστεύουν όλοι όσοι βρίσκονται κατατοπισμένοι πάνω στο ζήτημα και θέλουν να βοηθήσουν τον ελληνικό λαό να μαθαίνει σχετικά εύκολα να γράφει τη γλώσσα του*»

(2) Ὁ εἰσηγητὴς ἢ μᾶλλον ἁπλῶς συνήγορος (διότι παρατηρεῖ ὀρθῶς ὅτι ἄλλοι προηγήθησαν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ) τοῦ νέου ὀρθογραφικοῦ συστήματος φαντάζεται βεβαίως ὅτι ἀπ' αὐτοῦ ἄρχεται νέα χρονολογικὴ περίοδος ἢ κάλλιον εἰπεῖν νέα κοσμο-

ἔχων δὲ νὰ προσαγάγῃ ἐπιστημονικόν τι ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς **ἀνορθογράφου** ὀρθογραφικῆς καινοτροπίας καταφεύγει εἰς τὴν ἐξ ἐνδόξων λεγομένην ἀπόδειξιν· ἐπικαλεῖται τὰς γνώμας πολλῶν καὶ παντοίων Ἑλλήνων, οἵτινες ὅμως πάντες πλὴν τοῦ Γεω. Χατζιδάκι ἦσαν ἥκιστα ἁρμόδιοι γνώμονες καὶ κριταί, ἐλάχιστα ἄρα κατάλληλοι νὰ ἐκφέρωσι περὶ τοιούτων ζητημάτων ἔγκυρον γνώμην (1). Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας περιωρίσθη εἰς διατύπωσιν ἁπλῆς παρατηρήσεως χωρὶς νὰ τολμήσῃ τὸ παράπαν νὰ προέλθῃ εἰς πρακτικὴν ἐφαρμογήν. Δὲν γινώσκω οὔτε τί εἶπεν ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ εἰσηγούμενος τὴν ἄστοχον ἐκείνην πρότασιν οὔτε ὑπό τινων λόγων παραχθεὶς ἐξετράπη περὶ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου εἰς τοιαύτην δοξασίαν. Ἀλλ᾽ ἐκπλήττομαι, ὁμολογῶ, δεινὴν ἔκπληξιν πῶς ὁ ἄλλως σοφὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τῶν ὀρθῶν καὶ σαφῶν αὑτοῦ θεωριῶν, ὅσας εἶχε πρότερον κάλλιστα διδάξει. Διότι γράφων ἄλλοτε περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ μεταφράζων πρὸς τοῦτο τὴν περὶ «Κοινῆς γλώσσης» ἐκπρεπῆ μελέτην τοῦ μεγάλου γλωσσολόγου Hermann Paul παρετήρει ἐν διασαφητικῇ τῶν ὑπ᾽ ἐκείνου λεγομένων σημειώσει τὰ ἑξῆς: «Καὶ ἡ προφανὴς αὕτη ἀλήθεια παραγνωρίζεται παρ᾽ ἡμῖν πολλάκις, διὸ συχνάκις ἀκούομεν διαφόρων εἰσηγουμένων καινὰ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν δαιμόνια, οἷον τὴν κατάργησιν τῆς δασείας, τῆς περισπωμένης, τῆς βαρείας κτλ. Ἀγνοοῦσι δ᾽, ὡς φαίνεται, οὗτοι ὅτι, ἀφοῦ τὰ ἀρχαῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μνημεῖα δὲν δύνανται νὰ τυπῶνται καὶ ἀναγινώσκωνται ἄλλως ἢ ὅπως νῦν γίνεται, εἶναι ἄντικρυς ἐθνοφθόρος πᾶσα πρότασις περὶ διαφόρου ὀρθογραφίας τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης περὶ τοὺς τόνους, τὰ πνεύ-

---

γονία καὶ ὅτι τὰ παλαιότερα πάντα ὡς ὑπὸ κατακλυσμοῦ ἐξηφανίσθησαν. Διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ἐσκέπτετο πλὴν ἄλλων ὅτι ὁ παῖς ἀναγινώσκων τὰς λέξεις «ψυχής», «ψυχών», «λαών», «αγώνα», «λαού», «κλασσικού», «ζωής», «σημερινής», «κλασσικής», «στοιχεία», «ψυχικού», «δουλικής», «είναι» κτλ. (λαμβάνω ὀλίγας προχείρους λέξεις ἐκ τοῦ περιφήμου φυλλαδίου), θὰ περιήρχετο εἰς σύγχυσιν ἀναγινώσκων ἐν παλαιοτέροις βιβλίοις τὰς αὐτὰς λέξεις μετὰ τόνου περισπωμένου.

(1) Ἀλλ᾽ ἀφοῦ ἐπικαλεῖται τὴν γνώμην τοῦ μακαρίτου Γεω. Χατζιδάκι, διατί δὲν ἀσπάζεται καὶ τὰς ἄλλας περὶ γλώσσης διδασκαλίας ἐκείνου, ὅστις δι᾽ ὅλου τοῦ βίου κατεπολέμησεν ἀμειλίκτως καὶ ἀπέδειξε παραπαίοντας καὶ ἀνοηταίνοντας τοὺς γλωσσικοὺς αἱρεσιάρχας; Ἵνα δ᾽ εὐκολύνω τὸ ἔργον τοῦ κ. Κακριδῆ δεικνύων ἅμα πόσον ὀλίγον αὐτός τε καὶ οἱ συνήγοροι δικαιοῦνται νὰ ἐπικαλῶνται τὸν ἐκλιπόντα ἐπιφανῆ γλωσσολόγον, θὰ παραθέσω ἐν παραρτήματι τὰς περὶ γλώσσης θεμελιώδεις τοῦ ἀοιδίμου ἐκείνου ἀνδρὸς γνώμας.

ματα, τὰς διφθόγγους κτλ. Διότι διαφόρου οὕτω γενομένου καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τύπου τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, οἱ νέοι θ᾽ ἀναγκάζωνται νὰ μανθάνωσιν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ τὴν τῆς ἀρχαίας γλώσσης ὀρθογραφίαν· οὕτω δὲ οὐ μόνον μεγάλως θὰ κοπιῶσιν ἀλλὰ καὶ εἰς πλημμελήματα περὶ ταύτην θὰ περιπίπτωσι, καὶ τὸ μέγιστον τῆς νέας γλώσσης καταστάσης οὕτω διαφόρου τῆς ἀρχαίας, θέλει μεγάλως παρακωλύεσθαι ἡ διὰ τῶν ἀρχαίων βιβλίων ποικίλη μόρφωσις τῶν ἐπερχομένων γενεῶν» (1). Γνωστὸν δ᾽ εἶναι ὅτι καὶ ἡ Ἀκαδήμεια ἀδιστάκτως, ὡς ἦτο εὔλογον, ἀπέρριψε τὴν γνώμην τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ κοινὴ συνείδησις διὰ τῶν ἐφημερίδων ἀπεδοκίμασε. Καὶ ἡμεῖς δὲ τότε ἐνομίσαμεν καθῆκον νὰ διαμαρτυρηθῶμεν κατὰ τῆς τοιαύτης προτάσεως τοῦ ἄλλως σοφοῦ καὶ σεβαστοῦ ἡμῶν διδασκάλου καὶ ἀπηντήσαμεν ἐν εἰδικῷ ἄρθρῳ, ἐν ᾧ ἐδεικνύομεν τοὺς κινδύνους τῆς τοιαύτης καινοτομίας. (Κ. Ι. Λογοθέτου, Ἀνάλεκτα φιλοσοφικὰ καὶ φιλολογικά, σελ. 170 ἑξ.). Παρετηροῦμεν λοιπὸν πλὴν ἄλλων ὅτι ἡ κατάργησις (ἔστω καὶ μερικὴ) τόνων καὶ πνευμάτων θὰ ἐγέννα σύγχυσιν καὶ ταραχὴν ὡς ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς νέας ταύτης γραφῆς πρὸς τὴν παραδεδομένην καὶ ἐπὶ αἰῶνας ἤδη καθιερωμένην. Ἡ διαφορὰ δηλαδὴ τῆς νεωτέρας μορφῆς τῶν λέξεων ἀπὸ τῆς ὑπαρχούσης ἐν ἀναριθμήτοις βιβλίοις θὰ προκαλέσῃ κατὰ ψυχολογικὴν ἀνάγκην σάλον καὶ ταραχὴν τοῦ γλωσσικοῦ συναισθήματος. Ἂς προστεθῇ ὅτι θὰ ἔπρεπε καὶ οἱ ξένοι νὰ πεισθῶσιν ὅπως εἰς τὸ ἑξῆς ἐκδίδωσι τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ βυζαντιακὰ καὶ τὰ νεώτερα ἔτι κείμενα κατὰ τὸν νεώτερον τρόπον. Ἔπειτα δέ, ἂν ἀποφασίσωμεν νὰ γίνωμεν πρακτικοὶ (ἀφοῦ ζῶμεν ἐν αἰῶνι πρακτικῷ καὶ δυστυχῶς ὑλιστικῷ) καὶ κατ᾽ ἀκολουθίαν ἂν θελήσωμεν ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ φειδόμενοι τοῦ χρόνου νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα, τότε διατί νὰ διακρίνωμεν τὸ ο καὶ ω, τὸ ε καὶ αι, τὸ η καὶ ι καὶ οι καὶ υ καὶ υι, διατί νὰ μὴ προβῶμεν εἰς ἁπλοποίησιν καὶ αὐτῶν; Ἀλλ᾽ ἐνταῦθα ἀκριβῶς ἔγκειται ὁ κίνδυνος ὁ ἀπὸ τῶν καινοτομιῶν. Ἡ μία καινοτομία θὰ φέρῃ εὐχερῶς εἰς τὴν ἄλλην αὐξανομένης ὁλονὲν τῆς ὀρέξεως τῶν μεταρρυθμιστῶν (κατὰ τὴν γαλλικὴν παροιμίαν l' appétit vient en mangeant). Ὅταν

---

(1) Γλωσσολ. μελέτ. σ. 525. Ἐνταῦθα ἐλέχθησαν περὶ τοῦ πράγματος κάλλιστα καὶ ὀρθότατα. Ἀλλὰ πῶς ὕστερον ἐλησμονήθησαν ; Πάντως πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ταῦτα μὲν εἶπεν ὁ ἀνὴρ ἄλλοτε ἀκμάζων, τὰ δὲ ἄλλα ὕστερον, ὅτε εἶχεν ἀρχίσει τὸ «λυγρὸν» γῆρας.

δὲ ἀπὸ καλοῦ καὶ εὐπαγοῦς οἰκοδομήματος ἀρχίσωμεν νὰ ἀφαιρῶμεν λίθους ὑποτιθεμένους ὡς περιττούς, δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ ἐπέλθῃ ἡ ὁλοσχερὴς κατάρριψις καὶ τελεία κατεδάφισις αὐτοῦ. Τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς προτεινομένης καινοτομίας, ἐὰν παραφρονοῦν τὸ ἔθνος ἐδέχετο αὐτήν, δὲν θὰ ἐβράδυνον νὰ ἀναφανῶσιν· Οἱ προτείνοντες σήμερον τὴν ἁπλοποίησιν τοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος θὰ εἴπωσιν αὔριον ἄνευ ἀμφιβολίας· διατί νὰ γράφωμεν «κλασσικός», «καλλιτεχνικές», «άλλη», «ελληνικός», «Ελλάδας» κ. ἄ. (αἱ λέξεις ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ φυλλαδίου), διατί νὰ μὴ ἁπλοποιήσωμεν τὰ πράγματα καὶ νὰ μὴ γράφωμεν ἓν μόνον σύμφωνον ἀντὶ δύο, ἀφοῦ ἐν τῇ προφορᾷ δὲν διακρίνονται; καὶ ἔπειτα διατί νὰ γράφωμεν «νεώτερου», «πρώτες», «δικαίωση», «όλο το δίκιο», «πιό», (λέξεις τοῦ φυλλαδίου) διακρίνοντες τὸ ο καὶ ω, μὴ διαφέροντα ἐν τῇ προφορᾷ; Ἐν συνεχείᾳ δὲ θὰ εἴπωσι· τί θέλετε τὰ η - ι - οι - υ - υι καὶ διατὶ δὲν γράφετε ἁπλοῦν ἓν λατινικὸν i; Καὶ διατί γράφετε μπ, ντ, γκ, γγ μὴ ἀποδίδοντα καλῶς τὴν προφορὰν καὶ δὲν γράφετε ἁπλούστερον (ἁπλοποίησιν γὰρ ζητοῦμεν!) τὰ λατινικὰ b, d, g; Οὕτω δὲ εἰσάγεται κατὰ μικρὸν ἀντὶ τοῦ ἑλληνικοῦ τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον, εἰς ὃ καὶ ἀποβλέπουσι κατ᾿ οὐσίαν (πβλ. Ἀπολογίαν ἐν τῇ δίκῃ τῶν τόνων, σ. 247) παρὰ τὴν δῆθεν διαμαρτυρίαν, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς γλωσσικῆς καὶ πάσης ἄλλης ἀναρχίας. Ὁ σκοπός, ὡς εἶναι φανερόν, κατὰ μικρὸν καὶ βραδέως ἀλλ᾿ ἀσφαλῶς ἐπιτυγχάνεται καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα «οἴχεται ἀπιοῦσα», ἤτοι «pai peripato». Μετὰ τῆς γλώσσης ἡμῶν θὰ ἐκλίπῃ ὁ «ἱστορισμός», θὰ ἀρθῶσιν αἱ «ὀρθογραφικαὶ δυσκολίαι» καὶ δὲν θὰ ἀκούωνται «τὰ παράπονα διὰ τὴν ἀνορθογραφίαν τῶν νέων Ἑλλήνων ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κόντου ἀκόμη (μόνον ἀπὸ τότε;) καὶ ἔγιναν ὁλονὲν ἐντονώτερα εἰς τοὺς ἐκπαιδευτικούς, λογοτεχνικοὺς καὶ κοινωνικοὺς κύκλους». Τότε θὰ ἔχωμεν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν, ἀπόλυτον εὐκολίαν, ἰσοπέδωσιν τῶν πάντων καὶ ἄρσιν τῆς διακρίσεως πεπαιδευμένων καὶ ἀπαιδεύτων· ἕκαστος θὰ κινῆται ἐλευθέρως ἐν τῇ γλωσσικῇ Κερκύρᾳ, διότι πράγματι γλῶσσα δὲν θὰ ὑπάρχῃ. Ταῦτα πάντα καλῶς γινώσκοντες οἱ ξένοι εἶναι συντηρητικοὶ περὶ τὴν γλῶσσαν, ἣν εὐλαβοῦνται καὶ φυλάττουσιν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ. Ὅθεν οὔτε οἱ Γάλλοι ἐτόλμησαν νὰ ἀποβάλωσι τὸ ἄφωνον e τὸ ἐν τέλει πολλῶν λέξεων οὔτε οἱ Ἄγγλοι νὰ μεταρρυθμίσωσι καὶ ἁπλοποιήσωσι τὴν ὀρθογραφίαν τῶν λέξεων, αἵτινες, ὡς γνωστόν, ἄλλως γράφονται καὶ ἄλλως προφέρονται. Ἂν δὲ οἱ ξένοι σέβωνται τὴν παράδοσιν αὐτῶν, τί πρέπει νὰ πράττωμεν ἡμεῖς προκειμένου περὶ τῆς ἡμετέρας, τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως; Τὴν ἀπάντησιν

παρέχει παράδοξον διὰ τῶν πραγμάτων ὁ κ. Κακριδῆς, ὅστις δὲν διστάζει ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ (Ἡ δίκη τῶν τόνων, σ. 248) νὰ εἴπῃ ἄνευ ἐρυθήματος αἰδοῦς ὅτι ὡς καθηγητὴς Πανεπιστημίου (ἀλλ' εἶναι ἀληθῶς καθηγητὴς διορισθεὶς καθ' ὃν τρόπον διωρίσθη ;) ἔχει «ὄχι μόνον δικαίωμα ἀναφαίρετον ἀλλὰ καὶ χρέος μεγάλο νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ προβλήματα τοῦ ἔθνους καὶ μάλιστα ὄχι μόνον ἀπὸ *θεωρητικῆς* ἀλλὰ καὶ ἀπὸ *πρακτικῆς* ἀπόψεως». Διὰ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο καὶ μάλιστα τὸ «ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως» τὸ ἔθνος εὐγνωμονοῦν θὰ ἀνεγείρῃ εἰς τὸν διαπρεπῆ ἄνδρα μέγαν καὶ χρυσοῦν ἀνδριάντα, θὰ πυργώσῃ αὐτῷ σεμνὸν καὶ ἀθάνατον τῆς γλωσσικῆς σοφίας μνημεῖον.

***

Ἐπειδὴ ἐπ' ἐσχάτων πολλοὶ ὑπὸ τῆς οἰκείας συζητήσεως (τῆς δίκης τῶν τόνων) παρακινούμενοι ἀπευθύνουσιν ἐρωτήσεις ζητοῦντες πληροφορίας περὶ τῶν τόνων, νομίζω ἐπίκαιρον καὶ πρέπον νὰ εἴπω τινὰ ἐνταῦθα περὶ τούτων βραχύτατα. Οἱ τόνοι δηλαδὴ εἶναι, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ γραμματικοῦ Διονυσίου τοῦ Θρᾳκός, αἱ διάφοροι (κατ' ἀνάτασιν, κατὰ περίπτωσιν ἢ καθ' ὁμαλισμὸν) ὡς πρὸς τὸ ὕψος ἢ τὴν ἰσχὺν διαβαθμίσεις, εἰς ἃς ἡ φωνὴ κατὰ τὴν ὁμιλίαν μεταπίπτει ἐξαίρουσα ὁπωσδήποτε συλλαβήν τινα ὑπὲρ τὰς ἄλλας (Γ. Χατζιδάκι, Ἀκαδ. ἀναγνώσμ. 1, 485 ἑξ.). Εἶναι δὲ οὗτοι, εἴτε μουσικοί, εἴτε δυναμικοὶ τόνοι, συμφυεῖς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ ἀχώριστοι ἀπ' αὐτῆς (1). Καὶ τὰ ὁμηρικὰ ἄρα ἔπη ἐτονίζοντο, τὴν δὲ περὶ τούτου παράδοσιν γινώσκουσι καὶ διδάσκουσι πολλαχῶς οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί (2). Ὅτι οἱ τόνοι συναπετέλουν τὴν προσῳδίαν καὶ εἶχον κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τῶν λέξεων μεγάλην σπουδαιότητα, εἶναι εὐνόητον. Κάλλιστον δὲ καὶ λαμπρότατον μαρτύριον εἶναι τὸ φερόμενον ἀνέκδοτον περὶ παθήματος τοῦ ὑποκριτοῦ Ἡγελόχου, ὅστις ἀπαγγέλλων ἐν τῷ θεάτρῳ τὸν στίχον 279 τοῦ Εὐριπιδείου Ὀρέστου «ἐκ κυμάτων αὖθις αὖ γαλήν' ὁρῶ» ἐτόνισε κακῶς καὶ εἶπε «γαλῆν ὁρῶ» (βλέπω γαλῆν) ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «γαλήν' ὁρῶ» (=«γαληνὰ ὁρῶ», βλέπω γαλήνην), ἤτοι τονίσας διὰ περισπωμένης ἀντὶ ὀξείας εἶπεν ἄλλα ἀντ' ἄλλων, ὅτι δηλαδὴ μετὰ τὴν τρικυμίαν βλέπει *γαλῆν*, γάταν, (ἀντὶ τοῦ βλέπει γαλήνην)· διὸ καὶ προεκάλεσεν ἀκράτητον τὸν γέλωτα τῶν ἀκροατῶν (3). Φαίνεται δὲ ὅτι περὶ τὸν πέμπτον

---

(1) Τὰ κατὰ τοὺς τόνους ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ διεκρίβωσαν δι' ἐκτενῶν μελετῶν οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί, Ἡρῳδιανός, Ζηνόδοτος, Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος καὶ ἄλλοι πολλοί, ὧν προέχει μάλιστα ὁ Ἀρίσταρχος.

(2) Πλεῖστοι ἀρχαῖοι γραμματικοὶ διέλαβον περὶ τοῦ τονισμοῦ παρ' Ὁμήρῳ.

(3) Διακωμῴδησιν ἐποιήσατο ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τοῖς Βατράχοις, στίχ. 303.

αἰῶνα οἱ περὶ τοὺς ῥυθμοὺς ἐπιμελῶς διατρίβοντες μουσικοὶ καθώρισαν τοὺς τόνους καὶ ὠνόμασαν αὐτοὺς διὰ τῶν μουσικῶν ὅρων *τῆς ἁρμονίας, τῆς προσῳδίας, τῆς ὀξείας καὶ βαρείας* καὶ τῶν τοιούτων (1). Τὰς διακρίσεις ταύτας ἐγκρίναντες παρέλαβον οἱ περὶ τὴν γλῶσσαν ἀσχολούμενοι καὶ οἱ μετέπειτα γραμματικοί, οἵτινες παρέδοσαν καὶ εἰς ἡμᾶς. Οὐχ ἧττον πρωΐμως ἐξεῦρον καὶ τῶν διαφόρων τόνων, ὅπως καὶ τοῦ δασέος πνεύματος, σύμβολα γραπτά, τουτέστι σημεῖα διακριτικὰ τῆς ὀξείας, τῆς βαρείας καὶ τῆς περισπωμένης, δι᾽ ὧν νὰ διαστέλληται ἐν τῇ γραφῇ ὁ ἐν τῇ προφορᾷ τόνος τῆς λέξεως. Πρῶτος δὲ μνημονεύει τὰ τονικὰ σημεῖα ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις λέγει περὶ αὐτῶν ὡς περὶ κοινῶν καὶ εὐχρήστων πραγμάτων (2). Ὅτε ὕστερον ἐξέλιπεν ἡ διάκρισις τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν, ἦτο φυσικὸν νὰ συνεκλίπῃ καὶ ἡ διάκρισις τῶν διαφόρων τόνων, οἵτινες κατήντησαν ἁπλῶς σύμβολα ὁρατὰ ἀντὶ ἀκουστῶν ἤ, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, σύμβολα οὐχὶ διαφόρων μουσικῶν τόνων ἀλλ᾽ ἑνὸς μόνον δυναμικοῦ τόνου. Ἐντεῦθεν φανερὸν ὅτι οἱ τόνοι, τὰ διάφορα τονικὰ σημεῖα, εἶχον παρ᾽ ἀρχαίοις σημασίαν φωνητικήν, παρὰ δὲ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ παρ᾽ ἡμῖν σήμερον ἁπλῶς ὀρθογραφικήν. Ἀλλ᾽ ὅμως καὶ ὡς ὀρθογραφικὰ σημεῖα εἶναι ἐπάναγκες νὰ διατηρηθῶσι· τοῦτο δὲ οὐχὶ μόνον ἕνεκα εὐλαβείας πρὸς τὴν παράδοσιν ἀλλ᾽ ἰδίᾳ καὶ μάλιστα διὰ λόγους, ὡς καὶ πρόσθεν εἴπομεν, πρακτικῆς ἀνάγκης, διότι τὰ ἀρχαῖα κείμενα καὶ τὰ μετέπειτα συνταχθέντα μυρία καὶ παντοῖα τῆς γλώσσης μνημεῖα εἶναι ἐκδεδομένα κατὰ τὸν παλαιὸν τρόπον τῆς διακρίσεως τόνων καὶ πνευμάτων.

***

---

(1) Τοιαύτας διακρίσεις εὑρίσκομεν παρὰ Πλάτωνι, ὅστις ἐν τῷ Κρατύλῳ (399 Α.) λέγει «πολλάκις ἐπεμβάλλομεν γράμματα, τὰ δ᾽ ἐξαιροῦμεν... καὶ τὰς ὀξύτητας μεταβάλλομεν. Οἷον Διῒ φίλος· τοῦτο ἵνα ἀντὶ ῥήματος ὄνομα ἡμῖν γένηται, τό τε ἕτερον ἰῶτα ἐξαλείφομεν καὶ ἀντὶ *ὀξείας* τῆς μέσης συλλαβῆς *βαρεῖαν* ἐφθεγξάμεθα...» Αὐτ. 416 Β «Τοῦτο (τὸ καλὸν) χαλεπώτερον κατανοῆσαι καίτοι λέγουσί γε αὐτὸ *ἁρμονίᾳ* μόνον καὶ *μήκει* τοῦ ου παρῆκται... Οὐκοῦν τὸ καλέσαν τὰ πράγματα καὶ τὸ καλὸν ταὐτόν ἐστι τοῦτο, διάνοια». Ὅθεν μανθάνομεν ὅτι τὸ «καλὸν» διέφερε τοῦ «καλοῦν», (ὅπερ ἐγράφετο ὁμοίως ΚΑΛΟΝ) μόνον *ἁρμονίᾳ* καὶ *μήκει*, ἤτοι κατὰ τὸν τόνον καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ Ο.

(2) Σοφιστ. ἐλεγχ. 177 β 2 ἑξ. «οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς λόγος γίνεται διαιρούμενος, εἴπερ μὴ καὶ τὸ *ὄρος* καὶ *ὅρος* (κατ᾽ ἄλλην ἐκδοχὴν *ὅρος* καὶ *ὀρὸς*) τῇ προσῳδίᾳ λεχθὲν σημαίνει ἕτερον. Ἀλλ᾽ ἐν μὲν τοῖς γεγραμμένοις ταὐτὸν ὄνομα, ὅταν ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων γεγραμμένον ᾖ καὶ ὡσαύτως, *κἀκεῖ δ᾽ ἤδη παράσημα ποιοῦνται*, τὰ δὲ φθεγγόμενα οὐ ταὐτά».

Ἐπισκοπῶν τις τὰ εἰρημένα ὀφείλει νὰ ἀνομολογήσῃ ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς ἔχει μεγάλην τινὰ ἀρετήν, τὴν ἀρετὴν τῆς ἀκολουθίας· καίπερ ὁρμώμενος ἀπὸ σφαλερῶν καὶ ἀτόπων προϋποθέσεων ὅμως συνάγει τὰ ἐξ ἐκείνων συμπεράσματα μετ᾽ αὐστηρᾶς καὶ ἄκρας λογικῆς ἀκολουθίας. Ἀλλ᾽ ἔχει πάλιν καὶ μεγάλην κακίαν, τὴν ἔλλειψιν εἰλικρινείας· διότι τὰ ὀρθῶς συναγόμενα συμπεράσματα δὲν παρέχει ἐμφανῆ καὶ καθαρὰ ἀλλὰ περιβάλλει δι᾽ ἀπροσδιονύσων σχημάτων καὶ συγκαλύπτει διὰ περιτέχνων μορφῶν, ὥστε τὰ «φαινόμενα» νὰ εἶναι διάφορα «τῶν ὄντων». Ὅθεν προκύπτει ἀσύνηθές τι καὶ ἄτοπον, ὅτι μόνον ὁ πυρὴν τῶν συμπερασμάτων ἐμφανίζει ἐξαίρετον συμφωνίαν καὶ θαυμαστὴν ἁρμονίαν πρὸς τὰς ὑποτεθειμένας ἀρχάς, ἐνῷ τὸ κέλυφος καὶ τὸ περίβλημα παρέχει τὴν ἔμφασιν ἀνακολουθιῶν καὶ ἀντιφάσεων. Αὕτη ἀκριβῶς εἶναι ἡ αἰτία, δι᾽ ἣν ὁ ἀναγνώστης τοῦ φυλλαδίου, ἐὰν μὲν ἐπεξέλθῃ αὐτὸ μετὰ τῆς συνήθους προσοχῆς, θὰ εὕρῃ ἀντινομίας καὶ θὰ κατηγορήσῃ τοῦ συγγραφέως ἀντιφατικότητα· ἐὰν δ᾽ ὅμως ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν ἐντονώτερον καὶ ἐμβαθύνῃ πλειότερον, θὰ ἀναγνωρίσῃ μὲν τοῦ γράψαντος τὴν αὐστηρὰν ἀκολουθίαν ἀλλὰ θὰ κακίσῃ ἐκείνου τὴν ἀνειλικρίνειαν, διότι δὲν τολμᾷ νὰ εἴπῃ ὅσα κατὰ βάθος διανοεῖται καὶ συναισθάνεται. Ὑπέθετο ὡς βάσιν, καθὰ εἴδομεν, τὴν σφαλερὰν δοξασίαν ὅτι ἡ ἔγκριτος ἀρχαιότης δὲν ἔχει ἀπόλυτόν τινα ἀξίαν καὶ τὴν διαθρυλλουμένην σπουδαιότητα ἀλλ᾽ ὅτι ἡ ἀξία αὐτῆς εἶναι σχετικὴ καὶ περιωρισμένη, ὁπότε δὴ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὑπερηυδοκιμήθη, ὅτι ἡ ἀρχαία πνευματικὴ δημιουργία δὲν ἔχει ἀπαράμιλλον τελειότητα, ὅτι φερ᾽ εἰπεῖν ἡ κλασσικὴ τέχνη «δὲν ἀποτελεῖ τὴν τελειότερη ἔκφραση τοῦ ἀνθρώπου». Ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀτόπων προϋποθέσεων συνήχθησαν κατ᾽ οὐσίαν λογικῶς καὶ ἀβιάστως τὰ ἑξῆς συμπεράσματα, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἦσαν ἐξαιρετικοὶ ἄνθρωποι ἢ τοὐλάχιστον δὲν ἦσαν τόσον σπουδαῖοι καὶ θαυμαστοί, ὅσον κοινῇ παραδίδονται καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων φημίζονται, ὅτι αἱ πράξεις ἐκείνων καὶ ἐνέργειαι αἱ ἔν τε πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ, αἱ παντοῖαι μεγαλουργίαι αἱ ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ ζωῇ πολλαχῶς ἐκδηλωθεῖσαι, εἶναι ἡμῖν παραδεδομέναι ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον καὶ μυθικώτερον, ὅτι ἄρα οἱ παντοειδεῖς συγγραφεῖς εἶναι κυρίως εἰπεῖν μυθοποιοὶ καὶ τὰ ὑπ᾽ αὐτῶν μαρτυρούμενα πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν οὐχὶ ὡς ἱστορικὰ γεγονότα ἀλλ᾽ ὡς ἁπλᾶ μυθεύματα καὶ ψιλὰ φαντασίας ἀποκυήματα, κατ᾽ ἀκολουθίαν δὲ ὅτι δὲν εἶναι θαυμαστὰ τὰ ὀνόματα τῶν φερομένων ὡς μεγάλων ἀνδρῶν εἴτε στρατηγῶν καὶ πολιτικῶν εἴτε ποιητῶν καὶ λογογράφων καὶ φιλοσόφων εἴτε τεχνητῶν καὶ καλλιτεχνῶν

εἴτε ἄλλων ὁπωςδήποτε ἐν τῇ ἀρχαιότητι διαπρεψάντων˙ διὸ καὶ δὲν εἶναι τοῦ κόπου ἄξιον νὰ ἐπανάγωμεν τὰ ὀνόματα ἐκείνων σήμερον εἰς τὴν ζωήν.

Τὰ τοιαῦτα λογικὰ συμπεράσματα καὶ τὰ λεπτότα νήματα τὰ καθοδηγοῦντα τὴν διανόησιν τοῦ συγγραφέως τοῦ φυλλαδίου ἀπὸ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν μέχρι τῶν ἀναποφεύκτων ἀκολουθιῶν εἶναι βεβαίως εὔδηλα εἰς τὸν προσεκτικώτερον ἀνάγνώστην καὶ μάλιστα κινοῦσιν αὐτοῦ εὐθὺς τὴν δυσφορίαν καὶ ἀγανάκτησιν˙ δύνανται δ᾽ ὅμως ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ διαλάθωσι τὸν ἀναγινώσκοντα, διότι ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ δι᾽ ἑλιγμῶν καὶ περιτεχνήσεων νὰ συγκαλύψῃ τὰς ἀτοπίας τῶν ἀκολουθιῶν καὶ νὰ ἀποκρύψῃ τὰ ἐνδόμυχα αὐτοῦ διανοήματα τὰ ἐμπεριέχοντα τὰς κυριωτάτας ἀρχὰς καὶ προϋποθέσεις· καὶ τοῦτο διότι δὲν θέλει νὰ προσκρούσῃ εἰς τὸ κρατοῦν κοινὸν συναίσθημα. Πλὴν ὅμως δυσκόλως μένουσιν ἀπαρατήρητοι αἱ μάταιαι προσπάθειαι ὅπως συμβιβασθῶσι τὰ ἀσυμβίβαστα καὶ συγκλωσθῶσι τὰ ἀσύγκλωστα ἔτι δὲ αἱ ἀντιφάσεις αὐτοῦ, ὅστις νῦν μὲν ἀνακηρύττει τὴν κλασσικὴν παιδείαν ὡς ἀναντικατάστατον νῦν δὲ ἀπαιτεῖ «νὰ ρωτηθοῦμε γιὰ τὴ μορφωτική της ἀξία» καὶ ἀποφαίνει αὐτὴν μονομερῆ˙ τοῦτο μὲν ἐξαίρει τὴν ἔγκριτον ἀρχαιότητα τοῦτο δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίον ὑποτιμᾷ αὐτὴν ὡς χρεοκοπήσασαν καὶ ὑπερευδοκιμηθεῖσαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων˙ ἔνθεν μὲν συνιστᾷ τὴν προσέγγισιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον κλασσικὸν ἔνθεν δὲ ἀποτρέπει ἀπὸ τοῦ νὰ «δανειστοῦμε ἰδανικά». Ὅλως εἰπεῖν ὁ ἀπροκατάληπτος καὶ προσεκτικὸς ἀναγνώστης τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ὀλιγοσελίδου φυλλαδίου δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ μᾶλλον ἢ ἧττον συγκεκαλυμμένως ἀλλὰ πάντοτε τεχνηέντως καὶ συντόνως προθυμεῖται νὰ ὑποτιμήσῃ τὴν ἔνδοξον ἡμῶν ἀρχαιότητα καὶ παράδοσιν καὶ νὰ διασείσῃ τὴν εἰς αὐτὴν κρατοῦσαν πίστιν καὶ ὀφειλομένην ἀπεριόριστον τιμήν· θὰ διαγνώσῃ δ᾽ εὐθὺς ὁ ἀναγνώστης καὶ τὴν ἐνδόμυχον τοῦ συγγραφέως ἀνοσίαν πρόθεσιν, ὅπως διαβάλῃ καὶ διασύρῃ τὴν παράδοσιν ἐκείνην, διότι οἱ ταπεινωτικοὶ χαρακτηρισμοί, οὓς ἀσμενίζει νὰ ἐπαναλαμβάνῃ, «*πνευματικὴ σκλαβιά*», *τυφλὴ λατρεία τῶν περασμένων*», «*δουλικὴ μίμηση*», «*δουλικὸ φρόνημα*», «*δούλωση τῆς σκέψης*» καὶ ὅσα τοιαῦται (1), εἰς οὐδένας ἄλλους ἀληθῶς καὶ κατ᾽ οὐσίαν προσνέμονται ἢ

---

(1) Ἐν παλαιοτέροις χρόνοις δὲν ἔλειπον ἄλλοι τινὲς παρεμφερεῖς καὶ περίεργοι ἄνθρωποι καταφερόμενοι δριμεῖς κατὰ τοῦ «λογιωτατισμοῦ», τῶν «λογιωτά-

εἰς τοὺς θαυμαστὰς τῆς ἀρχαιότητος, τοὺς μελετητὰς καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ζηλωτὰς καὶ μιμητὰς αὐτῆς (1). Δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ πλανηθῇ καὶ σχηματίσῃ περὶ τοῦ φυλλαδίου τούτου καὶ τῶν ἐπιδιωκομένων σκοπῶν ἄλλην τινὰ καὶ διάφορον γνώμην ἡ πανεπιστημιακὴ Σύγκλητος καὶ προηγουμένως ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή. Αὕτη ὀρθῶς καὶ δικαίως κατήγγειλε σχεδὸν ὁμοφώνως τὰ ἀνυπόστατα καὶ ἀντεθνικὰ παραδιδάγματα καὶ ἐστηλίτευσε τοὺς σκοποὺς τοῦ γράψαντος, ὅστις ἐπιχειρεῖ πλὴν ἄλλων «νὰ διαδώσῃ διὰ τοῦ περιεχομένου τοῦ δημοσιεύματος αὐτοῦ ἰδέας, αἱ ὁποῖαι προσπαθοῦσι νὰ κλονήσωσι τὴν πίστιν τῶν σπουδαζόντων φοιτητῶν ἐπ᾽ αὐτὸ τὸ μάθημα τοῦ καθηγητοῦ...».

Εἶναι ἀξία θαυμασμοῦ καὶ ὡς τοιαύτη πάντως καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων θὰ κριθῇ ἡ ἀπέραντος μακροθυμία ἡ οὐχὶ ἀλόγως παρέχουσα εἴς τινας τὴν ἔννοιαν τῆς ἀδιαφορίας, ἡ ἰώβειος καρτερία καὶ ὑπομονὴ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ἀνεχομένης κατὰ τρόπον ὅστις ἴσως χαρακτηρισθῇ ὡς ἀσύγγνωστος καὶ ἐγκληματικὸς—ἀνεχομένης εἰσέτι νὰ καταλέγῃ εἰς τὰ μέλη αὐτῆς καθηγητήν, ὅστις παρὰ τὴν καθιερωμένην τάξιν διορισθεὶς ἀποτολμᾷ νὰ κλονῇ ἐκ θεμελίων καὶ αὐτόρριζον σείῃ τὴν παράδοσιν—τὴν παράδοσιν, ἥτις δὲν ἀποτελεῖ μόνον τὸ περισπούδαστον τῆς Σχολῆς ἡμῶν ὑποκείμενον ἀλλ᾽ αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑποστάσεως. Καὶ πῶς δὲν θὰ καταληφθῇ ὑπὸ ἀηδίας καὶ δικαίας ἀγανακτήσεως πᾶς τις, ὅταν ἀναλογισθῇ ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι λαοὶ καὶ δὴ καὶ γείτονες ἡμῶν (Τοῦρκοι, Βούλγαροι) μὴ ἔχοντες ἀξίαν λόγου τινὸς παράδοσιν πλαστογραφοῦσι τὴν ἱστορίαν καὶ ἐπινοοῦσι μυθεύματα, ἵνα ἐμφανίσωσι μετὰ κωμικῆς φιλαρεσκείας ὡς δῆθεν πραγματικὴν ἀνύπαρκτον παράδοσιν, ἡμεῖς δ᾽ ἐκ τοῦ ἐναντίου οἱ ἔχοντες τὴν ἐνδοξοτάτην πασῶν καὶ ἀληθῶς ἀτίμητον ἱστορικὴν παράδοσιν ἐρχόμεθα μετ᾽ ἐλαφρᾶς συνειδήσεως καὶ ἀσυνήθους πορώσεως καὶ ἀλογιστίας ὡς ἄμουσοι καὶ ἔσχατοι Ἀβδηρῖται νὰ ἀπαρνηθῶμεν τὴν τοιαύτην παράδοσιν ἢ νὰ ὑποτιμήσωμεν καὶ ὑποτιμῶντες νὰ ἀποξενωθῶμεν αὐτῆς; Ἀλλ᾽ ἀγνοοῦσιν ὡς ἀνιστόρητοι ἢ λησμο-

---

των καὶ βυζαντινῶν». Καὶ ἐκεῖνοι μὲν κατὰ τὴν εἱμαρμένην τοῦ βίου πορείαν ἐξέλιπον ἀλλ᾽ εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν ἀφῆκαν ἀξίους διαδόχους.

(1) Καὶ ὄντως, ἐὰν ὁ κ. Κακριδῆς ἤθελε νὰ καταλίπῃ τὰς περιστροφὰς καὶ ἄρῃ τὰς συγκαλύψεις, θὰ ὡμολόγει ὠμῶς ἀλλ᾽ εἰλικρινῶς ὅτι τὰ εἰρημένα κοσμητικὰ ἐπίθετα προσνέμει εἰς τοὺς φίλους καὶ θαυμαστὰς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος· διότι αὐτὸς παρὰ τὰς ἐπιπλάστους διαμαρτυρίας μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται (ὡς ὁ Διάβολος τὴν Ἐκκλησίαν) τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ σὺν ἐκείνῃ πάντας τοὺς φίλους καὶ θαυμαστὰς αὐτῆς.

νοῦσιν ἐθελοκακοῦντες οἱ εἰς τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια τῆς Φυλῆς ἡμῶν ἀσεβοῦντες, ὅτι ἡ ἡμετέρα παράδοσις ἐγκλείει τοὺς βαρυτίμους θησαυροὺς πάσης κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρωπίνης τελειότητος ἐν πάσαις ταῖς χώραις τοῦ ἐπιστητοῦ ἐκδηλωθείσης, ὅτι παρέχει τὴν ἐκπρεπεστάτην ἔκφανσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ὡραίου, «οὗ ὡραιότερον δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ», ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν περικαλλῆ ἔκφρασιν τοῦ μεγίστου τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, τοῦ Ἑγέλου. Διότι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐκπροσωπήσαντες τῆς ἀνθρωπότητος τὴν νεότητα ἐξήρθησαν εἰς ἀθέατα τοῦ διανοητικοῦ βίου ὕψη καὶ παρήγαγον ἔνθεα ἔργα καὶ ἀθάνατα μεγαλουργήματα, *ἐφ᾽ ὧν ἐπανθεῖ καινότης τις ἄθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὥσπερ ἀειθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἀγήρω καταμεμειγμένην τῶν ἔργων ἐχόντων* (Πλουτ. Περικλῆς 13). Ἐκεῖνοι ἐφιλοτέχνησαν καὶ προέβαλον τοὺς θαυμασίους καὶ ἀνεφίκτους τύπους ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ λογογραφίᾳ, ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ γλώσσῃ καὶ καθόλου ἐν πάσῃ τῇ πολυειδεῖ τοῦ διανοητικοῦ βίου ἐκφάνσει. Μέτρον δὲ τῆς εὐστοχίας καὶ κριτήριον τῆς ἀξίας τῶν νεωτέρων ἔργων ἀνομολογεῖται ὑπὸ τῶν ἐπαϊόντων καὶ σοφῶν ἀνδρῶν ἡ προσέγγισις καὶ προσαρμογὴ πρὸς τὰ ἀπαράμιλλα ἐκεῖνα καὶ ἀθάνατα πρότυπα (1). Διὸ καὶ εἰς ἐκείνους ἀπεῖδον καὶ ἀποβλέπουσι πάντοτε, ὡς εἰς τέλεια πρότυπα, ὅσοι ἄρτια φιλοτιμοῦνται νὰ συντελέσωσι δημιουργήματα· ἐκείνων τὰ ἔργα ὀφείλουσι νὰ μελετῶσι νυκτὸς καὶ μεθ᾽ ἡμέραν, ἐκείνων νὰ γίνωνται ἀεὶ ζηλωταὶ καὶ μιμηταί (2). Ναί· διότι τὸ πνεῦμα ἐκείνων θὰ ἐπιπνέῃ ἀείποτε ἐν τῷ ἀπεράντῳ αἰῶνι, ὡς τὸ πνεῦμα τῆς Ἁγ. Γραφῆς ἐπὶ τῆς ἀβύσσου (3).

---

(1) Ὅρα τοὺς πρόσθεν μνημονευθέντας λόγους τοῦ φιλοσόφου Taine (σ. 334). Καὶ ἡμεῖς ἄλλοτε παρετηρήσαμεν ὅτι «οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀνήχθησαν ἔν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ τέχνῃ εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον τῆς ἐφικτῆς τῷ ἀνθρώπῳ τελειότητος καὶ ὅτι πᾶν τὸ μὴ φέρον τὴν σφραγῖδα ἐκείνων ἢ μὴ πεποιημένον κατὰ τὰ ἔκπαγλα αὐτῶν πρότυπα εἶναι ἀτελὲς καὶ κακότεχνον». (Ἀνάλεκτα, σ. 149).

(2) Ἤδη ὁ Ὁράτιος τὸ δαιμόνιον πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων θαυμάζων ἔκπληκτος εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ ἐκήρυττε «Vos exemplaria Graeca nocturna versate manu, versate diurna». De arte poet στ. 268 ἑξ.

(3) Οἱ ἄνθρωποι ἕκαστοι καὶ ἐν τῷ συνόλῳ οἱ λαοί, ἐὰν θέλωσι νὰ εἶναι ἡμερωμένοι, ὀφείλουσι νὰ δέχωνται τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου ἰσχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν. Εἶναι ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις; ἣν ὅσοι τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων κατὰ καθῆκον καὶ ἀναγκαίως μάλιστα ὑφίστανται, ἀπεκλήθησαν καὶ ἀποκαλοῦνται ὑπό τινων βλασφήμως καὶ ἀνοσίως «προγονόπληκτοι», «ἄνθρωποι τῆς πνευματικῆς

Τοιαύτη τις εἶναι ἡ εὐγενὴς ἀλλ' ἅμα καὶ βαρεῖα κληρονομία τῶν εὐκλεῶν προγόνων (1), τοιαύτη ἡ σεπτὴ καὶ ἱερὰ παράδοσις, ἧς θεματοφύλακες καὶ φρουροὶ ἐτάχθημεν πάντες μὲν ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς ἀνεξαιρέτως οἱ Ἕλληνες ἰδίᾳ δ' ὅμως καὶ κατ' ἐξοχὴν ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν οἱ φιλόλογοι, οἱ ἀνιχνευταὶ δηλονότι καὶ ἐρευνηταί, οἱ ἑρμηνεῖς καὶ ἐξάγγελοι τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Οἱ φιλόλογοι ἀσκοῦσι τὸ βαρὺ καὶ ἐπίμοχθον ἀλλὰ συγχρόνως ὑψηλὸν καὶ ἐπίφθονον ἔργον τοῦ νὰ εἰσχωρῶσιν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὰ μύχια βάθη τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ νὰ δοκιμάζωσι τὴν ἀμύθητον χαράν, ἣν πορίζει ἡ ὁμιλία καὶ ἀναστροφὴ μετὰ προσώπων καὶ πραγμάτων ἀνηκόντων μὲν εἰς τὸ παρελθὸν ἀλλὰ ζώντων ἀεὶ θαλερῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Φρίττει δέ τις ἀναλογιζόμενος ὁποίαν βλασφημίαν βλασφημεῖ ὁ φιλόλογος (ὤ, ἐὰν εἶναι οὗτος Ἕλλην καὶ δὴ καὶ καθηγητὴς Πανεπιστημίου) ἐξαίρων «τον τεράστιο κόπο να καταχτήσουμε μιά γλώσσα και γενικά έναν κόσμο που έχει χιλιάδες τώρα χρόνια πεθάνει μαζί με τους ανθρώπους που τον έζησαν». (Φυλλάδ. σελ. 16). Ἀλλ' ἂν ὁ κόσμος ἐκεῖνος κατὰ τοὺς ἀδυσωπήτους τῆς φύσεως νόμους φαίνεται ὅτι ἀπεχώρησεν ἐκ τῆς ζωῆς, ὅμως κατ' οὐσίαν ζῇ καὶ μάλιστα κυβερνᾷ ἡμᾶς τοὺς νῦν ζῶντας, ὅπως θὰ κατευθύνῃ καὶ τοὺς ἐπιγιγνομένους· διότι οὔτε ἡ ψυχὴ οὔτε ἡ διάνοια οὔτε ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἐξέλιπον ἢ θὰ ἐκλίπωσί ποτε (2). Εἶναι ἀποδεδειγμένον

σλαβιᾶς, ποὺ ἔχουν δουλικὴ μίμηση καὶ δουλικὸ φρόνημα, δούλωση τῆς σκέψης» καὶ εἴτι ἄλλο ! ! ! . . .

(1) Οὐδεὶς οὐδέποτε οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος εἶπεν, ὡς θέλουσι νὰ παραστήσωσιν οἱ γλωσσικοὶ αἱρεσιάρχαι, οὐδεὶς οὐδέποτε συνεβούλευσεν ὅτι ἀρκεῖ νὰ «θαυμάζωμεν τοὺς προγόνους χάσκοντες», ὅτι δυνάμεθα νὰ ἡσυχάζωμεν κοιμώμενοι ἥρεμοι ἐπὶ τῶν ἀμαράντων δαφνῶν τῆς προγονικῆς εὐκλείας. Πᾶν τοὐναντίον πάντες συναισθανόμεθα ὅτι ἡ κληρονομία ἡμῶν εἶναι μὲν ἔνδοξος καὶ περίλαμπρος ἀλλ' ἅμα διὰ τοῦτο βαρεῖα καὶ καταθλιπτικὴ ὑποχρεοῦσα ἡμᾶς ὅπως συνεχίσωμεν δι' ἀδιαλείπτων μόχθων καὶ ἀγώνων τῶν προγόνων τὸ ἔργον καὶ μὴ δειχθῶμεν ἐκείνων ἀνάξιοι. Πάντες καλῶς γινώσκομεν ὅτι ἡ μοναδικὴ εὐγένεια τῆς μεγαλωνύμου ἡμῶν Φυλῆς ἐπιβάλλει μοναδικὰς ὑποχρεώσεις. Οὐ μόνον δὲ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες γινώσκουσι τὸ μυριόλεκτον λόγιον «Noblesse oblige».

(2) Προσπαθῶν ὁ κ. Κακριδῆς νὰ δικαιολογήσῃ τοὺς περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τῆς γλώσσης λόγους αὐτοῦ διατείνεται ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 236) ὅτι παρενοήθη· διότι «ἡ φράση αὐτὴ δίδεται εἰς τὸ στόμα τοῦ καθ' ὑπόθεσιν ἀντιλέγοντος, διὰ νὰ ἀναιρεθῇ εἰς τὰ ἑπόμενα καὶ νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι παρ' ὅλας τὰς δυσκολίας ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος ἐνέχει στοιχεῖα μορφωτικὰ ἀναντικατάστατα». Πλὴν οὐδαμῶς παρενοήθη ἀλλὰ καλῶς

ὅτι ἡ ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων *κοινὴ* γλῶσσα οὐδέποτε ἐπαύσατο παρὰ τὴν ἐμφάνισιν διαλέκτων λαλουμένη καὶ γραφομένη· ἐπεκράτει παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις καὶ διεσώθη δι᾿ ἀδιαλείπτου προφορικῆς παραδόσεως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν οὕτω δὲ διασωθεῖσα ζῇ σφριγῶσα καὶ ἀκμάζουσα μέχρις ἡμῶν. Βεβαίως ὑπέστη διὰ τοῦ χρόνου τὰς εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀνέλιξιν παρομαρτούσας ἑταιροιώσεις καὶ μεταβολὰς ἔτι δὲ καὶ κακώσεις καὶ βλάβας ὑπὸ τῶν μυρίων περιπετειῶν καὶ τῶν πολλῶν δυσκληριῶν τοῦ ἔθνους ἐπιβληθείσας· ἀλλ᾿ ἡ φιλοπατρία καὶ φιλοπονία τῶν λογίων ἀνδρῶν καὶ σοφῶν τοῦ Γένους διδασκάλων ἐπέτυχε πρωΐμως, ὅπως καθάρῃ ἀπὸ τῶν ἐπεισάκτων καὶ βαρβάρων στοιχείων καὶ ἀποδώσῃ αὐτῇ κατὰ μέγα μέρος τὴν προτέραν δύναμιν καὶ τὴν πάλαι αἴγλην καὶ λαμπρότητα. Ἡ ἀπὸ τῶν ξένων καὶ ἀσυμφύλων στοιχείων κάθαρσις εἶναι περίλαμπρον καὶ θαυμαστὸν τοῦ ἔθνους ἔργον, ὅπερ πολὺ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος ἀρξάμενον συνεπληρώθη μετὰ τὴν παλιγγενεσίαν διὰ τῆς ἀόκνου καὶ φιλοτίμου σπουδῆς τῶν λογάδων Ἑλλήνων. Διὰ τούτων ἡ γλῶσσα προσέλαβε μορφὴν ἀξιόλογον, ἥτις σὺν τῇ πνευματικῇ τοῦ ἔθνους ἐπιδόσει καὶ προκοπῇ θὰ προσκτᾶται, πεποίθαμεν, μείζονα εὐτονίαν καὶ γοητείαν προσεγγίζουσα ἀεὶ μᾶλλον πρὸς τὴν ἐνδοξοτέραν αὐτῆς φάσιν. Τὰ δὲ μεγαλεπήβολα σχέδια, τὰ λαμπρὰ καὶ τολμηρὰ ὄνειρα τοῦ σοφοῦ Κοραῆ ἐλπίζομεν ὅτι, ἐὰν τὸ ἔθνος βαδίσῃ τὴν ὑπὸ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ προδιαγεγραμμένην ὁδόν, θέλουσι πραγματωθῆ ἐν ἡμέρᾳ μὴ ἀπεχούσῃ μακράν. Καθαρθεῖσα λοιπὸν ἡ γλῶσσα καὶ θεραπευθεῖσα προσηκόντως ἀνέλαβε μὲν τὴν προτέραν χάριν καὶ εὐμορφίαν προσέλαβε δὲ διὰ τῆς ἀναλύσεως μείζονα σαφήνειαν καὶ ἰσχυροτέραν εὐκαμψίαν, ὥστε νὰ θαυμάζηται δικαίως ὑπὸ τῶν ξένων

ἐνοήθη, ὅταν λέγῃ· «Γιατί άν ο αρχαίος κλασσικός δέν έχει κάποια ξεχωριστήν αξία, *δέ θα έπρεπε* να προτιμήσουμε ν᾿ αντιμετρηθούμε με κανένα νεώτερο, *για ν᾿ αποφύγουμε τον τεράστιο κόπο να καταχτήσουμε μιά γλώσσα και γενικά έναν κόσμο, που έχει χιλιάδες τώρα χρόνια πεθάνει μαζί μὲ τους ανθρώπους που τον έζησαν* και που δέν μπορούμε πιά σήμερα να τον εξαντλήσουμε, δέν μπορούμε να τον ζήσουμε τόσο απόλυτα όσο μπορούμε τον κόσμο ενός συγχρόνου κλασσικού;» Τῆς γλαφυρᾶς ταύτης καὶ προτύπου εἰς κάλλος καὶ χάριν καὶ σαφήνειαν περικοπῆς ἡ ἔννοια εἶναι προφανής, ἡ ἑξῆς· χάριν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, πρὸς εὕρεσιν δηλονότι τῶν μορφωτικῶν στοιχείων τοῦ Ἕλληνος κλασσικοῦ, πρέπει νὰ μὴ ἀποφύγωμεν «τὸν τεράστιον κόπον ὅπως κατακτήσωμεν γλῶσσαν καὶ κόσμους ἀπὸ χιλιάδων ἐτῶν ἐκλιπόντας». Ἐμφανίζει ἄρα τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ὡς πράγματα νεκρὰ καὶ ἀπὸ πολλοῦ ἐκλελοιπότα!

καὶ νὰ κηρύττηται εὐλόγως ὑπὸ πολλῶν καλλίστη καὶ ἀξία νὰ καταστῇ καθολικὴ καὶ παγκόσμιος γλῶσσα. Εἶναι δὲ τοιαύτης τιμῆς ὑπεραξία, διότι οὐδεμία γλῶσσα δύναται τὸ παράπαν νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ἡμετέραν κατὰ τὸν πλοῦτον τῶν λέξεων καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν τεχνικῶν ὅρων, τὴν ἐνάργειαν καὶ ζωηρότητα, τὴν ὑπέροχον χάριν καὶ τὴν ποιητικὴν εὐμέλειαν, τὴν κρυσταλλοφανῆ διαύγειαν καὶ τὴν μουσικὴν ἁρμονίαν, ἥτις ἐνοπτρίζει τὴν καθαρότητα τοῦ ἀττικοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπεικονίζει τὴν ἐναρμόνιον σύστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ αὐτὴ γλῶσσα, ἐν ᾗ ἐκηρύχθη ἀνὰ πάντα τὸν κόσμον τὸ θεῖον τοῦ χριστιανισμοῦ Εὐαγγέλιον, ἀνεδείχθη ἀκένωτον ταμεῖον, ἐν ᾧ ἐναπεταμιεύθησαν ἀσφαλῶς οἱ τιμαλφεῖς τοῦ ἔθνους πνευματικοὶ θησαυροί (1).

Ἡ γλῶσσα αὐτη, ἥτις δεόντως καθαρθεῖσα καὶ ὁσημέραι μᾶλλον καθαιρομένη ὀνομάζεται προσφυῶς καθαρεύουσα, κατέστη τὸ σεμνὸν τῆς ἑνότητος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς σύμβολον καὶ τὸ κατάλληλον τοῦ ἠθικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ ἡμῶν βίου ὄργανον (2). Ναί· εἶναι ὄργανον τῆς ἐπιστήμης· οὐ μόνον τῆς ἑλληνικῆς ἀλλὰ τρόπον τινὰ καὶ τῆς παγκοσμίου ἐπιστήμης· διότι πάντες οἱ ξένοι οἱ θεραπεύοντες πᾶσάν τινα ἐπιστήμην καταφεύγουσιν ἐξ ἀνάγκης εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, ἵνα δανεισθῶσιν ὅρους καὶ διατυπώσεις (3). Ἡ καθαρεύουσα ἐθνικὴ γλῶσσα,

(1) Ἡ τοιαύτη γλῶσσα, ἡ ἐθνικὴ δηλονότι ἡμῶν γλῶσσα, δὲν ἀρέσκει εἴς τινας παραδόξους ἀνθρώπους, οἵτινες ἀποστέργοντες καὶ ἀποκηρύττοντες αὐτὴν μοχθοῦσι νὰ δημιουργήσωσιν ἄλλην ἀποβάλλοντες τὰς λέξεις καὶ τοὺς τύπους τῆς παραδόσεως. Ἀλλ' ἆρά γε ὁ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἀρνούμενος δὲν ἀπαρνεῖται ἅμα καὶ τὴν καταγωγήν του;

(2) Ἡ καθαρεύουσα δὲν κατεσκευάσθη διά τινος παλινδρομήσεως καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἀλλ' εἶναι αὐτὴ αὔτη ἡ πάλαι ὑφεστῶσα ἁπλῆ καὶ κοινὴ ζῶσα ἑλληνικὴ διάλεκτος ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν δημώδη ὑπάρχουσα. Ἡ δὲ δημώδης, ἐκ τῶν κατὰ τόπους ἰδιωμάτων συνεστῶσα, εἶναι ἐν μέρει ἐξαλλοίωσις καὶ παραφθορὰ τῆς ἀρχαιοτέρας γλώσσης. Ἡ τοιαύτη μεταβολή, ἱστορικὴν ἔχουσα τὴν αἰτίαν, ἐπετάθη ἰσχυρότερον ὑπὸ τῆς μακραίωνος καὶ σκληρᾶς πολιτικῆς δουλώσεως.

(3) Ἀλλ' ἐνῷ οἱ ξένοι καταφεύγουσι προθύμως καὶ εὐλαβῶς εἰς τὴν ἀθάνατον ἡμῶν γλῶσσαν, παράδοξοί τινες Γραικύλοι συνέλαβον διὰ τῆς σκοτεινῆς καὶ νοσηρᾶς αὐτῶν φαντασίας τὴν παράτολμον σκέψιν, καθ' ἣν πρέπει οἱ νεώτεροι Ἕλληνες νὰ παραλίπωμεν τοὺς παραδεδομένους καὶ ὑπὸ πάντων ἀνεγνωρισμένους ὅρους καὶ νὰ εἰσαγάγωμεν νέας τῆς ἐφευρέσεως αὐτῶν λέξεις, νὰ λέγωμεν, ὡς ἐν παραδείγματι, τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ «καρβουνικὸ ξυνό», τὸν οἰσοφάγον «καταπιόναν», τὴν σπονδυλικὴν στήλην «ραχόσκοινο», τὴν ἀπόστροφον «ἀπόβγαλμα»! Καὶ ἐρωτᾶται εὐλόγως, ἂν οἱ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπινοοῦντες δύνανται νὰ καταλέγωνται εἰς τοὺς ὑγιῶς τὸν νοῦν ἔχοντας.

κηλοῦσα καὶ τέρπουσα τὰ ὦτα παντὸς εὐμούσου ἀκροατοῦ, συγκινοῦσα καὶ συναρπάζουσα τοὺς ἀκούοντας, ἀποτελεῖ ἅμα τὴν θεότευκτον κλεῖδα, δι᾿ ἧς εἰσερχόμεθα εἰς τὰ θεσπέσια τοῦ χριστιανισμοῦ διδάγματα καὶ οἰκειούμεθα εὐχερῶς πρὸς τοὺς ἀτιμήτους τῆς προγονικῆς σοφίας θησαυρούς. Διὸ καὶ εὐλόγως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς σεμνύνεται διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ εὐλαβούμενος ὡς ἱερὰν τάττει παρὰ τὴν θρησκείαν σφόδρα δὲ ἀγανακτεῖ καὶ ἀποκηρύττει ὡς ἀσεβεῖς καὶ ἀνοσίους τοὺς πολεμίους αὐτῆς (Ἀνάλεκτα, σ. 139 ἑξ. 182 ἑξ). Τοιοῦτοι δὲ πολέμιοι ἀπὸ χρόνου μακροτάτου δὲν λείπουσιν, ὡς μὴ ὤφελεν, ἀπὸ τῆς γλώσσης ἡμῶν. Παράδοξοι ἄνθρωποι ὑπὸ ποικίλων κινούμενοι ἐλατηρίων, ὧν προέχει μάλιστα ἡ ἄγνοια καὶ ἀμάθεια, καταπολεμοῦσι μετὰ φρικτοῦ μίσους καὶ δεινοῦ πάθους τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν παριστῶντες αὐτὴν ὡς δῆθεν τεχνητὸν διδασκάλων δημιούργημα, ὡς ἄψυχον καὶ νεκρὰν καὶ προσέτι (μὴ γελάσητε) ὡς ἀνακόπτουσαν τὴν πρόοδον! Τὴν καλλίστην καὶ ἁρμονικωτάτην τῶν γλωσσῶν, ἣν καὶ ὁ Θεός, ἂν ἔχρῃζεν ἀνθρωπίνης λαλιᾶς, θὰ ἐλάλει, τὴν εὔμουσον καὶ πλουσιωτάτην, ἣν οἱ ξένοι ὡς ἔνθεον μεγαλούργημα ἀνυμνοῦσι καὶ εἰς ἣν ἀεὶ προθύμως καταφεύγουσιν, ἵνα δανεισθῶσιν ὅρους καὶ ὀνόματα, τὴν γλῶσσαν ἥτις ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ὁ ἰσχυρὸς δεσμὸς καὶ ὁ ἀδαμάντινος κρίκος τοῦ ἡμετέρου ἔθνους καὶ ἀποτελεῖ πάντοτε τὴν βαρύτιμον περγαμηνὴν τῆς εὐγενείας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, τὴν τοιαύτην γλῶσσαν δὲν θέλουσιν ἀλλ᾿ ἀπορρίπτουσιν οἱ σοφοὶ χυδαϊσταί. Ἐκείνην ἀπαξιοῦσιν οἱ γεννάδαι καὶ ἀντὶ τῆς ἀπ᾿ αἰώνων κρατούσης καθαρευούσης, ἣν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγνοοῦσι, δημιουργοῦσι τὴν τραγελαφικὴν καὶ ἀδιανόητον «μαλλιαρήν», γλωσσικὸν δηλονότι κυκεῶνα καὶ ἀφόρητον σύγχυσιν, δεινὴν πολυτυπίαν καὶ φρικτὴν ἀκαταστασίαν, οἵαν οὐδεμία γλῶσσα ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ. Μέχρι πρό τινος χρόνου οἱ «μαλεροὶ» γλωσσοπλάσται μετήρχοντο τὴν ἑξῆς μέθοδον· α) εἰσῆγον ἀθρόας λέξεις ξένας μετ᾿ ἀλλοκότου καὶ μοναδικῆς μανίας, ἐξώριζον δὲ τὰς μὴ οὔσας δημώδεις, διότι δῆθεν δὲν ἦσαν γνωσταί, ὡσεὶ αἱ εἰσαγόμεναι ξέναι ἦσαν μᾶλλον γνωσταὶ καὶ εὔληπτοι· β) μετὰ τῶν ξένων λέξεων ᾠκειοῦντο ἀδοκίμους τύπους καὶ διαλεκτικὰ ἰδιώματα (1)· γ) περισυνέλεγον ἢ ἔπλαττον χυδαῖα καὶ γελοῖα

---

(1) Πβλ. βάρδια, βίλλα, γκεσέμι, γκέμι, σφάλιξε, ἀγκαλίτσα, τούφα, κυπρί, βίτσιμα, σμάλιξε καὶ ὅσα πλεῖστα τοιαῦτα. Ὅπερ δὲ τραγικὸν καὶ ἀπίστευτον, τοιαῦται λέξεις εἰσήχθησαν ἐπί τινα χρόνον (ὅτε ἐκράτει ὡρισμένη πολιτικὴ μερὶς) καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῶν μαθητῶν!!

λεξείδια ἀναδεικνυόμενοι ἐξαίρετοι ῥακιοσυλλεκτάδαι (¹)· δ) ὁσάκις παρελάμβανον λέξεις τῆς καθαρευούσης, ταύτας διέστρεφον καὶ ἠκρωτηρίαζον ἀνοικτιρμόνως· περιέτρωγον ὡς μύες καὶ ἀπέκοπτον ἀρκτικὰς συλλαβὰς καὶ τελικὰ γράμματα, αὐξήσεις καὶ ἀναδιπλασιασμοὺς καὶ παντοῖα ἐπενόουν, ὥστε αἱ λέξεις νὰ ἀπολέσωσι τὸν γνήσιον ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Καὶ ταῦτα πάντα πρὸς τί; Ἵνα ἔχωσιν, ὡς ἔλεγον, ἀντὶ τῆς νεκρᾶς καὶ ψυχρᾶς καθαρευούσης «ζωντανὴν» καὶ θερμὴν γλῶσσαν. Ἐφαντάζοντο οἱ ἄνθρωποι ὅτι τὰ «*πλέρια*» (πλήρη), ἡ «*διεθνικὴ*» (διεθνής), τὰ «*τραχιὰ*» (τραχέα), τὰ «*μελλούμενα*» (μέλλοντα), οἱ «*μορφωτάδες*» (ἀναμορφωταί), τὸ «*εὐτὺς*» (εὐθύς), «*ὕπαρχαν*» (ὑπῆρχον), «*λόγιων*» (λογίων), ὁ «*Παρθενὸς*» (ὁ Παρθενὼν) καὶ ἄλλα μυρία τοιαῦτα εἶναι ἔντονα καὶ ζωηρά, ἐνῷ αἱ ἀρτιμελεῖς τῆς καθαρευούσης λέξεις εἶναι ἄτονοι καὶ νεκραί. Οὕτω πως ἐχάλκευον γλῶσσαν (ἐὰν ἐπιτρέπηται ἡ κατάχρησις τοῦ ὅρου τούτου) ἀσυνάρτητον καὶ ἀσύμφυλον, διακρινομένην κατὰ τὴν πολυτυπίαν καὶ ἀκαταστασίαν, μὴ ὑποκειμένην εἰς νόμους καὶ κανόνας ἀλλὰ φέρουσαν τόσους παραδόξους τύπους ὅσοι ἦσαν καὶ οἱ γλωσσοπλάσται· εὐστόχως δ' ἐλέχθη ἐπὶ τὸ κωμικώτερον ὅτι «κάθε μαλλιαρὸς ἔχει τὴ δική του καὶ ὅσοι μαλλιαροί, τόσες καὶ μαλλιαρές».

Καὶ ταῦτα ἐγίνοντο, ὡς εἴπομεν, πρό τινων ἐτῶν. Ἀλλ' ἐν καιρῷ ἐννοήσαντες οἱ γλωσσοπλάσται ὅτι κατήντων γελοῖοι ἔπαυσαν μὲν τὴν εὔκολον εἰσδοχὴν ξένων καὶ διαλεκτικῶν λέξεων, περιώρισαν δέ πως τὴν ὀνοματοπλαστικὴν ἐνέργειαν. Πλὴν ὅμως καὶ παρὰ ταῦτα τὸ κακὸν συνεχίζεται, διότι ἡ χάλκευσις παραδόξων λέξεων δὲν ἐξέλιπεν ὁ δὲ ἀκρωτηριασμὸς καὶ ἡ διαστροφὴ τῶν λέξεων τῆς καθαρευούσης ἐξακολουθεῖ. Ἀναγκάζονται μὲν νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὸν ἀνεξάντλητον

---

(1) Ἔλεγον φερ' εἰπεῖν «*ἀπανωσιά*» τὴν ἐπιφάνειαν, «*ζευγάρωμα*» τὴν σύνθεσιν, «*σηκωμὸν*» τὴν ἐπανάστασιν, «*πεφτάστερα*» τοὺς διάττοντας ἀστέρας, «*τονοτραβήχτραν*» τὴν συλλαβὴν τὴν δεχομένην τὸν τόνον τῆς ἐγκλινομένης λέξεως καὶ πλεῖστα ἄλλα. Τὸ πᾶν δ' ἐποίουν ὅπως ἀποκλίνωσιν ἀπὸ τῆς συνηθείας καὶ τῆς παραδόσεως. Οἱ αὐτοὶ ὥριζον τὸ πυθαγόρειον πρόβλημα ὧδε· «καθενοῦ ὀρθάγκωνου τριάγκωνου τὸ τεσσαράγκωνο τῆς ἀποκατινῆς τεντώστρας εἶναι ὅσο καὶ τὰ τεσσαράγκωνα τῶν δύο ἀλλοινῶν παϊδιῶν του». Ἐπενόουν δὲ Γραμματικήν, ὅπως σώσωσι τὸ «μελλούμενο τῆς Ρωμιοσύνης» καὶ διέκρινον ἐν αὐτῇ πλὴν ἄλλων φθόγγους «ἄτριφτους καὶ τριβάμενους καὶ μισότριβους, ἀνάμεσα ἄτριφτο καὶ τριβάμενο» καὶ πάλιν διήρουν τὰ «τριβάμενα» εἰς «μπροστινά, μεσιανὰ καί, μετὰ συγχωρήσεως, πισινά»! (*Φιλήντα*, Γραμματικὴ τῆς ρωμαίικης γλώσσας, Α' Ἀθήνα 1907 σ. 39 κἑξ.).

θησαυρὸν τῆς καθαρευούσης καὶ ἐκεῖθεν νὰ λαμβάνωσι τὰς λέξεις ἀλλὰ ταύτας ἀλλοιοῦσι καὶ μεταβάλλουσιν αὐθαιρέτως καὶ ἀκολάστως (1). Οὕτω πως ὁ συγγραφεὺς τοῦ φυλλαδίου (2) μεταχειρίζεται παραδόξους λέξεις, οἷαι, *ἀνειρήνευτη* (πάλη), *καταξιώνω* (σελ. 11), *ἀπροβλημάτιστη* (πίστη), *ἀγαλήνευτη* (λαχτάρα) (σ. 12), *πάσκισε* (σ. 15), *πρωτοφανέρωτη* καὶ *μεγαλοφάνταστη* (σ. 16), *μπόϊ* (σ. 18), *ἀκέριο* (σ. 19), *ὑποτάζεται*, *λεύτερα*, *ξαμολυμένο* ἀπὸ κάθε νόμο (σ. 20), *ἡ θύμηση* (σ. 21), *ἡ ἔγνοια* (σ. 23), ὧν ἄλλαι μὲν οὔτε λέγονται οὔτε καλῶς νοοῦνται, ἄλλαι δὲ ὑπομιμνήσκουσι χρόνους δουλείας. Ὡσαύτως μεταχειρίζεται περιέργους τύπους ῥημάτων (*δραματιζόταν* σ. 18, *λατρέψουμε* σ. 21, *νὰ ἐπαληθέψουν* σ. 24) ἢ ἀκατανοήτους ἐκφράσεις. Γράφει να *σκεφτεί*, να *κλονιστεί*, να *μορφωθεί* σ. 8 καὶ 9, να *αγωνιστεί*, να *κοιμηθεί* σ. 10 καὶ 11, θα *πεί* σ. 12, *ζεί* σ. 16, να *πεί*, να *χαρεί* σ. 17, να *εκφραστεί* σ, 18, να *απαρνηθεί*, να *φανεί*, να *υψωθεί*, να *κουραστεί*, *είχε βρεί* σ. 19, *μπορεί* σ. 21 καὶ 22, θα *σταθεί*, να *εκμεταλλευτεί* σ. 21, να *στηριχτεί*, *αμφισβητεί* να *χαρεί*, να *ολοκληρωθεί* σ. 22, να *στρέψει*, θα *πεί*, να *βρεί*, θα *λογαριαστεί* σ. 23, ἄγνωστον πῶς ἑρμηνεύων τὸ ει. Διαστρέφει καὶ μεταβαπτίζει τὰ κύρια ὀνόματα γράφων ο *Αχιλλέας*, *Οδυσσέας*, *Απόλλωνας*, *Δίας*, *η Ελλάδα* σ. 18, 19, 22· λέγει *τελειότερη*, *Αρχίλοχου* σ. 17 καὶ 18 ἀλλὰ *αναγλύφων* σ. 18, *προσώπου* σ. 21 (διατί οὐχὶ ἀνάγλυφου, πρόσωπου;)· ποιεῖ αὐθαιρέτως πάντα σχεδὸν τὰ ὀνόματα πρωτόκλιτα, οἷον η *έλλειψη*, *ξώβαθη* καὶ *ἐπιπόλαιη*, *τελείωση*, σ. 4, 7, 8, ο *αγώνας*, του *αγώνα* σ. 11, η *γενναιότητα*, της *γενναιότητας*, η *αντίληψη*, την *αντίληψη* σ. 13, *εξιστόρηση*, η *πράξη*, η *δύναμη*, τὴ *δύναμη*, η *μίμηση*, της *μίμησης (!)* σ. 14, η *αναμέτρηση*, της *αναμέτρησης* σ. 15, η *φύση*, στὴ

---

(1) Ἔχομεν ἐκ παραδόσεως πλείστας ἀρχαίας λέξεις ἢ καὶ εἴμεθα εὐτυχῶς ἠναγκασμένοι (ἀφοῦ εἴμεθα Ἕλληνες) νὰ ἀντλῶμεν πολλῷ μᾶλλον τῶν ξένων ἐκ τῆς ἀρχαίας ἡμῶν γλώσσης. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρέσκει εἰς τοὺς παραδόξους τῆς αἱρέσεως ἀνθρώπους, οἵτινες τὰς τοιαύτας λέξεις διαστρέφουσι καὶ διαστρεβλοῦσι πάντα τρόπον ἐπινοοῦντες ὅπως καταστήσωσιν ἀγνωρίστους, ἀρκεῖ νὰ ἀπομακρύνωνται ὡς πλεῖστον ἀπὸ τῆς δοκίμου γλώσσης, ὡσεὶ αὕτη ἦτο δεινόν τι καὶ μέγα κακόν. Λησμονοῦσι δ' ὅτι καὶ αὐτοὶ εἶναι τοὐλάχιστον ἐκ καταγωγῆς Ἕλληνες καὶ ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνική, ὡς καὶ ἡ νεωτέρα αὐτῆς φάσις, ἡ καθαρεύουσα, δὲν εἶναι οὔτε ξένη οὔτε ἀποδιοπομπαία γλῶσσα. Οἱ μὲν ἀλλοδαποὶ προθυμοῦνται μετὰ κόπου νὰ ἐκμανθάνωσι ταύτην ὡς πολύτιμον καὶ χρησιμωτάτην, οἱ δὲ Γραικύλοι περιφρονοῦσι καὶ περιυβρίζουσιν.

(2) Περιοριζόμεθα ἤδη μόνον εἰς τὰς ὀλίγας (24) μικρὰς σελίδας, ἐξ ὧν σύγκειται τὸ διαβόητον φυλλάδιον.

φύση και στη παράδοση σ. 15, η *πράξη, την πράξη* σ. 15, η *δικαίωση, τη δικαίωση,* η *Ελλάδα, της Ελλάδας (!!),* η *μόρφωση, της μόρφωσης* σ. 17, ο *Παρθενώνας,* του *Παρθενώνα,* η *ανικανότητα,* η *καθοδήγηση, την καθοδήγηση* σ. 22, η *λέξη,* της *λέξης, μιάς λέξης,* η *γνώση,* σε *μιά γνώση,* μιαν *εντονότατη κατάφαση, την πίστη* σ. 23. Εἰς τὸν πληθυντικὸν πάντων σχεδὸν τῶν ὀνομάτων προσνέμει τὴν κατάληξιν - ες, οἷον *σχολές γεωργικές και τεχνικές* σ. 8, *νίκες πνευματικές μεγάλες* σ. 11, οἱ *Σπαρτιάτες, είλωτες* σ. 14, *πηγές πλούσιες και γόνιμες* σ. 15, *σύγχρονες και ακόλουθες γενιές, ψυχές* σ. 16, τις *ευτυχίες* σ. 17, *μυθικὲς μορφές,* τους *νικητές, τις ακριβές χάρες* σ. 18, *αρχαϊκὲς κόρες* σ. 19, *πλουτοπαραγωγικὲς πηγές* σ. 21, *τους πολίτες, έντονες, οι ανάγκες* σ. 22, *αρχαιοδίφες* σ. 23, *ζωντανές ψυχές* σ. 24. Κατὰ ταῦτα εἶπεν εὐλόγως καὶ *αξίες, πίστες, τις πίστες και λαχτάρες* σ. 11, 13, 14, 18, *δύναμες (!)* σ. 15· (1) ὅθεν καὶ οι *πράξΕς, παράδοσΕς, εχτέλΕσες, έγκλισΕς* (2) καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐλεεινὰ τερατολογήματα, ἅτινα οὐδεὶς τῶν ὑγιῶς ἐχόντων Ἑλλήνων οὔτε εἶπεν οὔτε ἀνέχεται νὰ ἀκούῃ (3).

Ὁ τοιαῦτα γράφων διατείνεται ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ ὅτι γράφει τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν καί . . . (ἀκούσατε) . . τὴν «*ἐθνικὴν γλῶσσαν πάντων τῶν Ἑλλήνων*»!! (Ἡ δίκη τῶν τόνων, σ. 246), ὡσεὶ οἱ Ἕλληνες ἐλέγομεν *οἱ πίστΕς, οἱ παράδοσΕς, οἱ λέξΕς, οἱ δύναμΕς, τῆς Ἑλλάδας, τῆς μίμη-*

---

(1) Καὶ ἂν μὲν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἔλεγέ τις τῶν πολλῶν, κακὴ ὑπομονή· ἀλλὰ τὸ νὰ διδάσκῃ αὐτὰ καθηγητὴς καὶ νὰ θέλῃ ἄνευ αἰδημοσύνης νὰ ἐπιβάλῃ καὶ ἄλλως καὶ διὰ τοῦ κύρους τῆς ἑαυτοῦ θέσεως, τοῦτο ὑπερβαίνει, νομίζομεν, κατὰ πολὺ τὰ ὅρια τῆς ἀνοχῆς καὶ ὑπομονῆς καὶ ἀναγκάζει, μὰ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸν πραότατον τῶν ἀνθρώπων νὰ συσφίγξῃ ὑπὸ τῆς ἀγανακτήσεως τὰ δάκτυλα εἰς πυγμήν.

(2) Φοιτητήν τινα εἰπόντα «ἐγκλίσεις» ὁ σοφὸς καθηγητὴς διώρθωσεν, ὡς ἤκουσα, καὶ ἐδίδαξεν, ἵνα λέγῃ «ἔγκλισΕς»!!

(3) Αἱ ἀλογιστίαι καὶ οἱ παραλογισμοὶ τῶν τοιούτων ἐπινοήσεων εἶναι ὀφθαλμοφανεῖς καὶ ὑπερβαίνουσι πᾶσαν ἔννοιαν. Ἐὰν εἰσαχθῶσιν αἱ ὀνομαστικαὶ *οἱ πόλες, οἱ πράξες, οἱ πίστες, οἱ παράδοσες, οἱ μίμησες* καὶ ὅσα τοιαῦτα, πῶς θὰ σχηματισθῶσιν αἱ γενικαί ; Πῶς ἄλλως ἢ *τῶν πολῶν* (πόλεων), *τῶν πραξῶν, τῶν πιστῶν* (=πίστεων), *τῶν παραδοσῶν* ἢ *παράδοσων, τῶν μιμησῶν* ἢ *μίμησων* καὶ ὅσα ἄλλα ὑπερκωμικὰ καὶ γελοῖα !! Καὶ ἰδοὺ παραδόξως πραγματοῦνται ὅσα πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ μακαρίτης Χατζιδάκις ἐθεώρει ὡς παράλογα καὶ ἀδύνατα. Διότι ἐν τῇ Διαλέξει (σ. 46, σημ. 1) παρετήρει· «*Ἤ τίς θὰ ἐτόλμα νὰ εἴπῃ οἱ πόλες, τῶν πολῶν κατὰ τὸ δίκες, τῶν δικῶν ;*» Πῶς νὰ φαντασθῇ ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἀνήρ, ὅτι ὕστερον, μετά τινα ἔτη, θὰ εὑρίσκετο τοιοῦτος τολμητίας καὶ μάλιστα ὅτι οὗτος θὰ ἦτο συγγενής ;!

σης καὶ ἄλλας παρεμφερεῖς κωμικότητας καὶ γελοιότητας (1). Δικαιολογῶν δὲ τὴν διαστροφὴν τῶν τριτοκλίτων ἐπικαλεῖται, πλήν τινων συγχρόνων ὁμοφρόνων αὐτοῦ, παραδείγματα ἐκ ποιημάτων νεωτέρων καὶ παλαιοτέρων καὶ ἐκφράσεις ἀγωνιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 (2). Ἀλλ', ὦ εὐλογημένε ἄνθρωπε, δὲν γνωρίζεις, φιλόλογος ὤν, πρῶτον μὲν ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κανὼν καὶ ὁδηγὸς ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ (3) ἔπειτα δὲ ὅσα προβάλλεις ἐπιχειρήματα δὲν εἶναι πρωτότυπα ἀλλὰ πολὺ ἕωλα ἀναμασήματα πρὸ πολλοῦ ἀναιρεθέντα καὶ ἀπορριφθέντα; Εἰς τὴν αἰτίασιν, ὅτι δῆθεν ὑποτιμῶμεν τὴν γλῶσσαν τῶν ἀγωνιστῶν, ἀπήντησαν ἤδη καὶ ἄλλοι καὶ ἡμεῖς ἄλλοτε παρατηρήσαντες τὰ ἑξῆς· δὲν ὑποτιμῶμεν ἀλλὰ σφόδρα τιμῶμεν τὴν γλῶσσαν τῶν ἀθανάτων ἡρώων, ὡς τιμῶμεν καὶ εὐλαβούμεθα τὰ ἱερὰ ἐκείνων ὅπλα. Ἀλλ' ὅπως τὰ ὅπλα ἐκεῖνα δὲν δύνανται νὰ χρησιμοποιῶνται σήμερον ἕνεκα τῆς ἐπιγενομένης προόδου τῶν πολεμικῶν μεθόδων, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα τῶν ἀοιδίμων προπατόρων ἀποβαίνει ἀνεπαρκὴς εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν ὑψηλότερον βίον, εἰς ὃν ἀνήγαγεν ἡ μετὰ δεινοὺς ἀγῶνας

---

(1) Τοιαύτην «*ἐθνικὴν*»! γλῶσσαν προπαγανδίζουσι περιπαθῶς μετερχόμενοι πᾶν μέσον καὶ μὴ παραλείποντες νὰ ἐκπέμπωσι πανταχοῦ εἰς τὰς συνοικίας τῆς Πρωτευούσης καὶ εἰς τὰ προάστεια Κυρίας ὁμιλητρίας ὑπὲρ τῆς γλαφυρᾶς καὶ ἐρατεινῆς των (δηλαδὴ τῆς «ἐθνικῆς» των) γλώσσης!

(2) Ὁ Σολωμός, ὡς ἐν παραδείγματι,—παρατηρεῖ—εἶπε «στὸ ναὸ *τῆς φύσης*», ὁ δὲ Παλαμᾶς «τὶς βραδυὲς *τῆς ἄνοιξης*». Ὁ κρητικὸς Γύπαρις ἔχει τὰ *περιδιάβασες, σύγχυσες* κ. ἄ., ὁ δὲ ἀγωνιστὴς Μακρυγιάννης ἔγραψε *θέσες, πρόφασες*!!

(3) Ἂς προστεθῇ ὅτι παλαιότεροι μέν τινές ποιηταὶ δὲν ἐγίνωσκον καλῶς τὴν γλῶσσαν ἄλλοι δὲ πάλιν νεώτεροι, ἐπιτηδεύοντες ἀσάφειαν καὶ σκοτεινότητα (ἵνα περάσουν ὡς σοφοί), ἐφιλοδόξουν νὰ καταλεχθῶσιν εἰς τοὺς γλωσσοπλάστας καὶ διαφημισθῶσιν ὡς διαπρεπεῖς «δημοτικιστάδες». Ὁ εἰπὼν ἄλλοτε ὅτι «τὰ χυδαϊκὰ ἑλληνικά, ὅσα μεταχειρίζονταί τινες, ἐν τῇ στιχουργίᾳ μάλιστα, εἶναι ὅ,τι ψευδὲς καὶ ὅ,τι τερατῶδες», τί θὰ ἔλεγεν, ἐὰν ἔζη, περὶ τῶν ὀλίγῳ νεωτέρων ποιητῶν, ὧν ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι οὔτε δημοτικὴ οὔτε «ἀλαμπουρνεζική», ἤ, ἂν προτιμᾶτε, εἶναι «δημοτικὴ ἄγνωστος εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς δήμους τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ τῆς δούλης Ἑλλάδος». Καὶ ὅμως οὐδὲν παρεκώλυσεν οὐδὲ παρακωλύει τοὺς σύρφακας τῶν «διανοουμένων» καὶ σοφοὺς κριτικοὺς νὰ ἀποθεῶσι τοὺς τοιούτους ποιητάς, ὧν τὴν γλῶσσαν εἶναι φύσει ἀδύνατον νὰ ἐννοῶσι· λέγω τοῦτο, διότι καὶ ἐκεῖνοι, οἱ μεγάλοι ποιηταὶ («διεθνικοὶ ποιητάδες») δὲν ἐνόουν ἀναμφιβόλως αὐτοὶ ἑαυτούς. Θὰ χρειασθῇ μακρὸς χρόνος καὶ ἀληθινὴ παιδεία, ἵνα καταλυθῶσι ψευδῆ εἴδωλα, ὅσα ἐπιτηδείως ἐργασθεῖσα ἔστησε δεινὴ ἀμάθεια καὶ ἐσχάτη μωρία.

κληροδοτηθεῖσα ἡμῖν ἐλευθερία. Οὐδὲ θὰ ἠξίου τις εὐλόγως νὰ στέργωμεν νῦν τὸ ἀμυδρὸν φῶς τῶν λύχνων ἀντὶ τοῦ ἀπλέτου φωτὸς τῶν ἠλεκτρικῶν λαμπτήρων (1). Ἢ μήπως θέλετε νὰ μιμηθῶμεν παραδόξους συγχρόνους ποιητάς, ὧν τινες παρεστάθησαν καὶ ἐξυμνήθησαν ὡς ὑπέροχοι λογοτέχναι καὶ μονονουχὶ διεθνεῖς ποιηταὶ ἴσως διὰ τοῦτο καὶ μόνον, ὅτι μετεχειρίσθησαν φανταστικὰς καὶ ἀνυπάρκτους λέξεις καὶ ἐκφράσεις χαλκευθείσας ἐπὶ τοῦ ἄκμονος νοσηρᾶς φαντασίας (2) καὶ διὰ τούτων ἀπέβησαν τόσον σκοτεινοὶ καὶ ἀδιανόητοι, ὥστε καὶ αὐτοὶ οὗτοι νὰ μὴ ἐννοῶσιν ἑαυτούς;! Ἀλλ᾽ ἂν οἱ τοιοῦτοι (ὀνομαζόμενοι) ποιηταὶ εἶναι ἁπλῶς πολὺ περίεργοι ὡς ἀνερμάτιστοι καὶ φιλόκαινοι, οἱ θαυμασταὶ ἐκείνων εἶναι (ἂς ἐπιτραπῇ ἡμῖν νὰ εἴπωμεν τὸν βαρὺν ἀλλ᾽ εὐάρμοστον χαρακτηρισμὸν) τέλειοι Ἀβδηρῖται, ἀφοῦ, ὡς γνωστόν, ἴδιον

(1) Ἡ γνησία καὶ καθαρὰ δημοτική, ἥτις ἐκληροδοτήθη ὑπὸ τῆς μακρᾶς παραδόσεως καὶ χωρεῖ παραλλήλως πρὸς τὴν καθαρεύουσαν, ὡς συμβαίνει καὶ ἐν ἄλλαις γλώσσαις, εἶναι σαφὴς καὶ εὔληπτος, κατάλληλος ὁπωσδήποτε εἰς ἔκφρασιν ἁπλῶν καὶ στοιχειωδῶν νοημάτων καὶ εἰς ἐκδήλωσιν τῶν ποικίλων τῆς ψυχῆς κινήσεων καὶ συναισθημάτων, ἀξιόλογος ἄρα εἰς τὴν ποίησιν. Τύχῃ κακῇ οἱ «μαλεροὶ» γλωσσοπλάσται δὲν μεταχειρίζονται τὴν ἀνόθευτον ταύτην δημώδη καὶ θελκτικὴν γλῶσσαν ἀλλὰ δημιουργοῦσιν αὐθαίρετον κατασκεύασμα, ὅπερ δικαίως ὁ εὐφυὴς ἑλληνικὸς λαὸς βδελύττεται καὶ ἀποστρέφεται.

(2) Ἐρωτῶ καὶ παρακαλῶ μετὰ πάσης εἰλικρινείας νὰ λεχθῇ, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς δημοτικὴ ποίησις καὶ ὡς δημώδης γλῶσσα ἡ χρησιμοποιουμένη ὑπὸ τῶν λεγομένων παρ᾽ ἡμῖν ποιητῶν καὶ μάλιστα τῶν ὑμνουμένων; Ἔχει ἄρά γε τὸ μυριοστημόριον τοῦ ἀρώματος, ὅπερ ἀποπνέουσι τὰ γνήσια ἡμῶν δημοτικὰ ᾄσματα, ἡ στιχουργία, καθ᾽ ἥν, ὡς ἐν παραδείγματι, «οἱ πρυές σου, βραδιανὲς ψαρεῦτρες, κάνουν—τὴ λίμνη σου στερέωμα νυχτοπλάνο—στὰ πανιά σου ὁ μαΐστρος σου λαχτάρα καὶ στὰ παιδιά σου»;!! Εἶναι δημώδεις αἱ λέξεις «καρπερή», «ἁρμυρήθρα», «πελαγοταξιδεύτρα», «μακριάθε» ὅσας ἀναγινώσκω κατὰ τύχην ἐν μιᾷ μόνῃ σελίδι ποιητοῦ τινος μονονουχὶ ἀποθεωθέντος ἐν τῇ μακαρίᾳ ἡμῶν χώρᾳ; Ἀλλὰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι, μὰ τὰς Μούσας, ἀκατανόητα, φαίνονται ὡς ξένα καὶ οὐδεμίαν πόρρωθεν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν γνησίαν δημοτικὴν ποίησιν, ἥτις ἀληθῶς θέλγει καὶ ἀποπνέει οὐράνιον θυμίαμα καὶ εὐωδίαν. Δὲν ὑπερβάλλω, νομίζω, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλαττῶ τὰ πράγματα ἀποκαλῶν τὰ τοιούτου εἴδους στιχουργήματα «ἀκατανόητα» καὶ «ξένα». Ἐνῷ τὰ ἐν ξέναις γλώσσαις ποιήματα, καὶ τὰ δυσκολώτερα, θὰ δυνηθῆτε μετά τινα σύντονον προσοχὴν καὶ μελέτην νὰ ἐννοήσητε, τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος στιχουργήματα θὰ μείνωσιν ὑμῖν γρῖφοι καὶ ἂν καταναλώσητε πάντα τοῦ ἐγκεφάλου τὰ κύτταρα. Ἂν ἡ Πατρὶς εὐτυχήσῃ καὶ αἱ Μοῦσαι ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν γενέτειραν, οἱ ἄνθρωποι ἀναμφιλέκτως θὰ οἰκτίρωσι καὶ θὰ περιγελῶσι τὴν καθ᾽ ἡμᾶς γενεάν, ἥτις κατήντησεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦ νὰ θαυμάζῃ περιέργως τοιαῦτα ἐξαμβλώματα καὶ νὰ θεοποιῇ τοὺς ἐργάτας αὐτῶν.

γνώρισμα τῶν Ἀβδηριτῶν εἶναι τὸ ὅτι ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα μάλιστα θαυμάζουσιν, ὅπερ ἐλάχιστα ἐννοοῦσιν (1).

***

Δὲν προτίθεμαι ἐνταῦθα νὰ εἰσέλθω εἰς τὰ καθ᾽ ἕκαστον τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, περὶ οὗ πολλοὶ πολλὰ μέχρι τοῦδε εἶπον καὶ ἐγὼ ἱκανὰ πρὸ ἐτῶν ἔγραψα (Ἀνάλεκτα, σ. 137 κ. ἑξ.) μηδὲ νὰ ἐξετάσω τὰς πολλαπλᾶς συνηγορίας τῶν εὐκόλως ἐπιστρατευθέντων παντοειδῶν ἐπιστημόνων, λογίων καὶ ποιητῶν καί τινων παλαιῶν ἤδη πολιτικῶν, ἀφ᾽ ὧν συνηγοριῶν δὲν λείπουσι παρανοήσεις τῶν πραγμάτων καὶ ἄγνοια τῆς ἱστορίας, παρεξηγήσεις ἢ διαστροφαὶ τῆς ἀληθείας, ἐνιαχοῦ δὲ σοφιστεῖαι καὶ «δικολαβισμοί». Ἀρκοῦμαι δὲ νῦν νὰ ἐρωτήσω τὸν κ. Κακριδῆν μᾶλλον δὲ τοὺς πολυμόρφους καὶ ποικιλωνύμους κ. Κακριδῆδες τὰ ἑξῆς:

1) Διατί διαπράττετε τοιαύτην ἀσέβειαν πρὸς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν; Διατί διαστρέφετε καὶ διαστρεβλοῦτε τὴν θειοτάτην τῶν γλωσσῶν, προτιμᾶτε δὲ ἀντ᾽ αὐτῆς νὰ δημιουργῆτε ἰδιόρρυθμον γλωσσικὸν φύραμα καὶ τραγελαφικὸν συνονθύλευμα μεταπλάττοντες τὰ στοιχεῖα τῆς καθαρευούσης καὶ ἐφευρίσκοντες λέξεις κωμικὰς καὶ ἀκαταλήπτους; Βεβαίως δὲν θὰ πιστεύητε ὅτι οὕτω πως κατορθοῦτε νὰ ἐκφράσητε τὰς ὑψηλὰς (sic) ὑμῶν ἐννοίας *σαφέστερον*. Ὁ θέλων νὰ ἴδῃ τὴν δύναμιν τῆς ἐπινοουμένης γλώσσης ὡς ὀργάνου τῆς ἐπιστήμης δύναται νὰ ἀναγνώσῃ βιβλίον τι οἱονδήποτε τῶν ἐν τῇ νεοτεύκτῳ γλώσσῃ συντεταγμένων· θὰ ἐντρυφήσῃ ἐν λειμῶνι σαφηνείας καὶ χάριτος, γλαφυρίας καὶ κομψότητος. Ἐὰν μὴ ἔχητε πολὺν χρόνον διαθέσιμον καὶ ἅμα μὴ καταλαμβάνησθε εὐκόλως ὑπὸ ναυτίας, δύνασθε νὰ διεξέλθητε μόνον τὰς ὀλίγας σελίδας τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μικροῦ φυλλαδίου, οὗ ἡ βαθύνοια καὶ εὐστοχία ἁμιλλᾶται πρὸς τὴν σαφήνειαν καὶ χάριν. Ἐνταῦθα παρελαύνουσιν ἄλλα τε πολλὰ σοφὰ καὶ οἱ μῦθοι, τὰ ἰδανικά, τὰ «ἀντιμετροῦμαι» καὶ «ἀντιμετριέμαι» καὶ ὅσα τοιαῦτα, ὧν ἕνεκα ἐξητήθησαν

(1) Οἱ Ἀβδηρῖται δὲν θὰ ἦσαν Ἀβδηρῖται, ἐὰν συνησθάνοντο καὶ ἀντελαμβάνοντο στοιχειῶδές τι πρᾶγμα καὶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ φανερόν, ὅτι δηλαδὴ ὁ παρατάσσων στίχους, οἵτινες ὄχι μόνον δὲν συγκινοῦσιν ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐννοοῦνται κἂν ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν συγχρόνων καίπερ μοχθούντων πρὸς τοῦτο καὶ προσφευγόντων μάτην εἰς λεξιλόγια καὶ σχόλια, ὁ τοιούτους στίχους παρατάσσων (ἂν εἶναι καὶ αὐτοὶ στίχοι) δύναται νὰ εἶναι καὶ νὰ λέγεται ἄλλο τι, ὁ,τιδήποτε θέλει, ὄχι ὅμως καὶ ποιητής.

ἐν τῇ περιφήμῳ δίκῃ τῶν τόνων σχολιασταί, ἑρμηνευταὶ καὶ «πραγματογνώμονες» (¹).

2) Διατί τυφλώττετε πρὸ τῆς πλουσιωτάτης καὶ θειοτάτης τῶν γλωσσῶν ; Διατί θέλετε νὰ ἀγνοῆτε τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, ἥτις ὑπερβάλλει πάσας κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν χάριν, τὴν εὐκαμψίαν καὶ εὐστροφίαν, διὸ καὶ καθίσταται διεθνὴς καθὰ κατανοουμένη καὶ θαυμαζομένη ὑπὸ τῶν λογίων παντὸς τοῦ κόσμου ; Διατί ἀσεβοῦντες καὶ ἀδιαφοροῦντες πρὸς τοιαύτην γλῶσσαν θέλετε νὰ ἐπινοήσητε καὶ χαλκεύσητε ἄλλην, ἣν ἀνομολογεῖτε διαρρήδην ὡς ἀκαθόριστον καὶ ἀκατασκεύαστον (Ἀνάλεκτα, σελ. 185 κ. ἑξ.) καὶ ἀκατάλληλον (²). Καταλείποντες γλῶσσαν συντετελεσμένην διὰ πόνων καὶ μόχθων αἰώνων καὶ συνυφασμένην μετὰ τῆς ὑπερτρισχιλιετοῦς ἡμῶν ἱστορίας θέλετε νὰ ἐπινοήσητε νέον ὄργανον πνευματικῆς ἐνεργείας, ὡσεὶ ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἤρχετο ἀφ᾽ ὑμῶν, ὡσεὶ εἶχεν ἐπέλθει γλωσσικὸς κατακλυσμὸς καὶ ὑμεῖς ἦσθε Δευκαλίωνες, ἀφ᾽ ὧν ἄρχεται νῦν νέα γλωσσικὴ δημιουργία. Ἀλλ᾽ ἐρωτῶ ἐπαναλαμβάνων παλαιάν μου ἐρώτησιν (Ἀνάλεκτα, σελ. 186)· πρὸς τί ἡ ἀμφιβόλου ἐπιτυχίας ἀπόπειρα καὶ ἡ κατανάλωσις δυνάμεων πρὸς κατασκευὴν νέας γλώσσης, ἀφοῦ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἔχει ἤδη γλῶσσαν πλουσίαν καὶ θαυμαστήν ; Δὲν εἴμεθα, πρὸς θεοῦ, νέον τι καὶ βάρβαρον ἔθνος ἄνευ ἱστορίας καὶ γλώσσης, ὥστε νὰ ἔχωμεν ἀνάγκην νὰ δημιουρ-

---

(1) Ὡς πρότυπον παράδειγμα σαφηνείας καὶ κομψότητος δύνανται νὰ σημειωθῶσι τὰ ἐν σελ. 16 γραφόμενα καὶ τὰ ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι φιλοσοφούμενα· «Μεγαλοφάνταστη η πίστη-σου η ταπεινή, πρωτοφανέρωτη στὸν κόσμο η πανάρχαιη, δὲ σημαίνει... Κι' όταν ο άνθρωπος φτάσει και μπορέσει να εκφράσει τον κόσμο-του..., χαρίζει στις σύγχρονες και στις ἀκόλουθες γενιές μια δύναμη πολύτιμη και γόνιμη, γιατί θα έρθουν ύστερα εκείνες και *θ' ἀντιμετρήσουν πάνω-του τον εαυτό τους*, είτε συμφωνούν είτε δὲ συμφωνούν» ! !

(2) Ὁ κ. Κακριδῆς ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ (ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 246) λέγει· «Εἶναι (ἡ μαλλιαρὴ) ἡ ἐθνική, ἡ μόνη ἐθνικὴ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων (!) τὴν ὁποίαν πρέπει καὶ ἡμεῖς οἱ ἐπιστήμονες παραλλήλως μὲ τοὺς λογοτέχνας νὰ καλλιεργήσωμεν, ὥστε *σὺν τῷ χρόνῳ τελειοποιουμένη νὰ δύναται νὰ ἐκφράσῃ ὄχι μόνον τὸν ποιητικὸν στοχασμὸν ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἐπιστημονικὴν σκέψιν καὶ θεωρίαν· καθισταμένη καὶ ἡ γλῶσσα τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν τῶν δικαστηρίων καὶ τέλος τῶν νόμων*». Ὥστε τό γε νῦν ἔχον ἡ γλῶσσα ὑμῶν εἶναι, ὡς ὁμολογεῖτε, ἀκατασκεύαστος καὶ ἀκατάλληλος νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐπιστημονικὴ καὶ ἐπίσημος γλῶσσα !

γήσωμεν νῦν ἐξ ἀρχῆς (1). Ἀλλ' ἀντὶ τοῦ νὰ κατατριβώμεθα εἰς δημιουργίαν νέας καὶ ἰδιορρύθμου καὶ ταύτης κωμικῆς γλώσσης δὲν εἶναι προτιμότερον μετὰ τῆς παραδεδομένης καὶ ἀποδεδειγμένης ὡς ἀρίστου ὀργάνου τῆς διανοίας νὰ ἀσχολώμεθα περὶ τὰς ἐννοίας καὶ τὰ πράγματα; Πόσος πολύτιμος χρόνος δὲν ἔχει καταδαπανηθῆ καὶ δὲν καταδαπανᾶται εἰσέτι εἰς συζήτησιν θεμάτων, ἅτινα κατ' οὐσίαν εἶναι ζητήματα ἀνύπαρκτα ὡς οἴκοθεν ἤδη λελυμένα ὑπ' αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς τοῦ ἔθνους συνειδήσεως! Διότι ἀληθῶς ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἔθνους ὑπάρχει μία μόνη γλῶσσα, ἡ ἐθνική, ἡ καθαρεύουσα· ἡ δὲ λεγομένη δημώδης (ἡ πραγματική, οὐχὶ ἡ φανταστικὴ ἡ ὑπό τινων παραδόξων ἀνθρώπων ἐπινοουμένη) δύναται νὰ χρησιμοποιῆται τὸ πολὺ ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ ἀφελεστέρᾳ διηγηματογραφίᾳ.

3) Ἀλλ' ἀφοῦ ὁμολογεῖτε ὅτι τὸ γλωσσικὸν ὑμῶν συνονθύλευμα δὲν διακρίνεται οὔτε εἰς ἀρτιότητα οὔτε εἰς σαφήνειαν (2), ἀφοῦ παραδέχεσθε τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ κακὰ τῆς ἰδιονόμου καὶ ἰδιορρύθμου ὑμῶν γλώσσης, διατί δὲν σκέπτεσθε τὰ ἄλλα τὰ ἀσυγκρίτως μείζονα καὶ δεινότερα κακά, ἅτινα δι' αὐτῆς προξενεῖτε; ἤτοι Α΄) Ἀποκόπτετε τὴν

(1) Ἡ νεωτέρα καὶ σύγχρονος Ἑλλὰς δὲν εἶναι πράγματι νέον τι καὶ ἀρτιπαγὲς ἔθνος ἀλλ' ἁπλῶς φάσις τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου, τῆς ἑνιαίας καὶ παλαιφάτου Ἑλλάδος, ἧς ἡ ἀρχὴ κρύπτεται εἰς τὰ ἀδιάδυτα νέφη τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Διὸ καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῆς ἡ σημερινὴ εἶναι συνέχεια τῆς ἀρχαίας, μὴ νοουμένη ἄνευ ἐκείνης καὶ μὴ δυναμένη ἄρα νὰ ἀποσπασθῇ καὶ χωρισθῇ αὐτῆς, ὅπως ἐπιθυμοῦσιν οἱ γλωσσικοὶ αἱρεσιάρχαι. Πῶς δύνανται ἄνθρωποι τοῦ ἔθνους τούτου, τοῦ ἱστορικωτάτου καὶ παλαιοτάτου, τοῦ μορφώσαντος πρώτου καὶ τελειώσαντος ἀμίμητον ποιητικόν τε καὶ πεζὸν λόγον, πῶς δύνανται νὰ ἀναλάβωσι νῦν τὴν κατασκευὴν γλώσσης, ὡσεὶ ἦσαν αὐτοὶ οἱ γενάρχαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Οἱ τοῦτο ἀξιοῦντες ἀσεβοῦσι προφανῶς εἰς τὴν ἱστορίαν, διακωλύουσι τὴν πρόοδον τοῦ ἔθνους καὶ διὰ τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν μαρτυροῦσι περιφανῶς ὅτι δὲν ἔχουσιν ὑγιῶς.

(2) Ὁ συγγραφεὺς τοῦ φυλλαδίου παρατηρεῖ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ (σ. 247) ὅτι τὰς δυσκολίας ποιοῦσιν οὐχὶ ἡ γλῶσσα ἀλλὰ τὰ νοήματα. Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι πολὺ ὀρθή. Ἀλλὰ τότε διατί ἀπορρίπτει τὴν καθιερωμένην γλῶσσαν καὶ θέλει νὰ δημιουργήσῃ νέαν; Διαστρέφων τὰς λέξεις ἢ δημιουργῶν νέας θὰ γίνῃ ἆρά γε σαφέστερος; Ἂν δὲ ἡ καταχρηστικῶς λεγομένη νέα γλῶσσα ἀδυνατῇ νὰ ἐκφράσῃ σαφῶς τὰς ἐν τῷ φυλλαδίῳ ἐκτεθειμένας ἁπλᾶς καὶ προχείρους ἐννοίας, πῶς θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξαγγείλῃ συνθέτους, λεπτὰς καὶ ὑψηλὰς ἐννοίας καὶ δὴ καὶ φιλοσοφικὰς θεωρίας; Εἶμαι ἀδιστάκτως πεπεισμένος ὅτι, ἐὰν τὰ ἐν τῷ φυλλαδίῳ ἐκτεθειμένα ἐγγράφοντο ἐν ἁπλῇ καθαρευούσῃ, ἔστω καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ τῆς Ἀπολογίας, θὰ ἦσαν εὔληπτα καὶ σαφῆ μὴ χρῄζοντα σχολιαστῶν καὶ «πραγματογνωμόνων».

πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν ἡμῶν πρὸς τοὺς λογίους ἀλλοδαπούς, οἵτινες κατέχοντες τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἀναγινώσκουσιν εὐαρέστως καὶ ἐννοοῦσιν εὐκόλως τὴν καθαρεύουσαν, ἐνῷ ὁμολογοῦσιν ὡς ὅλως ἀκατάληπτον τὸ γλωσσικὸν ὑμῶν κατασκεύασμα (1). Β΄) Καταπολεμοῦντες τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν ὑποσκάπτετε ἀλογίστως αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐθνικὸν οἰκοδόμημα. Διότι γλῶσσα καὶ θρησκεία εἶναι οἱ ἀστραβεῖς στῦλοι τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος, εἶναι ἡ βάσις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ποιοῦσι τὴν ἑνότητα τοῦ ἔθνους· κατ᾽ ἀκολουθίαν δὲ οἱ τοὺς δεσμοὺς τούτους θραύοντες δὲν εἶναι μόνον ἀσεβεῖς ἀλλὰ καὶ τῆς πατρίδος προδόται. Γ΄) Ἐνῷ κατακερματίζετε τὸν ἀδάμαντινον δεσμὸν τῶν ὁμοεθνῶν πρὸς ἀλλήλους, ἀποκόπτετε ἅμα τὴν χρυσῆν ἅλυσιν τὴν συνάπτουσαν τοὺς νῦν ζῶντας πρὸς τὰς παλαιοτέρας γενεὰς καὶ τὴν πολυύμνητον ἀρχαιότητα (2), ἀφ᾽ ἧς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀλλοτριωθῶμεν (3). Ναί· οὐδὲν ἄλλο ποιεῖτε ἢ μοχθεῖτε νὰ ἀποκόψητε τὸ νῆμα τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως καὶ νὰ ἀποξενώσητε τὸ παρὸν ἀπὸ τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος (4), πρὸς ὃ οἱ ἀλλοεθνεῖς φιλοτι-

---

(1) Γινώσκομεν ἐκ πείρας, αὐτήκοοι καὶ αὐτόπται μάρτυρες, ὅτι οἱ ἀλλοδαποὶ σοφοὶ οὐδεμίαν δυσκολίαν εὑρίσκουσιν ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν ἐν τῇ καθαρευούσῃ γεγραμμένων ἔργων ἀλλὰ ταῦτα εὐκόλως κατανοοῦσι καὶ θαυμάζουσι μάλιστα ὁμολογοῦντες εἰλικρινῶς ὅτι ἡ γλῶσσα ἡμῶν εἶναι καλλίστη καὶ ἐν πολλοῖς πλατωνική, πρᾶγμα παρήγορον καὶ διαθρυπτικὸν τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ ἡ ψευδοδημώδης εἶναι αὐτοῖς ὅλως ἀκατανόητος καὶ φαίνεται ὡς ἀλλοτρία τῶν Ἑλλήνων, ὡς γλῶσσα Κούρδων ἢ Κιρκασίων.

(2) Ἡ καθαρεύουσα δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῶν παλαιοτέρων γενεῶν καὶ αἰώνων, δι᾽ ἧς παρέδοσαν ἡμῖν τὸν μέγαν καὶ πολύτιμον πνευματικὸν αὐτῶν θησαυρόν, ἀλλὰ καὶ ὁ χρυσοῦς κρίκος ὁ συνάπτων ἡμᾶς πρὸς τοὺς ἐνδόξους συγγραφεῖς. Καὶ ἂν μὴ ὑπῆρχεν ἔπρεπε νὰ ἐπινοηθῇ, ἵνα μανθάνωμεν δι᾽ αὐτῆς εὐκολώτερον τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν.

(3) Παρίσταται ὡς σκληρὰ μοῖρα, εἶναι τῷ ὄντι τραγικὴ εἰρωνεία καὶ φρικτὸν θέαμα, ὅπερ παρέχεται νῦν παρ᾽ ἡμῶν τῶν φιλόγων. Ἐνῷ οἱ ἄλλοι, θεολόγοι καὶ ἰατροὶ καὶ κατ᾽ ἐξοχὴν σώφρονες καὶ συντηρητικοὶ ἐν τοῖς πρώτοις οἱ νομικοὶ καὶ λοιποὶ ἐπιστήμονες σέβονται τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλοτιμοῦνται νὰ γράφωσιν ὀρθῶς καὶ καλῶς, ὅμως, πρᾶγμα ἀπίστευτον, οἱ φιλόλογοι, καὶ οὗτοι ἀπό τινος χρόνου κατὰ τὸ μέγιστον, φεῦ, μέρος, οἱ φιλόλογοι οἱ ὡς ἐκ τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν ἐντεταλμένοι τοῦτο ἀκριβῶς τὸ ἔργον καὶ ὑποχρεωμένοι νὰ φρουρῶσι καὶ θεραπεύωσι τὴν γλῶσσαν, γίνονται ἐπιλήσμονες καὶ παραβάται τοῦ ἱερωτάτου καὶ ὑψίστου τῶν καθηκόντων καὶ καθίστανται—δεινὸν εἰπεῖν — ἀπηνεῖς καὶ ἀμείλικτοι διῶκται αὐτῆς, τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης, τοῦ λαμπροτάτου κειμηλίου τῆς ἐνδοξοτάτης ἐν τῷ κόσμῳ φυλῆς. Οὔτε τὴν ἱστορίαν εὐλαβοῦνται οὔτε τὰς Ἐρινύας φοβοῦνται.

(4) Βάσιν ἔχοντες ἀκράδαντον τὴν καθαρεύουσαν καὶ φιλοτίμως ταύτην θε-

μοῦνται ἀεὶ νὰ ἔχωσιν ἐπαφὴν (Ἀνάλεκτα, σ. 188 ἑξ.). Τί μέλει ὑμῖν ὅτι αἱ προσεχεῖς γενεαὶ θὰ ἀδυνατῶσι νὰ νοήσωσιν οὐχὶ μόνον τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀλλὰ καὶ τὰ συγγράμματα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων λογίων; Ἀλλὰ διατί λέγω περὶ τῶν προσεχῶν γενεῶν, ἀφοῦ τὸ ἐκ τῆς ἐπηρείας τοῦ χυδαϊσμοῦ κακὸν ἤρξατο ἤδη ἐκδηλούμενον ἐπιφόβως, ὡς δεικνύει ἡ ἀνάγκη τῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν (!!) μεταφράσεως τῶν ἁπλῶν καὶ ὡραίων διηγημάτων τοῦ ἀειμνήστου Παπαδιαμάντη (1); Κύριος οἶδε τί μέλλομεν νὰ ἴδωμεν μετέπειτα. Δ') Διαφθείροντες καὶ καταπολεμοῦντες τὴν γλῶσσαν, διαστρεβλοῦντες καὶ παραμορφοῦντες αὐτὴν διαστρέφετε ἅμα τὴν διάνοιαν καὶ ταπεινοῦτε τὴν καρδίαν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας· γινόμενοι στασιῶται κατὰ τῆς καθεστώσης γλώσσης ἀποβαίνετε ἅμα ἀνατροπεῖς αὐτῆς τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως (2).

Καὶ ἤδη ἂς ἐνθυμηθῇ τις ὅτι οἱ τοιαῦτα διαπράττοντες δὲν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἀσπόνδους πολεμίους καὶ ἐχθροὺς τῆς πατρίδος ἀλλ' εἶναι Ἕλληνες καὶ μάλιστα κατέχουσι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν θέσεις περιφανεῖς ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ, ἐν ᾗ ὑποτίθεται ὅτι προέχουσιν εἰς

ραπεύοντες ἐννοοῦμεν καὶ συναισθανόμεθα τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ὡς οἰκείους καὶ μονονουχὶ ὡς συγχρόνους. Ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ θὰ ἀποξενωθῶμεν αὐτῶν, ἐὰν μωρανθέντες ἀποφασίσωμεν νὰ ἐγκρίνωμεν τὸ ἀλλόκοτον κατασκεύασμα τῶν χυδαϊστῶν.

(1) Ἡ μετάφρασις ὑπὸ τύπον διασκευῆς ἐγένετο πρὸ δέκα καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἠγνόουν, ὁμολογῶ, μέχρι πρὸ ὀλίγου. Ἀκούσας δὲ τοῦτο δὲν ἤθελον νὰ πιστεύσω ὡς ἀδιανόητον καὶ τερατῶδες, ἕως οὗ σεβαστὸς φίλος κομίσας μοι τὴν μετάφρασιν ἐπέδειξεν, ἵνα ἴδω καὶ ἐπὶ τέλους πιστεύσω. Λοιπὸν αὔριον, πολὺ εὐλογώτερον, θὰ μεταφράσωσιν εἰς τὴν λεγομένην νέαν ἑλληνικὴν (sic) τὰ ἱστορικὰ ἀριστουργήματα τοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου καὶ τοῦ Παύλου Καρολίδου, τὴν Γραμματολογίαν τοῦ Γεωργίου Μιστριώτου; τὰ ἔργα τοῦ Δημητρίου Βερναρδάκη καὶ τῶν ἄλλων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος!

(2) Ὅτι ταῦτα εἶναι ἀκριβῆ, ἀπέδειξα διεξοδικῶς πρὸ ἐτῶν ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου βήματος τοῦ Πανεπιστημίου διὰ πολλῶν παραδειγμάτων (Ἀνάλεκτα, σ. 149 ἑξ.). Παραπλήσια δ' εἶπε πρὸ ἐμοῦ ὁ ἀοίδιμος Γεω. Χατζιδάκις προφητεύσας ὅσα ὕστερον ἀνεφάνησαν κακά· «ὁ κηρύξας ἑαυτὸν—ἔγραψεν ἐν Γλωσσ. Μελέτ. 1, 501—ἀνεξάρτητον πάσης ὑποχρεώσεως πρὸς τὰ παραδεδομένα καὶ κεκυρωμένα τῆς γλωσσικῆς καὶ γραμματικῆς συνηθείας, δὲν χρειάζεται, φρονῶ, ἄλλο ἰδιαίτερον θάρρος, ἵνα πράξῃ τοῦτο καὶ πρὸς τὰς ἄλλας παραδεδομένας καὶ κεκυρωμένας ἱεράς, ἐθνικάς, ἠθικὰς κλπ. παραδόσεις. Ἐντεῦθεν φερόμεθα πάντες μακρὰν μὲν τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων, δι' ὧν οἱ πατέρες ἡμῶν πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν ἐμεγαλούργησαν, ἐγγὺς δὲ τῆς ἀδοξίας καὶ παρακμῆς. Ταῦτα εἶναι ἀληθινὰ καὶ διδακτικὰ ῥήματα, ἅτινα ἔπρεπε νὰ σεβασθῇ καὶ ὁ κ. Κακριδῆς, ἀφοῦ μάλιστα συμβαίνει νὰ εἶναι συγγενὴς τοῦ Χατζιδάκι καὶ δὲν ὀρρωδεῖ νὰ ἐπικαλῆται τὰς γνώμας ἐκείνου.

λόγον ἐπιστήμης καὶ ὀρθοφροσύνης, ὥστε νὰ γίνωνται εἰς τοὺς ἄλλους ποδηγέται καὶ καθοδηγοί. Ἐν ἄλλοις τόποις καὶ ἐν ἄλλοις καιροῖς τριοῦτοι ἄνθρωποι, ἐὰν ἐνεφανίζοντο, θὰ ὑφίσταντο τὴν προσήκουσαν εἰς τὰς ἀνατρεπτικὰς αὐτῶν, ἔστω καὶ ἀνεπιγνώτως, ἀνοσιουργίας ἀμοιβὴν καὶ κολαζόμενοι θὰ καθίσταντο διδακτικὸν παράδειγμα εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον. Παρ᾽ ἡμῖν δ᾽ ὅμως παραμένουσιν ἀνενόχλητοι, συνεχίζουσι τὸ εὐσυνείδητον καὶ εὐεργετικὸν αὐτῶν ἔργον καὶ ἀπολαύουσι τῶν ἀγαθῶν, ὅσα πορίζουσιν ἀνώταται θέσεις ἀνθ᾽ ὧν ἐκεῖνοι παρέχουσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν Πατρίδα μεγάλων καὶ ἀτιμήτων ὑπηρεσιῶν!!

4) Ἐρωτῶμεν εἰδικῶς τὸν κ. Κακριδῆν· διατί κατὰ τὰς πανεπιστημιακὰς παραδόσεις καὶ ἐν ταῖς φυλλάδαις μεταχειρίζεται τὴν ψευδοδημώδη γλῶσσαν ἀπὸ δωδεκαετίας, ὥς λέγει, (Ἀπολογ. ἐν τῇ Δίκῃ τῶν τόνων σ. 245 ἑξ.) ἐν δὲ τῇ Ἀπολογίᾳ μετεχειρίσθη ἁπλῆν καθαρεύουσαν (1); Ἴσως παραπέμψῃ ἡμᾶς εἰς τοὺς πρόσθεν μνημονευθέντας λόγους αὐτοῦ, καθ᾽ οὓς ἡ δημοτικὴ μᾶλλον δ᾽ εἰπεῖν ἡ ψευδοδημώδης εἶναι εἰσέτι ἀτελὴς καὶ τελειοποιούμενη σὺν τῷ χρόνῳ θὰ καταστῇ «γλῶσσα τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, τῶν δικαστηρίων καὶ τέλος τῶν νόμων». Ἔστω ὀρθὴ ἡ τοιαύτη δικαιολογία. Παραδέχεται λοιπὸν ὅτι *ἐπὶ τοῦ παρόντος γλῶσσα ἐπίσημος, γλῶσσα τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν νόμων καὶ τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν* εἶναι ἡ καθαρεύουσα· διὸ καὶ ἐν ταύτῃ ἀπελογήθη. Ἀλλὰ τότε διατί ἀσκῶν δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ δὴ καὶ ὑπηρεσίαν ὑψίστην, οἵα εἶναι ἡ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Παν)μίου, δὲν μεταχειρίζεται (ὥς ἄλλως ὀφείλει κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος), διατί δὲν χρησιμοποιεῖ τὴν καθαρεύουσαν ἀλλὰ τὴν εἰσέτι, ὥς ὁμολογεῖ, ἀτελῆ δημοτικὴν (λέγε ψευδοδημώδη); Εἶναι ὀφθαλμοφανὲς ὅτι τοῦτο ποιεῖ ἐν ἐπιγνώσει τῆς παραβάσεως τῶν καθηκόντων αὐτοῦ (2). Παραβαίνει τὸ καθῆκον, καταπατεῖ τοὺς νόμους καὶ

(1) Βεβαίως ἐὰν ἀπετόλμα νὰ ἀπολογηθῇ ἐν τῇ συνήθει αὐτοῦ γλώσσῃ, τὸ δικαστήριον δὲν θὰ ἐπέτρεπεν, ὅπως καὶ πᾶν δικαστήριον δὲν θὰ ἐπέτρεπεν εἰς δικηγόρον νὰ μεταχειρισθῇ ἐξαμβλωματικὸν ἰδίωμα. Ἀλλ᾽ εὐτυχῶς οἱ νομικοὶ ἵστανται (ἃς ὁμολογηθῇ πρὸς μεγάλην τιμήν των), πολὺ ὑψηλὰ καὶ μακρὰν τοιαύτης ἀλλοφροσύνης. Μόνον ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι καὶ δὴ καὶ πανεπιστημιακοὶ διδάσκαλοι ἐμφανίζομεν τοιαύτας ἀκοσμίας καὶ ἀναρχίας!

(2) Τί μέλει αὐτῷ, ἂν ἐπιφέρῃ ταραχὴν καὶ παραφωνίαν καὶ σύγχυσιν εἰς τὸ ἔργον τῶν ἄλλων καθηγητῶν; Τόσῳ τὸ καλύτερον μάλιστα, ἀφοῦ ὁ νεωτερισμὸς («σνομπισμὸς») εἶναι ἀρεστὸς καὶ προκαλεῖ ἐπιδοκιμασίας. Καὶ ἂν μὲν οὗτος περὶ τῶν τοιούτων δὲν φροντίζει, οὐδὲν θαῦμα· παράδοξον δ᾽ ὅμως φαίνεται τὸ ὅτι δὲν φροντίζουσι καὶ ἐκεῖνοι, εἰς οὓς ἀνήκει ἡ ἐπιτήρησις καὶ δια-

καταπατῶν αὐτοὺς διδάσκει ἐν τῇ (κακῶς λεγομένῃ) δημοτικῇ· διατί; διότι προφανῶς *τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν θεωρεῖ ὡς ἄσκησιν «προπαγάνδας» ἐνθυμούμενος ἄλλως τὸ ὅτι ἀκριβῶς διὰ τοῦτο διωρίσθη ἐνταῦθα παρὰ τοὺς νόμους καὶ τὴν τάξιν, ἐκβιαστικῶς καὶ αὐθαιρέτως, διότι ἦτο «δημοτικιστής»·* ὀφείλων ὁ ἄνθρωπος τὰ πάντα εἰς τὸν «δημοτικισμὸν» ἔχει ὑποχρέωσιν «νὰ προπαγανδίζῃ τὸν δημοτικισμόν», τὴν πηγὴν καὶ αἰτίαν τῶν ἑαυτοῦ ἀγαθῶν. Ἔπειτα δ᾽ ἔχων ἐπίγνωσιν τοῦ παρανόμου καὶ σκανδαλώδους τρόπου τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ θέλων νὰ μετριάσῃ τὴν ἐκ τούτου δυσάρεστον ἐντύπωσιν, ἔτι δὲ νὰ ἀποσοβήσῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἀποκαταστάσεως τῆς δικαιοσύνης, δημιουργεῖ ἀνοικείως καὶ ἀπρεπῶς μέγαν τεχνητὸν περὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ θόρυβον, ἵνα παραπλανήσῃ τὴν κοινὴν γνώμην παριστῶν ἑαυτὸν ὡς δῆθεν ἀδικούμενον καὶ προσέτι περιποιῶν ἑαυτῷ ἀνύπαρκτον φιλολογικὴν δόξαν. Καὶ διαπράττων τοιαῦτα μένει ἀνενόχλητος! Ἀλλὰ φαντάζεται ἆρά γε τί θὰ ἔπασχεν ἄλλος τις οἱοσδήποτε παρεμφερὴς (τύπος τοῦ κυρίου αὐτοῦ Κακριδῆ) ἀλλαχοῦ που, ἐὰν καὶ μόνον διενοεῖτο ἁπλῶς τοιοῦτό τι τόλμημα, ἤτοι νὰ διδάξῃ οὐχὶ κατὰ τὴν ἐθνικὴν καὶ καθεστηκυῖαν γλῶσσαν ἀλλὰ κατὰ διαλεκτικὸν ἢ ἰδιωματικόν τινα τρόπον, ἐὰν φέρ᾽ εἰπεῖν Γάλλος τις μετεχειρίζετο τὴν jargon ἢ patois, τουτέστι τὴν διεφθαρμένην γλῶσσαν (langage corrompue) ἢ ἐὰν Γερμαννός τις προετίμα ἀντὶ τῆς Hochdeutsch τὴν Plattdeutsch; Οὐδεμία τὸ παράπαν ἀμφιβολία ὅτι ὁ τοιοῦτος εὐθὺς πὺξ καὶ λὰξ θὰ ἐξεδιώκετο ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ πάσης ἄλλης δημοσίας ὑπηρεσίας κακὸς κάκιστα. Μόνον δ᾽ ἐνταῦθα, παρ᾽ ἡμῖν, εἶναι εἰσέτι ἀνεκτὰ τοιαῦτα τολμήματα καὶ «πραξικοπήματα».

***

Ταῦτα εἶναι τὰ τέσσαρα κύρια ἐρωτήματα, ἅτινα θὰ ἠρώτων τὸν κ. Κακριδῆν, τὸν κατὰ δικτατωρικὴν πρωτότυπον βίαν καὶ αὐθαιρεσίαν ὑπεισελθόντα ἐνταῦθα καὶ παρανόμως καὶ κακῶς κάκιστα καταλεχθέντα καὶ παραδόξως καταλεγόμενον εἰσέτι εἰς τὰ μέλη τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἵνα ἀπὸ τῆς περιόπτου ταύτης θέσεως βάλλῃ σφοδρότερον καὶ τελεσφορώτερον κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν Παλλαδίου. Καὶ ἀπάντησιν μὲν παρ᾽ αὐτοῦ δὲν ἀναμένομεν, διότι οὐδεμίαν θὰ δυνηθῇ πρὸς ἐκεῖνα νὰ προβάλῃ λογικὴν ἔνστασιν· ἀλλὰ πε-

---

φύλαξις τῶν σπουδαιοτάτων καὶ ἱερωτάτων καὶ τὸν ἀκρογωνιαῖον τοῦ ἐθνικοῦ οἰκοδομήματος ἀποτελούντων θεσμῶν.

ριλύπως τὴν κεφαλὴν σείοντες βυθιζόμεθα καὶ ἄκοντες εἰς ἀπαισιοδόξους καὶ θλιβερὰς σκέψεις ἀναλογιζόμενοι εἰς ποῖον ὄλεθρον ἄγεται ἡ πατρὶς ἡμῶν ἀνεχομένη τοιαῦτα ἐγκλήματα καὶ καταλείπουσα ταῦτα ἀτιμώρητα. Διότι τῷ ὄντι «θωπεία» μᾶλλον ἢ τιμωρία πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐπιβληθεῖσα αὐτῷ ποινὴ τῆς διμήνου ἀπολύσεως. Δὲν προτιθέμεθα τὸ παράπαν οὐδὲ δικαιούμεθα νὰ ἐλέγξωμεν τὸ Δικαστήριον, οὗτινος σεβόμεθα τὴν ἀπόφασιν, καθ᾽ ἣν «κρίνει αὐτὸν ἐπιεικῶς τιμωρητέον διὰ τῆς ποινῆς τῆς προσωρινῆς ἀπολύσεως δύο μηνῶν». Τὸ Δικαστήριον ἢ ἄλλως λεγόμενον πειθαρχικὸν Συμβούλιον ἀποτελούμενον ἐκ τῶν τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ Κράτους κατεχόντων προσώπων ἔκρινε βεβαίως ἀπὸ περιωπῆς καὶ ἤσκησε τὴν ἀνθρωπίνην ἐπιείκειαν, εἰς ἣν ἄλλως ὡδήγει καὶ ἡ ἡλικία τοῦ κατηγορουμένου καί τις ὀχληρὰ ἠθικὴ πίεσις ἀπὸ τοῦ ἀσυνήθους ἀριθμοῦ τῶν κατὰ πάντα τρόπον ἐπιστρατευθέντων μαρτύρων. Ἀλλ᾽ ἡμεῖς ἐνταῦθα ὡς εἰδικώτεροι καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεως ἡμῶν γινώσκοντες κάλλιον πρόσωπα καὶ πράγματα οὐδὲν ἔχομεν νὰ ἐλπίζωμεν ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης ταύτης ἐπιεικείας. Καὶ ἂν ἠθέλομεν νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς θὰ διορθωθῇ, τὴν τοιαύτην ἐλπίδα ἀφαιρεῖ τέλεον ὁ ἄτεγκτος καὶ ἀπότομος, ὁ ἰταμὸς καὶ αὐτὸ τοῦτο προκλητικὸς τρόπος, καθ᾽ ὃν ἐτερμάτισε τὴν ἀπολογίαν αὐτοῦ· «Ἐπιθυμῶ νὰ δηλώσω, εἶπε, μετὰ πάσης παρρησίας ὅτι *ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἔκβασις τῆς παρούσης πειθαρχικῆς διώξεως, θὰ παραμείνω πιστὸς εἰς τὰς ἀρχάς μου, εἰς τὰς περὶ κλασσικῆς παιδείας καὶ γλώσσης ἀντιλήψεις μου καὶ τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς μὲ ὅλην τὴν δύναμίν μου... θὰ ἀγωνισθῶ νὰ τὰς καταστήσω κτῆμα τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς*». Εὑρισκόμεθα λοιπὸν πρὸ ἀνθρώπου σκληροτραχήλου καὶ ἀμετανοήτου, διακηρύττοντος καὶ ἐκλαλοῦντος μετὰ παρρησίας καὶ ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου δισταγμοῦ ἐν ταῖς κρισιμωτάταις στιγμαῖς τοῦ ἀγῶνος καὶ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀπολογίας του, διαλαλοῦντος εὐθαρσῶς καὶ ἀναιδημόνως ὅτι «θὰ παραμείνῃ πιστὸς εἰς τὰς ἀρχάς του» καὶ θὰ ἀγωνισθῇ νὰ ἐπιβάλῃ τὰς ἀντιλήψεις του. Ὅθεν εἴμεθα καταδεδικασμένοι καὶ ἠναγκασμένοι νὰ ἔχωμεν ἐν τῇ Σχολῇ ἡμῶν καθηγητήν, ἀδιάφορον πῶς διορισθέντα, ὅστις δὲν θέλει νὰ ἀποκλίνῃ τῆς σκολιᾶς ὁδοῦ ἀλλ᾽ ἀπεφάσισε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ προωρισμένον, οὔτε πλέον οὔτε ἔλαττον, νὰ καθαιρῇ καὶ κατεδαφίζῃ ὅ,τι οἱ ἄλλοι μετὰ πόνων πολλῶν καὶ μόχθων συνεχῶν προσπαθοῦμεν νὰ ἀνεγείρωμεν. Πρὸς τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων δὲν δυνάμεθα, οὐδὲ δικαιούμεθα, νὰ μείνωμεν ἀδιάφοροι ἀλλ᾽ ὀφείλομεν, ὑποχρεούμεθα, ὑπὸ τῆς θέσεως ἡμῶν νὰ λάβωμεν ὁριστικὰς ἀποφάσεις.

Ἐνδέχεται ὡς ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων μου ἀσχολιῶν καὶ μάλιστα ἐκ τῆς ἰδιοσυγκρασίας μου νὰ συναισθάνωμαι τὸν κοινὸν ἡμῖν πόνον ἴσως πλειότερον καὶ ἐντονώτερον ἀλλὰ τὸ ἰσχυρὸν τοῦτο ψυχικὸν ἄλγος δὲν ὠφελεῖ οὐδὲ προσποιεῖ μοι ἰδιαιτέραν δύναμιν. Διότι δὲν εἶμαι ἐγὼ ἡ ὅλη Σχολὴ ἀλλ᾽ ἁπλῶς ἓν μέλος αὐτῆς καὶ ἔχω, ὡς ἕκαστος ἡμῶν, μίαν ψῆφον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μὲ κωλύει—ἀνήκοντα ἤδη οὐχὶ εἰς τοὺς νεωτέρους καθηγητὰς—νὰ ὑπομνήσω εἰς τοὺς συναδέλφους μου τὸ ἐπιβαλλόμενον εἰς πάντας ἡμᾶς καθῆκον. Ἡ πολιτεία ἔταξεν ἡμᾶς ἐνταῦθα, ἐν τῷ ἐθνικῷ τούτῳ Πανδιδακτηρίῳ, οὐχὶ μόνον διδασκάλους τῆς ἑλληνικῆς νεότητος καὶ καθοδηγοὺς αὐτῆς ἐν τῇ βασιλικῇ λεωφόρῳ τῶν μεγάλων τῆς Φυλῆς πεπρωμένων ἀλλὰ καὶ σκοπιωροὺς καὶ φρουροὺς τῆς ὑπερτρισχιλιετοῦς ἐνδόξου ἱστορίας. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας καθορῶσιν ἡμᾶς ἄγρυπνοι αἱ τρεῖς ἐκεῖναι χιλιετηρίδες καὶ αὐστηραὶ παρακολουθοῦσιν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς περιφρουρήσεως τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, τῶν τιμαλφεστάτων τούτων τῆς μεγαλωνύμου πατρίδος κειμηλίων. Διότι εἰς ἡμᾶς, κατ᾽ ἐξοχὴν εἰς ἡμᾶς τοὺς καθηγητὰς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ὡς διαδόχους καὶ συνεχιστὰς τοῦ ἔργου τῶν μεγάλων τοῦ Γένους Διδασκάλων, εἰς ἡμᾶς εἶναι ἀνατεθειμένη ὑπὸ τῆς πατρίδος ἡ τιμιωτάτη καὶ ἅμα βαρυτάτη ἐντολὴ τοῦ νὰ διατηρήσωμεν ἀμόλυντον τὴν ἱερὰν παράδοσιν, ἀλώβητον τὴν σεπτὴν παρακαταθήκην, νὰ περιφρουρήσωμεν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσαν, τὰ δύο ταῦτα ἀσφαλῆ τοῦ ἔθνους σωσίβια καὶ πάνσεπτα τῆς Φυλῆς περίαπτα.

Εἰς δὲ τὸν κ. Κακριδῆν—πρὸς ὅν, ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλιν μετὰ πάσης εἰλικρινείας, οὐδεμίαν ἔχω προσωπικὴν ἀντιπάθειαν ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἔχω λόγους χάριν τῆς σεπτῆς μνήμης τοῦ ἀοιδίμου πατρός του νὰ διάκειμαι συμπαθῶς—θὰ ἐποίουν τὴν ὑστάτην ἔκκλησιν καὶ ὑπόμνησιν, ὅτι ἔχει ὑποχρέωσιν, ἔστω καὶ ὀψίμως, νὰ συνέλθῃ καὶ ἐπανεύρῃ ἑαυτὸν ἐν τῇ ὁδῷ, ἣν ἐπιβάλλει τὸ καθῆκόν καὶ διαγράφει ἐπιτακτικὴν τὸ ὡραῖον παράδειγμα τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου καὶ σεμνοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἐπιφανοῦς πάππου του. Ἂς βεβαιωθῇ ὅτι ἐμμένων μετ᾽ ἀκάμπτου ἐπιμονῆς καὶ ἀνενδότου πείσματος ἐν τῇ σκολιᾷ ὁδῷ καὶ σκοτεινῇ ἀτραπῷ ἣν ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας σκληροτραχήλως καὶ μετὰ σφοδρᾶς ὁρμῆς βαδίζει, ἄγεται καὶ ἄγει εἰς κακὸν τέλος· ἀπὸ δὲ τῆς περιόπτου θέσεως, εἰς ἣν παρανόμως ἀνυψώθη, θὰ εἶναι ἐπιβλαβὴς μὲν εἰς τὴν ἐπιστήμην, ὀλέθριος δὲ εἰς τὴν πατρίδα [1].

---

(1) Οἱ τὰς βάσεις τοῦ ἐθνικοῦ οἰκοδομήματος ὑποσκάπτοντες, ὡς εἴρηται

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Αἱ περὶ γλώσσης γνῶμαι τοῦ ἀοιδίμου καθηγητοῦ Γεωρ. Χατζιδάκι μετὰ συμπληρώσεων καὶ παρατηρήσεων τοῦ γράφοντος.

Αἱ περὶ γλώσσης γνῶμαι καὶ θεωρίαι τοῦ διαπρεποῦς γλωσσολόγου Γεωρ. Χατζιδάκι εἶναι ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἐκτεθειμέναι, συνοπτικαὶ δὲ καὶ λίαν σαφεῖς περιέχονται ἐν τῇ βραχείᾳ πραγματείᾳ τῇ ἐπιγραφομένῃ «Διατί εἶμαι μὲν δημοτικιστὴς ἀλλὰ δὲν γράφω τὴν δημοτικὴν». Ἐνταῦθα διασαφήσας ὁ συγγραφεὺς τὰς σημασίας τοῦ ὀνόματος «δημοτικιστής», ὅπερ δηλοῖ πρῶτον μὲν τὸν ἀσχολούμενον περὶ τὴν λαλουμένην γλῶσσαν (τὴν δημώδη) δεύτερον δὲ τὸν ἀγαπῶντα καὶ δὴ καὶ μεταχειριζόμενον αὐτὴν ἐπάγει: «Κατὰ τὴν πρώτην σημασίαν τῆς λέξεως, περὶ ἧς ὁ λόγος, δύναμαι νὰ ὀνομάζωμαι *δημοτικιστής*, διότι ἤδη ἀπὸ 45 ἐτῶν ἀσχολοῦμαι περὶ αὐτὴν καὶ πιστεύω ὅτι συνετέλεσα κάπως εἰς τὴν γνῶσιν καὶ ἐκτίμησιν αὐτῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄλλην δευτέραν σημασίαν τῆς λέξεως *οὔτε εἶμαι οὔτε δύναμαι νὰ ὀνομάζωμαι δημοτικιστής*· τοῦτο φαίνεται παράδοξον εἴς τινας καὶ διὰ τοῦτο σπεύδουν νὰ μὲ κατηγορήσουν ὡς ἀνακόλουθον. Κάμνουν δὲ τοῦτο, ἐπειδὴ δὲν διακρίνουν, ὅπως πρέπει, τὰς δύο ἀρκετὰ διαφόρους σημασίας τῆς λέξεως ταύτης, καὶ διὰ τοῦτο ἀποροῦν καὶ ἐρωτοῦν πῶς συμβαίνει, ὥστε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐπὶ τόσα ἔτη καταγινόμενος περὶ τὴν γλῶσσαν ταύτην, ὁ τοσοῦτον ἐκτιμήσας αὐτήν, *νὰ μὴ θέλῃ νὰ κάμνῃ* καὶ χρῆ-

---

κενόδοξοι νεωτερισταὶ καθίστανται ἐπιβλαβέστατοι, διότι παραπλανῶσι καὶ παρασύρουσι τοὺς ὀνειροπόλους καὶ εἰς τὰ καινὰ καὶ εὔκολα φύσει ῥέποντας νέους. Οὗτοι, ὅσον καὶ ἂν εἶναι εὐφυεῖς, σαγηνεύονται καὶ παρεκτρέπονται ὑπὸ συναισθηματικῶν λέξεων καὶ φανταστικῶν παραστάσεων, ὑπὸ πομπωδῶν καὶ ἠχηρῶν φράσεων, ἐν αἷς προέχουσι κατακόρως ἐπαναλαμβανόμεναι «οἱ σκέψες καὶ οἱ πόνοι», «οἱ πίστες καὶ οἱ λαχτάρες», «οἱ πίστες καὶ τὰ ὄνειρα». Ἡ νεότης φυσικῷ τῷ λόγῳ ἀδυνατεῖ νὰ εἰσχωρήσῃ εὐθὺς εἰς τὸ βάθος καὶ νὰ διακρίνῃ τὴν κενότητα καὶ οὐδένειαν, τὸ πολὺ σφαλερὸν καὶ ὀλέθριον τοῦ περιεχομένου. Καὶ τοῦτο μὲν σὺν τῷ χρόνῳ θὰ κατανοήσῃ βραδύτερον ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ θὰ ἔχῃ ἀπολέσει δυνάμεις πολλὰς καὶ χρόνον πολύτιμον.

σιν *αὐτῆς* ἀλλὰ παρὰ πάντα, ὡς φαίνεται, λόγον νὰ προτιμᾷ τὴν συνήθη γραφομένην. Λοιπὸν ἀπαντῶν εἰς ταῦτα λέγω ὅτι κάμνω τοῦτο διὰ τὰς ἀκολούθους δέκα αἰτίας (1).

1) Διότι ἠξεύρω κάλλιστα ὅτι ἄλλο ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ ζήτησις τῆς ἀληθείας καὶ ἄλλο χρῆσις τῶν ἐξευρημένων . . . Ἐγὼ λ. χ. ἐξήγησα τὸ Κρητικὸν *ξιμιό*, τὸ Ἰκάριον *ἴτσουπον*, καθὼς καί τινα Τσακώνικα ἀλλὰ δὲν τὰ μεταχειρίζομαι, ὄχι διότι περιφρονῶ τὴν νέαν γλῶσσαν ἀφοῦ κοπιάζω δι' αὐτήν, ἀλλὰ διότι δὲν τὰ ἠξεύρουν καὶ δὲν τὰ θέλουν οἱ ἀναγνῶσται μου . . .

2) *Διότι ἠξεύρω καλῶς ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ ἁπλοῦ, τοῦ ἀγραμμάτου λαοῦ, ἡ συνήθως δημοτικὴ λεγομένη ἔμεινεν ἀκαλλιέργητος ὑπὸ τῶν λογίων τοῦ Ἔθνους καὶ διὰ τοῦτο εἶναι πτωχὴ καὶ δὲν ἐξαρκεῖ σήμερον εἰς ἔκφρασιν παμπόλλων γνωστῶν καὶ οἰκείων ἡμῖν ἐννοιῶν, καθὼς καὶ εἰς διάκρισιν ἄλλων, τὰς ὁποίας διαστέλλομεν κάλλιστα διὰ τῆς χρήσεως τῆς ἀνεπτυγμένης, καλλιεργημένης καὶ γραφομένης γλώσσης* (2). Τὰς ἐλλείψεις ταύτας ἐνόμισαν μερικοὶ ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ θεραπεύσουν κατὰ διαφόρους, πάντας ἀτυχεῖς, τρόπους. Οὕτω πρῶτον μὲν παραλαμβάνουν ἐκ τῆς γραφομένης γνωστῆς γλώσσης τὰ ἑκάστοτε ἀναγκαῖα στοιχεῖα μεταπλάττοντες καὶ μεταμορφώνοντες αὐτὰ κατὰ τὰ ἀνάλογα τῆς δημοτικῆς ταύτης. Λοιπὸν γράφουν «τὸ φωνήεντο», «τὸ γεγονότο», «τὰ ἐπεικά», «κηρύχνει», «ἀναμορφωτάδες», «ἐκφράστηκε» κτλ. Δεύτερον πλάττουσι νέας λέξεις ἀντὶ τῶν συνήθων, λ. χ. «φοιτητικὴ συντροφιά», «τὸ κάμωμα τοῦ μέλλοντα», «χωρισιά», ἀντὶ διαζύγιον, «ντοπολαλιὰ» ἀντὶ διάλεκτος κτλ.

Ὅτι πάντα ταῦτα εἶναι ἀκαλαίσθητα καὶ προσκρούουν εἰς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ ἔθνους, ὁμολογοῦν πάντες, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἱ μετα-

---

(1) «Διατὶ εἶμαι μὲν δημοτικιστὴς ἀλλὰ δὲν γράφω τὴν δημοτικήν» Σελ. 3 κἑξ.». Ἐν τοῖς ἑξῆς πρὸς μείζονα διασάφησιν τῶν γνωμῶν τοῦ ἐπιφανοῦς γλωσσολόγου παραπέμπομεν εἰς τὰ οἰκεῖα μέρη τῶν ἄλλων ἔργων αὐτοῦ.

(2) Παρβλ. τοῦ αὐτοῦ Μελέτην ἐπὶ τῆς νέας Ἑλληνικῆς, 1884, σελ. 83 ἑξ. «Ἀλλ' ἂν ὁ κοινὸς γλωσσικὸς θησαυρὸς τῆς δημοτικῆς γλώσσης μὴ ἐξαρκῇ, ὅπως οὕτω πειραματικῶς ἀπεδείχθη ἐν τῇ ποιήσει, μηδ' ἐν αὐτῇ τῇ λυρικῇ, εὐκόλως κατανοεῖ τις πόσον ἀνεπαρκὴς ἀνάγκη νὰ εἶναι ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἡμῶν χρείαις». Πλ. καὶ Γλωσ. μελετ. σελ. 300 «παραμεληθεῖσα (ἡ δημοτική) δὲν εἶναι ἱκανῶς πλουσία ὥστε νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ποικίλας τεχνικάς, ἐπιστημονικάς, διοικητικάς, νομοθετικὰς κλπ. ἀνάγκας».

χειριζόμενοι ταῦτα... Προσθέσατε εἰς ταῦτα ὅτι διὰ τῆς χρήσεως τῶν μεταβεβλημένων καὶ τῶν νέων τούτων στοιχείων καθὼς καὶ πολλῶν ἄλλων ἢ διαλεκτικῶν λέξεων ἐπῆλθε διάσπασις τῶν γραφόντων εἰς μερίδας, εἰς κόμματα, ὥστε ἀντὶ νὰ καλλιεργοῦν πάντες τὴν παραδοθεῖσαν ἀπὸ μακροῦ χρόνου καὶ διὰ τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ καὶ τῶν ἄλλων λογίων τοῦ ἔθνους κυρωθεῖσαν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν, ἀντὶ νὰ φροντίζουν πῶς νὰ πλουτίζουν καὶ νὰ ἐξωραΐζουν αὐτήν, πολλοὶ λογοτέχναι διακηρύττουν ὅτι αὕτη οὔτε σχέδιον οὔτε σύστημα ἔχει οὔτε πραγματικὸν ὑπόδειγμα, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ στηριχθῇ κτλ. ἐπεχείρησαν δὲ νὰ πλάσουν ἄλλην ἰδίαν, λογοτεχνικὴν γλῶσσαν· οὕτω δὲ *κατήντησε νὰ ἔχωμεν τόσας σχεδὸν λογοτεχνικὰς γλώσσας, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ λογοτέχναι.*

Καὶ σημειώσατε ὅτι ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν πρὸ 15 ἐτῶν ἤδη ἐκηρύχθη ὑπὸ τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ ὁμίλου» ἐπισήμως «ὅτι ὁ γραμματικὸς τύπος τῆς δημοτικῆς ἔχει βρεθεῖ» καὶ ἀφ᾿ ἑτέρου πάλιν ὁμολογοῦν ὅτι ἡ δημοτικὴ ἔχει ἀνάγκην πολλῆς καλλιεργείας καὶ μελέτης, ἵνα καταστῇ γραφομένη. Καὶ ὅμως τὴν γράφουν καὶ τὸ χειρότερον τὴν ἐπιβάλλουν τυραννικῶς εἰς τὰ σχολεῖα, δημοτικὰ καὶ ἑλληνικά. (Τὰ νῦν Γυμνάσια).

3) *Διότι ἠξεύρω καὶ ἐκτιμῶ προσηκόντως οὐ μόνον τὴν μεγάλην δύναμιν τῆς γνωστῆς παραδόσεως τῆς γλώσσης,* ὅταν μάλιστα ἡ παράδοσις αὕτη συνοδεύεται, ὅπως παρ᾿ ἡμῖν συμβαίνει, μετὰ τοῦ γενικοῦ αἰσθήματος περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὡραίου καὶ μετὰ τοῦ θρησκευτικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου τοῦ ἔθνους κλπ. *ἀλλὰ καὶ τὴν σπουδαιοτάτην ἐκπαιδευτικὴν καὶ ἐθνικὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ διατήρησις τῆς συνεχείας τῆς παραδόσεως ταύτης.* Βεβαίως θὰ ἦτο ἀλλοία ἡ νῦν γραφομένη ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἂν μὴ ὑπῆρχε παρ᾿ ἡμῖν δι᾿ ὅλων τῶν αἰώνων γραπτὴ παράδοσις αὐτῆς, ἂν μὴ εἴχομεν μήτε Εὐαγγέλιον μήτε λειτουργικὰ ἢ ἄλλα οἱαδήποτε βιβλία, ὅπως παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς συμβαίνει.

Ἀλλ᾿ εὐτυχῶς εἴχομεν πάντοτε καὶ ἔχομεν γραπτὴν παράδοσιν, λογοτεχνικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἄλλα βιβλία καὶ μάλιστα τοιαῦτα, ὁποῖα κἀνὲν ἄλλο ἔθνος τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτον δὲ ἀκριβῶς τὸν λόγον *οὔτε δυνατὴν οὔτε καὶ συμφέρουσαν βλέπω σήμερον τὴν ἐκβολὴν εἰς τὴν θάλασσαν ὅλων τῶν ἐπιτευχθέντων—ἰδίως ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος—ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ γραπτοῦ μας λόγου, καθὼς οὐδὲ τὴν μεταβολὴν τῆς ὀρθογραφίας τῆς γλώσσης μας* ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον ἢ τελειότερον ὡς λέγεται (1). Διότι κατὰ τὴν πεποίθησίν μου πᾶσα βιαία μετακίνησις τούτων

(1) Πβλ. τοῦ αὐτοῦ Γλωσσικ. μελετ. Ι σ. 301 «*Περὶ ἐπανόδου εἰς τὴν δημο-*

εἰς οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ ὁδηγήσῃ παρὰ εἰς διάσπασιν καὶ χωρισμὸν ἡμῶν καὶ ἰδίως τῆς νέας γενεᾶς (εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλεται τυραννικῶς ἡ ἰδίας κατασκευῆς γλῶσσα) ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐκπαιδευτικῆς καὶ ἐθνικῆς καθόλου κληρονομίας, ἡ ὁποία ἐναπόκειται εἰς τὴν πλουσίαν ἐθνικήν μας λογοτεχνίαν καὶ τὴν γραπτήν μας ἐν γένει παράδοσιν. *Ἀλλ' εἶναι* λέγουν, *σταύρωμα ἡ 'ὀρθογραφία' μας! Δὲν τὸ πιστεύω, ἀλλ' ἐρωτῶ: δὲν εἶναι ὁμοίως σταύρωμα καὶ μάλιστα ἀκόμη μεγαλύτερον ἡ ὀρθογραφία τῆς Ἀγγλικῆς γλώσσης; Καὶ ὅμως διατί κανείς ποτε Ἄγγλος διδάσκαλος δὲν ἐξέφρασε γνώμην περὶ μεταβολῆς της; Καὶ δὲν κάμνουν ἐκεῖνοι τοῦτο, διότι ηὑρίσκουν τὰ μεγάλα ἀγαθά, τὰ ὁποῖα ἔχει ἑκάστη γενεὰ ἐκ τῆς εὐκολίας τοῦ νὰ δύναται νὰ μελετᾷ τὰ ἔργα τῶν παλαιοτέρων γενεῶν καὶ νὰ διδάσκεται ἐξ αὐτῶν.* Τοῦτο θὰ ἐματαιώνετο φυσικὰ διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῆς ὀρθογραφίας. Παρ' ἡμῖν ἐπειδή, καθὼς λέγουν, εἴμεθα νέον ἔθνος, τὰ διδάγματα τῶν προγενεστέρων γενεῶν δὲν εἶναι, καθὼς φαίνεται, εἰς ἡμᾶς ἀναγκαῖα!

4) Διότι ηὑρίσκω καλῶς ὅτι κατὰ φυσικὸν λόγον παντοῦ καὶ πάντοτε εἰς ὅλα τὰ πολιτισμένα ἔθνη προσπαθοῦν καὶ μιμοῦνται τὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς τρόπους τῶν μορφωμένων, τῶν ἀνωτέρων τάξεων, οὐχὶ δὲ τὸ ἐναντίον (2).

τικὴν καὶ ἐκβολῆς τῆς γραφομένης οὐδεὶς εὔλογος λόγος δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ γένηται. Διότι καὶ αὕτη ἔχει ἤδη τὴν ἱστορίαν αὐτῆς καὶ δὴ δικαίωμα ὑπάρξεως ἐκ τῆς ἱστορίας... ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς ἀποβολὴν τοῦ γραπτοῦ λόγου εἶναι καθαρὰ ματαιοπονία, ἀφ' οὗ οὗτος ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐκτήσατο ἱστορικὸν δικαίωμα, τ.ἔ. ἀφοῦ ἐν αὐτῷ συνετάχθη τὸ πολίτευμα καὶ ἡ λοιπὴ νομοθεσία ἡμῶν, ἐν τούτῳ πάντοτε ἐλάλησαν καὶ λαλοῦσιν οἱ ῥήτορες ἡμῶν ἐν τῇ Βουλῇ, ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ πανταχοῦ, οὗτος εἶναι ὁ φορεὺς παντὸς τοῦ πολιτισμοῦ ἡμῶν. Διὰ πάντα ταῦτα οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων δύναται εὐλόγως νὰ διαμφισβητῇ αὐτῷ τὸ ὑπὸ τῆς ἱστορίας κεχορηγημένον δικαίωμα τῆς ὑπάρξεως, ἐκτὸς ἂν ἐπιθυμῇ νὰ νομίζηται ἀλλόκοτος καὶ ἰδιότροπος καὶ γ ε λ ο ῖ ο ς.» Ἐπιθ. καὶ κατωτ. σελ. 498 ἑξ.

(2) Σημ. Κ. Ι. Λ. Ἡ γλῶσσα ἡ λογιωτέρα, τουτέστιν ἡ μᾶλλον ἐπιμεμελημένη γλῶσσα τῶν συγγραφέων, ἔχει κατὰ φυσικὸν λόγον ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ δὴ τοσούτῳ μείζονα ὅσῳ οἱ συγγραφεῖς εἶναι σπουδαιότεροι καὶ ὁ λαὸς εὐφυέστερος. Ὁ δὲ ἰσχυρισμὸς ὅτι οἱ μεγάλοι Ἕλληνες ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι δὲν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης καὶ ἐπὶ τούτοις ὅτι ἐγένοντο ἐμπόδιον (sic) «εἰς τὴν διάπλασιν καὶ διαμόρφωσιν» τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι πολὺ παράδοξος καὶ πάντῃ ἀναπόστατος. Τοιοῦτό τι θὰ ἀντέκειτο πρὸς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων καὶ τοὺς νόμους τοὺς διέποντας πάσας τὰς γλώσσας. Ἀλλὰ μήπως δὲν ἐλέχθη ἄλλοτε ὅτι θὰ εἴχομεν «πλήρη καὶ τελείαν γλῶσ-

Ἐκ τῆς ἱστορίας δὲ τῶν γλωσσῶν ἐδιδάχθην ὅτι τὸ σήμερον τεχνητὸν εἰς τὴν γλῶσσαν δύναται αὔριον νὰ γίνῃ τόσον φυσικὸν—καὶ τοῦτο συμβαίνει συχνότατα — ὥστε εἰς τὸ αἴσθημα τῶν ὁμιλούντων νὰ μὴ διακρίνεται ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ, τοῦ μητροδιδάκτου (1). Τοῦτο ἀγνοοῦν μερικοὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ τὸ ἀρνοῦνται (2). Ἀλλ' ὅμως προφανὴς ἀπόδειξις τούτου εἶναι αἱ χιλιάδες τῶν λέξεων καὶ πολλοὶ τύποι (λ.χ. τῆς πόλεως, τῶν πόλεων, αἱ πόλεις καὶ ὄχι *τῆς πόλης, τῶν πολῶν, οἱ πόλες* ὅπως τῆς δίκης, οἱ δίκες, τῶν δικῶν) (3) οἱ ὁποῖοι εἰσῆλθον ἀπὸ τὸν γραπτόν μας λόγον εἰς τὸν προφορικὸν ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως καὶ κατέστησαν πάγκοινοι. Μόνον ὁ γνωρίζων καλῶς τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης μας — πολλάκις δὲ οὐδὲ αὐτὸς — δύναται νὰ διακρίνῃ ταῦτα ἀπὸ τῶν ἄλλων.

5) Διότι γνωρίζω καλῶς τὰ ἐλαττώματα τῶν μεταφορικῶν ἐκφράσεων καὶ ἀποφεύγω αὐτάς, ὅσον δύναμαι. Οἱ πολέμιοι τῆς γραφομένης κάμνουν κατάχρησιν αὐτῶν. Ἀλλ' εἶναι φανερὸν ὅτι διὰ τούτων τίποτε

σαν, ἐὰν δὲν διεσῴζετο ἀπὸ τοῦ βαρβαρικοῦ κατακλυσμοῦ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία..., ἤτοι ἐὰν δὲν ὑπῆρχον σχολαστικοὶ καὶ λογιώτατοι»;!! Εἰς τόσον φοβερὰς καὶ ἀπιστεύτους βλασφημίας παραφέρει ἐνίοτε τὸ προσωπικὸν πάθος τινὰς καί, ὅπερ λυπηρόν, οὐχὶ τοὺς τυχόντας.

(1) Σημ. Κ. Ι. Λ. Καὶ ἀληθῶς ἐν τῇ παλαιοτέρᾳ ἡμῶν γενεᾷ *φυσικαὶ* καὶ μητροδίδακτοι ἦσαν αἱ λέξεις φέρ' εἰπεῖν «πόστα», «σπετσαρεῖο», «ντουάνα» ἀλλὰ σήμερον φυσικαὶ θεωροῦνται καὶ εἶναι πράγματι αἱ ἄλλαι αἱ ἐκείνας ἐκβαλοῦσαι λέξεις, ταχυδρομεῖον, φαρμακεῖον, τελωνεῖον καὶ ὅσαι ἄλλαι».

(2) Πβλ. καὶ τὰ ἐν τῇ Διαλέξει (σ. 41). «Ἔπειτα οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι, ὅπως παρετήρησεν ἤδη ὁ Ὁράτιος, εἰς τὴν γλῶσσαν συμβαίνει ἀντικατάστασις λέξεων, ὥστε ὅ,τι σήμερον εἶναι σύνηθες, ἀπαρχαιοῦται καὶ ἀποβάλλεται καὶ τὸ σήμερον ἄχρηστον καὶ ἄγνωστον γίνεται γνωστόν, σύνηθες. Τοῦτο συνέβη παρ' ἡμῖν ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἑξῆς, παρ' οἷς χιλιάδες ὅλαι ξένων λέξεων ἐξεβλήθησαν ὑπὸ γνησίων ἑλληνικῶν». Συναφῆ εἶναι καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ H. Paul λεγόμενα περὶ τούτου. «Ὅταν δ' ἀριθμός τις ἀνθρώπων καταλήξῃ εἰς ἀποκλειστικὴν ἢ συχνοτέραν χρῆσιν τῆς τεχνητῆς γλώσσης, τότε ἡ νεωτέρα γενεὰ ἡ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τούτων οὖσα καὶ ἀναπτυσσομένη μανθάνει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡς φυσικὴν τὴν γλῶσσαν, ἥτις ὡς πρὸς τοὺς παλαιοτέρους ἦν ἔτι τεχνητή...» (Γ. Χατζιδάκι, Γλωσσολ. μελέται σ. 527).

(3) Σημ. Κ. Ι. Λ. Καὶ ὅμως κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν γλωσσοπλαστῶν τοῦ τύπου Κακριδῆ πρέπει νὰ λέγωμεν ἀκριβῶς ταῦτα τὰ τερατώδη, ἤτοι *τῆς πόλης, οἱ πόλες, τῶν πολῶν* καὶ οὐχὶ τῆς πόλεως, αἱ πόλεις, τῶν πόλεων. Ἀλλὰ τοὺς τύπους ἐκείνους οὐδεὶς Ἕλλην σήμερον μεταχειρίζεται πλὴν τῶν ἀλλοφρόνων γλωσσοπλαστῶν.

δὲν δηλοῦται ἀκριβῶς. Οὕτω λ.χ. ὅταν λέγεται ὅτι ἡ νέα γλῶσσα «ἔχει ζωὴν» ἡ δὲ γραφομένη εἶναι «ψώφια», ἡ δὲ δημοτικὴ εἶναι «γεμάτη δροσιὰ» ἡ γραφομένη ὅμως εἶναι «ἐψιμυθιωμένη, νεκρά, ἡμίνεκρος, θνησιγενής, τυλιγμένη μὲ βαμβάκι κλπ.», ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα δυνατὸν νὰ εἶναι ῥητορικῶς ὡραῖα ἀλλ᾽ ἐπιστημονικῶς κρινόμενα εἶναι «*γελοῖα*». Καὶ ὅμως εἰς τὸ σφάλμα τῆς χρήσεως τοιούτων ἐκφράσεων περιπίπτουν ἀνὰ πᾶν βῆμα οἱ κατήγοροι τῆς γραφομένης (1).

6) Διότι ἠξεύρω καλῶς ὅτι *πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἡ ποιητικὴ γλῶσσα ἠμπορεῖ νὰ διαφέρῃ—καὶ πράγματι διαφέρει—κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀπὸ τὸν πεζὸν λόγον.* Ἡ ποιητικὴ γλῶσσα συνήθως ἐκφράζει μᾶλλον αἰσθήματα, διὸ καὶ ἀπευθύνεται περισσότερον εἰς τὴν καρδίαν ἢ εἰς τὴν διάνοιαν. Διὰ τοῦτο δὲ πολλάκις τὰ μέρη της συνδέονται χαλαρῶς πρὸς ἄλληλα ἢ καὶ ἀτελῶς. Ὁ ρυθμός, παλαιαὶ συνήθειαι κλπ. ἐπιτρέπουν πολλὰς ἀποκλείσεις ἀπὸ τοῦ συνήθους. Παραλαμβάνει πανταχόθεν καὶ ἀναμειγνύει ποικίλα στοιχεῖα, δηλ. λαϊκά, ἀρχαῖα κτλ. ἀναλόγως τῆς ἑκάστοτε χρησιμότητός των καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐκφράσεως. Ἐκ τούτων προέρχεται συνήθως πολυτυπία (ὅπως εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου), ποικιλία συντάξεων κτλ. Τοὐναντίον ὁ καλλιτεχνικὸς πεζὸς λόγος καὶ μάλιστα ὁ γραπτὸς ὀφείλει νὰ ἐκφράζῃ τὰς πλουσιωτάτας καὶ ποικιλωτάτας ἐννοίας τοῦ ἐθνικοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ (τεχνῶν, ἐπιστημῶν, ἐμπορίου, βιομηχανίας, ναυτιλίας, διοικήσεως) καί, ἐκτὸς τούτων, ἐπειδὴ ἀπευθύνεται περισσότερον πρὸς τὴν διάνοιαν, ἀπαιτεῖ κυριολεξίαν, λογι-

---

(1) Ταῦτα διασαφοῦνται ὑπὸ τῶν ἐν τῇ *Διαλέξει* (Σελ. 41) ἐκτεθειμένων «Λοιπὸν τί δηλοῖ ἡ *ζωντανὴ γλῶσσα;* Τὸ ἐπίθετον *ζωντανός*, ἠξεύρομεν, λέγεται ἐπὶ τῶν ἐμψύχων, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων τοῦ ἀνθρώπου, οἷον ἐπὶ νόμων, ἐπὶ ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ἐπὶ λέξεων κτλ. λεγόμενον οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ σημαίνῃ ἢ *τὸ ἐν πολλῇ χρήσει, τὸ σύνηθες, τὸ γνωστόν, καὶ ἰδιαιτέρως* ἐπὶ τῆς γλώσσης τὸ *αἰσθητόν, τὸ ἀρεστόν.* Καὶ λοιπὸν ἐρωτᾶται, δὲν εἶναι εἰς ἡμᾶς *αἰσθητή, νοητὴ* ἡ ἐπίσημος λαλουμένη καὶ δὲν ἀρέσκει μᾶλλον τῆς ψευδοδημώδους, τῆς πλαστῆς, τῆς μαλλιαρῆς; Εἶναι λ.χ. τὸ *δελτίο, τὸ Πανεπιστήμιο, ὁ λοτόμος,* ἀντὶ δελτίον, Πανεπιστήμιον, ὑλοτόμος, ἡ *βάρδια* ἀντὶ *φυλακή,* τὸ *τσομπάνης* ἀντὶ *βοσκὸς* κτλ. αἰσθητότερα; ἀρεστότερα;» Πβλ. καὶ Γλωσσ. Μελ. 1,513, σημ. 3. «Ὁμοίως εἶναι πασίγνωστον ὅτι δὲν ἔχομεν διὰ πᾶν ὅ,τι γράφομεν πρὸ ὀφθαλμῶν τ᾽ ἀρχαῖα πρότυπα, ἀλλ᾽ ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ παρόντος μετὰ τῶν προτύπων, ἀπὸ κοινοῦ, καταρτίζουσι τὸν κανόνα τῆς γραφομένης, ἐνῷ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ Λατινικῇ τὸ πρᾶγμα ἐγένετο ἄλλως. Καὶ ὅμως *παρὰ τὰ προφανῆ ταῦτα βλέπομεν ὅτι ἡ γραπτὴ γλῶσσα ἡμῶν παραβάλλεται πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν Λατινικὴν καὶ λέγεται ψευδῶς ὅτι εἶναι νεκρά, ἄχρηστος κττ!*».

κὴν ἀκρίβειαν, ἀκριβῆ δήλωσιν τῶν ψυχολογικῶν σχέσεων τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα, ἀποφεύγει τὴν πολυτυπίαν κλπ. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ὁ *πεζὸς λόγος δεικνύει ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐθνῶν*. Πόσον δύσκολον εἶναι νὰ κατασκευασθῇ δόκιμος πεζὸς λόγος δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ ἐκ τῶν ἑξῆς: α) ὅτι οἱ Ἕλληνες τριακόσια σχεδὸν ἔτη μετὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ποιήσεως ἐπέτυχον τοῦτο, β) ὅτι πολλὰ ἔθνη ἐσχημάτισαν καὶ ἔχουν ποιητικὸν λόγον, ὄχι ὅμως καὶ πεζόν, καὶ γ) ὅτι δύο μόνον ἔθνη ἐν τῷ κόσμῳ, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Σῖναι, ἠδυνήθησαν νὰ πλάσουν πρωτότυπον, δόκιμον πεζὸν λόγον· Οἱ λοιποὶ λαοὶ μόνον κατὰ μίμησιν ἐπέτυχον τοῦτο καὶ μερικοὶ οὐδὲ κατὰ μίμησιν.

Ἡ ἄγνοια τῆς ῥηθείσης μεγάλης διαφορᾶς τοῦ πεζοῦ ἀπὸ τοῦ ποιητικοῦ λόγου ἔγινεν αἰτία, ἵνα πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως μερικοὶ λόγιοι συνηγορήσουν ὑπὲρ τῆς χρήσεως τῆς γλώσσης τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων εἰς τὸν καθ᾿ ἡμέραν πεζὸν λόγον. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἀποτολμοῦν μερικοὶ παρομοίας ἀποπείρας πεζοῦ λόγου. Πόσον ἐξαισίως ἐπιτυγχάνουν εἰς τοῦτο, ἀρκεῖ νὰ ἀποδείξῃ ἀφ᾿ ἑνὸς ἡ χρῆσις ξένων καὶ ἰδιωματικῶν λέξεων (βάρδια, τσομπάνης, γκέμι, γκεσέμι κλπ.), ἀφ᾿ ἑτέρου δὲ ἡ γενικὴ κατακραυγή, ὅτι τὰ οὕτω γραφόμενα δὲν ἀναγινώσκονται. Εὐτυχῶς τὸ ἔθνος μας ὁδηγούμενον ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς ἱστορίας του, ἀφ᾿ ἑτέρου δὲ ὑπὸ ἀνδρῶν σοφῶν ἔκρινεν ἤδη κατ᾿ ἄλλον τρόπον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἔφθασε ταχύτερον ἢ ὅσον θὰ ἐπίστευέ τις εἰς τὸ νὰ δημιουργήσῃ γραπτὴν γλῶσσαν ἐξαρκοῦσαν σήμερον εἰς τὰς ἀνάγκας του.

7) *Διότι γνωρίζω ὅτι εἰς κἀνὲν μέρος τοῦ κόσμου δὲν ταυτίζεται ἀληθῶς ὁ γραπτὸς λόγος πρὸς τὸν προφορικόν* (1). *Οὔτε ὁ Ἀθηναῖος*

---

1) Περὶ τῆς λεγομένης διγλωσσίας ἄξια ἀναγνώσεως καὶ πολλῆς προσοχῆς εἶναι ὅσα ὁ αὐτὸς Χατζιδάκις διέλαβε διὰ μακρῶν ἐν τῇ πρὸς τὸν Κρουμβάχερ Ἀπαντήσει σελ. 480 κ. ἑξ. Πρβλ. καὶ Γλωσσολ. μελέται Ι σ. 240 ἑξ. 304, 310. «*Καὶ ἀλλαχοῦ ἡ γλῶσσα διαιρεῖται εἰς γραφομένην καὶ λαλουμένην καὶ ἀλλαχοῦ ὑπάρχουσιν οἱ καθαρεύοντες καὶ οἱ δημοτικοί, οἱ ἀρχαΐζοντες καὶ οἱ νεωτερίζοντες*, οἱ ἀποστρεφόμενοι καὶ ἐκβάλλοντες καὶ οἱ ἀσπαζόμενοι καὶ παραδεχόμενοι τὰς ξένας λέξεις, καὶ ἀλλαχοῦ ἀπὸ μακροῦ χρόνου σκέπτονται καὶ συζητοῦσιν οἱ ἄνθρωποι οἵ τε ἐπιστήμονες καὶ οἱ καλλιτέχναι περὶ τῆς γραπτῆς καὶ γραπτέας γλώσσης καὶ πλεῖστα σοφὰ περὶ αὐτῆς μέχρι τοῦδε διδάγματα ἐξήνεγκον». Αὐτ. κατωτ. σελ. 489 ἑξ. «*Γνωστὸν ὅτι διὰ τὴν κατάχρησιν παμπόλλων ξένων λέξεων ἡ γλῶσσα τῶν γερμανικῶν ἐφημερίδων δὲν εἶναι πάντοτε καταληπτὴ*

ἀστὸς ὡμίλει ὅπως ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Πλάτων, οὔτε ὁ Ρωμαῖος πληβεῖος ὅπως ὁ Κικέρων καὶ ὁ Ὁρτήσιος, οὔτε ὁ Γάλλος ἰδιώτης ὅπως ὁ Ἀνατὸλ Φρὰνς ἢ ὁ Μπριάν. Καὶ ὡς πρὸς πολλάς, πλείστας λέξεις καὶ ὡς πρὸς πολλοὺς γραμματικοὺς τύπους καὶ ἰδιαιτέρως ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν, τὴν πλοκὴν καὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου αἱ διαφοραὶ τούτων ἀπ' ἀλλήλων ἦσαν καὶ εἶναι πάντοτε μεγάλαι (1). *Ὅσοι δὲ ἐκ τῶν ἡμετέρων διδάσκουν ὅτι πρέπει νὰ γράφωμεν, ὅπως ὁμιλεῖ ὁ ἀμόρφωτος, ὁ πολὺς λαός, οὗτοι ἀποδεικνύουν ὅτι εἶναι ἀγλωσσολόγητοι καὶ ἀνιστόρητοι* (2). Καὶ ἀκόμη τρισχειρότεροι εἶναι ὅσοι—ὅπως οἱ ὀπαδοὶ τοῦ

πᾶσι τοῖς Γερμανοῖς, ἐνῷ παρ' ἡμῖν πᾶς ἐπιστάμενος ἀνάγνωσιν νοεῖ τὰς ἐφημερίδας ὅπως δήποτε». Καὶ ἐφεξῆς διδάσκεται ἀριδήλως ὅτι *οὐδαμοῦ*, ἐν οὐδεμιᾷ χώρᾳ καὶ παρ' οὐδεμιᾷ γλώσσῃ λείπει ἡ διγλωσσία καὶ ἡ διαφορὰ γραφομένης καὶ λαλουμένης. Κατωτέρω (σελ. 521, σημ. 1) παρατίθεται ἡ γνώμη τοῦ Paul, καθ' ἣν οἱ παῖδες ἐν τῷ σχολείῳ μανθάνουσι πλὴν τῆς γραφομένης **καὶ** *ἄλλην* **τινά**, τὴν τῆς συνηθείας, ἥτις προσεγγίζει τῇ γραφομένῃ· δὲν εἶναι ἄρα ἡ **αὐτή**. Ὥστε *πανταχοῦ οἱ ἄνθρωποι,* καθόλου εἰπεῖν, *ἄλλως γράφουσι καὶ ἄλλως λαλοῦσι* καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἀρίσταις συναναστροφαῖς. Πῶς λοιπὸν λέγεται ὅτι ἡ τοιαύτη διγλωσσία μόνοις ἡμῖν ἰδιάζει;

(1) Σημ. Κ. Ι. Λ. Εἶναι ἐσχάτη πλάνη τὸ νομίζειν ὅτι ὁ Πλάτων ἔγραφε καὶ ὁ Δημοσθένης ἐλάλει ἀπὸ τῆς Πνυκὸς ἀπαραλλάκτως ὅπως ἐλάλουν οἱ σύγχρονοι αὐτοῖς Ἀθηναῖοι. Τοῦτο εἶναι τόσον ὀλίγον ἀληθὲς ὅσον καὶ τὸ ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐλάλουν ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ ὅπως καὶ ὅτε ἔδρων ἐν τῇ κυρίᾳ αὐτῶν ἰδιότητι, ὁ μὲν ὡς φιλόσοφος ὁ δὲ κατόπιν ὡς ῥήτωρ. Ἀλλ' οὔτε οἱ ἰχθυοπῶλαι τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν ἐλάλουν ὅπως ὁ Πλάτων καὶ ὁ Δημοσθένης (μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ ὁ Ἀριστοφάνης) οὔτε ὕστερον ὁ ὄχλος τοῦ Βυζαντίου ὅπως ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῆς Ἁγίας Σοφίας ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Βεβαίως ἡ γλῶσσα ὡς πνευματικὸν δημιούργημα συναφὲς πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν μοῖραν τοῦ οἰκείου ἔθνους (πόλεως τῶν ἀρχαίων, πολιτείας τῶν νεωτέρων) εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ σκοπούμενον ἔργον τοῦ ὅλου λαοῦ· ἀλλ' ἡ διαμόρφωσις αὐτῆς καὶ τελείωσις ὀφείλεται κυρίως εἰς ὀλίγους τινὰς ἐκλεκτοὺς καὶ ὑπερόχους ἄνδρας, εἰς ἐξόχους ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. Τούτων τὰ ἐκπρεπῆ λογοτεχνήματα εἶναι φύσεως ἅμα καὶ τέχνης ἀσυνήθους ἀπότοκα, ἅτινα οἱ πολλοὶ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐννοοῦσι καὶ θαυμάζουσιν ἀλλὰ νὰ μιμηθῶσιν ὅλως δὲν δύνανται. Ὅτι τὸ πρᾶγμα οὕτως ἔχει, δὲν ἀγνοοῦσι σήμερον οἱ καὶ μικρᾶς τινος τυχόντες φιλολογικῆς παιδεύσεως.

(2) Σημ. Κ. Ι. Λ. Καὶ ἂν μὲν οἱ ἀγλωσσολόγητοι καὶ ἀνιστόρητοι, περὶ ὧν λέγει ἐνταῦθα ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἐπιστήμων, ἦσαν ἐκ τοῦ σωροῦ, κακὴ ὑπομονή. Ἀλλὰ τί θὰ εἴπῃ τις, ὅταν οἱ ἀγλωσσολόγητοι καὶ ἀνιστόρητοι οἱ τὰς ἀνοητάτας δοξασίας ἐκστομίζοντες κατέχωσιν ἀνωτάτας θέσεις καὶ δὴ καὶ ἕδρας πανεπιστημιακάς, ἀφ' ὧν παραδιδάσκοντες διαδίδουσι τὰς παραδοξοτάτας καὶ μω-

Ἐκπαιδευτικοῦ ὁμίλου—ἀπαιτοῦν τὰ ἑξῆς θαυμάσια «τὸ γραπτὸ λόγο θὰ τὸ μάθει τὸ σχολεῖο ἀπὸ τὸ παιδί»!

Διὰ τούτων συνιστᾶται τίποτε περισσότερον, τίποτε ὀλιγώτερον ἢ νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία μᾶς συνάπτει ὅλους εἰς ἓν ἔθνος, καὶ νὰ διδάσκωνται οἱ μαθηταὶ τὰς ποικίλας διαλέκτους καὶ τὰ ποικιλώτερα ἰδιώματα, ὅπως ὁμιλοῦνται ἀπὸ τὰ κατὰ τόπους παιδία. Διότι, καθὼς εἶναι σήμερον πασίγνωστον, *δὲν ὑπάρχει μία ὁμοιόμορφος λαϊκὴ ὁμιλουμένη εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ.* Ἂν λοιπὸν ἐξορίσῃ κανεὶς ἐκ τῶν σχολείων τὴν ἁπλουστέραν γραφομένην καὶ ὁμιλουμένην συγχρόνως ἐκ τῶν μορφωμένων τάξεων, εἰσαγάγῃ δὲ εἰς τὰ σχολεῖα πρὸς διδασκαλίαν τὴν γλῶσσαν τῶν κατὰ τόπους μικρῶν μαθητῶν, θὰ διδάσκεται εἰς τὴν Κύπρον ἡ Κυπριακὴ (ἢ μᾶλλον τὰ διάφορα Κυπριακὰ ἰδιώματα), εἰς τὴν Τσακωνίαν ἡ Τσακωνική, εἰς τὴν Δωδεκάνησον ἡ Δωδεκανησιακὴ καὶ οὕτω καθεξῆς. Μὲ ἄλλους λόγους *θὰ ἐπέλθῃ διάλυσις τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἑνότητος. Χειροτέραν, ἀνθελληνικωτέραν συμβουλὴν δὲν θὰ μᾶς ἔδιδαν οὐδὲ οἱ ἔχθιστοι τῶν μισελλήνων.*

8) Διότι ἠξεύρω τὰ ἐλαττώματα τῶν ξένων λέξεων, αἱ ὁποῖαι εἰσεχώρησαν καὶ εἰσχωροῦν καθ' ἑκάστην καὶ μάλιστα κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν δημοτικιστῶν λεγομένων, καθὼς καὶ εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, διότι, ὡς ἰσχυρίζονται, ἡ ἀποφυγὴ τῶν ξένων λέξεων θὰ ἐγίνετο πρὸς ζημίαν τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας των! Ἀγνοοῦν οὗτοι, καθὼς φαίνεται, ὅτι αἱ ξέναι λέξεις σπανιώτατα εἶναι γνωσταὶ εἰς ὅλας τὰς χώρας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ἡ γλῶσσα γίνεται ἀκατάλληλος ἢ τοὐλάχιστον δυσνόητος εἰς μέγα μέρος τοῦ ἔθνους. Ἔπειτα αἱ ξέναι λέξεις στεροῦνται πολλάκις ὁμορρίζων καὶ οὕτως ὑπόκεινται εὐκόλως εἰς φθορὰν κατὰ τόπους καὶ φθογγικῶς καὶ σημασιολογικῶς. Τοιουτοτρόπως καθίστανται ποικίλαι κατὰ τοὺς τύπους καὶ διάφοροι ὡς πρὸς τὴν σημασίαν. Πρὸς τούτοις συνήθως οὔτε κλίνονται οὔτε συντίθενται οὔτε δύνανται νὰ χρησιμεύσουν εἰς παραγωγὴν ἄλλων λέξεων ὅπως αἱ γνήσιαι ἑλληνικαί. Αἱ λέξεις γκαράζ, σωφέρ, μπλέ, μερσί, παρντὸν κτλ. εἶνα, ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς σχηματισμὸν συνθέτων ἢ παραγώγων. Κἀμμίαν αἴσθησιν δὲν φαίνεται ὅτι ἔχουν τῶν ἐλαττωμάτων τούτων οἱ πολλοὶ τῶν δημοτικιστῶν καὶ διὰ τοῦτο παρα-

---

ροτάτας φαντασιοκοπίας διαστρεβλοῦντες καὶ σκοτίζοντες καὶ παραπλανῶντες τὴν διάνοιαν τῶν νέων ;!

λαμβάνουν εἰς τὸν λόγον των σωρείαν ξένων λέξεων ἀντὶ τῶν γνωστῶν τῆς γραπτῆς μας γλώσσης καὶ οὕτω καθιστοῦν τὸν λόγον των δυσνόητον εἰς πολλοὺς καὶ ὅλως ἀηδῆ καὶ ἀκαλαίσθητον.

9) *Διότι ἠξεύρω ὅτι ἡ γραπτή μας γλῶσσα ἁπλοποιεῖται καθ᾽ ἑκάστην καὶ πλησιάζει ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον εἰς τὴν ὁμιλουμένην ὑπὸ τῶν μορφωμένων τάξεων* (1). Τοῦτο ἀρνοῦνται μερικοὶ λεγόμενοι δημοτικισταί, εἴτε διότι εἶναι ἀνίκανοι νὰ διακρίνουν τοιαῦτα πράγματα εἴτε διότι ἐθελοτυφλοῦν. Καὶ ὅμως πᾶς τις δύναται νὰ ἀντιληφθῇ τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων μου, ἂν συγκρίνῃ τὴν γλῶσσαν, ὅπως ἐγράφετο πρὸ τοῦ 1880, (εἰς τὴν *Κλειὼ* καὶ τὴν *Νέαν Ἡμέραν* τῆς Τεργέστης, εἰς τὸν *Αἰῶνα* τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀκόμη εἰς τὸν *Νεολόγον* τῆς Κωνσταντινουπόλεως) πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν σημερινῶν ἐφημερίδων τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ γραπτή μας γλῶσσα γίνεται σήμερον μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαισθήτως, ἄνευ βιαίων ἁλμάτων καὶ ἀποτόμων μεταβολῶν, μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἁπλουστέρα, προσαρμοζομένη ἀδιαλείπτως πρὸς τὸν προφορικὸν λόγον τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων, γίνεται μᾶλλον εὔχρηστος καὶ μᾶλλον προσιτὴ εἰς ὅλον τὸν ἑλληνικὸν λαόν. Καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ἡ ἁπλοποίησις αὕτη κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαισθήτως προχωροῦσα θὰ καταλήξῃ ἡμέραν τινά, πιθανῶς οὐχὶ μακρὰν ἀφ᾽ ἡμῶν, εἰς τὸν τύπον τῆς λαλουμένης ὑπὸ τῶν μορφωμένων τάξεων εἰς τὰς μεγαλυτέρας πόλεις τοῦ Κράτους, εἰς τὴν *πολιτικὴν* γλῶσσαν ὅπως ὠνόμασα αὐτὴν πρὸ 33 ἐτῶν (2).

---

(1) Σημ. Κ. Ι. Λ. Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι ἀκριβὴς προκειμένου περὶ τῆς συνήθους λογοτεχνικῆς γλώσσης καὶ οὐχὶ τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς. Αὕτη ἐκφράζουσα σύνθετα καὶ περίπλοκα διανοήματα καὶ ποιουμένη πολλάκις χρῆσιν ὅρων τεχνικῶν εἶναι ἠναγκασμένη οὐχὶ σπανίως νὰ ἀποκλίνῃ τῆς ἁπλῆς καὶ κοινῆς καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς εὐχρήστου γλώσσης. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἀφῃρημέναι εἶναι αἱ ἐκδηλούμεναι ἔννοιαι, τόσῳ πλειότερον ἡ ἐπιστημονικὴ γλῶσσα ἀπέχει τῆς κοινῆς καὶ λαλουμένης. Ἔργον καὶ καθῆκον τοῦ ἐπιστήμονος εἶναι νὰ συγκαταβαίνῃ μὲν κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὸ διανοητικὸν καὶ γλωσσικὸν ἐπίπεδον τῶν πολλῶν πρὸς διαφώτισιν αὐτῶν ἀλλὰ νὰ μὴ παρορᾷ μηδὲ νὰ παραβλάπτῃ τὸν κύριον αὐτοῦ σκοπόν, ὅστις εἶναι ἡ προαγωγὴ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἡ ἀνεύρεσις τῆς ἀληθείας. Οὕτω δὲν θὰ περιστέλλῃ ὁ ἐπιστήμων τὴν πρὸς πτῆσιν καὶ ἀνύψωσιν ὁρμὴν αὐτοῦ ἀλλὰ θὰ προσπαθῇ νὰ βοηθῇ καὶ συνανυψοῖ, ὅσον ἔνεστι, τοὺς πολλούς.

(2) Ταῦτα διασαφοῦνται ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Διαλέξει (σ. 47) γραφομένων. «Εἶπα ὅτι αἱ δύο γλωσσικαὶ φάσεις θὰ προσεγγίσουν πρὸς ἀλλήλας ἀλλὰ *δὲν θὰ ταυ-*

10) Διότι ἠξεύρω πρῶτον μὲν ὅτι εἰς πάντα τὰ πολιτισμένα ἔθνη ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα εἶναι ὁ κράτιστος δεσμὸς τῶν ὁμογλώσσων καὶ μεταχειριζομένων αὐτὴν γραπτῶς καὶ προφορικῶς, σύνδεσμος οὐχὶ μόνον πρὸς ἀλλήλους ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς παλαιοτέρας γενεάς, παρ᾽ ὧν διαρκῶς διδάσκονται οὗτοι διὰ μέσου τῆς γλώσσης τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ ἄλλα διδάγματα αὐτῶν (1).

Διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τά τε δημοτικὰ καὶ τὰ ἄλλα λαμβάνεται φροντίς, ἵνα διδάσκεται οὐχὶ ἰδιότευκτός τις *σχολικὴ* λεγομένη γλῶσσα ἀλλ᾽ ὁ ἐπικρατήσας ὁπωσδήποτε ἐθνικός, ὁ καθαρώτατος γλωσσικὸς τύπος (2). Οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καινοτομεῖ

τισθοῦν καθ᾽ ὁλοκληρίαν ποτέ, διότι φύσει διαφέρει ὁ λόγος τῶν ἀνθρώπων κατὰ λόγον τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν θέσεως. Ἡ λαλουμένη μεταβάλλεται διαρκῶς καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ταχέως, ἡ δὲ γραφομένη μόνον βραδέως καὶ τρόπον τινὰ ἐξ ἀποστάσεως παρακολουθεῖ, πάντοτε συντηρητικωτέρα. Μήπως ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις πολιτισμέναις χώραις ταυτίζεται κατὰ πάντα ὁ λεξιλογικὸς θησαυρὸς τῶν μορφωμένων τάξεων μετὰ τοῦ τῶν πολλῶν καὶ ἀπαιδεύτων;».

(1) Πβλ. καὶ τὰ ἐν τῇ Διαλέξει (σ. 48) «ἐγκληματοῦμεν, ὅταν διδάσκωμεν τοὺς μικροὺς Ἑλληνόπαιδας γλῶσσαν ἄλλην ἀπὸ τὴν συνήθη, τὴν ἐπίσημον, τὴν μέχρι σήμερον ἐν χρήσει ἐν ταῖς ὑπηρεσίαις τοῦ Κράτους, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, καθόλου ἐν πάσῃ τῇ ζωῇ καὶ κινήσει τοῦ Ἔθνους παρὰ τοῖς μορφωμένοις Ἕλλησι, διότι οἱ οὕτω παιδευόμενοι σήμερον δὲν θὰ δύνανται αὔριον νὰ μετέχουν τῆς πολιτικῆς ζωῆς ἡμῶν, θὰ εἶναι τρόπον τινὰ ἀγράμματοι, ἤτοι ἀνίκανοι νὰ νοήσουν καὶ μελετήσουν οὐχὶ μόνον τὸ Ἅγιον Εὐαγγέλιον, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὰ χθὲς καὶ πρώην γεγραμμένα ὑπὸ τῶν ἀοιδίμων διδασκάλων τοῦ γένους· Κοραῆ, Παπαρρηγοπούλου, Ἀσωπίου κτλ. ἢ ὑπὸ λογογράφων δοκίμων, ὁποῖοι ὁ Παγανέλης, ὁ Κονδυλάκις, ὁ Ροΐδης, ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Μωραϊτίδης, ὁ Βλάχος κλπ.».

(2) Σημ. Κ. Ι. Λ. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὅσῳ μᾶλλον ὁ λαὸς προάγεται καὶ ἀναπτύσσεται, τόσῳ ἰσχυρότερον τείνει πρὸς τὴν ἀκριβεστέραν καὶ ἐπισημοτέραν γλῶσσαν. Ἡ δὲ ἐμμονὴ τοῦ λαοῦ ἐν τῷ οἰκείῳ αὐτοῦ ἀτελεστέρῳ ἰδιώματι θὰ ἦτο περιφανὲς μαρτύριον διανοητικῆς στασιμότητος. Ὅστις ἄρα ζητεῖ νὰ συναρμοσθῶμεν πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν πολλῶν καὶ οὐχὶ τοὐναντίον νὰ ἀνυψῶνται οἱ πολλοὶ κατὰ μικρὸν εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν λογιωτέρων, οὗτος ἐπιδιώκει, ἔστω καὶ ἀνεπιγνώστως, τὴν ἀβελτερίαν καὶ ἀπαιδευσίαν πάντων· θέλει τὴν ὀπισθοδρόμησιν, τὴν ἐπαναχώρησιν τοῦ ἔθνους ὀπίσω πρὸς τὴν βαρβαρότητα καὶ τὴν βαλανηφαγίαν. Ἡ δὲ πλήρης καὶ τελεία ἐξίσωσις καὶ ἀφομοίωσις τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, περὶ ἧς τινες ἄλλοτε εἶπον, εἶναι χιμαρικὴ οὐτοπία· τοιαύτη ἐξίσωσις οὔτε ποτὲ πράγματι συνέβη οὔτε δύναται νὰ συμβῇ, διότι ἀντίκειται πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν, ἥτις ἀγαπᾷ καὶ θηρεύει πανταχοῦ ἔν τε τῷ ὑλικῷ καὶ τῷ πνευματικῷ κόσμῳ τὴν ποικιλίαν καὶ τὰς διαφοράς. Ἐφ᾽ ὅσον ὑπάρχουσι—καὶ θὰ ὑπάρχωσι πάντοτε—ψυχικαὶ καὶ διανο-

ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, οὐδαμοῦ προηγεῖται εἰς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἐξέλιξιν αὐτῆς κλπ. ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ πάντοτε σκοπὸν μοναδικὸν ἔχει νὰ μεταδώσῃ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ ἰδανικὰ τοῦ Ἔθνους, ἵνα οἱ μικροὶ τῆς σήμερον, ἐνήλικες δὲ τῆς αὔριον ἐξακολουθήσουν νὰ σέβωνται, νὰ ἀναπτύσσουν καὶ τελειοποιοῦν αὐτά... Ἐπίσης ἠξεύρω ὅτι πανταχοῦ οἱ λογιώτεροι τοῦ Ἔθνους, εἴτε δημοσιογράφοι εἴτε λογοτέχναι εἴτε ἐπιστήμονες εἴτε οἱοιδήποτε εἶναι, ἀγωνίζονται πάσῃ δυνάμει νὰ καλλιεργοῦν, πλουτίζουν, ἐξωραΐζουν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν· καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι *πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἡ μὲν καλλιέργεια καὶ ὁ ἐξωραϊσμὸς τῆς ἐθνικῆς γλώσσης συμβαδίζει μετὰ τοῦ ἀναπτυσσομένου καὶ ἐπίδοσιν λαμβάνοντος ἐθνικοῦ αἰσθήματος, τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, ἡ δὲ παραμέλησις καὶ κατάπτωσις τῆς γλώσσης μετὰ τῆς παρακμῆς καὶ καταπτώσεως αὐτῶν*. Οὕτω καὶ παρ᾽ ἡμῖν ἀπὸ τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνος ἄρχεται καὶ ἐπιδίδει ἡ ἀναγέννησις τῆς ἐθνικῆς γλώσσης ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος. Διὰ πάντα ταῦτα *πάντες οἱ πολιτισμένοι λαοὶ ἀγαποῦν τὴν ἐπίσημον, τὴν ἐθνικήν των γλῶσσαν* (das liebe Deutsch λέγουν οἱ Γερμανοὶ καὶ χαίρουν καὶ ὑπερηφανεύονται λαλοῦντες καὶ γράφοντες αὐτήν), καὶ οὐ μόνον δὲν ἐπιτρέπουν εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα νὰ μεταβάλλῃ καὶ νὰ μετακινῇ αὐτήν, τ.ἔ. τὴν ὀρθογραφίαν, τὴν κλίσιν κττ. ἀλλὰ *καὶ περιοδικὰ ἐκδίδονται εἰς τὰ ὁποῖα ἐξελέγχεται αὐστηρῶς καὶ ἀποβάλλεται ἀμειλίκτως πᾶσα ἄτοπος χρῆσις* (1) *καὶ εἰς τὰ Πανεπιστήμια, ἰδίᾳ εἰς τὴν Σορβόνην, μεγίστη καταβάλλεται φροντίς, ἵνα διατηρεῖται καθαρὰ ἡ δόκιμος χρῆσις τῆς γλώσσης* (2).

τικαὶ διαφοραὶ τῶν ἀνθρώπων ἑκάστης πολιτικῆς κοινωνίας (μηδὲ τῆς ἰδεώδους δημοκρατικῆς ἐξαιρουμένης), θὰ ὑφίστανται κατ᾽ ἀνάγκην συμπαρομαρτοῦσαι παραλλαγαὶ καὶ διαφοραὶ τῆς γλώσσης. Οὐσιῶδες τῆς παιδείας (ἀπὸ τοῦ κατωτάτου σχολείου ἀρχόμενον) ἔργον εἶναι τὸ νὰ ἀνυψοῖ ἀεὶ μᾶλλον καὶ νὰ προσεγγίζῃ τὸν λαὸν πρὸς τὴν λογίαν καθαρεύουσαν γλῶσσαν, ὥστε νὰ καταστῇ αὕτη, ὅσον ἔνεστι, φυσικὴ καὶ οἱονεὶ μητρική.

(1) Σημ. Κ. Ι. Λ. Ἀλλὰ τὰ καθ᾽ ἡμᾶς χωροῦσιν ἄνω ποταμῶν· παρ᾽ ἡμῖν ὁ ῥοῦς τοῦ ποταμοῦ δὲν κατέρχεται πρὸς τὴν θάλασσαν· ἀλλ᾽ ἐπαναχωρεῖ ὀπίσω πρὸς τὰς πηγάς. Ἐνταῦθα οἱ στασιῶται κατὰ τῆς καθεστώσης καὶ ἐθνικῆς γλώσσης κινοῦνται ἐλεύθεροι, καθυβρίζουσι τὰ ὅσια καὶ ἱερὰ τῆς Φυλῆς ἀνενόχλητοι καὶ τιμώμενοι ἀναρριχῶνται εἰς τὰ ὕπατα ἀξιώματα ἐφόδιον ἔχοντες ἐνίοτε κυριώτατον ἢ μοναδικὸν αὐτὴν ταύτην τὴν γλωσσικὴν καὶ παντοίαν ἄλλην ἀναρχίαν. Οὐδὲ λείπουσι καὶ τὰ περιοδικά, ὧν σκοπὸς δὲν εἶναι ἄλλος ἢ ἡ «προπαγάνδα», ἡ διάδοσις τῶν τοιούτων παραδόξων καὶ ἐθνοκτόνων αἱρέσεων.

(2) Σημ. Κ. Ι. Λ. Τοιοῦτό τι ἀνέκαθεν συνέβαινε καὶ παρ᾽ ἡμῖν φιλοτίμως ἐν

Ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία ἐπιβάλλει παρ᾽ αὐτοῖς τὴν πιστὴν διατήρησιν τοῦ μεγίστου, τοῦ ἐθνικοῦ τούτου θησαυροῦ, τῆς ἐπισήμου, τῆς ἀνεγνωρισμένης ἐθνικῆς γραφομένης γλώσσης· παρ᾽ ἡμῖν δέ, ὅπως ἕκαστος σχεδὸν Ἕλλην νομίζει ὅτι εἶναι ἱκανὸς νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα καλύτερον τοῦ ἀειμνήστου Τρικούπη, οὕτω νομίζει ὅτι εἶναι ἱκανὸς καὶ δικαιοῦται νὰ μεταβάλλῃ καὶ κανονίζῃ κατ᾽ ἀρέσκειαν τὴν ἑλληνικήν, τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν.

Ἀλλ᾽ ὁ Κοραῆς, ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὁ Ροΐδης, ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Καλλιγᾶς, ὁ Κονδυλάκις, ὁ Βλάχος, ὁ Βικέλας κλπ. (διὰ νὰ περιορισθῶ εἰς μόνους τοὺς ἀποθανόντας) ἦσαν καλλιτέχναι τοῦ λόγου καὶ τὰ βιβλία των εἶναι χρησιμώτατα καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ ἀποξενωθῇ ἀπ᾽ αὐτῶν ἡ νέα γενεά (1). Εἰς τοῦτο ἀπαντοῦν οἱ καινοτόμοι «Δὲν μᾶς μέλλει ἂν τὰ βιβλία αὐτὰ καταστοῦν ἀπρόσιτα εἰς τὴν νέαν γενεάν. *Ἡμεῖς θὰ γράψωμεν ἄλλα βιβλία*» (2)! *Ἀντὶ νὰ καλλιεργῶμεν,*

πάσαις μὲν ταῖς Σχολαῖς τοῦ Πανεπιστημίου ἰδίᾳ δ' ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ, εἰς ἣν ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ἀνήκει μάλιστα ἡ σπουδὴ καὶ θεραπεία τῆς γλώσσης. Ἀλλ' ὁ κακὸς τῆς συγχύσεως καὶ ταραχῆς δαίμων ἐνέσκηψε πρὸ ἐτῶν εἰς αὐτὴν κατὰ πρῶτον ἐν τῷ προσώπῳ μακαρίτου ἤδη καθηγητοῦ, οὗ τὸ ἔργον ἐκλιπόντος συνεχίζεται ὑπὸ ὑπεραξίων διαδόχων. Ὅθεν ἡ ὡς ἐθνικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν καθῆκον ἐπιβεβλημένη μακρὰ καὶ εὐλαβὴς παράδοσις τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἐθνικῆς γλώσσης διεκόπη ἀποτόμως καὶ αὐθαιρέτως καὶ τοῦτο χωρὶς μήτε τὸ Πανεπιστήμιον νὰ ἐκβάλῃ κραυγὴν πόνου καὶ διαμαρτυρίας μήτε ἡ πολιτεία νὰ ἐπεμβῇ δεικνύουσα καὶ μικρόν τι διαφέρον !!

(1) Σημ. Κ.Ι.Λ. Καὶ ἡ νέα γενεὰ ἕνεκα τῆς κακοποιοῦ δράσεως τῶν ἀνατροπέων καὶ διωκτῶν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης ἀποξενοῦται πράγματι τῶν ὡραίων καὶ ὠφελιμωτάτων ἐκείνων βιβλίων· διότι ἡ κατανόησις αὐτῶν ἀποβαίνει ἤδη δύσκολος καὶ θὰ χρειασθῇ νὰ γίνῃ αὐτῶν ὡς ξενογλώσσων (!!) μετάφρασις εἰς τὴν λεγομένην δημοτικήν, καθὰ δὴ καὶ ἐγένετο, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν εἴπομεν, ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τῶν λαμπρῶν διηγημάτων τοῦ μακαρίτου Παπαδιαμάντη. Εἰς τοιοῦτο σημεῖον διανοητικῆς καὶ γλωσσικῆς καταπτώσεως περιήγαγε τὴν νεωτέραν γενεὰν ἡ ἀντεθνικὴ ἐνέργεια ὀλίγων τινῶν ἀλλοφρόνων ἀνθρώπων, περὶ ἧς ἠκούσαμεν ἤδη τὸν ἀείμνηστον Χατζιδάκιν νὰ λέγῃ μεθ' οὗ ἐκέκτητο διὰ τὴν μακρὰν καὶ εὐδοκιμωτάτην ἐπιστημονικὴν δρᾶσιν διεθνοῦς κύρους ὅτι *«ἀνθελληνικωτέραν συμβουλὴν δὲν θὰ μᾶς ἔδιδαν οὐδὲ οἱ ἔχθιστοι τῶν μισελλήνων»*. Καὶ ἀληθῶς χειρότερον δὲν θὰ ἐνήργουν κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης οὐδὲ *οἱ χείριστοι τῶν μισελλήνων.*

(2) Σημ. Κ. Ι. Λ. Διατί ὄχι. Ὁ Παπαρρηγόπουλος καὶ ὁ Καρολίδης, ὁ Κόντος καὶ ὁ Μιστριώτης καὶ ὁ Δημ. Βερναρδάκης, ὁ Βάσης καὶ ὁ Σκιᾶς καὶ ὁ Δ. Παπαγεωργίου, ὁ Φίλιππος Ἰωάννου καὶ ὁ Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ Καλλιγᾶς καὶ ὁ Οἰκονομίδης, ὁ Λιβαδᾶς καὶ ὁ Καζάζης, ὁ Ἀφεντούλης καὶ ὁ Μέρμηγκας, ὁ

νὰ πλουτίζωμεν, νὰ ἐξωραΐζωμεν τὴν γραπτήν μας γλῶσσαν, ἀντὶ νὰ τὴν φυλάττωμεν ὥς κόρην ὀφθαλμοῦ, ὥς τὴν καλλίστην κληρονομίαν μας, ὥς τὸ ἐθνικὸν Παλλάδιον—κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν πολιτισμένων λαῶν—ἀγωνιζόμεθα πῶς νὰ τὴν ἐξευτελίσωμεν μὲ τύπους ποικίλους καὶ ἀκαλαισθήτους (*οἱ ἀναμορφωτὲς καὶ ἀναμορφωτάδες, ἔρχουνταν, ἐρχόντανε ἢ ἐρχόντουσαν κλπ.*), μὲ ὀρθογραφικὴν ἀναρχίαν ἀφόρητον (νὰ *πῇ* καὶ νὰ *πεῖ* κτλ.). Καὶ τοιαύτην τὴν ἐπιβάλλουν εἰς τοὺς μικροὺς μαθητὰς ὥς γλῶσσαν *σχολικήν*, χωρὶς νὰ ἐρωτήσουν τὸ ἔθνος καὶ τὴν κοινωνίαν, παρὰ τοὺς νόμους καὶ τὸ σύνταγμα, ἐπωφελούμενοι πολιτικὰς ἀνωμαλίας καὶ ἐκμεταλλευόμενοι τὴν ἐξουσίαν.

Ἂν ἠρκοῦντο νὰ γράφουν καὶ νὰ προπαγανδίζουν ὑπὲρ τῶν μεταρρυθμιστικῶν ὥς λέγουν ἰδεῶν των, κἀνεὶς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τοὺς ψέξῃ. Ἀλλ' ὅταν ἀναρριχῶνται εἰς τὴν ἐξουσίαν (1) καὶ ἐπιβάλλουν εἰς τὴν νέαν γενεὰν τὴν τεχνητήν των γλῶσσαν χωρὶς κἀμμίαν παρὰ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς κοινωνίας ἐξουσιοδότησιν, καὶ οὕτω διασποῦν τὸ Ἔθνος εἰς γλωσσικὰς μερίδας καὶ τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργοὺς εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, ὅταν ἐννοοῦν πάσῃ δυνάμει νὰ μᾶς διασπάσουν ἀπὸ τὴν ἐθνικήν μας παράδοσιν τὴν φιλολογικὴν καὶ γλωσσικήν, ἀπὸ τὸν ἐθνικόν μας πολιτισμόν, τότε ἐρωτῶ· εἶναι ταῦτα ὀρθὰ καὶ ὠφέλιμα εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος;

Εἶναι δὲ ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως ὅτι *καθ' οὓς χρόνους τὰ ἄλλα ἔθνη ἄνευ παρελθόντος τινὸς ἀξίου λόγου ἀγωνίζονται νὰ ἀνεύρωσι ψιχία τινὰ προσοχῆς ἄξια καὶ δείξουν εἰς τὴν νέαν γενεὰν αὐτῶν ἴδια ἐθνικὰ πρότυπα πρὸς φρονηματισμὸν καὶ μίμησιν, καθ' ὃν χρόνον πάντες οἱ πέριξ λαοὶ ἐντείνουν τὰς δυνάμεις των καὶ ζητοῦν νὰ ἀνυψώσουν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα αὐτῶν, ἡμεῖς οἱ ἔχοντες τὸ εὐκλεέστατον τῶν παρελθόντων*, διαφθείρομεν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἱστορίαν ἡμῶν, πα-

---

Κοντογόνης καὶ ὁ Φαρμακίδης, ὁ Παπαϊωάννου καὶ ὁ Ρήγας Νικολαΐδης, ὁ Βλάχος καὶ ὁ Βικέλας, ὁ Παγανέλης καὶ ὁ Παπαδιαμάντης καὶ τόσοι ἄλλοι λογάδες τῆς ἐπιστήμης καὶ καλλιτέχναι τοῦ λόγου τί εἶναι πρὸ τῶν μεγάλων φωστήρων τοῦ δημοτικισμοῦ; Ἐκεῖνοι οἱ ἀγράμματοι ἠγνόουν τὴν Ἑλληνικήν· δὲν ἔλεγον «*οἱ πόλες τῶν πολῶν. . .*» οὐδ' ἦσαν δεξιοὶ τοῦ λόγου χειρισταί. Τὰ βιβλία ἐκείνων θὰ τεθῶσι κατὰ μέρος καὶ ἀντ' αὐτῶν θὰ γραφῶσιν ὡραιότερα ὑπὸ τῶν σοφῶν ἀντιπροσώπων τοῦ μαλλιαρισμοῦ! Περιμένετε· ἑτοιμάζονται, μετ' ὀλίγον ἐκδίδονται.

(1) Σημ. Κ. Ι. Λ. Καὶ συμπληροῦντες θὰ ἐλέγομεν ὅταν ἀναρριχῶνται εἰς τὰ ὕψιστα ἀξιώματα, ὅταν καταλαμβάνωσι καθ' οἷον δήποτε τρόπον, θεμιτὸν ἢ ἀθέμιτον, ἕδρας πανεπιστημιακάς . . .

ριστῶντες ἐνώπιον τῶν μικρῶν μαθητῶν τὴν μὲν γλῶσσαν σχολαστικὴν καὶ γελοίαν, τὰς δὲ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος μεγίστας ἐθελοθυσίας τῶν πατέρων μας ὡς κερδοσκοπικὰς ἐπιχειρήσεις. Ὅπως ἕκαστος ἐκ τῶν ἀνωτέρω βλέπει, δύο ὅλως ἀντίθετοι ἰδεολογίαι, δύο διάφοροι κόσμοι ἀντιμάχονται. Ἡμεῖς ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας μέχρι σήμερον ἄλλην Ἑλλάδα ὠνειρευόμεθα καὶ ὑπὲρ ἄλλης διαρκῶς κατὰ δύναμιν ἠγωνιζόμεθα. Οἱ δὲ διευθύνοντες τὰ τῆς παιδείας καὶ διδάσκουν καὶ παντὶ τρόπῳ ὑποστηρίζουν καὶ ἀγωνίζονται πῶς νὰ ἀποσπάσουν τὴν νέαν γενεὰν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν ἰδανικῶν τῆς φυλῆς καί, τὸ λυπηρότερον, εὑρίσκουν *ἀτυχῶς καὶ πολιτευομένους τινάς, οἱ ὁποῖοι εἴτε ἐκ πολιτικοῦ κακῶς νοουμένου συμφέροντος εἴτε, πιθανώτερον, ἐξ ἀγνοίας ὑποστηρίζουν τοὺς ἀνθρώπους τούτους*. Τὸ ἐπ᾽ ἐμοὶ ἐπανειλημμένως ἐξέθηκα, τί φρονῶ περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν καινοτόμων τούτων. Τὰ περαιτέρω ἂς κρίνῃ τώρα ὁ ἑλληνικὸς λαός.

***

Ἐπειδὴ κατὰ τῶν τοιούτων, ἐπιστημονικῶς καὶ ἱστορικῶς ἀκλονήτων διδαγμάτων δὲν ἐδίστασε νὰ ἀντείπῃ ὁ πρῴην πολιτευόμενος κ. Καφαντάρης ὁ αὐτὸς δὲ καὶ νῦν ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ κ. Κακριδῆ (ἰδὲ τὴν Δίκην τῶν τόνων σελ. 149 κἑξ.) προμαχῶν τῆς λεγομένης δημοτικῆς, εἶναι ἄξιον τοῦ κόπου νὰ ἴδωμεν ὁποίας τινὸς ἔτυχεν ἐν συνεχείᾳ παρὰ τοῦ σοφοῦ ἐκείνου καθηγητοῦ ἀπαντήσεως. Ἔγραψε δηλαδὴ ὁ κ. πολιτευόμενος ἐν τῷ «Ἐλευθέρῳ τύπῳ» ὅτι τάσσεται ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς, εἰ καὶ λυπεῖται ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ὁμιλῇ καὶ γράφῃ αὐτήν (!), ὅτι θεωρεῖ τὴν ὅλην μεταρρύθμισιν ὡς «ἐκ βάθρων καὶ ἄνευ οὐδενὸς συμβιβασμοῦ ἀναμόρφωσιν τῆς παιδείας καὶ ἀποτίναξιν ὁλοσχερῶς τοῦ σχολαστικισμοῦ», δι᾽ ἧς θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ δημιουργήσωμεν θετικοὺς χαρακτῆρας, ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεται ἂν θὰ γράφηται τὸ *βιβλίον* καὶ ὄχι τὸ *βιβλίο* ἀλλὰ «τὸ ἀλφαβητικὸν αὐτὸ στοιχεῖον συμβολίζει μίαν πνευματικὴν παραπλάνησιν τῆς φυλῆς, ἕνα ψευδῆ προσανατολισμὸν τῆς φυλετικῆς μας ζωτικότητος» !

Πρὸς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ μακαρίτης Χατζιδάκις (ἔνθ᾽ ἀνωτ. σελ. 18 ἑξ.) «Ἐγὼ θὰ παρακαλέσω αὐτὸν νὰ λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν πρῶτον ὅτι τὴν αὐτὴν ἀδυναμίαν ἔχουν ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐγγράμματοι, καθὼς φυσικὰ καὶ οἱ ἐκ διαφόρων χωρῶν καταγόμενοι ἀγράμματοι, καὶ δεύτερον ὅτι ἡ γλῶσσα, ἡ ὁποία δὲν δύναται νὰ γραφῇ καὶ νὰ ὁμιληθῇ οὔτε ὑπὸ τῶν ἐγγραμμάτων οὔτε ὑπὸ τῶν ἀγραμμάτων δὲν δύναται νὰ εἶναι γλῶσσα φυσική, *ἐθνική*, ἤ, ὅπως λέγεται ὄντως δημοτική. Εἶναι

οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀπόπειρα δημιουργίας νέου γραπτοῦ λόγου, ἀπόπειρα ἀποτυχοῦσα καὶ τρίτον ὅτι φαίνεται παράδοξον, πῶς ὁ κ. Καφαντάρης *μεταχειριζόμενος τὴν γραφομένην γλῶσσαν ὅταν ὁμιλῇ πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς του καὶ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἐννοεῖται κάλλιστα ὑπ' αὐτῶν καὶ ψηφίζεται, καὶ ὅμως παρὰ ταῦτα κρίνει ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι ἀπόβλητος* (1). Καὶ τέταρτον, ὅτι ὅπως ἡμεῖς σήμερον δυσκολευόμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ πολλάκις νὰ ἐννοήσωμεν τὴν σήμερον κατασκευαζομένην δημοτικήν, οὕτω θὰ δυσκολεύωνται ἀκόμη περισσότερον ἢ μᾶλλον δὲν θὰ ἠμποροῦν καθόλου νὰ μεταχειρίζωνται αὔριον τὰ παιδιά μας, καὶ νὰ ἐννοοῦν τὰ γεγραμμένα εἰς τὴν γραπτήν μας γλῶσσαν ἀπὸ τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος καὶ ἑξῆς βιβλία, ὅτι ἄρα κατ' ἀνάγκην θὰ ἀποξενωθοῦν ἀπὸ τὰ διδάγματα τῶν λογίων Ἑλλήνων καὶ συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι ἤκμασαν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων. Καὶ ἑπομένως ἡ μέλλουσα γενεά μας χωρὶς στερεὸν βάθρον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἡ ἐθνική μας φιλολογικὴ παράδοσις καὶ ὁ δι' αὐτῆς μεταβιβαζόμενος ἐθνικὸς πολιτισμός μας, θὰ εἶναι ἕρμαιον οἱωνδήποτε ὑπόπτων καινοφανῶν ἰδεῶν καὶ εἰσηγήσεων (2)...

---

(1) Σημ. Κ. Ι. Λ. Θὰ ἠρώτα τις τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος πρῴην πολιτευόμενον, ὡς καὶ πάντα πολιτευόμενον καὶ πάντα δημόσιον ἀγορητήν, πότε δύναται νὰ συγκινῇ καὶ συναρπάζῃ τὸ πλῆθος; ὅταν ὁμιλῇ τὴν ψευδοδημώδη ἢ ὅταν μεταχειρίζηται τὴν καθαρεύουσαν; Τὴν ἀπάντησιν ἔδωκε διὰ χαριεστάτης διηγήσεως ὁ ἀείμνηστος πολιτευτὴς Νικ. Λεβίδης. Κατὰ ταύτην ἔν τινι προεκλογικῇ ἐκδρομῇ συνυποψήφιός τις βουλευτὴς ἤρχισε νὰ ὁμιλῇ ἔν τινι χωρίῳ τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν λεγομένην δημοτικὴν ἢ ψευδοδημώδη. Τότε γηραλέος τις χωρικὸς πλησιάσας μετ' ἀγανακτήσεως εἶπεν εἰς τὸν ῥήτορα· «Ἡμεῖς, κύριε, δὲν ἐννοοῦμεν τὴν γλῶσσαν αὐτήν, οὔτε τὴν θέλομεν καὶ νὰ ἀφήσῃς νὰ ὁμιλήσῃ ἄλλος» (Ν. Λεβίδου, Λογ. περὶ γλώσσης σ. 11 ἑξ.). Περὶ τοῦ πράγματος τούτου εἴπομεν καὶ ἡμεῖς πρὸ ἐτῶν παρεμφερῆ· «ἂς ἀναγνώσωσιν οἱ ἐντρυφῶντες ἐν τοῖς ῥυπαροῖς τοῦ χυδαϊσμοῦ τέλμασι καὶ ἐνασμενίζοντες ἐν τοῖς βδελυροῖς παραπαιούσης διανοίας πλάσμασιν, ἂς ἀναγνώσωσι, λέγω, τὰ συγγράμματα τοῦ Μιστριώτου καὶ κατ' ἐξοχὴν τοὺς ῥητορικοὺς λόγους, ἵνα ἴδωσιν ἂν ἡ γλῶσσα ἡ καθαρεύουσα, ἡ γλῶσσα δηλαδὴ ἡ ἐθνική, εἶναι ἀκατανόητος καὶ ψυχρὰ ἢ τοὐναντίον ἐναργεστάτη καὶ θερμοτάτη, φωτίζουσα καὶ πυρακτοῦσα, συναρπάζουσα καὶ συγκινοῦσα μέχρι τῶν μυχαιτάτων τῆς καρδίας ('Ανάλεκτα, σελ. 246 ἑξ.).

(2) Σημ. Κ.Ι.Λ. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶναι κατ' ἐξοχὴν σπουδαῖον καὶ εὐλόγως ἐπανελήφθη καὶ ἐξήρθη ὑπὸ τῶν περὶ τὸ γλωσσολογικὸν ζήτημα ἀσχοληθέντων. Καὶ ὄντως οἱ ὀπαδοὶ τῆς γλωσσικῆς καὶ τῆς ἄλλης πάσης συναφοῦς ἀναρχίας κατακερματίζουσι τὸν ἀδαμάντινον δεσμὸν τῶν ὁμοεθνῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀποκόπτουσι τὴν χρυσῆν ἅλυσιν τὴν συνάπτουσαν τοὺς νῦν ζῶν-

...Τελευταῖον ἡ δισχύρισις ὅτι τὸ ἀλφαβητικὸν στοιχεῖον *ν* συμβολίζει μίαν πνευματικὴν παραπλάνησιν, ψευδῆ προσανατολισμόν, φαίνεταί μοι πολὺ παράδοξος. Λοιπὸν εἶναι ἀλήθεια ὅτι τόσα κακὰ ἀπεργάζεται τὸ στοιχεῖον τοῦτο καὶ ἐν γένει ἡ ὀρθογραφία ἡμῶν ; Καὶ ἂν εἴπωμεν τὸ Πανεπιστήμιο, τὸ Πολυτεχνεῖο, τὸ Ὑπουργεῖο, ὁ ἄθρωπος, τὸ ἄθος ἀθίζει, σύμφωνο, συχέω, ἢ καὶ πνέμα, ἠλεχτρικὸ ρέμα, παιδεμένος, πεισμένος κηρύχνει, κτλ. θὰ ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὴν παραπλάνησιν τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὸν ψευδῆ προσανατολισμόν ; Ἀλλὰ τότε τὸ *ν* πῶς συμβολίζει τόσα δεινά ;

Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι Γάλλος διδάσκαλος ἢ πολιτικὸς συνεβούλευε νὰ παραλειφθοῦν ἀπὸ τὸ τέλος πολλῶν γαλλικῶν λέξεων στοιχεῖά τινα, τὰ ὁποῖα δὲν προφέρονται εἰς πᾶσαν συνεκφορὰν π.χ. tou le monde παρὰ τὸ tout à fait, il finissent παρὰ τὸ ils ont, τί θὰ ἔλεγον οἱ Γάλλοι περὶ τούτων ; Καὶ ὅμως παρ᾽ ἡμῖν ὑπὸ πολλῶν γράφεται δὲ ἀντὶ *δέν*, ἂν καὶ προφέρεται πολὺ συχνὰ (π.χ. δὲν ἔρχεται, δὲν πάει, δὲν κάνει), καὶ ἂν καὶ πολλάκις προκύπτει ἀσάφεια (π.χ. αὐτὰ λέγει ἐκεῖνος, ἐγὼ δὲ συμφωνῶ εἰς αὐτά)· ἢ ὅτι ἄλλος Γάλλος ὡμολόγει μὲν ὅτι δὲν ἠμπορεῖ νὰ γράφῃ καὶ νὰ ὡμιλῇ ἄλλην γλῶσσαν εἰμὴ τὴν συνήθη γραφομένην Γαλλικήν, ἐνέκρινε δὲ νὰ καθορισθῇ καὶ εἰσαχθῇ εἰς τὰ σχολεῖα, δημοτικὰ καὶ ἄλλα, ἄλλη γλῶσσα διάφορος, ὁπωσδήποτε ἀπὸ τῆς λαλουμένης ὑπὸ τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων, πῶς θὰ ἠκούετο ἡ πρότασις αὕτη ;».

Σύντομος ἀπάντησις Κ. Ι. Λ. Εἰ καὶ μὴ εἶχον διάθεσιν νὰ ἀνασκευάσω ἐνταῦθα τὰ πρὸς ὑπεράσπισιν λεγόμενα ὑπὸ τοῦ κ. πολιτευομένου, δὲν δύναμαι νὰ παρέλθω μετὰ σιγῆς τοὺς ἥκιστα ἀκριβεῖς καὶ οἰκείους χαρακτηρισμούς, καθ᾽ οὓς αἱ ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς γενόμεναι κατηγορίαι (μᾶλλον δὲ διαμαρτυρίαι κατὰ τῆς βεβηλώσεως ἱερῶν καὶ ὁσίων) παρίστανται ὡς «ὀχλαγωγικὴ ἐκστρατεία κατὰ τοῦ δημοτικισμοῦ». Τὴν εὔλογον δηλαδὴ ἀγανάκτησιν καὶ τὴν προσαγωγὴν ἀδιασείστων ἐπιστημονικῶν ἐπιχειρημάτων (ὡσεὶ ἦτο ἀνάγκη κἂν αὐτῶν) κατὰ τῆς θρασείας καὶ μυσαρᾶς ἀποπείρας πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας ἀπεκάλεσεν ὁ

τας πρὸς τὰς παλαιοτέρας γενεὰς καὶ τὴν πολυύμνητον ἀρχαιότητα, ἀφ᾽ ἧς οὐδαμῶς ἐπιτρέπεται νὰ ἀλλοτριωθῶμεν. Ἀλλὰ τί μέλλει αὐτοῖς ὅτι αἱ προσεχεῖς γενεαὶ θὰ ἀδυνατῶσι νὰ νοήσωσιν οὐχὶ μόνον τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀλλὰ καὶ τὰ συγγράμματα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων λογίων ; (Πρβλ. Κ. Ι. Λογοθέτου, Ἀνάλεκτα, σελ. 188 ἑξ.).

ἄλλοτε πρωθυπουργὸς «ὀχλαγωγικὴν ἐκστρατείαν». Ὁ χαρακτηρισμὸς φαίνεται παράδοξος, πλὴν ἐὰν ἐν τῇ δικανικῇ ὁρολογίᾳ ἐκλαμβάνωνται ὑπό τινων ὡς συνώνυμοι αἱ ἐκφράσεις «ὁ ἐπιστημονικὸς ἔλεγχος» καὶ ἡ «ὀχλαγωγικὴ ἐκστρατεία» καὶ ὑποτίθεται ὅτι «μέσα εἰς αὐτὸ τὸ τέμενος τῆς ἐλευθέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, τὸ Πανεπιστήμιον» δικαιοῦται ὁ πρῶτος τυχὼν ἐπαναστάτης ἢ ὁ παραπαίων τῇ διανοίᾳ ἄνθρωπος νὰ κηρύττῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ τὰς παραβολωτάτας καὶ ἀνατρεπτικὰς αὐτοῦ θεωρίας. Πιστεύω ὅμως ὅτι εἰσέτι διακρίνονται πανταχοῦ καὶ διαστέλλονται ἀπ᾽ ἀλλήλων αἱ ἔννοιαι «ἐλευθερία» καὶ «ἀλόγιστος αὐθαιρεσία». Ὅσον δὲ ἀληθὴς εἶναι ἡ κρίσις τοῦ συνηγόρου ὅτι ὁ πελάτης του ἔχει «πηγαίαν», εἰλικρινῆ καὶ πραγματικὴν πρὸς τὸν ἀρχαῖον κόσμον λατρείαν, τόσον εἶναι ἀκριβὴς καὶ ἡ ἀπόφανσις ἐκείνου ὅτι ἡ «ἀντίληψις τῶν κατηγόρων (τοῦ Κακριδῆ) θέλει τὴν λατρείαν τῆς ἀρχαιόχητος νωθράν, δουλικήν, στεῖραν, πτωχαλαζονικήν». Καὶ πόθεν συνήγαγεν ὅτι οἱ κατήγοροι τοῦ πελάτου ἔχουσι τὴν ἀντίληψιν καθ᾽ ἣν: «Μᾶς ἀνήκει ὡς τίτλος ζωῆς ἡ προγονική μας εὔκλεια, μᾶς ἀρκεῖ ἡ προσπάθεια, ἡ ἐπίδειξις τοῦ ἀρχαίου πνευματικοῦ πλούτου καὶ ἡ τυπικὴ αὐτοῦ ἀπομίμημησις»; Ἀλλὰ τοιαύτην τινὰ ἀντίληψιν οὐδεὶς εὖ φρονῶν ἔχει, οὐδεὶς δὲ τὸ παράπαν καὶ πολὺ ὀλιγώτερον καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ὑπεστήριξέ ποτε τοιαῦτα ἀνόητα πράγματα (Πβλ. ὅσα περὶ τούτου λέγομεν ἐν τοῖς Ἀναλέκτοις ἡμῶν, σελ. 180 κἑξ). Εἶναι καταφανὴς ἡ ἐπανάληψις τῆς παλαιᾶς ἐκείνης καὶ τετριμμένης καὶ ἀηδοῦς ἐπινοίας, εἰς ἣν ἀνέκαθεν καταφεύγουσιν οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀνατρεπτικῆς αἱρέσεως, μὴ ἔχοντες νὰ εἴπωσιν οὐσιῶδές τι καὶ πραγματικὸν κατὰ τῶν μισητῶν συντηρητικῶν.

Ὡς πρὸς δὲ τὰ λεγόμενα 1) ὅτι οἱ συντηρητικοὶ καὶ φίλοι τῆς καθαρευούσης φρονοῦσι δῆθεν ὅτι «ἡ γλῶσσα ποὺ φέρεται εἰς τὰ χείλη ὅλων τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι γλῶσσα ἑλληνικὴ ἀλλὰ ξενικὸν ἰδίωμα προϊὸν τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατακτήσεων» καὶ 2) ὅτι ἡ καθαρεύουσα «διδάσκεται καὶ ἐκμανθάνεται εἰς τὰ σχολεῖα κατὰ παράδοσιν καὶ ἐπιταγὴν (sic) ἄλλοτε τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἄλλοτε τοῦ Κράτους» (Ἡ Δίκη τῶν τόνων, σελ. 151 κἑξ.), ὡς πρὸς ταῦτα θὰ ἠδυνάμην πρὸς ἀποφυγὴν μακρηγορίας γενικῶς νὰ παραπέμψω εἰς τὰ εἰρημένα μοι καὶ ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀλλὰ ἂς ἐπιτρέψῃ ἡμῖν ἤδη ὁ κ. πολιτευτὴς νὰ εἴπωμεν μόνον ὅτι ἐνέχεται εἰς πλάνην καὶ σύγχυσιν πολλῶν πραγμάτων, διότι παραβλέπει 1) ὅτι ἡ καθαρεύουσα οὔτε ἐδημιουργήθη οὔτε διδάσκεται κατ᾽ ἐπιταγὴν οἱουδήποτε ἀλλ᾽ εἶναι ἐθνικὴ κληρονομία, εἶναι ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα καὶ ἄφευκτον ἐπιγέννημα τῆς αὐθορμήτου δια-

νοητικῆς ἀναπτύξεως, ἣν τὸ ἔθνος ἡμῶν ἀπ᾿ αἰώνων ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν ἀπὸ χιλιετηρίδων ἐπετέλεσε διὰ τῶν μεγάλων αὑτοῦ συγγραφέων καὶ πολλῶν λογίων ἀνδρῶν. Καὶ ἂν δ᾿ ἔτι θεωρηθῇ ὡς τεχνητὸν προϊὸν καὶ ἐπακολούθημα τῆς συνεργασίας πολλῶν λογίων καὶ λογοτεχνῶν, καὶ οὕτω πάλιν δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι πᾶσα ἐξαίρετος διάλεκτος καὶ φιλολογικὴ γλῶσσα κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον διακοσμεῖται καὶ συντελεῖται. (Ὅπως τὴν ἀττικὴν διάλεκτον διεμόρφωσαν οἱ ἐπιφανεῖς ποιηταὶ καὶ ῥήτορες, οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς καὶ φιλόσοφοι, οὕτω καὶ τὰς νεωτέρας φιλολογικὰς γλώσσας ἐμόρφωσαν μεγάλοι συγγραφεῖς καὶ λόγιοι). Ὅπως ἂν ἔχῃ, ἡ καθαρεύουσα ἢ λογία λεγομένη γλῶσσα εἶναι κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην ἀπαραίτητος εἰς πᾶν ἔθνος, εἰς πάντα λαὸν ἔχοντα ἀξίαν λόγου διανοητικὴν πρόοδον. 2) Ὅτι παρὰ πᾶσι τοῖς ἱστορικοῖς καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν προηγμένοις λαοῖς ὑπάρχει νῦν μὲν πλειοτέρα νῦν δὲ ὀλιγωτέρα διάκρισις τῆς λογίας γλώσσης καὶ τῆς δημώδους λαλιᾶς, ὧν ἐκείνη μὲν ἐκφράζει εἰδικώτερον καὶ ἐμφαντικώτερον τὰ διανοήματα αὕτη δὲ τὰ συναισθήματα, τοὺς πόνους καὶ τοὺς πόθους, τὰ παθήματα καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ οἰκείου λαοῦ. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα (τό τε ἐπίσημον καὶ τὸ δημῶδες) εἶναι καὶ λέγονται ἐπ᾿ ἴσης *ἐθνικά*. 3) Ὅτι οὐδεὶς σωφρονῶν συντηρητικὸς καὶ φίλος τῆς καθαρευούσης ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀνὰ τὰ στόματα τῶν Ἑλλήνων φερομένη καὶ λαλουμένη γλῶσσα «δὲν εἶναι ἑλληνική». Ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπιστήμονες οἱ συντηρητικοὶ γινώσκουσι καλῶς, ὅπερ ὑπὸ πολλῶν ἐναντίων παραγνωρίζεται, ὅτι πρέπει νὰ διαστέλληται ἡ ἀληθὴς καὶ γνησία δημώδης ἀπὸ τῆς ψευδοδημώδους, μᾶλλον δὲ ἀπὸ τῶν ποικίλων μυρίων ἰδιοτεύκτων γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, ὅσα ἐπινοεῖ καὶ πλάττει ἡ νοσηρὰ φαντασία τῶν περιέργων γλωσσοπλαστῶν τῶν εἰσαγόντων τὸ ἴδιον ἕκαστος γλωσσικὸν φύραμα (ἀπὸ τῶν ἰδιωμάτων τοῦ «κηρύχνει», τοῦ «κυπρί», τῆς «τονοτραβήχτρας», τοῦ «κρεμαστάρι», τῆς «ἀπανωσιᾶς», τοῦ «σηκωμοῦ», τοῦ «πεφτάστερα», τοῦ «μελλούμενο τῆς Ἑλλάδας», τοῦ «ἀτόφια καλούπια τῆς ἐπιστημονικῆς συνείδησης», τοῦ «πρωτοφανέρωτη» καὶ «μεγαλοφάνταστη», καὶ τῶν μυρίων ἄλλων ἀλλοπροσάλλων καὶ τραγελαφικῶν λέξεων καὶ τύπων καὶ ἐπινοημάτων, ἅτινα ἀποτελοῦσι καλὴν ὑπόθεσιν χαριεστάτων κωμῳδιῶν). Καὶ τὴν μὲν γνησίαν δημώδη (1), εἰς ἣν καὶ ἔψαλλον τὰ ἀπαράμιλλα αὐτῶν ᾄσματα οἱ

---

(1) Σημ. Κ. Ι. Λ. Τὴν καθαρὰν καὶ ἀνόθευτον δημοτικὴν μάτην θέλει τις σήμερον ἀναζητήσει ἐν τοῖς λογογραφήμασι καὶ ποιήμασιν. Οὐδαμοῦ θὰ εὕρῃ

ἀθάνατοι ἥρωες τῆς παλιγγενεσίας, τὴν φυσικὴν καὶ ἀβίαστον, τὴν πραγματικὴν καὶ ζῶσαν δημοτικὴν τιμῶμεν καὶ ἀγαπῶμεν καὶ οὐχὶ σπανίως μεταχειριζόμεθα ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν τῇ ποιήσει παραλλήλως πρὸς τὴν καθαρεύουσαν· διότι ἀδυνατεῖ μὲν ὡς πενιχρὰ νὰ παραστήσῃ ὑψηλότερα διανοήματα εἶναι δ᾽ ὅμως ἱκανὴ νὰ ἐκφράσῃ ἁπλουστέρους διαλογισμοὺς καὶ νὰ ἐξαναγγείλῃ τὰς ποικίλας τῆς ψυχῆς κινήσεις. Τὰ δὲ ἰδιότυπα ψευδοδημώδη κατασκευάσματα τὰ ἐπὶ τοῦ ἄκμονος νοσηρᾶς διανοίας χαλκευόμενα παρερχόμενοι ὡς γελοῖα ἀρκούμεθα νὰ παραπέμψωμεν εἰς τοὺς ἐρευνητὰς τῶν ἀνωμάλων ψυχικῶν φαινομένων (1). Τὴν γνώμην ταύτην δὲν ἔχομεν ἡμεῖς μόνον ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἄλλοι οἱ ἐγκύψαντες εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καὶ δὴ καὶ οἱ περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν τὸν βίον ὅλον κατατρίψαντες. Παραπέμπω τὸ μὲν εἰς ὅσα ἔγραψεν ὁ Γεώργιος Χατζιδάκις ἀπαντῶν εἰς τὸν Κρουμβάχερ (σελ. 638 κἑξ.) (2), τὸ δὲ εἰς τὸν περικαλλῆ καὶ θαυμάσιον λόγον τοῦ Γεωργ. Μιστριώτου τὸν ἐκφωνηθέντα ἐν Ζακύνθῳ πρὸς τιμὴν τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ Διον. Σολωμοῦ (Ρητορ. Λόγοι τόμ. 1,182 κἑξ.), ἔνθα λέγεται (σελ. 193) «καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι λυρικά τινα ᾄσματα δύνανται νὰ ποιῶνται ἐν δημώδει γλώσσῃ· διότι αἱ λέξεις, ἃς ἤκουσέ τις παρὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς προμήτορος ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀκροατοῦ μᾶλλον ἢ ἐκεῖναι, ἃς ἔμαθεν ἐκ τοῦ λεξικοῦ(3)».

Λοιπὸν ὑπ᾽ οὐδενὸς εὖ φρονοῦντος καταφρονεῖται ἡ γνησία δημώδης γλῶσσα ἀλλ᾽ ἁπλῶς ἀνομολογεῖται ὅτι εἶναι πενιχρὰ καὶ ἀνεπαρ-

---

ταύτην ἀλλ᾽ ἀντ᾽ αὐτῆς κακόζηλον καὶ ἀηδῆ ψευδοδημώδη ἢ μᾶλλον νοθογενὲς καὶ ἐξαμβλωματικὸν γλωσσικὸν τερατούργημα. Ἕκαστος τῶν λεγομένων «δημοτικιστῶν» γράφει ὅ,τι θέλει καὶ ὅπως θέλει, ἀχαλίνωτος δὲ καὶ μεθ᾽ ὁρμῆς φέρεται πρὸς τὴν πολυτυπίαν, τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν ἀκαταστασίαν.

(1) Ὁ μεμψιμοιρῶν Δ. Βερναρδάκης πρὸ ἓξ δεκαετηρίδων καὶ λέγων ὅτι «καὶ τὰ χυδαϊκά, ὅσα μεταχειρίζονταί τινες, ἐν τῇ στιχουργίᾳ μάλιστα, εἶναι ὅ,τι ψευδὲς καὶ τερατῶδες», τί θὰ ἔλεγε ζῶν σήμερον βλέπων τὴν ποίησιν οὐχὶ μόνον «ψευδῆ καὶ τερατώδη» ἀλλὰ καὶ ὅλως ἀκατανόητον;

(2) «Ἡμεῖς—παρατηρεῖ πρὸς ἄλλοις—*δὲν καταφρονοῦμεν τὴν δημοτικὴν τῶν ἀγροτῶν γλῶσσαν οὐδ᾽ αἰσχυνόμεθα ἐπ᾽ αὐτῇ* ἢ ἐπὶ τοῖς τύποις αὐτῆς οὐδὲ ἀποκαλοῦμεν αὐτὴν βάρβαρον καὶ ἀπόβλητον ἀλλ᾽ ἕνεκα ἱστορικῶν λόγων προτιμῶμεν ἐν τῷ γραπτῷ ἐπισήμῳ λόγῳ τὴν ἀπ᾽ αἰώνων καθεστηκυῖαν γλῶσσαν, ἥτις ὁσημέραι ἀποβαίνει ἡμῖν καθολική, φυσική».

(3) Σημ. Κ. Ι. Λ. Εἰς τὴν ποίησιν κατάλληλος εἶναι οὐχ ἧττον ἡ γνησία δημώδης ἢ ἡ καθαρεύουσα ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου τῶν ποιημάτων. Εἶναι δὲ φυσικόν, ὡς ἐκ πείρας γινώσκομεν, νὰ χρησιμοποιῶνται ἀμφότεροι οἱ γλωσσικοὶ τύποι.

κῆς εἰς ἔκφρασιν ὑψηλοτέρων καὶ δυσχερεστέρων νοημάτων, πρὸς ἃ πρόσφορος καὶ ἐπιτηδεία εἶναι μόνον ἡ καθαρεύουσα (1). Ἂν δέ τις εὑρίσκῃ κακὴν καὶ ἀπεχθῆ τὴν τοιαύτην διάκρισιν καὶ δυσφορῇ ἀποκαλῶν ταύτην ἀφόρητον διγλωσσίαν, ὀφείλει νὰ πεισθῇ ὅτι εἶναι ἀμείλικτος ἀνάγκη, εἰς ἣν ὑπόκεινται πᾶσαι αἱ γλῶσσαι καὶ δὴ τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ γλῶσσά τις (ὅπως ἡ ἡμετέρα) ἔχει μακροτέραν καὶ πλουσιωτέραν ἱστορίαν.

Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἁπλοποιήσεως τοῦ τονισμοῦ καὶ τῆς καταργήσεως τῶν πνευμάτων, ἣν ἀπετόλμησεν ὁ ῥηξικέλευθος κ. Κακριδῆς, δὲν θὰ διαλάβω ἐνταῦθα, διότι ἡ προσήκουσα ἀπάντησις παρέχεται ὑπὸ τοῦ συναδέλφου μου κ. Πεζοπούλου καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐν τοῖς πρόσθεν ὀλίγα τινὰ διέλαβον. Τελευτῶν δὲ ὁμολογῶ τὴν ἔκπληξίν μου διὰ τὴν ἐπῳδὸν τοῦ κ. πολιτικοῦ, ὅστις καὶ πάλιν ἐπανέρχεται παραδόξως εἰς τὴν δῆθεν καταπίεσιν τῆς ἐλευθερίας. «Ἡ δίωξις, λέγει, τῆς ἐλευθέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης συνεχίζεται εἰς τὸν τόπον αὐτόν, ποὺ ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς της, καὶ συνεχίζεται δυστυχῶς τώρα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἐπιστήμης». Εἶναι τῷ ὄντι περιπαθὴς καὶ συγκινητικὴ ἡ ἐπίκλησις τῆς βιαζομένης καὶ καταδιωκομένης ἐλευθερίας καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν λειτουργῶν τῆς ἐπιστήμης! Ἀλλ᾿ ἡ ἐλευθέρα σκέψις οὔτε διώκεται οὔτε

---

(1) Πβλ. καὶ Γ. Χατζιδάκι, Γλωσσολ. μελέτ. σ. 297 ἑξ. «Οὕτω παρατηρεῖται ἐν ταῖς δημοτικαῖς πανταχοῦ ἡ ζωηρότης καὶ ἰσχύς, ἡ εὐτραπελία καὶ τὸ βαθὺ αἴσθημα, ἐντεῦθεν καὶ ἡ μεγάλη χρησιμότης αὐτῶν εἰς ἐκεῖνα τὰ εἴδη τοῦ λόγου, ἅτινα πρὸ πάντων χρῄζουσι τῶν ἀρετῶν αὐτῶν, τ. ἔ. *εἰς τὴν λυρικήν, κωμικὴν καὶ ἐπικὴν ποίησιν, εἰς τὰ διηγήματα κτλ.* Ἀλλὰ πάλιν *ἐν ταῖς γραφομέναις παρατηρεῖται ἡ ἀκρίβεια, ἡ χάρις, ἡ εὐστομία, ἡ σαφήνεια, ὁ πλοῦτας τῶν λέξεων καὶ ἐκφράσεων* κτλ, ὥστε καὶ ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ διοικήσει καὶ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ καὶ ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς καὶ ἐν τοῖς ναυτικοῖς καὶ ἐν τῇ διπλωματίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐφημεριδογραφίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐπιστολογραφίᾳ καὶ ἁπλῶς ἐν πάσῃ ἐπισήμῳ ἐκφάνσει τοῦ βίου παρουσιάζουσιν ἰδίαν εἰκόνα, τ.ἔ. ἰδιαιτέραν φρασιολογίαν ἢ λέξιν, ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι. *Εἰς ταῦτα δὲ πάντα οὐδαμῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαρκέσῃ οἱαδήποτε δημοτική.* Πρόσθες τούτοις ὅτι συνηθίσαντες οἱ ἄνθρωποι νὰ συνάπτωμεν πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὰ τῆς καθαρευούσης στοιχεῖα πρὸς πάσας τὰς σεμνὰς καὶ σοβαρὰς τοῦ βίου ἡμῶν τάσεις ἀηδῶς βλέπομεν τὴν χρῆσιν ἄλλου γλωσσικοῦ τύπου ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν... Οὕτω πάντοτε καὶ πανταχοῦ κρίνεται ἀναγκαῖον νὰ ὑπάρχωσι διάφορα εἴδη γλώσσης πρὸς πάσας τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου καὶ δι᾿ αὐτὸ σχηματίζονται καὶ ὅπου πρὶν δὲν ὑπῆρχον. *Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὅτι καὶ ἂν ἤθελεν ἐκνικήσει ἡ δημοτική, πάλιν θὰ ἀνεπτύσσετο σὺν τῷ χρόνῳ ἡ διαφορὰ αὕτη ὡς χρήσιμος καὶ ἀναγκαία εἴς τε τὸν καθ᾿ ἡμέραν βίον καὶ εἰς τὴν καλλιτεχνίαν».*

δύναται νὰ διωχθῇ οὔτε ἀλλαχοῦ οὔτε πολλῷ μᾶλλον ἐνταῦθα, ἐν τῇ Ἑλλάδι· τὰ πάντα ἐνδέχεται νὰ περισταλῶσιν ἢ καὶ ἀρθῶσιν ἀλλ᾽ ἡ διανόησις, «ἡ σκέψις», παραμένει πάντοτε ἀκώλυτος καὶ εἶναι φύσει ἀκώλυτος καὶ ἀπρόσβλητος. Ὅ,τι δύναται καὶ πρέπει νὰ κωλύηται εἶναι ἡ *ἐφαρμογὴ* κακῶν βουλευμάτων καὶ ὀλεθροποιῶν προγραμμάτων, δι᾽ ὧν ὑποσκάπτονται καὶ ἀνατρέπονται τὰ θεμέλια τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Ὁ δὲ ὑπὲρ οὗ συνηγορεῖτε, κύριε πολιτευτά, δὲν ἀρκεῖται ἁπλῶς εἰς τὸ νὰ διαδίδῃ θεωρητικῶς τὰς παραδόξους δοξασίας ἀλλὰ καὶ ἐφαρμόζει πρακτικῶς καὶ προπαγανδίζει αὐτὰς σκανδαλωδῶς χρησιμοποιῶν ὡς μέσον αὐτὴν τὴν ὑψηλὴν θέσιν, εἰς ἣν ἀδιάφορον πῶς ἀνῆλθε. Τοῦτο ὅμως οὔτε εὐπρεπές, νομίζω, εἶνε οὔτε σύμφωνον πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος. Ἀλλὰ ψεγόμεθα διότι ἐπικαλούμεθα τὸ Σύνταγμα, «ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπὶ ἓξ ἤδη ἔτη δὲν ἔχει ἀπομείνει οὔτε ῥάκος». Καὶ ἀπαντῶμεν ἐρωτῶντες: Ἐὰν τοὺς νόμους καὶ τὸ Σύνταγμα κατέλυσαν καὶ κατερράκωσαν ἀπεχθεῖς δικτάτωρες καὶ ἀπαίσιοι τύραννοι, πρέπει νὰ πράττωσι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ ἀκολουθῶσιν εἰς τὰ ἴχνη ἐκείνων οἱ πολῖται ἕκαστοι καὶ δὴ καὶ οἱ ἀνώτατοι τοῦ Κράτους λειτουργοί; Ἐκεῖνοι βεβαίως πρέπει ἐν Ἑλλάδι μάλιστα νὰ στηλιτεύωνται οἱ δὲ παρανόμως ὑπ᾽ αὐτῶν εὐνοηθέντες προσηκόντως νὰ ἀμείβωνται. Καὶ ὅμως παραδόξως καὶ πρὸς μεγάλην πολλῶν ἔκπληξιν προσήλθετε ὑμεῖς πρόθυμος συνήγορος ἑνὸς ἐκ τῶν πολλῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Δικτάτωρος σκανδαλωδῶς καὶ κακῶς εὐνοηθέντων ἀνθρώπων. Δὲν φοβεῖσθε ὅτι οὕτω πως—καίπερ καυτηριάζοντες ἀπηνῶς καὶ πρεπόντως καὶ δικαίως τὴν αὐθαίρετον δικτατωρείαν—παρέχετε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐγκρίνετε καὶ ἐπιδοκιμάζετε (ἀνεπιγνώστως) τὰς ὑπ᾽ ἐκείνης διαπραχθείσας ἀνομίας; Ἀλλ᾽ ἐπὶ τέλους πρὸς ἀνεκλάλητον χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν τῶν παντοίων συνηγόρων ὁ «ὑπὲρ τῆς ἐλευθέρας σκέψεως διωχθεὶς» δὲν ἐτιμωρήθη ἀλλ᾽ ἁπλῶς ἐθωπεύθη ἁπαλωτάτην θωπείαν καὶ οὕτως ἐν πλήρει ἀνέσει θὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὅπερ εἶναι σπουδαῖον καὶ ἐθνικόν, ἀφοῦ—κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ αὐτοῦ κυρίου πολιτευομένου—«ἡ ὑπόθεσίς του εἶναι ἤδη ὑπόθεσις τοῦ Ἔθνους»!!

***

Ταῦτα ἴσως ἀρκοῦσιν· ἡ δὲ προσήκουσα καὶ ὀφειλομένη καὶ εἰς ἄλλας ἀσυστάτους καὶ ἀνυποστάτους συνηγορίας ἀπάντησις ἔδει νὰ ἀποτελέσῃ ἰδίας πραγματείας ὑπόθεσιν. Ἀλλ᾽ ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς γνώμας τοῦ Γ. Χατζιδάκι. «Περιτταὶ—λέγει—αἱ ἔριδες καὶ αἱ ἀντεγκλή-

σεις (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 305). Ἡ γλῶσσα ἡμῶν βαίνει καὶ θὰ βαίνῃ ἀκόμη ἐπὶ μακρὸν ἴσως ἐπὶ τὴν τελειοποίησιν αὐτῆς, αἱ δ' ἐξ ἀγνοίας ἢ ἀντιπαθειῶν προερχόμεναι διάφοροι γνῶμαι καὶ παρακρούσεις σύγχυσιν μέν τινα, εἰ καὶ πρόσκαιρον πάντοτε, εἰς τὸ μέγα ἐθνικὸν ἔργον δύνανται νὰ ἐπιφέρωσιν ἀλλ' οὔτε τὸ ἔργον τῆς τελουμένης προόδου νὰ ἀνατρέψωσιν οὔτε τὸ ἀνύπαρκτον πλέον σήμερον γλωσσικὸν ζήτημα νὰ ἐπαναφέρωσι δύνανται. Ἡ δ' ἀποβολὴ τῆς γραφομένης καὶ χρῆσις τῆς λαλουμένης τότε μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ γίνηται, ὅταν καταργηθῇ πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς Σχολείοις (1).

***

Σήμερον παρατηροῦμεν τὸ παράδοξον φαινόμενον ὅτι οἱ ἀποδοκιμάζοντες τὴν γραφομένην καὶ ἐπιχειροῦντες νὰ ὁμιλήσωσι πρὸς ἡμᾶς δι' ἄλλης γλώσσης, συνήθως μεταχειρίζονται οὐχὶ τὴν γλῶσσαν ἡμῶν τῶν πολιτῶν, τῶν ἀναγινωσκόντων καὶ δὴ μελλόντων νὰ ἀναγνώσωσι τὰ ἔργα αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν τῶν ἀναλφαβήτων χωρικῶν, οἵτινες πιθανῶς οὐδέποτε θὰ λάβωσι γνῶσιν τῶν πονημάτων αὐτῶν. Οὕτω δὲ παρανοοῦνται καὶ παντάπασι δὲν νοοῦνται ἢ δυσχερῶς νοοῦνται· καὶ τὴν μὲν γλῶσσαν ἀντὶ ἑνιαίας καθιστῶσι πολυσχιδῆ καὶ διὰ τῆς χρήσεως τῶν ξένων λέξεων ἀσαφῆ καὶ ἀνάμεικτον, τὸν δὲ λόγον διὰ τῆς χρήσεως χωρικῶν μεταβεβλημένων τύπων καὶ λέξεων τετριμμένον καὶ εὐτελῆ καὶ δὴ ἀνάξιον καὶ ἀδύνατον μιμήσεως.

Ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς λέγει ὅτι *«ἀπὸ τὴν γλῶσσαν μετέχει τὸ Ἔθνος ὅλον μὲ δημοκρατικὴν ἰσότητα»*, ἀλλὰ οὐδ' ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἄρχουσιν οὐδὲ προηγοῦνται οἱ πολλοὶ ἀλλ' οἱ ἐκλεκτοί, οὐχὶ οἱ Ὑπέρβολοι καὶ οἱ Κλέωνες οὐδ' οἱ ἀλλαντοπῶλαι πλὴν ἐν καιροῖς παρακμῆς, ἀλλ' οἱ Περικλεῖς, οἱ Κίμωνες καὶ οἱ Νικίαι. Καὶ τὴν γλῶσσαν πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ὁμόγλωσσοι δύνανται ν' ἀξιῶσιν ἵνα νοῶσι καὶ αἰσθάνωνται, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ πλάττωσι καὶ πλουτίζωσι. Τοῦτο εἶναι ἔργον τῶν λογάδων καὶ ὑπερόχων φύσεων, τῶν ἀληθῶς πεφωτισμένων πνευμάτων, τῶν *δοκίμων* καλλιτεχνῶν (ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 345).

***

(1) Σημ. Κ. Ι. Λ. Τὴν μεγάλην τοῦ σχολείου δύναμιν κατανοήσαντες ἀπὸ μακροῦ χρόνου οἱ πολέμιοι τῆς ἐθνικῆς γλώσσης πάντα λίθον ἐκίνησαν καὶ δυστυχῶς κατώρθωσαν ὥστε αὕτη πράγματι καὶ κατ' οὐσίαν νὰ μὴ διδάσκηται.

Ἡ γραφομένη ὑφ᾽ ἡμῶν σήμερον γλῶσσα δὲν εἶναι ἀποκύημα αὐθαιρεσίας τινῶν, ὅπως πολλοὶ παρ᾽ ἡμῖν καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρονοῦσιν, ἀλλ᾽ ἀποτέλεσμα ἱστορικῶν ἰσχυροτάτων ἀναγκῶν, πρὸς ἃς οὔτε οἱ παλαιότεροι οὔτε ἡμεῖς δυνάμεθα νικηφόρως νὰ παλαίσωμεν. Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην οὐδεὶς μέχρι σήμερον ἀπεπειράθη ν᾽ ἀνασκευάσῃ, ὁ δὲ Ἀλβέρτος Thumb καὶ διαρρήδην ἀσπάζεται λέγων ὅτι «*ἡ καθαρεύουσα δὲν εἶναι τῶν νεωτάτων χρόνων κατασκεύασμα ἀλλὰ προϊὸν χρήσεως μακρῶν αἰώνων πέραν τοῦ Βυζαντίου ἐξικνουμένης*». (Αὐτ. σελ. 535).

***

Καὶ νῦν καταπαύων τὸν λόγον προβάλλω τὸ ἐρώτημα: Λοιπὸν τί λέγει ἡ ἐπιστήμη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος; Λέγει ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐκβληθῇ εἰς τὴν θάλασσαν ἡ γραφομένη; ὅτι εἶναι νεκρά, ἄχαρις, ἄτονος καὶ ἀγνοῶ τί ἄλλο; ὅτι μόνον τότε τὰ καθ᾽ ἡμᾶς θὰ εὐροήσωσιν, ὅταν παραλάβωμεν τὴν γλῶσσαν τοῦ οἰνοπωλείου κτλ; Οὐχί, οὐδὲν τούτων. Ἡ ἐπιστήμη τῆς γλώσσης διδάσκει ὅτι πάντα ταῦτα ὅσα κηρύττουσιν οἱ ψευδοπροφῆται καὶ ψευδοδιδάσκαλοι εἶναι πλημμελῆ καὶ ἀπόβλητα· ὅτι δὲ τὰ ἀληθῆ διδάγματα καὶ πορίσματα προκύπτουσιν ἐκ μόνων τῶν πραγμάτων, ἐκ μόνης τῆς ἱστορίας. Αὕτη δὲ μεγαλοφώνως βοᾷ πρὸς τοὺς ἔχοντας ὦτα, ἵνα ἀκούωσι, καὶ ὄμματα, ἵνα βλέπωσι, καὶ νοῦν, ἵνα ἀντιλαμβάνωνται, ὅτι αἱ μὲν ἐπανειλημμέναι ἀπ᾽ αἰώνων μέχρι τοῦδε γενόμεναι ἀπόπειραι τῆς εἰσαγωγῆς ἀκράτου γλώσσης εἴτε τῆς λαλουμένης εἴτε τῆς ἀρχαίας ἀπέτυχον, καὶ τοῦτο ἀνομολογοῦσι πάντες ἄνευ ἀντιλογίας τινός, ἡ δὲ ὑπ᾽ ἀμφοτέρων τῶν εἰρημένων μερίδων πολεμουμένη ἀνάμεικτος κατίσχυσεν. (Ἔνθ. ἀνωτ.).

***

Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ὁ σοφὸς ἐκεῖνος καθηγητὴς σαφῶς καὶ πειστικώτατα ἐδίδαξεν. Εὐλόγως δὲ νῦν θὰ ἠρώτα τις, ποίαν τινα γνώμην ἔχουσιν οἱ πολλοί, οἱ παρ᾽ ἡμῖν ἄνθρωποι, περὶ τῆς γλώσσης· ἐννοοῦσιν ἆρα καλῶς τὴν καθαρεύουσαν καὶ τίνα προτιμῶσι καὶ ἀγαπῶσι μᾶλλον, ταύτην ἢ τὴν ἄλλην, τὴν μὴ καθαρεύουσαν. Ἀπάντησιν λαμπρὰν παρέχει ἡμῖν ἡ ἑπομένη τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς χαριεστάτη διήγησις: «Ἡ ἐφημερὶς «Ἀκρόπολις» ἠθέλησε νὰ λύσῃ τὸ γλωσσικὸν παρ᾽ ἡμῖν ζήτημα κατ᾽ ἰδιαίτερον τρόπον, ἤτοι διὰ δημοψηφίσματος. Ἐπὶ τούτῳ πρῶτον μὲν ἐδημοσίευσε γνώμας διαφόρους περὶ τούτου ἔπειτα δὲ προσεκάλεσεν

ἑσπέραν τινὰ ὀλίγους τινὰς λογίους ἀμφοτέρων τῶν μερίδων ὀπαδούς, ἐν οἷς καὶ τὸν κ. Δημ. Καμπούρογλου καὶ ἐμέ, εἰς τὰ γραφεῖα αὐτῆς καὶ ἅμα εἰσήγοντο διαδοχικῶς ἀνὰ πέντε ἢ ἓξ ἄνθρωποι διαφόρων τάξεων, ἤτοι τεχνῖται, ἔμποροι, ἐργάται, καὶ καθόλου τοιοῦτοι, οἵτινες κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν μαρτυρίαν μόνον εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶχον φοιτήσει ποτέ. Πρὸς τούτους δ' ἀνεγίνωσκε συντάκτης τῆς Ἀκροπόλεως περικοπὰς νεωτέρων συγγραφέων καθαρευόντων καὶ οὐχί, καὶ ἅμα ἠρώτα πότεραι μᾶλλον ἤρεσκον αὐτοῖς· *πάντες δ' ἀνεξαιρέτως, ὡσεὶ πρότερον εἶχον προδιδαχθῆ, ἀπεφαίνοντο ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ καθαρευούσῃ γεγραμμένων.* Κατόπιν ἠρωτῶντο ποτέρας μᾶλλον ἐνόουν, καὶ τότε ἐνομίζετο ὅτι πάντες μιᾷ φωνῇ, θὰ ἐξεφράζοντο ὑπὲρ τῶν δημοτικῶν, καὶ ὅμως μετ' ἐκπλήξεως παρετηρήθη ὅτι ἀκριβῶς τοὐναντίον συνέβαινε, δηλαδὴ *οἱ ἁπλοῖ ἐκεῖνοι ἄνθρωποι οὐ μόνον ἐξεφράζοντο ὑπὲρ τῆς μείζονος καταλήψεως τῶν ἐν τῇ καθαρευούσῃ γεγραμμένων ἀλλὰ καὶ ἐρωτώμενοι ὑφ' ἡμῶν περὶ τῆς ἐννοίας ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς λέξεως ἢ φράσεως ἀπήντων δεξιῶς δεικνύοντες οὕτως ὅτι ἐπ' ἀληθείας καλῶς ἐνόουν τὰ πρὸς αὐτοὺς ἀναγινωσκόμενα*» (1).

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πρωτοφανοῦς ἐξετάσεως ταύτης δὲν ἐδημοσίευσεν ἡ «Ἀκρόπολις» ἀλλὰ προφανῶς εἶναι σφόδρα ἐνδεικτικὸν τοῦ γλωσσικοῦ συναισθήματος τῶν ἀνθρώπων παρ' ἡμῖν καὶ αὐτῶν τῶν μόλις ἀνάγνωσιν ἐπισταμένων. Τοῦτο δ' ἔχων τις πρὸ ὀφθαλμῶν νοεῖ καλῶς ποῖόν τι καθίσταται ὁσημέραι τὸ καλούμενον γλωσσικὸν ζήτημα παρ' ἡμῖν. (Αὐτ. σελ. 536 ἑξ.).

Ταῦτα διηγεῖται τὰ διδακτικώτατα ὁ ἀοίδιμος Χατζιδάκις. Παρατηροῦμεν δὲ ὅτι προσφυεστέρα καὶ καλλιπρεπεστέρα ἐπίστεψις τοῦ περὶ γλωσσικοῦ ζητήματος λόγου δὲν ἠδύνατο ἀληθῶς νὰ τεθῇ ἄλλη παρὰ

---

(1) Σημ. Κ. Ι. Λ. Οὐδεμίαν τὸ παράπαν ἔχομεν ἀμφιβολίαν ὅτι καὶ νῦν ὁ εὐφυὴς καὶ τοῦ ὡραίου φύσει εὐαίσθητος ἑλληνικὸς λαὸς τὴν αὐτὴν ἔχει καὶ θὰ ἔχῃ πάντοτε ἀμείωτον προτίμησιν καὶ στοργὴν πρὸς τὴν περικαλλῆ αὐτοῦ γλῶσσαν, ἣν πάντοτε ἀγαπᾷ καὶ λατρεύει διαισθανόμενος βαθύτατα ὅτι αὕτη μετὰ τῆς ἁγίας θρησκείας ὑπῆρξε τὸ σωσίβιον ἐν ταῖς δειναῖς τοῦ Ἔθνους ἡμῶν τρικυμίαις. Ταῦτα διαισθανόμενος καὶ τὰ ὀρθὰ περὶ τῆς γλώσσης φρονῶν, πεπροικισμένος διὰ θυμοσοφίας ἀσυγκρίτως προτιμοτέρας τῆς μωροσοφίας τῶν χυδαϊστῶν, περιφρονεῖ αὐτοὺς καὶ περιγελᾷ διὰ τὰς ματαίας ἀποπείρας, ὅσας ἀποπειρῶνται ἀσκοῦντες παντὸς εἴδους προπαγάνδαν αὐτοί τε καὶ αἱ ἀνὰ τὰς συνοικίας τῆς Πρωτευούσης καὶ τῶν προαστείων δίδουσαι, ὡς εἴρηται, γλωσσικὰς διαλέξεις σύζυγοι αὐτῶν.

τὴν ὡραίαν ταύτην καὶ χαριεστάτην διήγησιν τοῦ πειράματος τῆς ἐφημερίδος «Ἀκροπόλεως», ὅπερ καὶ νῦν ἔτι διδάσκει τοὺς χυδαϊστὰς ὅτι ματαιοπονοῦσι, διότι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀγρυπνεῖ ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ ἐπάλξεων. Εἶναι δ᾿ εὔκολον καὶ σήμερον νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ πείραμα· νὰ ἀναγνώσωμεν πρὸς ἀνθρώπους μικρᾶς ἢ καὶ μηδεμιᾶς τυχόντας παιδείας δύο κείμενα τοῦ αὐτοῦ μὲν περιεχομένου ἀλλὰ διαφόρου γλωσσικῆς μορφῆς, οἷον τὴν ἀπολογίαν τοῦ κ. Κακριδῆ τὴν ἐν καθαρευούσῃ ῥηθεῖσαν καὶ τὴν αὐτὴν μεταφραζομένην καὶ μετενδυομένην τὸ σχῆμα καὶ τὴν μορφὴν τῆς ἀτασθαλίας καὶ ἀτονίας. Θὰ ἐρωτήσωμεν εἶτα ποτέρα γλῶσσα εἶναι σαφεστέρα καὶ ὡραιοτέρα. Οὐδεμία ὑπάρχει μοι ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀπάντησις θὰ εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν δοθεῖσαν τότε ἐν τοῖς γραφείοις τῆς «Ἀκροπόλεως». Ἐπὶ δὲ τούτοις πιστεύω ὅτι τινὲς τῶν ἐρωτηθησομένων θὰ σείσωσι περιλύπως τὴν κεφαλὴν διαπορούμενοι πῶς ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι τόσον ἀφελεῖς, ὥστε νὰ ἀμφιβάλλωσι καὶ νὰ ἐρωτῶσι περὶ πράγματος πασιδήλου καὶ ὀφθαλμοφανοῦς.

Ἐκ τῶν πρόσθεν παρατεθεισῶν γνωμῶν τοῦ μεγάλου γλωσσολόγου καθίσταται καταφανὲς ποίαν γνώμην εἶχεν ὁ σοφὸς ἀνὴρ περὶ τῆς καθαρευούσης καὶ ποίαν περὶ τῆς ψευδοδημώδους καὶ πόσον ὀλίγον δικαιοῦνται οἱ χυδαϊσταὶ νὰ ἐπικαλῶνται ἐκεῖνον ἀσεβοῦντες εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός, ὅστις ὅλον τὸν μακρὸν βίον διήγαγεν ἐλέγχων καὶ καταπολεμῶν τοὺς αἱρεσιάρχας ψευδοδημοτικιστάς.

Ἐν τέλει ἐπίκαιρον ἅμα καὶ δίκαιον εἶναι νὰ ἀκουσθῇ ἀπὸ τοῦ τάφου ὡς διαμαρτυρία ἡ φωνὴ καὶ τοῦ ***Νικολάου Πολίτου,*** ὃν οὐχ ἧττον ἀτόπως καὶ ἀνευλαβῶς ἐπικαλοῦνται συχνὰ οἱ χυδαϊσταὶ ὡς ἑταῖρον αὐτῶν δῆθεν καὶ συνθιασώτην. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἀοίδιμος καθηγητής, ἐπιστήμων ἐπιφανὴς καὶ τετράγωνος τὸν νοῦν, εἰ καὶ ἔγραφε κατὰ τρόπον θαυμάσιον καὶ ἀληθῶς ὑποδειγματικόν, ὅμως ἕνεκα προσωπικῆς μᾶλλον ἢ ἐπιστημονικῆς ἀντιθέσεως πρὸς ἄλλους διαπρεπεῖς ὡσαύτως συναδέλφους του ἐφαίνετο εὐνοῶν πως τοὺς περὶ τὴν γλῶσσαν νεωτεριστάς. Πλὴν ἀλλὰ τὴν ἀτυχῆ ταύτην ἐκτροπὴν καὶ—ἃς εἴπωμεν—ἁμαρτίαν ἀπέτριψεν ὁ σοφὸς ἀνὴρ καὶ ἀπεσκοράκισε δοθείσης εὐκαιρίας οὐχὶ πολὺ πρὸ τοῦ θανάτου, ὅτε προέβη εἰς δημοσίαν οὕτως εἰπεῖν ἐξομολόγησιν καὶ ἔδειξε περιτράνως τί πράγματι ἐπρέσβευε περὶ γλώσσης καταλείπων ὡς διαθήκην εἰς τοὺς ἐπιγιγνομένους λαμπρὰ διδάγματα. Τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εὐκαιρίαν παρέσχε συνομιλία

μετὰ δημοσιογράφου δημοτικιστοῦ, ὅστις φανταζόμενος τὸν καθηγητὴν ὡς ὁμόφρονα καὶ ἐλπίζων ὅτι θὰ ἤκουε παρ᾽ αὐτοῦ διθυράμβους ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς ἔσπευσε μετὰ χαρᾶς νὰ λάβῃ συνέντευξιν. Πόσον ὅμως ἠπατήθη! Διεψεύσθη ὁ ἀτυχὴς τῶν ἐλπίδων καὶ ἐδέχθη ἀπροσδόκητον κατακρουνισμόν. Ἀλλ᾽ ἂς ἴδωμεν τὴν συνέντευξιν ἐπιγραφομένην «Ἡ γλωσσικὴ κόλασις», ὡς περιγράφει ταύτην ὁ καλὸς πευθήν. (Ἰδὲ Ἐφημερίδα «Ἀθήνας», 22 Φεβρουαρίου 1919). «Ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου ὁ συμπαθέστατος εἰς τοὺς Ἕλληνας λογοτέχνας εἶναι ὁ κ. Ν. Γ. Πολίτης. Διότι δὲν εἶναι μόνον ὁ βαθὺς μελετητὴς τοῦ ἀρχαίου βίου. Ἐπεξέτεινε τὰς ἐρεύνας του μέχρι τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς ζωῆς. Ἡ λασογραφία τὸν θέλει ἀρχηγόν της. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ συλλογὴ καὶ ἀποθησαύρισις τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς Φυλῆς, τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν μυθολογημάτων της, τῶν λαϊκῶν προλήψεων καὶ τῶν λαϊκῶν παροιμιῶν.

Τὸν κ. Ν. Πολίτην εὑρίσκομεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην του· μελετᾷ μέγα τετράδιον. Τὸ τετράδιον ἔχει τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφήν: «Ἐξέταση τῶν ἀρχαίων Πολιτειῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης μὲ σοσιαλιστικὴ ἀντίληψη». Εἶναι ἔργον φοιτητοῦ τῆς Φιλολογίας, ἐκ τῶν παρακολουθούντων τὸ φροντιστήριον τοῦ κ. καθηγητοῦ.

Μελετῶ τὸ περιεχόμενόν του, μᾶς λέγει ὁ κ. Ν. Πολίτης, ἀλλὰ παρατηρῶ καὶ τὴν γλῶσσάν του. Θὰ ὁμιλήσω περὶ αὐτοῦ εἰς τὸ Πανεπιστημιακὸν φροντιστήριον τοῦ προσεχοῦς ἢ μεταπροσεχοῦς Σαββάτου. Τότε θὰ εὕρω καὶ τὴν εὐκαιρίαν νὰ εἴπω ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῆς γλώσσης.

—Σᾶς ἀρέσει ἡ γλῶσσα αὐτή;

Ὁ κ. Ν. Πολίτης μᾶς κυττάζει καὶ λέγει ἀδιστάκτως.

—*Ἐγὼ εἶμαι ὑπὲρ τῆς Καθαρευούσης.*

Ἐκφράζομεν τὴν ζωηρὰν ἔκπληξίν μας. Ὁ κ. Ν. Πολίτης, ὁ φίλτατος τῶν δημοτικιστῶν, ὁ συλλέκτης τῶν Δημοτικῶν μας τραγουδιῶν, ὁ ὁλοκληρωτὴς τῆς Λαογραφίας μας, ὁ ἄνθρωπος ἐναντίον τοῦ ὁποίου ὁ Μιστριώτης ἔρριψε τὰς φλογερωτέρας ῥητορικάς του χειροβομβίδας, ὁ πατὴρ τῶν δύο ὁρμητικῶν νέων, ὁ ἀχώριστος τέλος φίλος τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Δροσίνη καὶ τοῦ Καρκαβίτσα, εἶναι ὀπαδὸς μιᾶς γλώσσης καταδικασμένης ἀπὸ τὴν συνείδησιν τῶν περισσοτέρων λογοτεχνῶν παλαιῶν καὶ νέων; Ὡρισμένως ὑπάρχουν μυστήρια εἰς τὸν κόσμον. Ἀλλ᾽ ὁ κ. Ν. Πολίτης ὑποστηρίζει ἡσύχως καὶ μὲ πεποίθησιν τὸ γλωσσικὸν φρόνημά του.

—Ἀδιάφορον τί φρονοῦν καὶ οἱ υἱοί μου καὶ οἱ φίλοι μου. *Ἐγὼ*

πιστεύω εἰς τὴν Καθαρεύουσαν. Εἶναι ἡ λογία παράδοσις. Εἶναι μία γλῶσσα συστηματοποιηθεῖσα καὶ λαβοῦσα τὴν μορφήν της διὰ μακρῶν ἐργασιῶν σοφῶν ἀνδρῶν· Τὸ ὑλικόν της εἶναι πλουσιώτατον καὶ ἁδρόν. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἑλληνικῶν λέξεων τοῦ Κουμανούδη εὑρίσκει τις μέρος τοῦ πλούτου, τὸν ὁποῖον μᾶς ἐκληροδότησαν αἱ γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν πρὸς τελειοποίησίν της. *Ἡ Καθαρεύουσα ἔχει διὰ τὰς συνηθεστέρας ἐννοίας ἑτοίμους καὶ προχείρους τὰς ἐκφράσεις.*

—Αἱ περισσότεραι εἶναι μεταφράσεις ἀπὸ τὰς ξένας γλώσσας. Π.χ. τὸ «ἔλαβε χώραν».

— Καὶ τοῦτο εἶναι Ἑλληνικόν. Θὰ σᾶς τὸ ἀποδείξω ἀμέσως.

Ὁ κ. Ν. Πολίτης καταβιβάζει καὶ ἀνοίγει μέγα λεξικόν.

— Ἰδοὺ «χώραν ἔχειν» γράφει ὁ Θουκυδίδης.

—Ἀλλὰ ἡ Καθαρεύουσα δὲν εἶναι ἡ ὁμιλουμένη ἀπὸ τὴν μεγάλην μᾶζαν τοῦ λαοῦ. Εἶνε πλάσμα τοῦ γραφείου. Δὲν εἶναι γλῶσσα τοῦ αἰσθήματος. Δὲν συγκινεῖ.

— Εἰς τὴν ἐποχήν μας *οἱ ποιηταὶ ἔγραφον εἰς τὴν Καθαρεύουσαν καὶ ἐπεκοινώνουν μὲ τὸ πλῆθος· Εἰς τὰς διαλέξεις των, εἰς τὰς τελετάς, ὅπου ἀπήγγελλον τὰ ποιήματά των, συνέρρεε κόσμος. Ἦσαν ἔνδοξοι.*

— Ἐννοεῖτε τὸν Παράσχον, τὸν Βασιλειάδην, τὸν Παπαρρηγόπουλον;...

Ὁ κ. Ν. Πολίτης δέχεται τὰ ὀνόματα· Σημειώνει καὶ τὸ γεγονός. Ποῖος πταίει; Ἡ γλῶσσα ἢ τὸ περιεχόμενον; Ἰδοὺ τὸ πρόβλημα.

— Ἀλλὰ τὸ ζήτημα, ὅσον ἀφορᾷ τοὐλάχιστον τὴν Λογοτεχνίαν ἔχει λυθῆ. Ἐπεκράτησεν ἡ Δημοτική, παρατηροῦμεν.

— *Δὲν δύναμαι νὰ τὸ δεχθῶ ἀπολύτως.* Ἡ φαινομενικὴ αὐτὴ ἐπικράτησις χρονολογεῖται μόνον ἀπὸ ὀλίγων ἐτῶν. Τὸ πολὺ εἴκοσι. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἐγγυηθῶμεν καὶ διὰ τὸ μέλλον. Π. χ. ὁ Καρκαβίτσας ἔγραφε μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὴν Καθαρεύουσαν. Ἔχομεν εἰς αὐτὴν τὴν «Λυγερήν» του· Τὸ πρῶτον διήγημά του εἰς τὴν Δημοτικὴν εἶνε ὁ «Ζητιᾶνος». Ἐπίσης καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ παλαιότεροι λόγιοι ἔγραφαν εἰς τὴν Καθαρεύουσαν.

— Καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους· Ὁ Καμπάνης, ὁ Καζαντζάκης, ὁ Ροδοκανάκης. Ἀλλὰ φρονεῖτε ὅτι ἡ γραφομένη αὐτὴ μπορεῖ νὰ γείνῃ ὁμιλουμένη ἀπὸ τὸν πολὺν λαόν;

— *Διατί ὄχι; Τότε εἰς τί χρησιμεύουν τὰ Σχολεῖα, ὁ Ἄμβων, αἱ ἐφημερίδες; Ἐν τούτοις νομίζω ὅτι δυνατὸν νὰ συνυπάρχουν καὶ αἱ δύο γλῶσσαι.* Διὰ νὰ λάβωμεν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Λαογραφίαν ὁ λαός

μας ἔχει τὴν διπλῆν ἀντίληψιν τοῦ Κάτω Κόσμου τῶν ἀρχαίων καὶ τῆς κολάσεως τῶν Χριστιανῶν.

— Καὶ ποία ἀπὸ τὰς δύο γλώσσας εἶναι ἡ Κόλασις;

Ὁ κ. Ν. Πολίτης δὲν ἀπαντᾷ. Περιορίζεται νὰ μειδιάσῃ αἰνιγματωδῶς.

— Ὥστε ἂν ἐπικρατήσῃ ἡ Καθαρεύουσα, ὑπάρχει ἐλπὶς νὰ ἐπανέλθωμεν τοὐλάχιστον εἰς τὴν Ἀρχαίαν.

— Ποῖος τὸ ζητεῖ αὐτό; Οὔτε εἶναι δυνατόν. *Θέλω τὴν ἐπικράτησιν τῆς ὁμαλῆς Καθαρευούσης, τόσον εἰς τὴν Λογοτεχνίαν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἐπιστήμην. Ὁ κ. Ψυχάρης δογματίζει αὐθαιρέτως. . .»*

Δεχθεὶς ὁ ἀτυχὴς δημοσιογράφος τὴν ψυχρὰν καταιόνησιν περιπίπτει εἰς ἔκπληξιν, δὲν γνωρίζει τί νὰ εἴπῃ καὶ πῶς νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ἀπροσδόκητον ἄκουσμα: «Ἐξομολογοῦμαι—λέγει—μίαν ὑποψίαν μου. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς συνομιλίας μου μὲ τὸν κ. Καθηγητήν, τὸν ὁποῖον ἐπίστευα φανατικὸν δημοτικιστὴν (sic) μ' ἐβασάνιζε μία σκέψις. Μήπως ὁ κ. Ν. Πολίτης ἠστειεύετο μαζί μου. . .»!! Ἀλλὰ σπεύδει νὰ ἐρωτήσῃ τὸν καθηγητήν.

— Εἰς ποίαν χώραν ἔγινε ποτὲ ἡ γραφομένη ὁμιλουμένη;

— Εἰς τὰς περισσοτέρας. Εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ λαὸς ἔμαθε νὰ ὁμιλῇ ὅπως τὸν καθωδήγησαν οἱ γράφοντες τὴν Γερμανικήν. Ἐξαιρεῖται ἡ λεγομένη Γερμανικὴ Ἑλβετία, ὅπου ἡ γλῶσσα ἔχει ἰδιωτισμούς. Εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἡ Τοσκανικὴ δὲν εἶναι ἡ ἀμιγὴς λαϊκή. Συγγραφεῖς τῆς βορείου Ἰταλίας, ὡς ὁ Ματζόνι, συγγραφεὺς τῶν «Προμέσσι Σπόζι» καὶ ἄλλοι προσέθεσαν ἰδικάς των λέξεις καὶ ἐκφράσεις. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπίσης, ὅπου ἡ Παρισινὴ γλῶσσα καταπνίγει τὰ διάφορα ἰδιώματα καὶ ἐπιβάλλεται καὶ ὡς ὄργανον προφορικῆς συνεννοήσεως. Εἰς τὴν Νορβηγίαν οἱ λόγιοι δὲν θέλουν τὴν λαϊκὴν ἀντιθέτως πρὸς τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον ζητεῖ νὰ τὴν ἐπιβάλῃ.

— Παρόμοιον λοιπὸν μπορεῖ νὰ συμβῇ καὶ ἐδῶ μὲ τὴν Καθαρεύουσαν;

— *Τοῦτο φρονῶ.*

— Δὲν μποροῦμε νὰ ἐπιτύχουμε τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα μὲ τὴν Δημοτικήν;

— *Δὲν εἶναι γλῶσσα κατηρτισμένη, τοὐναντίον ἔχομεν ἑτοίμην πλέον καθαρεύουσαν.*

Εἴμεθα πλέον βέβαιοι—καταλήγει ὁ καλὸς δημοσιογράφος—διὰ

τὴν γλωσσικὴν πίστιν τοῦ κ. Ν. Πολίτου καὶ στρέφομεν τὴν συνομιλίαν πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν.

***

Εἶναι εὔλογον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ ἀφηγούμενος τὰ κατὰ τὴν συνέντευξιν ὡς φανατικὸς δημοτικιστὴς παρέσχεν ἁπλῶς ὠχράν τινα εἰκόνα τῶν ὅσα ἤκουσε καὶ ὅτι ἴσως πολὺ πλειότερα θὰ ἐλέχθησαν ἐγκώμια ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης. Ὅπως ἂν ἔχῃ, λαβὼν τὴν τιμὴν νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ ἔσχε συγχρόνως λαμπρὰν εὐκαιρίαν νὰ ἀκούσῃ ὡραῖον περὶ γλώσσης μάθημα, ὅπερ πρέπει νὰ ἐνωτισθῶσι καὶ σήμερον οἱ νεώτεροι, ὅπως μὴ ἀποπλανῶνται καὶ παρασύρωνται ὑπὸ τῶν ἐπιτηδείων καὶ δεξιῶν εἰς τεχνάσματα γλωσσικῶν αἱρεσιαρχῶν.

Κατὰ ταῦτα οὔτε οἱ ἀοίδιμοι καθηγηταὶ Γεώργ. Χατζιδάκις καὶ Νικ. Πολίτης οὔτε ἄλλος τις τῶν περιφανῶν ἀνδρῶν τῶν κοσμησάντων καὶ τιμησάντων τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην ὑπῆρξε τῇ ἀληθείᾳ συνήγορος τῶν στασιωτῶν καὶ πολεμίων τῆς ἐθνικῆς γλώσσης. Καὶ εὐλόγως· διότι οὐ μόνον οἱ ἐξέχοντες ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἀλλὰ καὶ οἱ μέτριοι καὶ τὸν κοινὸν ἔχοντες ὑγιᾶ νοῦν ἄνθρωποι καὶ νοοῦσι καὶ συναισθάνονται ὅτι ἡ καθαρεύουσα εἶναι γλῶσσα τοῦ ἔθνους, ἡ γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης, ἣν καταπολεμοῦσι μόνον οἱ ἀμαθεῖς καὶ οἱ τὸν νοῦν παραπαίοντες (1). Ἀλλὰ

---

(1) *[Σημείωσις τυπογραφικῶν δοκιμίων]* : Τύχῃ κακῇ δὲν λείπουσι παρ' ἡμῖν ἄνθρωποι τοιοῦτοι. Ἡ λυπηρὰ αὕτη σκέψις ἐπετάθη μοι χθές, ὅτε κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς μεγάλης ἡμέρας, ἐθνικῆς ἑορτῆς, ἤκουσα ἀπὸ τοῦ ῥαδιοφώνου κύριόν τινα, ὄντα (καθὰ ἤκουσα) καὶ . . . Ἀκαδημαϊκόν (!) νὰ περιυβρίζῃ τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς θεράποντας αὐτῆς. Ὁ περίεργος αὐτὸς κύριος εὗρε τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα ἀντὶ ἄλλου τινὸς πανηγυρικοῦ ἀνυψώσῃ εἰς τὸν ἔνατον οὐρανὸν ποιητήν τινα ὄχι πρὸ πολλοῦ ἐκλιπόντα, οὗτινος ἡ ἀξία ἢ ἀπαξία θὰ κριθῇ ὀλίγῳ ὕστερον, ἐν δέοντι χρόνῳ, ὅταν οἱ καπνοὶ τῶν προκαταλήψεων καὶ τῶν πιθηκισμῶν καὶ τὰ πυκνὰ νέφη τῆς ἡμιμαθείας καὶ ἀμαθείας διαλυθῶσιν. Εὗρε λοιπὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐγκωμιάσῃ ἀντὶ τῶν ἡρώων τῆς Ἐπαναστάσεως τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἀκράτου χυδαϊσμοῦ καὶ νὰ περισκώψῃ ἀσεβέστατα τὴν Ἀττικὴν λεγομένην Σχολήν, τὴν ἔνδοξον ἐκείνην καὶ λαμπρὰν ποιητικὴν περίοδον, ἣν ἐκόσμησαν καὶ ἐλάμπρυναν οἱ Σοῦτσοι καὶ οἱ Παράσχοι, οἱ Παπαρρηγόπουλοι καὶ οἱ Βασιλειάδαι καὶ ὅσοι ἄλλοι ὑπέροχοι καὶ θαυμαστοὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ποιηταί. Ἀκούων δὲ τὰς τοιαύτας

καιρὸς εἶναι ἐπὶ τέλους νὰ ἀνανήψωμεν καὶ σωφρονήσωμεν πειθόμενοι ὅτι γλωσσικὸν ζήτημα πράγματι δὲν ὑπάρχει, δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ, διότι τοῦτο ἤδη ἐλύθη ὑπὸ τοῦ ἔθνους καὶ τῶν λογάδων αὐτοῦ. Ἂς μὴ κατατρίβωμεν ἄρα τὰς ἡμετέρας δυνάμεις καὶ τὸν πολύτιμον χρόνον εἰς ἀσκόπους συζητήσεις καὶ περιττὰς σκιαμαχίας ἀλλ᾽ ἂς στρέψωμεν τὴν προσοχὴν εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα, εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ἐπιστήμης. Διότι «οἱ καιροὶ οὐ μενετοὶ» οἱ δὲ ὑστεροῦντες δὲν στεφανοῦνται.

ἀδίκους καὶ ἀσεβεῖς ἐπικρίσεις ἔπαθον ὅ,τι, δὲν ἀμφιβάλλω, θὰ ἔπαθον καὶ πλεῖστοι ἄλλοι Ἕλληνες. Κατελήφθην δηλαδὴ ὑπὸ δικαίας ἀγανακτήσεως καὶ μετ᾽ εὐλόγου ἀπορίας διηρωτώμην: ἀλλὰ δὲν ἔχει λοιπὸν ἡ ἀνώνυμος ῥαδιοφωνικὴ ἑταιρεία ὑπηρεσίαν τινά, ἥτις νὰ βλέπῃ πρότερον καὶ κρίνῃ τὰ ῥαδιοφωνήματα, ὥστε νὰ μὴ διαλαλῶνται ὑπὸ τοῦ πρώτου τυχόντος εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τοιαῦτα φληναφήματα, δι᾽ ὧν καθυβρίζονται ἔνδοξοι νεκροὶ καὶ περισκώπτονται ἐθνικὰ ἐγκαλλωπίσματα; Καὶ πρέπει ἆρά γε, ὅταν ἀδυνατῶμεν νὰ ἀνεγείρωμεν καλλιπρεπεῖς ναούς, νὰ γινώμεθα Ἡρόστρατοι; Ἀλλὰ τὴν σοφίαν, ὡς φαίνεται, ἀναπληροῖ σήμερον, ἐν τοῖς στυγνοῖς καὶ δεινοῖς καιροῖς, ἡ κενότης καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ἀμαθείας τολμηρία καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψις τοῦ «γνῶθι σαυτόν».

Συνεδρίαι τῆς 24ης Μαΐου, 4ης καὶ 7ης Ἰουνίου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Βασιλείου Φάβη, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας.

Ἐν πρώτοις, κύριοι συνάδελφοι, διαμαρτύρομαι καὶ ἐκφράζω τὴν λύπην μου δι' ὅσα ὁ κ. Σωκράτης Κουγέας ἔγραψε (Ἡ δίκη τῶν τόνων σελ. 80 κἑξ.) περὶ τοῦ Κόντου καὶ τοῦ Μιστριώτου, ὅτι τάχα οὗτοι ἐλαυνόμενοι ὑπὸ γλωσσικοῦ φανατισμοῦ ἐγένοντο διῶκται ἄλλων ἐλλογίμων καθηγητῶν καὶ λογίων, καὶ διότι ἀποδίδει εἰς αὐτοὺς πνεῦμα κακοποιὸν ἐπιλέγων «*Τὸ κακοποιὸν τοῦτο πνεῦμα ζῇ ἀκόμη δυστυχῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα*».

Καὶ πρῶτον οἱ σημερινοὶ καθηγηταί, οἱ ὁποῖοι καταγγέλλουν μίαν ἐξωφρενικὴν γλωσσικὴν προσπάθειαν δὲν εἶναι *ὀπαδοί*, ὥς λέγει (ἐνθ' ἀνωτέρω) ὁ κ. Κουγέας, τοῦ Κόντου καὶ τοῦ Μιστριώτου, ἀλλὰ θαυμασταὶ αὐτῶν, μαθηταὶ καὶ μιμηταί. Ὀπαδοὺς δύναται νὰ ἔχῃ μία ὁμὰς γλωσσικῶν μεταρρυθμιστῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποδειχθέντες ἀνίκανοι νὰ προαγάγουν τοὺς ἐπιστημονικοὺς κλάδους εἰς οὓς ἐδόθησαν, προσπαθοῦν νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν φιλοδοξίαν των δι' ἀνατροπῆς τῆς γλωσσικῆς τοῦ ἔθνους παραδόσεως. Οὗτοι, ἀδυνατοῦντες νὰ ἀποκτήσουν μαθητὰς δι' ἐπιστημονικῆς ἐπιβολῆς, προσπαθοῦν διὰ μόνης τῆς πολιτικῆς ἰσχύος νὰ ἐπιβάλουν τὰς ἀπόψεις των καὶ διὰ πολιτικῶν παροχῶν νὰ κερδήσουν θιασώτας τῆς προσπαθείας των.

Δεύτερον δὲ οὐδεμία γλωσσικὴ διαφορὰ ἐχώριζε τὸν Κόντον ἀπὸ τοὺς ἀναφερομένους ὑπὸ τοῦ κ. Κουγέα καθηγητὰς καὶ λογίους· ἦσαν πάντες καθαρεύοντες ὑπὸ τὴν αὐστηροτέραν μορφὴν τῆς γλώσσης. Ὅταν δὲ κάποτε ὁ Γ. Χατζιδάκις ὑπέδειξεν ὅτι πρέπει νὰ σταματήσῃ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ Ἀττικοῦ κανόνος ἐν τῇ γραφομένῃ, ὁ ἐκ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Κόντου Ἰ. Πανταζίδης ἔψεξεν αὐτὸν πικρῶς. Εἶχον βεβαίως μεταξύ των ἀγῶνας μακροὺς καὶ τραχεῖς, ἀλλ' οὗτοι περιωρίζοντο εἰς ζητήματα φιλολογικὰ ἢ ἐστρέφοντο περὶ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ παρεκτρεπόμενοι δυστυχῶς καὶ εἰς προσωπικὰς κατ' ἀλλήλων ὕβρεις.

Ἀνακριβῶς ὁ κ. Κουγέας λέγει ὅτι ὁ Κόντος ἐκάλει τοὺς ἀναφερομένους ἄνδρας «*τοῦ πονηροῦ κόμματος*». Ἡ φράσις αὕτη εἶναι τῶν παλαιῶν γραμματικῶν καὶ χαρακτηρίζονται δι' αὐτῆς καὶ ὑπ' ἐκείνων καὶ

ὑπὸ τοῦ Κόντου λέξεις κακῶς ἐσχηματισμέναι, *παρακεκομμέναι* ἄλλως λεγόμεναι.

Τρίτον δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Κόντου δὲν εἶναι κακοποιόν, ἀλλὰ τοὐναντίον, *ἀγαθοποιόν*. Καὶ δὴ ἀγαθοποιὸν ἐπὶ φίλους καὶ ἐχθρούς. Ὁ Κόντος ὑπῆρξεν ἡ πνοὴ τῆς ἐμβριθείας καὶ ἀκριβολογίας ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, προστάτης δὲ καὶ εἰλικρινὴς καθηγεμὼν τῶν ἀποβλεπόντων εἰς ἀνωτέραν παίδευσιν μαθητῶν του. Ὁ Κόντος ἐπίστευεν εἰς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ὡς ἐκπολιτιστικὸν παράγοντα καὶ τὴν πίστιν ταύτην ἠδύνατο νὰ ἐμπνέῃ εἰς τοὺς μαθητάς του, διότι ὑπῆρξε μυσταγωγὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπαράμιλλος. Ἕνεκα τούτου ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐν τῇ καθόλου διανοήσει τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ὑπῆρξεν ἰσχυρὰ καὶ καθολικὴ εἰς φίλους καὶ ἀντιπάλους. Ὡς μαθηταὶ αὐτοῦ ἐκλεΐζοντο διαπρεπέστατοι Ἕλληνες ἐπιστήμονες καταυγάσαντες τὸν Ἑλληνικὸν ὁρίζοντα διὰ τοῦ φωτὸς τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν. Ὁ Σπυρίδων Βάσης, ὁ Παῦλος Καρολίδης, ὁ Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ Γεώργιος Γρατσιᾶτος, ὁ Θεοφάνης Κακριδῆς ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ὁ Λουκᾶς Παπαϊωάννου, ὁ Ρήγας Νικολαΐδης ἐκ τῆς ἰατρικῆς σχολῆς, ὁ Ἐμμανουὴλ Ζολώτας ἐκ τῆς θεολογικῆς σχολῆς, ὁ Μιχαὴλ Λιβαδᾶς, ὁ Πέτρος Φωτιάδης ἐκ τῆς νομικῆς σχολῆς, οἱ ὠφελιμώτατοι γενόμενοι εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν παιδαγωγοὶ Δημ. Ζαγγογιάννης, Παν. Οἰκονόμος καὶ Ἀναστάσιος Σακελλάριος, ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ὁ διαπρεπέστατος γλωσσολόγος Γεώργιος Χατζιδάκις. Πάντες οὗτοι ὑπῆρξαν προσφιλεῖς μαθηταὶ καὶ οἰκεῖοι τοῦ Κόντου.

Ἰδιαιτέρως δὲ περὶ τοῦ Γεωργίου Χατζιδάκι, τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιστημονικὴν ἱκανότητα καὶ δημιουργικότητα οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ, θεωρῶ βέβαιον ὅτι δὲν θὰ ἀπέβαινεν οἷος ἀπέβη, ἂν δὲν ἐτύγχανε τῆς ἀναγκαίας φιλολογικῆς προπαιδείας ὑπὸ τοῦ Κόντου, καὶ εἰδικώτερον, ἂν δὲν εἰσήγετο ὑπ᾿ αὐτοῦ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέτασιν τῶν φαινομένων ἑκάστων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, λαμβανομένης αὐτῆς ὡς ἑνὸς ὅλου ἀδιαιρέτου· διότι κατ᾿ ἀκρίβειαν ἡ ζωὴ τῆς γλώσσης δὲν γνωρίζει ἐποχάς, διαρκῶς ζῇ αὕτη καὶ ἐξελίσσεται συμφώνως πρὸς τὰς τύχας τοῦ λαλοῦντος αὐτὴν λαοῦ.

Ἡ βάσις αὕτη τοῦ φιλολογικῶς καὶ γλωσσικῶς διανοεῖσθαι εἶχε καταστῇ κύτταρον τοῦ διανοητικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ βίου τοῦ Χατζιδάκι ἀπὸ τῶν θρανίων τοῦ πανεπιστημίου τούτου, διὸ τὸ πρῶτον ἔργον αὐτοῦ, *Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ἐμφορηθεὶς εἰδικωτέρας γλωσσικῆς παιδεύσεως ἐν Γερμανίᾳ, ἔχει τὰ νεῦρα καὶ τὰς ἀρθρώσεις τοῦ κατὰ Κόντου φιλολογεῖν· οὐδὲν δὲ

τῶν ἐπὶ μέρους ἔργων τοῦ Χατζιδάκι, ὅσα ἐξέδωκεν οὗτος ἐπὶ ἥμισυν περίπου αἰῶνα, δύναται νὰ ἁμιλληθῇ πρὸς ἐκεῖνο.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐπιζῶντας, ἂν θελήσῃ τις μετ᾿ εἰλικρινείας νὰ ἀποβλέψῃ, θὰ ἴδῃ ὅτι «*τὸ ἀγαθοποιὸν πνεῦμα τοῦ Κόντου ζῇ ἀκόμη εὐτυχῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα*». Καὶ θὰ ζῇ, κύριοι, ἐφ᾿ ὅσον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα θὰ καλλιεργοῦνται ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν.

Τὴν περὶ κακοποιοῦ πνεύματος τοῦ Κόντου παρατήρησιν τοῦ κ. Κουγέα θεωρῶ ὡς *κωφὸν βέλος* κατ᾿ ἀνδρὸς ἀρίστου γενομένου καὶ τιμήσαντος τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην ὅσον ὀλίγιστοι τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Τὸν Κόντον *μωμήσεταί τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται.*

***

Ἡ ἔκδοσις τοῦ βιβλίου «*Ἡ δίκη τῶν τόνων*» ἀποτελεῖ περαιτέρω ἐνέργειαν τῶν δημοτικιστῶν οὐχὶ ἁπλῶς πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ ἀπνευματίστου καὶ μονοτονικοῦ συστήματος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ μάλιστα πρὸς παντελῆ ἄρνησιν τῆς καθαρευούσης ὡς γραφομένης γλώσσης καὶ στροφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς τὸν γραμματικὸν τύπον τῆς λαλουμένης, οὐχὶ ὡς αὕτη ὄντως λαλεῖται, ἀλλ᾿ ὡς ἐννοοῦν αὐτὴν καὶ θέλουν οἱ περὶ τὸν κ. Τριανταφυλλίδην δημοτικισταί.

Καὶ οἱ καταχωρίσαντες εἰς τὸ ἀνωτέρω βιβλίον τὰς γνώμας των λόγιοι καὶ πολιτικοὶ δὲν περιορίζονται εἰς τὸ νομικὸν ζήτημα τῆς δίκης ἢ καὶ εἰς τὸ τονικόν, ἐξ οὗ προεκλήθη ἡ δίκη, ἀλλά, φερόμενοι οἱονεὶ ἀνεπιγνώστως εἰς τὸ ὅλον γλωσσικὸν ζήτημα καὶ εἰς τὸ μετ᾿ αὐτοῦ συνδεδεμένον ἐκπαιδευτικόν, περὶ τούτων μάλιστα εἶπον γνώμην, διότι ταῦτα εἶναι τὰ κοινῶς ἐνδιαφέροντα. Ἐπικρίνοντες δὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ τὴν μέθοδον αὐτῆς δὲν ἐδίστασαν νὰ εἴπουν ὅτι ἡ κατὰ τοῦ κ. Κακριδῆ καταγγελία ὀφείλεται εἰς τὸν φθόνον τὸν ὁποῖον αἰσθάνονται κατ᾿ αὐτοῦ οἱ ἄλλοι φιλόλογοι καθηγηταί, δηλονότι διὰ τὴν παρευδοκίμησιν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν ἡ ἐμβριθὴς διδασκαλία τοῦ κ. Κακριδῆ προεκάλεσε καὶ ἡ νέα φιλολογικὴ μέθοδος, τὴν ὁποίαν οὗτος πρῶτος (ἀναμφιβόλως καὶ τελευταῖος) εἰσηγεῖται. Καὶ ἄλλα ζητήματα προεκλήθησαν, ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη, ἐπαναλαμβάνοντος γνώμας τὰς ὁποίας καὶ ἄλλοτε εἶπε, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς καθόλου προσπαθείας αὐτοῦ, ὅπως ἐπιβάλῃ εἰς τὸ ἔθνος τὴν ὑπ αὐτοῦ ἐργαστηριακῶς διατυπωθεῖσαν μορφὴν τῆς γλώσσης.

Ὑποχρεωμένοι νὰ εἴπωμεν γνώμην περὶ τοῦ κατηραμένου αὐτοῦ ζητήματος ἔχομεν ὑπ᾿ ὄψιν ὅτι οἱ καταχωρίσαντες εἰς τὸ ἀνωτέρω

βιβλίον τὰς γνώμας των δὲν εἶναι τυχαῖοί τινες Γραικύλοι, οἱ ὁποῖοι ἐφιλοδόξησαν νὰ ἀποκτήσουν τὸν τίτλον τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ φιλολόγου διὰ μιᾶς ἐπιστολῆς ἢ δι᾿ ἑνὸς ἄρθρου· εἶναι ἄνδρες, οἱ περισσότεροι τοὐλάχιστον, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν θέσιν καὶ ὡς πρὸς τὸ παρελθὸν αὐτῶν ἐλλόγιμοι. Πάντες δὲ σχεδὸν οὗτοι ὁρμῶνται ὡς ἀπὸ κυριαρχούσης ἰδέας, ὅτι ἑρμηνεία τῶν κλασσικῶν συγγραφέων δὲν γίνεται σήμερον ὡς πρέπει νὰ γίνεται, ὅτι δὲν ἐπιδιώκεται τὸ πνεῦμα τῶν συγγραφέων, ἀλλὰ μόνον ἡ γραμματικὴ μορφὴ τοῦ ἀρχαίου λόγου· «*γραμματικὲς καὶ γλωσσικὲς ρετσέτες*» χαρακτηρίζει τὰς παρεχομένας γνώσεις ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων καθηγητῶν παλαιὸς ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς ἐκ τῶν ἀρίστων.

Γενικῶς εἰπεῖν, ὡς πρὸς μὲν τὴν καινοτομίαν τοῦ κ. Κακριδῆ περὶ τοὺς τόνους ἰσχυριζόμεθα ὅτι αὕτη εἶναι ἀντεπιστημονικὴ καὶ ἀντεθνική. Ἀντεπιστημονικὴ μὲν εἶναι, διότι δὲν ὑπάρχει ζήτημα περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν τονικῶν σημείων, οὐδ᾿ ἀπεκάλυψέ τι νέον οὗτος, τοὐναντίον φαίνεται ἀγνοῶν τὰ ὑπ᾿ ἄλλων ἀπηκριβωμένα, ὡς κατωτέρω θὰ δειχθῇ, ἀντεθνικὴ δέ, διότι ἡ καινοτομία αὕτη διασείει τὴν περὶ τὴν γλῶσσαν παράδοσιν ἐν χρόνοις, καθ᾿ οὓς ἐπιβάλλεται θρησκευτικὴ εὐλάβεια καὶ συντηρητικότης περὶ τὰς παραδόσεις τοῦ ἔθνους διὰ τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους ἀντιμετωπίζει οὐ μόνον ἡ ὑπόστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἐθνισμὸς ἡμῶν.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἀκρίβωσιν τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν συντακτικήν, τὴν ὁποίαν ὡς ἀποξενοῦσαν τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως διαμωκῶνται, καὶ τὸ πάλαι διακωμῳδούμενον *κεῖται ἢ οὐ κεῖται* ἔχομεν νὰ διαβεβαιώσωμεν τοὺς μετὰ νηφαλιότητος ἀλλὰ καὶ θερμοῦ ἐνδιαφέροντος παρακολουθοῦντας τὸ ζήτημα τῆς διὰ τῶν κλασσικῶν φιλολογικῶν μνημείων ἐκπαιδεύσεως τῶν νέων, ὅτι τὰ ἀποδοκιμαζόμενα ταῦτα εἶναι ἡ ἀναμφισβήτητος ἐπιστημονικὴ βάσις τῆς φιλολογίας καὶ τῆς γλωσσολογίας. Τὸ κεῖται ἢ οὐ κεῖται σημαίνει τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς παραδόσεως, ἧς ἄνευ ὁ φιλόλογος εἶναι ἐρασιτέχνης τῆς κακῆς ὥρας καὶ ὄχι ἑρμηνευτὴς κειμένων. Τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν τύπων καὶ τῆς χρήσεως τῶν ὀνομάτων κατειρωνεύονται ὡς σχολαστικισμὸν οἱ ἀπὸ περιωπῆς δῆθεν ἐξετάζοντες τὰ φιλολογικὰ πράγματα. Ἀλλὰ σχολαστικισμὸς εἶναι ἡ εὐσυνείδητος καλλιέργεια πάσης ἐπιστήμης. Ἡ ἐξακρίβωσις τῆς παραδόσεως, καὶ ἡ σχολαστικὴ ἐμμονὴ εἰς αὐτὴν ἐξασφαλίζει τὴν ὀρθὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ὀρθὴν κριτικήν. Εἶναι δὲ ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ κριτικὴ ἡ βάσις τῆς ἑρμηνευτικῆς, εἶναι αἱ πύλαι, διὰ τῶν ὁποίων εἰσερχόμεθα εἰς τὸν διανοητικὸν κόσμον τῆς ἀρχαιότητος· οὕτω ζῶμεν

νοερῶς ἐν αὐτῷ καὶ ἀποκομίζομεν ἐξ αὐτοῦ διδάγματα ἀσφαλῆ διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

Ὁ κ. Κακριδῆς ἐγκαινιάζων τὴν μέθοδόν του καὶ ἐπιβαλλόμενος νὰ διδάξῃ τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας, ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς κλασσικῆς παιδείας, μυκτηρίζει τοὺς διδασκάλους τῆς σχολῆς τῶν Κυδωνιῶν, διότι οὗτοι διὰ κοινῆς ἀποφάσεως ἀνεκαλοῦντο ὑπ᾽ ἀλλήλων οὐχὶ διὰ τῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀρχαίων Ἀλκιβιάδης, Ἐπαμεινώνδας, Πελοπίδας, Παυσανίας κτλ., διότι, ὡς λέγει ὁ κ. Κακριδῆς, «*καμμιὰ ὠφέλεια δὲ μπορεῖ νὰ χαρῇ αὐτὸς ποὺ ποθεῖ νὰ πλησιάσῃ τὸν ἀρχαῖο κλασσικό, γιὰ νὰ σκύψῃ δοῦλος του καὶ ἀπομιμητής του μὲ τὴ συναίσθηση τῆς ἀναξιότητάς του μπρόστὰ στὸ μεγάλο πρόσωπο. Μορφώσιμη εἶναι μοναχὰ ἡ ψυχὴ ποὺ τὴ φλέγει ὁ πόθος τῆς λευτεριᾶς, ὄχι ποὺ κλείνει δουλικὸ φρόνημα*». Καὶ δὲν ἀποδοκιμάζει μόνον τὴν μετονομασίαν τῶν ἀοιδίμων ἐκείνων διδασκάλων ὁ κύριος καθηγητής, ἀλλὰ καὶ τὴν προσηγορίαν *Κυδωνίαι* ἀποφεύγει νὰ εἴπῃ· διὸ ὁ αἱρεσιάρχης οὗτος ἀποκαλεῖ αὐτὰς *Ἀϊβαλί*· διότι τὸ ψυχικόν του φρόνημα, *ὁ πόθος τῆς λευτεριᾶς*, ἀπὸ τὸν ὁποῖον φλέγεται, ἀποτροπιάζεται τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα τῆς πόλεως!

Κύριοι συνάδελφοι, ἂν ἡ ὑστεροφημία τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνισθέντων καὶ ἀποθανόντων ἀποβαίνει ἀποδοκιμασία καὶ μυκτηρισμὸς τῶν ἐν ἐλευθέρᾳ πατρίδι γεννηθέντων καὶ ζώντων, τί ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπολείπεται, τὸ ὁποῖον νὰ θέσῃ τις ὡς σκοπὸν καὶ περιεχόμενον τοῦ βίου του, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου νὰ ἀγωνισθῇ καὶ νὰ ἀποθάνῃ;

Τί θὰ συνέβαινεν, ἂν ὁ ζῆλος τοῦ παρελθόντος δὲν ἐζωογόνει τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου Ἑλληνισμοῦ; Ὁ ζῆλος οὗτος οὐδέποτε ἔπαυσε παντοιοτρόρως ἐκδηλούμενος κατὰ τὴν μακραίωνα δουλείαν. Ὁ ζῆλος τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος ἀνέστησε τὸ ἔθνος ἐκ τοῦ ληθάργου καὶ μετὰ τέσσαρας γενεὰς ἐλευθέρου βίου ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν καθηγητὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Ἰωάννην Κακριδῆν νὰ μυκτηρίζῃ αὐτόν, λέγων ὅτι ἡ ψυχὴ τῶν διδασκάλων ἐκείνων «*κλείνει δουλικὸ φρόνημα*».

Ἂν ὁ κ. Κακριδῆς ἦτο ἱστορικώτερος καὶ εἶχε *τη συναίσθηση της ἀναξιότητάς-του μπροστά στο μεγάλο πρότυπο* τῶν Κυδωνιέων διδασκάλων, θὰ ἐσκέπτετο ὅτι ὑπῆρξε σωτήριος διὰ τὸ ἔθνος ὁ ὑπερβολικὸς ἐκεῖνος ζῆλος τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων, εἰς τὰ ὄμματα τῶν ὁποίων ἐλάνθανον τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους εἶχον πρότυπα μιμήσεως, ὅπως καὶ αἱ κηλῖδες τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, καὶ οὕτω ἡ

αἴγλη τῆς ἀρχαιότητος ἐνεφανίζετο λαμπροτέρα καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἀπέβαινεν ἰσχυροτέρα.

Ὁ Παυσανίας δι' αὐτοὺς δὲν ἦτο ὁ προδότης βασιλεύς, ὁ εἰς θάνατον καταδικασθείς, ἀλλ' ὁ ἔνδοξος νικητὴς τῶν Περσῶν ἐν Πλαταιαῖς, ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἦτο ὁ ἑρμοκοπίδης καὶ μητραλοίας Ἀθηναῖος, ἀλλ' ὁ μεγάλος στρατηγὸς καὶ δεξιώτατος πολιτικός, ὁ ὁποῖος θὰ ἐδόξαζε τὴν πατρίδα του, ἂν δὲν διεβάλλετο ὑπὸ τῶν δολίων ἀντιπάλων του.

Εἰς τὴν αὐτὴν ὁμιλίαν του περὶ Κλασσικῆς Παιδείας διαβάλλει ὁ κ. Κακριδῆς μὲ ἀπερισκεψίαν μικροῦ παιδίου τὸ Ἑλληνικὸν γυμνάσιον, εἰς τὸ ὁποῖον κατ' ἐξοχὴν ὀφείλεται ὁ νεώτερος Ἑλληνικὸς πολιτισμός, ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ προαγωγὴ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν καὶ πᾶν ὅ,τι καλὸν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς καὶ ὁμιλεῖ περὶ *πνευματικής σκλαβιάς* καὶ ὅτι *γιά την πνευματική λευτεριά έχει νά άγωνιστεί απ' εδώ κ' εμπρός το έθνος.* Πνευματικὴ σκλαβιὰ εἶναι ἡ χρῆσις τῆς καθαρευούσης! Καὶ ἀπὸ τὴν σκλαβιὰ αὐτὴν εὔκολον εἶναι νὰ ἀπαλλαγῶμεν ἐντὸς δύο ἐτῶν, ὡς ἔλεγεν εἰς ἐμὲ δημοτικιστὴς ἐκ τῶν ἄκρων. Ἐννοεῖ ἕκαστος ποῖα μέσα σκέπτονται πρὸς ἀπαγόρευσιν τῆς καθαρευούσης οἱ γενναῖοι οὗτοι πρόμαχοι τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ ποίαν σημασίαν ἔχει ἡ σκληρότης τῶν μέσων; Ἀρκεῖ ὅτι θὰ ἀνατείλῃ τότε ἡ χαραυγὴ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀναγεννήσεως, οἱ δὲ κλασσικοὶ συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ θὰ ἀναγινώσκωνται καὶ θὰ καταννοοῦνται, ὅπως τοὺς ὀνειροπολεῖ τὸ φιλολολικὸν καὶ παιδαγωνικὸν δαιμόνιον τοῦ κ. Κακριδῆ.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ σχολιάσῃ τις πάντα τὰ περιεχόμενα εἰς τὴν ὁμιλίαν ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν παρατάσσονται σωροὶ λέξεων καὶ φράσεων πολλάκις ἀκατανοήτων. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συνάγει τις ὡς κεφάλαιον εἶναι, ὅτι ὁ συντάκτης αὐτῆς δὲν γνωρίζει ποῖος εἶναι ὁ θεμελιώδης σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν. Εἶναι ἀνάγκη ὅμως νὰ γίνῃ βραχὺς λόγος περὶ μιᾶς σημειώσεως καταχωριζομένης εἰς τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας. Λέγει ὅτι «*πάντα θα βρίσκωνται άνθρωποι κουρασμένοι από τη ζωή. . . που θα θελήσουν ν' ασκήσουν πάνω στα προβλήματα της αρχαίας φιλολογίας την οξύνοιά-τους*», ἤτοι «*ο αρχαιοδίφης μπορεί φυσικά να δουλέψη μιά λεπτομέρεια, να πιστοποιήσει ένα συντακτικό κανόνα, . . . να βρεί την ετυμολογία μιάς λέξης, τη σωστή γραφή ενός χωρίου. . .*», ἀλλὰ λέγει «*η παιδεία σα γενικό μορφωτικό μάθημα δε μπορεί να διδάσκεται από τέτοιους στενούς αρχαιοδίφες. Άλλο το ζήτημα, αν για να είσαι καλός φιλόλογος πρέπει να είσαι και ερευνητής καλός*». Κατὰ ταῦτα οἱ κουρασμένοι ἀπὸ τὴ ζωὴ ἄνθρωποι μπορεῖ νὰ εἶναι καλοὶ ἐρευνηταὶ καὶ καλοὶ φιλόλογοι, ἀλλὰ τοῦτο δὲν

σημαίνει τίποτε χωρὶς νὰ ἔχῃ ὁ φιλόλογος «*επιθυμία να υποτάξη τη λεπτομέρεια αυτή σε μιά βαθύτερη γνώση του κλασσικού κόσμου και να παλέψει να αντιμετρηθεί με τον κόσμον αυτόν για να μορφωθεί και να μορφώσει*». Καὶ ὁ φιλόλογος αὐτὸς δὲν χρειάζεται κατὰ τὸν κ. Κακριδῆν νὰ εἶναι καλὸς ἐρευνητὴς καὶ καλὸς φιλόλογος. Ἀλλὰ τί χρειάζεται νὰ εἶναι; Καὶ πῶς δύναται νὰ συλλάβῃ τὴ *βαθύτερη γνώση* τοῦ κλασσικοῦ κόσμου χωρὶς νὰ εἶναι οὔτε γραμματικὸς οὔτε κριτικὸς οὔτε ἑρμηνευτὴς καὶ ἐν γένει χωρὶς νὰ εἶναι καλὸς ἐρευνητής; Ἀρκεῖ ἆρά γε νὰ εἶναι δημοτικιστής; Ἴσως.

***

Ἐκ τοῦ ἄλλου προγραμματικοῦ λόγου τοῦ κ. Κακριδῆ, τὸν ὁποῖον ἀνέγνωσεν ὡς ἐναρκτήριον μάθημα ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τοῦ περὶ *φιλολογικῆς ἑρμηνείας*, πολλὰ ἐρωτήματα προκύπτουν. Καὶ πρῶτον διερωτᾶταί τις, τί σημαίνει *φιλολογικὴ ἑρμηνεία;* Ὑπάρχει ἆρά γε καὶ ἐμπειρικὴ ἢ ἀλλοία τις ἑρμηνεία, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀντιδιαστέλλεται ἐκείνη; Ἡ ἑρμηνεία δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἁδρομερὴς ἢ λεπτομερής, ἀκριβὴς ἢ ἀνακριβής, πλουσία ἢ πτωχὴ καὶ γενικῶς καλὴ ἢ κακή· ἀλλὰ φιλολογική! εἶναι ἀκατανόητος. Ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου λέγει «*Η ερμηνεία των σημαντικών έργων της τέχνης του λόγου, να ποιό είναι το κύριο έργο της φιλολογίας*». Καὶ τὸ δευτερεῦον ποῖον εἶναι; Μήπως ἡ ἑρμηνεία τῶν ἀσημάντων ἔργων; Ἔπειτα λέγει *της τέχνης του λόγου.* Ἀλλὰ ποίου λόγου; Τοῦ ἐγγράφου βεβαίως. Ἀλλ᾽ ὑπάρχει ἔγγραφος λόγος μὴ προερχόμενος ἀπὸ τέχνην τινά; Πᾶς ἔγγραφος λόγος εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἔντεχνος. Ὁ ὁρισμὸς τῆς φιλολογίας ὡς διατυποῦται ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ εἶναι τοὐλάχιστον παιδαριώδης.

Ἀλλὰ τί σημαίνει ὁ ὅρος *ἑρμηνεία;* Μετὰ εἰσαγωγικούς τινας ἑλιγμοὺς λέγει «*Καθολική κατανόηση του έργου*, αυτός είναι ο σκοπός της ερμηνείας». Καὶ μετά τινας νέους ἑλιγμοὺς λέγει «*Ερμηνεία ψυχών που εκφράστηκαν με το λόγο*, αυτό είναι, καλύτερα τώρα καθωρισμένο, το έργο του φιλολόγου». Ὅταν δηλ. ἀναγινώσκωμεν τὸν Θουκυδίδην, δὲν πρόκειται νὰ μάθωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τὰ σχετικὰ περὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν τοῦ Θουκυδίδου *που εκφράστηκε με το λόγο.* Καὶ ὅταν ἀναγινώσκωμεν τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν πρόκειται νὰ μάθωμεν πῶς διοικοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀριστοτέλους *που εκ-*

φράστηκε με το λόγο· δηλ. σὰν ἕνα μυθιστόρημα ἢ ἕνα ποίημα. Ὁ κ. Κακριδῆς θέλει νὰ παραστήσῃ τὸ γνωριμώτατον εἰς πάντα καὶ μετρίως μορφωμένον ἄνθρωπον, ὅτι δι᾽ ὅσων γράφει ἕκαστος ἐμφανίζει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὰς διαθέσεις του, τοὺς πόθους του καὶ ἐν γένει τὴν προσωπικότητά του. Καὶ εἶναι βεβαίως τοῦτο ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἀκριβεστέραν κατανόησιν τοῦ ἔργου, ἀλλ᾽ ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἑρμηνείας πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ διατυπούμενος.

Κατόπιν κάμνει διάκρισιν μεταξὺ *κειμενοδίφη* (δηλ. κριτικοῦ, νέα λέξις πλασθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ) καὶ ἑρμηνευτοῦ. Μεταξὺ τῶν πολλῶν δυσπαρακολουθήτων λέγει καὶ τὸ ἑξῆς: «*όσο κοινό και απρόσωπο της κειμενοδιφίας το έργο, τόσο προσωπικό, ατομικό της ερμηνείας. Εκεί που ο κάθε νέος κειμενοδίφης συνεχίζει το έργο του πιό παλιού, είτε συμπληρώνοντάς-το είτε και πολεμώντας-το, ο ερμηνευτής χτίζει κάτι αποκλειστικά δικό-του, εντελώς άσχετο με των άλλων ερμηνευτών τις προσπάθειες*». Δὲν ἠξεύρω τί συμβαίνει μὲ τὴν ἑρμηνείαν γλυπτῶν ἔργων ἢ γραφικῶν παραστάσεων, ἂν δηλ. δὲν δύναταί τις νὰ ἐπικουρηθῇ ἐκ τῶν προγενεστέρων ἀτυχῶν ἢ ἀτελῶν ἀποπειρῶν. Εἰς τὴν κατανόησιν ὅμως τῶν κειμένων πᾶσα σχεδὸν ἀπόπειρα προερχομένη παρὰ σοβαροῦ ἐπιστήμονος, ὁσονδήποτε ὑποκειμενικὴ καὶ ἂν εἶναι, βοηθεῖ τὸν μεταγενέστερον ἑρμηνευτήν· διότι παρέχει εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν πρὸς νέαν βάσιν ἐξορμήσεως, πρὸς νέαν ἀφετηρίαν περαιτέρω ἐρεύνης. Τὸ ὑποκειμενικὸν δὲν δύναται πάντοτε νὰ λείπῃ οὔτε ἀπὸ τὸν κριτικὸν οὔτε ἀπὸ τὸν ἑρμηνευτήν, περισσότερον ἀπὸ τὸν ἑρμηνευτήν, ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸν κριτικόν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ κριτικὸς καὶ ὁ ἑρμηνευτὴς μάλιστα πρέπει νὰ ἔχουν ἐπίγνωσιν τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ νὰ πραγματεύωνται τὰ δύσκολα θέματα αὐτῶν κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ καταλείπεται εἰς τοὺς ἀκροατάς των ἡ ἀμφιβολία, τὴν ὁποίαν δύναται ἕκαστος νὰ διαλύσῃ κατὰ διάφορον τρόπον καὶ κατὰ διάφορον προσέγγισιν πρὸς τὸ ἀληθές.

Κατωτέρω κάμνει διάκρισιν μεταξὺ γλωσσολόγου καὶ φιλολόγου: «*Το αντικείμενο της μελέτης του γλωσσολόγου είναι η γλώσσα σα μέσο για την κοινή συνεννόηση, του φιλόλογου ο λόγος, σαν όργανο του ποιητή για την προσωπική-τού έκφραση*». Δηλ. τοῦ γλωσσολόγου ἔργον εἶναι ἡ ἐξέτασις τῶν πρώτων στοιχείων τῆς γλώσσης, ὅσα χρειάζονται διὰ τὴν συνεννόησιν, ἤτοι ἔργον κοινοῦ γραμματιστοῦ· ἀλλ᾽ ἡ δημιουργοῦσα τὴν γλῶσσαν ψυχὴ ποίας ἐπιστήμης ἔργον εἶναι; Πᾶν φιλολογικὸν ζήτημα ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἔκφρασιν καὶ διατύπωσιν τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου εἶναι ἐπίσης καὶ γλωσσολογικόν. Ἡ φιλολογία εἶναι ἡ βάσις καὶ

ἡ ἀφετηρία τῆς γλωσσολογίας. Γλωσσολόγος μὴ φιλολογῶν εὐδοκίμως εἶναι καταδικασμένος εἰς οἰκτρὰν ἀποτυχίαν.

Ὡς πρὸς τὸν ὁρισμὸν τοῦτον τῆς φιλολογίας ὁ κ. Κακριδῆς ἐλησμόνησε τὸν δοθέντα εἰς τὸν αὐτὸν λόγον του ὀλίγας σελίδας ἀνωτέρω. Ἐκεῖ εἶπεν ὅτι τοῦ φιλολόγου τὸ ἔργον εἶναι «*η ερμηνεία των σημαντικών έργων της τέχνης του λόγου*», ἐδῶ λέγει «*ο λόγος σαν όργανο του ποιητή για την προσωπική-του έκφραση*». Ὁ ἀναγνώστης ἐκλέγει κατ᾽ ἀρέσκειαν.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς λαλῶν εἰς πυκνὰς σελίδας περὶ ἑρμηνείας, γλώσσης καὶ φιλολογίας δὲν ἠδυνήθη νὰ δώσῃ ἕνα ὁρισμὸν ἀπηκριβωμένον. Προκειμένου δὲ περὶ τῆς κλασσικῆς παιδείας οὔτε κἂν ἕνα τινὰ ὁρισμὸν αὐτῆς θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ δώσῃ. Εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ συλλάβῃ τις μετὰ σχετικῆς ἀκριβείας τί ἐννοεῖ ὁ κ. Κακριδῆς δι᾽ ὅσων λέγει εἰς τοὺς δύο προγραμματικοὺς λόγους του. Θὰ δυνηθῶμεν ἴσως νὰ συλλάβωμεν τὴν καινοφανῆ θεωρίαν του διὰ τῆς ἐμπράκτου ἐφαρμογῆς αὐτῆς εἰς τὰ *Ἑρμηνευτικὰ σχόλια στὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκιδίδη*. Θὰ ἐξετάσωμεν ὀλίγα χωρία χαρακτηριστικὰ τῆς ἑρμηνευτικῆς μεθόδου τοῦ αἱρεσιάρχου.

Ὁ Θουκυδίδης θέλων νὰ παραστήσῃ τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν κῦρος τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐξελέγετο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὅπως ὁμιλήσῃ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν πεσόντων, λέγει: «*Ἐπειδὰν δὲ κρύψωσι γῇ, ἀνὴρ ᾑρημένος ὑπὸ τῆς πόλεως ὃς ἂν γνώμῃ τε δοκῇ μὴ ἀξύνετος εἶναι καὶ ἀξιώσει προήκῃ, λέγει ἐπ᾽ αὐτοῖς ἔπαινον τὸν πρέποντα*». Ἡ φράσις «*ὃς ἂν... προήκῃ*», εἶναι τῶν καλλίστων καὶ χαρακτηριστικωτάτων παρὰ Θουκυδίδῃ· τὸ περιεχόμενον αὐτῆς συλλαμβάνεται, ἀλλ᾽ εἶναι ἀδύνατον μετ᾽ ἀκριβείας νὰ ἀποδοθῇ. Ὁ κ. Κακριδῆς μεταφράζει αὐτήν: «*ἕνας ποὺ τὸν πιστεύουν, πὼς ἔχει γνώση πολλὴ καὶ ξεπερνάει τοὺς ἄλλους σὲ ὑπόληψη*». Τὸ *ἀξίωσις* ἐνταῦθα σημαίνει ὅ,τι παρὰ τοῖς Ρωμαίοις τὸ auctoritas ἤτοι τὸ «*ὃς ἂν ἀξιώσει προήκῃ*» σημαίνει τὸν ἔχοντα κῦρος καὶ ἐπιβολὴν εἰς τὸν λαόν· δὲν εἶναι δὲ τοιοῦτος πάντοτε αὐτὸς *ποὺ ξεπερνάει τοὺς ἄλλους στὴν ὑπόληψη*, ἡ δὲ φράσις: «*ὃς ἂν γνώμῃ δοκῇ μὴ ἀξύνετος εἶναι*» σημαίνει ἐκεῖνον τοῦ ὁποίου ἀναγνωρίζεται ἡ πολιτικὴ σύνεσις· ὀφείλει ἄρα νὰ εἶναι οὗτος εἷς ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, καὶ οὐχὶ φερ᾽ εἰπεῖν ἕνας Σωκράτης ἢ ἕνας Πλάτων. Ὤφειλεν ἄρα ἡ καλλίστη καὶ περιεκτικωτάτη αὕτη φράσις νὰ ἑρμηνευθῇ ἀρτιώτερον. Ἀλλ᾽ ὁ κ. Κακριδῆς δὲν ἔδωσε τὴν προσήκουσαν σημασίαν εἰς αὐτὴν καὶ διὰ τοῦτο δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ κάμνῃ λόγον οὔτε εἰς τὰς ὑποσελιδίους ση-

μειώσεις οὔτε εἰς τὰ ἐπιλεγόμενα οὔτε εἰς τὸν τόμον τῶν ἑρμηνευτικῶν σχολίων. Ἐν τούτοις θὰ ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀναγνώστην νὰ συλλάβῃ ἀκριβέστερον τὸ βαθὺ νόημα τῆς φράσεως ἀκολουθῶν τὸ ἑρμηνευτικὸν δόγμα «*τὸν Ὅμηρον ἐκ τοῦ Ὁμήρου δεῖ σαφηνίζειν*», καὶ τὸν Θουκυδίδην ἄρα ἐκ τοῦ Θουκυδίδου. Οὕτω, ποιούμενος λόγον ὁ Θουκυδίδης περὶ τοῦ Ἀντιφῶντος (8,68,1) λέγει: «*τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀρετῇ τε οὐδενὸς δεύτερος καὶ κράτιστος ἐνθυμηθῆναι γενόμενος καὶ ἃ ἂν γνοίη εἰπεῖν...*», δι' ὧν δηλοῦται τὸ αὐτὸ περιεχόμενον μὲ τὴν ἀνωτέρω φράσιν, ἀλλὰ δι' ἄλλου τρόπου ἐκπεφρασμένον. Ἐπίσης περὶ τοῦ Περικλέους λέγων ἀλλαχοῦ (2,65,8): «*δυνατὸς ὢν τῷ τε ἀξιώματι καὶ τῇ γνώμῃ... κατεῖχε τὸ πλῆθος ἐλευθέρως*» τὸ αὐτὸ περιεχόμενον ἐκφράζει. Σημειωτέον δὲ πρὸς τούτοις ὅτι τὸ *ἀξιώματι* ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ σημαίνει μὲ τὸ ἀνωτέρω *ἀξιώσει*. Καὶ διὰ τῶν λέξεων τὰς ὁποίας θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Περικλέους (2,60,5): «*ὃς οὐδενὸς οἴομαι ἥσσων εἶναι γνῶναί τε τὰ δέοντα καὶ ἑρμηνεῦσαι ταῦτα...*» ἐπίσης τὸ αὐτὸ δηλοῦται. Καὶ ἄλλας παρομοίου περιεχομένου φράσεις θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσαγάγῃ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, οἷον τὰς ἐν 1,127 καὶ 129 καὶ τὰ περὶ Θεμιστοκλέους λεγόμενα ἐν 1,138,3 τὰ περὶ Θηραμένους ἐν 8,68,4 καὶ ἐξ ἄλλων συγγραφέων κατευθύνων οὕτω τοὺς φοιτητὰς πρὸς τὸ ὀρθῶς ἑρμηνεύειν τοὺς Ἕλληνας διὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ τῶν Ρωμαίων.

Οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ὁρμῶνται, ἐν οἷς γράφουσιν, ἀπὸ γενικῶν ἰδεῶν, ὑφ' ὧν ἀνεπιγνώστως ἐλαύνονται. Καὶ ὁ Θουκυδίδης ἄρα θέλων νὰ παραστήσῃ τὸν ὑπέροχον ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄνδρα ὁρμᾶται κυρίως ἀπὸ τοῦ *ποῖόν τινα δεῖ εἶναι τὸν ἄρχοντα* καὶ ἑκάστοτε τὰ προσήκοντα γνωρίσματα τοῦ ἀνδρὸς ἑκάστου ἐξαίρει, οἷον περὶ μὲν τοῦ ρήτορος κατὰ τὴν ταφὴν τῶν πεσόντων λέγει τὰ γενικώτερα τῶν γνωρισμάτων, σύνεσιν καὶ ἐπιβολήν, ὁμοίως καὶ περὶ τοῦ Ἀντιφῶντος, περὶ δὲ τοῦ Περικλέους παρὰ ταῦτα λέγει καὶ δύναμιν, περὶ δὲ τοῦ Θεμιστοκλέους ἐξαίρει τὴν ταχεῖαν ἀντίληψιν τοῦ τί δεῖ γενέσθαι καὶ τὸ σπουδαιότατον, τὴν πρόβλεψιν τῶν μελλόντων γενέσθαι καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Οἱ τοιοῦτοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ δὲν ἀντιγράφουν ἑαυτούς, τὰ αὐτὰ διανοήματα δὲν ἐκφράζουν διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων, ἀλλ' ἑκάστοτε ἄλλως· καὶ τοῦτο πράττουν οὐχὶ ἐπίτηδες, οἱονεὶ θεματογραφοῦντες, ἀλλ' ἀντλοῦντες τυχαίως καὶ κατ' αὐτοματισμὸν ἐκ τοῦ πλούτου τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν παραστάσεων, τὸν ὁποῖον ἔχει συγκομίσει ἐν τῇ ψυχῇ των ἡ ἐξαίρετος αὐτῶν φύσις.

2 41,2: «*Πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ*

καταναγκάσαντες γενέσθαι, πανταχοῦ δὲ μνημεῖα κακῶν τε κἀγαθῶν ἀίδια ξυγκατοικίσαντες». Μεταφράζεται ὑπὸ τοῦ Κακριδῆ: «Ἐμεῖς τὴν κάθε θάλασσα καὶ ξηρὰ τὴν ἀναγκάσαμε ν᾿ ἀνοίξῃ δρόμο στὴν τόλμη μας καὶ μαζὶ σὲ κάθε τόπο, στήσαμε μνημεῖα ἀθάνατα *καὶ γιὰ τὰ καλὰ καὶ γιὰ τὰ κακὰ* ποὺ μᾶς ἔτυχαν».

Ἡ γενικὴ τοῦ κειμένου *κακῶν τε κἀγαθῶν* δὲν κατανοεῖται ἱκανοποιητικῶς, διὸ μεταβάλλουν τινὲς αὐτὴν εἰς *καλῶν τε κἀγαθῶν*. Καθ᾿ ἡμᾶς καλῶς ἔπραξεν ὁ κ. Κακριδῆς μὴ δεχθεὶς τὴν μεταβολὴν ταύτην. Ἀλλὰ πῶς θὰ νοηθῇ ἡ ἑρμηνεία τῶν δύο τούτων λέξεων «εἴτε νικημένοι βρίσκονται κάθε φορὰ (οἱ Ἀθηναῖοι) εἴτε νικητὲς» ὡς γράφει διασαφῶν τὴν ἐξήγησιν ὁ κ. Κακριδῆς; Οἱ νικημένοι δὲν κτίζουν μνημεῖα τῆς ἥττης των, ἀλλὰ οἱ νικηταὶ στήνουν τρόπαια τῆς νίκης των. Εἰς τὸ τεῦχος τῶν Ἑρμηνευτικῶν σχολίων λέγει ὅτι τὸ *μνημεῖα* τοῦ Ἐπιταφίου ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς μὲ τὸ σημερινὸ *θυμητάρι!* Περὶ τοῦ *κακῶν τε κἀγαθῶν*, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν πέτραν τοῦ σκανδάλου, οὐδὲν λέγει. Τὸ λανσάρισμα (ἂς μᾶς ἐπιτραπῇ ἡ λέξις) τοῦ δημοτικοῦ *θυμητάρι* ἐξαφανίζει πᾶσαν μεταφραστικὴν δυσκολίαν.

Ἵνα τὸ πρᾶγμα νοηθῇ καλῶς, πρέπει νὰ προσεγγίσωμεν τὴν ψυχὴν τοῦ Θουκυδίδου καὶ οὕτω νὰ συλλάβωμεν ἀκριβέστερον τὰ διανοήματά του. Ὁ Θουκυδίδης διὰ τοῦ ἐπιταφίου λόγου ἐμφανίζει τὴν ἰδεώδη μορφὴν τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐπίσης ἰδεώδους προστάτου τῶν Ἀθηνῶν ἀντλῶν πάντοτε ἐκ τῆς πραγματικότητος. Προσαρμόζεται δὲ ἡ τοιαύτη πολιτεία πρὸς τὸν ἰδεώδη πολίτην, τὸν *καλὸν κἀγαθόν*, ὡς ἐνόουν αὐτὸν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἤτοι ὡς τύπον πρὸς τὸν ὁποῖον ἔσπευδεν ἡ ἀγωγή. Ἀλλὰ καλὸς κἀγαθὸς εἶναι ὁ κατ᾿ ἐξοχὴν δυνατός, ὁ ἱκανὸς τοὺς μὲν φίλους νὰ ὠφελῇ, τοὺς δὲ ἐχθροὺς νὰ βλάπτῃ· «*ὁμοίως αἰσχρὸν νόμιζε τῶν ἐχθρῶν ἡττᾶσθαι ταῖς κακοποιίαις καὶ τῶν φίλων ἡττᾶσθαι ταῖς εὐεργεσίαις*», λέγει ὁ Ἰσοκράτης (Δημόν. 26). Ἀλλ᾿ ἤδη καὶ ὁ Σόλων εἶπεν: «*εἶναί με γλυκὺν φίλοις, ἐχθροῖσι δὲ πικρόν*». Καὶ ἔτι παλαιότερον ὁ Ἀρχίλοχος εἶπεν «*ἓν δ᾿ ἐπίσταμαι μέγα, τὸν κακῶς τι δρῶντα, δεινοῖς ἀνταμείβεσθαι κακοῖς*». Πολλαχοῦ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων ἀνευρίσκει τις τὴν ῥήτραν ταύτην ποικίλως διατυπουμένην ὡς τὸν κανόνα τῆς ὑψίστης πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀρετῆς. Φυσικὸν ἄρα ἦτο καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία πρὸς τὸν κανόνα τοῦτον νὰ προσαρμόζεται, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται οἱ καταναγκάσαντες πᾶσαν θάλασσαν καὶ γῆν νὰ γίνῃ *ἐσβατὴ* εἰς τὴν τόλμην των, κατέλιπον μνημεῖα αἰώνια *τιμωρίας τῶν ἐχθρῶν καὶ εὐεργεσίας τῶν φίλων*. Ἡ ἐξήγησις αὕτη τῆς φράσεως καὶ

ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ συγγραφέως φυσικῶς προκύπτει καὶ εἰς τὴν ψυχολογικὴν προσδοκίαν τῶν ἀκροατῶν προσαρμόζεται. Διότι καὶ τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ ἑρμηνευτοῦ, νὰ ἀναζητῇ τί δύναται νὰ προσλάβῃ ἡ δεκτικότης τῶν ἀνθρώπων, χάριν τῶν ὁποίων ἐγράφη τὸ ἑρμηνευόμενον ἔργον, τί εἶναι σύμφωνον πρὸς τοὺς πόθους των καὶ τὴν ἐνδόμυχον αὐτῶν τάσιν. Ἀλλ' ὁ κ. Κακριδῆς δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τοὺς τότε Ἀθηναίους, τοὺς ἀκροατὰς τοῦ Περικλέους, ἀλλ' εἰς τοὺς σημερινούς, τοὺς ἰδικούς του ἀκροατὰς καὶ τοὺς ἐσέρβιρε τὸ *θυμητάρι*.

2,44,1 : «*τὸ δὲ εὐτυχές... καὶ οἷς ἐνευδαιμονῆσαί τε ὁ βίος ὁμοίως καὶ ἐντελευτῆσαι ξυνεμετρήθη*». Μεταφράζεται : «καὶ σὲ ὅσους τὸ τέλος τῆς ζωῆς μετρήθηκε γιὰ νὰ ἔρθει ἴσια-ἴσια μὲ τὸ τέλος τῆς εὐτυχίας τους». Καὶ διὰ νὰ διασαφήσῃ πλατύτερον τὴν ἔκφρασιν ταύτην λέγει ἐν ὑποσημειώσει : «*εὐτυχισμένος σ' ὅποιον τὸ τέλος τῆς εὐτυχίας καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς πέφτουν μαζί, ὅσο νέος κι' ἂν εἶναι, πρὶν φτάσουν νὰ πλακώσουν οἱ συμφορές*». Δηλαδή, ἂν ἀποθάνῃ τις κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ὁπότε ἀπράγμων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων συμφορῶν ἄγευστος διῆγεν ἐν γυμναστηρίοις καὶ ἡβητηρίοις, ὁ νέος οὗτος κατὰ τὸν Θουκυδίδην, ὡς ἐννοεῖ αὐτὸν ὁ κ. Κακριδῆς, εἶναι εὐτυχισμένος. Ἀλλὰ τοιαῦτα διανοήματα εἶναι ἀνάξια τοῦ Ἐπιταφίου. Ἵνα ἐννοήσωμεν βαθύτερον τὴν φράσιν ταύτην πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν, ὑπὸ ποίων διανοημάτων κατείχετο ὁ εἰπὼν αὐτήν. Ἀναμφιβόλως ἐκυκλεῖτο ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ τὸ τοῦ Σόλωνος ἐκεῖνο : «*σκοπέειν δὲ χρὴ παντὸς χρήματος τήν τε τελευτὴν κῇ ἀποβήσεται*» (Ἡρ. 1,32), ὅτι εἶναι εὐδαίμων τις, «*εἰ αὐτῷ ἡ τύχη ἐπίσποιτο πάντα τὰ καλὰ ἔχοντα εὖ τελευτῆσαι τὸν βίον*» (αὐτόθι). Ἂν πρὸς τὸ διανόημα τοῦτο προσαρμόσωμεν τὴν φράσιν τοῦ Θουκυδίδου, αὕτη ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν «*καὶ οἷς ὅ τε βίος εὐδαίμων ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευτὴ ὁμοίως*». Τὸ *ἐνευδαιμονῆσαι* καὶ τὸ *ἐντελευτῆσαι* εἶναι ἔννοιαι ὅλως ἀνόμοιαι καὶ ἑπομένως ἡ σύνδεσις αὐτῶν διὰ τοῦ *τὲ—καὶ* εἶναι ἀνάρμοστος· ἡ προσήκουσα σύνδεσις λανθάνει ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λέγοντος μεταξὺ τοῦ ὀνόματος *βίος* καὶ τοῦ ἀπαρεμφάτου *ἐντελευτῆσαι*, ἡ δὲ ἔννοια τοῦ *ἐνευδαιμονῆσαι* ἀνήκει εἰς ἀμφοτέρας τὰς οὕτω συνδεομένας ἐννοίας, εἰς μὲν τὴν προτέραν *κυρίως*, εἰς δὲ τὴν ὑστέραν *κατὰ ζεῦγμα*, ἤτοι ἀποδίδεται «καὶ εἰς ἐκείνους εἰς τοὺς ὁποίους καὶ ὁ βίος ὑπῆρξεν εὐτυχὴς καὶ ὁ θάνατος ἔνδοξος». Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ οἱ ὡς εὐδαίμονες χαρακτηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Σόλωνος ἔτυχον τελευτῆς ἐνδόξου, ὁ μὲν Τέλλος ἀπέθανε γενναίως ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν ἐχθρῶν «*τροπὴν ποιήσας τῶν πολεμίων ἀπέθανε κάλ-*

λιστα, καί μιν Ἀθηναῖοι δημοσίῃ τε ἔθαψαν αὐτοῦ τῇ περ ἔπεσε καὶ ἐτίμησαν μεγάλως», περὶ δὲ τοῦ Κλεόβιος καὶ τοῦ Βίτωνος λέγει ὁ Ἡρόδοτος : «*Ἀργεῖοι δέ σφεων εἰκόνας ποιησάμενοι ἀνέθεσαν εἰς Δελφοὺς ὡς ἀνδρῶν ἀρίστων γενομένων*».

Ἀλλὰ πῶς θὰ ἐκληφθῇ τὸ *ξυνεμετρήθη* ; Ὁ κ. Κακριδῆς ἐξέλαβε τοῦτο ὅλως μὲ τὴν ἐτυμολογικήν του σημασίαν, οἱονεὶ ἐμετρήθη ἡ εὐτυχία καὶ ἡ ζωὴ μὲ τὰ αὐτὰ μέτρα καὶ σταθμὰ καὶ ἐξηγεῖ *πέφτουν μαζί*. Ἀλλ' ἡ σημασία τοῦ *συμμετρῶ*, τοὐλάχιστον ἡ συνήθης, εἶναι ὑπολογίζω κατά τι μέτρον, κατά τινα ἀναλογίαν. Καὶ ἐνταῦθα νοεῖται τὸ αὐτὸ μέτρον καὶ διὰ τὸν βίον καὶ διὰ τὸν θάνατον, εὐδαίμων βίος— ἔνδοξος θάνατος. Τὰ ἀπαρέμφατα *ἐνευδαιμονῆσαι* καὶ *ἐντελευτῆσαι* εἶναι τῆς ἀκολουθίας, ἔχει δὲ ἡ σύνταξις τῆς προτάσεως ὡς ἑξῆς : «*Τὸ εὐτυχές ἐστι καὶ ἐκείνοις οἷς ὁ βίος ξυνεμετρήθη ἐνευδαιμονῆσαί τε ὁμοίως καὶ ἐντελευτῆσαι*» καὶ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν «*τὸ εὐτυχές ἐστι καὶ ἐκείνοις οἷς ὅ τε βίος ὑπῆρξεν εὐδαίμων καὶ ὁ θάνατος ὁμοίως*», ἤτοι καὶ ὁ θάνατος ἔνδοξος.

Καὶ θὰ ἐρωτήσῃ τις, διατί ἐξεφράσθη τὸ διανόημα τόσον περιπλόκως ; Ἡ τοιαύτη τοῦ διανοήματος ἔκφρασις δὲν εἶναι σκόπιμος. Ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ῥήτορος ἐκυκλοῦντο αἱ ἔννοιαι *βίος εὐδαίμων* καὶ *τελευτὴ ἔνδοξος*. Αἱ ἔννοιαι αὗται διετυπώθησαν εἰς λόγον ὡς οὗτος ἱκανοποίει τὴν ἔμφυτον προσπάθειαν τοῦ λέγοντος πρὸς ἐκδήλωσιν τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου. Ἡ προσπάθεια αὕτη ἀποτελεῖ τὸ μυστικὸν τῆς συνειδήσεως τοῦ λέγοντος, τὸ ὁποῖον οὐδεμία γραμματικὴ ἢ συντακτικὸν δύναται νὰ ἐξιχνιάσῃ. Εἴπομεν ἄλλοτε (Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης 5,60 σημ. 4) ὅτι «πολλάκις ἡ ἔμφυτος προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πιστοτέραν ἀπόδοσιν τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου παραβαίνει καὶ γραμματικὴν καὶ λογικήν», καὶ ἡ παράβασις αὕτη γίνεται ἀνεπιγνώστως, οἷον τὸ παρ' Αἰσχύλῳ (Προμ. 109) «*ναρθηκοπλήρωτον... πυρὸς πηγήν*», ἔνθα τὸ ναρθηκοπλήρωτος κατὰ τὴν γραμματικὴν θὰ ἐσήμαινεν *ὁ νάρθηκος πεπληρωμένος*, σημαίνει δὲ ἐν ἀναλύσει *νάρθηξ πεπληρωμένος!* ἤτοι συνετέθη εἰς μίαν παράστασιν, εἰς μίαν ἔννοιαν, ὑποκείμενον μετὰ ῥήματος. Ἡ τοιαύτη σύνθεσις εἶναι αὐτόχρημα τερατώδης. Καὶ ὅμως οὕτως ἱκανοποιήθη ὁ Αἰσχύλος. Ἐπίσης τὸ παρὰ Σοφοκλεῖ (Οἰδ. Κολ. 266) «*τά γ' ἔργα μου πεπονθότ' ἐστὶ μᾶλλον ἢ δεδρακότα*», ἀλλὰ κατὰ τὴν λογικὴν οὔτε πεπονθότα δύνανται νὰ εἶναι τὰ ἔργα οὔτε δεδρακότα. Καὶ ὅμως τοῦ Σοφοκλέους ἡ φραστικὴ συνείδησις οὕτως ἱκανοποιεῖτο, πιθανώτατα δὲ καὶ ἡ τῶν ἀκροατῶν του ἐν τῷ θεάτρῳ φραστικὴ δεκτικότης. Τοιαῦται φράσεις, τῶν ὁποίων ἡ ἀνω-

μαλία δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ ἀνεκτοῦ εἰς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα, νοοῦνται, ἀλλὰ δὲν ἐξακριβοῦνται, συλλαμβάνονται, ἀλλὰ δὲν δαμάζονται εἰς κανόνας καὶ ἀφορισμούς. Ὁ ἄνθρωπος διανοεῖται καὶ ἐκφράζεται ὡς ψυχὴ καὶ ὄχι ὡς τροχὸς μηχανῆς, καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι κυρίως δημιούργημα τῆς ψυχῆς ἐξεταζόμενον ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ὄχι κατασκεύασμα γλωσσικοῦ ἐργαστηρίου σχεδιαζόμενον ἐκ τῶν προτέρων.

2, 45, 2: «*Εἰ δέ με δεῖ γυναικείας τι ἀρετῆς, ὅσαι νῦν ἐν χηρείᾳ ἔσονται, μνησθῆναι, βραχείᾳ παραινέσει ἅπαν σημανῶ· τῆς τε γὰρ ὑπαρχούσης φύσεως μὴ χείροσι γενέσθαι ὑμῖν μεγάλη ἡ δόξα καὶ ἧς ἂν ἐπ' ἐλάχιστον ἀρετῆς πέρι ἢ ψόγου ἐν τοῖς ἄρσεσι κλέος ᾖ*». Μεταφράζεται: «. . .νὰ μὴ φανῆτε κατώτερες ἀπὸ τὴ γυναικεία φύση σας, μεγάλη σὲ σᾶς ἡ δόξα, τὸ ἴδιο καὶ σὲ κείνη ποὺ τ' ὄνομά της θ' ἀκουστεῖ ὅσο γίνεται πιὸ λίγο ἀνάμεσα στοὺς ἄντρες εἴτε γιὰ καλὸ εἴτε γιὰ κακό».

Ὁ κ. Κακριδῆς νομίζει ὅτι τὰ ὀνόματα *κλέος* καὶ *δόξα* εἰς τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι συνώνυμα, διὸ παρατηρεῖ: «Τὸ ὀξύμωρον *μεγάλη ἡ δόξα ἧς ἂν ἐπ' ἐλάχιστον κλέος ᾖ* ἔχει χάσει τὴ δύναμή του στὴ μετάφραση». Ἀλλὰ τὸ *κλέος* ἐνταῦθα σημαίνει ἁπλῶς *λόγος, ὁμιλία* περί τινος, *μνεία*, οὐχὶ *δόξα, τιμή*, ὡς συνεκδοχικῶς σημαίνει πολλάκις. Γνωστὸν εἶναι τὸ Ὁμηρικὸν (Ἰλ. Λ 227) «*μετὰ κλέος* (ἢ *κατὰ κλέος*) *ἵκετ' Ἀχαιῶν*»=ἦλθεν ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ περὶ τῶν Ἀχαιῶν λόγου ἢ φήμης· Ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα *δόξα* ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ἀντὶ τοῦ *τιμή, ἀποδοχή*.

Ὡς πρὸς τὴν μετάφρασιν παρατηρεῖται ὅτι δὲν συμφωνεῖ αὕτη πρὸς τὸ ἀνωτέρω δίδαγμα τοῦ κ. Κακριδῆ· διότι ἂν τὸ *κλέος* εἶναι συνώνυμον τοῦ *δόξα*, ποία λέξις τοῦ πρωτοτύπου μεταφράζεται *θ' ἀκουστεῖ*; Καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ *καὶ ἧς* διὰ τοῦ *τὸ ἴδιο καὶ σὲ κείνη* δὲν εἶναι ὀρθή. Ἡ διὰ τοῦ *καὶ ἧς* εἰσαγομένη φράσις εἶναι ἐπεξήγησις τῆς προηγουμένης ἐν γενικωτέρᾳ ἐννοίᾳ. Ἡ ὀρθὴ μετάφρασις θὰ εἶχε καθ' ἡμᾶς ὡς ἑξῆς: «*θὰ εἶναι μεγάλη τιμὴ σὲ σᾶς, ἂν δὲν φανῆτε κατώτεραι τοῦ προορισμοῦ σας· καὶ γενικῶς ἀξία μεγάλης τιμῆς εἶναι ἐκείνη ἡ γυναῖκα, περὶ τῆς ὁποίας ἐλάχιστος λόγος γίνεται μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν εἴτε διὰ τὰ προτερήματά της εἴτε διὰ τὰ ἐλαττώματά της*».

Τῶν δυσκολωτέρων χωρίων τοῦ Ἐπιταφίου εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς (41,4): «*οὐδὲν προσδεόμενοι οὔτε Ὁμήρου ἐπαινέτου οὔτε ὅστις ἔπεσι μὲν τὸ αὐτίκα τέρψει, τῶν δὲ ἔργων τὴν ὑπόνοιαν ἡ ἀλήθεια βλάψει*». Ἡ προχειροτέρα ἑρμηνεία πρὸς τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἐκ πρώτης ἀποπεί-

ρας φέρεται εἶναι: «τῶν δὲ κατορθωμάτων τὴν μεγαλειώδη καὶ ποιητικὴν παράστασιν *ἡ ἀλήθεια θὰ βλάψῃ*». Καὶ δὲν πρόκειται περὶ μνημείων τέχνης, οἷον περὶ τοῦ Παρθενῶνος ἢ ἄλλων ναῶν, περὶ ἀγαλμάτων ἢ ἀνδριάντων κττ., τῶν ὁποίων ἡ ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον παράστασις θὰ ἐλεγχθῇ ὑπὸ τῆς ἀμέσου ἐποπτείας, ἀλλὰ περὶ τῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων, περὶ τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐν γένει περὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου αὐτῶν. Διὰ τοῦτο τὸ διανόημα τὸ ὁποῖον ἀναμένεται εἶναι: «τῶν δὲ ἔργων περιβαλλομένων τὸν ποιητικὸν διάκοσμον καὶ οὕτως ὑπερβολικώτερον παριστανομένων, *διαβάλλεται ἡ περὶ αὐτῶν ἀλήθεια*». διότι βεβαίως, ὅταν γεννηθῇ ἡ ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀληθείας ἑνὸς γεγονότος, αὐξάνεται κατόπιν αὕτη καὶ ὑπερβάλλει τὴν πραγματικότητα. Δὲν θὰ ἦτο δὲ ὀρθὸν νὰ περιορίσῃ τις τὴν ῥῆσιν ταύτην τοῦ Περικλέους ὡς δῆθεν ἀναφερομένην μόνον εἰς τοὺς *ἔπειτα*, οἱ ὁποῖοι τρόπον τινὰ βασανίζοντες τὴν παράδοσιν θὰ ἀνεκάλυπτον ὅτι αὕτη εἶναι ὑπερβολική· ἡ ὑπερβολὴ τῶν ποιητῶν εἶναι κοινὸς τύπος καὶ ἀποτελεῖ ἀξίωμα καὶ διὰ τοὺς παρόντας καὶ διὰ τοὺς μέλλοντας.

Ὁ κ. Κακριδῆς χωρὶς νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω τῆς ἀνωτέρω διατυπωθείσης ἑρμηνείας μεταφράζει: «. . . *ὅμως τὴ γνώμη, ποὺ θὰ ἔχει γεννηθεῖ γιὰ τὰ ἔργα μας, θὰ ἔρθει ὕστερα νὰ τὴ ζημιώσει ἡ ἀλήθεια*». Ἵνα δὲ μυήσῃ τοὺς ἀναγνώστας του εἰς βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ ἀρχαίου χωρίου, γράφει πρῶτον εἰς σχῆμα καββαλιστικόν:

οὔτε ὅ σ τ ι ς ἔπεσι μὲν τὸ αὐτίκα τέρψει
τῶν δὲ ἔργων τὴν ὑπόνοιαν ἡ ἀ λ ή θ ε ι α βλάψει

διὰ νὰ παραστήσῃ τὸ κοινότατον χιαστὸν σχῆμα, καὶ ἐξακολουθεῖ: «*Με αυτο το ανεπάντεχο φανέρωμα ενός νέου υποκειμένου κοντά στο ρήμα νιώθει κανείς να υψώνεται ξαφνικά αντιμέτωπος στο λογογράφο και στη γνώμη, που θα γεννήσει για τα έργα ο λογοςτου, μια δύναμη πιο δυνατή, η αλήθεια. Κι' έπειτα το β΄ ρήμα βλάψει, καθώς ακολουθεί σε παράταξη, ακόμα καθώς σχηματίζει ομοιοτέλευτο με το τέρψει κόβοντας έτσι τη φραση ξαφνικά, θα έλεγε κανείς, πως βοηθεί να νιώσουμε ακόμα πιο δυνατό κι' απότομο το σταμάτημα της ευχαρίστησης, που γέννησαν τα ωραία λόγια. . .*».

Καὶ προχωρεῖ ὁ κ. Κακριδῆς:

«*Όμως ακόμα δεν εξαντλήσαμε τις αξίες της μορφής από την περίοδο αυτή: Στα θετικά μέλη, το α΄ (μετά μεγάλων — θαυμασθησόμεθα) και το γ΄ (ἀλλὰ—ξυγκατοικίσαντες), κυριαρχεί ο ανοιχτός φθόγγος α, στο αρνητικό, το μεσαίο (καὶ οὐδὲν—βλάψει) οι σκοτεινοί ο (ω) ου.*

Οι αναλογίες που παρουσιάζουν οι φθόγγοι αυτοί μεταξύ τους είναι οι ακόλουθες...».

᾿Αριθμοῦνται αἱ συλλαβαὶ αἱ ἔχουσαι *α*, *ο* καὶ *ου* εἰς ἕκαστον τῶν τριῶν μελῶν καὶ εὑρίσκεται ἡ ἀναλογία ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Καὶ προχωρεῖ:

«Για να καταλάβουμε καλύτερα τη σημασία των αριθμών αυτών, θα έπρεπε να μας είναι γνωστή η κανονική στην αρχαία γλώσσα αναλογία ανάμεσα στο α και στα ο, ου... Οι δοκιμαστικές έρευνες τοῦ γλωσσολόγου Ed. Hermann, *που έκανε πάνω σε λιγοστά πεζά και ποιητικά αποσπάσματα δίνουν τους ακόλουθους αριθμούς: 1216 α, 1475 ο ου».*

«Άν δεχτούμε μιά τέτοια σχέση σήμερα στο α στους σκοτεινούς φθόγγους γιά κανονική, τότε εύκολα πιστοποιούμε τη διαφορά από τη μιά στα δύο μέλη που ἐξετάζουμε, από την άλλη στο αρνητικό...».

Καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ στατιστικὴ τῶν φθόγγων εἰς τὰ διάφορα μέλη καὶ τὶς *διάφορες πρότασες* εἰς λόγον ἀτελεύτητον καὶ ἀκατανόητον εἰς τοὺς ἀμυήτους. Καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα:

«Στα μέλη α΄ και γ΄, αυτά που δίνουν τα θετικά στοιχεία της προσπάθειας του Αθηναίου η χαρά και η περιφάνεια του ανθρώπου που κέρδισε το θαυμασμό του κόσμου όλου... όλη η πίστη που ξεχειλίζει από τα λόγια αυτά εκφράζεται και συμβολικά με την πληθώρα του φωτεινού α».

῾Η διὰ τῆς φωτεινότητος καὶ σκοτεινότητος τῶν φθόγγων μέθοδος πρὸς βαθυτέραν καὶ ἀκριβεστέραν κατανόησιν τῶν ἀρχαίων κειμένων ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν κ. Κακριδῆν, ἐκόμισε δὲ αὐτὴν ἐκ Γερμανίας, ὅπου φαίνεται ὅτι δὲν λείπουν οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν φυσικὴν σημασίαν τῶν φθόγγων. Τούτους μιμούμενος ὁ ῞Ελλην φιλόλογος πιστεύει ὅτι ἕκαστος φθόγγος ἐκφράζει ἰδιαιτέραν σημασίαν ὥστε ὁ συγγραφεὺς ἢ ὁ ποιητὴς ἐχρησιμοποίησε τὴν ἰδιότητα ταύτην τῶν φθόγγων συνειδητῶς ἢ καὶ ἀσυνειδήτως πρὸς ἀκριβεστέραν καὶ διαγραφικωτέραν ἔκφρασιν τῶν διανοημάτων αὐτοῦ.

῾Η θεωρία αὕτη εἶναι παλαιὰ καὶ εἰς τοὺς φιλολογοῦντας γνωστὴ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Κρατύλου τοῦ Πλάτωνος. ᾿Εκεῖ φαίνεται διδάσκων ὁ Πλάτων ὅτι οἱ φθόγγοι ἔχουν φυσικήν τινα σημασίαν, οἷον (Κρατ. 427 Α κ. ἑ.) τὸ *δ* τοῦ δεσμοῦ καὶ τῆς στάσεως τὸ *λ* τοῦ ὀλισθάνειν, τὸ *γ* τοῦ γλίσχρου, τὸ *ν* τοῦ ἔνδον κτλ. ῾Η θεωρία αὕτη τὴν ἀρχὴν ἔχει εἰς τὴν μίμησιν τοῦ ἀνθρώπου διαφόρων ἤχων ἢ ψόφων καὶ τὴν ἐκ τούτων προσηγορίαν ἐννοιῶν τινων, οἷον *κόκκυξ, κοῦκος, τρυγὼν κττ.*· ἐπίσης εἰς τὰ ἐπιφωνήματα, τὰ ὁποῖα ἀνακλαστικῶς ὁ ἄνθρωπος ἐκφράζει πρὸς ἀνακούφισιν τῆς ὑπὸ διαφόρων παθῶν πιεζομένης καρδίας του. Καὶ ἐκ τούτων δημιουργοῦνται λέξεις ἐννοίας δηλωτικαί, οἷον *οἴμοι*—

οἰμώζω, αἰαὶ—αἰάζω κττ. Ἀλλὰ καὶ αἱ οὕτω σχηματισθεῖσαι λέξεις μεταβάλλονται τόσον πολύ, τοῦ χρόνου προϊόντος, ὥστε λέξεις κατ' ὀνοματοποιίαν προελθοῦσαι νὰ μὴ διασῴζουν τίποτε ἐκ τῆς πρώτης αὐτῶν ἀρχῆς, ἄλλαι πάλιν οὐδεμίαν ἔχουσαι σχέσιν πρὸς τὴν ὀνοματοποιίαν νὰ νομίζωνται ὡς ὠνοματοποιημέναι, οἷον *τσευδὸς* <*ψευδής, κέλαδος, κελαρύζω*. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο τὸ *ρυ—ρυ* κάμνει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ῥέοντος ὕδατος, ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς αὐτό.

Ὁ Γ. Χατζιδάκις ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης τῶν φθόγγων διδασκόμενα παλαιότερον μὲν ἐχαρακτήριζεν αὐτὰ ὡς *ἀγυρτικὰ* καὶ *πομπώδη*, τελευταῖον δὲ ἐδίδαξεν ὅτι «ἀνάγκη νὰ μὴ ἀποδεχώμεθα τὰς εἰκασίας ταύτας εὐκόλως, ἵνα μὴ περιπέσωμεν εἰς τὴν *δεινὴν πλάνην* τῶν ἄλλοτε *γελοίως* φιλοσοφούντων περὶ τῆς *φυσικῆς σημασίας* τῶν φθόγγων». «Ἔπειτα, λέγει, ἡ ὀνοματοποιητικὴ βαθμὶς αὕτη τῆς ἀνελίξεως τῆς γλώσσης οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο νὰ εἶναι ἢ μεταβατική τις φάσις, μετ' αὐτὴν δὲ ἀνεπτύχθη ἡ τάσις πρὸς ἐκμόρφωσιν καὶ γένεσιν διαφορῶν τῶν ἐν χρήσει φθογγικῶν συμβόλων ἢ λέξεων, ἤτοι μετ' αὐτὴν εἰσῆλθον οἱ τότε εἰς νέαν περίοδον γλωσσικῆς ἀναπτύξεως».

Ἡ τοιαύτη ἐπεξεργασία τῆς μορφῆς διὰ τῆς φωτεινότητος καὶ σκοτεινότητος τῶν φθόγγων δὲν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ κ. Κακριδῆ διὰ πρώτην φορὰν τώρα, ὥστε νὰ νομισθῇ ὅτι αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα προχειρότητός τινος ἐκ τοῦ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ εἰς τὴν μεγάλην μορφωτικὴν δύναμιν τῶν κλασσικῶν κειμένων. Ἤδη πρὸ ἓξ ἐτῶν ἐν τῷ 4ῳ τόμῳ τῆς Ἐπετηρ. τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης ἐπραγματεύθη καθ' ὅμοιον τρόπον ἐκ τοῦ Α΄ τῆς Ἰλιάδος τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Χρύσου. Ἐξετάζων τὸν στίχον 21 «*ἁζόμενοι Διὸς υἱὸν ἑκηβόλον Ἀπόλλωνα*» λέγει τὰ ἑξῆς: «*τὴν ἀπειλὴ ποὺ κρύβουν τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Χρύση θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ τὴ βρῇ νὰ ἐκφράζεται συμβολικὰ καὶ μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ σκοτεινοῦ ο-ω μέσα στὸ στίχο*». Δηλαδὴ ὁ κ. Κακριδῆς ἀριθμήσας *8 ο-ω* καὶ μόνον τρία α συνήγαγε ὅτι προσεπιμαρτυρεῖ τὴν ἀπειλὴν ἡ σχέσις αὕτη τοῦ σκοτεινοῦ φθόγγου πρὸ τὸν φωτεινόν. Τοὐναντίον ἐξετάζων τοὺς στίχους 22-23.

> «*ἔνθ' ἄλλοι μὲ πάντες ἐπευφήμισαν Ἀχαιὰ*
> *αἰδεῖσθαι θ' ἱερῆα καὶ ἀγλαὰ δέχθαι ἄποινα*».

ἐν οἷς ἐπικρατεῖ ὁ *φωτεινὸς* φθόγγος α, λέγει *στοὺς δύο αὐτοὺς στίχους 22-23 τὸ πύκνωμα τοῦ α, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν σκοτεινιὰ τοῦ στίχου 21 σὰν νὰ χαρίζῃ κάτι ἀπὸ τὴ χαρούμενη συγκατάθεση τῶν Ἀχαιῶν*.

Νὰ παραστήσῃ τις ἀπολύτως τὴν ἐνδόμυχον τοῦ ῥήτορος τάσιν, τὰ ψυχικὰ ἐλατήρια, ὑφ' ὧν ἄγεται ἀνεπιγνώστως πρὸς τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἔκφρασιν εἶναι τῶν ἀδυνάτων. Ἡ δὲ προσπάθεια τοῦ κ. Κακριδῆ διὰ τῆς θεωρίας τῆς φωτεινότητος ἢ σκοτεινότητος τῶν φθόγγων

νὰ ἐμφανίσῃ πρὸ τῶν ἀναγνωστῶν του τὰ κίνητρα τῆς ψυχῆς τοῦ ρήτορος, τῶν ὁποίων, καθὰ εἴπομεν, οὐδ᾽ αὐτὸς ὁ λέγων ἔχει συνείδησιν, δὲν εἶναι ἁπλῶς ματαία, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβής. Ἡ ἑρμηνευτικὴ προσπάθεια πρέπει νὰ προχωρῇ μέχρι τῆς ἀκριβοῦς κατανοήσεως τῶν γεγραμμένων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γραμματικῆς, τῆς κριτικῆς καὶ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως τῶν ὁμοίων ἐκφράσεων τοῦ ἑρμηνευομένου συγγραφέως, κατὰ τὸ δυνατὸν δὲ καὶ ἄλλων συγγραφέων. Ἡ περαιτέρω ἐμβάθυνσις ἐμποδίζει τὴν ὑπὸ τῶν παιδευομένων διαμόρφωσιν ὑγιοῦς ἑρμηνευτικῆς μεθόδου διὰ τῆς ἐμφύτου εἰς ἕκαστον τάσεως πρὸς ἀκριβεστέραν καὶ λεπτομερεστέραν κατανόησιν καὶ πλησιασμὸν τῆς ψυχῆς τοῦ γράψαντος.

Τὸ ὑπέροχον τῆς ἀρχαιότητος πνεῦμα δὲν συλλαμβάνεται διὰ δικτύων ἢ ἄλλων ἀγρευτικῶν μέσων, ἀλλὰ *διὰ τῆς λέξεως*, διὰ τῆς γραμματικῆς, τῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἑρμηνευτικῆς, ὡς ταύτην ἐνόουν οἱ ὑπὸ τῶν δημοτικιστῶν μυκτηριζόμενοι ἀοίδιμοι διδάσκαλοι ἡμῶν Κόντος καὶ Μιστριώτης· ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις διὰ τῆς ἰδίας εἰς ἕκαστον ἑρμηνευτὴν ἐμφύτου δεκτικότητος *μεγάλων ἰδεῶν*.

***

Εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν τοῦ Ἐπιταφίου (1937) σελ. 39 ὁ κ. Κακριδῆς γράφει : «ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκυδίδη εἶναι ζήτημα ἂν *καὶ δυὸ λόγια* ἀνήκουν πραγματικὰ στὸν Περικλῆ τοῦ 431· πίσω ἀπ᾽ αὐτὸν βρίσκεται ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης σὲ καιροὺς δικούς του καὶ μὲ σκοποὺς δικούς του».

Τὴν γνώμην ταύτην περὶ τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους εἶπον ξένοι, ἀποδέχεται δὲ αὐτὴν ὁ κ. Κακριδῆς ἀσυζητητί, ὡσὰν νὰ ὑπῆρξεν ἀκροατὴς τοῦ πραγματικοῦ λόγου τοῦ Περικλέους. Ἀλλ᾽ ὅμως εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑρμηνευτικῶν σχολίων (1941) σελ. 6 λέγει : «Ὅτι ὁ Ἐπιτάφιος, ὅπως μᾶς τὸν δίνει ὁ Θουκυδίδης, εἶναι δημιουργία *λίγο πολὺ ἀποκλειστικὰ* δική του καὶ ὄχι ὁ λόγος, ποὺ πραγματικὰ εἶπε στὰ 431 ὁ Περικλῆς». Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι αἱ ἔννοιαι *λίγο πολὺ* καὶ *ἀποκλειστικὰ* εἶναι ἀσυμβίβαστοι, ἀλλ᾽ ἐν τούτοις ἡ ἔκφρασις αὕτη σημαίνει ὅτι ὁ κ. Κακριδῆς δὲν ἐμμένει εἰς τὴν γνώμην του, ὅτι *οὔτε δυὸ λόγια* δὲν ἀνήκουν πραγματικὰ εἰς τὸν Περικλῆ τοῦ 431. Ἂν δὲν πλανώμεθα εἰς τὴν ἐξήγησιν ταύτην τοῦ πράγματος, εὐλόγως θὰ ἀνέμενέ τις ἀπὸ τὸν κ. καθηγητὴν τὴν γενναιότητα νὰ δηλώσῃ ἀπεριφράστως ὅτι μετέβαλε γνώμην. Διότι εἶναι τόσον ἰσχυρὰ ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἀναγνώστου ἐκ τῆς

κατηγορηματικῆς γνώμης αὐτοῦ, διατυπωθείσης εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν τοῦ λόγου, ὥστε τὸ *λίγο πολὺ* τῶν Ἑρμηνευτικῶν σχολίων δὲν εἶναι ἀρκετὸν νὰ μεταβάλῃ τὴν ἐντύπωσιν. Ἀλλὰ πάντως νομίζομεν ὅτι τὸ ζήτημα πρέπει νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἄλλως.

Προκειμένου περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ Θουκυδίδου ὁ Γερμανὸς φιλόλογος Μύλλερ λέγει ὅτι *εἶναι ζήτημα, ἂν ὑπάρχῃ ἄλλη περίοδος τῆς παγκοσμίου ἱστορίας μετὰ τοσαύτης σαφηνείας καὶ καθαρότητος γνωστή, μεθ' ὅσης τὰ εἴκοσιν ἓν ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὰ ὁποῖα συνέγραψεν ὁ Θουκυδίδης*. Εἶναι ἄρα κατ' αὐτὸν ἀληθὴς ἡ ὁμολογία τοῦ Θουκυδίδου (1,22,2): «*τὰ δὲ ἔργα τῶν πραχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἠξίωσα γράφειν οὐδ' ὡς ἐμοὶ ἐδόκει, ἀλλ' οἷς τε αὐτὸς παρῆν καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατὸν ἀκριβείᾳ περὶ ἑκάστου ἐπεξελθών*».

Τούτου οὕτως ἔχοντος, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀμφισβητήσωμεν τὴν ἑτέραν τοῦ Θουκυδίδου ὁμολογίαν (1,22,1), τὴν περὶ τῶν δημηγοριῶν ; Ἔχει δὲ αὕτη ὡς ἑξῆς : «*Καὶ ὅσα μὲν λόγῳ εἶπον ἕκαστοι ἢ μέλλοντες πολεμήσειν ἢ ἐν αὐτῷ ἤδη ὄντες, χαλεπὸν τὴν ἀκρίβειαν αὐτὴν τῶν λεχθέντων διαμνημονεῦσαι ἦν ἐμοί τε ὧν αὐτὸς ἤκουσα καὶ τοῖς ἄλλοθέν ποθεν ἐμοὶ ἀπαγγέλλουσιν. ὡς δ' ἂν ἐδόκουν ἐμοὶ ἕκαστοι περὶ τῶν ἀεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστ' εἰπεῖν, ἐχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων, οὕτως εἴρηται*».

Οἱ μεγάλοι ἄνδρες ἐμφανίζονται μὲ χαρακτῆρα ἐνωρίτατα διαπεπλασμένον καὶ μὲ ἦθος ἀδιάπτωτον καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ζωήν· ὅτι δῆθεν οἱ ἄνθρωποι μεταβάλλουσι γνώμας καὶ ἀρχὰς τοῦ χρόνου προϊόντος, εἶναι *κατεργαραίων* δικαιολογίαι· οὗτοι, εὐλύγιστοι ὄντες, κλίνουσιν ἑκάστοτε πρὸς τὸν εὖ πράττοντα τοῖχον. Ὁ Θουκυδίδης ἦτο τῶν μεγαλυτέρων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος· προεῖδε τὸ μέγεθος τοῦ πολέμου καί, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, ἤρχισε τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ *εὐθὺς καθισταμένου*. Κατήρτιζεν ἄρα ἀρχεῖον ἀπὸ τῶν πρώτων γεγονότων καὶ ἐβασάνιζε τὰς κυκλουμένας ἑκάστοτε εἰδήσεις. Ἡ προσωπικότης αὐτοῦ, ὡς ἐκδηλοῦται ἐν ὅλῃ τῇ συγγραφῇ, εἶναι τόσον ἰσχυρά, ὥστε οὐδὲν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτιθεμένων ἀμφισβητεῖται. Εἴμεθα ἄρα ὑποχρεωμένοι νὰ σταθμήσωμεν τὴν ὑπόστασιν ἑκάστης τῶν δημηγοριῶν συμφώνως πρὸς ὅσα λέγει περὶ αὐτῶν ὁ ἴδιος. Οἱ λόγοι τοῦ Περικλέους ἀναμφισβητήτως ἠκούσθησαν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου. Ἂν κατὰ σύμπτωσιν ἀπουσίαζεν οὗτος κατὰ τὴν ἐκφώνησίν τινος ἐξ αὐτῶν, τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ἀσήμαντος λεπτομέρεια διὰ τὸν ἀκριβολόγον καὶ εὐσυνείδητον ἱστορικόν, ἀλλὰ θὰ ἐδηλοῦτο κατά τινα τρόπον. Εἶναι δὲ τόσον ὁμόλογοι πρὸς ἀλλήλας αἱ τρεῖς διασωθεῖσαι δημηγορίαι τοῦ Περικλέους, ὥστε ἂν μόναι αὗται περιήρχοντο εἰς ἡμᾶς καὶ ἀνωνύμως, δὲν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τοῦ αὐτοῦ δυνατοῦ καὶ συνετοῦ ἀνδρὸς λόγοι εἶναι. Ἡ προσωπικότης τοῦ ῥήτορος συνάγεται ἡ αὐτὴ καὶ ἐκ τῶν τριῶν δημηγοριῶν.

Ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἦτο δυνατὸν νὰ διασκευάσῃ τὰς δημηγορίας μετά τινος ἐλευθερίας, ἀκόμη δὲ καὶ νὰ προσθέσῃ λεπτομερείας τινὰς καὶ ἄλλας νὰ ἀφαιρέσῃ, εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον. Διότι αἱ δημηγορίαι δὲν εἶναι ἁπλοῦν κόσμημα τῆς ἱστορίας· εἶναι ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τοῦ ἔργου· δι' αὐτῶν ἐκτίθενται οἱ λόγοι καὶ αἱ βαθύτεραι αἰτίαι τῶν σπουδαιοτέρων γεγονότων τοῦ πολέμου

μου, αἱ ὁποῖαι πηγάζουν ἐξ αὐτοῦ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως τῶν πόλεων, τῶν κομμάτων, τῶν προσώπων. Ἀλλ' ἄλλο πρᾶγμα διασκευὴ καὶ ἄλλο δημιουργία. Διὰ τῆς διασκευῆς δὲν ἀπέχεταί τις *τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων,* διὰ τῆς δημιουργίας πλαστογραφεῖ.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ πρᾶγμα. Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Ἐπιτάφιος λόγος εἶναι δημιουργία τοῦ Θουκυδίδου κατὰ προσαρμογὴν πρὸς τὴν ψυχολογικὴν δεκτικότητα τῶν Ἀθηναίων τοῦ 400, ὡς διδάσκει ὁ κ. Κακριδῆς. Τί θὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ἄλλων δύο λόγων τοῦ Περικλέους; Ἐσεβάσθη τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ὁ Θουκυδίδης μὲ τὴν δεκτικότητα τῶν Ἀθηναίων τοῦ 430 καὶ τοῦ 429; Δὲν θὰ ἦτο τοῦτο πιστευτόν. Ὁ Θουκυδίδης τραπεὶς ἅπαξ τὴν ὁδὸν τῆς δημιουργίας, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνακόψῃ τὸν δρόμον του, θὰ προχωροῦσε περαιτέρω μὲ αὔξουσαν τὴν δημιουργικότητά του καὶ θὰ ἔφθανε ταχέως εἰς τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν, ἤτοι εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν μυθοπλαστίαν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν θὰ ἐσταματοῦσεν ἕως ἐδῶ; Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λεχθῶσιν ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τῆς ἱστορίας του ὑπὸ τοῦ Μύλλερ, συμφωνούντων πάντων τῶν ἱστορικῶν; Ἰδοὺ εἰς ποῖα ἄτοπα φθάνομεν, ὅταν ἀφίνωμεν τὴν φαντασίαν μας ἀκυβέρνητον ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ νοῦ. Ἡ περιλάλητος ἐκείνη «*πρόνοια* αὐτοῦ εἰς τὸν πόλεμον». «*ὁ μὲν γὰρ ἡσυχάζοντάς τε καὶ τὸ ναυτικὸν θεραπεύοντας καὶ ἀρχὴν μὴ ἐπικτωμένους ἐν τῷ πολέμῳ μηδὲ τῇ πόλει κινδυνεύοντας ἔφη περιέσεσθαι* (2,65,7)» εἰς ποῖον ἀνήκει, εἰς τὸν Περικλέα ἢ εἰς τὸν ἱστορικὸν αὐτοῦ; Διότι τοῦτο, ὅπερ λέγει ὁ Θουκυδίδης σκιαγραφῶν τὴν προσωπικότητα τοῦ Περικλέους μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ λέγεται καὶ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους δημηγορίᾳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Περικλέους: «*Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἔχω ἐς ἐλπίδα τοῦ περιέσεσθαι, ἢν θέλητε ἀρχὴν μὴ ἐπικτᾶσθαι ἅμα πολεμοῦντες καὶ κινδύνους αὐθαιρέτους μὴ προστίθεσθαι· μᾶλλον γὰρ πεφόβημαι τὰς οἰκείας ἡμῶν ἁμαρτίας ἢ τὰς τῶν ἐναντίων διανοίας*» (1,144,1). Καὶ τὰ ἄλλα ἐκεῖνα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν Ἀθηναῖον πολίτην, ὅτι «*ὧν μὲν περὶ τὰ οἰκεῖα ἕκαστος ἤλγει ἀμβλύτεροι ἤδη ὄντες, ὧν δὲ ἡ ξύμπασα πόλις προσεδεῖτο πλείστου ἄξιον νομίζοντες εἶναι*», εἶναι τοῦ Θουκυδίδου φιλοτέχνημα ἢ πραγματικὸν ἦθος τῶν Ἀθηναίων τοῦ Περικλέους; Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τοῦτο, ἂν δὲν φέρεται πρὸς ποραδοξολογίαν. Τοῦ τοιούτου δὲ ἤθους ἀνατραπέντος, «*αὐτοὶ σφίσι κατὰ τὰς ἰδίας διαφορὰς περιπεσόντες ἐσφάλησαν*» καὶ οὕτως ἡττήθησαν, ὡς ἐπίσης ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς παρατηρεῖ (2,95,12).

Ἀλλ' ἐπίσης τὸ ὑπὸ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας κεκυρωμένον: «*τὰ δὲ πολλὰ τοῦ πολέμου γνώμη καὶ χρημάτων περιουσίᾳ κρατεῖσθαι*» (2,13,2) ἂν διαμφισβητήσωμεν ἀπὸ τῆς προσωπικότητος τοῦ Περικλέους, τί θὰ ὑπολειφθῇ πρὸς σύλληψιν τῆς ἀντικειμενικῆς προσωπικότητος αὐτοῦ; Ἕνα ἀνδρείκελον τοῦ ὁποίου τὰ κινητήρια νήματα κρατεῖ ὁ Θουκυδίδης, ἕνας *ρομπὸτ* κουρδιζόμενος ἑκάστοτε ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου; Αὐτὸ λέγεται *φιλολογικὴ ἑρμηνεία* κατὰ τὴν μέθοδον Κακριδῆ.

Ἀλλὰ ἀναζητοῦνται καὶ ἐσωτερικοὶ λόγοι ἐκ τῆς δημηγορίας πείθοντες δῆθεν ὅτι αὐτη εἶναι δημιούργημα τοῦ Θουκυδίδου. Εἰς τὸ 431, λέγουν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν εἰς τὸ ἀκροατήριον τοῦ Περικλέους *ξυνειδότες* καὶ *ἄπειροι,* ὅλοι ἦσαν *ξυνειδότες.* Δὲν ἠξεύρω, ἂν τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἀνήκῃ εἰς τὸν κ. Κακριδῆν, ἢ τὸ ἐδανείσθη παρ' ἄλλου. Καθ' ἡμᾶς εἶναι τοῦτο παιδαριῶδες. Τὸ ἀκροατήριον τοῦ Περικλέους δὲν ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς στρατευθέντας μόνον· μεταξὺ τῶν ἀκροα-

τῶν του ὑπῆρχον καὶ ἀστράτευτοι εἴτε νεωτέρων ἡλικιῶν εἴτε πρεσβυτέρων, καὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ περισσότεροι.

Προφέρονται, ἐννοεῖται, καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς *αὐθαιρεσίας* τοῦ Θουκυδίδου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἑξῆς: «*Μποροῦσε ὁ Περικλῆς ὁ ἄντρας τῆς Ἀσπασίας νὰ θέλῃ νὰ δοξάσῃ πάνω ἀπ' ὅλες τὴ γυναῖκα ποὺ τ' ὄνομά της θ' ἀκουστῇ ὅσο γίνεται πιὸ λίγο ἀνάμεσα στοὺς ἄντρες εἴτε γιὰ καλὸ εἴτε γιὰ κακό;*». Ὁ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο πρῶτος εἰπὼν εἶχεν ὑπ' ὄψιν ἀνδράριόν τι ἐμπνεόμενον ὑπὸ τῆς γυναικός του καὶ τὴν εὐαρέσκειάν της διὰ παντὸς τρόπου ἐπιδιῶκον. Ἀλλ' ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς, ὅστις κατὰ τὸν Ἀριστοφάνη *ἤστραπτεν, ἐβρόντα, ξενεκύκα τὴν Ἑλλάδα*, θὰ ἔπτησε πρὸ τῆς Ἀσπασίας καὶ θὰ ἐδίσταζε νὰ εἴπῃ τὴν περὶ γυναικὸς γνώμην του φοβούμενος τὴν ὀργὴν ἢ τὴν δυσαρέσκειαν αὐτῆς;

Ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος ἡμῶν Σπυρίδων Βάσης εἰς τὸ κύκνειον αὐτοῦ ᾆσμα *Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ καταδίκης* (Ἀθηνᾶς, 24,398) λέγει ὅτι κατὰ τὴν λίαν εὐδοκιμοῦσαν σήμερον κριτικὴν μέθοδον, καθ' ἣν πᾶσα παράδοσις μὴ κυρουμένη ὑπὸ μαρτύρων ἀξιοπίστων ἀπορρίπτεται, «αἱ πλεῖσται τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καταδικάζονται εἰς αἰωνίαν λήθην, ἀντὶ δὲ τῆς ἀμφισβητουμένης παραδόσεως, ἐπειδὴ οἱ ταύτην καταλύοντες αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνοικοδομήσωσί τι, δημιουργεῖται λόγῳ μὲν *ἐπιστημονικὴ ἱστορία* ἔργῳ δὲ *ἐπιστημονικὴ μυθιστορία*».

Κατὰ ταῦτα ἡ περὶ τῶν δημηγοριῶν παρὰ Θουκυδίδῃ ὑπ' αὐτοῦ τούτου παρεχομένη μαρτυρία, ὅτι *ἐχόμενος ὅτι ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων* παρέδωσεν αὐτάς, πρέπει νὰ παραμείνῃ ἀναμφισβήτητος καὶ ἐπὶ ταύτης ὡς ἐπὶ ἀκλονήτου βάσεως νὰ οἰκοδομηθῇ ἡ περαιτέρω περὶ αὐτῶν πραγματεία.

Εἰς τὴν αὐτὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἐπιταφίου σελ. 32 λέγει ὁ κ. Κακριδῆς: «*Καιρὸ πολὺ τοῦ κοστίζει καὶ ἡ ἐξωτερικὴ μορφὴ τοῦ ἔργου. Δὲν εἶναι στὸ Θουκυδίδη καθόλου εὔκολο νὰ βρεῖ τὴν ἔκφρασή του σὲ μιὰ γλῶσσα σχετικὰ ἀδούλευτη ἀκόμα καὶ ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ τώρα... τὴ βασανίζουν τόσο, ἐξαντλῶντας καὶ τὶς ἀκρότατες ἐκφραστικές της δυνατότητες, ὥσπου νὰ μπορέσῃ νὰ δώσῃ μορφὴ σ' ἕνα στοχασμὸ τόσο πυκνὸ καὶ ἀκριβολογημένο*».

Ἡ γνώμη αὕτη περὶ ἀγωνίας τοῦ Θουκυδίδου πρὸς ἔκφρασιν καὶ διατύπωσιν τῶν διανοημάτων του διὰ τὸ ἄπλαστον καὶ τὴν δυσκαμψίαν τῆς γλώσσης προφερομένη σήμερον, ἀποτελεῖ οἰκτρὸν ἀναχρονισμόν. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν ὑπάρχῃ τις τῶν νεωτέρων ἑρμηνευτῶν πλὴν τοῦ κ. Κακριδῆ δεχόμενος αὐτήν. Ἐν τούτοις δὲν θεωροῦμεν τοῦτο ὅλως ἀπίθανον, ἀφοῦ, καθὰ εἴδομεν ἀνωτέρω, ὑπάρχουν φιλόλογοι θηρεύοντες τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου διὰ τῆς φυσικῆς σημασίας τῶν φθόγγων. Πάντως ὅμως ἡ γνώμη αὕτη διετυπώθη καὶ πρὸ πολλῶν δεκαετηρίδων,

ὁπότε θὰ ἐπετρέπετο νὰ μὴ ξενισθῇ τις. Οὕτως εὑρίσκομεν αὐτὴν εἰς τὴν *Ἑλληνικὴν ἱστορίαν* τοῦ Ἐρνέστου Κουρτίου (τόμ. 5, 199 τῆς Ἑλληνικῆς μεταφράσεως) ἐκδοθεῖσαν τὸ πρῶτον πρὸ ὀγδοήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν. Ἰδοὺ τί ἀναγινώσκεται ἔνθ᾽ ἀνωτέρω: «*Δύναται δέ τις νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ὁποῖον ἀγῶνα ὑφίστατο ὁ συγγραφεὺς ἐκεῖνος προσπαθῶν νὰ δαμάσῃ τὴν ἔτι δυσπροσάρμοστον γλῶσσαν καὶ ἐξεύρῃ τὴν ἀκριβῆ διατύπωσιν τῶν ἐκφραστέων διανοημάτων*». Ἀλλὰ σήμερον δὲν δύνανται ταῦτα νὰ γίνουν ἀποδεκτά. Ὁ Θουκυδίδης ἔγραψεν εἰς τὴν παλαιοτέραν μορφὴν τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου, διότι πρὸς ταύτην εἶχεν οἰκειότητα καὶ ἑπομένως διὰ ταύτης ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκφράσῃ τὰ διανοήματά του ἀνέτως. Δὲν πρέπει πρὸς τούτοις νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅλην εὑρισκόμενος μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶχε παρακολουθήσει τὴν κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ραγδαίαν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης ἕνεκα τῆς μεγάλης κινήσεως ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, εἰς τὴν ὁποίαν ἤρχοντο ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων πολὺ περισσότεροι ἢ ἄλλοτε καὶ ἐκ τῆς μεταβάσεως τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰς διαφόρους ἐκστρατείας καὶ τῆς συμβιώσεως αὐτῶν μετ᾽ ἄλλων Ἑλλήνων. Ἡ κίνησις αὕτη προεκάλεσεν ἀναγκαίως ἰσχυρὰν τὴν ἀνάμειξιν καὶ ἁπλοποίησιν τῆς γλώσσης. Πλὴν δὲ τούτου ὁ Θουκυδίδης ἔχων συνείδησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου του ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ οὐχὶ ὑπὸ τῶν συγχρόνων μόνον, ἀλλὰ μάλιστα ὑπὸ τῶν μετέπειτα «*ὅσοι βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπειον τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι*». Τουναντίον ἔπραξεν ὁ Ξενοφῶν, ὅστις καὶ πρὸς τὴν νεωτέραν μορφὴν τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου οἰκείως εἶχε καὶ πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀπηυθύνετο. Ὁ Θουκυδίδης ἄρα ἔγραψε τὴν ἱστορίαν του εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν, ἢ ἀκριβέστερον, εἰς τὴν γραφομένην μορφὴν τῆς φυσικῆς αὐτοῦ γλώσσης.

Ἡ δὲ πυκνότης τῶν διανοημάτων αὐτοῦ, ἡ βραχυλογία καὶ ἡ ἀνωμαλία τῆς διατυπώσεως, ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς προσωπικῆς τοῦ συγγραφέως ἰδιοσυγκρασίας. Ὁ τρόπος τῆς πρὸς ἀλλήλας συνάψεως τῶν ἐννοιῶν καὶ τῆς συνδέσεως τῶν διανοημάτων δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς εἰς πάντας τοὺς συγγραφεῖς, ἀλλὰ διάφορος παρ᾽ ἑκάστῳ, καὶ ἡ σαφήνεια ἄρα τῶν γραφομένων ποικίλλει. Ὁ Θουκυδίδης ἔσπευδε πρὸς τὸ τέρμα· δὲν ἐφρόντιζε νὰ ἐκφράζῃ τὰ διανοήματά του μὲ στρογγυλότητα καὶ ὁμαλότητα παρατακτικῆς κατὰ τὸ δυνατὸν συνδέσεως, ὥστε εὐκόλως νὰ κατανοηθοῦν ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν ἢ μᾶλλον εὐκόλως καὶ ἀπροσκόπτως νὰ ἀναγνωσθοῦν. Ἔσπευδε νὰ ἐκφράσῃ τὸ διανόημά του ὡς ὅλον ἀδιαίρετον, ὡς κατεῖχεν αὐτὸ ἐν τῇ συνειδήσει του. Ἂν ἡ πυκνότης καὶ τὸ δυσπαρακολούθητον τοῦ Θουκυδίδου ὠφείλετο εἰς τὴν ἀκαμψίαν καὶ

τὸ ἀκαλλιέργητον τῆς γλώσσης, τὸ εὐπαρακολούθητον καὶ ἐπαγωγὸν τοῦ Πλάτωνος ποῦ ὀφείλεται; Ἀμφότεροι τὴν αὐτὴν μορφὴν τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου ἔγραψαν. Ὁ δαιμόνιος τοῦ Σωκράτους μαθητὴς δὲν ἠμποδίσθη ὑπὸ τῆς δῆθεν ἀκαμψίας τῆς γλώσσης νὰ διατυπώσῃ τὴν ἰδεώδη μορφὴν τοῦ διαλόγου συγκεκραμένου μετὰ βαθυνουστάτων διανοημάτων καὶ λεπτεπιλέπτων παρατηρημάτων καὶ διακρίσεων καὶ ὁρισμῶν.

Εἶναι ῥικτρὰ πλάνη νὰ νομίζωμεν ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἐπεμελήθη ἐπιμόνως τὴν ἀνωτέρω παρατιθεμένην ἔκφρασιν «*καὶ οἷς ἐνευδαιμονῆσαί τε ὁ βίος ὁμοίως καὶ ἐντελευτῆσαι ξυνεμετρήθη*» ἢ «*τῶν δὲ ἔργων τὴν ὑπόνοιαν ἡ ἀλήθεια βλάψει*» καὶ ἄλλας τοιαύτας πρὸς τὰς ὁποίας προσκρούουν οἱ ἑρμηνευταί. Αἱ τοιαῦται ἀκριβῶς φράσεις καὶ τὰ ὑπερβατὰ καὶ τὰ χιαστὰ καὶ τὰ ἀνακόλουθα καὶ τὰ πρωθύστερα ἐμφανίζουν τὴν κατὰ τὴν πρώτην ἔμπνευσιν ἄμεσον διατύπωσιν τῶν διανοημάτων τοῦ συγγραφέως. Ἡ δὲ διόρθωσις τῶν τοιούτων ἐκφράσεων στερεῖ τὸν λόγον τῆς ζωηρότητος καὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἐγγράφου πρὸς τὸν ἐνδιάθετον λόγον, ἡ ὁποία δὲν εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ ἐξωτερικευθῇ, ἀλλ' ὅμως συλλαμβάνεται ἀνεπιγνώστως ὑπὸ τοῦ ἀκροατοῦ ἢ ἀναγνώστου, καὶ τοῦτο μάλιστα τέρπει καὶ κατακτᾷ αὐτόν· ἐνῷ τοὐναντίον, τὰ ἐξεζητημένα προκαλοῦν ἀποστροφήν, διότι καὶ ταῦτα δὲν διαφεύγουν τὸν ἀναγνώστην καὶ τὸν ἀκροατήν. Καὶ δὲν δύναταί τις νὰ ἀποκλείσῃ νεωτέρας ἐπεμβάσεις εἰς τὴν πρώτην διατύπωσιν, οἷον διορθώσεις ἢ διαγραφὰς ἢ μεταρρυθμίσεις ἢ συνηθέστερον συμπληρώσεις. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται ἐπιβάλλονται χωρὶς τὸ παράπαν νὰ διαταραχθῇ ἡ ἀνεπιγνώστως ὑποδηλουμένη συμφωνία τοῦ ἐγγράφου λόγου πρὸς τὸν ἐνδιάθετον. Ἐπεμβάσεις θεματογραφικαὶ καὶ ἀγωνιώδεις δὲν διαφεύγουν οὐδὲ τὸν κοινὸν ἀναγνώστην· καὶ τοιαῦται εἶναι αἱ ἐσχηματισμέναι ἐκφοραί, οἷον αἱ παρισώσεις, αἱ παρονομασίαι, πολλαὶ τῶν ἀντιθέσεων, διαφοραὶ συνωνύμων λέξεων (*ἀφορμὴ—αἰτία, φρόνημα—καταφρόνημα*) καὶ ἄλλαι τοιαῦται, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Θουκυδίδης εἶχεν ἐμποτισθῆ τῆς περὶ τὰς λέξεις πραγματείας τῶν σοφιστῶν (βλ. Διονυσίου Ἁλικαρν. Περὶ Θουκυδίδου κεφ. 46).

Κατὰ ταῦτα οὔτε «*καιρὸ πολὺ τοῦ κοστίζει*» κατὰ τὸν κ. Κακριδῆν οὔτε *ἀγῶνα ὑφίστατο* ὁ Θουκυδίδης πρὸς τὴν ἔγγραφον διατύπωσιν τῶν διανοημάτων αὐτοῦ κατὰ τὸν Κούρτιον, οὔτε *ἀδούλευτη* ἦτο ἡ γλῶσσα, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ κ. Κακριδῆς οὔτε *ἀδάμαστος* καὶ *δυσπροσάρμοστος*, ὡς διατείνεται ὁ Κούρτιος. Ἡ γλῶσσα ἦτο πλουσιωτάτη καὶ εἰς θησαυρὸν λέξεων καὶ τύπων καὶ εἰς συντακτικὰς πλοκάς, ὡς συνάγεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Πλάτωνος.

Ἐξητάσαμεν ὀλίγα μόνον ἐκ τῶν διδαγμάτων τοῦ κ. Κακριδῆ, ἵνα δείξωμεν τὴν σαθρότητα τῆς ἑρμηνευτικῆς αὐτοῦ μεθόδου, πρὸς τὴν ὁποίαν μοιραίως προσαρμόζονται οἱ ἀκροαταί του. Ἡ μέθοδος αὕτη δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἐπιγραμματικῶς ὡς μέθοδος τοῦ *λάβετε μηδὲν καὶ κρατεῖτε καλῶς.*

Ἂν ὁ κ. Κακριδῆς ἔγραφε τὰ ἀνωτέρω ἐπικριθέντα βιβλία του εἰς καθαρεύουσαν, οὐχὶ δὲ ὡς ἀρνητὴς τῆς παραδόσεως καὶ αἱρεσιάρχης, δὲν θὰ ἀνεγινώσκοντο ὑπ᾽ οὐδενὸς ἤ, ἂν ἐπεχειρεῖτο ἡ ἀνάγνωσίς των, θὰ ἀπερρίπτοντο εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν πρώτων σελίδων.

Τὸ ὅτι εὑρέθη εἷς ἄνθρωπος καταδαπανῶν τὴν φιλοπονίαν του εἰς ματαίαν προσπάθειαν, ἐπιζημιωτάτην διὰ τοὺς μέλλοντας ἑρμηνευτὰς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ Μέσῃ Ἐκπαιδεύσει, δὲν εἶναι παράδοξον. Τὸ παράδοξον καὶ λυπηρὸν εἶναι ὅτι εὑρίσκονται Ἕλληνες λόγιοι ἄλλως ἄξιοι πάσης τιμῆς νὰ ἐπικουροῦν καὶ νὰ ἐνισχύουν τὴν προσπάθειαν τοῦ κ. Κακριδῆ πρὸς ἀνατροπὴν τῆς παραδόσεως ἐν τῇ γλώσσῃ, μὴ δυνηθέντες νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρνήσεως τῶν παραδόσεων, τῆς ὁποίας εἶναι κεκορεσμένη ἡ ἀτμόσφαιρα. Εἶναι, λέγω, παράδοξον διότι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ ἑρμηνευταὶ δεξιώτατοι τῶν κλασσικῶν κειμένων καὶ ἐκπαιδευταὶ τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας δοκιμώτατοι· ἀποτελεῖ δὲ τραγικὴν ἀντινομίαν ἡ τελευταία αὕτη γνώμη των πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικήν των δρᾶσιν.

***

Ὁ κ. Μανόλης Τριανταφυλλίδης, πρώην καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης, ὡς ἀπολογητὴς πάσης ἐν τῇ γλώσσῃ ἀρνήσεως, ἀνέλαβεν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὸν πρόεδρον τοῦ πειθαρχικοῦ συμβουλίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μακρὸν ὑπόμνημα (σελ. 124—145). Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἀποτελεῖ σύντομον ἱστορίαν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος συντεταγμένην μὲ τὰς ἀπόψεις τοῦ συντάκτου της, «*κατὰ τὸ δικό του τρόπο*», ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ ἴδιος, εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνεται καὶ τὸ τονικὸν ζήτημα μὲ τὰς αὐτὰς ἀπόψεις.

Θὰ ἦτο ἀνιαρότατον, ἀλλὰ καὶ ἐργῶδες, νὰ ἀπαντήσῃ τις εἰς ὅλα τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα θίγει ὁ συντάκτης τοῦ ὑπομνήματος καὶ παριστᾷ ὡς λελυμένα κατὰ τὰς ἀπόψεις του. Θὰ ἐξετάσωμεν ὀλίγα μόνον

σημεῖα τοῦ ὑπομνήματος τούτου, ἱκανὰ νὰ ἐμφανίσουν τοῦ ὅλου ὑπομνήματος τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ ἠθικὰς βάσεις.

Θέλων ὁ κ. Τριανταφυλλίδης νὰ δικαιολογήση τύπους ὁποῖος *οἱ πίστες* (=αἱ πίστεις), *οἱ πρᾶξες, οἱ λέξες, οἱ δύναμες* κτλ. λέγει (σελ. 126) ὅτι «*συμμορφώνονται οἱ λόγιες λέξεις πρὸς τὰ πρότυπα λέξεων καὶ τύπων τοῦ λαοῦ ἀκολουθώντας ἔτσι τὴ γλωσσοπλαστικὴ ἐνέργεια καὶ τὸ πανελλήνιο γλωσσικὸ αἴσθημα*». Καὶ ἐρωτᾶται, αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ ἐγγράφου λόγου καὶ μάλιστα τοῦ διδακτικοῦ *νὰ συμμορφώνεται* πρὸς τὴν λαϊκὴν *γλωσσοπλαστικὴ ἐνέργεια* ; Ἀλλ' ἡ γλωσσοπλαστικὴ ἐνέργεια, δηλ. ἡ τάσις τοῦ λαοῦ πρὸς μεταβολὴν τῶν γλωσσικῶν στοιχείων, οὔτε σταματᾷ οὔτε ὅρια γνωρίζει. Ἂν ἡ γραπτὴ γλῶσσα ἀκολουθήσῃ τὴν ἀρχὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν φαίνεται δεχόμενος ὁ κ. Τριανταφυλλίδης, κατὰ πᾶσαν περίπου γενεὰν θὰ ἔχωμεν διάφορον μορφὴν γλώσσης καὶ ἕκαστος συγγραφεὺς τῆς αὐτῆς γενεᾶς θὰ ἐμφανίζῃ ἐπίσης διάφορον μορφὴν γλώσσης ἀναλόγως τῆς ἰδιαιτέρας ἑκάστου προσαρμογῆς πρὸς τὴν λαϊκὴν δημιουργίαν, δηλ. πρὸς τὴν λαϊκὴν ἀπόκλισιν, ἡ ὁποία οὕτω πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ἀκατάσχετος. Ὁ κ. Κακριδῆς π. χ. ἐκλέγει ἢ μᾶλλον φέρεται πρὸς τὰ λαϊκώτερα στοιχεῖα. Οὕτω γράφει (Ἐπιτάφ. σελ. 5 «*κατὰ ποὺ θὰ μιλήσῃ*», (αὐτόθι) «*δὲ θὰ τοῦ σταθεῖ εὔκολη δουλειὰ*» ἀντὶ δὲν θὰ τοῦ εἶναι (σελ. 9) «*παρὰ ποὺ ξεσηκώνομε ὅ,τι κάνουν οἱ ἄλλοι*», (αὐτόθι) «*εἶναι καὶ ποὺ δὲν κοιτάζομε*», (αὐτόθι) «*ποιὸς ἐστάθηκε ὁ δρόμος μας*» ἀντί : ποῖος ὑπῆρξε, (σελ. 13) «*ἕναν κίντυνο τὸ ἴδιο μεγάλο*» ἀντί : ἕνα κίνδυνον ἐπίσης μεγάλον, (σελ. 15) «*θὰ τοὺς σταθοῦν εὐχάριστα*» ἀντί : θὰ τοὺς εἶναι, (σελ. 29) «*τέτοια στάθηκε ἡ ταφὴ*» ἀντί : ὑπῆρξε ἢ ἔγινε κ. ἄ. Ὁ κ. Κακριδῆς δηλ. αἰσθάνεται ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ *σταθηκε, σταθεῖ* κτλ. ὡς ὑπαρκτικοῦ ῥήματος, ἐπίσης τοῦ ἐπιρρήματος *πού*, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ καλόβολο καὶ ὅπου θέλετε πάει, ἐπίσης τοῦ ἐπιρρήματος *τὸ ἴδιο* ἀντὶ τῶν σχολαστικῶν *ὁμοίως, ὡσαύτως* ἢ *ἐπίσης*. Ἄλλοι εἶναι ἀκόμη ἐκλεκτώτεροι, οἷον ἀντί : τοῦ *εὐχάριστα* γράφουν *εὐκάριστα* ἢ καὶ ἀκόμη πρακτικώτερον *ἐφκάριστα*. Ἄλλοι λέγουν καὶ γράφουν *τοῦ γαλάτου, τοῦ πραμάτου* κτλ. Τοιαύτη εἶναι ἡ λαϊκὴ *γλωσσοπλαστικὴ ἐνέργεια*, πρὸς τὴν ὁποίαν κατὰ τὰ ἀνωτέρω δύναται ἕκαστος νὰ προσαρμόζεται συμφώνως πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν του κλίσιν καὶ ἀρέσκειαν. Ἀλλὰ τῆς γραμματικῆς ὁ σκοπὸς ποῖος εἶναι ; Ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῆς γλώσσης γραπτῶς καὶ προφορικῶς συμφώνως πρὸς τοὺς τύπους, τοὺς ὁποίους ἡ παράδοσις κατέστησε σταθερωτέρους καὶ μονιμωτέρους διότι διὰ τῶν σχολείων, διὰ τῶν λεξικῶν, διὰ τῶν γραμματικῶν, διὰ

τοῦ κατὰ παράδοσιν γραπτοῦ λόγου *καθορίζεται* καὶ *ἀποκρυσταλλοῦται* ἡ γραπτὴ γλῶσσα καὶ ἡ ὀρθρογραφία αὐτῆς, ὅπως συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ κόσμου.

Καὶ δὲν ἐμποδίζεται μὲν καθολοκληρίαν ἡ ἀπόκλισις, τοῦτο θὰ ἦτο ἀντίθετον πρὸς τὴν ζωὴν τῆς γλώσσης, ἀλλ' αὕτη χωρεῖ βραδύτατα καὶ αἱ ἑκάστοτε κυριαρχοῦσαι μεταβολαὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν γραπτὴν γλῶσσαν ἀνεπιγνώστως ὡς φυσικὰ προϊόντα καὶ ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῶν οὔτε βλάπτει οὔτε ξενίζει, ἀλλὰ τοὐναντίον καθιστᾷ τὸν λόγον ζωηρότερον, προάγει τὴν κοινὴν ἀντίληψιν καὶ παρατήρησιν, ὅθεν γίνονται ἀσπαστὰ ὡς ἐπιθυμητὰ καὶ προσδοκητά· τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα δὲν διαταράσσεται καὶ ἡ γλῶσσα καθόλου ἀντιμετωπίζεται ὡς μέσον θεραπείας τῶν ἀναγκῶν μας καὶ ὄχι ὡς σκοπὸς τῆς ζωῆς μας.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ *πανελλήνιο γλωσσικὸ αἴσθημα*, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ κ. Τριανταφυλλίδης, συμμορφώνονται αἱ λόγιαι λέξεις, τὰς ὁποίας ὁ κ. Κακριδῆς μεταπλάσσει. Δὲν γνωρίζομεν ποίαν ἔννοιαν γλωσσικοῦ αἰσθήματος ἔχει ὁ κ. Τριανταφυλλίδης, ὥστε νὰ βεβαιώνῃ τὰ ἀνωτέρω ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸ ἀνώτατον πολιτικὸν δικαστήριον. Καθ' ἡμᾶς γλωσσικὸν αἴσθημα λέγεται *ὁ ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν σχηματιζόμενος κανὼν τῆς συνολικῆς χρήσεως τῆς γλώσσης, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου ἐπιτυγχάνεται ἄμεσος καὶ ἀπρόσκοπτος ἡ κατάληψις τῶν λεγομένων ἢ ἀναγινωσκομένων.* Ἤδη ἐρωτᾶται, ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Περικλέους, ὡς μετέφρασεν αὐτὸν ὁ κ. Κακριδῆς, κατανοεῖται *ἀμέσως* καὶ *ἀπροσκόπτως* ὑπ' ἐκείνων χάριν τῶν ὁποίων μετεφράσθη; Δύναται εἷς ἐπιστήμων, θέλων νὰ συνάψῃ βαθυτέραν τινὰ γνωριμίαν μετὰ τοῦ Θουκυδίδου, δύναται, λέγω, νὰ ἀναγνώσῃ αὐτὸν ὡς ἀναγινώσκει ἕνα λόγον τοῦ Τρικούπη ἢ τοῦ Δηλιγιάννη ἢ ἄλλου τινὸς τῶν παλαιοτέρων πολιτικῶν; Δὲν ἠξεύρομεν τί θὰ ἀπαντήσουν οἱ θιασῶται τῶν ἁλματικῶν γλωσσικῶν μεταρρυθμίσεων. Ἡμεῖς τοῦτο ἔχομεν νὰ ἀπαντήσωμεν. Συνεζητοῦμεν τὸ κατηραμένον αὐτὸ ζήτημα μετὰ ἀνωτάτου πολιτικοῦ λειτουργοῦ, λογιωτάτου καὶ βαθυνουστάτου· ἔλεγεν, ἐπαινῶ τὸν κ. Κακριδῆν διὰ τὴν προσπάθειάν του καὶ ἀναγνωρίζω ὅτι πολλὰ πράγματα ἠξεύρει, ἀλλὰ τὴν μετάφρασίν του δὲν ἠδυνήθην νὰ τὴν παρακολουθήσω χωρὶς νὰ συμβουλευθῶ τὸ πρωτότυπον.

Καὶ ταῦτα διότι, ὅταν ἀκούομεν ἢ ἀναγινώσκωμεν, δὲν κάμνομεν τεχνολογίαν ἑκάστης λέξεως ἢ σύνταξιν τῶν λέξεων καὶ τῶν προτάσεων διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ὅ,τι ἀκούομεν ἢ ἀναγινώσκομεν. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ γραμματικὴ αὕτη ἐργασία τελεῖται ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν *ἀρνητικῶς*, ἀστραπιαίως δὲ καὶ ἀνεπιγνώστως. Συνάγομεν δὲ ὅτι αὕτη ἀσφαλῶς τε-

λεῖται ἐκ τούτου ὅτι, ἂν τυχὸν ἀνακύψῃ εἰς τὴν ἔκφρασιν γραμματικόν τι ἢ συντακτικὸν λάθος, δὲν τὸ παρερχόμεθα, ἀλλὰ προσκόπτομεν εἰς αὐτό. Καὶ τότε λέγομεν ὅτι *ἐξεγείρεται τὸ γλωσσικὸν ἡμῶν αἴσθημα*. Διὰ τοῦτο λοιπὸν δὲν νοοῦνται τὰ τοῦ κ. Κακριδῆ, διότι κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐξεγείρεται τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ ἀναγνώστου.

Τὸ ὅτι οἱ τύποι τῶν παρηλλαγμένων λογίων λέξεων εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὴν γραμματικὴν τῆς δημώδους, δὲν εἶναι ἀρκετόν· αἱ λέξεις καὶ οἱ γραμματικοὶ τύποι αὐτοὶ καθ' αὑτοὺς εἶναι ἄψυχοι· ψυχὴν λαμβάνουν ἐν τῷ λόγῳ. Τοῦτο εἶναι γνωστὸν ἤδη ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξεν ὅτι τὰ ὀνόματα εἶναι τρόπον τινὰ τὰ πρῶτα στοιχεῖα, καὶ ταῦτα «*συμπλακέντα λόγον γεγονέναι· ὀνομάτων γὰρ συμπλοκὴν εἶναι λόγου οὐσίαν*».

Τούτων οὕτως ἐχόντων, θὰ ἐπερίττευε πᾶσα περαιτέρω συζήτησις περὶ τῆς στοιχειώδους Γραμματικῆς τοῦ Thumb—Καλιτσουνάκι, εἰς τὴν ὁποίαν διδάσκονται *οἱ πρᾶξες, οἱ κυβέρνησες* καὶ *κυβερνήσεις* κτλ., διότι ὁσονδήποτε κῦρος καὶ ἂν ἀναγνωρίσῃ τις εἰς τοὺς ἐλλογίμους τούτους ἐπιστήμονας, ἡ πραγματικότης δὲν μεταβάλλεται. Καὶ ἄλλως, τῆς Γραμματικῆς ταύτης σκοπὸς εἶναι ἡ ἐκμάθησις τῆς λαλουμένης Ἑλληνικῆς ὅλως στοιχειωδῶς διὰ τὰς ἀνάγκας Γερμανῶν κατερχομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα χάριν ἐμπορικῶν σκοπῶν, οἱ ὁποῖοι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξυπηρετηθοῦν μὲ στοιχειώδη γνῶσιν τῆς γλώσσης. Ἑπομένως ἐκ τῆς Γραμματικῆς ταύτης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντλήσῃ ὁ κ. Τριανταφυλλίδης τὸ ἀναγκαῖον εἰς τὰς προσπαθείας του κῦρος.

Ὡς πρὸς δὲ τοὺς τύπους τῶν εἰς τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν περιληφθεισῶν λογίων λέξεων *ἀναίρεσι, ἀπόδειξι, ἀπόλυσι* κτλ. εἶναι προφανὲς ὅτι, ἀποφασισθέντος κατ' ἀρχὴν νὰ περιληφθῇ εἰς αὐτὸ πᾶν λαλούμενον ὑπὸ τῶν πολλῶν στοιχεῖον τῆς γλώσσης, ἐλήφθησαν ταῦτα ὑφ' ἣν μορφὴν ἀκούονται καὶ λέγονται μεταξὺ τῶν πολλῶν. Ἀλλ' ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἐπικαλεῖται ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς του καὶ τὸ κῦρος τοῦ Χατζιδάκι, μολονότι ὁ διαπρεπέστατος οὗτος γλωσσολόγος δι' ὅλου τοῦ μακροῦ βίου του οὐδέποτε ἔπαυσε καταπολεμῶν τὸν δημοτικισμόν, ὡς ἐκδέχονται αὐτὸν οἱ περὶ τὸν Τριανταφυλλίδην (1). Δὲν θὰ παραξενευθῶμεν ἂν αὔριον ἐξαγγελθῇ ὑπὸ τῶν δημοτικιστῶν ὅτι ὁ Χατζιδάκις ὑπῆρξεν ἀρχηγός των. Μήπως δὲν ἐλέχθη καὶ ἐγράφη ὑπὸ ὀψίμου δημοτικιστοῦ ὅτι ὁ Θουκυδίδης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος δημοτικιστὴς τῆς ἀρχαιότητος; Τί ἔχουν νὰ χάσουν; Οἱ πρὸς οὓς ἀπευθύνονται θὰ χειροκροτήσουν.

---

(1) Ὁ Χατζιδάκις συνέστησε τὴν διὰ στιγμῆς δήλωσιν τῆς τονουμένης συλλαβῆς μόνον εἰς τὰ βιβλία τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Προκειμένου ὅμως περὶ τῆς καθόλου χρήσεως τῆς γλώσσης εἶπεν ὅτι μόνον, ἂν προηγηθῇ ἡ κατάργησις τῆς ποικιλίας τῶν τόνων ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τῶν κλασσικῶν κειμένων Teubner, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐφαρμόσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸ σύστημα τοῦτο (βλ. *Ἡ δίκη τῶν τόνων* σελ. 212 σημ. 1).

Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης, παίζων τὸν ρόλον μετριοπαθοῦς δημοτικιστοῦ, εὑρίσκει (σελ. 127) ὡς «*μοναδικὸ παράδειγμα ἀξιοκατάκριτο*» ἐκ τοῦ λεξιλογίου τοῦ κ. Κακριδῆ τὴν χρῆσιν τοῦ *κατοπινὸς (σὲ κατοπινὰ χρόνια)*, δὲν παραλείπει ἐν τούτοις νὰ εἴπῃ (καὶ ὀρθῶς λέγει) ὅτι ἡ χρῆσις τῆς λέξεως ταύτης καὶ παλαιοτέρα εἶναι καὶ σήμερον συχνὰ ἀναγινώσκεται εἰς τὰς ἐφημερίδας. Ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παραλείπει νὰ εἴπῃ, καὶ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τοῦ μακροτάτου ὑπομνήματός του λέγει, εἶναι ὅτι οἱ ἀντιφερόμενοι πρὸς τὴν ψευτοδημοτικὴν τοῦ κ. Κακριδῆ δὲν ἀποδοκιμάζουν γενικῶς τὴν πρόσληψιν ἐκ τῆς ἀληθινῆς δημοτικῆς γλώσσης στοιχείων, ἀλλὰ τὸν μεταπλασμὸν τύπων τῆς κατὰ παράδοσιν γραφομένης καὶ ἐπισήμου γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰς τύπους δημοτικούς, οἷον *πίστες, συνείδησες, τῆς πίστης, τῆς συνείδησης* κτλ. Τὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος *κατοπινός*, τὴν ὁποίαν δῆθεν κατακρίνει ὁ κ. Τριανταφυλλίδης, δὲν θὰ ἐδίσταζον οὐδ' οἱ καθαρεύοντες νὰ κάμουν ἐν τῷ ἀφελεστέρῳ λόγῳ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ τύπος οὗτος εἶναι ἐσχηματισμένος ὁμαλῶς καὶ συμφώνως πρὸς τὴν φυσιογνωμίαν τῆς νεωτέρας γραφομένης. Ὁ σχηματισμὸς ἐπιθέτων εἰς —*ινὸς* ἐξ ὀνομάτων χρόνου δηλωτικῶν εἶναι ἀδιάκοπος ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι σήμερον, οἷον *ἐαρινός, θερινός, χθεσινός, σημερινός, τωρινὸς* κτλ.· ἑπομένως οὐδὲν τὸ ἐπίψογον ἔχει ἡ λέξις *κατοπινὸς* (ἀντὶ *κατοπινινὸς* καθὰ *ἀμφορεὺς* ἀντὶ *ἀμφιφορεύς)*, τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη λεγόμενα εἶναι ἀλλοπρόσαλλα, ἀπευθύνονται δὲ πρὸς κατανάλωσιν ὑπὸ τῶν ἀφελεστέρων, οἱ ὁποῖοι δὲν γνωρίζουν ὅτι διαφορὰ γλωσσικῆς μορφῆς σημαίνει διαφορὰν *φωνητικὴν* καὶ *κλιτικὴν (κίντυνος, πίστες)*.

Δεινολογεῖται ὁ κ. Τριανταφυλλίδης (σελ. 128) διὰ τὸν δῆθεν στιγματισμὸν τῶν τύπων *φλέβα, πατρίδα, σφῆκα, προῖκα* καὶ ἀφοῦ ἐπαναλαμβάνει δημοκοπικῶς τὸν στίχον τοῦ Βαλαωρίτου «νοιώθω γιὰ σὲ πατρίδα μου στὰ σπλάχνα χαλασμὸ» ἐπιλέγει: «*Καθηγητὴς ὡστόσο εἰδικώτατος, μὲ τὴ σοφία καὶ τὴν περίνοια τοῦ ἴδιου τοῦ Γ. Χατζιδάκι, ἀκαδημαϊκοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ καταδικάσῃ ὡς μαλλιαροὺς τοὺς τύπους λαμπάδα, πατρίδα, φλέβα ἀντὶ λαμπάς, πατρίς, φλέψ*», παραπέμπει δὲ ἐν ὑποσημειώσει εἰς δύο πραγματείας τοῦ Χατζιδάκι, *Ἀπάντησις εἰς Κρουμβάχερ* (1905) σ. 728, καὶ Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Ἐθν. Πανεπιστημίου (1910—1911) σ. 152 πρὸς πίστωσιν ὅτι ἐνταῦθα χαρακτηρίζονται ὡς μαλλιαροὶ οἱ ἀνωτέρω τύποι.

Ὡς γίνεται ἡ παραπομπὴ εἰς τὰ δύο ταῦτα βιβλία οὐδεὶς ὑποπτεύει ὅτι γίνεται μόνον καὶ μόνον πρὸς διαβολὴν τῆς ἐπιστημονικῆς γνώμης τοῦ Χατζιδάκι· διότι βέβαια δὲν θὰ εὑρίσκετο κανεὶς νὰ χάσῃ τὸν καιρόν του πρὸς ἐξακρίβωσιν μιᾶς ἀσημάντου λεπτομερείας. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον βιβλίον πρόκειται σαφέστατα περὶ τῆς ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ χρήσεως τῶν τύπων *λαμπάς, πατρίς, φλὲψ* ὡς λεγομένων *ἐκ παραλλήλου* ἐν συναναστροφαῖς τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων πρὸς τοὺς τύπους *λαμπάδα, πατρίδα, φλέβα* καὶ ὡς μὴ *ὀζόντων* μήτε ἐκείνων *ἀρχαϊσμοῦ* μήτε τούτων *χυδαϊσμοῦ*. Εἰς δὲ τὸ δεύτερον βιβλίον διδάσκων ὁ Χατζιδάκις *ὅτι διὰ τῆς «ὁσημέραι εἰσχωρήσεως νεωτέρων στοιχείων εἰς τὸν γραπτὸν λόγον καὶ παραδοχῆς ἄλλων ἀρχαίων εἰς τὸν λαλούμενον τελεῖται κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαισθήτως ἡ πρὸς ἀλλήλους προσέγγισις αὐτῶν»* παρατηρεῖ ὅτι «*τὸ σημεῖον ὅπερ ὡς Ρουβίκωνα δὲν δύναταί τις σήμερον νὰ διέλθῃ χωρὶς νὰ νομισθῇ ὅτι ἐκτρέπεται εἰς χυδαϊσμὸν ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ εἶναι ἡ ἑνικὴ γενικὴ τῶν εἰς α τριτοκλίτων, οἷον τῆς θάλασσας, τῆς μέλισσας, ἔπειτα ἡ ὀνομαστικὴ τῶν πλειόνων περιττοσυλλάβων οἷον ὁ*

δαίμονας, ὁ κόρακας, ἡ φλέβα κτλ., ἡ γενικὴ εἰς—του τῶν εἰς—μα ἀντὶ—τος, τοῦ σωμάτου, τοῦ πραμάτου...». Καὶ ἤδη ἐρωτᾶται, ποῦ τῶν ἀνωτέρω παραπομπῶν ὁ Χατδιδάκις χαρακτηρίζει τοὺς τύπους *λαμπάδα, πατρίδα, φλέβα* ὡς μαλλιαρούς; Καὶ ποῖον συμπέρασμα συνάγεται ὑπὸ ἀπροκαταλήπτου καὶ πρὸ παντὸς νοήμονος καὶ τιμίου ἀναγνώστου ἐκ τῶν διδαγμάτων τούτων τοῦ Χατζιδάκι; *Ὅτι ἂν μέχρι σήμερον δὲν διῆλθον οἱ τύποι οὗτοι τὸν Ρουβίκωνα, ὅμως κάποτε θὰ τὸν διέλθουν, καὶ ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἡ προσέγγισις λαλουμένης καὶ γραφομένης θὰ ἐπέλθῃ ὁμαλῶς, ἀβιάστως ἄνευ ἐπαναστάσεως καὶ ἄνευ δημιουργίας γιγάντων ἐκ σκωληκίων*. Ἀλλ' ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἐπωφελούμενος τὸν ἀριστερισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας ἐκ τῶν συμφορῶν, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζει τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, δὲν διστάζει νὰ δημοκοπῇ καὶ νὰ σοφιστεύεται. Δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητον ὅτι οὗτος καταχωρίζων ἄνευ ἀνάγκης καὶ μόνον πρὸς δημοκοπίαν τὸν στίχον τοῦ Βαλαωρίτου «νοιώθω γιὰ σὲ πατρίδα κτλ.» ὀρθογραφεῖ *νιώθω* καὶ ὄχι ὡς ὀρθῶς ἔγραψεν ὁ Βαλαωρίτης *νοιώθω* σπεύδων εἰς τὴν ἐξίσωσιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας πρὸς τὴν φωνητικήν, ἥτις εἶναι ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τῶν προσπαθειῶν του.

Παραπέμπων πρὸς ταύτοις εἰς τὸν Μενάρδον (Στέφανος σελ. ζ') λέγει ὅτι οὗτος «ὁμολογοῦσε πὼς ἦταν *ἀξιολύπητοι πλάναι* ὅτι παλαιότεροι φιλόλογοι ἐνόμιζαν ὡς βαρβαρικὴν τὴν χρῆσιν μεταγενεστέρων τύπων καθὼς *ἡ χῆνα, ἡ σφῆκα, ἡ φλέβα*». Ἀλλ' ἤδη ἐρωτᾶται, ποῦ τῶν ἐπιστημονικῶν πραγματειῶν ἢ τῶν πανηγυρικῶν αὐτοῦ λόγων ὁ Μενάρδος ἐχρησιμοποίησε τύπους ὁποῖος *ἡ χῆνα, ἡ σφῆκα*, κτλ. ἢ μᾶλλον ἀπέφυγε τοὺς τριτοκλίτους τύπους ὁποῖοι *ἡ λαμπὰς — τῆς λαμπάδος, ἡ πατρίς—τῆς πατρίδος*; κτλ. Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἀποκρύπτει ποῦ κεῖται τὸ ζήτημα· Ὁ Μενάρδος ὀνομάζει *ἀξιολύπητον πλάνην* τὴν ἀποφυγὴν τῶν μεταπλάστων κατὰ τὴν πρώτην κλίσιν τριτοκλίτων ὀνομάτων εἰς τὴν *ποίησιν* καὶ τὸ *διήγημα*, οὐχὶ δὲ εἰς τὸν πεζὸν λόγον καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς πραγματείας, εἰς τὰς ὁποίας οἱ δημοτικισταὶ εἰσάγουν γλῶσσαν καὶ ὕφος ρωμάντζου. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἐνῷ ὁ Τριανταφυλλίδης ὁμιλεῖ ἐνταῦθα περὶ τοῦ Χατζιδάκι διαβλητικῶς, ὁ Μενάρδος ἔνθ' ἀνωτέρω λέγει τὰ ἑξῆς:

«*Ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι ὅσαι λέξεις ἀνεστήθησαν ἢ ἐδημιουργήθησαν φιλολογικῶς ἀπὸ ἑκατὸν ἐτῶν καὶ σήμερον κατήντησαν κτήματα τοῦ ἔθνους εἶναι ἀσυγκρίτως περισσότεραι, ἴσως πενταπλάσιαι τῶν παλαιόθεν σῳζομένων. Ἡ ἐργασία ἐκείνη καὶ μάλιστα ἡ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ὅσοι ἐδημιούργησαν χιλιάδας ἐπιστημονικῶν ὅρων, σήμερον ἐμπαίζεται ἀχαρίστως. Ἂν πολλοὶ τῶν ὅρων ἐκείνων εἶναι ἀκατάλληλοι, δύναται νὰ ἐρωτηθῇ καὶ ποία γλῶσσα εἶναι ἀναμάρτητος εἰς τοῦτο;...*». Καὶ ἐπιλέγει: «*Ἀλλὰ ποία εὐγενικὴ ἀνθρωπίνη τάσις δὲν ἔπεσεν εἰς ὑπερβολὰς ἢ πλάνας; Οἱ διδάσκαλοι ἐκεῖνοι ἐκαλλώπιζον τὸ ὕφος των· ἂς κοιτάξωμεν ἡμεῖς σήμερον τὸ ἰδικόν μας*».

Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ μακαρίτου Μενάρδου ἀποπνέει τὸ ἄρωμα τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ κληρονόμου πρὸς τοὺς κληροδοτήσαντας, τοῦ δικαίου ἱστορικοῦ καὶ τοῦ γνησίου δημοτικιστοῦ.

Ἀπαντῶν ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἴσως εἰς μεμψιμοιρίας δημοτικιστῶν διὰ τὴν συνταχθεῖσαν ρυθμιστικὴν Γραμματικὴν γράφει (σελ. 128) τὰ ἑξῆς: «*Πόσο ἐπικίνδυνο εἶναι νὰ ἐγκαταλείπεται ἡ βάση ποὺ*

δίνει τὸ σύστημα μιᾶς Γραμματικῆς καὶ ἐκείνων ποὺ συντάσσοντάς την ἔχουν ὑπ᾽ ὄψει τους τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα συνολικὰ καὶ στὴν ἀλληλουχία τους καὶ προσπαθοῦν νὰ στηρίξουν τὴ γλωσσικὴ ἔκφραση σὲ ἀντικειμενικὴ καὶ πάγια βάση, δείχνουν...».

Λέγων ταῦτα ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἐννοεῖ ὅτι διὰ νὰ στηρίξωμεν τὴν γλωσσικὴν ἔκφρασιν *σὲ ἀντικειμενικὴ καὶ πάγια βάση*, δηλ. διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὸν ἐνδιάθετον λόγον μὲ αὐτάρκειαν, πρέπει νὰ μὴ ἐγκαταλείψωμεν τὴν βάσιν καὶ τὸ σύστημα ἐκείνων οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς Γραμματικῆς ταύτης ἐξήτασαν τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα καὶ ἐν τῷ συνόλῳ των καὶ ἓν ἕκαστον ἐξ αὐτῶν κατὰ τὴν ἐξέλιξίν των, ἤτοι τὸ ἐπιστημονικὸν κῦρος τῶν συνταξάντων αὐτήν.

Τοῦτο θὰ ἦτο ἀληθές, ἂν ἡ βάσις καὶ τὸ σύστημα τῆς Γραμματικῆς στέκουν ἐπιστημονικῶς, ἂν δηλ. οἱ παρεχόμενοι πρὸς χρῆσιν τύποι εἶναι ὄντως ἀποκρυσταλλωμένοι εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν καὶ μὲ τὴν χρῆσιν αὐτῶν δὲν ἐξεγείρεται τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα. Ἂν ὅμως ἡ βάσις αὐτὴ δὲν ὑπάρχῃ, μόνον «*τυφλοὶ στὴν ἐκπαιδευτικὴ πραγματικότητα καὶ τὶς μορφωτικὲς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ μας*» (σελ. 131) εἶναι δυνατὸν νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς μίαν τοιαύτην Γραμματικήν, δηλ. νὰ ἀλλάξουν τὴν φυσικῶς ὑφισταμένην γλῶσσάν των μὲ μίαν ψεύτικην, ἐργαστηριακήν. Καὶ ἐπειδὴ μία τοιαύτη ἀναπροσαρμογὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀβιάστως, προσπαθοῦν καὶ ἐν μέρει ἐπέτυχον νὰ ἐπιβάλουν αὐτὴν διὰ τοῦ σχολείου, δηλ. διὰ τῆς δημιουργίας κοινῆς ἀμαθείας. Διότι ὅταν οἱ νέοι Ἕλληνες ἐκπαιδευθοῦν διὰ ψευδοῦς γλώσσης, συνταχθείσης ἐπάνω *στὴ ρυθμιστικὴ Γραμματική*, πῶς θὰ ἠμπορέσουν ἔπειτα νὰ παρακολουθήσουν τὰς ἐπιστήμας καὶ νὰ προαχθοῦν μορφωτικῶς διὰ βιβλίων, τῶν ὁποίων τὴν γλῶσσαν δὲν θὰ ἐννοοῦν ἀκριβῶς καὶ βαθέως; Πῶς θὰ δυνηθῇ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐπαγγελματιῶν νὰ μορφωθῇ διὰ τῆς αὐτοδιδασκαλίας, ὡς γίνεται πανταχοῦ τοῦ κόσμου, ὅταν δὲν θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀναγινώσκουν τὴν Ἱστορίαν τοῦ Παπαρρηγοπούλου, ἡ ὁποία κατέστη ἐθνικὸν παίδευμα, καὶ ἄπειρα ἄλλα βιβλία ἐπαγγελματικῆς καὶ γενικῆς μορφώσεως; Διὰ τοῦτο ἐχαρακτηρίσαμεν ἄλλοτε τὴν εἰσηγήσει τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου συνταχθεῖσαν Νεοελληνικὴν Γραμματικὴν ὡς *Ἀβδηριτισμόν*. Εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ κόσμου αἱ Γραμματικαὶ συντάσσονται ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅπως καὶ τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα πάντα ἐξετάζονται καὶ οἱ νόμοι αὐτῶν συνάγονται ἐκ τῶν ὑστέρων. Μόνον ἐν Ἑλλάδι δύναται ἕκαστος νὰ παραδοξολογῇ περὶ γλώσσης διὰ τὴν ἀξιοθρήνητον ἀπουσίαν γλωσσολογικῆς παιδεύσεως καὶ αἰσθήματος τοῦ καλοῦ καὶ ἀναγκαίου ἐν τῇ γλώσσῃ.

Οἱ ἐπικροτοῦντες τὴν ὀρθογραφικὴν καινοτομίαν τοῦ κ. Κακριδῆ λέγουν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς καινοτομίας ταύτης ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχον τόνους. Οὕτως, ὁ κ. Τριανταφυλλίδης λέγει (σελ. 131) «*καθὼς εἶναι γνωστό, δὲν τοὺς μεταχειρίστηκαν* (τοὺς τόνους) *ποτὲ οἱ ἀρχαῖοι σὲ ὅλη τὴν κλασσικὴ ἐποχή...*» Καὶ ὁ κ. Κακριδῆς (Ἑρμην. Σχόλια σελ. η΄): «*οὔτε οἱ ἀρχαῖοι ἔγραφαν τόνους καὶ πνεύματα*» καὶ ἄλλοι ὁμοίως ἐπαναλαμβάνουν τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀνακάλυψιν.

Ἀλλ' ἆρά γε πάντες οὗτοι, ὅσοι ἀνέλαβον νὰ πληροφορήσουν ἐκείνους ποὺ «*δὲ θέλουν να βοηθήσουν τον Ελληνικό λαό να μαθαίνει εύκολα να γράφει τη γλώσσα-του*» ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχον τόνους ἐσκέφθησαν, ἂν ἐχρειάζοντο εἰς αὐτοὺς τόνοι; Καὶ ἂν τὸ πρᾶγμα ἔχῃ ὁμοίως καὶ παρ' ἀρχαίοις καὶ παρ' ἡμῖν, διατὶ δὲν καταργοῦν καὶ τὸν μοναδικὸν τόνον, τὸν ὁποῖον διατηροῦν; Ἐσκέφθησαν οἱ κύριοι οὗτοι καὶ ἰδίᾳ ὁ εἰσηγητὴς τοῦ συστήματος καὶ ὁ γλωσσολόγος Μέντωρ αὐτοῦ, πῶς ἀνέκυψαν οἱ τόνοι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος καὶ διατί διετηρήθησαν ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας; Ἐσκέφθησαν ἆρά γε πῶς συνέβη ὥστε κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε ἔζησαν καὶ ἤκμασαν μεγάλοι Ἕλληνες ἐπιστήμονες ἀξιολογώτατοι μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων ὅλου τοῦ κόσμου εἰς πάντας τοὺς κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ, πῶς συνέβη, λέγω, ὥστε ὄχι μόνον δὲν εἰσηγήθησαν οὗτοι τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ τονικοῦ συστήματος, ἀλλ' οὐδὲ ἐδυσανασχέτησάν ποτε διὰ τὴν ἄχρηστον δῆθεν καὶ ἐνοχλητικὴν αὐτὴν ποικιλίαν, μολονότι ἔγραψαν βιβλία πολλὰ καὶ θαυμαστὰ καὶ ἐδημιούργησαν τὴν παράδοσιν τῶν ἐπιστημῶν, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἡμεῖς χειραγωγούμεθα, πῶς συνέβη τοῦτο; Ταῦτα πάντα ἂν ἐσκέπτοντο οἱ σημερινοὶ καινοτόμοι, θὰ ἔφθαναν ἴσως εἰς συμπεράσματα ὑγιέστερα καὶ ὀρθότερα.

Οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχον τόνους, διότι δὲν τοὺς ἐχρειάζοντο. Ἡ διάφορος προσῳδία τῶν φωνηέντων, δηλ. ἡ διάκρισις τῶν μακρῶν καὶ τῶν βραχέων κατὰ τὴν ὁμιλίαν, συνεκράτει τὸν τόνον ὡς μουσικὸν καὶ οὐχὶ δυναμικόν. Ἡ διάφορος *προσῳδία* τῶν συλλαβῶν ἔδιδε τὸ χρῶμα εἰς τὴν λέξιν καὶ οὐχὶ ὁ τοιοῦτος ἢ τοιοῦτος *τόνος*. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον βάσις τοῦ ρυθμικοῦ ποδὸς τοῦ μέτρου ἦτο ἡ μακρὰ συλλαβὴ καὶ οὐχὶ ἡ τονουμένη. Ὅταν δὲ κατόπιν σὺν τῷ χρόνῳ ἐπήρχετο ἐξίσωσις τῆς προσῳδίας καὶ ἡ διάκρισις μεταξὺ μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν ἐξηφανίζετο, βάσις τοῦ ρυθμικοῦ ποδὸς ἀπέβη ἡ τονουμένη συλλαβή. Κατὰ ταῦτα ὁ τόνος τῆς λέξεως δὲν εἶχε παρ' ἀρχαίοις τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἄχρηστος. Οἱ ἀρ-

χαῖοι ἐτόνιζον καὶ δὲν ἔκαμναν λάθη περισσότερα ἀπὸ ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι ἔχομεν τονικὰ σημεῖα·

Διὰ τὴν διάφορον προσῳδίαν τῶν μακρῶν καὶ τῶν βραχέων δὲν εἶχον ἀνάγκην τονικοῦ σημείου οἱ ἀρχαῖοι ἀναγινώσκοντες τὰ εἰς—*ιον* τρισύλλαβα ὑποκοριστικά. Ταῦτα, καθὰ ἤδη ὁ Ἡρωδιανὸς παρετήρησεν εἶναι παροξύτονα, ἂν εἶναι δακτυλικοῦ ρυθμοῦ, οἷον κλειδίον, *παιδίον*, *δᾳδίον*, *χωρίον*, προπαροξύτονα δέ, ἂν εἶναι τριβράχυος ρυθμοῦ, οἷον *κτένιον*, *πόδιον*, *θύριον*, *βρόχιον* κτλ. Πάντα δὲ τὰ ὑπερτρισύλλαβα εἰς -*ιον* ἀδιακρίτως ρυθμοῦ τονίζονται εἰς τὴν προπαραλήγουσαν, οἷον *ὀφρύδιον*, *ὀμμάτιον*, *κεφάλιον*, *ἁλάτιον*, *καμάκιον* κτλ. Τοιουτοτρόπως μία τάξις ὀνομάτων πλουσιωτάτη ἠδύνατο νὰ ἀναγινώσκεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἄνευ τονικοῦ λάθους.

Ὑπάρχουν ἐπίσης πολλὰ συστήματα λέξεων, τῶν ὁποίων ὁ τόνος εἶναι ἀνέκαθεν σταθερὸς καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη δηλώσεως δι᾽ ἰδιαιτέρου σημείου, οἷον

1) Τὰ *εἰς*—*ιος* ἐπίθετα τονίζονται πάντοτε ἐπὶ τῆς προπαραληγούσης, οἷον *ἅγιος*, *τίμιος*, *ἄξιος*. Καὶ τὰ νεώτερα *κούφιος*, *σάπιος*, *θράσιος* κτλ. τονίζονται οὕτω κατ᾽ ἀρχαίαν παράδοσιν.

2) Τὰ εἰς —*μα* οὐδέτερα τονίζονται ὅσον τὸ δυνατὸν ἀνωτέρω τῆς ληγούσης καθ᾽ ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, οἷον *φράγμα*, *τραῦμα*, *ποίημα*, *τίμημα*, *ἀνάστημα*, *σκότωμα*, *φάγωμα*, *μοίρασμα* κτλ.

3) Τὰ εἰς —*σις* θηλυκὰ ὁμοίως, οἷον *αἴτησις*, *δήλωσις*, *ὕφανσις*, *δούλεψι*, *ξύφασι* κτλ.

4) Τὰ εἰς —*ος* γεν. —*ους* οὐδέτερα ὁμοίως, οἷον *στῆθος*, *γένος*, *ἔθνος*, *δάσος*, *ἔδαφος*, *τέμενος*, *μέγεθος* κτλ.

5) Τὰ εἰς —*μος* ἀρσενικὰ εἶναι πάντα ὀξύτονα καθ᾽ ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλην. γλώσσης, οἷον *δεσμός*, *χρησμός*, *κορεσμός*, *συναγερμός*, *ἐμπρησμός*, *σκοτωμός*, *φαγωμός*, *πηγαιμὸς* κτλ.

6) Τὰ εἰς —*εὺς* οὐσιαστικὰ εἴτε ἐξ ὀνομάτων παράγονται εἴτε ἐκ ρημάτων ἁπλᾶ ἢ σύνθετα εἶναι πάντα ὀξύτονα, οἷον *γραφεὺς*—*συγγραφεύς*, *φορεύς*, *ἀποστολεύς*, *ἱππεύς*, *δονακεύς*, *ἀνθρακεὺς* κτλ.

Ἐν γένει ἂν ἐξετάσῃ τις τὰς τάξεις τῶν ὀνομάτων, θὰ ἴδῃ ὅτι ὑπάρχει τονικὴ ἀκολουθία, ἡ ὁποία ἐντυποῦται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας καὶ οὐδέποτε παραβαίνεται καθ᾽ ὅλας τὰς περιόδους τῆς Ἑλλην. γλώσσης.

Διὰ τὴν προσῳδίαν ἐν γένει δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τονισθῇ ἡ προπαραλήγουσα, ὅταν ἦτο ἡ λήγουσα μακρά, διότι ὁ ὀξὺς τόνος δὲν δύ-

ναται νὰ φέρῃ τὸ μῆκος πλέον τῶν δύο ἐφεξῆς βραχέων χρόνων. Δι᾽ αὐτὸν τὸν λόγον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τονίσῃ κακῶς ὁ ἀρχαῖος Ἕλλην, ὁσάκις ὁ τόνος τῆς λέξεως πίπτῃ κατωτέρω διὰ τὴν μακρότητα τῆς ληγούσης, οἷον τὰ *σώματα,* ἀλλὰ τῶν *σωμάτων,* διότι ἡ μακρὰ συλλαβὴ ἰσοδυναμεῖ πρὸς δύο βραχεῖς χρόνους.

Διὰ τὴν προσῳδίαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ λάθος ὡς πρὸς τὴν περισπωμένην τῆς παραληγούσης, αὐτομάτως γεννωμένην διὰ τὸν προκύπτοντα ρυθμὸν τονουμένης μακρᾶς συλλαβῆς πρὸ βραχείας ληγούσης. Διὰ τὴν σταθερότητα τοῦ ρυθμοῦ τούτου τῆς προπερισπωμένης ἦτο ἀδύνατον νὰ προκύψῃ λάθος περισπωμένης ἐπὶ τῆς προπαραληγούσης, διότι ὁ περισπώμενος τόνος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φέρῃ τὸ μῆκος δύο ἐφεξῆς βραχέων χρόνων.

Ὑπάρχουν κανόνες τονισμοῦ συμφυεῖς πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα, προδιαλεκτικοὶ ἢ προελληνικοί, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἁμαρτήματα περὶ τοὺς τόνους ἀποκλείονται. Οὕτως, ἡ ἐγκλιτικὴ φύσις τοῦ ρήματος, ἤτοι ἡ ἰδιότης αὐτοῦ, καθ᾽ ἣν ὁ τόνος ἀναβιβάζεται ὅσον εἶναι δυνατὸν ἀνωτέρω τῆς ληγούσης ἐν τοῖς παρεμφατικοῖς τύποις, οὐδέποτε σχεδὸν παραβαίνεται μέχρι τῆς σήμερον λαλουμένης, οἷον *γράφω—ἔγραφον—γέγραφα* κτλ. *μοῦ ᾽πε, τά εἴπαμε* κτλ. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι εἰς τοὺς συνῃρημένους τύπους τοῦ ρήματος, εἰς τοὺς ὁποίους λανθάνει ἡ ἔγκλισις (ἕνεκα τῆς συναιρέσεως), θὰ ἦσαν δυνατὰ λάθη. Θὰ ἦσαν βεβαίως δυνατὰ λάθη καὶ ἐνταῦθα καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς λέξεις, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς μικροὺς παῖδας τοὺς ἀσκουμένους εἰς τὴν ἀνάγνωσιν· ἐθιζόμενοι ὅμως οὗτοι σὺν τῷ χρόνῳ ἠδύναντο νὰ ἀποκτήσουν σταθερότητα, ὅπως καὶ ἡμεῖς σήμερον, μολονότι δὲν ἔχομεν τὸ ἴνδαλμα τῶν ἀσυναιρέτων τύπων, ὅμως οὐδέποτε κάμνομεν σφάλμα. Πλὴν δὲ τούτου εἰς τοὺς τύπους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι προπερισπῶνται δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ λάθος, οἷον εἰς τοὺς τύπους *καλοῦμεν, καλεῖτε, καλοῦσι* κττ. οὔτε νὰ μετατεθῇ ὁ τόνος ἀνωτέρω ἦτο δυνατὸν οὔτε νὰ μεταβληθῇ ἀπὸ περισπωμένου εἰς ὀξύν, ἐκ τούτων δὲ ἀνεκαλοῦντο καὶ οἱ περισπώμενοι τύποι *καλῶ, καλεῖς, καλεῖ,* ἤτοι ὅπου ὑπῆρχε σύστημα τονισμοῦ, πιθανότης λαθῶν δὲν ὑπῆρχεν· Ἐπίσης κατὰ γενικὸν κανόνα ὁ τόνος τοῦ ὀνόματος, οὐσιαστικοῦ ἢ ἐπιθέτου, παραμένει εἰς τὴν αὐτὴν συλλαβὴν ἐφ᾽ ὅσον ἐπιτρέπει ὁ χρόνος τῆς ληγούσης.

Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ λέξεις αἱ ὁποῖαι ἢ δὲν ὑπάγονται εἰς κανόνα ἢ παραβαίνουν τὸν κανόνα· π. χ. *γνώμη, φήμη, μνήμη,* ἀλλὰ *τιμή, φωνή.* Ἀλλ᾽ ὁσοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ ἀριθμὸς τούτων, ἀποβαίνει ἀσήμαντος συγκρινόμενος πρὸς τὰς εἰς κανόνας ὑπαγομένας τάξεις.

Θὰ ἀνέμενέ τις σύγχυσιν τονισμοῦ εἰς τὰ οὐσιαστικὰ τὰ λήγοντα εἰς -της, οἷον *ἀθλητής, ποιητής, ἀλλὰ ἐπαινέτης, πολίτης, Αἰγινήτης*. Ἀλλὰ καὶ τούτων ὁ τονισμὸς διεστέλλετο σαφῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἄλλων μὲν ἕνεκα ρυθμικοῦ κανόνος, ἄλλων δὲ ἕνεκα ἐτυμολογικῆς διαφανείας. Οὕτω διεστέλλοντο γενικῶς τὰ παραγόμενα ἐξ ὀνομάτων, τὰ παρώνυμα, ἀπὸ τῶν παραγομένων ἐκ ρημάτων, τῶν ρηματικῶν. Καὶ τὰ μὲν παρώνυμα πάντα παρωξύνοντο ἀνεξαρτήτως τοῦ χρόνου τῆς παραληγούσης, οἷον *δῆμος—δημότης, ἀγρὸς—ἀγρότης, φυλὴ—φυλέτης, οἶκος—οἰκέτης*, ἀλλὰ καὶ *θίασος—θιασώτης, δεσμὸς—δεσμώτης, κόμη—κομήτης, Αἴγινα—Αἰγινήτης, πόλις—πολίτης, στήλη—στηλίτης* κτλ. Τὰ δὲ ρηματικὰ διεστέλλοντο πρῶτον κατὰ δισύλλαβα καὶ πολυσύλλαβα· καὶ τὰ μὲν δισύλλαβα ἐτονίζοντο εἰς τὴν παραλήγουσαν εἴτε ἁπλᾶ ἦσαν εἴτε σύνθετα καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ χρόνου τῆς παραληγούσης, οἷον *δότης—προδότης—καταδότης, στάτης—παραστάτης, παραλήπτης, προφήτης*· τὰ δὲ πολυσύλλαβα ἐτονίζοντο εἰς τὴν λήγουσαν, ἂν ἡ παραλήγουσα ἦτο μακρὰ φύσει ἢ θέσει, οἷον *ἀθλητής, ποιητής, διαλλακτής*, εἰς τὴν παραλήγουσαν δέ, ἂν αὕτη ἦτο βραχεῖα, οἷον *ἐπαινέτης, διαιρέτης, ὀφειλέτης*. Διὰ τὸν χρόνον ἐπίσης τῆς παραληγούσης λέγεται *ὀπτίλος* (=ὀφθαλμὸς) παρὰ τὸ *ὄπτιλλος, Μυρτίλος* ἀλλὰ *Σόφιλλος, Αἰσχύλος* ἀλλὰ *Θράσυλλος, Κρατύλος* ἀλλὰ *Ἀρίστυλλος*. Ὁ τονισμὸς οὗτος ὀφείλεται ἀναμφιβόλως τὸ εἰς ρυθμικὸν σχῆμα δακτυλικοῦ ποδός, καθὰ ἀνωτέρω παρετηρήθη περὶ τῶν εἰς *—ιον τρισυλλάβων ὑποκοριστικῶν*.

Αὐτονόητον εἶναι ὅτι ἡ τήρησις τοῦ τονισμοῦ καὶ κατὰ τὴν ἐτυμολογικὴν διαφάνειαν καὶ κατὰ τὴν προσῳδίαν δύναται ἐνίοτε νὰ παραβαίνεται, οἷον λέγεται *κυβερνήτης, πλανήτης, ἀλήτης* παροξυτόνως ἀντὶ ὀξυτόνως διὰ τὴν ἐπισκότησιν τῆς ρηματικῆς ἐννοίας καὶ τὴν σύνδεσιν αὐτῶν πρὸς τὰ παρώνυμα. Ἐπίσης λέγεται *κριτὴς* ὀξυτόνως ἀντὶ παροξυτόνως κατ᾽ ἀναλογίαν πρὸς τὸ *δικαστής*.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι μέγα μέρος τοῦ λεξιλογικοῦ θησαυροῦ καὶ τοῦ τυπικοῦ τῆς ἀρχαίας γλώσσης δύναται νὰ ἔχῃ τὸν τόνον ἐκ τῆς προσῳδίας, καὶ ἄλλο, ἐπίσης μέγα, ἐκ τῆς ἐτυμολογικῆς διαφανείας καὶ τῆς σταθερᾶς γραμματικῆς παραδόσεως. Ὑπολείπεται βεβαίως σημαντικὸν μέρος, πάντως πολὺ μικρότερον, τοῦ ὁποίου ὁ τόνος ἐτίθετο ἐκ τῆς συνηθείας καὶ τῆς ἀλόγου παραδόσεως. Δὲν ἦτο δὲ τοῦτο δύσκολον, διότι ὅπως ἠδύναντο οἱ παλαιοὶ νὰ ἀναγινώσκουν ὑπὸ τὸ Ο καὶ ο μικρὸν καὶ ω μέγα καὶ τὴν νόθην δίφθογγον ου, ἢ ὑπὸ τὸ γράμμα Ε καὶ τὸν ἒ ψιλὸν καὶ τὸ ἦτα καὶ τὴν νόθην δίφθογγον *ει*, ἐπίσης ὅπως ἠδύναντο νὰ ἀναγινώσκουν καὶ *ι* βραχὺ καὶ *ι* μακρόν, ὑπὸ

τὸ αὐτὸ γράμμα, ἐπίσης υ βραχὺ καὶ υ μακρόν, α βραχὺ καὶ α μακρόν, μολονότι διάκρισις εἰς τὴν γραφὴν δὲν ἐγίνετο, οὕτως ἠδύναντο νὰ τονίσουν πολλὰς λέξεις ὀρθῶς κατὰ προφορικὴν ἄλογον παράδοσιν. Κατὰ τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν τῶν μαθητῶν ἐνδέχεται οἱ γραμματισταὶ νὰ μετεχειρίζοντο σύμβολά τινα εἴτε διὰ τὸν ὀρθὸν τονισμὸν εἴτε διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ποσότητος τῶν φωνηέντων.

Ἀλλ' ἐκ ποίας ἀνάγκης προέκυψαν τὰ τονικὰ σημεῖα ; Οἱ ὅροι *ὀξεῖα, βαρεῖα, περισπωμένη* εἶναι ἐπίθετα καταστάντα διὰ τῆς χρήσεως οὐσιαστικὰ κατὰ παράλειψιν τοῦ προσδιοριζομένου οὐσιαστικοῦ *προσῳδία* ἢ *φωνή*, ἐλέχθησαν δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ μουσικῶν πρὸς δήλωσιν καὶ καθορισμὸν διαφόρων μουσικῶν τόνων, παρεστάθησαν δὲ οὗτοι, ὡς εἰκός, καὶ δι' ὡρισμένων συμβόλων. Τὰ μουσικὰ ταῦτα σύμβολα ἀπέβησαν κοινὰ ἐνωρίς, διότι ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει αὐτὰ *παράσημα* καὶ ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ὡς περὶ γνωστῶν πραγμάτων. Παρατηρεῖ δὲ ὁ Χατζιδάκις (Γραμματ, 1,143) τὰ ἑξῆς: «*Φαίνεται ὅτι χάριν τῆς εὐκόλου καὶ ἀκριβοῦς ἀναγνώσεως τῶν παλαιοτέρων ποιημάτων εἶχον, ὅπως τοῦ δασέος πνεύματος τὸ σημεῖον* Ⱶ *οὕτω καὶ τῶν τόνων ἐξεύρει σημεῖά τινα τῆς ὀξείας, τῆς βαρείας καὶ τῆς περισπωμένης, δι' ὧν διέστελλον ἐν τῇ γραφῇ τὸν ἐν τῇ προφορᾷ τόνον τῆς συλλαβῆς, τῆς λέξεως καὶ τῆς προτάσεως. Ταῦτα δὲ μετ' ἄλλων πολλῶν κριτικῶν σημείων μετεχειρίσατο Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος ἐν τοῖς ἐπιστημονικοῖς αὐτοῦ πονήμασι καὶ οὕτω κατέστησε κοινῆς χρήσεως*».

Γνωρίζοντες ἤδη ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος ἤκμασε τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα, ὅτε ἤρχισε νὰ παρατηρῆται ἐπὶ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν παπύρων ἡ σύγχυσις τῆς προσῳδίας, συνάγομεν ὅτι ἡ σύμπτωσις αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι τυχαία, ἀλλ' ὅτι ἡ ἔναρξις τῆς ἐξισώσεως τῆς προσῳδίας κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν χρησιμοποίησιν τονικῶν σημείων, ὅπου ἡ ἐκ τῆς ἐξισώσεως ταύτης προκύπτουσα μετεωρία τοῦ ἀναγινώσκοντος ἠμπόδιζε τὴν εὔκολον καὶ ὀρθὴν ἀνάγνωσιν. Εἶναι δὲ αὐτονόητον ὅτι ἡ χρῆσις τῶν τονικῶν σημείων ηὔξανε παραλλήλως πρὸς τὴν αὐξάνουσαν ἐξίσωσιν τῆς προσῳδίας. Ἀπὸ τοῦ 3ου αἰῶνος μ.Χ., ὅτε ἡ προσῳδία εἶχεν ἐξισωθῆ, ἡ χρῆσις τῶν τονικῶν σημείων πιθανώτατα θὰ καθίστατο ἀναγκαιοτάτη καὶ ὁσημέραι θὰ ἐξετείνετο μέχρι τοῦ 7ου αἰῶνος, ὅτε ἡ παράλειψις τῶν σημείων τούτων ἐθεωρεῖτο ὀρθογραφικὸν σφάλμα.

Συνοψίζοντες τὰ ἀνώτερω λέγομεν πρῶτον ὅτι ἡ ἀνάγκη τῶν τονικῶν σημείων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνακύψῃ πρὸ τῆς ἐξισώσεως τῶν μακρῶν καὶ τῶν βραχέων, δεύτερον ὅτι ἐφ' ὅσον ἴσχυεν ἡ διάκρισις

τῆς ποσότητος τῶν συλλαβῶν, ὁ τόνος ἦτο μουσικὸς καὶ διὰ τὴν ὀρθὴν ἀπαγγελίαν τῶν λέξεων δευτερεῦον στοιχεῖον. Αὐτὸς δὲ ἦτο ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον βάσις τοῦ ἀρχαίου μετρικοῦ ποδὸς ἦτο ὁ χρόνος τῶν συλλαβῶν, τοῦ δὲ νεωτέρου ὁ τόνος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ μουσικοῦ μετεβλήθη εἰς δυναμικόν. Ἡ μεταβολὴ δὲ τῆς τοιαύτης βάσεως ἐγίνετο ἠρέμα σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἡ ἀνάγκη ἄρα τῶν τόνων, ἀπὸ μουσικῶν σημείων τὸ πρῶτον, ἀνέκυπτε παραλλήλως, λησμονηθείσης δὲ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν χρήσεως, κατέστησαν τὰ σημεῖα αὐτῶν δηλωτικὰ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ποιοῦ τοῦ τόνου καὶ τέλος τῆς θέσεως αὐτοῦ μόνον. Ἀλλ' ἡ διαφορὰ τῶν σημείων διετηρήθη ἀδιαλείπτως, ὡς διετηρήθη ὡς πρὸς τὸν ἰωτακισμὸν καὶ τοὺς ἄλλους φθόγγους ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία. Ὅθεν ἡ κατάργησις τῆς διαφορᾶς τῶν τόνων ἀποτελεῖ ἔναρξιν καταργήσεως τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, τῆς ὁποίας καὶ μέρη τινὰ καταργοῦνται ἤδη διὰ τοῦ συστήματος Τριανταφυλλίδη—Κακριδῆ μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ὁλοσχερῆ κατάργησιν αὐτῆς.

Σπουδαῖον ἐπιχείρημα τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη πρὸς κατάργησιν τῆς περισπωμένης εἶναι τὸ ἐρώτημα, πῶς θὰ τονίσωμεν τὰς λέξεις *χελωνα, καμηλα, τρυπα, προβατινα, σκαλα, πατατα, ντοματα;* Τὰς λέξεις ταύτας ἀφίνει ἀτόνους ἐπίτηδες, διότι εἶναι μεγάλο ζήτημα καὶ δύσκολον, ἂν πρέπῃ νὰ τονισθοῦν μὲ ὀξεῖαν ἢ μὲ περισπωμένην. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὀφείλομεν νὰ τηροῦμεν κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν, ὡς πρὸς μὲν τὴν λ. *τρῦπα* εἶναι αὕτη παραδεδομένη καὶ ἑπομένως δὲν πρέπει ἡ παράδοσις αὐτῆς νὰ κινηθῇ. Ὡς πρὸς δὲ τὰς λέξεις *χελώνα, καμήλα, σκάλα, πατάτα, ντομάτα* πρέπει νὰ τονισθοῦν μὲ τὸν ἁπλούστερον τρόπον, ἤτοι μὲ ὀξεῖαν, διότι καὶ οὕτω δὲν παραβαίνεται ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία. Ἐπίσης καὶ τὰ εἰς-*ίνα*, τὰ ὁποῖα παρατίθενται ἄτονα, δύνανται νὰ τονισθοῦν ὡς νέα μὲ ὀξεῖαν. Θὰ ἠδύνατό τις βεβαίως νὰ συνδέσῃ αὐτὰ πρὸς τὰ παραδεδομένα εἰς-*ῖνα*, οἷον *Μαρῖνα* γεν. *Μαρίνης, Αἰκατερῖνα* γεν. *Αἰκατερίνης*, καὶ νὰ θέσῃ περισπωμένην, οἷον *ἀραπῖνα, Μπουμπουλῖνα*. Καθ' ἡμᾶς θὰ ἦτο λάθος, ἀλλὰ λάθος ἐπιτρεπόμενον, ἀφοῦ ἄλλως τε τὸ κάμνει καὶ ἡ Ἀκαδημία, ὅπως πληροφοροῦμαι ὑπὸ τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη (σελ. 130 κ.ἑ.). Ἀλλὰ πάντως αἱ δυσκολίαι περὶ τὸν τονισμὸν δὲν θὰ μᾶς λύσουν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, δὲν ἀποτελοῦν λόγον διὰ τὸν ὁποῖον πρέπει καλὰ καὶ σώνει νὰ ἀλλάξωμεν τὴν γλῶσσάν μας. Ἐν τούτοις τὰ μικρὰ αὐτὰ ζητήματα ἀποτελοῦν διὰ τὸν κ. Τριανταφυλλίδην σπουδαῖον ἐπιχείρημα.

Θὰ κατηγορηθῶ ἴσως ὅτι παρὰ τὴν παράδοσιν συνιστῶ τὸν δι'

ὀξείας τονισμὸν τῶν εἰς *-ινα* νεωτέρων ὀνομάτων, οἷον *ἀραπίνα, Μπουμπουλίνα* κττ., ἀφοῦ τὰ παραδεδομένα Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς *Μαρῖνα, Αἰκατερῖνα* προπερισπῶνται, καθὰ τὸ *Ἀγριππῖνα, Μεσσαλῖνα* κττ. Ἀλλ' ὅμως ὑπάρχει καὶ Ἑλληνικῆς ἀρχῆς κατάληξις*-ίνα,* οἷον *ἀξίνα, μυρσίνα, γιατρίνα.* Ταῦτα δὲ προελθόντα ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν *ἀξίνη, μυρσίνη, ἰατρίνη* θεωροῦνται ὡς ἔχοντα τὸ *α* μακρόν· ἀδιαφόρως ἄρα πρὸς τὸν χρόνον τῆς παραληγούσης δέχονται ὀξεῖαν, καθὰ τὰ ἐπίσης νεώτερα *Ἀθήνα, Θήβα.* Ἐπειδὴ δὲ παρὰ ταῦτα παραδίδονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ *ἡρωίνη*=ἥρως γυνή, καθὰ *ἰατρίνη*=ἰατρὸς γυνή, ἔτι δὲ τὰ πατρωνυμικὰ *Ἀδρηστίνη*=θυγάτηρ τοῦ *Ἀδρήστου*—Ἀδράστου, *Αἰητίνη*=θυγάτηρ τοῦ *Αἰήτου*, ἡ Μήδεια, *Εὐηνίνη*= θυγάτηρ τοῦ *Εὐήνου*, *Ὠκεανίνη*=θυγάτηρ τοῦ *Ὠκεανοῦ*, πάντα δὲ ταῦτα ἠδύναντο νὰ μεταπλασθοῦν εἰς*-ίνα,* δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἐπῆλθε διασταύρωσις ἐν τῇ λαλουμένῃ τῶν δύο τούτων καταλήξεων, τῆς Λατινικῆς*-ῖνα* καὶ τῆς Ἑλληνικῆς*-ίνα·* ἀλλὰ περὶ τούτου πλατύτερον ἄλλοτε.

Διαμαρτύρεται διὰ τὴν περισπωμένην τοῦ *πεῖνα* κτλ. διότι, λέγει, «*σχηματίζουν σήμερα τὴ γενικὴ σὲ—ας καὶ ὄχι σὲ — ης, ὥστε δὲ μποροῦμε νὰ ἐπικαλεστοῦμε αὐτὸ γιὰ νὰ δικαιολογηθῇ ἡ περισπωμένη*». Βεβαίως δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὸν τύπον τῆς γενικῆς διὰ νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν περισπωμένην τῆς ὀνομαστικῆς, ἀλλὰ ἠμποροῦμεν καὶ ὀφείλομεν ἀναγκαίως νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὸν δεσμὸν «*ποὺ διατηροῦμε μὲ τὴν ἀρχαιότερη παράδοση*» ἡ ὁποία «*ἐπιβάλλει, καθὼς καὶ σὲ ἄλλους μὲ ἱστορία, μερικὲς ὑποχρεώσεις καὶ στὴν ὀρθογραφία*» (σελ. 131). Λοιπὸν παρὰ τὴν δημοτικὴν ὑπάρχει καὶ ἡ καθαρεύουσα καὶ ἡ ἀρχαία, τὰς ὁποίας καὶ νὰ θέλωμεν δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἀγνοήσωμεν. Τί θὰ συμβῇ λοιπὸν εἰς τὸν νέον ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος θὰ μάθῃ ἡ *πείνα, ἡ γλώσσα, ἡ μούσα* καὶ ἄλλα τοιαῦτα πάμπολλα, ὅταν εἰς τὰ βιβλία τῆς καθαρευούσης, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ μορφωθῇ, διαβάζῃ *πεῖνα, γλῶσσα, μοῦσα* ;

Ἂν ὁ κ. Τριανταφυλλίδης νομίζῃ ὅτι ἡ γενικὴ εἰς—ας τῆς *πείνας* κτλ. διαμαρτύρεται διὰ τὴν περισπωμένην τῆς ὀνομαστικῆς, δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν αἰτιατικήν, πρὸς τὴν ὁποίαν καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης συμφωνεῖ ἡ ὀνομαστικὴ τῶν πρωτοκλίτων.

Διαμαρτύρεται ἐπίσης καὶ διὰ τὸ *ἡ γυναῖκα, ἡ προῖκα, ἡ χῆνα,* κτλ. Τὰ θέλει καὶ αὐτὰ μὲ ὀξεῖαν, διότι, λέγει «*ἔπαυσαν νὰ εἶναι τριτόκλιτα περιττοσύλλαβα, ὥστε νὰ δικαιολογηθῇ ἔτσι ὁ τονισμός τους ἀπὸ τὸ α βραχὺ τῆς παλιᾶς αἰτιατικῆς*». Εἰς τὴν δημοτικὴν βέβαια δὲν εἶναι περιττοσύλλαβα, ἀλλὰ ἡ ὀνομαστικὴ εἶναι καὶ αἰτιατικὴ *τὴ γυναῖκα, τὴν προῖκα, τὴ χῆνα,* καὶ ἡ αἰτιατικὴ αὐτὴ εἶναι καὶ

τῆς καθαρευούσης καὶ τῆς ἀρχαίας, δηλ. καὶ τῶν τριῶν μορφῶν τῆς γλώσσης. Λοιπὸν ἐπιτρέπεται εἰς ἡμᾶς νὰ διαταράξωμεν τὴν ὑπάρχουσαν ἁρμονίαν ἀφοῦ ἔχομεν «*μερικὲς ὑποχρεώσεις*» εἰς τὴν ἱστορίαν; Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ αἰτιατικὴ αὐτὴ εἶναι καὶ ὀνομαστική, ὅπως εἰς ὅλα τὰ πρωτόκλιτα θηλυκά, θὰ διατηρηθῇ ἡ περισπωμένη καὶ εἰς τὴν ὀνομαστικήν.

Διαμαρτύρεται πρὸς τούτοις διὰ τὴν περισπωμένην τοῦ *εὐθῦνες, ὗλες, νῖκες, ζῦμες, λῦπες* κτλ. Ἀλλὰ ἀφοῦ ἡ ἀντίστοιχος μορφὴ τῆς καθαρευούσης καὶ τῆς ἀρχαίας εἶναι *εὐθῦναι, ὗλαι, νῖκαι, ζῦμαι, λῦπαι* πρέπει νὰ παραμείνῃ ἡ περισπωμένη καὶ εἰς ἐκεῖνα διὰ νὰ «*διατηροῦμε τὸ δεσμὸ μὲ τὴν ἀρχαιότερη παράδοση*». Καὶ τὸν δεσμὸν τοῦτον ὁ κ. Τριανταφυλλίδης εὐλαβεῖται ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ. Διατηρητέος λοιπὸν ὁ δεσμὸς καὶ ἐνταῦθα.

Εὑρίσκει δυσκολίας εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῶν εἰς—*ι(ον)* οὐδετέρων «*ὅταν λογαριάζωμε τὸ ι βραχύ*». Καὶ εἶναι ὄντως τὸ *ι* τοῦτο βραχύ, ἀλλ' ὁπωσδήποτε τοῦτο δὲν ὑπολογίζεται εἰς τὸν τονισμόν, διότι, καθὰ ἐδίδαξεν ὁ Χατζιδάκις, τὰ οὐδέτερα ταῦτα τονίζονται μὲ ὀξεῖαν ὡς προπαροξύτονα, ὅπως καὶ εἶναι εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμόν: *ἀλεύρια, παραμύθια*, ὅθεν *ἀλεύρι, παραμύθι*. Ἡμεῖς κατὰ τὸν διδασκαλικόν μας βίον οὐδέποτε παρετηρήσαμεν εἰς τὰ μαθητικὰ δοκίμια τοιοῦτον λάθος, ἀφοῦ ἐννοεῖται προηγουμένως ἐδιδάξαμεν ὅτι πάντα ταῦτα δέχονται ὀξεῖαν ὡς προπαροξύτονα, ὅπως εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμόν. Τὸ ὅτι ἓν ὀρθογραφικὸν διάγραμμα τῆς Ἀκαδημίας, ἀκυρωθὲν κατόπιν, συνίστα περισπωμένην, ἂν ἡ τονιζομένη συλλαβὴ εἶναι μακρά, εἶναι λάθος αὐτῆς· διότι ἐπὶ τέλους ἡ Ἀκαδημία δὲν εἶναι Πυθία.

Διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ κ. Τριανταφυλλίδης τὴν γνώμην του περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἁπλοποιήσεως τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθογραφίας ἀνατρέχει εἰς τὸ παρελθόν, εἰς τοὺς δοκίμους χρόνους, καὶ διδάσκει τί εἶναι *φωνητικὴ* ὀρθογραφία καὶ τί *ἱστορική*. Τοιουτοτρόπως ἱστορικῶς ἡ γνώμη ἐξεταζομένη ἐμφανίζεται οὐχὶ ὡς ἀπὸ τρίποδος εἰρημένη, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ἐκ τῆς ἱστορίας, συναγομένη. Οὕτω λοιπὸν γράφει (σελ. 130) ὁ κ. Τριανταφυλλίδης: «*Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἐνῶ ἡ ὀρθογραφία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν διαλέκτων, καθὼς καὶ τῆς ἀττικῆς, ἦταν στοὺς πρώτους αἰῶνες φωνητική, μὲ τὴν ἔννοια πὼς κάθε διαφορετικὸς φθόγγος ἀποδινόταν μὲ διαφορετικό, πάντοτε τὸ ἴδιο γράμμα, ὕστερα ἀπὸ τὸ 403 π. Χ., ἀφοῦ καθιέρωσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ ἰωνικὸ ἀλφάβητο, ἄρχισε νὰ γίνεται ἱστορική*».

Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἂς ὑποβληθῇ εἰς τὸν κόπον νὰ μελετήσῃ καλύτερον τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν ἀλφαβήτων ἤ, ἂν προτιμᾷ, ἂς διεξέλθῃ ὅσα λέγουν ἄλλοι συνεργάται τοῦ παρόντος τόμου, ἐπὶ παραδείγματι ὁ κ. Σ. Μαρινᾶτος. Τὰ πράγματα εἶναι ἁπλῶς ἀντίθετα ἢ ὅπως θέλει νὰ τὰ παραστήσῃ.

Ἂν πράγματι «*κάθε διαφορετικὸς φθόγγος ἀποδινόταν μὲ διαφορετικό, πάντοτε τὸ ἴδιο γράμμα*», πῶς συμβαίνει ὥστε διὰ τοῦ Ε δηλοῦται πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν διάλεκτον τοῦ Ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου καὶ τὸ *ε* καὶ τὸ *η* καὶ τὸ *ει* (νόθη δίφθογγος), διὰ δὲ Ο καὶ τὸ *ο* καὶ τὸ *ω* καὶ τὸ *ου* (νόθη δίφθογγος); Ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ φθόγγοι οὗτοι *ε, η, ει* καὶ *ο, ω, ου* δὲν ἐξεφωνοῦντο ὁμοίως, δηλαδὴ τρεῖς *διαφορετικοὶ* φθόγγοι εἶχον τὸ αὐτὸ γράμμα, κατέστη ἀναγκαία ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ Ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου, ἵνα οὕτω ἡ ἀνάγνωσις ἀποβῇ εὐκολωτέρα. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἀλφαβήτου τούτου, οὐχὶ δὲ ἡ ἀρξαμένη ἱστορικὴ ὀρθογραφία, ὡς διδάσκει ὁ κ. Τριανταφυλλίδης.

Θὰ θελήσῃ πιθανώτατα ὁ ἀναγνώστης νὰ μάθῃ ποῖος εἶναι καθ' ἡμᾶς ὁ ὀρθὸς ὁρισμὸς τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας. Ἰδοὺ αὐτός: «Κατὰ τὴν *φωνητικὴν ὀρθογραφίαν* ἕκαστον σύμβολον (γράμμα) δηλοῖ ἰδιαίτερον φθόγγον, συνήθως μὲν ἕνα, ἀλλὰ καὶ περισσοτέρους τοῦ ἑνός· οἷον τὸ γράμμα *ι* δηλοῖ ἕνα τινὰ φθόγγον, τὸ *η* ἄλλον φθόγγον, τὸ *υ* ἄλλον φθόγγον, τὸ *ει* ἄλλον φθόγγον, τὸ *υι* ἄλλον, τὸ *οι* ἄλλον, τὸ *ῃ* ἄλλον». Ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου εὐκόλως συνάγεται ὁ ὁρισμὸς τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Ἰδοὺ καὶ αὐτός: «Κατὰ τὴν *ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν* περισσότερα τοῦ ἑνὸς σύμβολα (γράμματα) δύνανται νὰ δηλοῦν τὸν αὐτὸν φθόγγον· οἷον τὰ σύμβολα *ι, η, υ, ει, υι, οι, ῃ*, τὸ ὅλον ἑπτὰ σύμβολα δηλοῦν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν φθόγγον *ι* (ἰωτακισμὸς) κτλ.». (Ταῦτα λέγονται, ὡς εἰκός, ἁδραμερῶς).

Ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς προφορᾶς διὰ τῶν ἀντιστοίχων συμβόλων, ἀλλ' ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐτυμολογικὴν γένεσιν ἑκάστου φθόγγου, οὕτως ὥστε νὰ φαίνεται κατὰ τὸ δυνατὸν ἡ ἱστορία τῆς λέξεως.

Εἰς τὸν ἐπίλογον τοῦ ὑπομνήματός του (σελ. 143) γράφει ὁ κ. Τριανταφυλλίδης: «*Πάντα θυμοῦμαι μὲ ποιὰ δίψα ἀποξητούσαμε, οἱ ὁμήλικοί μου καὶ ἐγώ, στὸ Ἑλληνικὸ Πανεπιστήμιο, στὰ χρόνια ποὺ πλάθονται τὰ ἰδανικὰ καὶ ποὺ χαλυβδώνεται ἡ γνώση, τῆς ἐπιστήμης τὴ*

μόρφωση καὶ τὴ μέθοδο τῆς ἐργασίας, τὸν Ὁδηγὸ καὶ τὸν Ἐξυψωτή, χωρὶς νὰ κατορθώνωμε νὰ βροῦμε ἄλλο ἀπὸ ξερὲς συνήθως καὶ κομματιασμένες γνώσεις κάθε εἴδους. Καὶ οἱ ἀκαδημαϊκοί μας διδάσκαλοι, ἄξιοι συχνὰ ἐπιστήμονες, μπλεγμένοι ὅμως μέσα στὸ φαῦλο κύκλο τοῦ ψυχικοῦ μηχανισμοῦ τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας καὶ ἐπιστήμης, πίστευαν πὼς τὸ λάθος ἦταν κυρίως στοὺς ἀκατάρτιστους ἀποφοίτους τῶν γυμνασίων . . .».

Οἱ λόγοι οὗτοι λεγόμενοι πρὸ μιᾶς εἰκοσαετίας (τὸ 1924), ὅτε καὶ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ βιβλίον του τὸ ἐπιγραφόμενον *Ἐπιστήμη καὶ ἦθος*, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἀποτέλεσμα ἀγνοίας τῶν πραγμάτων καὶ ὑπερβολικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἐπαναλαμβανόμενοι ὅμως ὑπ' αὐτοῦ σήμερον δὲν δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ἄλλως ἢ ὡς γεροντικὸν ἀλαζόνευμα.

Ἔχων τις ὑπ' ὄψιν τοὺς ἐπιστήμονας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Κόντον, Πολίτην, Βάσην, Χατζιδάκιν, Λάμπρον, Μιστριώτην, Βερναρδάκην, Καρολίδην, Εὐαγγελίδην, διερωτᾶται, ἂν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ἀναμφισβητήτου σοφίας των καὶ τῆς εἰλικρινοῦς πίστεώς των εἰς τὴν ἀνθρωποποιὸν δύναμιν τῆς ἐπιστήμης δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς περὶ ἐπιστήμης καὶ μεθόδου ἐπιθυμίας καὶ προσδοκίας τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη καὶ τῶν ὁμηλίκων του, θὰ δυνηθοῦν ἆρά γε λείμακές τινες νὰ ἐμπνεύσουν εἰς τοὺς νέους πράξεις γενναίας καὶ ἐθνικάς;

Τί ἔπραξεν οὗτος, ὅταν δύο ἔτη βραδύτερον κατέλαβε τὴν ἕδραν τῆς γλωσσολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης, ἕδραν σπουδαίαν μὲν αὐτὴν καθ' αὑτήν, ἀλλὰ πολὺ σπουδαιοτέραν διὰ τὴν ἀποστολήν, τὴν ὁποίαν εἶχεν αὕτη εἰς τὸ περιπετειῶδες καὶ πολὺ τεταραγμένον ἐκεῖνο τμῆμα τῆς Βορείου Ἑλλάδος; Ποίας μεγαλουργοὺς ἰδέας ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς διψῶντας ἀνωτέρας παιδεύσεως μαθητάς του, καὶ πῶς ᾐσθάνθη αὐτὸν ὡς Ἀκαδημαϊκὸν διδάσκαλον ἡ πολυπαθὴς χώρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου;

Ἂν εἶχε συναίσθησιν τῆς ἐθνικῆς τοῦ Πανεπιστημίου ἀποστολῆς καὶ τὴν ἀναγκαίαν ἐπιστημονικὴν προπαιδείαν, θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ τεραστίως καὶ τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν δημοτικισμόν. Ἀλλὰ ταῦτα λανθάνουσι πρὸ τῆς αὐτόχρημα ἐμμανοῦς ἰδέας τοῦ νοσηροῦ δημοτικισμοῦ, ὅστις κυριαρχεῖ εἰς τὴν συνείδησίν του ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπὶ ὀκταετίαν καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ἐν Θεσσαλονίκῃ, περιεπόμενος καὶ τιμώμενος ὑφ' ἁπάντων τῶν Μακεδόνων καὶ δυνάμενος μετὰ πάσης ἐλευθερίας καὶ ἀνέσεως νὰ μελετήσῃ τὸ γλωσσικὸν

ζήτημα τῆς Μακεδονίας ἐπὶ τόπου ἐξετάζων τὰ πράγματα, ὅπου ἐνεδεικνύετο, καθιστάμενος δὲ οὕτω συνεχιστὴς τῶν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῶν Μακεδόνων γλωσσικῶν ἀγώνων τοῦ Χατζιδάκι, οὐδὲ πόρρωθεν ἀντιμετώπισε τὸ ζήτημα τοῦτο. Καὶ μετέβη μὲν πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ μόνον ὡς ἀπόστολος καὶ προφήτης τοῦ γλωσσικοῦ κατασκευάσματός του· Θαυμάσια γλωσσικὰ φαινόμενα ἑκασταχοῦ τῆς Μακεδονίας, ζῶντα εἰς τὸ στόμα τοῦ Μακεδονικοῦ λαοῦ, διδάσκοντα δὲ τὴν ἀπὸ μακρῶν αἰώνων λαλιὰν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τοὺς τόπους, τῶν ὁποίων ὁ Ἑλληνισμὸς ἀμφισβητεῖται, δὲν εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ παρατηρηθοῦν ὑπὸ τοῦ γλωσσολόγου κ. Τριανταφυλλίδη.

***

Ἂν ὁ δημοτικισμὸς ἐκράτει τὸν ἀγῶνα ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς συζητήσεως διὰ περιοδικῶν, βιβλίων, διαλέξεων καὶ δὲν ἐζήτει νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἐργαστηριακήν του γλωσσικὴν μορφὴν εἰς τὸ ἔθνος διὰ τῶν διδακτικῶν βιβλίων, διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐν γένει διὰ τοῦ κράτους, θὰ ἀπέβαινεν ὠφελιμώτατος εἰς τὴν ἐξέλιξιν καὶ τῆς γραφομένης καὶ τῆς λαλουμένης. Θὰ ἦτο δυνατὸν τότε οἱ ἀρεσκόμενοι εἰς τὴν δημοτικὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης νὰ γράφουν αὐτὴν ἱκανοποιοῦντες τὴν ἔμφυτον αὐτῶν τάσιν καὶ φροντίζοντες μόνον διὰ τὴν ἀκριβῆ καὶ κομψὴν ἔκφρασιν τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου μὴ δεσμευόμενοι ὑπὸ τῶν συνταγῶν ρυθμιστικῆς Γραμματικῆς, ἀλλὰ δυνάμενοι νὰ εἰσάγουν εἰς τὸν λόγον καὶ ἰδιωματικὰ στοιχεῖα καὶ ἄλλα τῆς προσωπικῆς των ἀρεσκείας ἀνταποκρινόμενα εἰς τὸ γνήσιον γλωσσικὸν αὐτῶν αἴσθημα. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τὰ ἰδιώματα παρέχουν χρήσεις καὶ λεξιλογικὸν θησαυρόν, ἱκανὸν νὰ πλουτίσῃ καὶ καλλωπίσῃ τὸν ἐπίσημον λόγον. Τοιουτοτρόπως μετὰ πάροδον γενεῶν τινων θὰ εἶχον ἐξαρθῆ εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἀποδοχῆς ἄξια γλωσσικὰ στοιχεῖα ὄχι μόνον ἐκ τῆς λαλουμένης, καθόλου καὶ ἰδιωματικῶς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς καθαρευούσης, καὶ τὰ στοιχεῖα ταῦτα θὰ εἰσήγοντο σὺν τῷ χρόνῳ ἀνεπιγνώστως, τὰ μὲν τῆς λαλουμένης εἰς τὴν γραφομένην, τὰ δὲ τῆς καθαρευούσης εἰς τὴν λαλουμένην οὕτως ὥστε μετὰ μακρότερον χρόνον γραφομένη γλῶσσα καὶ λαλουμένη θὰ ἔφθαναν εἰς τὸν ἀναγκαῖον πλησιασμόν.

Θὰ ἐβοήθει δὲ σημαντικώτατα εἰς μίαν τοιαύτην ἐξέλιξιν καὶ βάσανον τῶν γλωσσικῶν στοιχείων ἡ ἐντονωτέρα καὶ μᾶλλον ἀπηκριβωμένη ἐξέτασις τῶν ἑκασταχοῦ γλωσσικῶν ἰδιωμάτων καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ καθόλου τῆς κατὰ προφορικὴν παράδο-

σιν λαϊκῆς λογοτεχνίας, τῆς ὁποίας ἡ συλλογὴ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ν. Πολίτου ἀρξαμένη καὶ ἐπιστημονικῶς θεμελιωθεῖσα ἐπιμελῶς συνεχίζεται ὑπὸ τῶν ἀξίων μαθητῶν ἐκείνου κ. κ. Στίλπωνος Κυριακίδου καὶ Γεωργίου Μέγα. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐξετάσεως δημιουργεῖται πλησιασμὸς οὐ μόνον πρὸς τὴν λαϊκὴν ψυχήν, ἀλλὰ μάλιστα πρὸς τὴν μητροδίδακτον γλῶσσαν καὶ στοργὴ πρὸς τὰ στοιχεῖα αὐτῆς, τὰ ὁποῖα οὕτως ἐξαίρονται καὶ δοκιμάζονται.

Ἀλλ᾽ οἱ δημοτικισταὶ εἶναι ἀνυπόμονοι. Δὲν σκέπτονται ὅτι μία περίοδος ἑκατὸν ἢ διακοσίων ἐτῶν διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ ζωὴν τοῦ ἔθνους εἶναι χρόνος ἀσήμαντος. Ἂν ἐπρόκειτο ἡ παρεχομένη σήμερον μορφὴ δημοτικῆς γλώσσης νὰ ἐπικρατήσῃ ὡς καθολικὴ γραφομένη τοῦ ἔθνους μετὰ ἕνα αἰῶνα, θὰ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ δημιουργηθῆ νέαι βιβλιοθῆκαι παντὸς τοῦ ἐπιστητοῦ εἰς γλῶσσαν μὴ ἀπέχουσαν σημαντικῶς ἀπὸ τῆς λαλουμένης. Δυνατὸν τότε ἡ Ἱστορία τοῦ Παπαρρηγοπούλου φέρ᾽ εἰπεῖν νὰ εἶχεν ἀντικατασταθῆ δι᾽ ἄλλης ἀκριβεστέρας, ἁπλουστέρας, προοδευτικωτέρας καὶ ἐν γένει δεκτικωτέρας εἰς τὴν κοινὴν ἀντίληψιν, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ βιβλιοθῆκαι μιᾶς ἑκάστης τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν.

Ἂν ὅμως τώρα ἐξακολουθήσῃ ἡ ἐπιβολὴ τῆς δημοτικῆς γλώσσης διὰ τοῦ κράτους βιαίως, τί θὰ συμβῇ; Οἱ μαθηταὶ διδασκόμενοι τὴν ἐργαστηριακὴν γλῶσσαν εἴτε μετὰ τόνων καὶ πνευμάτων εἴτε καὶ ἄνευ αὐτῶν θὰ συνηθίσουν μὲν εἰς τὴν τοιαύτην ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν· ἀλλ᾽ ὅμως θὰ ἀποβῇ εἰς αὐτοὺς δυσκολωτάτη ἡ ἀνάγνωσις πάντων τῶν ἄλλων βιβλίων καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἀκατανόητον ἢ τοὐλάχιστον δυσπαρακολούθητον, εἰς τοὺς πολλοὺς δέ, ὅσοι δὲν πρόκειται νὰ παρακολουθήσουν τὴν περαιτέρω ἐκπαίδευσιν, θὰ καταστοῦν ἀπρόσιτα τὰ βιβλία, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπόκειται ὁ νεοελληνικὸς πολιτισμός, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι οἱ τροφεῖς καὶ οἱ ἐκπαιδευταὶ τῶν νεωτέρων. Καὶ τὸ χειρότερον, διὰ τῆς βιαίας ἐπιβολῆς τῆς τοιαύτης δημοτικῆς, ἡ ἰσχυροτάτη τῶν παραδόσεων, ἡ τῆς γλώσσης, ἥτις εἶναι ἡ βάσις τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου, διότι αὕτη εἶναι τὸ κατ᾽ ἐξοχὴν ὄργανον τῆς παιδεύσεώς του καὶ γνώρισμα αὐτοῦ, ἀνατρέπεται καὶ ἡ μετὰ τοῦ παρελθόντος ἐπικοινωνία διακόπτεται. Τὸ οὕτω δὲ δημιουργούμενον χάσμα καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον δεκτικὸν πάσης ἀρνήσεως καὶ οὕτω εὐκολώτερον ἔπειτα θὰ ἀρνηθῇ οὗτος δοθείσης ἀφορμῆς τινος, καὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα καὶ τὴν οἰκογένειαν καὶ πᾶν ὅ,τι χαρακτηρίζεται ὡς ἐθνικὴ παράδοσις.

***

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀπνευματίστου τῆς γλώσσης καὶ μονοτόνου ὡς ὀρθογραφικῆς θεωρίας διέκοψε τὴν ἱερὰν σιγὴν καὶ τὴν εἰς ἑαυτοὺς συγκέντρωσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν παροῦσαν ἐθνικὴν ταλαιπωρίαν, τῆς ὁποίας μεγαλυτέραν ἡ τρισχιλιετὴς ἱστορία τοῦ ἔθνους δὲν ἐγνώρισεν. Ἀλλ' ἡ ταλαιπωρία αὕτη τοῦ ἔθνους ἦτο μία εὐκαιρία διὰ τοὺς ὑποτάσσοντας πᾶσαν ἄλλην ἰδέαν εἰς τὴν γλωσσικὴν μεταρρύθμισιν καὶ ἔπρεπε νὰ μὴ παρέλθῃ ἄκαρπος. Καὶ τὸ ἐγχείρημα ἔγινε ἀδιστάκτως. Ποῖος θὰ τολμήσῃ ἐσκέπτοντο, «*σήμερα ποὺ τὸ ἔθνος διατρέχει δύσκολες στιγμὲς*» νὰ ἀντεπεξέλθῃ καὶ ἀντιπαλαίσῃ; Αἱ στιγμαὶ αὗται δὲν ἦσαν διόλου δύσκολοι διὰ τὸν βαστάζοντα τὸν δαυλόν.

Εὐτυχῶς οἱ καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ὡς φύλακες ἄγρυπνοι τῶν ἱερῶν παραδόσεων τοῦ ἔθνους, ἀντεπεξῆλθον κατὰ τοῦ προκαλέσαντος τόσον ἀκαίρως καὶ ἀτόπως ὀλέθριον ζήτημα καὶ ἐχάραξαν τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον ὤφειλε τοῦτο νὰ ἀκολουθήσῃ.

Συνεδρία τῆς 5ης Ἰουλίου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Ἀντωνίου Χατζῆ, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας.

Κύριοι συνάδελφοι, κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 22ας Φεβρουαρίου, 3ης καὶ 22ας Μαρτίου 1943 (πβ. ἀνωτ. σελ. 23 κ.ἑξ.) ἀπήντησα διὰ βραχέων εἰς τὰ λεγόμενα ἐν τῷ τεύχει «Περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων»· ἀσθενήσας ὅμως διέκοψα τὸν λόγον μου, ὃν σήμερον ἀναρρώσας πως ἐπιθυμῶ νὰ συνεχίσω.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 3ης Μαρτίου 1943 εἶπον, ὅτι ἐγένετο εἰς βάρος μου παραποίησις τῶν ὑπ᾽ ἐμοῦ λεχθέντων κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17ης Νοεμβρίου 1941 (πβ. «Περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων» σ. 12). Ἀλλ᾽ ὁ συντάκτης τοῦ τεύχους «Περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων» ἐτόλμησε καὶ νὰ περικόψῃ τὰ Πρακτικὰ τῆς Σχολῆς, ὅπου τοῦτο συνέφερεν αὐτῷ· τοῦτο ἀνεκάλυψεν ὁ συνάδελφος κ. Φ. Κουκουλὲς ἐνεργῶν ὡς Κοσμήτωρ τῆς Σχολῆς (πβ. ἀνωτ. σ. 172)· τὸ παραλειφθὲν τμῆμα τοῦ λόγου μου ἔχει ὧδε: «Ἐγὼ εὔχομαι νὰ ἔλθῃ ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἣν ποθεῖ ὁ ταραχοποιός, ἀλλ᾽ ἀσφαλῶς θὰ ἔλθῃ ἄλλη ἡμέρα, καθ᾽ ἣν θὰ ἀνατραπῶσι τὰ ἔργα τῆς βίας καὶ οὕτω θὰ ἐπέλθῃ ἡ ποθητὴ ἡσυχία».

***

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 3ης Μαρτίου 1943 εἶπον, ὅτι ὁ ταραχοποιὸς συνάδελφος βάλλει τεχνηέντως κατὰ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι· ἀποκαλύπτω νῦν, ὅτι ἡ πηγή, ἐξ ἧς ἀντλεῖ εἶναι ἄρθρα τοῦ ἀπαισίας μνήμης Δ. Γληνοῦ, ὅστις ἐδημοσίευσεν αὐτὰ τῷ 1914 ἐν τῇ ἐφημερίδι «Νέα Ἑλλάς». Κύριοι συνάδελφοι, εἶναι ὄντως οἰκτρὸν τὸ θέαμα: ὁ τακτικὸς καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν φωρᾶται ἀντιγράφων τὰ οἰκτρὰ συνονθυλεύματα καὶ τοὺς φληνάφους ἀνερματίστου ἀνθρώπου! Τοιαύτην κατάπτωσιν μόνον θὰ ηὔχετό τις νὰ ἴδῃ!

***

Ἡ δίκη περὶ τοῦ τονικοῦ καὶ ὀρθογραφικοῦ ζητήματος καὶ τὸ δημοσιευθὲν τεῦχος «Ἡ δίκη τῶν τόνων», ὡς εἶπον κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 22ας Φεβρουαρίου 1943, ἀνεκίνησαν τὸ παλαιὸν ἐν Ἑλλάδι γλωσ-

σικὸν ζήτημα, περὶ οὗ τόσον πολλὰ ἐγράφησαν καὶ ἐλέχθησαν κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ ὅπερ ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ διωχθῶσι σκληρῶς οἱ ὑπερμαχήσαντες τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης, ὡς ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος ἡμῶν Γεώργιος Μιστριώτης († 1916), ὅστις οὐ μόνον διὰ τῆς διδασκαλίας ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς θαρραλέας αὐτοῦ στάσεως ἐκλέϊσε τὴν Σχολὴν ἡμῶν.

Παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν μου ἕνεκα τῆς βραδέως χωρούσης ἀναρρώσεως μετὰ τὴν ἀσθένειάν μου δὲν ἠδυνήθην νὰ ταξινομήσω τὸ ἄφθονον ὑλικόν, ὅπερ εἶχον συγκεντρώσει, καὶ διὰ τοῦτο θὰ ἀναπτύξω τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος διὰ βραχέων (1).

Ἐπιθυμῶ νὰ προτάξω ὅσα ἔγραφον ἐν ἔτει 1935 ἐν τῷ δημοσιεύματί μου «Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἐθνικῆς Γλώσσης, Ἀθῆναι 1935», δι᾽ οὗ ἤθελον νὰ κινήσω τὸ διαφέρον τῆς τότε Κυβερνήσεως καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς Παναγ. Τσαλδάρη· ἐν σελ. 5 γράφω τὰ ἑξῆς :

«Ἑνότης τῆς φυλῆς ἡμῶν μόνον δι᾽ ἑνιαίας γλώσσης δύναται νὰ νοηθῇ. Ἡ διασπορὰ τῆς φυλῆς καὶ ἡ γεωγραφικὴ διάπλασις τῆς ἑλληνικῆς γῆς δύνανται, ἐὰν οἱ καταχθόνιοι σκοποὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ γένους ἐνισχυθῶσι, νὰ γίνωσιν ἀφορμή, ὥστε ἡ ἑνότης τῆς φυλῆς νὰ διακινδυνεύσῃ. Δυστυχῶς ἀπό τινων δεκαετηρίδων διαλυτικὰ κηρύγματα καὶ ψευδοδιδασκαλίαι ἐζημίωσαν τὸ ἐθνικὸν δημιούργημα, δι᾽ ὅπερ καὶ οἱ ξένοι ἐθαύμαζον ἡμᾶς· ἡ λαμπρὰ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐγένετο στόχος ἀντεθνικῶν ἐπιθέσεων. Ἕλληνες τὴν φωνήν, ἀλλὰ τῶν ξένων θεράποντες ἐπεχείρησαν παραπείσαντες ἢ ἐξαναγκάσαντες πολλοὺς νὰ βεβηλώσωσι τὴν ἀθάνατον ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Οἱ μεταρρυθμισταὶ μετὰ λύσσης ἀπεριγράπτου εἰργάσθησαν· λέξεις καὶ τύποι καινοφανεῖς ἐδημιουργήθησαν· λέξεις κοινόταται ἐξεβλήθησαν καὶ ἀντ᾽ αὐτῶν ἕκαστος τῶν ἀπαισίων γλωσσοπλαστῶν παρεισῆγε τερατώδη ἐξαμβλώματα· μετὰ σατανικότητος δὲ ἐργαζόμενοι οἱ ἀνατροπεῖς τοῦ γλωσσικοῦ καθεστῶτος καὶ αὐτὴν τὴν ὀρθογραφίαν κατὰ τὸ δοκοῦν μετερρύθμισαν».

Μετὰ τὴν κυβέρνησιν Τσαλδάρη καὶ τὰς λοιπὰς κυβερνήσεις, αἵτινες διεδέχθησαν αὐτήν, ἦλθεν ἡ δικτατωρεία τῆς 4ης Αὐγούστου, ἥτις συνεκλόνισε τὰ πάντα: Ὁ τότε διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ — ἀκριβέστερον εἰπεῖν τοῦ Ἀντεθνικοῦ—θεάτρου διηύθυνε τὴν ὅλην ἐκπαίδευσιν! Τίνα εἶναι τὰ ἐπακόλουθα; Μέγας σάλος ἐν παντί! Καὶ ὅμως τί λέγεται ὑπὸ τῶν ἀντιφρονούντων (καὶ ἐν τῷ τεύχει «Ἡ δίκη τῶν τόνων»);

Ἐν τοῖς δημοσιεύμασιν αὐτῶν γίνεται πολὺς λόγος περὶ μεγάλων κατακτήσεων τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἀλλὰ θὰ εἴπῃ τις ἀντιφρονῶν: Ἡ ποίησις εἶναι νῦν, ὡς φαίνεται, κτῆμα ἀπόλυτον τοῦ δημοτικισμοῦ.

Ἡ γνώμη μου περὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἶναι ἡ ἑξῆς: Δὲν εἶναι ἡ καθαρεύουσα ἐμπόδιον εἰς τὸν βουλόμενον νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν Παρνασ-

---

(1) Περὶ τούτου ἐκτενῶς θὰ εἴπω προσεχῶς ἀλλαχοῦ.

σόν· ἢ μήπως εἶναι ποίησις νοητὴ καὶ θέλγουσα αἱ ἰδιοσκευασίαι τοῦ κορυφαίου τῶν δημοτικιστῶν;

Αὐτοὶ οἱ δημοτικισταὶ ἀναγνωρίζουσι τὰς ἀρετὰς τῆς καθαρευούσης ἐν τῇ ποιήσει. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου θὰ ἀναγνώσω στίχους τοῦ Κωνσταντίνου Κόντου, οἵτινες ἐσχάτως εὑρέθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ ἐνθουσιώδους, ὡς φαίνεται, δημοτικιστοῦ (πβ. Νέους Δρόμους 6 [1943] φ. 63—65, σ. 10) : εἶναι ποίημα ἀφιερωτικὸν πρὸς τιμὴν τριῶν ἀνεψιῶν τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἐ. Δεληγεώργη :

Τριὰς παρθένε, δέχθητι πτωχὰ καρδίας ῥήματα,
τοῦ πόντου τῶν ὀνείρων της ἐνθουσιώδη κύματα
ἐλπίδες τὰ ἐξήγειραν καὶ ἐθνικοὶ παλμοί,
θριάμβους δὲν προσμένουσι, εἰς δάφνας δὲν ἀγάλλονται,
ἓν μόνον ὀνειρώττουσι καὶ τότε μόνον πάλλονται,
ὁπόταν κλίνουν ἐπ' αὐτῶν ὡραῖοι ὀφθαλμοί.

Οἱ στίχοι οὗτοι κατὰ τὸν εὑρόντα αὐτοὺς (τῷ 1943) δημοτικιστὴν εἶναι «*τόσο συμπαθητικοί*», «*συγκινητικοί*» καὶ ἔχουσι «*τρυφερὴ λιτότητα*».

Ὥστε πάντα ταῦτα κατώρθωσεν ὁ ποιητὴς διὰ τῆς καθαρευούσης! Μόνον ἀνακριβῶς προηγουμένως εἶπον, κύριοι συνάδελφοι, ὅτι ποιητὴς τῶν στίχων εἶναι ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος Κόντος, ἐνῷ εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαμᾶς, ἤ, ὡς ὕστερον ἐκαλεῖτο, ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς.

Κύριοι συνάδελφοι, οἱ χρόνοι ἡμῶν δὲν εὐνοοῦσι τὴν ὑψηλὴν ποιητικὴν ἄνθησιν· ὁμοίως ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους τίνα μέγαν ἐπικὸν ποιητὴν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Ἑλλάς; Ὥστε διατί ἡ καθαρεύουσα ὑποχρεοῦται νῦν νὰ ἐμπνεύσῃ τοὺς ποιητάς; Ὁ Goethe, ὁ Schiller, ὁ Heine γράφουσι τὴν καθαρεύουσαν τοῦ Λουθήρου. Ἀλλ' ἐρωτῶ: Πόσοι αἰῶνες παρῆλθον ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς μεταφράσεως τῶν Ἁγίων Γραφῶν ὑπὸ τοῦ Λουθήρου; Πιστεύω ἀκραδάντως, ὅτι ὅταν πνεύσῃ ἁγνὸς ἄνεμος ἐλευθερίας καὶ ἀτονήσῃ ἡ σημερινὴ προπαγανδιστικὴ—τρομοκρατικὴ κίνησις τοῦ δημοτικισμοῦ, ἡ ὑψηλὴ ποίησις θὰ χρησιμοποιήσῃ ἀβιάστως τὴν νῦν μυκτηριζομένην καθαρεύουσαν.

Πλὴν τούτου ἐπαίρονται οἱ δημοτικισταὶ διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἀλλὰ τοῦτο ἐγένετο ἐν τεταραγμένοις χρόνοις διὰ κρατικῆς ἐπιβολῆς, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς ἐκδήλου θελήσεως τοῦ λαοῦ. Ὁ πολὺς λαὸς δὲν ἐγκρίνει τὴν νέαν ταύτην τάξιν τῶν πραγμάτων καὶ μάλιστα δυσφορεῖ· τὸ σπουδαῖον εἶναι, ὅτι κυρίως δυσφοροῦσι διὰ τὴν γλῶσσαν

τῶν σχολικῶν βιβλίων οἱ ἀγρόται καὶ ἐπιθυμοῦσι τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν παλαιὰν κατάστασιν· ἐννοοῦσιν, ὅτι διὰ τῆς νῦν γλώσσης τοῦ δημοτικοῦ σχολείου (ἡ λ. *κατσίκα* κυρίως εἶναι ὁ στόχος τῶν σκωμμάτων αὐτῶν) ἀποσχίζονται ἀπὸ τοῦ δημοσίου βίου καὶ τοῦ ἀνωτέρου πνευματικοῦ κόσμου. Πλὴν τούτου ἡ δημοτικὴ γλῶσσα τῶν σχολικῶν βιβλίων εἶναι μόνον γραφομένη καὶ δεῖται πολλάκις ἑρμηνευτικῶν σχολίων καὶ λεξιλογίων. Εἶναι γνωστὸν δέ, ὅτι χάριν τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων τοῦ Γυμνασίου ἐξεδόθησαν ἑρμηνευτικὰ λεξιλόγια ὑπὸ γνωστῶν δημοτικιστῶν (Π. Λορεντζάτου—Α. Τζαρτζάνου, Λεξιλογικὰ ὑπομνήματα εἰς τὰ Νέα Ἑλληνικὰ Ἀναγνώσματα, Ἀθῆναι 1925), οἵτινες μεταφράζουσι τὰς λέξεις τῶν Ἀναγνωσμάτων εἰς τὴν καθαρεύουσαν (π.χ. *σκέλεθρο :* σκελετός, *σέπομαι :* σήπομαι, *κερεστές :* ξυλεία, *κιβοῦρι :* φέρετρον, *δίνω :* ὁρμῶ, *βαργομῶ :* ἀγανακτῶ)! Οὕτως αὐτοὶ οὗτοι οἱ δημοτικισταί, καὶ δὴ φανατικοὶ μεταρρυθμισταί, ἐμμέσως ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι ἐθνικὴ καὶ κοινῶς νοητὴ γλῶσσα εἶναι ἡ καθαρεύουσα!

Παραλείπων πολλά, ἅτινα θὰ περιλάβω ἐν ἄλλῃ μου ἐργασίᾳ, ἐπιθυμῶ νὰ ὑπομνήσω τὰ ἑξῆς.

Ἡ καθαρεύουσα, καθ᾽ ἧς βάλλουσι μετὰ τόσης λύσσης οἱ σύγχρονοι γλωσσοπλάσται καὶ ἀνατροπεῖς, εἶχε καὶ ἔχει πάγιον τύπον, εἶχε καὶ ἔχει ἑνιαίαν γραμματικὴν καὶ ἦτο καὶ εἶναι ἀπηλλαγμένη ξενισμῶν καὶ ξένων λέξεων· τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ περιοδικὰ τὰ ἐν τῇ καθαρευούσῃ γεγραμμένα ἀναγινώσκονται εὐαρέστως· πάντες δὲ μετὰ ὑπερηφανείας καὶ ἐθνικῆς ἀγαλλιάσεως ἐβλέπομεν ὅτι καὶ οἱ ξένοι ἀνεγίνωσκον τὰς ἑλληνιστὶ γεγραμμένας ἐργασίας ἡμῶν καὶ κατενόουν αὐτάς: π. χ. αἱ διατριβαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος κατανοοῦνται ὑπὸ τῶν ξένων ἀρχαιολόγων καὶ φιλολόγων. Ἐντεῦθεν λαμβάνων ἀφορμὴν ἀναφέρω: 1. ὅτι ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ αὐτοῦ λόγῳ (26-X-1888) ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Ἀμστελοδάμου ὁ Ὀλλανδὸς Ἑλληνιστὴς H. C. Muller προέτεινε τὴν χρησιμοποίησιν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης (ἐνν. τῆς καθαρευούσης) ὡς διεθνοῦς γλώσσης τῆς Φιλολογικῆς Ἐπιστήμης (πβ. περιοδικὸν Ἀπόλλων 5 [1889] σ. 805 κ. ἑ.), 2. ὅτι διαπρεπὴς Γάλλος, οὗτινος δὲν ἀνευρίσκω δυστυχῶς ἐν τοῖς σημειώμασί μου τὸ ὄνομα, ἔγραψεν, ὅτι δι᾽ ὡρισμένους λόγους, οὓς ἀνέγραφεν, διεθνὴς γλῶσσα δύναται νὰ γίνῃ ἡ Νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα! Ὥστε κατὰ τὸν Γάλλον τοῦτον ἡ καθαρεύουσα δύναται νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν! 3. Εἶναι γνωστὸν ἔτι, ὅτι ὁ πολὺς Wilamowitz ἐθαύμαζε τὴν καθαρεύουσαν καὶ ἐπῄνει τὴν εὐχέρειαν αὐτῆς ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἰδίᾳ

ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν ὅρων, ὡς λαμπρὸν παράδειγμα δὲ προσῆγε τὴν λέξιν *ποδήλατον*.

Ἀλλὰ πολὺν θόρυβον ἤγειραν ἐσχάτως οἱ δικολάβοι τοῦ δημοτικισμοῦ ἐξ ἀφορμῆς σφαλμάτων τινῶν τῶν γραφόντων τὴν καθαρεύουσαν.

Κύριοι συνάδελφοι, οἱ θορυβοῦντες ἀποδεικνύονται ἀμαθέστατοι, διότι ἀγνοοῦσι 1. τὰ διδάγματα τῆς γλωσσολογίας καὶ 2. τὰ συμβαίνοντα ἐν πάσαις ταῖς γλώσσαις ἀρχαίαις καὶ νεωτέραις.

Θὰ ἐγίνετο μακρὸς ὁ λόγος, ἂν ἤθελον νὰ ἐξετάσω τὸ ζήτημα ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ γλωσσολόγου καὶ ἔρχομαι διὰ τοῦτο νὰ ἐξετάσω τὰ πράγματι συμβαίνοντα ἐν πάσαις ταῖς γλώσσαις·

Ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα : Τὰ ἀνακόλουθα, ὀνομαστικαὶ ἀπόλυτοι καὶ ἄλλα παρόμοια σφάλματα ὑπάρχουσιν ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι (1).

Παρ' Εὐριπίδῃ Ἱππολ. 22-23 κεῖται· «τὰ πολλὰ δὲ προκόψασ', οὐ πόνου πολλοῦ με δεῖ» (ἀνακόλουθον). Παρ' Ὁμήρῳ, Ἰλ. Ρ 51 «αἵματί οἱ δεύοντο κόμαι Χαρίτεσσιν ὁμοῖαι». Παρὰ Ξενοφῶντι Κύρ. παιδ. 5,1,4 «ὁμοίαν ταῖς δούλαις εἶχε τὴν ἐσθῆτα». Παρ' Ὁμήρῳ Ὀδυσσ. α 69 κ.ἑ. «Κύκλωπος κεχόλωται, ὃν ὀφθαλμοῦ ἀλάωσεν, | ἀντίθεον Πολύφημον». Παρὰ Πλάτωνι Ἱππ. μείζ. σ. 281 c «οἱ παλαιοὶ ἐκεῖνοι, ὧν ὀνόματα μεγάλα λέγεται ἐπὶ σοφίᾳ, Πιττακοῦ τε καὶ Βίαντος (=Πιττακὸς καὶ Βίας !)». Παρὰ Σοφοκλεῖ Ἠλεκτρ. 163 «ζώει... ὅν... γᾶ ποτε Μυκηναίων δέξεται...Ὀρέσταν (ἀντί : Ὀρέστης)». Παρ' Αἰσχίνῃ III 133 «Θῆβαι, πόλις ἀστυγείτων, μεθ' ἡμέραν μίαν ἐκ μέσης τῆς Ἑλλάδος ἀνήρπασται» (ἀνεμένομεν πληθ. ἀριθ.). Παρὰ Πλάτωνι Χαρμ. 171 D «ὠφέλιμον ἂν ἡμῖν ἦν σώφροσιν (ἀντὶ σώφρονας) εἶναι». Παρὰ Λυσίᾳ 19,47 «ἀλλὰ τὴν οὐσίαν (=ἡ οὐσία !), ἣν κατέλιπε τῷ υἱεῖ, οὐ πλείονος ἀξία ἐστὶν ἢ τεττάρων καὶ δέκα ταλάντων». Παρὰ Σοφοκλεῖ Τραχ. 283 «τάσδε (=αἵδε) δ', ἅσπερ εἰσορᾷς...χωροῦσι πρὸς σέ». Παρ' Ἀριστοφάνει Ὄρν. 1186 «χώρει (=χωρείτω) δεῦρο πᾶς ὑπηρέτης».

Ἐκ τῆς *Λατινικῆς γλώσσης* ἀναφέρω ὀλίγα τινὰ μόνον. Ἡ Ἑλληνικὴ λέξις *θησαυρὸς* εἰσελθοῦσα εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν ἐγένετο *thesaurus* ἀλλὰ καὶ *thensaurus*· ποῦ ὀφείλεται ὁ ἐσφαλμένος οὗτος τύπος ; Ὀφείλεται εἰς τὴν ψευδῆ ἀποκατάστασιν (γερμανιστὶ Hyper-

---

(1) Πβ. καὶ Fr. Pollo, Sprachliche Missgriffe alter Schriftsteller, Philologus 50 (1891) σ. 759 κ. ἑ.

urbanismus)· ἐπειδὴ τὸ n πρὸ τοῦ s ἀπεσιωπᾶτο ἐν τῇ δημώδει λατινικῇ γλώσσῃ (πβ. *consul*—δημωδ. *cosol*), τὸ *thesaurus* ἐθεωρήθη χυδαῖον καὶ ἐπλάσθη ὁ δῆθεν λόγιος τύπος thensaurus (πβ. ὅτι νῦν παρ᾽ ἡμῖν διὰ τὸ *συφορὰ—συμφορά*, *ἑφτὰ—ἑπτά*, *πεθερὰ—πενθερά*, ἐλέχθη ὑπό τινων παρὰ τὸ *ἔφορος* τὸ *ἔμφορος*, παρὰ τὸ *βουλευτὴς* τὸ *βουλεπτής*, παρὰ τὸ *᾽Αθῆναι* τὸ *᾽Ανθῆναι*, παρὰ τὸ *Μαθαῖος—Μαθιὸς* [=Ματθαῖος] τὸ *[Μανθαῖος—] Μάνθος*, παρὰ τὸ *Σαφὼ* [=Σαπφὼ] τὸ *Σαμφὼ* (1) καὶ ἄλλα πολλά).

Ὁμοίως, ὡς ἀπέδειξα, τὸ *Rouma*, ὁ ἀρχαιότερος τύπος τοῦ *Roma*, ὀφείλεται εἰς ψευδῆ ἀποκατάστασιν· κατ᾽ ἐμὲ δηλαδὴ ἡ πόλις ἀρχικῶς ἐκαλεῖτο *Ruma* (πβ. ἑλλην. ῥύμη—σλαβ. Struma) (2), δηλαδὴ ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ, τοῦ ἄλλως καλουμένου Τιβέρεως (πβ. Σέρβιον), ὅπερ οὐδεὶς παρετήρησε.

Συνήθης εἶναι ἡ φράσις ἐν τῷ λατινικῷ λόγῳ ei est nomen Claudio (ἀντὶ Claudius).

Παρ᾽ Ἰουλίῳ Καίσαρι Bell. civ. 2,39,3 κεῖται: «videtisne, inquit, milites, captivorum orationem cum perfugis convenire?».

Παρ᾽ Ὀβιδίῳ Trist. 1,2,1 κεῖται: «quid enim nisi vita supersunt (ἀντὶ superest).

Ἔρχομαι εἰς τὴν Γαλλίαν· ὑπάρχουσιν, ὡς γνωστόν, βιβλία, ἐν οἷς ὑποδεικνύονται τὰ σφάλματα, εἰς ἃ ὑποπίπτουσι πολλοὶ Γάλλοι γράφοντες τὴν μητρικὴν αὐτῶν γλῶσσαν.

Ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Ἀκαδημαϊκὸς A. Panzini ἔγραψε βιβλίον, ἐν ᾧ ἀναγράφει σφάλματα τῶν γραφόντων τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν.

Ἐν Γερμανίᾳ ὁ καθηγητὴς W. Havers, Handbuch der erklärenden Syntax, Heidelberg 1931, ὑποδεικνύει πληθὺν σφαλμάτων: Οὕτω παρὰ τῷ ποιητῇ Heine κεῖται: «Die Augen,... die gleichen der Liebsten genau». Παρὰ τῷ ποιητῇ Lessing, Emilia Galotti II, 6 κεῖται περιβόητον γλωσσικὸν σφάλμα, ὅπερ ἐσχάτως ἀνεκάλυψεν ὁ Γερμανὸς Bellermann καὶ περιέλαβον ὁ Fürst καὶ ὁ Moszkowski εἰς τὸ ὑπ᾽ αὐτῶν ἐκδοθὲν «Buch der 1.000 Wunder».

Παρὰ τῷ Herder κεῖται: «Die Agypter aber, dies harte und gesetzmässige Volk, Schlug» (ἀνεμένομεν πληθυντικὸν ἀριθμόν!).

---

1) Οὐχὶ ὀρθῶς ἡρμήνευε τὰ δύο τελευταῖα ὁ Γ. Χατζιδάκις.

2) Δηλαδὴ καὶ τὸ *Ruma* ἐθεωρήθη χυδαῖον καὶ ἐπλάσθη τὸ δῆθεν λόγιον *Rouma*.

Ἐν προκηρύξει *λογίων* Γερμανῶν ἀναγινώσκεται : «jedem Bürger (ὀρθ. jeder Bürger !), dem das Manneswort heilig ist,... erscheine».

Ἐν λόγῳ τοῦ Καγκελλαρίου Bismarck ἀναγινώσκει τις : «zwischen der Bank und zwischen dem Ofen (ἀντὶ zwischen der Bank und dem Ofen !).

Σπουδάζων ἐν Λιψίᾳ παρετήρουν ὅτι τὰ βιβλία τῶν Σπουδαστηρίων τοῦ Πανεπιστημίου ἦσαν ἄνευ σημειώσεων ἐν τῇ ᾤᾳ· καὶ ὅμως ἐν φιλολογικῷ συγγράμματι ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Φιλολ. Ἰνσνιτούτου —δυστυχῶς δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως—οἱ ἀναγνῶσται εἶχον σημειώσει πληθὺν γλωσσικῶν σφαλμάτων καὶ κακῶν συντάξεων, πολλοὶ δὲ καὶ ὑπεδείκνυον τὴν ὀρθὴν χρῆσιν. Ἐν τῷ γνωστῷ βιβλίῳ τοῦ Wustmann, τῷ ἐπιγραφομένῳ Allerhand Spachdummheiten (Strassburg 1911) ἀναγράφονται ποικίλα σφάλματα τῶν γραφόντων τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν (π. χ. in einer Zeit wie der unsrigen, ἀντὶ die unsrige· περαιτέρω : die Dame, was mit uns gekommen ist κ.ἄ. π.).

Περὶ σφαλμάτων ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις πβ. καὶ Roger Milliex, Νέα Ἑστία 34 (1943) σ. 331 : «ὁ Σέλλεϋ, ὁ Λαμαρτῖνος, ὁ Chénier, ὅλοι . . . κατηγορήθηκαν . . . διὰ *σολοικισμούς*, νεολογισμοὺς καὶ *γραμματικὲς ἐλευθερίες*».

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νῦν δημώδει Ἑλληνικῇ γλώσσῃ πολλὰ σφάλματα διαπράττονται. Ταῦτα παραβλέπουσιν οἱ νῦν θορυβοῦντες· οὕτω λέγεται ὑπὸ πολλῶν : ἐγὼ δέ μ᾽ ἀρέσει, ἐγὼ δὲ μὲ μέλλει, ἐγὼ μὲ τὸν Ἀνδρέα πήγαμε (ἀντὶ ἐπῆγα) περίπατο, καθόμαστε ὀρθοί, φώναζε σιγά, ἡ στάμνα τρέχει (=τὸ νερὸ τῆς στάμνας τρέχει), ἐγὼ μ᾽ ἔκαψε ἡ πρώτη κουμπαριὰ (Λασκαρᾶτος) καὶ ἄλλα πάμπολλα. Αὐτὸς ὁ Γυμνασιάρχης, ὅστις ἐν τῇ ἐφημερίδι «Πρωΐα» ἐθορύβησε καὶ ἀνεῦρε «σφάλματα» τῶν γραφόντων τὴν καθαρεύουσαν γράφει ἐν καθαρευούσῃ γλώσσῃ τὰ ἑξῆς : ἀσχολοῦμαι μὲ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα (ἀντὶ περὶ τοὺς τόνους κτλ.).

Ἀνωτέρω εἶπον, ὅτι ἡ καθαρεύουσα ἔχει πάγιον τύπον, ὃν ὀφείλομεν νὰ διατηρήσωμεν· δηλαδή, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, κ. ἄ. ὁ τύπος τῆς λογίας γλώσσης, τῆς καθαρευούσης, τηρεῖται ἀπὸ μακροῦ χρόνου (ἀπὸ αἰώνων) καὶ οὐδεὶς τολμᾷ νὰ εἰσαγάγῃ ἐκεῖ καινοτομίας, οὕτω καὶ ἡμεῖς πρέπει συνεργαζόμενοι νὰ διατηρῶμεν ἀλώβητον τὸν παγιωθέντα τύπον· οὕτω π. χ. ὀφείλομεν νὰ ἀποσκορακίσωμεν τὰς ῥη-

ματικὰς καταλήξεις —*ουν* (ἀντὶ —*οῦσι* ἢ—*ωσι*) (1), —*οῦσα* (*ἠμποροῦσα*)· τὸ *διὰ νὰ* (ἀντὶ τοῦ τελικοῦ *ἵνα*) καὶ τὸ πτωχείας τῆς γλώσσης ἐνδεικτικὸν *ποὺ* ὁμοίως ὀφείλομεν νὰ ἀποσκορακίσωμεν· τὸν τύπον *μὲ* τῆς προθέσεως *μετὰ* θεωρῶ καὶ ἐγὼ ἀπόβλητον. Διὰ τὴν ῥηματικὴν κατάληξιν *-ουσιν*, ἣν καὶ ἡ ποίησις ἄλλοτε ἐχρησιμοποίει (πρβ. ἀνωτέρω σελ. 445 *ὀνειρώττουσι—προσμένουσι* παρὰ τῷ Κ. Παλαμᾷ!), παρατηρῶ, ὅτι εἶναι ἐν χρήσει *ἐν πολλοῖς ἰδιώμασι τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης* (π.χ. ἐν Κρήτῃ, Κύπρῳ, Μάνῃ).

***

Τέλος ὀφείλω νὰ καταδικάσω τοὺς νομίζοντας, ὅτι διὰ τῆς λεγομένης «*ἁπλῆς καθαρευούσης*», ἣν μεταχειρίζονται, δύνανται νὰ παραπείσωσι τοὺς λοιπούς· ἡ ἁπλῆ καθαρεύουσα εἶναι σατανικὴ ἐπινόησις· εἰσάγει τὸν σάλον καὶ τὴν ἀβεβαιότητα, ὑποβοηθεῖ δηλαδὴ τὴν ἀκώλυτον ἐπικράτησιν τοῦ δημοτικισμοῦ· ἐγὼ δὲν φοβοῦμαι τοὺς μεταχειριζομένους τὸ γελοῖον καὶ τεχνητὸν κατασκεύασμα τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἀλλὰ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἁπλῆς καθαρευούσης. Ὁμοίως ἐργάζονται καὶ οἱ λεγόμενοι μὲν ὀπαδοὶ τῆς καθαρευούσης, ἀλλ' εἰσάγοντες καὶ ἀσπαζόμενοι τὰς ὀρθογραφικὰς καὶ ἐτυμολογικὰς καινοτομίας, αἵτινες πάλιν γίνονται πρόξενοι σάλου καὶ ἀβεβαιότητος ἐν παντί.

Ἡ ἁπλοποίησις τῆς καθαρευούσης ὡς ἀποτέλεσμα θὰ ἔχῃ τὴν διατάραξιν τοῦ παγιωθέντος τύπου αὐτῆς (2). Θέλω δι' ἑνὸς μόνον παραδείγματος νὰ δείξω, ὅτι ἡ ἐπιζητουμένη ἁπλοποίησις δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ: Ἐν τῇ καθαρευούσῃ λέγεται *ὁ δάκτυλος*, ἐν τῇ δημοτικῇ γλώσσῃ τοὐναντίον *τὸ δάχτυλο*· ὑπεστηρίχθη, ὅτι δυνάμεθα νὰ λέγωμεν καὶ *τὸ δάκτυλον*· ἀλλὰ δὲν βλέπει τις διατί τοῦτο δύναται εὐχερέστερον νὰ ἐπιβληθῇ. Οὐδεὶς τό γε νῦν ἔχον δύναται *μετὰ κύρους* νὰ ἀναγκάσῃ πάντας ἡμᾶς νὰ λέγωμεν *τὸ δάκτυλον*. Ἐὰν λοιπὸν ἕκαστος ἡμῶν νομίζῃ, ὅτι ὀφείλει νὰ προτείνῃ ἁπλοποιήσεις τινὰς τῆς καθαρευούσης—ἔστω καὶ ὀλίγας ἢ ἀσημάντους πως—, θὰ ἤρχετο ἡμέρα, καθ' ἣν *πάντα* τὰ στοιχεῖα τῆς νῦν ἐθνικῆς γλώσσης θὰ ἐξωστρακίζοντο, τοῦτο μὲν ὑπὸ

---

(1) Ἐντεῦθεν ὁρμηθεὶς ἔπλασα λέξιν οὐνίτης· πβ. Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Ἀθην. 2 (1938) σ. 126, 1.

(2) Ἐνῷ ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν γλῶσσα, ἡ καθαρεύουσα, ἔχει πάγιον τύπον, ἡ δημοτικὴ στερεῖται ὁμοιομορφίας· ὅσοι δημοτικισταὶ καὶ τόσαι μορφαὶ τῆς δημοτικῆς γλώσσης!

τοῦ Α, ἐκεῖνο δὲ ὑπὸ τοῦ Β ὀπαδοῦ τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς: ὥστε ἂν συλλέξῃ τις τὰ σποραδικῶς γραφόμενα παρὰ τοῖς ὀπαδοῖς τῆς ἁπλῆς καθαρευούσης, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπαρτισθῇ οὐχὶ ἰσχνὸν βιβλίον, ὅπερ θὰ ἐνεθουσίαζε καὶ τοὺς ἀκραίους ἥρωας τοῦ δημοτικισμοῦ. Π. χ. ἐν τῷ Γ' τόμῳ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὅπερ συντάσσεται ἐν τῇ ἐθνικῇ γλώσσῃ, γράφονται καὶ τὰ ἑξῆς, ἅτινα ὡς συγκρουόμενα πρὸς ἄλλας χρήσεις βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἐγκρίνῃ ἡ Σύγκλητος τῆς Ἀκαδημίας: *ποὺ* (ἀλλὰ καὶ *ὅστις* καὶ *ὁ ὁποῖος*), *μὲ* (ἀλλὰ καὶ *μετά*), *πλασμένος*, *ἀποπλανημένος* (ἄνευ ἀναδιπλασιασμοῦ), ἀλλὰ *ἐξηπατημένος* ἐν τῷ αὐτῷ ἄρθρῳ (λ. ἀφιονίζω), *νὰ γράφῃ*, ἀλλὰ *νὰ ἐργάζεται*, *κρέμα.... ἀπὸ ζάχαριν καὶ ἀβγὰ* (1) (λ. ἀφρόκρεμα), *πεποικιλμένος* ἀλλὰ *κοσμημένος* (λ. ἀσημοκαβαλλάρις), *νωθροῦμαι*, ἀλλὰ καὶ *φουσκώνω* (λ. ἀφρίζω), *ἀπὸ τὸ ἁλῶνι* (λ. ἀχερομπαστός), *μὲ ψαλίδα* (=διὰ ψαλίδος) ἐν. λ. ἀψαλίδιστος, ὀνοματοποιημένη (λ. βαρβάρης) ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ (μετὰ ἀναδιπλασιασμοῦ) ὠνοματοποιημένη (2) καὶ ἄλλα πολλά.

Κατὰ γενικὴν γνώμην οὐδεὶς ἐν Ἑλλάδι ἔχει τὸ κῦρος νὰ ἐπιβάλῃ τὸν τύπον τῆς ἁπλῆς καθαρευούσης, οὐδεὶς δηλαδὴ δύναται νὰ γίνῃ ῥυθμιστὴς νέου κοινοῦ τύπου τῆς ἐθνικῆς γλώσσης: ὁ Α θὰ εἰσαγάγῃ τὴν ῥηματικὴν κατάληξιν *—ουν* (ἀντὶ *—ουσιν* ἢ *—ωσιν*) (3), ἀλλὰ δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν *ἀπὸ* μετὰ αἰτιατικῆς· ὁ Β θὰ νομίζῃ, ὅτι ἂν ἐγκαταμείξῃ καί τινας φράσεις δημοτικὰς (π. χ. «μὲ τοὶς γυναῖκες»), γίνεται ἀγαπητὴ τοῖς πολλοῖς ἡ καθαρεύουσα· ὁ Γ θὰ γράφῃ μὲν τὴν καθαρεύουσαν ὑπὸ τὴν παγίαν αὐτῆς μορφήν, ἀλλὰ θὰ εἰσάγῃ καί τινας ξενικὰς λέξεις, αἵτινες *κατ' αὐτὸν* πρέπει νὰ πολιτογραφηθῶσι (π.χ. *νουβέλλα, ῥομάντσον, κωμεντὴ* κ. τ. ὅ.)· ἀλλὰ καὶ ἡ (δισύλλαβος) λέξις *πόστα* (νῦν *ταχυδρομεῖον*: 5 συλλαβαί!) εἶχεν ἐπὶ Ὄθωνος κυριαρχήσει· τίς ὅμως σήμερον μεταχειρίζεται αὐτήν; Ὁμοίως *ἄνευ τινὸς λόγου* γράφουσιν ὀπαδοί τινες τῆς καθαρευούσης *παραμῦθι* (ἀντὶ *μῦθος*), *τραγοῦδι* (ἀντὶ *ᾆσμα*) κ.τ.ὅ.

***

(1) Ἀλλὰ *φάριον, φωθήκη (—φωθηκοτομία), φωτοκία* κ. ἄ. ἀνήκουσι τῇ Νέᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ δὲν δύνανται *ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ* νὰ ἐκβληθῶσι!

(2) Πβ. Ἀ. Χατζῆν, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Ἀθην. 2 (1938) σ. 126 καὶ Ἑλληνικαὶ Μελέται 1 (1941) σ. 2 σημ. 1.

(3) Τῷ 1906—1908 ἤμην Καθηγητὴς τῶν Ἐκθέσεων ἐν τῇ τελευταίᾳ τάξει τοῦ Διδασκαλείου Ἀθηνῶν· ὁ τότε Ἐπόπτης (Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου) τὸ *μόνον*, ὅπερ ἐνόμισεν, ὅτι ἔπρεπε νά μοι ὑποδείξῃ, ἦτο νὰ ἐπιτρέψω τὴν χρῆσιν τῆς καταλήξεως *—ουν!* Μετ' ὀλίγον χρόνον παρῃτήθη.

Πολὺς λόγος γίνεται ἐν τῷ τεύχει «Περὶ τῆς δίκης τῶν τόνων» περὶ τῆς παρ᾽ ἡμῖν κρατούσης διγλωσσίας. Ἡ διγλωσσία εἶναι φαινόμενον, ὅπερ ἐμφανίζεται παρὰ πᾶσι τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς καὶ κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας. Δὲν θέλω νὰ ἐξετάσω τὰ συμβαίνοντα ἐν ταῖς ἄλλαις γλώσσαις· θὰ εἴπω μόνον περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ. Τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη, τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἔχουσι γραφῆ ἐν γλώσσῃ, ἥτις ἀσφαλῶς, ὡς εἶναι παγκοίνως γνωστόν, ἀπεῖχε πολὺ τῆς γλώσσης τοῦ πολλοῦ ὄχλου τῶν χρόνων, καθ᾽ οὓς ἔγραψεν ὁ Ὅμηρος.

Δυστυχῶς δὲν ἐσώθησαν πολλὰ στοιχεῖα τοῦ δημώδους λόγου τῶν ἀρχαίων χρόνων· ἀλλὰ καὶ τὰ ὀλίγα, ἅτινα θὰ παραθέσω, διδάσκουσιν ὅτι ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ τῆς γλώσσης τοῦ πολλοῦ ὄχλου καὶ τῆς τῶν λογίων. Οὕτω π. χ. ἡ συνίζησις εἶναι φαινόμενον τῆς δημώδους γλώσσης: Τὸ *ἰτεὰ* εἶναι δημῶδες, τὸ *ἰτέα* εἶναι λόγιον· παρὰ τὸ ἀρχαῖον ῥῆμα *ἐῶ* μαρτυρεῖται καὶ τὸ ἐν συνιζήσει *ἐῶ*· παρὰ τὸ *θεὸς* μαρτυρεῖται καὶ τὸ *θεὸς* κ. ἄ. π. Ἀναντιρρήτως τὸ *ἐῶ*, τὸ *θεὸς* κ.τ.λ. εἶναι δημώδη στοιχεῖα.

Σήμερον ἐν τῷ δημώδει λόγῳ λέγομεν *τὸμ πατέρα*· ὁμοίως καὶ ὁ ἀρχαῖος Ἕλλην (πβ. ἐπιγραφάς!) ἔλεγεν *ἐμ Πειραιεῖ* καὶ ἀντιθέτως *ἔνπορος* (διὰ ψευδῆ ἀποκατάστασιν· πβ. νῦν *βουλεπτής*).

Ἐν τῇ Νέᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐν ἀρχῇ τὰ ἄτονα ε καὶ ι ἀποσιωπῶνται· πβ. *εἰσκύπτω*—νῦν *σκύφτω*, *ἐσχάρα*—νῦν *σκάρα*, *Ἐσωμερίτης*—νῦν *Σωμερίτης* κ. ἄ. π. Ὅμοια κατ᾽ ἐμὲ ἐμφανίζονται καὶ ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ: *ἐς κόρακας*—ῥῆμα (παρὰ Δημοσθένει) *σκορακίζω* (πβ. καὶ σύνθετον *ἀποσκορακίζω*)· περὶ τοῦ ῥήματος *σκορακίζω*, περὶ οὗ διέλαβον ἤδη ἐν Ἑλληνικαῖς μελέταις 1 (1941) σ. 18, παρατηρῶ δύο τινά: 1. παραβαίνει τὸν νόμον τῆς συνθέσεως τῶν ῥημάτων ἐν τῇ δοκίμῳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ (ὤφειλε νὰ εἶναι ἐσκορακέω!) καὶ 2. ἀποβάλλει τὸ ἐν ἀρχῇ ε, ὅπερ εἶναι φαινόμενον τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης! Τὸ *ἐν πόλει* ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ παρὰ ποιηταῖς γράφεται πολλάκις *'ν πόλει* (πβ. νεοελλην. *'ς τὴν Πόλι*).

Νῦν τὸ *τεσσαράκοντα ὡρολόγια* εἶναι λόγιον, τὸ *σαρᾶντα ῥολόγια* εἶναι δημῶδες: ἀλλὰ καὶ ἀντὶ *τεττάρων ὀβολῶν* ἐν τῷ δημώδει λόγῳ ὁ ἀρχαῖος Ἕλλην ἔλεγε: *'ττάρων 'βολῶν*.

Δὲν εἶναι ταῦτα σαφῆ δείγματα διγλωσσίας κατὰ τοὺς δοκίμους χρόνους; Περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος πολλὰ θὰ ἠδυνάμην νὰ εἴπω, ἀλλὰ ἐπιθυμῶ νὰ διαλάβω περὶ αὐτοῦ ἐν εἰδικῇ μελέτῃ. Τοῦτο μόνον λέγω νῦν, ὅτι ὁ πολὺς E. Schwyzer δέχεται τὴν ὕπαρξιν

τῆς διγλωσσίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ῥώμῃ ὑπῆρχεν, ὡς γνωστόν, δημώδης γλῶσσα (πβ. consul—δημῶδ. cosol : ὡς συμφορὰ—δημῶδ. συφορὰ κ. ἄ. π.).

***

Οἱ δημοτικισταὶ βλέποντες, ὅτι ἡ καθαρεύουσα (1) παγιωθεῖσα ἐπεβλήθη ὡς ἐθνικὸν καθεστὼς ἐσκέφθησαν νὰ θεοποιήσωσιν εἴδωλά τινα, ὧν τὰ τεχνητὰ κατασκευάσματα νὰ ἐμφανίσωσιν ὡς πρότυπα κοινοῦ λόγου. Ὁ Dante ἐν Ἰταλίᾳ διεμόρφωσεν, ὡς γνωστόν, τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν· ἀλλ' ὁ Dante ἦτο ὄντως μέγας ποιητὴς καὶ ἀνεγινώσκετο (2)· κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ μὴ ἀναγινωσκόμενα ποιήματα νεωτέρων τινῶν, ὁ Ἐρωτόκριτος—ἔπος δημῶδες—ἀνεγινώσκετο ἐν εὐρυτάτῃ κλίμακι. Τοῦτον ἀνεγίνωσκον οὐ μόνον *πάντες* οἱ Κρῆτες ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι Ἕλληνες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δουλείας (3)! Ὁμοίως κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἡ Ἀκριτηὶς τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου (ΙΒ' αἰ.) (4)—ἔπος ἀναντιρρήτως λόγιον (5)—ἦτο κοινὸν ἀνάγνωσμα τοῦ λαοῦ (6), ὡς ἐμφαίνεται *ἐκ τῶν πολλῶν διασκευῶν*.

***

Εἰς μάτην ἡ γλωσσικὴ προπαγάνδα δαπανᾷ χρῆμα καὶ καταβάλ-

---

(1) Ἡ καθαρεύουσα δὲν εἶναι αὐθαίρετον κατασκεύασμα, ἀλλὰ εἶναι ἐπιγέννημα ἱστορικῆς ἐξελίξεως : εἶναι συνέχεια τῆς Κοινῆς καὶ τῆς γλώσσης τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων.

(2) Δὲν ὑπεστήριζον δὲ αὐτὸν ἐπαναστατικαὶ ἢ δικτατωρικαὶ κυβερνήσεις!

(3) Ἐντεῦθεν καὶ τὰ ὀνόματα *Χαρίδημος, Ἐρωτόκριτος*, κ.τ.λ. ἐν Κρήτῃ κ.ἀ.

(4) Ὅτι τὸ ἔπος εἶναι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ἀπέδειξα πλέον ὁριστικῶς ἐν τῷ περιοδικῷ Νέοι Δρόμοι 5 (1942) φ. 54-55 σ. 3-5, ἔνθα ὑπεστήριξα δι' ἀκαταμαχήτων ἐπιχειρημάτων, ὅτι ὁ Εὐστάθιος Μακρεμβολίτης ποιῶν τὸ λόγιον αὐτοῦ ἔπος, τὴν Ἀκριτηΐδα, εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον (α' ἥμισυ τοῦ ΙΒ' αἰ.)· τέλος ἐν Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 17 (1941) σ. 337 κ.ἑ. ἀπέδειξα διὰ νέων ἐπιχειρημάτων ὅτι ποιητὴς τοῦ ἔπους εἶναι πράγματι ὁ Εὐστάθιος Μακρεμβολίτης.

(5) Τὰς δημωδεστέρας διασκευὰς ὀλίγοι μόνον ἀνεγίνωσκον· τῆς διασκευῆς τοῦ Χίου Ἰγνατίου Πετρίτση (L) *οὐδείς*, ὡς φαίνεται, *ἔλαβεν γνῶσιν!* Πβ. περὶ τῆς Ἀκριτηΐδος Α. Χατζῆν, Προλεγόμενα εἰς τὴν τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου Ἀκριτηΐδα καὶ τὰς διασκευὰς αὐτῆς. Μέρος Α', τεῦχος Ι, Ἀθῆναι 1930, καὶ Byzantinisch-neugriechische Jahrbuecher 10 (1933) σ. 369-397.

(6) Ἐντεῦθεν ἑρμηνεύονται καὶ τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα *Διγενής, Ἀκρίτας* κ.τ.λ. καὶ τοπωνύμια *(τοῦ Διγενῆ τὸ πάτημα κ.ἄ.π.)*.

λει μεγάλους κόπους, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐπιβάλῃ τὰς ἀπόψεις αὐτῆς· ἡ μεγάλη πλειονοψηφία τῶν ὑγιῶς σκεπτομένων Ἑλλήνων δὲν ἐγκρίνει τὴν γλωσσικὴν μεταρρύθμισιν· μέχρι τοῦδε ὁ λαὸς δὲν ἠρωτήθη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος· ἀλλ᾽ οἱ δυνάμενοι νὰ προβλέπωσι τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων πιστεύουσιν ἀκραδάντως, ὅτι ὁ λαὸς ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι θὰ κρημνίσῃ τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης τὸ ἐγερθὲν ὑπὸ τῶν γλωσσικῶν μεταρρυθμιστῶν· τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς τὸ ἀψευδὲς στόμα τῆς μακραίωνος ἱστορίας (περὶ τούτου ἀλλαχοῦ).

Αὐτὸς ὁ Κ. Παλαμᾶς—πβ. Νέαν Ἑστίαν 34 (1943) σ. 360—ἐπίστευεν, ὅτι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα θὰ λύσῃ «ὁ μεγάλος μελλοντικὸς ποιητὴς» γράφων *καὶ ἐν τῇ καθαρευούσῃ γλώσσῃ !* Ὥστε καὶ κατ᾽ αὐτὸν ἡ καθαρεύουσα δύναται *νὰ ἐξακολουθήσῃ* νὰ εἶναι γλῶσσα τῆς ποιήσεως!

***

Λαμβάνων ἐντεῦθεν ἀφορμὴν ἐπανέρχομαι εἰς τὸ ζήτημα τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων, ἵνα προσθέσω ὀλίγα τινά. Οἱ ἀρχαῖοι βεβαίως θὰ ᾐσθάνοντο τὴν ἔλλειψιν τῶν τόνων καὶ τῶν σημείων τῆς στίξεως διότι ἐνωρὶς καὶ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα καὶ τὰ σημεῖα τῆς στίξεως καὶ ἀποστρόφους κτλ. ἐχρησιμοποίησαν, βεβαίως πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (Δ´ αἰ. π. Χ.) καὶ τοῦ γραμματικοῦ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου (Γ´ αἰ. π. Χ.)· πβ. προχείρως Cohn, Pauly—Wissowa R E. λ. Aristophanes σ. 997, 30. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων πβ. B. Laum, Das Alexandrinische Akzentuationsystem, Paderborn 1928, καὶ ἐσχάτως A. Ferrua, Alle origini degli accenti : La civiltà cattolica 91 (1949) vol. IV σ. 42—53. Ἐν τῇ τελευταίᾳ διατριβῇ δημοσιεύονται καὶ δύο ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ (3 αἰ. μ. Χ.) ἐκ τῆς κατακόμβης Ἁγ. Παμφίλου (Ῥώμη), αἵτινες εἶναι λίαν ἀξιοσημείωτοι· ἐν αὐταῖς ἔχομεν δήλωσιν τῆς ὀξείας, τῆς περισπωμένης, τῆς δασείας, τῆς ἀποστρόφου, τῶν διαλυτικῶν: *βαρυπενθέα, κρυερῆς, λώϊον* (μόνον μία στιγμὴ ὑπὲρ τὸ ι φαίνεται νῦν ἐν τῷ λίθῳ), *ὥς, δ᾽, ἑιλ᾽* (sic !)=*εἶλ᾽*= *εἶλε, μέλεος* κ.τ.λ. Ἅπαξ ἐν τῇ ἐπιγρ. Β δηλοῦται χωρισμὸς λέξεων δι᾽ ἁπλῆς στιγμῆς.

Περὶ τῶν τόνων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πβ. καὶ E. Schwyzer, Griechische Grammatik, München 1939, σ. 393 κ. ἑ. (μετὰ πλουσίας βιβλιογραφίας) καὶ A. Gudeman, Aristoteles Περὶ ποιητικῆς σ. 342 κ. ἑ. Περὶ τῶν σημείων τῆς στίξεως πβ. Larfeld, Griech. Epigr.[3] σ. 302

καὶ Handb. griech. Epigr. II σ. 564 κ. ἑ. (ἰδίᾳ σ. 574 κ. ἑ.) καὶ Α. Χατζῆν, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1925—1926 σ. 96 (1).

Ὅτι δὲ ἐσφάλλοντο οἱ ἀρχαῖοι ἀναγινώσκοντες κείμενα παλαιότερα, θὰ δείξω δι' ἑνὸς καὶ μόνον παραδείγματος: Παρ' Ἡροδότῳ Α' 125 κεῖται: «ἔστι δὲ τάδε, ἐξ ὧν ὧλλοι πάντες *ἀρτέαται* Πέρσαι· Πασαργάδαι, Παράφιοι, Μάσπιοι». Ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἀντὶ τοῦ ῥήματος *ἀρτέαται* διὰ τὴν ἀπουσίαν τόνου ἔπλασε γένος Περσικὸν (οἱ) *Ἀρτεᾶται* (πβ. ἔκδ. Meineke σ. 128, ὑποσημείωσιν καὶ Α. Χατζῆν, Ἀρχαιολ. ἐφημ. 1927—1928 σ. 182).

Ἀλλὰ καὶ ἄλλας δυσχερείας ἐδοκίμαζον οἱ ἀρχαῖοι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν· τὰ κύρια ὀνόματα δὲν διεκρίνοντο κατὰ τὴν γραφήν· εἶναι ἄρα προφανές, ὅτι πολλὰ σφάλματα θὰ προεκαλοῦντο· ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ ἀνάγκη νὰ γίνωνται ταῦτα ἐμφανῆ: π.χ. ὁ Θουκυδίδης ἐν Γ' 101 λέγων «καὶ Ὑαῖοι (ἀντ' αὐτοῦ γράφω ἐν Ἀρχαιολ. ἐφημ. 1927-8 σ. 182: *Ὕλιοι*) (2) οὐκ ἔδοσαν ὁμήρους πρὶν αὐτῶν εἷλον (ἐνν. οἱ πολέμιοι) κώμην, *Πόλιν* ὄνομα ἔχουσαν» θέλει νὰ δηλώσῃ σαφῶς, ὅτι ἡ κώμη ἐκαλεῖτο *Πόλις*· ἄλλως ὁ ἀναγνώστης θὰ παρενόει τὸ πρᾶγμα καὶ θὰ ἐνόμιζεν, ὅτι ὁ Θουκυδίδης λέγει περὶ ἀνωνύμου τινὸς πόλεως· κατὰ περίεργον δὲ σύμπτωσιν ὁ ἐκδότης τῆς γνωστῆς λοκρικῆς ἐπιγραφῆς Ν. Παππαδάκις ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1924 σ. 119 ἀντὶ *ἐν Πόλι* (= ἐν Πόλει) ἀνέγνω κακῶς, ὡς ἀπέδειξα, *ἐν πόλι* (πβ. Α. Χατζῆν, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1927-1928 σ. 184β): καὶ ἐνταῦθα Πόλις εἶναι ἡ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ κώμη.

Ὁμοίως κεῖται παρὰ Πλουτάρχῳ ἐν βίῳ Δημητρ. 25,1 (900) «προσηγάγετο τήν τε καλουμένην *Ἀκτὴν* καὶ Ἀρκαδίαν»· ἐὰν ὁ Πλούταρχος ἔγραφεν ἁπλῶς «προσηγάγετο *Ἀκτὴν* καὶ Ἀρκαδίαν», ἐπειδὴ τὰ κύρια ὀνόματα δὲν διεκρίνοντο, θὰ ἐγίνετο ὁ λόγος αὐτοῦ ἀναντιρρήτως ἀσαφής.

Ἐν διαθήκῃ τινὸς ἔκειτο: «*ἐχέτω* τἀμὰ ΠΑΝΤΑΛΕΩΝ»· οἱ υἱοί,

---

(1) *[Σημείωσις τυπογρ. δοκιμίων]:* Περὶ τοῦ τονικοῦ συστήματος τῶν ἀρχαίων καὶ περὶ τῶν εἰρημένων ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ῥώμης θὰ διαλάβω προσεχῶς ἐν τῷ περιοδικῷ «Πνεῦμα».

(2) Ἀντὶ τῆς λέξεως *ἅμα* ἐν πολλοῖς χειρογράφοις φέρεται ὁ σύνδεσμος *ἀλλὰ* (ΑΜΑ-ΑΛΛΑ). Τοῦτο δὲν θὰ συνέβαινεν—καὶ ἂν τὸ Μ εἶχε πάθει φθορὰν ὥστε νὰ δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ ΛΛ — ἐὰν ἡ λέξις *ἅμα* εἶχε πνεῦμα καὶ τόνον (ἍΜΑ).

οἱ ἀδελφοὶ Πανταλέων καὶ Λέων, ἐρίσαντες κατέφυγον εἰς τὸ δικαστήριον· ὁ μὲν Πανταλέων ἀνεγίνωσκε «*ἐχέτω τἀμὰ Πανταλέων*», ὁ δὲ Λέων ἀνεγίνωσκε «*ἐχέτω τἀμὰ πάντα Λέων*».

Διὰ πάντα ταῦτα *ἐνωρίς*, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ *τόνους καὶ πνεύματα καὶ σημεῖα στίξεως* (1) ἐφεῦρον καὶ ἐχρησιμοποίησαν· ταῦτα ἡμεῖς ὡς ἀρχαίαν κληρονομίαν, ἥτις διευκολύνει τὴν κατανόησιν τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ συνάπτει ἀρρήκτως πρὸς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, οὐδέποτε θὰ ἀποβάλωμεν.

Τέλος αὐτοὶ οἱ νῦν προστάται τοῦ ταραχοποιοῦ συναδέλφου πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν ἐπιστημονικοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν διεκήρυσσον τὰ ἑξῆς, ἅτινα ἐνισχύουσι τὸν ἡμέτερον ἀγῶνα: πβ. Κ. Δ. Τριανταφυλλόπουλον, Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀστικοῦ δικαίου, Ἀθῆναι 1926, σ. 23· ἐκεῖ διδάσκονται τὰ ἑξῆς: «*Ὑπάρχουν ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς σχέσεις, αἵτινες κανονίζονται εἴτε ἀποκλειστικῶς εἴτε ἐπιπροσθέτως ἀπὸ ἄλλους κανόνας, ἐπιβάλλοντας ὁμοίως εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡρισμένην συμπεριφοράν. Οὕτως ὁ κανὼν τοῦ χαιρετισμοῦ...καὶ πᾶς ἄλλος συμβατικὸς λεγόμενος κανών, ὡς λόγου χάριν...ὅτι ἡ πρὸς σεβαστὸν πρόσωπον ἐπιστολὴ δὲν θὰ γραφῇ εἰς καθαρὰν δημοτικήν, ἀκόμη δ' ὀλιγώτερον ἄνευ τόνων...*» (2).

---

(1) Ὁ Ὅμηρος, ὡς πιστεύεται κοινῶς, δὲν ἐχρησιμοποίει τὰ σημεῖα τῆς στίξεως· *πρέπει καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦτο νὰ καταργήσωμεν αὐτά !*

(2) *[Προσθήκη εἰς σελ. 448, στίχ. 9]* : Πβ. Ἀ. Χατζῆν, Τοπωνυμικὰ σύμμεικτα : Ἀρχαιολ. ἐφημ. 1938 σελ. 66—67.

Συνεδρία τῆς 5ης Ἰουλίου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Γεωργίου Π. Οἰκονόμου, Κοσμήτορος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας, μέλους τῆς Ἀκαδημίας.

Ἡ δημοσίευσις τῆς «Δίκης τῶν τόνων» ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Ἰωάννου Κακριδῆ ὀφείλει νὰ προκαλέσῃ τὴν εἰλικρινῆ εὐαρέσκειαν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς πρὸς τοὺς ὁπωσδήποτε συντελέσαντας εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ τεύχους, διότι ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν παρεσχέθη ἡ εὐκαιρία εἰς τοὺς θιασώτας τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως, ὅπως ἐκθέσωσι τὰς γνώμας των περὶ τῆς εἰδικῆς περιπτώσεως τῶν τόνων, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ παρέχεται καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ὁπωσδήποτε ἀντιφρονοῦντας ἡ εὐκαιρία, ὅπως προσθέσωμεν οὐσιαστικάς τινας παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας παρελίπομεν κατὰ τὴν πρώτην ἐν τῇ Σχολῇ συζήτησιν, ὅτε δὲν ἀπηυθυνόμεθα πρὸς τὸ εὐρύτερον κοινὸν τῶν ἀναγνωστῶν, πρὸς τὸ ὁποῖον ὡς πρὸς λαϊκὸν δικαστήριον ἐνόμισεν ὅτι ὤφειλε νὰ φέρῃ τὸν ἀγῶνα ὁ κ. συνάδελφος, ἵνα κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, δικαιωθῇ μὲν αὐτὸς ὁ ἴδιος, στηλιτευθῇ δὲ ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ὡς ἐμπαθῶς διώκουσα ἄνδρα οὐδὲν ἄλλο πράττοντα ἢ ἐπιζητοῦντα τὴν ἐθνικὴν μόρφωσιν τῶν νέων καὶ τὴν προαγωγὴν τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ὑποθέσεως θὰ φανῇ ὁποῖόν τι θὰ εἶναι τὸ κέρδος, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποκομίσῃ ὁ κ. συνάδελφος καὶ οἱ ὠθήσαντες αὐτὸν εἰς τὴν τοιαύτην τροπὴν τῆς συζητήσεως πρὸ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ θὰ δοθῇ εὐκαιρία, ὅπως λεχθῶσι μερικὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς δὲν θὰ εἶναι πολὺ εὐχάριστα εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ὅμοια πρὸς αὐτὸν φρονοῦντας. *Αἴ κ᾽ εἴπῃς τὰ θέλεις, ἀκούσαις τά κεν οὐ θέλοις*, εἶπεν ὁ Ἀλκαῖος (Κατ᾽ ἄλλην ἀνάγνωσιν : Αἴ κ᾽ εἴπῃς τὰ θέλεις, ἀκούσαις κεν τοῖα τὰ κ᾽ οὐ θέλοις).

Ἀλλὰ τὴν τροπὴν ταύτην τῆς συζητήσεως δὲν προεκάλεσεν ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή. Ὡσαύτως δὲν προεκάλεσεν ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ συζήτησιν περὶ τοῦ ὅλου γλωσσικοῦ ζητήματος, ἀλλὰ μόνον περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν διαλέξεων τοῦ κ. Κακριδῆ καὶ περὶ τῆς τονικῆς του καινοτομίας, τῆς εἰσαχθείσης ὑπ᾽ αὐτοῦ κατὰ τὴν δευτέραν ἐκτύπωσιν τῶν διαλέξεων τούτων, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἐν Θεσσαλονίκῃ γενομένη ἔκδοσις ἠκολούθει τὸν παραδεδομένον τονισμόν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ ἀτονία δὲν εἶναι ἰδική του ἀνακάλυψις, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ

ἀλλ᾽ ἀνάγεται εἰς παλαιὰν σκέψιν ἄλλων προγενεστέρων καὶ δὴ καὶ εἰς πρότασιν τοῦ Γεωργίου Χατζιδάκι, μὴ γενομένην ἀποδεκτὴν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας, εἰς τὴν ὁποίαν προετάθη, ἐγκαταλειφθεῖσαν δὲ καὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Κατὰ ταῦτα παραμένει ἄπορον διὰ τοὺς ἁπλῶς βλέποντας τὰ πράγματα διατί ἐδόθη εἰς τὸ ζήτημα ἡ μορφὴ τοῦ γενικοῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνος καὶ ἐσημάνθη γενικὸν προσκλητήριον τῶν πιστῶν. Ἡ αἰτία ἐν τούτοις εἶναι διαφανής. Τὸ ζήτημα τῆς ἀτονίας ἦτο ἁπλῆ κροῦσις καὶ ἔναυσμα πρὸς ἀνάφλεξιν γλωσσικοῦ καθεστωτικοῦ ἀγῶνος, ὅστις καὶ ἀνελήφθη ὑπὸ πάντων τῶν μαχίμων μελῶν τῆς ἰδέας, θεωρηθείσης προσφόρου τῆς ὑφισταμένης ἐθνικῆς περιστάσεως.

Ἡ ὅλη διαμόρφωσις τῆς συζητήσεως, ὅπως αὕτη ἀναπτύσσεται διὰ τοῦ τεύχους τῆς «Δίκης τῶν τόνων», δεικνύει ὅτι ὁ δημοτικισμὸς ἔχει πρὸ πολλοῦ λάβει πολιτικὴν συγκρότησιν, συνεπαγομένην πάσας τὰς ἰδιότητας τῶν τοιούτων συγκροτημάτων. Ἐκ τούτου δὲ ἑρμηνεύεται καὶ ἡ ἀπόλυτος ἄρνησις οἰκογενειακῆς συνεννοήσεως καὶ συζητήσεως ἐπιστημονικῆς ἐν τῇ Σχολῇ ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι τὸ ζήτημα ἦτο προσωπικόν. Τὸ γλωσσικὸν ἀπελευθερωτικὸν μέτωπον οὐδεμίαν δέχεται συζήτησιν.

Ὀφείλω δὲ νὰ τονίσω ὅτι σχεδὸν πάντες οἱ ἐν τῇ Σχολῇ ὁμιλήσαντες περὶ τῶν καινοτομιῶν τοῦ κ. συναδέλφου, ὅπως φαίνεται καὶ ἐκ τῶν δημοσιευθέντων πρακτικῶν, μόνον περὶ τῶν πραγμάτων ὡμίλησαν, ἀπέφυγον δὲ νὰ προσδώσωσιν οἱονδήποτε προσωπικὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν συζήτησιν. Ἐὰν κατέκριναν τὰς διδασκαλίας τοῦ κ. Κακριδῆ ὡς ἐπιβλαβεῖς, διατί πταίουν ἐκεῖνοι καὶ δὲν πταίει πρωτίστως ὁ γράψας αὐτὰς συνάδελφος ; Ἐτήρησαν οἱ συναγωνισταὶ τοῦ κ. Κακριδῆ τὰς αὐτὰς ἀρχὰς κατὰ τὴν ἐναντίον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ἥκιστα εὐπρεπῆ ἐπιδρομήν των ; Δυστυχῶς ὄχι ἢ μᾶλλον εὐτυχῶς δι᾽ ἡμᾶς ὄχι. Ὅπως οἱ προλαλήσαντες συνάδελφοι ἀνέπτυξαν, οἱ ἀγωνισταὶ καὶ ἀσπιδηφόροι τοῦ δημοτικισμοῦ, οὐδενὸς μέσου ἐφείσθησαν, ὅπως διασύρουν τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν, ἀνῆλθον δὲ καὶ μέχρι πρὸ πολλοῦ ἀποθανόντων προσώπων ὡς δῆθεν ἐκ τοῦ τάφου ἐμπνεόντων τοὺς σημερινοὺς ἀγῶνας, λησμονοῦντες ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ «στρατοπέδου» ἐδόθησαν εἰς αὐτοὺς φιλικώταται ψῆφοι κατὰ προσφάτους ψηφοφορίας, δηλωτικαὶ τῆς ἐλλείψεως παντὸς φανατισμοῦ καὶ πάσης κομματικῆς ἀντιθέσεως ἐν τῇ Σχολῇ, τοὐλάχιστον ἐκ μέρους ἡμῶν. Ἡ ὅλη δὲ ὁρμὴ τῆς ἐπιθέσεως καὶ ὁ συναγερμὸς παντοδαπῶν προσώπων καὶ αἱ ἀπειλαὶ περὶ μελλούσης ἀπολύσεως τῶν τολμησάντων νὰ ἐκφράσωσιν ἀντιρρήσεις καὶ νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν τῆς Συγκλήτου περὶ τῶν ἀτόπων ἐγχειρημά-

των τοῦ κ. συναδέλφου, δεικνύουσιν ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀσθενῶν καὶ ἀτροφικῶν ποδῶν ἵστανται οἱ μεγάλοι οὗτοι σκοποί, οἱ ὁποῖοι ἔχουσιν ἀνάγκην τοιούτων ὑποστηριγμάτων διὰ νὰ σταθῶσιν.

Εἶναι δὲ τὸ κύριον ἐπιχείρημα τῆς ἐπιθέσεως ἡ ἐκ μέρους τῆς μεγίστης πλειονοψηφίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς προσβολὴ δῆθεν τῆς ἐλευθερίας τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας.

Ἔχει ἤδη παρατηρηθῆ ὅτι συχνότατα οἱ ἄκροι φιλελεύθεροι εἶναι οἱ δεσποτικώτατοι τῶν ἀνθρώπων, διότι διεκδικοῦσι τὴν ἐλευθερίαν μόνον ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλ᾿ ἀρνοῦνται εἰς τοὺς ἀντιπάλους τὸ αὐτὸ δικαίωμα, προβαίνουσι δὲ καὶ εἰς ἀπειλὰς ἀπολύσεως κατὰ παντὸς τολμῶντος νὰ ἔχῃ ἀντιρρήσεις. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὴν ἀπειλὴν ἀπολύσεως ἀπηύθυνεν αὐτὸς ὁ συνάδελφος κ. Κακριδῆς πρὸς συνάδελφον ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ Πανεπιστημίου ὑπὸ γενικωτάτην μορφήν, «**θὰ σᾶς παύσω ὅλους**», προδίδων οὕτω πόθεν προέρχεται καὶ ἡ ὑπὸ σοβαρῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν γραφεῖσα, ἀτυχῶς δι᾿ αὐτούς, παρομοία ἀπειλή, ἀπευθυνομένη πρὸς ἐπιστήμονας, οἱ ὁποῖοι δὲν εἰσῆλθον εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν διὰ μόνα τὰ γλωσσικὰ αὐτῶν φρονήματα, οὐδὲ παραμένουσι καὶ εὐδοκιμοῦσιν ἐν αὐτῇ δι᾿ αὐτὰ ἢ διὰ σχετικὸν πρὸς ταῦτα θόρυβον ἢ ἄλλην παντοίαν προπαγανδικὴν δρᾶσιν.

Ἔπειτα οἱ ὑπεραμυνόμενοι τῆς ἰδικῆς των ἐλευθερίας καὶ παραβλέποντες τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἄλλων λησμονοῦσι καὶ ἄλλο τι, ὅτι δηλ. οἱ περὶ τὴν γλῶσσαν συντηρητικοὶ εἶναι ἐκπρόσωποι τοῦ ἀπὸ μακροτάτου χρόνου παραδεδομένου καθεστῶτος, ἀπὸ μακροτάτου ὡσαύτως χρόνου εὐστοχώτατα ἐξυπηρετοῦντος τὰς πνευματικὰς ἡμῶν ἀνάγκας καὶ μορφώσαντος σπουδαιοτάτους ἐπιστήμονας τιμήσαντας καὶ τιμῶντας ἐξαιρέτως τὴν πνευματικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος εἴτε ἐν τῇ ἐπιστήμῃ εἴτε ἐν τῇ πολιτικῇ. Τοιαύτην δὲ κατέχοντες θέσιν οἱ συντηρητικοὶ ἔχουσι διπλοῦν λόγον ὅπως ἐκφράσωσι γνώμην περὶ τῶν νεωτεριζόντων, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζονται ὡς ἐπαναστάται καὶ ἀνατροπεῖς τῆς καθεστηκυίας τάξεως καὶ προσπαθοῦσι νὰ φανῶσι περισσότεροι ἢ ὅσοι πράγματι εἶναι διὰ παντοίων μέσων, τὰ ὁποῖα εἶναι σκοπίμως ἥκιστα συντελεστικὰ ἠρέμου κρίσεως περὶ τοῦ ὅλου ζητήματος.

Ἦτο δὲ πολὺ φυσικὸν καὶ ἐπιβεβλημένον, ὅπως ἐξεγερθῇ ἡ ὁλότης σχεδὸν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς κατὰ τοῦ κ. συναδέλφου, τοιαῦτα τολμήσαντος καὶ προκαλέσαντος τὸν σάλον, ὅστις προεβλέπετο, ὅπως θὰ ἦτο πολὺ φυσικὸν ὅπως ἐξεγερθῇ ἡ Θεολογικὴ Σχολή, ἐάν τις τῶν καθηγητῶν αὐτῆς ἐκίνει τὴν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς σημασίας τῶν μυστηρίων κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Δογματικῆς ἢ ἄλλου μαθήματος ἢ ἐὰν

συνίστα τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἐλευθέρου γάμου ἢ ἄλλα τοιαῦτα ἐδίδασκε, σείοντα τὰ θεμέλια τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας. Ὁμοίως θὰ ἦτο εὐλογώτατον, ὅπως ἐξεγερθῇ ὁ διοικητὴς στρατιωτικῆς τινος σχολῆς ἢ ὁ ὑπουργὸς τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ἐάν τις τῶν διδασκόντων ἐν τῇ σχολῇ διέδιδε κατὰ τὴν διδασκαλίαν του ἀντιπολεμικὰς ἰδέας ἢ ἀντιστρατιωτικὰς θεωρίας.

Ἀλλὰ καὶ οἱαδήποτε Ἰατρικὴ Σχολὴ τοῦ κόσμου θὰ εἶχε πάντα λόγον, ὅπως ἐξαναστῇ, ἐάν τις τῶν ἐν αὐτῇ καθηγητῶν ἐπεζήτει νὰ κλονίσῃ τὴν θεμελιώδη ἀξίαν τῆς ἀνατομικῆς καὶ τῆς φυσιολογίας διὰ τὰς ἰατρικὰς σπουδὰς ἢ προσεπάθει νὰ ἐξάρῃ τὴν ἀξίαν τῶν ἐμπειρικῶν ἰατρῶν κ.τ.τ., πράγματα δηλαδὴ τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προστατεύῃ ἡ πανεπιστημιακὴ ἐλευθερία.

Ἀλλὰ μήπως καὶ πᾶσα Νομικὴ Σχολὴ δὲν θὰ ἦτο ἐνδεδειγμένον, ὅπως ἐξεγερθῇ ἐὰν καθηγητής τις αὐτῆς ἐδίδασκεν ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν τῶν πολιτῶν ἡ ἄρνησις ὑπακοῆς εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας ἢ διέδιδεν ἄλλας παρομοίας μεγαλοπρεπεῖς ἐπινοίας;

Ἡ ἐλευθερία ἄρα, τὴν ὁποίαν ἡ διάδοσις ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν ἐπικαλεῖται ἑκάστοτε δι᾽ εὐνοήτους λόγους ἀκωλύτου προπαγάνδας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀπόλυτος — ἔχομεν δὲ πρόχειρον ἐπιχείρημα αὐτὰ τὰ συμβάντα ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει, τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀπὸ μὲν ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως μηδέν, ἴσως δὲ καὶ κατώτερον τοῦ μηδενός, ἀπὸ δὲ ἠθικῆς ἀπόψεως καὶ τάξεως καὶ ὠφελείας τῶν σπουδαζόντων τεραστίως βλαβερόν.

Τὴν αὐτὴν τύχην εἶχε καὶ ἡ ἀπόπειρα τῶν αὐτῶν σχεδὸν προσώπων ἐν τῷ δικηγορικῷ συλλόγῳ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ὁ κατ᾽ ἀρχὰς ἐγερθεὶς συνήθης θόρυβος τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως κατεπνίγη ὑπὸ τοῦ ὄγκου τῶν συντηρητικῶν νομικῶν, οἱ ὁποῖοι ἔδωκαν καὶ καλὸν ἠθικὸν μάθημα εἰς τοὺς ἐκλέξαντας τὴν παροῦσαν ἐθνικὴν περίστασιν πρὸς ἀνακίνησιν τοιούτου ζητήματος. Δὲν ἀπομένει ἄλλη ἑρμηνεία τῆς τοιαύτης ἐπιμονῆς τῆς μειονοψηφούσης ὁμάδος ἢ ἡ ἀνάγκη θορύβου καὶ ἐντυπώσεως πρὸς σωτηρίαν παντὸς κινδυνεύοντος ὁμοϊδεάτου, ὡς ἀποτελοῦντος δῆθεν μέλος τῆς γλωσσικῆς πλειονοψηφίας τοῦ ἔθνους, ἐκδηλουμένης ἐν παντὶ πνευματικῷ περιβάλλοντι. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ ἔχωμεν καὶ ἄλλας παρομοίας ἐκδηλώσεις, τῶν ὁποίων ὅμοιος θὰ εἶναι καὶ ὁ σκοπός. Τὸ πρᾶγμα ὑπενθυμίζει γνωστὰ πολεμικὰ τεχνάσματα γινόμενα κατὰ νυκτερινὰς ἐπιθέσεις, ὅτε μικρὰ ἐπιθετικὴ δύναμις διὰ ποικίλων μεγαλοφώνων παραγγελμάτων προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ πιστευτὸν εἰς τὸν ἐχθρὸν ὅτι εἶναι πολὺ μεγαλητέρα παρ᾽ ὅσον

πράγματι εἶναι, ἵνα προκληθῇ οὕτω πανικὸς εἰς τὰς ἐχθρικὰς τάξεις. Ἀλλὰ θὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς διατί ἡ πυρετώδης αὕτη κίνησις ἀνὰ πᾶν τὸ γλωσσικὸν μέτωπον; Ἡ ἀπάντησις θὰ προέλθῃ ἐκ τῆς γνώσεως τῶν συστατικῶν μερῶν τοῦ συστήματος. Ὅπως καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ ἑνώσει ὑπὲρ ἰδεῶν, αἵ ὁποῖαι ἀντιτίθενται εἰς τὴν παραδεδομένην τάξιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος συστήματι τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὸ στοιχεῖα εἶναι: πρῶτον οἱ εἰλικρινῶς πιστεύοντες εἰς τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας διακηρύσσουσι, δεύτερον οἱ ἐξ ἀνάγκης καὶ πρὸς κάλυψιν τῆς ἀμαθείας των «πιστεύοντες», τρίτον οἱ οὐδὲν πιστεύοντες καὶ ἀντὶ τῆς βοηθείας των ἀναμένοντες ἢ ἐπιδιώκοντες ἀνταλλάγματα καὶ τέταρτον οἱ ἀφελεῖς, οἱ τρέμοντες μήπως χαρακτηρισθῶσι καθυστερημένοι καὶ ἀσύγχρόνιστοι ὡς προσκεκολλημένοι εἰς δῆθεν νεκρὰν γλῶσσαν, ὅπως ἡ καθαρεύουσα χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν γοήτων τῆς δημοτικῆς. Προτιμῶντες δὲ οἱ πλεῖστοι νὰ ἐντρυφῶσι καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ γνωστὰ λαμπρὰ προϊόντα τῶν ἀκατανοήτων, τοὺς ὁποίους νεωστὶ οἱ ὑγιέστεροι τῶν δημοτικιστῶν μετ᾽ εὐλόγου ἀγανακτήσεως διεπόμπευσαν, εἶναι ὑπερήφανοι διότι συντελοῦσι καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἀπὸ τοῦ μαρασμοῦ καὶ τῆς σκωρίας.

Κατὰ γενικὴν δὲ παρατήρησιν τὴν μεγαλητέραν πληγὴν ἀποτελοῦσιν οὐχὶ μόνον οἱ ἐξ ἀνάγκης δημοτικισταί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ ἐπαγωγῆς φιλολογοῦντες, οἱ κατὰ κανόνα παραβάται τῆς ἑνδεκάτης ἐντολῆς καὶ διὰ τοῦτο προτείνοντες τερατώδεις μεταρρυθμίσεις μετ᾽ ἐλαφρᾶς συνειδήσεως καὶ πολλοῦ θορύβου.

Ἀλλ᾽ ἀνεξαρτήτως τοῦ εἴδους τῶν μετεχόντων τῆς ὁμάδος κοινὸν εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνος, εἴτε διὰ δόξαν εἴτε δι᾽ ἐπικράτησιν τῶν ὁμοϊδεατῶν, διὰ τοῦτο δὲ παρατηροῦμεν τὴν ἱερὰν ἀγανάκτησιν, ἡ ὁποία ἐκρήγνυται ἑκάστοτε ἅμα τῇ ἐκδηλώσει ἀντιστάσεως. Ὅλως δὲ ἀπερισκέπτως ἐξεδηλώθη ἤδη καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει εἷς ἐκ τῶν ἀπωτέρων σκοπῶν τῆς κινήσεως ἤτοι ἡ ἀμοιβὴ τῶν πιστῶν, τῶν τε ἰδεολόγων καὶ τῶν ἄλλως συνδεομένων, διὰ τῆς κενώσεως τῶν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων κατεχομένων θέσεων, ἵνα καταληφθῶσι βεβαίως αὗται οὐχὶ διὰ μετακληθησομένων ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰδικῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐνταῦθα πιστῶν θιασωτῶν. Εἰς δὲ τὴν ἀπρέπειαν ταύτην προσέδωκαν ἀτυχῶς τὴν συμβολὴν τοῦ κύρους των πολιτικοὶ καὶ ἄλλοι ἄνδρες, τοὺς ὁποίους συνηθίσαμεν νὰ τιμῶμεν διὰ τὴν συμμετοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος. Οὕτω δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν μίαν ἀκόμη περίπτωσιν εἰς τὰ ἀληθῆ ἐλατήρια τῶν ἑκάστοτε ἐκ-

καθαρίσεων τοῦ Πανεπιστημίου, αἵ ὁποῖαι τόσον ἐκλέϊσαν τὴν πατρίδα ἡμῶν!

Οὐδεὶς ἐζήτησεν ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὴν Σχολήν, ὅπως ἀπομακρυνθῇ τοῦ Πανεπιστημίου ὁ κ. συνάδελφος, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὴν ὑφ᾽ ἑνὸς μέλους τῆς Σχολῆς ἐξακολούθησιν πολιτικῆς, ἡ ὁποία, χωρὶς ἴσως καὶ ὁ ἴδιος ὁ κ. συνάδελφος νὰ τὸ ἐπιδιώκῃ, ἦτο προωρισμένη νὰ φέρῃ ἀναστάτωσιν καὶ πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν μεταξὺ τῶν σπουδαστῶν καὶ νὰ ταράξῃ τὰς σχέσεις τῆς ἐν τῇ Σχολῇ συνεργασίας τῶν καθηγητῶν, ἡ ὁποία παρὰ πᾶσαν ἀντίθεσιν ὑπῆρξεν ἄλλως κατὰ πάντα ὁμαλή. Πράξασα δὲ ὡς ἔπραξεν ἡ Σχολὴ ὠφέλησε πρὸ παντὸς τὸν κ. συνάδελφον, ὅστις ἐν τῷ μέλλοντι ἀσφαλῶς θὰ προβαίνῃ εἰς τὰ ἔργα τοῦ νεωτερισμοῦ μετὰ μείζονος περισκέψεως καὶ περισσότερον ἀναμετρῶν τάς τε περιστάσεις καὶ τὰς περιπτώσεις, ὀλιγώτερον δὲ πιστεύων εἰς τὰς πανηγυρικὰς διαβεβαιώσεις περὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς δημοτικῆς καὶ περὶ τοῦ λελυμένου τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ ἄλλων τοιούτων ῥητορικῶν σχημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἦσαν χρήσιμα διὰ τὴν σύνταξιν τῶν διαφόρων πιστοποιητικῶν «ἐξ ἐνδόξων» πρὸς σωτηρίαν, ἀλλὰ πολὺ ἀπέχουσιν ἀπὸ τῆς πραγματικῆς καταστάσεως, περὶ τῆς ὁποίας ἀψευδέστατον μαρτύριον παρέχουσιν αὐτοὶ οἱ συνήγοροι τῆς δημοτικῆς διὰ τῆς ἀψόγου καθαρευούσης, τὴν ὁποίαν σχεδὸν ἀνεξαιρέτως πάντες μεταχειρίζονται προδήλως διστάζοντες νὰ διανύσωσι τὸ μικρὸν ἐκεῖνο βῆμα, τὸ ὁποῖον ἀπομακρύνει ἀπὸ τῆς σοβαρότητος τῆς ἐντυπώσεως. Ἀλλ᾽ ἔχοντες τὴν ὀρθὴν ταύτην διαίσθησιν καὶ τοιαῦτα φρονοῦντες οἱ ἴδιοι, πῶς ἐλπίζουσιν ὅτι δύνανται νὰ μεταπείσωσι τοὺς ἐφαρμόζοντας ἐν τῇ πράξει ὅ,τι πιστεύουσιν ἐν τῇ θεωρίᾳ; Ἦ εἶχον τὴν ἀφελῆ σκέψιν ὅτι δὲν θὰ ἀπεδίδετο εἰς τὸ πρᾶγμα ἡ ἁρμόζουσα σημασία; Ἢ ἀκόμη νομίζουσιν ὅτι δύναται νὰ γίνῃ πιστευτὸν τὸ συνήθως ὑπ᾽ αὐτῶν κατ᾽ ἰδίαν λεγόμενον ὅτι ναὶ μὲν δὲν δύνανται νὰ γράφωσι τὴν δημοτικήν, ἀλλὰ θεωροῦσι ταύτην ἀξίαν πάσης συστάσεως καὶ προτιμήσεως; Καὶ διατί δὲν δύνανται νὰ γράψωσι τὴν δημοτικήν, ἀφοῦ εἶναι τόσον εὔκολος, ὥστε καὶ τὰ μικρὰ παιδία ἀκόπως, ὡς ἰσχυρίζονται, θὰ μάθωσιν αὐτὴν καὶ θὰ σωθῶσιν ἀπὸ τὴν βάσανον τῆς καθαρευούσης, οὕτω δὲ καὶ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον θὰ ζήσῃ εἰς τὸ ἑξῆς ἐν γλωσσικῇ μακαριότητι; Ἀλλὰ φοβοῦνται τὴν ἐντύπωσιν, ἡ ὁποία εἶναι ἀμείλικτος εἰς ἀποτελέσματα, οὕτω δὲ ἐγκαταλείπουσι τοὺς ὁμοϊδεάτας, τοὺς ὄντως πιστεύοντας καὶ ἀξίους πάσης τιμῆς διὰ τὴν εἰλικρίνειάν των ταύτην, ὅπως ὑποστῶσι μόνοι τὰ ἀποτελέσματα τῆς πίστεως αὐτῶν.

Ἀλλὰ τότε δὲν ὑπάρχει ὁ αὐτὸς συνεκτικὸς δεσμὸς διὰ πάντα τὰ μέλη τῆς γλωσσικῆς ταύτης ὁμοσπονδίας, ἀλλ᾿ ἀρκεῖ καὶ ἡ ἀμοιβαία συμπάθεια καὶ φιλικὴ ἀλληλεγγύη ὡς προϋπόθεσις τῆς συμπράξεως καὶ ὑπερασπίσεως τῆς ὑπ᾿ οὐδενὸς ἀπειληθείσης πραγματικῆς ἐπιστημονικῆς ἐλευθερίας.

Ἀλλ᾿ ἐπειδὴ τὰ ὠφελήματα ἐσταμάτησαν πρὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τοῦτο ἐστράφησαν σήμερον τὰ ὅπλα μετὰ ἱερᾶς ὁρμῆς κατ᾿ αὐτῆς.

Καὶ ὅμως πλείονες τῶν στρατευομένων δημοτικιστῶν ἐχρημάτισαν καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔδρασαν ἐκεῖ ἄνευ οὐδενὸς ἐμποδίου καὶ δὴ καὶ ἐντὸς ὁμόφρονος περιβάλλοντος, ἀλλ᾿ οὐδὲν ἀπολύτως κατώρθωσαν διὰ τῆς ψυχώσεως αὐτῶν ταύτης πλὴν τῆς δυσφορίας καὶ αὐτῶν τῶν ὁμοϊδεατῶν αὐτῶν, ὅσοι ἐπιστημονικώτερον καὶ ψυχραιμότερον σκεπτόμενοι ἀντελαμβάνοντο ὅτι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα δὲν λύεται διὰ σταυροφοριῶν καὶ τεχνητοῦ θορύβου, ἀλλὰ δι᾿ ἀβιάστου καὶ ἀκομματίστου συνεννοήσεως ὁλοκλήρου τῆς μερίδος τοῦ ἔθνους τῆς σκεπτομένης καὶ ἀνηκούσης εἰς ὑψηλότερον διανοητικὸν ἐπίπεδον, πρὸ παντὸς δὲ ἠρέμως καὶ βραδέως καὶ ἄνευ οὐδενὸς πάθους κατὰ τῆς πνευματικῆς παραδόσεως τοῦ ἔθνους, ἥτις ὤφειλε καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ ἀφετηρία καὶ ἡ βάσις πρὸς πᾶσαν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης, ὅπως μόνος ἐκ τῶν γραφόντων ἐν τῇ «Δίκῃ τῶν τόνων» διεῖδε καὶ ἐτόνισε σωφρονέστατα ὁ Στρατηγὸς Ἀλέξανδρος Μαζαράκης. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ νεωτάτη γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς γλώσσης εἶναι, κατὰ τὸ πλεῖστον, δεσμία εἰς τὴν παράδοσιν καὶ εἶναι εὐλόγως ἠναγκασμένη νὰ μεταχειρίζεται μετημφιεσμένην καθαρεύουσαν καὶ νὰ εἶναι καθηλωμένη εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ θαυμαστοῦ τούτου ὀργάνου ἐκφράσεως καὶ συνεννοήσεως τοῦ δημιουργηθέντος ἀβιάστως καὶ ἠρέμως ὑπὸ τῶν πνευματικῶν ἀνδρῶν τῆς χώρας, δεκτικοῦ δὲ πάσης εἰσδοχῆς στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἤθελε κρίνει ἀπαραίτητα ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ βιοτικὴ ἀνάγκη καὶ τὸ ἐθνικὸν γλωσσικὸν αἴσθημα·

Ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως ἐχαρακτηρίσθη ἤδη βαθύτατα ὑπὸ τοῦ Goethe διὰ τῆς περιφήμου ἐκείνης φράσεως: Weh, dass du ein Enkel bist! Ὅστις ἐπιχειρεῖ νὰ ῥήξῃ πάντα δεσμὸν πρὸς τὴν παράδοσιν τοῦ ἔθνους καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ γίνῃ συγχρονισμένος κοσμοπολίτης, ἀλλὰ θὰ κλυδωνίζεται ἀκυβέρνητος ἀνὰ τὸ μαινόμενον πέλαγος τοῦ διεθνισμοῦ μέχρι τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον ὡς ἄλλος ἄσωτος υἱός.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους οἱ ῥιζοσπάσται δημοτικισταί, οἱ κατ᾿ ἀλή-

θειαν μὴ ἔχοντες σαφῆ ἐπίγνωσιν τοῦ τὶ ζητοῦσιν, ἐπιτίθενται λάβροι κατὰ τῆς τελευταίας γραμματικῆς τῆς 4ης Αὐγούστου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ νέον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης καὶ ἂς συνιστᾷ νὰ ἀποδίδεται τό: *ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ* διὰ τοῦ: *ὥς ποὺ νὰ πῇς κύμινο* (σ. 200 § 457).

Ἔχουσι δὲ φθάσει μέχρι τοιούτου βαθμοῦ ὑψηλοτάτων ἐπινοιῶν δημοτικισταί τινες, ὥστε, ὅπως με ἐβεβαίωσεν ἄξιος πάσης πίστεως κύριος, ἐσκέφθησαν νὰ συστήσωσι διὰ τοῦ ἁρμοδίου πρακτορείου εἰς ἐφημεριδοπώλας τινάς, ὅπως διαλαλῶσιν εἰς τὴν δημοτικὴν τὸ περιεχόμενον τῆς εἰς καθαρεύουσαν συντεταγμένης εἰδησεογραφίας τῶν ἐφημερίδων, ὅπως οἱονεὶ ἀπολογούμενος ὡμολόγησεν εἰς τὸν εἰρημένον κύριον ὁ ἐπιπληχθεὶς ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐφημεριδοπώλης (ἡ νέα ἀπόφαση τῆς Κυβέρνησης καὶ ἄλλα παρόμοια κομψολογήματα). Νέον καὶ τοῦτο δεῖγμα τῶν ἄκρως φιλελευθέρων ἰδεῶν καὶ τῶν δυσεξιχνιάστων τερτιπίων τῆς κομματικῆς μανίας κατὰ τῆς ἀθώας ἁμαρτωλῆς τρίτης κλίσεως, ἵνα βεβαίως, κατὰ τὴν γνώμην των, δειχθῇ ἡλίου φαεινότερον ὅτι δῆθεν ὁ λαὸς ζητεῖ τὴν περίφημον ἐξυγίανσιν τῆς γλώσσης!

Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ἀπό τινος χρόνου καὶ διά τινας σκοπίμως οὕτω διαμορφουμένας ῥαδιοφωνικὰς ἐκπομπὰς ἀσκουμένου τρόπον τινὰ γλωσσικοῦ μιθριδατισμοῦ.

Ἔχοντες δέ, φαίνεται, συνείδησιν ὅτι ἐνεπλάκησαν καθ᾽ ὑποχρέωσιν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν σαθρᾶς ὑποθέσεως, τὴν ὁποίαν μάλιστά τινες τῶν μετέπειτα συνηγόρων ῥητῶς ἀπεκήρυξαν κατὰ τὴν ἐν τῇ Σχολῇ πρώτην συζήτησιν ἐγενίκευσαν τὴν ὑπόθεσιν καὶ προσηλώθησαν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία θὰ ἀπετέλει βεβαίως πολύτιμον σωσίβιον, ἡ ὁποία ὅμως εἴδομεν κατὰ πόσον ἔχει ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει ἐφαρμογήν.

Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα μετὰ πασῶν τῶν ἀποχρώσεων καὶ τῶν διαβαθμίσεων αὐτοῦ εἶναι ζήτημα ἱστορικὸν καὶ λογικόν, οὐχὶ δὲ ἁπλῶς ψυχολογικὸν καὶ συναισθηματικόν, δυνάμενον νὰ λυθῇ διὰ τῆς ψυχολογίας τῶν μαζῶν, ἥτις προκαλεῖται καὶ δελεάζεται εἰς εὔνοιαν διὰ τῆς ἐπιδείξεως τῆς ὀνειρώδους εὐκολίας τῆς ἐκμαθήσεως, κατ᾽ ἀλήθειαν δὲ τοῦ θριάμβου τῆς ἀμαθείας, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὀλεθρίας ἀρχῆς τοῦ ἥττονος κόπου. Ἀλλ᾽ ἐὰν σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς μαθήσεως καὶ τῆς γλωσσικῆς ἱκανότητος εἶναι ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν ἁπλουστέρα καὶ στοιχειωδεστέρα ἔκφρασις τῶν διανοημάτων τοῦ ἀνθρώπου τότε διατί νὰ μὴ καταφύγωμεν εἴς τινα τῶν γλωσσῶν τῶν κατὰ φύσιν λαῶν; Ἀλλ᾽ ἡ ἱστορία τῶν γλωσσῶν τῶν πεπολιτισμένων λαῶν διδάσκει ὅτι ἡ στοιχειώδης ἁπλότης τῶν γλωσσῶν δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ὑψηλὸν βαθμὸν

πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, ὅτι δὲ τοὐναντίον προηγμένος διανοητικὸς βίος δημιουργεῖ καὶ πολύπλοκον γλωσσικὸν ὄργανον, ἱκανὸν πρὸς ἔκφρασιν ποικίλων πνευματικῶν ἀναγκῶν καὶ λεπτῶν ἀποχρώσεων τῆς διανοητικῆς ἐργασίας. Τοιαύτη δὲ ὠργανωμένη γλῶσσα, οὖσα ἀποτέλεσμα ὑψηλῶν διανοιῶν, ἀποβαίνει ἰδίᾳ διὰ τοὺς σχηματιζομένους νέους γυμναστήριον τῆς διανοίας καὶ πολυτιμότατον μέσον πρὸς ἄσκησιν καθόλου τῆς φραστικῆς ἱκανότητος. Παρετηρήθη δὲ καὶ παρ᾽ ἡμῖν ὅτι οἱ δεξιώτερον χειριζόμενοι τὴν ὠργανωμένην γλῶσσαν πρὸς διατύπωσιν τῶν σκέψεων αὐτῶν ἔχουσι καὶ τὰς ἐννοίας αὐτῶν καθαρωτέρας. Ἐὰν ὁ ἀμαθὴς λαὸς δὲν δύναται νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀπέριττον καὶ ἀνεκζήτητον καθαρεύουσαν προκειμένου περὶ ὑψηλοτέρων θεμάτων, δὲν πταίει ἡ γλῶσσα, ἀλλ᾽ ἡ διανοητικὴ καὶ μορφωτικὴ κατάστασις τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία τελευταῖον ἀκριβῶς κατέπεσεν εἰς ὀδυνηρὸν σημεῖον διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἀκόπου μαθήσεως ὑπὸ τῶν λησμονούντων τὸ ῥητὸν τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι «*μετὰ πόνου ἡ μάθησις*». Ἂς ἐρωτήσωσι δὲ οἱ θιασῶται τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως οἱονδήποτε ἄνθρωπον τοῦ λαοῦ, ἐκ γενετῆς κατέχοντα τὴν δημοτικήν, ἂν ἐκ τῆς πρό τινων ἐτῶν γενομένης εἰς τὴν δημοτικὴν μεταφράσεως τῶν *Μετὰ τὰ φυσικὰ* τοῦ Ἀριστοτέλους ἐννοεῖ τι περισσότερον ἢ ἐὰν ἦσαν ταῦτα ἐν καθαρευούσῃ. Σημειῶ δὲ ὅτι καὶ οἱ πλήρως κατέχοντες καὶ ἐννοοῦντες τήν τε ἀρχαίαν καὶ τὴν νέαν Ἑλληνικήν, ἔχασαν, τὸ δὴ λεγόμενον, τὰ Ἑλληνικά των ἀναγινώσκοντες τὴν μετάφρασιν ἐκείνην! Ἐν οὐδεμιᾷ δὲ πεπολιτισμένῃ χώρᾳ διετυπώθη ἡ ἀξίωσις, ὅπως ὁ λαὸς αὐτομάτως ἀνέρχηται εἰς ὑψηλὰ διανοητικὰ καὶ γλωσσικὰ ἐπίπεδα ἄνευ καταβολῆς κόπου. Ἀντίθεσις γλωσσικὴ μεταξὺ τῶν συστηματικῶς μορφωθέντων καὶ τῶν μὴ τυχόντων ἢ τῶν τυχόντων ἀτελοῦς γλωσσικῆς μορφώσεως παρατηρεῖται ἀνὰ πάσας τὰς χώρας τὰς ἐχούσας ὠργανωμένας γλώσσας καὶ κατὰ πάσας τὰς ἱστορικὰς περιόδους προηγμένης διανοήσεως, παρῳχημένας τε καὶ συγχρόνους. Ὅπως ἀναγινώσκει τις ἐν τῷ ὡραίῳ βιβλίῳ τῆς Adelheid Mommsen : Theodor Mommsen im Kreise der Seinen (1937) ὁ πολὺς Θεόδωρος Mommsen ἐπέβαλλεν εἰς τὰ δώδεκα αὐτοῦ τέκνα, ὅπως μεταχειρίζωνται eine gebildete Sprache, ἡ δὲ γράφουσα τὰς ἐνδιαφερούσας οἰκογενειακὰς ταύτας ἀναμνήσεις κόρη τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς παρατηρεῖ: Wir gewöhnten uns dabei wohl *zwei Sprachen* an. Im Kinderzimmer und auf der Wiese redete man anders als im Beisein der Eltern; aber das Gefühl für *gutes Deutsch* hat sich uns unverbrüchlich eingeprägt. Ποῖος ταξιδεύσας εἰς τὰς προηγμένας χώρας τῆς Εὐρώπης ἔχει διάφορον ἐντύπωσιν περὶ τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τῆς ὑπὸ τῶν

τυχόντων μορφώσεως ὁμιλουμένης καὶ ἀκόμη περισσότερον τῆς γραφομένης καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁμιλουμένης γλώσσης. Περὶ τῆς Νορβηγίας λέγεται ὑπὸ τοῦ Meillet ὅτι ἔχει τρεῖς γλωσσικὰς παραλλαγὰς ἐν χρήσει !

Διγλωσσία, σχετικὴ ἴσως καὶ περιωρισμένη, ὑπῆρχε καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, ὅπως ἔδειξεν ὁ Nachmanson διὰ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ Studien zur griechischen Volkssprache.

Διγλωσσία ὑπῆρχε καὶ ἐν Βυζαντίῳ, ὅπως ἦτο ἤδη γνωστόν, μαρτυρεῖται δὲ προσθέτως καὶ διὰ τῶν νέων ἀποσπασμάτων τῆς Θεογονίας τοῦ Τζέτζη, τὰ ὁποῖα ἀνεκάλυψε τὸ πρῶτον καὶ ἐδημοσίευσεν ὁ Moravcsik ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ συναδέλφου κ. Βέη Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher (7) 1930 σ. 352—365, συνεπλήρωσε δὲ νεωστὶ οὐσιωδῶς διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἐπιλόγου τῆς Θεογονίας ἐκ στίχων 55 ὁ Carl Wendel: Das unbekannte Schlusstück der Theogonie des Tzetzes ἐν Byzant. Zeitschrift (40) 1940, 23—26. Ἐκεῖ περιέχονται περικοπαὶ πολύτιμοι ὡς τεκμήρια τῆς ὑφισταμένης τότε διγλωσσίας ἰδίᾳ ἐν τῷ λεξιλογίῳ τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν (στ. 1—15), παρέχονται δὲ καὶ αἱ προσήκουσαι συμβουλαὶ πρὸς τοὺς σχολαστικοὺς καθαρεύοντας, τοὺς μεταχειριζομένους πρὸς τὸν λαὸν λογίας λέξεις πρὸς δήλωσιν βιοτικῶν πραγμάτων, διὰ τὰ ὁποῖα παρὰ τῷ λαῷ ὑπῆρχον ἄλλαι λέξεις :

Ἂν λέγῃ τις πρὸς ἄσοφον τοιαύτας ληρῳδίας
βάρβαρος οὕτως (γρ. οὗτος) *καὶ θρασύς, παράφρων δὲ τὸ πλέον*
καὶ πρὸς βαρβάρους ἄν περ τις βαρβαρικῶς μὴ λέγῃ
καὶ τοῦτον τότε βάρβαρον γίνωσκέ μοι τυγχάνειν.

Εἶναι δὲ καὶ τὰ ἑπόμενα ἄξια ἀναγνώσεως, διότι ὁ Τζέτζης δεικνύει ὅτι ὑπῆρχον τότε ἐν Βυζαντίῳ σοφοὶ καὶ ἄσοφοι, ἔχοντες οὐχὶ μόνον διάφορον ὕφος λόγου, ἀλλὰ καὶ διάφορον λεξιλόγιον, συνιστᾷ δὲ εἰς τοὺς λογίους ἢ σοφούς, ὅπως προσαρμόζωνται ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ πρὸς τοὺς ἀσόφους ἤτοι τοὺς ἀμορφώτους, ὁσάκις πρόκειται περὶ πραγμάτων ἀναφερομένων εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ ὑπὸ τοῦ Wendel δημοσιευθέντος ἀποσπάσματος λέγει ὁ Τζέτζης ἀκόμη περισσότερον, ἀλλ' ἐπικινδύνως, γενικεύων :

Ὅστις δὲ παρὰ πρόσωπον ἢ παρὰ τρόπον γράφει
ἐκεῖνος οὐ σοφός ἐστι, βάρβαρος δὲ τὸ πλέον.

Περὶ τῆς ἐν Βυζαντίῳ διγλωσσίας ὑπάρχει ἡ γνώμη ὅτι εἶναι ἀφετηρία τοῦ σχηματισμοῦ τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ὁπωσδήποτε ὅμως εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ καὶ σήμερον ὑπάρχουσα διγλωσσία χρονολογεῖται τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος, ἀσφαλῶς δὲ καὶ ἀπὸ πολὺ προγενεστέρων χρόνων ἐν Βυζαντίῳ, ἀπεδείχθη δὲ ὑπάρχουσα καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἑλληνικῷ κόσμῳ, ὑπάρχει δὲ καὶ σήμερον οὐχὶ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ ἀλλαχοῦ, ὅπου, ὡς εἴπομεν, ὑπάρχει μακρὰ ἱστορικὴ διαδρομὴ καὶ σημαντικὴ φιλολογικὴ παράδοσις καὶ ἀξιόλογος λογοτεχνικὴ παραγωγὴ καὶ ὅπου ὑπάρχει ἐπιστήμη καὶ ἐπιστημονικὴ μόρφωσις ἢ καθ᾽ ὅλου ὑψηλοτέρα μόρφωσις, ἥτις εἶναι βεβαίως ἀδύνατον νὰ εἶναι καθολική. Τὰ πραγματικὰ ταῦτα γεγονότα εἶναι προσιτὰ εἰς πάντα, ὅστις ὁπωσδήποτε ἐξήτασεν ἀμερολήπτως τὰ συμβαίνοντα καὶ ἀνὰ τὰ ἄλλα **ἱστορικὰ** ἔθνη. Καὶ ὅμως πάντα ταῦτα ἀγνοῦνται συστηματικῶς καὶ παρίσταται τὸ Ἑλληνικὸν διγλωσσικὸν ζήτημα ὥς τι μοναδικὸν καὶ πρωτοφανές, προσελκύονται δὲ εὐκόλως οἱ ἐξ ἀνάγκης καὶ ἄλλοι ἀνίδεοι ὀπαδοί. Ἐπειδὴ ὅμως προσέρχονται καὶ ἄλλοι μὴ ἀνήκοντες εἰς τὰς κατηγορίας ταύτας, ἀλλὰ προερχόμενοι ἐξ ἀνωτέρων διανοητικῶν ἐπιπέδων, εἶναι κανεὶς ἠναγκασμένος νὰ δεχθῇ, ἐκτὸς τῶν περιπτώσεων ἀγαθοπίστου πλάνης, ὅτι πρόκειται καὶ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, ὅπως καὶ ἐν ἄλλοις, περὶ κοσμοθεωρίας, ἡ ὁποία διατίθεται ἐχθρικῶς πρὸς πᾶσαν παράδοσιν καὶ ἐπιδιώκει ἀποκλειστικῶς τὸ νέον ἔν τε τῇ διανοήσει καὶ ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ, ζητεῖ δὲ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν εὐμετάβολον μᾶζαν διὰ τοῦ παραδόξου καὶ τοῦ ἀσυνήθους, ὡς ἀσφαλοῦς δῆθεν μέσου διανοητικῆς προόδου καὶ κοινωνικῆς μακαριότητος, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν κοσμοθεωρίαν ταύτην, δὲν ἐπῆλθε μέχρι τοῦδε ἀκριβῶς διὰ τὰ τρομερὰ ἐμπόδια τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς «σκουριασμένης» παραδόσεως καὶ τῶν ξένων ἰδανικῶν, τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησεν ὁ ξένος πρὸς ἡμᾶς Ἑλληνικὸς πολιτισμός!! Καὶ ὅμως τὰ ξένα ταῦτα ἰδανικὰ καὶ ὁ ξένος Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐδημιούργησαν διὰ τῆς διδασκαλίας των καὶ τῆς ἐμπνεύσεώς των ὅ,τι καλὸν καὶ ἄξιον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ νέα Ἑλλὰς ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς εἴτε ὡς λαϊκὴ εἴτε ὡς λογία παράδοσις, οὐδεὶς δὲ ἐσκέφθη, τοὐλάχιστον ἐκ μέρους ἡμῶν τῶν συντηρητικῶν, νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν μίαν ὑπὲρ τῆς ἄλλης, ἀλλ᾽ εἴχομεν καὶ ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι ἑκατέρα ἔχει ἴδια δικαιώματα καὶ ἰδίαν δικαιοδοσίαν, τὴν ὁποίαν ὀφείλουσιν ἀμφότεραι νὰ διατηρήσωσιν οὐχὶ ἀντιδρῶσαι κατ᾽ ἀλλήλων, ἀλλὰ συνεργαζόμεναι εἰλικρινῶς ἄνευ ὀργῆς καὶ τάχους πρὸς πᾶσαν *δυνατὴν* προσέγγισιν ἄνευ τυραννικῆς βίας, σκοπούσης τὴν κατάλυσιν τῆς παραδόσεως καὶ τὴν ἀνατροπὴν

τῆς καθεστηκυίας γλωσσικῆς καταστάσεως· Διγλωσσία ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρχῃ πάντοτε ὑπὸ οἱανδήποτε γλωσσικὴν προϋπόθεσιν μεταξὺ τῶν τυχόντων ὑγιοῦς μορφώσεως καὶ τῶν ἀμορφώτων, ὅπως ὑπῆρχεν, ὡς εἴδομεν, καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Εἶναι δὲ διδακτικὰ ὅσα λέγει ὁ Albert Thumb, ὁ εἰδικῶς, ὡς γνωστόν, ἀσχοληθεὶς περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τοὺς μετ᾽ Ἀλέξανδρον χρόνους: «*Ἐὰν π.χ. ἐπὶ Ἀττικῶν ἀγγείων παρατηροῦνται φωνητικὰ φαινόμενα, μὴ ἀπαντῶντα ἄλλως ἐπὶ ἐπιγραφῶν, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι παρὰ τὴν συντηρητικὴν γραπτὴν γλῶσσαν (ἤτοι τὴν γλῶσσαν τῶν μορφωμένων) ὑφίστατο καὶ γλῶσσα τῆς ἀναστροφῆς ἢ δημώδης ἡ ὁποία εἰς τὰ κατώτατα λαϊκὰ στρώματα εὑρίσκετο εἰς μεγίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς γραφομένης γλώσσης. Περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου, τῆς κλασσικῆς, ἐλλείπει βεβαίως, κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ δυνατότης, ὅπως καθορίσωμεν διαφορὰς μεταξὺ τῆς γραφομένης καὶ τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης, μόνον δὲ ἐν Ἀττικῇ εἶναι τοῦτο ἐν περιωρισμένῳ μέτρῳ δυνατόν*».

Παρ᾽ ὅλον ὅμως τὸ γεγονός, ὅτι δὲν εἶναι ἀκριβέστεοον γνωστὸν ποία ἦτο ἡ ἔκτασις τῆς ἐν Ἀθήναις διγλωσσίας κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους καὶ τίνες αἱ διαφοραὶ μεταξὺ γραφομένης καὶ ὁμιλουμένης τότε γλώσσης, ἐν τούτοις ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι ἄξιον πολλῆς προσοχῆς ὅτι ἐν τῇ *στοιχειώδει* ἐκπαιδεύσει ἐγίνετο χρῆσις τοῦ Ὁμήρου ὡς ἀναγνωστικοῦ κειμένου ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, βεβαίως, γλώσσῃ καὶ οὐχὶ ἐν μεταφράσει! Ὁ Ὅμηρος ἐτιμᾶτο ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων ὡς ὁ θεμελιωτὴς σύμπαντος τοῦ πνευματικοῦ αὐτῶν βίου καὶ πατὴρ πάντων τῶν ποιητῶν, αὐτὸς δὲ ὁ Αἰσχύλος ἐθεώρει τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ μεγαλουργήματα «*τεμάχη τῶν Ὁμήρου μεγάλων δείπνων*», ὁ δὲ Πλάτων, καί περ ἀντιτιθέμενος εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ Ὁμήρου ἐν τῇ στοιχειώδει ἐκπαιδεύσει, καλεῖ τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη «*κατὰ θεόν πως εἰρημένα καὶ κατὰ φύσιν*» καὶ κηρύσσει μετὰ τῶν ἐπαινετῶν τοῦ Ὁμήρου ὅτι «*τὴν Ἑλλάδα πεπαίδευκεν οὗτος ὁ ποιητής*», προσθέτει δὲ ὅτι «*χρή... συγχωρεῖν Ὅμηρον ποιητικώτατον εἶναι καὶ πρῶτον τῶν τραγῳδιοποιῶν*». Θὰ μᾶς ἀπεμάκρυνε πολὺ τοῦ θέματος ἡ ἀπαρίθμησις τῶν ὑπερόχων ἀρχαίων ἐγκωμίων τοῦ Ὁμήρου ὡς θεμελιώδους μορφωτικοῦ καὶ ἐκπαιδευτικοῦ συντελεστοῦ, τοῦ ὑπὸ τῶν νέων Ἑλλήνων ἐξορισθέντος ἐκ τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ὡς νεοελληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου καὶ εὑρόντος καταφύγιον ἐπὶ τῶν βιβλιοσήμων!

Ἀλλ᾽ ὅ,τι ἔχει σημασίαν διὰ τὸ θέμα ἡμῶν εἶναι ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ Ὁμήρου, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς μορφωτικὸν ἀνάγνωσμα τῶν μι-

κρῶν παίδων, εἶχε μὲν βεβαίως σχέσιν πρὸς τὴν γραφομένην τότε ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ διέφερε κατὰ πολλὰ σημεῖα καὶ ἀπὸ ἀπόψεως λεξικοῦ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τυπικοῦ, ἀποτελοῦσα μῖγμα αἰολικῶν καὶ ἰωνικῶν στοιχείων.

Καὶ ὅμως παρεχομένη ἡ γλῶσσα αὕτη πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἀποστήθισιν εἰς μικροὺς μαθητὰς ὑποτίθεται ὅτι δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ξένη καὶ ὡς ἀκατάληπτος εἰς αὐτούς, ἀλλὰ προφανῶς ὡς προσιτὴ εἰς αὐτοὺς ἀκόπως ἤ, τοὐλάχιστον, ἄνευ πολλοῦ κόπου. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι οἱ περὶ πάντων φιλοσοφήσαντες Ἕλληνες, θὰ παρεῖχον ὡς ἀνάγνωσμα εἰς τοὺς μικροὺς ποιητικὸν ἔργον ἀκατάληπτον ἢ ἔχον ἀνάγκην συνεχοῦς λεξιλογικῆς ἑρμηνείας καὶ ὄχι ἔργον εὑρισκόμενον πλησίον τῆς μητρικῆς αὐτῶν γλώσσης. Εἶναι, ἄλλως, γνωστὸν ὅτι τὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου ἐρραψῳδοῦντο κατὰ τὰ συμπόσια, προφορικὴ δὲ καὶ ἀσματικὴ εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ παράδοσις αὐτῶν ἐκ παλαιοτέρων χρόνων. Ποῖος σωφρονῶν δύναται νὰ δεχθῇ ὅτι θὰ ἦτο ἀνεκτὸς ὡς μέσον τέρψεως ὁ ποιητής, ἐὰν ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δὲν ἦτο οἰκεία εἰς τοὺς ἀκροατὰς καὶ αἰσθητὴ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν ὡς ζῶσα γλῶσσα. Διὸ καὶ ἰσχυρίσθησάν τινες, ἀδιάφορον ἂν ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως, ὅτι τὰ ἔπη ἦσαν φορεὺς τῆς δημώδους γλώσσης. Παρ᾿ ὅλην ὅμως ταύτην τὴν εὐλάβειαν καὶ τὴν λατρείαν τῶν ἀρχαίων πρὸς τὸν Ὅμηρον, εἶδέ τις προσπάθειαν τοῦ Πλάτωνος ἢ τοῦ Ξενοφῶντος ἢ τῶν ῥητόρων καὶ τῶν ἄλλων πεζογράφων τινός, ὅπως μεταμορφώσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὸν τυπικὸν καὶ λεξιλογικὸν θησαυρὸν τοῦ Ὁμήρου; Ἀλλὰ μήπως καὶ τῶν τραγικῶν καὶ τῶν κωμικῶν ἡ γλῶσσα εἶναι ὅλως ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν πεζογράφων ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, καθ᾿ ἣν εἰκάζεται ὁμογλωσσία ἢ μονογλωσσία; Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τραγῳδίᾳ ὑπάρχει γλωσσικὴ ὁμοιότης μεταξὺ χορικῶν καὶ ἄλλων μερῶν; Καὶ ὅμως καὶ τούτων τῶν τραγικῶν ποιητῶν ἐγίνετο χρῆσις πρὸς μόρφωσιν τῶν μικρῶν μαθητῶν.

Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ὅτε καὶ ἡ ἀπόστασις ἡ χρονικὴ ἦτο μεγαλητέρα, παρουσιάζεται ἐν Ἐρετρίᾳ φιλογενὴς χορηγὸς γυμνασιάρχης μετακαλέσας ἐξ Ἀθηνῶν «*Ὁμηρικὸν φιλόλογον*» πρὸς διδασκαλίαν τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν εἰς τοὺς μικροὺς Ἐρετριεῖς καὶ τοὺς ἐφήβους (*ὁλοσχερέστερόν τε βουλόμενος τοὺς νέους ὠφελεῖν παρέσχεν ἐκ τοῦ ἰδίου Ὁμηρικὸν φιλόλογον Διονύσιον Φιλώτου Ἀθηναῖον, ὅστις ἐσχόλαζεν ἐν τῷ γυμνασίῳ τοῖς τε ἐφήβοις καὶ παισὶν καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι τοῖς οἰκείως διακειμένοις πρὸς παιδείαν.*=IG XII 9, ἀρ. 235 στ. 9 ἑ: τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος).

Εἶναι δὲ καὶ ἄλλως γνωστὸν ὅτι τὸ πρῶτον κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν λεγομένην περίοδον γεννῶνται ἁδρότεραι ἀντιθέσεις μεταξὺ παραδεδομένης Ἀττικῆς γραπτῆς γλώσσης καὶ τῆς τότε κοινῶς ὁμιλουμένης γλώσσης· αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς περιόδου ταύτης δεικνύουσιν ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν διάφορον γλωσσικὸν χαρακτῆρα· οὕτω π.χ. ἡ βασιλικὴ γραμματεία τῆς Περγάμου ἀκολουθεῖ αὐστηρότερον ἢ ὁ δῆμος εἰς τὴν κλασσικὴν γλωσσικὴν χρῆσιν, ἐν ᾧ τὰ ἰδιωτικὰ ἐπιγραφικὰ μνημεῖα πλησιάζουσι πλεῖστον πρὸς τὴν ζῶσαν μορφὴν τῆς γλώσσης, ὅπως ἔδειξεν ὁ Ed. Schwyzer ἐν τῇ Grammatik der pergamenischen Inschriften 193. Ἁπλῶς πρὸς ὑπόμνησιν ἀνέφερον τὸ ζήτημα, διότι δὲν σκοπεύω νὰ ἐπανεξετάσω τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, οὐδὲ εἶναι τοῦτο ἀναγκαῖον μεθ᾽ ὅσα ἐγράφησαν ἐν ἐκτάσει μέχρι τοῦδε, ἐλέχθησαν δὲ καὶ ἐν τῇ Σχολῇ κατὰ τὴν παροῦσαν συζήτησιν ὑπ᾽ ἄλλων συναδέλφων διδακτικώτατα, γινώσκουσι δὲ ἄριστα καὶ οἱ ἐμβριθέστερον φιλολογοῦντες καὶ γλωσσολογοῦντες ἐκ τῶν δημοτικιστῶν. Ἀλλ᾽ εἶναι, ἐπαναλαμβάνω, προφανὲς ὅτι πρόκειται περὶ κοσμοθεωρίας, τιθεμένης ἀντιμετώπου πρὸς πᾶσαν παράδοσιν, μὴ ἐχούσης ἄρα ἀνάγκην ἱστορικοῦ διαφωτισμοῦ περὶ τοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ μέρος μόνον τοῦ ὅλου συστήματος. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ θιασῶται τοῦ συστήματος ἀποστέργοντες ἤρεμον συζήτησιν καὶ ἐπιστημονικὴν συνεννόησιν καταφεύγουσιν εἰς τὴν βίαν, ἡ ὁποία, ὅπου δὲν εἶναι ἐμφανής, παρουσιάζεται ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τῆς διευθυνομένης ἐλευθερίας πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἔθνους δὲν εἶναι δὲ κατ᾽ ἀλήθειαν οὐδὲν ἄλλο ἢ ἡ χειρίστη τῶν δικτατωριῶν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἶναι ἀδύνατον νὰ ῥυθμισθῇ τὸ διγλωσσικὸν ζήτημα ἤτοι ἡ ἀπόστασις μεταξὺ γραφομένης καὶ δημοτικῆς γλώσσης. Ὅπως δὲ καὶ πρόσφατος ἀκόμη πεῖρα διδάσκει ἀργὰ ἢ γρήγορα αἱ ἀκρότητες τῶν ἀπολύτων θεωριῶν εὑρίσκονται εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς αναπροσαρμογῆς αὐτῶν, πιεζόμεναι ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα καὶ ἐν τῇ περιπτώσει τῆς γλώσσης δὲν εἶναι ἀπολύτως ὑπὲρ τῶν ἀκροτήτων κατ᾽ οὐδετέραν τῶν κατευθύνσεων, πρὸ παντὸς δὲ οὐδεμίαν ἐπιδέχονται βίαν ἢ πονηρίαν πρὸς εὐσταθεστέραν καὶ ὠφέλιμον εἰς τὸ ἔθνος ῥύθμισιν.

Συνεδρία τῆς 14ης Ἰουλίου 1943

Ὁμιλία τοῦ κ. Ἰωάννου Καλιτσουνάκη, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, Ἀκαδημαϊκοῦ.

Μὲ δυσφορίαν καὶ στενοχωρίαν λαμβάνω τὸν λόγον περὶ τοῦ ζητήματος τὸ ὁποῖον, ὡς ἔμαθον κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 15ης Ἀπριλίου (τὴν ἑπομένην ἡμέραν τῆς ἐπανόδου μου), ἀπησχόλει ἀπὸ ἑβδομάδων ἤδη τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν (α). Τὴν ἔκπληξίν μου ταύτην ἐδήλωσα ἀμέσως τότε εἰς τὸν παρακαθήμενον συνάδελφον Νικ. Ἐξαρχόπουλον. Δὲν εἶχον ἰδέαν τῶν διατρεξάντων καὶ συμβαινόντων. Εἰς τὸν συνάδελφον εἶπον ὅτι ταῦτα εἶναι «βυζαντινισμοὶ» καὶ ὅτι ἔπρεπε μὲ κάθε τρόπον νὰ ἀποφευχθῇ τοιαύτη συζήτησις εἰς τοιούτους δυσκόλους καιρούς, καθ' οὓς κλυδωνιζόμεθα καὶ ἡμεῖς ὅλοι μαζὶ μὲ τὴν δυστυχήσασαν πατρίδα εἰς τοιαύτην θύελλαν καὶ ζητοῦμεν νὰ διατηρηθῶμεν ἐν τῇ ζωῇ διὰ νὰ ἴδωμεν καὶ ἑορτάσωμεν τὴν ἀνάστασιν τῆς πατρίδος.Θέλω νὰ πιστεύω ὅτι ἐὰν παρευρισκόμην εἰς τὴν συνεδρίαν τῆς 31ης Ὀκτωβρίου 1941, ὅτε ἀνεκινήθη τὸ ζήτημα, θὰ ἔπειθον τὴν Σχολὴν νὰ μὴ γεννηθῇ τοιαύτη εὐρεῖα συζήτησις περὶ τονικῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ἦγον εἰς διαφόρους περιπλοκάς, καὶ ἐκτὸς τοῦ Πανεπιστημίου, οὐχὶ ὠφελίμους διὰ

(α) Τὴν ἐπιστημονικὴν εὐθύνην τῶν κατωτέρω ἐκτιθεμένων ἐπιθυμῶ ἐγὼ μόνος νὰ ἔχω, διὰ νὰ ἀναλάβω ἐν ἀνάγκῃ καὶ τὴν ὑπεράσπισίν των. Ἀλλὰ καὶ αὐτῶν μόνον. Εἶναι φυσικὸν περί τινων τῶν ὑπ' ἄλλων συναδέλφων προενεχθεισῶν ἀντιλήψεων νὰ ἔχω ἐγὼ διάφορον γνώμην, καθὼς καὶ ἄλλος συνάδελφος δύναται νὰ ἔχῃ ἀλλοίαν ἐμοῦ γνώμην δι' ὅσα ἐγὼ ἐκθέτω καὶ ὑποστηρίζω. Τοῦτο ἐγὼ θὰ ἐθεώρουν ὡς λεπτομέρειαν καὶ ὄχι ὡς ἀφορμὴν διὰ νὰ μὴ συνδέωμαι στενῶς πρὸς τοὺς λοιποὺς συναδέλφους ἐν τῇ γενικῇ ἀντιλήψει τοῦ ζητήματος περὶ τοῦ χρησίμου καὶ ἀπαραιτήτου τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης. Θεωρῶ μάλιστα ὅτι καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν κλασσικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν διὰ τούτου παιδείαν τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους ἔχομεν πάντες οἱ συνάδελφοι κοινήν, ὅσον καὶ ἂν προέκυψαν ἀντιρρήσεις καὶ διαφωνίαι ἕνεκά τινων ὁμολογουμένως ἀτυχῶν ἐκφράσεων καὶ διατυπώσεων ἐν τῷ γνωστῷ φυλλαδίῳ. Ἴσως ἐὰν παραστῇ ἀνάγκη νὰ ἐπανέλθω βραδύτερον εἰς τοῦτο τὸ παιδαγωγικὸν καὶ ἐθνικὸν δι' ἡμᾶς ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ καθαρῶς φιλολογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως ἐξετάζεται ἀπὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἄλλως ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ ἢ ὅπως ἐξητάζετο ἄλλοτε, καὶ ἄλλως ἢ ὅπως παρ' ἡμῖν σήμερον. *[Σημείωσις τυπογραφικῶν δοκιμίων].*

τὸ ὅλον ζήτημα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ ἔπραττον πᾶν ὅ,τι θὰ ἠδυνάμην διὰ νὰ μὴ λάβῃ ἡ γενομένη κατὰ τὴν συνεδρίαν συζήτησις τοιαύτας διαστάσεις, διότι οὔτε περὶ νέας ἀνακαλύψεως ἐπρόκειτο οὔτε καὶ περὶ κατηχητικῆς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος διαδόσεως. Ἐὰν ἐπρόκειτο ἀληθῶς περὶ τοῦ τελευταίου τούτου θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἀντίδρασις, εἰς ἣν προθύμως θὰ ἐλάμβανον μέρος· ἀλλὰ νομίζω δὲν ὑπῆρχε ἄλλη διάθεσις πλὴν τῆς ἐφαρμογῆς παλαιοῦ ἀτυχοῦς σχεδίου καὶ πόθου εἰς ἀτυχῆ ὅμως χρόνον. Θεωρητικῶς ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος δικαιοῦται, νομίζω, ὁ συνάδελφος νὰ τυπώνῃ τὰ βιβλία του ὡς θέλει, δὲν δικαιοῦται ὅμως νὰ ζητῇ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ παρὰ τῶν ἀκροατῶν του μίμησιν τῆς τοιαύτης γραφῆς καὶ γενικῶς τοῦ συστήματός του, ἐφ᾽ ὅσον τοῦτο ἀντιτίθεται πρὸς τὰ νόμιμα καθεστῶτα τὰ διέποντα τὸ Πανεπιστήμιον. Τὸ ἀνωτέρω σχέδιον ἄλλως τε καὶ ἄλλοι τὸ εἶχον καὶ τὸ ἔθεσαν καὶ εἰς ἐφαρμογήν, τὸ συνέστησαν, ὡς θὰ εἴπω κατωτέρω, καὶ ξένοι ἐπιστήμονες, ἀλλὰ καὶ ἰδικοί μας. Καὶ ὅμως πάντα ταῦτα παρῆλθον καὶ παρέρχονται καὶ γενικῶς εἰπεῖν ἐλησμονήθησαν καὶ πρὸ τῆς δυνάμεως τῆς παραδόσεως κατέρρευσαν.

Θεωρῶ ὅμως τώρα πλέον ἀναγκαῖον νὰ λάβω τὸν λόγον διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐμὲ καὶ ἄλλοτε εἶχε ζωηρῶς ἀπασχολήσει.

Ἐν τοῖς ἑπομένοις θὰ ἐξετάσω δι᾽ ὀλίγων εἰς τρεῖς περικοπὰς τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖον ἀνεφάνη μὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ περὶ τῆς «Δίκης τῶν τῶν τόνων» βιβλίου καὶ τὴν ποινικὴν δίωξιν τοῦ συναδέλφου καθηγητοῦ Ἰωάννου Κακριδῆ. Θὰ ὁμιλήσω λοιπὸν συντόμως διὰ τὸ τονικὸν ζήτημα ἐν τῇ νεωτέρᾳ γλώσσῃ, διὰ τὸ ὀρθογαφικὸν καὶ τελευταῖον διὰ τὸ καὶ πάλιν ἀσκόπως ἀνακινηθὲν Γλωσσικὸν ζήτημα. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀνεφάνη μὲν ἀλλ᾽ ὄχι τόσον ὅσον ἄλλοτε ὀξύ, ἴσως διότι ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπα, εἴμεθα ἠναγκασμένοι δι᾽ ἄλλα νὰ σκεπτώμεθα καὶ δι᾽ ἄλλα νὰ φροντίζωμεν καὶ ὄχι περὶ τῆς εὐκολίας τῶν ἀμελῶν μαθητῶν καὶ τῶν τυπογράφων.

Α΄. Τὸ τονικὸν ζήτημα

Τὸ τονικὸν ζήτημα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ δὲν εἶναι σημερινὸν ἢ καὶ τοῦ πλησιεστέρου παρελθόντος, ἀλλὰ ὑπάρχει, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἀρχαίων χρόνων. Τὴν πρώτην ἀρχὴν τῶν τονικῶν σημείων εὑρίσκομεν εἰς τὸν ἀρχαῖον ἀττικὸν ἀλφάβητον, καὶ δὴ εἰς τὸ στοιχεῖον, ἧτα, Η, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδηλοῦτο ὁ δασὺς φθόγγος μέχρι τοῦ 403 πρ. Χρ. (Ηεκατόν, ἐν ἐπιγραφ. τοῦ 408 πρ. Χρ.). Μετὰ ταῦτα δὲ ἐπὶ Εὐ-

κλείδου ἄρχοντος, μετὰ τὴν γενομένην καθιέρωσιν ἐν ᾿Αθήναις τοῦ ᾿Ιωνικοῦ (Μιλησίου) ἀλφαβήτου, τὸ Η παρελήφθη πρὸς δήλωσιν τοῦ μακροῦ ε καὶ ἐξεφωνεῖτο ἁπλῶς ὡς *ἦτα* (ἀντὶ ἧτα) (¹). Τὸ Η τοῦτο τότε ἐδιχοτομήθη καὶ τὸ μὲν πρὸς τὰ ἔξω τμῆμα (Ⱶ) ἐδήλωνε τὴν ψιλὴν τὸ δὲ πρὸς τὰ ἔσω (Ⱶ) τὴν δασεῖαν τ.ἔ. τὸ δασὺ πνεῦμα. (ἰδ. Meisterhans³ σελ. 85 (§ 33) ἑξ. Blass, Ausspr. σ. 25 ἑξ. καὶ Paläogr. σ. 301 ἑξ.) (α). Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἠμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ στοιχειώδης ἀρχὴ τοῦ συστήματος τῶν πνευμάτων καὶ τόνων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ. Μερικοὶ ἠθέλησαν νὰ ἀναγάγωσιν τὴν ἀρχὴν τοῦ τονισμοῦ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ᾿Αριστοτέλους, ἀλλὰ τὰ «παράσημα» τὰ ὁποῖα ὁ φιλόσοφος μνημονεύει ἐν τοῖς *Σοφιστικοῖς ἐλέγχοις* (177 β 6) «Κἀκεῖ (τ.ἔ. *ἐν τοῖς γεγραμμένοις*) δ' ἤδη παράσημα ποιοῦνται» σημαίνουσι σημεῖα τιθέμενα πρὸς χωρισμὸν τῶν λέξεων ἀπ' ἀλλήλων ἢ ἴσως καὶ σημεῖα ἐν τῇ ᾠᾷ διὰ νὰ ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστου εἰς δύσκολα χωρία (Ph.W. 1930, 231). Γνωρίζομεν ἀσφαλῶς ὅτι οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα ἀνεγράφησαν ἐπὶ τῶν λέξεων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ᾿Αλεξανδρινῶν γραμματικῶν, τ.ἔ. τὸν τρίτον πρ.Χρ. αἰῶνα, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθημεν ἀκόμη νὰ ἐξακριβώσωμεν ἂν ᾿Αριστοφάνης ὁ Βυζάντιος ἢ αὐτὸς οὗτος ὁ ᾿Αρίσταρχος ὁ Σαμόθρᾳξ (Lehrs σελ. 257-316) ἦσαν οἱ ἐπινοηταὶ ἢ οἱ εἰσηγηταὶ τῶν σημείων τούτων. Πρέπει νὰ διαστέλλωνται οἱ τόνοι τῶν πνευμάτων, (δηλ. κυρίως τῆς δασείας) τὰ ὁποῖα, ὡς εἴδομεν, εἶναι πολὺ ἀρχαιότερα (Kirchhoff σελ. 169). Σήμερον ὡς πιθανώτερον θεωρεῖται ὅτι ὁ ἐπινοητὴς τῶν σημείων τούτων εἶναι ᾿Αριστοφάνης ὁ Βυζάντιος ὡς ἀπέδειξεν ὁ Lamm (ἰδ. Schwyzer 374). Πρὸς γενικὴν εἰσαγωγὴν θὰ ὑπῆρχον βέβαια τότε ἀφορμαί τινες τ.ἔ. θὰ εἶχον ἤδη ταῦτα πολλαχοῦ εἰσαχθῇ εἰς τὴν γραφήν, ἀλλὰ δὲν θὰ εἶχον καθολικωτέραν ἐφαρμογὴν ἢ χρῆσιν οἵα ἐδίδετο διὰ τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως τῶν μεγάλων ᾿Αλεξανδρινῶν γραμματικῶν. Σήμερον ὑπάρχει καὶ ἡ γνώμη ὅτι ἡ διάδοσις τῆς ῾Ελληνικῆς γλώσσης μετὰ τὸν Μ.᾿Αλέξανδρον ἀνὰ τὴν ᾿Ανατολὴν συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ προσλάβῃ ἡ γλῶσσα τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα, διότι γλῶσσα καὶ προφορὰ αὐτῆς ἐκινδύνευον ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα αὐτῶν (²) (Gardthausen σελ. 382). ᾿Εφ᾿ ὅσον, ἰσχυρίζονται, ἡ ῾Ελληνικὴ ὡμιλεῖτο ὑπὸ ῾Ελλήνων οἱ τόνοι ἐπερίττευον, καθὼς περιττεύουν

(α) Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ῾Ηρωδιανοῦ (ἀκμάσαντος ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου κατὰ τὰ τέλη λοιπὸν τοῦ β΄ μ. Χρ. αἰῶνος) τὸ δασὺ πνεῦμα δὲν ἐξεφωνεῖτο πλέον ὑπὸ τοῦ λαοῦ (Gardthausen σελ. 383. 385).

σήμερον παραδ. χάρ. εἰς τὴν Γερμανικήν. Ὁ Ἄγγλος Kenyon (πρβλ. Gardthausen σελ. 383) φρονεῖ ὅτι ὁ τονισμὸς εἰσήχθη κυρίως δι᾽ ἔργα τὰ ὁποῖα ἦσαν προωρισμένα διὰ νὰ πωλῶνται ἢ διὰ νὰ μένουν ἐν Βιβλιοθήκαις. Ἀρχικῶς ἐγράφοντο καὶ αἱ βαρεῖαι εἰς τὰς μὴ τονουμένας συλλαβάς. Ἔχομεν παραδ. χάρ. εἰς ἕνα παλαιὸν αἰγυπτιακὸν πάπυρον τῆς Ἰλιάδος τὴν γραφὴν *ἐπὲσεύοντο*, εὑρίσκομεν λέξεις γεγραμμένας *Θὲόσδὸτὸς* κτλ. ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐγκατελείφθη ὁ τρόπος οὗτος τῆς γραφῆς (ἰδοὺ λοιπὸν καὶ μία ἄλλη τονικὴ μεταρρύθμισις) «ἵνα μὴ καταχαράσσωνται τὰ βιβλία». Ὁ τρόπος οὗτος τῆς γραφῆς διετηρήθη εἰς τὰς δύο προκλιτικὰς προθέσεις *ἀπὸ* καὶ *ἐπὶ* αἵτινες ἀρχικῶς ἐτονίζοντο ὡς αὐτοτελεῖς λέξεις ἐπὶ τῆς παραληγούσης. Πάντως ἡ βαθμιαία ἀπώλεια ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ μουσικοῦ τόνου (μέχρι τῶν χρόνων τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ὁ τόνος τῆς γλώσσης παρέμεινε μουσικὸς) (³) καὶ ἡ παρακολουθοῦσα τὴν ἀπώλειαν ταύτην κατίσχυσις τοῦ δυναμικοῦ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ γίνῃ ἀρχὴ τῆς γραφῆς τῶν τόνων(α). Τὸ τονικὸν σύστημα τῶν Βυζαντινῶν (τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ αὐτὸ περίπου μὲ τὸ σημερινὸν ἰδικόν μας) κατηρτίσθη ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀντιοχείας γραμματικοῦ *Θεοδοσίου* περὶ τὸ 400 μ. Χρ., ὅτε εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ἰσοχρονισμὸς ὅλων τῶν φωνηέντων. Ἀπὸ δὲ τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ἑξῆς οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα εἶναι ὑποχρεωτικὰ πλέον καὶ ἔχουν καθολικὴν ἐφαρμογήν. Λόγιοι Ἕλληνες ἔκαμνον μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος στίχους κατὰ τὴν ποσοτικὴν ἀρχὴν τοῦ μακροῦ καὶ βραχέος, ἀλλ᾽ ἡ ἀνάγνωσις τῶν στίχων ἤδη ἀπὸ τοῦ 4ου-5ου μ. Χρ. αἰῶνος ἐγίνετο μόνον κατὰ τὴν δυναμικὴν ἀρχὴν τοῦ τονουμένου καὶ ἀτόνου φωνήεντος. Δύναταί τις ὅμως νὰ εἴπῃ ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων ὅτι οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα ἐχρησιμοποιήθησαν ἀρχικῶς καὶ ὡς μέσον κυρίως διακρίσεως τῶν λέξεων. Οἱ παλαιότεροι πά-

---

(α) Τὸν δυναμικὸν τόνον τῆς νεωτέρας γλώσσης δὲν εἶχον γενικῶς εἰπεῖν οἱ ἀρχαῖοι, ἴχνη ὅμως τούτου ἀποδεικνύει ἡ μετρικὴ εἰς τὸ παρ᾽ Ἀθηναίῳ (ΙΓ´ 571) σῳζόμενον ἀπόσπασμα τῆς «Παρακαταθήκης» τοῦ Μενάνδρου. Εἰς τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἦτο διάφορος ὁ τόνος τῆς λέξεως *ἑταίρων* ἀπὸ τὸν τόνον τῆς γεν. τοῦ θηλ. *ἑταιρῶν* (ἴσως καὶ ἡ προφορὰ τοῦ *ω* τοῦ ἀρσενικοῦ ἦτο διάφορος τῆς προφορᾶς τοῦ *ῶ* τοῦ θηλυκοῦ· πρβλ. Schwyzer σελ. 184). Λέγεται εἰς τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο:

πεποιήκατ᾽ ἔργον οὐχ ἑταίρων γὰρ
<...ἀλλ᾽ ἑταιρῶν>· ταὐτὰ δ᾽ ὄντα γράμματα
τὴν προσαγόρευσιν οὐ σφόδρ᾽ εὔσχημον ποιεῖ (ἴδ. καὶ Schweighaeuser τόμ. 5 σελ. 64 καὶ τόμ. 12 σελ. 92 ἑξ.).

πυροι δὲν ἔχουσι γενικῶς εἰπεῖν τὰ σημεῖα ταῦτα. Τὸν 1ον μ. Χρ. αἰῶνα φαίνονται εἰς χρῆσιν ἥτις προϋποθέτει τὴν εἰσαγωγήν των ἀπὸ παλαιοτέρους χρόνους (Σιγάλας σελ. 307). Τὰ ἐκ περγαμηνῆς χειρόγραφα τῶν πρώτων αἰώνων τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς δὲν ἔχουν οὔτε τόνους οὔτε πνεύματα (εἰς τὸν Βατικανὸν καὶ Ἀλεξανδρινὸν κώδικα τῆς ῾Αγίας Γραφῆς πρόκειται περὶ προσθήκης μεταγενεστέρας χειρὸς) (πρβλ. καὶ P. Maas, Pal. § 18). Βλέπομεν λοιπὸν πόσον παλαιὰ εἶναι ἡ παράδοσις τῆς γραφῆς τοῦ τονικοῦ συστήματος καὶ πόσον τοῦτο συνδέει τὴν γραφὴν τῆς σημερινῆς γλώσσης πρὸς τὴν Βυζαντιακὴν καὶ διὰ ταύτης καὶ πρὸς τὴν παλαιοτέραν ῾Ελληνικήν. Οἱ ἐπιζητοῦντες σήμερον τὴν μεταρρύθμισιν καὶ τὴν λεγομένην ἁπλοποίησιν τόνων καὶ πνευμάτων προβάλλουσι δύο κυρίως ἐπιχειρήματα. Πρῶτον ὅτι ἡ ἀρχαία γλῶσσα δὲν εἶχε τόνους καὶ πνεύματα, εἶναι περιττὰ ἄρα, λέγουν, καὶ εἰς τὴν νέαν, καὶ δεύτερον ὅτι ἡ σημερινὴ γραφὴ μετὰ τόνων καὶ πνευμάτων παρέχει δυσκολίας πολλὰς εἰς τοὺς μαθητὰς κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας γλώσσης, εἰς μαθητὰς κυρίως τῶν κατωτέρων τάξεων τῶν σχολείων, γίνεται ἐκ τούτου ἀφορμὴ εἰς καταλογισμὸν πολλῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων ([4]), ἐλάττωσιν λοιπὸν τῆς θετικῆς ἀξίας τῶν ἱκανοτήτων τῶν μαθητῶν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἂς ἐξετάσωμεν συντόμως καὶ τὰ δύο ταῦτα ἐπιχειρήματα ἀφοῦ προτάξω πρῶτον βραχυτάτην ἔκθεσιν τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ ζητήματος τῆς ἀτόνου καὶ ἀπνευματίστου γραφῆς. Τὸ ζήτημα τοῦτο χρονολογεῖται κυρίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἰατροῦ καὶ ποιητοῦ *Ἰωάννου Βηλαρᾶ* (1771—1823) ὁ ὁποῖος φύσει ἐπαναστάτης (τῷ 1797 συνελήφθη ἐν Βενετίᾳ καὶ εἰσήχθη εἰς δίκην) διαπεποτισμένος δὲ καὶ μὲ τὰς ἀντιλήψεις τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἠθέλησε καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν νὰ ἐπαναστατήσῃ, ἐπενόησε λοιπὸν ἴδιον ὀρθογραφικὸν σύστημα, κατέλυσε τὰ πλεῖστα φωνήεντα καὶ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα, καὶ ἐδημοσίευσε «μικρή ορμήνια γιά τά γράματα καί ορθογραφήα τής ρομέικης γλόσας» (!). Πᾶσαι αὗται αἱ καινοτομίαι τοῦ παραδοξολόγου (διὰ νὰ μὴ εἴπω ἄλλο τι) ἰατροφιλοσόφου (ὁ ὁποῖος προσληφθεὶς ὡς ἰατρὸς τοῦ τυράννου Ἀλῆ πασσᾶ ἔκαμεν καὶ μεγάλην ἀβαρίαν εἰς τὰ πατριωτικά του αἰσθήματα) ἐλησμονήθησαν σήμερον καὶ ἀναφέρονται μόνον χάριν θυμηδίας καὶ ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν ἄκρων δημοτικιστῶν. «Τὸ ὀρθογραφικὸν ἢ μᾶλλον γραφικὸν σύστημα τοῦ Ἰωαννίτου λογίου οὗ ἐποιεῖτο χρῆσιν καὶ ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ εἶναι σύστημα νεκροφανὲς ὅσον καὶ τὰ νεώτερα συστήματα τοῦ Ἰ. Ἰσιδωρίδου Σκυλίτση καὶ τοῦ Νικολάου Φαρδῦ» (Σπ. Λάμπρος) ([5]).

Συντηρικώτερος εἶναι ὁ μνημονευθεὶς ἐκ Σμύρνης λόγιος καὶ ποι-

ητὴς *Ἰωάννης Ἰσιδωρίδης Σκυλίτσης* (1819—1890) ὅστις τῷ 1886 ἀνέγνωσε ἐν τῷ Συλλόγῳ *Παρνασσῷ* μελέτην του «περὶ ἄρσεως ματαιοπονίας ἐν τῷ γράφειν τυπογραφεῖν καὶ στοιχειοχυτεῖν». Μετ᾿ αὐτὸν ἔρχεται ὁ ἐκ Σαμοθρᾴκης *Νικόλαος Φαρδὺς* (1855—1901), ἰατρὸς καὶ αὐτὸς σπουδάσας ἐν Μασσαλίᾳ ὅπου καὶ ἔγραψε διατριβὴν (1884) «περι ατονου και απνευματιστου γραφης της Ελληνικης γλωσσης, μαρτυριαι και αποδειξεις». Αἱ γνῶμαι αὐτῶν τῶν δύο ἰατροφιλοσόφων ἀνηρέθησαν καὶ σχεδὸν ἐλησμονήθησαν (6).

***

Τὸ τονικὸν σύστημα καὶ ἡ ὀρθογραφία τὴν ὁποίαν ἐζήτησε νὰ ἐφαρμόσῃ σήμερον ὁ συνάδελφος καθηγητὴς εἶναι τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διεκήρυξαν καὶ ἐφήρμοσαν καὶ ἄλλοι καὶ ἰδίᾳ ὁ Πέτρος Βλαστὸς εἰς τὴν *Γραμματικὴν τῆς Δημοτικῆς* (᾿Αθ. 1914). Ἡ Γραμματικὴ αὐτὴ δὲν στερεῖται κάποιας ἀξίας, διὰ τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει, ἔχει ὅμως παραπολὺ ὑπερηφάνως καὶ ἀξιωματικῶς εἰς τὸν πρόλογον τὰ ἑξῆς: «φανερό στέκει (!) πώς είναι μεγάλη ανάγκη νά γράφουμε τή δημοτική κανονικά (!) δηλαδή σύφωνα μέ τούς κανόνες της καθώς μάς τούς ξεκαθάρισαν (sic!) κιόλας οι ειδικοί· Η φιλοδοξία τής γραμματικής τούτης είναι νά βοηθήσει τό στέριωμα (!) τής γλωσσικής πειθαρχίας καί νά δώσει στά παιδιά μιά σύντομη καί σωστή (!) γραμματική τής γλώσσας τους.» (!). Λησμονῶν δὲ τὴν ὑπόσχεσίν του ὅτι θέλει νὰ δώσῃ δημοτικὴν σύμφωνα μὲ τοὺς «ξεκαθαρισμένους» κανόνας της ὁμολογεῖ ὅτι «είταν ανάγκη νά διαλέξω τύπους καί *κανόνες*, τούς πιό χρήσιμους καί πιό κοινούς. Κάποτε σημειώνω καί μερικούς άλλους παράλληλους, μά πιό συχνά βάζω αξιωματικά» (!)

Εἶναι μὲν λοιπὸν ἀληθές, διὰ νὰ ἐξετάσωμεν τώρα τὸ πρῶτον ἐπιχείρημα, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔγραφον τόνους καὶ γενικῶς εἰπεῖν πνεύματα, ἀλλὰ πρῶτον αὐτοὶ ὡς ἐκ τῆς διαφόρου προφορᾶς των δὲν εἶχον ἀνάγκην τῶν σημείων τούτων, ἔπειτα δὲ γραφὴ καὶ ἀνάγνωσις δὲν ἦτο τὸ αὐτὸ πρᾶγμα τότε καὶ σήμερον.

Ἡ προφορὰ λοιπὸν ἦτο διάφορος, δὲν ὑπῆρχεν ὁ δυναμικὸς τόνος ἀλλ᾿ ὁ μουσικὸς κτλ. Ἂν θὰ διετείνετό τις ὅτι πρέπει νὰ μὴ θέτωμεν τόνους καὶ πνεύματα διὰ νὰ γράφωμεν ὡς οἱ ἀρχαῖοι, οἱ προαλεξανδρινοί, τότε φυσικὰ πρέπει κανεὶς νὰ ἀξιώσῃ ἀπὸ αὐτὸν νὰ γράφῃ καὶ ὅλα κεφαλαῖα καὶ συνεχόμενα. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ἐπιχείρημα ὅτι ἡ ἐκμάθησις τῆς τονουμένης καὶ πνευματουμένης γλώσσης εἶναι εἰς ἄκρον δυσχερής, ἡμεῖς δὲ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες θέλομεν τὰ πάντα νὰ ἔχωμεν εὔκολα καὶ ἄκοπα

καὶ ἐπὶ πινακίου πρόχειρα, θὰ ἐπαναλάβω ὅ,τι ἄλλοτε ἔγραψα (Ἀθηνᾶ τομ. 45 σελ. 6) ὅτι οἱ ὁμιλοῦντες περὶ ἰδιαιτέρων δυσκολιῶν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης δὲν ἔχουν ἰδέαν τί γίνεται εἰς ἄλλας γλώσσας καὶ πόσας δυσκολίας παρέχουν εἰς τοὺς μαθητάς των αἱ μητρικαί των γλῶσσαι. Γνωρίζομεν ὅλοι τὰς δυσκολίας τῆς Γαλλικῆς προφορᾶς (τῆς καλῆς προφορᾶς), τῆς Γαλλικῆς συντάξεως, τῆς Ἀγγλικῆς προφορᾶς καὶ ὀρθογραφίας, τῆς ὀρθογραφίας αὐτῆς ταύτης τῆς Γερμανικῆς γλώσσης (διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω τὴν Γερμανικὴν γραμματικὴν καὶ σύνταξιν) ἵνα μόνον περιορισθῶ εἰς τὰς τρεῖς αὐτὰς γλώσσας. Ἀλλὰ ἐπειδὴ καὶ ἄλλος ἐρευνητὴς ἐπεκαλέσθη καὶ λαὸν ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης κατοικοῦντα φορέα ὅμως παλαιοῦ πολιτισμοῦ, ἔστω καὶ ἂν σήμερον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ λαὸς τόσον πεπολιτισμένος ὅσον οἱ πλεῖστοι τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀμερικανικῶν λαῶν, ἐννοῶ τοὺς Κινέζους ([7]), ἂς ἴδωμεν τί δυσκολίας ἔχει ὁ λαὸς οὗτος εἰς ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης του. Ὁμιλεῖ τὴν μεγίστην ἐν τῷ κόσμῳ γλῶσσαν ὑπὸ ἔποψιν ἀριθμοῦ ἀνθρώπων. Ἀκούσατε τί ἔτυχε πρὸ ἡμερῶν νὰ ἀναγνώσω εἰς σύντομόν τι βιβλίον περὶ Κίνας γραφὲν ὑπὸ ἄλλοτε συναδέλφου μου ἐν Βερολίνῳ, τοῦ καθηγητοῦ *Gerh. Pernitzsch* (China, 1940 ἐν σελ. 30): «ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁμιλούντων τὴν Κινεζικὴν γλῶσσαν παρατηρητέον ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι ἡ μάλιστα πασῶν τῶν ἄλλων γλωσσῶν διαδεδομένη γλῶσσα. Ἀνήκει εἰς τὰς μονοφθόγγους γλώσσας, ἑκάστη λέξις ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς μόνον συλλαβῆς, ἀλλὰ ἐνίοτε γίνονται καὶ συνθέσεις. Διὰ διαφόρων διακυμάνσεων ἢ τόνων τῆς φωνῆς λαμβάνει ἑκάστη συλλαβὴ (τ. ἔ. λέξις) τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν της. Γραμματικὴ δὲν ὑπάρχει, διὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν προτάσεων βοηθεῖ προπαντὸς ἡ θέσις τῶν λέξεων καὶ βοηθητικαί τινες λέξεις. Ἡ ὁμιλουμένη γλῶσσα δὲν εἶναι ἑνιαία, ἀλλὰ ὑποδιαιρεῖται εἰς πλῆθος διαλέκτων διαφερουσῶν ἀλλήλων ἐνίοτε τόσον πολὺ ὅσον διαφέρει ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴν Ἀγγλικήν. Τοὐναντίον ὅμως ἑνιαία εἶναι ἡ ἀπὸ τὴν ὁμιλουμένην σχεδὸν ἐντελῶς ἀνεξάρτητος γραφομένη γλῶσσα. Αὕτη δὲν ἔχει ἀλφάβητον, ἀλλὰ δι' ἑκάστην λέξιν ἔχει ἓν ἰδιαίτερον σημεῖον (Zeichen), τὸ ὁποῖον δηλοῖ τὴν προφοράν του τόσον ὀλίγον ὅσον τὰ ἡμέτερα ἀριθμητικὰ ψηφία δηλοῦν προφοράν. Ἀκριβῶς δὲ διότι ἡ γραφὴ αὕτη εἶναι ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν, ἀποτελεῖ πνευματικὸν δεσμὸν εἰς ὅλην τὴν Κίναν, καὶ δύο μορφωμένοι Κινέζοι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ συνεννοηθοῦν μὲ ζῶσαν φωνήν, ἀλλὰ διὰ τῆς γραφομένης των γλώσσης δύνανται κάλλιστα νὰ συνεννοηθοῦν. Ἡ Κινεζικὴ γραφὴ καὶ γλῶσσα εἶναι ἐκ τῶν δυσκολωτάτων γλωσσῶν, ὄχι μόνον ἕνεκα

τοῦ περιπλόκου τῆς γραφῆς της ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς γραμματικῆς ἰδιορρυθμίας καὶ τῆς ἰδιορρυθμίας τῶν περιόδων». (Πρβλ. καὶ *Χατζιδάκι* Γλ. Μελ. 456 ἑξ.). Τόσον πολλαὶ καὶ τόσον μεγάλαι δυσκολίαι ὑπάρχουν διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς μητρικῆς των γλώσσης εἰς τοὺς μαθητὰς ἄλλων λαῶν, καὶ ἔπειτα ἔρχονται οἱ ἡμέτεροι καὶ κλαυθμυρίζουν περὶ ἰδιαιτέρων δυσκολιῶν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς, καὶ ὁμιλοῦν περὶ ἁπλοποιήσεων, μεταβολῶν, εὐκολιῶν καὶ ἀνατροπῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα καλῶς παρεδόθησαν, ἀφοῦ παρεδόθησαν εἰς ἡμᾶς ἱστορικῶς καὶ ἐν ἀλληλουχίᾳ.

Διότι ὑποθέσατε πρὸς στιγμὴν τὸ ἀδύνατον πρᾶγμα, ὅτι καταργοῦνται οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα καὶ ἐκβάλλονται γενικῶς ἀπὸ τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν. Τί θὰ συμβῇ; Πᾶς τις θὰ ὁμολογήσῃ, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ ἀρνηθῇ, ὅτι τοῦτο θὰ εἶναι μία διακοπὴ καὶ διάσπασις μιᾶς παραδόσεως εἴκοσι καὶ πλέον αἰώνων, ἐνῷ αἱ λέξεις τῆς γλώσσης καὶ ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ προφορὰ αὐτῆς (ἡ προφορὰ τουλάχιστον ἀπὸ 1500 ἐτῶν) δὲν ἤλλαξαν οὐσιωδῶς καὶ εἰς βαθμὸν ἐπιτρέποντα τοιαύτας ριζικὰς ἀλλοιώσεις. Τὰ χειρόγραφα εἰς τὰ ὁποῖα παρεδόθησαν εἰς ἡμᾶς οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν συγγραφεῖς φέρουσι τόνους, οἱ Βυζαντινοὶ ἡμῶν προπάτορες (διὰ τῶν ὁποίων καὶ μόνον δυνάμεθα νὰ συνδέσωμεν ἑαυτοὺς μὲ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας) ἔγραφον τόνους, τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τυπώνονται σήμερον, καὶ *θὰ τυπώνωνται πάντοτε μὲ τόνους, ἀφοῦ τὰ χειρόγραφα δι' οὗ παρεδόθησαν εἰς ἡμᾶς ἔχουσι τόνους*. Ὁ τονισμὸς μάλιστα καὶ ἡ στίξις δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι διὰ τοῦ Immanuel Bekker ἔγινε ἰδιαιτέρα φιλολογικὴ δεξιότης τὴν ὁποίαν πρέπει ὁ φιλόλογος νὰ διδάσκεται ([8]).

Εἰς τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν Wörterbuch der Antike (β' ἔκδ. ἐν Λειψίᾳ 1933) ὁ μακαρίτης Hans Lamer τονίζει ὅτι εἶναι ἀναγκαία ἡ διατήρησις τῶν σημείων τοῦ τονισμοῦ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ (φυσικὰ δὲν ὁμιλεῖ περὶ διατηρήσεως ἑνὸς τόνου κ.λ. πράγματα τὰ ὁποῖα βεβαίως ἐγνώριζεν). Γράφει λοιπὸν (σελ. 16): «Οἱ Ἕλληνες τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος δὲν ἔγραφον τόνους. Εἰς χρῆσιν τόνων παρωρμήθη τις κατ' ἀρχὰς προκειμένου νὰ γίνῃ διάκρισις ὁμοίων ἀλλὰ διαφόρως τονουμένων λέξεων ὅπως π.χ. *Γλαῦκος* καὶ *γλαυκός*. Τὸ ἑλληνικὸν τονικὸν σύστημα ἐπεξειργάσθη ὁ Ἀλεξανδρινὸς Γραμματικὸς Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος. Φαίνεται ὅτι θὰ εἶχε γενικευθῇ καθ' οὓς χρόνους ἤρχισαν οἱ Ρωμαῖοι νὰ μανθάνωσιν ἐν εὐρείᾳ κλίμακι Ἑλληνικά· Διευκολύνει παραπολὺ τὸν διδασκόμενον εἰς τὴν ἐκμάθησιν τοῦ ὀρθοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων. Οἱ τόνοι ἐγράφοντο γενικῶς μόνον ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος μετὰ Χριστόν. Σήμερον ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι κίνησις ἀποσκοποῦσα τὴν κατάργησιν τῶν

τόνων, ἀλλὰ κατὰ τὰ φαινόμενα δὲν θὰ κατισχύσῃ (doch scheint diese Bewegung nicht durchzudringen). Ἡ κατάργησις τῶν τόνων ἐν *Γερμανίᾳ*, ὡς τοῦτο πολλαχῶς ὑποστηρίζεται, θὰ καθίστα ἀσυνήθως εἰς ἡμᾶς δύσκολον τὴν ἐκμάθησιν τοῦ τονισμοῦ: Ἑν. ὀνομ. *μάχαιρα*, γεν. *μαχαίρας*, γεν. πληθ. *μαχαιρῶν !*».

Αἱ μεγάλαι νεώτεραι συλλογαὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἐτυπώθησαν καὶ τυπώνονται ὅλαι μὲ τόνους, ἡ μεγάλη Γαλλικὴ συλλογὴ τοῦ Didot, ἡ Γερμανικὴ Bibliotheca Teubneriana, ἡ Ἀγγλικὴ Bibliotheca Oxoniensis, ἡ νέα Γαλλικὴ Collection Budé, ἡ Ἀγγλικὴ Βιβλιοθήκη Loeb, τὸ Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, ἡ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀρξαμένη μεγαλοπρεπὴς Ἰταλικὴ σειρὰ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων ἡ ἐκδοθεῖσα iussu Mussolini κτλ. Τοῦτ' αὐτὸ γίνεται καὶ μὲ τὴν μνημειώδη ἔκδοσιν τῶν «Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τῶν τριῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων» τῆς ὁποίας ἐπιμελεῖται ἡ ἐν Βερολίνῳ Πρωσσικὴ Ἀκαδημία. Ἡ σειρὰ αὕτη ἀριθμεῖ ἤδη περὶ τοὺς πεντήκοντα μεγάλους τόμους.

Ποῖος δὲ θὰ ἠδύνατο νὰ διϊσχυρισθῇ ὅτι καὶ τὰ κείμενα αὐτῶν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας πρέπει νὰ τυπώνωνται ἄτονα; Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἔγραφον ἤδη τόνους. Ἢ πῶς θὰ ἐκδοθοῦν π.χ. τὰ ἔργα τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, αἱ παρεκβολαὶ εἰς Ὅμηρον καὶ τὰ ἄλλα; Διεσώθη ἐν τῇ Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ τὸ ἴδιον τὸ αὐτόγραφον τῶν *Παρεκβολῶν* καὶ φέρει φυσικὰ τόνους καὶ πνεύματα. Θὰ τὰς ἐξεδίδομεν χωρὶς τόνους καὶ πνεύματα ἢ μόνον μὲ ἕνα τόνον καὶ μόνον μὲ δασεῖαν, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς ἔθετε τόνους καὶ πνεύματα; Οὕτω τὸ ὅλον ζήτημα φέρεται ad absurdum.

Οἱ θιασῶται τῆς ἀπαλείψεως τῶν τόνων καὶ πνευμάτων διατείνονται ὅτι δύο μεγάλοι ἐρευνηταὶ ὁ Γερμανὸς Βιλαμόβιτς καὶ ὁ ἀοίδιμος Χατζιδάκις ἐξεφράσθησαν ὑπὲρ τῆς ἄνευ τόνων καὶ πνευμάτων τυπώσεως τῶν ἑλληνικῶν κειμένων. Ἂς ἴδωμεν πῶς ἔχουσι τὰ πράγματα. Φαίνεται ὅτι εἴς τινα διάλεξίν του (α) ὁ περικλεὴς φιλόλογος εἶπε τὰ ἑξῆς (ὡς βλέπω παρὰ Τριανταφυλλίδῃ, Ἡ ὀρθογραφ. σελ. 175) «ἓν μέσον μὲ τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν σπουδαίαν ἀνακούφισιν (β)

α) Der griechische Unterricht auf dem Gymnasium (als manuskript gedruckt). 2. Auflage, Die Lesezeichen der griechischen Schrift σελ. 7, 14.

(β) Φαντάζομαι ὅτι θὰ μετεχειρίσθη τὴν λέξιν Erleichterung διότι δὲν κατώρθωσα νὰ ἴδω τὸ φυλλάδιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὡς ἐλέχθη, ἐτυπώθη «ἀντὶ χειρογράφου», δὲν ἦτο λοιπὸν προωρισμένον διὰ εὐρεῖαν διάδοσιν.

εἰς τὴν Γραμματικὴν εἶναι ἡ κατάργησις τῆς διδασκαλίας καὶ γραφῆς τῶν τόνων ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Δὲν θὰ ἔπρεπε οὔτε νὰ κάμνῃ κανεὶς λόγον δι᾿ αὐτό, ὅτι οἱ μαθηταὶ δὲν πρέπει νὰ σημειώνουν ὅ,τι κανεὶς Ἕλλην δὲν ἐσημείωσέ ποτε. Ἠμποροῦν λοιπὸν νὰ χρησιμοποιοῦν εἰς τὰ βιβλία τὰ ὁποῖα ἀναγινώσκουν αὐτὰ τὰ «βολικὰ βοηθητικὰ σημαδάκια» καὶ ἐπ᾿ αὐτῶν νὰ κανονίζουν καθὼς καὶ οἱ διδάσκαλοι τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξαφανισθοῦν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ σχολείου τὰ ἀπόκρυφα τῶν περισπωμένων καὶ παροξυτόνων, ἡ ἔγκλισις καὶ τὰ ἄτονα». Ἀλλὰ ὡς καὶ ὁ ἴδιος νὰ μὴ ἦτο εὐχαριστημένος μὲ τὰς προτάσεις του αὐτὰς ἐπιφέρει «ἀλλὰ εἰς τὴν τελευταίαν τάξιν τοῦ Γυμνασίου ἠμποροῦν νὰ διδαχθοῦν αὐτὸ τὸ σύστημα, τὰ γενικὰ γλωσσολογικὰ διδάγματα, καθὼς γίνεται καὶ διὰ τὰ Λατινικὰ καὶ τὰ Γερμανικά. Ἀλλὰ ὁ μαθητὴς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ σημειώνῃ οὔτε ἕνα τόνον, οὔτε ἓν πνεῦμα. Θὰ ἐπιβαρυνθοῦν βέβαια οἱ καθηγηταὶ τῆς φιλολογίας εἰς τὰ Πανεπιστήμια μὲ ἓν ἀκόμη βάσανον, διότι θὰ εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ διδάξουν τοὺς φοιτητὰς τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα, πράγματα τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ κατέχῃ ὁ φιλόλογος, ἀλλὰ ἀσφαλῶς εἶναι βαρύτερον τὸ βάρος τὸ ὁποῖον ἀφαιροῦμεν ἀπὸ τὴν ράχιν τῶν μαθητῶν». Ὅσοι εἶχον τὸ εὐτύχημα νὰ γνωρίσουν τὸν μέγαν φιλόλογον, νὰ συνομιλήσουν ἐπὶ θεμάτων φιλολογικῶν ἢ ἄλλων μαζί του καὶ νὰ ἀκούσουν γνώμας καὶ κρίσεις του, γνωρίζουν ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα του συχνάκις πρὸ ἐμποδίων μετέβαλλεν ἀμέσως πορείαν καὶ γνώμην καὶ συχνὰ εἶτα κατέληγεν εἰς ἀκριβῶς ἀντίθετον ἀποτέλεσμα ἀφ᾿ ὅ,τι τις ἐφαντάζετο. Καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου αὐτὸ θὰ ἦτο ἔμπνευσις τῆς στιγμῆς μᾶλλον ἢ ἀπόφασις ληφθεῖσα ἐκ μακροῦ χρόνου μετὰ ὥριμον σκέψιν· διότι οὐδέποτε ἔκαμεν σοβαρὸν περὶ τούτων λόγον εἴς τινα πανεπιστημιακήν του παράδοσιν, ἢ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἢ εἰς Συνέδριον φιλολόγων κλ. Τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ κείμενα ἔγραφε καὶ ἐτύπωνε κατὰ τὴν παραδεδομένην συνήθειαν (9) καὶ διὰ τὸ Corpus τῶν Ἑλληνικῶν Ἐπιγραφῶν τὸ ὁποῖον ἐκδίδει ἡ ἐν Βερολίνῳ Πρωσσικὴ Ἀκαδημία καὶ εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἦτο ὁ κύριος καὶ ἐπιβλητικώτατος ὁδηγὸς ἐκρατήθησαν οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα καὶ διὰ ἀναγραφὴν τῶν ἀρχαίων *ἐπιγραφῶν*. Κατεσκευάσθησαν μάλιστα πρὸς τοῦτο μικρὰ κεφαλαῖα γράμματα, καὶ ἐπενοήθη ἓν κατάλληλον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον σχῆμα πνευμάτων καὶ τόνων! (10) Καὶ οἱ περίφημοι διὰ τὴν ἀκρίβειάν των Indices τοῦ Corpus τῶν Ἐπιγραφῶν, τοὺς ὁποίους συνέτασσεν εἷς Hiller von Gaertringen εἷς Johannes Kirchner καὶ ἄλλοι ἐπιφανέστατοι λόγιοι, ἐτυπώθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, μὲ μικρὰ κεφαλαῖα μετὰ τονισμοῦ καὶ πνευμά-

των. Εἰς δὲ τὰ Πρακτικὰ τῶν Συνεδριῶν τῆς Πρωσσικῆς Ἀκαδημίας ἐφαρμόζεται πάντοτε προκειμένου περὶ Ἑλληνικῶν κειμένων ἡ μικρογράμματος γραφὴ μετὰ τῶν κανονικῶν τόνων καὶ πνευμάτων (11). Ἐσχάτως μάλιστα, ἀπὸ δεκαετίας περίπου, κατεσκευάσθησαν ἑλληνικὰ στοιχεῖα μικρογραμμάτου γραφῆς ἀπομιμούμενα τὸ σχῆμα τῆς γραφῆς τῶν παλαιοτέρων ἑλληνικῶν χειρογράφων. Καὶ τῶν στοιχείων τούτων ἐγένετο χρῆσις καὶ κατὰ τὴν πρὸ δύο ἐτῶν ἐκτύπωσιν τοῦ σπουδαίου ἔργου τοῦ M. Vasmer περὶ τῶν Σλαύων ἐν Ἑλλάδι (12). Ταῦτα ὡς πρὸς τὸν Βιλαμόβιτς.

Ὁ ἀοίδιμος Γεώργιος Χατζιδάκις ἔγραψεν τῷ 1911 ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ τονικοῦ ζητήματος ἐν τῇ *Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι* τοῦ Πανεπιστημίου (τομ. 6 «Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα περὶ τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου» σελ. 25-89). Ἐκεῖ (ἐν σελ. 85) λέγει ὅτι ἀποβλέπων εἰς τὴν εὐκολωτέραν τῆς γλώσσης ἡμῶν διδασκαλίαν «τολμᾷ νὰ εἴπῃ» ὅτι ἐπειδὴ τὰς μεγίστας δυσκολίας εὑρίσκουσιν οἱ μικροὶ μαθηταὶ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς γραμματικῆς τ.ἔ. ἐν τοῖς διδάγμασι περὶ πνευμάτων καὶ τόνων μεθ᾿ ὧν συνάπτονται τὰ περὶ μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, τὰ περὶ ἐγκλίσεως κττ. διὰ τοῦτο εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν «τὸ διδακτικὸν βιβλίον *τὸ προωρισμένον διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα* ἐξετυποῦτο ἄνευ τῶν σημείων τούτων, ἁπλῶς δὲ δι᾿ ἑνὸς σημείου, οἷον σταυροῦ, ἀστερίσκου ἢ ἄλλου τινὸς ὁπωσδήποτε διακριτικοῦ, ἄνωθεν τῆς τονουμένης συλλαβῆς κειμένου, ἐδηλοῦτο ἡ θέσις τοῦ τόνου. Οὕτω θὰ ἀπηλλάσσοντο οἱ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μαθηταὶ τῶν πλείστων κανόνων περὶ ψιλῆς καὶ δασείας, περὶ ὀξείας, βαρείας καὶ περισπωμένης, περὶ μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, περὶ ἐγκλίσεως, τόνου κλπ. περὶ ὧν, ἐπειδὴ ἐν τῷ προφορικῷ ἡμῶν λόγῳ οὐδὲν τούτων ἔχομεν, οὐδὲν αἰσθάνονται οἱ διδασκόμενοι, ἀναγκάζονται δὲ ν᾿ ἀποστηθίζωσι μηχανικῶς πάντα. Οὕτως ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ θὰ ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων, ἤτοι ἀπὸ γλωσσικῶν στοιχείων γνωστῶν καὶ αἰσθητῶν τοῖς μαθηταῖς καὶ θὰ ἀπέβαινε κατὰ πολλὰ εὐκολωτέρα καὶ ὠφελιμωτέρα. Καὶ σημειωτέον ὅτι διὰ τῆς ἁπλοποιήσεως ταύτης οὐδὲν ἄλλο θὰ ἐγίνετο ἢ θὰ ἀπεβάλλοντο μὲν τὰ ὑπὸ μεταγενεστέρων καὶ μεσαιωνικῶν λογίων ἐπινοηθέντα ὀρθογραφικὰ ταῦτα σημεῖα, θὰ ἐλάμβανε δὲ ἡ γραφὴ ὃν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἶχε τύπον. Ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ***θὰ ἐδιδάσκοντο κατόπιν τὴν χρῆσιν*** τῶν σημείων τούτων ὅσοι ἐκ τῶν πολλῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἤθελον φοιτήσει εἰς αὐτά». Εἰς ἀνακοίνωσίν του ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ κατὰ τὸ 1929 εἶπεν καὶ πάλιν (ἐν παρόδῳ) ὅτι καλὸν θὰ ἦτο

διὰ τὰ κατώτερα σχολεῖα νὰ ἐφηρμόζετο εἷς καὶ μόνον τόνος, ἡ ὀξεῖα δι᾿ εὐκολίαν τῶν μαθητῶν. Δὲν γνωρίζω ἂν εἶπέ τι καὶ διὰ τὰ πνεύματα διότι δὲν ἐδημοσίευσε ταύτην τὴν ἀνακοίνωσίν του τῆς ὁποίας περίληψιν ἔδωσεν ὁ μακαρίτης Παῦλος Νιρβάνας εἰς χρονογράφημα (*Ἑστία* 24 Φεβρ. 1929). Δὲν ἠθέλησεν ἴσως νὰ ἀναλάβῃ τοιαύτην εὐθύνην, ἐδέχετο δὲ προθύμως καὶ ἤκουε μετὰ προσοχῆς καὶ τὰς προβαλλομένας ἀντιρρήσεις καὶ τοὺς ἐκφραζομένους φόβους διὰ τὸ τοιοῦτο ἐγχείρημα. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην τοῦ ἀοιδίμου διδασκάλου παρατηρῶ τὰ ἑξῆς· Ὅτι πρῶτον μὲν τὸ ζήτημα τοῦτο, τῶν τόνων καὶ πνευμάτων, δὲν εἶναι κυρίως γλωσσολογικόν, ἀλλὰ μᾶλλον παιδαγωγικὸν καὶ πολιτικὸν καὶ ἱστορικόν. Ἡ γνώμη του λοιπὸν περὶ τούτου δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὸ μέγα κῦρος τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰς τὰ καθαυτὸ γλωσσολογικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ζητήματα, ἑρμηνείαν λοιπὸν γλωσσικῶν φαινομένων ἔν τε τῇ γραμματικῇ καὶ συντάξει, ἐτυμολογίαν λέξεων κτλ. Αὐτὸς ἄλλως τε ὁ ἴδιος ἐτόνιζε πάντοτε ὅτι καὶ τὸ λεγόμενον γλωσσικὸν ζήτημά μας δὲν εἶναι γλωσσολογικὸν ἀλλὰ ἱστορικὸν καὶ πολιτικὸν καὶ πολιτιστικόν, ὅτι αὐτὸς ὡς ἐπιστήμων παρακολουθεῖ καὶ βλέπει τὰ τῆς ἐξελισσομένης γλώσσης καὶ διαπιστώνει καὶ ἑρμηνεύει μόνον τὰ γινόμενα κττ. Ἔπειτα δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητον ὅτι τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν τόνων καὶ πνευμάτων συνιστᾷ μόνον διὰ τὰ κατώτερα σχολεῖα, ὄχι διὰ τὰ ἀνώτερα, εἰς τὰ ὁποῖα ζητεῖ νὰ διδάσκωνται κατόπιν τὰ σημεῖα ταῦτα εἰς τοὺς μαθητὰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐκ τῶν δημοτικῶν σχολείων θὰ προσέλθουν εἰς αὐτά. Παρέβλεπεν ὅμως ὁ σοφὸς ἀνὴρ τὴν σύγχυσιν καὶ τὸν κυκεῶνα ὁ ὁποῖος θὰ ἐγεννᾶτο ἔπειτα ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὅπου ἄλλοι μὲν θὰ ἔγραφον μὲ μίαν μόνον ὀξεῖαν, ἀπόφοιτοι ὄντες μόνον τῶν κατωτέρων σχολείων, ἄλλοι δέ, διδαχθέντες εἰς ἀνώτερα Σχολεῖα, θὰ ἔγραφον μὲ τόνους καὶ πνεύματα κατὰ τὴν πατροπαράδοτον συνήθειαν. Αὐτὸς ἄλλως τε ὁ ἴδιος εἶχε ἀντιταχθῆ ἄλλοτε (ἴδε κατ.) εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Σκυλίτση περὶ καταργήσεως τῶν τόνων προβάλλων πολλὰ ἐπιχειρήματα (ἰδ. Τριανταφ. Ὀρθ. σελ. 139), τὰ ὁποῖα οὔτε ἀνῃρέθησαν οὔτε καὶ ἀναιροῦνται εὐκόλως, παρ᾿ ὅλας τὰς ἀοριστολογίας τὰς ὁποίας ἀκούει τις (*Δίκη* 137) ὅτι «τὸ στάδιο τῆς μελέτης, γιὰ ὅσους παρακολουθοῦν τὰ ζητήματα, τὸ ξεπεράσαμε ἀπὸ καιρό, καὶ τὸ ζήτημα ἔχει ὡριμάσει» ζητεῖ ὅμως τὴν ἐφαρμογὴν ἀπὸ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Κράτους, ἢ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς, τοὺς ἐκδοτικοὺς οἴκους ἢ ἄλλους ἰδιώτας. Θὰ ἤθελα ἐγὼ νὰ ἔβλεπα ἐκείνην τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ὑπεύθυνον καὶ ἐλευθέραν εἰς τὰς πράξεις της, ἡ ὁποία θὰ ἀπεφάσιζε τοιοῦτό τι, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ καθίστα

ἁπλουστέραν τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὰ διαφόρου βαθμοῦ σχολεῖα, ἀλλὰ κατὰ πολὺ δυσχερεστέραν μὲ ποικιλίαν κανόνων καὶ διατάξεων ὅτι: ¿ἐδῶ πρόκειται περὶ τῆς νέας γλώσσης λοιπὸν πρέπει νὰ γράψῃς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, τὴν αὐτὴν λέξιν, εἰς τὸ ἀντίστοιχον θέμα, π.χ. τὸ μεταφραζόμενον ἐκ τῆς ἀρχαίας, πρέπει νὰ τὸ γράψῃς διαφόρως. Εἶναι ταῦτα συντελεστικὰ διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς νεολαίας μας, διὰ τὴν ἐπιζητουμένην περιπόθητον εὐκολίαν εἰς ὅλα ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ἢ εἶναι σύγχυσις καὶ κυκεὼν παρ' ἀνευθύνων προσώπων ἡσύχως ἐκ τῶν γραφείων αὐτῶν νομοθετούντων; Νομοθετούντων περὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης διδάγματα ἀσύστατα καὶ ἐθνικῶς ὀλέθρια, διότι ἔτσι μόνον θέλουν αὐτοὶ νὰ τὰ πιστεύουν; Διατί ἄλλως τε νὰ γεννηθῇ τόσον μέγας ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ ἀοιδίμου Χατζιδάκι, κυρίως κατὰ τὸ 1929, καὶ νὰ μὴ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ γνώμη τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς δρῶντος καὶ ἀκμάζοντος καὶ διδάσκοντος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ συγγράφοντος κατὰ τὸ 1901 (ὅτε εἶχεν ἡλικίαν 55 ἐτῶν) καθ' ἣν γνώμην ἔλεγεν ὅτι «συχνάκις ἀκούομεν διαφόρων εἰσηγουμένων καινὰ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν δαιμόνια, οἷον τὴν κατάργησιν τῆς δασείας, τῆς περισπωμένης, τῆς βαρείας κλπ. κλπ. Ἀγνοοῦσι δ' ὡς φαίνεται οὗτοι ὅτι, ἀφοῦ τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης μνημεῖα δὲν δύνανται νὰ τυπῶνται καὶ ἀναγινώσκωνται ἄλλως ἢ ὅπως νῦν γίνεται, *εἶναι ἄντικρυς ἐθνοφθόρος πᾶσα πρότασις περὶ διαφόρου ὀρθογραφίας τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης περὶ τοὺς τόνους, τὰ πνεύματα, τὰς διφθόγγους* κτλ. κτλ. Διότι διαφόρου οὕτω γινομένου καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τύπου τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης ἀπὸ τοῦ τῆς ἀρχαίας, οἱ νέοι θ' ἀναγκάζωνται νὰ μανθάνωσιν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις, καὶ τὴν τῆς ἀρχαίας γλώσσης ὀρθογραφίαν· οὕτω δὲ οὐ μόνον μεγάλως θὰ κοπιῶσιν ἀλλὰ καὶ εἰς πλημμελήματα περὶ ταύτην θὰ περιπίπτωσι, καὶ τὸ μέγιστον, τῆς νέας γλώσσης καταστάσης οὕτω διαφόρου τῆς ἀρχαίας, θέλει μεγάλως παρακωλύεσθαι ἡ διὰ τῶν ἀρχαίων βιβλίων ποικίλη μόρφωσις τῶν ἐπερχομένων γενεῶν» (Γλωσσ. Μελ. σελ. 525 σημ.).

Πολὺ αὐστηρότερος ἦτο παλαιότερον ἐναντίον τοῦ Σκυλίτση ὁ Χατζιδάκις (Ἐφημερίς, 14, 1887, ἀρ. 28 ἴδε Τριαντ. Ὀρθ. σελ. 140) παρατηρήσας ὅτι τὸ ζήτημα δὲν εἶναι οὕτω ὡς ἐτέθη περὶ εὐκολίας ἢ δυσκολίας ἐν τῇ ἐκμαθήσει τῆς γλώσσης ἀλλὰ «περὶ ἑνότητος ἢ διασπασμοῦ τῆς γλώσσης». Καὶ τοῦτο εἶναι ὀρθὸν καὶ θὰ παραμείνῃ οὕτως ἔχον πάντοτε.

Ὁ ἴδιος ὁ Χατζιδάκις κρίνων τὸ σύστημα τοῦ παραδόξου Φαρδὺ (Ἐφημερὶς 14 ἀρ. 29) «ὁμολογεῖ» ὅτι ἀπέναντι τῶν ἄλλων ὀρθογρα-

φικῶν δυσκολιῶν τῆς γλώσσης μας «δὲν διακρίνει πλέον τὴν σταγόνα τῆς εὐκολίας τῆς ἐκ τῆς ἀποβολῆς τῆς ψιλῆς καὶ βαρείας προερχομένης» ([18]).

Κατὰ ταύτης τῆς ἁπλοποιήσεως τῆς προταθείσης τῷ 1911 ὑπὸ τοῦ Χατζιδάκι κατεξανέστη ὁ *Ἀνδρ. Σκιᾶς* (Ἐπιστ. Ἐπετ. Πανεπ. 1912—1913 «περὶ τῆς προτάθ. ἁπλοπ. κτλ.» σελ. 301) παρατηρῶν ἐν πρώτοις ὅτι «δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰς *μεγίστας* δυσκολίας εὑρίσκουσιν οἱ μαθηταὶ ἐν τοῖς περὶ πνευμάτων, τόνων καὶ χρόνων φωνηέντων διδάγμασι, διότι πολὺ δυσκολωτέρα τούτων εἶναι ἡ ἐκμάθησις τῆς ποικίλης διὰ διαφόρων φωνηέντων καὶ διφθόγγων γραφῆς τῶν συλλαβῶν, ὧν ἡ προφορὰ ἐν τῇ νεωτέρᾳ γλώσσῃ εἶναι ἁπλῆ. Ἡ ὀρθογραφικὴ δὲ αὕτη δυσκολία ὄχι μόνον δὲν αἴρεται διὰ τῆς προτεινομένης μεταρρυθμίσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπαυξάνεται, διότι παραλειπομένης πάσης περὶ χρόνου τῶν φωνηέντων διδασκαλίας ταῦτα θὰ φαίνωνται ὅλως ἀκατανόητα, παράλογα καὶ ἀκανόνιστα, ἑπομένως δὲ καὶ δυσμαθητότερα ἢ σήμερον». Τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα τοῦ μακαρίτου Σκιᾶ εἶναι πολὺ εὔλογα καὶ βάσιμα ὅσον καὶ ἂν θέλει ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης (Ὀρθογρ. 178—182) νὰ ὑποτιμήσῃ ἢ νὰ κατακρίνῃ αὐτὰ ὡς ἀσύστατα, καὶ προερχόμενα πάντοτε ἀπὸ γνώμας τῶν ἄλλων, τῶν συντηρητικῶν, λογίων τοῦ ἔθνους, ὡς ἐὰν οὗτοι δὲν εἶχον λόγον ὑπάρξεως, καὶ οἱ ὁποῖοι δῆθεν λέγουν «καλέ, τί κάνετε; Γιατί τόσοι κόποι γιὰ τόσο ἀσήμαντο πρᾶγμα; Αὐτὸ ποὺ θέλετε καὶ καλὰ ν' ἁπλοποιήσετε δὲν ἔχει τὶς δυσκολίες ποὺ φαντάζεστε καὶ ποὺ νομίζετε πὼς νιώθετε· ἀλλοῦ εἶναι αὐτές· δὲν τὶς βλέπετε; νά τις» (α).

Τὰ ζητήματα τοῦ τόνου φαίνεται ὅτι ἔγιναν ἀντικείμενον συζητήσεων μεταξὺ τῆς πρὸ ὀλίγου (1941) ἐκδοθείσης *Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς (τῆς Δημοτικῆς)* καὶ τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις ἠρνήθη νὰ εἰσαχθῇ τοιοῦτος νεωτερισμός. Καὶ οὕτω ἀναγινώσκομεν ἐν σελ. ιθ' τῶν *προλεγομένων :* «οἱ μεγαλύτερες ἄλλωστε δυσκολίες καὶ ἀντιφάσεις γεννιοῦνται μὲ τὸ ἀναχρονιστικὸ τονικό μας σύστημα μὲ τοὺς τρεῖς τόνους, ποὺ μπορεῖ καὶ πρέπει ν' ἀντικατασταθοῦν μὲ ἕνα τονικὸ σημάδι, πράμα ποὺ ἔχει γίνει ἀπὸ καιρὸ ἀξίωση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου. Αὐτὸ ζήτησε καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ νὰ ἐφαρμοστῇ μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς Γραμματικῆς τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, δυστυχῶς ὅμως δὲν ἔγινε ἀποδεχτό».

Ἀλλὰ διατί αὐτοὶ οἱ νομιζόμενοι κύριοι Ἐκπαιδευτικοὶ δὲν ὁμολογοῦν ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ὀρθῆς ὀρθογραφίας τῆς νεωτέρας γλώσσης εἶναι

(α) Ἄλλα τινὰ ἐπιχειρήματα τοῦ μακαρ. Σκιᾶ βλέπε παρ' αὐτῷ ἔ.ἀν. σελ. 301-304 ἢ παρὰ Τριανταφυλλίδῃ ἔ. ἀν. μὲ συζήτησιν περὶ αὐτῶν. Ἰδίως ἐξαίρω τὰς ὑπ' ἀριθμ. 3, 5, 7, 10 καὶ 11 θέσεις τοῦ Σκιᾶ (ὅπως τὰς διετύπωσε ὁ Τριανταφ.).

ζήτημα σχολείου καὶ μάλιστα δημοτικοῦ σχολείου, εἶναι ζήτημα καλῶν διδασκάλων; Διατί δὲν θέλουν αὐτοὶ νὰ ἀναλάβουν τὰς εὐθύνας αὐτάς, νὰ ὁμολογήσουν ὅτι αὐτοὶ εἶναι ἀνίκανοι νὰ διδάξωσι μεθοδικῶς τοὺς μαθητάς των ὡρισμένους στοιχειώδεις κανόνας τῆς γραμματικῆς διὰ τῶν ὁποίων μέγα μέρος τῆς ὀρθογραφίας δύναται νὰ διδαχθῇ; Ἄλλωστε ἀνορθογραφίαι γίνονται εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ κόσμου ὑπὸ τῶν γραφόντων αὐτάς, ὅταν μάλιστα δὲν εἶναι ἄνθρωποι πολὺ μορφωμένοι, θὰ γίνωνται δὲ καὶ εἰς τὴν ἰδικήν μας μὲ ὅσας καταστροφὰς καὶ βεβηλώσεις καὶ ἂν θελήσῃ τις νὰ ἐπιφέρῃ εἰς αὐτὴν διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰς ἀνορθογραφίας.

Ὁ καθηγ. Μαν. Τριανταφυλλίδης περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν πρὸς ἑαυτὸν ἐὰν ἐν μὲν ὀρθ. 77 λέγει (τῷ 1913) ὅτι «μόνο ἕνα γιατρικό, κι᾽ αὐτὸ ριζικὸ ὑπάρχει: νὰ καταργηθοῦν ὅλοι οἱ τόνοι, ἢ νὰ διατηρηθῆ μόνο ἡ ὀξεῖα» καὶ ἐν τῇ *Δίκῃ* (σελ. 131, εἰς τὴν ἄλλως ἀξιανάγνωστον κατάθεσίν του τὴν περιεχομένην εἰς τὰς σελ. 124—145) δὲν κηρύσσεται μὲν ἀντίθετος πρὸς τονικὴν ἁπλοποίησιν, ἀλλὰ ἐτόνισεν «εἰς διαφόρους περιστάσεις τὴν ἀνάγκη νὰ μὴν ἀπομακρυνθοῦμε χωρὶς λόγο ἀπὸ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία (α) καὶ συνηγόρησα μόνον γιὰ ἁπλοποιήσεις ἀπαραίτητες, ποὺ δὲ βγαίνουν χωρὶς λόγο ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς ἀρχαίας ὀρθογραφίας», καὶ προσθέτει «ὁ δεσμὸς ποὺ διατηροῦμε μὲ τὴν ἀρχαιότερη παράδοση ἐπιβάλλει, καθὼς καὶ σὲ ἄλλους λαοὺς μὲ ἱστορία, μερικὲς ὑποχρεώσεις καὶ στὴν ὀρθογραφία». Εἰς ταῦτα θὰ μὲ εὕρῃ συμφωνότατον, ἀλλὰ ὁ ἴδιος δὲν θὰ εὕρῃ τὸν ἑαυτόν του πάντοτε σύμφωνον πρὸς τὰς παλαιοτέρας γνώμας του, οὐδὲ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ὑπὸ τὴν προεδρίαν του συνταχθεῖσαν Γραμματικήν.

Ἂς ἴδωμεν ἔπειτα συντόμως τί συμβαίνει καὶ μὲ τὸν Paul Maas τὸν ὁποῖον ἐπικαλοῦνται πολλοὶ διὰ τὰς ἰδίας γνώμας. Κρίνων οὗτος τὸ βιβλίον τοῦ Victor Scholderer «Greek Printing 1465—1628» ἐν τῷ περιοδικῷ Gnomon τόμ. Ε΄, 1929, σελ. 110 παρατηρεῖ ἐν ἄλλοις τὰ ἑξῆς: «Θεωρῶ ἄσκοπον νὰ κάμω κριτικὴν τῶν νεωτέρων ἑλληνικῶν τυπογραφικῶν στοιχείων. Τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ λυθῇ πρῶτον, εἶναι τὸ τῶν ἀναγνωστικῶν σημείων. Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν νὰ μεταχειριζώμεθα τὰ σημεῖα τῶν μεταγενεστέρων βυζαντινῶν χρόνων, τότε γράμματα τῶν προβυζαντινῶν χρόνων κάμνουν ἐντύπωσιν ἀντιτεχνικὴν (stilwidrig), καὶ θὰ ἠδυνάμεθα περαιτέρω νὰ ἐξομοιώνωμεν τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα πρὸς τὴν ἀνάμεικτον μικρογράμματον γραφὴν τῶν περὶ τὸ 1100 μ. Χρ. χρόνων. Ἐὰν δὲ θὰ ἤθελε κανεὶς νὰ παραι-

(α) Καὶ οἱ τόνοι, δὲν θὰ τὸ ἀρνηθῇ, ἀνήκουν εἰς τὴν ἀρχαίαν ὀρθογραφίαν.

τηθῇ τῶν τόνων (τῆς ψιλῆς, τοῦ τελικοῦ κ.τ.λ.), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μὲ τὸν χωρισμὸν τῶν λέξεων θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ χωρὶς βλάβην, εἰς διαλεκτικὰ μάλιστα κείμενα ὀφείλει τις καὶ νὰ κάμνῃ ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ παραπλανᾷ, τότε θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐγκαταλείψωμεν καὶ τὰ βυζαντινὰ γράμματα καὶ νὰ εἰσαγάγωμεν τυπογραφικὰ στοιχεῖα ἀνάλογα πρὸς τὴν γραφὴν τῶν βιβλίων τοῦ 2ου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος. Τότε κατ᾽ ἀνάγκην τὸ ἄφωνον ι πρέπει νὰ προσγράφεται καὶ νὰ γράφῃ τις *ᾶι* πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τὴν βραχεῖαν δίφθογγον *αι*, τόνους δὲ νὰ θέτῃ μόνον ἐκεῖ ὅπου χρειάζονται πρὸς διακριτικὴν σημασίαν· Αὐτὸ ὅμως θὰ ἐσήμαινε διάσπασιν ἀπὸ τῆς νεοελληνικῆς παραδόσεως καὶ συνηθείας (Praxis) *πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν θὰ συνίστων ἐπὶ τοῦ παρόντος διὰ γενικὴν χρῆσιν* ([14]).

Εἰς ταῦτα τοῦ P. Maas ἀναφερόμενος (ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ τοῦ περιοδικοῦ Gnomon σελ. 287) ὁ συνάδελφος Ἰω. Κακριδῆς παρατηρεῖ ὅτι ὅ,τι ὁ Maas ἐξέθηκε προέτεινεν ἤδη ὁ Χατζιδάκις (τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβὲς) καὶ προσθέτει ὅτι ἐλπὶς ὑπάρχει ἡ Ἑλληνικὴ Ἀκαδημία (ἥτις κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον δι᾽ ἐπιτροπείας εὐρυτέρας ἠσχολεῖτο μὲ κάποιον διακανονισμὸν τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας) νὰ υἱοθετήσῃ τὴν πρότασιν ταύτην. Ἐπιλέγει δὲ ὡς πρὸς τὴν τονικὴν μεταρρύθμισιν «ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τὰ παραδεδομένα δὲν θὰ εἶναι εὔκολος διὰ τὴν παροῦσαν γενεάν, ἀλλὰ τὸ κέρδος εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τῆς δυσχερείας τῆς μεταβατικῆς περιόδου».

Τὰ πράγματα ἔχουσιν ἀκριβῶς ὡς ἑξῆς (α):

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἶχε ζητήσει κατὰ Μάϊον καὶ Δεκέμβριον τοῦ 1931 τὴν γνώμην τῆς Ἀκαδημίας περὶ τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας κυρίως τῆς δημώδους γλώσσης ἀλλ᾽ ἐν πολλοῖς καὶ τῆς καθαρευούσης (ἀμφότερα ἄλλως τε τὰ ἰδιώματα συμπίπτουν εἰς ἀναριθμήτους λέξεις καὶ γραμματικοὺς τύπους καὶ κανόνας συντακτικοὺς) «διὰ τὴν καθοδήγησιν τῶν συγγραφέων τῶν διαφόρων βιβλίων τῆς δημοτικῆς, πρὸς τερματισμὸν τῆς γλωσσικῆς ἀναρχίας, ἥτις ἐπικρατεῖ εἰς τὰ εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν παρεχόμενα βιβλία». Ἡ Ἀκαδημία ὥρισεν ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τότε Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἀκαδημίας Δημητρίου Αἰγινήτου (ὅστις πάντοτε ἐδείκνυε μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὰ γλωσσικὰ ἡμῶν πράγματα) καὶ δύο Ἀκαδημαϊκῶν (Κ. Ἀμάντου καὶ ἐμοῦ), τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Γ.

(α) Λεπτομερέστερον βλέπει τις τὰ καθέκαστα ἐν τῇ πραγματείᾳ μου «*Συμβολὴ πρὸς ἐπιστημονικὸν κανονισμὸν τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας*» ΠΑΑ 14, 1939, σελ. 15—34).

Ἀναγνωστοπούλου καὶ τοῦ Ἀχ. Τζαρτζάνου, ἀνδρὸς ἀσχοληθέντος περὶ τὰ τῆς Ἑλληνικῆς καθόλου γλώσσης. Τὸ διάγραμμα τὸ ὁποῖον συνέταξεν ἡ ἐπιτροπὴ νομίζω ὅτι δὲν ὑπεβλήθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, περιῆλθεν ὅμως εἰς τὴν δημοσιότητα κυρίως διὰ τοῦ περὶ Ἑλληνικῆς ὀρθογραφίας ἄρθρου τοῦ Ἀναγνωστοπούλου ἐν τῇ Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ (τομ. 10 σελ. 716—717). Εἰς τὸ τονικὸν ζήτημα (ἀλλὰ καὶ εἴς τινα ἄλλα) δὲν συνεφώνησα ἐγὼ μὲ τοὺς τρεῖς φιλολόγους συναδέλφους, εἰσηγουμένου δηλαδὴ τοῦ μακαρίτου Ἀναγνωστοπούλου προετάθη ἡ ἁπλοποίησις τοῦ τονισμοῦ διὰ τῆς γνωστῆς προτάσεως τοῦ ἀοιδίμου Χατζιδάκι. Ὅτι ἐγὼ δὲν ἀποδέχθην τοῦτο τὸ ἀναφέρει ρητῶς ὁ Ἀναγνωστόπουλος εἰς τὸ ἄρθρον του. Ἀλλὰ περὶ τούτων δὲν εἶναι τοῦ παρόντος. Εἶναι διὰ τοῦτο ἄδικος καὶ πειρακτικὴ ἡ μομφὴ ὅτι συναπεφάσισα μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα μέλη τῆς Ἐπιτροπείας νεωτερισμοὺς τοὺς ὁποίους κατόπιν ἠρνήθην (Τριανταφυλλίδη, Ἡ Ἀκαδ. καὶ τὸ γλωσσ. ζήτ. σελ. 47), ὡς ἐὰν ἔπρεπε πᾶσα διαφωνία ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ νὰ διακωδωνισθῇ διὰ νὰ τὴν μάθῃ ὅλος ὁ κόσμος. Φαντάζομαι ὅμως ὅτι μὲ τὴν πεῖραν τὴν ὁποίαν θὰ ἀπέκτησεν ὁ καθ. Τριανταφυλλίδης τώρα μὲ τὴν σύνταξιν τῆς λεγομένης ρυθμιστικῆς Γραμματικῆς θὰ ἤλλαξε εἰς πολλὰ γνώμην.

Ὀλίγον ἀνωτέρω ἀνέφερα γνώμην τοῦ P. Maas διὰ τὸ τονικόν μας σύστημα. Παρ᾽ αὐτῷ ἐμαθήτευσε καὶ ὁ νῦν συνάδελφος Ἰω. Κακριδῆς καθώς, νομίζω μάλιστα συγχρόνως, καὶ ὁ μακαρίτης Ἰω. Συκουτρῆς. Θεωρῶ ἐπίκαιρον νὰ κάμω ἐδῶ μικρὰν παρέκβασιν σχετικῶς μὲ τοὺς δύο τούτους φιλολόγους. Τὸν νῦν συνάδελφον Ἰω. Κακριδῆν ἐγνώρισα πρὸ πολλῶν ἐτῶν, νομίζω τὸ 1928 ἢ 1929, ἐν Βερολίνῳ. Εἶχε σταλῆ εἰς Γερμανίαν ὑπότροφος τοῦ Πανεπιστημίου μας πρὸς εὐρυτέρας φιλολογικὰς σπουδάς. Ἦτο φιλομαθὴς καὶ ἐπιμελής, ἐμαθήτευε δὲ ἐκεῖ καὶ παρ᾽ ἄλλοις τῶν ἐπιφανῶν καθηγητῶν τῆς μακαριστῆς ἐκείνης ἐποχῆς καὶ παρὰ τῷ γνωστῷ εἰς ὅλους μας μετρικῷ καὶ βυζαντινολόγῳ Paul Maas, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε ἔκτακτος καθηγητής. Ἴσως ἡ παρὰ τῷ Maas μαθητεία του νὰ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀσχοληθῇ ἰδιαιτέρως μὲ τὴν μετρικήν. Ἡ παρὰ τῷ αὐτῷ διδασκάλῳ μαθητεία τοῦ Ἰω. Συκουτρῆ παρέμεινεν ὡς πρὸς τοῦτο ἀτελεσφόρητος, διότι ὁ Συκουτρῆς δὲν ἐδείκνυε ἰδιαιτέραν κλίσιν πρὸς μελέτην τῶν ποιητῶν, ἠσχολεῖτο δὲ κυρίως μὲ τοὺς πεζούς, μὲ τοὺς Ἀττικοὺς ρήτορας διὰ τοὺς ὁποίους βεβαίως καὶ ἡ μετρικὴ εἶναι ἐνίοτε χρήσιμος (ὡς διὰ τὸν Δημοσθένη κλπ.). Δὲν παρασιωπῶ σήμερον γνώμην τὴν ὁποίαν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἔχω σχηματίσει. Φοβοῦμαι δηλαδὴ ὅτι ἡ παρὰ τῷ Maas μαθητεία ἔβλαψεν ἀμφοτέρους τοὺς

νεαροὺς Ἕλληνας φιλολόγους ὑπὸ ἔποψιν φιλολογικῆς ἀνεκτικότητος καὶ πρακτικῆς εὐστροφίας. Οἱ γνωρίσαντες τὸν δύσκολον καὶ στρυφνὸν φιλολογικὸν χαρακτῆρα τοῦ εὐφυοῦς μὲν καὶ πολυμαθοῦς ἀλλὰ μικρολόγου καὶ ἰσχυρογνώμονος διδασκάλου, τοῦ περὶ πᾶν μεμψιμοίρου καὶ ἀπαισιοδόξου, πᾶν δὲ σχεδὸν ἐκδιδόμενον βιβλίον ὡς περιττὸν κρίνοντος καὶ καταδικάζοντος, θὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἦτο ἥκιστα πρόσφορος πρὸς ἐπιστημονικὴν διαπαιδαγώγησιν ξένων κυρίως ἐπιστημόνων. Ὁ ἀνὴρ ἴσως ἐπεδίωκε νὰ σχηματίσῃ περὶ ἑαυτὸν «Σχολὴν» (ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε) ([15]), διὰ τοῦτο ξένους νεαροὺς φιλολόγους, εὑρισκομένους ἐν ξένῳ περιβάλλοντι καὶ ἐν νεαρᾷ ἀφελείᾳ, ἀπέναντι δὲ Γερμανῶν καθηγητῶν οἱ ὁποῖοι εἰς τὰς μεγάλας πόλεις δὲν εἶναι εὐπρόσιτοι καὶ ἐκ τῶν πολλῶν ἀσχολιῶν των καὶ ἐξ ἄλλων λόγων, ἐσαγήνευε δι' ἐπιδείξεως ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν φιλολογικήν των πρόοδον καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν καταρτισμὸν αὐτῶν. Οἱ ἀκροαταί του ποτὲ δὲν ἦσαν πολλοί, διότι ἦτο δύσληπτος ἕνεκα φυσικοῦ ἐλαττώματος εἰς τὴν προφοράν. Δι' ὅλων τούτων δὲν θέλω νὰ εἴπω ὅτι ἡ γενομένη ἐπίδρασις εἶναι τόσον μεγάλη καὶ βαθεῖα ὥστε νὰ εἶναι διαρκὴς καὶ ἀνεξίτηλος, ἀφοῦ μάλιστα ὁ μαθητὴς ἔγινεν ἤδη φιλολογικῶς αὐτοτελὴς ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἱεραρχίᾳ καὶ ἰσόβαθμος πρὸς τὸν σκληρῶς δοκιμασθέντα ἄλλοτε διδάσκαλόν του ([16]). Ὀφείλει τις ἄλλως τε νὰ μὴ ἀρνηθῇ ὅτι ἔχει ἤδη ἀποκτήσει κάποιον ὄνομα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διὰ τῶν ἐργασιῶν τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσε, καὶ αἱ ἀπόψεις του περί τινων ζητημάτων (παραδ. χάριν τῶν Ὁμηρικῶν), ἐξετάζονται καὶ συζητοῦνται ὑπὸ σπουδαίων Γερμανῶν φιλολόγων, ἔστω καὶ ἂν δὲν γίνονται ἀποδεκταί (α). Διὰ τῆς συνεργασίας του δὲ εἰς ξένα περιοδικὰ (Gnomon κτλ.) εἰς ζητήματα γενικωτέρας φιλολογικῆς σημασίας (Ὁμηρικά, μετρικὰ κτλ.) ἀποδεικνύεται ὅτι τυγχάνει ἀποδοχῆς ἐν Γερμανίᾳ ἡ φιλολογική του ἀξία καὶ κρίσις.

Ἀλλὰ διατί νὰ στρεφώμεθα μόνον ἐναντίον τοῦ σημερινοῦ συναδέλφου καὶ νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη κωφοὶ καὶ ἄλαλοι ἠνέχθημεν ἄλλον ἐκλιπόντα συνάδελφον τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς μαθήματος, φιλόλογον πολὺ κατωτέρας ἀξίας, τὸν Π. Λορεντζᾶτον, ὅστις καὶ κατὰ τὴν πανεπιστημιακήν του διδασκαλίαν καὶ κατὰ τὰς ἐξετάσεις, τμηματικὰς καὶ πτυχιακάς, ὠργίαζεν ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν καὶ κατάχρησιν τοῦ δημώδους ἐκείνου ἰδιώματος τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχε δι' ἰδίαν χρῆσιν

α) Πρβλ. *Wolfg. Schadewaldt*, Iliasstudien σελ. 139 ἑξ. κτλ. *Marg. Noé*, Phoenix, Ilias und Homer, Untersuchungen zum neunten Gesang der Ilias, Leipzig 1940 σελ. 56, 57, 65, 66 κτλ.

ἐπινοήσει: Μὴ δὲν ἐτύπωσε καὶ αὐτὸς βιβλία «ἐπιστημονικὰ» εἰς τὴν δημώδη καὶ δὲν ἐζήτησε νὰ ἐμπήξῃ τὸ ἐγχειρίδιόν του καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σύνταξιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης, μεταφράζων σχεδὸν κατὰ λέξιν ξένον σύντομον βιβλίον περὶ τῆς συντάξεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς; Διηγοῦνται περὶ αὐτοῦ ὅτι κατά τινα παράδοσίν του ἐκ παραδρομῆς μετεχειρίσθη, μεταφράζων, τὴν γενικὴν *βασιλέως* ἀντὶ *βασιλιὰ* καὶ ἐκτύπα τὸ κεφάλι του δι᾿ αὐτὸ ἐνώπιον τῶν φοιτητῶν καὶ ἐπήγαινε καὶ ἤρχετο ἐπὶ τῆς ἕδρας ζητῶν συγγνώμην διὰ τὸ ἔγκλημα τὸ ὁποῖον εἶχε κάμει! Πρὸ τοῦ διορισμοῦ του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον δὲν ἤθελε,—καθ᾿ ὅσον γνωρίζω,—νὰ θεωρῆται δημοτικιστής. Ἔπειτα ἐξεκολάφθη.

Θὰ ἤμην πάντως ἐγὼ ὁ τελευταῖος ὁ ὁποῖος θὰ προέτρεπόν τινα νὰ ἐκδώσῃ βιβλίον μὲ τονικὸν σύστημα διάφορον τοῦ παραδεδομένου ([17]). Φαντάζομαι ὅτι καὶ ὁ συνάδελφος Ἰω. Κακριδῆς δὲν θὰ ἀνελογίσθη, ὅτι θὰ γεννηθῇ ἐκ τῆς τοιαύτης ἐκδόσεως τόσον μεγάλη ταραχὴ καὶ τόσος θόρυβος σήμερον μάλιστα ὅτε ἔχομεν ἀνάγκην ἡσυχίας ὡς ἐκ τῶν συνθηκῶν ὑφ᾿ ἃς διατελοῦμεν. Διότι καὶ ὁ ἴδιος θὰ ᾐσθάνθη συγκινήσεις καὶ στενοχωρίας ἐκ τοῦ ζητήματος τούτου μὲ ἀντίκτυπον μάλιστα ὑλικῶν ζημιῶν καὶ πρὸ πάντων ἠθικῶν ἐνοχλήσεων καὶ παρεξηγήσεων. Ἂν ἐτύπωνε τὸ βιβλίον του ὅπως συνήθως, τοῦτο δὲν θὰ παρῆγε κανένα θόρυβον. Ὅπως βέβαια, ὀφείλει τις νὰ ὁμολογήσῃ, δὲν θὰ ἠγείρετο θόρυβος ἐὰν τυχὸν ἐγράφετο μὲν εἰς καθαρεύουσαν ἀλλὰ μὲ σύστημα ἄνευ τόνων καὶ ψιλῆς ([18]).

Ὁ μνημονευθεὶς ἀνωτέρω μακαρίτης Ἰωάννης Συκουτρῆς (1901-1937) ὑπῆρξε πολὺ συντηρητικώτερος τοῦ συναδέλφου Ἰω. Κακριδῆ εἰς τὸ ζήτημα τῆς γραφομένης γλώσσης καὶ εἰς τὸ τονικὸν ζήτημα. Ἐκ τῶν πολλῶν τὰ ὁποῖα ἐδημοσίευσε κατὰ τὸ ὀλίγον διάστημα τῆς δράσεως τὸ ὁποῖον ἡ Μοῖρα καὶ οἱ ἄνθρωποι τὸν ἄφησαν νὰ ζήσῃ, καταφαίνεται ὅτι καὶ εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἐπρέσβευε μετριοπαθεῖς ἀρχὰς χειριζόμενος δεξιῶς καὶ κατὰ φυσικὸν τρόπον τὴν ἁπλῆν καθαρεύουσαν ([19]). Οὐδέποτε ἀνεφάνη παρ᾿ αὐτῷ ζήτημα τονικὸν οὐδὲ ἔδωκε, καθ᾿ ὅσον γνωρίζω, νύξιν εἰς τοιαύτην τινὰ συζήτησιν ἀνατρεπτικὴν τῶν καθεστώτων. Εἴμεθα εὐγνώμονες εἰς τὸν συνάδελφον Ἰω. Κακριδῆν διότι ἔγραψε μίαν ὡραίαν καὶ λεπτομερῆ νεκρολογίαν τοῦ ἐκλιπόντος εἰς τὰ Jahresberichte τοῦ Bursian. Ἐγὼ εἶπόν τινα ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς Ἀκαδημίας τῇ 21τῃ Ὀκτωβρίου 1937 (Λόγοι τόμ. 12ος 1937 σελ. 69—73) ἕνα μῆνα ἀκριβῶς μετὰ τὸν θάνατόν του. Τὸ ὑπ᾿ αὐτοῦ φιλοπονηθὲν τεῦχος τῆς ἐκδόσεως τοῦ *Δημοσθένους* καὶ πρὸ παντὸς ἡ ἔκδοσις τοῦ Πλατωνικοῦ *Συμποσίου* θὰ περιποιοῦν πάντοτε τιμὴν εἰς τὸ ὄνομά του καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογικὴν Ἐπιστήμην ([20]). Τοῦτο

πρέπει τέλος πάντων τώρα μετὰ τὸν θάνατόν του νὰ ἀναγνωρισθῇ καὶ παρ' ἡμῖν ὅπου δὲν εἶναι εὔκολον εἰς κάθε φιλόλογον νὰ παρασκευάσῃ τοιαύτην ἔκδοσιν, ἀπαιτοῦσαν μεγάλην φιλολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν προπαιδείαν.

Μεταξὺ τῶν λεγομένων ὅτι ἐπιδοκιμάζουσι τὴν κατάργησιν τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων φέρεται καὶ ὁ γνωστότατος ἀρχαιολόγος *Χρ. Τσούντας*. Τῳόντι ἐν Δελτ. Ἐκπ. Ὁμ. 3,326 ἀναδημοσιεύεται ἐπιστολή του εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων λέγει μὲν ὅτι δέχεται «ἀδιστάκτως τὴν κατάργησιν τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων» ἐπιφέρει ὅμως «ἂν καὶ τὰ σημεῖα αὐτὰ *καθιέρωσεν ἡ χρῆσις τόσων αἰώνων, ἡ κατάργησίς των δὲ δυνατὸν νὰ ἔχῃ καί τινα ἐνοχλητικὰ ἐπακόλουθα*». Προχωρῶν μάλιστα κάτωτέρω λέγει ὅτι ἡ Πολιτεία ὀφείλει νὰ μελετήσῃ σοβαρῶς τὰς γνώμας τοῦ Γ. Παπασωτηρίου (ἴδε *Δίκην τῶν τόνων*, σελ. 80. 132. 249 κτλ.), τοῦ Γ. Χατζιδάκι καὶ τῶν δημοδιδασκάλων, οἵτινες ἀπαιτοῦσι τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν βιβλίων, *τοῦ δημοτικοῦ σχολείου* τοὐλάχιστον, ἀπὸ τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων». Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Τσούντας εἰς τὸ ὡραῖον καὶ ὠφέλιμον βιβλίον τὸ ὁποῖον ἀπερχόμενος μᾶς ἐχάρισε περὶ τῆς «Ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τέχνης», οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, τονικὴν ἢ ἄλλην μεταρρύθμισιν ἐζήτησε νὰ ἐφαρμόσῃ, τοὐναντίον φαίνεται ἐν αὐτῷ ὡς πρὸς τὰ τονικὰ ζητήματα περιδεῶς φυλάττων τὰ παραδεδόμενα ([21]) γράφει δὲ καὶ μίαν ἁπλῆν καὶ ῥέουσαν καθαρεύουσαν ἀντικατοπτρίζουσαν τὸ ἤρεμον καὶ πρᾶον ἦθός του.

Ὁ συνάδελφος Ἰω. Κακριδῆς διατείνεται (*Δίκη* σελ. 3) ὅτι «μία ἁπλοποίησις τονικὴ θὰ ἐνίσχυε καὶ τοὺς ἐθνικοὺς δεσμοὺς τῶν Ἑλλήνων, διότι θὰ ἔπαυε τὸ χάος τῆς σημερινῆς ὀρθογραφίας». Τοιοῦτόν τι ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω, ὅτι δηλαδὴ τὸ «χάος τῆς ἀνορθογραφίας» θὰ ἔπαυε διὰ τῆς καταργήσεως τῶν τόνων, ἀφοῦ θὰ ἔμενον τὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα καὶ ἡ ὀρθογραφία των εἰς τὰς λέξεις. Ὑποθέσατε ὅμως πρὸς στιγμὴν ὅτι καταργοῦνται οἱ τόνοι εἰς τὰ Δημοτικὰ σχολεῖα. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀποφοίτων τῶν σχολείων τούτων δὲν προχωροῦσι καὶ εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα, ὅπου κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ διδάσκωνται τὰ τονικὰ σημεῖα καὶ τὰ πνεύματα, ἐξέρχονται λοιπὸν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον καὶ γράφουσιν ὡς ἔμαθον ἄνευ τόνων ἢ μὲ ἕνα μόνον τόνον. Θὰ εἶναι ὅμως τότε συχνὰ ὑποχρεωμένοι ὄχι μόνον βιβλία ἀλλὰ καὶ ἔγγραφα μὲ τόνους νὰ ἀναγινώσκουν, καὶ νὰ ἀντιγράφουν, θὰ μεταφέρουν δὲ τότε συχνάκις τὰ τονικὰ σημεῖά των καὶ εἰς τὴν ἰδίαν των γραφήν. Εἶναι εὔκολον νὰ φαντασθῇ κανεὶς τί «χάος» καὶ τί ἀκαταστασία θὰ δημιουργηθῇ εἰς τὸ γράψιμον καὶ εἰς τὰς κεφαλάς των. Τὰς δυσκολίας ταύτας θὰ σκέπτωνται καὶ οἱ θιασῶται τῆς τονικῆς ἁπλοποιήσεως

καὶ διὰ τοῦτο, καὶ ὡς ἀνωτέρω παρετηρήθη, κηρύττουσιν (Τριανταφ. Ὀρθογρ. 77) ὅτι ἓν εἶναι τὸ ριζικὸν ἰατρικὸν ἡ τελεία κατάργησις τῶν πνευμάτων ἢ νὰ διατηρηθῇ μόνον ἡ ὀξεῖα διστάζουν ὅμως οἱ ἴδιοι πρὸ τῆς ἐφαρμογῆς του «φοβοῦμαι μήπως δὲν εἶναι σκόπιμο νὰ ἐπιδιώξῃ ὁ δημοτικισμὸς τὴ μεταρρύθμιση αὐτή»·—«διὰ νὰ μὴ δυσφημιστῇ».

Οἱ ἴδιοι γνωρίζουν ὅτι καὶ ἄλλοι λαοὶ ἔχουν δυσκολίας εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῆς γλώσσης των, καὶ δὲν ζητοῦν οἱ λαοὶ οὗτοι τὴν ἀναστάτωσιν τῶν ἱστορικῶς παραδεδομένων διὰ νὰ εὐκολύνουν τὰ πάντα. Οἱ Γερμανοὶ ἔχουν ἢ εἶχον σύλλογον διὰ τὴν ἁπλοποίησιν τῆς ὀρθογραφίας των (Verein für vereinfachte Rechtschreibung· πρβλ. Τριαντ. Ὀρθ. σελ. 115). «Ἐπιδιώκομεν» λέγεται ἐν τῇ σχετικῇ προκηρύξει του «σύστημα γραφῆς τὸ ὁποῖον νὰ ἠμπορῇ εὐκόλως καὶ καλῶς νὰ μανθάνῃ ὄχι μόνον ὁ λόγιος ἀλλὰ καὶ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ· ἐπειδὴ ἡ καθιερωμένη ὀρθογραφία εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ μὴ ἠμπορῇ νὰ τὴν μάθῃ κανεὶς ἀπὸ ἐκείνους *ὅσοι δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ περάσουν ὅλην τὴν νεότητά των εἰς τὰ θρανία τοῦ σχολείου,* καὶ ἐδῶ ἀνήκει ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν συμπολιτῶν μας ἀπὸ τὸν λαόν».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται πόσον ἄτοπα καὶ ἐθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα, μὲ γενικωτέραν μάλιστα ἐπίδρασιν, δύναται νὰ ἔχῃ μία τοιαύτη ἐκβολὴ ἢ μεταρρύθμισις τῶν μικρῶν αὐτῶν τονικῶν σημείων, τὰ ὁποῖα τὸ ἡμέτερον ἔθνος γράφει τόσους ἤδη αἰῶνας καὶ ἔγραφεν ἀδιαταράκτως καὶ ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας, χωρίς ποτε νὰ ἀκουσθῶσι τόσα ὅσα ἐπὶ τῶν «εὐτυχῶν» ἡμῶν ἡμερῶν καὶ εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἀκούονται καὶ λέγονται ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο.

Β΄ Ὀρθογραφικὸν ζήτημα

Ἂς ἐξετάσωμεν δεύτερον τὸ ὀρθογραφικὸν ζήτημα ἐν συντομίᾳ, καθ' ὅσον ἄλλως τε ἐγὼ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο (καὶ διὰ τὴν δημώδη καὶ διὰ τὴν καθαρεύουσαν) ἔγραψα ἐκτενεστέραν κάπως διατριβὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «*Συμβολὴ πρὸς ἐπιστημονικὸν καθορισμὸν τῆς Νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας*» (ΠΑΑ. 14, 1939, σελ. 15-34), εἰς τὴν ὁποίαν ἐκθέτω τὰς ἰδικάς μου γνώμας, ἀνεξαρτήτως πλέον τῆς Ἐπιτροπείας τὴν ὁποίαν εἶχε σχηματίσει ἄλλοτε ἡ Ἀκαδημία καὶ εἰς ἣν καὶ ἐγὼ συνειργάσθην. Καθ' ὅσον γνωρίζω τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔχει τὴν ἀρχήν του ἀπὸ τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ἐζήτησε νὰ ἐφαρ-

μόσῃ, καὶ ἐφήρμοσε ὄντως εἰς τὰ ἰδικά του ἔργα, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς (σελ. 475) ἰατρὸς. *Ἰωάννης Βηλαρᾶς.* Ὁ Βηλαρᾶς ἦτο μὲν λόγιος καὶ μεμορφωμένος ἀλλὰ δὲν ἔβλεπεν εἰς τὴν σύγχρονον Ἑλληνικὴν γλῶσσαν συνέχειαν τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ τρόπον τινὰ νέαν *Γραικικὴν γλῶσσαν* (Τωμαδάκης σελ. 10), κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ἑλληνικήν, ἡ ὁποία πάλαι ποτὲ ὡμιλεῖτο. Ὁ Βηλαρᾶς ἐξέδωκε τῷ 1814 ἐν Κερκύρᾳ τὸ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθὲν βιβλιάριον τοῦ ὁποίου ἡ κυρία ἐπιγραφὴ εἶναι «η ρομεηκη γλοσα» (*Η Ρομεηκη γλοσα.* Στην τυπογραφηα τον Κορφον 1814). Τῶν μεταφράσεων προτάσσεται ἡ διαβόητος καὶ ἀνωτέρω ἀναγραφεῖσα «μηκρή ορμήνηα». Τὸ βιβλίον περιέχει στίχους τινὰς καὶ τεμάχια μεταφράσεων τοῦ *Κρίτωνος* τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ *Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους* ἐκ τοῦ δευτέρου βιβλίου τοῦ Θουκυδίδου. Τὴν μετάφρασίν του εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν διάλεκτον (γράφων τὴν ἀφιέρωσίν του εἰς τὸν Ψαλίδαν ἢ Ψαλήδαν) καλεῖ ὁ ἴδιος «ἀχαμνὴ ἴσως μετάφρασι» ([22]). Πολὺ ὀρθῶς διὰ τοῦτο ὁ Ν. Δραγούμης (Ἱστορ. Ἀναμν. Ι σελ. 174) παρατηρεῖ ὅτι «αἱ περὶ γλώσσης καὶ περὶ ὀρθογραφίας ἰδέαι τοῦ Ἠπειρώτου φιλολόγου ἦσαν πάντα ἰδιόρρυθμοι. Ν᾽ ἀποσκορακίζῃ καὶ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου καὶ τόνους καὶ πνεύματα, τοῦτο τῇ ἀληθείᾳ τεκμηριοῖ *παράδοξόν τι νόσημα τῆς κριτικῆς τοῦ ἀνδρὸς δυνάμεως*». Ὁ Βηλαρᾶς φαίνεται ὅτι ἀργότερον ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ χρόνου καὶ τῆς εἰς βάρος του κριτικῆς ἤλλαξε γνώμην καὶ μετενόησε διὰ τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ ἐγκαινιάσῃ καὶ νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ὑπερτιμῶν τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ τὴν ἰδίαν ἀξίαν. Ἄλλοι διατείνονται ὅτι παρέμεινεν εἰς αὐτὸ πιστός.

Τὸ φωνητικὸν σύστημα τοῦ παλαιοῦ συμφοιτητοῦ μου Παναγουλάκου, τοῦ *Ἐμιλίου Ἐβρότα,* εἶναι παρόμοιον πρὸς τὸ τοῦ Βηλαρᾶ· οὗτος ὅμως ἀντὶ τοῦ *η* τοῦ Βηλαρᾶ θέτει πανταχοῦ *ι,* καὶ ἐκ τῶν τόνων διατηρεῖ τὴν ὀξεῖαν καὶ βαρεῖαν ([23]). Πάντα ταῦτα καὶ τὰ παρόμοια τοῦ Ἀ. Πάλλη, Π. Βλαστοῦ κλπ. (ἴδ. Τριαντ. Ὀρθογρ. σελ. 149 ἑξ.), δύνανται σήμερον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς δικαίως λησμονηθέντα ἢ κατ᾽ ἀξίαν λησμονούμενα. Ἦσαν προτάσεις ἐφήμεροι ἄνευ κύρους καὶ ἀξίας, καὶ πρὸ παντὸς ἄνευ περισκέψεως· τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας τῆς γλώσσης ἡμῶν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπομακρυνθῶμεν διότι τὸ θέλουν δύο ἢ τρία ἢ πέντε ἄτομα. Τοῦτο εἶναι μέγα ἐθνικὸν ζήτημα.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων παραδοξολόγων ἐπικρατεῖ εὐτυχῶς ὡς πρὸς τοῦτο, καθόλου εἰπεῖν, συμφωνία. Ὁ ἀοίδιμος Χατζιδάκις σχετικῶς μὲ τὴν μεταβολὴν τῆς ὀρθογραφίας παρατηρεῖ (ΜΝΕ 1, 612 ἑξ.) ὅτι «παρ᾽ οἷς τὰ γράμματα εἶναι σφόδρα δια-

δεδομένα καὶ ἅμα ὑπάρχει γνησία ἐθνική, πλουσία καὶ θαυμαστὴ φιλολογία, ἥτις καὶ μεγάλως ἐκτιμᾶται καὶ ἥδιστα ἀναγινώσκεται καὶ ὡς πρότυπον καλοῦ λόγου λαμβάνεται, παρὰ τούτοις καὶ ὁ ἄλλος γλωσσικὸς τύπος καθόλου εἰπεῖν ἐμπεδοῦται ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀνθρώπων καὶ μάλιστα ἡ γραφὴ τῶν λέξεων, ὥστε παραμένει ἀναλλοίωτος· παρ᾽ οἷς δὲ ἡ παιδεία δὲν ἀκμάζει καὶ ἐλλείπει τοιαύτη φιλολογία, καὶ ἄλλως ἐξαλλοιοῦται συνήθως ἡ γλῶσσα καὶ ἰδίᾳ ὁ τρόπος τῆς γραφῆς τῶν λέξεων, ἡ *ὀρθογραφία*» — «παρ᾽ ἡμῖν δὲ ἕνεκα τοῦ ἐκτάκτου πλούτου καὶ τοῦ κάλλους τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ φιλολογίας, ἕνεκα τοῦ κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας ἀδιακόπου πολιτισμοῦ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους καὶ ἕνεκα τῆς μικρᾶς καθόλου εἰπεῖν ἐξαλλοιώσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀπὸ τῶν δοκίμων χρόνων μέχρις ἡμῶν, ἡ ὀρθογραφία τῶν λέξεων παρέμεινεν ἀμετάβλητος καὶ ἀμετακίνητος, οὕτω δὲ κατέστη *ἱστορική*. Ἡ δύναμις τῆς ἱστορικῆς ταύτης ὀρθογραφίας παρ᾽ ἡμῖν εἶναι τοσοῦτον ἰσχυρά, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ πάντα ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ τολμῶντες νὰ μετακινῶσι, ἀναγκάζονται νὰ γράφωσι τὰς λέξεις κατὰ τὸν εἰωθότα τρόπον, διότι κάλλιστα συναισθάνονται ὅτι γράφοντες *Κρίτι, πίμα, παίρισι* κττ. οὐδὲν ἄλλο ἢ διαστρέφοντες τὴν τῇ ψυχῇ ἡμῶν ὁρατὴν εἰκόνα ἑκάστης λέξεως διασπῶσι τὴν παράδοσιν τῆς γλωσσικῆς καὶ ἐθνικῆς ἑνότητος ἡμῶν καὶ ταῦτα ἄνευ τινὸς λόγου» — «ἄν, ὡς δίκαιον ἀπαιτήσωμεν, ἵνα μία καὶ ἡ αὐτὴ ὀρθογραφία ἐπικρατῇ ἐν τῇ γραφῇ τῆς δημώδους καὶ τῆς γραπτῆς, ἵνα μὴ διασπᾶται ἔτι μᾶλλον διὰ τοιούτων τεχνητῶν μέσων ἡ ἑνότης (ὅπερ φαίνεται σκοπὸς τῆς αἱρέσεως) καὶ ἐξαλείφηται ἡ ὑπάρχουσα ἐν αὐταῖς ὁμοιότης, τότε δυοῖν θάτερον ἀνάγκη, ἢ ν᾽ ἀποβληθῇ τὸ καινὸν δαιμόνιον ἢ νὰ μεταβληθῇ καὶ τῶν ἄλλων γνωστῶν ἡμῶν λέξεων ἡ ὀρθογραφία» — «οἱ εἰσηγηταὶ τοῦ καινοῦ τούτου δαιμονίου (τῆς φωνητικῆς γραφῆς): *αβ*, *αφ*, *εβ* ἀντὶ *αυ*, *ευ* δὲν ἐξήτασαν τὸ πρᾶγμα κατὰ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν οὐδ᾽ ἠθέλησαν ἀκολούθως, ἤτοι αὐστηρῶς, λογικῶς σκεπτόμενοι νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἐπὶ πάντα τὰ δυνατά». Ἀλλ᾽ εὐτυχῶς τοιαῦται αἱρέσεις ἀναφαινόμεναι καταργοῦνται ἀφ᾽ ἑαυτῶν διότι τὸ ὀρθοφρονοῦν λοιπὸν ἔθνος καταδικάζει αὐτὰς ὡς ἐναντίας τῶν παραδόσεων καὶ τῶν συμφερόντων του. Καὶ εἰς τὴν ἐσχάτως ἐκδοθεῖσαν «Νεοελληνικὴν Γραμματικὴν (τῆς Δημοτικῆς)» ὁμολογεῖται τοῦτο ὑπὸ τοῦ συστηματικωτάτου κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη θιασώτου καὶ ὑπερμάχου τῆς Δημοτικῆς τοῦ καθηγ. Μαν. Τριανταφυλλίδη, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀναγνωρίζει καὶ τὴν δύναμιν τῆς καθαρευούσης: «Ἐπιθυμοῦμε νὰ δώσωμε στὴ νέα μας γλῶσσα ὀρθογραφία διδάξιμη καὶ εὐκολομάθητη, ἂν ὄχι μὲ σύστημα

φωνητικό, τουλάχιστον ἱστορικὸ σημαντικὰ ἁπλοποιημένο. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θέλομε μαζὶ καὶ κάτι ἄλλο: νὰ μὴν ξεμακρύνωμε (=ἀπομακρυνώμεθα) ἀπὸ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία, τὸν ἱστορισμό της καὶ τὴ γραπτὴ ἀπόδοση τῶν λέξεων, ὅπως τὰ διατηρεῖ ἡ *καθαρεύουσα, ποὺ ἔχει ἀκόμη τόση θέση μέσα στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία*» (προλογ. ιη΄). Εἰς τὴν Γραμματικὴν ὅμως ταύτην περιέχονται ὀρθογραφικαί τινες καινοτομίαι, περὶ ὧν ἴσως ἄλλοτε ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ, αἵτινες φυσικὰ δὲν θὰ κατισχύσουν καὶ θὰ λησμονηθοῦν. Τὸ πολὺ-πολὺ ἴσως ἐπιφέρουν παροδικήν τινα σύγχυσιν καὶ ταραχὴν εἰς ἀώρους καὶ κενοσπούδους κεφαλάς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ θὰ παρέλθῃ, ὡς παρέρχονται ὅλα τὰ τοιούτου εἴδους πειράματα. Πᾶσα ἀπομάκρυνσις ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς θὰ εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἀμειλίκτως, ἀργὰ ἢ γρήγορα, καταδεδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν καὶ λήθην. Διότι θὰ καθίστατο ἄλλως ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας γλώσσης, καὶ τῆς καθαρευούσης ἀκόμη, ὑπερβολικὰ δυσχερής, θὰ ἐφαίνετο πλέον ἡ ἀρχαία γλῶσσα ξένον ἐντελῶς ἰδίωμα καὶ οἱ λαλήσαντες καὶ γράψαντες αὐτὸ ξένοι καὶ ἀλλότριοι πρὸς ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι τότε θὰ φαίνεται ὅτι οὐχὶ ἱστορικῶς ἀλλὰ τυχαίως καὶ μοιραίως ἤλθομεν καὶ εὑρέθημεν εἰς τὴν χώραν εἰς τὴν ὁποίαν καὶ αὐτοὶ ἔζησαν καὶ ἔδρασαν. Εἶναι πράγματα αὐτά; Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς ἢ μᾶλλον τῆς «Ρομέηκης» γλώσσης κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Βηλαρᾶ θὰ ἦτο ἀπείρως εὐκολωτέρα τῆς σημερινῆς ὀρθογραφίας, ἀλλὰ εἰς ποίαν γλῶσσαν τοῦ κόσμου ἐπιδιώκεται πάντοτε καὶ μόνον τὸ εὔκολον καὶ σύντομον; Τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων δὲν δέχεται διάσπασιν τῆς γλωσσικῆς ἑνότητος καὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, ἀποτροπιάζεται δὲ τὰς τοιαύτας φωνητικὰς ἀλλοιώσεις τῆς ὀρθογραφίας, τὰς ὁρμωμένας ἐξ ὀλίγων ματαιοσχόλων καὶ κουφολόγων ([24]), οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ ἀποκτήσουν ὄνομα διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ἀφοῦ κατ᾽ ἄλλον τρόπον δὲν δύνανται. Διατί οἱ Ἄγγλοι δὲν ἀλλάσσουν τὴν ἱστορικήν των ὀρθογραφίαν ἡ ὁποία εἶναι τόσον δύσκολος ὥστε διὰ νὰ ὀρθογραφήσῃ τις λέξιν τινὰ πρέπει πρῶτον περισσότερον ἀπὸ ὅτι γίνεται εἰς κάθε ἄλλην γλῶσσαν νὰ σκεφθῇ καὶ κατὰ διάνοιαν συλλάβῃ τὴν σημασίαν διὰ νὰ ὁδηγηθῇ εἰς τοῦτο (πρβλ. enoogh=ινὲφ (!), ἀκόμη), καὶ ὅπου μερικὰ φωνήεντα ἔχουσι τέσσαρας καὶ πέντε διαφόρους προφοράς ([25]);

Ἀντὶ τῶν τοιούτων προτάσεων καὶ κόπων δὲν θὰ ἦτο καλύτερον νὰ φροντίσωμεν διὰ κατάλληλον ἐπιστημονικὴν καὶ παιδαγωγικὴν μόρφωσιν τῶν διδασκόντων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, δι᾽ ἔκδοσιν μικρῶν στοιχειωδῶν καὶ ἁπλῶν Ἑλληνικῶν λεξιλογίων (χάριν κυρίως ὀρθογραφικῶν σκοπῶν)

διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, καὶ μικρῶν καταλλήλων λεξικῶν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τὰ ἀνώτερα σχολεῖα, δι᾽ ὅλα δὲ αὐτὰ νὰ φροντίσῃ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας καθὼς ἀκριβῶς φροντίζει καὶ διὰ τὰ διδακτικὰ βιβλία; Πόσοι μαθηταὶ Γυμνασίων ἔχουσι Λεξικὸν ἢ γνωρίζουσι κἂν τὴν χρῆσιν αὐτοῦ; Δὲν εἶναι δὲ φρικώδης κατάστασις αὐτὴ τὴν ὁποίαν κατ᾽ ἔτος, ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, παρατηροῦμεν οἱ ἐξετασταὶ τῶν εἰσιτηρίων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἐξετάσεων εἰς τὰ γραπτὰ τῶν ἀποφοίτων τῶν Γυμνασίων; Ἐγὼ τοὐλάχιστον νομίζω ὅτι ἐὰν ὑφίσταται σήμερον τονικόν, ὀρθογραφικόν, γλωσσικὸν κττ. ζήτημα, τοῦτο κατὰ μέγα μέρος πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ἐλλιπὲς τῆς μορφώσεως τὴν ὁποίαν παρέχουν τὰ ἡμέτερα σχολεῖα καὶ εἰς τὸ ἀμέθοδον τῆς διδασκαλίας. Τί νὰ μάθουν οἱ μαθηταὶ ἀφοῦ καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν διδασκόντων αὐτοὺς εἶναι ἡμιμαθεῖς;

Ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία ἔχει ἐν τῇ ἐφαρμογῇ της εἰς τὴν δημώδη καί τινα ἀσθενῆ καὶ συζητήσιμα σημεῖα, τοιαῦτα ὅμως τὰ ὁποῖα ἢ δὲν διασείουν τὰ γλωσσικὰ αὐτῆς θεμέλια ἢ δύνανται νὰ ἑρμηνευθῶσι καὶ αἰτιολογηθῶσι (α). Ἑρμηνεύων ἄλλοτε ὁ ἀοίδιμος Χατζιδάκις (ΜΝΕ 1, 568) τὸ τρίτον ἑνικὸν τοῦ ῥήματος *εἶμαι* (τὸ ὁποῖον *εἶμαι* ἔχομεν ἐν Μικρασιατικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ 314 μ. Χ.) τὸ *εἶναι*, παρετήρησεν ὅτι κατὰ τὸ *εἶμαι, εἶσαι* ἐλέχθη κατ᾽ ἀρχὰς *ἔν-αι* καὶ ἔπειτα *εἶναι*. Ὀρθῶς λοιπὸν γράφεται τὸ τρίτον πρόσωπον διὰ τοῦ *-αι* καὶ δὲν ἐγκρίνονται αἱ γραφαὶ εἶνε, ἴνε, ἦναι. Ἐπέφερε δὲ ὅτι «ἐγὼ ἀπὸ τοῦ 1887 ἐν τῇ Πεντηκονταετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου εἶπον ὅτι ταῦτα *κατ᾽ ἀρχὴν* πρέπει νὰ ὀρθογραφῶνται ὅπως τὰ πρότυπα καθ᾽ ἃ ἡ ἀλλοίωσις ἐγένετο, ἵνα οὕτω δεικνύηται καὶ ἡ ὁδός, δι᾽ ἧς ἐχώρησε τὸ μεταμορφοῦν πνεῦμα». Καὶ ἡ ἀρχὴ μὲν αὕτη κατ᾽ ἀρχὴν δυνατὸν νὰ εἶναι ὀρθή. Εἶναι ὀρθὸν π.χ. νὰ γράφωμεν *ἥσκιος* (καὶ οὐχὶ ἴσκιος) διότι εἶναι κατ᾽ ἀναλογίαν πρὸς τὸ *ἥλιος*. Διότι συμφώνως πρὸς τὴν Γ′ ἀρχὴν τὴν ὁποίαν καὶ ἐγὼ ἔθηκα (Συμβολὴ § 15) «αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι πρέπει νὰ γράφωνται συμφώνως πρὸς τὰ πρότυπα κατὰ τὰ ὁποῖα ἐρρυθμίσθησαν ἢ μετεσχηματίσθησαν». Οὕτω πρέπει νὰ γράφωμεν καὶ *ἁψύς, ἐλαφρύς, μακρὺς* κτλ. (κατὰ τὸ βαρύς, παχὺς κλ.). Ἀλλὰ ἐρωτᾶται πῶς πρέπει νὰ γράφωμεν Γεώργις, Ἀντώνις, Βασίλης κτλ. ἢ *Γεώργης, Ἀντώνης, Βασίλης* κτλ. Ὁ Χατζιδάκις ἐνό-

---

(α) Πρβλ. περὶ τούτου τὴν μνημονευθεῖσαν διατριβήν μου «Συμβολὴ εἰς ἐπιστημονικὸν καταρτισμὸν τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας» εἰς πολλὰ μέρη.

μιζεν ὅτι ἀπέδειξε (ΜΝΕ 1, 628) στηριχθεὶς κυρίως ἐπὶ φωνητικῶν λόγων ἐκ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου ὅτι αὐτὰ δὲ εἶναι μετασχηματισμοὶ κατὰ τὰ εἰς -ης πρωτόκλιτα ἀλλὰ ἐπλάσθησαν, ὡς καὶ ἐπιγραφικῶς μαρτυρεῖται, ἀποκοπέντος τοῦ ο (κύριος - κύρις κλ.). Παρατηρεῖ δὲ ὁ ἴδιος: «Ἀλλ' ἴσως θὰ μὲ ἠρώτα τις—ἐλπίζεις ὅτι θὰ πεισθῶσι καὶ οἱ φέροντες τὰ ὀνόματα ταῦτα καὶ οἱ ἄλλοι, ἵνα μεταβάλωσιν αὐτά, τοῦτ' ἔστιν ὅτι τὰ προτεινόμενα καὶ θὰ κατισχύσωσιν; Πρὸς τοῦτον θὰ ἀπήντων, ὅτι τοῦτο εἶναι ἄλλο ζήτημα, τὸ ὁποῖον μικρόν μοι διαφέρει. Σκοπός μου δὲν εἶναι κατὰ τὰς ἐρεύνας ταύτας νὰ προσηλυτίσω τινὰς ὑπὲρ τούτου ἢ ὑπὲρ ἐκείνου *οὐδὲ νὰ φροντίσω νὰ τύχωσι πρακτικῆς ἐφαρμογῆς καὶ χρήσεως* τὰ γινωσκόμενα, ἀλλὰ νὰ ἀνεύρω τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀρχὴν τῶν λέξεων καὶ τύπων καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν προῆλθον, ἐξετάζων δ' ἔπειτα τὰ φαινόμενα συλλήβδην τε καὶ καθ' ἕκαστα νὰ ἀναζητήσω τοὺς γενικοὺς νόμους, τοὺς διήκοντας δι' αὐτῶν, τὰς ἐν αὐτοῖς ἐπικρατούσας ἢ ἀντιμαχομένας ἀρχάς, καὶ κατὰ δύναμιν νὰ ὑπαγάγω τὰ φαινόμενα ὑπὸ διαφόρους νόμους». Εἰς τὰς ἐτυμολογικὰς ταύτας καὶ ἄλλας γραφὰς (πρβλ. Τριανταφ. Ὀρθογρ. σελ. 40—41) τὰς ὁποίας προέτεινεν ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ δὲν ἐπείσθησαν πολλοί. Καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ κατάληξις τοῦ ὀνόματός του ἥτις κατ' ἀρχὰς διὰ τὴν καινοφάνειαν ἐνεκρίθη ὡς γραπτέα διὰ τοῦ ι, τώρα πλέον ἐγκατελείφθη σχεδὸν ἢ σιγὰ-σιγὰ ἐγκαταλείπεται [26]. Διατί τοῦτο; Δὲν θέλω νὰ μνημονεύσω ὅτι ἄλλοι ἐρευνηταὶ ἀντετάχθησαν κατὰ τῆς τοιαύτης ἑρμηνείας καὶ γραφῆς (Jannaris § 298 ἑξ.), παρατηρῶ μόνον ὅτι ὁ λόγος τῆς μὴ κατισχύσεως τῆς τοιαύτης γραφῆς εἶναι ἡ διάσπασις τοῦ συστήματος τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων, οἱονεὶ διάσπασις πάλιν τῆς παραδεδομένης εἰκόνος τῆς γλώσσης (ὁ Βασίλεις, τοῦ Βασίλει, ὁ Βαρθολομαῖ(ο)ς, -αῖ, ἀλλὰ ὁ Γιάννης, τοῦ Γιάννη κτλ. (ἴδ. ΜΝΕ τόμ. 1, 422, 618 καὶ τόμ. 2, 60 . πρβλ. καὶ τὴν ἐμὴν Gramm. der neugr. Volksspr. σελ. 41, σημ.). Ἐγὼ τουλάχιστον σήμερον ἔχω ἀμφιβολίας περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς ἑρμηνείας διὰ τῆς ἀποκοπῆς τοῦ ο (Δημήτρι(ο)ς, κτλ.), νομίζω δὲ μᾶλλον ὅτι πρόκειται, γενικῶς εἰπεῖν, περὶ ἀναλογικῶν φαινομένων.

Τὸ ὀρθογραφικὸν «πρόβλημα» συνδέεται κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀμέσως μὲ τὸ τονικόν, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ἀνακινουμένου τούτου νὰ μὴ ἀνακινηθῇ τώρα ἢ ἀργότερα ἐξ αἰτίας του καὶ τὸ ὅλον ὀρθογραφικόν. Καὶ προκειμένου περὶ καινοτομιῶν ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ ἐπιβάλλεται μεγίστη προσοχὴ (ἴδ. Χατζιδάκι ΑΑ. γρ. λογ. σελ. 27 σημ.). Ἡ ὅλη γλῶσσα ἵσταται ὡς ἓν οἰκοδόμημα πρὸ ἡμῶν. Ἡ ἀφαίρεσις ὡρισμένων λίθων ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου δυνατὸν νὰ ἐπιφέρῃ χαλάρωσιν εἰς ἄλλους

καὶ οὕτω τὸ κακὸν νὰ βαίνῃ εἰς τὸ ἑξῆς προχωροῦν. Ἡ κατάργησις τῶν τόνων καὶ ἡ ἀποδοχὴ αὐτῆς θὰ ἐπιφέρῃ πιθανώτατα ἀργότερον τὸ ζήτημα τοῦ ἰωτακισμοῦ τῆς ἡμετέρας γλώσσης, τὸ ζήτημα τῶν διπλῶν λλ, ττ, σσ, γγ—γκ, κλ. καὶ δὲν εἶναι παράδοξον νὰ ἀναφανῇ σοβαρῶς καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου διὰ τοῦ Λατινικοῦ «χάριν εὐκολίας». Τοιαύτη ἀντικατάστασις συνέβη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰς γείτονα γλῶσσαν. Ἔχομεν ἄλλως τε ἡμεῖς καὶ τὸ ἀτυχὲς προηγούμενον τῆς γραφῆς παλαιοτέρων ἑλληνικῶν κειμένων τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας διὰ τοῦ Λατινικοῦ (ἰταλικοῦ) ἀλφαβήτου ([27]), καθ᾽ ὃν χρόνον εὑρίσκετο ἡ νῆσος ὑπὸ τὴν Ἑνετικὴν δουλείαν. Κανεὶς δὲν γνωρίζει τί ἦτο δυνατὸν ὡς πρὸς τοῦτο νὰ συμβῇ ἐὰν ἡ Ἑνετικὴ κυριαρχία παρετείνετο ἀκόμη ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ νήσῳ.

Καταδεικνύεται λοιπὸν καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων πόσον ἄτοπος καὶ ἐπιβλαβὴς εἶναι ἡ ἐγκατάλειψις τῆς παραδεδομένης ἱστορικῆς ὀρθογραφίας ἢ καὶ ἡ μετακίνησις αὐτῆς.

Γ'. Τὸ Γλωσσικὸν ζήτημα

Ἡ ἀνακίνησις τῶν δύο ἀνωτέρω ἐξετασθέντων ζητημάτων, τοῦ τονικοῦ καὶ τοῦ ὀρθογραφικοῦ, φέρει «ἐπὶ τάπητος» καὶ τὸ ὅλον γλωσσικὸν ζήτημα. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι τοιαῦται συζητήσεις σήμερον παρεῖλκον καὶ παρέλκουν καὶ δι᾽ αὐτὸ δὲν θὰ ἐπεκταθῶ πολὺ εἰς τὰ λεγόμενά μου. Ἐλπίζω μάλιστα ὅτι ταχέως θὰ λήξῃ παρ᾽ ἡμῖν ἡ νέα αὕτη ματαία ἀνακίνησις γλωσσικῶν ζητημάτων, γεννώντων ἐχθρότητας καὶ διαιρέσεις. Τὸ ζήτημα ἄλλως τε τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἔγινε «περίφημον» ἀλλὰ μαραίνει συγχρόνως καὶ πολλὰς τοῦ ἔθνους πνευματικὰς δυνάμεις, λύεται σήμερον πρὸ τῶν ἰδίων ὀφθαλμῶν μας, μόνον του, λύεται ὑπὸ τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου. Εἶναι ὁ ἀγὼν τῶν ὀπαδῶν καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἐπιζητοῦσι νὰ ἐκβιάσωσι ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀπόψεως τὴν κρίσιν ἐν τῷ ζητήματι. Καὶ αἱ δύο ἀντίθετοι παρατάξεις εἶναι φανατικαὶ καὶ πείσμονες, περισσότερον ὅμως διαπνέεται σήμερον ἀπὸ τοιαῦτα συναισθήματα ἡ παράταξις τῶν λεγομένων δημοτικιστῶν, ἴσως ἐπειδὴ εἶναι νεοφώτιστοι καὶ ἔχουν τὸ σύνηθες εἰς τοὺς νεοφωτίστους πάθος. Παλαιότερον ἦτο ἡ παράταξις τῶν καθαρευόντων ἀδιάλλακτος καὶ πείσμων. Λησμονοῦν οἱ διαμαχόμενοι τὸν μῦθον τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Βάβριος: «Ἄραψ κάμηλον ἀχθίσας ἐπηρώτα πότερ᾽ ἀναβαίνειν μᾶλλον ἢ κάτω βαίνειν αἱροῖτο· χὠ κάμηλος οὐκ ἄτερ μούσης εἶφ᾽ «ἢ γὰρ

ὀρθὴ τῶν ὁδῶν ἀπεκλείσθη;» Ἡ ὀρθὴ τῶν ὁδῶν καὶ ἐν τῷ γλωσσικῷ ζητήματι εἶναι ἡ μέση ὁδὸς τὴν ὁποίαν μεγαλοφυῶς ἀντελήφθη καὶ συνέστησεν ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς. Περὶ τούτου θὰ εἴπω ὀλίγα τινὰ κατωτέρω ὁμιλῶν περὶ τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν δύο ἰδιωμάτων. Τώρα προσθέτω ὅτι αἱ σπουδαιότεραι καὶ εἰδικώτεραι τῶν ἐργασιῶν περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἐγράφησαν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις—διότι τὸ ζήτημα ὡς θὰ λεχθῇ εἶναι πολὺ ἀρχαιότερον—ὑπὸ τῶν Δημητρίου Βερναρδάκη, Γεωργίου Χατζιδάκι, Ἰω. Ψυχάρη, Καρ. Κρουμπάχερ, Ἐμμ. Ροΐδου, Ἀνδρ. Σκιᾶ, Γουλιέλμου Pecz, Ἀλβέρτου Thumb, καὶ Μανόλη Τριανταφυλλίδου, διὰ νὰ ἀναφέρω τοὺς κυριωτάτους.

Ὅ,τι σήμερον ἔχομεν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες δύο γλωσσικὰ ἰδιώματα, τὸ τῆς καθαρευούσης καὶ τὸ τῆς δημοτικῆς, εἶναι εἰς ὅλους γνωστόν. Τοῦτο καλοῦν πολλοὶ *διγλωσσίαν* ἐνῷ κυρίως δὲν πρόκειται περὶ δύο διαφόρων γλωσσῶν ξένων πρὸς ἀλλήλας, ἀφοῦ ἔχουσιν ἀπειρίαν κοινῶν λέξεων, γραμματικῶν τύπων, συντάξεως κτλ. Ἄλλωστε καὶ καθ' ἑκάστην ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἄλληλα τὰ ἰδιώματα ταῦτα οὕτως ὥστε θὰ ἔλθῃ ποτὲ καιρός, τὸν ὁποῖον βέβαια ἐκ τῶν ζώντων νῦν δὲν θὰ ἐπίδῃ τις, ὅτε θὰ ὑπάρξῃ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ εὐτύχημα τῆς μιᾶς καὶ μόνης γλώσσης, ὅπως τοῦτο παρατηρεῖται εἰς πολλὰ τῶν προηγμένων Εὐρωπαϊκῶν Ἐθνῶν. Διαφορὰ γραφομένης καὶ λαλουμένης ὑπῆρξε πάντοτε καὶ θὰ ὑπάρχῃ, ἀλλὰ θὰ εἶναι μικρὰ καὶ ἐπουσιώδης μὴ παρέχουσα τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλῇ τις περὶ «διγλωσσίας». Ἀλλὰ ἐὰν παρέλθουν ἔστω καὶ διακόσια ἀκόμη ἔτη ἕως ὅτου συντελεσθῇ ἡ γλωσσικὴ αὕτη ζύμωσις, τῆς ὁποίας τὴν ἔναρξιν βλέπομεν καὶ αἰσθανόμεθα καὶ σήμερον γινομένην παρ' ἡμῖν, τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα sub specie aeterni εἶναι μικρόν, οὐδὲ λαμβάνεται καὶ πολὺ ὑπ' ὄψιν προκειμένου περὶ τοῦ μακροῦ βίου ἑνὸς ἔθνους. Ὁ Λούθηρος ἐξέδωκε τὴν μετάφρασιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς τῷ 1522 — 1534, ἡ μετάφρασις αὕτη ἐθεμελίωσε τὴν σημερινὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν, καὶ ὅμως ὁ Μέγας Φριδερῖκος (1712 - 1786), 250 ἔτη μετὰ ταῦτα ὡμίλει ἀκόμη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς μόνον τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν. Χωρὶς λοιπὸν νὰ θέλῃ κανεὶς νὰ προβαίνῃ εἰς προφητείας δύναται νὰ κάμῃ αὐτὴν τὴν πρόγνωσιν ὅτι τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐὰν ὡς ἐλπίζομεν ὅλοι καὶ διακαῶς εὐχόμεθα παραμείνῃ ἐλεύθερον καὶ κύριον τοῦ ἰδίου οἴκου καὶ προάγεται εἰς πολιτισμόν, θὰ ἴδῃ καταργούμενον καὶ διαλυόμενον τὸ σημερινὸν φάσμα τῆς διγλωσσίας εἰς ὃν βαθμὸν ἔχομεν αὐτὴν σήμερον.

Ζήτημα εἶναι ἂν οἱ ἀρχαῖοι εἶχον διγλωσσίαν κατὰ τὴν σημερινὴν ἡμῶν ἀντίληψιν. Ἐὰν εἶχον τοιαύτην διγλωσσίαν ὁποίαν ἡμεῖς

ἔχομεν θὰ ἐγίνετο αὐτῆς μνεία οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ποιητῶν, ἱστορικῶν, γραμματικῶν κτλ. Ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον σαφῶς λέγεται. Δὲν πρόκειται βέβαια περὶ τῆς μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον Ἑλληνικῆς γλώσσης, περὶ τοῦ λεγομένου Ἀττικισμοῦ, τῆς μετὰ τοῦτον Κοινῆς καὶ ἑξῆς, τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν καὶ ἀποδεχόμεθα ὅλοι. Ὁ ἀοίδιμος Χατζιδάκις ὁμολογεῖ (ΜΝΕ 1, 364) ὅτι «οὐδὲ ἓν ἀληθῶς ἔχομεν γραπτὸν μνημεῖον τῶν παρελθόντων αἰώνων, ὅπερ νὰ παριστᾷ ἡμῖν πιστὴν καὶ ἀκριβῆ εἰκόνα τοῦ λαλουμένου ὑπὸ τῶν πολλῶν λόγου, ἀλλ' ὅτι τοὐναντίον ἅπαξάπαντα ὅσα ἔχομεν παρέχουσι τὴν γλῶσσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον διάφορον τῆς ὄντως λαλουμένης ἑκάστοτε».

Βεβαίως καὶ κατὰ τοὺς δοκίμους χρόνους ἄλλως θὰ ὡμίλει ὁ ἀγρότης τῆς Ἀττικῆς καὶ ἄλλως ὁ Ἀθηναῖος ῥήτωρ ἀπὸ τοῦ βήματος, ἀλλ' ὁ μὲν ῥήτωρ θὰ ἐπρόφερε καὶ τὰς λέξεις ὀρθῶς, καὶ θὰ ἀπέφευγε γραμματικὰ καὶ συντακτικὰ λάθη, ἐνῷ ὁ ἀγρότης καὶ τὴν προφορὰν θὰ ἐστρέβλωνε καὶ εἰς γραμματικὰ καὶ συντακτικὰ λάθη θὰ περιέπιπτε. Λέξεις ὅμως διαφόρους πρὸς δήλωσιν τῶν αὐτῶν πραγμάτων, τῶν αὐτῶν ἐννοιῶν κτλ. ὅπως ἔχομεν ἡμεῖς σήμερον πλείστας ὅσας εἰς τὰ δύο γλωσσικὰ ἡμῶν ἰδιώματα, οἱ ἀρχαῖοι, οἱ δόκιμοι, γενικῶς εἰπεῖν δὲν εἶχον. Τὸ ζήτημα τῆς ἀρχαίας κατὰ τοὺς δοκίμους χρόνους διγλωσσίας δὲν ἠρευνήθη ἀκόμη ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ καὶ ἐκτάσει, ἀλλὰ μεγάλα ἀποτελέσματα δὲν πρέπει νὰ ἀναμένωμεν καὶ ἀπὸ μίαν τοιαύτην ἔρευναν.

Ὁ Steinthal ὁμολογεῖ (σελ. 389) ὅτι «διὰ κανὲν ἄλλο ἔθνος δὲν θὰ ἠδύνατο κανεὶς ὀλιγώτερον ἀπιθάνως νὰ διϊσχυρισθῇ ὅτι ἡ γλῶσσα (ἡ ὁμιλία) τοῦ λαοῦ ἦτο καὶ γλῶσσα τῶν βιβλίων («die Rede des Volkes war auch die der Bücher»). Καὶ ὅμως παρ' ὅλα ταῦτα περὶ οὐδενὸς θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι: ἡ γλῶσσα τῆς λογοτεχνίας ἦτο καὶ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Διότι ἡ γραφομένη καὶ ἔντεχνος γλῶσσα ἦτο κτῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἦτο ἡ γλῶσσα ἑνὸς ὑψηλοτέρου πνευματικοῦ βίου, ἀλλ' ἔπρεπε καὶ νὰ τὴν μεταχειρίζεται μὲ τόσον πολλὴν τέχνην καὶ λεπτότητα, ὥστε τοῦτο ἠδύναντο μόνον ἐκλεκτὰ πνεύματα νὰ κατορθώνουν. Καὶ τὰ πνεύματα αὐτὰ πάλιν ἠδύναντο νὰ πράττουν τοῦτο τόσον ἀριστοτεχνικῶς, ὥστε δὲν ἐστέρουν τὸν λαὸν τῆς περιουσίας του, παρέμενον λοιπὸν κατανοητοὶ εἰς αὐτὸν καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς αὐτόν. Ἡ γνώμη αὕτη—περὶ τῆς Ἑλληνικῆς γραφομένης γλώσσης τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς—δύναται νὰ διασαφηθῇ διά τινων ἱστορικῶν παρατηρήσεων». Ὁ St. προχωρῶν ἐξετάζει κυρίως τὴν Ὁμηρικὴν γλῶσσαν ἡ ὁποία δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἐλαλεῖτό ποτε ὑπό

τινος ἑλληνικοῦ φύλου ἢ ἔν τινι ἑλληνικῇ πόλει. Διότι ὁ Ὅμηρος εἶναι τὸ τέλος μακρᾶς περιόδου ποιητῶν καὶ ποιήσεως σχετιζομένης πάντως πρὸς τὴν λατρείαν τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ παλαιότατος ἐκεῖνος Ἑλληνισμός. Ἡ γλῶσσα τοιαύτης τινὸς ποιήσεως παρελήφθη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα ᾄσματα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ταύτην ὡς γλῶσσαν Ὁμηρικὴν διεμόρφωσε τέλος ὁ ποιητὴς Ὅμηρος μὲ τὸ ζωντανὸν ᾆσμά του. Ὁ ποιητὴς οὗτος παρέλαβε καὶ πολλὰ ἐκ τῆς παλαιᾶς ἱερᾶς κληρονομίας, τὰ ὁποῖα εἶχον πλέον διὰ τὸν σύγχρονόν του λαὸν ἀπαρχαιωθῇ. Ἡ ποίησις ἀπήτει τύπους, τοὺς ὁποίους ὁ λαὸς δὲν ἐχρειάζετο πλέον. Οὕτως ἀνεπτύχθη γλῶσσα ἡ ὁποία κυρίως ἦτο γλῶσσα ὡρισμένης τάξεως ἀνθρώπων, τῆς τάξεως τῶν ἀοιδῶν, γλῶσσα τῶν ἑορτῶν, ἡ ὁποία ὅμως παρέμενεν ἐν ἀμέσῳ ἐπαφῇ πρὸς τὴν λαϊκὴν ψυχήν. Οὕτω διετηρήθη μία γλωσσικὴ βάσις χρησιμοποιηθεῖσα καὶ μετ᾽ ἄλλων βεβαίως διαλεκτικῶν κτλ. ἀναμείξεων εἰς ὅλην τὴν μετὰ ταῦτα Ἑλληνικὴν ποίησιν.

Ἀνωτέρω ἐλέχθη ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ διγλωσσίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *καθ᾽ ἣν ἐκδοχὴν πράττομεν καὶ ἔχομεν ἡμεῖς τοῦτο σήμερον.* Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἦτό πως διάφορος τῆς τῶν συγγραφέων καὶ ἐπέδρα μάλιστα καὶ ἐπ᾽ αὐτήν. Θὰ ἐξετάσω ἐνταῦθα συντόμως δύο ἀρχαίους συγγραφεῖς προσκειμένους, ὡς εἶναι γνωστόν, εἰς τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν καὶ ψυχὴν ὡς ἐκ τοῦ εἴδους τῶν συγγραφικῶν των ἔργων. Ἐννοῶ τὸν Εὐριπίδην καὶ τὸν Ἀριστοφάνη.

Αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ τάσεις τοῦ Εὐριπίδου ἀπεμάκρυναν αὐτὸν παραπολὺ ἀπὸ τοὺς προηγηθέντας αὐτοῦ μεγάλους ποιητάς. Αὐτὸς ἐχάραξε καὶ ἐβάδισεν ἰδίαν ὁδὸν ὡς πρὸς τὸ λεκτικὸν καὶ τὴν τέχνην τοῦ ὕφους. Ἡ μέχρις αὐτοῦ τραγικὴ τέχνη ἔχεται τεχνητῆς τινος φρασιολογίας, ἀνυψουμένης εἰς τολμηρὸν καὶ ὑψηλὸν τόνον, ὅστις ὑποτάσσει εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον δραματικὸν σκοπὸν καθ᾽ ὅλως ἴδιον τρόπον τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν καὶ τὴν συνθετικὴν τῶν λέξεων δύναμιν. Ἡ τέχνη αὕτη ἵσταται εἰς ἰδιαίτερον ἀπρόσιον χῶρον, εἰς ὃν ὁ συνήθης βίος δὲν δύναται νὰ εἰσέλθῃ. Ἡ γλῶσσά της εἶναι εὐγενής, ἐπεξειργασμένη κατὰ περίτεχνον τρόπον, καὶ πρὸς τὸν τρόπον τοῦτον ὀφείλουν καὶ τὰ διάφορα πρόσωπα τῆς τραγῳδίας νὰ συμμορφώνωνται. Τοὐναντίον ἡ τραγῳδία τοῦ Εὐριπίδου ἔχει θεμελιωθῇ ἐν τῷ παρόντι καὶ λαλεῖ ἐν τῇ συνήθει γλώσσῃ, ζητεῖ οὕτω τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν καρδίαν, ὅπως πράττει ἡ γλῶσσα γινομένη ὑποκειμενικὸν ὄργανον. Ἡ γλῶσσα αὕτη ἐπιδιώκει συντομίαν, εὐκολίαν καὶ εὐκινησίαν τῶν ἰδεῶν καὶ δὲν ἐπιζητεῖ πολὺ τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν σεμνότητα τῆς ὑψηλῆς ποιήσεως. Ἡ ἀττικὴ κοινωνία τῶν χρόνων του, ὥριμος πολιτικῶς, περι-

κλείει ἐν ἑαυτῇ ἐξοχωτάτους ἄνδρας ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ ἔξωθεν καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶναι τὸ κέντρον πάσης ἐπιστήμης καὶ τέχνης. Τὴν τέχνην τοῦ διαλόγου κατέχουσι μετὰ θαυμαστῆς εὐστροφίας καὶ χάριτος. Ὅ,τι δὲ ἦτο φύσει ἴδιον τοῦ Ἀθηναίου εἰς κομψότητα καὶ δεξιότητα τοῦ λόγου, τοῦτο πλέον κατέστησεν μέθοδον ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν. Ὅλα τὰ εἴδη τοῦ λεκτικοῦ ὕφους ἐγένοντο κοινὸν κτῆμα τῶν μεμορφωμένων Ἀθηναίων, οὐδὲν ζήτημα τῆς ζωῆς καὶ οὐδὲν ἔργον ἢ θέμα τῆς ποιήσεως ἦτο ἀνώτερον τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Ἀθηναίου ἢ ἐξένιζεν αὐτόν. Καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐπωφελήθη ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης ἐν τῇ ποιήσει του χωρὶς νὰ λησμονήσῃ τὸν λαόν, δι᾽ ὃν ἐποίει τὰς τραγῳδίας του.

Εἶναι λοιπὸν γνωστὸν ὅτι ὁ δραματικὸς οὗτος «ὁ τὸ θέατρον πληρώσας ἡδονῆς» καὶ κατὰ τὰς ἰδέας καὶ κατὰ τὰς ἀντιλήψεις καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν εἶναι πλησίον πρὸς τὸν σύγχρονόν του λαόν. Δὲν εἶναι καιρὸς νὰ μακρηγορήσω ἐνταῦθα ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἀλλ᾽ ἄς μοι ἐπιτραπῇ νὰ ἀναφέρω ὀλίγα παραδείγματα ἐπιδράσεως τῆς τότε λαϊκῆς γλώσσης ἐπὶ τὸ λεκτικὸν τοῦ Εὐριπίδου. Εὑρίσκονται ταῦτα κυρίως εἰς τὴν στιχομυθίαν. Γνωρίζομεν ὅτι ἀντὶ τοῦ *λυσιτελῶ* ὑπῆρχε καὶ ἡ περίφρασις *λύειν τέλη* (=πληρώνω τὸ ὀφειλόμενον, κατ᾽ ἀκολουθίαν *ὠφελῶ*) ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας, τοῦ ὠφελεῖν. Ὁ Εὐριπίδης πολλαχοῦ λέγει μόνον τὸ *λύειν* ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης παραλαβὼν τοῦτο ἐκ τῆς λαϊκῆς γλώσσης, ὡς διδασκόμεθα τοῦτο καὶ ἐξ ἄλλων καὶ ἐκ τῆς ἐν τοῖς παπύροις χρήσεως (ἰδὲ Λεξικὸν Herwerden τόμ. Α΄ σελ. 902 ἐν λ.) πρβλ. Μηδ. 1362 *λύει δ᾽ ἄλγος, ἢν σὺ μὴ ᾽γγελᾷς*, ἰδὲ ἐκεῖ Σακόρραφον 1112 *πῶς οὖν λύει πρὸς τοῖς ἄλλοις τήνδ᾽ ἔτι λύπην ἀνιαροτάτην παίδων ἕνεκεν θνητοῖσι θεοὺς ἐπιβάλλειν;* 556 *σοί τε γὰρ παίδων τί δεῖ, ἐμοί τε λύει τοῖσι μέλλουσιν τέκνοις τὰ ζῶντ᾽ ὀνῆσαι*, καὶ ἐμὲ ὠφελεῖ, καὶ ἐγὼ θέλω τὰ ζῶντα τέκνα νὰ ὠφελήσουν τὰ μέλλοντα νὰ γεννηθοῦν. Ἀλκ. 628 *φημὶ τοιούτους γάμους λύειν βροτοῖσιν, ἢ γαμεῖν οὐκ ἄξιον*. Ἱππολ. 441 *οὔ τἄρα λύει τοῖς ἐρῶσι τῶν πέλας ὅσοι τε μέλλουσ᾽, εἰ θανεῖν αὐτοὺς χρεών*. Τὴν δημώδη ταύτην χρῆσιν τοῦ *λύειν* δὲν εὑρίσκομεν παρ᾽ Αἰσχύλῳ, παρὰ δὲ τῷ Σοφοκλεῖ ἅπαξ μόνον (Ἠλέκτρ. 1005, ἰδὲ ἐκεῖ Kaibel καὶ Παπαγεωργίου). Ἄλλο λαϊκὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ *ὑπερορρωδέω* (Ἱκετ. 344), οἱ γραμματικοὶ τύποι *ἴτωσαν* (Ἰφ. Τ. 1480), *ἔστωσαν* (Ἴων 1131) πρβ. Meisterhans[3] σελ. 167, Kühner-Blass 2, σελ. 51. Ὁ τύπος *εἴξασι* (Ἑλ. 497 Ἰφ. Α. 848), ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται καὶ παρὰ

τοῖς κωμικοῖς καὶ παρὰ τῷ Πλάτωνι προέρχεται ἐπίσης ἐκ τῆς λαϊκῆς γλώσσης.

Ἐκ τῆς λαϊκῆς χρήσεως παρελήφθη τὸ *οἶμαι* παρενθετικῶς, τὸ ὁποῖον συχνότατα ἔχει ὁ Εὐριπίδης (Ἀλκ. 353. Μηδ. 311. 331. Ἡρακλει. 511. Ἱππολ. 458 κτλ. κτλ.), μόνον δὲ ἅπαξ εὑρίσκομεν τοῦτο παρ' Αἰσχύλῳ (Προμ. 758 *ἥδοι' ἄν, οἶμαι, τήνδ' ἰδοῦσα συμφοράν*) καὶ ἅπαξ παρὰ Σοφοκλεῖ (Ἀντιγ. 1051 *ὅσῳ περ, οἶμαι, μὴ φρονεῖν πλείστη βλάβη*). Παρομοίας ἀρχῆς ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν λόγου εἶναι οἱ λεγόμενοι ὑπερβολικοὶ συμπερασματικοὶ λόγοι (Μηδ. 56 *εἰς τοῦτ' ἐκβέβηκ' ἀλγηδόνος, ὥσθ' ἵμερός μοὐπῆλθε γῇ τε κοὐρανῷ λέξαι*. 371 *ὁ δ' ἐς τοσοῦτον μωρίας ἀφίκετο ὥστ'*· 569 κτλ. Ἱππολ. 1332. Ἀνδρ. 170 κτλ.) παρ' Αἰσχύλῳ μὴ ἀπαντώμενοι, ἅπαξ δὲ μόνον παρὰ Σοφοκλ. (Αἴαντ. 729). Ἔπειτα ἡ χρῆσις ἐλλειπτικῶν προτάσεων (Μηδ. 964 *μή μοι σὺ* (ἐνν. *λέγε ταῦτα*), Ἴων. 1335,1331 *μὴ ταῦτα*. Ἱππολ. 503 *μή σε πρὸς θεοῦ*, Ἑλ. 546 *σὲ* (χωρὶς τὸ *λέγω*), περαιτέρω ἡ ἐπιδίδουσα χρῆσις τῆς *μετὰ* μετὰ γενικῆς ἀντὶ τῆς *σὺν* μετὰ δοτικῆς καὶ ἄλλα πολλά. Ἐπίσης τὸ ἐν τῷ Πρωταγ. τοῦ Πλάτωνος (331 c) «*εἰ γὰρ βούλει, ἔστω ἡμῖν καὶ δικαιοσύνη ὅσιον καὶ ὁσιότης δίκαιον. Μή μοι, ἦν δ' ἐγώ*» καὶ Ξενοφ. Ἑλλ. 1, 7, 29 *μὴ ὑμεῖς γε, ὦ Ἀθηναῖοι* κτλ. εἶναι εἰλημμένα ἐκ τοῦ δημωδεστέρου λόγου.

Ἄλλη πηγὴ πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ ζητήματος ἂν ὑπῆρχε διγλωσσία παρὰ τοῖς δοκίμοις καὶ εἰς τί συνίστατο αὕτη εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ὁ Ἀριστοφάνης. Ἡ γλῶσσά του εἶναι ἁπλῆ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων καὶ ὡς πρὸς τὸ «ἑξῆς», τὴν λογικὴν δηλαδὴ σειρὰν τῶν λέξεων, ὡς σήμερον λέγομεν, καὶ ὡς πρὸς τὴν πλοκὴν τῶν περιόδων. Αἰτία τούτου βέβαια εἶναι ὅτι μιμεῖται τὴν λαλουμένην γλῶσσαν (πρβλ. *Θεσμ. 28 ἄκου'* = ἄκουε) (α), ἡμεῖς δὲ οἱ ὁποῖοι γνωρίζομεν καλύτερον τὴν γραφεῖσαν γλῶσσαν τῆς λογοτεχνίας, δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι προσκρούομεν πολλάκις εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ κωμικοῦ καὶ εὑρίσκομεν ἐν αὐτῇ πολλὰ ξένα σκοτεινὰ καὶ δύσκολα στοιχεῖα. Καὶ παρ' αὐτῷ εὑρίσκομεν τὴν ἀνάλογον ἠθολογίαν τῶν καθ' ἕκαστα προσώπων ὅπως καὶ ἐν τῇ τραγῳδίᾳ

(α) Πρβλ. *Ἀνθιμ. Ἀ. Παπαδοπούλου*, Ἀπὸ πότε ἀρχίζει ἡ Δημοτική, Ἀθ. 1941, σελ. 37, ἔνθα λέγεται ὅτι μερικοὶ τύποι τῆς ἀρχ. προστακτικῆς τῶν ἐκ τοῦ *βαίνω* συνθέτων ρημάτων λήγοντες *εἰς—α* (ἀντὶ—ηθι) μαρτυροῦν ἐπίδρασιν δημωδεστέρου λόγου ἐπὶ τὴν γραφομένην. Εὑρίσκομεν τοιούτους τύπους παρ' Ἀριστοφάνει (Σφ. 979 *κατάβα* «συνήθως οὕτως ἔλεγον ἐν τοῖς δικαστηρίοις» Σχολ., Ἐκκλησ. 478 *ἔμβα*, Ἀχαρν. 262 *πρόβα*, κτλ.) καὶ Εὐριπίδῃ (Ἠλ. 113 *ἔμβα*, Φοιν. 193 *εἴσβα* Ἀλκ. *πρόβα*) καὶ μεταγενεστέροις.

ἀλλ᾽ ὄχι βέβαια μὲ τὴν αὐτὴν ὑπερβολικὴν ἀκρίβειαν. Ὁ Ἀριστοτέλης ὀρθῶς ἀνεγνώρισεν ὡς ἰδιαίτερον προνόμιον τῆς κωμῳδίας ὅτι δύναται ἐν αὐτῇ νὰ διακρίνεται ὁ ξένος τοῦ Ἀθηναίου διατηρῶν τὴν διάλεκτόν του. Τοῦτο δὲν θέλει νὰ πράττῃ ἡ τραγῳδία. Οἱ *Ἀχαρνεῖς* καὶ ἡ *Λυσιστράτη* παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς λαμπρὰ διαλεκτικὰ δείγματα ἂν καὶ ὄχι μὲ καθαρὸν τύπον. Καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν βαρβάρων ἐμιμήθη ὁ κωμικὸς εἰς τοὺς *Ἀχαρνεῖς,* τοὺς *Ὄρνιθας* καὶ τὰς *Θεσμοφοριαζούσας*. Εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅλαι αἱ διάλεκτοι πλὴν τῆς Ἰωνικῆς ἐφαίνοντο κωμικαὶ καὶ γελοῖαι καὶ ἡμιβάρβαροι.

Καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀριστοφάνους δὲν ἔχει ἀκόμη ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἐν αὐτῇ δημοτικῶν στοιχείων ἐπαρκῶς ἐρευνηθῆ καὶ εἶναι κρῖμα ὅτι δὲν ἔχομεν ἀκόμη ἰδιαίτερον διὰ τὸν Ἀριστοφάνη λεξικόν (α). Ἡ γλῶσσα τοῦ κωμικοῦ ἦτο ἡ Ἀττική, ὅπως αὕτη ὡμιλεῖτο καθ᾽ ἡμέραν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου καὶ ἐν τοῖς δικαστηρίοις. Ἐξ οὐδενὸς ἴσως συγγραφέως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν τοιαύτην ζωηρὰν εἰκόνα τῆς λαλουμένης ἐν Ἀθήναις γλώσσης, τῆς ποικιλίας τῶν ἐν αὐτῇ χρήσεων, ἐν ᾗ ἀρχαῖα καὶ νέα ὁμοῦ καθὼς καὶ χρήσεις γενικαὶ ἢ ἀτομικαὶ συγκυκῶνται καὶ συμφύρονται. Τὴν ἀττικὴν ταύτην γλῶσσαν ὁμιλοῦν παρὰ τῷ ποιητῇ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται καὶ οἱ δοῦλοι. Ἡ γλῶσσα τοῦ χύδην ὄχλου βεβαίως δὲν εἶχε θέσιν εἰς ἓν λογοτεχνικὸν καλλιτέχνημα. Διὰ τοῦτο σπανιώτατα ἐκφεύγουν τῶν χειλέων τοῦ ποιητοῦ λέξεις τοῦ ὄχλου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὗται εἶναι αἰσχρολογίαι ἢ ἀγροικίαι. Τοιαῦτά τινα εἶναι παραδείγματος χάριν τὰ ἐπιφωνήματα καὶ αἱ κατάραι, ἀμφότερα ἐν ἀφθονίᾳ παρὰ τῷ ποιητῇ, τὰ ἐπιτατικὰ μὲ τὸ *λᾶ*-(*δειλὸς καὶ λακαταπύγων* Ἀχαρν. 664 πρβλ. *λακατάρατος* παρὰ Φωτίῳ) ἡ ἀνάλυσις τοῦ *οὐδὲν* εἰς *οὐδὲ γρῦ* Πλούτ. 17, *οὐδ᾽ ἂν στριβιλικὶγξ* Ἀχαρν. 1035, ἐπίσης λέξεις καὶ φράσεις ἐξ ἄλλων διαλέκτων αἵτινες ὅμως καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ διαλέκτῳ θὰ ἦτο δυνατὸν κάλλιστα νὰ ἐκφρασθῶσι παραδ. χαρ. *σιδαρέος* (εἶδος νομίσματος ἐν Βυζαντίῳ), Νεφ. 249, *τύννος* (δωρ.)=μικρὸς εἰς τὸ *τυννουτοσὶ* Ἀχαρν. 367. Βατρ. 139. Ἱππ. 1220 Νεφ. 392. 878 Θεσμοφ. 745, *βεκκεσέληνος* (=ἀρχαῖος, μῶρος ἢ νλγ. μωρὸς) Νεφ. 397., *κασωρεῖον*=πορνεῖον Ἱππ. 1285 *κα-*

(α) Ὁ Index τοῦ Ἠπειρώτου Ἰωάννου Καραβέλλα, ὁ ὁποῖος ἐξεδόθη ἐν Ὀξφόρδῃ τῷ 1822 συνετάχθη δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἀριστοφάνους ὑπὸ Kuster, καθὼς καὶ ἡ Concordance τοῦ Ἀριστοφάνους ὑπὸ Dunbar (Ὀξφ. 1883) δὲν βοηθοῦν εἰς τὸν ἀνωτέρω σκοπόν.

σαλβὰς=πόρνη Ἐκκλησ. 1106, καὶ *κασαλβάζω*=πορνεύω Ἱππ. 355. Ἔπειτα τὸ πλῆθος τῶν ὑποκοριστικῶν εἰς *-ίδιον*, *-ίσκος*, τὰ ἐφετικὰ καὶ ἐπιτατικὰ ῥήματα εἰς *-άω*, *-ιάω*, *βινητιάω*=βινεῖν ἐπιθυμῶ, *βουβωνιᾶν* (Βατρ. 1280. Σφηκ. 277, ὑποφέρω ἐξ ἐξογκώσεως τῶν βουβώνων) δὲν ἦσαν μὲν ξένα καὶ τῆς γλώσσης τῶν μεμορφωμένων, ἀλλὰ ἐν τοιαύτῃ ἀφθονίᾳ καὶ μὲ τοιαύτας σημασίας θὰ ἦσαν ἐν χρήσει πρὸ παντὸς ἐν τῇ λαϊκῇ γλώσσῃ. Ἐνίοτε τὸ μέτρον ἀναγκάζει τὸν ποιητὴν νὰ μεταχειρισθῇ ἐκ δύο τύπων ἐπίσης εὐχρήστων ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ ἀττικῇ γλώσσῃ πότε τὸν ἕνα καὶ ἄλλοτε τὸν ἄλλον, *ἴστω* ἐν Ἐκκλ. 737 (τρίμ.) *ἐξίστω* Ἀχαρν. 617 (τρίμ.) *ἐπανίστω* Πλούτ. 539 (ἀνάπ.), *πρίω* Ἀχαρν. 34 κτλ. ἄλλοτε πάλιν τοὺς νεωτέρους τύπους *ἀνίστασο* Σφηκ. 286 (χορ.) 998 (τρίμ.) *ἵεσο* Σφηκ. 423 (τετρ.), *τίθεσο* Εἰρ. 1039 (τριμ.) κλ. παρὰ τὸ *ἔδοσαν* Σφηκ. 717, *καθεῖσαν* Θεσμοφ. 841 κλ. παρουσιάζονται καὶ *ξυνήκατε* Ἀχαρν. 101 (τριμ.), *παρέδωκαν* Νεφ. 968 (ἀναπ.) κλ. Συχνότερον τοῦ αὐστηρῶς ἀττικοῦ *δραμοῦμαι* (*περιδραμοῦμαι* Σφηκ. 138, τρίμ.) εἶναι ὁ ἐξ ἀορίστου *θρέξαι* μέλλων *θρέξω* ἢ *θρέξομαι* (Νεφ. 1005. Βατρ. 193. Εἰρ. 261). Τοῦ *βάλλω* ἐν συνθέσει ὁ μέλλων εἶναι πάντοτε *βαλῶ* (Ἀχαρν. 282.), ἀλλ' εὑρίσκεται καὶ ὁ νεώτερος τύπος *βαλλήσεις* (Σφηκ. 1491 ἀναπ.) *βαλλήσομεν* (Σφηκ. 222 τριμ.) πρβλ. *παιήσετε* Λυσ. 459, *παιήσομεν* Νεφ. 1125. Ὁ μέλλων τοῦ *φεύγω* εὑρίσκεται ὑπὸ διπλῆν μορφὴν *φεύξομαι* καὶ δωρ. *φευξοῦμαι*. Ἐκ τοῦ δωρικοῦ τύπου εὑρίσκονται συνήθως οἱ τύποι *φευξούμενος* καὶ *φευξούμεθα* προτιμώμενοι τῶν *φευξόμενος* καὶ *φευξούμεθα* διότι εὐαρμοστοῦν καλύτερον εἰς τὸ μέτρον (*ἐκφεύξεται* Σφηκ. 157 (τρίμ.) παρὰ τὸ *φευξούμενον* Ἀχαρν. 1129 (τριμ.) *φευξούμεθά* Πλούτ. 447 (τριμ.) *ἀποφευξούμεθα* Ὀρνίθ. 932 (τριμ.) πρβλ. *κλαυσούμεθα* Εἰρ. 1081 (ἑξαμ.) παρὰ τὸ *κλαύσομαι* Νεφ. 58 (τριμ.) Εἰρ. 262 (τριμ.) *κλαύσεται* Θεσμοφ. 916 (τριμ.) Βατράχ. 1209 (τριμ.) κλ. Συχνὰ ἐν τῇ αὐξήσει ἔχομεν διπλοῦς τύπους: παρὰ τὸν κλασσικὸν τύπον *ἔμελλον* (Ἱππ. 267. Νεφ. 1301 κλ.) εὑρίσκεται καὶ ὁ *ἤμελλον*, δίς, βεβαιούμ. ὑπὸ τοῦ ἀναπαιστ. μέτρου (Ἐκκλησ. 597. Βατράχ. 1038). Τὰ συγκριτικὰ εὑρίσκονται εἰς τὰς ἀττικὰς ἐπιγραφὰς κατὰ τοὺς δοκίμους χρόνους ἐν τῇ ἑνικῇ αἰτιατικῇ καὶ ἐν τῇ πληθ. ὀνομ. καὶ αἰτιατικῇ πάντοτε εἰς *-ω*, *-ω*, *-ους* (ἰδὲ Meisterhans[3] σελ. 151 ἑξ.), τοὐναντίον παρ' Ἀριστοφάνει καὶ τοῖς τραγικοῖς εὑρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἀναλογίαν καὶ οἱ τύποι εἰς *-ονα*, *-ονες* καὶ *-ονας*, πιθανῶς ἐκ τῆς λαϊκῆς χρήσεως. Εἰς τὰς ἀττικὰς ἐπιγραφὰς εὑρίσκομεν μόνον τὸν τύπον «*πλέον*». Ὁ Ἀριστοφάνης μεταχειρίζεται συνήθως (17κις) τὸν ἐκ τοῦ *πλεῖον* σχηματισθέντα βραχύτατον τύπον *πλεῖν* ἢ ἀλλὰ παρ' αὐτὸν καὶ

τὸν *πλεῖον ἢ* (Ἐκκλ. 1132 τριμ., ἴσως χωρίον εἰλημμένον ἔκ τινος τραγῳδίας) καὶ *πλέον ἢ* (Ἐκκλησ. 1063 τριμ.), *πλέον* (χωρὶς *ἢ*) εὑρίσκεται ἀσφαλῶς ἐν Ἐκκλησ. 1094 (τρίμ.), Νεφέλ. 1288 (τρίμ.) καὶ Πλούτ. 531 (ἀναπ.).

Ἄλλα δημωδέστερα στοιχεῖα παρ' Ἀριστοφάνει ἔχομεν παραδ. χάρ. τὸ *Πρωτέας* (Θεσμόφ. 876 *ἐπεὶ τέθνηκε Πρωτέας ἔτη δέκα),* καθὼς καὶ τὴν παράλειψιν τῆς αὐξήσεως *ἐ* τοῦ παρατατικοῦ εἰς ὡρισμένας περιστάσεις (Ἀνθ. Παπαδόπουλος σελ. 45 ἑξ. 51). Ἴσως καὶ ἡ χρῆσις τῆς γενικῆς ἀντὶ τῆς δοτικῆς (Εἰρήν. 848 «*οὐκ ἂν ἔτι δοίην τῶν θεῶν τριώβολον εἰ πορνοβοσκοῦσ' ὥσπερ ἡμεῖς οἱ βροτοί*»), εἶναι τῆς δημώδους γλώσσης.

Ἡ ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν προσεκτικὴ ἔρευνα τοῦ κειμένου ὄχι μόνον τῶν ποιητῶν ἀλλὰ καὶ τῶν πεζῶν συγγραφέων ἰδίᾳ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, τῶν ῥητόρων καὶ αὐτοῦ τοῦ Θουκυδίδου θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνακαλύψῃ στοιχεῖά τινα δημωδέστερα εἴτε ἐπίτηδες ἀναγραφέντα πρὸς ζωηροτέραν παράστασιν τῶν λεγομένων εἴτε διαφυγόντα ἀνεπαισθήτως τὸν συγγραφέα.

Καὶ ἐξ ἐπιγραφικῶν μαρτυρίων ἔχομέν τινα δείγματα λαϊκῆς, ἀμελεστέρας, γλώσσης κυρίως δὲ φωνητικῆς προελεύσεως. Εἰς ταῦτα ἀναφέρεται ὡς πρὸς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν τριῶν τελευταίων πρ. Χρ. καὶ τῶν δύο μετ. Χρ. αἰώνων ἡ ἐργασία τοῦ Σουηδοῦ φιλολόγου καθηγητοῦ *Ernst Nachmanson* ὑπὸ τὸν τίτλον Beiträge zur Kenntnis der altgriechischen Volkssprache (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. XIII. 4) Uppsala 1910. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐξετάζει τὰ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς παρουσιαζόμενα γλωσσικὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἀπεδίδοντο μόνον εἰς ἀπαιδευσίαν τοῦ χαράκτου (*Πασικράτου* ἀντὶ Πασικράτους κλπ.) ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐξητάσθησαν ἀκριβέστερον καὶ τὰ πλεῖστα τῶν σφαλμάτων τούτων ἀνεγνωρίσθησαν ὡς φωνητικὰ (τ.ἔ. γλωσσολογικῶς ἐνδιαφέροντα) σφάλματα τῆς λαλουμένης γλώσσης. Οὕτω παραδ. χάριν ἔχομεν ἐξ ἀνομοιώσεως προσθήκην ἢ ἀποβολὴν τοῦ *ρ*: *στρυπτηρία* (στυπτηρία), *μαμάρινος* (μαρμάρινος), *Ἀριστοκάτης* (Ἀριστοκράτης), *πάρεδος* (πάρεδρος), *ὑδράγυρος* (ὑδράργυρος) κτλ. πρβλ. καὶ τὸ σημερινὸν Ἠπειρωτικὸν *αὐραγὰ* (αὔριο ἀργά, περὶ οὗ ὁ Χατζιδάκις (ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Ν.) διέλαβεν ἐν KZ. 33,120 (ΜΝΕ 1, 326) κτλ. Ἐπίσης παρατηρεῖται ἐκβολὴ τοῦ *ρ* ὑπὸ τοῦ *λ* καὶ τοῦ *λ* ὑπὸ τοῦ *ρ*, *Πόκλος* (Πρόκλος), *Κλεόκιτος* (Κλεόκριτος) κλ. *Κηρονόμος* (Κληρονόμος), *Πρόκος* (Πρόκλος πρβλ. ἀνωτέρω). Παρατηροῦνται ἐπίσης φαινόμενα ἀφομοιώσεως συμφώνων *Σινωνίδης* (Σιμωνίδης), *μνημοσύνη*

(μνημοσύνη) κλ., ἢ διπλασιασμοῦ συμφώνων *Δρημήτριος* (Δημήτριος) *Χραιρέδημος* (Χαιρέδημος) *χρηστρὸς* (χρηστὸς) κλ. (α).

Καθόλου λοιπὸν εἰπεῖν, ὡς καὶ ἐκ τῶν προτεθέντων παραδειγμάτων, ἰδίᾳ ἐκ τοῦ Εὐριπίδου καὶ Ἀριστοφάνους, δεικνύεται, εἶναι μὲν ἀληθὲς τὸ λεγόμενον (Χατζιδ. Γλ. Μελ. σελ. 495) ὅτι ὁ γραπτὸς λόγος τῶν ἀρχαίων διέφερε τοῦ προφορικοῦ καὶ ὡς πρὸς τὰς λέξεις καὶ ὡς πρὸς τοὺς φθόγγους, καὶ ὡς πρὸς τοὺς τύπους, συντάξεις κλ. ἀλλ᾽ ὅμως παρ᾽ ὅλα ταῦτα νομίζω ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ παραθέτωμεν τὰ ὀλίγα ταῦτα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ καταλέξωμεν καὶ νὰ τὰ θεωρῶμεν ὡς ὅμοια πρὸς τὸ σημερινὸν ἡμῶν ζήτημα ([28]). Εἰς τὸ τέλος τῆς μικρᾶς Γραμματικῆς τῆς δημοτικῆς τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσα ἐν Βερολίνῳ τῷ 1928 (ἐν σελ. 171) παρέθηκα (ἐκ τοῦ περιοδικοῦ *Ἀναγέννηση* τόμ. 1, 1926 σελ. 8) τεμάχιον τὸ ὁποῖον ἔχει γραφῆ εἰς τὴν δημοτικὴν καὶ μετέφερα αὐτὸ εἰς τὴν καθαρεύουσαν, διὰ νὰ δείξω εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν διαφορὰν ἥτις εἰς πολλὰ χωρίζει ἀκόμη τὰ δύο ἰδιώματα. Τοιοῦτόν τι δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ ὑπερβολικὸν εἶναι τὸ τοῦ ἀοιδίμου Χατζιδάκι (ἔ. ἀν.) ὅτι «καιρὸς εἶναι νὰ παύσηται πᾶς λόγος περὶ διγλωσσίας, ὡς ἰδιαιτέρως ἰδιαζούσης ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν ἀφοῦ ἀπεδείχθη διὰ τῶν πραγμάτων ὅτι καὶ πανταχοῦ ἦν καὶ εἶναι αὕτη οἵα καὶ παρ᾽ ἡμῖν». Τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ συναχθῇ ἐκ τῶν ὀλίγων ψιχίων τὰ ὁποῖα δύναταί τις νὰ παρουσιάσῃ, καίτοι εἶναι ὀρθὸν ἀφ᾽ ἑτέρου ὅτι «οὐδενὸς ἔθνους ἡ γραπτὴ φιλολογικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ *αὐτὴ καὶ ἀπαράλλακτος* μὲ τὴν λαλουμένην» (*Δ. Βικέλας* παρὰ Χατζιδ. σελ. 490).

Ἔπειτα καὶ ἓν ἄλλο ζήτημα ὡς πρὸς τὰς διγλωσσίας. Ἄλλο εἶναι ἡ λεγομένη *ὁμόχρονος* διγλωσσία ἡ προερχομένη ἐκ τοῦ διαφόρου τρόπου τοῦ λαλεῖν ἕνεκα τῆς τάξεως εἰς ἣν ὁ ὁμιλῶν ἀνήκει, τοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸ ὁποῖον ἀποτείνεται καὶ τῆς εὐκαιρίας ἥτις τοῦ παρουσιάζεται διὰ νὰ λαλήσῃ, καὶ ἄλλο ἡ *ἱστορικὴ* διγλωσσία, ἥτις ἐπεκράτησε παρ᾽ ἡμῖν βραδύτερον ἕνεκα ἱστορικῶν λόγων καὶ ἡ ὁποία περιέχει διαφορὰς καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον καὶ εἰς τὸ γραμματικὸν καὶ εἰς τὸ συντακτικὸν μέρος (πρβλ. Χατζ. Γλ. Μελ. 240). Εἶναι παραδ. χάριν γνωστὸν ὅτι Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς (σελ. 651 ἐκδ. Bekker) ὁμολογεῖ ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων του (περὶ τὸ ἔτος 200 μ. Χρ.) ὑπῆρχε «βιοτική τις ἀφελὴς συνήθεια τῶν ἰδιωτῶν, κατὰ πόλεις καὶ ἔθνη διαφέρουσα», καὶ ὅτι ἐν τῷ βίῳ θὰ

(α) Περὶ τῆς λέξεως *Γορίλλα* ὡς σφάλματος τοῦ χαράκτου ἀντὶ Γοργάδα= Γοργὼ ἰδὲ Riese ἐν Rh. Mus. 34 σελ. 209.

ἀκολουθήσῃ αὐτὸς «τῇ συνηθεστέρᾳ καὶ ἀπερίττῳ καὶ ἐπιχωριαζούσῃ». Διὰ τοῦτο λέγει «διχῶς τοῦ αὐτοῦ πράγματος λεγομένου» θὰ προτιμᾷ «τὸ μὴ γελώμενον», δι᾽ αὐτὸ λέγει ἀντὶ *ἀρτοφόριον* θὰ εἴπῃ *πανάριον*, καὶ ἀντὶ *ἀμὶς* θὰ εἴπῃ *σταμνίον* καὶ ἀντὶ *θυεία* (θυία) θὰ εἴπῃ *ἴγδις*. Ἑκατὸν πεντήκοντα περίπου ἔτη πρότερον εἶχε διακηρύξει ὁ Πλούταρχος (Νικ. 1) «ἐμοὶ δ᾽ ὅλως μὲν ἡ περὶ λέξιν ἅμιλλα καὶ ζηλοτυπία πρὸς ἑτέρους μικροπρεπὲς φαίνεται καὶ σοφιστικόν, ἂν δὲ πρὸς τὰ ἀμίμητα γίγνηται καὶ τελείως ἀναίσθητον».

Περὶ τῶν σημερινῶν Γερμανῶν δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἔχουν διγλωσσίαν τ.ἔ. ὅτι παρὰ τὴν γραφομένην ἔχουν καὶ ἄλλην ὁμιλουμένην κοινὴν εἰς ὅλους. Δὲν ἐννοῶ βέβαια τὰς διαλέκτους, ὅπως καὶ τὰς διαλέκτους τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐξῄρεσα ἐκ τοῦ ζητήματος τῆς διγλωσσίας· Ἄλλο εἶναι διάλεκτος καὶ ἄλλο εἶναι νεοελληνικὴ διγλωσσία (τ. ἔ. γραφόμενον καὶ ὁμιλούμενον ἰδίωμα). Λοιπὸν προκειμένου περὶ τῆς Γερμανικῆς δυνάμεθα γενικῶς εἰπεῖν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχουν μίαν ἑνιαίαν γλῶσσαν, γραφομένην καὶ λαλουμένην, καὶ ὅμως ἔχουν καὶ βιβλία τῆς ὁμιλουμένης καὶ Λεξικὰ μάλιστα αὐτῆς. Ἡ ὁμιλουμένη αὕτη περιορίζεται εἰς ὡρισμένας φρασιολογικὰς διατυπώσεις τῆς καθημερινῆς γλώσσης καὶ συνομιλίας, καὶ εἰς ὑποβολὴν νέων σημασιῶν εἰς λέξεις τῆς γραφομένης, σημασιῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγροίκου ἢ κωμικῆς χροιᾶς. Ἓν τοιοῦτον βιβλίον εἶναι παραδ. χάριν τοῦ τὸ *J. Hetzel*, Wie der Deutsche spricht. Phraseologie der volkstümlichen Sprache (Στρασσβοῦργον σελ. 355). Ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι δὲν ἐκθέτει τὰς διαλέκτους, ἀλλ᾽ ὅ,τι τὰς διαλέκτους συνδέει πρὸς ἀλλήλας ἐζήτησε νὰ συναθροίσῃ καὶ καταγράψῃ. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν γλῶσσαν ἐκείνην ἥτις ὁμιλεῖται ὑπὸ μεγίστου μέρους τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν καθημερινὴν συναστροφήν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἐκείνην τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν ἥτις συχνότερον γράφεται ἢ ὁμιλεῖται. «Γενικῶς» λέγει διαφέρει κάπως «ἡ γλῶσσα τῶν βιβλίων ἀπὸ τὴν κυρίως λαϊκὴν γλῶσσαν, τὴν γλῶσσαν τῆς ζωῆς». Ὁ λόγος θὰ ἦγε εἰς μακρὸν ἂν ἐπεζήτουν νὰ παραθέσω παραδείγματα ἐξ αὐτοῦ ἐνταῦθα. Τοῦτο μόνον θέλω νὰ προσθέσω ὅτι διὰ τὸ ἐν Βερολίνῳ ὁμιλούμενον ἰδίωμα ὑπάρχουν καὶ ἰδιαίτερα βιβλία πολλὰς ἀριθμοῦντα ἐκδόσεις. Παραδ. χαρ. τὸ τοῦ Hans Mayer-Siegfried Mauermann, Der Richtige Berliner in Wörtern und Redensarten, (λέγεται λ. χ. τὸ στόμα, der Mund, εἰς τὴν Βερολίνιον χυδαίαν *Fresse* (die) («eenen eens in de Fresse hauen»), die Pulle ἡ φιάλη, die Lorke ὁ κακὸς καφφὲς (ὡς ποτόν), κττ.

***

Τὸ ἀνακινηθὲν διὰ τῆς περὶ τόνων συζητήσεως γλωσσικὸν ζήτημα εἶναι μὲν πρώτιστα καὶ κυρίως πρακτικὸν ζήτημα, οὐχὶ φιλολογικὸν ἢ γλωσσολογικὸν (Χατζιδ. Ἀθηνᾶ 2,164), ἔχει ὅμως τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ τρεῖς σπουδαίας, θεωρητικωτέρας δύναταί τις νὰ εἴπῃ ἀπόψεις (29).

1) *Τὴν ἱστορικήν*, διότι συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἔθνους καὶ ἀποτελεῖ στοιχεῖόν τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ·

2) *Τὴν πολιτιστικήν*, διότι ἡ γλῶσσα εἶναι στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ ἔθνους τινός, διὰ ταύτης προάγεται τὸ ἔθνος καὶ μορφώνεται καὶ παραδίδει τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας καὶ τὸν πολιτισμόν του γενικῶς εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, καὶ

3) *Τὴν ἐθνικὴν* ἢ πατριωτικήν, διότι ἐκ τῆς λύσεως ἑνὸς τοιούτου ζητήματος ἐξαρτᾶται ἡ συνοχὴ τοῦ ἔθνους καὶ πρὸς ἑαυτὸ καὶ πρὸς τὸ παρελθόν του. Ἡ γλῶσσα εἶναι ὁ ἰσχυρότατος πάντων τῶν συνεκτικῶν δεσμῶν ἔθνους τινός, καὶ αὐτῆς τῆς θρησκείας καταπολὺ ἀνώτερος. Ὀρθόδοξοι εἶναι πολλοὶ ἄλλοι λαοί, ἀλλὰ Ἕλληνες εἶναι ὅσοι ἔχουν ὡς μητρικήν των γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικήν (30).

Ὁ Χατζιδάκις ὁμολογεῖ (ΑΑγρ. λογ. 28-9) ὅτι «τίς οἶδεν ἂν μὴ τὸ ὅλον ἔθνος σκέπτεται περὶ τοῦ πρακτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ τούτου ζητήματος πολὺ ὀρθότερον ἡμῶν ;—δὲν εἶναι ὀρθὸν τὸ μέγα ἐθνικὸν καὶ πρακτικὸν τοῦτο ζήτημα νὰ κρίνηται ἁπλῶς ὡς γλωσσολογικὸν — περὶ τούτου δὲν θὰ διαλάβῃ μόνον ὁ γλωσσολόγος, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἕλλην νομοθέτης, ὁ διδάσκαλος καὶ παιδαγωγός, ὁ Ἕλλην ἐκκλησιαστικὸς καὶ πολιτικὸς ἄρχων πρὸ πάντων δὲ ὁ Ἕλλην συγγραφεύς». Εἰς ταῦτα τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι μέγας σάλος καὶ διαφορὰ γνωμῶν ὑπάρχει μεταξὺ τούτων καὶ σήμερον ἀκόμη (πεντήκοντα σχεδὸν ἔτη ἀφ᾽ ὅτου ἔγραφε ταῦτα) ἄλλως σκέπτεται ὁ Ἕλλην νομοθέτης, ὁ ἐκκλησιαστικὸς καὶ πολιτικὸς ἄρχων καὶ ἄλλως πολλοὶ σημερινοὶ παιδαγωγοὶ καὶ πρὸ παντὸς ἄλλως οἱ συγγραφεῖς τῆς τε «λογοτεχνίας» καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων. Διατί τοῦτο συμβαίνει θὰ ἐξετάσω δι᾽ ὀλίγων κατωτέρω, δεικνύει ὅμως τοῦτο πόσον βραδέως βαίνει ἡ ἐξέλιξις τοῦ ζητήματος τούτου, παρ᾽ ὅλην τὴν ὀξύτητά του ἥτις κυρίως ἀνεφάνη πάλιν ἀπὸ ἑβδομήκοντα ἐτῶν. Διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ παλαιότερον εἶχε ἀναφανῆ τὸ ζήτημα ὑποφαινομένης τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι γνωσταὶ αἱ ἐν Βουκουρεστίῳ συζητήσεις τοῦ Δημητρ. Φωτιάδη Καταρτζῆ, ὑπερασπίζοντος τὴν λαλουμένην («σὲ κάθε ἔθνος πεπαιδευμένο προτιμιέται ἡ καλύτερη διάλεκτός του»), πρὸς τὸν σχολάρχην Λάμπρον Φωτιάδην, ἄκρον ἀρχαϊστήν, ὑποχωρήσαντα ὅμως ἔπειτα εἰς τὰ διδάγματα τοῦ Κοραῆ. Ἔτι γνωστοτέρα εἶναι ἡ ἀντίθεσις Κο-

ραῆ καὶ Δούκα καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀντίθεσις Κοραῆ καὶ Κοδρικᾶ (ἴδ. Δ. Θερειανὸν 2, σελ. 283 ἑξ.). Ἀλλὰ μετὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τῆς ἀπελευθερώσεως ἡ ἀνάγκη μιᾶς συστηματικῆς γλώσσης δι' ἧς νὰ ἐκφράζωνται αἱ ποικίλαι νέαι ἀνάγκαι ἔφερε πάντας σχεδὸν πρὸς τὴν σημερινὴν γραφομένην γλῶσσαν. Τὰ κατ' αὐτὴν δὲν εἶχον γραμματικῶς ἀκόμη ἐξετασθῆ καὶ διακριβωθῆ καὶ ὡς ἐκ τούτου πλεῖστα γραμματικὰ καὶ συντακτικὰ σφάλματα ἐλέγοντο καὶ ἐγράφοντο καὶ ἐτυπώνοντο καὶ εἰς διδακτικὰ ἀκόμη χάριν τῶν σχολείων βιβλία, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠνώχλει πολλοὺς λογίους καὶ φιλοπάτριδας ἄνδρας. Ὁ Κόντος ἤρχισεν ἐλέγχων αὐτὰ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1862, ὅτε ἐξέδωκε τὸ «Χιακὸν Μουσεῖον», κατόπιν ἐξ Ὁλλανδίας μὲ τὸν «Λόγιον Ἑρμῆν». Ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα διωρίσθη κατὰ Μάρτιον τοῦ 1868 ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας. Φαίνεται ὅτι ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐγένετο προστριβὴ μεταξὺ τῶν δύο καθηγητῶν, τοῦ παλαιοτέρου καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1865 τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας Δημητρίου Βερναρδάκη καὶ τοῦ Κωνστ. Κόντου διορισθέντος ὡς ἐλέχθη τρία ἔτη μετ' αὐτόν ([31]). Προεκλήθη λοιπὸν μέγας ἀγὼν μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν. Μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου ἀποχώρησιν καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν τοῦ Δημητρίου Βερναρδάκη παρέμεινε πλέον ὁ Κόντος, ἀνὴρ μεγάλης γραμματικῆς καὶ κριτικῆς μορφώσεως καὶ δεξιὸς διδάσκαλος περὶ τὴν προσέλκυσιν νεαρῶν ἐπιστημόνων πρὸς καταρτισμὸν ἰδίας σχολῆς, ἐπὶ πολὺ ἀπόλυτος κύριος τοῦ φιλολογικοῦ πεδίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Εἶχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1875 προαχθῆ εἰς τακτικὸν καθηγητήν. Οἱ πλεῖστοι τῶν τότε διατελεσάντων συγχρόνων του καθηγητῶν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, εἴτε εἶχον γενικῶς εἰπεῖν, μικροτέραν φιλολογικὴν ἀξίαν ἢ ὅσην εἶχεν αὐτός, εἴτε ἦσαν δειλότεροι καὶ ἀμελέστεροι. Ἦσαν εὐχαριστημένοι ἐὰν παρέμενον ἥσυχοι εἰς τὴν θέσιν των καὶ δὲν ἐξετίθεντο εἰς ἀγῶνας καὶ εἰς τὸν ἔλεγχον καὶ τὰ σκώμματά του. Εἶχον ἐκδοθῆ ἄλλως τε (1882) αἱ *Γλωσσικαὶ Παρατηρήσεις* του, κατεδεικνύετο δὲ ἐν αὐταῖς ἡ μεγάλη φιλολογικὴ τοῦ ἀνδρὸς ἀξία καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν κῦρος. Αἱ παρατηρήσεις αὗται ὠφέλησαν μὲν ὡς πρὸς τὴν διόρθωσιν τῆς γραφομένης γλώσσης εἰς πλείστας χρήσεις, ἔβλαψαν ὅμως ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ ἐλέγχου τῶν ἄλλων καὶ ἀνέφλεξαν ἐκ νέου, ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ὀξύτατα, τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Ὁ Κόντος ὢν ὀξὺς καὶ ὁρμητικός, ἤλεγχεν ἄνδρας ἐπιφανεῖς καὶ σοφοὺς κατὰ τὰ ἄλλα, ἀλλὰ σφαλέντας ἐνίοτε, ἴσως ἐκ μετεωρίας, εἰς ἀθῴους τινὰς γραμματικοὺς καὶ γλωσσικοὺς τύπους. Τοιοῦτοι ἐλεγχθέντες ἦσαν πολλοὶ ὁ Βούλγαρις, αὐτὸς οὗτος ὁ Κοραῆς (ὁ τόσον

ὑψηλότερον αὐτοῦ ἐν τῇ φιλολογίᾳ ἱστάμενος), ὁ Ἀσώπιος, ὁ συντακτικώτατος, ὁ χαλκέντερος Λεξικογράφος Σκαρλᾶτος ὁ Βυζάντιος, ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς, πρὸ παντὸς βέβαια ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης (ἐν τῇ γραμματικῇ του), ὁ Κυπριανός, ὁ Φίλιππος Ἰωάννου, ὁ Ἰω. Πανταζίδης, ὁ Ἄγγελος Βλάχος καὶ ἄλλοι ([32]). Τοῦτο ἐπέφερεν ἀντίδρασίν τινα ἔξωθεν τοσοῦτο μᾶλλον καθ᾽ ὅσον καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ του ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ (ἦτο δὲ αὕτη οὐχὶ ἑρμηνευτικὴ ἀλλὰ κατ᾽ ἐξοχὴν γραμματικὴ) δὲν ἐλησμόνει νὰ ψέγῃ γραμματικὰ σφάλματα τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ἡμεῖς οἱ ἐπὶ ἔτη μαθηταί του διατελέσαντες, σήμερον δὲ πλέον ἱστορικῶς αὐτὸν κρίνοντες, ἐχαίρομεν μὲν καὶ ἐτερπόμεθα ὄχι μόνον μὲ τὴν ἁδρὰν καὶ ἐξηκριβωμένην γραμματικὴν διδασκαλίαν του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ εὐφυέστατα σκώμματα καὶ τὰς γλωσσικὰς εὐτραπελίας τὰς ὁποίας ἐξεσφενδόνιζε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παραδόσει, ὡς ἐλέχθη, καὶ κατὰ τὰς ἰδιωτικάς του συνομιλίας, ἐναντίον ἀποθανόντων ἢ ζώντων ἀντιπάλων του, ἀλλὰ δὲν ἐφανταζόμεθα ἐν τῇ νεανικῇ ἀφελείᾳ καὶ ἐπιστημονικῇ ἀπειρίᾳ μας ὅτι ὁ ἀπὸ ἐτῶν σπειρόμενος ἄνεμος θὰ ἔφερεν ἡμέραν τινὰ θερισμὸν θυέλλης. Διότι οἱ σφαλέντες καὶ οὕτω πως ἐλεγχόμενοι ἄνδρες δὲν ἦσαν μικροὶ ἢ ἄσημοι λόγιοι τοῦ Ἔθνους, δὲν ἦσαν κατώτεροι αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἀλλὰ ἦσαν ἄνδρες ἔχοντες καὶ αὐτοὶ θαυμαστὰς καὶ ἔχοντες νὰ ἐπιδείξωσιν ἄλλα, ἴσως μάλιστα ἐπιστημονικῶς γενικωτέρας σπουδαιότητος ἐπιτεύγματα, τὰ ὁποῖα ὁ Κόντος δὲν ἀνέφερεν εἴτε διότι δι᾽ αὐτὸν ἦτο δυσχερὲς νὰ κατορθώσῃ νὰ συγγράψῃ καὶ ἄλλα φιλολογικὰ πλὴν τῶν γραμματικῶν ἔργων (ὅπως οἱ ἀδελφοὶ Δημ. καὶ Γρηγ. Βερναρδάκης ἔκαμαν), εἴτε διὰ νὰ μὴ ἐλαττώσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ γραμματικοῦ ἐλέγχου τὸν ὁποῖον ἔκανε. Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατεφέρετο κατὰ τῆς δημώδους γλώσσης, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς εἰς τὰς συνήθεις πρὸς τοὺς οἰκείους καὶ φίλους συναναστροφὰς ἐλάλει· ἐν τῇ παραδόσει μάλιστα ἀνέφερε συχνότατα καὶ ποιήματα ἢ δίστιχα ἐκ τῶν λαϊκῶν ἡμῶν ᾀσμάτων ἢ διστίχων («ἡ ἀγάπη θέλει φρόνηση» κτλ.) (α). Πολλαχοῦ δὲ τῶν «*Γλωσσικῶν Παρατηρήσεων*» ἐξετάζονται καὶ ἑρμηνεύονται καὶ φαινόμενα τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης, πάμπολλα ὅμως τῆς νῦν γραφομένης κατὰ πρώτιστον λόγον ἠρεύνησε καὶ ἐξήλεγξε καὶ καθώρισε, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν καθορισθέντων κατίσχυσαν πλέον σήμερον ὁριστικῶς (β).

(α) Πρβλ. *Χατζιδάκι*, Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Κ. Κόντον, ἐν *Ἀθηνᾶς* τομ. 23, σελ. 18 ἑξ.

(β) Θὰ ἤξιζε ἰδιαιτέραν πραγματείαν νεωτέρου Ἕλληνος φιλολόγου

Τὰς *Γλωσσικὰς Παρατηρήσεις* τοῦ Κόντου ἐπέκρινεν ὁ *Δημ. Βερναρδάκης* ἐν τῷ *Ψευδαττικισμοῦ ἐλέγχῳ* (ἐν Τεργ. 1884), ἀλλ᾿ οὐχὶ διὰ νὰ ὑπερμαχήσῃ τῆς δημοτικῆς ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποδείξῃ ἐσφαλμένα διδάγματά τινα τοῦ Κόντου καὶ μὴ ἐφαρμόσιμα εἰς τὴν σημερινὴν ῾Ελληνικὴν γλῶσσαν.Πολλαχοῦ μάλιστα ὁ Βερναρδάκης ζητεῖ καὶ τὴν κατάργησιν τῆς ἱστορικῆς ἐν τῇ γλώσσῃ ἀρχῆς, ὥς π.χ. σελ. 37 «ἄλλως καὶ ὅλα ὅσα λέγει ὁ κύριος Κόντος ἂν ἦσαν ὀρθά, ὡς ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ μόνον τὴν ἀρχαίαν ῾Ελληνικὴν γλῶσσαν οὐδεμίαν σχέσιν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχωσι πρὸς τὴν σημερινὴν ῾Ελληνικήν, ἥτις δὲν εἶναι ἡ ἀρχαία ῾Ελληνική, ἔτι δ᾿ ὀλιγώτερον ἡ ἀρχαία ἀττική» καὶ ἐν σελ. 426 παρατηρεῖ γενικώτερον «ἡ σημερινὴ ἡμῶν γλῶσσα εἶναι γλῶσσα τεχνητή, γλῶσσα κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ κυριώτερον ἐν τῷ γίνεσθαι ἀκόμη εὑρισκομένη· εἶναι κρᾶμα ἀρχαίας ῾Ελληνικῆς καὶ τῆς καθόλου δημοτικῆς».

Οὕτω ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν δεκαετηρίδας οἱονεὶ ἐδέσποζεν τῆς γλωσσικῆς φιλολογικῆς κινήσεως ὁ ἀνὴρ οὗτος παρ᾿ ὅλας τὰς μικρὰς ἀντιδράσεις αἱ ὁποῖαι ὑπὸ ἀσθενεστέρων ἀνδρῶν ἐπεπρόσθουν εἰς τὴν δικτατωρεῖαν ταύτην. Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐβοηθεῖτο συναδελφικῶς καὶ φιλικῶς ὑπὸ τῶν δύο ἐπιφανῶν αὐτοῦ μαθητῶν τοῦ Γεωργίου Χατζιδάκι καὶ τοῦ Σπυρίδωνος Βάση, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτὸν διότι καὶ εἰς αὐτὸν ὤφειλον τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν σταδιοδρομίαν. ῾Η ὑπὸ τῶν τριῶν τούτων κυρίως ἀνδρῶν συσταθεῖσα *᾿Επιστημονικὴ ῾Εταιρεία* ἐθεωρεῖτο ὡς κέντρον ὅλης ταύτης τῆς φιλολογικῆς, λογοτεχνικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς κινήσεως (33). ᾿Απέναντι ταύτης ὁ «Παρνασσός», τὸ κέντρον τῆς ἀντιθέτου παρατάξεως, καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεραι ἑταιρεῖαι οὐδὲν ἴσχυον, διότι δὲν εἶχον καὶ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα.᾿Αλλὰ ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ εἶχον ἀρχίσει νὰ προοδεύουν ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ αἱ σπουδαὶ καὶ μελέται περὶ τὴν βυζαντιακὴν καὶ μεσαιωνικὴν περίοδον τοῦ ῾Ελληνισμοῦ(34) διὰ ἀνδρῶν οἷοι ὁ Κάρολος Krumbacher, ὁ Γουσταῦος Meyer, ὁ Κάρολος Foy (α), ὁ

περὶ τοῦ τί ἐκ τῶν διδαγμάτων τοῦ Κόντου κατίσχυσε καὶ ἔγινε κτῆμα πλέον τῆς γραφομένης γλώσσης.Οἱ κατήγοροι τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρός, πάντως ἑνὸς ἐκ τῶν μεγάλων γραμματικῶν καὶ κριτικῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, θὰ ἔκαναν καλὰ νὰ ἀφήσουν πλέον τὴν ἀηδίαν τοῦ διϊσχυρισμοῦ ὅτι συνίστα νὰ λέγωμεν *ὁ λέμβος* καὶ ὄχι *ἡ λέμβος*, καὶ τὰ παρόμοια. Κρίνοντες οὕτω τὸν ἄνδρα κρίνουσιν ἑαυτοὺς μόνον.

(α) ᾿Ιδὲ τὰ κατὰ τοῦτον τὸν τουρκολόγον καὶ νεοελληνιστήν, εἰς τὴν νεκρολογίαν τὴν ὁποίαν τοῦ ἔγραψα«*῾Ο μνήμης ἀγαθῆς Κάρολος Foy*», ἐν Τεργέστῃ 1907.

Ἰωάννης Ψυχάρης, ὁ Παῦλος Kretschmer, ὁ Κάρολος Dieterich καὶ ἄλλοι. Τὰ ἐν Ἑλλάδι δὲ συμβαίνοντα περὶ τὴν γλῶσσαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφήσουν ἀσυγκινήτους καὶ ἡσύχους τοὺς ὀπαδοὺς τῶν νεωτερικωτέρων ἐρευνῶν· ὁ πρῶτος σοβαρῶς καὶ ὁρμητικῶς ἀντιδράσας καὶ ὑψώσας σημαίαν ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς εἶναι ὁ ἐκ Χίου Ἰωάννης *Ψυχάρης*, ὅστις διδάσκων ἐν Παρισίοις, κατ᾽ ἀρχὰς ἐν τῇ Σχολῇ τῶν ζωσῶν Ἀνατολικῶν γλωσσῶν τὴν νεωτέραν, δημώδη, Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐπελάβετο τοῦ ἔργου νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ σημερινὴ δημοτική, σχεδὸν ὡς ἔχει, δύναται νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς ὅλας τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους καὶ ἐπήρκει, ὡς ἔλεγε, «γιὰ κάθε κοινωνικὴ ἐκδήλωση». Ὁ Ψυχάρης δὲν ἦτο μόνον γλωσσολόγος ἀλλὰ καὶ λογοτέχνης, καὶ τὸ *Ταξίδι* του (1888) ἐθεωρήθη ὡς ἔργον γλωσσολογικὸν καὶ λογοτεχνικόν. Ἐφοδιάσας δὲ τὰ γραφόμενά του καὶ μὲ ἀφθόνους πατριωτικὰς ἐκδηλώσεις («πολεμῶ γιὰ τὴν ἐθνική μας γλῶσσα. Ἕνα ἔθνος γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος, θέλει δύο πράματα· νὰ μεγαλώσουνε τὰ σύνορά του καὶ νὰ κάμῃ φιλολογία δική του». «Τὸ ἔθνος εἶναι ἡ ἀρχή μας καὶ ὁ σκοπός μας. Ἔθνος εἴμαστε ὅλοι, καὶ γραμματισμένοι καὶ ἀγράμματοι. Ὁ ἁπλὸς ὁ ἄνθρωπος ποὺ στὸν πόλεμο θὰ σκοτωθῇ γιὰ τὴν πατρίδα, ποὺ γιὰ τὴν πατρίδα γίνεται στρατιώτης, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ καταλαβαίνῃ τῆς πατρίδας του τὴ γλῶσσα. Τὸ ἐθνικό, τὸ ἅγιο, τὸ μόνο χρέος εἶναι νὰ κάμουμε γλῶσσα ποὺ νὰ μπορῇ ὁ καθένας νὰ τὴ μάθῃ, νὰ τὴ μιλῇ καὶ νὰ τὴ γράφῃ». —«Δική μου γλῶσσα δὲν ἔχω καὶ δὲν ἔφτειασα γλῶσσα, γιατὶ πλάστης δὲν εἶμαι. Γράφω τὴν *κοινὴ* γλῶσσα τοῦ λαοῦ· ὅταν ἡ δημοτική μας γλῶσσα δὲν ἔχει μιὰ λέξη ποὺ μᾶς χρειάζεται, παίρνω τὴ λέξη ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ προσπαθῶ, ὅσο εἶναι δυνατό, νὰ τὴν ταιριάζω μὲ τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ».—«Ὅταν ἡ καθαρεύουσα συνηθίζῃ κανέναν τύπο ποὺ εἶναι, ποὺ ξέρουμε πῶς εἶναι δημοτικός, σωστὸ καὶ μεῖς νὰ παραδεχτοῦμε τὸν ἴδιο, ἀντὶ νὰ παραγυρεύουμε ἄξαφνα δημοτικώτερους τύπους».

Πρὸ παντὸς ὁρμήσας ἀκατάσχετος εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς πάντα ἀντιφρονοῦντα («θέλω δόξα καὶ γροθιὲς») κατώρθωσεν, ἔστω καὶ μετὰ χρόνον καὶ πολλὰς δυσκολίας καὶ ἀντιρρήσεις, νὰ προσηλυτίσῃ πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ νὰ δημιουργήσῃ οὕτω ἐν Ἑλλάδι μέγα, πολιτικὸν σχεδὸν πλέον γενόμενον, ζήτημα.

Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὑπεστηρίχθη καὶ ὑπὸ δεξιοῦ καὶ εὐφυοῦς λογογράφου τοῦ Ἐμμ. Ροΐδου ὅστις διὰ τῶν *Εἰδώλων* του, γραφέντων (1893) ὅμως ἐν ῥεούσῃ καθαρευούσῃ, ὑπερεμάχησε τοῦ ἐκ Παρισίων διδασκάλου καὶ κατηχητοῦ. Σπουδαία βοήθεια παρεσχέθη εἰς τὸν Ψυχάρην καὶ παρὰ τοῦ Ἀλεξ. Πάλλη, διαμένοντος ἐν Ἀγγλίᾳ. Ὁ Πάλλης ἦτο με-

ταξὺ τῶν φιλολόγων γνωστὸς ἐκ κριτικῆς ἐκδόσεως τῆς *Ἀντιγόνης* τοῦ Σοφοκλέους, ἥτις ἔκδοσις ἔτυχε καὶ τυγχάνει εὐφήμου μνείας ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ὁ ἀνὴρ κατελήφθη ὑπὸ μεγάλου φανατισμοῦ ὑπὲρ τῶν νέων διδαγμάτων τοῦ Ψυχάρη («ὁ λόγος ὁ σός, ἀλήθειά ἐστι»), μετέφρασεν εἰς τὴν λαϊκὴν τεμάχια ἀρχαίων συγγραφέων (Εὐριπίδου, Θουκυδίδου) καὶ ἀπετόλμησε καὶ τὴν μετάφρασιν τῆς Καινῆς Διαθήκης, μετάφρασιν ἥτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὰς ταραχὰς τῶν *Εὐαγγελικῶν* (1901), ἅτινα ἦσαν ἡ πρώτη γενικωτέρα λαϊκὴ ἀντίδρασις κατὰ τῆς νέας τάσεως.

Εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἀντετάχθη δι᾽ ἐπιστημονικῶν ἐπιχειρημάτων εὐθὺς ἀμέσως, εἷς καὶ μόνος σχεδόν, ὁ ἀοίδιμος Χατζιδάκις. Ἀργότερον προσῆλθεν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον «πάνοπλος» καὶ ὁ μακαρίτης Ἀνδρέας Σκιᾶς. Εἰς πολλὰ ἔργα του ὁ Χατζιδάκις ἀντέκρουσε τὰς ἀκρότητας ([35]) τῶν παρεχομένων νέων διδαγμάτων μετ᾽ οὐχὶ μικροτέρας τῆς τῶν ἀντιπάλων του ὁρμῆς καὶ δυνάμεως λόγου, ὡρμᾶτο ἄλλως τε καὶ ἀπὸ πολὺ μεγαλυτέρων ἐπιστημονικῶν ἐφοδίων ἢ οὗτοι. Ἐπιτιθέμενος, ὑποχωρῶν, διορθῶν, νουθετῶν, ἀποτρέπων ἀλλὰ πάντοτε διδάσκων καὶ διαφωτίζων κατώρθωσεν ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ ἵνα ἡ νέα αὕτη κίνησις εἰσέλθῃ εἰς ὅριά τινα λογικά· κατεδείκνυεν ὅτι εἶχον ὑπερβῆ τὰ ἐσκαμμένα καὶ ἐν τῷ φανατισμῷ των ὑπὲρ τῆς ἐπιζητουμένης νέας τάξεως τῶν γλωσσικῶν πραγμάτων διεστρέβλωνον καὶ κατέστρεφον αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς δημοτικῆς ἀκόμη γλώσσης.

Οἱ ἀγῶνες οὗτοι δύναταί τις μὲν νὰ εἴπῃ ὅτι ἔκτοτε ἡσύχασαν, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον δὲν κατέπαυσαν, καὶ θὰ ἐξακολουθήσουν ἀκόμη ἴσως ἐν ὑφέσει ἐπὶ πολὺν χρόνον. Διότι Κυβερνήτης τῆς πατρίδος πολλὰ εὐεργετήσας αὐτὴν ἀνέλαβεν ἔν τινι μέτρῳ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς δημοτικῆς γλώσσης καὶ ἐξ ἰδίας γνώμης καὶ κατηχούμενος ὑπὸ δεξιωτάτων συμβούλων ἐκ τοῦ τότε δρῶντος *Ἐκπαιδευτικοῦ* λεγομένου *Ὁμίλου*. Ἡ εὐκαιρία ἐδόθη εἰς παρομοίας ὡς σήμερον ἀνωμάλους περιστάσεις τῆς πατρίδος, καὶ δὴ ὄχι ἐν Ἀθήναις ἀλλ᾽ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅπου ἐξεδόθη τὸ περίφημον Νομοθετικὸν Διάταγμα τὸ ὁποῖον ἐκυρώθη βραδύτερον καὶ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ οὕτω ἔγινε πλέον κανονικὸς Νόμος ([α]). Τοῦτο

(α) Νομοθετικὸν Διάταγμα 2855 τῆς 11ης Μαΐου 1917, Ἐφημ. τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως ἀριθμ. 96. Θεσσαλονίκη 30 Μαΐου 1917. Τοῦτο τὸ Διάταγμα ἐπεκυρώθη βραδύτερον ἐν Ἀθήναις, Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως ἀρ. 138 τεῦχ. α΄ 11 Ἰουλίου 1917, καὶ τὸ Ἀναγκαστικὸν τοῦτο Διάταγμα ἐπεκυρώθη

βεβαίως ἐσήμαινε ὑπό τινα ἔποψιν σπουδαίαν νίκην τοῦ Δημοτικισμοῦ. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμόνῆται ὅτι οἱονεὶ διὰ πραξικοπήματος καὶ ἐν ἐπαναστατικῷ περιβάλλοντι ἐπεβλήθη οὕτω ἡ δημώδης γλῶσσα εἰς τὰ δήμοτικὰ σχολεῖα: «Τὰ διὰ τὰς τέσσαρας πρώτας τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολείων προοριζόμενα ἀναγνωστικά, καὶ τὰ βιβλία τῶν ἀριθμητικῶν ἀσκήσεων διὰ τὴν γ΄, δ΄, ε΄, καὶ στ΄, τάξιν τῶν αὐτῶν σχολείων, ὀφείλουσι νὰ εἶναι γεγραμμένα *εἰς τὴν κοινὴν ὁμιλουμένην* ἀπηλλαγμένην παντὸς ἀρχαϊσμοῦ ἢ ἰδιωματισμοῦ» (α). Ἡ ἔκθεσις τῶν γενομένων γλωσσικῶν συζητήσεων καὶ ἀντεγκλήσεων κατὰ τὴν εἰκοσιπενταετίαν ἥτις ἐπηκολούθησεν εἰς τὸ 1917 δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα. Ἦσαν πολλαὶ καὶ μὲ ποικίλα ἀποτελέσματα. Ἀλλ' ἡ δημοτικὴ ἐστερεώθη εἰς τὰ Δημοτικὰ σχολεῖα.

Ἡ ἔλλειψις Γραμματικῆς τινος ἐπισημοτέρας, καθ' ἣν νὰ κανονίζεται ἡ γλῶσσα κυρίως τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου καὶ τῶν δι' αὐτὸ βιβλίων ἠνάγκασε τὴν δικτατωρικὴν Κυβέρνησιν Μεταξᾶ νὰ ἀναθέσῃ εἰς Ἐπιτροπείαν, ἧς προήδρευεν ὁ καθηγητὴς Μανόλης Τριανταφυλλίδης, τὴν σύνταξιν μιᾶς ρυθμιστικῆς Γραμματικῆς τῆς Δημοτικῆς. Ἡ Γραμματικὴ αὕτη, περὶ ἧς ἐγένετο καὶ ἀνωτέρω λόγος, ἐξεδόθη τῷ 1941, ἐνέχει ὅμως μερικὰς καινοτομίας ἢ δῆθεν ἐξομαλισμοὺς ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ οἵτινες δὲν θὰ γίνουν ἀποδεκτοὶ ὡς ἀντιτιθέμενοι εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀρχήν. Ἐπιστήμονες ὡς ὁ Κρουμπάχερ καὶ ἄλλοι, ἀντίθετοι πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν καθαρεύουσαν, δὲν ἤθελον καὶ δὲν θέλουν νὰ ἀκούσωσι τίποτε περὶ ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς (ἰδ. Τὸ Πρόβλημα κτλ. σελ. 161 καὶ Τριανταφ. Ὀρθογρ. σελ. 148—147). Εἰς πολλὰ σημεῖα ἡ μνημονευθεῖσα Γραμματικὴ ἀντεκρούσθη καὶ δὴ ὑπὸ δημοτικιστῶν ἢ καὶ ὑπὸ συντακτῶν αὐτῆς (ἰδὲ Ζώραν σελ. 266). Τοῦτο εἶναι μία ἀκόμη ἀπόδειξις ὅτι ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν ζητεῖ νὰ παρουσιάσῃ καὶ συστήσῃ εἶναι ἀκόμη ἀκαθόριστος καὶ ἐν τῷ γίγνεσθαι, ἂν καὶ ἐν πολλοῖς ἡ γραμματικὴ αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ κληθῇ Γραμματικὴ τῆς *«καθαρευούσης» δημοτικῆς.*

***

Περὶ τῶν δύο σημερινῶν ἰδιωμάτων τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσ-

---

πάλιν διὰ τοῦ Νόμου 827 ἐν Ἐφημ. Κυβερνήσεως ἀριθμ. 188 τεῦχος Α΄ 5ης Σεπτεμβρίου 1917.

(α) Πρβλ. Ι. Κ. *Κορδάτου*, Δημοτικισμὸς καὶ Λογιωτατισμὸς Ἀθ. 1927 σελ. 200—210, καὶ τοῦ *αὐτοῦ*, Ἱστορ. γλ. ζητ. σελ. 177—186.

σης, τοῦ γραφομένου (καθαρεύουσα) καὶ λαλουμένου (δημοτική), θὰ εἴπω κεφαλαιώδη τινά.

Ἂν θελήσῃ τις νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς καθαρευούσης θὰ φθάσῃ ὄχι εἰς τὸν 18ον αἰῶνα, ὡς λέγει ὁ Deeters (σελ. 3) (α) ἀλλ᾽εἰς χρόνους παλαιοτέρους ἀκόμη καὶ τῶν Βυζαντιακῶν, καθὼς ὁμολογεῖ ἀνὴρ δημοτικιστὴς ὁ Thumb (Προλογ. σελ. 7 τοῦ Handbuch). Μετὰ τὴν διάσπασιν τοῦ πολιτικοῦ καὶ κατ᾽ ἀκολουθίαν καὶ τοῦ φιλολογικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων διεσπάσθη καὶ ἡ γλῶσσα καὶ ἐν διαστήματι ἑκατονπεντήκοντα ἐτῶν τ.ἔ. ἀπὸ τοῦ Ξενοφῶντος μέχρι τοῦ Πολυβίου ὑπέστη τοιαύτην ἐξέλιξιν καὶ ἀλλοίωσιν ὥστε τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ἀττικὸν κάλλος ἐξηφανίσθη, ἐγένετο ἡ *Κοινὴ* ὅλων τῶν Ἑλλήνων γλῶσσα. Παρατηροῦνται παλαιαὶ λέξεις μὲ νέας σημασίας, νέαι λέξεις, φράσεις, συντάξεις κττ. Δύναταί τις νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν μέγαν ἱστορικὸν Πολύβιον ὡς τὸν ἀρχηγέτην ταύτης τῆς νέας μεταβολῆς καὶ ἀλλοιώσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης (β). Ἐκ τῆς *Κοινῆς* ἥτις προῆλθεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου ἀπέρρευσεν ἡ νεωτέρα ὁμιλουμένη ἑλληνική. Ἡ παρακολούθησις τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι δύσκολος ἰδίως ἀπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων καὶ ἐντεῦθεν. Πάντα ὅσα ἐγράφησαν δὲν ἐγράφησαν εἰς τὴν σύγχρονον λαλουμένην γλῶσσαν ἀλλ᾽ εἰς ἀρχαΐζουσαν, καὶ ἐκ ταύτης ἀκριβῶς τῆς

(α) Ὁ καθηγητὴς Gerh. Deeters περιπίπτει εἰς τὴν ἔκθεσίν του περὶ τῶν καθ᾽ ἡμᾶς γλωσσικῶν πραγμάτων εἰς πλῆθος ἀνακριβειῶν καὶ παρανοήσεων: Λέγει παραδ. χαρ. (σελ. 4) ὅτι ἡ Ἰταλικὴ ἔχει πρὸς τὴν Λατινικὴν ὡς ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ πρὸς τὴν ἀρχαίαν (Das Italienische steht in demselben Verhältnis zum Latein wie das Neugriechische zum Altgriechischen), διατύπωσιν τὴν ὁποίαν κανεὶς οὐδὲ ἐκ τῶν δημοτικιστῶν Ἑλλήνων δὲν ἐδέχθη οὐδὲ δέχεται (πρβλ. περὶ τούτων Sreinthal σ. 411 καὶ *Χατζιδάκι,* Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Γλ. σ. 119). Ὁ Dante κατήργησε χάριν τῆς τοσκανικῆς διαλέκτου τὴν κυριαρχίαν τῆς Λατινικῆς, ἀλλὰ «αὕτη ἀπεμακρύνετο τῆς τοσκανικῆς—ἰταλικῆς τόσον ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀμοιβαίας συμπληρώσεως τῶν γλωσσῶν τούτων, ἡ δημιουργία δὲ Ἰταλικῆς γραφομένης μόνον διὰ τῆς καταργήσεως τῆς Λατινικῆς ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ». «Ἡ Ἑλληνικὴ *δημοτικὴ* εἶναι πολὺ *συντηρητικωτέρα* ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τῶν νεολατινικῶν γλωσσῶν ὡς πρὸς τὴν Λατινικήν. Ἐκ τῶν πέντε ἀρχαίων πτώσεων τὸ οὐσιαστικὸν ἢ τὸ ἐπίθετον ἀπέβαλε παρὰ τοῖς Ἕλλησι σχεδὸν μίαν καὶ μόνην, τὴν δοτικήν, ἐνῷ ἐκ τῶν ἓξ Λατινικῶν πτώσεων διετηρήθη ἐν ταῖς νεολατινικαῖς γλώσσαις μία καὶ μόνη» (Pecz 245).

(β) Περὶ τῆς γλώσσης τοῦ *Πολυβίου* πρβλ. τὴν πραγματείαν μου περὶ τοῦ διδάγματος τοῦ Scaliger ἐν τῷ «Ἐπιστημονικῷ Μνημοσύνῳ Γεωργίου Κ. Γαρδίκα» Ἀθ. 1939 ἐν σελ. 40—41, ἰδὲ καὶ Θερειανοῦ, Ἀδ. Κοραῆν τομ. 2 σελ. 244—248, καὶ E. Norden, Die Antke Kunstprosa τομ. 1 σελ. 153.

ἀρχῆς καὶ τάσεως ἐγεννήθη καὶ παρέμεινε διὰ τῶν αἰώνων ὡς ζῶσα γλῶσσα καὶ ἡ γραφομένη, τὴν ὁποίαν ἔχομεν καὶ σήμερον. Τὸν δρόμον τὸν ὁποῖον ἔπρεπε καθόλου εἰπεῖν νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ γλῶσσα μὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ὑπέδειξεν εἰς αὐτὴν ὁ Κοραῆς «ὁδηγός, ἱκανὸς μὲν νὰ ὑποδείξῃ ψηλαφητὰς τὰς πλάνας καὶ τοὺς ἀδιεξόδους ἑλιγμοὺς τῶν εἰς λαβυρίνθους ἐμπεσόντων προγενεστέρων καὶ συγχρόνων λογίων, ἱκανὸς δὲ οὐ μόνον νὰ δηλώσῃ βαθυβούλως ἀλλὰ καὶ νὰ τέμῃ τὴν νέαν ὁδόν, ἣν ὤφειλε τὸ Γένος νὰ πορευθῇ πρὸς ἀνάκτησιν τῶν φώτων, μετὰ τῶν φώτων δὲ καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως». «Πρῶτος αὐτὸς ἐλάλησε πρὸς τοὺς Ἕλληνας περὶ ἑλληνικῆς ἐλευθερίας εἰς χαρακτῆρα λόγου οὔτε μιξοβάρβαρον οὔτε μέχρις ἀκαταληψίας ἀρχαϊκόν, οὕτω δὲ συνήρμοσεν ἀλλήλοις τὰ γράμματα τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ὥστε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὸ πρώτιστον τοῦ ἐθνικοῦ βίου ὄργανον, ἀνακαθαρθεῖσα ὑπ᾿ αὐτοῦ, ἐγένετο ὡς ἔπρεπεν ἤδη πρὸ πολλοῦ νὰ γίνῃ, τὸ δραστικώτατον ὑπομόχλιον τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως» (Θερειανὸς 1,85 ἑξ.). Ἡ ἀνακάθαρσις αὕτη ἔφερε τὴν λεγομένην σήμερον καθαρεύουσαν γλῶσσαν.

Ἀξίζει νὰ ἐξετασθῇ ἰδιαιτέρως πότε τὸ πρῶτον παρουσιάζεται εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ ὅρος *καθαρεύουσα* γλῶσσα. Καὶ ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν. Καθαρὰν τῶν ξενογλώσσων, ἰταλικῶν καὶ τουρκικῶν στοιχείων, ὧν ἔβριθεν ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀπελευθερώσεως ἢ καθαρὰν ἀπὸ τὰς δημώδεις καὶ κοινολεκτουμένας λέξεις τὰς ὁποίας ἀπέφευγον διὰ νὰ κάμνουν τὸν λόγον ἐπιβλητικώτερον ; Ἢ ἐννοεῖται καθαρὰ ἀμφοτέρων τούτων ; Ὁ Χατζιδάκις εἰς τὰ πολλὰ τὰ ὁποῖα ἔγραψε σχετικῶς πρὸς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα δὲν ἀναφέρε, καθ᾿ ὅσον γνωρίζω, σχετικόν τι πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Μόνον ὁ Ψυχάρης (Ταξίδι 114) παρατηρεῖ : «*Καθαρέβουσα* γιὰ ποιὸ λόγο λένε τὴ γλώσσα τους οἱ δασκάλοι; Γιατὶ ὅλα τὰ κάνει ἄσπρα σὰν τὸ χιόνι, καθαρὰ σὰν τὸ κρύο νερό. Μὲ τὴν καθαρέβουσα λὲς ὅ,τι θέλεις, φτάνει νὰ τὸ πῇς ἑλληνικά. Ἅμα ὁ τύπος εἶναι ἀρχαῖος, βλέπεις κ᾿ ἔχουνε τὰ λόγια σου κάτι ποῦ ἀμέσως ἀρέσει· ἀμέσως φαντάζουνε. Οἱ πιὸ μπόσικες ἰδέες σὰ διαμάντι γυαλίζουνε· τὰ πιὸ παρακατινὰ φρονήματα, μὲ τὴν καθαρέβουσα, σοῦ φαίνονται μαργαριτάρια. Ἡ καθαρέβουσα σοῦ παστρέβει τὴν ψυχή· σοῦ τὴν ξεπλένει». Ἀλλ᾿ ἐννοεῖται αὐτὰ εἶναι μόνον λογοτεχνικὰ οὐχὶ ἐπιστημονικά.

Εἰς τὸ γλωσσικὸν τοῦτο ἰδίωμα δι᾿ οὗ γράφομεν καί, εἰς ἐπισήμους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιστάσεις, μεταδίδομεν τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ διανοήματά μας ὀφείλει τὸ Ἔθνος τὴν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν διαρκέσα-

σαν παίδευσιν, πρόοδον καὶ εὐημερίαν αὐτοῦ. Ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ ἀπεταμίευσε τριῶν καὶ πλέον γενεῶν νεώτερον ἑλληνικὸν πολιτισμὸν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του καὶ ἀνέδειξεν ἄνδρας σοφοὺς καὶ μεγάλους (α). Αὐτὴ ἡ κοινὴ πλέον *καθαρεύουσα* εἶναι σήμερον εὐρύτατα διαδεδομένη εἰς ὅλον τὸ ἔθνος, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, εἶναι ὁ συνεκτικώτατος δεσμὸς τῆς ἑνότητός του, ὑπὲρ πάντα ἄλλον δεσμὸν ἰσχυρὸς καὶ τιμαλφής. Διὰ τῆς γλώσσης ταύτης εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπικοινωνήσουν καὶ συνεννοηθοῦν γραπτῶς καὶ προφορικῶς ἀκόμη ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν πατρίδων, ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων μέχρι τῆς Κύπρου καὶ ἀπὸ τῆς Ροδόπης μέχρι τῆς Κρητικῆς Ἴδης. Κάθε δὲ Ἕλλην ὁ ὁποῖος δὲν ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ τοῦτο εἴτε ἀσυναισθήτως θὰ πλανᾶται εἴτε ἀπὸ σκοποῦ θὰ ἤθελε νὰ παραπλανήσῃ ἄλλους. Εἰς αὐτὴν τὴν γλωσσικὴν ἑνότητα ἡ δημοτικὴ δὲν ἔχει νὰ ἀντιτάξῃ παρομοίαν γλωσσικὴν μορφὴν λέξεων καὶ τύπων, αὕτη ἔχει μόνον μίαν μορφὴν συγκεκριμένην γλωσσικοῦ ὑλικοῦ ἐλλιποῦς καὶ πενιχροῦ ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἁπανταχοῦ διαλέκτους καὶ ἰδιώματα. Ἐὰν θέλῃ νὰ πλουτισθῇ θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς καθαρευούσης ἢ καὶ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἐν ἀνάγκῃ μάλιστα διὰ νὰ στρεβλώσῃ καὶ βιάσῃ αὐτὰς δι' ὃν ἐπιζητεῖ σκοπόν. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον ἀλλὰ εἶναι νοητὸν ἂν ἐπιστημονικὰ βιβλία (φυσικῶν, ἰατρικῶν, νομικῶν κλ. ἐπιστημῶν) γραφόμενα εἰς τοιοῦτον γλωσσικὸν τύπον ἐγείρουν τὴν εὐθυμίαν ἢ καὶ τὸν γέλωτα παντὸς σωφρονοῦντος καὶ ἀμερολήπτου ἀναγνώστου ([36]).

Ἔπειτα τὸ ζήτημα τοῦ σχηματισμοῦ παρ' ἡμῖν τῶν τεχνικῶν *ὅρων* ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ἀπαιτεῖ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαιοτέρας γλώσσης ἢ τῆς καθαρευούσης. Ἡ δημοτικὴ ἵσταται ἐκεῖ μὲ κενὰ θυλάκια ἐπαιτοῦσα. Τοῦτο γίνεται τώρα καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι τὸ γλωσσικὸν χάσμα

(α) Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐξεδόθησαν δύο μεγάλα ἐγκυκλοπαιδικὰ ἔργα, τὸ *Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη* καὶ ἡ *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* τοῦ οἴκου Μακρῆ—«Πυρσοῦ» ἀμφότερα εἰς καθαρεύουσαν γλῶσσαν. Τοῦτο δὲ ἂν καὶ ὁ ἐκδότης τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν πρεσβεύει τὰ τοῦ δημοτικισμοῦ ἐξ εἰλικρινοῦς πεποιθήσεως. Οὐδὲ σκέψις ἔγινε νὰ ἐκδοθοῦν τὰ βιβλία ταῦτα εἰς τὴν δημοτικὴν διὰ τὸν φόβον ἀποτυχίας τῆς ἐπιχειρήσεως ἐκ πολλῶν λόγων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ γλωσσικὸς δὲν ἦτο ὁ τελευταῖος. Καὶ αἱ ἄλλαι ἐκδοθεῖσαι ἢ ἐκδιδόμεναι μικρότεραι εἰδικαὶ ἐγκυκλοπαιδεῖαι, ἡ Ναυτική, Ἰατρική, Θρησκευτικὴ κξ. ἐξεδόθησαν πᾶσαι εἰς τὴν καθιερωμένην γραπτὴν γλῶσσαν. Καὶ τὸ παλαιότερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Πολίτου—Μπάρτ ἐξεδόθη καὶ αὐτὸ φυσικὰ εἰς καθαρεύουσαν.

θὰ παραμείνῃ ἢ θὰ παραμένῃ (τὸ ὁποῖον ἐγὼ δὲν θεωρῶ δυνατὸν) θὰ γίνεται πάντοτε. Εἶναι ἐξάρτησις καὶ τῆς δημώδους ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀμετάβλητος καὶ ὁριστική (α).

Τὸ λεγόμενον λοιπὸν ὅτι ἡ γραφομένη ἡμῶν ἁπλῆ *καθαρεύουσα*, ἡ ὁποία ἔχει ἤδη γίνει ἐθνικὸν καθεστώς, δὲν εἶναι ζωντανὴ καὶ φυσικὴ εἶναι καὶ κακόπιστον καὶ παιδαριῶδες. Ἀναιρεῖται ὑφ᾿ ἑαυτοῦ· ὅταν θέλῃ τις νὰ πραγματευθῇ ἐπιστημονικόν τι θέμα ἢ νὰ ἐκφωνήσῃ ἐπίσημόν τινα λόγον δὲν βιάζει ἑαυτόν, ὡς ὅταν ὁμιλῇ ξένην γλῶσσαν, ἀλλὰ ἡ γλῶσσα ἔρχεται ὅλως φυσικὴ καὶ ρέουσα, ἀκριβῶς δὲ ἐὰν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θελήσῃ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν δημοτικὴν θὰ προσκόπτῃ ἀδιαλείπτως καὶ θὰ προσέχῃ ὡς ἐὰν ὡμίλει ξένην γλῶσσαν· ἡ φυσικότης αὐτῆς φαίνεται καὶ ὅταν ἀκούῃ κανεὶς εἴτε ἐν τῷ δικαστηρίῳ εἴτε ἐν τῇ Βουλῇ εἴτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χειριστὴν αὐτῆς εὔγλωττον καὶ δεξιὸν ἔχοντα καὶ πνεῦμα καὶ ἰδέας νὰ ἐκθέσῃ. Γίνεται ἐπίσης καταφανὲς πόσον ζωντανὴ εἶναι ὅταν παραστῇ ἀνάγκη σχηματισμοῦ νέας λέξεως δηλωτικῆς νέου πράγματος ἢ νέας ἐφευρέσεως. Τὰ συστατικὰ εὑρίσκονται ἀμέσως καὶ ἡ σύνθεσίς των γίνεται εὐκόλως καὶ ἐπιτυχῶς. Τοιαῦτά τινα δύναται ἄλλη τις γλῶσσα νεκρά, χαρτίνη, ἢ ὅπως ἄλλως ὑπὸ Ἑλλήνων βλασφημεῖται ἡ σημερινὴ καθαρεύουσα Ἑλληνικὴ γλῶσσα, νὰ σχηματίζῃ καὶ νὰ παρέχῃ πρὸς χρῆσιν; Ἐὰν ὅμως τὰ ἀνωτέρω, σχεδὸν πάντα, θελήσῃ τις εἰς γλῶσσαν δημοτικὴν νὰ ἐκθέσῃ θὰ βιάσῃ τὸ γλωσσικόν του αἴσθημα καὶ θὰ στρεβλώσῃ λέξεις καὶ συχνὰ ἐννοίας διὰ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο. Μήπως οἱ πλεῖστοι τῶν λεγομένων δημοτικιστῶν δὲν γράφουν καὶ δὲν ὁμιλοῦν ἐν ἀνάγκῃ καὶ ὡραιοτάτην καὶ ρέουσαν καθαρεύουσαν;

Ἡ Καθαρεύουσα σήμερον εἶναι ἐθνικὸν στοιχεῖον ὁμογενὲς καὶ συμπαγὲς καὶ συντηρητικόν. Ἔχει ὡρισμένην γραμματικὴν κατὰ πολὺ εὐκολωτέραν καὶ θετικωτέραν τῆς ρευστῆς «γραμματικῆς» τῆς δημοτικῆς. Ἡ δημοτικὴ ὑπόκειται εἰς ἄμεσον ἐπίδρασιν τῶν κατὰ τόπους διαλέκτων. Τοῦτο δὲ ἐπιδρᾷ πολὺ εἰς τὸ νὰ μὴ ἔχῃ ὁμοιομορφίαν τινά. Αἱ διάλεκτοι ἀπέχουν ἀπ᾿ αὐτῆς ἀπόστασιν μεγάλην (37). Ποῖος τῶν μὴ πολὺ μορφωμένων ἐννοεῖ ἀμέσως τὸ ἑξῆς Κυπριακὸν ποίημα μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Κύπριος ποιητὴς Δ. Λιπέρτης ἐχαιρέτισε τοὺς ἐξ Ἑλλάδος ἀδελφοὺς ἐπισκέπτας τῆς νήσου κατ᾿ Ἀπρίλιον τοῦ 1925.

(α) Ὅσα λέγει ὁ Ψυχάρης εἰς Ῥόδ. καὶ Μηλ. 5,2 σελ. 150-157 «ἡ χημία (!) τοῦ λαοῦ» δὲν εἶναι σοβαρὰ ἢ ἄξια προσοχῆς.

Ἀδέρτκ!α καλῶς ἤρτετε

Ἀδέρτκ!α, καλῶς ἤρτετε· ἡ στράτα σας νἆν μέλιν.
Ἀγκαθθερὰ στὰ πόδκ!α σας ποττὲ νὰ μὴ πλαστοῦν.
Σασείριν νἆν ὁ οὐρανός, νὰ μὲν δῆτ᾽ ἀνεφέλην,
Πλῆξες νὰ μὲν σᾶς μπλάσουσιν μήτε νὰ σᾶς σσ!αστοῦν.
Ἐμεῖς τωρὰ ροδεύκουμεν, ποῦ τὴχ χαρὰν πετοῦμεν,
Τωρὰ ποῦ σᾶς δεξ!ώννουμεν τζ!αὶ ποῦ σᾶς σ!αιρετοῦμεν.
Μμὰ νἄτουν νὰ θωρούσετε τὰ μέσα, τὴν καρτκ!άν μας,
Ἔθεν νὰ μείνετε τζ!αὶ σεῖς οὖλλοί σας ξιστιτζ!οὶ
Τζ!᾽ ἔθεν νὰ λαγκοδέρνετε, νὰ κλαίετε μητά μας,
Πῶς εἴμαστειν δᾶ κάτω δᾶ τζ!αὶ σεῖς τζ!εῖ κάτω τζ!εῖ.
Ἐθέλαμέσ σας ἔσσω μας, ἔσσω σας γιὰ νὰ ποῦμεν
Τζ!᾽ ὄϊ νὰ ποσσ!επάσετε τζ!αὶ νὰ ποχωριστοῦμεν (α).

Εἶναι λοιπὸν καθῆκον ἡμῶν νὰ περιέπωμεν τὴν γραφομένην ἡμῶν γλῶσσαν νὰ πλουτίζωμεν αὐτὴν φιλοκάλως καὶ μετὰ ὀρθοῦ μέτρου ἔκ τε τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ ἐκ τῆς δημοτικῆς ἵνα ὁ θησαυρὸς τῶν λέξεων αὐτῆς αὐξάνηται καὶ ἡ ζωηρότης τῆς ἐκφράσεως καὶ παραστάσεως ἐνδυναμώνῃ αὐτήν. Δικαιότατα ὁ Pecz (243) συνεβούλευεν ἡμᾶς: «Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες παντὶ τρόπῳ πρέπει εἰς τὴν διάπλασιν τῆς γραφομένης τοιουτοτρόπως νὰ προβαίνωσιν, ὥστε περιεσκεμμένως καὶ μετρίως νὰ χρησιμοποιῶσιν ἐκτὸς τῆς σημερινῆς δημώδους, καὶ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, τὸν ἀνεκτίμητον τοῦτον ἐθνικὸν πανάρχαιον θησαυρόν ([38]). Ἡ γραφομένη τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων ἕνεκα λόγων τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν εἶναι φύσεως δι᾽ ὅλου ἐναντίας ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης γλώσσας».

Κατὰ μέγα μέρος ἐφαρμόζεται καὶ διὰ τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν ὅ,τι εἶπεν ὁ Βιλαμόβιτς (Plato 1, 289) διὰ τὴν ἀρχαίαν:

«Ἐπιζητοῦντες οἱ Ἕλληνες νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν ὀνομάτων, ἐκ τῶν ὁποίων οὐχὶ ὀλίγα ἦσαν πράγματι σύνθετα, εἶχον μεγάλην βοήθειαν τὴν διαύγειαν τῆς γλώσσης των, ἂν καὶ δὲν ἦτο δι᾽ αὐτοὺς τὸ πρᾶγμα τόσον εὔκολον ὅσον ἦτο εἰς τοὺς Ἰνδούς. Ἐχρειάζετο

(α) Δ. Θ. Λιπέρτη, Τζ!υπριώτικα Τραούδκ!α, τόμ. Β΄, ἐν Λευκωσίᾳ 1930 σελ. 13 (στροφαὶ τοῦ ποιήματος ἐν ὅλῳ 8).

ὀλίγη μόνον προσοχή, ὄχι μόνον διὰ νὰ διακρίνῃ τις τὰς συνθέσεις καὶ τὰ παράγωγα, διότι πᾶς τις ἠδύνατο νὰ κάμῃ τοιούτους νέους σχηματισμούς, καὶ οἱ ποιηταὶ εἶχον πρὸς τοῦτο ἐξαιρετικὴν δεξιότητα, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ αὐτὴ λέξις ἔζη εἰς ἐνίοτε παραπολλοὺς τύπους, εἴτε διότι παλαιὰ καὶ νέα ὑφίσταντο παραλλήλως, τοὐλάχιστον ἐν τῇ ποιήσει, εἴτε διότι ἐξητάζοντο αἱ ἄπειροι διάλεκτοι εἰς ἅς ὡμιλεῖτο ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἐκεῖ ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ τυχαίως ὁμηρικὰς λέξεις ἀκόμη ζωντανάς, αἵτινες εἶχον ἤδη χαθῆ εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν, καὶ ἐδιδάσκετο τὴν σημασίαν των, τὴν ὁποίαν ἄλλως μόνον νὰ μαντεύσῃ τις ἠδύνατο. Ἡ ἑρμηνεία ὁμηρικῶν λέξεων εἶναι καὶ αὐτὴ μία ρίζα τῆς Γραμματικῆς. Ἤδη ὁ Ἀριστοφάνης ἔμαθε τοιοῦτό τι ἐν τῷ σχολείῳ. Ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν τύπων τοὺς ὁποίους εἶχεν ἡ αὐτὴ λέξις ἐν τῇ χρήσει, εἶναι συγχωρητέον ἐὰν ἡ Ἐτυμολογία νομίζῃ ὅτι δικαιοῦται νὰ προσθέτῃ αὐθαιρέτως καὶ νὰ ἀφαιρῇ φθόγγους καὶ γράμματα, ἂν καὶ ὁ Πλάτων κάμνει τοῦ πράγματος τούτου τοιαύτην κατάχρησιν, ὥστε ἡ ἀρχὴ αὕτη νὰ γελοιοποιῆται. Ἐκ τῶν ὅσων οὗτος λέγει δύναταί τις νὰ συναγάγῃ ὅτι οὐχὶ ὀλίγα καὶ ἐκ τῶν διαλέκτων τούτων εἶχον μελετηθῆ (τὰς διαλέκτους ἄλλως τε καὶ ἐν τῇ σκηνῇ προσεπάθουν νὰ ἀπομιμηθῶσι), ἀλλὰ μᾶς κάμνει ἐπιφυλακτικοὺς τὸ γεγονὸς ὅτι γνωρίζει μὲν (Κρατύλ. 434 c) ὅτι ἐν Ἐρετρίᾳ ἀντὶ τοῦ σ λέγουν ρ («οἶσθα οὖν ὅτι ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἡμεῖς μέν φαμεν σκληρότης, Ἐρετριεῖς δὲ σκληρότηρ» κτλ.) ἀλλὰ τὴν φθογγικὴν ταύτην ἀλλοίωσιν τοποθετεῖ εἰς τὸ τέλος τῆς λέξεως, ὅπου ἀκριβῶς δὲν ἐλάμβανε χώραν. Οὕτω λοιπὸν αἱ εἰδήσεις τὰς ὁποίας παρέχει διὰ τὴν ἰδίαν του διάλεκτον δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀξιόπιστοι, ὅσον ὡραία καὶ ἀληθὴς καὶ ἂν εἶναι ἡ παρατήρησίς του ὅτι αἱ γυναῖκες ὡς πρὸς τὴν προφορὰν εἶναι συντηρητικαί. Ἐδῶ συμβαίνει εἰς αὐτὸν ὅτι συγχέει ἐνίοτε γραφὴν καὶ προφοράν. Τὸ ἀττικὸν Κράτος δηλαδὴ εἶχε παραλείψει μέχρι τῆς ἀναστηλώσεως τῆς δημοκρατίας μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν τριάκοντα νὰ εἰσαγάγῃ ἐπισήμως τὴν ἰωνικὴν γραφήν, τὴν ὁποίαν ἡ λογοτεχνία ἀπὸ πολλοῦ μετεχειρίζετο, καὶ εἶναι παραπολὺ παράδοξον ὅτι ὁ Πλάτων, ὁ ὁποῖος καθ᾽ ὅλον τὸν βίον του ἀπέκρουε νεωτερισμοὺς ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ, ὁμιλεῖ οὕτως ὡς ἐὰν ἡ ἀποδοχὴ τῶν νέων σημείων μετέβαλλε τὴν προφοράν. Καθ᾽ ὅλου εἰπεῖν ἡ ὀρθογραφία τῶν Ἑλλήνων εἶναι κάτι διὰ τὸ ὁποῖον οὗτοι δικαίως δύνανται νὰ ὑπερηφανεύωνται: Κατ᾽ ἀρχὰς ἀπέδωκαν διὰ τῆς γραφῆς μετὰ μεγίστης ἀκουστικῆς λεπτότητος καὶ οὐχὶ μικροτέρας ἀκολουθίας ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἤκουον, ἔπειτα δὲ διετήρησαν τὸν τύπον τοῦτον διὰ μέσου τῶν αἰώνων μὲ μικρὰς μόνον παραλλαγάς, ἂν καὶ ἡ προφορὰ

μετεβάλλετο ταχέως καὶ ἰσχυρῶς. Ἀποτυχοῦσαί τινες ἀπόπειραι φωνητικῆς γραφῆς, ἰδίως τῶν Βοιωτῶν, χρησιμεύουν μόνον εἰς τὸ νὰ ἀποδείξουν τὸ ἐσφαλμένον τῆς ἀνιστορήτου ταύτης ἀρχῆς. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι ἠδύνατό τις νὰ ἀναγινώσκῃ εὐκόλως καὶ ἐννοῇ τὰ Ἑλληνικὰ ὅλων τῶν αἰώνων». Εἰς ταῦτα ἐπισυνάπτει ὁ Βιλαμόβιτς τὴν ἑξῆς σημείωσίν του: «Ἡ παρ' ἡμῖν ἐπικρατοῦσα ἀνοησία νὰ ἐξαίρωμεν κύρια ὀνόματα διὰ τῆς προσθήκης γραμμάτων καὶ ἀσχημιῶν ἦτο ἀνήκουστος διὰ τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἰδιαιτέρως ὡραῖον εἶναι ἡ διατήρησις καὶ τῆς μνημειώδους γραφῆς καὶ τῆς γραφῆς τῶν βιβλίων περισσότερον ἀπὸ μίαν χιλιετηρίδα. Βεβαίως ὑπάρχει καὶ συρμὸς ὅστις τὴν μεταβάλλει, ἀλλὰ δὲν ἐμποδίζει τὸ εὐανάγνωστον αὐτῆς. Τοῦτο ἔγινε τὸ πρῶτον ὅτε ἐκ τῆς βυζαντιακῆς μικρογραμμάτου γραφῆς ἀνεπτύχθη μία πλαγία γραφὴ (Kursive), ἥτις εἶναι ἡ μήτηρ τῶν ἀπαισίων ἑλληνικῶν τυπογραφικῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα ἔχομεν. Ἐν τῇ μνημειώδει γραφῇ διετηρήθη τὸ παλαιὸν καὶ τοῦτο φέρει τοὺς καρπούς του. Διότι δὲν εἶναι μικρὸν πρᾶγμα ὅτι ὅταν ἐγὼ εἰς ἕνα «ὑποβεβρεγμένον» Ἀθηναῖον ἐπαίτην ὑπέδειξα τὴν ἐπιγραφὴν πρὸ τοῦ τάφου τοῦ Δεξίλεω, αὐτὸς τὴν ἀνέγνωσεν ἀμέσως καὶ χαρούμενος ἐφώναξε: Μὰ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος κατάγεται ἀπὸ τὸ χωριό μου! Φιλοδώρημα δὲν τοῦ ἐδόθη, ἀλλὰ ἀπεχωρίσθημεν ὡς φίλοι, καὶ ἦτο καὶ αὐτὸς εὐχαριστημένος καὶ ὑπερήφανος διὰ τὸν πατριώτην του, τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν μετὰ 24 αἰῶνας ἠδύναντο ἀμέσως νὰ ἀναγνώσωσι καὶ νὰ ἐννοήσωσι ὁ συγχωριανός του καὶ εἷς ξένος. Ἐὰν δὲν ἐγνώριζα ἀπὸ πολλοῦ πόση μεγάλη καὶ ἀσυγχώρητος βλακεία εἶναι ὁ *ἐθνικὸς* τύπος τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων, θὰ τὸ ἐμάνθανον τότε».

Ὁ καθηγητὴς Μ. Τριανταφυλλίδης λέγει (*Δίκη τῶν τόνων* 140) ὅτι δῆθεν «ἔχει ἀπὸ καιρὸ ἀναγνωρισθῆ, ὅτι ἡ καθαρεύουσα δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιτελέσῃ ὅσα ἀξιώνομε ἀπὸ μιὰ ἀληθινὴ ἐθνικὴ γλῶσσα». Τοῦτο ὅμως ἀορίστως ἐκφερόμενον δὲν δύναται σοβαρῶς νὰ συζητηθῇ διότι θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐρωτήσῃ τί λοιπὸν θὰ ἀνεμένετο ἐκ τῆς γενικῆς ἐφαρμογῆς τῆς Δημοτικῆς; Μήπως ἡ ἄνθησις ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν καὶ ἐμπορίου κτλ.; εἰς τὴν ἀκμὴν δὲ ταύτην ἡ γλῶσσα ἡ μέχρι τοῦδε ἐν χρήσει ὑπάρχουσα ἐπιπροσθεῖ διὰ τῶν μεγάλων κωλυμάτων τῆς διδασκαλίας καὶ ἐκμαθήσεως αὐτῆς; Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἡ μέχρι τοῦδε ἀπὸ τῆς ἐλευθερώσεως διὰ τὸν ἐπιστημονικὸν πνευματικὸν βίον χρησιμοποιηθεῖσα καθαρεύουσα γλῶσσα κατὰ πολλὰ εὐηργέτησε τὸ Ἔθνος εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς πνευματικὰς ἐκδηλώσεις, φιλολογίαν, θρησκείαν, δίκαιον, ἤθη καὶ ἔθιμα, ἐμπόριον κτλ. μέχρι δὲ τῶν ἐτῶν τῆς σημερινῆς δυστυ-

χίας ἡ χώρα ἡμῶν προώδευε καὶ ἤκμαζε εἰς τοὺς πλείστους κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης καὶ ἐνεργείας εἰς βαθμὸν σχεδὸν φθόνον εἰς τοὺς γείτονας διεγείροντα. Καὶ ταῦτα παρ᾿ ὅλας τὰς διακυμάνσεις, τὰς φοβερὰς διακυμάνσεις, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἀγωνιζομένη καὶ παλαίουσα πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀλυτρώτων ἀδελφῶν ἢ συμπεριδινουμένη καὶ αὐτὴ ἐν τῇ δίνῃ παγκοσμίων διαταραχῶν καὶ συμφορῶν. Ἔπειτα δὲ δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα μόνον ἐξ ἧς τυχὸν δὲν προῆλθεν ἡ ἀνύψωσις αὐτῆς εἰς τὴν βαθμίδα καὶ τὸ ὕψος τῶν ἄλλων μικρῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, διότι ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα ἐπετέλεσε θαύματα εἰς τὰς χεῖρας λογοτεχνῶν οἷοι ὁ Βικέλας, ὁ Ραγκαβῆς, ὁ Ροΐδης, ὁ Δροσίνης, ὁ Παγανέλης καὶ ἄλλοι· ὡς παρατηρεῖ δὲ ὁ Procope Costas (σελ. 133). «Ἡ πνευματικὴ ἀφορία (ὡς αὐτὸς ἐξ Ἀμερικῆς κρίνων παρατηρεῖ) τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν τῆς καθαρευούσης, ἀλλ᾿ εἶναι ἁπλῶς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ὀλιγαρίθμου τῶν λογοτεχνικῶν ἀνδρῶν οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσι διακεκριμένοι καὶ ἐξέχοντες διὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν (α). Ἡ ἱστορία δὲ τῶν φιλολογικῶν γλωσσῶν τῆς Δυτ. Εὐρώπης ἀποδεικνύει ὅτι καθὼς ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως δύναται νὰ γίνῃ καὶ γλῶσσα τοῦ πεζοῦ λόγου (Dante καὶ ἰταλικὴ γλῶσσα) οὕτω καὶ ἐκ τῆς γλώσσης τοῦ πεζοῦ λόγου δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως, τὸ ὁποῖον βλέπομεν εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν μὲ τοὺς δύο μεγάλους ποιητάς της τὸν Goethe καὶ τὸν Schiller».

Ἡ παλαιὰ ἐκείνη τάσις τῶν καθαρευόντων τοῦ νὰ μεταχειρίζωνται ἀρχαιοπρεπεῖς λέξεις καὶ φράσεις κατέπαυσε πλέον καὶ ὀλίγα μόνον ὑπολείμματα τῆς τοιαύτης συνηθείας βλέπει τις σήμερον ἐπιπλέοντα ἀκόμη. Διότι ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ ἀοίδιμος Χατζιδάκις (Γλ. Μελ. 514 σημ.) «Ὅσῳ μᾶλλον οἱ καθαρεύοντες ὑπερπληροῦσι τὴν γραφομένην λέξεων ἀδιανοήτων τοῖς πολλοῖς, τοσούτῳ μᾶλλον ἐργάζονται ὑπὲρ τοῦ ἔργου τῶν τῆς δημοτικῆς ὀπαδῶν καὶ πρὸς βλάβην τῆς ἧς ὑπερμαχοῦσι καθαρευούσης».

Κατὰ τῶν λογίων τούτων τῶν γραφόντων γλῶσσαν «ἐπὶ τὸ μακαρονικώτερον διηνθισμένην δι᾿ ἀρχαϊσμῶν» ἢ «διάλεκτόν τινα μακαρο-

(α) «The intellectuale unproductiveness of modern Greece, therefore is not attributable to the deleterious influence of the *katharevousa* but is simply the result of tha paucity of literary men of distinction and eminence of *ingenium* and *scientia*, as Dante would express it (de vulg. eloquentia II, 1.8)».

νικῶς ἀρχαΐζουσαν» κατεξανέστη καὶ ὁ μακαρίτης Σκιᾶς (Αἱ περὶ τῆς καθαρ. θεωρίαι σελ. 109 καὶ 112). Οἱ τοιοῦτοι ὑπενθυμίζουσιν ἡμᾶς τοὺς Κειτουκείτους καὶ τοὺς ὁμοίους πρὸς αὐτούς. Ἐγὼ τοὐλάχιστον καὶ ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ μου διδασκαλίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ καὶ καθόλου ἐν ὅλῃ τῇ μικρᾷ ἢ μεγάλῃ δράσει ἣν ἔχω ἢ δύναμαι νὰ ἔχω ἀντιτίθεμαι πάντοτε εἰς τὴν χρῆσιν τοιούτου ἐπιπλάστου φραστικοῦ ὄγκου, ἔχοντος μακαρονικὴν καὶ σχολαστικὴν χροιὰν καὶ παραβλάπτοντος τὴν κατεύθυνσιν καὶ καθοδήγησιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος εἰς τροχιὰν λογικῆς συμβιβαστικῆς λύσεως. Διότι ἐπὶ τέλους καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι κοινωνικὸν καὶ ὡς τοιοῦτο μόνον συμβιβαστικὴν λύσιν ἐπιδέχεται, ταύτην δὲ θὰ ἐπιφέρῃ πάντως ὁ χρόνος οὐχὶ ἡ σπουδὴ καὶ οὐχὶ ἡ βία ὁθενδήποτε αὕτη καὶ ἂν προέρχεται. Φευκτέα λοιπὸν τοιαῦτα ἄκρως ἀρχαιοπρεπῆ καὶ σχολαστικὰ στοιχεῖα. «Καθόλου κανὼν ἡμῶν *ἀπαράβατος* θὰ εἶναι ὅτι πᾶν στοιχεῖον τῆς γλώσσης ὅπερ λεγόμενον ἐνώπιον τοῦ καλοῦ λεγομένου κόσμου, θὰ ἐνεποίει ἐντύπωσιν κακήν, ἀδιάφορον ἂν ἀρχαϊκὴν ἢ χυδαίαν, πρέπει νὰ θεωρῆται ἀπόβλητον ἐκ τοῦ νέου ἡμῶν λόγου» (Χατζιδάκις Ἀ. ἀ. γρ. λόγ. 28). Πρέπει ν᾽ ἀποφεύγῃ τις λέξεις ἢ φράσεις, αἱ ὁποῖαι προσβάλλουν τὸ κοινὸν γλωσσικὸν αἴσθημα, ἐνίοτε μέχρι ἀηδίας καὶ γέλωτος, καὶ προξενοῦν τὴν ἐντύπωσιν εἴτε ἐπιδείξεως κενῆς παιδείας εἴτε δόσεως σχολαστικισμοῦ καὶ μακαρονισμοῦ. Ἡ χρῆσις τοιούτων στοιχείων ἐπιφέρει βεβαίαν ἀντίδρασιν καὶ ὁδηγεῖ ἀκριβῶς εἰς τὸ ἀντίθετον τοῦ τυχὸν ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης ἐπιδιωκομένου. Ἡ καθαρεύουσα δι᾽ ἐμέ, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία καὶ διὰ μέγα μέρος τοῦ μορφωμένου Ἔθνους σήμερον, ἔχουσα πλὴν ἄλλων καὶ τὸ ἐξαρθὲν ἀνωτέρω μέγα ἀγαθὸν ὅτι συνδέει ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἰσχυρῶς πρὸς ἀλλήλους, εἶναι γλῶσσα καὶ ζωντανὴ καὶ φυσική. Διὰ πᾶσαν δυνατὴν ἔννοιαν ἔχει πρόχειρα τὰ μέσα τῆς ἐκφράσεως. Ἔχει βεβαίως πολλὰς διαβαθμίσεις ἐάν τις ἀποβλέψῃ εἰς τοὺς γράψαντας αὐτήν. Ἀπὸ τῶν αὐστηρῶς καθαρευόντων, τοῦ Σπυρ. Ζαμπέλιου, Κ. Κόντου, Σπυρ. Βάση, τοῦ λεξικογράφου καὶ Γραμματικοῦ Ἀντων. Γιάνναρη, τοῦ Θεογένους Λειβαδᾶ, τοῦ εἰς νοήματα καὶ γλῶσσαν νευρώδη καθαρεύουσαν γράφοντος Διονυσίου Θερειανοῦ, τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου, τοῦ Σπυρίδωνος Παγανέλη, τοῦ Γεωργίου Χατζιδάκι, τοῦ Παύλου Καρολίδου καὶ ἄλλων, μέχρι τῶν ἀνειμένην τινὰ καὶ ρέουσαν καθαρεύουσαν γραφόντων Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου, Δημητρίου Βερναρδάκη, Χρήστου Τσούντα, Δημ. Καμπούρογλου καὶ ἄλλων, καὶ τέλος μέχρι τῶν δημωδεστέραν καθαρεύουσαν γραφόντων Δημ. Βικέλα, Εμ-

μανουὴλ Ροΐδου, Ἰωάννου Δαμβέργη, Ἰω. Κονδυλάκη, τοῦ Γ. Δροσίνη (παλαιότερον) καὶ τοῦ Σίμου Μενάρδου.

Ἐπὶ τῶν δύο δὲ μεγάλων στυλοβατῶν ἐρείδεται ἡ σημερινὴ ἀξία καὶ δύναμις τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης. Ὁ εἷς εἶναι ἡ ἀρχαία παράδοσις τῆς γλώσσης ἡμῶν (α) εἰς ὅλας τὰς συμπαρομαρτούσας πολυειδεῖς ἐκφάνσεις τοῦ βίου ἑνὸς ἱστορικοῦ λαοῦ, καὶ ὁ ἕτερος στυλοβάτης εἶναι ἡ Ἐκκλησία ([89]) καὶ ἡ θρησκεία ἣν ἔχομεν καὶ ἥτις λατρεύει τὸν Θεὸν διὰ ταύτης τῆς γλώσσης. Ἐπὶ τῶν δύο τούτων ἐστηρίχθη καὶ στηρίζεται καὶ θὰ στηρίζεται ἡ γραφομένη γλῶσσα καθ' ὅλον αὐτῆς τὸν παρελθόντα μακρὸν βίον καὶ τὸν ἐν ὄψει μέλλοντα. Διότι πλήρης διακοπὴ τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ καὶ τῆς χρήσεως τῆς *καθαρᾶς* λεπτῆς γραπτῆς γλώσσης οὐδέποτε ἐπῆλθεν ἐν Ἑλλάδι, οὐδὲ μετὰ τὴν Λατινικὴν καὶ Τουρκικὴν κατάκτησιν.

Ταῦτα ὅμως λέγοντες δὲν δυνάμεθα παραλόγως νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι καὶ τὴν γνησίαν δημοτικήν, τὴν μὴ ἐργαστηριακήν, τὴν ὁποίαν παρὰ τῆς μητρὸς ἡμῶν ἐδιδάχθημεν «καὶ ἐγένετο ἐν ἡμῖν σὰρξ καὶ αἷμα» (Χατζιδάκις) καὶ μεταχειριζόμεθα εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον, δὲν ἀγαπῶμεν ἐπίσης ὡς οἱ λεγόμενοι δημοτικισταὶ καὶ ἐπίσης δὲν περιέπομεν, ὅσοι δὲ δύνανται καὶ ἐξετάζουσιν καὶ ἑρμηνεύουσιν αὐτὴν ἐπιστημονικῶς. Διὰ ταύτης ἐκφράζομεν ὁμιλοῦντες καὶ συνδιαλεγόμενοι τὰ μυχιαίτατα καὶ ἱερώτατα συναισθήματα τῆς ἡμετέρας καρδίας, ὅπως τὰς κυριωτάτας σκέψεις τοῦ νοῦ ἡμῶν ἐκφράζομεν κυρίως διὰ τῆς γραφομένης. Μετὰ τῆς αὐτῆς χαρᾶς καὶ ἡδονῆς ἀναγινώσκομεν καὶ ἡμεῖς ὡς καὶ οἱ ἄλλοι καὶ ἀποστηθίζομεν ὄχι μόνον τὰ δημοτικά μας τραγούδια, τὸν Ἐρωτόκριτον κτπ. ἀλλὰ καὶ ὡραῖα ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Παράσχου, τοῦ Βαλαωρίτου, τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Σουρῆ, τοῦ Δροσίνη, καὶ ὅλων τῶν τυχὸν ἄλλων ἀξίων ποιητικῆς δάφνης (β).

Εἶναι, ὡς βλέπει τις, εἶδος διγλωσσίας ἐν στενωτέρᾳ ὅμως πάντοτε ἐννοίᾳ, μία συναρχία, διότι τὰ δύο ταῦτα γλωσσικὰ ἰδιώματα

(α) Ὁ Δημ. Βερναρδάκης ὁμολογεῖ ὅτι «ἡ τύχη τῆς σημερινῆς γλώσσης τοῦ Ἔθνους ἐξηρτήθη *ἀμετακλήτως* ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς» (Εὐριπ. σελ. ρκθ').

(β) Περὶ τοῦ Σουρῆ ἐπιθυμῶ νὰ παρατηρήσω ἐνταῦθα ἐν παρόδῳ ὅτι δὲν ἐξητάσθη ἀκόμη ὡς λυρικὸς καὶ πατριωτικὸς ποιητής. Ὁ σατυρικὸς οὗτος ποιητής, ὁ μοναδικὸς εἰς τὸ εἶδός του παραμείνας, ᾐσθάνετο τὰς συμφορὰς ἢ ἔψαλλεν τὰς χαρὰς τῆς Πατρίδος μὲ λυρισμὸν πολλῶν ἄλλων κατ' ἐξοχὴν λυρικῶν ποιητῶν ἀνώτερον. Ἀναμένομεν παρά τινος τῶν νεωτέρων λογοτεχνῶν μας τοιαύτην τινὰ μελέτην περὶ τοῦ ποιητοῦ.

δὲν ῥέουσι παράλληλα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπ᾽ ἀλλήλων, ἀλλ᾽ ἐπιδρῶσιν ἑκάστην ἡμέραν καὶ δύναταί τις νὰ εἴπῃ καὶ ἑκάστην ὥραν ἐπ᾽ ἄλληλα. Τοῦτο ἐξέφρασα καὶ ἄλλοτε, πρὸ 17 ἐτῶν, ἐν τῇ μικρᾷ Γραμματικῇ τῆς γραφομένης ἥτις ἐξεδόθη γερμανιστί, ὁ διαρρεύσας ἔκτοτε χρόνος φρονῶ ὅτι ἐδικαίωσε τὴν γνώμην μου ταύτην καὶ ἐπιθυμῶ διὰ τοῦτο νά την ἐπαναλάβω καὶ ἐνταῦθα (ἴδ. Συμβολὴ σελ. 18 σημ.): «Ἀμφότερα τὰ ἰδιώματα τῆς σημερινῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης δὲν βαδίζουσι παραλλήλως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπ᾽ ἀλλήλων τὸν δρόμον των, ἀλλὰ τοὐναντίον εὑρίσκονται διαρκῶς ἐν ἐπαφῇ καὶ ἀμοιβαίᾳ ἐπιδράσει καὶ ἐπηρεάζουσι πολὺ ἄλληλα. Ἀμφότερα ταῦτα τὰ ἰδιώματα, τῶν ὁποίων τὰ ὅρια δὲν εἶναι σταθερὰ ἀλλὰ ῥευστά, ἔρχονται ἐπί τινος μέσης ὁδοῦ εἰς συμβιβασμούς, ὡς δύναταί τις τοῦτο νὰ παρατηρήσῃ εἰς πολλὰ ἔργα τῆς τελευταίας λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. Καθ᾽ ὅλου εἰπεῖν δύναταί τις εὐκόλως νὰ διαπιστώσῃ ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας τέσσαρας δεκαετηρίδας συντελεῖται εἰς ἀμφοτέρας τὰς φάσεις τῆς γλώσσης ἰσχυροτάτη ἐξομοιωτικὴ διαδικασία (Nivellierungsprozess), ἥτις κατ᾽ ἀνάγκην μὲ τὴν βαθμιαίαν ἀνύψωσιν τῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ὕφους τῶν συγγραφέων θὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὸν σχηματισμὸν ἑνιαίας καὶ εἰς τὰς ἀνάγκας προηγμένου πολιτισμοῦ ἀνταποκρινομένης γλώσσης. Μέγα ῥεῦμα παλαιοτέρου γλωσσικοῦ ὑλικοῦ χύνεται ἀκαταπαύστως μὲ τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν εἰς τὴν νεωτέραν γλῶσσαν, ὅπως ἀφ᾽ ἑτέρου καὶ ἡ παραδοθεῖσα γραπτὴ γλῶσσα, γνήσιον καὶ φυσικὸν προϊὸν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, τῆς γλώσσης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀντλεῖ τώρα πολλαχῶς ἐκ τῆς ζώσης γλώσσης τοῦ λαοῦ καὶ διαμορφώνεται, ἐπηρεάζεται καὶ καθίσταται δι᾽ ἁπλουστέρων τύπων δημοτικωτέρα».

Βέβαιον λοιπὸν εἶναι ὅτι ἥ τε καθαρεύουσα καὶ ἡ δημοτικὴ εὑρίσκονται σήμερον πρὸ τῶν ὀμμάτων ἡμῶν ἐν σταδίῳ ζυμώσεως καὶ ἐν τῇ λεωφόρῳ ποιᾶς τινος συνεννοήσεως καὶ ἀμοιβαίας συμπληρώσεως. Ἂν γίνεται τοῦτο διὰ περισσοτέρων συγκαταβάσεων τῆς καθαρευούσης καὶ «δημοτικοὶ τύποι (ἡ *μητέρα* τοῦ Ναπολέοντος, ὁ *πατέρας* κλ.) εἰσέρχονται ὁσημέραι κατὰ μικρὸν εἰς τὸν γραπτὸν ἡμῶν λόγον» (Χατζιδάκι Α. ἀ. γρ. λογ. 84), οὐδὲν ἧττον καὶ ἡ γνησία δημοτικὴ φιλοτιμεῖται λέξεις ἢ γραμματικοὺς τύπους σκληροὺς εἰς τὴν ἀκοὴν ὅλων («οὐ λεῖον πρὸς τὴν ἀκοὴν») καὶ τὸ γλωσσικὸν ἡμῶν ἐνοχλούσας αἴσθημα νὰ ἀποφεύγῃ καὶ νὰ ἀνέρχεται καὶ αὐτὴ εἰς τὰ ἐπίπεδα εὐγενεστέρας γλώσσης (α)

(α) Ὁ *Ψυχάρης* (Ρόδα καὶ Μῆλα 5, 2 σελ. 108) συνίστα νὰ μένουν καὶ α

ἐξ ὧν τροφοδοτεῖται ἡ καθαρὰ τῆς ἐπιστήμης γενικῶς γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τῆς θρησκείας καὶ τῶν νόμων ἡμῶν ἡ γνῶσις. Ὁ Pecz ὁμολογεῖ (σελ. 249) πρᾶγμα καὶ εἰς πάντα Ἕλληνα ἀντιληπτὸν καὶ γνωστόν: «πρὸς τούτοις παρατηρητέον, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων ὁμιλουμένη καὶ τῇ δημώδει γλώσσῃ τῆς ποιήσεως ἐν συνόλῳ ὁμοία κοινὴ γλῶσσα, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκφύγῃ τὴν ἐπιρροὴν τῆς καθαρευούσης, καὶ δὲν εἶναι πλέον σήμερον, ὁποία ἦτο ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Κοραῆ. Πολλαὶ λέξεις καὶ φράσεις, αἵτινες πρότερον μόνον ἐν τῇ καθαρευούσῃ εὑρίσκοντο, ἐγένοντο ἐν τῇ δημώδει εὔχρηστοι».

Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν τὰ διδάγματα τοῦ σωφρονεστάτου πάντων τῶν περὶ τῆς νεωτέρας γλώσσης ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ ἐντεῦθεν γραψάντων, τοῦ Κοραῆ, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου, καὶ ὡς συγγραφέως, δυνάμεθα κάλλιστα οἱ νεώτεροι Ἕλληνες νὰ διαβλέπωμεν τὸν ἰδικόν μας Dante ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν (α).

Αὐτὸς εἶπε παραστατικώτατα (ἰδ. Θερειανὸν 2, 221) ὅτι «ἡ γλῶσσα εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ πλέον ἀναπαλλοτρίωτα τοῦ ἔθνους κτήματα. Ἀπὸ τὸ κτῆμα τοῦτο μετέχουν ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους μὲ δημοκρατικήν, νὰ εἴπω οὕτως, ἰσότητα. Κανείς, ὅσον ἤθελον εἶσθαι σοφός, οὔτ' ἔχει, οὔτε δύναταί ποθεν νὰ λάβῃ τὸ δικαίωμα νὰ λέγῃ πρὸς τὸ Ἔθνος: οὕτω θέλω νὰ λαλῇς, οὕτω νὰ γράφῃς! Ὅστις, ἐπαγγελλόμενος νὰ γράφῃ εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, μακρύνεται τόσον ἀπὸ τὸν κοινὸν τρόπον τοῦ λέγειν, ἐκεῖνος ζητεῖ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον οὔτ' ὁ σκληρότατος τύραννος δὲν εἶναι καλὸς νὰ κατορθώσῃ. Γυμνώνει ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντά του τὸν πολίτην ὁ τύραννος, δύναται καὶ τέκνα καὶ γυναῖκα νὰ τοῦ ἐπάρῃ, ἐμπορεῖ νὰ τὸν ἐξορίσῃ, ἢ καὶ νὰ τὸν θανατώσῃ· ἀλλὰ δὲν ἐμπορεῖ νὰ τοῦ ἀλ-

---

δύο λέξεις *πόστα* καὶ *ταχυδρομεῖον*, διότι δῆθεν λέγομεν (τ. ἔ. μᾶλλον δὲν λέγομεν), *πάω στὴν πόστα* ἀλλὰ «*σοῦ στέλνω τὸ βιβλίο μου μὲ τὸ ἴδιο ταχυδρομεῖο*» καὶ «*πόστα* εἶναι γιὰ τὴν ἰδέα μου τὸ συγκριμένο (!), *ταχυδρομεῖο* τὸ ἀφερημένο (!)» Δὲν τοῦ ἤρεσε τὸ διανομεύς («δὲν τὸ παραδέχτηκε κανένας») καὶ ἤθελε *γραμματάς*. Σήμερον ἂς κρίνῃ πᾶς τις τί συνέβη.

(α) Ὁ Θερειανὸς προσφυῶς παρατηρεῖ: «ὁ βίος τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός, ὅστις ὡς ἀρχιτέκτων καὶ ἀναμορφωτὴς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὡς διαπρύσιος κήρυξ τῆς ἀρετῆς, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ ὡς εἰσηγητὴς καὶ ἱεροφάντης νέων ἀρχῶν, ἔχει παρ' Ἕλλησι τοιαύτην τινὰ θέσιν, οἵαν ὁ Montaigne παρὰ τοῖς Γάλλοις, ὁ Βάκων παρὰ τοῖς Ἄγγλοις καὶ ὁ Θωμάσιος καὶ ὁ Λέσιγκ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς, εἶναι ἀνεξάντλητος θησαυρὸς λόγων καὶ ἔργων ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων (Ἀδ. Κορ. τόμ. 1 σελ. 87).

λάξῃ τὴν γλῶσσαν· αὐτὴν λαλεῖ εἰς τὴν πατρίδα του, αὐτὴ τὸν συνοδεύει καὶ εἰς τὴν ἐξορίαν. *Μόνος ὁ καιρὸς ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ μεταβάλλῃ τῶν ἐθνῶν τὰς διαλέκτους καθὼς μεταβάλλει καὶ τὰ ἔθνη·* καὶ ὅστις πρὶν τοῦ καιροῦ σπουδάζει μὲ τὴν βίαν νὰ ἀλλάξῃ τὴν γλῶσσαν, ἐπ᾽ αὐτοῦ δύναταί τις νὰ προσαρμόσῃ ὅ,τι ἔλεγεν ὁ ταλαίπωρος Αἵμων πρὸς τὸν τυραννικὸν αὐτοῦ πατέρα. Ἴσως ἤθελέ τις νομίσῃ ὅτι ἀντιφάσκω αὐτὸς εἰς ἐμαυτόν, ἐπειδὴ πρὸ ὀλίγου ἔλεγον, ὅτι πρέπει νὰ διορθώσωμεν καὶ νὰ καλλύνωμεν τὴν κοινὴν ἡμῶν γλῶσσαν, τώρα δὲ φαίνομαι τρόπον τινὰ ὅτι θέλω νὰ τὴν γράφωμεν, καθὼς τὴν λαλεῖ ὁ χυδαῖος λαός. Τοιαύτη βεβαίως δὲν εἶναι ἡ γνώμη μου. Ἐὰν τὸ νὰ μακρύνεταί τις ἀπὸ τὴν κοινὴν τοῦ λέγειν συνήθειαν τόσον ὥστε νὰ γίνεται ἀσαφὴς εἰς τὴν διάνοιαν καὶ *παράξενος ὁλότελα εἰς τὴν ἀκοήν*, εἶναι τυραννικόν, τὸ νὰ χυδαΐζῃ πάλιν τόσον, *ὥστε νὰ γίνεται ἀηδὴς εἰς* ἐκείνους ὅσοι ἔλαβον ἀνατροφήν, μοὶ φαίνεται δημαγωγικόν, ὅταν λέγω ὅτι ἀπὸ τὴν γλῶσσαν μετέχει τὸ ἔθνος ὅλον μὲ δημοκρατικὴν ἰσότητα, δὲν νοῶ ὅτι πρέπει ν᾽ ἀφήσωμεν τὴν μόρφωσιν καὶ δημιουργίαν αὐτῆς *εἰς τὴν ὀχλοκρατικὴν φαντασίαν* τῶν χυδαίων.—Γράφομεν, ἤθελεν εἰπεῖ τις, διὰ τοὺς ἀμαθεῖς, καὶ πρέπει νὰ συγκαταβαίνωμεν εἰς τὴν κατάληψιν αὐτῶν· ἀλλὰ μόνοι οἱ σπουδαῖοι χρεωστοῦν νὰ συγκαταβαίνωσιν εἰς τοὺς ἀμαθεῖς; μὴ δὲν ἔχουν κ᾽ ἐκεῖνοι χρέος νὰ συναναβαίνωσιν ὀλίγον εἰς τοὺς σπουδαίους; Οἱ λόγιοι ἄνδρες τοῦ Ἔθνους εἶναι φυσικὰ οἱ νομοθέται τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν λαλεῖ τὸ Ἔθνος· ἀλλ᾽ εἶναι (πάλιν τὸ λέγω) νομοθέται δημοκρατικοῦ πράγματος. Εἰς αὐτοὺς ἀνήκει ἡ διόρθωσις τῆς γλώσσης, ἀλλ᾽ ἡ γλῶσσα εἶναι κτῆμα ὅλου τοῦ Ἔθνους, καὶ κτῆμα ἱερόν. Ὅθεν *πρέπει νὰ ἀνακαινίζεται μὲ εὐλάβειαν καὶ ἡσυχίαν καὶ ὄχι μὲ θορυβώδη καὶ τυραννικὴν αὐθάδειαν»* (α).

Τοσαῦτα καὶ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος.

Δ΄. Συμπεράσματα

Ἀλλὰ θὰ προβληθῇ μετὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ ἐρώτημα, πότε λοιπὸν οἱ Ἕλληνες θὰ παύσουν νὰ ζῶσι ὑπὸ τὸν ζυγὸν ταύτης τῆς διγλωσσίας ὑπὸ γλωσσικὴν διαρχίαν. Βεβαίως ἐὰν θελήσῃ τις νὰ ἀποκριθῇ εἰς τὸ ἐρώ-

---

(α) Πρβλ. καὶ ὅσα λέγει ὁ *Χατζιδάκις,* Γενηθήτω φῶς, Ἀθ. 1920, σελ. 14 ἑξ.

τημα τοῦτο μὲ χρονολογικὰς δηλώσεις τότε κατ᾽ ἀνάγκην θὰ καταφύγη εἰς μαντείας καὶ προφητείας. Ταῦτα πάντα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ἐπιστημονικά. Ἓν μόνον δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ καὶ προβλέψῃ σήμερον ὅτι ἐκ τῆς ἐπιτελουμένης ζυμώσεως, τῆς συγκαταβάσεως δήλαδὴ τῆς καθαρευούσης (α) καὶ τῆς φιλοτιμίας τῆς δημώδους πρὸς ἀνάβασιν εἰς ὑψηλότερον γλωσσικὸν ἐπίπεδον θὰ ἐπέλθῃ ποτὲ τοιαύτη προσέγγισις τῶν δύο ἰδιωμάτων, —«εὐλαβεῖσθαι δὲ δεῖ καὶ παρατηρεῖν ἐν ἀμφοῖν τὸ μέτριον»— τῇ βοηθείᾳ τῆς παραδόσεως, τοῦ σχολείου, τῆς Ἐκκλησίας, τῆς νομοθεσίας κτλ. ὥστε νὰ δύναται νὰ λεχθῇ διὰ τοὺς μεθ᾽ ἡμᾶς ὅτι θὰ ἀποκτήσουν ἑνιαῖον γλωσσικὸν ἰδίωμα καὶ θὰ παύσουν τὰ πολύκροτα καὶ ἄγονα γλωσσικὰ ζητήματα. Θὰ ἦτο ἄλλως τε κατάρα διὰ τὸ Ἔθνος μας ἡ διατήρησις καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τοιαύτης γλωσσικῆς καταστάσεως, ἡ ὁποία ἀνεφάνη κυρίως μετὰ τὴν διάσπασίν του τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλ᾽ ἐν ὅσῳ ὅλοι θέλομεν νὰ πιστεύωμεν καὶ εὐχόμεθα νὰ παραμείνῃ ἐλεύθερον καὶ νὰ ἐκπολιτίζηται διαρκῶς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραμείνῃ δίγλωσσον, διότι πάντως διγλωσσία δὲν εἶναι ὁμαλὴ κατάστασις ἐν τῷ πολιτισμῷ ἔθνους τινός· «ἡ ὁδὸς αὕτη τῆς ἀμοιβαίας *προσεγγίσεως* θὰ γεννήσῃ τὴν δημωδεστέραν καθαρεύουσαν, ἥτις θὰ εἶναι προωρισμένη ν᾽ ἀποτελέσῃ τὴν γραφομένην καὶ συνάμα ὁμιλουμένην γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ» (Pecz 249). Τοῦτο εἶναι ζήτημα χρόνου, ὡς καὶ ὁ Κοραῆς εἶπε (ἰδ. ἀν.), τὴν περὶ τούτου δὲ κρίσιν πρέπει νὰ ἀφήσωμεν εἰς τοὺς μεθ᾽ ἡμᾶς. Ὡς παρετήρησα ἄλλως τε ἀνωτέρω (σελ. 523) σήμερον εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημά μας πᾶσα ἐπιβολὴ βίας ἐπιφέρει ἀντίθετον τοῦ προσδοκωμένου ἀποτέλεσμα εἴτε ἐκ τῆς καθαρευούσης τάξεως αὕτη προέρχεται εἴτε ἐκ τῆς δημοτικῆς. Ἡ ἐπιχειρηθεῖσα πρὸ ἐτῶν διὰ παντοίων μέσων ἐκστρατεία κατὰ τοῦ τότε λεγομένου μαλλιαρισμοῦ ἢ χυδαϊσμοῦ ὠφέλησεν καὶ κατέστησεν

(α) Ἡ καθαρεύουσα θὰ ἀναγκασθῇ εἰς τοιαύτην τινὰ συγκατάβασιν λαμβανομένου ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι μέγα μέρος τοῦ συναισθηματικοῦ βίου τοῦ Ἔθνους κατεκτήθη κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ὑπὸ τῆς δημοτικῆς εἰς τρόπον ὥστε ἐπανάκτησις νὰ εἶναι ὄχι μὲν ἀδύνατος ἀλλὰ παραπολὺ δυσχερής. Αὐτὸ εἶναι γεγονὸς τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται. Εἰς τὸ *διήγημα* τ.ἔ. εἰς τὸ λαϊκώτατον μετὰ τὴν ποίησιν εἶδος λόγου, καὶ εἰς τὸ *χρονογράφημα* γίνεται ἀκόμη χρῆσις ἁπλουστέρας καθαρευούσης μᾶλλον δημοτικιζούσης καὶ ἔχομεν πολλοὺς καλλιεργοῦντας ἢ καλλιεργήσαντας εὐδοκίμως τὰ πρωτότυπα ταῦτα παρ᾽ ἡμῖν εἴδη τοῦ λόγου, ὅπως πλὴν τοῦ παλαιοῦ Ἀλεξ. Ραγκαβῆ, τὸν Δημ. Βικέλαν, Παῦλον Νιρβάναν, Ἰω. Κονδυλάκην, Θ. Βελλιανίτην καὶ ἄλλους.

δημοφιλῆ αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε τὰ ὀνόματα ταῦτα σήμερον ὑπὸ ὀλίγων ἀκόμη νὰ προφέρωνται, καὶ ἀντ᾿ αὐτῶν νὰ καθιερωθῇ τὸ τρυφερὸν ἀλλὰ καὶ προπαγανδιστικὸν ὄνομα «δημοτικὴ» καὶ «δημοτικιστής», κάθε ἄλλο παρὰ ὡς ὕβρις σήμερον ἀκουόμενον ἢ θεωρούμενον (α). Ὁ δὲ σήμερον ἀμερολήπτως ἐξετάζων τὰ πράγματα δύναται, ὡς καὶ ἀνωτέρω παρετηρήθη, νὰ διαπιστώσῃ πολλὰς μεταβολὰς καὶ μειώσεις γενομένας εἰς βάρος τῆς καθαρευούσης μόνον καὶ μόνον ἐξ αἰτίας τῶν ἀδεξίως καὶ ἀμεθόδως ὑποστηριξάντων ἢ γραψάντων αὐτήν.

Τοιοῦτόν τινα συμβιβασμὸν καὶ ἑνοποίησιν τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων ἐν τῷ μέλλοντι δὲν εἰκάζω καὶ δέχομαι ἐξ ἰδίας μελέτης καὶ μακρᾶς παρατηρήσεως τῶν πραγμάτων ἐγὼ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πρὸ ἐμοῦ ἐν οἷς καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ἀοίδιμος Χατζιδάκις. Λέγει λοιπόν:

«Παρατηρεῖται ὅτι ἀπό τινων ἐτῶν ἤρξαντό τινες νὰ ἁπλοποιῶσι τὴν γραφομένην γλῶσσαν ὀλίγον κατ᾿ ὀλίγον καὶ νὰ γράφωσι γλῶσσαν *δημωδεστέραν καθαρεύουσαν*. Βάσις αὐτῆς μένει πάντοτε ὁ γραπτὸς ἡμῶν λόγος μετὰ τῆς ἀρχαίας ὀρθογραφίας, τῆς ἀρχαίας κλίσεως κλ. ἀλλ᾿ ἐπιτρέπεται καὶ ἡ χρῆσις πολλῶν δημωδεστέρων στοιχείων ἂν ταῦτα εἶναι πασίγνωστα—οὐδὲν ἀπίθανον ἡ τάσις αὕτη ἡμέραν τινὰ νὰ *ἐκνικήσῃ*» (Γλ. Μελ. 293). Καὶ ἐν *Ἀπαντήσει* σελ. 704 παρατηρεῖ: «Τὸ μέλλον τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ζητήματος κυρίως πολιτισμοῦ, θὰ διακριθῇ κατὰ λόγον τῆς παιδείας καὶ φιλομαθείας καὶ τῶν πολιτικῶν τυχῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους· ἂν ἐξακολουθήσῃ, ὅπως ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἤρχισε, παιδευόμενον, ἂν μάλιστα ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις καταστῇ πράγματι ὑποχρεωτικὴ εἰς πάντας, τότε ταχέως θὰ

(α) Ποιητὴς συμπαθέστατος διὰ τὸ τέλος του καὶ ἀγαπητότατος διὰ τὴν ποίησίν του, ὁ Λ. Μαβίλης, εἶπεν ἄλλοτε, νομίζω καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς, ὅτι: «Χυδαία γλῶσσα δὲν ὑπάρχει· ὑπάρχουσι χυδαῖοι ἄνθρωποι, καὶ ὑπάρχουσι πολλοὶ χυδαῖοι ἄνθρωποι ὁμιλοῦντες τὴν καθαρεύουσαν. Ἡ λαμπροτέρα καὶ ἀφθαρτοτέρα περγαμηνὴ τοῦ ἔθνους ἡμῶν δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ἐκ τῶν βιβλίων δύναται νὰ μάθῃ καὶ εἷς ξένος ἄνθρωπος, ἀλλ᾿ ἡ γλῶσσα ἡ παραδοθεῖσα ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν διὰ τῶν αἰώνων» (Ἀπολογ. τῆς δημοτ. 72). Συμφωνοῦμεν ὅτι χυδαία γλῶσσα δὲν ὑπάρχει ἀλλὰ μόνον χυδαῖοι ἄνθρωποι, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ χυδαιολόγοι μεταξὺ τῶν γραφόντων τὴν δημοτικήν. Πρῶτον αὐτό, δεύτερον ἐλησμόνησεν ὁ ἀοιδὸς τῆς «Λήθης» ἢ ἐπλανᾶτο ὁ ἡρωϊκὸς ποιητής μας ἐὰν ἐνόμιζεν ὅτι καὶ τὰ παραδοθέντα εἰς ἡμᾶς βιβλία εἰς γλῶσσαν τὴν ὁποίαν μόνον εἰς τὰ βιβλία τις βλέπει καὶ μόνον ἐξ αὐτῶν μανθάνει δὲν εἶναι καὶ ἄφθαρτος καὶ λαμπρὰ περγαμηνὴ τοῦ Ἔθνους ἡμῶν, λαμπροτέρα ἴσως τῆς τυχὸν ὑπό τινων ὡς χυδαίας θεωρουμένης γλώσσης.

προσεγγίσῃ ὁ προφορικὸς καὶ ὁ γραπτὸς λόγος ἡμῶν, ὥστε νὰ εἶναι ἀνεπαίσθητος τοῖς πολλοῖς ἡ διαφορά, ὅπως ἐγένετο τὸ πάλαι ὅτε ἡ Ἀττικὴ—Κοινὴ πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπεκράτησεν, ὀλίγα δὲ μόνον σχετικῶς διαλεκτικὰ στοιχεῖα εἰσῆλθον καὶ κατεκράτησαν ἐν αὐτῇ, ὅπως καὶ ὀλίγα τῶν νῦν διαλέκτων ἀλλότρια τῆς συνήθους γλώσσης θὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν καὶ θὰ ἐπικρατήσωσιν ὁριστικῶς». Καὶ ἐν *Φιλολογ. Μελέταις* σελ. 151 ἑξ. (Ἐπιστημ. Ἐπετ. τομ. 7ος, 1911) «Διὰ τῆς ὁσημέραι εἰσχωρήσεως τῶν νεωτέρων τούτων στοιχείων εἰς τὸν γραπτὸν λόγον, ὅπως καὶ διὰ τῆς παραδοχῆς ἄλλων ἀρχαίων εἰς τὸν λαλούμενον, τελεῖται κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαισθήτως ἡ πρὸς ἀλλήλους προσέγγισις αὐτῶν. —Τὸ παλαιὸν χάσμα ὁσημέραι πληροῦται καὶ *πολλοὶ μὲν τῶν ἀρχαίων τύπων εἰσέρχονται εἰς τὸν καθ᾽ ἡμέραν προφορικὸν λόγον, πολλοὶ δὲ τῶν νεωτέρων εἰσάγονται κατὰ μικρὸν καὶ κατακρατοῦσιν εἰς τὸν γραπτὸν καὶ οὕτω βαθμηδὸν τὰ δύο ρεύματα, τὸ τῆς γραφομένης καὶ τὸ τῆς λαλουμένης, παραλλήλως ρέοντα εἰσβάλλουσιν ἀδιαλείπτως εἰς ἄλληλα, ἤτοι προσεγγίζουσιν ἀλλήλοις ὁ προφορικὸς καὶ ὁ γραπτὸς ἡμῶν λόγος καὶ ἡ ἀφομοίωσις βαθμηδὸν ἐπιτελεῖται.* Τοῦτο πείθεται ἕκαστος παρατηρῶν ὅτι ἰδίως οἱ νεώτεροι παρ᾽ ἡμῖν λόγιοι καταφανῶς ἐργάζονται ὑπὲρ τῆς ἀφομοιώσεως ταύτης διὸ καὶ πλείονα νέα τῆς λαλουμένης γλώσσης στοιχεῖα εἰσάγουσιν εἰς τὸν λόγον αὐτῶν οὗτοι ἢ ἡμεῖς οἱ πρεσβύτεροι. Δῆλον ἄρα ὅτι ἡ *προσέγγισις, ἡ ταύτισις* σχεδὸν *δύναμαι νὰ εἴπω, αὕτη θὰ τελεσθῇ ἡμέραν τινά·* ὡς γνωστὸν τὸ μέλλον ἀνήκει πάντοτε εἰς τοὺς νέους. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι τὴν τοιαύτην ἀνέλιξιν τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου ἄλλοι ἄλλως κρίνουσι, διὸ καὶ πολὺν θόρυβον περὶ τούτου ἐγείρουσιν. Τὸ ἐπ᾽ ἐμοὶ πρῶτον μὲν οὐδὲν δύναμαι τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐνίδω ἐν αὐτῇ κακόν, ἔπειτα μήπως πρόκειται περὶ αἰσθημάτων ἡμῶν καὶ οὐχὶ περὶ ἱστορικῆς ἀνελίξεως, ἐφ᾽ ἣν οὐδεμίαν σημασίαν ἔχουσι τὰ αἰσθήματα; Διὰ πάντα ταῦτα ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐξέφρασα καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνω τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ἄριστον πάντων θὰ ἦτο, ἂν μηδεὶς ἐγίνετο ἀγὼν περὶ τοῦ γλωσσικοῦ λεγομένου παρ᾽ ἡμῖν ζητήματος» (ἰδὲ καὶ Ἐπιστ. Ἐπετηρ. 1913-1914 σελ. 30—35).

Καὶ ὁ μακαρίτης Σκιᾶς (Ὁ ἀληθὴς χαρακτὴρ κλ. σελ. 69) παρατηρεῖ: «Ἡ χρῆσις τῆς δημώδους καὶ ἡ ἀνάμιξις μετὰ τῆς καθαρευούσης ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν μετριωτέρα καὶ φιλοκαλωτέρα, καὶ τοῦτο μόνον ὅταν τὴν τοιαύτην χρῆσιν ἐνδεικνύῃ ἀληθῶς εὔλογος αἰτία. Ὁ δὲ *συμβιβασμὸς* τῆς καθαρευούσης καὶ τῆς δημώδους ἤτοι ἡ συγχώνευσις τῶν δύο τούτων διαλεκτικῶν τύπων εἰς ἕνα τότε μόνον θὰ εἶναι ἀληθὴς καὶ πραγματικός, ὅταν *μακρὰ* καὶ

εὐδόκιμος χρῆσις ἐν τῇ *συμπάσῃ* λογοτεχνίᾳ καὶ μάλιστα ἐν τῇ πεζογραφικῇ καταδείξῃ τίνα τὰ εὔχρηστα καὶ τίνα τὰ ἀπηρχαιωμένα» (α).

«Ἡ τῆς καθαρευούσης καὶ δημώδους προσέγγισις συμβαδίζουσα μετὰ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ γίνεται ὁσημέραι γενικωτέρα» (Pecz. 249). Ὁ Βιλαμόβιτς μάλιστα εἶπε (βλ. Krumbacher, Das Problem σελ. 133) ὅτι σήμερον πλέον εἶναι ἀδύνατον ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ γλῶσσα νὰ ἐκχυδαϊσθῇ (Vulgarisierug), αὐτὸ ἠδύνατο ἴσως νὰ γίνῃ κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ὄχι πλέον κατὰ τὸν εἰκοστόν. Ἀνάγκη πᾶσα, νὰ γίνῃ συμβιβασμός τις. Ἡ γλῶσσα πρέπει καὶ δύναται νὰ παλινδρομήσῃ ὀλίγον, διότι γλῶσσα ἄνευ φιλολογίας δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐκθέσῃ τὸν νεώτερον πολιτισμόν (β).

Ἡ ἐξέλιξις καὶ τελειωτικὴ ὡρίμασις, οὕτως εἰπεῖν, μιᾶς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης δυναμένης νὰ περιλάβῃ τὸν σημερινὸν πολιτισμὸν δὲν δύναται νὰ ἐπηρεασθῇ ὑφ᾿ οἱασδήποτε πανεπιστημιακῆς Σχολῆς, διότι εἶναι ἔργον μεγαλυτέρων δυνάμεων, εἶναι ἔργον τοῦ Ἔθνους ὁλοκλήρου, τὸ ὁποῖον σιγὰ-σιγὰ ἐκλέγει καὶ καθορίζει τὴν γλῶσσαν δι᾿ ἧς νομίζει καλὸν νὰ ἐκφράζῃ τὰ συναισθήματα καὶ διανοήματά του εὐκόλως καὶ σαφῶς. Δὲν φροντίζει δὲ καὶ πολύ-πολὺ τί λέγουν οἱ λόγιοι καὶ λογιώτατοι. Εἰς τὴν ἐξέλιξιν ταύτην φαίνεται ὅτι ἡ καθαρεύουσα θὰ κάμῃ ἀκόμη μερικὰς ὑποχωρήσεις εἰς τὸ τυπικὸν κυρίως μέρος τῆς γλώσσης, ἴσως εἰς μερικὰ σημεῖα καὶ εἰς τὸ λεξιλογικόν. Δὲν θέλω νὰ ἀπαντήσω ἐδῶ εἰς τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ ποῖον ἐκ τῶν δύο ἰδιωμάτων προέβη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς μείζονας παραχωρήσεις εἰς τὸ ἄλλο. Τὴν ἀπάντησιν ἄλλως τε αὐτὴν δύναται ἕκαστος ἡμῶν νὰ δώσῃ εἰς ἑαυτὸν ἐτάζων τὴν ἰδίαν καρδίαν καὶ τοὺς ἰδίους νεφρούς ([40]).

Πρὸ παντὸς πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ ὅπως ἁπλουστέρα τις μορφὴ τῆς γραφομένης γλώσσης ἡμῶν *διδάσκεται* καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῶν Δημοτικῶν σχολείων, διὰ νὰ δύναται ὁ ἐκ τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου ἐξερχόμενος εἰς τὴν Κοινωνίαν νὰ διδάσκεται ἐκ τοῦ μέχρι

(α) Ὁ Β. Φάβης παρατηρεῖ ἐν ΜΕΕ 14, 837 (Κόντος) «μόνον ἐν τούτῳ θὰ ἠδύνατό τις ἴσως νὰ ψέξῃ τὸν Κόντον ὅτι δὲν ἔλαβεν ὑπ᾿ ὄψιν ὅτι ἡ μεταξὺ λαλουμένης καὶ γραφομένης ἀπόστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνῃ τοσαύτη καὶ ὅτι κατ᾿ ἀνάγκην θὰ ἐπήρχετο πλησιασμός τις καὶ μάλιστα διὰ συγκαταβάσεως τῆς γραφομένης».

(β) «Also muss ein Kompromiss eintreten, die Sprache *muss* und *kann* ein Stueck rueckwarts gefuehrt werden; eine literaturlose Sprache ist gar nicht befähigt, moderne Kultur zu umfassen».

τοῦδε ἐπὶ ἑκατονταετίαν κατατεθέντος θησαυροῦ γνώσεων εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην, ἐπίσης δὲ διὰ νὰ ἀναγινώσκῃ τοὺς Νόμους καὶ τὰς ἄλλας ἐπισήμους τοῦ Κράτους ἀνακοινώσεις, νὰ παρακολουθῇ εὐκόλως τὸν περιοδικὸν καὶ ἡμερήσιον τύπον, ἐφ᾽ ὅσον πρόκειται περὶ ἄρθρων γραφομένων εἰς καθαρεύουσαν, καὶ νὰ δύναται νὰ ρυθμίζῃ ἀναλόγως καὶ τὴν ὁμιλίαν καὶ διανόησίν του κατὰ τὴν γλῶσσαν αὐτήν. Θὰ ὑπεβοηθεῖτο οὕτως ἡ λύσις τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ μὲ βοήθειαν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω καὶ οὐχὶ ὅπως ἐπεζητήθη καὶ ἐπιζητεῖται καὶ σήμερον ἐξ ἐπιβολῆς τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω.

Οὕτω λοιπόν, κύριοι Συνάδελφοι, ἐπανέρχομαι πλέον εἰς τὴν ἀρχὴν ἐξ ἧς ὡρμήθην νὰ ἐκθέσω πρὸς ὑμᾶς ταῦτα· Τὸ ζήτημα τῆς μετὰ τόνων ἢ ἄνευ τόνων γραφῆς οὔτε τὸ βιβλίον «*ἡ δίκη τῶν τόνων*» θὰ ἐπιλύσῃ οὔτε ὁ ἀναμενόμενος ἀντίτομος, τὸν ὁποῖον θὰ προέτεινα νὰ ὀνομάσωμεν «*ἡ ἀντιδικία τῶν τόνων*», ἀλλὰ τὸ Ἔθνος ὡς ἀνώτατος δικαστής (α). Τὸ Ἔθνος θὰ ἴδῃ καὶ ἐξετάσῃ ἂν συμφέρῃ εἰς αὐτὸ ἡ συντομία τῆς γραφῆς καὶ τῆς τυπώσεως (τῆς τυπώσεως κατ᾽ οὐσίαν εἶναι μικρά), ἡ ἔλλειψις τοῦ κανονικοῦ τονισμοῦ καὶ τῶν παρεπομένων εἰς αὐτόν, ἢ ἂν θὰ προτιμήσῃ, ὡς ἐλπίζομεν, τὴν συνέχισιν τῆς καθηγιασμένης παραδόσεως καὶ τῆς μὴ διακοπῆς καὶ διασπάσεως τῆς γραφῆς τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἀπὸ τὴν ἀρχαιοτέραν, ἔστω καὶ διαφέρουσαν, ἐφ᾽ ὅσον ἡ ἀρχαία ἡμῶν γλῶσσα γράφεται καὶ ἐκτυπώνεται σήμερον ἐν τῷ κόσμῳ ὡς μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ ἑκατονταετηρίδων παρεδόθη.

Καταλήγων δὲ ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω καὶ νὰ ἐξάρω ὅτι: Ἡ *Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου* δὲν εἶναι καὶ δὲν δύναται νὰ γίνῃ *ριζοσπαστικὸν* σωματεῖον, προχωροῦν ἀμέσως εἰς ἀποδοχὴν νεωτερισμῶν, ἔξωθεν ἢ ἔσωθεν προτεινομένων, ἀλλὰ πρέπει νὰ παραμείνῃ εἰς ἄκρον συντηρητικὸς ὀργανισμός, δεχόμενος τὰς μεταβολὰς καὶ τοὺς νεωτερισμοὺς μόνον μετὰ προσεκτικὴν ἐξέτασιν, καὶ μόνον ἐὰν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄλλως, χωρὶς ἡ Σχολὴ νὰ φανῇ ὡς ξένη πρὸς τὴν ἀνέλιξιν καὶ τὸν σφυγμὸν τῆς ζωῆς τῆς γλώσσης καὶ χωρὶς νὰ φανῇ ἀδιαφοροῦσα πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Πατρίδος διὰ τὴν παίδευσιν καὶ μόρφωσιν τοῦ Ἔθνους.

(α) Πρβλ. ὅσα λέγει ὁ Χατζιδάκις (ΑΑγρ.λογ. σελ. 87): «Ἐγὼ δὲν καινοτομῶ, ἀλλὰ ἀσπάζομαι μὲν τὸ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἐπιβαλλόμενον ἡμῖν μετὰ μεγίστης ἀνάγκης γλωσσικὸν καθεστώς, παρατηρῶ δὲ ὡς ἱστορικός, τὴν πορείαν, ἣν χωροῦσιν οἱ γράφοντες, ἀναγράφω καὶ πιστῶ αὐτήν».

ΕΠΙΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Πρβλ. Θεοδοσ. σελ. 7. Τὸ Ἧτα δέ, τὸ ὄνομα τοῦ στοιχείου, δασύνεται, ὅτι παρὰ ἀρχαίοις ὁ τύπος τοῦ Η ἐν τύπῳ δασείας ἔκειτο, ὥσπερ καὶ νῦν τοῖς παλαιοῖς Ρωμαίοις.

2) Ὁ Göttling παρατηρεῖ (Allg. σ. 9-10) : Ὁ *τονισμὸς* (Accent) εἶναι τόσον ἀρχαῖος ὅσον καὶ ἡ γλῶσσα. Τὰ σημεῖα ἐφεῦρεν ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος διὰ νὰ προφυλάξῃ τὴν γλῶσσαν ἐν Αἰγύπτῳ ἔνθα εἶχε μετενεχθῆ καὶ ἐκαλλιεργεῖτο ἡ γλῶσσα καὶ ἡ φιλολογία ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων. Ἐκεῖ ἐν μέσῳ ἀλλοφύλων προσελάμβανε βαρβαρικόν τινα τόνον κατὰ τὴν προφοράν. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀνωτέρω Γραμματικοῦ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἐν Αἰγύπτῳ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα (τοῦτο ἤδη ὁ Boeckh εἶπε, Erklärung einer ägyptischen Urkunde σελ. 3)». Τὴν ὕπαρξιν παραδόσεως περὶ τονισμοῦ τῶν Ὁμηρ. ἐπῶν μανθάνομεν πολλαχόθεν, Ἡρωδιαν. Β, 292 «*ἀπὸ ἧς ἀλόχοιο*· τινὲς ἀνέγνωσαν *ἄπο ἧς ἀλόχοιο* ἵνα σημαίνηται τὸ ἄπωθεν, ἄμεινον δὲ πείθεσθαι τῇ «*κατειθισμένῃ ἀναγνώσει*», κτλ.

3) «Μουσική τις ἦν καὶ ἡ τῶν πολιτικῶν λόγων ἐπιστήμη, τῷ ποσῷ διαλλάττουσα τῆς ἐν ᾠδαῖς καὶ ὀργάνοις οὐχὶ τῷ ποιῷ» (Διονύσ. Ἁλικαρν. σελ. 126).

4) Ἀνορθογραφίαι ἦσαν συχναὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ εἰς ἐπιγραφὰς ἀκόμη. Ἐν Πομπηΐᾳ ἀνευρέθη ἡ ἑξῆς Ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοίχου :

«Ὁ τοῦ Διὸς παῖς καλλίνεικος Ἡρακλῆς
ἐνθάδαι κατοικεῖ· μηδὲν εἰσειαίτω κακόμ».

Ἄλλη :

«Ἐμνήσθη Θεόφιλος Βερόης ἐπ' ἀγαθῷ παρὰ τῇ Κυρίᾳ»

(ἐννοεῖ τὴν Θεὰν Ἶσιν). (E. Diehl, Pompeianische Wandinschriften, Bonn 1910.—Kleine Texte hg. von H. Lietzmann—σελ. 3, πρβλ. ἀρ. 824, κτλ.).

5) Πρβλ. τὴν περὶ Βηλαρᾶ διάλεξιν τοῦ συμπολίτου του Σπ. Λάμπρου (Διαλεξ. περὶ Ἑλλήν. Ποιητῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἀρ. 2, Ἀθ. 1916) ἐν σελ. 20. «Βλέπομεν αὐτὸν ὡς τὸν Ῥήγαν τυχὸν ὁμολογοῦντα τὴν στοργήν του πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεως ; οὐχί».—Τὸ ποίημά του «πουλάκι ξένο | ξενιτεμένο | πουλὶ χαμένο | ποῦ νὰ σταθῶ» κτλ. εἰς τὸ ὁποῖον παραπονεῖται ὅτι εἶναι «δίχως ταίρι», «τὸ ταίρι κράζω», ὅτι εἶναι «μοναχὸς» ἐνῷ «κάθε κλαράκι βαστάει πουλλάκι ζευγαρωτὸ» κτλ. ἐποιήθη πιθανῶς ἐν Παταυΐῳ μὲ τὴν ἀνάμνησιν τῆς ὡραίας κόρης τοῦ ἐν Βενετίᾳ Γεροπάνου, Ἠπειρώτου καὶ αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ὁ 27ετὴς

Βηλαρᾶς φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐρωτευθῆ. Περὶ τοῦ ποιητοῦ διέλαβεν ἐσχάτως ἐν μονογραφίᾳ ὁ Νικόλ. Τωμαδάκης (Ἀθ. 1943).

6) Πρβλ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ Ὀρθογραφία μας σελ. 133 διὰ τὸν Σκυλίτσην (σημ. 16α) καὶ 132 διὰ τὸν Φαρδὺν (σημ. 16). Ἡ διατριβὴ τοῦ Σκυλίτση ἐτυπώθη εἰς τὸ Περιοδικὸν *Παρνασσὸν* τόμ. 10 σελ. 105—117, «τὴ γνώμη τοῦ Σκυλίτση δὲ δέχτηκε κανεὶς» (Τριαντ.), ὁ δὲ Χατζιδάκις ἀντέκρουσε αὐτὸν ἐν *Ἑβδομάδι* 3 (1886) σ. 522-23, 548. Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης τοῦ Τριανταφ. μανθάνω ὅτι πρότασιν περὶ παραλείψεως τῆς ψιλῆς ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κείμενα καὶ ἀντικαταστάσεως τῆς βαρείας δι' ὀξείας εἶχε κάμει ὁ A. Meingast (Ueber das Wesen des griechischen Accentes. Klagenfurt 1880) μὴ ἀξιωθεῖσαν ὅμως προσοχῆς. Περὶ τῆς τύχης τῆς προτάσεως τοῦ συστήματος τοῦ Φαρδῦ ἰδὲ τὴν ἀνωτέρω σημείωσιν τοῦ Τριανταφυλλίδη. Ἐκεῖ βλέπει ὁ ἀναγνώστης τί ἐδοκίμασεν ὁ ἄτυχος ὁ Φαρδὺς μὲ τὰς ἀνατρεπτικὰς παραδοξολογίας του.

7) Πρβλ. Τριανταφυλλίδην, Ὀρθογραφ. σελ. 89—90.

8) Ἰδὲ ὅσα σχετικὰ περὶ τοῦ Bekker ἔγραψα ἐν τῷ *Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος* τοῦ Γεωργίου Δροσίνη τοῦ ἔτους 1928 σελ. 376 ἑξῆς («Ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἔκδοσις τοῦ Ἀριστοτέλους»).

Μαθητεύων εἰς τὴν ἀνωτάτην τάξιν τοῦ ἐν Χανίοις Γυμνασίου εἶχον Γυμνασιάρχην τὸν μακαρίτην Νικόλαον Παλιεράκην. Ὁ πατριωτικώτατος οὗτος ἀνὴρ (ὑπῆρξε Γυμνασιάρχης καὶ ἐν Βιτωλίοις εἶχε δὲ συλληφθῆ ἐκεῖ καὶ φυλακισθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἕνεκα τῶν πατριωτικῶν του φρονημάτων καὶ πράξεων, ἠλευθερώθη δὲ τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μας), συνίστα καὶ ἀπῄτει καὶ ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς μαθητάς του ὄχι μόνον νὰ στίζωμεν, καὶ ὀρθῶς νὰ τονίζωμεν ἀλλὰ νὰ θέτωμεν καὶ αὐτὴν τὴν βαρεῖαν ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε. Καὶ ὁ ἴδιος οὕτω πάντοτε ἔγραφε.

9) Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Lesebuch τὸ ὁποῖον εἰς 4 τεύχη ἐξέδωκεν, ὄχι μόνον διὰ φοιτητὰς ἀλλὰ καὶ διὰ μαθητὰς Γυμνασίων, ἐξεδόθη μὲ πνεύματα καὶ τόνους κατὰ τὰ παραδεδομένα, οὐδεμία δὲ ἐν αὐτῷ νύξις ἢ μνεία γίνεται περὶ ἀτόνου καὶ ἀπνευματίστου γραφῆς.

10) Ἰδὲ τὰ Ἀπομνημονεύματά του (Erinnerungen 1848—1914, ἐν Λειψίᾳ 1928) σελ. 306. Σχετικῶς μὲ τὸ περὶ τονισμοῦ ζήτημα κατὰ τὸν Wilamowitz ἰδὲ καὶ *Laum*, Ueber unsere Homerbetonung σελ. 42 καὶ Wackernagel ἐν I.F. 43, Anz. 51.

11) Ὁ T. W. Allen ἐδημοσίευσεν ἐν Journal of Hellenic Studies (40, 1920, σελ. 1—12) πραγματείαν περὶ τῆς ἑλληνικῆς μικρογραμμάτου γραφῆς (The origin of the greek minuscule hand) εἰς τὴν ὁποίαν ζητεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς μικρογραμμάτου γραφῆς. Τὸ παλαιότατον χειρόγραφον μὲ μικρογράμματον γραφὴν εἶναι τὸ λεγόμενον Uspenski - Evangeliar τοῦ ἔτους 835, τὸ ὁποῖον ὡς φαίνεται ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Στουδίου, ἥτις ὡς γνωστὸν περιελάμβανε καὶ σχολὴν ἀντιγραφέων, τὰ χειρόγραφα τῶν ὁποίων ἐξετιμῶντο πολύ.

12) Καὶ αὐτὸ τὸ τελικὸν ς ἀποφεύγουσι πολλοὶ γράφουν δὲ τὸ ἄλλο. Τοῦτο ὄχι μόνον ὁ Konst. von Tischendorf εἰς τὴν τετάρτην ἔκδοσιν τῆς Νέας Διαθήκης (1876) ἔκαμε, ἀλλὰ βλέπω γενόμενον καὶ ἐν νεωτέρᾳ (1938) ἐκδόσει τοῦ δράματος *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας* τοῦ Αἰσχύλου ὑπὸ τοῦ ἐν Groningen τῆς Ὀλλαν-

δίας καθηγητοῦ Groeneboom. Οὗτος παραγράφει καὶ τὸ ι (π. χ. στίχ. 2 «ὅστισ φυλάσσει πρᾶγοσ ἐν πρύμνηι πόλεωσ»).

13) Ὁ Χατζιδάκις παλαιότερον (*Ἐφημερίς*, 14, 1887, ἀρ. 28, σελ. 3, στ. 2) ὑπεστήριξεν ὅτι ἂν λείψουν οἱ τόνοι οἱ παῖδες θὰ κάμνουν ἄπειρα λάθη διὰ τὸ πλῆθος τῶν «ποικίλως τονιζομένων καὶ ἀγνώστων αὐτοῖς λέξεων τῆς γραφομένης» (Ἐκ τοῦ Τριανταφ. Ὀρθ. σελ. 138 σημ. 23).

14) Ὡς ἐκ τούτων βλέπει ὁ ἀναγνώστης ὁ P. Maas δὲν συνέστησε τὴν κατάργησιν τῶν τόνων κτλ. (*Δίκη* σελ. 219) καὶ δὲν «ἐκδίδει καὶ τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ μεσαιωνικὰ κείμενα χωρὶς τόνους καὶ πνεύματα». Ἔχω δῶρον τοῦ ἰδίου τοὺς «*Ἐπιδαυρίους Ὕμνους*» του (*Epidaurische Hymnen*, 1933. Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft), ὁ τονισμὸς ἐν αὐτοῖς εἶναι κανονικός : «Πᾶνα τὸν νυμφαγέταν | Ναΐδων μέλημ' ἀείδω, | Χρυσέων χορῶν ἄγαλμα, | Κωτίλας ἄνακτα μοίσας» κτλ. Εἰς τὸ τευχίδιον Fruehbyzantinische Kirchenpoesie, Bonn 1910, ἠκολούθησεν ἄλλον τρόπον τονισμοῦ ἕνεκα μετρικῶν καὶ μελικῶν λόγων (πρβλ. B.Z. 17, 612) διατηρεῖ ὅμως τὰ πνεύματα : (Του δείπνου σου του μυστικού σήμερον ὑἱὲ θεοὺ κοινωνόν με παράλαβε· οὐ μη γαρ τοις ἐχθροίς σου το μυστήριον εἴπω. κτλ).

15) Θεωρῶ ἀστεῖον νὰ ὁμιλῇ ὁ συνάδελφος ἐν σελ. *2 τῆς Δίκης τῶν τόνων* περὶ «*Σχολῆς*» τοῦ P. Maas «ἡ ὁποία ἀπὸ πολλοῦ ἔχει καταργήσει τοὺς τόνους».

16) Καθὼς μοῦ ἔλεγε τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν Βερολίνῳ ὁ Vogliano, καθηγητὴς τοῦ ἐν Μιλάνῳ Πανεπιστημίου, ὁ P. Maas ἐργάζεται ἐν Ὀξφόρδῃ, ὅπου κατέφυγεν, εἰς Συμπλήρωμα τοῦ ἐκδιδομένου ἢ περατωθέντος ἤδη Ἑλληνοαγγλικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Liddell—Scott—Jones. Διὰ τοιοῦτον ἔργον εἶναι βεβαίως καταλληλότατος ἕνεκα τῆς γνωστῆς ἀκριβείας μὲ τὴν ὁποίαν ἐργάζεται καὶ ἥτις διὰ Λεξικὸν εἶναι μέγιστον προτέρημα (ἰδὲ *Gnomon*, τόμ. Α', 1925, σελ. 169-175 καὶ τόμ. Γ', 1928 σελ. 288-290). Μὲ τὸν P. Maas καί τινας ἄλλους εἶχον καὶ ἐγὼ προσκληθῆ εἰς συνεργασίαν καὶ συνειργαζόμην εἰς τὴν σχεδιασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πρὸ ὀλίγου ἀποθανόντος Wil. Crönert νέαν ἔκδοσιν τοῦ μεγάλου Ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Passow, τοῦ ὁποίου ἀτυχῶς μόνον τρία τεύχη (α—ἄλφιτον) ἐξεδόθησαν. Δι' αὐτὴν πλὴν ἄλλων ἀφορώντων εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν εἶχον ἀναλάβει καὶ ἄλλα δύο : α) τὴν συσχέτισιν τῆς *δημώδους* ἡμῶν γλώσσης καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς *βυζαντιακῆς* μὲ τὴν ἀρχαίαν, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατὸν ἐν τοῖς ὁρίοις τοῦ Λεξικοῦ καὶ β) νὰ καταστήσω ἐν τῷ Λεξικῷ μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς καὶ ἐπιβαλλομένης ἄλλως τε συντομίας γνωστὸν τὸ ἔργον τοῦ Κοραῆ ὡς πρὸς τὴν ἔκδοσιν καὶ ἑρμηνείαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων.—Πλησιάζουν πλέον 110 ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου του καὶ τὸ ὄνομά του ὡς ἑλληνιστοῦ καὶ πρώτου σοβαροῦ ρυθμιστοῦ τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης περιβάλλεται ἀδιαλείπτως διὰ μεγαλυτέρας αἴγλης καὶ τιμῆς. Ὁ τελευταῖος ἐκδότης τῶν Βίων τοῦ Πλουτάρχου Ziegler μοὶ ἐξέφραζεν ἄλλοτε ἐν Βερολίνῳ τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν ἑλληνομάθειαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας προσήνεγκεν εἰς τὴν Ἐπιστήμην διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν βίων τοῦ Πλουτάρχου.

Ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν τοῦ καθηγητοῦ Ἰω. Κακριδῆ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἐγὼ δὲν ἐξηναγκάσθην ὑπὸ τῆς τότε δικτατωρικῆς Κυβερνήσεως νὰ τὸν ψηφίσω. Ὁ συνάδελφος εἶχεν ἀποταθῆ εἰς ἐμὲ (τῇ 4 Φεβρ. 1939), ἐν Βερολίνῳ

ἀκόμη εὑρισκόμενον. Μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε καὶ τὰ ἑξῆς: «σεῖς σὰν εἰδικὸς Ἑλληνιστής, ἀλλὰ καὶ γιατὶ ζῆτε στὴ Γερμανία εἶμαι βέβαιος, πῶς μπορεῖτε περισσότερο ἀπὸ ἄλλους νὰ κρίνετε τὴν ἀξία τῆς συμβολῆς μου στὴ διεθνῆ ἐπιστήμη, τὴν ὥρα ποὺ οἱ μισὲς ἀπὸ τὶς πραγματεῖες μου καὶ τὶς κριτικές μου ἔχουν δημοσιευθῆ στὰ πιὸ ἔγκριτα γερμανικὰ εἰδικὰ περιοδικὰ καὶ δὲν ἔχουν περάσει ἀπαρατήρητες, ὅπως δείχνουν οἱ κρίσεις καὶ οἱ παραπομπὲς σ' αὐτές. Δι' αὐτὸ νομίζω, ὅτι θὰ μποροῦσα νὰ ἐλπίζω στὴν ὑποστήριξί Σας, μέσα στὴ Σχολή, χωρὶς νὰ πρόκειται νὰ ἀδικηθῆ κανένας ἀξιότερος τυχὸν ὑποψήφιος καὶ χωρὶς νὰ βιασθῆ καθόλου ἡ ἐπιστημονική Σας συνείδησις».

17) Ἄλλοτε, πρὸ ἓξ ἐτῶν, ἕνεκα ὑπομνήματος τοῦ κ. Πέτρου Φωτεινοῦ πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν περὶ τόνων καὶ πνευμάτων εἶχα ἐντολὴν αὐτῆς νὰ μελετήσω τὸ ζήτημα καὶ νὰ δώσωμεν ἀπάντησίν τινα εἰς τὸν κ. Φωτεινόν. Ἀπήντησα τότε ὡς ἑξῆς :

«Ἐν Ἀθήναις τῇ 27ῃ Ὀκτωβρίου 1937

Πρὸς τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Β´ Τάξεως τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Κύριε Πρόεδρε,

Ἐντολῇ τῆς ἡμετέρας Τάξεως ἐμελέτησα τὸ ὑπόμνημα τοῦ κ. Πέτρου Φωτεινοῦ περὶ ἁπλοποιήσεως τοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ νεοελληνικῇ γλώσσῃ. Τὰ προτεινόμενα ἔχουσι κατὰ μέγα μέρος ἤδη ὑπὸ ἄλλων προταθῆ, ὡς ἐκ τῆς φύσεως δὲ τοῦ ζητήματος, ἀνακινοῦν τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας ἢ καὶ μόνον τῆς γραφῆς τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης (ἔγκλισιν τόνου, γενικὸν τονισμόν), περὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν τόσον ἀντιμαχόμεναι γνῶμαι, ὥστε δὲν φαίνεται εὔκολον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ κατισχύσῃ μία τις τούτων. Ἄλλως τε ἡ ἡμετέρα Ἀκαδημία ἀπεδέχθη ἄλλοτε τὴν διατήρησιν τῆς παραδεδομένης ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, τῆς ὁποίας εἶναι ἀδύνατος ἡ μετακίνησις, καὶ μόνον εἰς τὴν ἔγκλισιν τόνου καὶ εἰς τὰ πνεύματα, χωρὶς νὰ ἀνακινηθῇ τὸ ὅλον γλωσσικὸν ζήτημα. Τὴν τυχὸν λύσιν τοῦ τονικοῦ ζητήματος εἶναι καλύτερον νὰ ἀφήσωμεν εἰς τοὺς μεθ' ἡμᾶς, δὲν παρέχει ἄλλως τε τοιαύτας δυσκολίας ἐν τῇ ἐκμαθήσει τῆς γλώσσης αἱ ὁποῖαι εἴτε ἀνυπέρβλητοι εἶναι, εἴτε δὲν συναντῶνται, παρόμοιαι βεβαίως, καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς γλώσσας.

Οὐχ' ἧττον συνιστῶ τὴν διατήρησιν ἢ ἀντιγραφὴν τοῦ ὑπομνήματος τοῦ κ. Π. Φωτεινοῦ διὰ τὸν σχετικὸν φάκελον τῆς Ἀκαδημίας.

Μετὰ πάσης τιμῆς Ἰ. Κ.»

18) Ἔχω ἔκδοσιν τοῦ Φιλοκτήτου τοῦ Σοφοκλέους ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Gedike καὶ τυπωθεῖσαν τῷ 1781 ἐν Βερολίνῳ, μὲ ἄτονον γραφὴν καὶ παράλειψιν τῆς ψιλῆς. Ἀλλὰ οὐδεὶς ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ αὐτά. Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ γνωστὸς μετρικὸς καὶ ἐκδότης τοῦ Πινδάρου Otto Schroeder, ὁ ἄλλοτε ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσας πρόεδρος τοῦ ἐν Βερολίνῳ Philologischer Verein ἐξέδωκε (μὲ νέαν ἐπεξεργασίαν) τοὺς Ὄρνιθας τοῦ Ἀριστοφάνους τοῦ Th. Kock ἐφαρμόσας σύστημα βραχυγραφιῶν κουραστικὸν διὰ τὴν ἀνάγνωσιν (π.χ. στίχ. 512: ἐξέλθοι aus d Tuer d Palastes. ἐν τοῖσι τραγῳδοῖς wie auch wir ʽb d Tragg,). Οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἔτυχε τὸ βραχυγραφικόν του σύστημα τὸ ὁποῖον καὶ εἰς ἄλλα ἔργα του ἐφήρμοσε.

19) Ἡ Ἀκαδημία εἰσηγουμένου αὐτοῦ πλὴν ἄλλων καὶ τὸν Ἐσωτερικὸν Κανονισμὸν τῶν ἐκδόσεων τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης» ἐνέκρινε τὰ ἄρθρα 11 καὶ 12 τοῦ Κανονισμοῦ τούτου ἔχοντα ὡς ἑξῆς:

Ἄρθρ. 11. «Ἡ γλῶσσα τῶν μεταφράσεων θὰ εἶναι ἡ ἁπλῆ καθαρεύουσα, χωρὶς ἰδιωματισμοὺς ἢ ἀρχαϊσμούς. Ὡς πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους, ἂν μὲν ἔχῃ ἐκδοθῆ ἡ ἐπίσημος Γραμματικὴ τῆς Ἀκαδημίας, ὁ μεταφραστὴς ὀφείλει νὰ κινῆται ἐντὸς τῶν ὑπ' ἐκείνης διαγραφομένων ὁρίων. Ἐφ' ὅσον ὅμως δὲν ἔχει ἐκδοθῆ, θὰ πρέπῃ γνώμονα αὐτοῦ νὰ ἔχῃ τὴν κρατοῦσαν εἰς τὰς μορφωμένας τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τὰ πλεῖστα δημοσιεύματα γλωσσικὴν χρῆσιν, ἀποφεύγων κατὰ τὸ δυνατόν, πᾶν ὅ,τι ἡ γλωσσικὴ καλαισθησία θεωρεῖ γενικῶς ὡς ἀπηρχαιωμένον π. χ. τὴν δοτικήν, τὴν συχνὴν χρῆσιν μετοχικῶν συντάξεων καὶ γενικῶν ἀπολύτων, τὴν *ἀπὸ* μετὰ γενικῆς (πλὴν εἰς χρῆσιν χρονικήν), συντάξεις ρημάτων μετὰ δοτικῆς, ὅπως *σοι λέγω* ἀντὶ *σου λέγω*, μέσους ἀορίστους, οἷον *ἀπώλετο* ἀντὶ τοῦ *ἀπωλέσθη* ἢ *ἐχάθη*, τὴν συχνὴν χρῆσιν τῆς ἐπαναληπτικῆς ἀντωνυμίας *αὐτοῦ* οἷον *ὁ πατὴρ αὐτοῦ* ἀντὶ *ὁ πατήρ του*, *ἐπότισεν αὐτό*, ἀντὶ *τὸ ἐπότισεν* κλπ., τὰ εἰς *-μι* ρήματα, τὰ εἰς *-ῶ* τῆς τρίτης συζυγίας ἀντὶ τῶν εἰς *-ώνω*, ὅπως *ἐλευθερώνω* ὄχι *ἐλευθερῶ*, τὴν χρῆσιν τοῦ *η* καὶ *ω* εἰς τὴν ὑποτακτικὴν ἀντὶ τοῦ *ε* καὶ *ο* π. χ. *νὰ ζητῶμεν* ἀντὶ *νὰ ζητοῦμεν*, *νὰ τιμήσητε* ἀντὶ *νὰ τιμήσετε*, τὴν ἄνευ ἐξαιρέσεως εἰσαγωγὴν τῆς ἀναδιπλώσεως τοῦ παρακειμένου, οἷον *πεπολιτισμένος*, *μεμορφωμένος*, *βεβασανισμένος*, ἀλλὰ *διακεκριμένος*, *συντετριμμένος* κλπ., ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅ,τι δὲν προσαρμόζεται πρὸς τὸ τυπικὸν τῆς καθαρευούσης καὶ πᾶσαν ξένην λέξιν ἢ ξενίζουσαν φράσιν, μὴ καθιερωθεῖσαν ὁριστικῶς διὰ τῆς χρήσεως, ὁποίας εὑρίσκει κανεὶς συχνὰ εἰς τὰς ἐφημερίδας.

2. Γενικῶς πρέπει ὁ μεταφραστὴς μεταξὺ δύο ἰσοδυνάμων λέξεων ἢ τύπων, ἐξ ἴσου καθαρευόντων, νὰ ἐκλέγῃ ἐκεῖνον, ὅστις προσαρμόζεται περισσότερον πρὸς τὸν ἀναλυτικὸν τύπον τῆς γλώσσης καὶ τὴν μορφὴν τῆς ὁμιλουμένης· π.χ. *ὅπου* ὄχι *ἔνθα*, *πάντοτε* ὄχι *ἀεί*, *φυλάκισις* ὄχι *κάθειρξις*, *κατὰ τοῦ ὁποίου* ὄχι *καθ' οὗ*, *ἔτρεξα* ὄχι *ἔδραμον*, *θὰ σᾶς ἀποδείξω* ὄχι *θὰ ἀποδείξω πρὸς ὑμᾶς* κλπ.

3. Ἐνίοτε θὰ χρησιμοποιῇ καὶ λέξεις τελείως δημώδεις ἢ καὶ ξένας, ἐφ' ὅσον ἔχουν πλέον τόσον ἐπικρατήσει, ὥστε νὰ μὴ εἶναι εἰς ἕνα μορφωμένον σύγχρονον Ἕλληνα εὐθὺς ἀμέσως νοηταὶ αἱ ἀντίστοιχοι τῆς Ἑλληνικῆς· π.χ. θὰ γράψῃ *μαρούλλι* ὄχι *θρίδαξ*, ὄχι *ἔτνος* ἀλλὰ *φάβα*, *σόλα* ὄχι *κάττυμα*, *καϊμάκι* ὄχι *πῖαρ*, *πανταλόνια* ὄχι *ἀναξυρίδας* κλπ.

4. Εἰς ἀπόδοσιν κειμένων ποιητικῶν ἢ καὶ ἄλλων, εἰς ὅσα μέρη ἡ δημώδης γλῶσσα ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς λογοτεχνικῆς τοῦ ἔθνους παραδόσεως ἐνδείκνυται (π.χ. εἰς διαλόγους τινὰς τοῦ Λουκιανοῦ), δύναται, τῇ ἐγκρίσει τῆς Ἐπιτροπῆς, νὰ γίνῃ χρῆσις καὶ τῆς δημώδους γλώσσης, χωρὶς ν' ἀπομακρύνεται αὕτη πολὺ ἀπὸ τὴν ὁμιλουμένην ὑπὸ τῶν μορφωμένων τάξεων τοῦ ἔθνους, μηδὲ νὰ ἐκτρέπεται εἰς ἰδιωματισμοὺς καὶ ἐξεζητημένους τύπους.

5. Ἐπίσης δύναται διὰ χρήσεως δημωδεστέρων τύπων καὶ ἀνειμένης συντάξεως νὰ ὑποδηλώνῃ ὁ μεταφραστὴς παραστατικώτερον τὸ ἦθος ἑνὸς προσώπου ἢ καὶ τὴν διαφορὰν εἰς τὸ ὕφος τοῦ πρωτοτύπου, ἐφ' ὅσον τοιαύτη ἦτο καὶ ἡ πρόθεσις τοῦ συγγραφέως.

Ἄρθρ. 12. 1. Ἡ ὀρθογραφικὴ μορφὴ τῆς μεταφράσεως ὀφείλει νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἀνεγνωρισμένην ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν».

20) Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον ταῦτα ἀλλὰ καὶ αἱ ἐργασίαι του περὶ τοῦ «Εὐαγόρου» τοῦ Ἰσοκράτους (Hermes 62, 24-53), ἡ μετὰ τοῦ E. Bickermann ἐκδοθεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ «Σπευσίππου» «Speusipps Brief an König Philipp» (Lpzg. 1928, Πρακτ. Σαξον. Ἀκαδ. Ἐπιστ. ἐν Λειψίᾳ. Philol.-hist. Klasse τόμ. 80 1928, τεῦχος 3ον), ἡ διατριβή του *Φιλολογία καὶ Ζωὴ* (Ἀρχ. Φιλοσ. καὶ Θεωρ. Ἐπιστ. 2, 394-444, ἡ ὁποία μετεφράσθη Γαλλιστὶ ὑπὸ τοῦ Jules Moravcsik, 6ον τεῦχος τῶν Οὑγγροελληνικῶν μελετῶν τοῦ 1938, μετ' εἰκόνος τοῦ ἀποθανόντος «du grand disparu» καὶ ἀναγραφῆς ἐν σελ. 7 τῶν μέχρι τότε νεκρολογιῶν του), τὸ περὶ Ἐπιστολογραφίας θεμελιῶδες ἄρθρον του ἐν τῇ RE τοῦ Pauly-Wissowa-Kroll, Suppl. V, 185-220, ἡ περὶ τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Δημοσθένους πραγματεία του (γερμανιστὶ Hermes 1928), τὸ βιβλίον του Die Briefe des Sokrates und der Sokratiker, ἡ ἔκδοσις τῆς Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους κατὰ μετάφρασιν Σίμου Μενάρδου καὶ μὲ ἐπεξεργασίαν τοῦ κειμένου καὶ ἑρμηνείαν τοῦ Ἰω. Συκουτρῆ (1937) κτλ., ἀποτελοῦσι πάντα ταῦτα λαμπρὸν μνημεῖον τῆς φιλολογικῆς δόξης τοῦ Συκουτρῆ. Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου, τῆς ὁποίας ἀπὸ τοῦ 1931 ὑπῆρξε μόνον ὑφηγητής, δὲν ἐξετίμησεν ἐν τῇ πλειονότητι αὐτῆς τὴν ἁδρὰν φιλολογικήν του μόρφωσιν, ἥτις ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ τόσον ἀνεγνωρίζετο ὥστε νὰ τεθῇ εἰς τὸν κατάλογον τῶν τριῶν ὑποψηφίων διὰ τὴν πλήρωσιν τακτικῆς φιλολογικῆς ἕδρας τοῦ ἐν Πράγᾳ Γερμανικοῦ Πανεπιστημίου. Ἂν δὲν ἐξελέχθη αἰτία εἶναι μόνον καὶ μόνον διότι ἦτο ξένος. Ἂν ἐνωρὶς κατενοεῖτο καὶ εἰς τὸν τόπον μας ἡ ἀξία του, ὅπου τόσοι καὶ τόσοι ἄλλοι ἀναρριχῶνται ὑποβασταζόμενοι εἰς ἀνώτατα ἀξιώματα, δὲν θὰ ἐπήρχετο ἡ περίσπασίς του περὶ πολλὰ καὶ διάφορα φιλοσοφικά, πολιτιστικά, κοινωνιολογικὰ κττ. διαφέροντα, ἀλλὰ θὰ προεθυμεῖτο νὰ συνέχῃ ἑαυτὸν εἰς τὰ αὐστηρῶς ἐννοούμενα πανεπιστημιακὰ καθήκοντα. Ἀτυχῶς βραδύτερον ὅτε ἀνεκινήθησαν ὑπὸ τῆς δικτατωρικῆς Κυβερνήσεως καὶ τὰ πανεπιστημιακὰ ζητήματα καὶ ἡ ἐκλογή του ὡς τακτικοῦ καθηγητοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ διὰ πολλοὺς λόγους βεβαία, δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τῇ ζωῇ. Ἂς σημειωθῇ ὅτι ὡμολόγει ἑαυτὸν φίλον τῶν δικτατωρικῶν πολιτευμάτων.

21) Παραθέτω ἐνταῦθα ἓν δεῖγμα τῆς γλώσσης τοῦ βιβλίου τούτου (σελ. 387). «Τῆς ὡρίμου τέχνης τοῦ Πραξιτέλους καὶ ἔργον τῶν ἰδίων χειρῶν του βεβαίως εἶναι τὸ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἀνακαλυφθὲν μαρμάρινον ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ φέροντος τὸν νεογέννητον Διόνυσον εἰς τὰς Νύμφας αἱ ὁποῖαι ἔμελλον νὰ τὸν ἀναθρέψουν· καθ' ὁδὸν ὁ Θεὸς ἐσταμάτησε διὰ ν' ἀναπαυθῇ καὶ ἀκούμβησεν εἰς κορμὸν δένδρου, παίζων δ' ἐπεδείκνυε σταφυλὴν πιθανώτατα, πρὸς τὴν ὁποίαν τείνει ὁ Διόνυσος τὰς χεῖρας. Ἡ αὔξησις τοῦ θείου βρέφους δὲν εἶναι βραδεῖα ὅπως ἡ τῶν τέκνων τῶν θνητῶν. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς μόνος ὁ Παυσανίας ἀναφέρει τὸ σύμπλεγμα τοῦτο, καὶ αὐτὸς μὲ ὀλίγας ξηρὰς λέξεις, διότι προφανῶς δὲν ἦτο ἀπὸ τὰ διασημότερα δημιουργήματα τοῦ καλλιτέχνου. Ἡμεῖς ὅμως δὲν ἔχομεν ἴσως κανὲν ἄλλο ἔργον, τὸ ὁποῖον ν' ἀναπαριστάνῃ τόσον ἐναργῶς τὴν μορφικὴν ἀγλαΐαν τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, ὅπως θὰ τὴν ἔβλεπον εἰς τὰ ὁράματά των οἱ μεγάλοι πλάσται καὶ ζωγράφοι τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ σῶμα τοῦ

Ἑρμοῦ εἶναι εὔρωστον ἀλλὰ συνάμα καὶ ἀνθηρὸν καὶ ἁβρὸν καὶ λεπταὶ μεταβάσεις συνάπτουν τὴν μίαν ἐπιφάνειαν μὲ τὴν ἄλλην· εἶναι ἁβρὸν διότι τὴν εὐρωστίαν του χρεωστεῖ ὁ Ἑρμῆς ὄχι εἰς ἐπιπόνους ἀσκήσεις, ἀλλ' εἰς τὴν θείαν του φύσιν, τὸ περικαλλὲς δὲ πρόσωπον μὲ τὸ ἀρρενωπὸν μέτωπον ἀπαυγάζει ὅλην τὴν εὐμενῆ καὶ φαιδρὰν διάθεσιν αὐτοῦ. Ἀλλ' αἱ σκέψεις τοῦ νεανικοῦ θεοῦ δὲν δύνανται νὰ περιορισθοῦν εἰς τὸ παιδίον—καὶ τὸ βλέμμα του πλανᾶται μακρὰν εἰς ἀορίστους ρεμβασμούς. Γραφικὴν δ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν λειότητα τῆς ἐπιδερμίδος τοῦ σώματος ἀποτελοῦν ἡ κόμη καὶ ἡ χλαμὺς τοῦ θεοῦ· ἡ ἐργασία τῆς κόμης φαίνεται ἀμελὴς καὶ συνοπτική, ἀκριβῶς ὅμως διὰ τοῦτο ἀποδίδει καλύτερα τὴν ἐντύπωσιν οὔλων χαλαρῶν μαλλίων, ἀξιοθαύμαστος δὲ εἶναι ἡ φυσικότης τῆς χλαμύδος μὲ τὴν τραχεῖαν ἐπιφάνειάν της καὶ μὲ τὰ μακρὰ ζαρώματα μεταξὺ τῶν μεγάλων πτυχῶν. Τὴν γραφικότητα τοῦ ἔργου ἐνίσχυον καὶ οἱ χρωματισμοί, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Πραξιτέλης ἀπέδιδε μεγάλην σημασίαν.»

22) Παραλαμβάνω ἐκ τοῦ *Χ. Χαριτωνίδου*, Λόγος εἰς Κοραῆν (Ἡ ἑκατονταετηρὶς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Λόγοι ἐκφωνηθέντες καὶ πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑορτασμοῦ, Ἀθ. 1935, σελ. 227) τὴν ἑξῆς σημείωσίν του: «Δὲν πιστεύω νὰ ὑποληφθῇ ἀπόμαξις χαρακτῆρος ἡ ὑπὸ τοῦ Βηλαρᾶ γενομένη μετάφρασις τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους, ἔνθα ὁ βροντῶν καὶ συγκυκῶν τὴν Ἑλλάδα ρήτωρ παρίσταται ἐν τέλει λέγων «τώρα σὰν ἀποκλάψετε τοὺς δικούς σας καθένας, *σύρτε*» οὐδὲ ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Βηλαρᾶ μετάφρασις τοῦ Κρίτωνος, ἔνθα ὁ Σωκράτης ὡς Χιμαριώτης χωρικὸς ἀφυπνισθεὶς λέγει «πῶς ἦρθες τέτοιαν ὥραν Κρίτωνα, ἢ δὲν εἶναι τόσο *πουρνό*;—Θιαμαίνομαι πῶς ἔστρεξε ὁ ἐπιστάτης τῆς φυλακῆς νὰ σ' ἀφήκη». Καὶ ὁ Κρίτων «Ἄμ με γρονίζει Σωκράτη ἀπὸ τὸ συχνὸ ἐρθεῖ μου καὶ ἀπὲ κἄτι τὸν χαϊδεύω κιόλα» (!).

23) Πρβλ. τὰ καθ' ἕκαστον παρὰ Τριανταφυλλίδη, Ἡ ὀρθογραφία σελ. 112-121.

24) Μέχρι τίνος σημείου δύναται νὰ φθάσῃ ἡ ἀτασθαλία ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ βλέπει τις ἐκ τοῦ φυλλαδίου *Ἀνκάθια* (Λαϊκυ Βιβλιοθικυ) Αθινα 1929· ἀναγράφω ἐκ τῆς σελίδος 53 τὴν ἑξῆς περικοπήν:

Ἀν κσίπναγε ο Κοραίς, εόν'α μνίμ' άς έχι !
κ' έγλεπε τίν Πατρίδα του μέ τές ανάνγκες π' έχι,
θά έκεγε [Γραμματικὴν] μέ τά στριφνά πού έχι,
κέ θά εγραφε μ'ά ΛΑΛΙΚΙ πού σ' όλα [ὑπερέχει].
Ο Κοραΐς, 'σάν άνθροπος, μέ τές πολές φροντίδες,
πού ίχε όταν έγραφε [Γραμματικὴν] τίν πρότι,
κέ ίθελε γ'ά νά σκεφτί κέ νά τά καταρτίσι,
σορούς όλους ζιτίματα [γραμματικά στοιχεῖα],
ίτανε πολί φισικό νά πέσι κέ σέ λάθι·
ίν' όμος άκσ'ος γ'ά τιμί γιά τά εθνικά του έργα·
μά 'σίς ι Παλ'ο-Παστρικί, πού βρίκατε γραμένον
όλον αφτό τόν θισαβρό, τί κάματε 'ός τόρα
κέ δέν τ' ανακαλίπσατε τά λάθι οπού ίχε,
αφού ίστε ακσέν'αστα κορμ'ά χορίς φροντίδες ;
Ί ίστε κοραΐπλιχτι, ί ίστε κσεχαϊμένι,

ί ίστε πολί οκνιρί, ί ίστε κουτεντέδες,
κέ χάβετε τ' ανκάθια του, ίγουν παράβλεπσές του!
Δέν έχετε εσίς μιαλό; Ίστε]-παρεκεντέδες-[;

25) Περὶ προσπαθειῶν μεταβολῆς τῆς Ἀγγλικῆς ὀρθογραφίας διαλαμβάνει ὁ Σκιᾶς, Προταθ. ἁπλ. σελ. 301 καὶ ὁ Τριανταφυλλίδης, Ὀρθ. σελ. 178 καὶ 181.

26) Οὐχὶ πολὺ διάφορον τύχην εἶχε καὶ ἡ κατάληξις *-πουλος* τῆς ὁποίας ἡ ὀρθὴ γραφὴ κατὰ τὸν Χατζιδάκιν εἶναι *-πουλλος*. Ἐλάχιστοι γράφουσι πλέον τὴν κατάληξιν ταύτην οὕτω, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ συγγενὴς τοῦ ἀοιδίμου Χατζιδάκι καὶ διάδοχός του Γ. Ἀναγνωστόπουλος ἔγραφεν ἁπλῶς δι' ἑνὸς λ. τὸ ὄνομά του (πρβλ. ΜΝΕ, τομ. 1 σελ. 637 ἑξ.).

27) Πρβλ. Γ. Μέγαν, εἰς τὸν ἐπιμνημόσυνον τόμον «Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου» Ἀθ. 1935 σελ. 454—461.

28) Περὶ τῆς διγλωσσίας παρ' ἀρχαίοις, ἐν τῇ δοκίμῳ γλώσσῃ, ἐλπίζω νὰ δυνηθῶ ἐν εὐθετωτέρῳ χρόνῳ τοῦ δεινοῦ παρόντος, νὰ γράψω τινά. Πρβλ. *Χατζιδάκι* Γλ. Μελ. 1 σελ. 236, 240, 482, 486—9, 491, 493—5, ΜΝΕ 1, 20—21. Σύντ. Ἱστ. Ἑλλ. γλ. σελ. 56, *Steinthal* σελ. 386 ἑξ. *E. Ziebarth* N. Att. Fluchtafeln (ἐν Nachr. d. Gött. Ges. d. Wiss. 1899) σελ. 106, *E. Schwyzer*, Die Vulgärspr. der Att. Fluchtafeln ἐν N. Jahrb. 1900 σελ. 244 ἑξ. *Meringer* (Rudolf) καὶ *Mayer* (Karl) Versprechen und Verlesen. Ἐν Στουττγάρδῃ 1895, *Meringer* (Rudolf) Aus dem Leben der Sprache, Βερολ. 1908. Εἶναι γνωστὸν τὸ τοῦ *Ἄμφιδος* ἐν «Πλάνῳ», ὅτι εὐκολώτερον εἶναι νὰ λάβῃ τις ἀπάντησιν παρὰ τῶν στρατηγῶν ἢ ἐκ μέρους τῶν ὄντως «καταράτων ἰχθυοπωλῶν» οὓς ἂν ἐπερωτήσῃ τις λαβών τι τῶν | παρακειμένων--- | -καὶ τότ' οὐ λαλῶν ὅλα | τὰ ῥήματ', ἀλλὰ συλλαβὼν ἀφελὼν *'ταρων* || *βολῶν* (=τεσσάρων ὀβολῶν) γένοιτ' ἂν ἡ δὲ κέστρα; 'κτὼ βολῶν (παρ' Ἀθην. 224, d. Ὁ Meineke 3, 315 ἀναφέρει ὡς παρόμοια τὸ *σκορακίζω* (ἐσκορακίζειν) καὶ τὸ παρὰ Φωτίῳ 470, 26 διασωθὲν *πτύ(σ)χλοι* (εἶδος ὑποδήματος) ἀντὶ ἔπτυσχλοι, ἴδ. Bekker, Ἀνεκδ. 16, 14. Παραβλητέον καὶ τὸ παρ' Ἀθην. 582, c *ταρτημόριον*=τεταρτημόριον, ἰδ. Lobeck, Paralip. Gr. graec. σελ. 43). Σχετικῶς πρὸς τὸ ἀνωτέρω ζήτημα δὲν ἠδυνήθην μὲν νὰ ἴδω τί γράφει ὁ Kretschmer ἐν KZ 29, 396—7 (τὴν παραπομπὴν ἐγνώριζον ἐκ Χατζιδ. Γλ. Μελ. 240), ἀλλ' ἐν τῇ Ἀπαντήσει σελ. 481 σημ. ἀναγράφει ὁ Χατζιδ. τοὺς λόγους τοῦ Kretschmer: «Καὶ ἡ βρίθουσα βαρβαρισμῶν κοινὴ γλῶσσα τοῦ ἀπαιδεύτου Ἀθηναίου ἐκωμῳδήθη κατ' ἀξίαν. Οὕτως ὁ κωμικὸς Πλάτων ἐν τῷ Ὑπερβόλῳ αὐτοῦ τὴν προφορὰν τοῦ ἀπαιδεύτου τούτου λυχνοπώλου, τοῦ λέγοντος *ὀλίον* καὶ *δητώμην* ἀντὶ *ὀλίγον* καὶ *διητώμην*». Καὶ περὶ ἄλλων τινῶν σφαλμάτων τῶν ἀμορφώτων Ἀθηναίων (*Ὀλυττεὺς* ἀντὶ *Ὀδυσσεύς, Θῆσυς* ἀντὶ *Θησεύς, ποῦς* ἀντὶ *παῖς, πίει* ἀντὶ *πίε* κτλ.) γίνεται ἐκεῖ λόγος ἐκ τοῦ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπὶ ἀγγείων ἐπιγραφῶν βιβλίου τοῦ Kretschmer (σελ. 73 ἑξ.).

29) Τὴν ἁπλῶς γραμματικὴν μόνον ἐξέτασιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καλεῖ ὁ ἀοίδιμος Χατζιδάκις (ΑΑγρ.λ. σελ. 30) «*σχολαστικήν*».

30) Δὲν ἔχουσι πολλὰ ἔτη παρέλθει ἀφότου ἐκυκλεῖτο παρ' ἡμῖν τὸ *προγονόπληκτος* καὶ *προγονοπληξία*, τῶν ὁποίων ὁ σχηματισμὸς ἀπεδόθη εἰς μέγα τῆς Πατρίδος τέκνον ἐκλιπὸν ἤδη. Καὶ ἂν ἀληθεύῃ τὸ πρᾶγμα ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ πλάσας τὰς λέξεις ἢ τοὺς ὅρους τούτους, πάντως θὰ συνέβη τοῦτο ὄχι διὰ νὰ

δήλωθῆ περιφρόνησις πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν ἀλλὰ μᾶλλον διὰ νὰ δοθῇ ὤθησις εἰς τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας πρὸς νέαν δρᾶσιν καὶ πρόοδον. Πᾶς τις δὲ δίκαιος καὶ ἀπροσωπόληπτος ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τοῦτο ἐπ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ἐπετεύχθη, καὶ τὸ Ἔθνος εἶδε ζῶντος αὐτοῦ ἐνδόξους ἡμέρας. Ἄλλως τε τίς ἄλλος ὑπῆρξεν αὐτοῦ μεγαλύτερος «προγονόπληκτος» ὅστις ἐζήτει καὶ εὕρισκεν ἀναψυχὴν ἐκ τῶν κόπων του ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τῶν δύο μεγάλων φιλοσόφων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος; Πόσοι δὲ δὲν τὸν εἶδον μελετῶντα κατὰ τὰ ταξείδιά του διαλόγους τοῦ Πλάτωνος ἀντὶ παντὸς ἄλλου ψυχαγωγικοῦ ἀναγνώσματος; Καλύτερον λοιπὸν τῶν τυχὸν κατηγόρων του ἠγάπα καὶ πρὸ παντὸς ἐνόει αὐτὸς τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων.

31) Λυπηρὸν εἶναι ὅτι ὁ Πανταζίδης εἰς τὸ «Χρονικὸν τοῦ Πανεπιστημίου» (Ἀθ. 1889) σελ. 191 ἑξ. δὲν ἐζήτησε (ἴσως καὶ ἀπὸ σκοποῦ νὰ μὴ ἠθέλησε) νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ εἴπῃ τινὰ σχετικῶς μὲ τὴν συνταράξασαν τότε τὸ Πανεπιστήμιον ἔριδα τῶν δύο καθηγητῶν. Ἀντιπαρῆλθε τὸ ζήτημα τοῦτο μὲ μνείαν περικοπῶν ἐκ τῶν λογοδοσιῶν τῶν Πρυτάνεων Κ. Ὀρφανίδου καὶ Γ. Ράλλη. Ὁ ἴδιος λέγει ἀορίστως μόνον ὅτι «ἐκ μηδαμινῶν ἀφορμῶν κινηθεῖσαι, ἀλλ' ὑπ' ἀκοιμήτου πάθους ἐκτὸς τοῦ ἀκροατηρίου ὑποδαυλιζόμεναι ἔλαβον αἱ ἐν τῷ διδακτηρίῳ τῆς γενικῆς ἱστορίας ταραχαὶ τὸν ἐπίμονον ἐκεῖνον χαρακτῆρα, ὃν ἀποκτῶσιν αἱ χρόνιαι νόσοι αἱ μὴ ὑποβληθεῖσαι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς ριζικὴν θεραπείαν». Ὁ Δημ. Βερναρδάκης ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ τὴν παραίτησίν του, ἥτις μόλις μετὰ μῆνας ἔγινε δεκτὴ (28 Ὀκτωβρ. 1869). Τῷ 1882 διωρίσθη ἐκ νέου καὶ ἀνέλαβε διδασκαλίαν ἀλλὰ καὶ πάλιν ἠγέρθησαν αἱ αὐταὶ ταραχαί. Ἀηδιάσας παρῃτήθη τῷ 1883 καὶ ἀνεχώρησεν ὁριστικῶς ἐξ Ἀθηνῶν (πρβλ. σελ. ρκβ' τῶν Προλεγομ. τῆς ἐκδ. τῶν Φοινισσ. τοῦ Εὐριπ.). Ἀντίδρασίν τινα, πολὺ ὅμως μεταγενεστέραν, κατὰ τῶν γεγονότων τούτων θεωρῶ τὸν διορισμὸν τοῦ Γρηγορίου Βερναρδάκη, ἀδελφοῦ τοῦ Δημητρίου, εἰς τὴν καθηγεσίαν τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας τῷ 1898 ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Γνωρίζομεν ὅλοι οἱ τότε ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ σπουδάζοντες πόσον ἀντέδρασε κατὰ τοῦ διορισμοῦ τούτου ὁ Κόντος καὶ οἱ περὶ αὐτόν, καὶ μεταξὺ τούτων καὶ ὁ Χατζιδάκις. Ἀλλὰ δὲν κατωρθώθη ἡ ματαίωσις τοῦ διορισμοῦ τούτου· ἴσως νὰ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Γρηγορίου Βερναρδάκη οἱ καθηγηταὶ τοῦ φυσικομαθηματικοῦ τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς οἵτινες συνεξέλεγον καὶ τοὺς φιλολόγους καθηγητάς. Καὶ ἀληθῶς ἡ διδασκαλία τοῦ ἀειμνήστου Γρηγορίου Βερναρδάκη ὠφέλησε πολὺ τοὺς παρ' αὐτοῦ διδαχθέντας, ὡς οὗτοι σήμερον πολλαχῶς ὁμολογοῦσι.

32) Τὰ κατὰ τοὺς ἄνδρας τούτους ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς φιλολογικῆς αὐτῶν δράσεως εὑρίσκει τις εἰς τὸ ἄρθρον μου «Ἐπισκόπησις τῶν περὶ τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν μελετῶν ἐν Ἑλλάδι 1821-1934» ἐν τῷ 10ῳ τόμ. τῆς Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπ. σ. 1007-1013. Μεταξὺ τῶν αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ Κόντου κριθέντων ἔργων ἦτο καὶ τὸ Ὁμηρικὸν Λεξικὸν τοῦ Ἰω. Πανταζίδου, συναδέλφου του ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ὁ Πανταζίδης, χαρακτὴρ ἥμερος, ἀπέφευγε τὰς τοιαύτας φιλολογικὰς συγκρούσεις· ὁ λόγιος ἀνὴρ εὐηργέτησε τὴν Ἑλλάδα διότι διὰ τοῦ Λεξικοῦ τούτου, παραβλεπομένων σήμερον τῶν ἐν αὐτῷ ἐτυμολογιῶν ἀπηρχαιωμένων κατὰ μέγα μέρος ἕνεκα τῆς προόδου τῆς γλωσσολογίας, προήγαγε τὴν μελέτην καὶ κατανόησιν τοῦ Ὁμήρου ἐν Ἑλλάδι. Ὑπὸ ἑρμηνευτικὴν δὲ

ἔποψιν εἶναι ἀκόμη τὸ τελειότατον τῶν ὑπαρχόντων εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν ὁμηρικῶν λεξικῶν. Καὶ ἄλλον πολυμερῆ Λεξικογράφον αὐστηρῶς ἤλεγξεν ὁ ἀοίδιμος Κόντος, Σκαρλᾶτον τὸν Βυζάντιον. Ὁ Γιάνναρης λεξικογράφος ἄκραν ἀκρίβειαν πάντοτε ἐπιδιώκων, ὁμιλεῖ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ του (σημ. ζ΄) «ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ ἡμετέρου Σκαρλάτου Βυζαντίου Λεξικόν, καίπερ γραμματικῶς πανταχοῦ σχεδὸν ἀσυγγνώστως σφαλλόμενον καὶ ἀνάξιον λόγου, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ συχνότατα ὑπῆρξέ μοι πολύτιμον βοήθημα πρὸς ἐξελλήνισιν τῆς λέξεως καὶ φράσεως». Τὸ Λεξικόν του δὲ τῆς νέας Ἑλληνικῆς μεθερμηνευομένης εἰς τὸ ἀρχαῖον παραμένει καὶ σήμερον εἰς πάντα φιλόλογον ἀναγκαῖον βοήθημα, μοναδικὸν ἀκόμη εἰς τὸ εἶδός του.

33) Ἡ Ἑταιρεία αὕτη, τὸ ἄλλοτε ὡς πρὸς τὰ φιλολογικὰ κυρίως ζητήματα Δελφικὸν Ἐπιστημονικὸν μαντεῖον ἐν Ἀθήναις, ἐν τῇ ἐξελίξει της σήμερον παρεσύρθη σχεδὸν τελείως ὑπὸ τοῦ δημοτικισμοῦ, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ σήμερον δρῶντες φιλόλογοι ἐπιστήμονες εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον δημοτικισταί. Ἴσως διὰ τοῦτο καὶ αἱ κατὰ τελευταῖα ἔτη ἐν τῇ Ἑταιρείᾳ ἀνακοινώσεις ἀφεώρων εἰς ζητήματα ἀναγόμενα μᾶλλον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν. Ἄλλως τε ἡ *Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία* μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1926 ἵδρυσιν τῆς *Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* ἔχασε, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, τὸν ἀρχικὸν σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς της (ὁ ὁποῖος ἦτο κυρίως ἡ ἀντικατάστασις τῆς μὴ ὑπαρχούσης τότε Ἀκαδημίας) καὶ περιῆλθεν εἰς τὴν τάξιν ἐπιστημονικοῦ φιλολογικοῦ σωματείου.

34) Περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως *Ἑλληνισμὸς* ὡς εἶχε διατυπώσει τοῦτο ὁ Droysen διέλαβε (1925) ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Giessen Πανεπιστημίου Richard Laqueur ἐν πανηγυρικῷ λόγῳ περιέχοντι εἰς τὸ τέλος πλῆθος σημειώσεων ποικιλωτάτου δὲ περιεχομένου (*Hellenismus*, Akademische Rede zur Jahres feier der Hessischen Ludwigs-Universität am 1 Juli 1924. Giessen 1925). Ἐν πολλοῖς δὲν δέχεται τὴν γνώμην τοῦ Droysen καὶ δικαιολογεῖ τοῦτο ἐκτενῶς. Ἡ μελέτη τοῦ Laqueur θὰ ἦτο πληρεστέρα ἐὰν ἐγνώριζε καὶ τὴν πραγματείαν τοῦ ἡμετέρου Θερειανοῦ «ὁ Ἑλληνισμὸς κατὰ λεκτικὴν καὶ πραγματικὴν ἔννοιαν» (Φιλολογ. Ὑποτυπώσεις, ἐν Τεργέστῃ, 1885, σελ. 18-110). Ταύτην ἀνεκοίνωσα ἐγὼ ἔπειτα εἰς τὸν ἐν Giessen καθηγητήν.

35) Εἶναι δυνατὸν σήμερον ἀντὶ τοῦ *συγγραφεὺς* καὶ τοῦ οὐχὶ συμπαθοῦς εἰς τοὺς δημοτικιστὰς *συγγραφέας* νὰ λέγωμεν, ὡς εἶχε προταθῆ ἐξ Ἀγγλίας, ὁ *γραφιάς;* (ἰδ. Ψυχάρη, Ρόδα καὶ Μῆλα τόμ. 5, μέρ. 2 σελ. 42, τὸ ἄρθρον λέγει ὁ Ψυχάρης «δημοσιέφτηκε στὸ Νουμά, 6 τοῦ Φλεβάρη 1905, ἀριθ. 134 σ. 5, στ. 2—3 τῆς *Πιφυλλίδας*» (!). Ὁ Ψυχάρης προέτεινε *συγραφιάς*. Ὁ πληθυντικὸς λέγει θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ σχηματισθῇ *συγραφέοι, συγραφέηδες* ἢ καλύτερον *συγραφιάδες*. Σήμερον βέβαια ἡ Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς διαφωνεῖ (σελ. 256), λέγει πληθ. *συγγραφεῖς,* κατ' ἀντίδρασιν πάντως, ἑκουσίαν ἢ ἀκουσίαν, πρὸς τὸ *συγραφιάδες*. Ὀρθῶς ὁ *Χ. Χαριτωνίδης* γράφει (Λόγος εἰς Κοραῆν Θεσσαλ. 1933, σελ. 44. Ἡ Ἑκατοντ. τοῦ Ἀδ. Κοραῆ, Ἀθ. 1935 σελ. 185). «Συμφωνοῦμεν ὁπωσδήποτε ὅτι ἡμεῖς δὲν ἀνεχόμεθα φθόγγους ἢ τύπους οὓς οἱ πάλαι ποτὲ ἠνείχοντο καὶ δέχομαι ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι μόνον ξηρὸς τύπος ἀλλ' ἐν τῇ συνεπείᾳ παράγει καὶ εὐάρεστον ἢ δυσάρεστον αἴσθημα, ὅπως πλεισταχοῦ διεκήρυξεν ὁ Κοραῆς, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι οὐδαμῶς εἶναι ὀρθὸν χρώμενός τις τοῖς ὠσὶ γνώ-

μονι ἢ στάθμη ν' ἀφροντιστῇ μὲν τῶν διδαγμάτων τῆς γραμματικῆς, ὀλιγωρῇ δὲ τῶν παραγγελμάτων τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἵνα μὴ πλημμελές τι καὶ κακόηχον γράψῃ ἢ εἴπῃ. Οὐδεὶς θά με πειθαναγκάσῃ νὰ γράψω ὁ *Παρθενὸς* ἢ τὸ «φιλοσοφόθρεπτο καὶ εὐκολολύγιστο» *περιβολιὰ* ἢ *συμπερικυκλωσιὰ* (Ψυχάρ. Ταξ. σ. 190 ἑξ.) ἀντὶ τοῦ *περιβάλλον*. Ἀλλὰ ἢ θὰ γράψω τὸ πολιτογραφηθὲν *περιβάλλον* ἢ φεύγων πᾶσαν κακόηχον καὶ πλημμελῆ γλωσσοπλαστικὴν μαγγανείαν θὰ ὁμιλήσω οὕτως ὥστε ἅπαντες νὰ μ' ἐννοήσωσιν. Οἱ ἔχοντες βαθεῖαν ἑκατέρας γλώσσης αἴσθησιν καὶ γνῶσιν, οἱ ἔχοντες «τὰ κλειδιὰ καὶ τὰ παρακλείδια ἢ καὶ ἀντικλείδια» τῆς γλώσσης θὰ γράψωσιν καλῶς, οἱ δ' ἄλλοι πεπρωμένον εἶναι νὰ πλημμελῶσιν».

36) Ὁ Πέτρος *Βλαστός*, «Φυσική, μεταφρασμένη ἀπὸ τὰ Ἀγγλικὰ» (Ἀθ. 1912) ἐφαντάσθη ὡς καλὸν ὕφος διὰ τοὺς συγγραφεῖς τῆς Πειραματικῆς Φυσικῆς τὸ ἑξῆς. Παραλαμβάνω ἐκ τῆς σελ. 41 τὸ περὶ ἀεραντλίας: «*Ἀερότρουμπα.* Τό αχνάρι μας δείχνει πῶς δουλέβει η αερότρουμπα. Μά πρώτα ἀπ' όλα πρέπει νά ξετάσουμε τό μηχανισμό τής βαλβίδας. Βαλβίδα είναι καταπαχτή (ή κλαβανή) πού κλείνει μιά τρύπα σφιχτά καί πού ανοίγει μόνο από μιά—άς πούμε πρός τά πάνω. Τέτοιας λογής είναι περίπου κ' οι καταπαχτές πού ανοίγουνε πατώματα πρός τά πάνω. Καὶ τώρα στ' αριστερά τού αχναριού βλέπουμε μιά γυαλένια καμπάνα πού είναι γεμάτη αέρα και πού προσαρμόζεται σφιχτά ἐπάνω στὸ δίσκο. Από τή μέση του δίσκου βγαίνει ένα σουλήνάρι πού ανοίγει καί μέσα στή γυαλένια καμπάνα καί μέσα στόν κύλιντρο (ή βαρέλι) πού είναι στά δεξιά. Έτσι ενώνει τά δυό μαζί. Είναι κιόλας ένα πιστόνι πού μπορεί νά κινηθεί απάνω κάτω μέσα στόν κύλιντρο»!

37) Ὁ Diels (σελ. 684) λέγει ὅτι πρέπει νὰ ἐξετάζωνται καὶ αἱ διάλεκτοι (Mundarten) τῶν διαφόρων γερμανικῶν φύλων ἐν τῷ Λεξικῷ τῶν ἀδελφῶν Grimm, διότι ἐκ τῆς δροσερᾶς πηγῆς τῶν διαλέκτων ἀντλεῖ νέαν ζωὴν ἡ Γερμανικὴ γραφομένη γλῶσσα («aus deren Quickborn die Schriftsprache stets neues Leben schöpft»). Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅ,τι παρατηρεῖ διὰ τὴν λέξιν Mundart. Ὅταν, λέγει, ἐδημιουργήθη ἡ λέξις αὕτη (Mund-art) τῷ 1641 ὑπὸ τοῦ Schottel εἰς ἀντικατάστασιν τῆς ξένης λέξεως Dialek t ἀπεδοκιμάσθη καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λεϊβνιτίου. Ἀργότερα ὁ Campe τὴν παρέλαβε καὶ ἡ λέξις ἔκτοτε ἐπεβλήθη εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν. Παρατηρεῖ δέ, σκώπτων τὴν μανίαν τοῦ τὰ πάντα ἀπολύτως ἐκγερμανίζειν, ὅτι καὶ ὁ Λεϊβνίτιος ὡς μὴ ὤφελε, ἀντὶ Mathematik συνέστησε τὸ Wisskunst, καὶ ἀντὶ τοῦ Chemie τὸ Feuerkunst. Καὶ σκώπτει μὲν ὁ Diels τοὺς μεταφράζοντας τὸ Physik διὰ τοῦ Naturkunde, τὸ Ministerium διὰ τοῦ Staatsrat καὶ τὸ Klassiker διὰ τοῦ Meister, ἀλλὰ πάντα ταῦτα σχεδὸν κατίσχυσαν σήμερον. Μόνη δὲ ἡ ἐπιχειρηθεῖσα μετάφρασις τοῦ orientieren (προσανατολίζω) διὰ τοῦ morgenländern ἢ osten εἶναι γελοία καὶ ἐγκατελείφθη.

38) Οἱ σημερινοὶ λογοτέχναι μας, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ πλεῖστον γράφουν τὴν δημοτικήν, καλὰ θὰ ἔκαναν νὰ ἀναγινώσκουν μὲν καὶ τὰς νεωτέρας φιλολογίας τῶν προηγμένων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, διὰ νὰ ἀντλῶσι καὶ ἐκεῖθεν ὄχι μόνον ἰδέας, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ βλέπωσι τὸν κανόνα, ρυθμὸν καὶ τὸ λεκτικὸν *τὰκτ* τῶν μεγάλων ξένων συγγραφέων, εἰς τὰ ὁποῖα ἡμεῖς ἐδῶ ἐλάχιστα προσέχομεν ἐν τῇ σημερινῇ κυρίως «λογοτεχνίᾳ» (εἰς ἡμᾶς νομίζεται ἀψυχολογήτως ὅτι ὅσον ὑπερβολικώτερος εἶναι συγγραφεύς τις εἰς τὴν διήγησιν ἢ εἰς τὴν

περιγραφήν του τόσον μεγαλυτέραν ἢ καλυτέραν ἐντύπωσιν κάμνει), ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδικούς μας ἀρχαίους συγγραφεῖς ἐπιμελῶς καὶ κατὰ βάθος νὰ μελετῶσι καὶ νὰ μεταφράζωσι. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα λέγει ὁ Δροσίνης περὶ συνδιαλέξεώς του μὲ τὸν Ἄγγελον Βλάχον ὅτε ὁ Δροσίνης ἦτο ἀκόμη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ λογοτεχνικοῦ του σταδίου: «Σ' ὅλο τὸ δρόμο μοῦ μιλοῦσε μὲ πολλὴ συγκατάβαση γιὰ τοὺς πρώτους στίχους μου, ποὺ τοὺς θεωροῦσε μιὰ καλὴ ἀρχή, καὶ μοῦ σύσταινε νὰ μὴν τρέφωμαι μόνο μὲ ξενικὸ ἐλαφρὰ διαβάσματα:

—Νὰ τρῶς πιφτέκι θρεπτικό. Πιφτέκι εἶναι οἱ κλασικοί, οἱ δικοί μας, οἱ Ἀρχαῖοι πρὸ πάντων κ' οἱ μεγάλοι νεώτεροι, ὁ Δάντης, ὁ Γκαῖτε, ὁ Σίλλερ, ὁ Σαίξπηρ. Αὐτοὺς νὰ διαβάζῃς καὶ νὰ ξαναδιαβάζῃς.—Πόσο δίκιο εἶχε, κι' ὅμως τότε μοῦ φάνηκαν οἱ συμβουλὲς ἐκεῖνες σχολαστικές. Τώρα τὶς ξαναλέω ἐγὼ στοὺς νεωτέρους» (Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου σελ. 204).

39) Κατὰ τὴν διαδικασίαν τοῦ περὶ *τόνων ζητήματος* ἐλέχθησαν καὶ ἐν τῇ Σχολῇ καὶ ἔξω αὐτῆς διάφοροι γνῶμαι σχετιζόμεναι πρὸς τὸ θέμα Ἐκκλησία καὶ γλῶσσα ἰδίᾳ δημοτικὴ γλῶσσα. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Ἐκκλησία καθ' ἑαυτὴν εἶναι θρησκευτικὸς θεσμὸς ἐκ τῶν συντηρητικωτάτων καὶ δυσκολώτατα ἀποδεχομένων καινοτομίας. Βλέπομεν τί συμβαίνει εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἡ ὁποία εἶναι ἀληθὴς παγκόσμιος ὀργανισμὸς συνεχόμενος διὰ τῆς Λατινικῆς γλώσσης, ἥτις οὕτω δὲν δύναται νὰ θεωρῆται ὡς νεκρὰ γλῶσσα, ἀλλά, ὡς εἶπέ ποτε ὁ Βιλαμόβιτς, εἶναι ἡ ζῶσα γλῶσσα τῆς ζώσης ἐκκλησίας. Ἡ ἰδική μας Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ὡς γλῶσσαν τῆς λειτουργίας καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Εἰς τὸ—σπανίζον δυστυχῶς παρ' ἡμῖν—κήρυγμα γίνεται χρῆσις ἁπλῆς καθαρευούσης καὶ ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι πολὺ καλὰ νοητὴ ὑπὸ τοῦ πληρώματος. Καθὼς καὶ εἰς τοὺς καθολικοὺς λαοὺς γίνεται χρῆσις τῆς ἐθνικῆς γλώσσης των εἰς τὰ ἀπ' ἄμβωνος κηρύγματα. Ἐὰν παρουσιασθῇ παρ' ἡμῖν ἱεροκήρυξ μὲ δημώδη γλῶσσαν ἀμφιβάλλω ἂν θὰ εἶναι καὶ πολὺ εἰς τοὺς ἀκροατάς του ἀρεστός, προϋποτιθεμένου βέβαια ὅτι θὰ ἠνείχετο τοῦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχή του. Τὸ ἀνωτέρω ζήτημα «Ἐκκλησία καὶ γλῶσσα» ἀποφεύγουν συστηματικῶς νὰ συζητήσουν οἱ ὀπαδοὶ τῆς δημοτικῆς, τὸ παρακάμπτουν διότι τὸ ἔδαφος εἶναι πολὺ θερμόν, ἢ ἂν τὸ συζητοῦν χορεύουν, ὡς λέγουν Γερμανικά, χορὸν μεταξὺ αὐγῶν (Eiertanz). Τὸ μέγα πλῆθος τοῦ λαοῦ παρ' ἡμῖν ἔχει ἀφοσίωσιν εἰς τὴν θρησκείαν καὶ Ἐκκλησίαν οὐδὲ εἶναι εὔκολον νὰ γεννηθῇ χάσμα μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Ἔθνους ἕνεκα τοῦ Γλωσσικοῦ ζητήματος (ὡς φοβεῖται ὁ Δημ. Γληνὸς εἰς τὴν διατριβήν του «Ἔθνος καὶ Γλῶσσα» εἰς τὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδ. Ὁμιλ. τομ. 10 σελ. 52, καὶ ἰδίᾳ σελ. 88 «Ἐκκλησία καὶ γλῶσσα» καὶ ἑξῆς). Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι δέκα ἔτη μετὰ τὰ μνημονευθέντα Εὐαγγελικὰ (σελ. 513) ἐξεδόθη ἡ ἑπομένη ἐγκύκλιος τοῦ *Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, πατριαρχοῦντος οὐχὶ ἄλλου τινὸς ἀλλὰ τοῦ μεγάλου Ἰωακεὶμ Γ', μετὰ συνεννόησιν καὶ ἔγκρισιν τῶν δύο διοικητικῶν τῆς Ἐκκλησίας σωμάτων, τῆς *Ἱερᾶς Συνόδου* καὶ τοῦ *Ἐθνικοῦ Συνεδρίου*. Ἡ ἐγκύκλιος ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ἰωακεὶμ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἡ ἐν τοῖς καλῶς παραδεδομένοις καὶ κρατοῦσιν εὐστάθεια τὸ μὲν ὑπάρχον ἀγαθὸν ἀξιεπαίνως περισώζει, ἐπὶ νέαν δὲ προάγει αὐτὸ ἀσφαλῶς ἀκμήν.

Τοὐναντίον δέ, ἡ ἐν ἀκρισίᾳ ἀντ' αὐτοῦ προτίμησις ἀσυστάτων νεωτερισμῶν, διασαλευόντων τὴν κεκτημένην ἀσφαλῆ βάσιν, ἀντὶ τοῦ ἐπιδιωκομένου δῆθεν κρείττονος, καὶ τοῦ ὑπάρχοντος πολλάκις ἀγαθοῦ δύναται ἵνα ἐπενέγκῃ τὴν καταστροφήν. Διὸ καὶ ἐνδείκνυται καὶ ἐπιβάλλεται ἵνα ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ἀκρίτως μηδέν ποτε ἐπιχειρῆται καὶ πράττηται καὶ μάλιστα ἐν τοῖς τιμίοις καὶ ζωτικοῖς.

Ἐπειδὴ δὲ τῷ Γένει ἡμῶν οὐδὲν τιμιώτερον καὶ ζωτικώτερον τῆς κοινῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἥτις μετὰ τῆς ἐν τῇ πίστει εὐσταθείας ἀποτελεῖ τὸ ἐρυμνότατον ἔρεισμα καὶ προπύργιον τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως καὶ συνοχῆς, εὔδηλον ὁποίας αὐστηρᾶς κρίσεως καὶ κατακρίσεως ἀπὸ μέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὁλότητος τοῦ Γένους εἰσὶν ἄξια τὰ ἄτομα ἐκεῖνα, ἅπερ ἐλαφρᾷ τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ καρδίᾳ ἀποπειρῶνται ἵνα, ἀντὶ τῆς κοινῶς παραδεδεγμένης καὶ ἀπὸ τοσούτου ἤδη χρόνου καθωμιλημένης ἐθνικῆς γλώσσης, εἰσαγάγωσιν ἕτερον ἀτάσθαλον καὶ ἀπεχθὲς γλωσσικὸν κατασκεύασμα, κακοζήλως ἐργαζόμενοι ἵνα διαφθείρωσι καὶ μολύνωσιν, ὅ,τι μέγιστον ὄντως καὶ κάλλιστον ἀποτελεῖ τοῦ εὐγενοῦς καὶ εὐκλεοῦς ἡμῶν Γένους ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις κατόρθωμα, ἀσεβῶς μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ ἱεροῦ κειμένου τῶν Γραφῶν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης βεβηλώσεως καὶ παραφθορᾶς χωροῦντες καὶ ἀπαυθαδιαζόμενοι. Καὶ ἡ μὲν φιλοτιμία τοῦ Ἔθνους, ἀκμαίαν καὶ νῦν τῇ τοῦ Θεοῦ εὐλογίᾳ, τὴν τοῦ καλοῦ καὶ σωτηρίου ἔχουσα συνείδησιν καὶ συναίσθησιν, οὔτε ἠνέχθη εὐτυχῶς οὔτε ἀνεχθήσεταί ποτε ἵνα καταρρυπανθῇ καὶ καταπέσῃ ἡ περὶ τὴν γλῶσσαν τιμαλφὴς παρακαταθήκη, δι' ἧς, ὡς διὰ δεσμοῦ ἀθραύστου, σωτηρίως συνέχονται καὶ συνδέονται τὸ παρὸν πρὸς τὸ ἔνδοξον παρελθὸν καὶ τὰ ἐπὶ μέρους πρὸς τὸ σωστικὸν σύνολον. Ἐπειδὴ ὅμως, ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἡ ἀκώλυτος διάδοσις τοιούτων ὀλεθρίων, οἷαι αἱ τοῦ λεγομένου μαλλιαρισμοῦ καὶ χυδαϊσμοῦ, καινοφωνιῶν εἰς τὴν γλῶσσάν τε καὶ εἰς τὰ ἐθνικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ συμφέροντα δύναται ἵνα ἐπενέγκῃ βλάβην σημαντικήν, ἀποφάσει τῶν δύο περὶ ἡμᾶς Σωμάτων, ἐκρίθη ἐπάναγκες, ἕνεκα τοῦ ἐγερθέντος καὶ αὖθις τελευταίως σάλου, ἵνα ἐπιστηθῇ ἡ προσοχὴ τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινοτικῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ εὐσεβοῦς πληρώματος κατὰ τοῦ τοιούτου ἐπικινδύνου μολύσματος, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον οἱ τὴν τοῦ μαλλιαρισμοῦ καὶ τοῦ χυδαϊσμοῦ κηρύττοντες ἀνόητον διδαχὴν ἤρξαντο ἀπό τινος μετερχόμενοι πολιτείαν καὶ μεθόδους τοῦτ' αὐτὸ προπαγανδικάς, ἐπιδιώκοντες παντοιοτρόπως τὴν παραπλάνησιν τῶν ἁπλουστέρων καὶ τὴν διάδοσιν οὕτω τῆς ἀπαραδέκτου ἄλλως ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καινοφωνίας αὐτῶν. Ὅθεν ἀποτεινόμενοι πρὸς πάντας διὰ τῆς παρούσης πατριαρχικῆς ἡμῶν καὶ συνοδικῆς ἐγκυκλίου, συνιστῶμεν ὅπως ὑπ' ὄψει τὰ ἀνωτέρω ἔχοντες λάβητε τὰ προσήκοντα μέτρα πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ οἱασδήτινος τυχὸν μαλλιαρικῆς καὶ χυδαϊστικῆς ἐπιρροῆς, προσέχοντες ἰδίᾳ ὅπως ἡ ἐν ταῖς σχολαῖς διδασκαλία παρέχηται ἐν ὅλῃ τῇ διαυγεῖ καθαρότητι εἰς τὰς ἁπαλὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν ὑπὸ προσώπων ἀξίων τῆς κλήσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν, καὶ ὅπως μὴ εὑρίσκωσιν ἔδαφος διαδόσεως τὰ κακόζηλα κατασκευάσματα τῶν μαλλιαρῶν καὶ πρὸ πάντων τὰ θρασέως θίγοντα θέματα καὶ πράγματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας καὶ ἁρμοδιότητος, οἷα ἡ γλωσσικῶς τε καὶ κατ' οὐσίαν βέβηλος καὶ ἀπόβλητος μετάφρασις ἐκείνη

τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ Ἀ. Πάλλη, ἣν ἤδη πρὸ καιροῦ ἡ Ἐκκλησία ρητῶς κατέκρινε καὶ ἀπεκήρυξε».

1911 Μαρτίου ιστ΄

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ εὐχέτης, ὁ Δέρκων Καλλίνικος, ὁ Πισσιδείας Κωνσταντῖνος, ὁ Μιτυλήνης Κύριλλος, ὁ Φιλαδελφείας Προκόπιος, ὁ Σάμου Κωνσταντῖνος, ὁ Σωζοαγαθουπόλεως Δωρόθεος, ὁ Λήμνου Γεννάδιος, ὁ Προκοννήσου Σωφρόνιος, ὁ Λέρου καὶ Καλύμνου Γερμανός, ὁ Κολωνίας Πολύκαρπος, ὁ Κρήτης Θεόκλητος.

40) Θὰ ἠδυνάμην νὰ δώσω ἐνταῦθα ἔκθεσίν τινα τῶν γραμματικῶν ἐκείνων στοιχείων τὰ ὁποῖα ἐξ ἑκατέρου ἰδιώματος φαίνονται ὅτι τελικῶς θὰ ὑπερισχύσουν, καθ' ὅσον ἀπὸ τώρα δυνάμεθα περὶ τοῦ μέλλοντος νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς γινομένης πρὸ τῶν ὀμμάτων μας ζυμώσεως. Τοῦτο ὅμως θὰ ἐπεξέτεινε πολὺ τὸν σκοπὸν τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως καὶ ἀναβάλλεται δι' ἄλλην εὐκαιρίαν. Ὁ Χατζιδάκις ἐπραγματεύθη τὸ ζήτημα τοῦτο δι' ὀλίγων «περὶ τῆς χρήσεως τῶν γραμματικῶν τύπων ἐν τῇ γραφομένῃ ἡμῶν γλώσσῃ» ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετηρίδι 1911 σελ. 135 - 154. Ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν ἂς σημειωθοῦν ἐνταῦθα ἐν παρόδῳ τὰ ἑξῆς τὰ ὁποῖα ἀνωτέρω δὲν ἔγινε δυνατὸν νὰ καταχωρισθῶσιν. Ὁ Χατζιδάκις παραπονεῖται (ΠΑκ.Αθ. τομ. 2, 1927 σελ. 541) ὅτι κατηντήσαμεν νὰ ἔχῃ ἕκαστος τὴν ἰδίαν ὀρθογραφίαν καὶ προσθέτει «ἆρά γε δὲν θὰ ὤφειλε καὶ ἡ ἡμετέρα Ἀκαδημία—κατὰ τὸ παράδειγμα ἄλλων Ἀκαδημιῶν οὐ μόνον τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἀλλὰ καὶ Βαλκανικῶν Κρατῶν—νὰ ἐκφέρῃ τὴν περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος γνώμην της; Ἂν συνέβαινε τοῦτο, θὰ ἐπετυγχάνετο ἴσως τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τοῦτο εὐκταία τις ἑνότης καὶ ὁμοιομορφία». Τοῦτο προτείνεται ἐδῶ καὶ ὑπὸ συναδέλφου (πρβλ. σελ. 269 καὶ 278). Ἀμφιβάλλω ἂν ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα σήμερον παρ' ἡμῖν καὶ θὰ ἔχωσιν ἐπὶ πολλὰς ἀκόμη δεκαετηρίδας θὰ γίνῃ δυνατὴ ἑνιαία τις καὶ γενικῶς κατ' ἀνάγκην ἀποδεκτὴ διαρρύθμισις τῆς ὀρθογραφίας τῆς νεωτέρας γλώσσης, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν τοῦ γεγονότος ὅτι «τοῦ Ἕλληνος ὁ τράχηλος ζυγὸν δὲν ὑποφέρει». Σήμερον οἱ μὲν ὀπαδοὶ τῆς καθαρευούσης ἔχουν ὁμοιομορφίαν τινὰ εἰς τὴν γραφὴν τοῦ ἰδιώματος τούτου καὶ μικραὶ διαφοραὶ ὑπάρχουν μεταξύ των. Τοὐναντίον οἱ δημοτικισταὶ ἔχουν μεγάλας διαφορὰς ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ, ἐν τοῖς γραμματικοῖς τύποις, ἐν τῷ τονισμῷ κτλ. καὶ μέγας λοιπὸν σάλος ἐπικρατεῖ ἐν τούτοις παρ' αὐτοῖς, ὡς εἶναι φυσικὸν διὰ ὁμιλούμενον ἰδίωμα· «ποία θὰ εἶναι ἡ τελικὴ μορφὴ τῆς δημοτικῆς, κανεὶς δὲν τὸ γνωρίζει μὲ ἀκρίβειαν, διότι ἡ δημοτικὴ γλῶσσα δημιουργεῖται ἀκόμη. Εὑρίσκεται εἰς τὴν νεότητά της» (*Ἡ Δίκη τῶν τόνων* σελ. 23). Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐπεμβάσεως Ἀκαδημίας ὡς ρυθμιζούσης Ἀρχῆς ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ γλώσσης τινὸς σημειῶ ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τὸ 1918 ὁμιλῶν ὁ Diels ἐν τῇ Πρωσσικῇ Ἀκαδημίᾳ εἶπεν (σελ. 684) ὅτι αὐτη ἀποκρούει κάθε σκέψιν νὰ γίνῃ αὔτη ἐν τῇ Γερμανικῇ γλώσσῃ ἀρχὴ κανονιστικὴ τῆς γλώσσης καὶ τῆς χρήσεώς της, ὅπως πολλοὶ ζητοῦν παρ' αὐτῆς ἔχοντες τὸ παράδειγμα τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Ὁ Γερμανικὸς λαός, λέγει, δὲν θὰ ἠνείχετο μίαν τοιαύτην ἐπιτρόπευσιν ἢ κηδεμονίαν (Bevormundung), ἀκόμη καὶ ἐν ᾗ περιπτώσει ἐπραγματοποιεῖτο μιὰ «Γερμανικὴ Ἀκαδημία» διὰ τῆς συμμετοχῆς ὅλων τῶν ἐπιφανεστέρων συγγραφέων ὁλοκλήρου τῆς Γερμανίας· «ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα» παρατηρεῖ «εἶναι φυτὸν

τὸ ὁποῖον ἐλευθέρως ἀναπτύσσεται ὅπως ἡ γερμανικὴ δρῦς, καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νά την εὐτρεπίζωμεν μὲ τὴν κηπουρικὴν ψαλίδα δι᾽ οἱωνδήποτε ἐπεμβάσεων ἐκ μέρους Ἀρχῶν. Οἱ συγγραφεῖς ὅλου τοῦ λαοῦ εἶναι προωρισμένοι ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ κύκλῳ καὶ ἀναλόγως τῶν ἱκανοτήτων του, νὰ συντελῶμεν εἰς τὴν αὔξησιν καὶ ἐξευγενισμὸν τῆς θαυμασίας μητρικῆς μας γλώσσης, καὶ ἕκαστος δικαιοῦται νὰ ἐξασκῇ ἀναλόγως τῶν δυνάμεών του τὸ ἀξίωμά του ὡς δημιουργὸς ἐν τῇ γλώσσῃ ἢ ὡς φύλαξ αὐτῆς».

Ἐν σχέσει πρὸς τὰ γλωσσικά μας ἰδιώματα καὶ τὰς περὶ τούτων σημερινὰς ἀντιλήψεις μου παρατηρῶ ὅτι καὶ αὐτὸς ἔγραψα μίαν ἁπλουστέραν γλῶσσαν πρὸ ἐτῶν πολλῶν εἰς δύο ἀνώνυμα δημοσιεύματά μου. Τὸ ἓν ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Ἐπιθεώρησιν» τῆς Εὐγενίας Ζωγράφου (ἔτος Ζ΄, Δεκέμβριος 1913, σελ. 31 - 34) καὶ ἦτο μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τοῦ ὡραίου διηγήματος «Τὸ βουβὸ κορίτσι» τοῦ διασήμου Ἰνδοῦ ποιητοῦ Ραβιντρανὰτ Ταγόρε. Τὸ ἄλλο ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν «Κρητικὸν Ἀστέρα» (τὸν ὁποῖον ἐν Χανίοις ἐξέδιδεν ὁ μακαρίτης Γ. Λελεδάκης) τοῦ ἔτους 1908 σ. 267 καὶ 274-5 καὶ περιέχει μετάφρασιν ἐντυπώσεων ἐξ ἐπισκέψεων «Σχολείου Τυφλῶν». Καὶ τὸ δύο θά τα ἔγραφον σήμερον ἀκόμη ἁπλούστερον ἰδίᾳ τὸ δεύτερον. Ἐπίσης καί τινα ἄρθρα (τραγῳδία, Τρικούπης, Ὑψηλάντης. Φώτιος, Χίος, Χρυσόστομος, Ψαρὰ καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ ἐδημοσίευσα εἰς τὸν ἕκτον τόμον τοῦ Ἐγκυκλοπαιδικοῦ Λεξικοῦ Πολίτου—Μπὰρτ θὰ ἐγράφοντο σήμερον ὑπὸ ἔποψιν γλώσσης ἄλλως, ὅπως π.χ. τὰ ἄρθρα *Ὅμηρος, Πλάτων, Σοφοκλῆς* κλ., τὰ ὁποῖα ἐδημοσίευσα εἰς τὴν ΜΕΕ τοῦ «Πυρσοῦ». Εἰς τὰ πρῶτα εὑρίσκει τις τὴν ἐπίδρασιν τῶν διδαγμάτων τοῦ ἀοιδίμου διδασκάλου μου Κόντου ζωηράν. Κρίνων ἐκτενέστερον ὁ *Κ. Μιχαηλίδης* (λόγιος καὶ σήμερον ἀκόμη προσωπικῶς ἄγνωστος εἰς ἐμὲ) εἰς τὰ *Ἑλληνικὰ Γράμματα* τῆς 15 Ὀκτωβρίου 1938 σελ. 13 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἕνα Μνημεῖο γιὰ τὴν Κρήτη» τὸν πρῶτον τόμον τῆς ὑπ᾽ ἐμοῦ διευθυνομένης «Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Κρητικῶν Σπουδῶν» ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ προλόγου καὶ μιᾶς μικρᾶς διατριβῆς μου καταχωρισθείσης εἰς τὸν τόμον τοῦτον γράφει τὰ ἑξῆς, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐν τῷ παρόντι τόμῳ δημοσιευομένης ὁμιλίας μου καὶ τοῦ σκοποῦ τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει καὶ ἂς ἐπιτραπῇ νὰ ἀναγραφοῦν: «ἐκεῖνο ποὺ θέλω σήμερα νὰ τονίσω εἶναι ἡ καλλιέπεια καὶ ὀρθοέπεια ποὺ χαραχτηρίζει τὰ γραφτὰ τοῦ Καλιτσουνάκη. Γράφει στὴν καθαρεύουσα καὶ τῆς δίνει κάποια πνοὴ ζωῆς κι᾽ ἂν δὲ μιλεῖ στὴν καρδιά σου δὲν σ᾽ ἀφίνει ὅμως κι᾽ ὁλότελα ἀδιάφορο. Ἡ καθαρεύουσά του φροντισμένη καὶ σκαλισμένη, χωρὶς ἀσάφειες καὶ πλατειασμοὺς κι᾽ ἀφόρητες ἑλληνικοῦρες, ὁμοιόμορφη στὸ τυπικό της. Ὁ Καλιτσουνάκης εἶναι ἀπὸ τοὺς λίγους ποὺ γράφουνε σήμερα στὴν καθαρεύουσα καὶ διαβάζουνται χωρὶς κόπο, χωρὶς δυσφορία καὶ χωρὶς δισταγμό».

Ἔργα εἰς τὰ ὁποῖα γίνονται σύντομοι παραπομπαὶ καὶ ὡς βοηθήματα ἐχρησιμοποιήθησαν.

Blass, Friedrich, Die Aussprache des Griechischen, 3η ἔκδ. Ἐν Βερολίνῳ 1888.

» Paläographie, Buchwesen und Handschriftenkunde. Ἐν τῷ Handbuch der Klass. Altertumsw. hg. von Iwan von Müller, τόμ. Α′ ἔκδ. β′. ἐν Μονάχῳ 1892.

Costas, Procope, An Outline of the history of the Greek Language. Ἐν Σικάγῳ 1936 (The Ukranian Academy of sciences of America).

Deeters, Gerhard, Die Stellung des Griechischen innerhalb der indogermanischen Sprachen. Ἐν Βόννῃ 1941 (σελ. 16).

Diels, Hermann, Leibniz als Vorkämpfer für das Deutsche Reich und die deutsche Sprache (λόγος ἐν τῇ Ἀκαδ.) (SB Pr. Ak. 1918, σελ. 677—687).

Gardthausen, Victor, Griechische Paläographie, τόμ. 1-2, δευτέρα ἔκδ. Ἐν Λειψίᾳ 1911-1913 (αἱ παραπομπαὶ γίνονται εἰς τὸν δεύτερον τόμον).

Goetling, Carl,

1) Allgemeine Lehre vom Accent der griech. Sprache. Ἐν Ἰένῃ 1835.
2) Die Lehre vom Accent der griechischen Sprache. Für. Schulen. 3η ἔκδ. Rudolstadt 1825.

Θερειανός, Διονύσ., Ἀδαμάντιος Κοραῆς τόμ. 1-3. Ἐν Τεργέστῃ 1890.

Jannaris, Ant., An Historical Greek Grammar. Ἐν Λονδίνῳ 1897.

Kalitsunakis, Joh., Grammatik der Neugriechischen Schriftsprache. Ἐν Βερολίνῳ 1927.

Kalitsunakis (Thumb-) Joh. Grammatik der neugriechischen Volkssprache. Ἐν Βερολίνῳ 1928. (Προτάσσεται λεπτομερὴς βιβλιογραφία τῶν ἐπιστημονικῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν).

Καλιτσουνάκης, Ἰωάνν., Συμβολὴ πρὸς ἐπιστημονικὸν κανονισμὸν τῆς

νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας (Πρακτ. Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, τόμ. 14, 1939 σελ. 15-34).

Κορδᾶτος, Ι. Κ., Δημοτικισμὸς καὶ Λογιωτατισμός. Ἀθ. 1927.

» Ἱστορία τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, 1943.

Kirchhoff, Adolf, Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets 4η ἔκδ. Gütersloh. 1887.

Kretschmer, Paul, Die griechischen Vaseninschriften ihrer Sprache nach untersucht, Gütersloh 1894.

Krumbacher, Karl, Das Problem der neugriechischen Schriftsprache. Ἐν Μονάχῳ 1902.

Larfeld, Wilhelm, Griechische Epigraphik 3η ἔκδ. (HKl A. A,5). Ἐν Μονάχῳ 1914.

Lehrs, Karl, De Aristarchi studiis Homericis 3η ἔκδ. Ἐν Λειψίᾳ 1882.

Maas, Paul, Griechische Paläographie. Ἐν Λειψίᾳ 1924 (Gercke—Norden Einl. in die Altertumswissenschaft τόμ. Α΄).

» Griechische Metrik. Ἐν Λειψίᾳ 1924 (Gerke-Norden κλπ. ἔ. ἀν.).

Μέγας, Α.Ε., Ἱστορία τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, τόμ. 1-2, Ἀθ. 1925-7.

Meillet, A.—**Meltzer,** H. Geschichte der griechischen Sprache. Ἐν Εἰδελβέργῃ 1927.

Meisterhans, Karl, Grammatik der attischen Inschriften. 3te ἔκδ. ὑπὸ E. Schwyzer. Ἐν Βερολίνῳ 1900.

Pecz, Γουλιέλμος, Τὸ ζήτημα τῆς γραφομένης παρὰ τοῖς σημερινοῖς Ἕλλησιν. Egyetemes Philologiai Közlöny XXXIII (1909) σελ. 241—250. Περίληψις *ἑλληνιστὶ* ὑπὸ τοῦ ἰδίου δημοσιευθεῖσα ἀνακοινώσεώς του ἐν τῇ Οὐγγρικῇ Ἐπιστημονικῇ Ἀκαδημίᾳ. Ἡ ἀνακοίνωσις ἔγινε τῇ 30 Νοεμβρίου 1908.

Ῥοΐδης, Ἐμμ., Τὰ Εἴδωλα. Ἐν Ἀθήναις 1893.

Schwyzer, Eduard, Griechische Grammatik τόμ. Α΄. Ἐν Μονάχῳ 1939 (1).

1) Θρηνοῦμεν τὴν διὰ τὴν ἐπιστήμην πρόωρον ἀπώλειαν τοῦ ἐπιφανοῦς γλωσσολόγου καὶ νεοελληνιστοῦ—ἀποθανόντος τῇ 3 Μαΐου 1943—διά τε ἄλλα καὶ διὰ τὸ ὅτι ἐγκαταλείπει τὸ χρησιμώτατον βιβλίον του ἀτελές. Διότι ἐπέκειτο ἡ δημοσίευσις τοῦ δευτέρου τόμου περὶ τῆς Συντάξεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, διὰ τὸν ὁποῖον συντόνως εἰργάζετο. Ἴσως ὅμως τὸ χειρόγραφον νὰ εἶναι ἕτοιμον, διότι καθὼς βλέπω εἰς τὸ 1ον τεῦχος Ἰαν.-Φεβρ. τοῦ περιοδ. Gnomon τοῦ 1944 ἐν σελίδι 63 ἀναγράφεται μεταξὺ τῶν ἀναμενομένων ἐκδόσεων τοῦ ἔτους 1944. Ἀλλ' ὁ βιογραφήσας τὸν ἐκλιπόντα ἄνδρα ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει τοῦ ἀνωτέρω περιοδικοῦ (σελ. 59—62) καθηγ. J. Lohmann δὲν φαίνεται νὰ πιστεύῃ

Σιγάλας, Ἀντ., Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Ἐν Θεσσ]νίκῃ 1934.
Σκιᾶς, Ὁ ἀληθὴς χαρακτὴρ τοῦ λεγομένου Γλωσσικοῦ ζητήματος. Ἀθ. 1903. (Παράρτημα τῆς Ἐπιστ. Ἐπετηρ. 1902-1903).
» Περὶ τῆς προταθείσης ἁπλοποιήσεως τῆς γραφομένης Ἑλληνικῆς γλώσσης (Ἐπιστ. Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημίου 1912—1913, σελ. 245—304), Ἀθ. 1913.
Steinthal, H., Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern. Ἐν Βερολίνῳ 1863.
Thumb, Alb., Die Griechische Sprache im Zeitalter des Hellhenismus. Ἐν Στρασσβούργῳ 1901.
» Handbuch der neugriechischen Volkssprache. Ἐν Στρασσβούργῳ 1915.
Τριανταφυλλίδη, Μανόλη. 1) Ἡ ὀρθογραφία μας. Ἀθήνα 1913 (Δελτ. Ἐκπαιδ. Ὁμιλ. τόμ. 3). 2) Ἡ γλῶσσά μας στὰ χρόνια 1914—1916. Ἀθ. 1916 (Δελτ. κτλ. τόμ. 6). 3) Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (Ἱστορικὴ εἰσαγωγὴ) Ἀθ. 1938.
Τωμαδάκης, Νικόλαος, Ὁ Ἰωάννης Βιλλαρᾶς. Ἐν Ἀθήναις 1943.
Χαριτωνίδης, Χ., Λόγος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραῆν. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1933 (καὶ ἐν Ἑκατοντ. Ἀδ. Κοραῆ. Ἐν Ἀθήναις 1935).
Χατζιδάκις, Γεώργιος Ν., **(Hatzidakis),** 1) Einleitung in die neugriechische Grammatik, Ἐν Λειψίᾳ 1892.
» 2) Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά, τόμ. 1—2. Ἐν Ἀθήναις 1906—1907.
» 3) Γλωσσολογικαὶ Μελέται. Ἐν Ἀθήναις 1901.
» 4) Ἀπάντησις εἰς τὸν Κ. Krumbacher Ἐν Ἀθήναις 1905.
» 5) Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα περὶ τοῦ Γραπτοῦ ἡμῶν λόγου (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τόμ. 6ος. Ἐν Ἀθ. 1911 σελ. 25—89).
» 6) Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν γραμματικήν, τόμ. 1—2, 2α ἔκδ. Ἐν Ἀθήναις 1924—1931.
Ψυχάρης, Γιάννης, 1) Τὸ Ταξίδι μου, Ἀθήνα 1888, 2) Ῥόδα καὶ Μῆλα, τόμοι 1—6, Ἀθ. 1902—1909.

τοῦτο (σελ. 60 «und so wird nun also wohl auch Schwyzers Werk ein Torso bleiben). Ἡ ἔκδοσις καὶ τοῦ δευτέρου τόμου θὰ ἦτο εὐτύχημα διὰ τὰς Ἑλληνικὰς σπουδάς, διότι ὁ Schwyzer ὡς φιλολογῶν γλωσσολόγος καὶ Ἑλληνιστὴς ἐν γενικῇ ἐννοίᾳ ἦτο καταλληλότατος πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο. Ὁ ἀποθανὼν εἶχε γεννηθῆ ἐν Ζυρίχῃ τῇ 15 Φεβρ. 1874.

ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Τὰ ξενογλώσσως ἀναφερόμενα ὀνόματα κατετάχθησαν ἰδιαιτέρως ἐν τέλει τοῦ πίνακος. Ὅσα ξένα ὀνόματα ἀναφέρονται Ἑλληνιστί, ἐνετάχθησαν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἀλφάβητον, λ.χ. Μπετόβεν ὑπὸ τὸ γράμμα Μ. Εἰς τὸν πίνακα δὲν περιελήφθησαν πάντα τὰ ὀνόματα συγγραφέων ἢ προσώπων ἀσχέτων πρὸς τὸν κεντρικὸν σκοπὸν τοῦ παρόντος βιβλίου καὶ μνημονευομένων ἐν στενῶς φιλολογικῇ σημασίᾳ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

(Σημειοῦνται μόνον τὰ οὐσιώδη ἢ τὰ ἀλλοιοῦντα τὴν ἔννοιαν παρορόματα)

Σελὶς 47, 30 ἀντὶ βιβλίων γρ. βιβλίον—48, 11 ἀντὶ Ἡ ἄλλη γρ. Ἡ ἄλλη ; —48, 36 ἀντὶ φοβεῖται—καὶ γρ. φοβεῖται καὶ—52, 21 ἀντὶ κατώρθωναν γρ. κατώρθωσαν—56, 38 ἀντὶ συνήθης γρ. συνήθως—7, 336 καὶ 408 ἀντὶ Θουκιδίδη γρ. Θουκυδίδη—62 σημ. ἀντὶ θωρακωτά μας γρ. θωρακωτά μας,)—68, 70, 110, 112, 121, 123 καὶ 295 ἀντὶ πρωτοπορεία, πειθαρχεία, προγονολατρεία γρ. πρωτοπορία, πειθαρχία, προγονολατρία—77, 21 ἀντὶ ἀργυρὰ γρ. ἀργυρᾶ—79, 1 ἀντὶ Ἰωάννην, γρ. Ἰωάννην—80, 26 ἀντὶ οὕτω δὲν γρ. οὕτω δὲ—101, 12 ἀντὶ καὶ γρ. κατὰ—103, 16 ἀντὶ ἐξετίθεται γρ. ἐξετίθετο—108, 14 ἀντὶ ἡ βεβήλωσις γρ. βεβήλωσις—123, 1 ἀντὶ γεννηθῇ γρ. κινηθῇ—126, 14 ἀντὶ δὲ πταίει γρ. δὲν πταίει—133, 28 ἀντὶ entscheidert γρ. entscheidet—143, 19 ἀντὶ προηγοῦνται στάσιμα γρ. προηγοῦνται πάντα τὰ στάσιμα τῆς παραβάσεως—144, 8 ἀντὶ 548—γρ. 648—143, 3 καὶ 14 ἀντὶ Ἀλεξάνδρίδης γρ. Ἀναξανδρίδης—147, 16 ἀντὶ Δυόνυσος γρ. Διόνυσος—148, 12 ἀντὶ Τύβειος γρ. Τίβειος—150, 19 ἀντὶ ἐπειδὴ γρ. ἐπειδὴ δὲν—153, 26 ἀντὶ ἅττα γρ. ἄττα—223, 38 ἀντὶ παρ' αὐτῶν γρ. παρ' αὐτῷ —264, 26 ἀντὶ δικτατωρείας γρ. δικτατωρίας—274, 24 ἀντὶ ἁπλούστευσιν γρ. ἁπλοποίησιν—286, 36 ἀντὶ λήγει γρ. λήγῃ—297, 29 ἀντὶ φιλονεικιῶν γρ. φιλονικιῶν—311, 36 ἀντὶ ἠθέλετε γρ. Ἢ θέλετε—315, 12 ἀντὶ δι' ἔλλογον γρ. δ' ἔλλογον—342, 10 ἀντὶ ὑπό τινων γρ. ὑπὸ τίνων—315, 27 ἀντὶ κυμάτων αὖθις γρ. κυμάτων γὰρ αὖθις—347, 38 ἀντὶ τεχνητῶν γρ. τεχνιτῶν—396, 4 ἀντὶ εἰσαγωγὴν γρ. συναγωγὴν—401, 38 ἀντὶ Κόντου γρ. Κόντον—404, 12 ἀντὶ πρόσωπο γρ. πρότυπο—414, 16 ἀντὶ κοινὸς τύπος γρ. κοινὸς τόπος—419, 38 ἀντὶ Θοκκυδίδου ; γρ. Θουκυδίδου—448 σημ. 1 ἀντὶ τὰ δύο γρ. τὰ τρία—450, 1 ἀντὶ ἠμποροῦσα γρ. ἐτιμοῦσα—454, 23 ἀντὶ 1949 γρ. 1940—468, 26 ἀντὶ τερμάχη γρ. τεμάχη—478, 21 ἀντὶ δι' οὗ γρ. δι' ὧν—479, 14 ἐξαλειπτέον τὸ Χριστιανικῶν—483, 15 ἀντὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας γρ. ἐκ τῆς νέας—484, 24 ἀντὶ μεταξὺ τῆς πρὸ ὀλίγου γρ. μεταξὺ τῆς ἐπιτροπείας τῆς πρὸ ὀλίγου—486, 11 γρ. διὰ γενικὴν χρῆσιν—494, 32 ἀντὶ enoogh γρ. enough—503, 29 ἀντὶ σιδαρέος γρ. σιδάρεος——512, 28-29 ἀντὶ τύπους». Πρὸ γρ. τύπους» καὶ πρὸ—522, 7 ἀντὶ μόνον γρ. μόνον ἡ αἰτία—524, σημ. 2' ἀντὶ σατυρικὸς γρ. σατιρικὸς—542, 4 ἀντὶ σημ. ζ γρ. σελ. ξ.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

Σελ. 27, 11 γρ. Scaliger (πβ νῦν Ἀ. Χατζῆν, Ἑλληνικαὶ μελέται 1 [1941] σ. 1—22).

» 30, 12 γρ. περὶ τοῦ ἀρχαίου δράματος (ἐν τῷ περιοδικῷ Πνεῦμα 4 [1944] σ. 5 κ. ἑ.).

» 155, 15—19, ἐξαλειπτέον τὸ 344 καὶ προσθετέον 560 μετὰ τὸ 558, προσθ. 546 πρὸ τοῦ 582, προσθ. 572 καί: πρὸ τοῦ: ἐν ῥήσει τοῦ Ὀδυσσέως 590, προσθ. μετὰ τοῦτο τό: (ἀλλ' ἐνταῦθα εἶναι κύριον ὄνομα),

» 164, 29 μετὰ τὸ χωρίον τοῦ Ξενοφῶντος προσθ.: Τοῦτο δὲ τὸ δηλητηριῶδες μέλι («μαινόμενον» μέλι κατὰ Πλίνιον) γίνεται ἔτι καὶ νῦν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τῆς περιοχῆς τῆς Τραπεζοῦντος ἐν Πόντῳ, ὡς ἱστορεῖ ὁ Κωνσταντῖνος Παπαμιχαλόπουλος ἐν «Περιηγήσει εἰς τὸν Πόντον» σ. 130—134.

» 166, 8 προσθ. τό: μετὰ τὰς νεωτάτας ἐρεύνας. μετὰ τό: χάριν τῶν βαρβάρων.

» 448, 9: Πβ. Ἀ. Χατζῆν, Τοπωνυμικὰ σύμμεικτα: Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1938 σελ. 66—67 (ruma [= ῥοή, ποταμός] — Ruma—Rouma—Roma).

» 503, γράφε μετὰ τὴν σημείωσιν: Δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω τὸν Index Aristophaneus τοῦ O.I. Todd, 1932 (Gnomon 1933, 615).

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΤΥΠΩΘΗ
ΕΙΣ ΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Α. ΣΙΔΕΡΗ
& Γ. ΜΠΑΝΤΗ ΔΙ' ΑΡΧΙΕΡΓΑΤΟΥ
ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΩΣ ΠΙΕΡΡΟΥ ΚΑΤΑ
ΜΗΝΑ ΜΑΪΟΝ ΤΟΥ 1944